Božidar Premrl

Glas kamna spod Čavna

Zgodbe kamnarjev in zidarjev iz srednje Vipavske doline

Božidar Premrl

Glas kamna spod Čavna

Zgodbe kamnarjev in zidarjev iz srednje Vipavske doline

Založba ZRC

Božidar Premrl

Glas kamna spod Čavna
Zgodbe kamnarjev in zidarjev iz srednje Vipavske doline

Recenzentki: dr. Marjeta Pisk in dr. Špela Ledinek Lozej

Uredili: dr. Saša Babič in dr. Alenka Jelovšek

Jezikovni pregled: dr. Alenka Jelovšek

Oblikovanje in prelom: Jernej J. Kropej

Fotografije: Boris Blažko, Rudolf Brajnik, Pavel Peter Bratina, Simon Kerševan, Borut Koloini, Uroš Kovač, Peter Krečič, Martin Lorenzutti, Marko Premrl, Tatjana Splichal; fototeke Muzeja novejše zgodovine Celje, INDOK centra pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije (Jože Gorjup, Ivan Komelj, Ivan Sedej), Umetnostnozgodovinskega inštituta ZRC SAZU (Helena Seražin), Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica (Andrejka Ščukovt), župnijski arhiv Črniče, zasebni arhivi

Kjer fotograf ali nahajališče fotografije nista navedena, je avtor in/ali lastnik praviloma Božidar Premrl.

Fotografiji na ovitku: Školj sv. Pavla s Čavnom v ozadju; Potoški in kamenjski kamnoseki in zidarji

Risbe: Debora Batagelj, Teja Mržek, Igor Sapač, fototeka Slovenskega etnografskega muzeja (Tine Bizjak)

Izdajatelj: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

Zanj: Saša Babič

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Collegium Graphicum d. o. o.

Naklada: 400 izvodov

Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja

Ljubljana 2026

Izid knjige so podprli Občina Ajdovščina, Občina Vipava, Mestna občina Nova Gorica, Elita Nagode d. o. o., GM Marko Rovtar s. p., Kovinska delavnica Del Fabbro, Erik Kristančič s. p., Marmor in granit Vojko Mužina s. p., Območna obrtno-podjetniška zbornica Ajdovščina, Petrič d. o. o., Skapin d. o. o., Škrlj d. o. o., Tosla d. o. o., Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

679.85(497.4Vipavska dolina)(091)

PREMRL, Božidar
Glas kamna spod Čavna : zgodbe kamnarjev in zidarjev iz srednje Vipavske doline / Božidar Premrl ; [fotografije Boris Blažko ... [et al.] ; risbe Debora Batagelj ... et al.]. - 1.izd., 1. natis. - Ljubljana : ZRC SAZU, 2026

ISBN 978-961-05-1130-4
COBISS.SI-ID 290436099

COBISS.SI-ID 290443267
ISBN 978-961-05-1131-1 (PDF)

Božidar Premrl

Glas kamna spod Čavna

Zgodbe kamnarjev in zidarjev iz srednje Vipavske doline

»Saxa loquuntur. Kamni govorijo.«
Latinski rek

Knjigo posvečam mojim pripovedovalcem in pripovedovalkam.
Brez njih je ne bi bilo.

Marjo Peršič, Stanko Krkoč, Marija Rovtar, Franc Troha, Tone Košuta

Vsebina

I.

Uvod in zasnova knjige 7

Geološko-geografski oris srednje Vipavske doline .. 10

Vrste kamnin in ljudsko izrazoslovje zanje 13

Poimenovanja za oblike kamna v naravi 23

Zemlja, prst 23

Kamnolomi, odkopi, peskokopi 26

Izboljševanje sveta 42

Suhi zidovi in groblje 42

Kasoni za kamenje 47

Kulturne terase 48

Vablence 55

Kamnarske in zidarske vasi v srednji Vipavski dolini 57

»Ljudska geografija«, krajevne zbadljivke, šaljivke in še kaj 64

II.

TRADICIONALNO STAVBARSTVO 78

Kmečko stavbarstvo 78

Dve kmečki domačiji – dva različna tipa 84

Kamnoseški stavbni členi 91

Domači izrazi za kamnoseške stavbne člene in njihove sestavne dele 91

Portali in portoni v zgodovinskem in tipološkem pogledu 94

Portali v podčavenskem stilu 111

Stomaški portali v podčavenskem stilu 114

Portali stomaških kamnosekov v drugih krajih . 118

Vrtovinski portali in portoni 123

Portali vrtovinskih kamnosekov v drugih krajih 125

Potoški portali 127

Oseški portali 128

Vrata na tečaj 130

Jezusov monogram IHS 131

Okna in okenski okvirji 133

Kamnoseška oprema kmečkih domačij in skupnih vaških prostorov 137

Tlaki 137

Ognjišče 138

Vedərnik in *umiunik* 141

Možnarji 143

Posode za mast in suho mesnino 143

Vodnjaki in njihovi zunanji kamniti obodi .. 145

Vinske preše in *prešna korita* 146

Torkle in mlini za oljke 147

Brusi in brusníce 150

Korita in pojila na domačijah 150

Vaška korita in *fontane* 151

Zidanje cerkva in njihovi mojstri 154

Podružnična cerkev sv. Mihaela v Šmihelu 154

Romarska cerkev Marijinega vnebovzetja na Vitovljah 156

Podružnična cerkev sv. Lucije v Vitovljah 161

Župnijska cerkev sv. Martina v Oseku 164

Župnijska cerkev sv. Vida v Črničah 166

Podružnična cerkev sv. Kozme in Damijana v Malovšah 168

Podružnična cerkev sv. Justa in Valentina v Gojačah 174

Podružnična cerkev sv. Janeza in Pavla na Ravnah 176

Cerkev sv. Tomaža v Stomažu 178

Župnijska cerkev sv. Mihaela v Kamnjah 181

Baročni arhitekt in zidarski mojster Andrej Pretnar, Gorenjec iz Renč 185

Podružnična cerkev sv. Marjete Antiohijske v Skriljah 186

Podružnična cerkev Marije Vnebovzete v Vrtovinu 190

Podružnična cerkev sv. Pavla nad Vrtovinom .. 192

Stara cerkev sv. Lovrenca, zdaj cerkev Marije Vnebovzete v Lokavcu ... 194
Nova cerkev sv. Lovrenca v Lokavcu ... 196
Kamnita nabožna znamenja – kapelice in *pili* ... 203

III.

NEKDANJI NAČINI PRIDOBIVANJA IN OBDELAVE KAMNA TER KAMNARSKI POKLICI ... 214
Pridobivanje kamna v kamnolomih ... 214
Miniranje in minerji ... 216
Kamnoseška obdelava kamna ... 219
Grušč, *šudər*, *šuta* ... 222
Transport kamna in prevozna sredstva ... 224

IV.

ZIDARSTVO IN ZIDARSKI POKLICI ... 231
Priprava kamna in načini zidave ... 232
Starinske malte in ometi ... 238
Okrasni zidovi ... 238
Likof ... 240
Zidarski reki, domislice, šale in anekdote ... 241
Kamnolomsko, kamnoseško in zidarsko orodje ... 244

V.

ŽIVLJENJSKE ZGODBE KAMNARJEV IN ZIDARJEV TER NJIHOVA DELA ... 246
Lokavec ... 246
Ajdovščina ... 279
Plače ... 287
Cesta ... 288
Stomaž ... 289
Skrilje ... 304
Dobravlje ... 320
Potoče ... 323
Kamnje ... 328
Vrtovin ... 355
Selo ... 365
Batuje ... 367
Gojače ... 368
Malovše ... 373
Črniče ... 380
Ravne ... 384
Osek ... 397
Vitovlje ... 409
Šempas ... 414
Ozeljan ... 415
Šmihel ... 417

VI.

OSLARJI IN BRUSARJI ... 418
Stomaž ... 419
Lokavec ... 442

Sklepna beseda ... 445
Slovarji ... 447
Slovar narečnih, žargonskih in drugih manj znanih besed ... 447
Razlage strokovnih in drugih izrazov ... 465
Viri in literatura ... 473
Viri ... 473
Spletni viri ... 476
Literatura ... 477
Pripovedovalci ... 484
Dopisovalci ... 493
Strokovni svetovalci ... 493
Znaki, kratice in krajšave ... 494

I.

Uvod in zasnova knjige

»Ne verujejo ta mladve, v kašni dobi smo živjeli. Mislijo, de smo bli šutasti.
Je bla mižerja. In vse nas je zemlja preživela.«
Slavica Jakulin - Čargova v Lokah

V knjigi *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici* sem se leta 2022 poklonil predvsem spominu na kamnarje iz svoje ožje domovine. Ta se na vzhodni strani začenja pri vasici Otošče in se na zahodni strani razprostira do rečice Hubelj, ki teče skozi današnje mesto Ajdovščina, v avstrijskih časih pa je primorsko Ajdovščino razmejevala od kranjskih Šturij, ki so zdaj njen sestavni del. Zaradi selitvene narave kamnarskih poklicev sem to mejo večkrat prekoračil, saj so na gornjem Vipavskem delovali tudi zelo pomembni in sloviti zidarski in kamnoseški mojstri iz krajev onstran Hublja. Kot primer naj omenim altarista Mihaela Kušo in zidarskega mojstra Miho Blažka iz Lokavca ter kamnoseke iz Skrilj in Kamenj.

Ta knjiga kot nadaljevanje in dopolnitev prej omenjenega dela obravnava prav raznovrstne mojstre kamna v srednji Vipavski dolini, ki se razprostira od Ajdovščine do Šempasa in Ozeljana z Lijaško kotlinico na zahodu, na severni strani pa se vzpenja v strma in skalnata pobočja Trnovskega gozda s sivo eminenco Čavnom.[1] Pod Avstro-Ogrsko je srednja Vipavska dolina v celoti spadala v deželo Primorsko ali Goriško, ki ji je pripadal tudi dolnji del doline, po prvi svetovni vojni, ko je dvojna monarhija razpadla, pa je celotno območje današnje Primorske zasedla Kraljevina Italija. Znotraj Italije je bilo priključeno deželi Julijski krajini, v njenem sklopu pa je bila cela Vipavska dolina vključena v Goriško pokrajino. V cerkvenoupravnem pogledu je Vipavska dolina prišla pod Goriško nadškofijo. Poleg teh političnih in upravnih razmejitev iz novejše zgodovine je treba omeniti še staro mejo med notranjskim in kraškim narečjem, ki poteka preko srednje Vipavske doline med Kamnjami in Vrtovinom, označuje pa jo potok Malenšček, ki teče med obema narečnima območjema.[2]

V uvodnih poglavjih v knjigi povzemam poglavitne geološke in geografske značilnosti obravnavanega območja. Obširno in podrobno popisujem razne vrste kamnin in prsti ter pravo bogastvo ljudskih poimenovanj zanje. Pri tem izhajam iz članka geologa Rajka Pavlovca Prispevek k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša in ga v veliki meri tudi dopolnjujem. Tej tematiki smiselno sledi poglavje o številnih nahajališčih kamna, kamnolomih, odkopih in peskokopih po posameznih krajih, ki so nekdaj dajali kruh krajevnemu prebivalstvu. Dalje posvečam posebno pozornost različnim načinom izboljševanja sveta, o čemer pričajo kilometri in kilometri suhih zidov, neštete groblje, slikovite podzidane kulturne terase in skrite *vablence*. Opise te izjemne kulturne krajine sem dopolnil in ilustriral še z odlomki zelo nazornih in doživetih leposlovnih besedil domače pisateljice Magde Saksida

[1] Primerjaj Kosovel, Magda, *Srednja Vipavska dolina*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana 1970, str. 1–2 (dalje: Kosovel, *Srednja Vipavska dolina*).

[2] Ta razmejitev poteka po nekdanji cerkvenoupravni meji med solkansko in vipavsko pražupnijo. Primerjaj Logar, Tine, *Slovenska narečja*, Ljubljana 1975, str. 6, 104, in Höfler, Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, druga, revidirana in dopolnjena izdaja, Ljubljana 2016, 166–167, 179. – Pestrost in bogastvo govorice na majhnem prostoru ob tej narečni meji najbolje ilustrirajo sopomenke za koruzo, ki ji v Selu, Črničah in na Ravnah rečejo *trščak*, v Vrtovinu, Gojačah in Batujah *tuəršca*, v Oseku, Vitovljah in Šempasu pa *sirk*.

iz vrtovinske Podgore. Bežnim orisom posameznih obravnavanih vasi z njihovim zaselki in vodami sem mimo prvotne vsebinske zasnove za popestritev dodal poglavje o »ljudski geografiji« Vipavske doline in predvsem o tem, kako so si prebivalci posameznih vasi, predelov in pokrajin na zbadljiv ali šaljiv način privoščili svoje sosede.

Drugi del knjige se začenja z obsežnim poglavjem o tradicionalnem kmečkem stavbarstvu, ki poleg razčlembe splošnih značilnosti starih kmečkih domačij, njihovih stavb in poslopij vsebuje tudi podrobnejši predstavitvi dveh značilnih predstavnic te arhitekture v teh krajih. V nadaljevanju podrobneje predstavljam kamnoseške člene takih kmečkih stavb in tako imenovanih kmečkih dvorcev. Največ prostora in pozornosti odmerjam portalom in portonom kot najbolj reprezentativnim kamnoseškim izdelkom, ki jih obravnavam tako v zgodovinskem kot v tipološkem pogledu. V njihovem izboru sem se načeloma omejil na tiste, ki so delo domačih kamnosekov ali jim jih vsaj lahko pripišem po uporabi krajevnih vrst kamna in nekaterih oblikovnih značilnostih. Izčrpno in zelo podrobno obravnavam portale v podčavenskem stilu, katerih poglavitne značilnosti so krajevni sivi flišni peščenjak ter značilno oblikovani reliefni napisi in okrasje. Prav ti portali namreč dajejo najbolj značilen pečat kamnoseštvu in stavbarstvu teh podčavenskih vasi ter do neke mere tudi širši okolici, kjer sicer prevladujejo kamnoseški izdelki iz belega apnenca. Poleg teh in drugih kamnoseških stavbnih členov so v nadaljevanju predstavljeni še različni izdelki iz kamna, ki spadajo v kamnoseško opremo domačij in vasi, od tlakov, ognjišč, *vedərnikov*, kamnitih posod in korit do vodnjakov ipd. Tako kot pri opisih različnih vrst kamna in prsti izčrpno navajam domače izraze tudi za posamezne vrste kamnoseških izdelkov.

Naslednje daljše poglavje obravnava zidanje cerkvenih stavb, pri čemer sem se praviloma omejil na tiste cerkve in njihove stavbne faze, za katere so na voljo podatki o mojstrih, ki so jih zidali ali klesali kamen zanje. Pri gotskih cerkvah jih poznamo samo po kamnoseških ali mojstrskih znakih, s katerimi so »podpisovali« svoje izdelke, za nekatere mlajše cerkve in za prezidave ali dozidave cerkvenih stavb pa je na voljo kar precej arhivskih podatkov o kamnoseških in zidarskih mojstrih ter drugih kamnarjih, ki so sodelovali pri teh gradnjah. Za starejše gradbene posege na cerkvah so najbolj pričevalni cerkveni urbarji, za zidave nekaterih mlajših cerkvenih stavb pa cerkvene kronike in spisovno gradivo. Temu poglavju sem pridružil tudi opise nekaterih kapelic in drugih nabožnih znamenj, sklesanih iz kamna.

V tretjem delu knjige najprej na podlagi ustnega izročila podrobno opisujem tradicionalne, ročne načine pridobivanja in obdelave kamna, torej dejavnosti kamnolomcev in minerjev v kamnolomih ter kamnosekov, ki so izdelovali končne izdelke iz kamna v delavnicah. Pri tem je treba povedati, da je spričo okoliščin, v katerih je bilo treba poprijeti za vsako delo, ali zaradi raznovrstne nadarjenosti in sposobnosti posameznikov isti delavec pogosto »delal ano rjəč in drugo«, se pravi, da je opravljal vse te dejavnosti in še katero povrhu. O apneničarski dejavnosti, ki na obravnavanem območju ni imela posebne tradicije, je govor samo v delovnih biografijah nekaterih kamnarjev. Obsežno poglavje posvečam tudi transportu kamna in prevoznim sredstvom. Kot zgled voza za prevažanje kamna v sliki in besedi predstavljam izjemne *škalone* z Raven nad Črničami, ki mi jih je pokojni gospodar Marjo Peršič - Tonkov na Ravnah ponazoril z lastnoročno izdelano maketo ter tudi za najmanjše sestavne dele razložil, čemu so služili in kako so jim rekli. Kamnarski dejavnosti in transportu kamna sledijo opisi raznovrstnih zidarskih del in tradicionalnih zidarskih običajev.

Četrti del knjige obsega delovne biografije kamnolomcev, minerjev, kamnoseških mojstrov in kamnosekov, stavbarjev, zidarskih mojstrov in zidarjev ter drugih kamnarskih delavcev po krajevni pripadnosti. Začenjam z Lokavcem, kjer se je v 17. stoletju rodil najstarejši znani kamnoseški mojster iz tega dela Vipavske doline Mihael Kuša, dobrih sto petdeset let kasneje pa njegov soimenjak Miha Blažko, ki je kot zidarski mojster slovel daleč naokoli. Dela teh dveh in še nekaterih starejših mojstrov so dokaj dobro dokumentirana s pisnimi viri, Mihael Kuša je bil tudi temeljito obdelan v umetnostnozgodovinski literaturi. Za številne kamnoseke in zidarje iz 19. stoletja, ki sem jih odkril s sistematičnim

pregledovanjem matičnih in družinskih knjig, sem lahko navedel samo osnovne matične podatke, pri nekaterih osebah iz novejšega časa pa zaradi nedostopnosti oziroma varstva osebnih podatkov niso popolni niti ti. Tudi njihovi nagrobniki na pokopališčih niso tako zgovorni kot tisti iz prejšnjih časov, na katerih lahko pogosto poleg polnih datumov rojstva in smrti pokojnika zvemo za njegov naslov, poklic, stan in celó vlogo v družbenem ali cerkvenem življenju. Znotraj poglavij si predstavljene osebe sledijo po starostnem oziroma časovnem zaporedju.

V zadnjem delu so posebej predstavljeni še kamnarji, ki so se ukvarjali z izdelovanjem brusov in osel, kar je še ena posebnost kamnarske dejavnosti v podčavenskih vaseh, ki so jo omogočala tamkajšnja nahajališča primernega brusnega peščenjaka.

Od še živečih zidarjev, potomcev nekaterih kamnosekov ter številnih starejših kmečkih poznavalcev in pripovedovalcev pa sem zlasti v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja zvedel in v svoje terenske zvezke zapisal ogromno ustnega izročila o njihovih delovnih poteh in življenjskih usodah, o načinih dela ter o kamnoseških ali gradbenih delih, ki so jih ustvarjali ali sodelovali pri njih. Za to sem jim neizmerno hvaležen. Na tem mestu naj še poudarim, da sem v knjigi poleg vsebine njihovih pripovedi skušal v čim večji meri zajeti tudi njihovo slikovito domačo govorico, ki je zanimiva že sama po sebi, poleg tega pa odseva razmere in duha tistega časa. Nekatere sem predstavil tudi s slikami v posameznih poglavjih, vsa njihova imena pa so navedena v seznamu pripovedovalcev na koncu knjige.

Izjemen pripovedovalec, čigar vsako besedo bi bilo vredno zapisati, je bil Stanko Krkoč - Krkočev v Gojačah, ki sem ga večkrat obiskal na domu. Naklonjenost je bila vzajemna, kakor pričuje njegova zdravica ob nekem takem srečanju: »Boh vəs živi, de b' se še dostkrət srjəčəla – bi bil tud jəst kontent.« Za vsestransko pomoč pri raziskovanju brusarske in oslarske dejavnosti pa sem še posebej hvaležen Stanotu Rovtarju iz Stomaža in Potoč, ki do današnjih dni nadaljuje s stomaško oslarsko tradicijo ter njeno izročilo ohranja tudi v besedi in sliki; prav on mi je na lastno pobudo, z velikim razumevanjem in naklonjenostjo v svoji delavnici prikazal celoten postopek nekdanje ročne izdelave osel in sodobnega načina s stroji, da sem ju lahko fotografsko dokumentiral, mi dal na voljo družinske arhivske dokumente o tej dejavnosti in fotografije njenih akterjev ter vse to oplemenitil s prijazno postrežbo pri mizi in s prevozi do naslednjih ciljev mojih raziskav. Pri tem moram omeniti še izvrstni pripovedovalki Tonco Vrčonovo iz Stomaža in Marijo Rovtar iz Potoč, ki sta to dejavnost poznali iz lastnih izkušenj.

Kar sem zvedel v tistem zelo plodovitem času, sem do današnjih dni občasno dopolnjeval in preverjal s terenskimi obiski »ljudi in spomenikov« ter z arhivskimi viri, pretežno iz cerkvenih arhivov. Pri tem sem bil deležen dragocene pomoči nekaterih posameznikov, ki cenijo materialno in nesnovno dediščino iz svojih okolij ter jo ohranjajo pred pozabo. Med njimi naj na prvem mestu omenim podčavenskega pisca, domoznanca in prijatelja Pavla Bratino iz Kamenj, ki me že leta oskrbuje z rodoslovnimi podatki ter informacijami o podčavenskih kamnarjih in zidarjih in z njihovimi fotografijami; dovolil mi je tudi objaviti nekaj čudovitih odlomkov iz njegovih knjig. V zadnjem času sem imel srečo, da sem spoznal rodoslovca Jožeta Guljeta iz Vrtovina, ki mi je postregel s podatki o vrtovinskih kamnarjih in mi z avtomobilom razkazal Vrtovin do najvišjih zaselkov v Podgori, ki sem jih pred leti zlahka obiskal peš. Kadar sem se po e-pošti obrnil na lokavškega rodoslovca Uroša Kovača, ki ima lokavške družine tako rekoč v mezincu, mi je zmerom hitro ustregel in včasih samoiniciativno poslal še kakšen dobrodošel dodatek.

Boris Blažko iz Lokavca mi je posredoval dragocene informacije o tamkajšnjem kamnoseku Filipu Petrovčiču in še marsičem; arhitekt Simon Kerševan iz Oseka je vsebino knjige obogatil z dokumenti in podatki o cerkvah v oseški župniji ter o tamkajšnjih zidarjih in kamnosekih. Konservatorka Andrejka Ščukovt na območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Novi Gorici mi je prijazno dala na vpogled bogato pisno in fotografsko dokumentacijo o vaseh v srednji Vipavski dolini. Rafael Krkoč iz Batuj mi je preskrbel zanimive informacije o malovških in gojaških zidarjih ter njihove fotografije; Bogdan Batagelj mi je omogočil ogled in predstavitev spomeniško zaščitene

domačije Potoččevih v Šempasu, ki jo ohranja in obnavlja z neverjetno vnemo in znanjem, in še bi lahko našteval. Vsem se od srca zahvaljujem.

Na koncu bi se rad zahvalil tudi predstojnici Inštituta za slovensko narodopisje dr. Saši Babič, ki je omogočila izid knjige z njeno uvrstitvijo v letošnji program inštituta, ter urednici in lektorici knjige dr. Alenki Jelovšek, ki je ponovno vrhunsko opravila svoje delo. Zelo sem hvaležen tudi vsem donatorjem, ki so odločilno prispevali k temu, da je knjiga lahko izšla s tako bogato slikovno opremo.

Geološko-geografski oris srednje Vipavske doline

Pod to goro Čavensko[3]

Srednja Vipavska dolina je najbolj stisnjeni del Vipavske doline z malo ravnega sveta. Nastala je v flišnih sedimentnih kamninah, ki jih na severu omejujejo strme stene iz starejših karbonatnih kamnin gorskega masiva Trnovskega gozda.

Fliš je rezultat značilnega usedanja plasti na morskem dnu. Najprej se odložijo večji in težji delci, nato vse manjši in lažji. To je vzrok za značilno postopno zrnavost flišnih kamnin: spodaj nastaja peščenjak z večjimi delci, na njem pa laporovec z manjšimi delci. Zaradi večkratnih donosov materiala v morje se take plasti izmenjujejo. Najpogosteje se menjavata laporovec ali glinovec in peščenjak, ponekod so vmes tudi konglomerati, breče in kalkareniti. V Vipavski dolini so nekatere plasti v flišu v normalni legi, se pravi, da so starejše plasti spodaj in mlajše zgoraj, ponekod pa zaradi kasnejših tektonskih premikov ležijo poševno ali navpično ali celo v prevrnjeni legi. Flišnim kamninam, v katerih se hitro menjavajo različne plasti, v Vipavski dolini običajno pravijo *soudan*. Obe prevladujoči kamnini na zraku in zaradi delovanja vode hitro preperevata. Še posebno hitro razpada laporovec in se spreminja v glino, ki jo ljudje navadno imenujejo ilovica. Preperina ima uravnoteženo razmerje med peskom, meljem in glino, tako da prevladujejo ilovnate teksture, ki ustvarjajo zelo rodovitna tla, zato je

Fliš z značilnim menjavanjem plasti na območju Erzelja in Planine

[3] Naslov knjige Bratina, Pavel Peter, *Pod to goro Čavensko. Zgodbe iz moje doline*, Kamnje – Ljubljana 2014 (dalje: Bratina, *Pod to goro Čavensko*).

fliš tukaj večinoma porasel. Na flišnem svetu, v katerem so odpornejši vložki apnenčevega peščenjaka, so nastali različni obsežni pregibi, pobočne terase in nekatere druge površinske oblike.

Najstarejši apnenci so na strmem pobočju Čavna, kjer neposredno mejijo na flišne kamnine. To so v plasteh naloženi beli ali sivi apnenci, ki ponekod prehajajo v dolomite. Ti se zaradi mehanskega preperevanja drobijo ter v podnožju ustvarjajo melišča in nasipne vršaje. Na severnem obrobju doline so pogosti tudi hudourniški vršaji pritokov reke Vipave. Manjši kosi pobočnega grušča, ki zavzema precejšnjo površino, se na nekaterih mestih na položnejših pobočjih iz flišnih kamnin sprijemajo v pobočno brečo, ki je slabo obstojna in se drobi. Ponekod se pojavljajo tudi večji bloki, ki so posledica skalnih podorov ali zdrsov blokov po podlagi. V nekaterih predelih pa preperevanje kamnin in prisotnost vode ustvarjata pogoje za nastanek nestabilnega terena.

V grušču, odloženem na flišni podlagi, so kot posledica plazenja, lazenja, drsenja in masnih tokov nastajali številni večji in manjši plazovi.[4] Med njimi je največji plaz Slano blato nad Lokavcem, v katerem je manj gruščnatega materiala in več flišne preperine. Območje Raven, Črnič, Batuj, Sela, Malovš in Gojač pa je pred več kot 42.000 leti zalil tako imenovani blatno-drobirski tok, ki se je razlil izpod Trnovskega gozda ter vsebuje kose tamkajšnjih kamnin in mnogo pooglenelih lesnih ostankov. Pahljačasto oblikovani nanos apnenčevega grušča, imenovanega Plaz pri Selu, ki se razprostira na površini več kot deset kvadratnih kilometrov od vznožja čavenskih sten po dolini skoraj do reke Vipave, je morda celo največji v Evropi.[5] Vzdolž južnih in zahodnih pobočij Čavna je še več podobnih sedimentov in površinskih oblik, ki so posledica pobočnih premikov v preteklosti. Posebej kaže omeniti tri velike pobočne vzpetine, ki so imele pomembno vlogo v človeški zgodovini. Prva je Vitovski hrib, ogromen skalni blok apnenca, ki se je odlomil na robu planote in zdrsnil po flišni podlagi navzdol; dalje na pobočju sta Tabor na Ravnah nad Črničami in Školj sv. Pavla iz apnenčeve breče, ki je nastala s sprijetjem pobočnega grušča.[6]

Ozko dolinsko dno, ki ga pokrivajo mlajše naplavine, se terasasto dviguje proti osrednjemu gričevnatemu svetu na južni in proti pobočju Čavna na severni strani. Najnižja terasa v nadmorski višini sto metrov oziroma trideset metrov nad strugo Vipave je na območju Malih Žabelj, Dobravelj in Potoč, sestavljajo pa jo flišne plasti, pokrite s *soudanico*. Na drugi terasi, ki se razteza na višini sto dvajset metrov med potokoma Vrtovinšček ter Konjščak in je pokrita z grušči, sta vasi Selo in Batuje. Tretja terasa na višini sto šestdeset do sto osemdeset metrov se začenja pri črniški gmajni in se nadaljuje do Lijaške kotlinice. Kjer je grušč pokril celo območje, so predvsem pašniki in deloma travniki.

Skalni Vitovski hrib z Marijino cerkvijo in ostanki taborskega obzidja, nižje desno cerkev sv. Petra

[4] Tod pravijo, da se svet *fondá*, *basá*, *pelje dol*.

[5] Po ljudski razlagi se je ob stvarjenju sveta Bogu prav tam razvezal in padel dol *žakel* s kamenjem. Povedal Venceslav Cigoj, Malovše 21, rojen leta 1915.

[6] Tudi Anton Lozar, Vrtovin 117, rojen leta 1919, je povedal, da je cel Školj sv. Pavla iz grušča, ki se je »strdil skup«.

V geografski literaturi najdemo trditev, da nad naselji ni pravih travnikov, ampak da so tam senožeti, ki jih imenujejo košenice.[7] Meni pa so domačini oba izraza razložili drugače: *snêžet* (množina *snežjəte*) je večja, močna parcela, ki so jo pokosili dvakrat ali trikrat na leto, *košenica* pa je manjša, pogosto na suho obzidana parcela, na kateri so kosili največ dvakrat.[8] V Vrtovinu nimajo *košenic*, temveč *roune*. Manjšim kosom sveta višje na strmem in skalnatem pobočju Kuclja, obdanim s kamenjem, skalami in *grubəlcami* ter za silo zravnanim za košnjo, pa rečejo *plese*. Te so bile tako majhne, da so jih nekdaj ženske kar požele s srpom in požeto travo v listnem košu prinesle v vas. Najvišji oziroma zadnji kosi obdelovalne zemlje nad vasmi pa so bili tako imenovani *vrtali* nad Vrtovinom in Ravnami, na robu gojaške gmajne. Te njivice ali vrtovi, ograjeni samo z nametanim kamenjem, so bili pogosto pod kakšno večjo skalo ali manjšim *školjem*, ki so jih varovali pred burjo, tako da je bilo tam primerno zemljišče za zgodnjo setev. Nekateri *vrtali* so bili bolj podolgovati, drugi bolj okrogli, s premerom komaj kakšnih deset korakov. V njih je bilo le za nekaj prstov zemlje, ki jo je že prva suša popolnoma izsušila. Ker ni bilo dovolj prostora za obračanje vola in pluga, so jih prekopavali ročno. V tej skopi zemlji je zraslo kvečjemu kaj krompirja.[9]

Zgoraj Školj sv. Pavla, spodaj Tabor na Ravnah

Na območjih breč in gruščev so nastala skalnata pokarbonatna tla, ki na flišu z gruščem in skalami mestoma prehajajo v rjava tla. Na starejših gruščih so nastala prava pokarbonatna tla. Domačini rečejo taki zemlji *greščenica* (*grəščəníca*). Apnenčev drobir, ki ga je naprej odnašala voda, pa je ustvaril mešani tip prsti, ki je še bolj rodoviten kot prava flišna tla. Naselja, kot so Črniče, Ravne, Selo in Batuje, so nastala na slabših rjavih tleh ali celo na brečah. Pod strmimi stenami na stičišču med apnencem in flišem izvirajo mnogi potoki in studenci. Vode, ki pridejo na plano v brečah, vsebujejo dosti več karbonata kot čisti kraški izviri. Tekoče in padavinske vode s pobočij odnašajo prst, zato so tamkajšnje senožeti, gmajne in gozdovi večinoma slabo rodovitni.[10]

---

[7] Kosovel, *Srednja Vipavska dolina*, str. 7.

[8] Povedala sta Franc Košuta, Ravne 9, in France Krkoč, Gojače 33.

[9] Pisna informacija Magde Saksida, Zalošče 30N.

[10] Povzeto po: Pavšič, Jernej, Neživi svet. Geološke razmere, v: *Vipavska dolina* (ur. Jernej Pavšič), Ljubljana 2013, str.11–12, 15, 17 (dalje: *Vipavska dolina*); Prus, Tomaž, Tla, v: *Vipavska dolina*, str. 38; Ribičič, Mihael, Zemeljski plazovi, v: *Vipavska dolina*, str. 55, 59–60; Kladnik, Drago, Geografski oris pokrajine, v: *Vipavska dolina*, str. 65 (dalje: Kladnik, Geografski oris pokrajine); Klančič, Klemen, *Analiza karbonatnih blokov med fosilnim plazom Selo in vasjo Stomaž*, Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za geologijo, Ljubljana 2016, str. 1, 5; Kosovel, *Srednja Vipavska dolina*, str. 1–2, 4, 6–7, 9–10; Popit, Tomislav, Fosilni plaz pri Selu v Vipavski dolini, *Življenje in tehnika*, 2010, letnik 61, št. 7/8, str. 60–65; Bogataj, Pavel, Geografska podoba Vipavske doline, v: *Ortaona - Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001, str. 11–14 (dalje: *Ortaona - Vrtovin 1001–2001*). Za popravke in dopolnitve tega poglavja se zahvaljujem geologu Jerneju Ježu iz Geološkega zavoda Slovenije.

Vrste kamnin in ljudsko izrazoslovje zanje

»Kamen, kot da bi ga Bog zložil«[11]

O različnih vrstah kamnin ter bogastvu in posebnostih ljudskega izrazoslovja zanje v Vipavski dolini z obrobjem je podrobneje pisal geolog Rajko Pavlovec v svojem Prispevku k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša.[12] V njem uvodoma ugotavlja, da je na Primorskem eocenski fliš zelo razširjen in bistvenega pomena za gospodarstvo marsikaterega kraja. Ljudje z njim pogosto prihajajo v stik in dobro vedo, katera kamnina najbolje ustreza vinski trti, sadju ali žitu, katera pa je uporabna za zidavo, posipanje cest itd. Zato je v teh krajih toliko domačih imen za različne flišne kamnine kot nikjer drugje po Sloveniji. Da so nastala iz vsakdanje potrebe zaradi posebnega pomena fliša za tamkajšnje gospodarstvo, dokazuje tudi to, da za različne apnence nimajo posebnih imen in jih na splošno – z redkimi izjemami – imenujejo *bel kamen* ali preprosto apnenec. Ob tem Pavlovec pripominja, da je razumljivo, da preprosti človek pri poimenovanju različnih kamnin ni strogo ločil petrografsko različnega materiala, ampak je upošteval njegov značaj, uporabnost, kvaliteto in podobno. Pavlovec kakor tudi pisec te knjige opažava, da ponekod isto ime uporabljajo za dve različni kamnini, zato pri kratkih omembah včasih ni jasno, o kateri govorijo. V pogovorih z domačini v Vipavski dolini in na njenem obrobju je Pavlovec o tamkajšnjih flišnih kamninah slišal in zapisal domača imena ter jih na kratko opisal.[13] V nadaljevanju bom skušal v čim bolj smiselnem zaporedju povzeti njegove ugotovitve in jih sproti dopolniti z izčrpnejšim ustnim izročilom, kakor sem ga slišal sam.

Sape ali *səpe* so vložki flišnega peščenjaka in flišnih breč, ki izstopajo iz pobočij kot manjši grebeni, nastali zaradi erozije sosednjih plasti, potekajočih na dolgih razdaljah. Kamenjci tako rečejo dolgim iz tal izstopajočim grebenom, v katerih so lapor, *opoka* (*uəpuəka*) in *siv kamen*, se pravi *živ kamen*, ki je uporaben za zidavo. Za primerek takega grebena, ki nekje ponikne, je bilo v Kamnjah rečeno: »Ta səpa, pravjo, de vəle nə Cejsti pride vən.« V Vrtovinu so mi povedali, da so nekatere *sape* ali *səpe* iz *opoke* in zmerom bolj trdih plasti *sivega kamna* različne debeline. »So sape, ki imajo svoje pljəne. Uəndi se kroji kamen. So štancarli.« V drugih pa je lahko drugače, na primer najprej plast laporja, nato dve, tri plasti *sivega kamna*, ena bolj debela, druge bolj drobne. »Sapa veže anti svet vkup, ga drži. Pravijo, da to se ne prepelje nikamor več.«

V Skriljah so številne *səpe* ali *žile,* ki so približno tri metre široke in nekaj sto metrov dolge, kakšnih sto metrov ali manj druga od druge. Neki Skriljan jih je jedrnato opisal takole: »Səpa je, kjer rase tisti kamen, kjer pride vrh.« Drugi je dodal: »Če so v səpi poleženi skladi, je malo zemlje zgoraj, če so skladi pokončni, je dosti zemlje zadaj. Jave so bile v vrhih.« V njih je navadno najprej *vouk*, »hud kamen«, »notri pa se odpre živ kamen«. To so *žile kamna*, debele osem, deset, petnajst, dvajset, trideset centimetrov, nazadnje pa še zvite plasti *soudana*.

Səpa v pomenu takega grebena je splošno znan izraz v podčavenskih vaseh. Na Cesti, v Vrtovinu in v Oseku sem kot sopomenko zanj slišal tudi besedo *griva*, ki sicer pomeni travnato brežino ali

[11] Prosto po Francu Košuti z Raven 9, rojenem leta 1913.

[12] Eocen je geološka doba izpred šestinpetdeset do štirintrideset milijonov let. Na začetku eocena je bilo podnebje zelo toplo, pozneje se je začelo postopoma ohlajati. Zemlja je bila pretežno topla in vlažna, zato so na njej prevladovali tropski in subtropski gozdovi. V tistem času so se prvič pojavile ali močno razširile mnoge sodobne skupine sesalcev, na primer konji in kiti. Informacija geologa Jerneja Ježa.

[13] PAVLOVEC, Rajko, Prispevek k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša, *Geografski vestnik*, 1961, letnik 33, št. 1, str. 153, 155–157.

strmo travnato pobočje, na primer ob potokih in grapah, v Šempasu in kot že omenjeno v Skriljah pa tudi splošnejši izraz *žile*.[14]

Kamen je trd, drobnozrnat peščenjak. Po barvi ga imenujejo tudi *sivec* ali *siv kamen*. Nastopa v skladih, debelih včasih tudi po več metrov. Največkrat se nahaja nad plastmi menjavajočih se laporjev in peščenjakov ter pod plastjo čistega, svetlo sivega ali rumenorjavega laporja (*opoka*). Na nekaterih mestih je tik pod kamnom še tenka plast konglomerata. Kamen rečejo tudi čistemu flišnemu peščenjaku, ki nastopa v tanjših plasteh med flišem. Ponekod so v njem številni numuliti.[15] Pogostni so zlasti v delih plasti, kjer kamen prehaja v brečo. Zaradi velike trdote in sposobnosti za obdelavo je kamen najpogostejši flišni gradbeni material v Vipavski dolini. Domačini ga dobro ločijo od drugih kamnin na obrobju Vipavske doline, kot so ***bel kamen*** (apnenec), ***živ kamen*** (iz katerega delajo apno) ali ***glaževec***.

Ko sem sam spraševal domačine, iz kakšnega kamna so zidali kmečke stavbe, se je odgovor največkrat glasil, da so za zidavo uporabljali ***siv kamen*** ali ***črn kamen***. V večini primerov sta ti dve imeni sopomenki za istovrsten svetlejši ali temnejši drobnozrnat peščenjak.[16] To potrjujejo zlasti izjave nekaterih pripovedovalcev iz Kamenj, Vrtovina, Gojač, Črnič, z Raven in iz Šmihela, ki so isti kamen opisovali kot *črn* ali *siv*.[17] Le v nekaterih vaseh so omenjali samo *siv* ali samo *črn kamen*.[18] V Velikih Žabljah je bilo izrecno rečeno, da je pri njih *črn* in ne *siv kamen*,[19] pripovedovalec iz Vrtovina pa je poudaril, da je v Krvíci nad zaselkom Lozarji lomil lepo, drobno *sivo*, ne *črno kamenje*.[20] V Šempasu in Vitovljah so istovrstni kamen imenovali *črn kamen* ali ***zelenc*** (*zeljenc*). Sem najbrž sodi tudi kamen *zelenc*, ki »je trd, a se da kresat«, omenjen na Ravnah.[21] Za uporaben trd siv ali bolj zelenkast kamen, ki se lepo kolje, odbija in obdeluje s špico, je bilo slišati tudi sopomenke, kot so *preft*, *preft kamenje*, *preftən kamen*, *proft*, *pruft kamen* in *pruftno kamenje*, ki imajo tudi splošnejši pomenski obseg. Glasovni različici *proft* in *pruft kamen* sem slišal na Ravnah, *preft* pa v Dobravljah, Velikih Žabljah in Vrtovinu. Na Ravnah so *pruft kamen* ali *proft* opisali kot siv ali zelen kamen z belimi žilami,[22] ki je mehkejši od *sivega kamna* in se pred dežjem *potí*. Uporabljali so ga tudi za zidavo, a se malta na njem ne obdrži ali pa se delajo *lajse* na ometu.[23]

Na splošno so pripovedovalci *siv* ali *črn kamen* opisovali kot dober, lep, sladek, gladek, trd, uporaben kamen, ki se dá zlahka lomiti, klati, ubijati in lepo obdelovati. Kolje se po belih, skoraj nevidnih *lasah*. Kamnosek Peter Lukančič iz Skrilj je rekel, da se noben kamen ne dá tako dobro oblikovati kot

---

[14] O *sapah* ali *səpah* so pripovedovali: Ivan Kočevar, Potoče 23; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Rudi Črmelj, Kamnje 46, rojen leta 1919; Vinko Rovtar, Kamnje 13, rojen leta 1924; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Roman Čermelj, Vrtovin 82; Anton Lozar, Vrtovin 117, rojen leta 1919; Lojze Valič, Skrilje 34 (1929–2002); Marija Rustja, Skrilje 45; Viktor Kodrič, Skrilje 36; Bojan Vrčon, Skrilje 45A; Alenka Vidmar, Skrilje 64; Branko Vrčon, Dobravlje 83, rojen leta 1929; Jožko Štor, Cesta 65, rojen leta 1939; Jože Frenderajh, Cesta 77, in Jožef Brankovič, Šempas 193, rojen leta 1901.

[15] Numuliti ali luknjičarke so morske praživali s spiralno zavito apnenčevo hišico, podobne novčičem.

[16] Silvan Kerševan, Preserje 25B, rojen leta 1924, je trši sivi peščenjak iz Vipavske doline v primeri z mehkejšim *kraškim kamnom* oziroma apnencem celo poimenoval *vipavski kamen*.

[17] To so bili: Miro Čermelj, Vrtovin 92; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Anton Gleščič, Črniče 93, rojen v Oseku leta 1920; Julij Terčič, Šmihel 51; Janko Rebek, Gojače 45, in Srečko Bovcon, Ravne 14.

[18] Samo kot *siv* so kamen opisovali na Cesti, v Plačah, Dobravljah in na Ravnah, samo kot *črn* pa v Lokavcu, na Brjah in v Vitovljah.

[19] Povedal Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67, rojen leta 1928.

[20] To je bil Jože Šatej, Vrtovin 80.

[21] Pripovedovali so: Tone Košuta, Šempas 50, rojen leta 1903; Friderik Škarabot, Vitovlje 91, rojen leta 1918, in Marjo Peršič, Ravne 6.

[22] Tiste bele žile v kamnu so trdne: kamen vežejo, ne poči po njih. Povedala sta Jože Frenderajh, Cesta 77, in Dušan Cink, Brje 73, rojen leta 1921.

[23] Pripovedovali so: Leopold Bovcon, Ravne 15 (1925–1997); Marjo Peršič, Ravne 6, rojen leta 1930; Slavko Slejko, Ravne 30, rojen leta 1925; Franc Košuta, Ravne 9; Zdenko Vrčon, Dobravlje 53; Viktor Kravos, Dobravlje 95, rojen leta 1916; Andrej Slejko, Velike Žablje 71, in Anton Lozar, Vrtovin 117.

siv kamen.[24] »Je ljəp kəmən, se ləpu nərdi.« »Ubiva se ləpu.« »Prou zgoni kamen zdrou.« »Jə tak kamən ku gləž, se ləhku ubije – tu ləhku dejla vsək z njim.« Zato *črn kamen* ponekod enačijo z *glažovcem*. Mestoma je to kamenje pravilnih oblik v naravi »zloženo kot pod plajbo«, kot da bi bilo zidano. *Rili so* ga s *štangami* in *kunirali*. Če si v kamnolomu zadel na pravo *žilo*, se je »ko bukvi lomilo«.

Črn kamen je za obdelavo boljši od *belega*, kajti »črn kamen se kolje navznoter,[25] beli pa dela bunke, zato je bilo zanj treba rabiti še špico«. Ker se lepo kolje, je lepa tudi zidava. Uporabljali so ga kot gradbeni kamen za zidavo in za klesanje *vajngerjev*, zelo trd *črn kamen* iz dobravske *jave* tudi za asfalte.

Kadar je vlažno vreme, se *črn kamen potí*. »Kadar je zunaj megla, črn kamen rata moker.« Ker je *fajhten*, vleče vlago v hišo. Malta se na njem suši počasneje kot na *belem kamnu*, ki je suh in jo hitro posuši.[26]

Glaževec Pavlovec opredeljuje za kozinski ali zgornjekredni apnenec, za katerega je značilno, da se lomi v ostrorobe kose. Ta kamen, ki je po mojem védenju v večjem delu srednje Vipavske doline splošno znan kot *glažovc* ali *glažov kamen*, so mi opisovali kot *črn kamen*. Kadar so *štancarji* hoteli kakšen kamen pohvaliti, so rekli: »Ta je pa ku glažov.« V Skriljah so pripovedovali o »glažovem kamnu, ki se ubije ku gləž«. Tako mu rečejo, ker se da lepo odbiti s kladivom. Pravijo, da je »zelo priden za obdelavo«, da »se ubije gladko in pride gladek ko miza«, pod udarcem kladiva pa kar zazvoni. Zidar Ivan Kočevar - Šlibar iz Potoč ga je opisal kot »slədk glažov kamen, ki se ubije, kakor človk če«. Franc Krt iz Spodnje Branice pa je poleg hvale na račun obdelovalnih lastnosti *glažovca* opozoril tudi na njegovo slabo stran, da se ob deževnem vremenu rad spoti.[27]

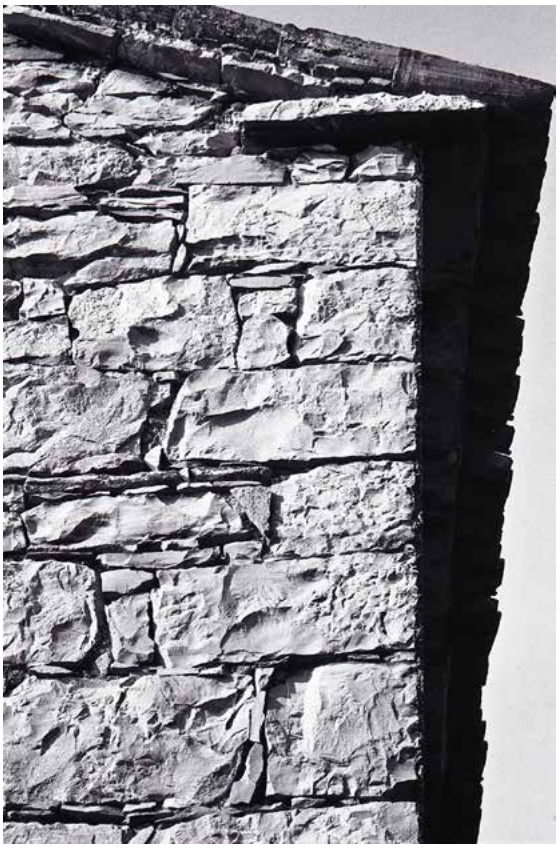

Vogal stavbe v Skriljah, zidan iz črnega kamna, ki se lepo školjkasto odbija

[24] Branko Vrčon, Dobravlje 83.

[25] Navznoter ukrivljenemu lomu kamna rečejo geologi školjkasti lom.

[26] O *črnem* in *sivem kamnu* ter različnih izrazih zanj so pripovedovali: Ivan Besednjak, Brje 38; Franc Vidic, Cesta 79; Viktor Vrčon, Cesta 39, rojen leta 1931; Marij Fišer, Črniče 24, rojen leta 1924; Drago Toplikar, Črniče 86; Anton Gleščič, Črniče 93; Edvard Brankovič, Črniče 10, rojen leta 1930; Danilo Kosovel, Črniče 63A, rojen leta 1938; Miro Črnigoj, Dobravlje 37, rojen leta 1929; Branko Vrčon, Dobravlje 83; Rihard Cigoj, Gojače 9, rojen leta 1938; Stanko Krkoč, Gojače 33, rojen leta 1913; Vinko Rovtar, Kamnje 13; Jože Vodopivec, Kamnje 3A; Marjo Bratina, Kamnje 11, rojen leta 1941; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Avgust Batič, Lokavec 53, rojen leta 1909; Lovrenc Černigoj, Lokavec 210 (1908–1998); Jože Cigoj, Malovše 5, rojen leta 1918; Viktor Rijavec, Osek 95; Evstahij Živec, Osek 48; Rasto Furlan, Potoče 3; Janko Bizjak, Potoče 4, rojen leta 1931; Gabrijel Štokelj, Plače 7; Branko Mrmolja, Selo 21, rojen leta 1911; Marjan Krkoč, Selo 6A, rojen v Malovšah leta 1932; Stojan Podgornik, Selo 28B; Stanko Bavčer starejši in mlajši, Selo 16, rojena v letih 1920 in 1958; Jožef Valič, Skrilje 38, rojen leta 1907; Viktor Kodrič, Skrilje 36; Dušan Lenščak, Šempas 43; Tone Košuta, Šempas 50; Jožef Brankovič, Šempas 193; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Jože Čermelj, Vrtovin 93, rojen leta 1909; Miro Čermelj, Vrtovin 92; Jože Šatej, Kibrčov, Vrtovin 80; Jožef Cingrle, Vrtovin 127; Jože Copič, Vrtovin 127A; Jože Šatej, Vrtovin 33, rojen leta 1930, in Franc Košuta, Vitovlje 62.

[27] O *glažovcu* ali *glažovem kamnu* so pripovedovali tudi: Viktor Kravos, Dobravlje 95; Jožef Brankovič, Šempas 193; Franc Troha, Velike Žablje 40, rojen leta 1899; Marjan Krkoč, Selo 6A; Ivan Čermelj, Kamnje 31 / Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina, rojen leta 1931, in Marjo Bratina, Kamnje 11.

Kot je razumeti izjave pripovedovalcev, z izrazom ***živ kamen*** ni mišljena posebna vrsta apnenca, kakor omenja Pavlovec, temveč kamen v svojem prvotnem naravnem okolju, v tleh oziroma v kamnolomu, ali kvaliteten kamen, ki ga je mogoče obdelovati in koristno uporabiti. *Živ kamen* so mi opisovali kot »kamen, ki je stanoviten«, »kamen v tleh«, »kamen iz jave«, »trd kamen«, »živ plav kamen«, »zdrav kamen«, »kamen, ki se ga da fajn odbit in obdelovat«, »kamen, ki je dober za zidavo«. Še jasnejši sta primerjavi: »Živ kamen je v tleh, mrtev kamen je povrhu« in »Živ kamen je tisti, ki je urit, mrtev je tisti, ki je po vrhi.«[28] Na Brjah so tako razložili: »Živ kamen je v zemlji, ni prepečen od sonca. Ko je frišen, se laže obdela. Če pa je kamen sedem let na soncu, začne slabeti, se ne razbiva več tako lepo. Po sedmih letih je bolj mrtev. Mrtev kamen ropota, se sesuje na kose, ne, kakor bi hotel.«

Mrtev kamen kot nasprotje *živega kamna* je torej kamen, ki je iztrgan iz svojega izvornega nahajališča in je slabše kvalitete. Ker že dalj časa leži na površju, zaradi vremenskih vplivov – vročine in zmrzali – razpoka in razpada na kose ter se ga ne da tako obdelovati kot kamen, ki je bil v tleh. V Stomažu kot *mrtev kamen* označujejo tudi tako imenovani *podžilnik*, ki se najde v obliki lepih blokov, a je videti »umazan, ker ima rjavo blatno kožo ter zunaj in znotraj glih farbo; ne da se prav odbivat, ampak se mənca pod orodjem«. Opisujejo ga tudi kot približno štirideset centimetrov debelo plast rdečih kamnov *samcev* v tleh, ki ležijo na *opoki* in so pokriti z zemljo. V Taboru nad Dornberkom z *mrtvim kamnom* poimenujejo tudi kamen, »ki ni še dozorjen, ki ni zdreu«. *Mrtvina* pa je izraz za jalovino, neuporabno plast kamnine nad plastmi in skladi *živega kamna*, ki jo je bilo treba odstraniti iz kamnoloma.[29]

Brusni kamen, *brusjənc* ali *brúsnik* je vrsta flišnega peščenjaka ali peščenega laporovca, ki je dobil ime po svoji sposobnosti brušenja kovinskih rezil. V tleh je navadno vezan z laporjem. Dober brusni kamen je tisti, ki je temno sive ali *plavkaste* barve in v katerem so iskre ali zvezdice. Biti mora primerno trd ali mehek in imeti mora take žile, da se kolje na ustrezno debele *skalce*.[30]

Izredno trd kamen so drobnozrnate ali grobozrnate breče, ki jih Pavlovec ne omenja, v Vipavski dolini pa so splošno znane pod imenom ***vouk***. O njem so pripovedovali: »V səpah pride na vrhu ta lepih kamnov ali pa kot ta spodnja žila.« »Na dnu pride grd vouk, kakor koreni. Na vrhu je vouk lepši, a se ne da sekat.« *Žila vouka* je lahko debela do metra in pol. Pri prekopavanju *pašnov* za trte se najde posamič v obliki *samcev*,[31] ki jim rečejo *samosevci*.[32] O *vouku* pravijo, da je »šaldo trd grintav, grbančast, zrnčast, znotraj jedrčast kamen, zliman vkup kakor beton«, sive, *plave*, črne ali sivozelene barve. V sebi ima tudi bele črtice. Opisujejo ga tudi kot »ikrast kamen kot karbid, ki ima svetle ikre v sebi, ko ga udariš, pa se samo pokadi; strašno težko se odkolje, se ne pusti rad delat«. »Se samo menca.« Zidarju Rihardu Cigoju pri Fortunovih v Gojačah je oče o tem kamnu rekel: »Tisti jə vouk, tisti se nə bo rəzbiu.«

Številni pripovedovalci so ga opisovali zelo doživeto in slikovito: »Vouka ne razbiješ niti s flinto ne. Je tako trd, da ga oben hudič ne razbije.« »Vouka nismo tikali, je zlodjev kamen: če si ga udaril

---

[28] Zidar Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina, rojen v Kamnjah leta 1937, je z nekoliko drugačno poanto povedal takole: »Živ kamen je, dokler ga ne premakneš, zriješ; ko ga zriješ, je mrtev.«

[29] O *živem* in *mrtvem kamnu* so pripovedovali še: Ivan Kočevar, Potoče 23, rojen leta 1931; Alojz Pelicon, Tabor 3, rojen leta 1909; Stanko Krkoč, Gojače 33; Rihard Cigoj, Gojače 9; Ivan Besednjak, Brje 38; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Anton Gleščič, Črniče 93; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Miro Slokar, Dobravlje 105, rojen leta 1913; Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67; Drejc Černigoj, Lokavec 215; Rajko Rustja, Skrilje 45; Marjan Krkoč, Selo 6A; Antonija Rovtar, Stomaž 52, rojena leta 1923 v Skriljah; Marijan Volk, Stomaž 22 (1908–1992), in Filip Batagelj, Stomaž 75.

[30] Pripovedovali so: Marijan Volk, Stomaž 22; Pavle Bratina - Vinko, Vrtovin 17, rojen v Stomažu leta 1937; Srečko Del Fabbro, Lokavec 77 (1935–2015), in Stano Rovtar, Potoče 15A.

[31] Kot je povedal Alojz Pelicon, Tabor 3, je *samc* kamen, »ki zrase nuətər sam«.

[32] V Dobravljah sem za podoben kamen, ki leži sam v zemlji in je tako trd, da ga ne razbiješ, slišal tudi izraz *samosvojc*. Povedal Miro Črnigoj, Dobravlje 37.

z maco, se ni razkrojil, ga je nəčko omullo.« »Vouk mu rečejo, ker je tako trmast, poreden, žleht kamen in trd kot hudič.« »Kamen vouk je lump. Več ku za en lejšnik ne odleti, so rjekli kədej zidarji.« »Vouk – tist jə pej spaka u njemu, ga nə obdejləste vədlje!« »To je grozno trd kamen, žleht za obdelavat in grozno pojé orodje.« »Vouk je žleht kamen, se kruši, ne odleti, ga je treba špecat.« *Vouk* nima nobenega lica in se ga ne prime nobeno orodje, niti špica. Samo mrvi se in štrca, ne da se mu napraviti lica. Cel dan bi zamudil, če bi hotel iz njega narediti en *kanton*. Zato *vouk* ni za nobeno rabo.[33]

V Vipavskem Križu sem zanj slišal tudi ime *voukəč*. Istovrsten ali podoben kamen je najbrž tudi ***krotnik*** (*kruətnek*). V Šempasu so mi ga opisali kot siv ali rjav *balotast* kamen, ki je na zunaj grbančast kot hrbet *krote*, znotraj pa kakor narejen iz betona.[34] O *krotniku* so mi pripovedovali tudi na Vogrskem, kjer so zadeli na plasti tega kamna, ko so kopali vinograd.[35]

Drobnozrnata breča, iz katere je sklesan portal pokopališča v Črničah

Podobne lastnosti ima tudi ***mačkovc***, o katerem so mi v Gojačah povedali, da je mešan *plav* kamen, ki ima bele žile, po katerih pa se ne kolje, se ne ubije, ampak pod udarci samo *šprica*, skratka »je s hudiča«.[36]

Kremenc ali kremen je zelo trd flišni peščenjak, ki ga je težko razbiti. Najtršemu pravijo »hudičev kamen«. Pripovedovali so mi, da je *krəmjənc* siv ali rjav in zelo trd, najtrši kamen.[37] Zanj je značilno, da daje iskre. Rase kot *samosevc* v ilovici ali v *rusi zemlji*. V Stomažu so ga opisali kot trd grbančast brusni kamen, ki so ga uporabljali za *ribanje* osel, in sicer na dva načina: kot podlago, na kateri so jih *ribali*, ki so ji rekli tudi *brúsnik*, in stolčenega v brusilni pesek.[38]

Za pobočno apnenčevo brečo je najbolj razširjeno ime ***grintovc***, njegove različice so še *grinta* in *grintov kamen* ali *grbast kamen*. Opisujejo jo kot bolj okrogel nelep kamen, ki ima *grinte*. V Gojačah

---

[33] Samo Jože Kalin, Skrilje 22, je omenil, da so iz *vouka* prav zaradi tega, ker je tako trd, delali korita. Ivan Kočevar v Potočah 23 pa ga je iz istega razloga pohvalil, da je dober za *odrsnike*, kajti »kakor ga prime kolo, zmeraj ostane okrogel«.

[34] Marjo Mladovan, Ajševica 80, je *kruətnek* opisal kot nekakšen križanec med *opoko* in kamnom, ki se ga ne dá obdelati, kajti ko ga tolčeš, »se drobi in rata bala ven«. V tleh se najde v obliki *samcev*. Na Vogrskem podobno rečejo *kruətniki samcem*, »ki rasejo v rdečkastih, ilovnatih zemljah« in so znotraj bolj kamniti in bledo sivi, navzven pa bolj mehki in rdečkasti. Povedal Benjamin Žižmond, Vogrsko 94.

[35] Povedal Gotard Gregorič, Vogrsko 6, rojen leta 1899.

[36] O *vouku* so pripovedovali še: Ivan Kočevar, Potoče 23; Stano Minkuž, Potoče 12; Viktor Vrčon, Cesta 39; Oskar Batagelj, Gojače 1, rojen leta 1923; Zdravko Krkoč, Malovše 6, rojen leta 1939; Edvard Brankovič, Črniče 1; Anton Gleščič, Črniče 93; Rado Cotič, Plače 6; Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5, rojen leta 1938; Rajko Rustja, Skrilje 45; Jožef Valič, Skrilje 38; Polde Zgonik, Skrilje 26; Viktor Kodrič, Skrilje 36; Bojan Vrčon, Skrilje 45A; Zdenko Vrčon, Dobravlje 53; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Jože Velikonja, Šmarje 45, rojen na Cesti leta 1929; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Franc Angel Batič, Lokavec 132 (1901–1995); Slavko Čermelj, Vrtovin 89, rojen leta 1919; Alojz Nevreden, Vrtovin 102; Anton Lozar, Vrtovin 117; Jože Šatej, Vrtovin 33; Rudi Črmelj, Kamnje 46; Jožef Brankovič, Šempas 193; Tone Košuta, Šempas 50; Slavko Slejko, Ravne 30; Marijan Volk, Stomaž 22; Filip Batagelj, Stomaž 75, in Anton Batič, Ozeljan 102, rojen leta 1910.

[37] Kremen nastopa v flišu kot zapolnitev v obliki kremenovih žil ali kremenovih zrn v peščenjaku. Ker je bolj odporen na preperevanje kot ostali delci flišnih kamnin, njegovi kosi ostanejo v preperini ali glini. Pojasnilo geologa Jerneja Ježa.

[38] Pripovedovali so: Stano Minkuž, Potoče 12; Oskar Batagelj, Skrilje 50, rojen leta 1913; Ludvik Bratina, Stomaž 80; Marijan Volk, Stomaž 22, in Alojz Pelicon, Tabor 3.

in Črničah ji rečejo *greben* (*grəbjən*), v Kamnjah pa *greben* ali *grintovc*. Samo v Vrtovinu sem poleg izraza *grinta* slišal tudi *piškov kamen*.

Taka breča, ki jo je pogosto videti na primer v *javah šudra*, na splošno velja za neuporabno za zidavo, ker se ne da klati. »Drži se vkop ku hudimər in je najhujši kamen za razbit; je lump, se ne da razstrelit, ker ima zrak.« »Je najbolj lump za toučt, ker se ne da ubivat, se nəku drobi.« Samo v Lokavcu je nekdo omenil, da »se da fajn obdelat«. Najde pa se tudi *grintov kamen*, ki se kar sesuje, če ga udariš z *maco*. Nekdaj, ko je bilo *boštvo*, so ga nabirali, da so z njim delali okrasne obrobe grobov in rožnih gredic na vrtovih.[39] *Grintovc* se tudi pogosto uporablja za izdelavo kapelic Lurške Matere božje. Izjemen primerek je njena iz velikih kosov *grintovca* sezidana kapelica oziroma votlina v Plačah.[40]

Sovdan ali *sovdanovec* je običajno ime za hitro menjavajoče se plasti laporjev in peščenjakov, to je za značilni fliš.[41] Tak *sovdan* je temno ali svetlo siv lapor, redkeje glinasti skrilavec. Je dobra podlaga za vinsko trto, ker se na soncu hitro *stopi*. Kroji se iverasto ali tudi drugače, vendar vedno v ostrorobe kose. *Sovdanica* je preperina na *sovdanu*, ki v roki daje občutek ostre prsti.

O *soudanu* v Velikih Žabljah pravijo, da »je zložen ko knjiga«. Vipavci ločijo trd in mehek *soudan*. Na Preserjah pravijo, da je v osojnem svetu bolj mehek, na *preksončju* pa bolj trd.[42] Zgornji plasti mehkega *soudana* pravijo na Brjah *mahkotnica*. V Malovšah so omenjali, da je ponekod v

Grintovc v nekdanjem peskokopu pri Čermeljih v Gornjem Vrtovinu

Cestna škarpa v Vrtovinu, na suho zložena iz belega kamna in grintovca

[39] O *grintovcu* so pripovedovali: Lovrenc Černigoj, Lokavec 210; Franc Čibej, Lokavec 187; Stanko Krkoč, Gojače 33; Rihard Cigoj, Gojače 9; Marjan Krkoč, Selo 6A; Rudi Črmelj, Kamnje 46; Stanislav Bratina, Črniče 104; Danilo Kosovel, Črniče 63A; Anton Gleščič, Črniče 93; Drago Toplikar, Črniče 86; Anton Gleščič, Črniče 93; Edvard Brankovič, Črniče 10; Alojz Nevreden, Vrtovin 102; Jože Šatej, Vrtovin 33; Ivan Samokec, Vitovlje 87; Franc Košuta, Vitovlje 62; Rihard Valič, Vipavski Križ 3, rojen leta 1912 v Plačah; Julij Terčič, Šmihel 51; Tone Košuta, Šempas 50; Jožef Brankovič, Šempas 193; Miro Ušaj, Ravne 5; Franc Slejko, Ravne 27, rojen leta 1936; Franc Košuta, Ravne 9; Rudolf Koron, Batuje 71, rojen leta 1903; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Slavko Hrobat, Dobravlje 7, rojen leta 1932; Miro Slokar, Dobravlje 105, in Jože Lipovž, Osek 1A.

[40] To kapelico je iz zaobljube med drugo svetovno vojno dal leta 1946 sezidati kriški župnik Andrej Simčič na mestu prejšnje navadne kapelice. 24. februarja tistega leta je bil položen in blagoslovljen temeljni kamen zanjo, 11. maja 1947 pa je bila blagoslovljena. B. n. a., *50 let votline lurške Matere Božje, Plače–Vipavski Križ*, *11. maj 1947–1997*, zgibanka; *Lurška votlina v Plačah*, https://vipavski-kriz.farovz.si/cerkev/lurska-votlina-v-placah/. – Slavko Hrobat iz Dobravelj mi je povedal, da je za lurško *groto* v Plačah on pripeljal približno petdeset vozov *grintovca*.

[41] Pavlovec v tem članku celo predlaga, da bi ljudsko ime *sovdan* uporabili tudi kot geološki strokovni izraz za hitro menjavajoče se plasti laporjev in peščenjakov.

[42] Alojz Pelicon, Tabor 3, je podobno opisal izmenjevanje *opoke* in kamna: »V osojni strani je bolj mehka *opoka*, *mrtev kamen*, ki se topi, na sončni strani pa je bolj živ kamen, da lahko zidate z njim.«

soudanu videti »drsauce, take golačeune, kjer se soudan melí«. Janko Bizjak pri Jakžu v Potočah ga je domiselno primerjal s hrustancem pri mesu, ki se razkroji. V *soudan* verjetno sodi tudi bolj gnil *rjav kamen*, ki so ga omenili v Kamnjah.[43]

Med *soudanom* nastopa trd lapor ali peščeni lapor, ki mu rečejo ***črnak***. Je temne barve, včasih siv, skoraj črn ali modrikast. Pavlovec pravi, da se Vipavci z njim srečujejo zlasti, ko ga s težavo prebijajo pri prekopavanju sveta za nove vinograde.

V Velikih Žabljah so mi povedali, da so pri kopanju za nov vinograd tudi *streljali*, če so zadeli na *črnak*. Potem so ga bodisi *spodkopali* ali vrgli na vrh, da *se je raztopil*. O njem pravijo, da je bolj *živ* kot mehki *soudan* in da se ga dá kopati po *žili*. V Šempasu so povedali, da je trši od *opoke* in lepo zložen. Ter pripomnili: »Tisto je zidal Bog.« Na Brjah sem slišal, da je *črnak* trd skoraj kot kamen, a ga sonce in dež *krojita*. Kadar je suh, je *plavkast*, sicer pa povejo o njem, da je tak, da ga je najbolje zavrtati in minirati. Po *črnakovih žilah* pridejo izvirki, ker ne prepušča vode. Isti pripovedovalec je omenil tudi lapor, pomešan z ilovico, ki mu pravijo *gnil lapor*.[44]

Opoka je svetlo siv ali rumenorjav, včasih temno siv čist lapor, ki je debeloskladovit, skrilav ali neplastnat. Skoraj redno nastopa med debelejšo plastjo kamna, večkrat tudi med plastmi menjavajočih se laporjev in peščenjakov, se pravi med *soudanom*. Kroji se v večje leče ali manjše kose. Razkrojeni deli imajo navadno zaobljene robove, le kosi skrilave *opoke* so ostrorobi. Na zraku *opoka* včasih razpade hitro, včasih pa šele po nekaj mesecih. Ponekod je na njej zasajena vinska trta.

Tudi domačini *opoko* (*vəpuəka*, *uəpuəka*) pogosto enačijo z laporjem, ponekod pa ju razlikujejo po tem, da je lapor trši. *Opoka* je po pripovedovanju rumenorjave, *plave*, sive, temno sive ali pepelnato sive barve; iz slednje delajo cement. Na soncu in dežju se hitro mrvi, razkroji in *raztopi*. Nekdaj so jo nakopali, pustili na kupu, da je preperela, jeseni pa so jo nasipali na poti, kjer se je počasi dalje drobila in utrdila. Sonce in dež jo *krojita*. Samo v Vrtovinu sem zanjo slišal izraza *hrhuta*, *hrhutəst kamən*, »ker se razbije vəle in na zmrzlini razpade«.[45]

Siva opoka v Oseku

O ***lavri*** Pavlovec piše, da je siv, precej trd lapor, kakršnega je izkoriščala cementarna Anhovo za proizvodnjo cementa. Zanjo sem slišal na Ravnah ter v Vitovljah, Šempasu in Taboru nad Dornberkom, vsi pripovedovalci pa so jo enačili z *opoko* ali bolj trdo *opoko*. Na Vogrskem so jo opisali kot gmoto brez žil in tršo od *opoke*, ena vrsta zelenosive *laure* pa se tudi kolje v plasti.[46] V Batujah, kjer ji rečejo *ljəura*, so jo označili za bel,

[43] O *soudanu* so pripovedovali: Silvan Kerševan, Preserje 25B; Miro Paljk, Velike Žablje 22; Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67; Bojan Vrčon, Skrilje 45A; Janko Bizjak, Potoče 4; Rudi Črmelj, Kamnje 46, in Leopold Štrukelj, Šempas 171.

[44] O *črnaku* so pripovedovali: Franc Troha, Velike Žablje 40; Leopold Štrukelj, Šempas 171, in Stojan Makovec, Brje 79.

[45] O laporju in *opoki* so pripovedovali: Stojan Makovec, Brje 79; Rajko Turk, Brje 100, rojen leta 1929; Anton Gleščič, Črniče 93; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Janko Bizjak, Potoče 4; Stano Minkuž, Potoče 12; Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Anton Lozar, Vrtovin 117; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Oskar Batagelj, Skrilje 50, in Stanko Krkoč, Gojače 33.

[46] Tako sta povedala Gotard Gregorič, Vogrsko 6, in Benjamin Žižmond, Vogrsko 94. Gotard se je tudi spominjal, da je iz *laure*, ki se kolje, sam z nožem rezal *klinčke*, dolge štiri do pet centimetrov, da jih je lahko držal v roki in z njimi pisal na šolsko tablico. *Klinčke* za pisanje, debele kot svinčnik in dolge osem do deset centimetrov, se je takrat lahko tudi kupilo, a so stali en sold oziroma dva vinarja. Ker so se radi lomili, so jih delali kar doma, da so si prihranili ta strošek.

trd, pust *soudan*, podoben laporju za cement.[47] Na splošno velja, da je *laura* razpokana in da razpada. Ni trda kot *siv kamen*, a se je ne dá ne kopati ne razbiti in obdelati. Na soncu in zmrzali pa se razpusti: »Sonce jo prežene.«[48] V kamnolomu v Šempasu je bila *laura* med *žilo sivega kamna* in laporjem. Na Ravnah je bilo rečeno, da plast *laure* poteka zdržema globlje v *soudanu* in ilovici pod plastmi velikih, močnih kamnov, ki jim rečejo *prufti*. Tam vse plasti visijo, kamni pa so zloženi, kot da bi jih zidal – »kot da bi jih Bog zložil«. *Pruft* rečejo tudi *opoki*, ki je dobra podlaga za trte.[49]

Sablon je rumenorjav ali zelenkast peščenjak, ki vsebuje mnogo sljude in kremena. Ponekod je apnenčast, drugod ne. Poleg *sovdana* je najpogostnejša kamnina eocenskega fliša v Vipavski dolini in na njenem obrobju. Nastopa v plasteh, debelih od nekaj centimetrov do dva ali več decimetrov, kroji pa se značilno rombično. Plast *sablona* se redno menjava s plastjo *sovdana*. V *sablonu* ni okamnelih živali, pač pa v njem najdemo slabo ohranjene, večinoma pooglenele rastlinske ostanke. Domačini slabo razlikujejo debelejše plasti *sablona* in peščenjaka, ki ga imenujejo kamen, zato ta izraz navadno uporabljajo tudi za debelejše dele *sablona*.

O *sablonu* (*səbluən*) so mi domačini pripovedovali, da je bolj trd kot *soudan* in pravilnih oblik kakor opeka, kakor »trde rjave kocke«. Na Brjah se najde v *žilah*, debelih dva do pet centimetrov, bodisi mehek ali pa trd, *živ sablon*. V Batujah so mi omenili rjav ali zelen *sablon*, ki so ga izkopavali, ko so delali vinograde. V Velikih Žabljah so *sablon* iz zemljišča za vinograd z vozom vozili v graben, »ker je ku cejgu in se ne raztopi«. Po starem so z njim tudi zidali manj pomembne objekte, razne zidke, *bajte* pri oddaljenih vinogradih in celo hiše, čeprav zaradi svojih lastnostih za to ni primeren.[50] Rekli so: »Tud sabluən jə plačou guor. So ga nečku skladəli, jə ku cjəgu.« Kadar je slabo vreme, se napije vlage, kadar sije sonce, pa se suši in nikoli ne drži malte. V naravi se le počasi zdrobi in *raztopi*.

Verjetno je različek *sablona* tudi kamen, imenovan *žajfa* ali *žajfar*, o katerem je bilo rečeno, da se najde v *soudanu* v manjših kosih pravilnih oblik – kot *cegli*, da je *kafetaste* barve in da se ne *stopi*.[51]

Plast vijoličastega sablona na območju Erzelja

[47] Povedal Rudolf Koron, Batuje 71.

[48] Pripovedovali so: Dušan Lenščak, Šempas 43; Leopold Štrukelj, Šempas 171; Jožef Brankovič, Šempas 193, in Leopold Bovcon, Ravne 15.

[49] Pripovedovali so: Franc Košuta, Ravne 9; Slavko Slejko, Ravne 30, in Marjo Peršič, Ravne 6.

[50] V Braniku in Taboru nad Dornberkom, kjer vinogradu rečejo *breg* (*brjəh*), so mi domačini pripovedovali o *brjəškem kamnu*, v katerem so zajete različne vrste in oblike kamna. Eni so ga omenjali kot »soudanast, plenast brjəški kamen«, drugi kot posamezne sive in rjave kamne, ki držijo vlago, tretji kot *živ kamen* iz lepih *plen* med *soudanom* v *nogradu*. Z boljšim kamenjem *so spodzidali* kakšen *pašten* v *bregu* ali pa so ga zložili v *zide* na *tirmanih*. O *brjəškem kamnu* so pripovedovali: Miroslav Mihelj, Branik 96, rojen leta 1925; Danijel Čotar, Tabor 1A, rojen leta 1904, in Ivan Čotar, Tabor 7, rojen leta 1911. – Na tem mestu naj pripomnim, da so nekdaj trte sadili samo v bregu. Jože Šatej, Vrtovin 33, mi je razlagal takole: »Včasih so bili vsi nogradi v bregu. Vsa ta slabši svet je šel za nograde. Kdo je dal njivo za nograd!« Po besedah Ivana Trošta - Regajevega, Orehovica 41, je bila nekdaj na kmetih najhujša kletvina, ki so jo priželeli komu: »Buh ti dej u hribi njivo in u rouni nuəgrəd,« ker ju ne bi mogel orati, ampak bi moral oboje kopati.

[51] O *sablonu* so pripovedovali: Franc Rijavec, Vitovlje 70; Edvard Brankovič, Črniče 10; Stano Minkuž, Potoče 12; Jože Koron, Batuje 19; Rudolf Koron, Batuje 71; Alojz Plahuta, Batuje 35, rojen leta 1914; Marjan Krkoč, Selo 6A; Franc Troha, Velike Žablje 40, in Karol Rustja, Brje / Zavrh 9G.

Za sajenje trt je bilo treba tla globoko prekopati. Alojz Plahuta - Boščənov iz Batuj mi je leta 1996 pripovedoval, da sta z očetom pred približno šestdesetimi leti, »pod Musulinitom«, v *nogradih* kopala okoli dva metra globoko, izkopani *sablon* pa sta potem zmetala na dno in ga pokrila z zemljo. Tako so »noter potopili kamne«. Njegov sovaščan Rudolf Koron, Batuje 71, ki je zase kopal »žlake meter širine in meter globočine«,[52] je pravil, da je v enem dnevu, od jutra do večera, skopal po petnajst metrov. Podobno je povedal Hrabroslav Gerljevič - Grlovčkov v Gojačah: »Za trte se je kopalo v žlak. Kamenje, ki so ga skopali ven, so potem vrgli noter na dno in vrhu zemljo, ki so jo odkopali naprej.« V *bəržini* pa so lahko šli tudi tri metre globoko.

Franc Troha - Frence Grofčov iz Velikih Žabelj, rojen davnega leta 1899, mi je pripovedoval, da je v eni *partiji*, kakor rečejo parceli, naredil pet *pašnov*, vsako leto enega. Prvega so začeli kopati *vəle* po *bendimi* leta 1927 in do sv. Martina je bilo delo že opravljeno. Kopali so z *rogačkami*, *šapi*, *pikoni* in *saponi*, zemljo so metali ven z *budili*.[53] Takrat ni manjkalo delavcev. Ko je v nedeljo šel iz cerkve od maše, so ga pred vrati spraševali dninarji: »Kej bmo šli jutre kuopət?« Zimska *žərnada* je bila takrat pet lir, velikokrat pa je delavcem odplačeval s prevozi. Za plačilo jim je dajal tudi hrano, mnogim pa samo to.

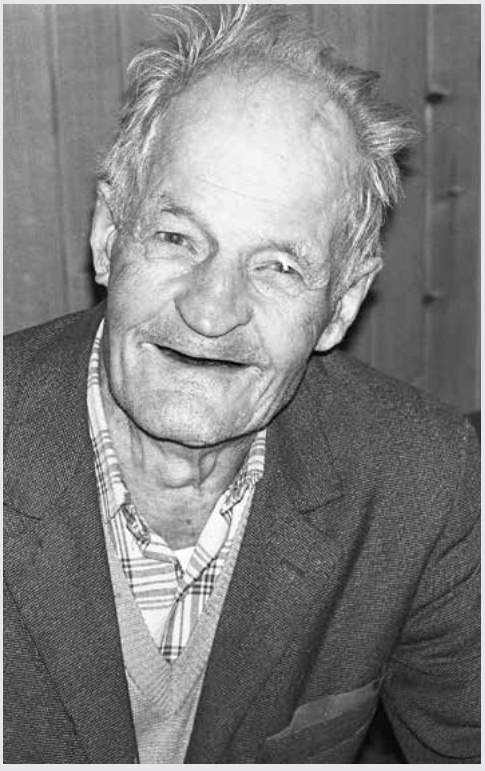

Najstarejši pripovedovalec Franc Troha (1899–1991), po domače Frence Grofčov iz Velikih Žabelj

Palacjevi v Vitovljah kopljejo s pikoni v žlak za nov vinograd Za mejo na Visokem. Fotografiral verjetno Mirko Ličen - Prepih okrog leta 1955, Primorske novice. Fotografijo hrani Branko Košuta pri Palacjevih v Vitovljah.

[52] Na flišnih Brjah so kopali *žlake*, globoke od dvajset do sto petdeset centimetrov, na valovitem terenu od sedemdeset do dvesto, široke pa po sto petdeset centimetrov. V zimskem času, ko je bil na Gori sneg, so jim hodili kopat Gorjani. Povedal Stojan Makovec, Brje 79.
[53] Leopold Bovcon, Ravne 15, je prav tako povedal, da so zemljišče za trte kopali s *pikonom*, »rogačka pa je največ plačala gor«. Po starem niti niso poznali lopate, temveč so skopano zemljo v jarku s *saponom* pogrebli v železne ali lesene nečke in jo z njimi izmetavali.

V flišnem svetu Vipavske doline Pavlovec omenja tudi konglomerat, ki mu pravijo ***vlč kamen***. Po njegovih opažanjih ga sestavljajo prodniki, veliki od nekaj centimetrov do nekaj decimetrov, zlepljeni z glinenim vezivom, in vsebuje številne numulite, ki se pri preperevanju kamnine izluščijo. V Spodnji Branici so mi o *vəlču* pripovedovali, da se najde v *soudanu* v obliki majhnih *balk* ali celo okroglih *balot* v *žilah*, širokih do meter ali meter in pol. Je trd, bolj temen, neuporaben kamen. Kot otroci so z njim tudi *balincali*.[54] Ko sem o tem kamnu spraševal Miroslava Mihlja pri Mesarjih v Braniku, sem dobil jedrnat odgovor: »Vəlč kamen je okrogel, ne ukažeste vi čezenj.« Na Preserjah so *vəlč* opisali, da je kakor jajca, po velikosti pa od jajca do teže pet *kil* ali več in »trd ku oštje«. V Taboru nad Dornberkom takemu kamnu, ki je »ko ena krjəpa, ko ena bala«, pravijo *vəlič* ali *válič*, najde pa se v »živi zemlji, ki še ni bila rušena«. »Tu so take pljəne, ki rasejo med soudanom; notri žive, okoli pa z mehkim, z ilovico obdane.« Rečeno je bilo tudi, da so te *pljəne* bodisi iz zelo velikih ali iz majhnih kamnov, najdejo pa se tudi *samci* različne velikosti. To je neverjetno trd *živ kamen* sive ali bele barve, ki vleče na sivo.[55]

Na istem območju so domačini večkrat omenjali tudi kamen ***sirkouc***, opisovali pa so ga različno. V Dornberku tako imenujejo lepe kamne, na katere so zadeli pri kopanju zemljišča za nov vinograd in ki so se kar sami ločili eden od drugega. Znotraj je *sirkouc* prav živ, se ne da razbiti, tako ime pa je dobil, ker na zunaj ni čist: na njem so namreč majhne *pljəmce*, ki se luščijo od njega. V istem kraju ga je nekdo drug opisal kot bel, *belušast* kamen. V bližnjem Taboru mi je domačin pripovedoval, da se najde v celih *plenah* oziroma *žilah* pa tudi v obliki *samcev*, »sam zase«. Je strašno trd *živ kamen*, uporaben za zidavo: če je v *žilah*, je siv, medtem ko so *samci kəfjetəste* barve. Njegov sovaščan, ki je *sirkouc* poznal samo v obliki *samcev*, je zanikal, da bi bili »kot ena plena ali žila, kjer so kamni eden pri drugem«. Po njegovih besedah so večinoma okrogli, *sirkouci* pa jim rečejo, ker so rjave barve. Sicer pa so »skoraj kompanj s kremenom«. Slišal je tudi, da »sirkouc v rusi zemlji vsako leto rase en tolko in se strdi«. Še en Taborec ga je podobno opisal kot rjavkast kamen in v nasprotju s prvim pripovedovalcem trdil, da ni primeren za zidavo.[56]

V zvezi s *soudanom* je treba omeniti še ***vornik*** (*uərnik*) ali ***variunik***. To je bila različica mehkega rjavega *soudana*, podobnega brusnemu kamnu, ki so ga kovači nekdaj uporabljali za varjenje železnih *šin* za *trde vozove*, dokler niso prišle v rabo tako imenovane *švasplate*. Stolkli so ga v pesek ali prah in potresali na razžarjeno železo, da se ne bi razlivalo. Pri tem je menda »dajal grozne iskre od sebe«.[57]

Za ***djavo***, o kateri Pavlovec pravi, da je zelo trd flišni peščenjak ali flišna breča, ki se pogosto pojavlja v flišu Vipavske doline, sem slišal samo v Oseku, vendar ne v pomenu posebne vrste kamna, temveč kot sopomenko za kamnolom ali peskokop.[58]

Apnencu navadno rečejo *bel kamen* ali *kraški kamen*, v Kamnjah in Vrtovinu tudi *belač* ali *belač kamen*. Zdaj mu zaradi vpliva šole rečejo tudi *jəpnjənc*, v starejših časih pa so mu verjetno rekli *jəpljənc*.[59] V Vrtovinu so iz takega kamna številne na suho zidane škarpe. Ker je *bel kamen* mehek, je tudi primeren za obdelavo, a ga je treba *špecat*. Za zidavo hiš so poleg *ritega kamna* uporabljali tudi povrhnjega, čeprav ni primeren, ker je bil že »segret in premražen«.[60]

---

[54] Pripovedovali so: Franc Kert, Spodnja Branica 8; Leopold Lisjak, Spodnja Branica 7, in Damjan Hmeljak, Branik 105.

[55] Pripovedovali so: Danijel Čotar, Tabor 1A; Alojz Pelicon, Tabor 3; Ivan Čotar, Tabor 7, in Miroslav Mihelj, Branik 96.

[56] O *sirkoucu* so pripovedovali: Danijel Čotar, Tabor 1A; Ivan Čotar, Tabor 7; Alojz Pelicon, Tabor 3; Angel Berce, Gregorčičeva ulica 15, Dornberk, rojen leta 1906, in Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk, rojen leta 1938.

[57] Pripovedovali so: Franc Kert, Spodnja Branica 8; Nace Uhelj, Gaberje 57; Leopold Bovcon, Ravne 15, in Anton Poljak, Šmihel 34.

[58] Povedala sta Milan Živec, Osek 48, in Edvard Badalič - Edi, Osek 42, rojen leta 1947.

[59] Ta oblika se je še ohranila v korenu besed *jəpljənca* in *jəpljənčər* za apnenico in apneničarja.

[60] Pripovedovali so: Polde Zgonik, Skrilje 26; Rajko Rustja, Skrilje 45; Danilo Kosovel, Črniče 63A; Slavko Slejko, Ravne 30, in Rudi Črmelj, Kamnje 46.

Poimenovanja za oblike kamna v naravi

V naravi nastopa kamen v najrazličnejših oblikah in velikostih, bodisi posamič ali množično kot širši naravni pojav. Skalnatemu pobočju ali njegovemu delu rečejo stena, *škuol* ali *živ škuol*. Izraz *grohot* (*gruəhət*) ali *gruhot* pomeni kamnit svet, skalovje pa tudi pobočni grušč, krš, melišče ali samo debele *balote* na dnu melišča. Melišču na pobočju rečejo tudi *drča* ali *drča šudrasta*. Posameznim večjim skalam, ki so se odtrgale od gore, *se zatulkale* po pobočju in pristale na ravnici pod njo, rečejo *samosevci*. Skala, ki rase iz tal, je *stalna skala* ali *živa stena*. V Stomažu so jo opisali kot »rasajoč kamen, ki ga je narava naredila in ga ni nobeden premikal«. »Rastoči skali, ki štrli gor«, rečejo tudi *škuol*. *Špikastim* skalam v gojaški gmajni, ki rasejo iz tal, pa pravijo *špili*.[61]

Na Ravnah rečejo najdrobnejšemu kamenju grušč ali *šudər*, po velikosti mu sledijo »kamen, ki ga upaš vržt«, »balota« in »krepa, ki se da valit«. *Krepa* rečejo tudi večjemu kamnu, »ki se ga upa nest«. *Balote*, ki so praviloma na apnenčastem svetu, so navadno bolj nepravilne oble oblike. V Stomažu so takim večjim brezobličnim skalam rekli *gumpe*.

Posebna vrsta površinskega kamenja so okrogli ali ploščati potočni ali rečni kamni, prodniki, ki jih je zbrusila voda. V Potočah jim pravijo *balovke* (*bəlovka*), v Spodnji Branici pa *brodníki*. V obravnavanem delu Vipavske doline sem za prod samo v Vitovljah slišal izraz *glerija*.[62] Manjše prodnike so uporabljali kot *mačje glave* za kamnite tlake, večje tu in tam za zidavo, v novejšem času tudi kot *balotac* za podlago betonskih tlakov.[63]

Drča nad Vitovljami

Zemlja, prst

»Kajnova zemlja« in ilovica, »iz katere bi lahko delal svetnike«

Pripovedovalci na obravnavanem območju so navajali različne vrste prsti oziroma zemlje, ki se ponekod izmenjujejo že na zelo majhnem prostoru. Na primer na Ravnah: »Vsake dva koraka ko greste, je drugačna zemlja.« Največkrat so omenjali ilovico, *soudanico* in *gruščéno zemljo* ali peščenico, redko *opokasto zemljo* in prhlico. **Prhlica** je močna, rahla prst, v kateri dobro uspevata krompir in fižol.[64]

---

[61] Tako so mi povedali v Črničah, medtem ko v Malovšah in Gojačah z izrazom *špili* opisujejo naravne sklade trdega kamna z vmesnimi razpokami. V obeh krajih je to množinski samostalnik ženskega spola ijevske sklanjatve (primer: *tiste špili*).

[62] V Šempetru rečejo *glerija* soškemu produ, ki je pod tamkajšnjim poljem globok tudi več kot dvajset metrov. Povedal Jožko Mučič, Vrtnarska ulica 16, Šempeter, rojen leta 1914.

[63] O oblikah kamna so pripovedovali: Franc Kert, Spodnja Branica 8; Ivan Kočevar, Potoče 23; Edvard Brankovič, Črniče 10; Leopold Bovcon, Ravne 15; Franc in Milan Košuta, Ravne 9; Jože Lipovž, Osek 1A; Viktor Rijavec, Osek 95; Julij Terčič, Šmihel 51; Adolf Peršič, Vitovlje 2, rojen leta 1923; Franc Košuta, Vitovlje 62; Polde Zgonik, Skrilje 26; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Filip Batagelj, Stomaž 75, in Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina, rojen v Skriljah.

[64] Na Ajševici v dolnji Vipavski dolini pa poznajo *puhlíco*, ki jo opisujejo kot rahlo rdečkasto prst, ugodno za pridelovanje krompirja in zgodnjih žit.

Ilovice je več vrst: v Šempasu poznajo *ruso*, belo in črno ilovico. Lahko je »uləčna ilovca, ki drži vkup«, ali pusta ilovica, ki se razkraja. Na Brjah poznajo rahlo ilovico *pehlico* in trdo, *kamnito ilovco*. Batujci imajo »hudo ilovco«. V Dobravljah je »taka ilovca, da lahko svetnike delaš ven«, pa drugi strani pa je »hudičeva«, ker jo je zelo težko orati. Težko ilovnato zemljo, ki se je ne da orati, imajo tudi v Kamnjah. »Ker je žljəhna, ji rečejo Kajnova zemlja. Kajn je bil namreč žleht, saj je ubil Abla.«[65] Podobno izjavo sem slišal v Gojačah, kjer »so se martrəli s tuo buəgo zjemlo«. V Črničah rečejo težki zemlji tudi *divja zemlja*, v Selu pa *gumasta zemlja*.[66] V vitovskem zaselku Zgornje Visoko, kjer je tudi težka zemlja, so morali štirje gospodarji skupaj vpreči svoje vole v *drevo*, da so jo lahko orali, pri tem opravilu pa so sodelovali trije možje: eden *je drevaril*, druga dva pa sta poganjala vsak en par volov.[67]

Gruščenico (*grəščənica*) ali *gruščeno zemljo* poznajo v velikem delu srednje Vipavske doline. Na Ravnah in v Šempasu ji rečejo tudi *peščenica*. Na Ravnah je pretežno *ilovna*, a predelana z gnojem. V Šempasu je *peščenica* globoka do štirideset centimetrov, spodaj pa je čista ilovica. Opisujejo jo kot »kamnito zemljo« oziroma s kamenjem pomešano zemljo. Kadar piha močna burja, ostane povrhu samo kamenje. Pravijo, da bi moralo ponoči nanjo deževati, podnevi pa sijati sonce, da bi rodila. Ali pa: »Ena ruoka de ima dež, ena sunce, puole rodi.« Po drugi strani jo opisujejo kot »sladko, rodovitno zjemljičko«, ali kakor se je izrazil Alojz Plahuta - Boščənov iz Batuj: »Tlje je zjemla slədka, tlje je duobra fruga.«[68]

Soudanica ali *opočna zemlja* je bolj zrnata, rahla, a sušna prst, dobra za trte. V Taboru nad Dornberkom pravijo, da se *soudanica* najde posebno na prisojnih sončnih legah; ker je bolj zračna in sušna, »pa ni tako vzdržuoča«. V Skriljah so stari ljudje nekdaj rekli, da bi za skriljsko zemljo morali imeti v enem *varžetu* sonce, v drugem dež.[69]

V Taboru so omenjali še ***rosíco***, puhlo in pusto bolj ilovnato mešano prst na osojnih legah, na kateri rase praprot in ni primerna za gojenje trt.[70]

Pavlovec omenja tudi ***ikro*** ali ***ikro zemljo*** kot pusto in trdo rjavo ilovnato prst, v kateri so ponekod redke, drugje zelo številne skale samice, zato je domačini nimajo radi za obdelavo. Kje na Vipavskem so mu povedali zanjo, ne navaja. Jaz sem za *ikro* slišal samo v Dobravljah, kjer so jo opisali kot lepljivo sivo ilovico in jo primerjali s svetopisemsko prstjo, iz katere je bil ustvarjen prvi človek Adam. Sicer pa so v Vipavski dolini večkrat omenjali *ikrast kamen*. V Črničah s tem izrazom označujejo *bel kamen* z »ikrami, ki se svetijo«, v Taboru nad Dornberkom pa tako pravijo kamnu, »ki ima tako belo pljeno notri«. Podobno rečejo *ikra* tenki beli žili v *sivem kamnu* ali v *vouku* v Podragi in še kje na gornjem Vipavskem.[71]

---

[65] Jože Kompara, Kamnje 17, rojen leta 1929, je to zemljo opisal kot slabo, nerodovitno sivozeleno ilovico, ki pride vrhu laporja in je kot *soudan*.

[66] O različnih vrstah zemlje oziroma prsti so pripovedovali: Alojz Rožič, Osek 18B; Edvard Brankovič, Črniče 10; Ivan Ipavec, Črniče 9, rojen leta 1955; Edvard Brankovič, Črniče 10; Slavko Hrobat, Dobravlje 7; Zoran Vetrih, Batuje 1; Stanko Krkoč, Gojače 33; Vinko Rovtar, Kamnje 13; Rudi Črmelj, Kamnje 46, in Marjan Ožbot, Plače 5.

[67] Na njivi so bili že ob petih zjutraj, v hladu. Na koncu njive je bila za orača in poganjača pripravljena *flaška* vina, za vole *štenjak sirka* in koš sena, za konje pa oves. Orati so začeli okrog 1. aprila, oralo pa se je ves mesec. Z vprežno živino so si vsi pomagali med sabo, brez plačila. Povedal Franc Cingerle, Vitovlje 82.

[68] O ilovici in *gruščenici* so pripovedovali: Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Lovrenc Černigoj, Lokavec 210; Marjan Krkoč, Selo 6A; France Krkoč, Gojače 33; Zdravka Cigoj, Malovše 19; Janko Bizjak, Potoče 4; Jože Šatej, Vrtovin 33; Anton Lozar, Vrtovin 117; Alojz Košuta, Ravne 13, rojen leta 1938; Leopold Bovcon, Ravne 15; Franc Košuta, Vitovlje 62, in Leopold Štrukelj, Šempas 171.

[69] O *soudanici* so pripovedovali: Venceslav Cigoj, Malovše 21; Marjan Krkoč, Selo 6A; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Olga Kravos, Skrilje 41; Julij Terčič, Šmihel 51, in Alojz Pelicon, Tabor 3.

[70] Povedala sta Ivan Čotar, Tabor 7, in Alojz Pelicon, Tabor 3, ki sta tudi pojasnila, da ime te prsti izvira iz pridevnika *rus* v pomenu rdeč.

[71] O *ikri* so pripovedovali: Alojz Pelicon, Tabor 3; Jože Velikonja, Šmarje 45; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Danilo Lojk, Črniče 57; Benjamin Žižmond, Vogrsko 94; Edvard Jamšek, Kodreti 18, rojen leta 1935, in Pavle Lozej, Podraga 72, rojen leta 1916.

Njive z gruščenico pri Gojačah

V Plačah in Vitovljah je bil omenjen še ***grumpež*** oziroma *grupež*, v katerem sta pomešana »zemlja in kamenjče«.[72]

V vrtovinski Podgori, kjer je skoraj vsa obdelovalna zemlja na terasah, pravijo zemlji na flišu »močna tla«, na apnencu pa »revna tla«. Na apnencu je »trpežna, sušna zemlja«. Oba tipa prsti se tam mešata in prepletata med sabo, zato se dogaja, da ima njiva na enem koncu plitvo rdečkastorjavo peščeno prst, na drugem pa globoko vlažno ilovnato prst.[73]

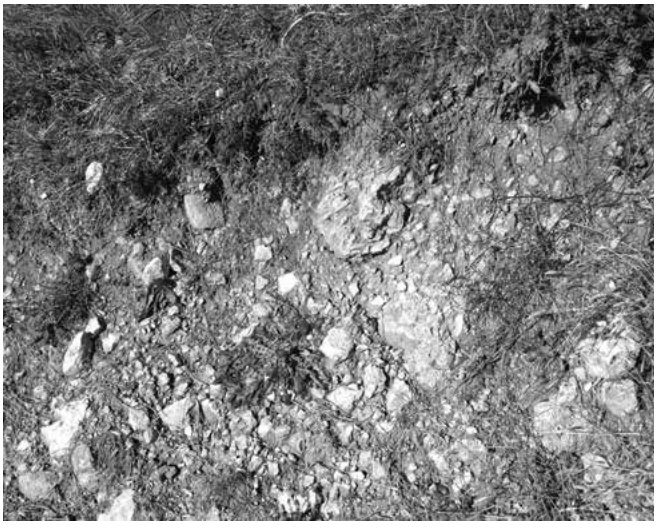

Grumpež v Budanjah

Kadar so začeli obdelovati ledino, na primer pri *kopanju v žlak* za nov vinograd, so denimo v Taboru nad Dornberkom rekli, da kopljejo v *živo zemljo*. »Živa zemlja je boljša kot gnojila,« pravijo. Že prekopani, *rušeni zemlji* pa tam pravijo *mrtvica*.[74] To je ravno nasprotno, kakor velja v slovenskem knjižnem jeziku, je pa popolnoma skladno z že pojasnjenima pomenoma izrazov *živ* in *mrtev kamen*.

---

[72] Povedala sta Rafael Gleščič, Vitovlje 13, in Marjan Ožbot, Plače 5, ki je pripomnil, da se dosti *grumpeža* najde v Budanjah.

[73] Lozar, Vida, *Geografska analiza Vrtovina*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana 1961, str. 7; ista, Vrtovin, v: *Ortaona - Vrtovin 1001–2001*, str. 78 (dalje: Lozar, *Vrtovin*).

[74] Povedala sta Ivan Čotar, Tabor 7, in Alojz Harej, Tabor 7A, rojen leta 1929.

Kamnolomi, odkopi, peskokopi

Prufti, səpe, jave, djave

Na obravnavanem območju so bili številni kamnolomi, odkopi in peskokopi. Kamen za zidavo in za kamnoseška dela so lomili v flišnem svetu, pesek oziroma grušč pa so kopali na območju, ki ga je prekril blatno-drobirski tok izpod Trnovskega gozda. Tam se je dobilo tudi *bel kamen* za zidavo.

Večinoma gre za manjše priročne vaške kamnolome ali odkope oziroma za priložnostne odkope na zasebnih parcelah, kjer so našli uporaben kamen. Pogosto so ga lomili v *səpah*, v katerih so plasti ali skladi *črnega* ali *sivega kamna* in *vouka*. Ker so bili številni kamnolomi prav v *səpah*, je ta beseda ponekod celo sopomenka za kamnolom.[75] Sicer pa kamnolomom, odkopom in peskokopom večinoma rečejo *java*, ponekod tudi *pruft*. V Ajdovščini in Lokavcu so kamnolomu po starem rekli *pruft*, po novem pa *java*. Verjetno to velja tudi za druge kraje. V nekaterih krajih sta izraza *java* in *pruft* sopomenki, ki označujeta tako kamnolom kot peskokop, ponekod pa uporabljajo *java* za kamnolom in *pruft* za peskokop – ali obratno. Samo v Oseku sem za kamnolom ali peskokop slišal besedo *djava*,[76] v dolnji Vipavski dolini, na primer v Šempetru, in v Goriških brdih pa se ta izgovarja kot *džava*.[77] Kamnolomu, v katerem je bil kamen v skladih ali plasteh, so rekli *korširana java*, kamnu, pridobljenemu v *javi*, pa *javən kamən*, a le poredkoma.[78]

Pripovedovalci so včasih omenili samo imena kamnolomov ali parcel, na katerih so bili, ne da bi natančneje opisali njihove lokacije. Zdaj je večina že pokojnih in pogosto je šlo z njimi v grob tudi njihovo védenje, zato pri mlajših rodovih manjkajočih podatkov ni bilo več mogoče dopolniti.

Lokavec

Na območju Lokavca sta se največkrat omenjali *javi* pri Črnatu in v Tokaju, obe ob poti s Ceste v Lokavec. Črnat je domačija na levi strani poti, Tokaj pa hrib na njeni desni strani.[79] V Tokaju so že pod Avstrijo lomili kamen za Jochmannov mlin in Brunnerjevo tekstilno tovarno v Ajdovščini, takoj po drugi svetovni vojni pa za regulacijo strug Lokavščka in Hublja ter za stavbo stare avtobusne postaje v Ajdovščini.[80] V kamnolomu je bil na vrhu mehek lapor, pod njim trd lapor, sledili sta plasti *vouka* in kamna. Ta *java* je bila že pred desetletji, ko sem raziskoval po teh krajih, zasuta in zaraščena, *javo* pri Črnatu pa so takrat že polnili z odpadki.

---

[75] Albin Črnigoj, Skrilje 7, je tako enačil izraze *səpa*, *java* in *pruft*.

[76] Iz pisnih virov je videti, da so tako govorili vsaj še v Črničah. Glej ŽA Črniče, *Journal der Pfarrkirche St. Veit zu Cerniza 1875–1885*.

[77] Primerjaj Premrl, Božidar, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011, str. 45 (dalje: Premrl, *Briški teri*).

[78] Pripovedovali so: Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina; Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5; Slavko Hrobat, Dobravlje 7; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Miro Slokar, Dobravlje 105; Miro Vrčon, Dobravlje 10D; Leopold Klemenčič, Stomaž 24, rojen leta 1911; Filip Batagelj, Stomaž 75; Rado Cotič, Plače 6; Gabrijel Štokelj, Plače 7; Zdravko Krkoč, Malovše 6; Marjan Krkoč, Selo 6A; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Anton Gleščič, Črniče 93; Milan Živec, Osek 48, in Jožko Mučič, Vrtnarska ulica 16, Šempeter.

[79] Po pripovedovanju Bojana Dolenca, Gradišče 11, Ajdovščina, je bil Tokaj poprej v lasti Danijela Godine, dolgoletnega župana v Ajdovščini, zato so mu tudi rekli Godnov Tokaj. – Danijel Godina, sin Antona, se je rodil leta 1836 in županoval v Ajdovščini od 29. septembra 1864 do 31. maja 1899, skoraj polnih petintrideset let. Plesničar, Pavel, *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997, str. 118 (dalje: Plesničar, *Ajdovščina*).

[80] Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5, je povedal, da sta kamnito fasado ajdovske avtobusne postaje delala Rajko Rustja iz Skrilj in Viktor Vrčon - Fikfakov s Ceste 39.

Ko so v letih 1933–1935 v Lokavcu zidali novo cerkev, so menda kamen zanjo lomili na desetih krajih v vasi. Ve se še, da ga je lomil kamnosek Filip Petrovčič na svoji parceli na Gmajnci ali na Brdcu ob Dolanjem Šegotu, menda so ga pridobivali tudi V pruftu nad Skripo. V času, ko je bil kraj pod italijansko oblastjo, je delovala tudi Nemcova *java*, v kateri je po naročilu Italijanov kamen prav tako *ril* kamnosek Petrovčič. Ko so Italijani v letih 1932–1933 delali škarpe na Fužinah v Šturjah, *so rili črn kamen* na Záprədu, ki se nahaja za velikim studencem. Drug pripovedovalec, ki je morda imel v mislih isto lokacijo, le da jo je imenoval V grušču, je povedal, da je bil tam »živ plav kamen – veliki kamni kot miza«. Te so oblikovali v kvadre, s katerimi so zidali omenjene škarpe. V tem kamnolomu so delali bergamaški *štancarji* in delavci, kasneje pa so ga prerasli bori. Po pripovedovanju je bila velika *java* tudi pri Gorenjah, od koder so pod Italijo vozili kamen za hidroelektrarno na Hublju. S kamenjem iz *jav* Na Borški in Na sovdanu so menda zidali tudi hiše v Lokavcu ter železniško postajo in sodišče v Ajdovščini. Nad Slokarji in pri Gorenjah pa so na veliko kopali pesek in grušč.[81]

Cesta

Na Cesti so po drugi svetovni vojni, po letu 1950, odprli *javo* na mestu požgane Bukvarjeve hiše zraven ceste, ki je stala »na grudi kamniti«. Bukvarjevi so morali namreč s pomočjo treh *štancarjev* s Ceste in iz Skrilj sami pripraviti kamen, da jim je podjetje Obnova sezidalo novo hišo.[82] Tako je nastala približno petnajst metrov dolga, pet metrov široka in dva metra globoka jama. »V njej je bila fajn žila glažovega kamna v lepih korših, ki so ga na roke rili in izkoristili, kolikor ga je bilo. Tam so dobili kamen za celo Cesto pozidat.« *Javo* so potem zasuli in pozidali.
Po pripovedovanju Franca Vidica s Ceste 79 je v tej *javi* v času po vojni lomil *črn kamen* tudi njegov oče Anton, invalid iz prve svetovne vojne, on pa mu je pomagal. Plasti so bile debele dvajset, trideset, štirideset centimetrov. V kamen sta vrtala s svedrom na roke približno petnajst centimetrov globoko ter v vrtine vstavljala *pljehe* in okrogle zagozde. Ponekod pa sta kar zabijala ploščate zagozde v *šprale*. S tako pridobljenim kamnom jim je potem Obnova sezidala hišo.[83]

Ob poti s Ceste v Stomaž je bila levo od prve hiše, na Bonetovi Kanobli (*Kənuəbla*),[84] majhna *java* Furlanovca, »v kateri so rili kamen stari možaki«. Nekoliko nižje so lomili kamen za zidanje škarp, nad tisto hišo pa je bila še ena *java*, v kateri je med drugimi kamen za zidavo lomil skriljski kamnosek Peter Lukančič.[85] Pod hišico na desni strani ceste pa je Čotkova *səpa*, v kateri so prav tako *rili* kamen.[86]

---

[81] Pripovedovali so: Drejc Černigoj, Lokavec 215; Franc Angel Batič, Lokavec 132; Franc Bolko, Lokavec 41; Perina Čibej, Lokavec 132A; Dušan Hmeljak, Lokavec 8; Karolina Červ, Lokavec 12A, rojena Petrovčič (1911–1992); Avgust Batič, Lokavec 53; Lovrenc Černigoj, Lokavec 210; Boris Blažko, Lokavec 50, rojen leta 1959; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Miro Vrčon, Dobravlje 10D, in Polde Zgonik, Skrilje 26.

[82] V prvih letih po drugi svetovni vojni so bile v Ljudski republiki Sloveniji za obnovo podeželja na vsem njenem območju ustanovljene tako imenovane obnovitvene zadruge, v katerih naj bi se združevali oškodovanci ene ali več vasi, ki so bili gospodarsko, prometno in drugače povezani med sabo, z namenom, da bi zadružniki skupaj sestavljali programe obnove, organizirali delo, vodili delavnice in podobno. Njihova naloga je bila predvsem, da bi v čim krajšem času poskrbeli za streho ljudem, živalim in pridelkom, in sicer z gradbenim materialom, delovno silo in krediti. Kredite ter druga namenska sredstva za obnovo stanovanjskih in gospodarskih poslopij so zadrugam izplačevali razni denarni zavodi, kot so Državna investicijska banka, Zadružna gospodarska banka, Zadružna kmetijska banka in hranilnice. Bukošek, Metka, Obnovitvene zadruge v letih 1945–1955 v dokumentih Zgodovinskega arhiva v Celju, s poudarkom na Kozjanskem, *Arhivi*, letnik 20, 1997, str. 192–193.

[83] Pripovedovali so: Franc Vidic, Cesta 79; Jožko Štor, Cesta 65, in Franjo Štor, Cesta 84.

[84] Bonetovi imajo zdaj hišne številke Cesta 1, 2, 3. Rustja, Rudi, *Naselje Cejsta – Cesta*, Male Žablje 2003, str. 31 (dalje: Rustja, *Naselje Cejsta – Cesta*).

[85] Pripovedovali so: Viktor Vrčon, Cesta 3; Polde Zgonik, Skrilje 26; Jožef Kompara, Kamnje 17, in Branko Vrčon, Dobravlje 83.

[86] Povedal Albin Črnigoj, Skrilje 7.

Stomaž

V Stomažu in njegovi okolici so bili številni manjši kamnolomi ali odkopi. Pri fontani sredi vasi, nekoliko nižje od cerkve, je bila ogromna jama, v kateri so lomili kamen za zidavo cerkve in zvonika. Iz nje so ga vozili na *smukah* z voli. Kamen za cerkev *so rili* tudi v Gospudovi grapi,[87] na svetu Zmalnovih v zaselku Hrib in na parceli Strinnih Na Pejcah. Za *vajngerje*, *kərniže* ipd. pa so kamen lomili v *pruftu* Na senožeti pod vasjo. Več *jav* je bilo tudi v zaselku Batagelji: nad hišno številko 76 je bila *java* v Gmajnci, v kateri so lomili kamen za stopnice.

Brusenc, brusni kamen za osle in bruse, so kopali na številnih krajih nad vasjo ter na območju Slanega blata nad Lokavcem in cerkvijo sv. Urbana. *Jave* so najraje odpirali pri potokih, kjer je bil kamen že viden in ga ni bilo treba dosti odkopavati. Velika *java* je bila v Podgori nad Kamnjami. Tone Fučka - Fučkov je kamne za bruse *ril* na svojem svetu Pod križcem, kjer je bila v tleh primerna *žila*. Več *jav* za brusni kamen je bilo v grapi v Drhtavcu, ki obsega več parcel na meji katastrskih občin Stomaž in Kamnje. Tam se je dobilo kamen za osle in bruse, ki so imeli tudi do poldrugi meter premera. Velika *žila* brusnega kamna za osle je V Stovcu ob potoku, ki gre proti Podčavnu in Kamnjam, a se je potem zasula. Pod Stovcem pa so kopali trd, grbančast *kremenčev kamen*, ki so ga potem stolkli v pesek za končno obdelavo osel. Po *drugi vojski so rili* kamen za osle in bruse na Premiški in v Črnetcah, pol ure hoda od zaselka Bratini proti Zvirku nad Kamnjami.[88] Vse te lokacije so v krogu petsto metrov premera. Na ožjem območju Slanega blata je bilo več odkopov, v katerih so kopali kamen za osle. Dva sta bila v Malendovcu, eden v Spodnjem Malendovcu, eden ob poti Na Plətna, proti Predmeji,

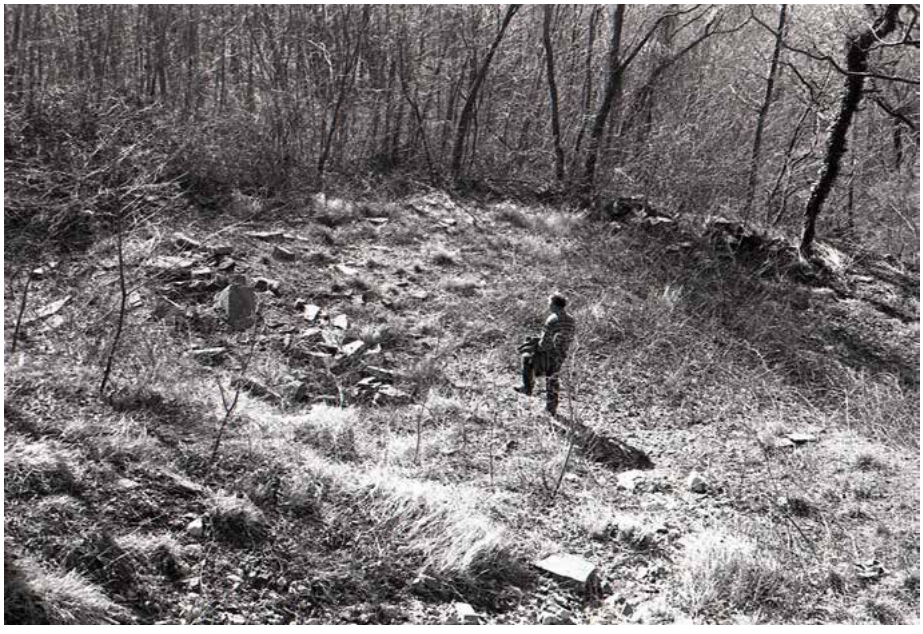

Nekdanji kamnolom nad Stomažem

[87] Gospudova grapa je ime potoka in grape ob cesti iz Britha proti Bratinom, nedaleč od stomaškega župnišča. Kamen so lomili nad cesto nekoliko naprej od mosta čez grapo.

[88] Zvirk je izvir potoka v kamenjskem katastru v neposredni bližini katastrske meje s Stomažem. V njegovi bližini je bil v skalo vklesan napis: Camigna 1820 / St. Thomas 12. Od izvira do Kamenj se tudi potok imenuje Zvirk, ko teče skozi Kamnje, je Kamenjšček ali Kamenjski potok, nižje pa dobi ime Vodopivski potok. KLEMŠE, Vlado, *Svet med goro in vodo. Ledinska imena v Kamnjah in Potočah*, Kamnje – Potoče 2025, str. 85 (dalje: KLEMŠE, *Svet med goro in vodo*).

dva sta bila na parceli Zgornji Malendovc in nad njo še dva. Kopali so tudi Na Plətnah nad Sv. Urbanom, v gmajnah na meji med Stomažem in Lokavcem ter tudi od Lokavca proti Ajdovščini, kjer je bil zelo dober *črn kamen* – tam samo ob hudi suši, ker je bilo sicer zemljišče pod vodo.[89]

Skrilje

Skrilje so slovele po svojih kamnolomih in svojem kamnu, *skriucu*, ki so ga na veliko lomili za prodajo. Po vaškem izročilu je večina kamna iz Skrilj šla v Ajdovščino.

Kamnolome, ki jim v Skriljah rečejo *java* ali *pruft*, so odpirali v številnih *səpah*, ki potekajo od Ceste in Lokavca preko Skrilj do Kamenj. »Od Skrilj proti Kamnjam je bil sam kamnolom.« »Kamen se je rilo ko bukve.« Te *səpe* so kakšne tri metre široke in nekaj sto metrov dolge *žile* kamna, do sto metrov druga od druge. V njih je navadno najprej *vouk*, potem *žile* kamna različnih debelin, zadaj pa *soudan*. Iz njih se je dobilo tudi zelo velike *skrle* za tlake s površino od dva do kar pet kvadratnih metrov.

Največja je bila Lozarjeva *java* Na Zgunah[90] v zaselku Rušti, odprta na *žili* kamna, ki gre menda od Lokavca do Skrilj in še naprej do Kamenj. Nazadnje je bila stena v njej visoka približno sedem metrov od tal v njej. Po pripovedovanju Bernarda Lozarja - Nadota pri Lozarjevih in njegovega brata Alojza je bila prej last Bratinovih, ki so jo tudi sami izkoriščali, leta 1924 pa je njun oče kupil njihovo posest z *javo* vred. V njej so ročno lomili sloje, debele deset, petnajst, do štirideset centimetrov. V zadnjih plasteh so bolj *skrle*.

Nekdaj so bile vse hiše tlakovane z velikimi *skrlami*, ki so bile dolge do meter in pol, široke do en meter in debele osem centimetrov ali več. Tudi Lozarjevi so jih imeli v hiši. V Ajdovščini je še pločnik iz takih skril pred Pilonovo galerijo. Pod Avstrijo so s kamnom iz te *jave* zidali papirnico, *farbaraj* in tekstilno tovarno v Ajdovščini, kasneje verjetno tudi Fructal. Iz tega kamna so tudi obzidje dobravskega pokopališča,[91] okrasna fasada stare ajdovske avtobusne postaje in nekaj stanovanjskih blokov v Šturjah[92] ter šoli v Skriljah in Dobravljah. Kopalo ga je Splošno gradbeno podjetje Primorje tja do leta 1964/65. Takrat so v *javi minali*, za mine pa so vrtali s svedri na roke. V njej sta največ lomila kamen Peter Lukančič z Zdešč in Drejc Žgončev iz Stomaža.

Nado je omenil, da so bile naprej od njihove še tri *jave*, po vaškem izročilu pa jih je bilo menda Na Zgunah kar sedem. Omenjena je bila še ena *java* proti Kamnjam.

Zelo znana je bila tudi *java* ali *pruft* na svetu Marja Rustje - Goškovega Na Zdeščah, Skrilje 69. Kot je povedal Marjo, se tisti svet imenuje V Pešavah (*Pəšave*) ali V Njivcah. Tam so kmalu po *drugi vojski rili* kamen za dobravski *žegen*. *Java* je bila tudi pod njegovo parcelo, imenovano Na Griču. V njej *so rili* kamen za svojo hišo po *prvi vojski*, potem leta 1934 in še po *drugi vojski*. Lukančiči z Zdešč so imeli svoj *pruft* na parceli, imenovani Grapa, preko katere je šla *žila* kamna.

---

[89] Pripovedovali so: Stano Makovec, Stomaž 18, rojen leta 1931; Leopold Klemenčič, Stomaž 24; Jolanda Bratina, Stomaž 2; Filip Batagelj, Stomaž 75; Anton Črnigoj, Stomaž 39, rojen leta 1925; Niko Bratina, Stomaž 76; Marjan Rovtar, Stomaž 52 / Skrilje 24, rojen leta 1950; Niko Bratina, Stomaž 76; Marija Rovtar, Potoče 15A, rojena Žigon v Stomažu leta 1918, in Jože Batagelj, Cesta 27, rojen leta 1911.

[90] Ledinsko ime Zgune, Na Zgunah, označuje kraj na robu vasi, kjer so zganjali vaško živino, da so jo peljali na pašo. KLEMŠE, *Svet med goro in vodo*, str. 84.

[91] O tem mi je podrobneje pripovedoval Zdravko Hrobat pri Grlevičevih v Dobravljah 13. Novi *žegen* v Dobravljah je bil sprva zasilno ograjen z bodečo žico. Ker se je govorilo, da duše za bodečo žico trpijo, so se leta 1952 Dobravci odločili, da ga bodo udarniško obzidali. Kamen so dobili iz Skrilj. Nekateri so tam kamen *kunirali*, drugi so ga nakladali na vozove, vozili pa so ga tisti, ki so imeli vole oziroma vprežno *žival*. *Žegen* so obzidali z obdelanimi kamni, vogalne kamne pa so oklesali prav *na rob*. Obzidje so dokončali približno v dveh letih. Zidal ga je tudi njegov oče Angel, on, ki je takrat imel enajst let, pa mu je tja nosil jesti.

[92] V Šturjah oziroma Ajdovščini so leta 1949 s kamenjem iz te *jave* in iz *jave* Na Zdeščah zidali zadružni dom, a ga niso dokončali. Tja so ga vozili s konji. Potem so iz tistega kamenja v bližini sezidali nekaj stanovanjskih blokov. Povedal Franc Valič, Dobravlje 5C.

V Ləsku pri Bajčih *so rili* kamen za tekstilno tovarno v Ajdovščini. Tam so bile *skrle*, debele dvajset centimetrov in velike do dva kvadratna metra. V *javi* v Lokah (*Luəke*) so pod Italijo lomili kamen za gradnjo kasarn v Ajdovščini in Vipavi. Za cerkev v Skriljah so leta 1928 lomili kamen samo petdeset metrov nižje od cerkve.

V vasi je bilo tudi nekaj priložnostnih odkopov kamna. Mežnar Vinko Bratina - Grigovčkov pri Bajčih je povedal, da so ga v času, ko je bil on še otrok, pridobivali takoj za njihovo *štalo*. Tudi za hišo Katrnih, Skrilje 34, je bila *java*, iz katere *so urili* ves kamen. Po besedah Jožefa Valiča pri Zmandərčnih, Skrilje 38, je bila pred *drugo vojsko* onkraj *placa* zraven njihove hiše še ena *java*, v kateri so dobili kamen, da so si z njim sezidali domačo hišo in zid okrog vrta.[93] Jože Kalin, Skrilje 22, pa je pripovedoval, da je kmalu po *drugi vojski* s pomočjo drugih *ril* kamen za svojo škarpo v Borštu (*Buəršt*).[94] Globlje ležeče kamenje, ki ni videlo sonca, se je lepše lomilo, ono, ki je videlo sonce, pa ne tako lepo in je bolj razpadalo. Prva *žila*, ki je bila debelejša in bolj trda, je bil *vouk*, za njim je sledil *živ kamen*.

Opuščena novejša java črnega kamna Na Zdeščah

V novejšem času je Bojan Vrčon - Krnelov z uporabo mehanizacije *ril kamne* v *səpi* zraven vinograda na svoji parceli Na Zdeščah.[95] Zdaj opuščeni izčrpani odkop, v katerem so se dobile deset, petnajst, dvajset, trideset centimetrov debele plasti kamna, ima kakšnih pet metrov visoko čelo iz *opoke*. Bojan je to kamenje, primerno za zidanje kleti in okrasnih zidov, obdeloval in prodajal. Za kubični meter neobdelanega kamna, ki ga je s kamionom dostavil na dom, je svoj čas računal 8.000 tolarjev.

Dobravlje

V Dobravljah je že pod Avstrijo obratoval večji kamnolom v Mišjem brdu na severni strani glavne ceste Ajdovščina–Nova Gorica, ki je zdaj zaraščen. V njem je bila na levi strani neuporabna *opoka*, na desni pa *živ siv kamen*. Potem so ga okrog leta 1935/36 ponovno odprli Italijani, ki so potrebovali primeren pesek za asfaltiranje ceste od Gorice do Planine, zato so v njem kamen drobili. Drobilce je gnal bencinski ali dizelski motor. Delovodja v kamnolomu je bil nekdo iz Potoč, delavci pa so bili iz Dobravelj, Potoč in Vrtovina. Luknje za mine so ročno vrtali s svedri okroglega prereza, ki so bili dolgi sto enajst centimetrov in so imeli tudi držaj.

---

[93] Pripovedovali so: Marija Silič, Skrilje 6; Vida in Albin Črnigoj, Skrilje 7; Lojze Valič, Skrilje 34; Viktor Kodrič, Skrilje 36; Vinko Bratina, Skrilje 37; Jožef Valič, Skrilje 38; Rajko in Marija Rustja, Skrilje 45; Oskar Batagelj, Skrilje 50; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Marjo Rustja, Skrilje 69, rojen leta 1911; Rihard Valič, Vipavski Križ 3; Branko Vrčon, Dobravlje 83, in Viktor Vrčon, Cesta 39.

[94] Ni jasno, ali je bilo mišljeno ledinsko ime ali boršt kot hrastov gozd.

[95] Bojan Vrčon, Skrilje 45A.

Java v Mišjem brdu v Dobravljah med prvo svetovno vojno: na privzdignjenem mestu v osrednjem delu je drobilec, pod njim kamion, v ospredju voz z volovsko vprego, desno zadaj enokapna lesena lopa, v ozadju levo pa delavci in delavke nakladajo kamenje v vagončke. Foto 9200291_bildarchivaustria_at_Preview_15597987

Potem je bil kamnolom nekaj časa opuščen, po drugi svetovni vojni pa ga je začelo uporabljati Cestno podjetje Ajdovščina, ki je potrebovalo gramoz za gradnjo cest. Opremilo ga je z drobilcem, ki je deloval na kompresor, ko so postavili samostojno trafopostajo s trifaznim tokom, pa na električni pogon. Drobilec je stal v notranjosti kamnoloma, vsipniki za gramoz pa so bili prav pri cesti.

V kamnolomu so tudi po vojni še ročno vrtali luknje za mine. V visoki steni kamnoloma so z miniranjem naredili več stopenj oziroma etaž, na katerih so lahko delali kamnolomci. Kamen so pridobivali tudi podzemno tako, da so v steno izvrtali nekakšen predor. Z miniranjem pridobljeno kamenje so nato razbili in stolkli na manjše kose, jih nakladali v vagončke in po tirih peháli k drobilcu. Tam so kamenje stresli na oder, od koder ga je en delavec z lopato metal v drobilec. Mleli so gramoz za asfalt v treh različnih granulacijah, poleg tega pa tudi pesek za malto. Drobljenec so s posebnimi vagončki pripeljali do vsipnikov za odvoz in ga stresli vanje. Ko je bil vsipnik napolnjen, je podenj zapeljal traktor ali kamion, na spodnjem delu vsipnika so odprli loputo in pesek nasuli na prikolico ali tovorni prostor.

Takrat je bil delovodja in obenem tudi vzdrževalec orodja Lojze Jerkič - Krševanov iz Dobravelj, ki je bil po poklicu kovač. Navadno je delalo po petnajst delavcev, med njimi dva ali trije minerji. Poimensko so bili omenjeni Oskar Žvokelj - Bolafjov, Rudi Črnigoj - Mihcov in Miro Črnigoj - Milən, ki so na roke razbijali kamenje na velikost »kukər bətica«, ter Marija Hrobat - Gəletova, ki je vozila kamenje s *karjolo* in ga stresala v drobilec. Kamnolom je menda deloval približno do leta 1958, ko je v njem zmanjkalo primernega kamna, zato so ga opustili.[96]

Tudi v Dobravljah so kamen priložnostno lomili še na drugih krajih. Ker gre pod vasjo »žila kamnata«, je Jože Volk - Volkov, Dobravlje 91, ko je pogorela njegova hiša, kamen za obnovo skopal kar na svojem svetu.[97]

---

[96] Pripovedovali so: Slavko Hrobat, Dobravlje 7; Ljubomir Vrčon, Dobravlje 9; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Miro Črnigoj, Dobravlje 37; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Polde Zgonik, Skrilje 26; Viktor Kodrič, Skrilje 36, in Branko Vrčon, Lepa cesta 16, Portorož, rojen pri Vrčonovih v Dobravljah.

[97] Povedal Viktor Kravos, Dobravlje 95.

Velike Žablje

Kot sem zvedel v Velikih Žabljah, je bilo nekdaj okoli vasi dosti *pruftov*. Izročilo pravi, da so okrog leta 1883, ko so zidali nov zvonik, Žabeljci kamenje zanj *rili* z *rabuto* v *pruftu* v Kazalu (*Kazau*), blizu meje med žabeljskim in šmarskim katastrom, ter ga z voli vozili k cerkvi.

Po besedah Mirota Paljka pri Kopišerjevih, Velike Žablje 22, je bil najboljši kamen na Menavcah. Tam je lep *črn kamen* v *žilah*, debelih štirideset do osemdeset centimetrov, »ki se je lepo klal in se platil ko kocke«. On sam pa je zase *naril* kamen na svoji parceli, kjer je potem naredil *nograd*. Tam so bili posamezni kamni *samčerji*, ki so imeli *žile*, a *se niso platili* in jih je bilo težko obdelovati. Do poti, do koder se je dalo priti z vozom (s *kamencami* iz *gacjevih* rant), jih je peljal s *karjolo*, še eden pa mu je pomagal tako, da jo je od spredaj vlekel s *štrikom*. Domov je pripeljal dvanajst vozov tega kamenja.

Ko so delali *nograd* Batovi (*Bətovi*), pa so velike izkopane kamne vozili ven na sankah z volovsko vprego; s tistimi kamni so na suho skladali zid v močvirnatem predelu Nad Jezeri slab kilometer od vasi.

Na svojem svetu so imeli *javo* tudi Grofčovi, pravzaprav dve *javi* v svoji *meji*. Tam so jim kamen za zidavo *štale rili štrancarji*: eden je bil Grof iz Plač, drugi je bil iz Skrilj.

Močna *žila prefta* je bila nad hišo Štembergerjevih, v Gabričju. Visoka je bila poldrugi meter, spodaj je bila *žila soudana* ali ilovice, nato spet *žila prefta*. Izrecno je bilo rečeno, da je v njej *črn*, ne *siv kamen*. Tudi tam je leta 1940 ali 1941 *ril* kamen Grof iz Plač, nato leta 1942 nekdo iz Tokaja, ki je s tistim kamenjem zvišal *štalo* in sezidal lopo, okrog leta 1957 pa komunala za podaljšanje žabeljskega pokopališča. O tej zadnji fazi najbrž govori ustno izročilo, da so kamen lomili *štancarji* iz Skrilj in ga *lifrali* na *valjarjih* dol do hiš. Omenjalo se je še *pruft* v Laznah nad cesto proti Vrtovčam.[98]

Brje

Najbolj znana *java* na Brjah je bila v Kəkavcu za Cinkovsko vasjo, na svetu Antona oziroma kasneje Stojana Makovca - Makovcovega, Brje 79. Pravzaprav sta bili tam dve *javi*: na Gornjem in Dolenjem Kəkavcu. V njiju *so rili* kamen za brejsko cerkev v letih 1925–1927, za šolo leta 1934 in za dograditev visokega cerkvenega zvonika štiri leta kasneje. Tam so pridobili tudi ves kamen za Makovcovo hišo. »Bil je dober kamen, ki se je dal lepo rezat.«

Po pripovedovanju Stojana Makovca je bila *žila* kamna debela približno sto trideset centimetrov. Vrhu nje je bila *opoka*, pod njo pa trd lapor – *črnak*. Spodnja plast *žile* je bila *voukasta*, bolj trda, ki se nerada ubije, zgornja plast pa se ubije po želji. Ponekod se je dalo od *žile* klati *skrle*, debele pet do deset centimetrov. Proti koncu *žile* so bili bolj ločeni kamni, *samci*. *Štancarji* so v *javi rili* kamen in ga tudi grobo obdelovali. Z *maco* so klali in *ubivali* dolge, tudi trideset centimetrov debele bloke. Iz *jave* so šli kamni, težki petdeset do sto *kil*, za cerkev do štiristo *kil*. En prostorninski meter tega kamna je težek tisoč osemsto do dva tisoč *kil*, en blok od *kubika* pa še toliko težji. *Štancarji* so kamen *rili* za plačilo na uro ali od *kubika*. V drugem primeru so ga skladali na kup.

Na isti *žili* kamna, nekoliko naprej od Kəkavca, je bila še *java* v Cuntovcu (*Cəntouc*), prav na *vršku* hriba nad Makovcem. V njej je nekdo *ril* kamen zase.

Pri Cinkih je bila tudi *java* V Pušči, ki jo je okrog leta 1930 odprl Nace Cink, Brje 73. Na vrhu je bila *opoka*, nato debele plošče, velike več kot kvadratni meter. Sledila je več kot poldrugi meter debela *žila* kamna, spodaj pa rdeča glina. V *žili* so bili lepi bloki *sivega kamna* po *kubik* do dva *kubika*.

[98] Pripovedovali so: Franc Troha, Velike Žablje 40; Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67; Sandi Samec, Velike Žablje 19, in Dušan Vrtovec, Velike Žablje 86.

Stojan Makovec pred nekdanjo javo v Gornjem Kəkavcu

»Ma se lepuə sjəče ta kamən!« *Rili* so ga za podjetje Obnova v letu 1945, takoj po vojni, da so pozidali štiri hiše pri Furlanih in dve pri cerkvi. To sta delala *štancarja* iz Stomaža in Skrilj, Janez Bratina in Franc Možina, ki sta delala za podjetje. S kamnom iz *jave* V Pušči so leta 1948 v sklopu povojne obnove zidali tudi hišo Radovana Plahute Na Mlaki, Brje 92. Takrat so ga *rili štancarji* iz Gorjanskega, ki so delali za Obnovo.

Obnova je leta 1950 na Brjah zidala zadružno *štalo*, že leto prej pa *hlev*. Ogromno kamenja za to zidavo *so narili* v *javah črnega kamna* V Vinčku in Pod Vinčkom. Po pripovedovanju Ivana Besednjaka - Štroncovega so tam delali trije *štancarji*: Franc Možina in dva Kraševca iz Brij pri Komnu. Kamen so klali z zagozdami in *švajami*, kot so Kraševci rekli *pljehom*, *vzdigavali* pa so ga z močnimi *štangolini*, ki so imeli preklano *taco*. *Štancarji* so v *javi* kamen samo sekali, obdelovali so ga potem zidarji. Tudi on je pomagal lomiti kamen v *javi* in ga nosil na *traglah* iz *jave* do voza. Največ sta ga tako znosila z Zvonkotom Pečenkom. Nakladali so ga na topolove *kamence*, ojačene z železnimi prečnimi klini, vozili pa z volovsko vprego.

V Vinčku so okrog leta 1960 *rili* tudi kamen za *farovž*, ki so ga nameravali sezidati zraven cerkve, a potem tega niso uresničili. Kakšno leto, dve prej so za isti namen *narili* in nakopali kamen tudi v Drenjah, kjer so v letih 1939–1941 pridobili tudi nekaj kamna za zvonik.

V *javi* na Čukovcu blizu *žegna* je Rajko Turk - Turkov *ril* kamen s pokojnim stricem Tonetom Turkom. V kamen sta sekala šest centimetrov globoke luknje ter vanje zabijala trideset centimetrov dolge in šest centimetrov široke zagozde, obojim pa so rekli *konire*. Večje bloke sta klala z manjšimi klini za klanje kamna in tudi v tem primeru so luknje in kline imenovali enako – *pinčade.* Po *koniri* sta tolkla še posebej z občutkom, da je ni metalo ven. Udarjala sta z lastno težo macole, nikoli nista pritiskala. Temu so rekli *mrtev udarc*.

Omenjene so bile še *jave* v Kostanjevci nad Cinki, v Batičovcu pri Furlanih, pod Sv. Martinom, v Dragovajcah nad Mihelji in pri Klunu, Brje 2. V tej *javi* ob reki Vipavi je bila šestdeset centimetrov visoka *žila*, v kateri je bil mehek *črn kamen* za zidavo.[99]

[99] Pripovedovali so: Stanko Rustja, Brje 17A; Ivan Besednjak, Brje 38; Franc Mihelj, Brje 54; Dušan Cink, Brje 73; Alojz Furlan, Brje 90, rojen leta 1899; Zoran Kodrič, Brje 97; Rajko Turk, Brje 100; Stojan in Bogdan Makovec, Brje 79, ter Karol Rustja, Brje / Zavrh 9G.

Potoče

Po pripovedovanju je bilo v Potočah pet *jav*. Pod glavno cesto je bila krasna *java črnega* ali *sivega kamna* Na Črni meji, po nekdanjem lastniku, ki je bil *žandarm* v Sarajevu, imenovana Žandarmova jama, potem pa Bajcova *java***.** V njej sta takoj po drugi svetovni vojni *rila* kamen Polde Šturmov iz Kamenj in Lukančič iz Skrilj. Kasneje so jo zasuli in tam naredili njivo. Tisto *javo* so odprli na *žili*, ki gre od Dobravelj preko Potoč do Vrtovina in Gojač. Ko so pred leti izvajali melioracijo, »so jo morali rušit, da je šla voda skoz«. Ta *žila* je bila odprta na več mestih in kasneje povsod zasuta, samo na enem mestu je še malo odprta. S kamnom iz te *jave* je bila sezidana Bajcova hiša, Potoče 5, nasproti gostilne: prvi del že pod Avstrijo, dozidali pa so jo okrog leta 1935 pod Italijo. Iz iste *jave* je tudi kamen, s katerim so zidali hišo Na Goričici, Potoče 3, in most na cesti proti Brjam. Z njim so tudi obkladali potoke.

Prav tako na spodnji strani ceste proti Dobravljam je bila *java* V Mlakah, v kateri *so rili* kamen za zidavo. Iz tistega kamna je bila zgrajena hiša pri Jakžu, Potoče 4. Nekoliko dlje od *jave* V Mlakah je bila še ena.

Kamen *so rili* tudi Na Hribu, v *grivi* za hišo Šlibarjevih, Potoče 23, ki je last Šlibarjevih, ter ga vozili v Ajdovščino za gradnjo stare avtobusne postaje in pošte. Prav *java* pa je bila po besedah Ivana Kočevarja - Šlibarja Na Brcu pod Kamnjami. V njej je bil »slədk glažov kamən, ki se ubije, kukər človk če«. Še ena *java* je bila za Skrepo (*Skrjəpa*) nad Potočami, levo od ceste proti Kamnjam.[100]

Kamnje

Številne *jave* so bile tudi v Kamnjah. Ena je bila v Strujinku pod velikim mostom nad Kamenjskim potokom sredi vasi, ki je bil s kamnom iz te *jave* sezidan proti koncu 19. stoletja. »Kot so stari povedali«, so nalašč za ta namen naredili pot, da so lahko po njej vlekli kamen iz *jave*. Kakšnih tristo metrov dalje ob potoku Bojunšček je bila *java* Na farožu, iz katere so leta 1925 vozili kamen za širjenje kamenjske cerkve. *Jave* so bile še Na Supotu, V Mirni in V Pešavah – »ku je bla žila al pa səpa«. Še višje v isti smeri je bila na veliki cerkveni parceli V Kosmatcu *java*, v kateri so leta 1925 kopali pesek za cerkev, sicer pa je služila tudi za potrebe vaščanov.[101] Tam *so rili* še *črn* ali *siv kamen* in verjetno tudi *skrle*. Dodatno so kamenje za cerkev vozili iz *jave* pod Pejcami, kjer so lomili *siv kamen*, in od drugod, kjer so dobili primerno žilo.

Opuščeni peskokop v Kamnjah

Pred prvo svetovno vojno so izkoriščali *javo* Zapil nasproti pokopališča. Omenjene so bile še *jave* v Bojuncu[102] ali Zabojuncu, *java* Malenšček v *səpi* ob potoku Vrtovinšček, v kateri je bilo pred leti še videti velike bloke

[100] Pripovedovali so: Rasto Furlan, Potoče 3; Janko Bizjak, Potoče 4; Stano Rovtar, Potoče 15A; Peter Šatej, Vrtovin 35, in Jože Copič, Vrtovin 127A.

[101] Potem je bila tista *java* s parcelo vred podržavljena in je prišla pod Kmetijsko zadrugo Vipava. Povedal Slavko Čermelj, Kamnje 36.

[102] Bojunc je hrib.

sivega kamna,[103] in *java* Kačje gnezdo pod Vodopivsko vasjo, v kateri so lomili kamen že pred *prvo vojsko* in še po *drugi vojski* ter ga nosili ven na *traglah*. Takoj pod Kačjim gnezdom, v predelu med Kamnjami in Kukanjami, je bila *java* na Bojiščəh, v katero se je dalo priti z vozom in kamen odpeljati. V njej je Franc Vodopivec - Joparjev *ril* in *štancaril* kamen za hišo Šulskih, Kamnje 64, ki je bila sezidana okrog leta 1910.

V grapi pod hišo Natalnih, Kamnje 36, je bila *java*, ki so ji rekli Mučeniška jama, ker so morali kamenje iz nje nositi na *traglah* po hudi strmini. Bila je Petrovščeva in Petrovščevi so tudi delali v njej. Vodančkovi (*Uədənčkəvi*), Kamnje 13, pa so v bližnji *səpi*, o kateri pravijo, »de vəle na Cejsti pride ven«, *narili* odličen *siv kamen* za svojo hišo in *štalo*, ki so ju zidali v letih 1911 in 1924.[104]

Vrtovin

S Skriljami in Kamnjami se po številu nekdanjih kamnolomov in odkopov enakovredno meri tudi Vrtovin. Tudi tam so povsod *sape* iz *opoke* in iz plasti zmerom bolj trdega kamna različnih debelin. Največja *java*, v kateri je bil »fajn črn kamen«, je bila v Drejnah (rečejo tudi v Drejni) levo od šole, pod zaselkom Šateji. Po izročilu so v njej med drugim kopali kamen za vrtovinsko cerkev, v *javi* zraven nje pa tudi za zvonik, za katerega so sicer kamenje lomili na več mestih v vasi. Eno je bilo v *grivi* Pešjənci, sicer pa so bile »jave zə tuərn« v Fədigovšču na svetu Jerebičovih »v səpi, ki drži do Gojačevga, kjer se skrije noter, pod Tabrom pa spet pride ven«.

Anton Lozar - Tone Jerebičov[105] je po *drugi vojski ril preftən kamen* za zidavo hiš v Vrtovinu v Fəndajnki za Lozarji, za Bregom (*Brjəh*) in v Krvíci za Lozarji, kjer je bilo lepo drobno *sivo kamenje*. Za gospodarsko poslopje Slavkota Čermelja - Benčkovega pri Subanih na številki 89 je z gospodarjem *ril* kamen kar na treh krajih. Ko se je ena *java* »zgubila«, sta poiskala drugo. Eni se je reklo Polajnšček, drugi, tristo metrov nižje, pa Pokonovc. »Tam ni bilo trpljenje, se je dalo lepo rit, malo je bilo za kunirat, naredila sva po dva kubika na dan, kubik na moža.« Pod Rebki sta bili dve *javi*, v katerih *so rili* kamen za zidavo: Batageljeva nad prepadom, Blaževa v vinogradu. Ve se, da so tam lomili kamen že leta 1907 in ga vozili na Pristavo nad zaselkom Čermelji. Ko so Benčkovi v petdesetih letih 20. stoletja gradili hišo, so zanjo pridobivali kamen v *javi* Blaževih. Po pripovedovanju Alojza Čermelja - Benčkovega pa sta *tata* Slavko in Pepi Kibrčov *rila* kamen v Rebkovski grapi pri Rebkih, po kateri teče potok Malenšček. Ob neki priložnosti, ko sta *v dveh* tolkla z macolo po svedru, je prišlo do nesreče, ker se je *tatu*, ki je tolkel, macola snela in padla Pepiju naravnost na glavo. Tam je bilo *plavo kamenje* z lepimi svetlimi žilami, kakor zlato. Nalomljeno kamenje so v grapi nakladali na *vləke*, približno dva metra dolge sanke, ki so imele spredaj *rink*.

Mlajši odkop kamna v Vrtovinu

[103] V Malenščku je bilo več *jav*.

[104] Pripovedovali so: Jože Vodopivec, Kamnje 3A; Vinko Rovtar, Kamnje 13; Tone Bratina, Kamnje 33A, rojen leta 1914; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Rudi Črmelj, Kamnje 46, in Jožko Vodopivec, Kamnje 64.

[105] Anton Lozar, Guštini, Vrtovin 117. Hišno ime Jerebičovi zdaj vaščani običajno izgovarjajo okrajšano kot Rebičovi.

Vanj so zapeli *trikəlc*, da so lahko vpregli vola, ki je potem po hudi strmini vlekel tovor do ceste, tam pa so ga preložili na *škalone*. Pri Rebkih je bila ob potoku Malenšček navedena tudi *java* Malenšček (*Mələnščk*). V vseh teh *javah* je bilo dobro *črno kamenje*.

V Vrtovinu je bilo omenjenih še več *jav* ali lokacij, kjer so lomili kamen. *Siv kamen* so kopali V Zgunah v gmajni, levo od Kocjanov, kjer zdaj rasejo bori, in v Borštiču pri Pristavi. *Rili so* ga tudi ob potoku pod Kocjani. Kamen za vinsko prešo Durnikovih je prišel iz *jave* V Bregu. Na Pristavi nad zaselkom Čermelji je bila *java* v lasti Fronovih (*Fruənəvi*), Vrtovin 124, v kateri so lastniki *rili* kamen in ga prodajali. Štancarjevi iz zaselka Kocjani so ga kopali na svoji parceli v *grivi* nad Kocjani. V grapi na Dovžcah med Kocjani in Lozarji je bila *java* za osle, v kateri je po *drugi vojski ril* kamen nekdo iz Stomaža.[106] *Java* grušča pa je bila pri Hribarjevih v zaselku Čermelji.

Po pripovedovanju Jožeta Šateja - Kibrčovega so v *javi* pod glavno cesto nasproti nekdanje gostilne približno v letih 1954–1955 *rili* kamen za zidavo hiš, kakšno leto kasneje pa še za vrtovinsko mrtvašnico. V njej je bil *črn kamen* v devetih *korših*, debelih od dvajset do štirideset centimetrov, ki so nagnjeni poševno v hrib. »Za rit je bila trda java«, v njej pa je bil zdrav kamen, ki se je lepo klal in obdeloval ter je pri obdelovanju prav *zgonil*.[107]

Gojače in Malovše

Tako kot v Vrtovinu so tudi v Gojačah in Malovšah omenjali nahajališča kamna in *jave* v zvezi z zidavo zvonikov v obeh vaseh. Za gojaški zvonik, ki so ga zidali leta 1895, *so rili* kamen v Borštu in v grapi V Klečetu vrh Šije,[108] približno kilometer oziroma do dvajset minut hoda vzhodno od Gojač. Tam je *črn kamen*, *črna žila*. Po drugi svetovni vojni, »ko je bila manija zidanja zadružnih domov«,[109] so tam pridobivali kamen tudi za zadružni dom v Gojačah. To so delali zidar Lado Cigoj - Krtov iz Gojač ter Rastislav Cigoj - Rasti Birsov in Alojz Cigoj - Lojze Firštov, oba iz Malovš, udarniško pa so pomagali še drugi. Takrat so ga izkoriščali zadnjič. Pesek za zidanje zadružnega doma pa so kopali v gmajni blizu *depožita* za vodo in lovske koče.

Java v Čagovni med Gojačami in Vrtovinom

[106] Po izjavi Stanota Rovtarja iz Potoč 15A je bil to Viktor Rovtar - Vrčonov iz Stomaža.

[107] Pripovedovali so: Darina Slamič, Vrtovin 14; Peter Šatej, Vrtovin 35; Bojan Ušaj, Vrtovin 38; Ivan Kandus, Vrtovin 45; Jože Šatej, Vrtovin 80; Jožef Čermelj, Vrtovin 84; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Miro Čermelj, Vrtovin 92; Jože Čermelj, Vrtovin 93; Janko in Slava Bavčar, Vrtovin 95A; Alojz Nevreden, Vrtovin 102; Anton Lozar, Vrtovin 117, in Jožef Cingrle, Vrtovin 127.

[108] Nekateri pripovedovalci so tisti predel imenovali V Šiji. Šija je obsežno območje na pobočju Čavna, ki se vzpenja precej strmo v obliki volovskega vrata ali *šije*. Glej v Klemše, *Svet med goro in vodo*, str. 79.

[109] Gradnja zadružnih domov po drugi svetovni vojni se je v Sloveniji in po vsej Jugoslaviji začela v obdobju prvega petletnega plana, tako imenovane Titove petletke, ki jo je Zvezna ljudska skupščina sprejela 28. aprila 1947. V Gojačah so se za gradnjo lastnega zadružnega doma odločili leta 1948, pripravili so gradbeni material in opravili nekatera začetna gradbena dela, nato pa so gradnjo opustili. Pavšič Milost, Aleksandra, *»Zadružni dom je naš ponos«. Katalog k razstavi o gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni*, Nova Gorica 1996, str. 5, 29 (dalje: Pavšič Milost, *»Zadružni dom je naš ponos«*).

Za zvonik v Malovšah so kamen lomili na parceli Antona Cigoja - Košenčevega v Čagovni med Gojačami in Vrtovinom, kjer so odprli *javo* samo za ta namen. »Tista žila je tekla po vrhu, je blo grozno lepo črno kamenje.« France Krkoč - Krkočev iz Gojač je »tiste špili«, tiste pokonci zložene plasti, debele približno sto trideset centimetrov, opisal »kot eno trdnjavo od zida«.

V Gojačah so bile tudi *jave* za pesek in *šudər*. V veliki Sandkovi *javi* Na Bregu so kopali bel pesek. Stanko Krkoč - Krkočev iz Gojač je pripovedoval, da je kopal pesek na svoji parceli, a ga ni nakopal niti en *kubik* na dan. Malovšci so imeli *javo* za pesek Na Murleku na gmajni. V Drenih nad Malovšami je bila kar velika *java za šudər*, v Mlačiču pod Malovšami pa so kopali pesek. V Malovšah sta bili omenjeni še ena lokacija v gmajni in ena v Osredku nad hišo Drejcovih, Malovše 44, kjer so pod Italijo »rili špili«, ko so zidali šolo.[110]

Izjemni pripovedovalec Stanko Krkoč - Krkočev iz Gojač

Selo

V Selu je bilo precej peskokopov, ki so jim rekli *jave*. Na Sovinu (*Suovən*, *Sovine*), ki je pol gruščnat, pol lapornat, so bile Puoškova *java* v lasti Puoškovih iz Gojač, Kosovelova, Krkočeva, Bridnikova, Fišerjeva in občinska *java*. V Fišerjevi in Bridnikovi *javi*, ki sta si bili čisto blizu, ter v Krkočevi *javi* so bili drobilci, ki so kamen mleli v pesek. Med prvo svetovno vojno, ko je voz za vozom vozil na soško fronto, so v njih napravljali grušč za posipanje cest. Bili so še drugi manjši zasebni izkopi, kjer so lastniki kopali zase, kadar so kaj popravljali na svojih domačijah. En peskokop je bil tudi v ovinku ceste pred Črničami in še eden onkraj Črnič.

Na Cekovi parceli na Sovinu so kopali *črn kamen* za *cokle* šolskih stavb v Selu, Gojačah in Batujah, ki so jih Italijani gradili v letih 1930–1937.[111] V Škrovcah na Sovinu pa je bila *java*, v kateri so leta 1936 *rili bel kamen* za selsko šolo.

Črna žila iz že omenjene Cekove *jave* se vleče vse do Križnic. Tam, približno petdeset metrov od potoka Vrtovinšček, je bila *java črnega kamna*, v kateri so po izročilu *rili* kamen za kamenjsko železniško postajo, za kasovski jez pod Brjami ter za brejsko[112] in menda tudi kamenjsko cerkev.[113]

---

[110] Pripovedovali so: Jože Cigoj, Malovše 5; Zdravko Krkoč, Malovše 6; Venceslav Cigoj, Malovše 21, rojen leta 1915; Maks Cigoj, Malovše 30; Cirilka Mevlja, Malovše 44; Marjan Krkoč, Selo 6A; Oskar Batagelj, Gojače 1; Rihard Cigoj, Gojače 9; Stanko Krkoč, Gojače 33, in Zdravko Hrobat, Dobravlje 13.

[111] Leta 1937 je bila dokončana šola v Selu.

[112] Cerkev sv. Cirila in Metoda na Brjah so zidali v letih 1925–1926, notranjost pa je bila dokončana leta 1928. RUSTJA, Karol, *Zidanje nove cerkve Sv. Cirila in Metoda na Brjah*, tipkopis.

[113] O *javah* v Selu so pripovedovali: Branko Mrmolja, Selo 21; Stanko Bavčer starejši in mlajši, Selo 16, ter Stojan Podgornik, Selo 28B.

Batuje

V Batujah so kopali *črn kamen* pri Kokonelih, blizu železniške postaje, kjer poteka dober meter debela *žila* kamna. Na Rodnah je bila *java za šudər*, ki je bila v lasti gozdne uprave, potem pa krajevne skupnosti. Tam so nekdaj kopali pesek pa tudi kamen za zidavo hiš v Batujah. V *javi* na svetu Serdža Valetiča, kjer je zdaj obrtna cona in je vse pozidano, so kopali *šudər* in ga sejali za zidavo, dobilo pa se je tudi *bel kamen*.

Zalošče

V Zaloščah so mi pripovedovali o dveh *javah šudra*, ki sta delovali pod Italijo in še nekaj časa po drugi svetovni vojni. Ena je bila na svetu družine Rojc, ki je sicer živela v Gorici. Tam je zdaj novo zaloško naselje Gmajna. O tej *javi* mi je prvi pripovedoval Angel Berce - Parov iz Dornberka, rojen leta 1906,[114] ki je v njej delal v letih 1918–1919. Po njegovih besedah je bilo takrat tam zaposlenih najmanj petdeset delavcev. *Kapo* je bil neki Poljšak, ki je zapisoval delovne ure, nadzoroval delavce in jim dajal varnostna navodila. Plačani so bili na uro.

V *javi* je bil *kraški kamen*, apnenec, pomešan z rdečo zemljo. Naravnega *šudra* je bilo malo. Kamen *so rili* in kopali na roke, s *pikoni* ali *štangami*. V deset do petnajst metrov visoki steni kamnoloma so bili pri delu obešeni na *štrikih*. Drugi so si *rito* kamenje podajali iz roke v roko ali ga nosili k *mašini* na bencin, ki je hrustala *šudər*. Do tega drobilca so kamenje tudi vozili z vagončki po tračnicah; dol je teklo samo, gor pa so vagončke vlekli konji. Zmleti *šudər* so potem z lopatami nakladali na druge vagončke in ga vozili iz jave do mesta, kamor so prihajali vozniki z vozovi »s kasoni od enega do dveh kubikov«. Iz *jave* so vozili tudi do dve *kili* težke *balote* na ceste, da so jih tam z *bətiči od dvajset dek* tolkli delavci, »ki so jih plačali od metra ali od kubika«. Tudi on je z *žaklom* pod zadnjo platjo tolkel z *bətičem* kamen za *šudranje* cest.

Njegovo pripoved je nekoliko dopolnil Ludvik Rojc, Zalošče 31B, ki se je spominjal, da je v njihovi *javi* delalo po trideset do štirideset delavcev, samih domačinov. Eni so vrtali in minirali, drugi so čistili zemljo in jo odvažali s *karjolami*, tretji so delali pri drobilcu, v katerem *so mastili* kamenje za *šudər* in za pesek. Valjarja v drobilcu sta mlela kose, težke do deset *kil*. Okrog leta 1937 so od zidarskega mojstra in *prevzetnika* Tavčarja iz Komna, ki je takrat zidal šolo v Zaloščah, v zvezi s to gradnjo dobili kompresor za pogon drobilca.

Furlani so po *šudər* in pesek prihajali z enoosnimi vozovi, *borelami* z dvema ojesoma, v katere so bili vpreženi konji. Z njimi so lahko peljali po en kubični meter robe v *kasonu*, ki se je odpiral in stresal zadaj. Domačini so *šudər* vozili z voli in vozovi s *kasoni*, ki so se odpirali na levo ali desno stran. Poleg *šudra* in peska so prodajali tudi kamenje, ki so ga morali zložiti v kupe v velikosti prostorninskega metra. Če kupa niso zložili prav, če ni bil zložen polno, so jim odbili pri ceni. Kamenje so odvažali na *kamencah*.

Poleg te *jave* je bila nižje doli še ena, katere lastniki so bili Budinovi. V njej je bil *siv kamen*, »šaldo trd za obdelovat«. Pod Italijo so Budinovi prodajali kamenje italijanskim podjetjem za utrjevanje bregov reke Vipave ter za gradnjo cest in mostov. Po besedah Dominika Gregoriča - Topliharjevega iz Zalošč so v njej lomili kamen za novo šolo v Zaloščah, ki jo je leta 1941 zidal komenski gradbeni podjetnik Tavčar. V prvih letih po drugi svetovni vojni, ko so bili ti kraji pod ameriško vojaško upravo, pa je nekoliko višje delovala še ena *java*, v kateri so z drobilcem napravljali *šudər* za ceste.[115]

[114] Angel Berce, Gregorčičeva ulica 15, Dornberk.
[115] Dominik Gregorič, Zalošče 62, je dopolnil tudi nekaj gornjih podatkov o *javah* v Zaloščah.

Črniče

V Črničah so lomili kamen v Slemščici, hitro gor nad Čebrom.[116] Tam je *črn* ali *siv kamen* pravilnih oblik »v takih ziduovih naravnih«, »kot da bi kamen skladal in križal«. V njih so veliki, meter dolgi in petdeset do šestdeset centimetrov visoki bloki, med njihovimi plastmi pa so centimeter debele *žile* ilovice. Pred drugo svetovno vojno so vsi vaščani tam *rili* kamen, po vojni pa so ga lomili za Obnovo podeželja. *Črn kamen* je tudi V Kucljih, med Črničami in Osekom. *Jave* za pesek so bile na Brezjah, proti Huhu, pri Hrastu, pri Križu, v borih nad vasjo, na vzhodnem koncu Črnič med glavno cesto in stransko cesto v Gojače ter na zahodni strani vasi, kjer je zdaj industrijska cona.[117]

Črn kamen pravilnih oblik v Slemščici nad Čebrom pri Črničah

Ravne

Na Ravnah so pripovedovali, da je lepo »pruftno kamenje v žilah«, ki se vlečejo od Stomaža, poniknejo v tla in pridejo spet na vrh. Kamenje v njih je, »kot da bi bilo zloženo vkup«. Pripovedovalci so omenili nekaj *jav* takega kamna, ne da bi navedli njihova imena. Pri Drmanovih, ki so imeli prednike kamnoseke, so povedali, da so imeli *žilo* kamna, primernega za kamnoseško obdelavo, na svoji parceli Basálci. Predniki Tonkovih *so rili siv kamen*, ki mu rečejo *proft*, v *javi* na svojem svetu V Kucljih na meji katastrov Črniče in Osek. Plošče *črnega kamna* za *vedərnik* pri Očarjevih v zaselku Slejki, Ravne 32, pa so domači *urili* na parceli Drene ob potoku nad Črničami. Na nekaterih mestih ob potoku za vasjo so posamezniki *rili* tudi brusni kamen in sami izdelovali bruse.

Pod Ravnami je odlična *java za šuto*, v okolici pa jih je še nekaj. Nekdaj so v njih ročno tolkli kamenje.[118]

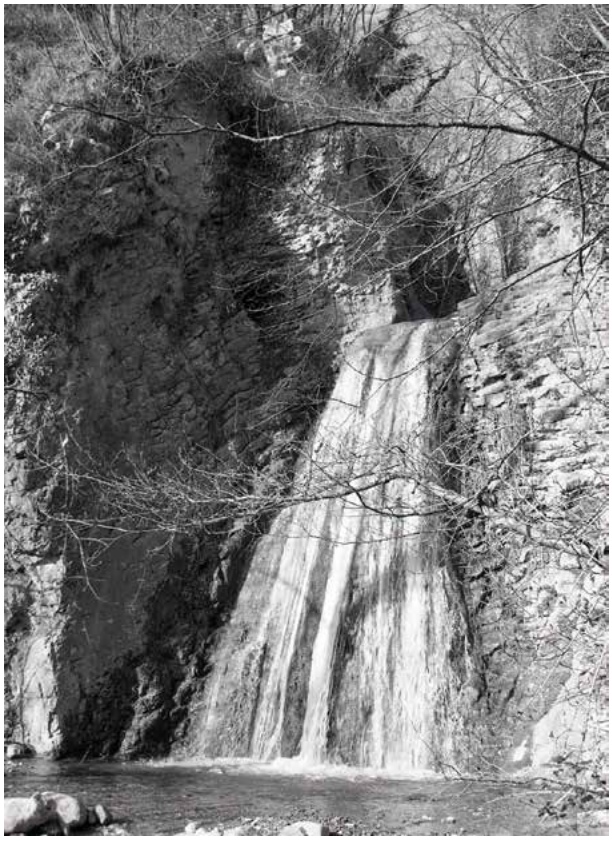

Skladi črnega kamna in slap pod Čebrom

[116] Čeber je tolmun in slap v soteski potoka Konjščak v Črničah.

[117] O *javah* v Črničah so pripovedovali: Anton Gleščič, Črniče 93; Marij Fišer, Črniče 24; Drago Toplikar, Črniče 86; Vinko Gleščič, Osek 83, in Franc Cingerle, Vitovlje 82. – Po pripovedovanju Edvarda Badaliča iz Oseka 42 je bila v črniški gmajni na zahodnem koncu Črnič Urhova *djava*; tam so Urhovi iz Oseka že v avstrijskih časih pridobivali in prodajali gramoz.

[118] O *javah* na Ravnah so pripovedovali: Miro Ušaj, Ravne 5; Marjo Peršič, Ravne 6; Leopold Bovcon, Ravne 15, in Marija Bovcon, Ravne 32.

Osek

V Oseku so mi pred leti povedali, da imajo na svojem svetu predvsem *črn kamen* in da si je vsaka hiša na svojem naredila kamnolom, *djavo*. Milan Živec - Čedarjev iz Oseka je omenil eno Na koreninah, na njihovem svetu. Tam so bili *samci* v ilovici,[119] ki jih je še on kopal leta 1948, po *drugi vojski*, da je naredil kakšen zid.

Zdaj Osešci z *djavo* poimenujejo peskokop, v katerem se koplje *šudər*, kamnolomu pa rečejo *java*. Po starem oseškem izročilu sta bili ena velika in ena majhna *java* v Dolu Jeklevem, kjer da so lomili kamen za šolo v Oseku že pod Marijo Terezijo, potem pod Avstrijo še enkrat, ko so šolo dozidali,[120] in nazadnje med obema vojnama pod Italijo, ko so jo Italijani še povečali. Še dve *javi* sta bili pri Remčevih, Osek 45, v zaselku Na Cesti, in pri Drejevih, Osek 46.

Djava pa je bila v Urhovi gmajni (*gmejna Uərhova*) nad Osekom, kjer so kopali z rdečo ilovico pomešan lepljiv grušč za posipanje poti.[121]

Vitovlje

Na Visokem oziroma v Visoškem hribu v Vitovljah sta bili dve *javi*. V eni je bil *črn kamen* ali *zelenc*: prvi *kuorš* kamna je bil debel trideset, drugi pa štirideset centimetrov. »Təkuə si ləpuə ril kuorše. Ma təku ləpuə se je ubil: ku gləž.«

V drugi, ki so jo že pred prvo svetovno vojno odprli na svetu Žerovčevih, pa so kopali *šudər*, ki je bil dober za posipanje vaških poti in makadamskih cest, ker je imel vmes *ilo*. Kakšna *martra* je bila v tej *javi*, je pripovedoval njen gospodar Ivan Samokec - Žerovčev s Spodnjega Visokega, Vitovlje 87, ki jo je poznal iz lastne izkušnje. V njej so delavci na roke tolkli kamenje na primerno granulacijo s posebnimi kladivi za ta namen. Pri delu so sedeli na *žaklu*, v katerega so natlačili slamo ali steljo. Če so zadeli na *balote*, so jih z *maco* razbili na kose, potem so te kose obrnili z licem navzgor in tolkli po njih, da so se razleteli na še manjše kose. Eden je stolkel dva do tri *kubike* na dan. Hrano so prinesli s sabo v kanglicah že zjutraj, pitno vodo pa so dobili kar v *javi*: v njej sta namreč bili celo dve *štirni*, a brez gornjega oboda.

Pod Italijo so v *javi* stalno kopali in tolkli kamen trije ali štirje delavci, plačani pa so bili približno tri lire za kubični meter. Oni so kot lastniki v letih 1932–1937 od *kubika* dobili po dvajset *čentežimov*. Plačevala jim je šempaška občina, pod katero so spadali.

V tej *javi* je bil tudi fin, prav bel pesek. S sestro sta ga sejala na mreže, napete na železnih okvirjih, velikih dva metra in pol krat dva metra. Sejala sta dve vrsti peska: za betonske tlake in za omete. Pod Italijo sta ga prodajala po šest do sedem lir, okrog leta 1940 tudi po deset lir za kubični meter. Po drugi svetovni vojni je *javo* izkoriščalo podjetje Primorje, ko je potrebovalo gramoz za Šempeter in pesek za cerkev v Novi Gorici. Pri tem so vse uničili in ničesar plačali. So pa navozili zemljo, da je on potem tam napravil vinograd za šest tisoč *trtí*.

Še ena *java črnega kamna*, ki so jo z dovoljenjem občine odprli že pod Avstrijo, je bila zraven poti od glavne ceste proti Oseku. V njej so lahko tri tedne lomili kamen za zidanje hiše Cekčevih,[122]

[119] Podobno je omenjal *samce* in *samčast kamen*, ki se najde v *ilki*, Rihard Valič, Vipavski Križ 3.

[120] To je bilo leta 1873. Kulturno in turistično društvo Osek, *V Oseku je bila nekoč v Šoli šola …*, http://www.drustvo-osek.org/joomla/index.php/novice-in-dogodki-mainmenu-48-48/kulturni-dogodki/260-v-oseku-je-bila-nekoc-v-soli-sola.

[121] O *javah* in *djavah* v Oseku so pripovedovali: Evstahij Živec, Osek 48; Vinko Gleščič, Osek 83; Viktor Rijavec, Osek 95; in Jože Kosovel, Vipavska cesta 124, Rožna Dolina, rojen v Oseku, in Edvard Badalič - Edi, Osek 42.

[122] Franc Rijavec, Vitovlje 70, je povedal, da so njihovo hišo iz tistega kamna zidali v letih 1911–1914.

obenem pa so tudi znižali nivo tiste poti. V *javi* je bil zgoraj debel *kuorš vouka*, pod njim so bili zmerom tanjši *kuorši* kamna, ki se lepo kolje in obdeluje, še globlje pa trda *laura* in *opoka*.

Ko so leta 1948 nameravali zgraditi skupni zadružni dom za Osek in Vitovlje ob glavni cesti, nasproti današnje gostilne Pri Olgi, so v Tjəzi Žerovčevi, zraven hišne številke Vitovlje 70, razkopali pot proti Oseku, da so na tistem mestu lomili *siv kamen*. Nastala je kakšnih trideset metrov dolga, petnajst do dvajset metrov široka in tri do štiri metre globoka jama. Od tam so napeljali tračnice, da so po njih z rudarskimi vagončki vozili kamen do gradbišča. Potem so pot obnovili, zadružni dom pa ni bil nikoli dokončan.

Na vitovskem svetu je bila omenjena še *java* pri Draščku, blizu cerkve sv. Lucije. Na Basalinah pod vitovskim jezerom, kjer se je svet *basal*, se je dobilo *samosevce*, iz katerih so delali bruse. Kot se je spominjal Edvard Badalič - Edi Šoštarjev iz Oseka, jih je nazadnje delal gluhi Riko Rožič - Čukov iz Oseka.[123]

Šempas

V vasi je bil kamnolom *sivega kamna*, ki je nehal delovati okrog leta 1900. Odprli so ga v *žili* kamna, ki gre v poševnih plasteh z Guna čez Šempas do Križnega hriba. Skopano je bilo tri metre globoko, potem so jamo zasuli ter tam naredili vrt in *gnojnik*. Od *žile* je bilo videti še *lauro*, pod katero je lapor. S kamnom iz te *jave*, ki je bil primeren tudi za klesanje portalov, je bila zidana cela vas.

V Lepenjah, kjer zdaj stoji nova šola, je bil omenjen *črn*, *glažast kamen*, ki je kar zazvonil pod orodjem. Za Lepenjami, od šole naprej, so po *drugi vojski* kopali *zelenc*, da so z njim zidali zadružni dom.[124] »Rili so, kamor so bli bulši korši. So strejlali s smodnikom.« Po drugi verziji so za zadružni dom *rili* kamen v Teji, kjer je bila dva do tri metre globoka *java*, v kateri so bili *korši* kamna in tudi »zelo glihne, strašno lepe skrli«. V Mrčniku, kjer zdaj domuje kipar Marko Pogačnik, je bila *java zelenca*, a je bila pred leti, ko so rigolali polje in obzidavali potoke, zasuta. Omenjeni sta bili še Belejeva *java* in *java* v Novi vasi, blizu nekdanje fužine.[125]

Ozeljan

V Ozeljanu sem izvedel za *javi* v Brdu in pod Konči – ta je bila pod hišno številko 102.[126] Za tlakovanje potoka Lijak *so rili siv kamen* za Trebežem, v Brdu in v Mlacu.

Šmihel

V Šmihelu so dobili primeren apnenec za kamnoseško obdelavo v Vodicah nad vasjo, kjer izvira studenec. Tam ni pravega kamnoloma, ampak so uporabne s pobočja odtrgane in privaljene skale.[127]

---

[123] O *javah* v Vitovljah so pripovedovali še: Franc Rijavec, Vitovlje 70; Friderik Škarabot, Vitovlje 91; Jožef Ličen, Osek 46, rojen leta 1900; Evstahij Živec, Osek 48; Edvard Badalič - Edi, Osek 42, in Jožef Cingrle, Vrtovin 127.

[124] V letih 1948–1949 so v Šempasu zgradili enega največjih zadružnih domov v goriškem okraju. Pavšič Milost, »Zadružni dom je naš ponos«, str. 34–35.

[125] O *javah* v Šempasu so pripovedovali: Dušan Lenščak, Šempas 43; Tone Košuta, Šempas 50; Leopold Štrukelj, Šempas 171; Jožef Brankovič, Šempas 193, in Friderik Škarabot, Vitovlje 91.

[126] Povedal Anton Batič, Ozeljan 102.

[127] Povedal Benedikt Batič, Vitovlje 44, rojen leta 1928.

Izboljševanje sveta

»Kaku so lidje čistli in djəlli svjət.«
Lenart Čermelj - Žurnikov iz Gojač

Suhi zidovi in groblje

Poleg kamnarjev so s kamnom imeli nenehno opraviti tudi kmetje, ko so izboljševali svet za poljedelstvo.[128] Takim zemljiščem so rekli čiščen, trebljen, delan svet. Da so si naredili in uredili primerne obdelovalne površine za njive, vinograde, brajde, travnike, senožeti in pašnike, so zlasti iz debelih slojev gruščnatega materiala na območju plaza pri Selu morali izkopati in odstraniti velikanske količine kamenja. Orna zemlja je morala biti prekopana vsaj »na dve orodji globoko«,[129] za sajenje trt pa še dosti globlje. Zato so bile kmetijske površine v srednji Vipavski dolini prepredene s suhimi zidovi ter na gosto posejane z majhnimi in velikimi grobljami kamenja raznih oblik. Groblje so bile bodisi nametane ali pa zidane, da so na obdelovalnem zemljišču zavzele čim manj prostora. Zidali oziroma skladali so jih »na okroglo, na kvadrat, do dva metra visoko«. Suhe oziroma *zluožene ziduove* so praviloma postavljali na mejah parcel, da *so konfinirali* parcele,[130] groblje pa po možnosti na neplodnih tleh. Dosti jih je tudi na mejah parcel, ker so se mejaši iz praktičnih razlogov dogovorili, da so jih postavljali skupaj.

V Gojačah so svet okoli vasi opisali takole: »Bi hmal rjəku, de jə gruəbəl in zidov pol površine.« »Te je bla sama gruəblje te uəkuəli in še jo je.« »Dosti tega so naredili naši nonoti in še starejši. Večinoma so to delali v prejšnjem stoletju in še do leta 1930.« »Sakramensko so morali delat ljudje nekdaj, da so naredili tiste vrtke in tiste njivce.«[131] V novejšem času pa so številne groblje odpeljali in kamenje iz njih uporabili za gradnjo cest pa tudi za betonske temelje novih hiš.

Zidar Miro Slokar - Miro Toskov iz zaselka Kozjapara **v Dobravljah** je leta 1989 pripovedoval, kako so stari ljudje pred *prvo vojsko* čistili svet. »To so delali pozimi: so rili kamne ku krompir.« Kamenje so pobirali, kopali, razbijali in tudi razstreljevali. V takih primerih so v kamen ročno zavrtali s svedrom. Kamenje so nosili s *traglami*, če je bilo treba daleč, so ga odpeljali z vozom. Z njim so delali ograde po mejah parcel ali ga metali na *gruble*.

Vinko Rovtar - Vinko Vodančkov **iz Kamenj**, ki se je predstavil kot kajžar, je tudi pripovedoval, kako so v zimskem času prekopavali zemljo in delali *suhe zide*, saj ni bilo drugega zaslužka, drugega dela. Pri tem je zavzdihnil: »Sej pravim: buəge ruoke, kolk so mougle tega kamne prenjest!«

Miro Vrčon iz Dobravelj je v zimskem času, ko se ni hodilo na teren, z zidarji delal *suhe zide* iz apnenca po *gruntih* v Kamnjah, kjer so ljudje čistili senožeti in podobno. Zidali so jih lepo: okrogle kamne so razsekali na pol z batom, *škaje* so stavili samo zadaj, spredaj se ne smejo videti. Miro Toskov, ki je tudi poklicno delal *suhe zide* ob cestah, je pravil, da je tak zid težje zidati: ker ne uporabljaš malte, je treba kamne bolj obdelati, da ni vrzeli v njem.

Pri Guštinih **v vrtovinski Podgori** je že omenjeni Tone Jerebičov pripovedoval takole: »Tlje so velike gruble, duost grubəl. So kopali in nosili kamen na kup, da so naredili take vrtke. Imeli so *traguli*: dva kolca, prevrtana za kline, na katere so stavili kamne in nosili na kup. Kamen so nosili tudi z nečkami. Imeli so zdolbljene lesene nečke za kamniti drobiž, zdaj pa imajo plehnate. Pole so kamenje tudi vozili s karjolami.«

---

[128] Pri Školarju (*Škuələr*), Vodice 3, so temu opravilu rekli, da so »razdelavali svet«.
[129] Včasih so rekli: »Ne boj se orat, je prekopano na dve orodji.« Povedal Rihard Cigoj, Gojače 9.
[130] Tako obzidano parcelo na Zdeščah v Kamnjah so poimenovali Obzidanca. Klemše, *Svet med goro in vodo*, str. 68.
[131] Pripovedovali so: Jože Cigoj, Malovše 5; Maks Cigoj, Malovše 30, in France Krkoč, Gojače 33.

Zidovi in groblje pri Gojačah

Zidane groblje pri Gojačah

Velika zidana groblja pri Črničah

Ko so razdelili gmajno na Rodnah (*Ruədne*) **med Ravnami in Osekom**, so ljudje svoje *parte* čistili kamenja, ga metali na groblje in skladali zidove na mejah, da so tam lahko kosili. Takrat je bil pri Starešinovih na Ravnah oče, pravi silak, ki je imel tri sinove. Če je bilo treba, so na svoji parceli tudi zavrtali v kamen, v luknjo nasuli smodnik in ga razstrelili. Ko so prižgali vžigalno vrvico, so sinovi tekli proč, oče pa si je del samo jopo čez glavo, da ne bi kakšen kamen priletel neposredno vanj. O njem so tudi pravili, da so ljubosumni oseški fantje, ko se je po bližnjicah hodil ženit v Osek, z brega valili kamenje proti njemu, da bi ga prestrašili, on, ki ni mogel izreči glasov *r*, *č* in *š*, pa je samo vprašal: »Fantje, du mjəce glusc?« (Fantje, kdo meče grušč?) »O, če je to zanj grušč,« so se ustrašili, »pej pejmo,« in so odnehali.[132]

Jurinovi **v Črničah** imajo ogromne groblje na travniški parceli Rebrnice. Tam *so rili* kamenje pozimi, »ko je zmrznilo in odpustilo«. Spravili so ga na kupe in počakali, da je spet zmrznilo, da so ga lažje odpeljali. Velike kamne so odvažali s poldrugi meter dolgimi in štirideset centimetrov širokimi železnimi *tragami* oziroma *škaloni* s prečnimi klini, v katere so vpregli vola ali konja. Na zmrznjeni zemlji je lepše drselo in tako se trata ni poškodovala. S temi *škaloni* so odvažali tudi velike kamne, kadar so globoko prekopavali svet za trte. Tako so odpeljali ogromno kamenja. Jurinovi so to kamenje skladali v zidove na *konfinih* ali metali na *gruble*. Kjer so ga izkopali, pa so gledali, da so tla lepo zravnali in jih posejali s *tərjami od sna*.[133]

Odstranjevanje kamenja iz mladega vinograda pod Merjaki v Črničah

V Malovšah in Gojačah, ki so združene v skupno katastrsko občino Gojače, je bilo ogromno velikih grobelj. Pri Gojačah je predel z velikimi zidanimi grobljami, ki ima celo ime V gruəbləh.[134] Po gojaškem izročilu so *suhi zidi* in groblje pod vasjo in nad njo nastali, potem ko so leta 1885 tamkajšnjo skupno lastnino razdelili med ljudi, vendar so okoli Gojač in Malovš nedvomno tudi dosti starejše groblje.[135]

[132] Povedala sta Marjo Peršič, Ravne 6, in Ivan Ipavec, Črniče 9.
[133] Povedal Janko Kosovel, Črniče 84A.
[134] Podobno ledinsko ime je v kamenjskem katastru. Glej Klemše, *Svet med goro in vodo*, str. 53. Tako rečejo tudi predelu z veliko grobljo blizu Nežetčevih v Črničah. Povedal Janko Kosovel, Črniče 84A.
[135] Povedal Zoro Bavcon, Gojače 32, rojen leta 1913. – Kot je razvidno iz dokumenta z naslovom Odpoved občine Gojače glede občinskega pašnika iz leta 1906, je občina Gojače leta 1885 dala samo pašniško parcelo z vložno številko 66 vaščanom Gojač in Malovš v zakup za dvajset let, 16. maja 1906 pa jim je ta zakup odpovedala. Dokument mi je posredoval Rafael Krkoč, Batuje 66.

Na občinskem svetu **pri Gojačah** je bila velikanska *kamunska gruəble*.[136] Po pripovedovanju Oskarja Batagelja - Bržokovega iz Gojač so nanjo zvozili vse kamenje z gojaških vrtov. Najprej so ga tja nosili z nečkami, potlej so ga vozili z vozovi z lesenimi *kuələmi*, nazadnje pa z železnimi vozovi.[137] Ko so delali cesto pod Osekom, so komunsko grobljo prodali za približno štirideset milijonov dinarjev in s tem denarjem okrog leta 1960 obnovili malovški vodovod. Grobljo pod pokopališčem pa so prodali Splošnemu gradbenemu podjetju Gorica v zameno za zemljo, s katero so tam sanirali zemljišče in posadili oseminosemdeset drevesc, ter za nekaj denarja, ki so ga prav tako porabili za malovški vodovod.[138]

Krkočevi v Gojačah so že pod Italijo prodali veliko grobljo, ko so okrog leta 1937/38 pod vasjo delali katramirano cesto. Z nje so v lesenih *trugah* z voli zvozili več kot tisoč *kubikov* kamenja. Za *kubik* so jim plačali šest lir, tako da so za grobljo dobili 6.000 lir.[139]

Zelo velika je tudi na zunaj zidana, znotraj pa nametana groblja Grofovih na sredi njihove parcele, ki so jo celo prekopali. Po dolžini meri petindvajset korakov in po njej je celo speljan *klanc*.[140] Poleg grobelj je zanimiva tudi Baldonova (*Bəlduənovi*) *brajda*, o kateri so stari ljudje pripovedovali, da jo je nekdanji gospodar ustvaril tako, da je tam noč za nočjo čistil svet in kamenje odnašal z nečkami.[141]

V Malovšah so mi našteli naslednje velike groblje: grobljo V Njivah, ki je bila v lasti Štrolevih,[142] Gejnkarjevo na Venišču, *cerkovno gruəblo*, dve veliki groblji na državnem svetu, Puoškovo grobljo V Studencih,[143] Lisjakovo oziroma Pišotovo Na Dobravci ter groblji Drejcovih in Krkočevih.[144] Groblja Drejcovih, ki je prav pri kraju njihove parcele, je zidana in po pripovedovanju dolga približno trideset metrov, široka pet do šest metrov ter visoka dva do tri metre. Zanimivo zgodovino ima Krkočeva groblja, ki leži sredi približno 1.500 kvadratnih metrov velike parcele, imenovane Ograde (tudi *Gorade*). Tudi ta je zidana in meri v tlorisu štiri do pet metrov krat deset metrov, visoka pa je bila dva metra. Ker se je sčasoma začela posipati, jo je med drugo svetovno vojno lastnik Rafael Krkoč, po poklicu zidar, popravil. Ko so v vas prišli četniki in videli na novo zidano grobljo, so najbrž mislili, da je v njej kaj skrito, in so jo razmetali.[145] Ker so se četniki v Malovšah oglasili še dvakrat, jo je moral Rafael na novo zidati kar trikrat. Po vojni je bila groblja spet porušena, ker so komunistične oblasti v njej iskale sumljive knjige. Parcela Ograde je zdaj last Rafaelovega sina Jožkota, ki je prav tako zidar. Ker se je groblja na njej spet podirala, jo je on na novo uredil in si na njej postavil leseno hišico.[146]

Jernejevi imajo rodovitno parcelo Mlačca, na kateri so njihovi predniki izkopali vse kamenje in ga zmetali na groblje na eni strani parcele, potok, ki je tekel po sredi, pa so speljali pod *grivo* na drugi strani. Ker je zraven voda, je tam lepo uspeval *tərščak*. Ker je bilo v tisto parcelo vloženega toliko truda, je *nono* Jožef Cigoj - Juəžk rekel, »naj se ne bi rodil, ki bi to zemljo zapravil«.[147]

---

[136] Po bližnji hiši družine Fortunovih so tisti groblji rekli tudi Fortunova groblja. Po groblji pa so poimenovali tudi člane te družine, na primer Rihard Z groblje (*Z gruəble*). Povedal Hrabroslav Gerljevič, Gojače 21, rojen leta 1947.

[137] Z lesenimi kolesi so mišljena križna kolesa, z železnimi vozovi pa okovani vozovi.

[138] Ko so po drugi svetovni vojni zidali Novo Gorico, so precej kamna odpeljali tja. Povedal Janko Kosovel, Črniče 84A.

[139] Povedal France Krkoč, Gojače 33.

[140] Tudi to grobljo so hoteli kupiti, ko so delali avtocesto po Vipavski dolini, a je lastnik ni hotel prodati. Povedal Stanko Krkoč, Gojače 33.

[141] Povedal Lenart Čermelj, Gojače 36.

[142] V Njivah ni več grobelj, ker so med gradnjo avtoceste pobrali vse kamenje in potem na tistem svetu nasuli zemljo. Sporočil Rafael Krkoč, Batuje 66.

[143] V Studencih med Malovšami in Gojačami je mrzel studenec, v katerem so ženske prale perilo, *mulci* pa so lovili rake. Sporočil Rafael Krkoč, Batuje 66.

[144] Povedala Stojan Cigoj, Črniče 70A, in Venceslav Cigoj, Malovše 21.

[145] Jože Cigoj, Malovše 5, je povedal, da »so včasih groblje spodbukali muli, da so se posipale«.

[146] Sporočil Rafael Krkoč, Batuje 66.

[147] Povedal Jože Cigoj, Malovše 31.

Na Ravnah mi je Alojz Košuta - Penščev,[148] ki je imel na svojem svetu V Brajdi pod vasjo številne groblje, razlagal: »To je tenka zjemle, jə sam kamən, sej vidiste, de jə gruəble pər gruəbli.« Njegova stara mama je pravila, da so bile nekdaj »polne trtí«, ki so bile speljane na latnike okrog grobelj, približno pol metra nad njimi. Tam so rodile prav dobro grozdje, ker je toplo in na suhem. Mamina teta Pepca Persič pa mu je pripovedovala, da je njen oče Štefan Persič na svoji zemlji kopal kamenje, ona in dve sestri pa so ga v lesenih nečkah nosile na groblje. Na eno izmed njih so ga nosile po *skrlah*, ki so bile vgrajene kot stopnice.[149]

Milan Košuta - Košutov na Ravnah je povedal, da je iz njiv na *tragah* znosil na stotine *kubikov* kamenja na *gruəble*, ki so bile »na konceh njiv, kjer se obrača«. *Trage* so bile narejene iz *vlečnih* vrbovih držajev, klini pa iz *jeršelike*, ki rada rase po grobljah.

Diploma, ki jo je leta 1928 italijanska država skupaj z bronasto medaljo in denarno nagrado 600 lir podelila kmetu Jožefu Remcu iz Vitovelj za zasluge v tako imenovani bitki za žito

Kasoni za kamenje

Prvotni melioraciji zemljišč v teh krajih, ko so na njih zrasli številni zidovi in groblje, je v novejšem času sledila druga, s katero so hoteli na isti površini pridobiti še kakšno ped obdelovalne zemlje in jo še izboljšati. To so delali tako, da so na mestih, »kjer je bila mehčava«,[150] kjer so bili žepi z globoko zemljo, zemljo izkopali, v tako nastale jame, široke na primer štiri krat štiri metre, ki so jim rekli *kasoni* (*kəsuəni*), pa so zmetali kamenje iz grobelj in ga zasuli s primerno debelo plastjo izkopane zemlje. Preostalo zemljo so nasuli na mestih, kjer so bile prej groblje, in drugod, »kjer je bila tenka zemlja«.

[148] Alojz Košuta, Ravne 13.
[149] Te konzolne stopnice iz *skrl* so se sčasoma *urile ven*, dve pa sta se zlomili.
[150] Povedal Avgust Likar, Batuje 69, rojen na Otlici.

Edo Cigoj - Božíčev iz Malovš je okrog leta 1922/23 svoj svet Pod Tabrom izboljševal tako, da so »ziduove dajali noter«. Tik pred zidom so skopali zemljo petdeset do šestdeset centimetrov globoko, v *kason posuli* kamenje in povrhu nasuli zemljo. Tam je zrasla trava in so pridelali seno.[151]

Venceslav Cigoj - Drejcov iz Malovš je okrog leta 1933 kopal *kason* na njihovi parceli v Brajdah proti Črničam, »da so tisto groblo potapljali noter«. Njegov oče jih *je potopil* več ali vsaj dve.

Po pripovedovanju Franca Košute - Košutovega z Raven, ki sem ga obiskal leta 1995, je bilo po črniških gmajnah skopanih dosti *kasonov*, v katere so zmetali kamenje, nanje nasuli zemljo in naredili travnike. Za tako čiščenje gmajne so Italijani dajali nagrade, a raje v materialu ali v strojih kot v denarju.[152] Janko Volčič iz Črnič, ki je nekaj sveta očistil kamna, »spodzidal in nərdu enu njivcu vrhu tega zidce«, je za nagrado dobil sejalnik z naročilom, naj ga tudi posoja drugim. Ni še minilo dosti let, odkar so v črniških gmajnah tudi oni na ta način naredili vinograd.

Ponekod so skopali tako globoke *kasone*, da so iz njih nosili zemljo v *brejnərjih* po *lojtrah* in jo trosili, kamor je bilo treba.[153] Ko je Leopold Lojk pri Drejč(e)tovih v Črničah približno v letih 1938–1940 kopal *kasone*, so zemljo vlačili ven s *štenjakom* na *štriku*, premetavali pa so jo tudi z nečkami.[154]

Kulturne terase

Da so lahko obdelovali tudi svet na strmih pobočnih legah ter obenem ohranjali vlažnost in preprečevali spiranje prsti v dolino, so delali kulturne ali obdelovalne terase. Te sestojijo iz ravne police in strmega dela pod njo, ki ima obliko zemljate travnate brežine ali pa na suho zidane kamnite škarpe. Največ s kamnom podzidanih teras je nad Kamnjami, v vrtovinski Podgori in na Ravnah nad Črničami.[155] Škarpe oziroma podporni zidovi so večinoma zloženi iz belega kamenja, ki se je privalilo s strmih pobočij, na flišnem svetu, na primer v Stomažu, pa tudi iz plastnatega sivega peščenjaka. Da so zemljišče primerno izravnali za pridelovanje poljščin in drugih kulturnih rastlin, so morali opraviti ogromno zemeljskih del. Na robu teras so pogosto posadili *planto* trt, ponekod tudi oljke, predvsem pa češnje, ki so kmetom prinesle prvi zaslužek v letu.[156] Na *grivah*, kot rečejo brežinam, so nasadili sadno drevje in oljke, »ker so šparali zemljo« in tudi zato, »da svet ni lezel dol«.

Kulturnim terasam v teh krajih večinoma rečejo *baže*,[157] v Batujah, na Ravnah in v Oseku pa *bajnki* ali *bejnki*. V Dornberku in Taboru nad njim so jim po starem rekli *banče*, mlajši izraz je *bankina*, še novejši *teraca*. Na Ravnah sem slišal izraza *teraca* in »zidana terasa«, ki sta bila očitno prav tako

[151] To je povedal Ivan Ipavec - Janko, Črniče 9.

[152] »Battaglia del grano« ali bitka za žito je bila kampanja v času fašizma, ki jo je sprožil Benito Mussolini z namenom, da bi Italija postala samozadostna v pridelovanju žita. *Battaglia del grano*, https://it.wikipedia.org/wiki/Battaglia_del_grano.

[153] Povedal Stanko Krkoč, Gojače 33.

[154] Povedal Edvard Brankovič, Črniče 10.

[155] Izračunali so, da je v Vrtovinu okrog osemsto takih zidov s povprečno dolžino približno sto petdeset metrov, skupno torej sto dvajset kilometrov zidov. Lozar, Vrtovin, str. 80. – Leta 2018 je bila suhozidna gradnja na podlagi nominacije osmih držav, med njimi tudi Slovenije, vpisana na Unescov reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. 23. in 24. avgusta 2019 so v Vrtovinu organizirali Evropski dan terasirane krajine in ob tej priložnosti tudi praktično prikazali, kako naj se suhi zidovi obnavljajo. Glej *Evropski dan terasirane krajine v Vrtovinu*, https://www.kmetijskizavod-ng.si/novice/arhiv-vseh/2019082914190801/evropski_dan_terasirane_krajine_v_vrtovinu/. Poleg tega je bila urejena tematska pohodna pot po terasirani pokrajini od Slejkov na Ravnah do Lozarjev v Vrtovinu, dolga 3.700 metrov.

[156] Franc Košuta z Raven 9A, rojen leta 1947, je takole opisal, kako pomembne so bile nekdaj češnje za kmečko gospodarstvo v teh krajih: »Včasih je bilo tod vse rdeče od češenj: imeli so čufərce, te so bile zgodnja sorta, ceplence in napoleonke, ki so kasno dozorele. Češenj je bilo groznih okoli njiv in po zidih. Vsaka njiva je imela češnje, da so spomladi z njimi kaj zaslužili za preživetje. Vsaka hiša je pridelala povprečno po eno tono češenj.«

[157] Na Ravnah so rekli *baža* ozki terasi v vinogradu, na kateri so bile po dve, tri *plante*. Povedal Leopold Bovcon, Ravne 15.

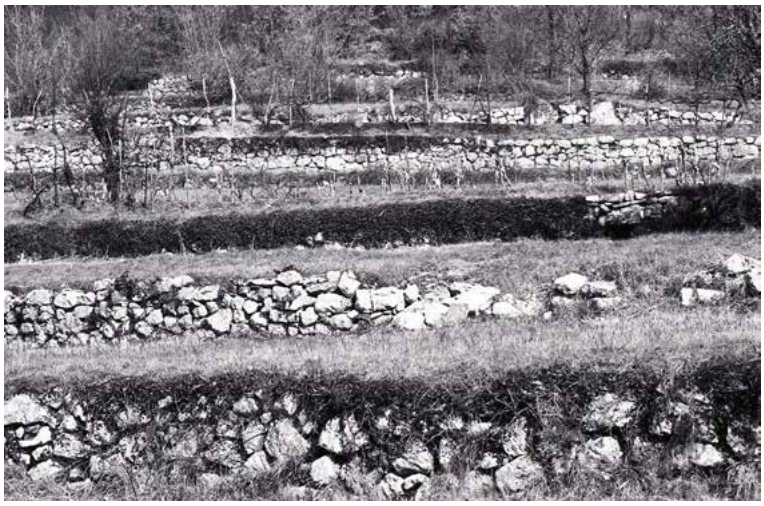

Podzidane kulturne terase v vrtovinski Podgori

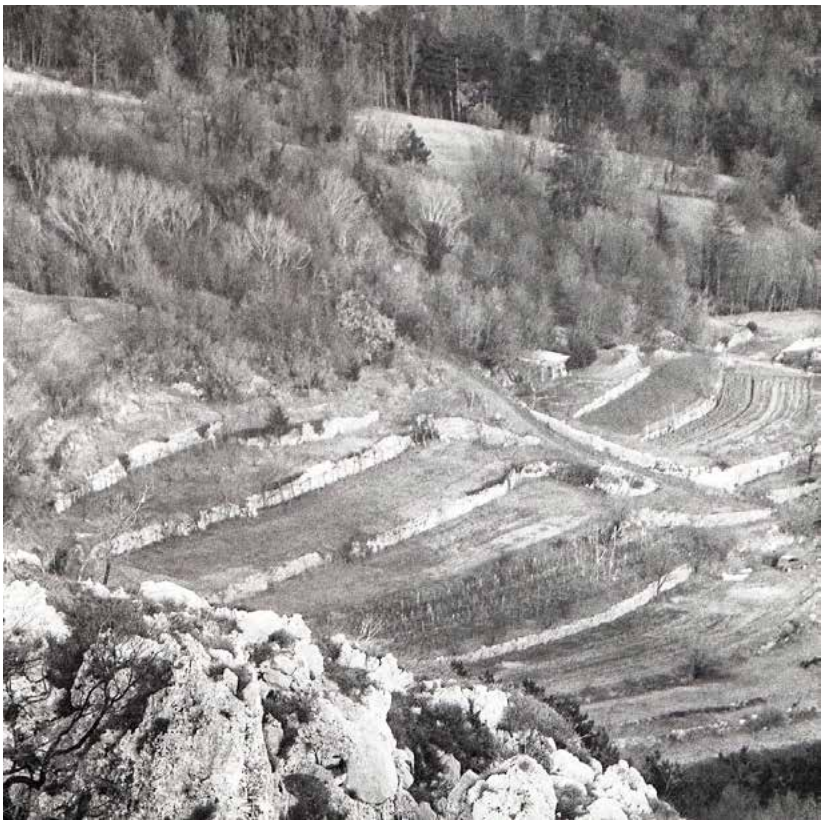

Pogled s Školja sv. Pavla na kulturne terase v vrtovinski Podgori

prevzeta v novejšem času.[158] Če so na terasah njive, jim rečejo kar njive, če so travniki, pa jim pravijo *štraduəni*.[159] Izraza škarpa ali škarpiran zid za podporne zidove razen zidarjev skorajda ne poznajo, navadno jim rečejo kar zid.[160] Samo Franc Slejko pri Železnikovih na Ravnah je poudaril razliko v pomenih obeh besed: »Zid gre *glih*, škarpa pa mora malo viseti, da drži kontro.«[161]

V vrtovinski Podgori, kjer so številne podzidane terase, je menda od nekdaj veljalo pravilo, da mora suhi zid, ki obdaja in podpira teraso oziroma njivo, imeti enako globok temelj, kakor je zid visok, drugače ne bi zadržal plazenja zemlje.[162] Kako je bilo v resnici, je povedal Tuone Jerebičov: »Zidi niso dərali tolko, bəržina je bel u miri. Zidi se premikajo, k' je zjemle zad. Dosti se jih je že posulo.«[163] Toni Winkler - Živčev iz Vitovelj pa je pripomnil, da so v novejšem času ljudje tudi sami podirali te zidove in namesto njih delali brežine, ker se te lahko kosi ter na njih ne rase robida in podobno.

---

[158] V Batujah rečejo terasam v bregu tudi *bajnkade*, na Ravnah pa je *bejnkada grabenček* pod zidom, na hrbtni strani *bejnka*. V Dornberku, kjer so imeli terase z *grivo*, pa so med *grivo* in *bančo* skopali manjši *žlək*. Kadar so v Batujah prekopavali zemljišče za trte, so rekli, da *bejnkajo*, v Dobravljah pa za enako opravilo, da *bankinijo*. Pripovedovali so: Alojz Plahuta, Batuje 35; Rudolf Mavrič, Ravne 21; Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk, in Miro Slokar, Dobravlje 105.

[159] Povedal Edo Cigoj, Malovše 19.

[160] Povedal Viktor Črnigoj, Vrtovin 108, rojen leta 1930.

[161] Po besedah zidarja Ivana Kočevarja, Potoče 23, morajo imeti nizke škarpe deset odstotkov, visoke škarpe pa petindvajset do trideset odstotkov naklona, ki mu zidarji v teh krajih navadno rečejo *padec*. Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk, pa je povedal, da zidu, »ki visi navznoter«, rečejo, da je »na žmuš«.

[162] Povedal Slavko Čermelj, Vrtovin 89, posredovala pa Ivana Slamič, Vrtovin 14.

[163] Po izkušnjah Franca Košute, Ravne 9, »se zjemle uljače, se posiplje vsakih pet ljət«.

V Vrtovinu je kmalu po drugi svetovni vojni zidal »kmečke zidove« Anton Nevreden - Škuol, kamenje pa so mu vozili iz gmajne nad vasjo. Pri Batageljih v Stomažu je zidal *suhe zide* pri njivah in vinogradih Filip Batagelj, Stomaž 75. Taki zidovi morajo imeti »malo škarpe« in jih je treba po debelini vezati z *ritniki*. Ponekod je moral napraviti višji zid, kot je bila široka njiva zadaj. »Spotoma je delal njivo in zidal.«

Podobno je povedal France Košuta pri Košutovih na Ravnah: »Tudi njive, če so djəlli, so si muəgli vse spodzidat si.« Takrat so bili vsi kmetje in zidarji. Pred leti je tudi on v *gruntu spodzidaval* pri njivah in pri vinogradu. Na vsak meter višine je bilo treba iti deset centimetrov »v škarpo«, navznoter. Kamenje je bilo treba vezati, križati, moralo je biti »križem zluoženu u zidu«. Zmeraj se je gledalo, da so v teren stavili *vjəze*, dolge kamne. Po potrebi so kamen tudi obdelovali: »Tu jə puojəla macuəla.« Okrog let 1968–1970 je na ta način z velikimi *krepami spodzidal* tudi *borjač* pred hišo.[164]

Magda Saksida, *Glas zemlje*

Vse na hrbtu

Trte v *plantah* na zgornji in spodnji strani njive so še mlade, a dobro rastejo.[165] Kamenje na veliki *grublji* na spodnjem koncu še nima prave beline. Na velikih, do kolen segajočih kamnih je sled zemlje. Da, saj je /Cene/ to njivo očistil pred nekaj leti in voda zemlje še ni dobro izprala. Še nižje proti Brdu ima travnik, ki ga z vseh strani obroblja v zid zloženo belo kamenje. Kamni so skoraj vsi enaki in natančno zloženi. Cene prepozna vsak premaknjen kamen, ki ga divjad prekotali. Če le utegne, ga čim prej postavi tja, kjer mora biti. Spomni se, da sta te zidove še z očetom zlagala. Cele dneve sta kopala ped za pedjo in kamenje nosila na rob travnika. Tako razmišlja in ponosen je na svoje delo in delo prednikov. Vsaka pest zemlje, ki so jo izpraskali izpod debelih kamnov, je zanj dragocenejša od zlata.

Domiselno oblikovane stopnice v vogalu na suho podzidane parcele v vrtovinski Podgori

S pogledom je objel strmi breg pred sabo. /…/ Naredil je načrt, kako bo poravnal gomile zemlje in kako bo zasul vdobine. Kamenje, ki ga bo pri tem izkopal, pa bo znosil na *grubəlce*. Eno bo naredil nekje na sredini, drugo tam pod robom, kjer je parcela tako strma, da je ne bo mogel v celoti poravnati. Nekaj nabranega kamenja pa bo zložil na zid, ki še sedaj obdaja parcelo. Upal je, da kamni ne bodo preveliki, da morda ne naleti na večje skale. Skale bo treba razbiti, jih zdrobiti v manjše kamne. Tega pa se je Cene ustrašil, ker vihtenje težke macole ni bilo za njegova leta. /…/

[164] O izboljševanju sveta so pripovedovali še: Pavla Krkoč, Osek 1, rojena leta 1911; Adolf Peršič, Vitovlje 2; Franc Rijavec, Vitovlje 70; Marjan Ožbot, Plače 5; Rado Cotič, Plače 6; Miro Vrčon, Dobravlje 10D; Miro Slokar, Dobravlje 105; Filip Batagelj, Stomaž 75; Janko Bizjak, Potoče 4; Vinko Rovtar, Kamnje 13; Pavle Bratina, Vrtovin 17; Anton Lozar, Vrtovin 117; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Viktor Črnigoj, Vrtovin 108; Marija Peršič, Selo 44, rojena leta 1913; Zoro Bavcon, Gojače 32; Stanko Krkoč, Gojače 33; Lenart Čermelj, Gojače 36; France Krkoč, Gojače 33; Rihard Cigoj, Gojače 9; Oskar Batagelj, Gojače 1; Marjan Krkoč, Selo 6A; Venceslav Cigoj, Malovše 21; Edo Cigoj, Malovše 19; Jože Cigoj, Malovše 5; Stojan Cigoj, Malovše 5; Janko Kosovel, Črniče 84A; Franc Košuta, Ravne 9; Marjo Peršič, Ravne 6; Franc Slejko, Ravne 27; Alojz Košuta, Ravne 13; Milan Košuta, Ravne 9, in Leopold Bovcon, Ravne 15.

[165] Alojz Plahuta, Batuje 35, mi je še natančneje pojasnil, da je bila pri *spodzidani* njivi ena *planta* pod zidom in druga nad njim. – Beseda *planta* je namreč prvotno pomenila samo eno vrsto trt zraven njive, kasneje se je prenesla tudi na vrste trt v vinogradu.

Čaka ga še ravnanje travnika in razbijanje nekaj velikih skal. Res ni mogel dolgo čakati, po svetem Mihaelu je s krampom začel ravnati nagubano površino. Najprej je kopal zemljo na vrhu travnatih kopic, z lopato jo je nalagal v nečke in jih odnašal nekaj korakov nižje v vdolbino. Neštetokrat je opravil to pot. Enakomerno, vsakokrat z enakimi gibi je naložil nečke, jih dvignil predse, se zravnal, se spustil par korakov nižje in stresel, nato par korakov navkreber, spet naložil, dvignil, se zravnal, stopil nižje in stresel. Kope so se le počasi nižale, v dolinici je bilo nekaj kot krtina velikih kupov zemlje.[166]

Zid se je posul

»Tisti zid na Doušči se je posu. Tudi uni na Labi že močno visi. Toungr Pr murvi se je stulalo en par kamnov,« modruje Mrke v zgodnjem zimskem jutru. /…/

V hramu poišče orodje. V temnem kotu je prislonjenih več *pokonov*, *pik*, *rogačk*, *šap*, *saponov*, *pokonic*, lopat in *matik*. Od vsake vrste orodja so različne velikosti. Mrke vzame največji *pokon*, ki ima na eno stran toporišča več kot dve pedi dolgo železno *špico*, na drugo stran pa enako dolgo ploščato železo, podobno dolgi motiki. V rokah preizkusi njegovo težo, a ga komaj vzdigne. Teža debelo kovanega železa je prevelika, da bi z njim zamahoval. V mislih odpotuje v preteklost in se poskuša spomniti koga, ki je to težko orodje uporabljal. Da, bili so tudi taki, ki jim vihtenje tako težkega krampa ni delalo težav. Nekaj močnih zamahov je odleglo za dolgotrajno kopanje z manjšim orodjem. V trenutku ga spreleti žalost, da takih ljudi ni več. Odšli so ali pomrli. Spominja se njihovega dela, natančno ve, kje so kopali, katere kamne so postavili za temelje novemu zidu, ki še danes stoji in podpira rodovitno njivo. Visoki zid ponosno straži nad dolino; moč, ki se je prelila iz stoterih zamahov s krampom, služi tej zemlji in jo zadržuje prav tu pod strmim bregom in ji pomaga, da rodi sad. Njegova pokončna drža bogati to pokrajino in preprečuje zemlji, da bi spolzela v dolino.[167]

Glas zemlje

Sredi zime, v suhem mrazu in mrzli burji, so najmanjše podgorske njive prekopali, saj pri hiši ni bilo vola. Možaki so kratke dneve preživeli v zavetju kamnitih zidov in *grubəlc*. Ob kopanju pa so zemljo tudi očistili večjih kamnov. Kopali so *dvej orodji na gleboko*. Z veliko, skoraj za dve *kvarti* dolgo *rogačko* so najprej odkopali ped zemlje na široko in za dolžino svetle kovine na globoko. Nakopano zemljo so sproti odmaknili. Takoj zatem pa so usek poglobili še za eno dolžino rogačke. Tako je nastal skoraj do kolen globok jarek. Glasovi takega kopanja so bili zamolkli in votli, kot doni prazen sod. Odmevali so nekje daleč iz globine. /…/

Zamahi so bili redki in počasni, a natančno odmerjeni na pravo širino novo izkopane grude. Prava širina je bila tista, pri kateri so se z enako močnim udarcem ostri roglji zarili v zemljo v vsej svoji dolžini. Če je bila zemlja trša, je bilo treba izbrati manjšo širino ali pa močneje zamahniti. Da, ker so bili ti zvoki prvi pri obdelavi zemlje, so morali biti močni, so morali doneti, da so pomenili začetek nečesa novega. Taki mogočni odmevi težkega orodja, ko močne roke vajeno zamahujejo v do tedaj mrtvo zemljo, so dali pečat tej pokrajini in iz nje izvabljali novo življenje.[168]

---

[166] Saksida, Magda, *Glas zemlje*, Dornberk 2023, str. 111, 120–121, 131 (dalje: Saksida, *Glas zemlje*). V tem in drugih ponatisnjenih odlomkih besedil iste avtorice so narečne besede zaradi uskladitve z načinom zapisovanja v tej knjigi z njenim soglasjem prestavljene v ležečo pisavo.

[167] Saksida, *Glas zemlje*, str. 136–137.

[168] Saksida, *Glas zemlje*, str. 9, 11–12.

Magda Saksida, *Bejžmo pogledat stidenčk*

Če bo Buh dal, bo že kej zraslo

Njive v Podgori niso njive, ampak njivice, saj so tako majhne, da pogosto še voza ne moreš obrniti. In ravno zato, ker so majhne, so tako lepe, kot so lepi majhni otroci in živalski mladiči. /…/

Pripravljeni krompir smo posadili v vrste. Koščki so morali biti za veliko ped oddaljeni eden od drugega. Vrste smo ponavadi zasuli ročno, s *šapami*. /…/ Ko so se pokazale vse rastline in so imele že nekaj listov, je bilo treba krompir čim prej opleti. /…/

In tako opleta njivica je po vsem vloženem trudu prava in čista lepota: z ravnimi vrstami temno zelenih enako visokih krompirjevih rastlin, z lepo zravnanimi konci njive, da je črta, ki ločuje njivo od travnika, skoraj tako ravna, kot bi jo z ravnilom potegnil, s čisto pokošenimi ozkimi *banjkadami* in konci, z bujno cvetočimi češnjevimi drevesi pod bližnjim kamnitim zidom, na drugi strani obdana z grobljo zloženega kamenja, ki jo prerašča stari bršljan, s kamnitim *klancem*, ki vodi do zaselka; če pogledam višje, pa še s številnimi belimi zidovi in velikimi češnjami, ki so kot venec posajene okoli njiv. Vsa ta lepota sodi ravno sem, nikjer drugje je ni mogoče ustvariti, ni je mogoče ponoviti.[169]

Škarpa vinogradniške terase pri Batageljih v Stomažu, v kateri je kamen z inicialkama I. Č. in letnico 1925

[169] SAKSIDA, Magda, *Bejžmo pogledat stidenčk*, Dornberk 2009, str. 23, 28 (dalje: SAKSIDA, *Bejžmo pogledat stidenčk*).

Nekdanji vinograd Kaplanovih v ogradi nad Ravnami, v katerem je bilo pet podzidanih teras s trtami, nad njimi pa je bila še njiva

Terase s podrtimi nizkimi škarpami v Vitovljah

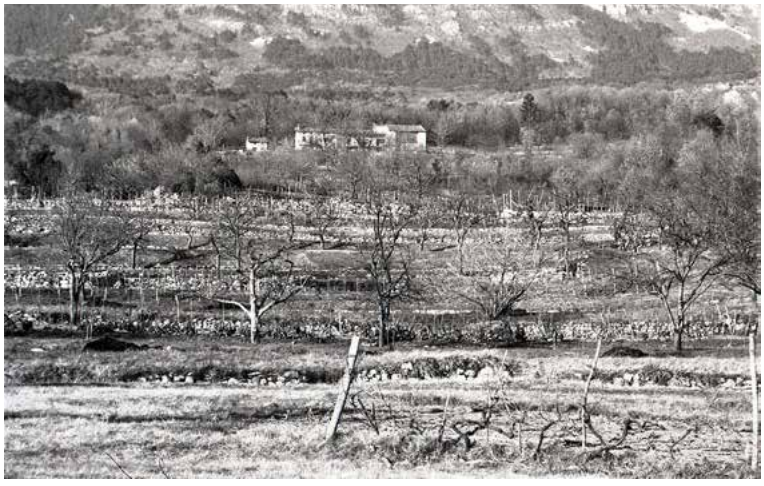

Podzidane terase z domačijo Krpjelcovih nad Kamnjami

Vablence

Vablence so najbolj značilne za Vrtovin oziroma zaselke v vrtovinski Podgori, ki je zelo vodnata, napojena s potoki, studenci, hudourniki in podtalnimi vodnimi žilami. Z *vablenco* v Vrtovinu poimenujejo dve nekoliko različni stvari v svoji kulturni krajini, obema pa je skupno, da sta izdelani iz *skrl*. Ena vrsta *vablenc* so mostički čez potoke ali studence, ki so jih naredili tako, da so najprej v strugi zravnali dno in ga tlakovali z velikimi klesanimi ploščami, nato so nanje ob straneh postavili po robu pokončne velike plošče, čeznje pa položili največje plošče, ki so bile dovolj debele in trdne, da je bilo po njih mogoče prečkati strugo tudi z vozom.[170]

Druga vrsta *vablenc* pa so pokriti odtočni kanali, speljani pod eno ali več njivami, ki so na enak način zgrajeni iz *skrl*, le da so manjših mer v prerezu. Ti kanali v bregu nad njivami »zvabijo« vodo iz vodne žile in jo pod zemljo odvajajo v dolino. Na ta način ob nalivih, ko s pobočja naglo pritečejo velike količine vode, preprečujejo, »da bi zemlja lezla dol«, in branijo, da bi voda odnašala njivsko prst.[171] *Vablenca* pride na dan pod kakšno visoko *grivo* ali zidom.

Podzemnim kanalom rečejo *vablence* tudi v Velikih Žabljah, Malovšah, na Ravnah, v Vitovljah, Šempasu in Taboru nad Dornberkom. Ponekod so s tem izrazom označevali kanale, ki so v celoti narejeni iz *skrl*, drugje pa kanale, obzidane s kamnom, tlakovane z *balotacem* in samo pokrite s *skrlami*. V Velikih Žabljah je *vablenca* tudi kanal pod cesto in pokrit kanal za gnojnico pri *štali*.[172]

V nekaterih drugih vaseh, na primer na Cesti, v Malih Žabljah, Lokavcu, Stomažu, Skriljah, Potočah in Kamnjah, pa pravijo *vablence* plitvim grapicam, ki so poševno speljane preko strmih delov makadamskih cest in *gruntnih poti*,[173] da ob nalivih voda ne izpira cestišča,[174] temveč se brez škode

Ustja kanalov v Kamnjah, kjer pride voda na dan

[170] Ponekod so v strugo potoka v primernih presledkih položili kamne, ki so jim rekli *štepnje* ali *štepnji*, da so jo lahko prečkali po suhem. Povedala sta Franc Košuta, Ravne 9, in Miro Ušaj, Ravne 5.

[171] Povzeto po Saksida, Magda, *Skrito v vablenci*, Vrtovin 2015, str. 63–65 (dalje: Saksida, *Skrito v vablenci*).

[172] V Gaberjah na gornjem Vipavskem pa pokritemu kanalu pravijo *vodník* (*vədnik*). Povedal Franc Marc, Gaberje 62.

[173] Te grapice so običajno po celi širini ceste ali poti, ponekod pa samo čez polovico poti. Takim krajšim grapicam pravijo v Vipavskem Križu in Malih Žabljah *prevrg*. Povedal Anton Batagelj, Stomaž 85, rojen leta 1912.

[174] Za razrito kamnito cesto ali slabo cesto nasploh poznajo v Vrtovinu in Gojačah slikovit izraz *kləpətuərna*.

odvaja v obcestne kanale in odtočne jaške.[175] Vsake toliko jih je bilo treba *prestrgat*, če so se zapolnile. Podzemnim kanalom v teh in drugih vaseh v tem delu Vipavske doline večinoma rečejo preprosto *kanali*,[176] Vrtovinci pa – prav nasprotno – pravijo *kanali* prečnim grapicam na cesti.[177]

Magda Saksida, *Skrito v vablenci*

Kaj je vablenca

V Podgori so bile *vablence* zgrajene v potokih in studencih ter v nekaterih hudournikih. Večje *vablence* so v potokih. Tako je čez pokrito korito potočne struge prehod veliko lažji. Nekatere manjše, komolec ali dva široke, pokrite le s par *skrlami*, pa so zgradili v strugah studencev, tam, kjer je čeznje vodila uhojena steza ali pešpot.

Vablence so gradili iz *skrl*, to je ploščatih kamnov, ročno izkopanih v bližnji kamniti *žili*, ki so ji rekli *sapa*. Za lomljenje in izkopavanje kamnov so uporabili kovane špice, *štange*, *kajle* in zagozde. Največje kamne so do voza vlekli s *ketnami*, na voz pa so jih spravljali po lesenih legah. Kamenje in *skrle* so z vozovi pripeljali na bližnji breg in tam razložili. /…/

Najprej so s *pokonom* in lopato nekoliko razširili dno struge. Izravnana tla so tlakovali z velikimi *ošpecanimi* kamnitimi ploščami. Na njihove zaključne robove so pokonci postavili skrbno obdelane plošče. Za pokritje jarka so uporabili največje in najbolj trdne kamnite plošče, debele štiri prste ali več. /…/ Delo je bilo končano, ko je čez tako narejeno *vablenco* zapeljal prvi voz. Gospodarji so bili ponosni in skrb, da bi lesena kolesa voza prehitro segnila zaradi vožnje po vodi, ni več mučila njihovega vsakdana. *Vablence* čez potoke in studence so lajšale prehod in po svoje spreminjale naravni tok potokov in studencev. So znamenje poseganja človeka v krajino na povsem nevsiljiv način, ki je dopolnjeval kamnite zidove in neometane kamnite hiše. Če so ti pokriti kanali, vsaj tisti večji, pravi gradbeni podvig, so zame še večje čudo *vablence* pod njivami. Zgrajene so pod eno ali več njivami. Nekaj pa je takih, ki v smeri sever–jug potekajo od grmovnatega roba nad višje ležečimi njivami pa skoraj do hiš. Te so najdaljše in prečkajo tudi do sedem njiv. V bregu nad njivami »zvabijo« vodo iz vodne žile in jo pod zemljo odvajajo v dolino. Ob nalivih se s pobočja nabere toliko vode, da skozi takšno *vablenco* hrumi pravi potok, ob suši pa voda le curlja. S tako gradnjo je njivska prst ubranjena pred odnašanjem. In njive so rešene.[178]

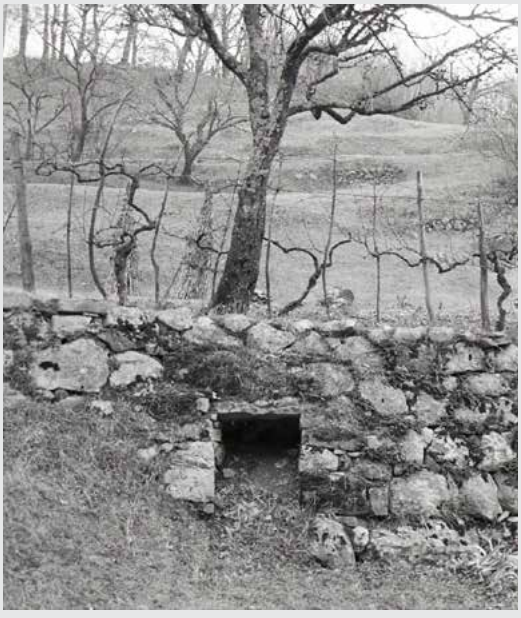

[175] V Lokavcu so bile take *uabləmce* preko poti v novejših časih ponekod utrjene s tanjšim deblom ali parom starih traverz, kjer je voda na veliko drla, pa so na posamičnih mestih naredili tudi tlakovano *uabləmco*. Sporočil domoznanec Boris Blažko iz Lokavca.

[176] O *vablencah* in *kanalih* so pripovedovali: Marjan Krkoč, Selo 6A; Toni Winkler, Vitovlje 31; Franc Rijavec, Vitovlje 70; Franc Troha, Velike Žablje 40; Leopold Štrukelj, Šempas 171; Leopold Bovcon, Ravne 15; Marjo Peršič, Ravne 6; Alojz Harej, Tabor 7A; Tone Košuta, Šempas 50; Ivan Kočevar, Potoče 23; Stanko Rovtar, Skrilje 1; Anton Batagelj, Stomaž 85; Niko Bratina, Stomaž 76; Jožko Štor, Cesta 65, in Marija Belja, Idrijska cesta 31, Ajdovščina, rojena v Malih Žabljah.

[177] Saksida, Magda, *Balatac*, tipkopis, 2025 (dalje: Saksida, *Balatac*).

[178] Saksida, *Skrito v vablenci*, str. 63–65.

Kamnarske in zidarske vasi v srednji Vipavski dolini

Pod Čavnom visokim prebivam,
z bistro vodico se umivam;
gledam dolinco prekrasno,
vidim Vipavco počasno.

Josip Volk - Jaromir Volkov

Za obravnavani del srednje Vipavske doline je značilen način poselitve z gručastimi vasmi in zaselki primorskega tipa, ki se pretežno vzpenjajo po njenem višjem obrobju, razen Potoč, Sela in Batuj, ki ležijo na dolinskem dnu. Stara vaška jedra s strnjeno pozidavo, za katero so značilni daljši stavbni nizi in *gase*, ozke ulice med njimi, so največkrat ob dominantnih cerkvah. Pogosto ime za take osrednje dele vasi, nanizane okrog cerkve, je Brith.[179] Ulice največkrat potekajo po plastnicah pobočij. Prevladujejo raščene domačije različnih tlorisnih oblik, ki so nastajale postopoma z dodajanjem novih stavbnih enot. V nižjih predelih, kjer je bilo na voljo več ravnega prostora za pozidavo, je več domačij z obzidanimi *borjači*, se pravi domačij zaprtega tipa, a tudi tam jih ni dosti, na višjih in strmejših pobočnih legah, kjer je na voljo manj primernega prostora, pa sploh prevladujejo domačije odprtega tipa. Na robovih vaških jeder je pozidava prostora ohlapnejša, domačije pa so tudi tukaj strnjeno pozidane.

Večina vasi v srednji Vipavski dolini, o katerih bo govor v tej knjigi, leži severno od glavne ceste Ajdovščina–Nova Gorica. Pod Čavnom so nanizane vasi od Lokavca do Črnič in Raven, ostale se vrstijo dalje do Šempasa in Ozeljana. Od Šempasa naprej so že Dólenjci (*Dulənci*).[180] Za boljše razumevanje naslednjih poglavij naj jih predstavim z osnovnimi geografskimi podatki.

Lokavec sestavlja več bolj ali manj ločenih pretežno strnjenih zaselkov na dnu doline ter na vznožju Čavna in Kovka.[181] V spodnjem delu so Brith s staro cerkvijo, ki je bila posvečena sv. Lovrencu, Kompari, Lahovše, Loretovše, Bitóvi, Kuši, Vas[182] in Paljki, višje pod Čavnom so Kovačevše in Kovači, pod Kovkom pa Slokarji, Čohi in Gorenje. Pri Koritih visoko pod Čavnom izvira potok Lokavšček, v Slanem blatu potok Grajšček, pod Konjerijo pa Jovšček. Ob Lokavščku in Jovščku so nekdaj delovale številne žage in mlini, ob Jovščku je bila tudi fužina ali kovačija, ki so jo po drugi svetovni vojni preuredili v tovarno poljskega orodja. V tistem času so v Lokavcu začeli izdelovati tudi osle. Kot rečeno, sta najbolj znana Lokavčana kamnoseški mojster Mihael Kuša iz 17. stoletja, ki se je rodil pri Kuših, in zidarski mojster Miha Blažko iz 19. stoletja, rojen v današnjem zaselku Vas.

---

[179] Brithi so v Lokavcu, Stomažu, Kamnjah, Črničah, Batujah, Selu in številnih drugih vaseh v Vipavski dolini, na Krasu in drugod na Primorskem. Brith je različica občnoimenske slovenske besede *britof*, ki izhaja iz starovisokonemške besede *vrîthof* in je v starejšem jeziku pomenila negovan ograjen prostor. Prvotni pomen se je v nemščini in potem tudi v slovenščini spremenil v ograjen prostor okoli cerkve in nazadnje v pokopališče. Nekatera naša krajevna imena iz te osnove izhajajo iz starejšega, druga iz mlajšega pomena te besede. Snoj, Marko, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana 2009, str. 82.

[180] Povedal Marjo Peršič, Ravne 6; Alojz Furlan, Brje 90, ga je dopolnil, da so *Dulənci* od Dornberka naprej. Če pogledamo na zemljevid, vidimo, da Dornberk leži približno na isti zemljepisni širini kot Šempas, le da nekoliko južneje v Vipavski dolini.

[181] Kovku rečejo tudi kar Gora.

[182] Ta zaselek se je nekoč delil na Mizinsko vas, Blažkote in Palkovše. Sporočil domoznanec Boris Blažko.

Razglednica Lokavca, odposlana leta 1946. Iz zbirke Božidarja Premrla

Razglednica Stomaža, odposlana leta 1933. Iz zbirke Božidarja Premrla

Na grebenu pod Čavnom nedaleč od Lokavca leži razloženo naselje **Stomaž**, ljudsko Štomaži ali pri Stomažih, njegovi prebivalci pa so Stomažani. V vipavski soseščini so znani tudi z zbadljivim vzdevkom fovčkarji ali oslarji. Okoli cerkve sv. Tomaža je Brith, zraven njega Dolenja vas, jugovzhodno je zaselek Hrib, vzhodno Ljubljanica, višje pa so Griže oziroma Črnigoji, Batagelji ali Spodnji Bratini in Bratini, ki so dobili imena po priimkih prvotnih prebivalcev. V Stomažu je bilo v preteklosti precej kamnarjev, v novejšem času pa so bili Stomažani znani predvsem po izdelovanju osel in brusov iz domačega brusnega kamna.

Nižje v dolini, na vznožju Čavna in Male gore, se razprostirajo **Skrilje** z zaselki Bajči, Kisel Hrib, Rušti in Valíči. Prebivalci so Skriljani, zbadljivo pa jim pravijo sovdanarji ali opokarji. Poleg cerkve sv. Marjete je v vasi pomembnejši stavbni kompleks domačija Favetti, ki sodi v tip tako imenovanih kmečkih dvorcev.[183] Skozi vas teče Skrivšek (Skriljski potok), ki izvira pod Stomažem in se nižje združi z Bajškim potokom. V vasi so bili številni kamnolomi peščenjaka in številni kamnarji, ki so lomili kamen tudi za gradnjo stavb v širši okolici.

Razglednica Skrilj, odposlana leta 1915. Iz zbirke Božidarja Premrla

Naslednja vas so **Kamnje**, skupina razloženih zaselkov v zavetni legi za Potoškim brdom ob južnem vznožju Kuclja. Okrog cerkve sv. Mihaela je jedro vasi, imenovano Brith, nekoliko nižje je Vas, okrog pa se vrstijo zaselki Pirjevci, Grihc, Pokci, Nadliški, Hrib, Mladice, Zdešče (*Zdjəšče*)[184] in Novo naselje. Na vzhodni strani vasi teče Košivec, skozi vas Kamenjski potok, na zahodni strani pa Malenšček. Tudi v tej vasi je bilo precej manjših kamnolomov ali odkopov, v katerih so delali domači kamnarji, kamenjski kmetje pa so se mučili na težki Kajnovi zemlji.

V Kamnje so sprva spadale tudi **Potoče** z zaselki Na Goričici (*Na Gorišci*), Čehóvi, Krkóči, Gorenja vas in Kukanje, ki ležijo pretežno ob glavni cesti v dolini. Samostojno naselje so postale leta 1985.[185]

Nekoliko dlje je **Vrtovin**, ki se z ravnine ob glavni cesti v številnih zaselkih vzpenja v Podgoro na strmem pobočju Kuclja. Kot pravi vrtovinska pisateljica Ivana Slamič: »Vrtovin je vedno pogled navzgor.«[186] V spodnjem delu so zaselki Grželji, Čebuli, Fužina, Guli in Stovška vas, središče pa je Vrtovin ali Vas z Marijino cerkvijo. Višje na pobočju, v Podgori, se vrstijo Krti, Rebki, Šateji, Subani, Čermelji, Kocjani, Jama, Guštini, Fevči in kot zadnji Lozarji. Visoko pod Kucljem izvira potok Vrtovinšček,

[183] Glej *Register nepremične kulturne dediščine: Skrilje – Domačija Skrilje 24, EŠD 4971*, https://podatki.gov.si/dataset/register-nepremicne-kulturne-dediscine. V vasi tej domačiji pravijo pri Fabejtovih.

[184] Skozi Zdešče poteka katastrska meja med Kamnjami in Skriljami, tako da nekatere hiše spadajo v prvo katastrsko občino, druge pa v drugo.

[185] *Potoče, Ajdovščina*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Poto%C4%8De,_Ajdov%C5%A1%C4%8Dina.

[186] SLAMIČ, Ivana, /Uvod/, v: *Ortaona - Vrtovin 1001–2001*, str. 3.

ki je pred leti poganjal mlinska kolesa številnih mlinov. Nad vasjo so ostanki rimskega vodnega stolpa, še višje pa se dviga Školj sv. Pavla z istoimensko cerkvijo. Tam je bilo v zadnjem času z arheološkimi raziskavami ugotovljeno in dokazano dobro utrjeno in vojaško branjeno antično naselje s sledovi kar treh cerkvenih stavb.[187]

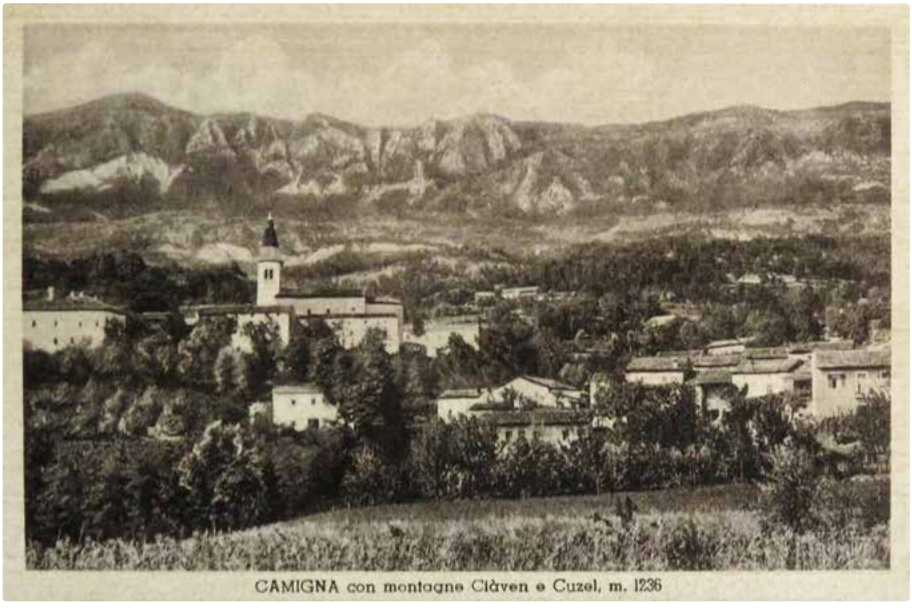

Razglednica Kamenj. Iz nekdanje zbirke Zdravka Čuka v Senožečah

Razglednica Vrtovina. Iz zbirke Božidarja Premrla

[187] CIGLENEČKI, Slavko, Poznoantična semiurbana utrjena naselbina Sv. Pavel nad Vrtovinom – 55 let pozneje, v: *Goriški letnik*, 2021, št. 45, str. 193–213.

Stara cesta Vrtovin–Črniče, ki se odcepi od novejše glavne ceste, vodi iz Vrtovina tudi v bližnje Gojače in Malovše, kjer živijo Gojašci in Malovšci.[188] Obe vasi ležita na bolj ravnem gruščnatem svetu v vznožju Velikega roba in Kuclja, ki je nastal v davnini z nanosi z njunih pobočij. **Gojače**, ki jim po starem rečejo tudi Gojačevo, kažejo zelo starinski videz, še posebno v dolgem stavbnem nizu pretežno enoceličnih hiš zraven cerkve sv. Justa,[189] ki je imela predhodnico že v romanski dobi. Za enocelične hiše je značilno, da imajo v pritličju kuhinjo, v nadstropju pa sobe, do katerih se pride po zunanjih kamnitih stopnicah in obokanem kamnitem podestu ali *gejnku*. Sodeč po letnici 1604 na čelu velike kamnite plošče *gejnka* pri zapuščeni hiši, ki je bila last Poškovih v Gojačah, lahko verjetno večino stavb v vaškem jedru okoli cerkve datiramo v 17. stoletje. Na južni strani vasi je nekaj njiv med kamnitimi grobljami. Travniki imajo le plitvo plast zemlje, nad vasjo pa so bili kamniti pašniki.

V Malovšah je vaško jedro okrog cerkve sv. Kozme in Damijana iz 18. stoletja, ki je nasledila gotsko predhodnico z bližnje vzpetine, ki so jo po nekdanji cerkvi istih svetnikov poimenovali Kozmac.

Črniče ležijo v klancu nad glavno cesto in pod njo na enaki gruščnati podlagi kot Gojače in Malovše. Najstarejši del naselja je Brith, kjer je po izročilu stala cerkev sv. Marka s pokopališčem. Pred leti je o njegovi starosti pričalo nekaj zapuščenih stavb z gotskimi portali in okni. Mlajša cerkev sv. Vida pod glavno cesto je bila sezidana v 18. in nato razširjena v 19. stoletju. Ostali deli vasi so Kóbani, Lašta, Lojkáči in Lušček, pod vasjo pa je staro posestvo z mlinom pri Huhu. Skozi vas teče potok Konjščak.

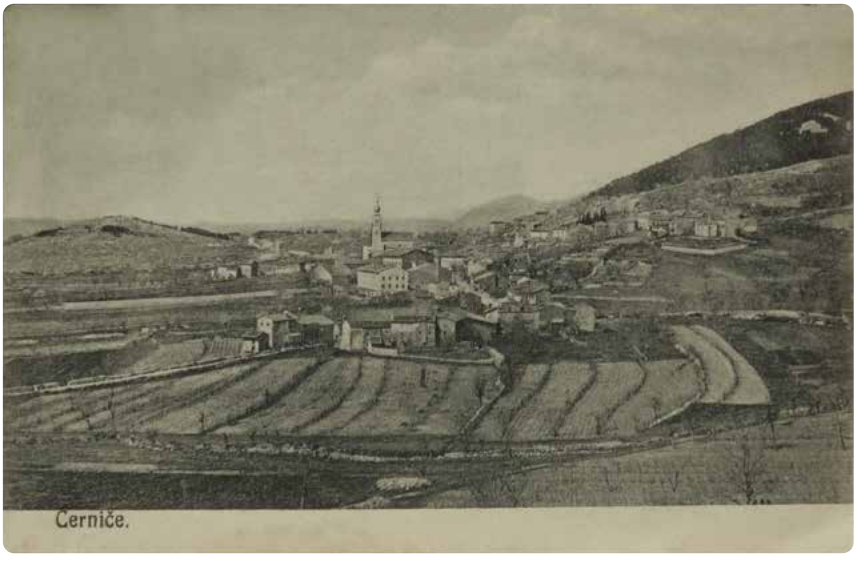

Razglednica Črnič, odposlana leta 1913. Iz zbirke Božidarja Premrla

Nad Črničami so **Ravne**, ki so s svojimi zaselki razložene po planoti pod Čavnom in Velikim robom. Od zahoda proti vzhodu se vrstijo Gorkči, Jama, Ušaji, Ipavci s cerkvijo sv. Janeza in Pavla, Bovconi, Tabor, Garovca in Slejki, ki imajo večinoma imena po priimkih svojih prvotnih prebivalcev.

[188] Vasi Gojače in Malovše sta bili samostojni do leta 1954, ko sta bili združeni pod skupnim imenom Gojače, leta 1986 pa so se Malovše izločile iz Gojač kot samostojno naselje. *Pregled sprememb naselij RS od leta 1948 do 1990 (Preimenovanja, pristavki, združitve, razdružitve in razglasitve)*, Ljubljana 1992, str. 27, 49.

[189] To je Ivánova (*Ivənəva*) *gasa*, v kateri se vrstijo: Krkočeva *štala* brez hišne številke; hiša Ivanovih, Gojače 27; Taminkno, Gojače 26; nekdanje Zajčevo poslopje, Gojače 25; Baldonova *štala*; Ivanov *puod*; Ličnova *štala*; Cejnkova *štala*, Gojače 23; Baldonova *štalina*; nato hiša z dvema kamnitima *gejnkoma*, v kateri so bila levo in desno pritličje ter desno nadstropje last Ivanovih, ostali del nadstropja pa Bovconov; zadnje poslopje v nizu je Bogovičov *hrəm*. Povedal Hrabroslav Gerljevič, Gojače 21.

Levo del obzidja tabora s stolpi in vhodom v Tabor na Ravnah nad Črničami. Zgoraj strelna lina z letnico 1473, zadnjič fotografirana 16. avgusta 1992, preden je bila ukradena

Tabor ima na severni strani ohranjen precejšen del obzidja, ki je bilo sezidano leta 1473 zaradi nevarnosti turških vpadov. Omenjena letnica je bila vklesana na strelni lini ob vhodu vanj, a je bila ta pred nekaj desetletji ukradena. Iz tistega časa je v Taboru tudi nekaj značilnih gotskih oken.

Če nadaljujemo pot po glavni cesti iz Črnič, pridemo do odcepa za **Osek**. To je strnjeno naselje okrog cerkve sv. Martina, umaknjeno v pobočje pod Trnovskim gozdom, na katerem so kamnite nasutine zaradi velikih podorov v geološki preteklosti. Njegovi stari zaselki so Boršt, Rošovšče, Rimc (Na Rimcu) in Na Cesti, pod glavno cesto pa je Podgrac, kjer so nekdaj gojili tudi oljke ter imeli celo mlin in stiskalnico za pridelovanje oljčnega olja. Za vaško jedro je značilna zidava v stavbnih nizih, ki sledijo plastnicam na nagnjenem zemljišču.

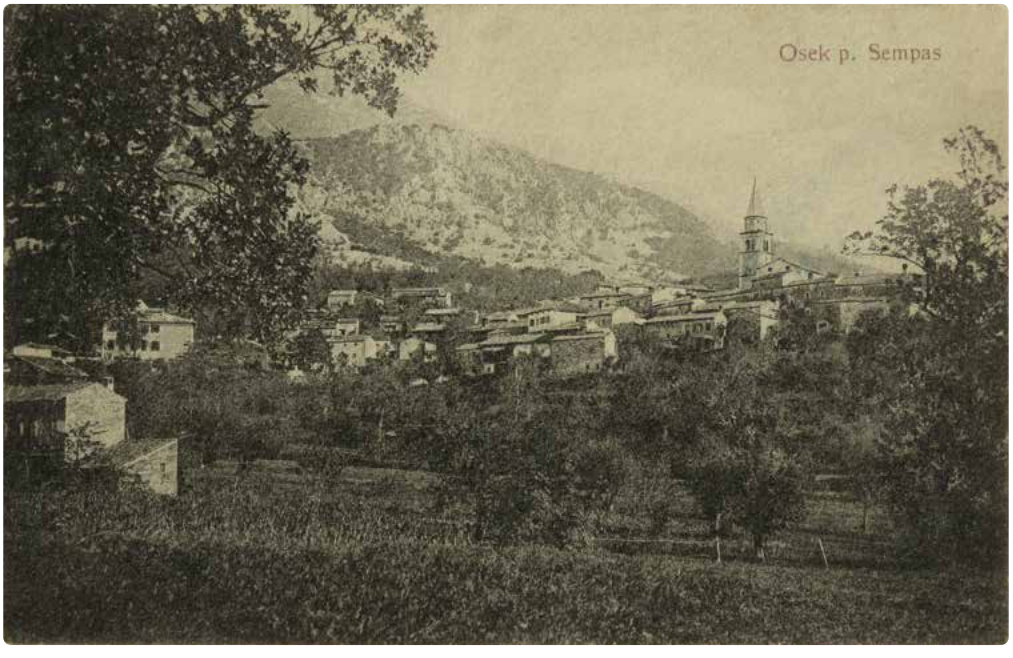

Razglednica Oseka, odposlana leta 1919. Iz zbirke Božidarja Premrla

Takoj za Osekom so **Vitovlje**, razložena vas s številnimi zaselki, ki se podobno kot v Vrtovinu iz doline vzpenjajo visoko po strmem pobočju Trnovskega gozda. Pod glavno cesto so zaselki Dolenje in Gorenje Visoko ter Brce, po rebreh in dolih pa si sledijo zaselki: Sv. Lucija, Dolenje, Badalíči, Užiče, Vitovlje, Čuki, Čikavec, Brdo in Drašček. Od Vitovskega hriba nad vasjo se po prepadnem svetu vitovskega podora *v ključih* vije tako imenovana Napoleonova cesta do Krnice, najvišjega vitovskega zaselka na robu Trnovskega gozda. Tudi v Vitovljah so v zavetnih legah gojili oljke, dokler jih ni uničila pozeba v zimi 1928/29.

Vas premore kar tri cerkve: na ravnem v dolini je cerkev sv. Lucije s pokopališčem, v gornjem delu vasi stoji cerkev sv. Petra, na *školju* nad Vitovljami pa Marijina cerkev znotraj obzidja nekdanjega protiturškega tabora.

Malce naprej od Vitovelj leži **Šempas**, ki je bil nekdaj znan po svojih zidarjih. Gre za precej strnjeno vas ob cesti in na pobočju gričevja pod Velikim robom, ki jo sestavljajo Drašček, Guno, Nova vas in Novi zid. Za osrednji del vasi so značilne ozke *gase*, podhodi skozi hiše na dvorišča, izjemni starinski kamnoseški členi, kot je na primer profiliran okenski okvir z izbočeno polico na hišni številki 108, in fasadni okrasi, kot je v ometu izvedeno domnevno krojaško znamenje pri Tumovih na številki 107. Najpomembnejše stavbe v vasi so baročna centralno zasnovana cerkev sv. Silvestra, ki ima za te kraje neobičajen zvonik s cinami, ter stavbna kompleksa Mainardijevega dvorca in kmečkega dvorca pri Čuku, oba iz 18. stoletja.

Razglednica Šempasa. Iz zbirke Božidarja Premrla

V Šempas spadajo še zaselki Bačnik, Gmajna, Jezero, Lepenje, Loverčiči, Otava, Podkonče, Potoččevi in Pristava. Zelo slikovita ter s svojim stavbnim razvojem zanimiva in zgovorna je samotna kmečka domačija Potoččevih, ki ima datirane številne gradbene faze od leta 1696 dalje.

Strnjeno naselje je tudi **Ozeljan**, ki ima v vaškem jedru cerkev sv. Jakoba in baročni Zuccatov dvorec. Nižje so zaselki Tri Hiše, Otava, Petrač in Okroglica, ki leži pod glavno cesto, na strmem pobočju pa so še Konče in Pejce.

V rebri nad Ozeljanom je razložena hribovska vas **Šmihel** z gotsko cerkvijo sv. Mihaela, po kateri je dobila ime. V spodnjem delu sta zaselka Zvirk in Lívišče, v reber pa se vzpenjajo zaselki Lokvica, Guno (Na Gunu), Na Hribu, Šmíhel v osrednjem delu okoli cerkve, Sedovec, Malivc in Opade. Na severni strani tik za vasjo se dviga strmo pobočje Trnovskega gozda, na južno stran pa je razgled po dolnji Vipavski dolini.[190]

»Ljudska geografija«, krajevne zbadljivke, šaljivke in še kaj

Od Dežele preko Podgore do Gore

V ljudskih geografskih predstavah so posamezni predeli, kraji, pokrajine in dežele ter tamkajšnji prebivalci dobili posebna poimenovanja, ki bi jih na zemljevidih zaman iskali, v zavesti tukajšnjih ljudi pa so bila nekdaj zelo razširjena. Ta poimenovanja pa niso bila zmerom nevtralna, ampak so pogosto imela tak ali drugačen podton ali prizvok, bodisi pozitiven ali negativen, še najraje slednjega. Razmejitve med posameznimi deli doline z njihovimi prebivalci vred so zelo spremenljive in gibljive, zlasti glede na to, ali gre za govorce iz zahodnega dolnjega ali vzhodnega gornjega dela doline, ki je na višji nadmorski višini. Še bolj se pri tem upošteva razmerje med dnom in severnim gorskim obrobjem doline. Temeljni pojmi tega ljudskega terenskega izrazoslovja so Vipavska dolina ali Dežela, dolnja in gornja Vipavska dolina,[191] na severni strani Podgora in Gora s Podgorci in Gorjani ter na južni strani Kras.

Dežela pravijo Vipavski dolini Gorjani, ker ne občuti zime in tam rase vse, od grozdja do fig. Deželcem pa očitajo, da so strašno *fušljivi*, ker trto vsako leto obrežejo, če ne, bi že prišla gor do Cola. Zato jih zmerjajo s tropinarji. »Kjer rase figa, nej muəže,« pravijo in jih dajejo v nič kot »fige ipavske«. Od tod tudi »pogovor pod figo«, kakor na Kovku rečejo praznemu besedičenju. V Vodicah ima zaničljiv prizvok že krajevno ime Vipavec. Komu, ki slabo opravlja svoje delo, oponesejo: »Delaš ko Vipavc.«[192]

Vipavci Gorjanom vračajo milo za drago z guki, kar je zanje strašno žaljivo. Po neki ne prav verodostojni razlagi menda guk pomeni zarukanega človeka. Marsikdaj pa ima slabšalen prizvok že ime Gorjan. Na splošno štejejo za Gorjane vse prebivalstvo od Cola naprej, strogo vzeto pa veljajo za Gorjane samo prebivalci treh vasi: Kovka, Otlice in Predmeje.[193] Te je imela v mislih tudi stara Francka Česnik - Matičkova z Otlice, ko mi je rekla: »Stara pərpəvejdka je bla, de smo Gorjani guki.« Gorjanom v širšem pomenu besede Vipavci zaničljivo pravijo rovtarji. Na posrečen način je razliko med Vipavcem in Gorjanom ponazoril Alojz Harej iz Tabora nad Dornberkom: »Če bi morala izbirati,

[190] Opisi vasi so pretežno povzeti po naslednjih publikacijah: *Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije*, Ljubljana 1968, str. 21, 23–24, 27–29, 31–32, 220–221, 227, 229, 232 (dalje: *KLS I*); *Krajevne skupnosti: Kamnje-Potoče*, https://www.ajdovscina.si/krajevne_skupnosti/2012081614431906/Kamnje%20-%20Poto%C4%8De%20/; Keršavan, Simon, *Osek. Razvoj naselja*, seminarska naloga pri predmetu Razvoj arhitekture, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana 2008.

[191] Adolf Peršič, Vitovlje 2, je dolnjo Vipavski dolino po domače poimenoval kar »duələna grapa«.

[192] Kot je povedal Ivan Koren, Vodice 1, rojen leta 1924, so si tako mnenje o Vipavcih ustvarili, ker ne znajo gozdariti v svojih gozdovih, ki jih imajo v gorskem svetu nad Vipavsko dolino.

[193] Gorjani so seveda tudi prebivalci Trnovske in Banjške planote, ki sta nekdaj imeli skupno ime Gore. Glej v Premrl, Božidar, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji. Kamen in njegovi mojstri na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici*, Ljubljana 2024, str. 7 (dalje: Premrl, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji*).

bi Gorjan prijel za šnopc, Vipavec pa za glaž vina.« Kako varljiv je krajevni obseg imena Gorjani, pa razberemo iz njegove izjave, da so Gorjani »že od Črnič gor in od Solkana gor«, in iz besed neke pripovedovalke iz Oseka, poročene v Žapuže na gornjem Vipavskem, da so za Osešce že prebivalci teh krajev Gorjani.

Od Vipavske doline bolj odmaknjeni Postojnci pravijo Vipavcem brzotarji,[194] pri čemer najbrž mislijo bolj na njen dolnji del. S tem vzdevkom namreč bližnji sosedje obkladajo Vrtojbence, Šempetrce in Standrežce.

Kraševci zamerijo Vipavcem hudobno obrekovanje, da so Kristusu, ko je potoval čez Kras s svetim Petrom, ukradli *pršuto* in da za kazen nimajo *izvirne* vode ter trpijo žejo. Vipavci pa imajo zato dolge vratove, ker jih stegujejo, ko čez vipavske griče gledajo, kako Kraševci jejo *pršuto*, medtem ko sami tolčejo polento. Vipavk pa nočejo za neveste, ker da imajo mehke parklje – zato ne zmorejo hoditi po kraškem kamenju.[195]

Vipavci jim vračajo z zvrhano mero, pridružujejo pa se jim tudi Gorjani: »Če srečaš Kraševca in modrasa (ali gada), Kraševca ubit, modrasa pustit!« Ne prizanašajo niti ženskemu spolu: »Če imaš ženo Kraševko, je hujši ko gad.« Po drugi strani pa: »Če pa češ imet mir pri hiši, moraš Kraševko vzet: dobiš ženo in psa.«[196] Če se je katera Vipavka poročila na Kras, pa so menili, da »je že bila malo vredna«.

Podobno, kot je bilo omenjeno o varljivem krajevnem obsegu imena Gorjani, velja za poimenovanja Podgorcev, Górenjcev in Dólenjcev. Gledano iz gornje Vipavske doline na splošno velja, da »so Dulənci naprej od Dornberga«, sem pa v Vrhpolju pri Vipavi slišal tudi pikro izjavo, ki mednje šteje že Ajdovce onkraj Hublja: »Čez šturski most so same šeme, nobenega moža. Sto Duləncev – en mož.« Za Ajdovce pa se dolenji kraji začnejo v Potočah.[197]

Gornjim Vipavcem splošno rečejo *Gurənci*, Dolenjci pa jih v ihti zmerjajo s *Podgurci*. Poimenovanje *Podgurci*, ki ima praviloma slabšalni ali celo zaničljiv prizvok, pritikajo *Dulənci* ali Nižinci iz Prvačine, Bilj, Dornberka in Tabora nad Dornberkom Vitovcem, Črnišcem, Gojašcem, Kamenjcem, skratka prebivalcem krajev, ki se raztezajo po severnih pobočjih nad srednjo Vipavsko dolino. Posebno gorki so jim bili v Taboru nad Dornberkom, kjer so za Podgoro šteli že kraje od Zalošč naprej, rekoč: »Pusti Podguərca na miri, ker je tak: kər grjəš, njes mu, kədər pride, pa dej mu.« Podobni neprijazni odnosi so vladali celo znotraj posameznih vasi. V Vrtovinu, na primer, so prebivalci iz spodnjega dela vasi v sporih z onimi iz gornjega dela vasi te ogovarjali s Podgorci tudi na žaljiv način.

Največ zamer, sporov in celo sovraštva pa je bilo, seveda, med sosednjimi kraji ali vasmi. Do tega je prihajalo, ker so sosedje imeli največ stikov in skupnih interesov, na primer med pašo živine na vaških oziroma katastrskih mejah, pri hoji vaških otrok k pouku v skupni šoli in k nauku v isti fari, ob srečanjih možakov v gostilnah in na cerkvenih praznovanjih. Kot je povedal Albin Kompara iz Lokavca je tako »vsaka vas dobila svoj glas, svoj pridevek«, ki je bil lahko bolj ali manj žaljiv,[198] tisti, na katere je letel, pa so bili včasih zelo občutljivi zanj. Junačenje in izzivanje s takim *špotanjem* je nemalokrat privedlo do pretepov, letelo je kamenje, včasih je tudi tekla kri. Pri tem so posebno vlogo igrale fantovske družbe, kajti »včasih je bila za fante zabava piti in se tepsti«. Največ priložnosti za to so imeli v gostilnah, na *šagrah* in plesih. Ko so se popoldne napili, so začeli izzivati domačine in je prihajalo do tepežk.

---

[194] *Brzota* je ohrovt.

[195] Podobno izročilo je znano tudi iz Klanca pri Kozini, kjer niso marali deklet iz sosednje Prešnice, »ker da so nizkih nog in mehkega parkla«. Povedala Verica Muha iz Klanca, Hrušica 54.

[196] Podoben sloves uživajo tudi Brike, o katerih pravijo, da »so po vragi«. Povedal Franc Košuta, Ravne 9A.

[197] Zato so Ivanu Črmelju iz Potoč, ki se je priselil v Ajdovščino, tam *izrekli* hišno ime pri Dulencu.

[198] V Vrtojbi pa je bilo rečeno, da je vsaka vas imela svoj *titul*. Povedal Edvin Fornazarič, Ulica 9. septembra 246, Vrtojba.

S temi zgodbami začnimo v Ajdovščini, ki danes združuje nekdaj samostojni naselji na dveh straneh Hublja: Ajdovščino, ki je spadala pod deželo Goriško, in Šturje pod Kranjsko. Znan je rek: »Kamor gre Šturc, ne gre Ajdovc.« Da se Šturci in Ajdovci niso marali in so si bili celo v laseh, je bilo po njihovem pripovedovanju več vzrokov. Poleg različne deželne pripadnosti je k temu prispevala politična usmerjenost: Ajdovci so bili bolj liberalci, Šturci bolj klerikalci, Ajdovci so imeli sokolsko društvo, Šturci pa orle. Šturci so Ajdovcem oponašali, da so brezverci, ti pa so se Šturcem posmehovali, da so škofje: da samo molijo in nič ne delajo. Šturci so šli za procesijo na veliko soboto zvečer, Ajdovci na veliko noč zjutraj. Ajdovci so zato Šturce zmerjali s požeruhi, češ da ne morejo s procesijo počakati do velikonočne nedelje in jo »pojejo« že večer prej. Šturci pa so jim vračali s skopuhi, ker da zaradi *uhrnije* čakajo s procesijo do nedelje zjutraj.[199] Kadar se je pripravljal kres za sv. Janeza, ki je ajdovski patron, so si v noči pred njim kradli drva. Šturce, ki imajo za patrona sv. Jurija, so zbadali tudi s štalarji, »ker imajo konja na oltarju«. Za povrhu so jim pritaknili še vzdevek drekobrbci. To pa zato, ker Šturci niso imeli dosti živine, zato so z metlico in lopato pobirali iztrebke na cesti, po kateri so skozi Šturje vozili furmani z Gore in iz Podkraja, da so z njimi gnojili svoje vrtove.[200] Enako pa so menda počeli tudi Ajdovci, kakor pričajo zbadljivi verzi na račun enih in drugih:

Štuərci kələbuərci
konjske fige berejo
/…/

Ajdovci pobrajdovci
žive konje derejo,
po cesti dreke pobirajo,
v dimniku jih sušijo,
na mizi jih pərtijo.

Zaradi vsega naštetega je bila med Ajdovci in Šturci zmeraj *barufa*. »Je bla naprej vojska na mostu čez Hubelj.« Čez Hubelj so se kamenjali pa tudi obmetavali s konjskimi figami, ki so jih pobirali po cesti. Po ustnem izročilu okoličanov še en poseben sloves Šturcev in Ajdovcev razglašajo njihovi zvonovi:

Po Šturji jən po Vajdušni,
če je rejs təku,
žive race pječejo,
sam Buh ga vejd kəku.

Pər rjəpi nej pečjena,
tu se muəre rječt,
pejmo vprašət Ljəbəna,
če čmo jo djent še pječt.[201]

[199] Černigoj, Franc, Oče na gavgah visi, mati v grobu leži, sin pa po svetu hodi in moti ljudi …, v: *Vipavski izbor. Zbornik spisov ob stoletnici vinarske zadruge Vipava* (ur. Borut Koloini in Andrej Malnič), Vipava 1994, str. 196 (dalje: Černigoj, Oče na gavgah visi).
[200] V Žapužah pa jih poznajo bolj kot šturske guglarje, ker so tja hodili *guglat*: »Bejžmo v Žapuže, kamor režejo polento s foučem,« se pravi na debelo. Na Gočah pa so jih dajali v en koš s Tržani, prebivalci Vipavskega trga, ki so jih opravljali takole: Kadar pridejo kam, vprašajo: »Kaj boste dali?« Kadar pride kdo k njim, pa: »Kaj ste prinesli?« Povedal Slavko Vovk, Goče 22.
[201] Ta Leban je bil verjetno šturski župnik Albert Leban. Prvi štirje verzi so bili že objavljeni v Černigoj, Oče na gavgah visi, str. 96.

Samo Ajdovcev pa se drži neljub vzdevek mačkarji, ki jim ga posebno radi servirajo Šturci.[202] Kako so ga pridobili, si ustno izročilo ni povsem edino. Zgodilo se je konec 19. ali v začetku 20. stoletja, ko so imeli v Ajdovščini *šagro* in so bila ajdovska dekleta povabljena na pojedino; namesto zajčjega mesa, ki je bilo predvideno na jedilniku, pa so na krožnike dobila mačjo pečenko. To fantovsko mačjo *šagro* jim je menda prvo nedeljo po velikem šmarnu ušpičil mladi Cene Rokov. Ko so punce potem šle v cerkev, so fantje začeli mijavkati in jim tako dali vedeti, da so jedle mačko. Po eni verziji jim je Cene podtaknil brejo mačko, ki se je je hotela znebiti neka ženska, ker ni hotela imeti mačjih mladičev pri hiši, po drugi je bila to mačka doktorja Finka. Odtlej so ajdovski mačkarji tudi vir pesniškega navdiha. Ivanka Kobal, katere mama se je kot dekle udeležila mačje pojedine, si je zapomnila tole pesmico:

Pet ajdovskih deklet
je jejlu mačke za med,
z žensko vodko je bla polita,
je bla dobrega apetita.
Potlej pa prikinka ta stara Guštinka
in vpraša, če je bla dobra mačka od doktorja Finka.
Ta stara Karlinca se tudi jezi,
ker je mačko pojedla tudi njena hči.

Ajdovski doktor Franc Krkoč pa je dodal še nadaljevanje:

Je reku stric Guštine,
de so mačke fine,
in kər bo pršu domov,
bo še svojo ubou.

Kakor refren sta se ponavljala še verza:

Kako poje črni maček?
Mjav mjav mjav.

Neprimerno bolj znani kot ajdovski mačkarji pa so stomaški fovčkarji, ki tudi po številu zbadljivih verzov in njihovih variant na svoj račun posekajo vse kraje v srednji Vipavski dolini. Kjer koli vprašaš, kako *so se zašpotavale* vasi med sabo, ti bodo praviloma med prvimi imenovali stomaške fovčkarje. Ta vzdevek, ki se jih drži še dandanes, a je izgubil svojo ostrino in je postal kratko malo sopomenka za Stomažane, so si v preteklosti tako rekoč priborili s tem, »da so radi pokazali fouč«. V Stomažu sicer povejo, da je vsakdo imel *fouč* v *varžetu*, ker ga je potreboval, »ko je šel kaj delat v zemljo«, nekateri pa priznajo, da so bili Stomažani pravi *barufanti*. Ko so hodili okoli po vaseh, so radi izzivali do tepežke in potem je bil brž *fouč* v roki. Po *prvi vojski* so na angelsko nedeljo na Gori običajno zaklali enega do dva udeleženca tamkajšnje *šagre*. Pravijo tudi, da ni bilo dneva, da se stomaški fovčkarji ne bi stepli v Ajdovščini, a »je potem Italija pretepače ukrotila«.[203]

[202] Pavel Bogataj, Prešernova ulica 14, Ajdovščina, je povedal, da pravijo mačkarji ali mački tudi Hotedršičanom. V gostilni v Hotedršici je bilo dovolj že pokrempljati pod mizo, da si izzval tamkajšnje fante.
[203] Italijanske oblasti so menda prepovedale nošenje nožev z rezili nad določeno dolžino.

Sosedje so se Stomažanom »oddolžili« s številnimi zbadljivimi pesmicami oziroma njihovimi krajšimi ali daljšimi variantami, kakor sledi:

Stoməžəni nədrəžəni
živga kuojne djerejo,
pər Vipavi čejva pjerejo,
v kəmini jih sušijo,
na vilce jih nəbadajo,
v goltance jih nəkladajo.

Stoməžəni nədrəžəni
v Dəbjəli pjəči kuojne djerejo,
v pətuəki čejva pjerejo,
v kəmini jih səšijo,
na vilce jih nəbadajo,
v goltance jih nəkladajo.

Stoməžəni nədrəžəni,
skopitərji nəbitərji,
na Čavni kuojne djerejo,
v Vipavi čejva pjerejo,
na Otlici jih səšijo,
jih Gorejncəm u ret gətijo.

Stoməžəni nədrəžəni,
skopitərji nəvitərji,
udarte nə zgun,
na Guoro bejžte punj![204]

Stoməžəni nədrəžəni
na Čavni kuojne djerejo,
v Vipavi čejva pjerejo,
na Guori jih sušijo
in Čuəhəm u nous gətijo.

Stoməžəni nədrəžəni
na Plətnah kuojne djerejo,[205]
v Lokavški čejva pjerejo,
[…]
Sedem sežnju krvavic,
nuətər drjeka osem žlic.[206]

[204] Černigoj, Franc, *Nace ima dolge tace*, Ajdovščina 2018, str. 52 (dalje: Černigoj, *Nace ima dolge tace*).
[205] Plətne so na vznožju vzhodnega pobočja Čavna.
[206] Černigoj, *Nace ima dolge tace*, str. 50.

Stoməžəni nədrəžəni,
pod belo mizo krščəni,
gledajo ku səršəni.

Je bil eden od Stomažu,
k' je krave nadražu.
So krave zbezlale,
so Fučko usrale![207]

Na Gori so srborite fovčkarje zmerjali s figovci in uscanci. Baje so nekoč Stomažani, ko so prišli gozdarit na Goro, s sabo poleg druge hrane prinesli fige. Kakšno so že spotoma pojedli, kakšno pa zavrgli, češ da je oscana. Ko so se zvečer lačni vračali iz gozda, pa so tiste zavržene fige pobirali, prebirali in jih, rekoč: »Ta ni oscana …, ta ni oscana …«, pojedli.[208]

Stomažani so imeli borbo zlasti s sosedi Lokavčani, ki so jih zmerjali s fovčkarji in oslarji.[209] Oni pa so Lokavčane dražili, da so lokavške mezge ali mezgarji, menda zato, ker so bolj okorni.[210] Drugod je bilo za Lokavčane slišati še različico mézgači (*məzgəči*), sicer pa so jih zbadali tudi z volarji in tasarji – slednje zato, ker so imeli za drva in seno vozove *tasarce*. Na njihov račun je bilo spesnjenih tudi nekaj verzov:

Lokavčeni so mezgači,
pri Čohih mezge delajo,
osli jim pomagajo![211]

Lokavčeni pepavčeni,
na beli pječi kršeni,
gledajo ku sršeni![212]

Bejžte, bejžte, lokavške smeti,
kir pridejo fantje s Ceste vasi![213]

Skregani sta bili tudi vasi Kamnje in Vrtovin, čeprav obe spadata pod kamenjski zvon. Bog gor ali dol, ko so vrtovinski otroci ob nedeljah popoldne hodili k *andohti* v Kamnje, so jih kamenjski vrstniki zmerjali z Vrtovinci brvinci ali Vrtovinci klinci, ti pa so jim vračali s Kəmənjci rəmənci. Eni in drugi so to pospremili z lučanjem priročnega kamenja v nasprotnike. S Kamenjci so si bili v laseh tudi Skriljani, ko so hodili v Kamnje k nauku. Sicer pa Kamenjce zbadajo tudi s kamenjskimi fêzərji ali srebeži – menda zato, ker so radi srebali kislo mleko in *žuro*.

Glavni vzdevki Skriljanov so sovdanarji, sovdančarji, sudanarji ali pa opokarji (*uəpuəkərji*), ker imajo »strašno lahk, drobljiv soudanast svejt«. Rekli so jim tudi škalabonarji, ker so delali *škalabone* iz *rušca*,

[207] Černigoj, *Nace ima dolge tace*, str. 52.
[208] Černigoj, Franc, *Mož in čemerika*, Ajdovščina 1997, str. 35. – V tem primeru gre nedvomno za tako imenovani potujoči ali migracijski pripovedni motiv, ki se ponavlja od kraja do kraja. V Oseku je Tanja Badalič zapisala podobno zbadljivo izročilo o Dornberškovcih, ki so šli tam čez na Trnovo in s sabo nesli fige ali jabolka ali hruške – odvisno od posamične različice.
[209] Tako so se jim posmehovali, ker so bili znani po izdelovanju osel.
[210] Mezeg je križanec med konjem in oslico.
[211] Černigoj, *Nace ima dolge tace*, str. 50.
[212] Černigoj, *Nace ima dolge tace*, str. 50.
[213] Černigoj, *Nace ima dolge tace*, str. 51.

kakor rečejo posebnemu sirku. Ker so nekdaj v Skriljah imeli precej cibor, po domače *cimbur*, so se okoličani, recimo Stomažani, ko so prihajali tja na *šagro* za sveto *Margeto* in poslušali, kako Skrlani v zvoniku *tuklajo*, norčevali, da njihov zvon poje:

Po čim so vaše cimbure?
Po pjət zə ən soud,
po pjət zə ən soud.

Na račun nekdanjega skriljskega *mežnarja* Franca in njegove žene Tonce pa so obenem urezali še par verzov:

Touči, Tuona, touči, Tuonca!
Sej bi toukla, pej nə znam.

Vipavski Križ, nekdaj Sv. Križ, ki je bil mesto z gradom in obzidjem, se je delil na placarje in gasarje.[214] Ker so na *placu* prevladovali močnejši kmetje, v *gasah* pa mali obrtniki, so placarji na gasarje gledali bolj prezirljivo. Sicer pa so Križani kot meščani dobesedno in v prenesenem pomenu zviška gledali na okoličane. Govorili so: »Pod kriškim Rebrom[215] ne iskat žene in onkraj šturskega mosta tudi ne.«

Okoličani pa so jim pošteno zasolili z zmerjavko kriške lile, kar bi se dalo prevesti kot driske ali sračke. To zgodovinsko zamero so si menda Križani nakopali še v časih, ko so biriči kriškega grofa prebivalce bližnjih vasi gnali, da so nosili vodo v Križ. In so ljudje govorili: »Kriške lile, spejt so žejni!« Prebivalci bližnjih Plač so Križane opravljali, da so tako leni, da jim morajo oni nositi vodo gor. Duška so si dajali tudi z verzoma:

Kriška lila grad zapila,
kriški grad brez vakən in brez vrat.

Nekaj zabavljivih verzov o Križu in Križanih sem zvedel v Štjaku na Vrheh, kjer mi jih je zrecitiral Ivan Štembergar - Štemgar, on pa jih je slišal od *ranika* Franca Trampuža - Špeca, ki je imel polno malho take robe. Očitno so nastali po tem, ko je Križ izgubil status mesta, grejo pa takole:

V starem mejstu Križu se čudo godi,
k' v Križu zdaj ni več kanclije
in ne pride od daleč ljudi.
Oštirji na pragih sedijo
in bijejo ženam uši.

[214] Taborno utrjenemu naselju Sv. Križ je cesar Ferdinand I. leta 1532 podelil mestne pravice, a Križ nikoli ni bil mesto s polno avtonomijo, kakršno so imela druga srednjeveška mesta na Slovenskem. Pridobljeni status mestnega naselja je Križanom omogočil predvsem ukvarjanje z obrtjo in trgovino. V 19. stoletju pa sta kriški grad in naselje začela izgubljati pomen, pri čemer je bila eden izmed glavnih razlogov lega na vzpetini, stran od državne ceste med Gorico in Ajdovščino, speljane po dolini. SAPAČ, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Druga knjiga. Srednja in spodnja Vipavska dolina. Gradovi in dvorci*, Ljubljana 2008, str. 151–152 (dalje: SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji II*).

[215] Reber (*Rjəbər*, m. spol) je južno pobočje griča, na katerem leži Vipavski Križ.

Mesto Križ je imelo tudi mestno stražo, kriško gardo, ki je proti koncu 19. stoletja izgubljala svojo vlogo. Zato so se že Križani sami norčevali iz nje in na njen račun kovali zbadljive pesmice. V zapisu se je ohranila tale:

Kriška garda ima duobre inu slabe jagre,
šli so neki dan na lov,
so mislili, da je lisica,
pa je bila le Bjenkcəva psica.
Radi bi žlahtnu mjesce jejli,
pa špjeha niso mejli.
Šli so Žukča prašat za en kilogram,
Žukč pa pravi: »Pr mej duš,
na upajne ga pa ne dam.«[216]

Za bližnje Plačane sem v Križu slišal zmerjavko rovtarji, nekdo jim je rekel, morda pomotoma, tudi sirkovci. V novejšem času so jih kriški *mulci* zmerjali s Plačani vrani.

Sicer pa rečejo sirkovci Maložabeljcem, v zvezi s sirkom za metle.

Velikožabeljci ali na kratko Žabeljci (*Žebəlci*) so splošno znani kot fižularji.[217] Po že znanih pesniških zgledih jih na primer Dobravci zbadajo:

Žebəlci fižulərji
žive kuojne djerejo,
pər Vipavi čejva pjerejo.

Križani jim pravijo tudi oprtnjakarji, Maložabeljci pa pitjotarji, ker so menda radi delali *pitjot*.[218] V Koprivi na Krasu so znani kot falavsarji ali štrbunkarji. Zakaj tako, je pojasnil Franc Ukmar, Kopriva 50: »Neki Žabeljc je hodil okrog z žaklom prosit kruha, in kar je dobil, je vrgel vanj. Ko so ga enkrat vprašali, kje je nabral cel žakel kruha, je odgovoril: 'Falavs za falavsom štrbunk v žakel.'«[219]

Cestnarjem pa so Križani naklonili tole pesmico:

Cejsnərji plejsnərji
žiuga kuojne djerejo,
pod mizo so bli kršəni,
gljədəjo ku səršəni.

Prebivalci Dobravelj slovijo kot mešetarji in prekupci.[220] »Dobravci so bili šeftarji od hudiče.« Največ jih je bilo v dobravskem zaselku Hrobači, od njih pa se je to kot vzdevek preneslo na vse Dobravce. Pod Italijo je bila gostilna v Dobravljah prav shajališče za prekupčevalce z živino. Kako so prepričevali kupce za dober kup, pove naslednja anekdota: »Tljelje nej oslepim, de je krava breje!« se je pridušal mešetar in se udaril po kolenu.

---

[216] Koloini, Borut, *Križ je bu enkrat mejstu. Življenje nekega kraja*, Vipavski Križ 1992, str. 46–47.
[217] Fižularji so tudi Gaberci in Šmarci, ki so uživali dosti fižola.
[218] Ivan Čermelj, Cesta 5. maja, Ajdovščina: »Prvi pitjotar je bil Jezus, zato pitjotu rečejo tudi galilejc.«
[219] Premrl, Božidar, *Bedenice. Kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive*, Ljubljana 2019, str. 127.
[220] Alojz Furlan, Brje 90, je o Dobravcih povedal, da je bilo zanje značilno, da *so mešetli* – in zidali. Sicer pa, je še pripomnil, so bili onkraj reke Vipave sami mešetarji, vštevši *Skrlane*. Zadnja dva znana mešetarja sta bila namreč iz Skrilj.

Črnišci, Ravenci in Osešci so dolga stoletja spadali v veliko črniško faro sv. Vida, dokler se ni Osek skupaj z Vitovljami v drugi polovici 19. stoletja ločil od nje in se osamosvojil v faro pod patronatom sv. Martina. A so si bile te vasi kar naprej v laseh.

Marija Bovcon - Očarjeva z Raven je pravila, kako huda nasprotja so bila nekdaj med Črnišci in Ravenci. »Črnišci, če bi mogli, bi nas Ravence v kaplji vode utopili.« Ko je ona hodila v šolo v Črniče, so jih dražili z Rovənci kovənci – menda zato, ker je bilo na Ravnah takrat dosti kovačev. Njen sin jo je dopolnil, da so se Črnišci in Ravenci v tistih časih vsako nedeljo po litanijah stepli. »Je bla vojska.« Posebno Slikojci, iz ravenskega zaselka Slejki, kjer so bili številni močni fantje, so bili pretepači, »de je blu gruoza«.

Črnišci imajo več zbadljivih vzdevkov. Najbolj znan je črniška jota ali jotarji,[221] pravijo pa jim tudi mulčərji.[222] Posmehujejo se jim s pesmicami po že znanem kopitu:

Črnišči so klepišči,
žive konje derejo
pod mostom črева perejo,[223]
na vilce jih nabadajo
in v ret si jih nakladajo.

Črnišči kopišči
žive kuone djerejo,
v zvirki črjəva pjerejo,
nə vilce jəh nəbadəjo,
v ret si jəh nəkladəjo.

Črnišči pišči
žive kuone djerejo,
nə klanci črjəva pjerejo.

Prav v Črničah so mi zrecitirali še te hudomušne verze, čeprav grejo na njihov račun:

Prva je s Krasa,
druga s Šempasa,
trjətja s Črnič
jə žleht ku hudič.

Eni glavnih črniških zoprnikov so bili Osešci,[224] ki so jim Črnišci in drugi sosedje obesili vzdevek oseške šjelne (*uəseška šiəlna*), šjelnərji, šjelənčki ali šjelnovci.[225] Po eni razlagi menda zato, ker njihov patron sv. Martin goduje, ko zori *šjelna*, zelena, daljšo pa prinaša »stara pravca«. Ko so nekoč za shod ob svetem Martinu v neki hiši v Oseku obilno povečerjali in bili že vsega siti, pride okoli polnoči služkinja in vpraša zbrano omizje: »Gospodje, kaj vam še ritka poželi?« Ker se niso znali domisliti česa drugega,

[221] Po črniškem receptu *juəta* vsebuje fižol, krompir, kislo repo ali zelje in prežganje. Povedala Gabrijela Lozar, Črniče 38, rojena v Ozeljanu.
[222] *Mulce* so sladke krvavice s *cvibami* in *klinčki*. Po takih krvavicah so na Krasu enak vzdevek dobili Skopeljci.
[223] Mišljen je most pri Ušaju v Črničah, kjer je bila *struəjənca*, strojarna.
[224] Danilo Lojk, Črniče 57, čigar tašča je bila iz Oseka, mi je povedal črniški rek: »Črez Pəč nje dət in nje vzet.« Mišljen je predel med Črničami in Osekom, ki se imenuje Nə pəči.
[225] Podoben vzdevek šelinarji po isti povrtnini imajo tudi prebivalci Stomaža na Vrheh, ker so radi jedli *šjelin*.

se je odgovor glasil: »Še en tuont šjelne.«[226] Odtlej so Osešci šjelnərji ter jih silno razdražiš in razjeziš, če jim *šjelno* samo omeniš, saj je zanje najhujša možna zmerljivka.

S Šempasci so bile večne *barufe*. Kadar so ti prišli v gostilno v Osek, so domačine izzivali tako, da so si deli *perce šjelne* v gumbnico. Neki Marinčič iz Vitovelj pa je med mašo na praznik sv. Martina Osešcem ponagajal z dvema *peroma šjelne*, ki sta mu viseli iz žepa. (Varianta: »Je bil en takle, ki si je dal na šagro šjelno v gumbnico. Ma so ga naklepali Osešci.«) Nekoč, ko so tja prišli štirje Črnišci ter naročili liter vina in malo *šjelne*, »je bla takoj barufa – tudi z noži«.

Ker imajo v Oseku za zavetnika še sv. Urha, so okoličani tudi *šagro* tega svetnika izrabili, da so v tamkajšnji gostilni naročili štefan vina, ko so ga spili, pa so vanj natočili vode in v vodo vrgli *špuca*, pupka. Ali pa so v gostilno prinesli kar urha in ga dali na mizo. Sledil je aufbiks, »začeli so se rezati« in izzivalci so navadno morali hitro odnesti pete. Ob takih priložnostih »so držali Osešci in Ozeljanci vkup ter Črnišci in Šempasci vkup«. Domačim moškim so priskočile na pomoč tudi ženske, in sicer tako, da so sovražnikom metale pepel v oči. Kadar so Črnišci praznovali *šagro* sv. Vida, pa so Osešci v njihovi gostilni naročali krajevno »specialiteto« joto. Seveda s podobnim učinkom in posledicami.

Tanja Badalič Volk, *Zvonilo je trikrat, dvakrat, enkrat, nobenkrat*

Uəseška šiəlna

Fantje iz Črnič, ki so v belih srajcah in s *šiəlno* v gumbnici namesto naglja prišli izzivat v kraljestvo zelene, so se domov vrnili brez srajc in skorajda brez organa, ki se rima z omenjenim kosom oblačil. Hec je šel tako daleč, da je nekoč v gostilno Pod hribom prišla neka ženska iz Črnič v spremstvu italijanskega oficirja. Z nedolžnim izrazom in rahlo zbadljivim tonom, ki prekaljeni natakarici ni mogel uiti, je naročila vino in *šiəlno*. Kelnarici se je v očeh zabliskalo. Izziv je rutinsko sprejela in naglo stekla na bližnji Kovačev vrt. Pred imenitnima gostoma se je pojavila z vrhanim *tuəntam frišne šiəlne*, pri tem pa je neprisiljeno povedala ceno, primerljivo z današnjimi cenami zelenjave z eko bio certifikati v *oštarijah* s tremi Michelinovimi zvezdicami. Črniška *juəta* je, zaripla v obraz, zapustila prostor. Račun je poravnal oficir, ki si je dolino pod Čavnom gotovo zapomnil po plemeniti specialiteti in njeni nadzemeljski vrednosti. Novica, da so *Uəsešči* prodali *šiəlno* v Črniče, je skozi *gase* udarila kot porogljiv sunek burje sredi poletja in se v obliki anekdote ohranila kot redek endemični primerek zeli v herbariju.

Leta kasneje, ko je mladina zmerljivke raje dajala v mineštro, so *Uəsešči* na neki pogostitvi v Črničah *šiəlno* vendarle dobili nazaj, saj so jim Črnišci mizo okusno okrasili z njenim *perjem*. V zameno so *Uəsešči* ob neki drugi priliki Črnišce počastili z joto. Bojni gomolj je bil dokončno pokopan. V dolini je ponovno pognal brez razprtij in popestril veliko *žup*.[227]

V Vitovljah, kjer si tudi radi privoščijo oseške šjelne, kuhajo do Osešcev še hujšo zamero kot v drugih vaseh. O njih pravijo, da so škorpijoni: »Če te od spred ne zagrabi, te pa od zad z repom piči.« Osešci jim ne ostajajo dolžni ter jim vračajo z Vitovci kopitovci in s kostajnarji.[228] Ter z naslednjimi verzi:

---

[226] *Župa iz šjelne* je bila še posebno okusna, »če je vanjo stopil prasc« oziroma če se je skupaj s *perjem šjelne* v velikem kotlu kuhala posušena prašičja glava. Badalič Volk, Tanja, *Zvonilo je trikrat, dvakrat, enkrat, nobenkrat. Pravce s sred sveta in obronkov*, Osek 2026, neobjavljeno besedilo (dalje: Badalič Volk, *Zvonilo je trikrat*).

[227] Badalič Volk, *Zvonilo je trikrat*.

[228] Vitovlje so namreč znane po pridelovanju kostanja; že nekaj let v jesenskem času organizirajo tudi praznik kostanja.

Vitouci kopitouci,
živə kuənji diəreji,
u potuəki črіəvə piəreji,
z vilcami jih nabadaji
in u ustə nakladaji. (Varianta: in u ret jih skladaji.)[229]

V črniški fari je še en par vasi, Gojače in Malovše, ki sta bili v 20. stoletju celo začasno združeni v eno samo naselje z imenom Gojače, a imata prav tako kaj povedati ena čez drugo. Malovšci so svoj odnos do bližnjih sosedov po že znanem vzorcu zrimali takole:

Gojašči kopašči
žive kuonje djerejo,
po puəti črjəva pjerejo,
na rilce jih natikajo
in v usta jih pomikajo.

Ali bolj na kratko:

Gojašči kopašči
žive kuonje djerejo,
V Studjencəh črjəva pjerejo.

Gojašci so jim vračali z Məlovšči kopəlovšči, ostalih nekaj verzov pa so do danes že pozabili. Nedaleč proč sta še vasi Selo in Batuje, ki spadata pod isti, batujski zvon, a »je bila med Selci in Batujci vsaki buot intriga«. Pri Žurnovih v Batujah mi je Almira Plahuta pripovedovala, da se včasih, ko je bil njen *tata* še majhen, Selci in Batujci niso mogli videti, čeprav so bili ena fara. Tako so se napadali, da je morala posredovati tudi policija. Zato so imeli Batujci raje Črniče, kamor so v starih časih hodili tudi v šolo, Selce pa so zmerjali s Sjəvci bjəvci. »Da se je pərglihalo,« je pojasnila stara Jožefa Gerljevič pri Grlovčkovih v Gojačah. Posvetili so jim tudi nekaj verzov:

Sjəvci bjəvci kontrabant,
pisane hlače, židan gvant,
pu sapuəna, pu maluəna,
pu sjəvskiga pantaluəna.

Selci pa so Batujce zmerjali z batujskimi raki, češ da so nazadnjaki, in z batujsko hvalo, ker da se radi hvalijo.

Šempasce so bližnji sosedje zmerjali s Šempasci prasci, a verjetno bolj zaradi rime kot vsebine. Slab sloves so uživali Ozeljanci, o katerih so drugod vedeli povedati, da so mešetarji, cigani, ciganarji in blekarji. Za povrhu so imeli še to smolo, da se rimajo z usranci. Zato so, prav po domače: Ozlenci usrenci. Kot so pripovedovali o njih, so bili v Ozeljanu »sami prekupci, konjenirji, grozni mešetarji, ki so prekupčevali z živaljo«. »Taki sleparji so bili ko cigani. Danes je žival kupil, jutri nabiksal, ji popravil zobe in šel prodat. Krave so porihtali, da so zgledale mlajše, tako, da so jim osmodili vime in požagali rogove.« Od kod Ozeljancem vzdevek blekarji, pa pove naslednja anekdota. Menda je neki

[229] BADALIČ VOLK, *Zvonilo je trikrat*.

otrok v Ozeljanu vprašal mamo, kaj bo za kosilo, in ko je zvedel, da bodo *bleki*, je otroče venomer ponavljalo: »Bleki, bleki, bleki …«

Ozrimo se še po spodnjem delu srednje Vipavske doline. Tam zvemo, da so v Braniku toukəči. Tako jim pravijo Dornberčani, katerim so prilepili več vzdevkov. Glavni, ki so ga celo posvojili, je blatarji – ker imajo samo blato in nič kamna.[230] So tudi nuokarji, ker so za *šagro* imeli navado delati in jesti *nuoke*. Ker so, podobno kot Braničani, »bolj visoki«, se jih drži neljub sloves dornberške hvale. »Dornberške hvale reši nas, o Gospod!« se jih otepajo v bližnji in širši okolici.[231] Zaradi značilne različice *drogle* za knjižno besedo drugje pravijo Dornberškovcem tudi droglerji. Iz njihove govorice se norčujejo tudi z insceniranim dvogovorom: »Kaku gra? – Gra, gra: kuos presata, lajtər vina, enu fərtalju pej gra.«

V Taboru nad Dornberkom, v katerem obstajata dva tabora: Guərənci in Duələnci, zmerjajo prebivalce sosednjega Brda z Bərdənci gərdənci, one v Potoku pa s Pətuəkərji kuəkərji. Kot pričajo naslednji verzi, ki so jih sami skovali, pa so znali biti tudi samokritični:

Tabər gabər,
muska gre v Tabər,
muska gre navzkriž
in Tabər je povhən miš.

Bližnji Zaloščani imajo samo nedolžen vzdevek gobarji, ker imajo menda dosti gob in jih tudi radi jejo.

Več kočljivih krajevnih razmerij pa povzema stari rek, ki ga je povedal Tone Košuta v Šempasu:

Buh nəs varji
gurənske hvale,
dornbjerškiga blata,
bukovskih kuorcu
in mirenskih nuorcu.[232]

Poleg zgoraj navedenih verzov na račun posameznih krajev so krožile tudi rimane pesmice, ki so kakor nekakšne zabavne litanije šaljivo obdelale več vasi hkrati, pri čemer je bila bolj pomembna rima kot kaj drugega. V Lokavcu sem zapisal tole:

Kam gremo?
Gremo v Križ – po drobiž,
gremo v Plače – bomo dobili ene hlače,
gremo v Potoče – po štruklje vroče,
gremo v Skrile – bomo dobili ene vile,
gremo v Žablje – po grablje,
gremo v Dobravlje – po mravlje,
gremo v Vrtovin – po takvin.

[230] Blatarji so tudi Biljenci, ker so delali opeko v blatu, v ilovici. Povedal Edvin Fornazarič, Ulica 9. septembra 246, Vrtojba.
[231] V Črničah so nekdaj odsvetovali hoditi v Dornberk, češ da jih bodo tam natepli z ročico od voza. Povedal Danilo Fišer, Črniče 41.
[232] Kot je pripovedovalec sam pojasnil, je za Gurənce štel že vasi od Oseka naprej proti vzhodu. O Bukovici je povedal, da je znana po izdelovanju opečnih korcev, Mirenci pa da radi pregloboko pogledajo v kozarec.

Na nekoliko podobno vižo je ubrana pesmica, ki jo je Oskarju Batagelju v Gojačah povedala mama:

Dva z Batuj imata kratek huəj,
dva s Šempasa sta brez pasa,
dva s Črnič je vzel hudič,
ta tretga še čaka – Jeronka s Konjščaka.

Na Ravnah so mi povedali, da so v Vrtovinu peli nekakšen vaškim prilikam prirejen rožni venec, v katerem so predstavili vse družine po vrsti, a o njem današnji Vrtovinci ne vejo ničesar več. Na Ravnah so mi citirali samo nekaj uvodnih »vzdihljajev«:

Mati Obadova, mati Lekinova – prosi za nas!
Mati Očerinova – ta mi ni dala pit ne jest.
Mati /…/

Tri kraje pa šaljivo povezuje v en stavek besedna igra, ki se sliši kakor nekakšna zagonetka, temelji pa na dvoumnosti govorjene in pisane besede. Kadar vam rečejo: »Križ plače Male Žablje«, se razume, čeprav je to čudno slišati, kakor da Križ plača Male Žablje, medtem ko se v pisni obliki razodene, da gre zgolj za naštevanje krajev: Križ, Plače, Male Žablje.

Plodna tla za zmerljivke in zbadljive pesmice so bila tudi znotraj posameznih vasi, zlasti v tistih, ki imajo številne in precej razkropljene zaselke.

Kot je bilo že omenjeno, so spodnji Vrtovinci nekoliko postrani gledali Podgorce v gornjem Vrtovinu. Med sabo so se pričkali celo prebivalci zaselkov Fevči in Guštini v Podgori, ker je Guštincem šlo v nos divje smetišče, ki je nastalo zraven Fevčev. Rezultat je bila tudi ta zabavljica, ki so jo skovali pri Fevčih:

Fevčani delajo smetišče,
da bojo imeli Guštinci zavetišče.

V Lokavcu prebivalci zaselka Gorenje takole dražijo sosednje Čohe:

Čuəhi nazabejləni
so zajca s prdcam strejləli.
Zajc je skuoču čəz an zid,
Čuəha prdne, zajc je ubit.

Čohi pa jim vračajo:

Gorejnci peklejnci
so hudi ljudje,
so mačko odrli,
ne smejo do nje.

Na Ravnah so se dražili otroci, ko so se vračali iz šole. Bavconci so zbadali Ušajce: »Ušajci imajo bolhe v srajci.« Oni pa njih: »Bavconci hodijo k spovdi h luənci.

Toni Winkler - Živčev iz Vitovelj se je iz otroških dni spominjal, da je vsaka od sedmih vitovskih vasi imela »svoj glas«. Užiče je bíl glas Užišči klepišči, kako so rekli ostalim zaselkom, pa se Toni žal ni več spomnil.[233]

Užišči klepišči,
živə kuənjə diəreji,
u potuəki jih piəreji,
u kamini sušiji.[234]

[233] Pripovedovali so: Tone Repič, Gradišče 10, Ajdovščina; Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina; Marko Raztresen, Gregorčičeva ulica 13, Ajdovščina; Stano Prosen, Šibeniška ulica 10, Ajdovščina, rojen leta 1907; Ivanka Kobal, Šibeniška ulica 27, Ajdovščina, rojena leta 1906; Pavel Bogataj, Prešernova ulica 14, Ajdovščina; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Albin in Bojan Dolenc, Gradišče 11, Ajdovščina; Franc Krkoč, Stritarjeva ulica 5, Ajdovščina; Marija Belja, Idrijska cesta 31, Ajdovščina; Bogdan Bajc, Grivče 11A, rojen leta 1939; Franc Božič, Grivče 10; Zdenko Terčelj, Grivče 5A, rojen leta 1928; Jože Brecelj, Žapuže 33; Ivan Praček, Budanje 10, rojen leta 1920; Jože Ferjančič, Budanje 4, rojen leta 1923; Julij Bizjak, Dolga Poljana 3, rojen leta 1928; Francka Česnik, Otlica 33, rojena leta 1905; Jožefa Srebot, Vodice 11; Albin Kompara, Lokavec 49; Izidor in Lojzka Volk, Lokavec 128F; Frančiška Skvarč, Col 71, rojena leta 1902; Tone Kobal, Podkraj 49, rojen leta 1905; Tone Bratina, Kamnje 33A; Rajko Rustja, Skrilje 45; Albin Črnigoj, Skrilje 7; Francka Rustja, Skrilje 88; Gabrijela Koradin, Selo 63A, rojena Batagelj v Kamnjah leta 1906; Alojz Furlan, Brje 90; Almira Plahuta, Batuje 41; Rudolf Koron, Batuje 71; Magda Saksida, Zalošče 30N; Hilda Lozar, Vrtovin 28, rojena leta 1922; Rudolf Koron, Batuje 71; Pavel Peter Bratina, Kamnje 33; Franc Košuta, Ravne 9; Marjo Peršič, Ravne 6; Marija Bovcon, Ravne 32; Leopold Bovcon, Ravne 15; Marijan Volk, Stomaž 22; Niko Bratina, Stomaž 76; Antonija Rovtar - Tonca, Stomaž 52, rojena leta 1923; Viktor Valič in žena Vida - Saksidova iz Skrilj, Dobravlje 33B; Franc Možina, Dobravlje 25; Jožefa Gerljevič, Gojače 21, rojena Besednjak leta 1907; Oskar Batagelj, Gojače 1; Dušan Lenščak, Šempas 43; Emil Komel, Ajševica 29, rojen leta 1919; Toni Winkler, Vitovlje 31; Franc Košuta, Vitovlje 62; Andrej Krapež, Šmihel 9, rojen na Predmeji leta 1914; Tone Košuta, Šempas 50; Nace Uhelj, Gaberje 57; Franc Rijavec, Vitovlje 70; Marija Grmek, Kobjeglava 50; Franc Kodrič, Branik 199, rojen leta 1907; Jože Štrancar, Dolenje 9, rojen leta 1909; Ciril Remec, Osek 86, rojen leta 1910; Zdravko Nevreden, Vrtovin 102, Jožefa Nevreden, Vrtovin 102, rojena leta 1900; Franc Sanabor, Razguri 6, rojen leta 1920; Toni Winkler, Vitovlje 31; Marija Blaško, Vitovlje 20; Peter Žorž, Slap 13; Marica Košuta, Bevkova ulica 115, Nova Gorica, rojena na Bregu pri Kromberku leta 1910; Alojz Harej, Tabor 7A; Danijel Čotar, Tabor 1A; Gabrijela Lozar, Črniče 38; Danilo Lojk, Črniče 57; Albert Humar, Bate 15, rojen leta 1913, in Barbara Sosič, Dobravlje / Ljubljana.

[234] BADALIČ VOLK, *Zvonilo je trikrat*.

II.

TRADICIONALNO STAVBARSTVO

Kmečko stavbarstvo

»Včasih so dejlli bel z mizerjo.«
Zdravko Hrobat - Grlevičev iz Dobravelj

Po starem so bili stanovanjske stavbe in gospodarska poslopja na kmečkih domačijah v teh krajih zidani iz krajevnega kamna. Splošen izraz zanje je *suhota* (*shuota*, *səhuota*, *sihuota*), ponekod pa s tem izrazom poimenujejo samo lopo, pokrit prostor za vozove, kmečko orodje in razno šaro.[235] Praviloma imajo *suhote* položne dvokapne strehe, krite s korci, položenimi na deske ostrešja ali na opečne *planete*. V krajih, kjer so strehe izpostavljene močni burji, so korci obteženi s kamni, položenimi v vzporednih vrstah na primerni medsebojni razdalji. V preteklosti je bilo nekaj kmečkih hiš s kamnito kritino: pred leti so se v Stomažu še spominjali nekdanje s *skalami* pokrite hiše v Grižah; na Batovi (*Bətəvi*) hiši pri Nadliških v Kamnjah so se *skrle* obdržale vsaj do leta 1962, zdaj pa o njih pričajo samo posamični prežitki skril na strešnih kapih.

Stavbe v sklopu domačij in tudi sosednje stavbe v obuličnih nizih se pogosto naslanjajo ena na drugo.[236] Gospodarska poslopja so marsikdaj brez fasadnih ometov, hiše pa so praviloma ometane. Hiše so po večini nadstropne stavbe z nizkim ali visokim podstrešjem, *kaščo*. Če je hiša široka štiri metre, rečejo, da je *ajnfəh*,[237] sedem do osem metrov široki rečejo, da je *duəplih*, *duəpləna* ali *poduəplihəna hiša*,

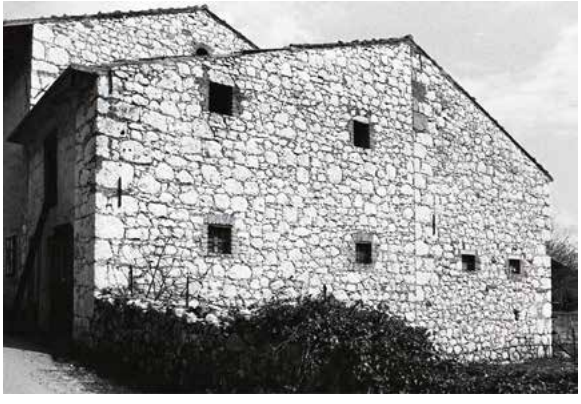

Kmečke stavbe v Črničah, zidane iz krajevnega belega kamna

Mešana zidava iz črnega in belega kamna v Ozeljanu

[235] V spisih v župnijskem arhivu v Batujah so z izrazom »suhotvanje« označene tudi cerkvene stavbe.
[236] Branko Mrmolja, Selo 21, je razlagal, da so včasih zidali stavbe skupaj, da so prihranili eno steno in da so se tako tudi počutili bolj varne.
[237] Ta mera je nedvomno prilagojena standardni dolžini desk.

če so njene mere nekje vmes, pa je to *tričetrt hiša*.[238] *Ajnfəh səhuote* so imele spredaj *gank*, *genk* ali *gejnk*, da so domači lahko šli v sobe v prvem nadstropju.[239]

Hiše praviloma gledajo na jug, v stenah na severni, vetrovni strani imajo le najnujnejše odprtine za okna ali vrata.[240] Na zavetni dvoriščni strani imajo nekatere streho podaljšano z napuščem, *lindo*. Posamični taki napušči so datirani z letnico na spodnji strani *planet*.

Domačije v bregu imajo običajno vkopane in s kamnom obokane vinske kleti.[241] Taki, ki je cela pod zemljo, tako da nima oken, ampak samo vrata z zračniki, v zidu nasproti pa *odúšnik*, v Oseku, Vitovljah in Šempasu pravijo *podzemluh*.[242]

V redkih primerih je pri hišah še videti prizidano kuhinjsko spahnjenico (*spəhnjənca*) z mogočnim *kaminom*, ki ji v teh krajih največkrat rečejo *batafur*, *butafur* ali *batifur* (*bətəfur*). Tu in tam se je ohranila še kakšna majhna izzidana krušna peč, na hišnih strehah pa slikoviti *kamini* z *odušniki*.[243]

Najbolj opazna značilnost domačij v teh krajih pa so (bili) slikoviti zunanji hodniki, *ganki* ali *gejnki*. Ti so bodisi kamniti ali leseni, zmerom so pokriti z napuščem, nanje pa se pride po zunanjem stopnišču. Redke hiše imajo po dva *ganka*, spodnjega kamnitega in zgornjega lesenega.

Kamniti *ganki* so obokani. Nekateri so v celoti zidani, drugi, zlasti tisti daljši, pa so oprti na klesane slope, ki jim tod rečejo *kolone*. Oboji so tlakovani z velikimi kamnitimi ploščami. Na *ganke* večinoma vodijo zunanja enoramna ali dvoramna kamnita stopnišča iz preprostih kladnih, redkeje iz profiliranih stopnic.[244] Majhnih *gankov* iz kamnitih plošč na konzolah, ki imajo dostop iz hiše, je razmeroma malo.

Mešana zidava v Črničah: vogelniki iz klesanega črnega kamna, zidovi iz navadnega belega kamna

Popolnoma vkopana novejša klet pri Rjavčevih v Šempasu, sezidana iz črnega kamna, ki so ga izkopali na kraju samem

[238] Povedal Franc Košuta, Vitovlje 62, čigar hiša je bila široka pet metrov in pol, torej je bila *tričetrt hiša*.

[239] Povedal Albin Dolenc, Gradišče 11, Ajdovščina.

[240] Kladnik, Geografski oris pokrajine, str. 64, 69.

[241] Zelo zanimiv *velban hram* imajo Abcovi pri Fevčih v Vrtovinu 112. V živo skalo ga je vklesal njihov stari oče Franc Lozar, ko je povečal prejšnjo manjšo stavbo. Kot sta povedala njegov sin in vnuk Venceslav starejši in mlajši, »je vjelb na škuoli zidan«. Sodeč po letnici 1912 na hišnem portalu v visokem pritličju, je bil *hram* sezidan približno v tistem času.

[242] Edvard Badalič - Edi, Osek 42, mi je povedal, da je bilo v Oseku vsaj devet *podzemluhov*: Kaštarjev, Urhov, Jobov (prej Faganelov), Frančen, Šugljev, Mihovkin, Šoštarjev, Topčev (*Tuəpčev*) in farovški.

[243] Tone Košuta, Šempas 50, je povedal, da je *kamin* ognjišča na njegovi rojstni hiši v Vitovljah imel *odušnike* na vseh straneh razen na zadnji, vetrovni strani.

[244] Stopnicam večinoma pravijo *štejnge*, v Ozeljanu in Taboru nad Dornberkom pa sem slišal tudi za *štejgne*. Če so profilirane, jim rečejo *štejnge z ruəbcem*. Povedal Miro Slokar, Dobravlje 105.

Prežitek skrilnate strehe v Kamnjah

Zidani obokani *ganki* imajo tudi zidane parapetne ograje, pokrite s klesanimi ploščami, na njih pa vitke klesane slope ali stebre, ki podpirajo napušče nad njimi. Večina *gankov* pa je imela lesene ograje iz bodisi preprostih ali okrasno oblikovanih pokončnih letev. Leseni *ganki*, oprti na tramove, imajo pogosto lepo izrezano spodnjo leseno obrobo.

Od vseh kamnitih *gankov* na tem območju sta datirana samo dva. Pri zapuščeni Mrtnáčevi, nato Puoškovi hiši na začetku stavbnega niza na južni strani cerkve sv. Justa, zraven hišne številke 22 v Gojačah, je bil manjši *gejnk*, narejen iz ene same velike kamnite plošče, ki je na prednji strani slonela na dvoramnem stopnišču, na zadnji pa na dvojni kamniti konzoli. Ta plošča, ki zdaj leži razbita na tleh, ima na čelni strani vklesano letnico 1604, ki je ena najstarejših letnic na kmečkih stavbah v teh krajih. Precej mlajši je velik *gejnk* pri Jernejevih v Malovšah 28, sodeč po letnici 1834 na kapitelu klesanega slopa, ki podpira njegove oboke. Pri Košenčevih (*Kuošənčevi*, tudi *Kostjəncovi*) v Malovšah 25 pa je manjši kamnit *gejnk*, podprt s parom konzol, ki ga lahko posredno datiramo z letnico 1884 na portalu v nadstropju, ki se odpira nanj. Posredno lahko morda datiramo tudi kamnit *gejnk* na paru konzol pri Ivánovih v Gojačah 27, pod katerim so v ometu vrezane inicialki gospodarja A. B. in letnica 1843.

Linda s poslikanimi planetami v Stomažu

Planeta iz prvotne linde pri Kožuhovih v Oseku, zdaj vzidana v fasado obnovljene hiše

Zgoraj levo nekdanja kuhinjska spahnjenica v Skriljah, desno nekdanji batafur z mogočnim kaminom v Malovšah

Nekdanja Mrtnačeva hiša v Gojačah z gejnkom iz ene same kamnite plošče z vklesano letnico 1604

Levo hiša z gankom na arkadah pri Skončnih ali Pulinčkovih v Lokavcu, desno nekdanja hiša Lekinovih v Vrtovinu. Foto Jože Gorjup, 21. 5. 1986 in 17. 9. 1990, fototeka INDOK centra pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije (dalje: fototeka INDOK centra)

Levo hiša z gankom na arkadah pri Očerinovih v Vrtovinu, desno hiša Terezinnih v Gojačah

Levo hiša z zidanim obokanim gankom pri Šuštarjevih v Kamnjah. Desno nekdanja hiša pri Zgonikovih v Skriljah 26. Foto Jože Gorjup, 28. 5. 1986, fototeka INDOK centra

Hiše z ganki pri Kaldovih v Vrtovinu, pri Drejhcovih v Skriljah in pri Blažkovih na Ravnah

Levo nekdanja hiša z obzidanim lesenim gejnkom pri Urbanovih v Malovšah, desno lesen gank pri hiši Ivanke Slokarjeve v Kamnjah

Levo lesen gank pri Polonnih v Gojačah, desno lesen gank pri Matijevih v Vrtovinu

Vrata in okna imajo praviloma klesane kamnite okvirje, portale in oknjake, ki so bili skladno z razvojem arhitekturnih stilov ter z novimi gospodarskimi razmerami in potrebami skozi čas oblikovani različno. Hišni portali so imeli tudi reprezentativno vlogo, zato so lepše in bogateje oblikovani ter kvalitetneje sklesani, pri gospodarskih poslopjih pa so navadno bolj preprosti, starejši so ponekod izdelani zelo rustikalno. Pri vgrajevanju portalov in oken so namesto zidanega razbremenilnega loka nad njimi pogosto vzidali samo primerno dolg hrastov tramič, ki mu rečejo *prekvadər*, *prekvadro* ali *rekvadro*.[245]

Dvoriščnih portonov je v primerjavi z domačijami v gornji Vipavski dolini in na Krasu tod malo, ker so tudi obzidana dvorišča razmeroma redka.[246] Kjer so, pa imajo prav tako ali še bolj izrazito reprezentativno vlogo kot hišni portali.

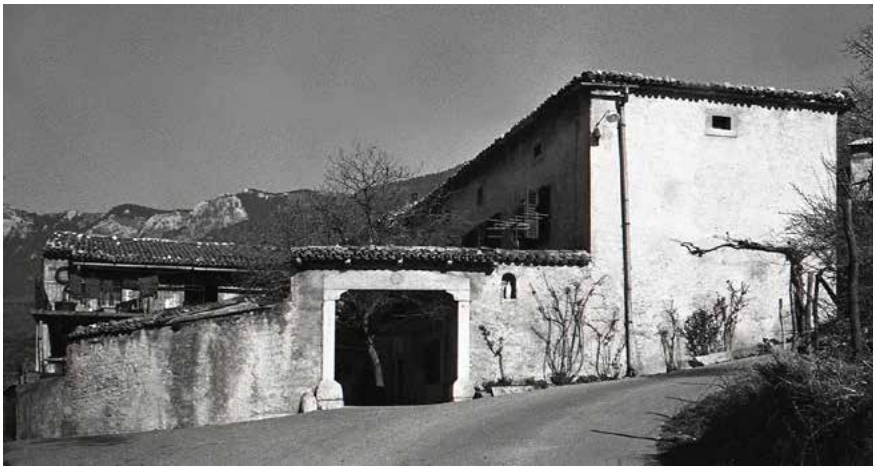

Zborjačevi, po novem Firštovi v Stomažu: ena redkih obzidanih domačij v vaseh na strmih pobočjih srednje Vipavske doline, kjer je le malo prostora za dvorišča

Dve kmečki domačiji – dva različna tipa

V nadaljevanju bom podrobneje opisal dve značilni kmečki domačiji iz srednje Vipavske doline, ki pa se razlikujeta tako po svojem položaju v vasi kot tudi po razporeditvi stavbnih enot, ki ju sestavljajo. Prva je domačija Jernejevih v Malovšah, ki se nahaja na nekoliko nagnjenem zemljišču v strnjenem vaškem jedru blizu cerkve sv. Kozme in Damijana. Stanovanjska hiša Jernejevih tvori krajši stavbni niz s hišo Grlovčkovih na severni strani vaške ulice, na njeni južni strani pa ji pripada niz gospodarskih poslopij.[247] Hiša stoji na stavbnih parcelah 186 in 187, gospodarska poslopja pa si sledijo na parcelnih številkah 183, 184 in 185, k. o. Gojače. Druga je samotna domačija Potoččevih v Šempasu na stavbni parceli 138, ki leži v bregu nad vasjo, daleč od strnjene vaške pozidave. Obe sta spomeniško zaščiteni, v register enot nepremične kulturne dediščine pa sta vpisani z oznakama: Malovše – Domačija Malovše 28, EŠD 4966, in Šempas – Domačija Šempas 59, EŠD 721.

---

[245] Venceslav Lozar starejši, Vrtovin 112, rojen leta 1911, je povedal, da v Vrtovinu rečejo *prekvadər* tudi kamniti prekladi.

[246] Dvorišču pravijo v teh krajih *borjač* (*buorjəč*) ali *plac* (*pləc*), iz doslej zbranih podatkov pa nikakor ni mogoče razbrati logike teh poimenovanj. Pri Firštovih v Stomažu, ki imajo obzidano dvorišče in so jim zato nekdaj rekli Zborjačevi, so mi povedali, da dvorišču ne rečejo več *borjač*, temveč *plac*. Na Ravnah pa so dvorišču nekdaj rekli *plac*, zdaj pa mu, tudi če ni obzidano, pravijo *borjač*. V Potočah, na primer, je samo en obzidan *borjač* na domačiji, ki ima zato tudi hišno ime V borjaču, medtem ko imajo pred vsemi drugimi vaškimi hišami *plac*. V Skriljah pa so mi izrecno povedali, da dvorišču ne rečejo *borjač*, temveč *plac*, kajti: »Tukaj ni portonov.« O imenih za dvorišče so mi pripovedovali: Albin Bratina, Stomaž 13; Marija Bovcon, Ravne 32; Leopold Bovcon, Ravne 15; Ivan Kočevar, Potoče 23, in NN v Skriljah.

[247] Jernejevi se pišejo Cigoj. Iz te družine je bila tudi Marija Cigoj (1882–1918), stara mati pisca te knjige.

Domačija Jernejevih v Malovšah

Podolgovata hiša Jernejevih, ki gleda z glavnim pročeljem na jug, je bila tako kot mnoge vipavske hiše večkrat dozidana ali prezidana. Njen najstarejši del, ki se drži hiše Grlovčkovih, so rodovi Jernejevih na prosti zahodni strani z dozidavami postopoma podaljševali in višali ter ga zaključili z nadstropno spahnjenico, k pročelju pa so prizidali obokan *gejnk*.[248] Čeprav je na kamnoseških členih vklesanih nekaj letnic in je na franciscejski mapi iz leta 1822 dokumentiran takratni obseg domačije, posameznih gradbenih faz ni mogoče zanesljivo datirati.

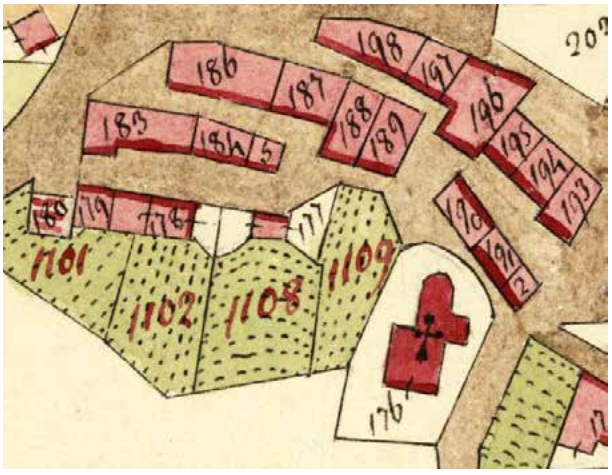

Izsek iz franciscejske mape katastrske občine Gojače, na katerem so narisane stavbne parcele domačije Jernejevih v Malovšah št. 183, 184, 185, 186 in 187

Hiša je zidana v štirih etažah. V najnižji je v osrednjem delu vkopan *vjəlbən hrəm* za vino, v katerega vodijo kamnite stopnice, vhod vanj pa uokvirja portal s potlačenim lokom. V pritličju, ki je v isti ravnini z ulico pred hišo, so ostali gospodarski prostori s preprostimi portali z ravno preklado. Prostoru za spravilo vinske posode rečejo *pər plavnikəh*, nizkemu prostoru nad *hramom* pravijo *na hrəmci*, obokanemu prostoru na prednjem koncu, kamor so spravljali krompir, pa *ta majhən hrəm*. Pod *štejngami* na *gejnk* je bil še kurnik.

Nad temi prostori je bivalno prvo nadstropje, ki je na hrbtni strani hiše v ravnini tamkajšnjega zemljišča, dostopno pa je po stopnišču in dolgem zidanem *gejnku* na prednji strani. *Gejnk* sloni na treh arkadah: stranski sta krajši in polkrožno zaključeni, osrednja je daljša in na eni strani podprta s krepkim slopom iz klesanega kamna, na katerem je vklesana letnica 1834. Na parapetnem zidu *gejnka* stoji pet vitkih klesanih slopov s preprostimi podstavki in kapiteli, ki podpirajo s korci krito *lindo* nad njim. Prostoru na *gejnku* rečejo tudi *pod lindo*. V fasadi v nadstropju so na južni strani ob preprostem vhodu štiri okna, na ožji zahodni strani je eno okno, v severni steni pa sta dve, ki sta zdaj zazidani. Prvotno so bile na njih *gartre*.

Po pripovedovanju Marte Cigoj pri Jernejevih in Zdravke Cigoj pri Božičevih[249] je bil prvi prostor v nadstropju tako imenovana *hiše* z *goniščem*. *Gonišče*, ki je bilo ob zahodni steni, je imelo na *kolonci* na eni strani sklesano prebodeno srce, na drugi strani Marijino srce, na sklepnem kamnu pa *rožo*. Na licu prednjega robnika je bila vklesana deljena letnica 1893, vmes pa sta bili še inicialki G. C., s katerima se je dal podpisati takratni gospodar Gregor Cigoj (1843–1926).[250]

Na *gonišču* je bil ob zidu *kluəp*, ki je imel eno nogo na tleh, druga, krajša pa je stala na ognjišču. Kot opremo kurišča je Marta omenila *zaglavnik* za polena, *trpiže* za lonce, *žežu* in klešče za oglje. Nad njim je bila napa, pod njo, visoko nad ognjem, pa sta bili dve ranti, na katerih so sušili drva. Včasih so pod napo tudi obesili kadit *pršute*. V severni steni zraven ognjišča je bila še izzidana krušna peč.

---

[248] Kot zgled vrhkletne hiše z zunanjim stopniščem, pokritim gankom in spahnjenico je predstavljena s sliko v Ščukovt, Andrejka, Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov, *Iz zgodovine Goriške = Kronika*, 2007, letnik 55, št. 2, str. 431 (dalje: Ščukovt, Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov).

[249] Marta z dekliškim priimkom Cigoj, Malovše 28, ki se je rodila pri Božičevih in se poročila z Miroslavom Cigojem - Jernejevim, ter Zdravka z dekliškim priimkom Cigoj, Malovše 19, rojena pri Jernejevih in poročena z Edotom Cigojem - Božičevim, sta bili svakinji. Taki izmenjavi ženinov in nevest med dvema družinama so rekli *mena*.

[250] Ta robnik je bil kasneje, ko so ognjišče razdrli, uporabljen za prvo stopnico zunanjega stopnišča, ki vodi na *gejnk*, in je še zmeraj tam.

Hiša Jernejevih z gejnkom in lindo nad njim – pogled z zahodne in južne strani

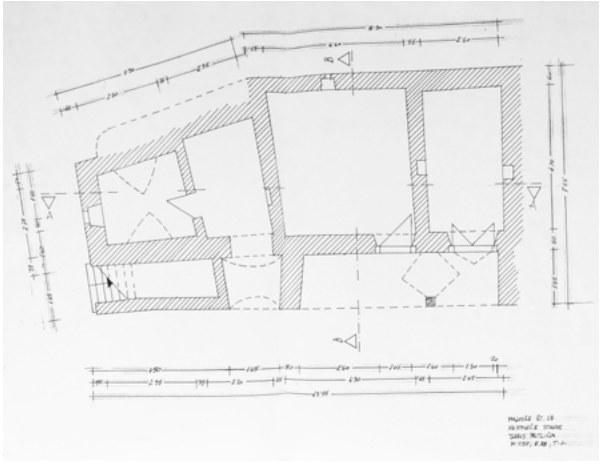

Naris glavne fasade in tloris pritličja hiše Jernejevih. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica (dalje: ZVKDS, območna enota Nova Gorica), mapa Malovše

Ognjišče ni bilo namenjeno samo za kuho: na njem so tudi *slačili turšco* in opravljali še druga domača opravila. Pod njim je gospodinja imela *mortal*, v katerem je za veliko noč tolkla hren. Možev *nono* Gregor Cigoj je, potem ko ni več rabil v ta namen, v njem tolkel tudi *vederjol*, kosti in hrastovo čreslovino za strojenje.

V južni steni je bila niša, ki se je začenjala že pri tleh, v njej pa sta bili kamniti polici za škafe z medeninastimi obroči. Vodo iz njih so zajemali z izdolbenim lesenim *kuorcem*. V zadnjem desnem kotu, kjer je bilo videti spodnjo stran stopnic v gornje nadstropje, ki so se začenjale v *kambri* desno od *hiše*, je bila *štiblca*, shramba, ki sprva niti ni bila ločena od *hiše*.

Kambra zraven *hiše* je bila prehodna, iz nje se je šlo naprej v *ta malo kambro*. Na njenem zazidanem oknu na severni strani so vklesana varovalna znamenja in redek primer tako imenovane ljudske letnice 180017, ki jo je treba brati kot 1817.[251] Iz *kambre* se je po lesenih *štejngah* prišlo na mostovž ali na

[251] Na enak način oblikovana letnica je na licu nekdanjega ognjišča Librovih na Otlici 10: na levi strani je vklesana številka 1000, na desni pa 902, vmes sta inicialki A. P. Ognjišče je bilo torej narejeno leta 1902, inicialki pa povesta, da ga je dal narediti gospodar Anton Polanc.

vrh štejng v drugem nadstropju, kjer je bila še ena *kambra za spat*. Pod streho sta *kašče* in podstrešje, ki mu rečejo *pətər* ali *na pətri*. Kot je povedala Marta Cigoj, je bil gornji del hiše dozidan okrog leta 1910, ko je bil pri Jernejevih gospodar Jožef Cigoj (1873–1949). Dozidali so mu ga vaški fantje, med katerimi je bilo več zidarjev, v povračilo za prostor za ples, ki jim ga je odstopil. Vse strehe na hiši razen strešice na izzidani peči so dvokapne in krite s korci.

Na spodnji strani ulice nasproti hiše je pod enovito dvokapno korčno streho niz gospodarskih poslopij, v katerih sta bila *štala* in *listnik* z vhodom v zahodni zatrepni steni.[252] Na prostoru domačije so bile najprej štiri murve, od leta 1962 sta ostali samo še dve, namesto ene pa je bil posajen oreh.

Samotna domačija Potoččevih v Šempasu

Domačija Potoččevih (tudi Potoščevi) je najverjetneje dobila ime po svoji legi med dvema potokoma, prvi znani gospodarji pa so se pisali Cernatič. Hiša in gospodarska poslopja, razporejeni v obliki podkve in prilagojeni strmemu zemljišču, tvorijo zelo slikovit ambient zaprtega tipa. Podobno razporeditev starejših stavbnih enot domačije je videti že na franciscejski katastrski mapi iz leta 1822, na kateri sta v daljšem osrednjem delu gospodarsko poslopje, verjetno *štala*, in hiša, nekoliko nižje na zahodni strani manjša samostojna pritiklina, na vzhodni pa večji objekt, domnevno *hram*, ki se z enim vogalom skoraj dotika hiše. Sredi 19. stoletja, ko je domačija doživela največji razcvet, je z dozidavami dobila zaokroženo podobo, kakršno je v glavnem ohranila do današnjih dni. *Hramu* v vzhodnem krilu so na spodnji strani prizidali enokapno poslopje, v zahodnem krilu pa so sezidali enokapno gospodarsko poslopje s hlevom za prašiče. Vmesni prostor do *štale* so pokrili, tako da so pridobili še lopo, na spodnji strani pa so postavili prostrano dvokapno uvozno lopo z velikim portonom, s katerim so zaprli dvorišče. Ob njej je zrasla še enokapna pritiklina.

V tistem času so tudi zvišali hišo in v nadstropje speljali lesen *gank*. V kotu med hišo in gospodarskim poslopjem na vzhodni strani so postavili prostorno visoko lopo. Njena streha se po višini in naklonu ujema s strehama hiše in gospodarskega poslopja ter je dejansko njun podaljšek, v višini nadstropja pod njo pa je v podaljšku *ganka* prostrana razgledna »veranda«, ki jo v zunanjem vogalu podpira mogočen zidan slop. V novejšem času je bil narejen še daljši lesen *gank* v dveh stopnjah pri zahodnem delu hiše in ob *štali*, ki je nadomestil nekdanja kratka *ganka* pred *štalo*. Sedanja *ganka* sta dostopna po zunanjih stopnicah, ki so v spodnji rami kamnite, od kamnitega podesta dalje pa lesene.

Razen na omenjenih gospodarskih objektih z enokapnicami so strehe na domačiji dvokapne, vse pa so krite s korci. Vrata in okna imajo večinoma kamnite okvirje, nad okni v vzhodnih fasadah so tudi skrilnati nastreški.[253]

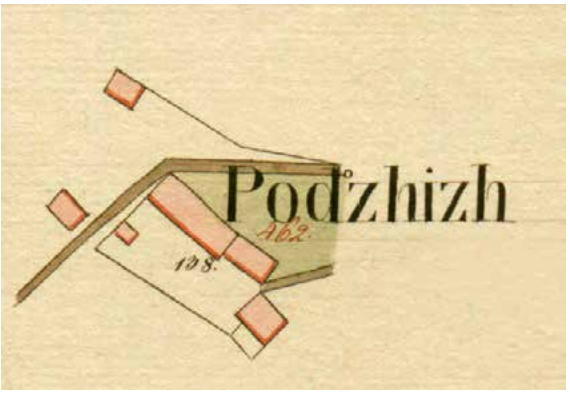

Izsek iz franciscejske katastrske mape za Šempas, na katerem so narisane vse stavbne parcele domačije Potoččevih

Položno dvorišče je na spodnji strani podzidano s škarpo iz naravno oblikovanih in na suho zloženih

[252] Tam so Jernejevi imeli za korito, iz katerega je pilo *svene*, *koprivnik* iz nekdanje cerkve na Kozmacu. Potem so ga dali zetu Mirotu Mačusu v Brestje v Brdih, on pa ga je vzidal kot lijak v vinskem *hramu*.

[253] Takemu nastrešku so rekli *lindica* ali *pjovər*. Povedala sta Friderik Škarabot, Vitovlje 91, in Pavla Murovec, Šempas 120, rojena leta 1911.

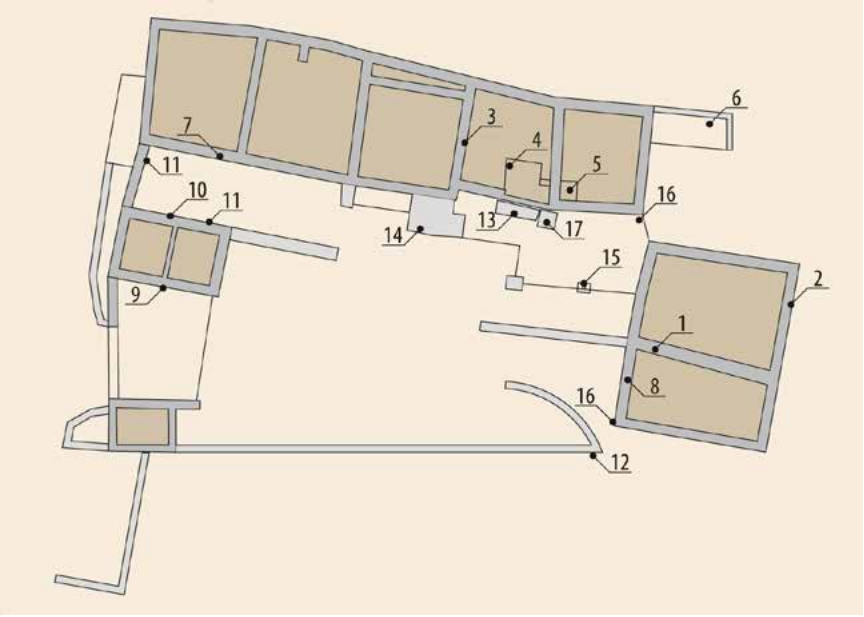

Naris južnih fasad in tloris domačije Potoččevih: 1. prag z letnico 1696, 2. gotsko okence, 3. letnica na notranjem portalu, 4. ognjišče, 5. krušna peč, 6. vodnjak, 7. letnica na okencu štale, 8. letnica na portalu prizidka, 9. letnica na prekladi pri svinjaku, 10. letnica na oknu senika, 11. votla kamna za privezovanje živine pred štalo, 12. letnica na škarpi, 13. letnica na kamniti klopi, 14. letnica na kamnitem stopnišču, 15. kamniti podstavek lesenega stebra, 16. dvoja vrata na tečaj, 17. kamnita miza. Risala Debora Batagelj, Šempas.

blokov *sivega kamna*, ki so deloma v pravilnih, enako visokih skladih. Na vzhodni strani je za hišo vodnjak, pokrit z novo masivno kamnito ploščo, dostopen pa je skozi starinska *vrata na tečaj* na prehodu med hišo in vzhodnim krilom domačije. Podobna nizka vrata vodijo tudi na vrt pod dvoriščem, oboja pa so izdelana na novo.

Ta starinska domačija, ki je bila v zadnjem času kvalitetno obnovljena, se odlikuje tudi po tem, da so njene številne dozidave dokumentirane z letnicami, vklesanimi v kamen ali vrezanimi v les. O najstarejši zidavi priča gotsko okence *hrama* s posnetimi robovi, po katerem je mogoče ta del domačije datirati vsaj v 16., če ne celo v 15. stoletje. To domnevo posredno potrjuje tudi letnica 1696, vklesana v prag preprostega portala, ki označuje njegovo prezidavo ali dozidavo. Sedanja hiša je bila, sodeč po letnici 1728 na prekladi rustikalno oblikovanega notranjega portala, ki povezuje prostorno kuhinjo s shrambo, zgrajena vsaj že v prvi polovici 18. stoletja. V kuhinji, tlakovani z grobimi *skrlami* naravnih oblik, so v izvirni podobi ohranjeni preprosto kamnito ognjišče z opečnim kuriščem in leseno napo nad njim,[254] krušna peč, ki je izzidana v sosednji prostor, in *vedərnik* z dvema policama – vsi zelo

[254] To ognjišče se omenja tudi v Ščukovt, Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov, str. 424, 426.

rustikalnih oblik in izdelave. Zidava ali prezidava *štale*, ki se drži hiše, je datirana z letnico 1780 na njenem oknu. Ob njej je vklesan tudi dvovrstični napis, ki pa je tako poškodovan, da njegovega pomena ni mogoče razbrati.

Sledijo letnice številnih dozidav sredi 19. stoletja. Najprej so napravili spodnji prizidek v desnem krilu domačije, o čemer priča skrita letnica 1850, vrezana v masivno leseno preklado na notranji strani vhoda vanj. Najbolj dejavno je bilo leto 1862. Takrat so nekoliko izravnali dvorišče in ga podzidali z omenjeno suhozidno škarpo, z letnico pa so jo označili ob stopnicah, ki vodijo z dvorišča na vrt. Enake letnice so na leseni prekladi nad dvema vzporednima vhodoma v svinjak, na levem oknjaku nadstropnega okenca v istem objektu, ki ima prav tako leseno preklado, in na bloku sivega peščenjaka, ki služi za klop pred hišnim pročeljem. Leto mlajša je letnica na kamnitem spodnjem delu stopnišča, ki vodi na *ganke* in v nadstropne prostore hiše z velikimi okni iz istega časa. Seznam datacij je zaključen z letnico 1950 na plošči kamnite mize zraven omenjene klopi.

Pogled na domačijo Potoččevih z južne strani pred obnovo

Levo obnovljene fasade na vzhodni strani domačije, kjer je njen najstarejši datirani del; desno letnica 1696, vklesana v prag hrama

Edinstveni hišni prag z zunanjo stopnico in notranjim podaljškom v kuhinjski tlak, vse sklesano iz enega kosa

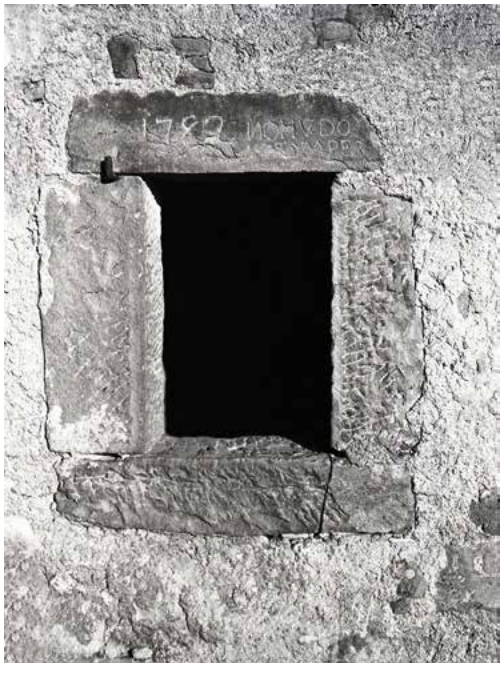

Levo rustikalno izdelani notranji portal z letnico 1728 in domnevnim kamnoseškim znakom, zgoraj okno nekdanje štale z deloma zabrisanim napisom iz leta 1780

Domačija opazovalca najprej očara s slikovito razporeditvijo stavbnih enot v sonaravnem skladju z lego v bregu, nič manj pa z uporabo priročnega gradiva, od gradnje s flišnim peščenjakom do hrastovih stropnih in strešnih konstrukcij, s smotrno in varčno kombinacijo kamnitih in lesenih stavbnih členov, kot so kamnite stopnice in leseni *ganki*, z rustikalno izdelavo kamnitih portalov in okenskih okvirjev, kombiniranih z lesenimi prekladami, s starinskimi *vrati na tečaj*, s praktičnimi rešitvami, kot so v stenah lope pred *štalo* vzidani kamni z naravnimi luknjami za privez živine, in drugimi domiselnimi rešitvami. Lepota in šarm te skromne arhitekture je v ubranem zlitju sonaravnosti, praktične uporabnosti in skladnosti njenih stavbnih členov.

Kamnoseški stavbni členi

Baše, *vajngerji*, *rožanci*, *pilaštri*, *kroštani*, *odrsniki*, *odritniki* …

Najbolj običajni kamnoseški stavbni členi kmečkih domačij so portali in portoni, okenski okvirji, zunanja in notranja stopnišča, zunanji in notranji kamniti tlaki, vogelni odbijači, pri nekaterih tudi konzolni ali arkadni balkoni ter slopi ali stebri, ki podpirajo balkone in napušče nad njimi. V hišah je bila po starem vgrajena tudi kamnita oprema, kot so ognjišča, lijaki za pomivanje posode in *vedərniki* ali preproste police za škafe z vodo, od premičnega kamnitega inventarja pa so v njih imeli predvsem kamne za shranjevanje masti in možnarje.

Domači izrazi za kamnoseške stavbne člene in njihove sestavne dele

Portali in portoni

S portalom je mišljen kamnit okvir vhoda v hišo ali v gospodarsko poslopje, porton pa je večji kamnit okvir, na primer vhoda na dvorišče kmečke domačije. Hišnemu portalu in dvoriščnemu portonu v Vipavski dolini na splošno pravijo *porton* (*pərton*, *pərtuən*). V gornji Vipavski dolini za dvoriščne portone uporabljajo izraza *porton* (*pərtuən*) in pogosteje *kolona* (*kəluəna*).[255] Portonu ločne oblike praviloma rečejo *okrogla kolona*, pravokotnemu pa *ravna* ali *kvadratna kolona*. Ponekod v srednji Vipavski dolini, na primer v Braniku, na Preserjah in Ravnah, so tudi hišnemu portalu rekli *kəluəna*, če je bil ločno zaključen, pa *vjəlbəna kəluəna*, medtem ko je v Potočah izraz *kəluəna* rezerviran za ločni portal, *pərtuən* pa za portal z ravno preklado. Narečni izrazi za sestavne dele portalov in portonov na obravnavanem območju so:

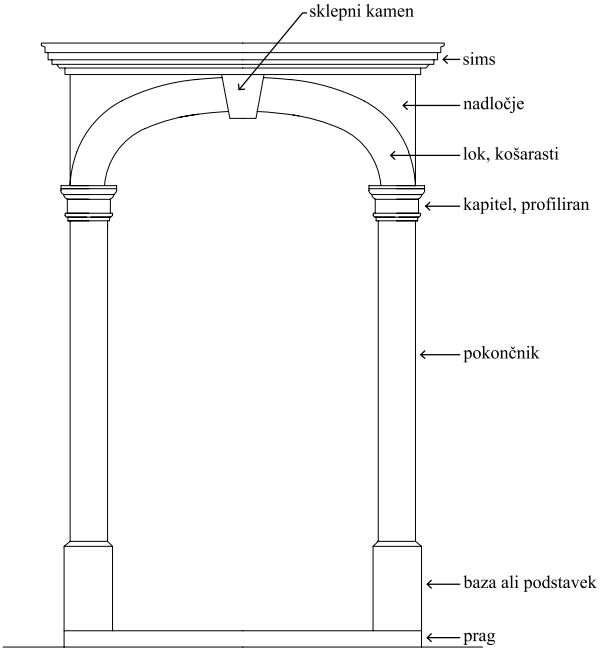

Portal s košarastim lokom, nadločjema in simsom. Risala Teja Mržek.

prag – *pražnik* (Batuje)

podstavek ali **baza** – *baša* (Podnanos, Manče, Budanje, Ajdovščina, Malovše), *cokəl* (Malovše), *stol*, *stuol* (Budanje, Šempas), *pouštər* (Ravne), *odbijač* (Goče), *odrsnik* (Velike Žablje), *odrivnik* (Črniče)

pokončnik (tudi pri oknu) – *pokuončnik* (Dobravlje), *vajngər* (Podraga, Vipava, Dobravlje, Skrilje, Stomaž, Kamnje, Vrtovin, Črniče), *vagərl* (Malovše), *vangəl* (Branik), *vanger* (Osek), *jərta* (Osek), *vangərəl* (Ravne), *vejngər* (Malovše), *pilaštər* (Ravne, Vitovlje)

[255] Opozoriti moram, da v srednji Vipavski dolini izraz *kolona* pomeni tudi steber ali slop.

podboj, **podboji** (baza in pokončnik ali tudi portal kot celota) – *vajngərji* (Budanje, Skrilje, Potoče, Ravne), *vajngər* (Vrhpolje), *vajngərli* (Vrtovin, Malovše), *vejngər* (Ravne), *vangəlni* (Preserje), *rəžanc* (Vrtovin, Šempas), *rožanc* (Vrhpolje), *rožanci*, *rəžanci* (Ajdovščina, Sanabor, Kamnje, Šempas), *režaunci* (Budanje), *reženci* (Osek)
profiliran kapitel – *sims* (Budanje)
konzolni kapitel – *pouštər* (Ravne, Stomaž), *figurnik* (Sanabor), *kərniž* (Poreče), *sims* (Budanje), *kruəštən* (Budanje)
lok – *kəluəna* (Manče, Ajdovščina)
sklepni kamen – *zagozda*, *zaguzda* (Ajdovščina), *kajla* (Ajdovščina), *kluč* (Budanje, Manče)
preklada – *kərniž* (Ravne), *sljeme* (Ravne), *prekvadər* (Vrtovin), *rekvadər* (Tabor na Dornberkom), *gurənc* (Podnanos, Podraga, Manče), *vrhnak* (Budanje)
sims – *kərniž* (Dobravlje, Skrilje, Šempas)

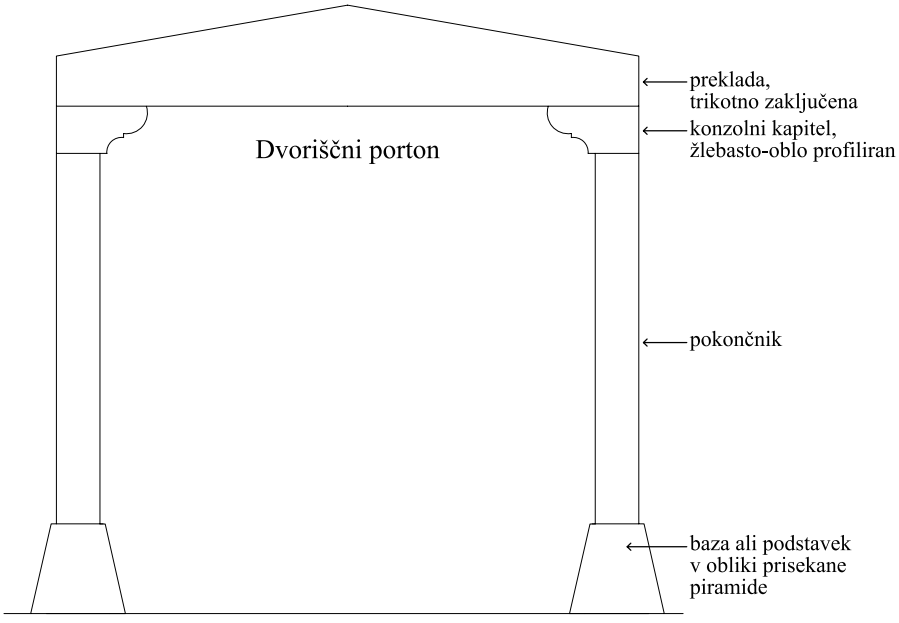

Porton s profiliranima konzolnima kapiteloma in trikotno zaključeno preklado. Risala Teja Mržek.

Izrazi za balkonske in druge konzole

flegərnik (Ravne)
kroštan, *kruəštən* (Lokavec, Budanje, Vrhpolje),[256] *kruštan* (Šempas)
medjon (Lokavec, Vrhje, Kras)
meljon, *meljuən* (Bogo na Vrheh, Hruševica na Krasu)
noga, *nuoga* (Ravne)
nosilc (Gojače, Štjak, Šmarje)
tregar, *treger*, *tregər* (Budanje, Sanabor, Kamnje, Gojače)

[256] V Blagajniškem dnevniku župnije Vrhpolje 1894–1934 je zapisana tudi oblika »Tragštein«.

Izrazi za odbijač ali opestnik[257]

blazina (Tabor nad Dornberkom)
drsaunik (Vrabče / Gabrovica pri Komnu)
drsnik (Vipavski Križ)
odbijač (Col, Goče: *baša* kot odbijač)
odbijaunik (Vrabče)
odbiunik (Ravne)
odganjavc (Podraga)
odmaknik (Šmihel nad Ozeljanom)
odmejtounik (Planina, Vipava, Ustje)
odmetaunik, *uədmətaunik* (Planina, Kožmani, Šturje, Ajdovščina, Vipava, Sanabor, Lozice)
odmejtnik (Podnanos, Ustje, Ravne)
odmejtk (Lozice)
odritnik (Malovše, Selo)
odrivač (Gozd, Stomaž na Vrheh)
odrivaunik (Gaberje, Sela na Vrheh, Razguri, Griže)
odrivounik (Gojače, Selo)
odriunik (Črniče: tudi *odriunik portona*, Ravne, Sanabor, Batuje, Malovše, Grivče, Bogo, Griže)
odrsaunik, *uədrsaunik* (Lokavec, Cesta, Plače, Vipavski Križ, Stomaž, Šmarje, Zavino)
odrsnik, *uədrsnik* (Spodnja Branica, Brje, Ajdovščina, Velike Žablje, Cesta, Stomaž, Skrilje, Dobravlje, Kamnje, Črniče, Vrtovin, Šempas, pogosto na Krasu)
odršnjak (Vrabče / Gabrovica pri Komnu)
oduəriunik (Ravne)
poročaj (Lokavec)
potencuən (Vitovlje, Šempas)
uoriunik (Ravne)
varnik (Col)
vornik, *uornik*, *uərnik* (Tabor nad Dornberkom, Večkoti)
vrnik, *uərnik* (Branik)

[257] Za odbijač navajam tudi precej sopomenk iz širše Vipavske doline in njene okolice. Kot sta pojasnila Marta Furlan, Brje 12, in Alojz Pelicon, Tabor 3, je vloga odbijača, da »varje koutuən«, »da odrjene proč voz, da ne posuje vogala«.

Portali in portoni v zgodovinskem in tipološkem pogledu

Na starejših datiranih portalih je razen letnic malo drugih napisov, šele sčasoma na njih pogosteje opažamo tudi inicialke naročnikov oziroma gospodarjev in Jezusove monograme IHS, ki so praviloma na osrednjem mestu. Napisi so največkrat vklesani na prekladi, pri ločnih portalih pa na sklepnem kamnu, le izjemoma na podstavkih, kapitelih ali celo na pragu.[258] Starejši portali so bili navadno brez okrasja, krašenje se je razmahnilo šele v 19. stoletju. Tedaj so nastale tudi mnoge oblikovne različice, med katerimi so tudi zaradi številčnosti najopaznejši portali s trikotno zaključeno preklado ter ločni portali z nadločjema in simsom.

Po starejših letnicah na portalih lahko z veliko verjetnostjo sklepamo tudi o času nastanka stavb, ki jim pripadajo, medtem ko portali z letnicami iz 19. in 20. stoletja pogosto pričajo zgolj o takratnih prezidavah ali dozidavah, do katerih je prihajalo bodisi zaradi večje gospodarske moči ali številčne rasti družine, sprememb v načinu gospodarjenja[259] ali želje po lepšanju domačij v skladu s sočasnimi stilnimi težnjami.

Če izjemoma upoštevamo še cerkvene stavbe, so najstarejši portali v teh krajih trije cerkveni ločni portali **iz 15. in prve polovice 16. stoletja**, se pravi iz obdobja pozne gotike. Na prvotnem mestu stoji samo še portal cerkve sv. Mihaela v Šmihelu, medtem ko sta bila portala v Črničah in Malovšah v kasnejših obdobjih, bodisi pri prezidavi ali ob ukinitvi tamkajšnjih cerkva, odstranjena in sekundarno uporabljena pri kmečkih gospodarskih poslopjih. Profilirani portal s šilastim lokom v Šmihelu je tudi po nastanku prvi med njimi. Datiran je v čas okrog leta 1470, njegovo avtorstvo pa se pripisuje tako imenovanemu anonimnemu Mojstru cerkve sv. Mihaela v Gorenjem Polju, ki je s svojim kamnoseškim znakom kar petkrat »podpisan« na njegovih sestavnih delih.[260]

Profilirani šilastoločni portal cerkve sv. Mihaela v Šmihelu s petimi kamnoseškimi znaki

[258] Taka redkost je letnica 1863, vklesana na pragu hišnega portala pri Pevčenovih, Batuje 19.

[259] To velja predvsem za portone ali *kolone*, kakor jim rečejo na gornjem Vipavskem in na Krasu. Za primer naj omenim podiranje ločnih portonov in postavljanje večjih portonov s preklado na Krasu kot posledico opuščanja reje ovc, ki so se pretežno pasle, in prehoda na rejo goveda, ki je potrebovalo več sena v jaslih. Za ovce je zadostovalo, da so jim znosili seno domov v rjuhah ali ga pripeljali na majhnih vozovih z oslovsko vprego; ko so začeli rediti vole, s katerimi so lahko peljali velike vozove sena, pa so majhne stare *kolone* začeli podirati, »premožnejši pa so si delali nove kolone, velike, štirioglate«. Škofijski arhiv Koper: Šček, Virgil, *Paberki 2*, str. 74–75. Pri tem se z žalostjo spominjam podobnega početja v drugi polovici 20. stoletja, ko so kmetje zaradi pojava in uporabe še večjih samonakladalnih naprav za seno podrli tudi marsikatero »veliko, štirioglato kolono«, le da namesto nje niso postavili druge, večje, kaj šele lepše. Samonakladalke pa so zaradi hitrega razvoja kmetijske mehanizacije kmalu »upokojili«.

[260] Glej Peskar, Robert, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530) / Architettura gotica nel Goriziano. I »cantieri«(1460–1530)*, Nova Gorica 1999, str. 75 (dalje: Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*).

Šmihelskemu portalu najbrž sledi polkrožno zaključeni profilirani portal *hrama* Košenčevih, Malovše 26, ki je pripadal nekdanji gotski cerkvi sv. Kozme in Damijana na Kozmacu pri Malovšah. Na njem so vklesani štirje enaki kamnoseški znaki, eden od njih je zrcalno obrnjen. Po teh znakih, kakršne vidimo tudi na župnijski cerkvi Marijinega vnebovzetja v Kojskem v Goriških brdih, ki je bila sezidana okrog let 1490–1492,[261] lahko tudi ta portal datiramo približno v isti čas.

Tretji je tako imenovani portal na oslovski hrbet pri Smodinovi *štali* v Črničah 81, ki ima na sklepnem kamnu vklesan datum: × I S × 3 × 9: / × Z · Augs, se pravi 2. avgusta 1539. Ta polni datum, ki je na portalih nekaj izjemnega celo v primorskem merilu, spremlja še kamnoseški znak v obliki črke K, ki se ne ponovi na nobenem drugem poznogotskem objektu na Primorskem. Po ustnem izročilu je ta portal pripadal nekdanji cerkvi sv. Marka v črniškem Brithu.[262]

Portal nekdanje gotske cerkve sv. Kozme in Damijana na Kozmacu pri Malovšah. Foto Jože Gorjup, 28. 5. 1986, fototeka INDOK centra

Tako imenovani portal na oslovski hrbet pri Smodinovi štali v Črničah ima na poševno posnetem robu in spodnjem licu sklepnega kamna vklesan datum 2. avgusta 1539 ter kamnoseški znak.

[261] Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 330–331.

[262] Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (Nadškofijski arhiv Gorica, dalje: ACAG), *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče, odgovori župnika Cibiča na vprašalnik o župniji Črniče, 30. 6. 1891: »Ex traditione populi erat olim parochialis S. Marci in Britih. Extat porta gothica cum inscriptione: 2. Aug. 1539.« Ta portal je bil z navedbo napačne letnice 1573 objavljen v knjigi Sedej, Ivan, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana 1989, str. 28 (dalje: Sedej, Sto *najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*).

Omeniti je treba še dva nedatirana portala, ki sta po vsej verjetnosti nastala v prvi polovici 16. stoletja. Pri nekdanji hiši številka 54 v Oseku je bil poznogotski portal s podbojema, posnetima na usločeno ajdovo zrno, in s posneto preklado, njegova posebnost pa sta bila profilirana konzolna kapitela s prav tako posnetimi robovi. Verjetno je prvotno pripadal gotski cerkvi v Oseku. Če ta domneva drži, ga lahko datiramo v leto 1507, ko je bila cerkev sezidana. Žal o njem ni več sledu.

Pri *hramu* prenovljene hiše v Lokavcu 42A najdemo gornji, polkrožni del portala, ki je bil prvotno na vhodu v *hram* pri hiši Batištovih, Lokavec 28.[263] Na široko posnetem robu temenskega dela so vklesana kar tri znamenja: na levi nekakšne »grabljice«, ki spominjajo na zrcalno obrnjeno glagolsko črko B, v sredi nedoločen grb s poševno prečko, ki morda kaže na nekdanje grofovsko lastništvo prvotnega *hrama*, na desni pa kamnoseški znak. Po tem znaku, ki je enak kamnoseškemu znaku na polkrožnem portalu nekdanjega kapucinskega *hrama* v Štjaku iz leta 1530, se tudi ta portal uvršča približno v isti čas.[264]

Izjemna starina iz tega stoletja je portal v muzejski hiši Možinovih v zaselku Možini, Brje 71, ki je bil sprva hišni portal, zaradi prizidave pa se je potem znašel v notranjosti hiše. Žal je bil tudi preklesan z zobatim kladivom. Zaključen je s polkrožnim lokom, oprtim na profilirana kapitela, s čimer že kaže renesančne stilne težnje, na loku pa je vklesan napis, ki je v zvestem prepisu s privzdignjenimi pikami videti takole: I · S · 6 · 9 · X · V ·. Na koncu je še znamenje v obliki andrejevega križca, kombiniranega z latinskim križcem, ki bi utegnil biti kamnoseški znak. V tem primeru gre najverjetneje za datum, sestavljen iz arabskih in rimskih števk, ki ga glede na način pisanja datumov v tistem času beremo: leta 1569, (dne) 10. maja.[265]

O trdoživosti gotske kamnoseške tradicije v Vipavski dolini priča datirani ločni portal pri Žorževih v Batujah 37, ki je zdaj zazidan in večji del ometan, na vidnem temenu njegovega polkrožnega loka pa

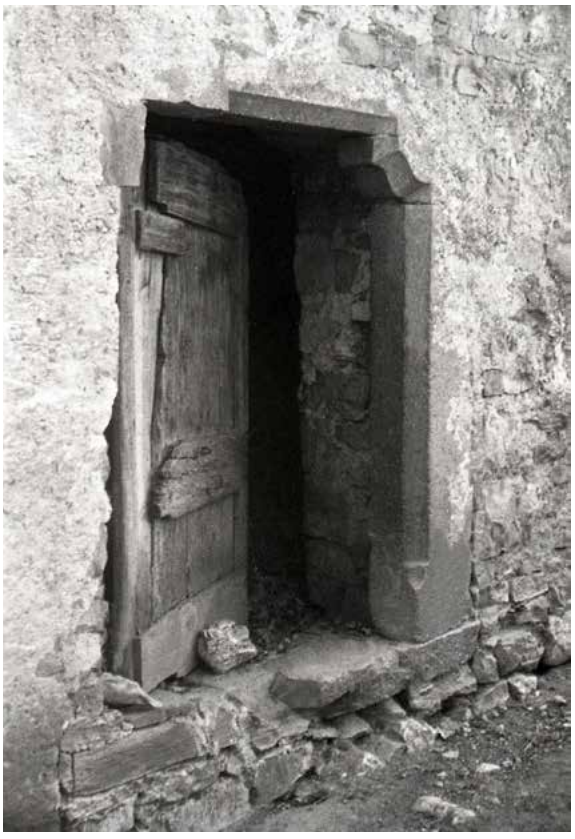

Poznogotski portal pri nekdanji hiši številka 54 v Oseku. Foto Emil Smole, fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Gornji del polkrožnega portala pri Možinovih z zanimivo kombinacijo vklesanih znakov

[263] Po informaciji rodoslovca in domoznanca Uroša Kovača iz Lokavca je bil ta del portala od Batištovih prenesen in vzidan na sedanjem mestu okrog leta 1976.

[264] Glej Premrl, Božidar, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022, str. 23 (dalje: Premrl, *Nesmrtni kamen*).

[265] Za razlago tega napisa se zahvaljujem lektorici in urednici Alenki Jelovšek.

je poleg letnice 1572 vklesan tudi kamnoseški znak značilne gotske oblike. Na tem mestu je treba omeniti tudi poznogotski polkrožni portal s posnetim robom pri nekdanji kašči Mainardijevega dvorca v Šempasu, ki so mu kasneje na temenu vklesali letnico 1717, s čimer so verjetno oznamovali kakšno popravilo ali prezidavo. Nekaj posebnega je bil gotski ločni portal pri Živčevih v Vitovljah 31, ki je imel rob posnet na polno ajdovo zrno, sestavljen pa je bil iz številnih klesancev, kar je postalo značilnost kasnejših baročnih rustikalnih portalov.

Letnica 1572 in kamnoseški znak na zazidanem ločnem portalu pri Žorževih v Batujah

Pod zvonikom župnijske cerkve sv. Danijela v Dornberku je stranski portal, ki ga sestavljajo dva krepka monolitna pokončnika in še krepkejša preklada s plitvim simsom v enem kosu. Po obliki torej ni kaj posebnega, je pa na Vipavskem edinstven po napisu na prekladi. Na njej je s kurzivnimi glagolskimi črkami vklesano: PoP JuRI Č F N G, pri čemer zadnje štiri razprto vklesane velike glagolske črke beremo kot letnico 1574, sledi pa jim še enaka razprto klesana rimska letnica MDLXXIIII. Hrvaški umetnostni zgodovinar in strokovnjak za glagolske napise Branko Fučić, ki ga je objavil v svojem monumentalnem delu *Glagoljski natpisi*, je ob tem zapisal, da napis navaja ime takratnega glagoljaškega župnika popa Jurija in leto postavitve portala ali celo gradnje cerkve.[266] Novejše raziskave potrjujejo, da je bil to glavni portal sočasno zgrajene cerkve, postavljene v smeri vzhod–zahod.[267] Ko je leta 1966 napis na njem popisoval naš umetnostni zgodovinar in konservator France Stele, je verjetno prav v župnijskem arhivu v Dornberku našel podatek, da je bil pop Jurij verjetno župnik Jurij Skortiga, ki je umrl v Dornberku leta 1581.[268]

Portal z glagolskim napisom pri župnijski cerkvi sv. Danijela v Dornberku

Zadnji datirani portal iz tega stoletja še krasi vhod v hišo Vipavski Križ 15 s hišnim imenom pri Ferjančiču, ki se je še izpod Italije drži tudi ime Dopolavoro. Oblikovan je podobno kot oni na Brjah, le da ima preprosta kapitela in polkrožni lok, ki ima v temenu vklesano rimsko letnico MDXCII, obdano s privzdignjenima pikama, ki jo beremo kot 1592, pod njo pa inicialki A in F, povezani s prečko, na kateri stoji nenavadno oblikovan križec z dvema prekrižanima prečkama. Kdo se je dal podpisati s tema inicialkama, ostaja uganka.

[266] Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb 1982, str. 128.
[267] *Kratka zgodovina dornberške cerkve*, https://zupnija-dornberk.rkc.si/predstavitev/.
[268] Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, ZRC SAZU, Steletovi terenski zapiski, kartoteka spomenikov, str. 3.

Iz 17. stoletja, za katero je v arhitekturi značilno zlitje gotskih in baročnih stilnih prvin, je na tem območju znanih več datiranih portalov. Prvi, ki je vzidan v nadstropju gospodarskega poslopja v stavbnem nizu za cerkvijo sv. Ane v Batujah,[269] je značilnih poznogotskih oblik s polkrožnim lokom in na ajdovo zrno posnetim robom. Na levem delu loka ima vklesano letnico 1605, pod njo pa inicialki B. M., ki sta med sabo povezani s prečko, na kateri stoji križec. Taki »podpisi« v kamnu so bili značilni za 17. in tudi 18. stoletje.

Izjemni napis na hišnem portalu v Vipavskem Križu

Naslednji datirani portal iz 17. stoletja je najbrž iz klesancev sestavljeni in polkrožno zaključeni notranji portal pri Podgracarju v zaselku Podgrac na nekdanji hišni številki Osek 2, zdaj številka 1, ki je prvotno vodil izpod lope v mlin.[270] Letnice namreč ni mogoče zanesljivo razbrati, ker je oblikovana tako nenavadno, da omogoča različne razlage. V njenem prvem delu sta arabski števki 1 in 6, v drugem delu pa je verjetno rimska številka VIII, kar pogojno berem kot 1608.[271]

Sklepni kamen ločnega portala z domnevno letnico 1608 pri Podgracarju v Podgracu

Na domačiji s hišno številko 155 v braniškem zaselku Miklavi, ki je bila menda prvotno grofovska pristava,[272] je nenavadno masiven ločni kletni portal, ki ima na sklepnem kamnu vklesan ščitek s ptico, levo in desno ob njem inicialki G in P, nad ščitkom monogram IHS, pod njim pa deljeno letnico 1612.[273] Pomena ptice, v kateri je gospodinja Frančiška Bizjak videla »goloba«, in inicialk mi ni uspelo razvozlati.[274]

Nekdanje mesto Križ ima v severnem obzidju glavni vhod z zelo velikim rustikalnim portonom, ki je zaradi grobo obdelanih klesancev tudi zelo rustikalnega videza. K temu prispeva tudi manj kvaliteten siv peščenjak, iz katerega je sklesan. Na sklepnem kamnu klinaste oblike, ki je edini bolj gladko obdelan, je na sredi sled domnevnega reliefnega grba, spodaj pa je vklesana precej sprana letnica 1617, ki jo sicer večinoma berejo kot 1613,[275] pod njo pa sta še začetnici D in D neznanega pomena.[276]

---

[269] V pritličju je bil *hram* in nad njim senik, stavba pa je v lasti Kvrtičkinih, Batuje 65. Sporočil Rafael Krkoč, Batuje 66.

[270] Kasneje so to hišo kupili, podrli in prezidali sosedje Krtovi na številki 1, zato je zdaj vse skupaj hišna številka Osek 1.

[271] Tako so to letnico brali tudi drugi pisci. Primerjaj Možina, Boris, Vipavski mlini: od Branika do Lozic na Vipavskem, v: *Jadranski koledar*, Trst 1996, str. 164.

[272] Povedala Frančiška Bizjak, Branik 155.

[273] Kot domnevna pristava rihemberških grofov Lanthierijev je ta domačija omenjena tudi v knjigi Sapač, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Peta knjiga. Kras in Primorje*, Ljubljana 2011, str. 191 (dalje: Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji V*).

[274] Vseeno naj zapišem domnevo, da se za začetnico P morda skriva domači priimek Paljk (Palich) ali pa Pregl – oba sta namreč vklesana poleg baronskih, grofovskih in knežjih imen v napisu na tako imenovanem *pilu* Na Governi v Braniku, ki je bil sicer postavljen leta 1831.

[275] Primerjaj Medvešček, Peter, *Opis Sv. Križa*, Gorica 1904, str. 27 (dalje: Medvešček, *Opis Sv. Križa*), in Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji II*, str. 150.

[276] Zaradi rustikalne obdelave portona sem domneval, da je originalen verjetno samo sklepni kamen, ves ostali del portona pa najbrž kasnejšega nastanka, kastelolog Igor Sapač pa me je opozoril, da je podobno oblikovan nekdanji glavni porton dvorca Dobrovo v Goriških brdih, ki bi utegnil nastati že v 17. stoletju.

Rustikalni obzidni porton nekdanjega mesta Križ. Foto Borut Koloini, Vipavski Križ

V starinskem ambientu hiše pri Krištofu, po starem pri Jakopinovih v Batujah 17, je pod lesenim *gankom* za baročni čas značilen polkrožni rustikalni portal, v katerem se izmenjujejo širši in ožji klesanci, na klinastem sklepnem kamnu pa ima vklesano letnico 1637. Samo leto dni mlajši je bil ločni portal nekdanje *štale* v Batujah 26, ki ima na gornjih dveh delih loka razprto vklesano letnico 1638. Pri župnišču v Črničah pa se je ohranil klinast sklepni kamen, okrašen z reliefnim visečim listom in razprto vklesano letnico 1639, ki je morda prišel iz nekdanje cerkve v Brithu,[277] zdaj pa je vzidan pri lijaku pod vrtno pipo na dvorišču župnišča.

Po ustnem izročilu je bila v Oseku nad vhodom v nekdanjo Kaštarjevo hišo *jərta* z inicialkama T. R., monogramom IHS in letnico 1648, ki si jo je nekdo »neke davne noči brez lune izposodil in jo pozabil vrniti«. Domneva se, da bi prvo črko T lahko prebrali kot Tomaž, R pa kot njegov priimek Rijavec.[278]

Natančno v sredo stoletja je bil v Taboru nad Dornberkom datiran ločni portal skednja nasproti hišne številke 42, ki ima poševno prisekana podstavka, kapitela skoraj kockaste oblike in širok sklepni kamen z vklesano letnico 1650 ter je v celoti fino obdelan s špico. V preteklosti so bili njegovi lastniki Kerševani, ki so bili skozi več rodov upravniki grada Dornberg, v njihovi lasti pa so bile poleg današnje hiše številka 42 še druge stavbe na obeh straneh ulice.[279] Nazadnje je bil skedenj v lasti Kristeljevih, ti pa so portal pred časom prodali na Preserje 14E.

---

[277] Ta domneva iz ust Danila Fišerja, Črniče 41, se zdi tem bolj sprejemljiva, ker je letnica 1639 ravno sto let mlajša od tiste na gotskem portalu pri Smodinovi *štali*, ki je po izročilu pripadal stari cerkvi v Brithu. Prav možno se namreč zdi, da so gotsko cerkev barokizirali in v njej postavili nov slavolok s takim sklepnim kamnom ob njeni okrogli obletnici.

[278] Povedal Edvard Badalič - Edi, Osek 42. Glej tudi Badalič Volk, *Zvonilo je trikrat*.

[279] Sporočil Janko Čotar Mlakar iz Tabora 10A.

V Selu je obzidana domačija Maitijevih s hišno številko 33, ki ji rečejo Grad. Bila je in je še zmerom domovanje članov rodbine Maiti (Maitti), ki so se v začetku 17. stoletja priselili iz Bergama v Gorico in bili leta 1702 povzdignjeni v plemiški stan, ena njihova veja pa je prišla v Selo, kjer se je sčasoma poslovenila. V Selu so bili že vsaj leta 1666, o čemer pričata ta letnica in monogram FLM na sklepnem kamnu ločnega portala sedanje delavnice na dvoriščni strani. S tem monogramom se je podpisal stavbenik **Felice Lorenzo Maitti**, o katerem je znano tudi, da je napravil načrta za prezidavo kapucinske samostanske cerkve sv. Antona Padovanskega (1658) in stolnice (1682) v Gorici.[280] Enaka letnica in monogram sta tudi na sklepnem kamnu nekdanjega dvoriščnega portona, ki je zdaj postavljen kot spolija na zidu zraven novejšega dvoriščnega portona.[281]

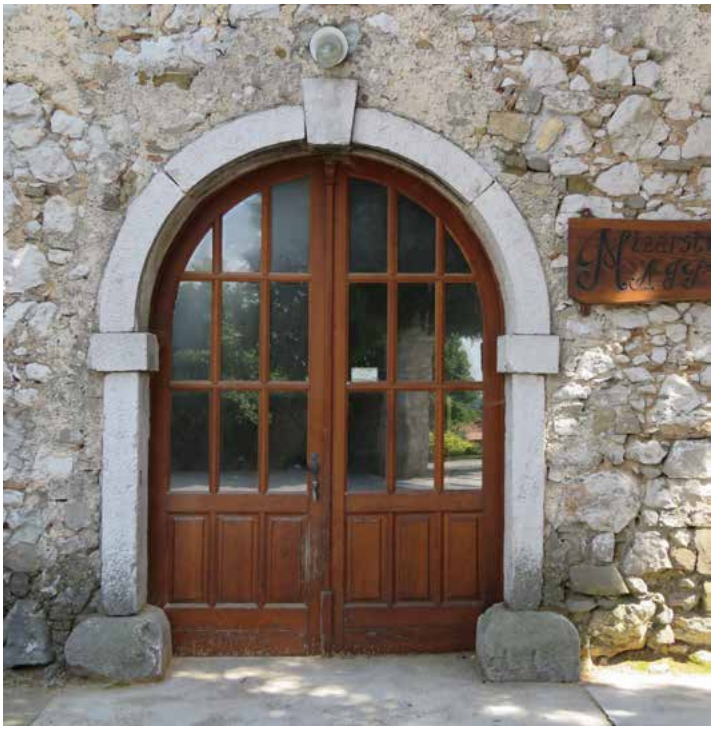

Portal in sklepni kamen z letnico 1666 in izjemnim monogramom FLM pri Maitijevih v Selu

Zadnja znana letnica iz tega stoletja je že omenjena letnica 1696, vklesana na pragu preprostega portala nekdanjega *hrama* domačije Potoččevih v Šempasu, vendar sodobne oblike števk zbujajo dvom o njihovi pristnosti in dajo misliti, da gre mogoče samo za tako imenovano spominsko letnico.

Še precej več datiranih portalov ali njihovih prežitkov je **iz 18. stoletja**. Oblikovno so zelo raznovrstni, od najpreprostejših grobo izdelanih portalov kmečkih gospodarskih poslopij do gosposkih rustikalnih portalov.

---

[280] Seražin, Helena, Goriške in gradiščanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, v: *Vita artis perennis* (ur. Alenka Klemenc), Ljubljana 2000, str. 387; Cossàr, Ranieri Mario, *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*, Pordenone 1948, str. 6, 8, 129; *Koledar Goriške Matice za prestopno leto 1924*, str. 51; Stasi, Alessio, *Epitaphia goritiensia. Filološka in zgodovinska predstavitev treh grobnih napisov goriških Slovencev*, maturitetna naloga, Državna klasična gimnazija in licej Primož Trubar v Gorici, šolsko leto 1994/95, str. 11; Bensa, Marta, Nova Gorica – cerkev Gospodovega oznanjenja Mariji na Kostanjevici, v: *Varstvo spomenikov. Poročila 55–56*, Ljubljana 2022, str. 178.

[281] Dvoriščni porton je bil najbrž odstranjen v letih pred prvo svetovno vojno ali kmalu po njej, ko je bila tam ustanovljena vinarska zadruga in je postal premajhen za uvoz s kamioni. Povedal Ivan Maiti, Selo 33.

Najprej naj omenim dva gornja dela gotskega ločnega portala, ki sta shranjena na vrtu nove hiše Gojače 3D, po ustnem izročilu pa sta menda pripadala že omenjeni cerkvi na Kozmacu.[282] Na posnetem robu in licu desnega dela je nevešče vklesana letnica 1705, ki morda oznamuje kakšen kasnejši gradbeni poseg na cerkvi. Iz Nusovša v Črničah 42 se je ohranil prežitek nekdanjega ločnega rustikalnega portala iz začetka 18. stoletja, ki je zdaj v zbirki starinskih predmetov Danila Fišerja pri Trnovčevih, Črniče 41.[283] To je preprost masiven sklepni kamen klinaste oblike s štirivrstičnim latinskim napisom,[284] ki ga večji del sestavljajo krajšave in letnica, znotraj napisa pa je vklesan kelih s hostijo, obdan s prekrižanima vejicama, kar priča, da je portal pripadal domovanju tamkajšnjega župnika. Napis, ki se v urejeni obliki glasi: R. D. P. I. Z. C. F. ANNO DNI 1706, razvežemo takole: R(AIMUNDUS) D(ORNBERG), P(AROCHUS) I(N) Z(ERNIZAE), C(URAVIT) F(IERI) ANNO D(OMI)NI 1706. V prevodu: *Rajmund Dornberg, župnik v Črničah, je poskrbel, da je bilo (to župnišče) narejeno leta Gospodovega 1706*.[285] Sočasen je tudi masivni ločni rustikalni portal pri sosednji hišni številki 44 v Nusovšu, ki je bila prvotno v sklopu starega župnišča.

Sklepni kamen iz Nusovša, ki je zdaj shranjen pri zbiralcu starin v Črničah

Še nekaj portalov z letnicami iz prvih desetletij 18. stoletja je (bilo) v Šempasu. Pri Potoččevih v zaselku Pristava, Šempas 168A, je bila na portalu *štale* rimska letnica MDCCX, kar je na kmečkih poslopjih velika redkost, nad njim pa je bil vzidan še kamen z enako letnico v arabskih številkah. V hiši Potoččevih v Šempasu 59 sem že omenil nekoliko mlajši rustikalno izdelani portal,[286] ki vodi iz kuhinje v shrambo: na prekladi ima vklesano letnico 1728, na desnem pokončniku spodaj pa znak v obliki zvrnjene črke V, ob katerem pomislimo na sočasne kamnoseške znake v obliki vélikih črk.[287]

[282] Povedal Rihard Cigoj, Gojače 9.

[283] Hiša z današnjo številko 42 je dobila ime Nusovše po Dornbergovem nasledniku župniku Giovanniju Antoniu Nussiju, ki je služboval v Črničah v letih 1715–1755.

[284] Njegove mere so: 39,5 cm × 38 cm + 4 cm / 31,5 cm × 33,5 cm. Na tem mestu naj še pojasnim, da mere predmetov navajam v zaporedju: višina × dolžina × širina / globina.

[285] Frančišek Rajmund baron Dornberg je bil s cesarskim odlokom imenovan za črniškega župnika že 22. maja 1672 in še istega leta potrjen od papeža, v črniških matičnih in družinskih knjigah pa ga zasledimo šele od leta 1677 dalje. V družinski knjigi Črniče VII je v seznamu nekdanjih črniških duhovnikov podatek, da je v tej župniji služboval do 23. januarja 1714 ali 1715, ko je verjetno tam umrl. Tega datuma pa ni mogoče preveriti, ker v črniških mrliških knjigah prav za tisti čas manjkajo podatki. Primerjaj Smole, Majda, *Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. – 1747, Cerkvene zadeve, 1, Lit. A–F*, Ljubljana 1985, str. 130–131.

[286] Da ne bi zaradi podobnosti besed prihajalo do napačnega razumevanja izrazov »rustikalni portal« in »rustikalno izdelan ali oblikovan portal«, naj tukaj še izrecno opozorim, da prvi pomeni kvalitetno izdelan portal, značilen za barok, v katerem se izmenjujejo širši in ožji klesanci, drugi pa skromen, preprost, grobo oblikovan in izdelan portal, kakršne je (bilo) videti pri gospodarskih poslopjih in revnih vaških hišah.

[287] Baročne kamnoseške znake takih oblik sem odkril na krovnih ploščah obzidja pri cerkvi sv. Danijela v Štanjelu iz leta 1679, na zvoniku cerkve sv. Tilna v Svetem iz leta 1730 in na talnem zidcu ljubljanske stolnice, zgrajene v letih 1701–1706. Primerjaj Premrl, Božidar, *Turni, teri, lajblci, preslice. Zgodbe zvonikov s Krasa in okolice*, Sežana 2007 (dalje: Premrl, *Turni, teri, lajblci, preslice*).

Iz tridesetih let tega stoletja so znani trije portali. Pri Roščevih (*Ruəščəvi*) v zaselku Rošovšče, Osek 14, je bil na vrhu zunanjega stopnišča rustikalno izdelan portal s pokončniki, sestavljenimi iz več kosov, in s preklado naravnih oblik, na kateri je bil grobo vklesan IHS z letnico 1732. V novejšem času so Roščevo hišo podrli in na njenem mestu sezidali novo, portal pa je bil uničen. Pri gospodarskem poslopju Cekovih, Vitovlje 13, se je še ohranil preprost portal s polkrožno zaključenim lokom, ki ima na klinastem sklepnem kamnu vklesano letnico 1734. Na nekdanji ločni portal pri Mihelovih ali Tejcnih v Črničah 33 spominja sklepni kamen klinaste oblike z letnico 1735 in inicialkami F. B. P., ki je zdaj pri tej hiši vzidan kot spolija.

Na domačiji V Peklu v soteski reke Vipave, ki je bila v 18. stoletju v lasti rihemberških grofov Lanthierijev, danes pa ima naslov Steske 6, so njeni plemeniti lastniki okrog leta 1740 dali tamkajšnji mlin temeljito prezidati in povečati, da je dobil podobo plemiškega dvorca z reprezentančnimi stanovanjskimi prostori v vrhnjih dveh nadstropjih. Takrat je bil izdelan tudi baročni ločni rustikalni portal z volutnim sklepnim kamnom in simsom. Na njegovih preprostih kapitelih je (verjetno šele kasneje vklesana) deljena letnica 1740, pred njo na levem kapitelu pa sta še črki F F, ki sta najverjetneje inicialki kasnejšega najemnika mlina Franca Furlana. Na gornjih dveh ločnih kamnih zraven sklepnega kamna je bilo še kasneje vklesano: A. F. N° I39. Inicialki označujeta Frančevega sina Andreja Furlana, ki mu je oče v oporoki leta 1794 zapustil najemno pravico v mlinu, številka na desni pa takratno hišno številko Rihemberk 139.[288]

Imenitni rustikalni portal nekdanjega mlina rihemberških grofov Lanthierijev V Peklu

Franc Furlan je bil Jakopičev iz zaselka Furlani na Brjah. Iz njegove oporoke, ki jo je dal sestaviti leta 1794, je razbrati, da je imel mlin V Peklu v najemu od grofa Friderika Lanthierija več kot štirideset let. Tam je tudi živel z ženo Terezijo, rojeno Lipovž, in družino. V najemu je imel tudi mlina v Kasovljah pod Brjami in pri Huhu pod Črničami. Z omenjeno oporoko je prenesel najemno pravico na teh mlinih na svoje tri sinove. Pekel je prepustil Andreju, ker je ta že živel tam, od leta 1787 poročen z mlinarico Marjano, rojeno Tribušon, po domače Malnarjevo iz Prvačine.[289]

Sredi 18. stoletja je na že omenjeni domačiji Maiti v Selu gospodar Franc Ksaver Maiti dal postaviti kapelo, ki ima portal z monolitnima pokončnikoma in preklado s simsom. Nanjo je dal vklesati dvovrstični latinski napis s kronogramom, ki je v zvestem prepisu videti takole: VIRGINI: SINE: LABE: ORIGINALIS: PECCATI: CONCEPTAE / FRANCISCVS: XAVERIVS: MAITI: POSVIT, v prevodu pa se glasi: *Devici, spočeti brez madeža izvirnega greha, postavil Franc Ksaver Maiti. 1748*.

[288] Na tem mestu naj opozorim, da je bilo nemško ime naselja Rihemberk leta 1951 spremenjeno v Branik. *Kronika Rihemberka - Branika* (ur. Cvetko Vidmar idr.), Branik 1994, str. 360.

[289] PEČENKO, Sandro, *Rodovina Pečenko nekoč in danes*, Ljubljana 2007, str. 146, 155, 291; SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji II*, str. 64.

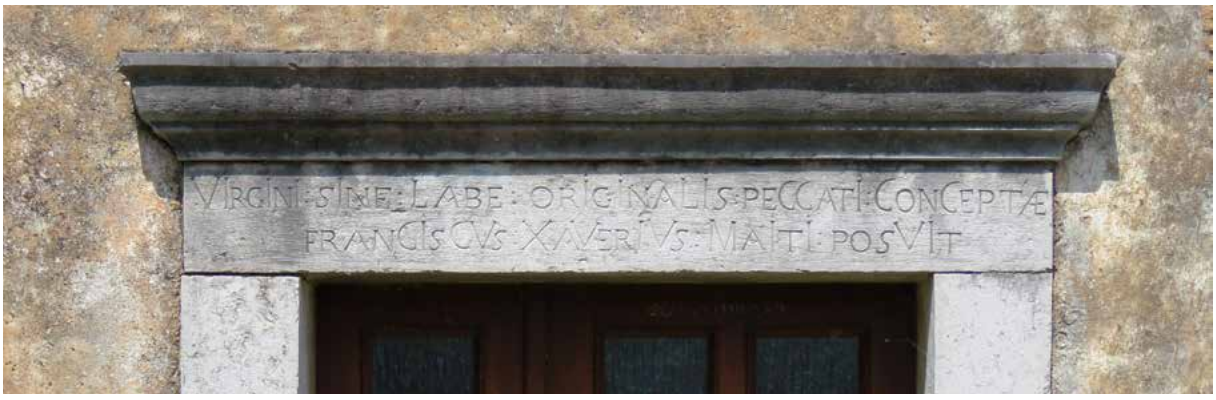

Portal Maitijeve kapele z latinskim kronogramom iz leta 1748

Iz tistega leta je v nadškofijskem arhivu v Gorici shranjena korespondenca v zvezi s postavitvijo in blagoslovitvijo kapele ter vsem, kaj je bilo potrebno za maševanje v njej in njeno vzdrževanje. Iz teh spisov je razvidno tudi, da je bil njen naročnik takrat že v letih,[290] točnih matičnih podatkov o njegovem rojstvu in smrti pa mi ni uspelo najti.

V izrazitem nasprotju z mojstrsko izdelanim portalom kapele na Gradu v Selu je bil za gospodarsko poslopje domačije Na Hribu, Šmihel 40, nekaj let kasneje postavljen zelo rustikalno izdelan portal iz brusnega peščenjaka z grobima pokončnikoma, ki sta z vodoravnimi *korenikami* trdno vpeta v zid, zaključen pa je z zidanim segmentnim lokom. Na levem pokončniku je videti vklesan latinski križ in verjetno sledove IHS-a, o času nastanka portala pa priča letnica 1755, ki je vklesana na velikem vogelniku levo od njega. Pri gospodarskem poslopju Kockovih v Vrtovinu 40 je bil nekaj let mlajši predstavnik preprostih polkrožno zaključenih portalov, ki je fino obdelan s špico, v temenu pa ima vklesano letnico 1761.[291]

Zanimiv je rustikalno izdelani in zdaj zazidani portal iz peščenjaka pri *štali* Batištovih v Lokavcu 28, ki ima na prekladi razprto vklesano letnico 1768, pod njo pa presenetljiv znak v obliki črke A s podaljšano prečko, ki spominja na gotske kamnoseške znake enake oblike.

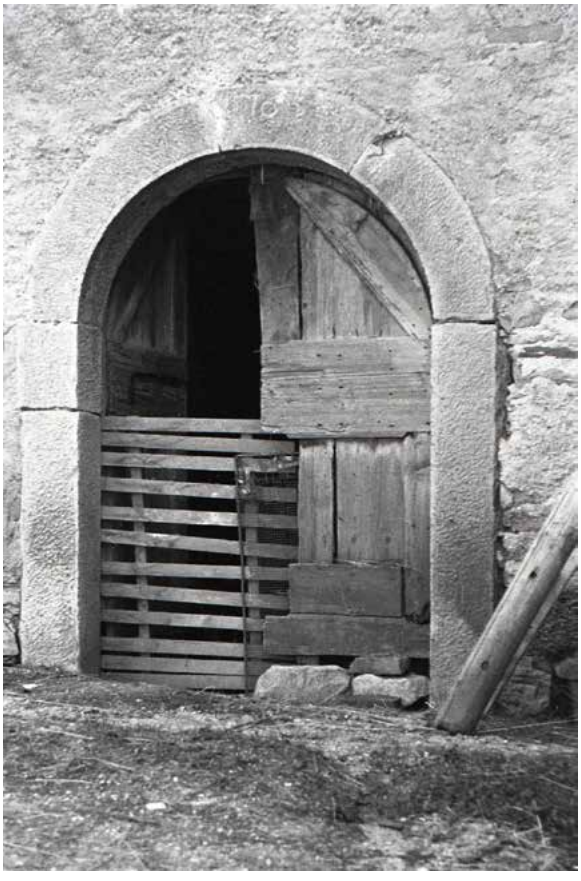

Preprosti polkrožni portal z letnico 1761 v temenu loka na svojem prvotnem mestu pri gospodarskem poslopju Kockovih v Vrtovinu

[290] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 15, Camigna – Kamnje.

[291] Domačija je bila pred leti porušena, novi lastnik Ludvik Feuče - Lukov pa je na istem mestu naredil prizidek k svoji hiši in porton vgradil vanj. Sporočilo rodoslovca Jožeta Guljeta iz Vrtovina.

Na domačiji z mlinom pri Huhu, Črniče 50, je v severnem stavbnem nizu portal, sklesan iz sivega peščenjaka, ki ima na prekladi primitivno vklesano letnico 1773. Iz peščenjaka je bil tudi zelo rustikalno izdelani portal pri Matarinu, Gojače 7, ki je imel na gornjem delu levega podboja vklesano letnico 1776, na desnem pa črko H s križcem, ki jo kaže razumeti kot skrajšano obliko IHS-a.

Pri Lozarjevih v zaselku Lozarji, Vrtovin 107, ki so nekdaj prav tako imeli veliko kmetijo z mlinom, je na novo postavljen ločni portal iz raznorodnih delov, ki ima na sklepnem kamnu z neveščo roko vklesane letnico 1777 in inicialki A. L., spodaj pa namesto običajnega monograma IHS akronim INRI, ki pomeni Jezus Nazarečan, kralj Judov.[292] Napis je nekaj izjemnega prav zaradi te kratice, ki jo običajno vidimo samo na razpelih. Kot je razbrati iz matičnih knjig, ga je dal vklesati takratni gospodar Andrej Lozar (1740–1790), sin Pavla in Marine Lozar.[293]

Sklepni kamen portala pri Lozarjevih v Vrtovinu, sestavljenega iz raznorodnih delov, ki je z vklesanim akronimom INRI nekaj posebnega med portali

Na hišni številki 104 v Šempasu je bil polkrožni porton baročnega značaja, ki je imel na sklepnem kamnu letnico 1780.[294] S konca 18. stoletja je bil tudi dvoriščni porton domačije Merklnovih v Šempasu 114, kjer je uokvirjal podhod skozi hišo na dvorišče. Potem je bil prodan in postavljen pri novi hiši Ozeljan 31I, od tam pa je romal h Krtovim v Podgrac, kjer je zdaj deponiran.[295] To je vitek in visok porton iz sivega peščenjaka s potlačenim, v osrednjem delu skoraj ravnim lokom, spetim z masivnim klinastim kamnom, na katerem je v treh vrsticah vklesan napis: MARTN MERKL 1789.

V Gornjem koncu Sela stoji pred hišama Klanfərjevih in Tidlovih s hišnima številkama 44 in 45A visok polkrožni rustikalni dvoriščni porton iz svetlega apnenca, ki ima na sklepnem kamnu komaj viden napis: zgoraj sta inicialki F. I., v sredi številka 17, ki bi utegnila biti nekdanja hišna številka, spodaj pa letnica 1790.[296] V istem koncu je pri Perščevih na hišni številki 65 portal *štale* s potlačenim košarastim lokom, ki ima na sklepnem kamnu vklesani dve letnici: zgoraj 1793 in spodaj 1798, ki verjetno označujeta začetek in konec zidave te stavbe. Sklesan je iz sivega peščenjaka, le osrednji del loka s sklepnim kamnom je iz belega apnenca.

Portal štale Perščevih v Selu s potlačenim košarastim lokom, na katerem sta vklesani kar dve letnici

[292] INRI je latinski akronim za *Iesus Nazarenus rex Iudaeorum*.
[293] Župnijski arhiv (dalje: ŽA) Kamnje, rojstna knjiga 1739–1789, mrliška knjiga 1790–1795. Za te podatke se zahvaljujem rodoslovcu Jožetu Guljetu iz Vrtovina.
[294] INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, Sedej, Ivan, *Zapiski XVI*, februar 1968.
[295] Povedal Emil Bratina, Ozeljan 31I.
[296] Hišni imeni je povedal Robert Zlatko Bavčar, Selo 46.

Čukova domačija v Šempasu 161, ki ji lahko rečemo tudi kmečki dvorec, ima eleganten ločni rustikalni portal z volutnim sklepnim kamnom. Datiran je z lapidarnim napisom na preprosti kamniti tablici nad njim, ki je v zvestem prepisu videti takole: TG F P / 1794. Stisnjeni črki T G sta verjetno začetnici imena in priimka gospodarja, razmaknjeni črki F in P pa najbrž kaže razumeti kot krajšavi za latinski izraz *fieri procuravit*, ki pomeni dal narediti ali poskrbel, da je bilo narejeno.[297]

V 19. stoletju, zlasti pa v njegovi drugi polovici, ko je prišlo do razcveta gradbene in kamnoseške dejavnosti, so kmečke oziroma podeželske domačije opremljali z novimi portali, vhode na dvorišča pa so lepšali z velikimi portoni. Portali iz tistega časa so različnih tipov, na njih so pogosto vklesane letnice, včasih tudi inicialki gospodarja, redkokdaj njegovo polno ime ali kakšen daljši napis. Poleg običajnih portalov s preprosto ravno preklado ter takih s preklado in simsom so se na Vipavskem – tako kot na sosednjem Krasu – zelo uveljavili portali in portoni s trikotno zaključeno preklado, ki so odmev klasicističnih oblik visoke arhitekture.

V podčavenskih in sosednjih vaseh so nastajali tudi številni ločni portali in portoni različnih tipov. Pri gospodarskih poslopjih so navadno postavljali najbolj preproste portale s polkrožnim, redkeje s segmentnim lokom in zidane ločne portale; hiše pa so se ponašale z lepše oblikovanimi ločnimi portali s podstavki, kapiteli in sklepnimi kamni. Njihovi portalni loki so bodisi polkrožne, elipsaste (ovalne) ali košaraste oblike, poleg njih pa so še razne variante potlačenih lokov. Podstavki in kapiteli so pogosto oblikovani kot preprosti kvadri, pri premožnejših in imenitnejših hišah so tudi bolj ali manj bogato profilirani. Sklepni kamni so običajno preproste klinaste, v nekaterih primerih tudi peterokotne oblike, se pravi, da so zgoraj trikotno zaključeni. Tu in tam še posnemajo baročne volutne kapitele v poenostavljenih oblikah.

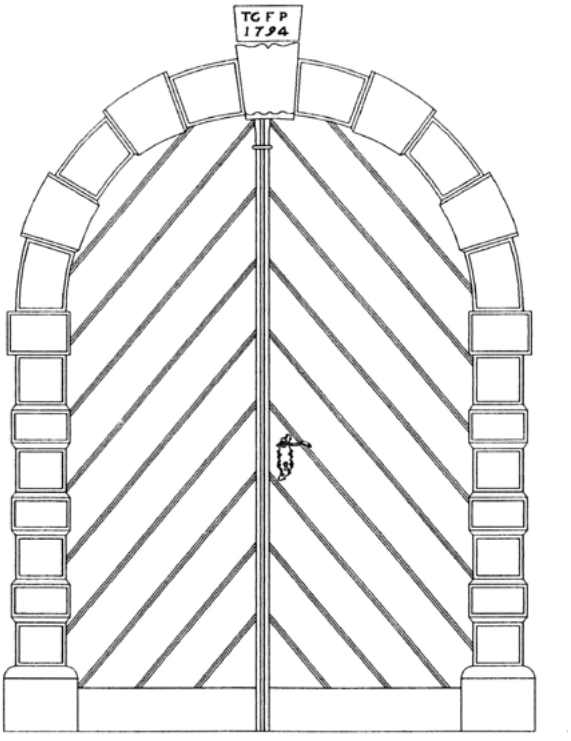

Ločni rustikalni portal Čukove domačije v Šempasu, datiran z letnico 1794 na tablici nad njim. Risal arhitekt Igor Sapač, Maribor.

Novost so imenitnejši ločni portali z nadločjema in simsom, na katerih je tudi nekaj rastlinskega ali geometrijskega okrasja. Razmeroma največ jih je videti v Skriljah in Potočah, po čemer bi se dalo tudi sklepati, da so delo domačih kamnosekov.

Portale so krasili predvsem na prekladah, v nadločjih in na podstavkih, portone tudi na konzolnih kapitelih. V običajni krasilni repertoar sodijo rozete, med njimi najraje šesterolistne, cvetlične vaze in različno stilizirane cvetne ali zgolj olistane vejice, rombi ter različno oblikovane kartuše za Jezusov monogram IHS.

[297] O tej domačiji je pisal kastelolog Igor Sapač, ne da bi mu uspelo pojasniti črke napisa. Sapač, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Tretja knjiga. Območje Nove Gorice in Gorice*, Ljubljana 2010, str. 118–121 (dalje: Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji III*).

Kot rečeno, so napisi na portalih skromno zastopani,[298] izjemna redkost pa je daljši nabožni napis na stranskem portalu pri zdaj na novo pozidani hiši Jernejčkovih (*Ǝrnejčkovi*)[299] v zaselku Makovči, Male Žablje 5. Na trikotno zaključeni prekladi portala iz krajevnega sivega peščenjaka[300] je v sredi izbočen štirilist z IHS-om, ob njem je vklesana deljena letnica 1868, v dveh napisnih poljih pa je deljen napis, ki se v urejeni obliki glasi: ŽIVI JEZUS IN MARIA U SERCIH USEH LUDI. Izjemen ni samo po dolžini, temveč tudi po nabožnem sporočilu, ki je edinstveno na primorskih portalih.[301] Portal je dal napraviti takratni gospodar pri Jernejčkovih Anton Batič (1838–1910), ki se je s polnim imenom v velikih črkah tako poveličal na prekladi sočasnega hišnega portala, da je ostalo komaj kaj prostora za Jezusov monogram.[302] Sivi oziroma sivozeleni peščenjak, iz katerega sta sklesana oba portala, kaže na njuno podčavensko poreklo, značilni cvetlični vazi na podstavkih hišnega portala, s kakršnimi so, kakor bomo videli v nadaljevanju, krasili portale stomaški kamnoseki, pa še natančneje v Stomaž. Sodeč po enakem kamnu, so od tem prišli tudi okenski okvirji in ognjišče, od katerega je v hiši Jernejčkovih za spomin ostal njegov prednji del, narejen *v kolonco*.[303]

V nadaljevanju bom s fotografijami posameznih značilnih primerkov predstavil zgoraj navedene oblike in tipe portalov, nato pa bom v posebnem poglavju kolikor mogoče izčrpno in podrobno obravnaval za te vasi najbolj značilne portale in portone iz krajevnega sivega peščenjaka, ki s svojimi oblikovnimi, krasilnimi in zlasti epigrafskimi značilnostmi tvorijo poseben podčavenski stil, ki se je rodil in izzvenel v drugi polovici 19. stoletja.

Hišni portal z imenom gospodarja pri Jernejčkovih v Malih Žabljah, ki je zdaj v notranjosti nove hiše, in kletni portal z izjemnim nabožnim napisom na isti domačiji

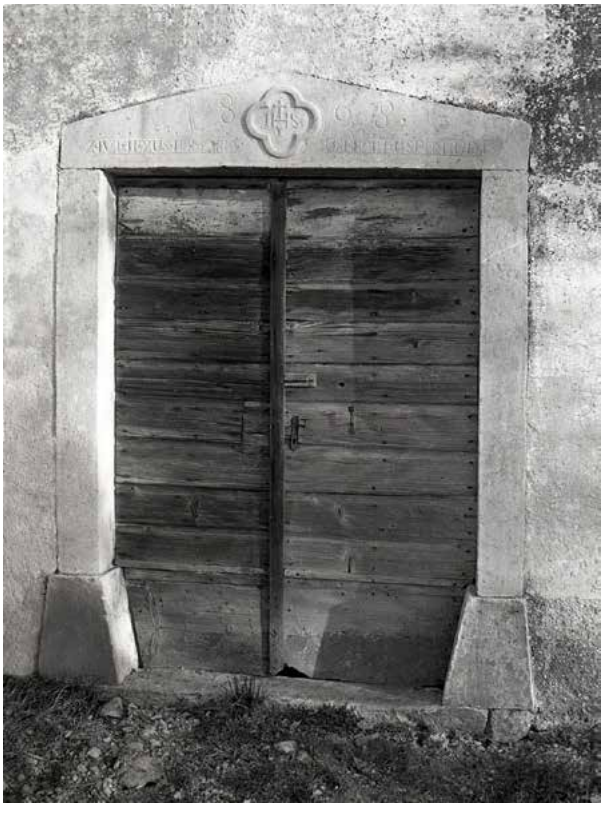

[298] Zanimivo pa je, da so s Krasa »uvoženi« portoni večinoma bogateje okrašeni in opremljeni z napisi. Izrazit primer takega portona je pri Firštovih v Stomažu, o katerem bo še govor.

[299] Zrcalni Ǝ je velika črka za polglasnik.

[300] Mere preklade so: 17 / 36,5 cm × 179 cm × 22 cm; mere napisnih polj: 5,5 cm × 63 cm in 5,5 cm × 66,5 cm.

[301] Ko sem pisal članek o primorskih pobožnih napisih, vklesanih v kamen, sem žal ta napis spregledal. Primerjaj Premrl, Božidar, Primorski pobožni napisi v kamen vklesani, *Mohorjev koledar 2018*, Celje 2017, str. 72–77.

[302] Kronist Rudi Rustja iz Malih Žabelj piše o njem in o Jernejčkovih, da so bili na pragu 20. stoletja dokaj premožni in da so imeli v tistih časih najlepšo hišo v Malih Žabljah. Anton, ki je bil zelo častihlepen, je bil tudi podžupan v starešinskem svetu občine Sv. Križ. Rustja, Rudi, *Rodovi*, Male Žablje 1990, str. 27–28 (dalje: Rustja, *Rodovi*).

[303] Jernejčkovo častihlepnost so možakarji iz vasi izkoriščali tako, da so prihajali posedat k Jernejčkovim na ognjišče, gospodarja pa so oslavljali: »O, gospod podžepən …« Pa je rekel ženi: »Bejž po klobaso in vino!« Povedal Rudi Rustja, Male Žablje 63.

Levo portal z ravno preklado in simsom v Potočah. Desno izjemen hišni portal pri Špacapanovih v Ozeljanu 114, ki ima diamantna kapitela, polkrožni lok z volutnim sklepnim kamnom in sims s prevojem

Levo porton Marcovih V borjaču v Potočah s preprostima kapiteloma, polkrožnim lokom in peterokotnim sklepnim kamnom. Desno dvoriščni porton pri Hrovatinovih v Vitovljah 25, ki ima profilirana kapitela, elipsast lok ter klinast sklepni kamen s simsom in reliefnim IHS-om. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

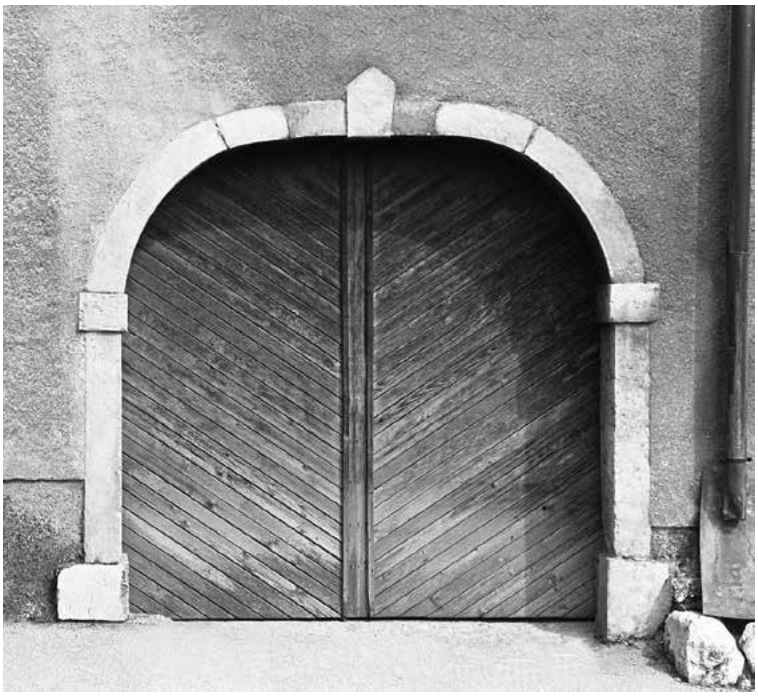

Levo preprost portal z zidanim elipsastim lokom pri gospodarskem poslopju v Skriljah, desno porton pri Miklovih v Črničah s preprostima kapiteloma, košarastim lokom in peterokotnim sklepnim kamnom

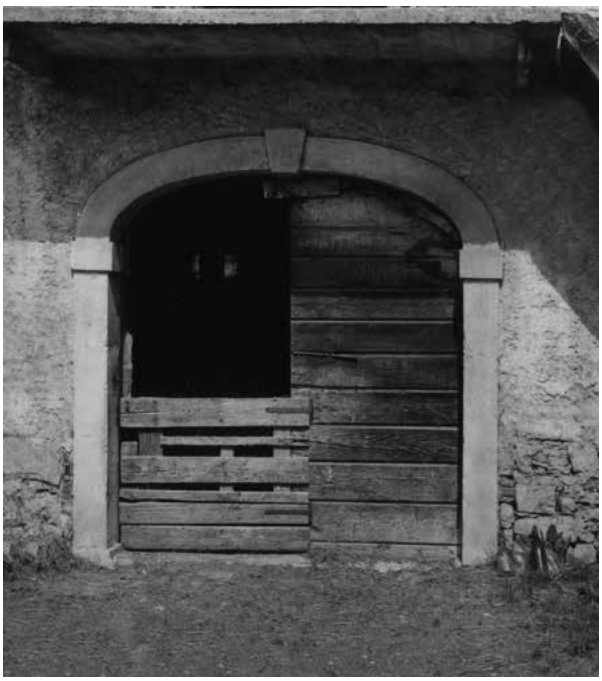

Levo portal pri gospodarskem poslopju Čukovih v Šempasu s preprostima kapiteloma, potlačenim lokom in klinastim sklepnim kamnom. Foto Jože Gorjup, 1. 1. 1979, fototeka INDOK centra. Desno preprost portal gospodarskega poslopja s potlačenim lokom v Brithu v Stomažu

Levo portal pri Batištovih v Lokavcu s potlačenim košarastim lokom, preprostima kapiteloma in masivnim klinastim sklepnim kamnom. Na njem so vklesane letnica 1864 in začetnici gospodarja Antona Lokarja (1837–1912). Desno portal v Huhovem mlinu pod Črničami z okrašenima kapiteloma, potlačenim lokom in klinastim sklepnim kamnom s posnetima gornjima vogaloma

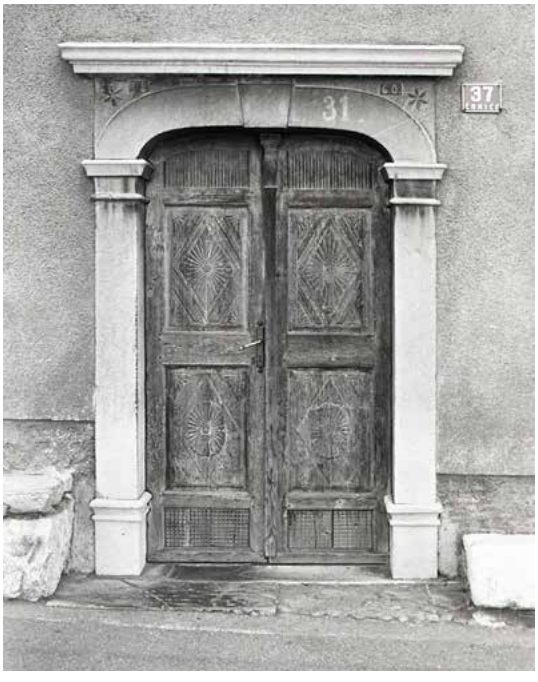

Levo portal pri Miklovih v Črničah s profiliranima kapiteloma, zelo potlačenim lokom z navideznim klinastim sklepnim kamnom, nadločjema in simsom. V nadločjih, okrašenih s šesterolistnima rozetama, je vklesana deljena letnica 1860. Desno portal pri Rastotu v Potočah s preprostima kapiteloma, potlačenim lokom s klinastim sklepnim kamnom, nadločjema in simsom s prevojem. Kapitela in nadločji so okrašeni z rozetama in cvetnima vejicama, na sklepnem kamnu je IHS.

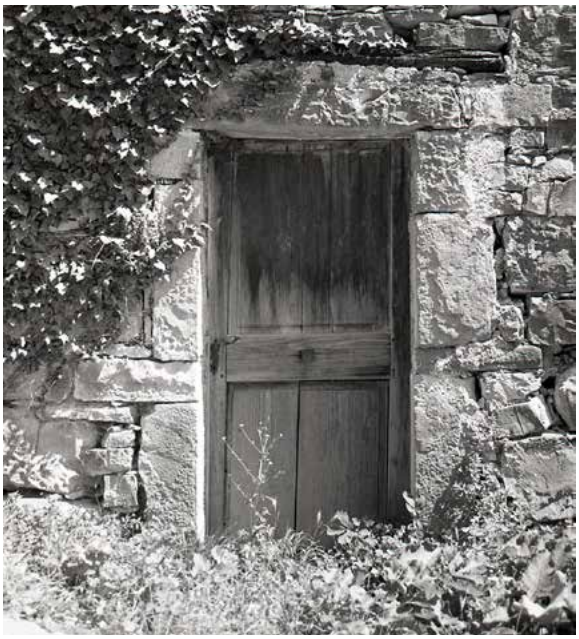

Levo rustikalno izdelan portal v Skriljah z ravno preklado in koreniko v levem podboju; nad preklado je lesen prekvadər. Desno rustikalno izdelan portal z leseno preklado pri Polakovih v Šmihelu

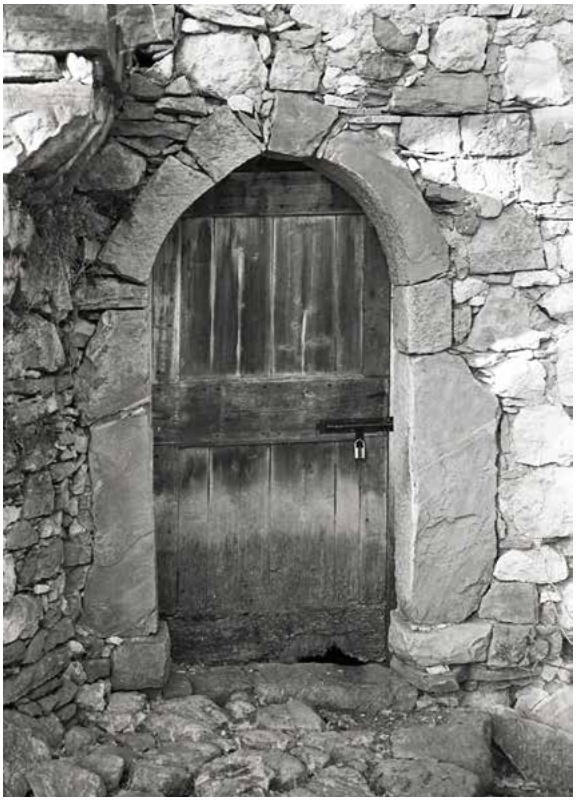

Levo rustikalno izdelan portal v Gojačah, ki z visokim lokom spominja na šilaste gotske portale. Desno rustikalno izdelan zidan polkrožni portal v črniškem Brithu

Levo nekdanji rustikalno izdelan portal s segmentnim lokom v Ozeljanu zraven hišne številke 102. Desno porton gospodarskega poslopja s skoraj ravnim zidanim lokom v Črničah

Portali v podčavenskem stilu

V podčavenskih vaseh in ostalih krajih v srednji Vipavski dolini imajo izrazite skupne značilnosti številni datirani portali iz druge polovice 19. stoletja. Povezujeta jih uporaba sivega flišnega peščenjaka ter oblikovanje reliefnih napisov in okrasja na njih. Daleč največ takih portalov je v Stomažu in Vrtovinu, nekaj tudi v Potočah in Oseku, zaradi česar se sam od sebe ponuja sklep, da so delo krajevnih kamnosekov.[304]

Podčavenski kamnoseki so izoblikovali samosvoj način oblikovanja in krašenja portalov, portonov in drugih kamnoseških izdelkov,[305] ki ga imenujem podčavenski stil, zgledovali pa so se po oblikovnem, okrasnem in simbolnem repertoarju kamnosekov iz kraškega Avbera.[306] Najbližji zgled jim je bil bogato okrašeni dvoriščni porton na domačiji Firštovih v Stomažu 13, ki je bil izdelan leta 1852 v Avberu ali na sosednjih Gradnjah, njegov naročnik pa je bil gospodar Franc Bratina (1822–1881).[307]

[304] V obdobju od leta 1859 do 1898 je bil v Stomažu ali Vrtovinu skoraj vsako leto izdelan vsaj en tak datiran portal, v posameznih letih tudi po več. Evidentirani datirani portali stomaških in vrtovinskih kamnosekov si sledijo po letih takole (črna barva – portali v Stomažu, zelena barva – v Stomažu izdelani portali za druge kraje; rdeča barva – portali v Vrtovinu, modra barva – vrtovinski portali v drugih krajih): 1859, 1859, 1859, 1860 (2), 1860, 1861, 1861 (2),1862, 1863, 1863 (2), 1863 (4), 1864, 1865 (3), 1866, 1867 (2), 1867, 1868, 1871, 1872 (2), 1872, 1873, 1873, 1874, 1875 (2), 1876 (2), 1877, 1878 (2), 1879, 1880, 1880, 1881, 1881 (2), 1883 (2), 1884, 1884, 1887, 1888, 1892 in še nedatirani portali v Skriljah, Vipavskem Križu in na Preserjah. Stomaških portalov, ki so bili izdelani v letih 1860–1892, je 14 + 27 = 41, vrtovinskih, izdelanih v letih 1859–1898, pa 9 + 10 = 19, vseh skupaj je 60. Prišteti bi morali še dva stomaška portala iz Malih Žabelj z letnico 1868, ki imata vklesana daljša napisa.

[305] Tak način krašenja je opazen še na ognjiščih iz sivega peščenjaka, in sicer na ognjišču na sekundarnem mestu v Oseku 87, za katero je izpričano, da je tja prišlo iz Stomaža, ter na ognjiščih pri Gašperjevih na Gočah, pri Skalonskih v Budanjah in na neznanem naslovu v Malih Žabljah, ki so bila nedvomno prav tako izdelana v podčavenskih vaseh.

[306] O avberskih in gradenjskih kamnosekih ter njihovih kamnoseških delih glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 443–475.

[307] Po pripovedovanju Albina Bratine pri Firštovih so takratni gospodarji njihove domačije imeli *blago*, se pravi njive in vinograde, tudi na Krasu. Najbrž je prav ta okoliščina prispevala k odločitvi, da so porton naročili tam.

Z njega so prevzeli cvetlične vaze s tremi rožami, reliefno poudarjeno baročno kartušo[308] z Jezusovim monogramom IHS v avberskem stilu,[309] obdano s prepletenimi cvetnimi vejicami, in celo izbočena napisna polja s poševnima stranicama, to okrasje pa so po svoje prestilizirali, poenostavili ter dopolnili z nekaterimi izvirnimi motivi in oblikami.

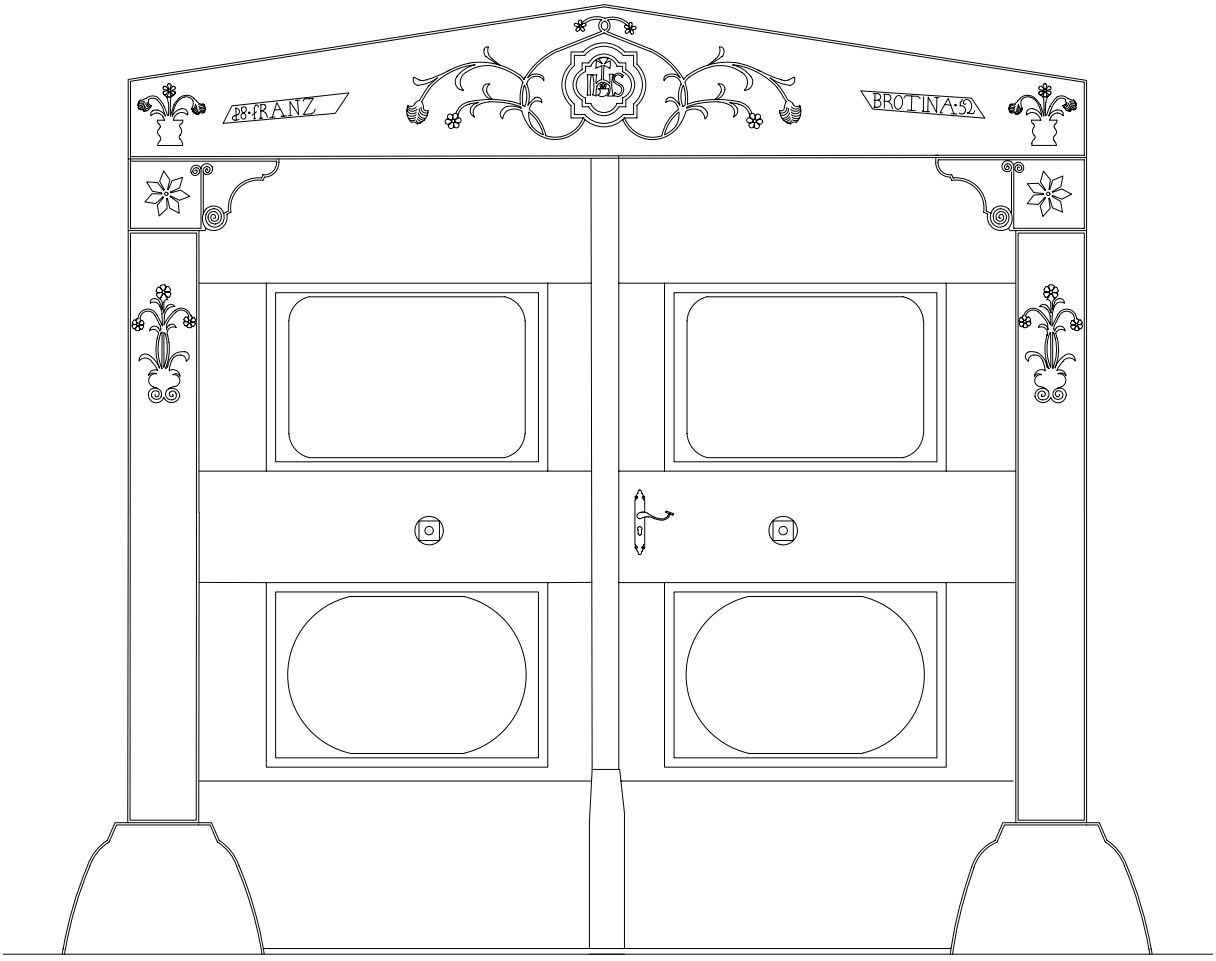

Dvoriščni porton domačije Firštovih v Stomažu s profiliranima konzolnima kapiteloma in trikotno zaključeno preklado, ki ima pokončnika in preklado okrašene s cvetličnimi vazami, prepletenimi cvetnimi vejicami in rozetami. Sredi preklade je reliefno poudarjena baročna kartuša z Jezusovim monogramom IHS, ob straneh pa sta poševni napisni polji z letnico 1852 in imenom gospodarja FRANZ BROTINA. Risala Teja Mržek.

Kot rečeno, je osnovna značilnost teh podčavenskih portalov, da so izklesani iz krajevnega sivega peščenjaka, po čemer se že na prvi pogled razlikujejo od bolj običajnih okoliških portalov iz svetlejših vrst apnenca. Tipološko so bodisi preprosti portali z ravno preklado ali z ravno preklado in simsom ter portali s trikotno zaključeno preklado. Ločnih portalov je le za vzorec. Posebnosti oblikovanja njihovih sestavnih delov so žlebasto profilirani podstavki pri nekaterih stomaških portalih, pri portonih pa

[308] To je kartuša v obliki štirilista s pravokotnimi izpahi v pazduhah, ki jo iz praktičnih razlogov na kratko imenujem baročna kartuša, ker se je v naših krajih pojavila v baročni dobi.

[309] Za IHS v avberskem stilu ali na kratko avberski IHS je najbolj značilno, da so debla črk navzdol in navzgor klinasto razširjena, na prečki črke H stoji križec s klinastimi kraki, pod njo pa je stilizirano reducirano srce, ki je spodaj zavito v eno stran.

neobičajni valovito profilirani konzolni kapiteli, ki se opazno razlikujejo od običajnih žlebasto-oblih profilov kraških in tudi vipavskih portonov. V primerjavi z večino vipavskih in kraških portalov, ki so sklesani iz apnenca, imajo bolj izbočene napise oziroma letnice, kar velja tudi za njihovo reliefno okrasje.

Posnemanje prepletenih cvetnih vejic s Firštovega portona je **v Stomažu** opaziti samo na prekladi nekdanjega portala Bulečevih, od katerega se je ohranil le osrednji del trikotno zaključene preklade; v drugih primerih so bile poenostavljene na par stiliziranih cvetnih vejic z okroglima cvetoma na koncih. Enostavnejših oblik so tudi cvetlične vaze: v njih sta ob osrednji roži z okroglim cvetom še stranski stebelci s popkoma. Z njimi so praviloma okrašeni podstavki portalov in profilirani konzolni kapiteli dvoriščnih portonov. Izbočena napisna polja, ki so na avberskih in gradenjskih portonih zmeraj v poševni legi, so na stomaških portalih razen v enem primeru v vodoravni legi; poleg tega so ta polja zelo kratka, večinoma brez napisov, zgolj za nekakšen okras.

Podstavki stomaških portalov imajo poleg cvetličnih vaz ali rozet na prednjih licih dodaten okras v obliki rombov na notranjih licih, kjer jih je sicer redko videti. Zelo priljubljena simbolna in oblikovna inovacija na stomaških portalih je – namesto dosti bolj običajnega Jezusovega monograma – reliefno Marijino srce z vpisano črko M in križcem zgoraj. Napisi na portalih so zelo skopi, večinoma omejeni na letnice s številkami, ki so oblikovane na poseben način. Med njimi so najbolj značilne enica klinaste oblike, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom in kratko prečko, odprti šestica in devetica, odprta štirica s kratkim deblom in dolgo poševno prečko ter majhna ničla.[310] Številke so precej izbočene, masivne in pogosto nagnjene v desno. Po stilni enovitosti in skladnosti, zlasti pa po enotnem oblikovanju številk, je utemeljeno sklepati, da je večino datiranih stomaških portalov sklesala ena roka. Najverjetneje je bil to stomaški kamnosek **Anton Rovtar - Vrčonov** (1837–1917), ki je živel in deloval v Stomažu v času, ko so nastali vsi ti portali, svoj delež pa sta morda prispevala tudi kamnosek in stomaški zet **Janez Čermelj** (1807–1873), rojen v Kamnjah, ter njegov tast **Franc Zgonik** (1819–1892), ki je bil verjetno predvsem kamnolomec.[311] O vseh treh bo govor še v poglavju o stomaških kamnarjih v nadaljevanju.

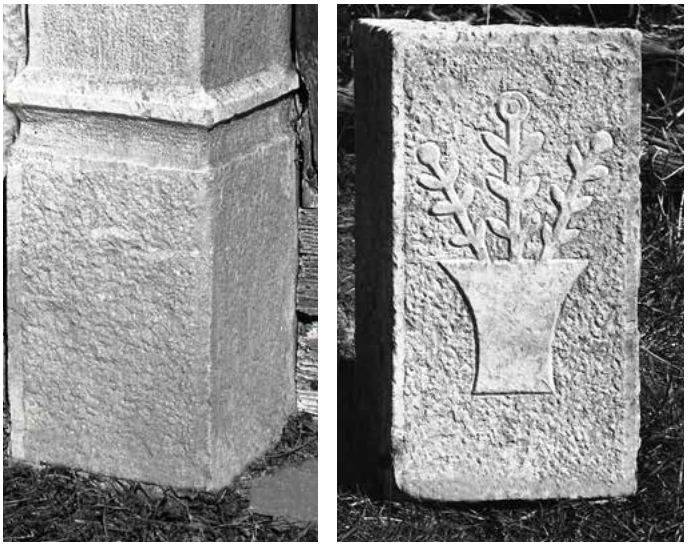

Značilna podstavka stomaških portalov, levi okrašen z žlebastim profilom, desni z vazo s tremi cvetlicami

V Vrtovinu so se kamnoseki pri oblikovanju in krašenju portalov in portonov, ki so nastali v letih 1859–1898, po avberskih portalih zgledovali še večkrat in še bolj očitno kot stomaški mojstri.[312]

[310] Na tem mestu je potrebnih nekaj pojasnil k izrazom za posamezne dele številk: deblo je ravna pokončna črta ali poteza, krak je praviloma ravna poševna poteza, prečka je vodoravna (izjemoma nekoliko poševna) poteza; okrogla je osmica, ki ima spodnjo in gornjo zanko okroglo, odprta je osmica, katere gornja zanka ni sklenjena, odprti sta šestica in devetica, ki nimata sklenjenega desnega oziroma levega loka oziroma trebuha, odprta je štirica, pri kateri se krak in vrh debla ne stikata. Te in druge izraze za dele številk in črk sva izoblikovala z grafičnim oblikovalcem Lucijanom Bratušem iz Vipave v sestavku, ki še ni popolnoma dokončan in torej tudi ni objavljen. Bratuš, Lucijan, Premrl, Božidar, *Izrazi za črke in številke ter njihove dele*, tipkopis, Ljubljana 2002.

[311] Več o njiju glej na straneh 289–290.

[312] O takih povezavah med Vrtovinom in Avberom priča tudi značilen avberski portal z letnico 1872 na danes neznani lokaciji v Vrtovinu, ki ga je, po stilu sodeč, izdelal kamnosek Janez Orel pri Jožkovih v Avberu.

Posnemanje avberskih oblik in okrasja je najbolj razvidno in izrazito na portonu Grigovih na številki 115, ki je bil izdelan leta 1859. Vrtovinski portali so pogosteje kot stomaški okrašeni z Jezusovim monogramom IHS, bodisi v baročni kartuši ali njeni reducirani različici, večinoma pa v enostavnejši obliki štirilista. Vrtovinski kamnoseki so tudi večkrat posnemali značilno avbersko obliko IHS-a s črkami, katerih debla so spodaj in zgoraj klinasto odebeljena, ter posvojili celó avberski križec s klinastimi kraki in stilizirano obliko srca, ki je spodaj zavito bodisi v eno ali v drugo stran. V primerjavi s stomaškimi portali je na vrtovinskih tudi nekaj inicialk in krajšav, oblikovanih iz izrazitih vélikih črk s serifi. Med števkami, ki niso tako dosledno oblikovane kot v Stomažu, je najbolj značilna osmica z gornjo zanko srčaste oblike; enica je bodisi klinaste oblike s piko zgoraj ali v obliki velike črke I s piko; sedmica ima pokončen krak; šestica je ponekod odprta, drugod zaprta. Zaradi različnih oblik števk domnevam, da so delo več kamnosekov, ki so delovali v Vrtovinu v drugi polovici 19. stoletja. To domnevo podpirajo tudi podatki iz matičnih knjig, v katerih najdemo sočasno kamnoseke **Jožefa Batagelja** (1821–1899), njegovega brata **Andreja Batagelja** (1839–1908) in **Antona Copiča - Štancarja** (1836–1903).

Stomaški portali v podčavenskem stilu

V Stomažu je ohranjenih štirinajst datiranih portalov, prišteti pa jim je treba še precej preprostejših nedatiranih portalov pri hišah in gospodarskih poslopjih. Še dosti več datiranih portalov in portonov z enakimi značilnostmi najdemo v drugih vaseh v srednji in gornji Vipavski dolini.[313]

Marijino srce na portalni prekladi, svojevrsten podpis stomaških kamnosekov

Kot rečeno, so stomaški kamnoseki prevzetim okrasnim in simbolnim prvinam portalov dodali nekaj svojih. Najpomembnejše in najbolj opazno je simbolno Marijino srce, ki krasi kar petnajst portalov, nastalih od leta 1865 do 1888.[314] K njim sodi še ohranjena preklada z izjemnim Jezusovim srcem, označenim s črko I, ki je datirana z letnico 1883. Še ena posebnost stomaških izdelkov, ki so sicer zelo skromni z napisi, je reliefno sklesana roka z iztegnjenim kazalcem, ki gledalca usmerja na gospodarjevi inicialki. Vidimo jo na dvoriščnih portonih v Budanjah in Črničah, ki sta bila oba izdelana leta 1876, in celo na ognjišču iz leta 1869, ki je bilo prvotno v neki hiši v Stomažu, zdaj pa je v Oseku.

Datirani stomaški hišni portali imajo bodisi preprosto ravno preklado ali preklado s simsom, pri širših portalih gospodarskih poslopij pa so preklade trikotno zaključene. Samo pri nekdanjem župnišču je portal z ovalnim lokom. Pri nekaterih portalih so podstavki pokončnikov preprosti pokončni kvadri, kar pet portalov z Marijinim srcem pa ima žlebasto profilirane podstavke. Grobo obdelani portali gospodarskih poslopij imajo večkrat podstavke v obliki prisekane piramide, ki so poševno brazdani ali okrašeni z vklesanim mrežastim vzorcem: tega je videti tudi na podstavkih nekaterih hišnih portalov.

[313] Nekatere portale, na katerih ni bilo mogoče zanesljivo razlikovati med značilnostmi mojstrov iz Stomaža in Vrtovina, sem pripisal bodisi enim ali drugim glede na to, v katerem izmed obeh krajev se nahajajo ali katera oblikovna značilnost se zdi pomembnejša za ugotavljanje njihovega krajevnega izvora. V mislih imam portale pri Bulečevih in pri župnišču v Stomažu ter V Peklu v Steskah.
[314] Po letih si sledijo takole: 1865 (4), 1867 (2), 1868, 1871, 1873 (2), 1874, 1886, 1887, 1888, eden pa ni datiran.

Nekaj posebnega je zakristijski portal s profiliranima podstavkoma in preklado s simsom pri cerkvi sv. Tomaža. Ker nima letnice, bi ga lahko datirali v leto 1884, ko je bila zgrajena sedanja cerkev, možno pa je, da je bil že pri prejšnji stomaški cerkvi in je torej starejšega datuma. Njegova podstavka sta okrašena z reliefnima šesterolistnima rozetama v poglobljenih krožnih poljih, ki se v parih ponovita tudi na pokončnikih, kjer se izmenjujeta z vrezanimi geometrijskimi liki, podobnimi rombom. Verjetno je bilo prav to rombasto okrasje zgled za ločni dvoriščni porton iz sivega peščenjaka pri hišah na skupnem dvorišču v Gregorčičevi ulici 14 in 14A v Ajdovščini ter za portal v sklopu domačije Jan(e)zovih v Selu 21, ki nista datirana.

V nadaljevanju sledi izčrpen popis teh stomaških portalov iz sivega peščenjaka po času nastanka s podrobnim opisom njihovih stilnih in epigrafskih značilnosti.

Stomaž -

Nekdanji majhen portal s podstavkoma, okrašenima z mnogolistnima rozetama, na prekladi deljena letnica 1859.

Stomaž 28, Bulečevi (Buličevi)

Portal *hrama* s trikotno zaključeno preklado. Na sredi je štirilistna kartuša z IHS-om in cvetnima vejicama ob straneh, pri krajih deljena letnica 1860. Oblika znakov: zrcalni S v IHS-u, avbersko reducirano srce; klinasta enica s piko, odprta osmica, odprta šestica, majhna ničla. Siv peščenjak, obdelan s krempačem, bazi sta fino špičeni. Mere preklade: 19 / 46 cm × 174 cm × 21 cm; višina podbojev 183 cm, prerez 17 cm × 21,5 cm.

Na dozidanem *hlevu*, ki je bil nedavno podrt, je bil vzidan osrednji kos nekdanjega hišnega portala, na katerem je bil sklesan štirilist z IHS-om, obdan s prepletenimi cvetnimi vejicami po zgledu sočasnih avberskih kamnosekov. Siv peščenjak, obdelan s krempačem.

Zakristijski portal cerkve v Stomažu, okrašen z vklesanimi rombastimi liki in šesterolistnimi rozetami

Portal hrama Bulečevih s štirilistno kartušo z IHS-om, cvetnima vejicama ob njenih straneh in deljeno letnico 1860 pri krajih

Stomaž 35, župnišče

Portal z ovalnim lokom, klinastim sklepnim kamnom in preprostima kapiteloma, na katerih je deljena letnica 1860. Oblika števk: koničasta enica s piko, srčasto zaključena osmica, odprta šestica, majhna ničla.

Stomaž 31, Sorčevi

Hišni portal s preklado in preprostim simsom v enem kosu; na prekladi deljena letnica 1863. Oblika števk: koničasta enica, okrogla osmica, odprta šestica.

Stomaž 22, Volkovi, nekdaj Rezni

Hišni portal z jabolkastim Marijinim srcem na sredi, praznim izbočenim napisnim poljem na levi in letnico 1865 na desni strani preklade. Oblika števk: klinasta enica, osmica z okroglima zankama, odprta šestica. Na licih profiliranih baz cvetlični vazi s tremi rožami, na notranjih licih romba. Kvaliteten siv peščenjak, obdelan s krempačem. Višina podbojev: 38 cm + 138 cm. Mere preklade: 16 cm × 119 cm × 20 cm.

Stomaž 59, Žulkovi

Nekdanji hišni portal, zdaj pri vhodu na vrt. Podstavka okrašena z romboma, sredi preklade s simsom letnica 1865. Oblika števk: koničasta enica, okrogla osmica, odprta šestica.

Nekdanji portal *hrama* je imel trikotno zaključeno preklado, na njej IHS in letnico iz 19. stoletja.[315]

Stomaž 80, Jagrovi pri Bratinih

Pod levim obokom *ganka* je preprost portal z IHS-om sredi preklade in deljeno letnico 1865. Oblika znakov: črki I in H z navzdol in navzgor klinasto razširjenimi debli, reducirano srce; koničasta enica, okrogla osmica, odprta šestica.

Stomaž 37, Tomaževi

Portal s trikotno zaključeno preklado; sredi preklade IHS v štirilistu, ob straneh okrašenem s cvetnima vejicama, pri krajih deljena letnica 1867. Na levi strani prazno napisno polje, na desni najbrž odklesana inicialka, zraven zabrisana inicialka A. Oblika števk: koničasta enica s piko, okrogla osmica, odprta šestica. Mere preklade: 17 / 36 cm × 158 cm × 20 cm; prerez pokončnikov: 15 cm × 20 cm.

[315] Povedala Marta Černigoj, Stomaž 59.

Ločni portal župnišča z značilno oblikovano deljeno letnico 1860 na preprostih kapitelih

Hišni portal Volkovih z jabolkastim Marijinim srcem, praznim napisnim poljem in letnico 1865

Nekdanja zadnja hiša v Grižah, stara hišna številka 57

Portal v nadstropju, na njegovi prekladi Marijino srce in deljena letnica 1867. Oblika števk: klinasta enica s piko, okrogla osmica, odprta šestica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Stomaž 23, Duckovi, ruševina

Portal z enovitima pokončnikoma, ki imata žlebasto profilirani bazi; sredi preklade Marijino srce, pri krajih deljena letnica 1868. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici, odprta šestica. Mere preklade: 16 cm × 118,5 cm × 21 cm, višina podbojev: 181 cm.

Stomaž 41, Lovrencovi

Grobo klesan portal v gospodarskem delu domačije s podstavkoma v obliki prisekane piramide, ki sta okrašena z mrežastim vzorcem. Na trikotno zaključeni prekladi je deljena letnica 1879. Oblika števk: koničasta enica, okrogla osmica, odprta devetica.

Stomaž 79, Cilni pri Bratinih

Hišni portal s profiliranima podstavkoma, ki sta na prednjih licih izjemoma okrašena z vetrnicama, na notranjih licih pa z romboma. Na prekladi s simsom deljena letnica 1880, na sredi IHS. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici, majhna ničla.

Stomaž 80, Jagrovi pri Bratinih

Hišni portal z mrežasto okrašenima podstavkoma in ravno preklado s simsom. Sredi preklade je Marijino srce, pri krajih pa deljena letnica 1888. Oblika števk: klinasta enica, okrogle osmice.

Stomaž 9, Markovi, Na Hribu

Hišni portal z mrežasto okrašenima podstavkoma in preklado z deljeno letnico 1892. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, izjemna popolnoma odprta zrcalna devetica.

Hišni portal Duckovih z enovitima pokončnikoma, ki imata žlebasto profilirani bazi, ter Marijinim srcem in deljeno letnico 1868 na prekladi

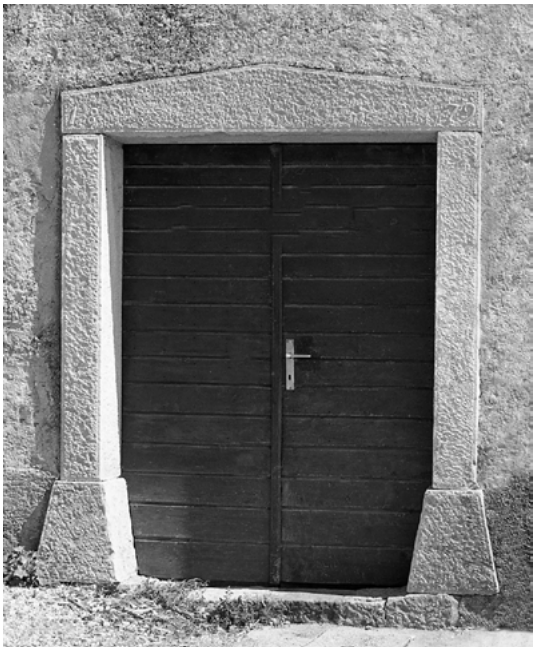

Grobo klesani portal gospodarskega poslopja Lovrencovih s podstavkoma v obliki prisekane piramide, okrašenima z mrežastim vzorcem, in z deljeno letnico 1879 na prekladi

Hišni portal Jagrovih, ki ima na prekladi s simsom Marijino srce in deljeno letnico 1888

Portali stomaških kamnosekov v drugih krajih

V Stomažu so bili izdelani še številni portali z enakimi ali podobnimi značilnostmi, ki jih najdemo v drugih krajih v srednji in gornji Vipavski dolini.

Lokavec 20, Kogojevi, nato Troštovi

Hišni portal s preprostima podstavkoma, ki sta okrašena s cvetličnima vazama s tremi rožami na prednjih licih in z majhnima romboma na notranjih licih. Na prekladi s simsom sta na sredi dve poševni napisni polji s slabo vidnim napisom v rokopisni obliki: *J · K / I7*,[316] pri krajih je deljena letnica 1862. Oblika števk: klinasta enica, odprta osmica, odprta šestica.

Hišni portal Kogojevih v Lokavcu, ki ima na prekladi s simsom napisni polji in deljeno letnico 1862

Goče 26, Gašperjevi

Hišni portal, ki je izjemoma sklesan iz svetlega apnenca. Na žlebasto profiliranih podstavkih sta na prednjih licih cvetlični vazi s po tremi rožami, na notranjih licih pa romba. Sredi preklade je Marijino srce, na levi strani prazno napisno polje, na desni pa letnica 1865. Oblika števk: klinasta enica, odprta osmica, odprta šestica.

Omeniti je treba, da so na dvorišču pred hišo še deli ognjišča iz sivega peščenjaka, in sicer nogi s cvetličnima vazama, v katerih so po tri nagnjene cvetlice, ter profiliran prednji robnik z enako oblikovano letnico 1865 kot na portalu.

Hišni portal Gabrijelovih v Vipavskem Križu z Marijinim srcem in letnico 1865 na prekladi

Vipavski Križ 16, Gabrijelovi

Hišni portal s preklado, ki ima plitev napušč. Na prekladi si sledijo prazno napisno polje, Marijino srce jabolkaste oblike in letnica 1865. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, odprta šestica.

Otlica 37, Mežnarjevi

Portal *štalce* z monolitnima pokončnikoma ima na prekladi deljeno letnico 1865, na sredi pa Marijino srce, ki je spodaj zavito v levo. Okorno sklesane števke: okrogla osmica, odprta šestica.

Selo, zapuščena hiša

Portal z ravno preklado, na kateri je deljena letnica 1875. Oblika števk: klinasta enica, sedmica z ukrivljenim krakom in kratko prečko.

Steske 6, Pekel

Velik portal *hrama* s poševno brazdanima podstavkoma, dvakrat žlebasto profiliranima konzolnima kapiteloma, okrašenima s cvetličnima vazama z nagnjenimi rožami, in trikotno zaključeno preklado. Na njej je v levem napisnem polju vklesana letnica 1865 z običajnimi števkami, na sredi je štirilist

[316] Inicialki *J. K.* označujeta Jožefa Kovača (1836–1910), ki se je leta 1856 poročil v to hišo s takratno številko 17. Podatki domoznanca Uroša Kovača iz Lokavca.

z IHS-om, obdan z olistanima vejicama, v desnem napisnem polju pa je z inicialkama *J. P.* označen takratni lastnik Jožef Pečenko.[317]

Velike Žablje 33, Žežnovi

Hišni portal na *ganku* z Marijinim srcem sredi preklade in deljeno letnico 1867. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, odprta šestica, sedmica z navadnim poševnim krakom s prečko.

Tevče 12, Skončni (*Skuončni*)

Hišni portal z žlebasto profiliranima podstavkoma, ki sta na prednjih licih okrašena s štirilistnima rozetama, na notranjih pa z romboma. Na prekladi si od leve sledijo prazno napisno polje, Marijino srce na sredi in letnica 1871. Oblika števk: klinasti enici, rahlo odprta okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Lokavec 135, Žigonovi v zaselku Palkovše ali Palkovem kotu

Podrt portal z žlebasto profiliranima podstavkoma, ki sta okrašena s štirilistnima rozetama na prednjih in majhnima romboma na notranjih licih. Na prekladi napis z IHS-om na sredi in deljeno letnico 1872 pri krajih. Oblika števk: klinasta enica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Plače -

Nekdanji portal z žlebasto profiliranima podstavkoma, ki sta okrašena s štirilistnima rozetama na prednjih in majhnima romboma na notranjih licih. Na monolitni prekladi s simsom je imel na levi strani sklesano letnico 1872. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Velike Žablje / Seniški Breg 3, Jugovi v zaselku Avšje

Hišni portal s trikotno zaključeno preklado iz sivega peščenjaka, ki jo je pokojni gospodar pri Jugovih Pavle Levpušček pripeljal iz Velikih Žabelj. Sredi preklade je Marijino srce, pri krajih pa deljena letnica 1873. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Dobravlje 70, Kəršvanovi, nato Čufarjevi

Nekdanji portal z žlebasto profiliranima podstavkoma, okrašenima s cvetličnima vazama na prednjih in romboma na notranjih licih. Na prekladi s simsom so bili na sredi Marijino srce, na levi strani majhno napisno polje, na desni pa letnica 1873. Oblika števk: klinasta enica, odprta osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko in koničasta trojka.

Dolga Poljana 57, Pušnarjevi

Hišni portal z žlebasto profiliranima podstavkoma, okrašenima s štirilistnima rozetama na prednjih in romboma na notranjih licih. Na prekladi s simsom, ki sta iz enega kosa, je v sredi Marijino srce, pri krajih pa deljena letnica 1874. Oblika števk: klinasta enica, odprta osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.[318]

Žlebasto profilirani podstavek nekdanjega portala Kəršvanovih v Dobravljah, okrašen s cvetlično vazo na prednjem licu in rombom na notranji strani

[317] Jožef Pečenko je imel poleg okolice Pekla v lasti še več posestev okoli Branika, hiši na Brjah in v Renčah, veliko posestvo pri Doberdobu in zemljišče v Ajdovščini, na katerem je danes letališče. V oporoki iz leta 1875 je štirim najzvestejšim služabnikom zapustil večje zneske denarja, vsem deklam po 15 goldinarjev, obdaroval pa je tudi cerkvi sv. Katarine na Preserjah in sv. Martina na Brjah. Kolenc, Drago, *Soteska Pekel in njen mlin*, ilustriran tipkopis, str. 4.

[318] Ta portal je evidentiran in skiciran v dokumentaciji Slovenskega etnografskega muzeja: Pahor, Samo, Teren XV – Vipava 1958, *Ljudska umetnost*, tek. št. 15, str. 62.

Skrilje -

Portal s trikotno zaključeno preklado, na kateri je deljena letnica 1875. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Budanje 53, Kovačevi

Dvoriščni porton s trikotno zaključeno preklado iz sivega peščenjaka, na kateri je poudarjeno sklesan napis: Š. I., (hišna številka) 94, IHS v štirilistu, 1876.[319] Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko. Pred napisom je reliefna roka z iztegnjenim kazalcem, ki kaže nanj.

Pri kovačiji v sklopu domačije je bil portal s preklado iz enakega kamna ter z enako oblikovanim sočasnim napisom z IHS-om v sredi in deljeno letnico 1876 pri krajih.[320]

Črniče 35, Bolkovi

Dvoriščni porton iz sivega peščenjaka s trikotno zaključeno preklado ima imenitnejša podstavka z odbijačema, visoka pokončnika in valovito profilirana konzolna kapitela, okrašena z značilnima stomaškima cvetličnima vazama. Sredi preklade je IHS v štirilistni kartuši, obdani s cvetnima vejicama, na levi strani je enaka roka kot v Budanjah, ki kaže na inicialki gospodarja F. L., na desni pa letnica 1876. Oblika znakov: klinasta enica, okrogla osmica, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko, odprta šestica.

Lokavec 110, Vas, Ƒrznakovi

Preprost portal gospodarskega poslopja s podstavkoma v obliki prisekane piramide, ki sta poševno brazdana, in z ravno preklado. Sredi preklade je IHS, pri krajih pa deljena letnica 1877. Oblika znakov: preprost IHS z reduciranim srcem, klinasta enica, okrogla osmica, sedmici z ukrivljenim krakom s prečko.

Planina 23, Šuštarjevi, zdaj Trbižanovi pri Marcih

Porton *štale* s podstavkoma v obliki prisekane piramide, valovito profiliranima konzolnima kapiteloma in trikotno zaključeno preklado.

Dvoriščni porton s trikotno zaključeno preklado pri Kovačevih v Budanjah, katerega posebnost je reliefna roka, ki opozarja na napis

Podoben, a večji in imenitnejši dvoriščni porton pri Bolkovih v Črničah, ki ima na trikotno zaključeni prekladi prav tako sklesano roko, ki kaže na napis

[319] Inicialki označujeta kovača Štefana Istiniča, ki se je rodil 26. decembra 1833 v Predgrižah 6 pri Črnem Vrhu, se leta 1863 poročil s Katarino Žgavc iz Budanj in umrl v Budanjah 1. maja 1893. ŽA Budanje, družinska knjiga 1886–1905.

[320] Ta preklada je zdaj deponirana pri Edotu Krašni v Budanjah 1K.

Sredi preklade je IHS v štirilistu, levo je letnica 1878, desno pa sta inicialki J. M. Oblika znakov: J s piko; klinasta enica, okrogli osmici, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko. Po hišnem izročilu je porton prišel s Krasa.[321]

Plače 18, Klinčkovi

Nekdanji portal, od katerega se je ohranil samo skrajni desni kos trikotno zaključene preklade, na katerem je sklesana letnica 1878. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

Dobravlje 15, Drejcovi, nato Flekovi

Portal iz sivega peščenjaka, ki ima na prekladi deljeno letnico 1880. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici.

Kamnje, nekdanja domačija Županovih (*Žəpanəvi*) v Vodopivski vasi

Grobo špičen portal gospodarskega poslopja z deljeno letnico 1881 na prekladi. Oblika števk: klinasti enici, okrogli osmici.

Dolga Poljana, vikend Nikota Bratine iz Dolge Poljane

Pri vikendu je kot robnik uporabljena preklada portala z izjemnim Jezusovim srcem s črko I v sredi in deljeno letnico 1883 pri krajih. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici, koničasta trojka.

Preklada nekdanjega portala z izjemnim Jezusovim srcem s črko I v sredi in deljeno letnico 1883

Malovše 19, Božičevi

Velik portal gospodarskega dela domačije iz grobo klesanega, špičenega sivega peščenjaka. Podstavka sta v obliki prisekane piramide in poševno brazdana, konzolna kapitela sta oblo profilirana, preklada je trikotno zaključena. Na njej je deljena letnica 1883. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici.

Po pripovedovanju gospodarja Edota Cigoja, ki je to slišal od *nonota*, jim je tudi nekdanji hišni portal z Marijinim srcem in letnico 1886 naredil *štancar* pri Stomažih. Obljubil jim je, da jim bo napravil tudi *šəliž*, če mu napišejo eno *súpliko* – prošnjo, in ga je tudi naredil.[322]

Kožmani 9, prej Žapuže 60, Dolejnkni

Hišni portal ima na podstavkih mrežast vzorec, na prekladi pa deljeno letnico 1884. Oblika števk: klinasta enica, okrogla osmica, odprta štirica s kratkim deblom in poševno prečko.

Malovše 18, Urbanovi

Hišni portal s profiliranima podstavkoma, ki sta mrežasto okrašena. Sredi preklade Marijino srce, pri krajih deljena letnica 1887. Oblika števk: klinasta enica, okrogli osmici, sedmica z ukrivljenim krakom s prečko.

---

[321] Povedal Srečko Trbižan, Planina 23.

[322] Ta *šəliž* iz pravokotnih *sivih skrl*, ki so ga Božičevi imeli po tleh v veži, so potem dali zdravniku Francu Krkoču, on pa ga je položil na dvorišču svoje hiše v Stritarjevi ulici 5 v Ajdovščini.

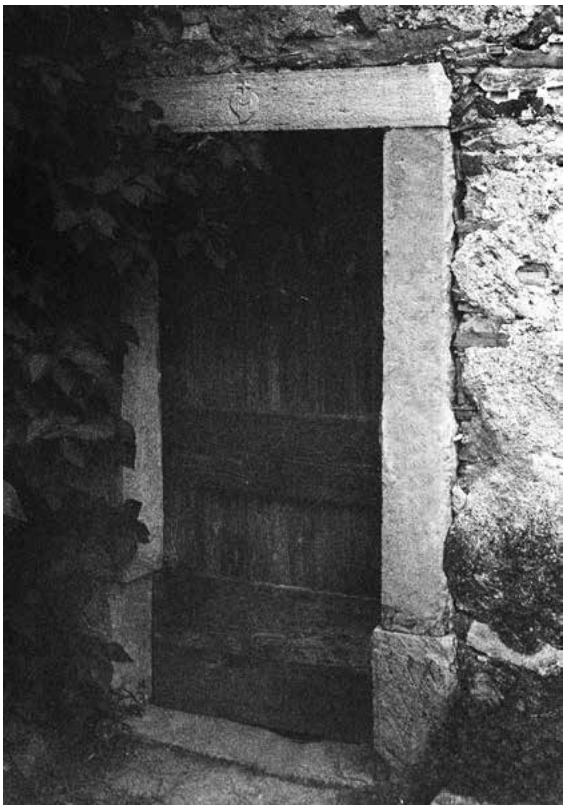

Levo hišni portal Urbanovih v Malovšah z Marijinim srcem in deljeno letnico 1887, desno nekdanji hišni portal v Skriljah z Marijinim srcem na prekladi

Skrilje -

Nekdanji hišni portal z mrežasto okrašenima podstavkoma in Marijinim srcem na prekladi.

Preserje, podružnična cerkev sv. Katarine

Zakristija ima majhen portal iz sivozelenega peščenjaka, ki ima preklado z razmeroma visokim simsom. Njegov stomaški izvor izdajajo štirilistni rozeti na prednjih licih in nevelika romba na notranjih licih preprostih baz v obliki kvadrov. Po tem okrasu ga je mogoče okvirno datirati v zgodnja sedemdeseta leta 19. stoletja.

Vipavski Križ 28, Pekovi

Hišni portal z ravno preklado brez napisa. Poleg sivega peščenjaka, iz katerega je sklesan, govori za njegov stomaški izvor reliefni okras v obliki šesterolistnih rozet na prednjih licih in majhnih rombov na notranjih licih njegovih profiliranih podstavkov.

Nazadnje je treba omeniti še dva portala iz sivega peščenjaka – oziroma kar je ostalo od njiju. **V Vipavskem Križu** je na vhodu na vrt tamkajšnjega kapucinskega samostana samo trikotno zaključena preklada, na kateri sta reliefno sklesani prekrižani roki s križem kot simbol kapucinskega meniškega reda; levo in desno je nenavadna deljena letnica 1897, v kateri sta prvi dve števki izbočeni, drugi dve pa vklesani. Na njej ni značilnosti, po katerih bi lahko sklepali, v kateri vasi je bila sklesana, vrsta kamna pa nedvoumno priča o podčavenskem izvoru. Pri hiši v **Oseku** 87, pri kateri imajo v Stomažu izdelano ognjišče, pa sta v hišnem portalu, sestavljenem iz raznorodnih delov, tudi dva nenavadno oblikovana konzolna kapitela, na katerih reliefni vetrnici, podobni tistima na portalu Cilnih v Stomažu, prav tako kažeta na stomaški izvor.

Vrtovinski portali in portoni

V Vrtovinu sem evidentiral devet portalov, ki jih pripisujem domačim kamnosekom, še nekaj več pa jih je najti v drugih krajih.

Vrtovin 115, Grigovi

Prvotno porton gospodarskega poslopja s podstavkoma v obliki prisekane piramide, profiliranima konzolnima kapiteloma, okrašenima s šesterolistnima rozetama, in trikotno zaključeno preklado.[323] Sredi preklade je reducirana oblika baročne kartuše z IHS-om, obdana s prepletenimi cvetnimi vejicami, pri krajih sta cvetlični vazi s po tremi rožami, vmes pa sta napisni polji in pod njima deljena letnica 1859. Napisni polji sta v vodoravni legi, v levem je vklesan priimek GERZEI, desno pa je prazno. Da se je avtor tega portona pri oblikovanju in krašenju zgledoval po avberskih portonih, pričata poleg opisanega izbora ter kompozicije okrasja in simbolike tudi zanje značilna klasična žlebasto-obla profilacija konzolnih kapitelov in oblika cvetov, kakršne je videti tudi na portonu Firštovih v Stomažu.

Na prvotnih vratnih krilih tega portona so bili vrezani dva majhna križca baročne oblike na gornjih dveh tablah in dva velika romba na spodnjih tablah.

Vrtovin -

Portal gospodarskega dela domačije s podstavkoma v obliki prisekane piramide in trikotno zaključeno preklado, na kateri je razprto vklesana deljena letnica 1861. Števke so izbočene, a brez oblikovnih posebnosti.

Vrtovin 65, Basárjevi, prej Lisjakovi

Nekdanji hišni portal s preprostima podstavkoma in trikotno zaključeno preklado. Na sredi preklade je avberski IHS, obdan z izrazito reliefnim štirilistom, pod njim sta cvetni vejici z okroglima cvetoma. Ob straneh sta krajšavi imena in priimka gospodarja A N in L S,[324] pri krajih pa je deljena letnica 1863. Oblika znakov: v IHS-u so debla črk klinasto razširjena navzdol in navzgor,

Porton Grigovih v Vrtovinu, ki se na samosvoj način zgleduje po oblikah in okrasju avberskih portonov

Nekdanji hišni portal Basarjevih, ki ima na trikotno zaključeni prekladi poleg reliefne kartuše z IHS-om izrazito sklesan okrajšan napis in letnico z značilno vrtovinsko srčasto osmico

[323] Domačija je bila pred leti obnovljena in nekoliko prezidana.

[324] To je bil Anton Lisjak (1848–1907). Podatek rodoslovca Jožeta Guljeta.

križ ima klinaste krake, srce je reducirano in zavito v eno stran; velike in izrazite črke s preprostimi serifi; klinasta enica, srčasta osmica, odprta šestica.

Vrtovin 58, Ištrnovi

Trikotno zaključena preklada nekdanjega širokega portala. Sredi preklade je IHS v štirilistu, spodaj sta olistani vejici, pri krajih je deljena letnica 1863. Oblika znakov: v IHS-u so debla črk klinasto razširjena navzdol in navzgor, srce ima reducirano in zavito obliko; klinasta enica, odprta osmica, odprta šestica.

Vrtovin 107, Lozarjevi

Znotraj hiše je vgrajen portal s trikotno zaključeno preklado, na kateri je deljena letnica 1864 v stilu vrtovinskih kamnosekov, ki izjemoma ni izbočena, ampak je krepko vklesana. Oblika števk: klinasta enica, srčasta osmica, odprta šestica, štirica s pokončnim krakom in poševno prečko.

Vrtovin 31, Blažonovi

Hišni portal z zgoraj poševno posnetima podstavkoma in trikotno zaključeno preklado. Sredi preklade je IHS v izrazitem štirilistu, pod njim sta stilizirani cvetni vejici z okroglima cvetoma. Ob njem sta krajšavi imena in priimka gospodarja F R. in K N,[325] pri krajih pa je deljena letnica 1866. Oblika znakov: v IHS-u so debla črk klinasto razširjena navzdol in navzgor, srce je reducirano in zavito; velike in izrazite črke s preprostimi serifi; klinasta enica, srčasta osmica.

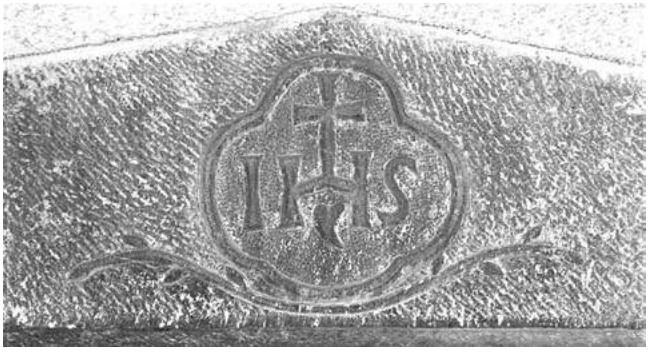

Jezusov monogram IHS v štirilistu na portalu Ištrnovih

Vrtovin 36, Potokarjevi, nato Maklovi

Nekdanji hišni portal z ravno preklado s simsom, na kateri je deljena letnica 1873. Oblika števk: navadna enica, odprta osmica, sedmica s pokončnim krakom. Poleg preklade s simsom sta ohranjena tudi podstavka.

Hišni portal Blažonovih, oblikovan in okrašen enako kot portal Basarjevih, nedvomno delo istega kamnoseka

Vrtovin 12, Fučkovi

Hišni portal z zgoraj poševno prisekanima podstavkoma in preklado s simsom. Na preklad je napis z deljeno letnico 1881, vmes pa sta zelo razmaknjeni veliki inicialki M. Č.[326] Oblika znakov: črki s serifi; navadni enici, srčasto zaključeni osmici.

Vrtovin 130, Blaževi

Portal gospodarskega dela domačije s podstavkoma v obliki prisekane piramide, ki sta mrežasto okrašena, in trikotno zaključeno preklado z deljeno letnico 1881 in inicialkama J. L. Oblika znakov: veliki in izraziti črki s serifi; klinasti enici, okrogli osmici.

Hišni portal Fučkovih s simsom

[325] To je bil Franc Kandus (1829–1899). Podatek rodoslovca Jožeta Guljeta.
[326] To je bil Matija Čermelj (1859–1894). Podatek rodoslovca Jožeta Guljeta.

Portali vrtovinskih kamnosekov v drugih krajih

Lokavec 11, Mežnarjevi

Porton uvozne lope ima krepka podstavka v obliki prisekane oble piramide, visoka valovito profilirana konzolna kapitela, okrašena s šesterolistnima rozetama, in trikotno zaključeno preklado. Sredi preklade je IHS v baročni kartuši, ob njej sta cvetni vejici z okroglima cvetoma, pri krajih preklade pa je deljena letnica 1859. Oblika števk: klinasta enica s piko, srčasta osmica.

Brje 71, zaselek Možini, pri Možinovih

Velik portal, ki je vgrajen na drugotnem mestu v hiši, ima poševno brazdana podstavka v obliki prisekane piramide, na trikotno zaključeni prekladi je na sredi IHS v štirilistu, iz katerega raseta cvetlični vejici, pri krajih pa je deljena letnica 1860. Oblika števk: klinasta enica s piko, srčasta osmica, odprta šestica, majhna ničla.

Male Žablje 18, Mezkovi (*Məskovi*)

Hišni portal s poševno brazdanima podstavkoma v obliki prisekane piramide in trikotno zaključeno preklado. Sredi preklade je štirilist z IHS-om, obdan s cvetnima vejicama z okroglima cvetoma, pri krajih pa je deljena letnica 1861. Oblika števk: klinasti enici, srčasta osmica, odprta šestica.[327]

Brje 78, Cinki, pri Cekotovih

Hišni portal s poševno brazdanima podstavkoma v obliki prisekane piramide in trikotno zaključeno preklado. Sredi preklade je štirilist z IHS-om, obdan s cvetnima vejicama z okroglima cvetoma, pri krajih pa je deljena letnica 1861. Oblika števk: klinasti enici, srčasta osmica, odprta šestica.

Budanje 60, Pékərčni

Nekdanji portal *štale*, zdaj vzidan v drugem poslopju obnovljene domačije, ima podstavka v obliki prisekane piramide, okrašena z drobnim mrežastim vzorcem. Na trikotno zaključeni prekladi je na sredi IHS v izrazitem štirilistu, pod njim sta cvetni vejici z okroglima cvetoma. Ob njem so zagonetne krajšave FR / SI A C, pri krajih pa je deljena letnica 1863. Oblika znakov: v IHS-u so debla črk klinasto razširjena navzdol in navzgor, srce je zavito v desno; črke s krepkimi preprostimi serifi; klinasta enica, srčasta osmica, odprta šestica.

Dvoriščni porton Mežnarjevih v Lokavcu z IHS-om v baročni kartuši in deljeno letnico 1859 na trikotno zaključeni prekladi

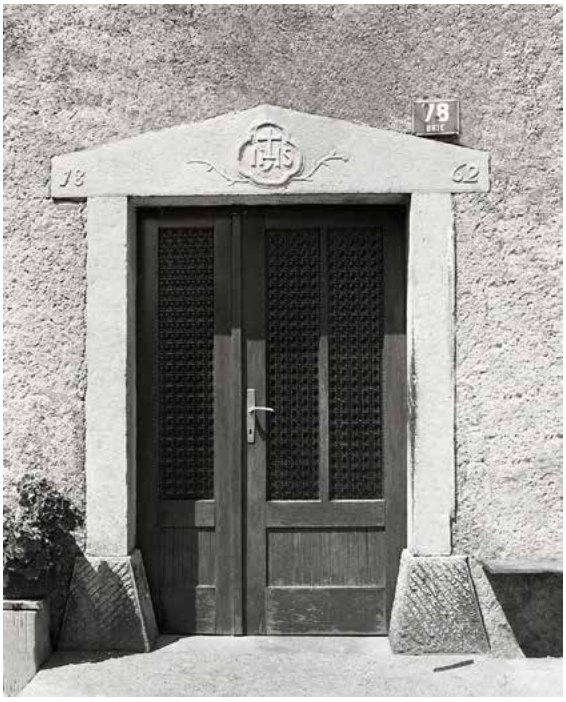

Portal pri Cekotovih v zaselku Cinki na Brjah

[327] Nekje v Malih Žabljah sem pred leti fotografiral tudi levi prednji del ognjišča z značilno stomaško vazo s tremi nagnjenimi rožami.

Gornji del portala štale Pekərčnih v Budanjah z zagonetnim napisom ali podpisom FR SI AC

Kljub vsemu trudu, da bi razvozlal pomen navedenih črk oziroma domnevnih inicialk na tem portalu, pri čemer mi je pomagal tudi vrtovinski rodoslovec Jože Gulje, mi napisa ni uspelo v celoti razrešiti. O parih črk FR in SI sem domneval, da sta morda začetna para črk imena in priimka takratnega gospodarja Pekərčnih, vendar v budanjskih družinskih knjigah nisem našel potrditve za to domnevo, s precejšnjo verjetnostjo pa sklepam in trdim, da sta črki A in C inicialki, s katerima se je kot avtor podpisal vrtovinski kamnosek **Anton Copič starejši** (1836–1903). Prav na podlagi tega mu lahko pripišem še več drugih portalov z enakimi ali podobnimi oblikovnimi in epigrafskimi značilnostmi.

Budanje 16, Koren V Grapi

V gospodarskem delu te domačije so kar trije datirani kamnoseški izdelki iz Vrtovina. V fasadi sta drug zraven drugega dva portala, v ospredju pa je mogočen slop, ki je prvotno podpiral lesen *gank*. Portala imata bazi v obliki prisekane piramide, ki sta poševno brazdani, in trikotno zaključeni prekladi, ki imata na sredi štirilista z IHS-om in parom cvetnih vejic, pri krajih pa letnici 1863. Na obeh portalih so števke oblikovane enako: klinasta enica, srčasto zaključena osmica in odprta šestica. Na levem portalu je v IHS-u zrcalni S, na desnem je pravilne oblike. Razlikujeta se še po obliki cvetnih vejic: na levem sta bližje vodoravni legi, na desnem pa se uvijata navzgor. Skoraj ni dvoma, da se je kamnosek premišljeno izognil ponavljanju istih oblik iz estetskih razlogov.

Mogočni slop, ki je podpiral nekdanji gank pri Korenu V Grapi

Tudi slop ima podstavek v obliki prisekane piramide, katere stranice so brazdane na ribjo kost, na njem pa trup s posnetimi vogali in visok profiliran kapitel, ki ima na prednjem licu sklesano letnico 1862.

Vipavski Križ 3, pri Brajdniku

Nekdanji ločni hišni portal, zdaj deponiran na domačiji. Na preprostih kapitelih je vklesana deljena letnica 1863, na klinastem sklepnem kamnu pa sta inicialki I. K., ki označujeta takratnega gospodarja Ivana Kerpana.[328] Oblika števk: klinasta enica, odprta osmica, odprta šestica.

[328] Ivan Kerpan, rojen v Križu leta 1838, se je leta 1859 poročil s sosedo Alojzijo Lukman, hčerjo dr. Vincencija Lukmana in kriške grofične Jožefe Attems. RUSTJA, Rudi, *Kriške korenine*, Male Žablje 1994, str. 17.

Batuje 64, Krnelovi

Hišni portal na obokanem *ganku* ima navadno preklado z reliefno hišno številko 28, pri krajih pa deljeno letnico 1872. Oblika števk: enica kot črka I s piko, srčasti osmici, sedmica s pokončnim krakom.

Malovše 25, Košenčevi

Na kamnitem *gejnku*, podprtem s profiliranima konzolama, je portal z razprtim napisom na prekladi, ki se v urejeni obliki glasi: 1884. S. C. IHS.[329] Oblika znakov: preprost IHS s stiliziranimi tremi žeblji pod njim; klinasta enica, srčasti osmici, odprta štirica z nagnjeno prečko, odvečna pika za tisočico.

Potoški portali

V Potočah so trije hišni portali iz sivega peščenjaka, ki so nastali v drugi polovici 19. stoletja in na prelomu v 20. stoletje ter imajo podobno oblikovane lapidarne reliefne napise kot portali, izdelani v Vrtovinu. V njih vidimo srčaste osmice, enice pa niso tako elegantnih koničastih oblik kot v Vrtovinu, temveč imajo neizrazito pokončno deblo z debelim kratkim krakom; podobno velja tudi za ostale števke. Ker je v tistem času tudi v Potočah živelo in delovalo nekaj domačih kamnosekov, lahko te portale in še enega kamenjskega z veliko verjetnostjo pripišemo njim. Najverjetnejša kandidata sta **Andrej Krkoč - Boznak** (1854–1925) in **Jožef Bizjak pri Jakžu** (1858–1938), o katerih več v nadaljevanju. Po časovnem zaporedju si sledijo portali:

Potoče 20, pri Pešku, nato pri Filipovih

Hišni portal z ravno preklado in simsom. Na prekladi je razpotegnjen napis: 18 M. B. 81. Oblika znakov: enici z ukrivljenim debelim krakom, srčasti osmici, črki s preprostimi serifi in pikama. Inicialki označujeta gospodarja Mihaela Bizjaka - Peška (1824–1892). Sedanje ime je hiša dobila po njegovem sinu Filipu (1862–1924).

Hišni portal s simsom pri Filipovih

Potoče 9, pri Pešku

Hišni portal z ravno preklado in simsom. Na prekladi je razpotegnjen napis: 19 I B 03. Vsi znaki so brez posebnosti. Inicialki označujeta gospodarja Ivana Bizjaka (1860–1932), Mihaelovega sina in Filipovega brata, ki je v svojo novo hišo s številko Kamnje 108 prinesel tudi domače ime pri Pešku.

Hišni portal s simsom pri Pešku

Potoče 40, pri Krkóčevih

Hišni portal, ki ima na preprosti prekladi razpotegnjen napis: 19 A IHS K 04. Oblika znakov: enica z debelim krakom, odprta devetica, štirica z dolgo poševno prečko in kratkim deblom; črki z neizrazitimi serifi; IHS je podoben vrtovinskemu oziroma avberskemu. Takratni gospodar je bil leta 1859 rojeni Alojz Krkoč, po katerem je hiša tudi dobila ime, inicialki A. K. najbrž pripadata njemu. Ker pa je Alojz imel brata kamnoseka

[329] Inicialki S. C. označujeta gospodarja Simona Cigoja (1841–1908), očeta monsinjorja Leopolda Cigoja (1886–1935).

Andreja Krkoča in se zdi smiselno, da se je za portal zmenil z njim, lahko inicialki beremo tudi kot Andrejev podpis.[330]

Kamnje 25, Koromelčevi (*Koromejlčəvi*)

Portal gospodarskega dela hiše s trikotno zaključeno preklado iz fino špičenega sivega peščenjaka. Sredi preklade je štirilist z IHS-om, pod njim sta stilizirani kratki cvetni vejici, levo in desno inicialki A. V., nato deljena letnica 1855 in pri krajih še deljena letnica 1898. Oblika znakov: črki brez serifov; klinasti enici z debelim kratkim krakom, srčaste osmice, odprta devetica. Portal je bil izdelan leta 1898, letnica 1855 pa je verjetno spominska letnica prejšnje stavbe.

Levo hišni portal pri Krkóčevih v Potočah, desno grobo klesani portal Koromelčevih v Kamnjah z dvema letnicama

Oseški portali

Nekaj portalov v podčavenskem stilu, ki jih prav tako lahko pripišemo krajevnim kamnosekom, je oziroma je bilo tudi pri hišah v Oseku. Vsi so dokaj preprosti portali z ravnimi prekladami in opremljeni z lapidarnimi reliefnimi napisi.

Prvi je hišni portal na sekundarnem mestu **pri Lidji, Osek 55**, ki ima na podstavkih šesterolistni rozeti, na prekladi pa levo inicialki gospodarja J. f. in hišno številko 38, na sredi štirilist z IHS-om in na desni letnico 1878. Oblika števk: klinasta enica s piko, odprte osmice, sedmica z ukrivljenim krakom in prečko. Z inicialkama J. f. se je na portalu najverjetneje dal podpisati Jožef Faganel, Jožefov sin, ki se

[330] Za pomoč pri pridobivanju matičnih podatkov se zahvaljujem Pavlu Bratini iz Kamenj.

je rodil leta 1823 in se poročil z Jožefo Rijavec, ta pa mu je v zakonu leta 1853 rodila naslednika z enakim imenom.[331]

Naslednji je portal stare hiše **pri Markovih (*Mrkovi*), Osek 83**, z razprto sklesanim napisom na prekladi: 18 M 46 G 88, ki se v urejeni in razvezani obliki glasi: 1888. M(ARKO) G(LEŠČIČ). (Hišna številka) 46.[332] Oblika znakov: klinasta enica, okrogle osmice, odprta štirica z nagnjeno prečko; črki s serifi.

Sočasen je bil portal nekdanje hiše **pri Nani** z letnico 1888, IHS-om in hišno številko 82. Oblika znakov: običajna enica, okrogle osmice; IHS brez posebnosti. Podstavka sta bila mrežasto okrašena.

Preprost hišni portal Markovih

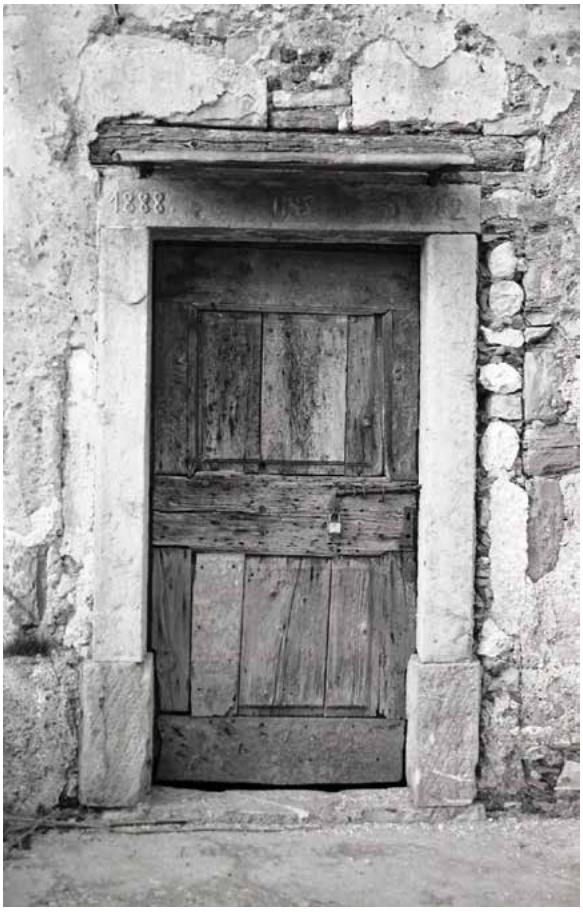

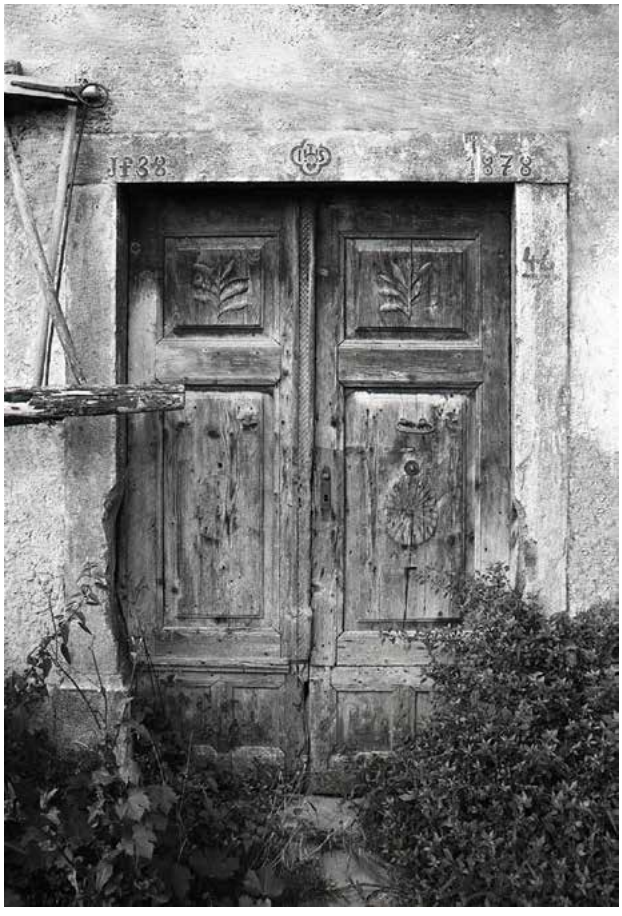

Levo nekdanji portal pri Nani; desno portal pri Lidji, ki je zdaj prestavljen na novo mesto v prenovljeni hiši

[331] ŽA Osek, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.
[332] Inicialki je pojasnila Vincenca Gleščič, Osek 83, rojena leta 1903.

Vrata na tečaj

V zvezi s portali je treba omeniti še starinska vrata, za katera sem pred leti prav v vaseh v srednji Vipavski dolini večkrat slišal lep domač izraz *vrata na tečaj*. O *vratih na tečaj* ali *vratih na tečaje* so mi pripovedovali tudi na Lozicah in Gočah na gornjem Vipavskem ter v Grižah na Vrheh. Na Erzelju so jim rekli *vrata na podrsk*, v Dobravljah pa *vrata na škrip*.

Praviloma so to vrata z enim krilom, pritrjenim na vrtljiv kol, stožer ali tečaj, ki ima spodaj železen *štjekl*, da lažje teče. Ta tečaj se vrti v *luožu*, vdolbini v kamnitem pragu, zgoraj pa največkrat v kamnitem, ponekod tudi lesenem *uhu* ali *pantu*. O takih vratih so povedali: »Vrata na tečaj so vriskala, da nisi rabil zvonca.« V Vitovljah so pri sobnih *vratih na tečaj* spodaj dali usnje, da ni tako cvililo ali vriskalo.

V Podgracu v Oseku so pri že omenjenem portalu z letnico 1608 tudi *vrata na tečaj*, ki so bila morda izdelana sočasno z njim. Ta so še tem bolj zanimiva, ker je na zunanji strani vratnega krila vrezan pentagram, ki naj bi odganjal zle sile. Pri prenovljeni hiši Ogrinovih na Pristavi v Šempasu 165 so ohranili rustikalno izdelan portal *hrama* s hrastovimi *vrati na tečaj*, na katerih je vrezan datum 5. 9. 1779, ki po hišnem izročilu spominja na dan, ko so jih hoteli razsekati Napoleonovi vojaki.[333] V Šempasu imajo taka vrata tudi pri Rjavčevih. Po pripovedovanju Mirota Volčiča pri Ipavčevih v Črničah so tudi oni imeli pri hiši *vrata na tečaj*, ki so bila narejena leta 1857, kakor sporoča letnica na hišnem portalu. V Gojačah so *vrata na tečaj* pred leti še imeli pri *štali* Krkočevih in *pod kəluəno* Bəskovih,[334] kjer o njih še danes priča kamnito uho.

Zgoraj kamnito uho pri vratih na tečaj v Podgracu, spodaj vraževerski pentagram, vrezan na njihovi prednji strani

[333] To ne bo držalo, kajti francoska vojska je prvič prišla na slovenska tla leta 1797, ko so pod Napoleonovim vodstvom premagali Avstrijce v severni Italiji. VODOPIVEC, Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana 2006, str. 22.

[334] O *vratih na tečaj* so pripovedovali Franc Možina, Dobravlje 25; Alojz Rebek, Batuje 20 / Prešernova ulica 2, Ajdovščina; Stanko Krkoč, Gojače 33; Miro Volčič, Črniče 71; Tone Košuta, Šempas 50; Pavla in Silvana Batič, Šempas 165; Rafael Gleščič, Vitovlje 13; Toni Winkler, Vitovlje 31; Roman Mislej, Lozice 3; Jože Furlan, Goče 20; Marija Vovk, Griže 14, in Stane Miška, Erzelj 22. Naj omenim še, da sem na Krasu za taka vrata večkrat slišal ime *vrata na vrzuk*.

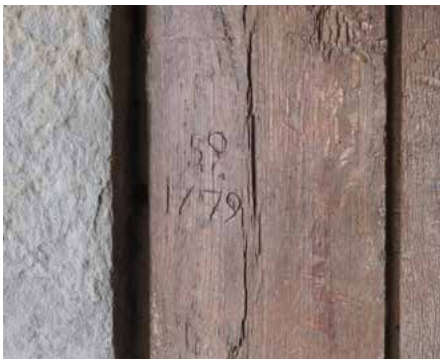

Rustikalno izdelani portal hrama pri Ogrinovih v Šempasu z originalnimi hrastovimi vrati na tečaj, na katerih je vrezan datum 5. 9. 1779

Jezusov monogram IHS

Monogram IHS, ki je najbolj pogostno sveto znamenje na portalih v teh krajih in še marsikje na Primorskem, je bil prvotno krajšava za grški zapis Jezusovega imena *IHSOUS* (= *IESUS*), ki ga sestavljajo prve tri vélike črke *jota, eta* in *sigma*. Grki so jo torej brali kot *IES*. Ko se je ta krajšava v nespremenjeni pisni obliki prenesla v kontekst latinskega jezika in pisave latinice, se je pomen teh črk polagoma zabrisal in so jo začeli brati kot kratico IHS (ihaes), v kateri so vsaki črki pridali pomen začetnice besede. Tedaj je IHS dobil pomen *I(esus) H(ominum) S(alvator)* – Jezus, Odrešenik ljudi. Ta monogram z izjemnim simbolnim potencialom je v teku stoletij navdihnil še vrsto drugačnih razlag, ki imajo vse isto vsebinsko jedro. V latinščini je na primer splošno znano geslo *In hoc signo (vinces)* – V tem znamenju (boš zmagal), v grščini pa *Iesous Christos Soter* – Jezus Kristus Odrešenik. Češčenje tega svetega monograma je v 15. stoletju začel širiti sv. Bernardin Sienski, ki ga je okrasil s sončnim krogom, k njegovi splošni razširjenosti pa so največ prispevali jezuiti oziroma Družba Jezusova, ki jo je leta 1540 ustanovil sv. Ignacij Loyolski in prevzel IHS za njen grb ali emblem. Za IHS v jezuitskem grbu je značilno, da so pod osrednjo črko H trije žeblji. Poleg tega so jezuiti iz IHS-a za svojo rabo izpeljali še razlagi: *Iesu humilis societas* – Jezusova ponižna družba in *Iesum habemus socium* – Jezusa imamo za tovariša.

V slovenskih nabožnih pesmih se je pri češčenju Jezusovega imena uveljavil izraz *(sveto) sladko ime Jezus*. Sicer pa so bila *sladka imena* tri: Jezus, Marija, Jožef. Z monogramom IHS je bilo najbolj razširjeno ime Jezus, pogosten je bil tudi Marijin monogram, ponekod sta nastopala v paru.[335] En ali drugi monogram, upodobljen na vhodu v domačijo ali hišo, je bil znamenje vernosti družine, ki naj bi jo tudi varovalo vsega hudega.[336]

---

[335] Povzeto po Premrl, Božidar, *Kladvo Pouleta Hadasovega. Kamnosek Pavel Puppis - Hadasov iz Tomaja in njegova dela*, Sežana – Križ 2008, str. 21.

[336] V evangeliju po Marku Jezus pravi svojim učencem o tistih, ki bodo sprejeli vero: »/V/ mojem imenu bodo izganjali demone /…/« *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Ljubljana 1996, str. 1554: Mr 16,18. Na ta Jezusov rek me je posredno opozoril simbololog in raziskovalec kraških portalov Francesco Boer iz Ronkov v Italiji.

Na portalih in portonih ter na drugih mestih na zunanjščinah in notranjščinah primorskih domačij je monogram IHS najbolj razširjen verski simbol. Na portalih je zmerom na najbolj reprezentativnem mestu na sklepnem kamnu ali sredi preklade, v fasadnih ometih pa je praviloma vrezan prav v vrhu hišnega zatrepa, kjer ima zelo očiten varovalni pomen in vlogo.

Varovalno znamenje IHS, vrezano v omet v vrhu svisli Terezinne hiše v Gojačah

Na takih mestih je zelo pogosten prav v srednji Vipavski dolini. Nekaj primerov: Mužinova hiša pri Studencu, Batuje 57, ima v vrhu južne zatrepne fasade tik pod strešnim slemenom v omet vrezan IHS v pravokotnem okvirju. Pri Milhrju, Batuje 23, je v vrhu severovzhodne zatrepne fasade v omet vrezan IHS, pod prvim slemenjakom pa še križec. V Gojačah je IHS vrezan v omet *svisli* hiše Poškovih (*Puəškəvi*) na številki 16 in Terezinnih na številki 29; bil je tudi v *svislih* nekdanje hiše Matarinovih na številki 7. Pri Penščevih na Ravnah 12 je v ometu *svisli* trikotno zaključen okvir z IHS-om, v zahodnih *svislih štale* pri Baštkovih (*Bəštkəvi*) na Ravnah 15 pa je Jezusov monogram vklesan v navaden gradbeni kamen; nekaj posebnega je tudi po svoji nenavadni reducirani in zrcalni obliki ter po tem, da je datiran z letnico 1865.[337]

V kamen vklesani zrcalno obrnjeni in reducirani IHS v zatrepni fasadi štale Baštkovih na Ravnah

V hišah so IHS imeli ali ga še imajo zlasti na vezenih prtih in prtičkih za različne namene. Z njimi so za veliko noč krasili *buhcov kuət* in pokrivali jerbas z velikonočnimi jedmi, ko so jih nesli *žegnat*. Kadar je prišel duhovnik obhajat bolnika na dom, so s takim prtom pogrnili mizo v njegovi sobi, če je v hišo prišla smrt, pa so ga obesili pred nogami pokojnika na parah.

Poleg navedenih učenih razlag Jezusovega monograma je zlasti na Primorskem znanih mnogo ljudskih razlag, ki so jih bodisi širili duhovniki pri verouku ali so se prenašale med ljudmi od ust do ust. V vaseh srednje Vipavske doline sem največkrat slišal: Jezus v hostiji skrit, Jezus v hostiji sveti in Jezus hostija sveta. Sicer pa so po vaseh v srednji Vipavski dolini znane te razlage in sopomenke:

Batuje: Jezus v hostiji skrit. Jezus v hostiji sveti. Jezus v sveti hostiji.

Branik: Sveto sladko.

Brje: Iz hiše svete.

Črniče: Jezus v hostiji skrit. Jezus v hostiji sveti. Jezus hostija svéta. Jezus hostija svetá. Kristusova hostija. Jezus Hristos Salvadór.

[337] Na tem mestu naj še omenim, da je pri Kovačevih na Ravnah 11 v zahodnem zatrepu hiše v omet vrezan samo križec, pod njim pa uokvirjena letnica 1879.

Gojače: Jezus v hostiji skrit. Jezus /v/ hostiji sveti. Jezus hostijin sin.
Lokavec: Jezus Hristos Soter.[338] Jezus Kristus Odrešenik (Sator).
Malovše: Jezus hostija sin.
Osek: Jezus, hiša skrivnostna.[339] Jezus hvaljen, slavljen.
Preserje: Jezus Hristus Sanktus.
Ravne: Jezus hostiji skrit. Jezus hostija sveta.
Skrilje: Jezus v hostiji skrit. Jezus v hostiji sveti.
Stomaž: Jezus v hostiji skrit.[340] Jezus hostiji skrit. Jezus hostijin sin. Jesus Hristos Soter. In hoc signo vinces.[341] Ime hvaljeno srce.[342]
Šempas: Sveto sladko. Jezus hostija sveta.
Velike Žablje: Jezus v hostiji skrit. Jezus v hostiji sveti. Jezus Hristos Soter. Isus Hristos Soter. Isus Hristos Sanktus.
Vitovlje: Jezus v hostiji skrit. Sladko ime Jezusovo. Sveto sladko. Sveto sladko ime Jezusovo! Sladko ime Jezusovo.
Vrtovin: Jezus v hostiji skrit.

Okna in okenski okvirji

Od oken v srednji Vipavski dolini je najstarejše **romansko okno**, ki je bilo odkrito med zadnjo obnovo zunanjščine cerkve sv. Justa v Gojačah v jugovzhodni steni njenega prezbiterija. To je ozko okence brez spodnjega oknjaka, ki je skoraj bolj podobno strelnim linam v obrambni arhitekturi kot pravim oknom. Oknjaki imajo poševno posnete notranje robove, ki se na pokončnikih začenjajo s ploskim ajdovim zrnom. Po takih robovih, ki so značilnost gotskih portalov in oken, je mogoče sklepati, da je okence nastalo na prehodu iz romanike v gotiko.

Iz obdobja pozne gotike je bilo še pred nekaj desetletji ohranjenih precej oken na cerkveni arhitekturi in kmečkih domačijah. **Gotska okna** s šilastimi loki in močno posnetimi ostenji vidimo na prezbiterijih cerkve sv. Mihaela v Šmihelu ter Marijinih cerkva na Vitovljah in v Vrtovinu. Na oknih prvih dveh so vklesani znaki kamnosekov, ki so jih klesali, edino gotsko okno prezbiterija vrtovinske cerkve pa je brez kamnoseških znakov.

Na kmečkih domačijah je bilo v najstarejših delih Gojač in Črnič ter v Tabru na Ravnah nad Črničami še nedavno videti precej navadnih gotskih oken. Ta so majhna, s preprostim spodnjim oknjakom ali polico, ostali deli pa imajo

Skromno romansko okence v jugovzhodni steni prezbiterija cerkve sv. Justa v Gojačah

[338] Povedal nekdanji lokavški župnik Janez Filipič.
[339] Nekdanji oseški župnik Vid Premrl je povedal, da je to slišal od svoje mame v Šmihelu pod Nanosom.
[340] Tako so povedali pri več hišah v Stomažu. Albin Bratina, Stomaž 13, ki je imel brata pri jezuitih, je še pripomnil, da je IHS geslo jezuitov.
[341] Povedal nekdanji stomaški župnik Branko Rudež.
[342] Marija Rovtar, Stomaž 57, doma z Vojskega, je povedala, da tako pravijo pri njih na Vojskem.

poševno posnete robove, ki se spodaj večinoma začenjajo s ploskim, redkeje s polnim ajdovim zrnom. Zanje je tudi zelo značilno, da imajo zunanje robove naravnih oblik. Samo na enem gotskem oknu na razpadajočem poslopju v Črničah sem pred leti opazil domnevni kamnoseški znak v obliki črke A, kakršnih je bilo sicer v obdobju pozne gotike v Vipavski dolini precej.

Oblikovna posebnost nekaterih gotskih oken prav v tem delu Vipavske doline so pomolne okenske police, ki jih drugod na Primorskem ni videti. Take police imajo ali so imela gotska okna pri gospodarskem poslopju Krkočevih, ki se drži hiše Ivanovih v Gojačah 27, pri Gankarjevih (*Gejnkarjevi*) v Malovšah 20,[343] pri Kmetovih na Ravnah 19 in pri neki hiši v Oseku. Še bolj nenavadna je kljunasta polica pri Dolenjih Boštjanovih (*Boščənəvi*) v Batujah 40,[344] podobni sta še pri Blažkovih na Ravnah 30 in pri Loževih v Ozeljanu 87. Okno pri Loževih, ki je zdaj deponirano na dvorišču, ima običajne oknjake z živimi robovi, po čemer sklepam, da je mlajše od navedenih poznogotskih oken s posnetimi robovi. Pri Cikuntinovih v Šempasu 108 pa je bilo v nadstropju izjemno okno, ki je s profiliranimi oknjaki, simsom in umetelno profilirano masivno pomolno polico najbrž nakazovalo prehod v novo stilno obdobje.[345]

Iz 17. stoletja mi v teh krajih ni znano nobeno okno z vklesano letnico, verjetno pa je bilo iz tistega časa skromno pritlehno okence v severni steni nekdanje *klonice* Birsovih pri Kodróvih, Brje 41. Na prekladi je imelo vklesani inicialki nekdanjega gospodarja G in M, ki sta bili s kratko prečko, na kateri je stal križec, na izviren način povezani v nekakšen monogram, največ takih podpisov v kamnu pa je na Vipavskem znanih prav iz 17. stoletja. Žal je to okence »dobilo noge« in se izgubilo neznano kam.

Za okna **v baročnem obdobju** so značilne preklade s simsom, a jih je v teh krajih razmeroma malo. Pred leti jih je bilo videti na primer na hišnih številkah 23 in 39 v Gojačah. Prava redkost iz baročnega časa je rustikalno okence na domačiji Potoččevih v Šempasu, ki ima na prekladi vklesano letnico 1782 in deloma zabrisan nejasen napis NOHVDO[…]PE.

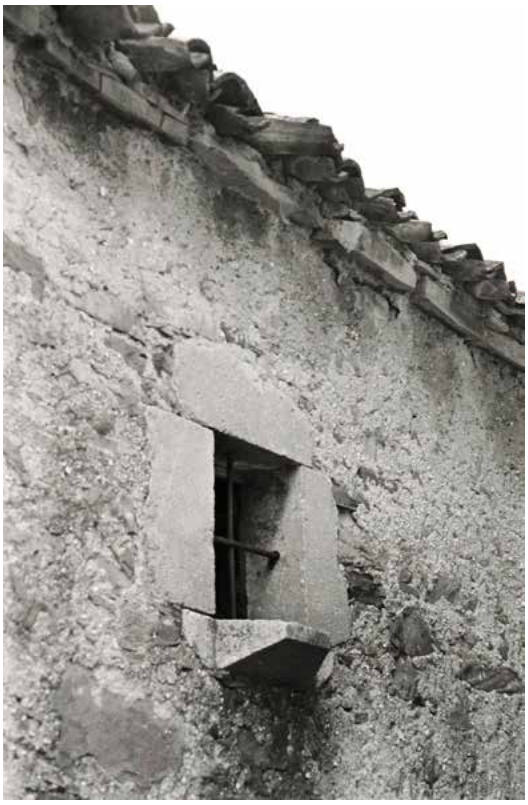

Zgoraj okno s kljunasto polico pri Loževih v Ozeljanu, spodaj okno s profilirano polico in preklado pri Kmetovih na Ravnah

[343] Gotsko okno Gankarjevih je zdaj vzidano v *hramu* na hišni številki 19 v Plačah. Njegove svetle mere so 54,5 cm × 36,5 cm, ki približno ustrezajo razmerju 1,5 × 1 beneški čevelj.

[344] Objavljena je v knjigi Sedej, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, str. 48.

[345] Od njega so v fasadi ostali samo pokončnika in preklada, pomolne police pa ni več. Stavba, v kateri je to okno, je bila *štala* Prščevih, Šempas 116, prostor v nadstropju s tem oknom pa pripada sosednji številki 108.

Izjemno profilirano okno z bogato profilirano masivno pomolno polico pri hiši za cerkvijo v Šempasu

Nekdanje baročno okno s simsom v Gojačah. Foto Jože Gorjup, 27. 6. 1985, fototeka INDOK centra

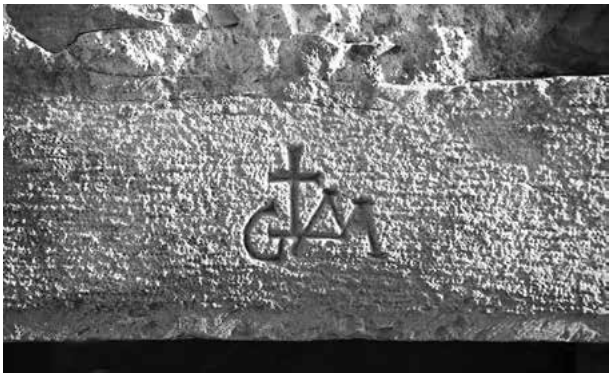

Inicialki G in M na okencu pri Birsovih na Brjah

V 19. stoletju so hiše praviloma opremljali z navadnimi pokončnimi pravokotnimi okni,[346] ki so proti koncu stoletja postajala zmerom večja. Namesto baročnih simsov so nad njimi vgrajevali navadne skrilnate ali klesane napušče, ki so jih ščitili pred dežjem, pred tatovi pa so jih zavarovali z železnimi križi. Letnice ali celo napisi so na njih velika redkost, saj so za ta namen primernejši hišni portali in dvoriščni portoni. Pred leti je bilo na podrtiji v Vrtovinu še videti pritlično okno z železnimi križi, na katero je gospodar ali kamnosek z okornimi potezami vklesal letnico 1829, levo in desno ob njej pa inicialke J. Z. in M. P.[347]

Zelo zanimivo je zdaj zazidano pritlično okno iz sivega peščenjaka na hrbtni strani hiše Jernejevih v Malovšah, ki ima zunanje mere 72 cm × 65 cm, na njem pa je več zagonetnih grafitov. Na prekladi so vklesani znaki VVI in trije križci, na spodnjem oknjaku se od leve vrstijo monogram IHS, krajšave PSV D98 ED in letnica 180017, na levem pokončniku pa je vrezana šesterolistna rozeta v krogu. Kaj pomenijo domnevne krajšave VVI in PSV D98 ED, ni mogoče ugotoviti. Na ljudski način oblikovano letnico z dodanima ničlama beremo kot 1817, kar omogoča datacijo hiše v čas pred tem letom.

[346] Franc Košuta, Vitovlje 62, je povedal, da je bila po starem mera oken »šestdeset za osemdeset«, se pravi, da je bila njihova svetla višina osemdeset, širina pa šestdeset centimetrov.

[347] Pred leti, ko sem fotografiral to okno, si nisem zapisal, kje točno je bilo. Po mnenju vrtovinskega rodoslovca Jožeta Guljeta je bilo v zaselku Guli, kjer sta v času, ko je bilo okno narejeno, živela dva moška z imenom Matija in priimkom Podgornik: prvi je bil rojen leta 1765 in je umrl leta 1843, drugi je živel med letoma 1799 in 1877. Inicialki J. Z. pa bi lahko pripadali Jožefu Zanutiču, rojenemu leta 1784.

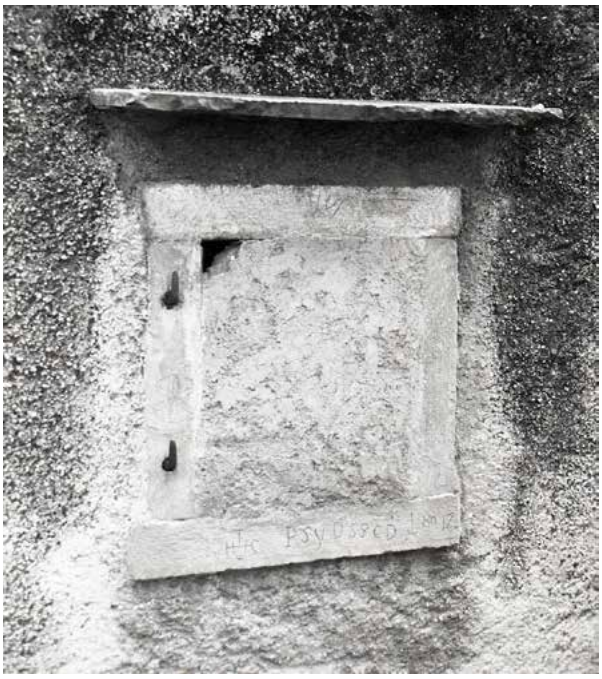

Levo okno na hrbtni strani hiše Jernejevih v Malovšah, opremljeno s pobožnimi in vraževerskimi varovalnimi znamenji. Desno zelo redek okrasno členjen okenski okvir v Ozeljanu

Preklada pritličnega okenca na hrbtni strani hiše Kovačevih z letnico 1879 ter krajšavama imena in priimka Jožefa Ušaja

Kombinacijo treh križcev na prekladi,[348] Jezusovega monograma na spodnjaku in šesterolistne rozete na levem pokončniku tega izpostavljenega okna pa gre razumeti kot kopičenje magičnih verskih in vraževerskih obrazcev ter likov, ki naj varujejo hišo in njene prebivalce pred zlimi silami. Da je šesterolistna rozeta v tem primeru dejansko v vlogi varovalnega znamenja, priča prav soseščina obeh verskih simbolov. Iz tega lahko izpeljemo tudi splošnejši sklep, da je v začetku 19. stoletja šesterolistna rozeta na stavbnih členih kmečkih domačij imela ne le krasilno, ampak tudi varovalno vlogo, sčasoma pa se je ta bolj ali manj pozabila in je rozeta ostala le všečen geometrijski okras. Sicer pa je treba reči, da na oknih v teh krajih ni skoraj nič okrasja.

Pri Kovačevih v zaselku Ipavci na hišni številki Ravne 11 je na hrbtni strani hiše prav pri tleh okence, ki ima na prekladi vklesan napis: 1879 *Jo: Uš*, s katerim je takratni gospodar in verjetno tudi zidar Jožef Ušaj (1855–1939) oznanil, da je v tistem letu sezidal to hišo.[349] Ta dosežek sta potrjevala tudi že omenjeni križec in letnica 1879, vrezana v fasadni omet v zahodnem zatrepu hiše.[350]

Sicer je v vaseh na tem območju videti samo še nekaj skromnih napisov z inicialkami in letnicami na rustikalno izdelanih okencih, ki so bolj podobni grafitom.

---

[348] Iz literature je znano, da so s tremi križci zaznamovali hiše, da bi jih zavarovali pred vedomci. ERJAVEC, Fran, Iz pótne torbe, v: *Letopis Matice slovenske za leto 1882. in 1883.,* Ljubljana 1883, str. 335–336.

[349] Več o tem Jožefu Ušaju glej v poglavju o kapelicah na strani 208.

[350] Za obe letnici so značilne enake oglate števke.

Kamnoseška oprema kmečkih domačij in skupnih vaških prostorov

»Če jə po starəm, jə duobro.«
Stanko Krkoč - Krkočev iz Gojač

Na kmečkih domačijah je bilo po starem dosti nepremične in premične kamnoseške opreme. V nepremično oziroma vgrajeno hišno opremo spadajo kamniti tlaki, ognjišča, lijaki in *vedərniki*, v premično pa predvsem kamnite posode za mast in možnarji. Kamniti tlaki so tudi v gospodarskih poslopjih, predvsem v vinskih *hramih*, in na *borjačih*, pred hišnimi pročelji pa so ponekod tudi pločniki. Pred hišami je marsikje še videti kamnito mizo in klopi. Vodnjakov, sploh takih s klesanimi obodi, je bilo zaradi številnih potokov in studencev v teh krajih razmeroma malo. Na *borjačih* so bila velika korita za napajanje živine in koritca kot pojila za kokoši. Svinjaki so bili opremljeni s koriti za prašiče, domače delavnice pa z brusi na kamnitih brusnicah ali na lesenih stojalih. V prostorih pred *hrami* so imeli vinske preše s kamnitimi koriti.

V skupno vaško kamnoseško opremo spadajo predvsem velika kamnita korita za napajanje živine in za pranje perila ter tako imenovane *fontane*.

Tlaki

V hišah so navadno imeli v veži in kuhinji kamnit tlak iz pravokotnih klesanih plošč, v tleh pred vhodom v hišo pa je bila pogosto samo ena velika plošča. Boljše hiše so imele pred vhodom oziroma pred glavno fasado še pločnik iz pravilno oblikovanih plošč, nekatere tudi s kamnitim robnikom. Dvorišča so bila navadno tlakovana z neobdelanimi ploščami različnih naravnih oblik, vinski *hrami* pa praviloma s ploščami pravilnih oblik. Kamnitim ploščam oziroma skrilam pravijo večinoma *skrle* ali *škrle*, v Stomažu *skale*, na Ravnah, v Vitovljah, Šempasu in Šmihelu pa *lašte*. Kamnitemu tlaku rečejo ponekod kar *skrle*, drugje pa *lašta*, *polaštano*.[351] Splošnejši izraz za kamnit ali betonski tlak je *šaliž*.

Lašta, *polaštana pot* ali *lajšt* rečejo tudi s kamenjem tlakovani rebri na vaški ali poljski poti,[352] »da je ne rije voda«; v Vrtovinu zanjo uporabljajo tudi izraz *balotac* (*balatac*), na Ravnah pa *balotirana pot*. Ponekod so *lašta* rekli tlaku iz bolj ploščatega kamna, *balotac* pa tlaku iz *balot*.

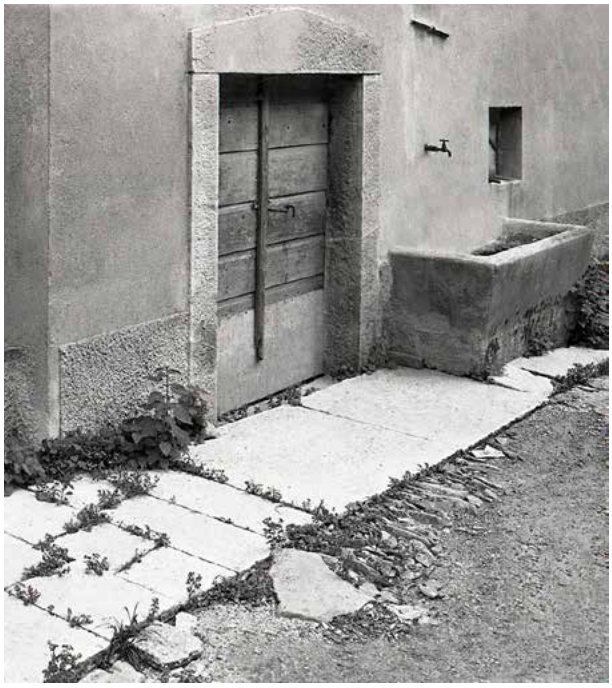

Kamnit pločnik pred hišo v Skriljah

[351] Pripovedovali so: Slavko Slejko, Ravne 30; Franc in Milan Košuta, Ravne 9; Filip Batagelj, Stomaž 75, in Niko Bratina, Stomaž 76.
[352] V Malovšah pravijo delu poti od novega do starega *pila* Na lašti. Povedal Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina.

Levo tlak iz pravokotnih črnih skrl, zglajenih od hoje, v veži hiše na Brjah, desno kamnita miza pred hišo Uršnih v Vitovljah

Balatac ali lajšt na poti proti Subanom v vrtovinski Podgori, v ozadju Lekinova hiša, ki je danes ni več

Balotac je tudi spodnji ustroj makadamske ceste iz kamna lomljenca, ki so ga polagali tako, da so »špice gledale gor in vsak je moral dobiti en kolpo, da se ne bi podajal«, nanj pa so nasuli plast grušča. Italijani, ki so med obema vojnama na Primorskem delali dosti takih cest, so *balotacu* rekli *masedžata* (it. *massicciata*). *Balotac* iz drobnejših, nekoliko obdelanih *balot* so imeli tudi v konjskih *štalah*, da konjem ni drselo.[353]

Ognjišče

V teh krajih rečejo ognjišču *gonišče*, *gunišče*, *guniščje* ali *guniše*. Kolikor sem jih videl, so bila vsa tako imenovana visoka ognjišča, poprej pa so po hišah imeli tudi nizka ognjišča. Leta 1989 mi je Anton Batič iz Ozeljana 102, letnik 1910, pripovedoval, da se je dostikrat grel na takem ognjišču, ki je bilo široko tri krat tri metre in samo petindvajset centimetrov od tal. Imelo je kamnit okvir, kurišče pa je bilo iz *cegla*.[354]

Na Vogrskem je bilo rečeno, da ognjišče »ni smelo biti niti eno koleno visoko, da si lahko stopil gor«, sicer pa se je omenjala višina šestdeset do sedemdeset centimetrov. Visoka ognjišča so bila navadno *velbana*, s kamnitimi podstavki oziroma

[353] Pripovedovali so: Anton Gleščič, Črniče 93; Danica Pirjevec, Vrtovin 27; Jože Gulje, Vrtovin 30A; Pavla Krkoč, Osek 1; Leopold Bovcon, Ravne 15; Toni Winkler, Vitovlje 31; Dušan Lenščak, Šempas 43; Jožef Brankovič, Šempas 193; Leopold Štrukelj, Šempas 171; Julij Terčič, Šmihel 51, in Bojan Dolenc, Gradišče 11, Ajdovščina. Glej tudi SAKSIDA, *Balatac*.

[354] V revnih hišah so imeli ognjišča iz lesenega okvirja, v katerega so nabili ilovico. RUSTJA, *Rodovi*, str. 8.

nogami v kolonco, s preprostim ali profiliranim kamnitim okvirjem oziroma robniki ter s kuriščem iz *cegla* ali kombiniranim iz *cegla* in plošč *mrtvega kamna*, ki ne razpoka na vročini.[355] Samo v Dobravljah so kamnitemu okvirju kurišča rekli *oklep*, kakor mu običajno pravijo na Pivki, v Braniku pa *krancəl*.[356]

Na prednji strani ognjišča je bil večkrat vklesan kakšen okras, simbol ali napis. Pri Batageljih v Stomažu 76 sta nogi ognjišča okrašeni s cvetlicama in šesterolistnima rozetama. Jan(e)zovi v Selu imajo ognjišče iz *sivega kamna*, ki ima na sklepnem kamnu *kolonce* vklesan reduciran IHS, ob straneh pa vdelana okrasna romba iz črnega kamna in vklesano deljeno letnico 1885. Pri Huhu v Črničah so pred leti še imeli ognjišče z letnico 1864, okrašeno z listnatima vejicama, Marinovi v Vitovljah pa so imeli ognjišče z letnico 1899 in črnim sklepnim kamnom, na katerem je bil vklesan IHS. Tam so povedali, da je gospodinja zvečer, ko je šla družina spat, žerjavico na ognjišču zagrebla v pepel in vanj z lopatico naredila znamenje IHS, da bi oglje ostalo živo do naslednjega jutra. Ali pa so na ognjišču imeli *čuəlo* ali *glouno*, ki je dolgo tlela in dogorevala, tako da zjutraj niso potrebovali *žeplenk*, ampak so drva prislanjali kar k njej.

Emilija Pirjevec pri Pirjovcovih v Vrtovinu 27 mi je pripovedovala, da je kuhala in pekla na ognjišču, ki je imelo spredaj vdelane črne kamne, na vogalih pa sklesane rože, od leta 1919 do 1937, ko je odslužilo svojemu namenu. V kotlu je kuhala polento, v lončenih loncih, povezanih z *dratom*, pa ješprenj,

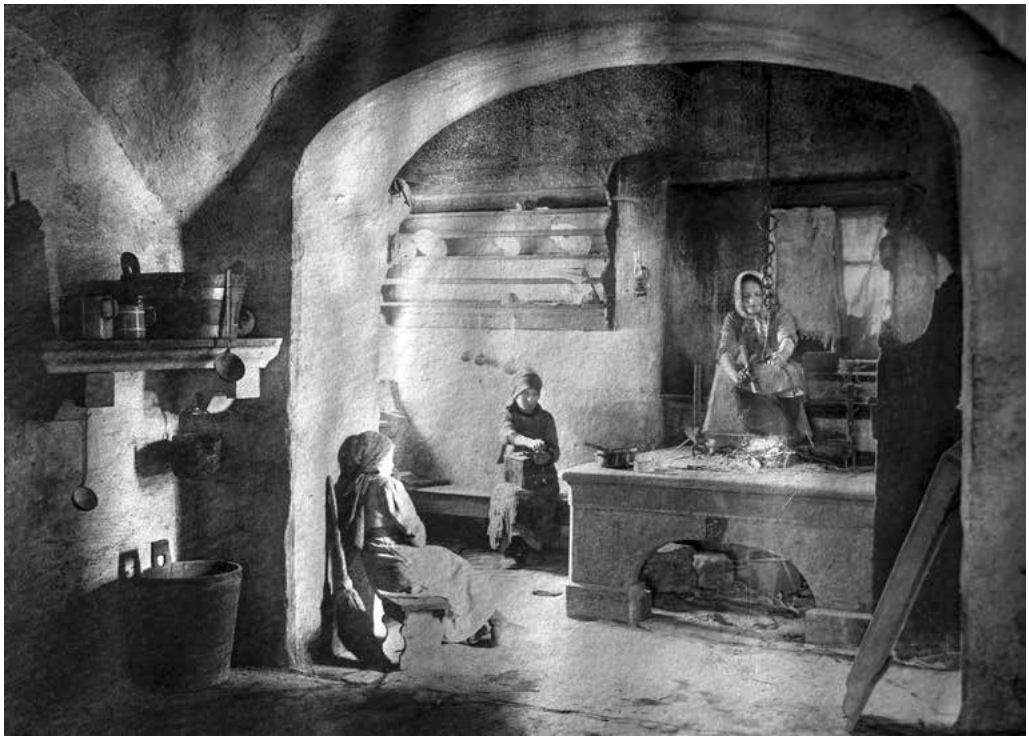

Pogled v kuhinjo v Gabrijelovi hiši v Vipavskem Križu v dvajsetih letih 20. stoletja: mati kuha v kotlu na visokem ognjišču, hčerka, sedeč na klopi, melje ječmen v mlinčku. Na steni nad njo visi sklednik s krožniki in zajemalkami, zraven njega petrolejka; levo v prednjem prostoru profilirana kamnita polica na dveh konzolah, na polici škaf s korcem za vodo, pod njo vrč, na tleh brentač. Arhiv kapucinskega samostana v Vipavskem Križu

[355] Tudi pri krušni peči, ki je bila navadno v zidu ob ognjišču, sta bila dno in polica pred njeno odprtino iz *mrtvega kamna*.
[356] Povedala sta Miro Slokar, Dobravlje 105, in Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk.

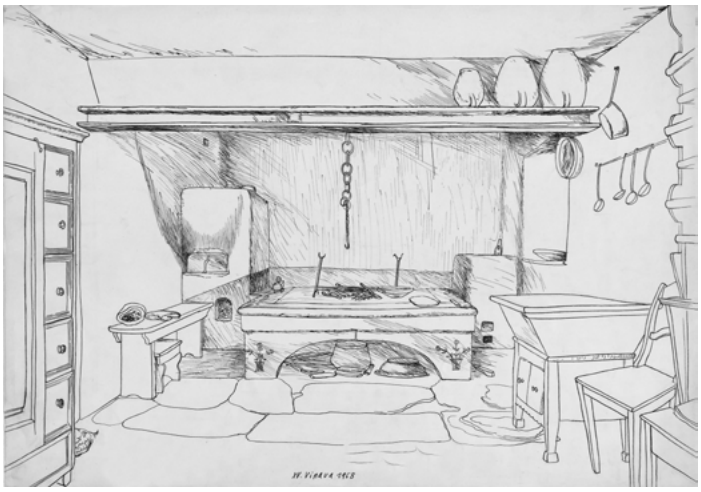

Levo ognjišče pri Skalonskih v Budanjah v svojem izvirnem okolju. Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja (dalje: fototeka SEM), 1958, risal Tine Bizjak, risba št. P15/294. Ta risba je bila že nekajkrat objavljena v strokovni literaturi o ognjiščih. Desno ognjišče v novi vlogi v obnovljeni hiši Skalonskih: na prednjem delu iz enega kosa sta sklesani reliefni cvetlični vazi v podčavenskem stilu.

fižol in krompir, pozimi kislo repo in zelje, prašičja rebra ipd. Pekla je *pogačo*, večinoma iz *turšne* moke, ki ji je primešala še malo bele. Francka Rustja pri Valentinovih ali Valkovih (*Vəlkovi*) v Skriljah mi je tudi opisala, kako so pekli kruh: ko je bil *cegu* kurišča razbeljen, so nanj položili zamešeno *turšno pogačo*, jo pokrili *s plehnato pokərvačo*, zasuli z žerjavico in tako se je pekla celo uro.[357] Pod tako *pokərvačo* so pekli tudi krompir, cel ali prerezan na pol.[358]

Po pripovedovanju Marije Bovcon - Maričke Očarjeve v Slejkih na Ravnah 32 so pri njih imeli veliko *gunišče* iz *črnega kamna* po celi širini *hiše*. Spredaj je imelo izpahnjen *cementen* del, za njim kurišče iz *cegla*, naokoli pa *skrle*. Na obeh straneh spredaj je bila še stopnička, s treh strani ognjišča pa so bili *klopi* (sic!), na katerih je sedelo tudi po dvajset ljudi. Izpod nape so visele *vejnge*, na katere so obesili kotel za polento, na ognjišču pa je bila še naslednja oprema za kurjenje in kuho: železen *zaglavnik* za polena, okrogli *tərpiži*, na katere so stavili lonce, *žežu*, *pihavka* in *pokərvača* za peko koruzne *pogače*.[359] *Zaglavnik* je imel pri krajih dva stebrička s košaricama za petrolejki, s katerima so si svetili.[360]

Preprosto kamnito ognjišče s kuhinjsko opremo v obnovljeni domačiji Potoččevih v Šempasu

[357] V Ozeljanu je bilo omenjeno, da so *pogačo* pekli pod rebrastim pokrovom, kakršnega sem videl tudi v muzejski zbirki na Brjah.
[358] Povedala Pavla Krkoč, Osek 1.
[359] Namesto *pihavke* so za podpihovanje žerjavice imeli meh, *žežu* za žerjavico pa je prišel prav tudi, kadar je na ognjišču ogenj ugasnil, da so z njim šli po oglje k sosedu. Povedal Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk.
[360] Rihard Valič, Vipavski Križ 3, je omenil, da so možaki v koška na zglavniku tudi stavili gret majolike ali *flaške* vina. Namesto zglavnika pa so ponekod v Plačah na ognjišče položili dolg in debel kos *sablona*, ker je *mrtev kamen* in ne poči na vročini, medtem ko bi *živ kamen* počil.

Poleg tega da so na ognjišču pripravljali vsakodnevno hrano in se greli v hladnem delu leta, so na njem opravljali tudi razna skupna dela, obenem pa je bilo tudi prostor družabnosti.[361] Jeseni so na njem *slačili turšco*, v zimskem času čistili radič,[362] ob večerih se je ob ognju zbrala družina in molila, prihajali pa so tudi stari možaki iz sosednjih hiš ter se »vse sorte menili in pripovedovali«.[363] Za božič je *tata* odmaknil *zaglavnik* in na ognjišče prinesel veliko *čolo*, da je gorela. Verjeli so namreč: če na božični večer pregori, se nekdo poroči.[364] Pri Očarjevih so obvezno zmolili rožni venec – naprej je molila mama –, potem so šli k polnočnici. Ognjišče so podrli okrog leta 1960, po smrti *tata*, ki je do zadnjega vztrajal: »Samo da vidim ogenj, ne mi podirat ognjišča!«

Ognjišča pa so imela tudi več slabih plati. Poleg tega da so bila potratna s kurjavo, so prostor tudi slabo ogrevala. »Od en kraj je grelo, od drugi kraj je pihalo.« Zaradi slabe vleke se je v kuhinji kadilo, tako da so morali za zračenje celo pozimi imeti odprta vrata. Zato so jih v 20. stoletju začeli postopoma nadomeščati z dosti bolj varčnimi in učinkovitimi štedilniki.

Ljudmila Lozar - Mila Kalonarjeva iz Stomaža, rojena leta 1907, je povedala, da so ognjišče že pred prvo svetovno vojno »vrgli ven« in postavili zidan *špargert s trumbo*, precej kasneje pa so tudi tega nadomestili z navadnim zidanim *špargertom*, brez *trumbe*. Njen leto dni mlajši sovaščan Marjo Volk pri Volkovih se je spominjal, da so bila pred prvo svetovno vojno ognjišča v skoraj vseh hišah v Stomažu, potem pa »so jih začeli metati ven« in nadomeščati z zidanimi *špargerti*.[365]

Vedərnik in *umiunik*

V kuhinji ali v *hiši* je bil tudi *vedərnik* s kamnitimi policami, na katere se je postavljalo posodo z vodo. To je bila stenska niša do tal, v kateri so bili vgrajeni kamnit *odcejevalnik* ali *umiunik* in ena ali dve kamniti polici za škafe. Ponekod so imeli samo slepo okno z lepo izdelano kamnito polico s *kərnižem*.[366] V premožnejših hišah so se na policah *vedərnika* bleščali škafi iz murvovega, *rijevega* ali brinovega

[361] O nekdanjem dejanskem in simbolnem pomenu ognjišča kot bivališča, hiše, doma govori tudi to, da je bil v srednjem veku vpeljan tako imenovani davek od ognjišča oziroma od ognjišča, na katerem se kuha. Za to informacijo se zahvaljujem zgodovinarju Žigi Zwittru. Več o simbolni, socialni in drugih vlogah ognjišča glej v Ledinek Lozej, Špela, Stanovanjska kultura: ognjišča v Vipavski dolini – od središča vsakdanjih praks do kulturne dediščine, *Govorica predmetov*, 2021, str. 68–69, https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/download/1956/8081/1476?inline=1.

[362] Pozimi so namreč v *štalah* pridelovali siljen radič in ga dobro prodajali, nekdaj v Gorico, potem v Ljubljano. Primerjaj Saksida, Bo za davke?, v: *Bejžmo pogledat stidenčk*, str. 40–54.

[363] Rudi Rustja iz Malih Žabelj piše, kako se je ob ognjišču, ki ga je osvetljeval edino ogenj, »zlasti v zimskem času odvijalo vse družinsko življenje. Otroci so se greli, žene so pletle ali šivale, dedki in babice pa so pripovedovali otrokom razne pravljice in grozljivke«. Rustja, *Rodovi*, str. 7.

[364] Podobno je povedal tudi Slavko Čermelj, Vrtovin 89.

[365] Naj navedem še nekaj podatkov o tem, do kdaj so vztrajala nekatera ognjišča oziroma kdaj so jih »vrgli ven«: pri Košutovih v Vitovljah so imeli ognjišče do leta 1926, ko *so posuli* celo hišo; pri Korunovih v Batujah so ga odstranili leta 1928, pri Živčevih v Vitovljah leta 1932, pri Bombkovih v Vrtovinu leta 1939, pri Grlovčkovih v Gojačah pa leta 1950. Le redka so se ohranila do današnjih dni – za spomin. O ognjiščih so pripovedovali še: Gotard Gregorič, Vogrsko 6; Vinko Srebot, Podkraj 110; Hilda Lozar, Vrtovin 28; Bojan Ušaj, Vrtovin 38; Tone Košuta, Šempas 50; Rudolf Koron, Batuje 71; Jožefa Gerljevič, Gojače 21; Jožef Kompara, Kamnje 17; Albert Kalin, Cesta 5; Miro Slokar, Dobravlje 105; Marija Bovcon, Ravne 32; Anton Lozar, Vrtovin 117; Marija Blaško, Vitovlje 20; Tone Rovtar, Renče 34, rojen v Lokavcu leta 1913, in Alojz Rebek, Batuje 20 / Prešernova ulica 2, Ajdovščina.
Ko je Etnografski muzej iz Ljubljane v začetku šestdesetih let 20. stoletja razposlal anketo Popis ognjišč v Sloveniji, je od dimnikarskega mojstra Antona Rateja iz Dobravelj prejel odgovor, da je v krajih Črniče, Gojače, Ravne, Batuje, Selo, Vrtovin, Kamnje, Skrilje, Stomaž, Lokavec, Velike Žablje, Vipavski Križ, Predmeja, Otlica, Gaberje in Šmarje osemindvajset rabljenih ognjišč in petnajst opuščenih, pred devetimi leti, ko je nastopil službo v teh krajih, pa je bilo takih ognjišč vsaj sto dvajset. Šarf, Fanči, Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje, *Slovenski etnograf*, 1963–1964, letnik 16/17, str. 376.

[366] V nekdanji gostilni na Goričici v Potočah so imeli v *mrtvem uaknu*, kakor so rekli niši, kamnito *škafnico* s profiliranim prednjim robom, nižje pa kamnit *odcejevalnik*; ta je imel višji rob, v dnu, ki je viselo na eno stran, pa so bili vklesani *grabenčki*, da se je voda z umitih kozarcev odcejala po njih. Povedal Rasto Furlan, Potoče 3.

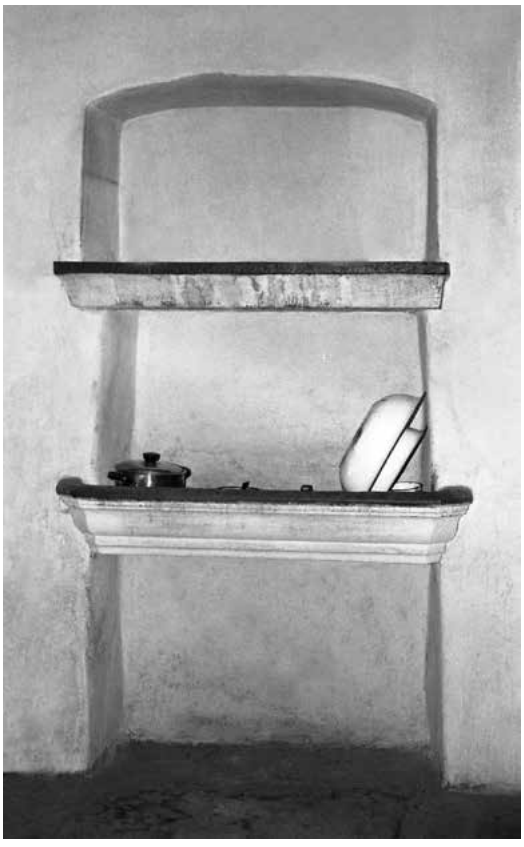

Levo vedərnik z odcejevalnikom in eno polico v Malovšah. Desno pri Marički Očarjevi na Ravnah: pod oknom umiunik, v steni pa vedərnik z odcejevalnikom in dvema policama iz črnega kamna

lesa z medeninastimi obroči. Pred leti sem take škafe iz murvovega lesa še videl v *vedərniku* pri Očarjevih, v katerem so odcejevalnik in dve polici, vse iz črnega kamna.[367] V nekaterih hišah so imeli namesto polic v niši samo s konzolami podprto ali v kotu vzidano veliko *skrlo*,[368] ki so ji rekli *vedərnik*, *škafnik*, *škafovnik* ali *škafnica*.[369]

Lijaki, ki so bili prav tako sklesani iz kamna, so bili praviloma vzidani v kuhinji pod oknom. Lijaku rečejo *umiunik* (*uəmiunik*), *pomiunek* ali *korito*. Pod njim so bili *rinki* ali kljuke, na katere so obešali kotle za polento in tudi za prašiče, zakrili pa so jih s *kutrino*.

[367] Gospodinja Marička Bovcon mi je povedala, da sta *skrle črnega kamna* za *vedərnik urila tata* Pepo, rojen leta 1882, in *stari tata* na parceli Drene ob potoku nad Črničami. Škafi so bili narejeni leta 1919 iz murvovega lesa, ki so ga imeli doma, obroče pa je dal *tata* predelati iz *mesingastih gizen* od granat iz prve svetovne vojne. Opisala je tudi, kako jih čisti: najprej jih dá za en dan močit v vodo v koritu, potem zunaj na kamnu s kladivom fino fino stolče *korčevno* ter s cunjo, ki jo pomoči v vodo in v *korčevni prah*, oriba les in obroče hkrati.

[368] Taki *škafniki* so bili običajni na Krasu.

[369] O *vedərnikih* in *umiunikih* so pripovedovali: Filip Batagelj, Stomaž 75; Marija Bovcon, Ravne 32; Mirko Ušaj, Ravne 5; Franc Košuta, Ravne 9; Dušan Lenščak, Šempas 43; Jožef Ličen, Osek 46; Adolf Peršič, Vitovlje 2, in Lenart Čermelj, Gojače 36.

Možnarji

Nepogrešljiva kuhinjska oprema so bili kamniti možnarji, ki so bili bodisi brez ročev ali z dvema majhnima ročema. V teh krajih možnarju rečejo *mortal* (*mərtal*, *mərtau*) ali *mortal za hren toučt*. Največkrat so namreč v njih tolkli hren, sicer pa še pečene korenike radiča za cikorijo, pečen ječmen, *frišen sirk* za mineštro, krušne drobtinice, orehova jedrca, *sladko škorjo*, kavo, želod in celo žgane kosti za kostno moko, ki so jo dodajali živinski krmi. Hren, ki so ga najprej narezali na kolobarčke, so tolkli skozi luknjo v naglavnem svitku, da jim *donf* od hrena ni šel v nos. Tolkli so z železnim tolkačem ali *mətoučkom*, če ga niso imeli, pa kar z *babco* za klepanje kose, *štango*, toporiščem sekire ali *surnikom*, ki ima močno glavo.[370] Samo Marjo Peršič - Tonkov na Ravnah je omenil *mərtolin*, železen tolkač z debelo glavo, s katero so tolkli hren, in drobnejšo za proso.

Kamniti možnarji različnih oblik v Potočah in Šempasu; v prvem je originalni tolkač.

Posode za mast in suho mesnino

Mast in v mast zalito mesnino so shranjevali v kamnitih posodah, ki so imele svoje mesto v hladnih shrambah ali v kleteh. Večinoma so bile okrogle ali polokrogle, nekatere so imele pritrjene lesene pokrove in so bile zaklenjene z žabico. Običajno jim rečejo *kamen za mast* ali *kamen za zabelo*, bolj redko *kamen za košenino* ali *za špeh*, *kamen za klobase zalivat*, izjemoma *kamnit lonc za klobase*.[371] Poredkoma so bile te posode tudi pravokotne oblike kot korito. Po pripovedovanju Gabrijele Koradin v Selu je njen oče Andrej Batagelj - Guznik iz Kamenj, ki je bil kamnosek, za domačo rabo sklesal dvodelno korito, v katerem je shranjeval posebej mast in posebej *špeh*. Tega je vanj zlagal tako, da je prišla koža na kožo. Na ta način se je dobro ohranil: »Zmerom je bil sladk, ne žautau.«[372] Tako so delali po starem. Pri Fajdigovih v Skriljah so še leta 1991 »zalivali rebrca v kamen«. Ko so bila rebrca zalita v masti, so točno po odprtini kamna urezali prašičjo kožo, jih pokrili z njo, »gor pa dali pezo«.

---

[370] O možnarjih so pripovedovali: Dušan Lenščak, Šempas 43; Jože Gleščič, Osek 84; Jožefa Krkoč, Potoče 40, rojena Pirih v Črnem Vrhu leta 1935; Jožef Kompara, Kamnje 17; Miro Slokar, Dobravlje 105; Marija Kerševan, Preserje 43; Danilo Fišer, Črniče 41; Danilo Brankovič, Črniče 103; Maruška Kandus, Potoče 44, rojena leta 1950; Marija Peršič, Selo 44; Marjan Krkoč, Selo 6A; Peter Šatej, Vrtovin 35; Jože Čermelj, Vrtovin 93, in Slavko Čermelj, Vrtovin 89.

[371] Preden so v kamen dali mast ali še kaj drugega, so ga oprali z lugom iz pepela.

[372] O kamnitih posodah so pripovedovali: Gabrijela Koradin, Selo 63A; Miro Slokar, Dobravlje 105; Rudi Črmelj, Kamnje 46; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Marija Kerševan, Preserje 43; Stanko Krkoč, Gojače 33, in Stojan Remec, Vitovlje 68.

Izjemna gosposka vrča za mast pri Malovščevih v Vitovljah, ki sta okrašena z reliefnimi prispodobami štirih letnih časov

Zelo posebna sta dva velika kamnita vrča za mast na turistični kmetiji Malovščevo v Vitovljah, ki sta pravcati kiparski deli.[373] Oblikovana sta kot keliha z ročema in pokrita s kamnitima pokrovoma, pod vrhom oboda pa sta okrašena z reliefnimi alegorijami letnih časov: na enem sta upodobljena pomlad in poletje, na drugem jesen in zima. Na ročih imata vrča monogram KS, ki pove, da ju je za svojo rabo dal izdelati Savel Kalin.[374] Visoka sta enainsedemdeset centimetrov, njun največji zunanji premer je petdeset centimetrov, notranji pa dvaintrideset centimetrov in pol, približno centimeter več od dunajskega čevlja. Malovščevi so v teh vrčih pred leti še shranjevali mast.

Redek primerek dvodelnega korita v Skriljah, v katerem so nekdaj hranili mast

V zvezi s kamnitimi posodami je treba omeniti še redka izročila, da so v njih shranjevali jajca v živem apnu, v Ajdovščini sol, v Križu pa *pomidore* v slani vodi za ozimnico.[375]

---

[373] Domač izraz *vrč za mast* sem slišal samo od Rastota Furlana v Potočah 3.

[374] Savel Kalin je bil podjetnik, ki je pred drugo svetovno vojno imel usnjarno v Mokronogu na Dolenjskem. Ko je bila med spopadi porušena, je še pred koncem vojne na prostoru stare tovarne usnja na Vrhniki zgradil novo, ki pa je bila v drugi Jugoslaviji nacionalizirana. Okrajšek, Franc, Nastanek usnjarne Savel Kalin v Mokronogu in preselitev na Vrhniko po končani drugi svetovni vojni, *Vrhniški razgledi*, 2003, letnik 4, str. 166–167. – Po pripovedovanju Anice Remec, Vitovlje 68, je Kalin, ki je bil bratranec njene tašče Ladke Marc iz Novakovega mlina pod Planino, poročene v Vitovlje, preden so mu nacionalizirali premoženje, Malovščevim prodal ali podaril nekaj svojega pohištva in ta dva kamnita vrča.

[375] Povedali so: Jožefa Krkoč, Potoče 40; Rudi Rustja, Male Žablje 63, in NN v Šturjah.

Vodnjaki in njihovi zunanji kamniti obodi

Na vodnatih flišnih tleh so kopali *izvirne štirne*, v katere se je stekala talna voda, na brezvodnem apnenčastem svetu pa so delali *štirne*, v katere so lovili kapnico ali strešnico. *Izvirne štirne* so zidali na suho, da je med stiki kamnov lahko pritekala talna voda, *kapnice* pa so z zunanje strani zatesnili z ilovico in znotraj ometali s cementno malto.[376] Po starem so bile narejene na okroglo in *na flaško*, se pravi tako, da so bile zgoraj skončane z obokom. Zidali so jih iz klinasto oblikovanih kamnov. Na obok so postavili še zunanji obod ali oklep, bodisi zidan in zaključen z vencem iz klesanega kamna ali v celoti sklesan iz kamna. Tak je na primer šest metrov globoki vodnjak pri Marijini cerkvi na Vitovljah, ki je v tleh zidan iz rezanega kamna, na vrhu pa zaključen z oklepom iz klesanega kamna, datiranim z letnico 1890. Za zunanji obod je bilo v teh krajih slišati zelo različna poimenovanja: obod (*uəbud*, *uəbuod*), *parapet* in *šap* na Brjah, *parapet* v Dobravljah, Potočah in Taboru nad Dornberkom, *šap* v Dobravljah in na Brjah, *gərlo* v Kamnjah, *kərniž* v Potočah (Kukanje), *šapeu* (*šapu*) v Vitovljah, *krancəl* (*krancu*) v Dobravljah, Šempasu in Dornberku, v Dornberku in Vitovljah tudi *krona* (*kruəna*), *šapa* na Preserju in v Oseku, v Oseku tudi *lonc* in *venc od štirne*. Vretenu s kljuko, s katerim *so kalali* vodo iz *štirne*, so rekli *vinta* ali *kolovrat*.[377] Vodo so zajemali s *kəlali*, ki so bila po starem kotlovinasta, v novejšem času pa s pocinkanimi *štenaki*.

V tem koncu Vipavske doline je najbolj imeniten grajski vodnjak v Vipavskem Križu, ki je v celoti iz klesanega kamna. Na njegovem obodu trebušaste oblike, ki ga obdaja krožna stopnica, je vklesan kronogram: ELEONORA AB ATTEMS SICIENTI CASTRO DAT AQVAS. V prevodu se glasi: *Eleonora pl. Attems žejnemu mestu daje vodo*, povečane črke s pomenom rimskih števk dajo letnico 1758.[378]

Vodnjak pri Nadliškovih v zaselku Nadliški; obod je zidan in zgoraj zaključen s klesanim vencem

Imenitni grajski vodnjak z latinskim kronogramom v Vipavskem Križu. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

[376] Zidar Ivan Kočevar, Potoče 23: »Kapnice so zadihtali, pri izvirni vodi pa jih ne smejo zadihtat.«

[377] O vodnjakih so pripovedovali: Branko Feltrin, Ulica 9. septembra 75, Vrtojba; Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk; Miro Slokar, Dobravlje 105; Jožko Vodopivec, Kamnje 64; Gabrijel Štokelj, Plače 7, in Rudolf Mavrič, Ravne 21.

[378] Eleonora se je rodila 13. oktobra 1734 v Gorici kot grofica Strassoldo in se leta 1751 tam poročila z vdovcem Johanom Kristijanom Avgustom grofom Attemsom in baronom Svetokriškim. Po njegovi smrti se je leta 1767 v drugo omožila z Nikolajem Francem Alojzom Mihaelom Adamom grofom Attemsom Svetokriškim in umrla 22. septembra 1805. WITTING, Johann Baptist, *Siebmacher*, Band IV, 7. Abteilung: Steiermärkischer Adel, Nürnberg 1919–1921, stolpca 107–108; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904, str. 311, 313.

Vinske preše in *prešna korita*

Stiskalnice za grozdje ali *vinske preše* so različnih oblik: s pravokotnim kamnitim *prešnim koritom* oziroma *prešnim kamnom* in lesenim košem z dvema železnima stebelnima vijakoma, s kvadratnim *prešnim koritom* z okroglim košem ter z okroglim *prešnim koritom* z okroglim košem in enim stebelnim vijakom.[379] Nekatere okrogle *preše* imajo korito ulito iz betona.[380]

Največ *preš* oziroma *prešnih kamnov* je bilo videti v Vrtovinu, kjer prevladujejo *preše* s kvadratnim koritom in okroglim košem. Pri Jernejčkovih na številki 61 je samo *prešni kamen*, pri Durnikovih na številki 38 je še *preša* s stebelnim vijakom s štirimi roglji, en *prešni kamen*, v katerem so zdaj posajene rože, je zraven Bavčarjevih na številki 39, pri Lukovih na številki 52 pa je še delujoča celotna *preša*. Pri Stovščovih v Vrtovinu 35 so prav tako imeli kompletno *prešo* za grozdje, ki je bila menda narejena v Kamnjah ali Skriljah. Pred leti sem nekje v Vrtovinu fotografiral pravokotno *prešno korito* z dvema iztokoma in reliefno sklesano letnico 1865, ki je bilo verjetno delo domačih kamnosekov. Najdaljši napis pa najdemo na preši z dvema stebelnima vijakoma pri Drejčetovih v Gojačah 45: na čelu prešnega korita z dvema iztokoma so izbočeno sklesani deljena letnica 1889, inicialki M in U, v sredi pa Jezusov monogram IHS s tremi stiliziranimi žeblji.

V posameznih primerih so mi domačini celo vedeli povedati, kdo je *prešni kamen* sklesal, ponekod pa vsaj to, v kateri vasi je bil izdelan. Pri Durnikovih v Vrtovinu je bilo rečeno, da je njihovega izdelal *nono* Franc Ušaj, pri Drejčetovih v Gojačah 45 pa je Jankotu Rebku *tata* pravil, da jim je *prešni kamen* naredil Ušaj iz Vrtovina. Z inicialkama M. U. se je po vsej verjetnosti podpisal kamnosek Matevž Ušaj,

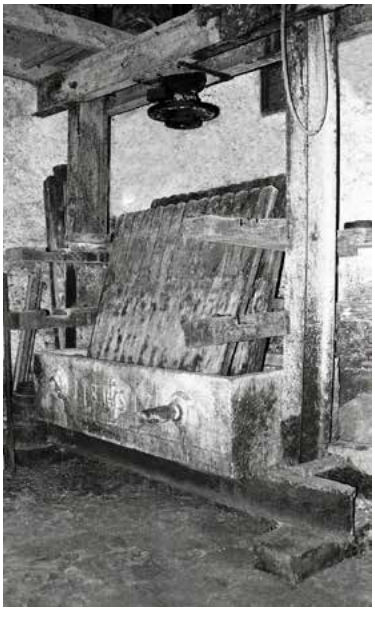

Levo vinska preša v Oseku s pravokotnim kamnitim koritom, v sredi preša v Šempasu, ki ima na kamnitem koritu deljeno letnico 1819 in znamenje IHS, desno preša s kvadratnim koritom pri Lukovih v Vrtovinu

[379] Dosti *prešnih kamnov* je počilo, ker so *šrauf* zalili z žveplom. Če bi ga zalili s svincem, ne bi *rijal* in se to ne bi zgodilo. Povedal kovač Ivan Vodopivec, Preserje 105.

[380] Precej okroglih *prešnih kamnov* je na Vipavsko prišlo iz Kobjeglave, kjer sta jih izdelovala kamnoseka Franc Gulič (1855–1941) in njegov sin Alojz (1886–1968), po domače pri Nacku. Premrl, Božidar, *Kraški kruh. Vas Kopriva - njeni kamnolomi in kamnarji*, Ljubljana 2016, str. 308–310 (dalje: Premrl, *Kraški kruh*).

oče zgoraj omenjenega Franca. Po pripovedovanju Cirila Remca pri Kožuhovih v Oseku 86, ki se je tja priženil, je njihovo *korito od preše* z letnico 1890 sklesal ženin stari oče Jožef Toplikar iz te hiše, ki je bil zidar. Marija Peršič pri Klanfərjevih v Selu 44 pa je imela pri hiši za spomin okrogel *prešni kamen*, delo njenega *nonota* Ivana Podgornika (1852–1940), o katerem je povedala, da »je bil zelo umeten«. Čedarjevim v Oseku 48 je *prešni kamen* naredil zidar Cingerle z Visokega v Vitovljah, Grofovim v Plačah 7 pa so leta 1905 okroglo *prešo* izdelali v Skriljah.[381]

Torkle in mlini za oljke

Stiskalnice so bile tudi v *torklah*, oljarnah, v katerih so mleli oljke in iz njih iztiskali olje. Z našega zornega kota je v *torkli* (*tuərkla*) zanimiv predvsem oljčni mlin. Njegova glavna sestavna dela sta bila masivna kamnita skleda, ki je navadno bila na zidanem podstavku in je na sredi imela vdelano močno železno os, ter masiven pokončen mlinski kamen, ki je bil z njo gibljivo povezan, nanj pa je bil pritrjen daljši vodoraven ročaj, s katerim so ga vrteli. Ta kamen je mlel oljke, ki so jih polagoma usipali v skledo. V srednji Vipavski dolini, kjer so oljke gojili le v nekaterih zavetnih legah, da jim ni mogel priti do živega zimski mraz,[382] sta bili, kolikor mi je znano, dve taki *torkli*: v Podgracu pod Osekom in v Taboru nad Dornberkom.[383]

Levo mlinski kamen iz torkle v Podgracu, ki ima na sredi kvadratno luknjo za ročaj

Na premožni Podgracarjevi oziroma Malnarjevi domačiji, na kateri so bili mlin na dva kamna, tri stope in žaga, so imeli *torklo* v veži pred mlinom. Kamnita skleda je bila na zidanem podstavku sredi veže pred mlinom, podrli pa so jo verjetno med drugo svetovno vojno. Kaj se je zgodilo s skledo, se ne ve; mlinski kamen iz apnenca je potem nekaj časa služil za kamnito mizo, zdaj pa je deponiran na domačiji. Po družinskem izročilu so imeli Podgracarjevi oljke na *prisončnem* pobočju hribčka Školj in pridelali po en *hekto* olja na leto.[384]

Po ustnem izročilu, ki sem ga zapisal leta 1992 v Taboru nad Dornberkom, je bila tamkajšnja »tuərkla, kə so uəlje rihtəli«, prvotno grajska last oziroma je pripadala grofom Rabatta, potem pa kromberškim grofom Coroninijem.[385] Ti so kasneje grad in zemljiško posest razprodali tamkajšnjim

[381] Pripovedovali so: Bojan Ušaj, Vrtovin 38; Peter Šatej, Vrtovin 35; Gabrijel Štokelj, Plače 7; Evstahij Živec, Osek 48; Ciril Remec, Osek 86, in Marija Peršič, Selo 44.

[382] V srednji Vipavski dolini so pred pozebo v zimi 1928/29 oljke gojili na naslednjih prisojnih legah: na Oljkovcu pri Plačah, na *bejnkih* nad Malovšami oziroma pod Tabrom na Ravnah, na hribčku Škuol pri Podgracu pod Osekom, na *bažah* v Podborštu in Čikavcu v Vitovljah, na *bančih* na Roženplacu in Kamnovcah pri Taboru nad Dornberkom in še kje.

[383] Stiskalnica za oljčno olje v Oseku je omenjena v članku Podbersič, Renato, Zgodovina oljkarstva, v: Glavan-Podbršček, Andreja, Podbersič, Renato, Podveršič, Bruno, *Oljkarstvo na Goriškem*, Nova Gorica 2004, str. 37. V njem se omenja tudi stiskalnica za oljčno olje pri družini Doljak, po domače Rokovih v Solkanu, ki je bila v rabi do odhoda Solkancev v begunstvo med prvo svetovno vojno.

[384] Pripovedovali so: Miro Toplikar, Črniče 50; Pavla Krkoč, Osek 1, in Emil Bratina, Ozeljan 31I.

[385] To potrjujejo tudi pisni viri. V popisu nepremičnin ob smrti Mihaela Rabatte leta 1794 se oljarna omenja kot »casetta per far l'oglio«, v prostem prevodu majhna oljarna. Archivio di Stato di Gorizia, *De Rabatta conte Michele*, https://archiviodistatogorizia.cultura.gov.it/bwg_gallery/de-rabatta-conte-michele/#bwg776/39208. Okrog leta 1820 pa je bila v franciscejskem katastru oljarna navedena kot last grofa Coroninija. Za te podatke in nekaj popravkov tega poglavja se zahvaljujem domoznancu Jankotu Čotarju Mlakarju iz Tabora 10A.

kmetom. Leta 1901 je razpadajoči grad za 100 goldinarjev odkupil Lovrenc Čotar z današnje hišne številke Tabor 28.[386] V času Coroninijev so verjetno gojili oljke na *bančih* na Roženplacu, ki je bil v njihovi lasti, iz grajske *šantanele* pa je *gvardjan*, čuvaj, pazil, da se ni kradlo. Leta 1929 je tiste oljke vzela zima, v novejšem času pa so tam naredili *terace* in zasadili trte.

Tuərkla je bila v *suhuoti* grajskega oskrbnika, ki je danes v sklopu domačije Brikenih s hišno številko Tabor 35. Vhod je imela po stopnicah z *borjača*. Kako so nekdaj tam mleli grofovske in kmečke oljke, mi je pripovedoval Alojz Pelicon - Lojze Kovačov, Tabor 3, ki je to slišal od starejših ljudi.

V *tuərkli* so bili veliki *kamni za məstit*. Spodaj je bila skleda, *skresana* iz kamna, ki je imela v premeru meter in pol, če ne več, visoka pa je bila približno trideset centimetrov. Ležala je na *blanjah* (*blənje*), toliko od tal, da je podnjo šel škaf, v katerega so lovili olje, ki se je izcejalo po iztočni luknji iz nje. Sredi sklede je bil železen steber, *vrtnak*, ob katerem so se vrteli trije pokončni kamni eden za drugim. Vrtelo jih je šest grofovih hlapcev. V izmenah po trije so na roke pahali *četərnico*, ročaj, in mastili *uəlke*. Zmaščeni masi oljk so rekli *pašta*. Ker je bila *tuərkla* med prvo svetovno vojno, ko so v njej uredili kovačijo, uničena, so nekaj časa oljke zasilno tolkli v večji kamniti posodi v Gabkovem *hramu*, ki je potem počila,[387] dva mlinska kamna iz nje pa sta bila uporabljena za vinsko prešo Brikenih.

Jože Mrevlje pri Brikenih, po domače Joža Briken, mi je potem v prostoru nekdanje *torkle*, ki v tlorisu meri približno sedem krat pet metrov in je približno dva metra in pol nižje od njihovega *borjača*, pokazal omenjeno kamnito skledo s premerom približno en meter, debelo petintrideset in globoko pet centimetrov.[388] Ogledal sem si še vinsko *prešo* na skednju nad *hramom* Brikenih, o kateri je bilo rečeno, da so bili zanjo uporabljeni mlinski kamni iz *torkle*. To je mogočna, 3,22 m dolga in 2,45 m visoka lesena stiskalnica, ki ima na železnih stebelnih vijakih ob straneh dva masivna kamna za uteži. Konstruiral jo je in jo na Dunaju patentiral Jožef Mrevlje (1870–1952), ki se je rodil pri Brikenih in se šolal na kmetijski šoli v Gorici. Prvi kamen ima premer petinosemdeset centimetrov in je debel štirideset centimetrov, drugi ima gornji premer osemdeset in spodnji premer skoraj devetdeset centimetrov, debel pa je približno toliko kot prvi. Po družinskem izročilu je od *torkle* samo prvi izmed obeh kamnov, drugega, ki je narejen bolj v *konus*, pa so staremu očetu Jožefu naredili v kamnolomu V Peklu, ko so tod mimo delali železnico.[389]

Kamnita skleda mlina za oljke, zdaj kot podstavek za zvon

[386] Usoda dornberškega grada in pripadajoče zemljiške posesti je podrobno opisana v Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji V*, str. 23, 28, 33–34.

[387] Kati Harej pri Gabkovih v Prešernovi ulici 26, Dornberk, rojena leta 1915, je povedala, da je njen tast Anton Harej v Taboru, ki je imel parcelo na Roženplacu, pridelal sedemdeset do osemdeset litrov olja na leto za domačo rabo. – Tista velika kamnita posoda, v kateri so tolkli oljke, meri: 70 cm × 106 cm × 89 cm.

[388] Zdaj je ta kamnita skleda na ogled na prostem Na partonu, na vaškem trgu pri zvoniku, obenem pa služi kot podstavek za odslužen zvon.

[389] Kraško železnico, ki gre mimo Branika in Tabora, so gradili v letih 1904–1906. Pekel je soteska reke Vipave pri naselju Steske, kamnolom pa je bil nedaleč od tamkajšnje domačije na njeni severni strani.

Spredaj sta pranono Jožef Mrevlje in njegova žena Viktorija z vnukoma Jožetom in Ivankom, zadaj desno je nono Jožef, ob njem njegova sestra in brat Zanut. Fotografijo hrani Jelka Mrevlje v Taboru.

Vinska preša z dvema kamnitima utežema, ki jo je konstruiral Jožef Mrevlje - Briken. Kamniti uteži v obliki mlinskih kamnov imata na gornji strani vdelane po štiri železne ročice, s katerimi so ju vrteli.

V resnici je ravno nasprotno, saj se po obrabi oboda vidi, da je starejši tisti, ki je narejen v konus; ker je tako oblikovan, je tudi lahko tekel v krogu.

V luči navedenih podatkov o merah kamnite sklede in obeh uteži na vinski preši je treba postaviti pod vprašaj zgoraj navedeno izročilo o *torkli* z železnim drogom v sredi in tremi mlinskimi kamni ob njem, ki se morda nanaša na starejše čase ali še verjetneje na druge kraje.[390] Tudi ne bo držala izjava Jožeta Mrevljeta, da je kamen od *torkle* moral ležati na skledi tako kot zdaj na preši in drobiti oljke s spodnjo ploskvijo, saj bi bil to edinstven primer.[391]

Še en kamen, v katerem so mastili oljke, velik za obseg enega naročaja, je bil omenjen v Vitovljah. Kot je povedala Milenka Remec pri Borjačevih na hišni številki 8, so ga imeli sosedje Čotovi, a so ga potem dali nečaku v Rožni Dolini.

[390] Iz Italije, kjer je oljkarstvo še zmerom zelo razširjeno, pa so znane stare oljarne, v katerih so veliki mlini s tremi mlinskimi kamni.
[391] O oljkah, *torklah* in oljarstvu so pripovedovali: Ivan Čotar, Tabor 7; Alojz Pelicon, Tabor 3; Jože Mrevlje, Tabor 35, in Danijel Čotar, Tabor 1A.

Brusi in brusníce

Na kmečkih domačijah so pogosto imeli tudi bruse, s katerimi so brusili nože, sekire in drugo orodje. Praviloma so jih izdelovali poklicni kamnoseki oziroma brusarji. Brusi so imeli bodisi kamnite brusnice ali pa lesena stojala z lesenim koritom. Večji brusi so imeli leseno stojalo s koritom in napravo za nožni pogon preko pohodnega vzvoda in železne kljuke. Tak brus je videti na primer v zbirki etnografskih starin pri Jerebičovih v Vrtovinu. Običajne kamnite brusnice imajo obliko preprostega kvadra z izdolbljeno ozko vdolbino, ob njej pa so vdelane železne vilice ali leseni *frači* za *vinto*, s katero so ročno vrteli brus. Nekatere brusnice so bile tudi bolj dodelane. Izjemen primerek brusnice v Vrtovinu je imel celo zvrtano luknjo z umetelno oblikovanim ustjem za iztok vode iz koritca, da ne bi pozimi zastajala v njem in zaledenela, kar bi brusnico lahko razgnalo.

Pri Nadalovih v Gojačah 5 imajo brusnico, ki ima na stranskem licu vklesano letnico 1891, nad njo pa inicialki S. A., s katerima se je podpisal nekdanji gospodar Andrej Slejko, ki jo je verjetno tudi sklesal. Brusnic s takimi lapidarnimi napisi je v okolici še nekaj. Brusi praviloma niso datirani, zato je primerek z letnico 1864, ki sem ga pred leti videl pri Baštkovih na Ravnah 15, izjemna redkost.[392]

Brusa s kamnito in leseno brusnico v Stomažu. Na kamniti brusnici manjkajo vilice, v katerih je tekel brus.

Umetelno oblikovana kamnita brusnica pri Tončetovih v vrtovinskem zaselku Čebuli

Korita in pojila na domačijah

Kot rečeno, so v svinjakih, po domače *hlevih*, imeli kamnita korita za krmljenje prašičev, ponekod na *borjačih* tudi večja kamnita korita za napajanje živine. Pri Tonkovih na Ravnah so imeli tako korito z letnico 1884, ki ga je naredil domači zidarski samouk Jožef Peršič.[393] Za kokoši so imeli na *borjačih* ali v ograjenih kurnikih majhna kamnita pojila različnih oblik.

Svinjak z dvema vgrajenima kamnitima koritoma pri Potoččevih v Šempasu. Na leseni prekladi nad njima je vrezana letnica 1862.

[392] Pripovedovali so: Marijan Lozar, Vrtovin 117; Jožef Kompara, Kamnje 17; Rafael Gleščič, Vitovlje 13; Leopold Bovcon, Ravne 15, in Iva Peršič, Gojače 5.
[393] Povedal Marjo Peršič, Ravne 6.

Kamniti pojili za kokoši v Skriljah in Stomažu ter podstavek za čebelnjak

Vaška korita in *fontane*

Živina se je napajala tudi v vaških koritih, ki so bila sprva vsa kamnita, kasneje pa iz betona. Tudi s takimi kamnitimi javnimi koriti prednjači **Vrtovin** oziroma vrtovinska Podgora. Najstarejše datirano korito, v katero je sprva pritekala voda iz bližnjega studenca, je na ovinku ceste blizu domačije Šestakovih ali Šestkinih pri Rebkih. Napis 1842 / STIBEL JAN, vklesan na njegovem daljšem licu, sporoča, da ga je dal leta 1842 napraviti Janez Stibilj. V matičnih in družinskih knjigah ter iz ustnega izročila zvemo še, da se je ta Janez rodil leta 1798 pri Ta dulenjih Stebjelovih v Lokavcu očetu Antonu Stibilju in materi Mariji z dekliškim priimkom Batič, da se je leta 1819 poročil z Marijano Ličen, vdovo Možina iz Vrtovina, in 7. marca 1879 umrl pri Šestakovih na današnji hišni številki Vrtovin 127.[394] Še eno, precej mlajše vaško korito z napisom je zraven hišne številke 98 v zaselku Lozarji. Na njem so izbočeno sklesane letnica 1865 in inicialki A. R., ki ju ni bilo mogoče dešifrirati, sodeč po koničasti enici in srčasti osmici, pa je korito zanesljivo delo domačih kamnosekov.

Korito za napajanje živine in za pranje perila je bilo tudi sredi **Stomaža**, kjer se še danes reče Na fontani. Prvotno je bilo pokrito. Tam je bila tudi *špina*, s katero so ženske točile vodo. Nekaj časa

Vaško korito pri Šestakovih z vklesano letnico 1842 in okrajšanim imenom Janeza Stibilja

Vaško korito pri Lozarjih z reliefno letnico 1865 in inicialkama A. R., izdelek domačih kamnosekov

[394] Kot zanimivost naj še dodam, da je Janezov sin Ivan, rojen leta 1821, šel za misijonarja med izseljence v Ameriko. Za matične podatke o tej družini se zahvaljujem rodoslovcema Urošu Kovaču in Jožetu Guljetu.

so v tej *fontani* uporabljali tudi odrabljeni kropilnik iz stomaške cerkve, potem pa so ga razbili.[395]

V Malovšah so bila v predelu, ki mu rečejo Pri koritih, tri korita za napajanje živine: dve, ki sta bili kamniti, sta bili *v livel*, nižje pa je bilo betonsko korito. V novejšem času so jih razdrli in namesto njih naredili betonska korita z betonsko *fontano*. Pri *fontani* je bilo še eno korito, na katerem sta bili prečno pritrjeni dve železi, da so nanju lahko postavili škaf, kadar so točili vodo.[396]

V Črničah so Na parapetu, kakor rečejo manjšemu *placu* nad glavno cesto, leta 1850 napravili pokrito *fontano* s kamnitim koritom, letnico pa so vklesali na veliki trikotno zaključeni plošči, vzidani nad njim. Korito, v katero je bila iz izvirka nad vasjo v kraj prvič napeljana voda, je na visokem podzidku, k njemu vodijo tri kamnite stopnice, na levi strani pa mu je bilo kasneje dodano še dolgo betonsko korito, v katerem se je napajala živina iz tega dela vasi.[397]

V zaselku Ušaji **na Ravnah** je na podzidku ob gospodarskem poslopju Starešinovih manjše kamnito korito iz belega apnenca, ki ima na licu reliefno letnico 1877. To korito je tudi obzidano in pokrito, nižje ob njem pa je daljše kamnito korito iz sivega peščenjaka. Tudi tukaj se reče Na fontani.

V gornjem delu **Oseka**, kjer se reče Na koritu, je kamnito korito z dvema prekatoma: tisti, ki je pod pipo, ima okroglo vdolbino, drugi je daljši in pravokotne oblike. Korito je s treh strani obzidano. Na zadnji, višji in daljši betonski steni, v kateri je pipa, je trikoten betonski nastavek z vklesano deljeno letnico 1875 in Jezusovim monogramom. Po pripovedovanju sta bili levo ob tem koritu še dve betonski koriti. V njih so sosednje tri hiše napajale živino in prale perilo.[398]

Voda iz izvira **v vitovskem zaselku Užiče** se lovi v dve zaporedni kamniti koriti, od katerih je prvo predeljeno na dva prekata, manjšega in večjega. Koriti sta široki sedeminsedemdeset centimetrov, dolgi pa sto osemdeset in sto štiri-intrideset centimetrov. Dalje v nizu je še večje

Pokrita vaška fontana iz leta 1850 Na parapetu v Črničah

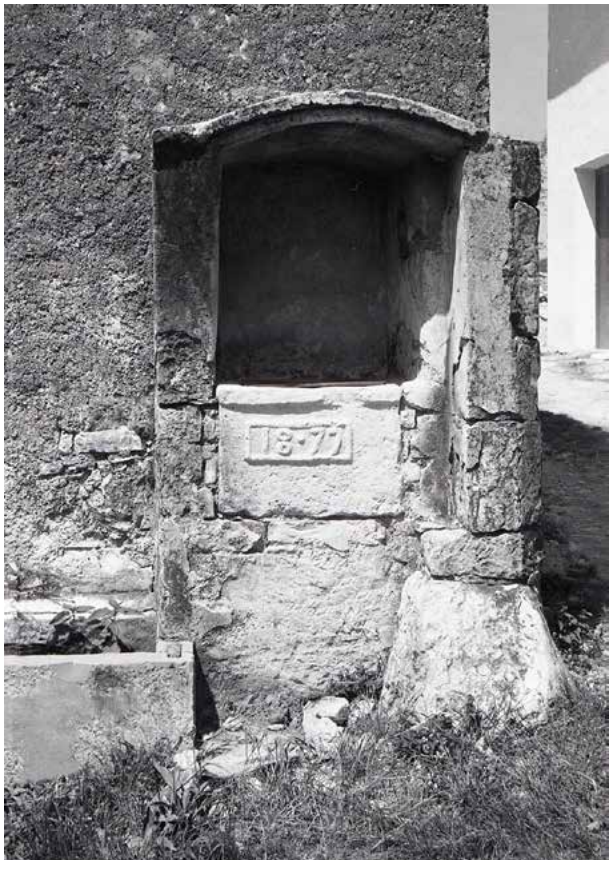

Fontana iz leta 1877 pri Ušajih na Ravnah

[395] Povedal Leopold Klemenčič, Stomaž 24.
[396] Povedala Marta Cigoj, Malovše 28.
[397] Povedal Danilo Fišer, Črniče 41.
[398] Povedal Vinko Gleščič, Osek 83.

betonsko korito, ki meri v dolžino dvesto petinštirideset centimetrov. Franc Peršič, ki me je vodil do njih leta 1991, mi je o zadnjem povedal, da je staro kakšnih osemdeset do devetdeset let, se pravi, da je bilo narejeno v letih okrog 1900–1910. Do prve svetovne vojne, ki je sledila kmalu potem, so tja hodile po vodo cele Užiče, po vojni pa je bil v vas napeljan vodovod. Predel, kjer so ta korita, se imenuje V studencu (*U stədjenci*).[399]

Obzidano kamnito korito v Oseku, kjer se tudi reče Na koritu

V Šempasu so se na pobudo Franca Peršiča z nekdanje hišne številke 103, zdaj 63, prebivalci zaselka Guno (Gornje Guno, Dolnje Guno in Krepa) leta 1905 dogovorili, da bodo na Mohoračevšču napravili vodni zbiralnik in od tam za oskrbo prebivalcev Gornjega Guna z vodo napeljali vodovod do Peršičeve hiše. Sočasno so se odločili, da bodo za oskrbo Dolnjega Guna napravili vodnjak Na Krepi oziroma Na Bridi, kjer je bilo zemljišče v lasti Franca Peršiča, kasneje pa je postalo javno dobro. Vodni zbiralnik, vodovod in vodnjak s koriti za napajanje živine so financirali s prispevki gospodinjstev, njihovo višino pa so določili sorazmerno s številom živine, ki jo je imel posamezni gospodar. Vodovod se je uporabljal do leta 1977, pri hiši številka 63 pa še dlje, dokler niso asfaltirali tamkajšnje ceste, pri čemer so uničili vodovodno napeljavo.

Vodnjak s kamnito glavo Na Krepi v Šempasu

Leta 2013 je bilo zajetje na izviru studenca prenovljeno, vodovodna napeljava je bila obnovljena, na novo so pozidali kamniti steni, ki z dveh strani obdajata vodnjak, in ga pokrili z novo korčno streho, ki jo na enem vogalu podpira preprost monoliten kamnit slop. V zadnji steni je vzidana nenavadna kamnita glava, imenovana Brida,[400] skozi katero priteka voda v na novo izdelano kamnito korito iz krajevnega sivega kamna. V sklopu obnove vodnjaka, ki je bila financirana s sredstvi iz evropskega projekta LivingFountains, je kamnoseška dela opravil kamnoseški mojster Damjan Mužina iz Sela.[401]

[399] Franc Peršič, Vitovlje 10.

[400] Po pričevanju Toneta Košute, Šempas 50, je to kamnito glavo sklesal *štancar* Živec s Krasa. Najprej je bila vzidana pri hiši Mekovih, Šempas 45, in nato prodana za ta vodnjak, kjer sta bili sprva dve koriti.

[401] Pavlica, Damjana, *Vodnjak Brida*, besedilo informativne table pri vodnjaku.

Zidanje cerkva in njihovi mojstri

Le poglejte vinske gričke!
Cerkvice na njih so v krogu.
Bele cerkvice – ovčice
čuva Mati v Logu.

Filip Terčelj

Podružnična cerkev sv. Mihaela v Šmihelu

Cerkev sv. Mihaela v Šmihelu, ki spada v župnijo Šempas in se prvič omenja posredno s krajem »sannt Michel« leta 1471, umetnostni zgodovinar Robert Peskar datira v čas okrog leta 1470. Prvotno sta jo sestavljala pravokotna ladja in kratek tristransko zaključen enopolni prezbiterij, sezidana iz klesanega kamna. Čeprav ji je bil verjetno v 16. stoletju prizidan zvonik,[402] kasneje pa še ena ladja in zakristija na severni strani, je ohranila večino gotskih prvin. Njeni zunanji stavbni členi so profiliran portal v pročelju na zahodni strani, preprost talni zidec in šilastoločno okno v južni stranici prezbiterija – ladijsko okno je bilo ob barokizaciji uničeno. V prezbiteriju, ki se odpira v ladjo s šilastim slavolokom s posnetimi robovi, je obok z rebri klinastega profila z obojestranskim žlebom, ki oblikujejo dvojnoparalelno obočno shemo. Rebra rasejo iz polkrožnih služnikov z bazami, v kotih pri slavoloku pa iz primitivno oblikovanih figuralnih konzol. Na sečiščih reber so sklepniki, ki so večinoma v obliki grbovnih ščitkov, na temenu oboka pa je sklepnik v obliki rozete. Zlasti slednja je primerljiva z rozetami v cerkvah v Žapužah pri Ajdovščini, Kranju in Škofji Loki.

Gotska cerkev sv. Mihaela v Šmihelu

[402] Po pripovedovanju Julija Terčiča, Šmihel 51, je *turn* do druge svetovne vojne imel streho iz *lašt*. Ker jo je med vojno razbila topovska granata, so nato napravili betonsko *špico*.

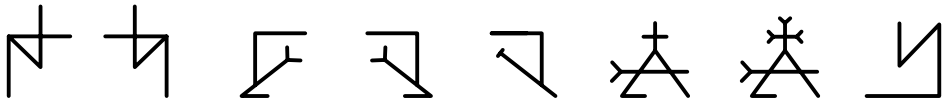

Kamnoseški znaki na cerkvi v Šmihelu. Risala Teja Mržek.

Vsi členi obočnega sistema so iz peščenjaka, ostali stavbni členi pa so iz apnenca. Na vogelnikih prezbiterija in ladje, na talnem zidcu, portalu, slavoloku in služnikih je pet različnih kamnoseških znakov,[403] med katerimi je samo eden tak, kot ga opazimo tudi na Vitovljah, vseh skupaj pa sem evidentiral štiriintrideset.

S temeljitim raziskovanjem stavbne zgodovine šmihelske cerkve je Peskar prišel do sklepa, da so pri njeni gradnji poleg glavnega mojstra v organizirani delavniški skupnosti sodelovali štirje kamnoseki, katerih kamnoseški znaki omogočajo njeno dovolj zanesljivo časovno opredelitev. Njihove znake zasledimo pri cerkvah sv. Janeza Krstnika v Štivanu, v Avčah in Nadavču, v Dolenji vasi pri Senožečah in pri župnijski cerkvi v Kojskem. Ker je znak enega izmed šmihelskih kamnosekov opaziti tudi na sklepniku v cerkvi sv. Mihaela v Gorenjem Polju, ga je zasilno poimenoval Mojster cerkve sv. Mihaela v Gorenjem Polju. Na podlagi stilnih primerjav obočnih sklepnikov pa Peskar sklepa, da je gradnjo cerkve v Šmihelu vodil neki neznani stavbar, ki je svoje gradbene veščine najverjetneje pridobil na gradbiščih Mojstra kranjskega ladijskega oboka ali njegovih neposrednih naslednikov oziroma njegovih najsposobnejših pomočnikov, ki so približno od leta 1455 do 1480 gradili v Vipavski dolini in na Krasu.[404]

Šilastoločno gotsko okno cerkve v Šmihelu s prežitkom prvotne zasteklitve

V okoliških vaseh se je skozi dolga stoletja ohranilo zanimivo ustno izročilo o zidanju šmihelske in bližnje gotske cerkve na Vitovljah. Anton Cernatič v Ozeljanu 98, rojen leta 1908, je od starih ljudi slišal, da so si zidarji, ki so zidali vitovsko in šmihelsko cerkev, med sabo posojali orodje, ker ga niso imeli zadosti. »En teden (so ga imeli) tukaj, en teden tam.« Iz te prispodobe lahko kot zrno resnice izluščimo sporočilo, da sta obe cerkvi nastali v istem času. Ko sem to kasneje omenil Marjotu Peršiču - Tonkovemu na Ravnah, je tej misli pritrdil z besedami: »Ja ja, so pravili, da so si posojavali kladva s Šentmihela na Vitovlje, se pravi, da so delali istočasno.«[405]

[403] Med temi petimi različnimi znaki sta kar dva para zrcalnih znakov.

[404] Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 65, 75–76, 289–291; isti, Cerkev sv. Mihaela in njeno mesto v razvoju gotske arhitekture na Goriškem, v: *Srednjeveška cerkev sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem* (ur. Petra Kolenc), Ljubljana 2023, str. 52–53.

[405] Ta pripoved o sočasnem zidanju dveh zelo starih cerkva se v ustnem izročilu večkrat ponavlja in sodi med tako imenovane potujoče pripovedne motive. Več podobnih je namreč znanih na Primorskem in drugod po Sloveniji. O sočasnem zidanju cerkva na Sveti gori in na Sabotinu so pripovedovali, da so si zidarji posojali orodje tako, da so ga metali z enega hriba na drugega. Ko so zidali cerkvi Svete trojice nad Čepnim in sv. Urbana na Vremščici na obrobju Košanske doline, so si zidarji na enak način posojali edini bat, ki so ga premogli. Glej Balič, Josip, Odgovor gosp. Kutinu ali pojasnila na pojasnila, *Gorica*, 21. 4. 1906, letnik 8, št. 32, str. 1; Premrl, Božidar, *Cerkev na Gori svetega Urbana. Ob blagoslovitvi obnovljene cerkve sv. Urbana na Vremščici 24. maja 2009*, Ljubljana 2009, str. 3.

Romarska cerkev Marijinega vnebovzetja na Vitovljah

Romarska cerkev Marijinega vnebovzetja, ki se prvič omenja leta 1361, stoji na skalni vzpetini nad Vitovljami, obdana pa je s taborskim obzidjem.[406] Prvotno je spadala v župnijo sv. Vida v Črničah, zdaj pa je podružnica cerkve sv. Martina v Oseku. Med drugo svetovno vojno so jo nemški vojaki leta 1944 obstreljevali s topovi in nato še minirali,[407] v naslednjih desetletjih pa je bila obnovljena.[408]

Po Peskarjevi okvirni dataciji je bila gotska cerkev sezidana okrog let 1465–1475, med obsežnimi predelavami v 18. stoletju pa so bili gotskemu prezbiteriju prizidani tri ladje in zvonik. Iz tlorisne zasnove je razvidno, da je gotska stavba obsegala dolgo pravokotno ladjo in tristransko zaključen dvopolni prezbiterij. Na zunanji strani ima prezbiterij, ki je zidan iz pravilnih apnenčevih klesancev, preprost poševno posnet talni zidec, ki poteka tudi okoli ladje, v jugovzhodni stranici pa je ohranjeno eno izmed dveh šilastoločnih oken.

V notranjosti ima prezbiterij šilasti slavolok s posnetimi robovi in geometričnima kapiteloma. Obokan je bil z dvojnoparalelno shemo reber, ki so slonela na figuralnih konzolah v obliki moških in ženskih glav, sečišča reber so na temenu krasili dve rozeti, sklepnik z Marijo in otrokom ter *Vera icon*, okoli njih so bili grbovni ščitki in rozete. Med grbovnimi ščitki je še posebej pomemben tisti z mojstrskim znakom. Ti sklepniki so zdaj nameščeni na oboku kot delna rekonstrukcija med vojno porušenega prvotnega rebrastega oboka. Konzole in sklepniki so sklesani iz peščenjaka, obočna rebra, kolikor jih je ohranjenih, so iz lehnjaka, ostali arhitekturni členi pa so iz apnenca. Na njih je precej različnih kamnoseških znakov, in sicer na talnem zidcu, vogelnikih, okenskem ostenju in strešnem vencu na zunanjosti prezbiterija, na slavoloku, fragmentu slavoloka s kapitelom v obliki

Razglednica s cerkvijo Marijinega vnebovzetja na Vitovskem hribu. Na sredi pogled nanjo iz zraka, foto Martin Lorenzutti, Črniče; spodaj pogled na prezbiterij

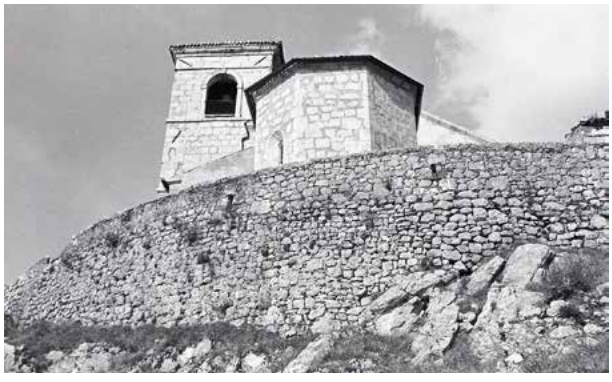

[406] Igor Sapač datira protiturški tabor, v katerega so morda vključili dele zidovja domnevnega gradu na tistem mestu, v zadnjo četrtino 15. stoletja oziroma v čas, ko je bila sezidana gotska cerkev. Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji III*. Ta čas se ujema tudi z nastankom Tabra na Ravnah nad Črničami, datiranega z letnico 1473.

[407] Povzeto po: INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, Velepič, Ciril, *Topografija Primorske*, 1948/49, tipkopis, str. 229b: Vitovlje. Romarska cerkev M. B. nad Vitovljami (dalje: Velepič, *Topografija Primorske*); Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji III*, str. 150.

[408] Ko so v vasi sklenili obnoviti cerkev, so od oblasti pridobili »dovoljenje za brat denar« v ajdovski in novogoriški občini v letih 1965 in 1967. Povedal Adolf Peršič, Vitovlje 2.

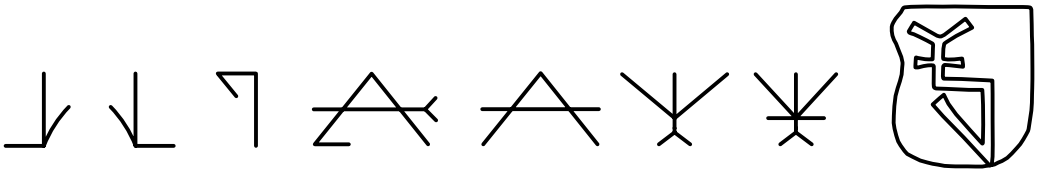

Kamnoseški znaki na cerkvi in v njej. Risala Teja Mržek.

dveh zmajev in fragmentu portala, ki danes služi kot podstavek oltarne menze. Skupaj je na fasadah in v cerkvi dvainštirideset znakov, ki pripadajo šestim kamnosekom.

Na podlagi stilne analize in mojstrskega znamenja na oboku Peskar ugotavlja, da je gotska cerkev na Vitovljah samostojni podvig enega od sposobnejših učencev ali sodelavcev anonimnega vodilnega mojstra v krogu kranjsko-škofjeloške skupine kamnosekov, zasilno poimenovanega Mojster kranjskega ladijskega oboka; pri njem se je verjetno stilno izoblikoval že v zgodnjih šestdesetih letih 15. stoletja, njegovega kamnoseškega znaka v času pomočniškega delovanja pa (še) ni zasledil. Ker njegovo ime ni znano,[409] ga Peskar zasilno imenuje **Mojster Marijine cerkve v Vitovljah**. Pri dataciji njene gradnje v čas okrog let 1465–1475 se sklicuje tudi na sestavo njegovih pomočnikov, ki se zrcali v kamnoseških znakih, kakršne zasledimo tudi na takratnih gradbiščih na Vipavskem ter na Krasu, in sicer v Šentvidu (danes Podnanos), Vipavi, Podragi, Komnu in Štivanu.[410]

Pogled v prezbiterij, detajl razglednice

V času, ko je v Črničah služboval župnik Janez Anton Nussi,[411] je bila Marijina gotska cerkev na Vitovljah, ki je do takrat verjetno imela samo zvončnico na pročelju, kot je bilo že omenjeno, obnovljena in povečana tako, da so prezbiteriju namesto prvotne ladje prizidali tri nove. Prvotni gotski portal v pročelju je takrat nadomestil mogočen baročni portal s profiliranimi podboji na umetelno oblikovanih podstavkih, okrašenih s četverolistnimi rozetami, blazinastim frizom in simsom z odkapnim nosom nad preklado.[412] Na profilirani prekladi je dal župnik Nussi vklesati latinski napis, ki je v zvestem prepisu videti takole:

---

[409] Na območju Vipavske doline je iz tistega časa znanih le nekaj imen kamnosekov in stavbarjev. V pisnih virih najdemo samo kamnoseka Jorga Streita iz Vipave in Matijo ali Mateja (*Mathes stainmetcz*) iz Gorice. Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 55, 61–63. Leta 1584, v času izzvenevanja gotike, je na cerkvi v Križu pri Trstu vklesal v kamen svoj podpis in kamnoseški znak mojster Jakob Vozal (*Bosall*) iz Vipave. Zaradi izčrpnosti kaže omeniti še podobo Mojstra kranjskega ladijskega oboka z mojstrskim znakom na grbovnem ščitku v cerkvi sv. Vida v Šentvidu (ok. 1460) in stiliziranemu ježu podobne kamnoseške znake »mojstra Ježa« iz let 1548–1555. Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 55; Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 17, 25–26, 30–31.

[410] Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 67–69, 298–300.

[411] Giovanni Antonio Nussi je bil sin Giovannija Battiste in Elizabete Nussi. Krščen je bil 6. marca 1682 v župnijski cerkvi sv. Hilarija in Tacijana v Gorici, rodil pa se je verjetno v Pevmi pri Gorici. O njem je znano še, da je študiral v jezuitskem kolegiju v Gorici, da je bil leta 1705 posvečen v diakona in da je bil župnik v Črničah od leta 1715 do 26. marca 1755, ko je tam umrl. Duhovnik je bil tudi njegov stric Antonio Nussi, ki je bil župnik v Biljani. Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (Nadškofijski arhiv Videm, dalje: ACAU), *Ordinazioni sacre*, b. 634, fasc. 1705; *Chiese a parte Imperii*, b. 722, fasc. 1: Gorizia e Salcano, cc. 174–176; *Chiese a parte Imperii*, b. 731, fasc. 1. Za te podatke se zahvaljujem bibliotekarki Katji Piazza v Nadškofijskem arhivu Videm. Primerjaj še ŽA Črniče, mrliška knjiga 1720–1791.

[412] Svetle mere portala so 274 cm × 162 cm.

IO ANTONIVS · NVSSI · PAROCHVS · RESTAVRARI · CVRAVIT · ANNO · 1725,[413] ki sporoča, da je on dal obnoviti cerkev leta 1725. Imena stavbarja, ki je opravil to delo, ne najdemo ne na cerkvi ne v črniškem župnijskem arhivu. K sreči poznamo vsaj ime zidarskega mojstra, ki je leta 1751 po naročilu istega župnika k cerkvi prizidal čokat zvonik iz klesanega kamna. Ovekovečil se je z napisom v italijanskem jeziku, v katerem so navedeni vsi, ki so bili zaslužni za to delo. Ta napis, vklesan na poševnih ploskvah klesancev talnega zidca na južni strani zvonika, teče v zvestem prepisu v dveh vrsticah takole:

REVERENDISIMO / DOMINO ANTONIO / NVSI : PAROCHO /
FILIPO : VSAI : / CAMERARO / ANNO : 1751 · /

Na njegovi vzhodni strani se napis nadaljuje do kota, ki ga tvorita zvonik in prizidana zakristija:

/ STEFANO : SME / T : POTESTA : / CON : DVE /
/ ANDREA : BUDIN / CAPO MISTRO / FIGLI : Z[414]/

V urejenem in dopolnjenem prepisu se glasi: REVERENDIS/S/IMO DOMINO ANTONIO NVS/S/I, PAROCHO; FILIPO VSAI, CAMERARO, ANNO 1751. STEFANO SMET POTESTA; ANDREA BUDIN, CAPO MISTRO, CON DVE FIGLI.[415] V prevodu: *Prečastiti gospod Anton Nussi, župnik; Filip Ušaj, ključar, leta 1751; Štefan Smet, župan;*[416]*Andrej Budin, stavbni mojster, z dvema sinovoma*.

Dvodelni gradbeni napis na talnem zidcu na dveh straneh zvonika iz leta 1751

[413] Na spodnjem pasu preklade je še dokaj dobro videti prve besede prvotnega narobe obrnjenega napisa: IO × ANTONIVS NVSSI […], ki so verjetno imele enako nadaljevanje kot v gornjem napisu. Najbrž je kamnosek sprva vklesal ta napačno obrnjeni napis in ga je potem moral odklesati, a je to storil zelo površno.

[414] V gornjem prepisu napisa so poševne črtice ločnice med posamičnimi deli talnega zidca.

[415] Najbolj logično se zdi, da znak Z na koncu napisa, ki je v tistih časih pomenil bodisi črko Z ali števko 2, razumemo kot ponovitev z besedo zapisane številke DVE.

[416] Ključar Filip Ušaj, sin Avguština iz Vitovelj, se je leta 1724 poročil z Uršulo Toplikar in umrl 7. decembra 1781, star petinsedemdeset let. Župan Štefan Smet pa je verjetno bil Janezov sin, ki se je rodil 23. marca 1714, leta 1737 za ženo vzel Uršulo Braze(?) in umrl 19. decembra 1786 na hišni številki Vitovlje 39. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1647–1725, poročna knjiga 1719–1784 in mrliška knjiga 1720–1791. – Filipa Ušaja omenja kot ključarja cerkve blažene Device Marije na Vitovljah goriški nadškof Attems med vizitacijo črniške župnije 17. oktobra 1750. Attems, Karel Mihael, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia. Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije. Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz*: *1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano), Gorizia 1994, str. 19. Vitovsko ustno izročilo pa o županu Štefanu Smetu, pomotoma preimenovanem v Andreja Samokeca, pravi, da je bil Čupinov iz hiše v zaselku Vitovlje, ki je zdaj *posuta*. Povedal Marjan Marinčič, Vitovlje 45H.

Stavbni mojster Andrej Budin je bil Bric iz Kozane, o katerem v biljanski mrliški knjigi zvemo, da je bil po poklicu kamnosek in da je umrl v Kozani 12. junija 1764, star približno osemdeset let.[417] Po tem podatku sodeč, se je rodil okrog leta 1684, vendar mi v biljanskih rojstnih knjigah datuma in kraja njegovega rojstva ni uspelo izslediti.

Poleg navedenih gradbenih napisov opazimo na tej cerkvi še en dolg napis, s katerim je župnik Nussi izrazil svoj intimni odnos do te cerkve in mesta, kjer stoji. Ta enovrstični napis v okorni italijanščini, ki poteka na talnem zidcu na severni stranici cerkvene ladje do njenega severozahodnega vogala in še nekoliko dalje po zahodni stranici, se glasi: CVANDO MI RITROVO QVI IO SONO RESTATO SVBITO SANO NELA MIA VITA E SUL ANIMA DA(?): IL TORMENTO CHE PORTAVO. V prostem prevodu: *Vsakokrat, ko sem prišel sem, sem brž ozdravel od muk na telesu in na duši, ki sem jih prenašal*.

Kakšna je bila cerkev v tistem času, nam dokaj nazorno kaže načrt oziroma Obris Za novu Podstreišje ali Cimper inu streiho na Cirkvi Matere Božje na Witouleh, ki ga je 8. svečana 1864 narisal in podpisal lokavški zidarski mojster **Miha Blažko**, potem ko je v prvih dneh tistega leta silna burja, ki je naredila dosti škode na Primorskem, zelo prizadejala tudi streho te cerkve. Iz načrta, ki vsebuje tloris, prečni prerez, narisa pročelja in južne stranske fasade z zvonikom in zakristijo ter risbo novega stropa v srednji ladji, je razvidno, da je cerkev – in verjetno tudi zvonik – tedaj imela strmo skrilnato streho, Blažko pa je predlagal, da bi nad cerkveno ladjo naredili novo, položnejšo korčno streho, medtem ko bi nad prezbiterijem ohranili skrilnato kritino. Dalje je videti, da so vse fasade imele talni zidec, južna ladja in zakristija sta takrat še imeli zunanja vhoda z gotskima šilastima portaloma, v južni in jugovzhodni stranici prezbiterija pa sta bili šilasti okni.[418] V župnijskem arhivu v Oseku se je ohranil tudi popis izdatkov za gradbeni material, zidarske potrebščine in gradbene delavce: za zidarje, *špičke* in *malavarje*, ki so sodelovali pri obnovi cerkve v tistem letu. Za novo korčno streho so porabili 10.950 velikih in 1.500 malih korcev ter 50 velikih korcev slemenjakov, 6.950 *planet*, 2.200 malih *cvekov* in 18 funtov *čevil*, poleg tega pa še določene količine peska, apna in gradbenega lesa. Zidarjem in kamnosekom so plačali *žernade* po goldinar in 20 krajcarjev, *malavarjem* po 60 soldov, tistim, ki so prispevali robote, pa so dali po 6 soldov na dan. Celotni strošek, ki je obsegal še izdatke za tri nečke, tri škafe za nošenje malte, eno *orno* za vodo in dve nosili za kamenje, je znašal 738

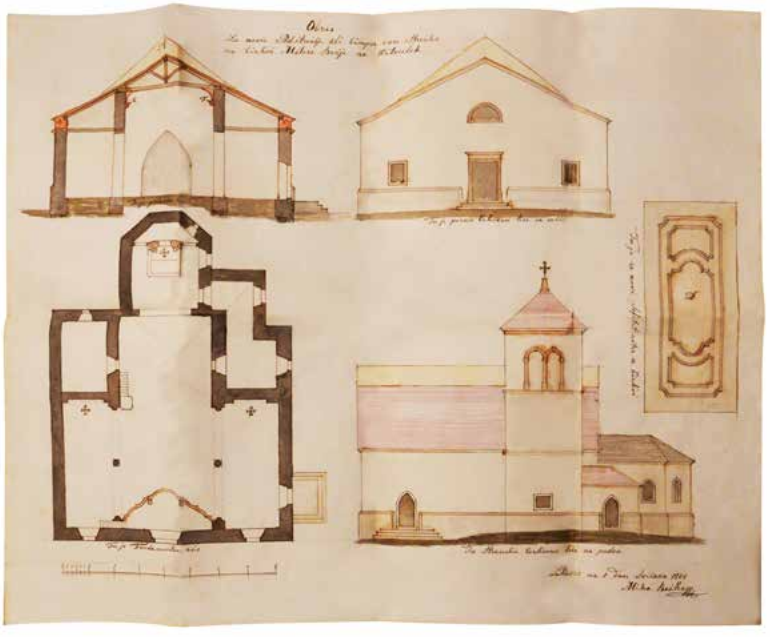

Obris Za novu Podstreišje ali Cimper inu Streiho na Cirkvi Matere Božje na Witouleh, ki ga je narisal in podpisal Miha Blažko v Lokavcu 8. svečana 1864

[417] »12. junija 1764 je Andrej Budin iz Kozane, star približno osemdeset let in po poklicu kamnosek, umrl v Gospodu, oskrbljen s svetimi zakramenti, ter počiva na pokopališču stare cerkve sv. Hieronima v Kozani.« ŽA Biljana, mrliška knjiga 1763–1780. Omenjen je tudi v knjigi Premrl, *Briški teri*, str. 18.

[418] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*.

goldinarjev in 79 krajcarjev.[419] Tega popisa ni napisal Blažko, temveč druga roka, po čemer je mogoče sklepati, da obnove cerkve ni izvajal on – najverjetneje so to delo opravili domači zidarji.

Iz dopisa cerkvenega oskrbništva nadškofijskemu ordinariatu v Gorici z dne 18. decembra 1884 zvemo, da je bil leta 1864, ko se je streha vdrla v cerkev, zelo poškodovan tudi tlak v ladji, ki je bil narejen iz navadne opeke in ga je bilo treba kar naprej popravljati. Zato so prosili za dovoljenje, da za nov tlak iz rdeče-belih opečnih tlakovcev porabijo 260 goldinarjev iz letne cerkvene gotovine. V oseškem arhivu najdemo tudi podatek, da je leta 1898 kamnosek Anton Kalec v cerkvi postavil nov stranski oltar, neimenovani klesar s Trnovega pa stopnice pred cerkvijo.[420]

Pod cerkvijo je vodnjak z valjastim obodom in masivnim profiliranim vencem iz klesanega kamna, datiran z izbočeno letnico 1890, v katerem so zbirali kapnico. Vodo so potrebovali za številne romarje, ki so prihajali v cerkev ob binkoštnih in obeh šmarnih praznikih, kakor tudi za občasna popravila cerkve. Kot beremo v nedatiranem osnutku dopisa, naslovljenega na nadškofijski ordinariat v Gorici, je vodnjak globok šest metrov, njegov notranji premer je sto osemdeset centimetrov, zidan je iz rezanega kamna, znotraj zamazan s cementom, zadaj pa zabit z ilovico. V tem dopisu je cerkveno oskrbništvo nadškofijski ordinariat prosilo, da bi tudi za izdelavo tega vodnjaka dovolil porabiti 260 goldinarjev iz letnih cerkvenih dohodkov. Iz zapisov v Dnevniku vseh dohodkov in stroškov sledi, da so pri izdelavi vodnjaka sodelovali **Franc Marinčič**, ki je v oktobru 1890 na račun svojega dela dobil 10 goldinarjev,[421] ter **zidarja Franc in Jožef Toplikar**, ki sta od junija do novembra istega leta prejela v skupnem znesku okroglo 100 goldinarjev, pri čemer so bila všteta še neka popravila cerkve. V istem dnevniku najdemo med stroški še izdatek za cement v znesku 10 goldinarjev in 50 krajcarjev ter okroglo 52 goldinarjev za osemindvajset voženj vode, peska, kamenja in ilovice. Iz obračunske knjige je dalje videti, da so za zidarsko in kamnarsko delo za novi vodnjak plačali okroglo 88 goldinarjev, izdatki za enainpetdeset dnin, vožnjo kamenja, apna in peska, kopanje vodnjaka ter nadzorovanje dela pri napravi vodnjaka pa so znašali še 109 goldinarjev, vse skupaj okroglo 197 goldinarjev. V tej knjigi je tudi opomba, da je nadškofijski ordinariat te izdatke odobril.[422] Po pripovedovanju Cirila Remca pri Kožuhovih v Oseku je *lonc* ali *venc od štirne* pri Marijini cerkvi na Vitovljah sklesal oče njegovega tasta **Jožef Toplikar**, ki je bil *štancar*.

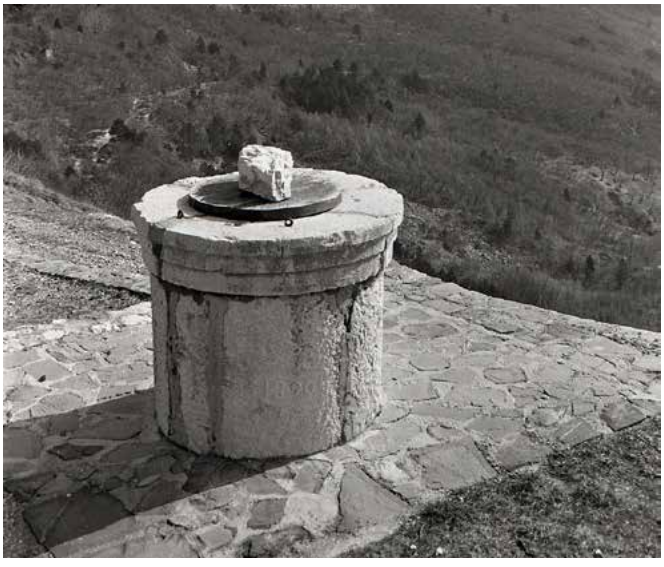

Vodnjak z valjastim obodom pri Marijini cerkvi na Vitovljah, datiran z letnico 1890

[419] ŽA Osek, spisi, mapa *Razno 1800–1899*: 1864. Jispisik konta od delouzeu nauitouleh od meterjale sause kar jeputreba nega perzerkui Jenu per hiši je ta snešik.

[420] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*. – Anton Kalec je bil kamnosek in altarist s Proseka pri Trstu, neimenovani klesar s Trnovega pa bi utegnil biti Lovrenc Volk, po domače Jožev (1839–1913), manj verjetno njegov sin Jožef (1872–1924). Glej Premrl, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji*, str. 179–180.

[421] To je bil verjetno Franc Marinčič, sin Jožefa Marinčiča in Uršule z dekliškim priimkom Špacapan, ki se je rodil 28. januarja 1861 pri Marinovih v Vitovljah 31, se leta 1888 poročil s sovaščanko Frančiško Peršič in umrl 13. januarja 1924 na hišni številki 25, danes 20. V matičnih knjigah je vpisan kot kmet. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1945, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.

[422] ŽA Osek, *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri c. MB na Vitovljah 1871*; *Rechnungs-Buch der Filial Kirche Uns. Li. Fr. zu Vitulja*.

Nazadnje naj omenim še nekaj grafitov, ki jih zasledimo na cerkvi. Na ladijskem talnem zidcu je poleg velegrafita Antona Nussija še nekaj slabo razvidnih in manj pomembnih vpraskanih grafitov. Poleg njih je tudi podpis kraškega zidarja Franca Luina na severni steni prezbiterija, ki ga je vklesal nad talnim zidcem leta 1969, ko je sodeloval pri takratni obnovi cerkve.[423] Na svojih raziskovalnih poteh po Krasu sem pri upokojenem zidarskem delovodji Francu Colji, ki se je rodil v Gabrovici, potem pa je živel na Volčjem Gradu 31, po naključju zvedel, da je bil Franc Luin doma od Štrknih v Gabrovici in da je tistega leta, ko je bil že prileten, pokrival cerkev na Vitovljah. Franc Colja pa je kasneje pri tej cerkvi prekrival *turn*.[424]

Podružnična cerkev sv. Lucije v Vitovljah

Cerkev sv. Lucije na ravnem v spodnjem delu Vitovelj je bila postavljena kot gotska cerkvica z neobičajnim pravokotnim prezbiterijem, majhno ladjo in vhodno lopo z dvokapno streho.[425] Na pročelju nad lopo je imela zvončnico ali *lejpk* za dva zvonova.[426] Gotski prezbiterij, ki se je ohranil v prvotni obliki, ima rebrasti obok, v ladjo pa se odpira s kamnitim šilastoločnim slavolokom. Kasneje sta bili cerkvi prizidani zakristija na južni in zelo plitva stranska kapela na severni strani. Kapela ima slavolok iz krajevnega *črnega kamna* s primitivno sklesano reliefno glavo in stiliziranim rastlinskim okrasom, na loku ob njegovih straneh pa je vklesana deljena letnica 1642.[427]

Okoli cerkve so leta 1782 uredili novo pokopališče, o čemer priča zapis v črniški mrliški knjigi o prvem pokopu na njem 23. junija tistega leta.[428] Ker so že od leta 1876 dalje načrtovali povečanje cerkve, so pokopališče okrog leta 1900 preselili na sedanjo lokacijo na njeni južni strani.[429]

Leta 1931 so staro cerkveno ladjo in lopo podrli ter po načrtu arhitekta Maksa Fabianija cerkvi prizidali večjo ladjo in zvončnico; stavbo so tudi na zunaj poenotili. Ko so 10. julija blagoslovili temeljni kamen, vzidan na desni strani cerkvenega pročelja, so vanj vložili in zazidali steklenico s pergamentno listino, ki jo je poprej prebral oseški vikar Franc Franke. Besedilo na njej se glasi takole:

V letu 1931 po rojstvu Gospodovem in v 13. letu po razsulu avstrijske države, se je podružna in pokopališna cerkvica sv. Lucije, ki ni zadostovala več za službo božjo, razun gotičnega prezbiterija in romanskega oboka na levi strani tik prezbiterija, do tal podrla, se novo pozidala, razširila in podaljšala, tako, da se bo usposobila tudi za nedeljsko službo božjo.

---

[423] Med letoma 1966 in 1970 so razvaline cerkve po načrtih arhitekta Janeza Suhadolca in pod nadzorom goriškega konservatorja Emila Smoleta očistili, dozidali manjkajoče dele zidov in stavbo pokrili z novo streho po zgledu nekdanje. Material in denar za obnovo so zbrali okoliški prebivalci, ki so pri obnovi pomagali tudi s prostovoljnim delom. Sapač, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji III*, str. 150. Kot je povedal Jože Lipovž iz Podgraca, Osek 1A, so Vitovci, ki so za obnovo te cerkve dosti žrtvovali, za dovoz materiala iz vasi napeljali žičnico. Oblasti so jim šle na roke, ker je bila med vojno v Vitovljah baza za partizane.

[424] Sodeč po predračunih Splošnega obrtnega podjetja Sežana za obnovitvena dela na cerkvi in zvoniku, ki ju je hranila Angela Peršič, Vitovlje 2, sta oba delala za to podjetje. Primerjaj tudi M. V., Obnovitev tabora na Vitovljah pomembna spomeniška pridobitev, *Primorski dnevnik*, 4. avgusta 1976, letnik XXXII, št. 178, str. 3.

[425] Franc Košuta, Vitovlje 62, se je spominjal, da je bila pred cerkvijo *luəpca* na zidanih *pilaštrih*, v kotu pod njo pa je stala kamnita miza, ki je bila na dveh krajih vzidana.

[426] Po pripovedovanju Marije Blaško, Vitovlje 20, so hodili pod *lejpk* kopat zaklad. Da bi vedeli, kje kopati, so ob enajstih zvečer gledali, kam pada njegova senca.

[427] V tej kapeli je bil lesen baročni oltar, ki se zdaj hrani v Goriškem muzeju v Kromberku.

[428] ŽA Črniče, mrliška knjiga 1720–1791. – Prva je bila pokopana Uršula Smet iz Vitovelj.

[429] Kerševan, Simon, *240 let pokopališča pri sv. Luciji v Vitovljah 1782–2022*, Osek 2022, zloženka. – Marija Blaško, Vitovlje 20, je še dodala, da so novi *žegen na kontrat* obzidali njen *tata* in strici.

Med vsemi občani je bil najbolj vnet Jožef Ušaj iz Vitovelj št. 75, ki je vodil tudi vse zidarsko delo po načrtu arhitekta dr. Maksa Fabianija iz Gorice. Mnogo je pomagal tudi cerkveni ključar Anton Košuta iz Vitovelj št. 57, z denarjem, delom in raznimi robotami in vožnjami.[430] *Tudi vsi drugi gospodarji spodnjega dela Vitovske občine so pomagali po svojih močeh z denarjem in raznimi robotami.*

Pridno se je pričelo z delom in upamo, da se bo cerkev na novo upostavila v čast božjo, sv. Lucije in tudi v dušno korist vseh duhovljanov. Naj nam Bog pomaga pri tem delu, da ga tudi srečno dovršimo.

Osek, dne 10. julija 1931. *Franc Frankè*
tridesetletni dušni pastir.

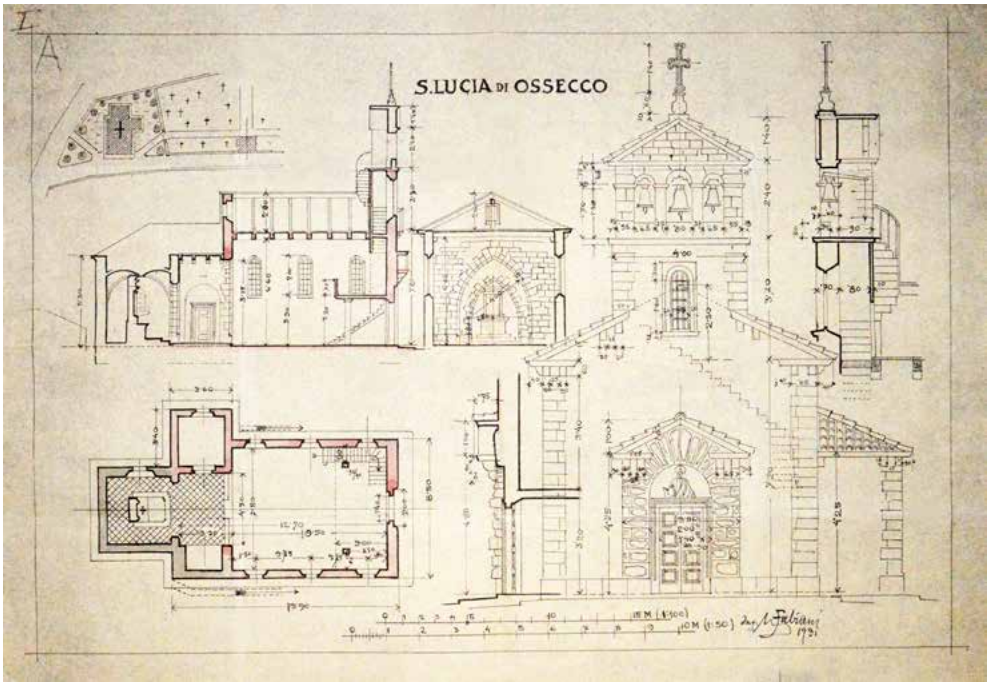

Načrt Maksa Fabianija za prenovo cerkve sv. Lucije v Vitovljah. Župnijski arhiv Osek

Ko je bila cerkev večji del dograjena, je leta 1932 njeno notranjščino poslikal in se v njej podpisal slikar Tomaž Seljak.[431] Prenova je bila končana do 21. aprila, 14. maja 1933 pa jo je blagoslovil črniški dekan Alojzij Novak.[432]

O dozidavi cerkve v letu 1931 mi je vedel največ povedati Franc Cingerle pri Cingrlovih na Zgornjem Visokem, Vitovlje 82, rojen leta 1922, ki sem ga obiskal leta 1995. Njegov oče je organiziral pripravo kamenja in peska za zidavo. Največ peska so nakopali v peskokopu na koncu Črnič, med glavno cesto in cesto v Gojače, največ kamenja pa *so narili* na Malovščevem svetu na Visoškem hribu. To kamenje,

[430] Več o njem glej na straneh 411–412.

[431] To je bil slikar in podobar Tomaž Seljak mlajši, sin podobarja Tomaža Seljaka starejšega in Marije z dekliškim priimkom Mavri. Rodil se je 22. novembra 1878 v Kneži v Baški grapi, delavnico si je ustvaril v Klavžah in tam umrl 4. februarja 1964. *Primorski slovenski biografski leksikon* (dalje: *PSBL*), 14. snopič, Gorica 1988, str. 334: Marko Vuk, geslo Seljak Tomaž ml.

[432] Povzeto po Kerševan, Simon, *Podružnična cerkev sv. Lucije*, izdala Župnija Osek 2003, in Demšar, Alojz, *Zvonovi na Žirovskem. Zvonovi v cerkvah župnij Žiri, Vrh Sv. Treh Kraljev, Ledine in Zavratec*, Ljubljana – Žiri 2016, str. 139, 141. Primerjaj tudi Höfler, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat / Goriška nadškofija, Tržaška škofija*, Nova Gorica 2001, str. 129.

Cerkev sv. Lucije s pokopališkim obzidjem v Vitovljah, kakor jo je naslikal avstrijski slikar Ferdinand Pamberger (1873–1956) 12. novembra 1916, med prvo svetovno vojno. Mapa reprodukcij njegovih slik s Krasa in soške fronte v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica

ki so ga nakladali na *škaluəne*, je k cerkvi večinoma vozil Ludvik Cingerle, ki je imel konje in veselje za to. Vozili so ga tudi Malovšči z voli. Dosti se je delalo udarniško. Glavni zidar, ki je vodil zidanje cerkve, je bil **Jožef Ušaj** z Zgornjega Visokega, stara številka 75, nova 78.[433] Cerkveno ostrešje sta naredila Frančev stric Stanko Cingerle in Šempasec Franc Remec, po domače Frence Robatov. Vogelne kamne za šivane robove cerkvene ladje pa je sklesal *štancar* iz Mirna Boškin, ki se je poročil v Šempas.[434]

To je bil kamnosek **Stanislav Anton Boškin**, po domače Stanko, sin mirenskega kamnoseka Antona Boškina - Kočota in Ivane z dekliškim priimkom Cijan. Rodil se je 13. januarja 1904 v Mirnu 9, se leta 1929 na naslovu Miren 51 poročil z Bernardino Gleščič - Najtko Škofovo iz Šempasa 118 in šel za zeta na njen dom. Umrl je nesrečne smrti, star komaj triintrideset let, ko je 16. septembra 1937 na Škabrijelu zbiral staro železo iz časa prve svetovne vojne.[435] Pod vrhom hriba je našel granato kalibra 75 milimetrov in jo poskusil razstaviti, da bi iz nje odstranil razstrelivo, a je nenadoma eksplodirala in ga vsega raztrgala. Zemeljske ostanke nesrečnega Boškina so zbrali delavci in kmetje, ki so slišali eksplozijo in prihiteli tja, ter jih odnesli v dolino.[436]

Sedanja cerkev sv. Lucije

[433] Jožef Ušaj je bil sin Jožefa Ušaja in Katarine z dekliškim priimkom Faganel iz Oseka, rojen 27. aprila 1884 v Vitovljah 58. Leta 1910 se je poročil z Ivano Ocvirk iz Doba na Kranjskem in umrl 24. februarja 1946. ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903.

[434] Po besedah Franca Košute, Vitovlje 62, je isti kamnosek sklesal tudi *pilaštre* cerkvenih vrat.

[435] Podatki Huga Ferfolje, Miren 220; ŽA Miren, rojstna knjiga 1887–1908; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Šempas 1835–1942. V mrliško knjigo so kot vzrok smrti zapisali: »per explosionem projectili vulneratus occisus«.

[436] B. n. a., Iz Julijske krajine. Žrtev granate, *Jutro. Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 22. 9. 1937, letnik 18, št. 221, str. 6.

Župnijska cerkev sv. Martina v Oseku

Šmihelski in vitovski Marijini cerkvi sledi v času in prostoru nekoliko mlajša poznogotska cerkev sv. Martina v Oseku, ki je tudi natančneje datirana. O njenem nastanku priča vogelnik v severovzhodnem vogalu kasneje prizidane zakristije, na katerem je vklesan latinski gradbeni napis v gotski minuskuli. Ta težko berljivi napis s številnimi krajšavami, ki sporoča, da je bila stavba zgrajena v letu Gospodovem 1507, verjetno sporoča tudi ime zidarskega mojstra, ki jo je sezidal, a ga ni doslej še nikomur uspelo zanesljivo prebrati.[437] Cerkev je 4. maja 1518 posvetil škof Daniel de Rubeis, ko je opravljal vizitacije na Vipavskem.[438]

Pogled na Osek s cerkvijo sv. Martina

Cerkveni inventar navaja, da je bila cerkev v kasnejšem obdobju predelana, podaljšana in razširjena, »kakor kaže zunanje zidovje na več mestih«. Eno izmed teh prezidav označuje letnica 1753 na vogelniku v severovzhodnem vogalu cerkvene ladje, ki ga zdaj zakriva omenjena kasneje prizidana zakristija, videti pa jo je mogoče z zakristijskega podstrešja. Verjetno je prav ta prezidava omenjena v kasnejši pogodbi z zidarskim mojstrom Andrejem Pretnarjem iz Renč za zidanje novega zvonika. Ker je ta mojster v tistem času že deloval na Vipavskem, je utemeljena domneva, da je tudi to prezidavo opravil on.[439]

Vogelnik z letnico 1507 in zagonetnim napisom v gotici. Foto Simon Kerševan, Osek

Za zidavo novega, osemindvajset metrov visokega zvonika[440] so se v Oseku odločili, ker je stari zvonik, potem ko so cerkev prezidali in zvišali, postal prenizek in ker jim nikakor ni uspelo preprečiti zamakanja cerkve ob njem. S tem namenom so črniški kaplan ter ključarja oseške cerkve in soseske 29. decembra 1773 v Črničah sklenili pogodbo z **zidarskim mojstrom Andrejem Pretnarjem iz Renč**. Določala je, da bo izvajalec novi zvonik postavil tako, da se bo ena njegova stranica naslonila na stransko steno pred nekaj leti prezidane cerkve, ki jo bo prav tako treba deloma na novo sezidati. Ker bo pri tem delu poškodovano cerkveno pročelje, ga bo

[437] Zgodovinar Vojko Pavlin ga je pogojno bral kot Teodor, meni se zdi verjetnejše ime Tomaž. Primerjaj Pavlin, Vojko, *500. obletnica posvetitve župnijske cerkve sv. Martina v Oseku*, izdala Župnija Osek, 2018, str. 4 (dalje: Pavlin, *500. obletnica posvetitve župnijske cerkve sv. Martina v Oseku*).

[438] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 70, Ossecca – Osek: Inventar o glavni imovini vikarijske cerkve sv. Martina v Osek-u, sestavljen dne 10. aprila 1923 od Franc-a Frankè, vikarja v Oseku; Pavlin, *500. obletnica posvetitve župnijske cerkve sv. Martina v Oseku*, str. 4.

[439] Za ta podatek in razlago kakor tudi za drugo strokovno in praktično pomoč se zahvaljujem arhitektu Simonu Kerševanu iz Oseka.

[440] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 70, Ossecca – Osek: Inventar o glavni imovini vikarijske cerkve sv. Martina v Osek-u, sestavljen dne 10. aprila 1923 od Franc-a Frankè, vikarja v Oseku.

mojster popravil, poleg tega bo portal v pročelju prestavil na sredo in napravil tri nova okna. Popravil bo tudi pevski kor ter še vse drugo, kar se bo zaradi podiranja in nove zidave poškodovalo. Mojster je zagotovil svojo mojstrijo in zidarske delavce, zastopniki cerkve in soseske pa so se zavezali, da bodo njemu in njegovim delavcem v štirih letih izplačali znesek 200 dukatov ter preskrbeli ves potrebni material, prevoze in pomožne delavce. Na koncu se je moral mojster še zavezati, da bo vsakokrat, ko bosta to zahtevala cerkvena ključarja, začel oziroma nadaljeval svoje delo v Oseku, da bi novi zvonik čim prej postavil in cerkev popolnoma popravil.[441] Letnica 1774 na portalu v cerkvenem pročelju priča, da je bilo dogovorjeno delo opravljeno že v naslednjem letu.

Že omenjena strašna burja, ki je v začetku leta 1864 močno poškodovala streho Marijine cerkve na Vitovljah, je povzročila tudi za 92 goldinarjev škode na oseški cerkvi. Za popravilo je bilo potrebnih štiriindvajset zidarskih in trinajst *malovarskih žernad*, kdo jih je opravil, pa v popisu potrebnega materiala in dela ni navedeno.[442]

Okrog leta 1884 so se Osešci obrnili na **zidarskega mojstra Miho Blažka iz Lokavca**, da jim je narisal načrt za nov veliki oltar,[443] ki pa žal v župnijskem arhivu v Oseku ni ohranjen. Isti mojster jim je 7. januarja 1886 naredil še načrt in predračun za novo zakristijo na severni strani oseške cerkve v vrednosti 772 goldinarjev ter za oboje prejel plačilo 12 goldinarjev.[444]

Preden se je zakristija začela zidati, je bilo treba podreti dve *suhoti* v lasti cerkve Matere božje v Vitovljah, ki sta stali tik ob svetišču.[445] Predračun ali preudarek za to delo, ocenjeno na 17 goldinarjev, je napravil domači **zidar Jožef Toplikar**, podpisan kot »zidarski ometnik«,[446] na *očitni dražbi* 15. julija 1888 pa ga je za okroglo 9 goldinarjev avstrijske veljave prevzel Jožef Rožič mlajši iz Oseka 7.[447]

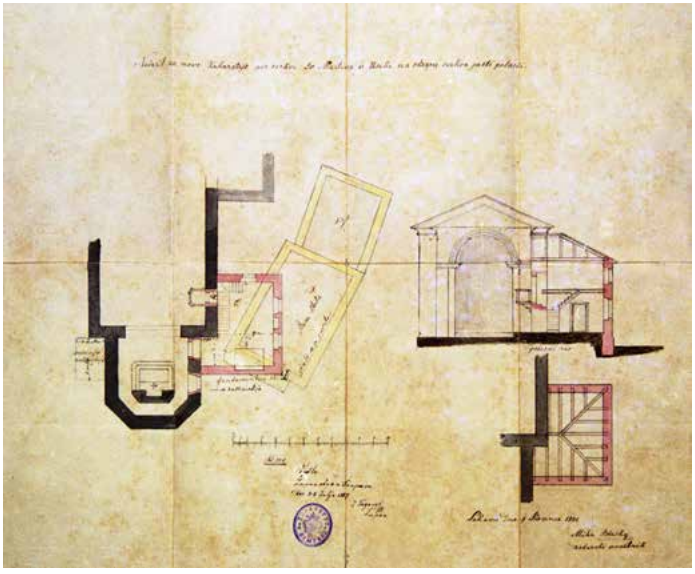

Blažkov načrt iz leta 1886 za zakristijo v Oseku, na katerem sta z rumeno barvo označena tlorisa dveh sosednjih poslopij, ki ju je bilo treba podreti

[441] ŽA Osek, spisi, mapa *Stare listine*. Glej tudi Velepič, *Topografija Primorske*, karton 149.

[442] ŽA Osek, spisi, mapa *Razno 1800–1899*: Spizifika kar se je strilo špez per zirkvi St. Martina v Oseki v Lejti 1864.

[443] Ta načrt je omenjen v pogodbi med cerkvenim oskrbništvom in goriškim kamnosekom Blažem Bitežnikom za izdelavo tega oltarja. ŽA Osek, spisi, mapa *Razno 1800–1899*: Pogodba Sklenjena danes dne 26. avgusta 1884 med oskrbništvom vikarijske cerkve sv: Martina v Oseku in med g. Blažem Bitežnikom kamnorescem v Gorici za napravo novega velikega altarja v cerkvi sv. Martina v Oseku. – Oltar je mojster Bitežnik izdelal in postavil v cerkev naslednje leto.

[444] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*: Načert za novo Zakarstijo per cerkvi sv Martina v Useki na odzgrej cerkve proti polnoči, 1886; mapa *Razno 1800–1899*: Preudark za eno Zakarstijo per cerkvi sv Martina v Useki na gurano stran proti Polnoči /…/. Jno prostor napravit za novo zakarstijo ino za okuli cerkve hodit ker dozdei se ni moralu okuli cerkve hodit, 1886; *Denarnični dnevnik za cerkev sv. Martina v Oseku*.

[445] ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*, fasc. 70, Ossecca – Osek: Inventar o glavni imovini vikarijske cerkve sv. Martina v Osek-u, sestavljen dne 10. aprila 1923 od Franc-a Frankè.

[446] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*: Preudark. 1 Za podret tisto sihoto pri cerkvi sv. Martina v Oseku materjal se more tako spraviti / polovico kamnje se more zložiti pri fondi od novega žagrejca ta druga polovica pa na sredu tiste sihote. / 2 Zida na goranji strani se bo pustilo 1 m. in 40 cm. višave. / 3 To drugo poslopje se more do tal podreti. / 4 Korci in planete se morejo zložiti zad za turenj. / Skupaj znaša to delo 17 gl. / Jožef Toplikar zidar.

[447] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*: Preudark. 1 Za podret tisto sihoto pri cerkvi sv. Martina /…/.

Zidanje zakristije je bilo oddano na zmanjševalni javni dražbi 21. oktobra 1888 na podlagi Blažkovega načrta in novega *preudarka*, ki ga je 12. septembra 1888 napravil že omenjeni Jožef Toplikar. Po tem predračunu je bilo delo z vsem potrebnim materialom vred ocenjeno na 550 goldinarjev. Zanj se je potegovalo osem zidarjev, sedem iz oseške župnije in eden iz Šempasa, ki so za udeležbo na dražbi morali položiti primerno denarno kavcijo. Najnižjo ponudbo je dal zidar Anton Faganel iz Oseka 10, zato je cerkveno oskrbništvo sklenilo pogodbo z njim.[448] Sodeč po zadnjem izplačanem obroku plačila v letu 1889, je delo dokončal v tistem letu. Leta 1907 pa je Faganel naredil še betonske stopnice, ki vodijo z vaške ulice na cerkveni prostor za prezbiterijem.[449]

Župnijska cerkev sv. Vida v Črničah

Poglavitni gradbeni etapi župnijske cerkve sv. Vida v Črničah z mojstri, ki so pri teh delih sodelovali, sem dokaj podrobno opisal v knjigi *Nesmrtni kamen*,[450] zato bom tukaj njeno stavbno zgodovino predstavil samo s krajšim povzetkom.

Prvotna, verjetno gotska cerkev sv. Vida je stala na vzpetini pod vasjo, ki ji še danes rečejo Grič sv. Vida. Ker je bila preveč oddaljena od vasi in župnišča ter ogrožena od tatov in razbojnikov, je goriški nadškof Karel Mihael Attems ob vizitaciji v Črničah 24. aprila 1758 izdal odlok, naj se podre in sezida nova.[451] Takratni črniški župnik Karel Anton Romani pl. Felsenberg je ukrepal nenavadno hitro in učinkovito. Nova cerkev je bila sezidana še istega leta zraven cesarske ceste, ki je tekla ob vznožju vasi, in domači župnik jo je z dovoljenjem nadškofa Attemsa lahko blagoslovil že 25. novembra 1759, dve leti kasneje, 4. novembra 1761, pa jo je posvetil nadškof sam.[452] Župnik je svoje zasluge za to cerkev ponosno oznanil z latinskim napisom na kamniti plošči, vzidani na cerkvenem pročelju, ki se v razvezani obliki glasi: ECCLESIA HAEC PAROCHIALIS DICATA / S(ANCTO) VITO MARTIRI FVNDITVS ERECTA / EST ANNO INCARNATIONIS DOMINICAE / 1758 INSTANTE IL(LVSTRISS)IMO DOM(I)NO / CAROLO ANTONIO ROMANI PAROCHO / LOCI TERTIO SVAE INSTALLATIONIS ANNO. V prevodu: *Ta župnijska cerkev, posvečena svetemu mučencu Vidu, je bila iz temeljev zgrajena v letu Gospodovega učlovečenja*

Tempeljska fasada cerkve sv. Vida v Črničah. Fotografija iz spisovnega arhiva župnije Črniče

[448] ŽA Osek, mapa *Važne listine 1800–1899*: Zaznamek /…/ Pogodba s ktero se veže Anton Faganel is Oseka št. 10.

[449] O cerkvi sv. Martina v Oseku in o mojstrih, ki so jo zidali ali opremljali s kamnoseško opremo, glej tudi v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 99–100, 181, 413–414.

[450] Glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 97–98, 156, 176–179, 412–413, 477–478.

[451] Da so kamenje stare cerkve porabili za zidanje nove, priča zunanjščina prezbiterija, katerega vogali so sezidani iz značilno obdelanih gotskih vogelnikov.

[452] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, Pfarrkirche S. Viti et Soc. Mart., 1926. Glej tudi Lestan, Aleksander, *Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah na Vipavskem*, Črniče 2009, str. 18, 25 (dalje: Lestan, *Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah*).

1758 z vztrajnim prizadevanjem presvetlega gospoda Karla Antona Romanija, župnika v tem kraju, tretje leto po njegovi umestitvi.

V črniškem cerkvenem urbarju zvemo tudi, da je cerkev sezidal **zidarski mojster Andrej Pretnar**, omenjen že pri gradnji zvonika v Oseku. Njegovo ime prvič zasledimo v letu 1759 in potem še večkrat v obdobju dveh desetletij, tja do leta 1778, po čemer je videti, da so cerkveno stavbo dodelovali in njeno kamnoseško opremo dopolnjevali skozi daljše obdobje; najbrž so tudi opravljena dela mojstru plačevali z zamikom.[453]

Ko je Pretnarjeva cerkev v 19. stoletju zaradi naraščanja črniškega prebivalstva in faranov postala premajhna, so se pod župnikom Antonom Cibičem odločili, da jo bodo povečali, in sicer tako, da jo bodo razširili v triladijsko. O tem priča plošča s slovenskim napisom, ki se v razvezani obliki glasi: TROLADJO SO V DOBI 1882–1884 / IZ CERKVENEGA PREMOŽENJA / STAREMU SVETIŠČU NOVO PRI= / ZIDALI DOTIČNI OSKRBNIKI ANT(ON) / CIBIČ, DEKAN, A(NDREJ) K(OSOVEL) IN T(OMAŽ) L(OJK), KLJUČARJA. Tako kot prva napisna plošča ne izda, kdo je cerkev sezidal, tudi ta ne pove, kateri mojster jo je povečal. V črniškem župnišču pa je shranjenih mnogo listin, načrtov in zapisov, iz katerih je videti, da je bil to **Miha Blažko iz Lokavca**, na katerega so se v zvezi z ureditvijo cerkvene notranjščine obračali za strokovno pomoč že precej prej, preden so se končno odločili za tako razsežno dozidavo.[454]

Blažko je za prezidavo in dozidavo narisal več variant in podvariant načrta. Nazadnje je obveljala tista, po kateri so stranski steni prvotne ladje, ki je postala glavna ladja, predrli in prezidali v tri pare masivnih slopnih arkad, na začetku glavne ladje pa so postavili pevski kor, podprt z dvema slopoma iz klesanega kamna. Razširjena cerkev je dobila tempeljsko fasado s tremi bolj ali manj enostavnimi portali, po enim za vsako ladjo.

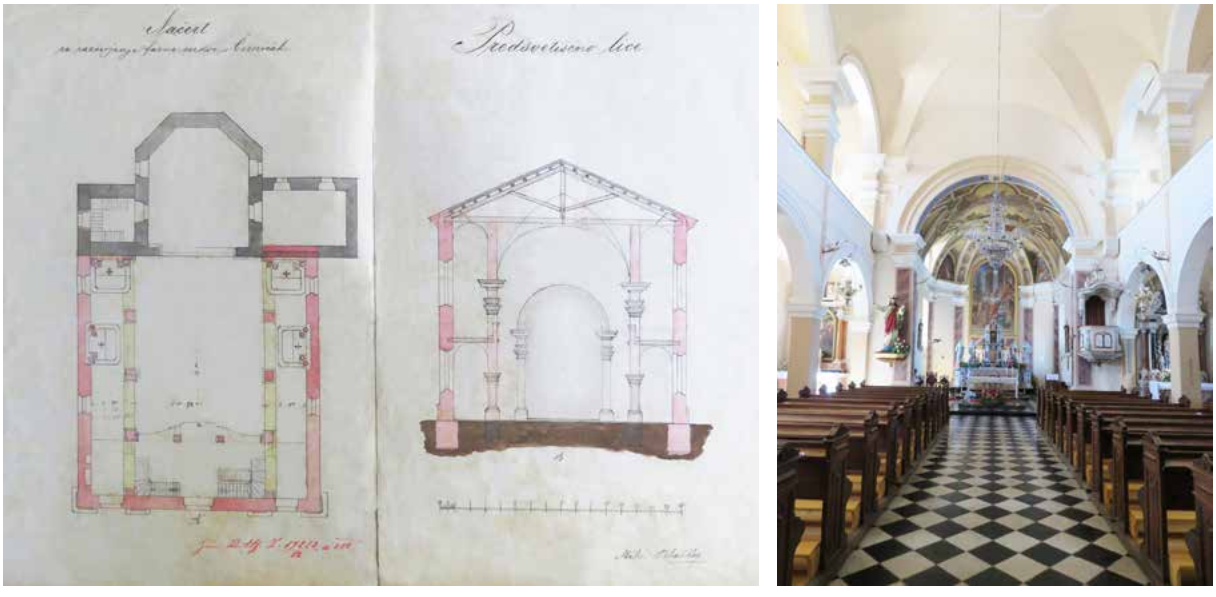

Levo Blažkov načrt za razširitev cerkvene ladje v Črničah: tloris in prerez; desno pogled v triladijsko notranjost

[453] ŽA Črniče, *Urbar cerkve sv. Vita in Modesta in Krescencije v Črničah z začetnim vpisom leta 1725*, fol. [63v, 66v, 67, 74, 78, 88, 94v, 98v, 100v, 101–103, 106, 108v, 109, 111].

[454] O tem pričata Blažkov ohranjeni načrt za nov črno-bel kamnit tlak, na katerem se je podpisal 16. decembra 1861, in načrt za nov obhajilnik iz naslednjega leta, ki pa nista bila uresničena. ŽA Črniče, mapa *Načrti*: Plan des neuen Pflasters in der Kirche St. Veith in Cernizza, 1861; Plan Za en novi Ophailnik za u farni Cirkvi Sveitiga Wida U Černičeh, 1862.

Zidarji so z delom na cerkvi začeli prvi teden julija 1882. Najprej so se lotili prekrivanja dotrajane strehe, nato pa so zdržema zidali vse poletje in jesen do vštetega prvega tedna v decembru tistega leta. Delo je ves čas vodil Miha Blažko, le nekajkrat ga je nadomeščal sin Franc. V tem času se je pri cerkvi zvrstilo okrog dvajset zidarjev, ki so bili, po priimkih sodeč, v veliki meri domačini izpod črniškega farnega zvona. V poletnih mesecih jih je hkrati delalo po trinajst do dvajset, proti koncu leta pa največkrat po osem na dan. Delali so po šest dni v tednu in plačilo prejemali vsak teden sproti, Miha Blažko pa je ob koncu dela v decembru 1882 prejel še 100 goldinarjev na račun mojstrije. Naslednje leto so se zidarji pod Blažkovim vodstvom v nekoliko spremenjeni sestavi vrnili 27. avgusta in ponovno delali do vštetega prvega tedna v decembru, ko so končali zidarska dela. Povečano cerkev je leta 1885 posvetil goriški nadškof Alojzij Zorn.[455]

Podružnična cerkev sv. Kozme in Damijana v Malovšah

Prvotna, poznogotska cerkev sv. Kozme in Damijana je stala na vzpetini, ki je deset minut hoda od Malovš in je po tej cerkvi dobila ime Kozmišče ali Kozmac.[456] V vasi je še nekaj prežitkov nekdanjega svetišča. Najpomembnejši je profilirani polkrožno zaključeni cerkveni portal, ki zdaj krasi vhod v *hram* Košenčevih. Tem dragocenejši je, ker je podpisan in posredno tudi okvirno datiran s kamnoseškimi znaki: na posameznih delih so vklesani štirje enaki znaki, od katerih je eden zrcalno obrnjen. Obe različici tega znaka najdemo samo še na župnijski cerkvi Marijinega vnebovzetja v Kojskem v Goriških brdih, kjer sta vklesani samo enkrat. Po tej cerkvi, ki jo Peskar datira v leta 1490–1492,[457] lahko sklepamo, da je bila tudi prva cerkev v Malovšah sezidana približno v istem času. Dva najpomembnejša sklepnika z njenega rebrastega oboka v obliki rozet sta kot spoliji vzidana v pročelnem zatrepu sedanje cerkve v Malovšah.[458]

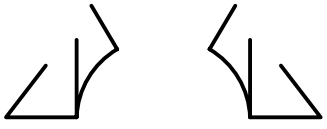

Kamnoseški znaki na portalu s Kozmaca

Poznogotski portal nekdanje cerkve sv. Kozme in Damijana, ki je stala na Kozmacu

[455] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, 1926.
[456] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Odgovori župnika Cibiča na vprašalnik o župniji Črniče, 30. 6. 1891.
[457] Peskar, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 330–331.
[458] Desni sklepnik ima obliko šesterolistne rozete. Sklepniki s tako rozeto, ki so bili v pozni gotiki praviloma na osrednjem mestu v temenu oboka, so, po mojem opažanju, geometrizirana varianta osrednjih sklepnikov z reliefno Jezusovo podobo, tako imenovano *Vera icon*, ki so značilen obočni okras v starejših gotskih cerkvah. Vidimo jih na primer v cerkvah sv. Andreja v Koštaboni, sv. Janeza in Pavla v Babičih - Rojcih (Marezige) ter sv. Petra in Pavla v Gažonu. To mojo tezo dodatno podpira freska na oboku prezbiterija v cerkvi sv. Martina na Šilentabru, nastala okrog leta 1460, na kateri je podoba Kristusa Trpina, ki mu velik del glave in prsi zakriva verjetno kasneje naslikana velika šesterolistna rozeta v krogu. Primerjaj Höfler, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. Primorska*, Ljubljana 1997, str. 135.

O sedanji cerkvi sv. Kozme in Damijana v vasi vemo, da je bila iz temeljev zgrajena v letu 1766 ter da jo je 23. novembra tistega leta blagoslovil črniški župnik Karel Anton Romani in že 4. novembra naslednje leto posvetil goriški nadškof Attems.[459] O zidarskem mojstru, ki jo je sezidal, dokumenti v župnijskem arhivu molčijo.

V njem pa hranijo zanimivo dokumentacijo o zvoniku, ki so ga postavili leta 1929 namesto dotedanje zvončnice, ki ji tudi v Malovšah rečejo *lejpk*.[460] Kakor pričajo ohranjene variante načrta zanj, so se Malovšci za ta podvig odločali in pripravljali dalj časa, zgledovali pa so se po zvoniku v Zaloščah.[461] Obadva imata tako imenovano korenasto streho, kakršnih je na Vipavskem malo. Prvi načrt novega zvonika je 25. februarja 1900 narisal in podpisal »Johan Cigoj Staubeni risar«,[462] leta 1929 pa je bila narejena skromnejša nepodpisana različica, s pripisom, da je po tem načrtu zvonik zgradil Franc Cigoj iz Malovš 47.[463] Predračunov stroškov za zidanje zvonika v arhivu ni.

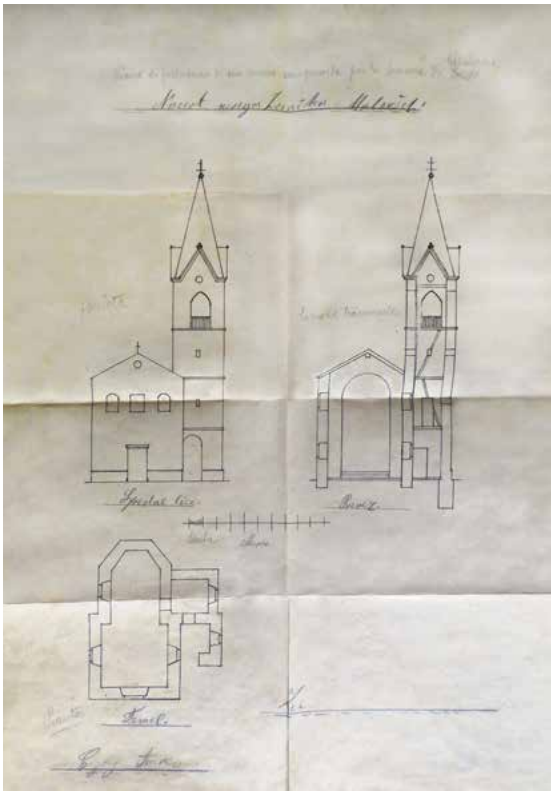

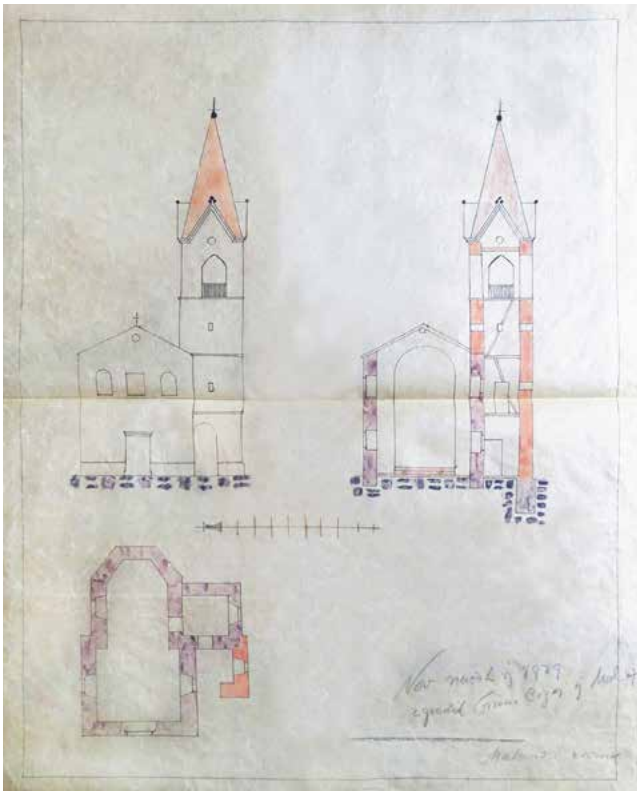

Načrta Franca Cigoja za zvonik v Malovšah

[459] ŽA Črniče, *Katapan in kronika župnije Črniče*, str. 51, 53.
[460] Povedal Rajko Cigoj, Malovše 34.
[461] Po ustnem izročilu je bil pobudnik za gradnjo takega zvonika Jože Cigoj - Urbanov, ki je bil velik patriot in lokalpatriot. V cerkev ni hodil ali pa zelo zelo redko, prepričan pa je bil, da bi bile Malovše lepše, če bi imele zvonik. Ker mu je bil všeč zvonik v Zaloščah, je rekel: »Tak turn bomo naredili kot v Zaloščah.« Šel je tja in njegov tloris zmeril kar s koraki in pedmi (po drugi verziji ga je zmeril na *kvarte*), da je ugotovil, ali bi se ga dalo vgraditi v obstoječo malovško cerkev. Franc Cigoj, po domače Franc Štrolev, ki je bil izbran za vodjo gradbenih del in je bil pravi »picajzelj«, je potem sam šel v Zalošče vzet točne mere z metrom. Pripovedovali so: Rafael Krkoč, Batuje 66; Zdravko Krkoč, Malovše 6, in Rihard Cigoj, Gojače 9.
[462] Po krajevnem izročilu je prvi načrt predvideval *tjer* na prednjem cerkvenem vogalu, v zadnjem načrtu pa so ga od tam prestavili k *žajgredu*. Povedal Rihard Cigoj, Gojače 9.
[463] ŽA Črniče, mapa *Načrti*.

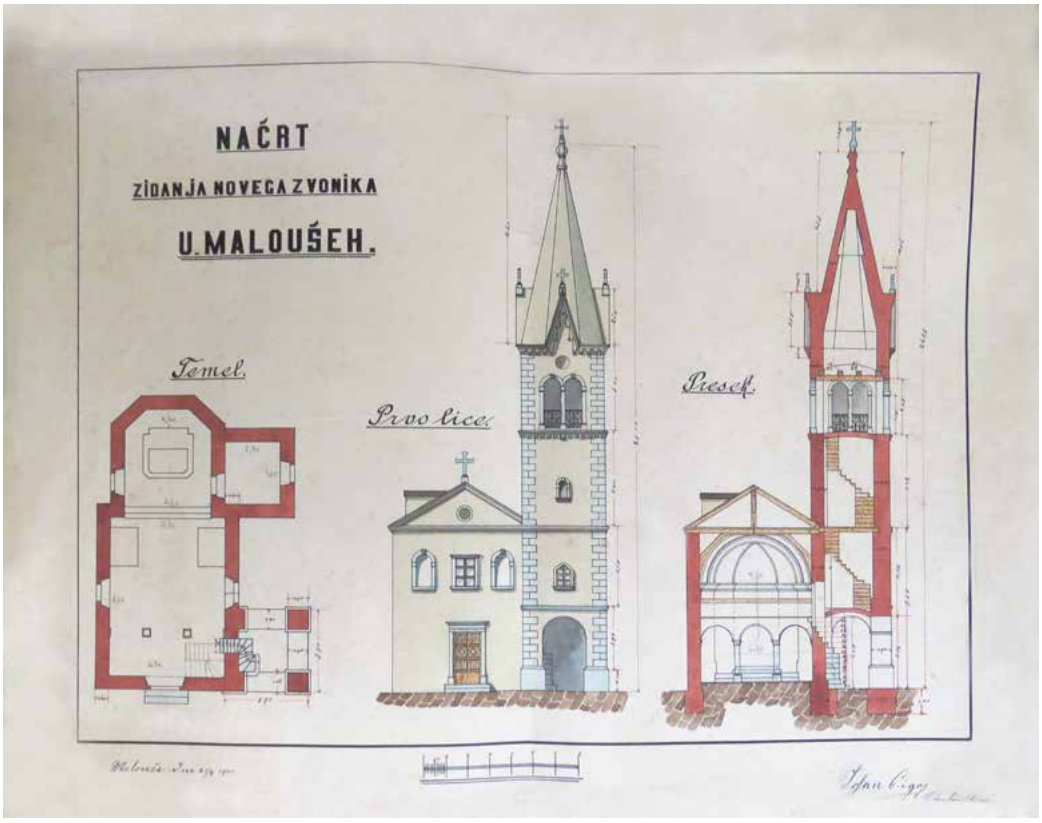

Načrt Johana Cigoja za zvonik v Malovšah

Kot razberemo iz tipkopisnega pisma črniškega župnika in dekana Alojzija Novaka, v katerem se je leta 1928 obrnil na gospodarje v Malovšah, je odločilno spobudo za zidanje zvonika dal on. V tem pismu najprej poroča o gospodarskem stanju njihove podružnične cerkve, ki ni zmožna nobenih izrednih izdatkov, če ne dobi kaj več najemnine od svojih zemljišč, edinega vira njenih dohodkov. Posebej omenja v hranilnici naložen denar, ki ga je cerkev dobila za prodane hraste s svojega zemljišča. Čeprav je njihova cerkev v tem letu imela neki večji strošek, ga ni maral poravnati iz tega denarja, ampak je raje založil iz svojega, ker bi ta denar prišel prav, če bi se lotili zidanja zvonika. Te zadrege cerkvenega gospodarstva jim je pojasnil, da si ne bi delali prevelikih upov, da bo lahko cerkev za zvonik bogve koliko prispevala v denarju. Če ga hočejo imeti, se bodo morali s prošnjami obrniti na domače izseljence, gradbeni material pa bodo morali pripraviti sami in bi ga bili že lahko pripravili.

Načrt za zvonik bi moral narediti zastonj kateri od domačih zidarskih mojstrov, saj gre za čast domače cerkve. Tudi zidarji in pomagači bi morali biti domačini, ki ne bi računali tako velikih dnin, kakor jih dobijo drugod. Če bi se od domačih izseljencev dobilo razmeroma dosti denarja, pa bi zidarjem po obračunu dokončanega dela lahko še kaj dodali.

Na podlagi predračuna za načrtovani zvonik bi morali najprej ugotoviti, koliko denarja bi potrebovali za začetek del, da bi nakupili apno, cement, železo in vse potrebno. Svoj nagovor je dekan sklenil takole: »Jaz še vedno ne obupam in mislim, da bo enkrat tudi Vaša cerkev videla boljše čase in da bomo tudi še zvonik zidali. Prva in glavna reč pa je, da si izprosite kaj denarja vsaj za začetne stroške – cerkev sama ga nima več kakor za letošnje nujne poprave, pa še to ima le zato, ker sem izredne izdatke iz zadnjih let kril iz svojega žepa in sem posodil cerkvi, da ni bilo treba rušiti naloženega

denarja. Zdaj lahko pove vsak svojo misel, željo ali kaj pametnega svetuje. Več glav več ve in več oči več vidi. Cerkveno oskrbništvo bo za vsak nasvet hvaležno in ga bo prevdarilo ter po moči tudi se po njem ravnalo.«[464]

Dekanova pobuda je tokrat v Malovšah padla na plodna tla. Za zidanje zvonika so imenovali stavbni odbor, ki se je prvič sestal na svečnico leta 1929. Za predsednika je bil izbran cerkveni ključar Franc Cigoj - Božičev iz Malovš 61,[465] za podpredsednika Anton Cigoj iz Malovš 76,[466] za blagajnika pa so imenovali črniškega dekana Alojzija Novaka. Izvedbo gradbenih del je odbor zaupal domačemu zidarskemu mojstru **Francu Cigoju - Štrolevemu**.[467]

V februarju 1929 so nakupili material za zidavo, graditi pa so začeli na pomlad.[468] Delali so s presledki, ker je včasih primanjkovalo denarja, včasih pa ljudje niso imeli časa *robotit* pri zvoniku. Iz dokumenta, vloženega v *Denarnični dnevnik za časa zidanja novega zvonika*, je razbrati, da so se z mojstrom najprej pogodili za zidavo do vrha zvonišča, šele nato za dozidavo do vrha zvonika. Glasi se namreč takole:

Dogovor
med stavbenim odborom novega zvonika v Malovšah in zidarskim mojstrom g. Francetom Cigoj iz Malovš 47.
G. zidarski mojster Franc Cigoj sprejme dozidavo zvonikovega vrha v Malovšah od dosedanjega korniža nad zvonovi do vrha po vzorcu zvonika v Zaloščah s kompletno špico – kar je zidarskega dela. – Odbor mu preskrbi material in da delavce.
Do tlaka zvonov obrajha in spuca zidovje in stebrišče ter obrajha do cerkvene strehe stran zvonika, ki gleda na cerkev, tako, da se lahko vse gruštovje raz cerkvene strehe odstrani.
G. zidarski mojster dobi od stavbenega odbora za vse to delo en tisoč lir – 1000.- lir – tako, da po možnosti vsak teden dela dobi 100.- lir v soboto zvečer.
Bolniška blagajna za mojstra pade na mojstra samega – dva neomenjena se zavarujeta na stroške odbora.
Delo se bo delalo strnjeno brez presledkov ako bo vreme dopuščalo.

V Črničah, dne 15. septembra 1929.
Za stavbeni odbor: *Cigoj Franc*
Novak dekan
Franc Cigoj

Zvonik je mojster Franc Cigoj dokončal do 15. novembra 1929, zadnji obrok plačila pa je prejel 24. novembra. Dekan Novak ga je pohvalil, ker »je delal prave čudeže s lesenim ogrodjem, ki ga je tako malo porabil, da bi noben drug zidar ne hotel iti na take redke 'grušte' zidat v višino«.[469] V *Denarničnem dnevniku* je zadovoljno poročal: »Za 'hvaležnico' 1929 je bilo delo končano, grušti odstranjeni, cerkvena streha prekrita.« Za zvonik so v denarju izdali samo 7.142 lir; če bi zidanje takega zvonika v celoti prevzel neki stavbenik, bi stalo vsaj 20.000 lir. Po tem se vidi, koliko so prispevali

[464] ŽA Črniče, *Računi Malošče 1898–1943*.
[465] To je bil Franc Cigoj (1876–1948), sin Janeza, po domače Zanov iz Črnič, poročen k Božičevim v Malovše. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.
[466] To je bil Anton Cigoj (1868–1944), sin Andreja, po domače Makulov iz Malovš. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.
[467] Franc Cigoj (1884–1959), sin Jožefa iz Malovš. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII. – O njem več kasneje.
[468] Jožefa Gerljevič v Gojačah 21 je slišala, da je Malovšce, ki so imeli na cerkvi samo *lejpk s tremi luknami*, spodbodlo za zidanje *tuərna*, ko so leta 1929 videli, da v Gojačah zidajo kapelico.
[469] Župnik tukaj hvali mojstra, ker je varčeval z lesom za gradbeni oder, po besedah Zdravke Cigoj iz Malovš 19 pa je bilo *gruštanje* tako slabo in nevarno, da so hoteli mojstra zapreti.

ljudje z robotami! Kamenje za zidavo so lomili na posesti Antona Cigoja, po domače Košenčevega iz Malovš 73, pesek pa so kopali v *javi* Na Murleku na občinskem svetu.[470] Tramove so dobili deloma iz občinskega borovega gozda, deloma so jih kupili v Ajdovščini.

Dekan Novak je od 1. februarja 1929 dalje natančno po dnevih vodil dnevnik prihodkov in izdatkov za zidanje zvonika. Iz njega je razvidno, da so na začetku zidanja razpolagali s pičlimi 1.500 lirami kapitala. S tem denarjem so najprej nakupili apno, cement in gradbeni les, za nabavo tega materiala ter za plačevanje zidarjev in drugih delavcev pa je bil zadolžen predsednik odbora France Cigoj - Božičev. Med izdatki je tudi 5 lir za pisma v Ameriko. Ta izdatek se je lepo obrestoval, saj najdemo kasneje med prihodki tudi precejšnje prispevke malovških »amerikancev«. Manjši znesek so nabrali fantje v vasi, nekaj je prispevala občina, nekateri poimensko navedeni dobrotniki, med njimi tudi botri zvonov, so se izkazali z zneski od 100 do 300 lir, največji dar pa je prispeval duhovnik Leopold Cigoj, rojen pri Košenčevih v Malovšah.[471] Vseh dohodkov je bilo 6.117,80, vseh stroškov pa 7.142,80 lire. Primanjkljaj 1.025 lir je založil dekan.[472] S pooblastilom nadškofije je novi zvonik in zvonove 22. septembra 1929 blagoslovil gospod Leopold Cigoj.[473]

Sedanja cerkev sv. Kozme in Damijana v Malovšah

Pred leti je bilo v Malovšah slišati še dosti izročila o zidanju zvonika, nekateri pripovedovalci so celo sodelovali pri tem podvigu. Venceslav Cigoj - Drejcov, rojen leta 1915, se je spominjal, da je bilo leto 1929, ko so zidali *tuərn*, najslabše leto: »Najhujša zima, suše velike in buštvu.« Zidati so začeli spomladi leta 1929, prav dokončan pa je bil *tuərn* naslednje leto. Glavni organizator zidave je bil Franc Cigoj - Božičev, *tata* Edota Cigoja. Takrat so bili Božičevi najpremožnejši v vasi. Denar za *tuərn so skladali* vaščani sami, po premožnosti: najmanj so dali po 50, največ po 200 lir. Nekaj lir so dobili tudi s prodajo hrastovih plohov iz cerkvenega gozda.

Tuərn so zidali *nə rəbuto*. Zidali so ga zidarski mojster Franc Cigoj - Štrolev iz Malovš, ki je tudi napravil načrt, in drugi vaški zidarji. *Kəmən* so, prav tako *nə rəbuto*, kopali na parceli Antona Cigoja

[470] Kje je bila *java* za pesek, je povedal Zdravko Krkoč, Malovše 6.

[471] Leopold Cigoj se je rodil 21. marca 1886 v Malovšah 28 v družini Simona Cigoja in Julijane z dekliškim priimkom Fišer. Leta 1909 je bil posvečen v duhovnika, umrl pa je 7. avgusta 1935 v rojstni vasi in je tam tudi pokopan. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; *Necrologium Sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, Gradisca d'Isonzo 2013, str. 416–417 (dalje: *Necrologium Sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*).

[472] ŽA Črniče, *Računi Malošče 1898–1943*; *Denarnični dnevnik za časa zidanja novega zvonika v Malovšah začenši z 1. februarjem 1929*.

[473] ŽA Črniče, *Katapan in kronika župnije Črniče*, str. 56.

- Košenčevega v Čagovni, med Gojačami in Vrtovinom, bližje Gojačam. Tam so odprli *javo* prav v ta namen. V njej je bil *črn kamen*, ki se lepo lomi in obdeluje.[474] *Rili so* ga s *štangami* in *kunirali*. Tistim, ki so *rili* kamen, so ženske tja nosile kosilo: za enega do dva delavca so ga nesle v *kənjəštri*, za več delavcev pa v jerbasu na glavi.[475] Kamen iz Čagovne so vozili k cerkvi na *gratunah* ali *škalonih* (*škaluəni*) z volovsko vprego, s parom volov.[476]

Leta 1918 rojeni Jože Cigoj pri Štrolevih, Malovše 5, sin zidarskega mojstra Franca, je potrdil, da je oče tudi narisal načrt za malovški *tuərn*. Poleg tega je obdelal kamne za *cokul*, večinoma *koutuəne*. Od vseh, ki so sodelovali pri zidanju *tuərna*, so bili plačani samo on, še en zidar – to je bil Jožef Cigoj, po domače Ivanov – in kovač Oskar Grlevič, ki je koval *klamfe*, križ in drugo železje.[477] A tudi oba zidarja sta zastonj *obrajhala* vsak po en del *tuərna* med dvema *kərnižema*.

Pri Božičevih v Malovšah 19 sta o zidanju zvonika pripovedovala Edo Cigoj in njegova žena Zdravka, nekoliko sta ju dopolnila še Edotova sestra Marta, poročena k Jernejevim v Malovše 28, in Rihard Cigoj pri Fortunovih v Gojačah 9. *Tuərn* so Malovšci začeli zidati pod dekanom Novakom, ki jim je rekel: »Naredite ga do zvonov, potem ga končam jaz.« Ko so delali *fuəndo*, je gospod Novak vanjo položil prvi kamen, v luknjo v tem kamnu pa škatlico z veljavnim denarjem in podpisanim *pismom*, v katerem so med drugim napisali, da je bila takrat huda suša in trpljenje.

Edotov oče Franc, ki je vodil zidavo, se je z zidarjem Francem Cigojem - Štrolevim zmenil *na črjez* in naredil *kontrat*, potem pa je dekan hotel zvonik dokončati tako, da bi naredil samo ploščo nad zvonovi, *špice* pa ne. Ker se je takrat zidava *tuərna* za nekaj časa ustavila, so Gojašci zbadali Malovšce: »Djente gnuoja okuli, de bo zrasu.« Dekanovi nameri so se Malovšci uprli: »Brez špice pa ne bomo.« In so pisali v Ameriko ter tam zbrali 800 lir, nato še nekaj v vasi. Levji delež so dali prav Božičevi. Edotov oče je namreč podedoval del zapuščine v dolarjih po svojem bratu, ki se je vrnil bolan iz Amerike, kjer *je malavaril* in namešal »malte za en Kucelj«. Od te zapuščine je namenil znesek 2.000 lir, kar je bila takrat vrednost para volov, za zunanje omete *tuərna*; Edo pa je moral *malavarit* zidarju Pepotu Cigoju - Ivanovemu, ki je *tuərn* ometaval. Pri *tuərnu* je mešal malto nepretrgoma dvainšestdeset dni. Oče, ki mu je za plačilo obljubil motor, mu je nazadnje dal samo 500 lir. Že prej, v zimskem času, pa je Edo s *kamencami* in konji po trikrat na dan za *tuərn* vozil *siv kamen* s Košenčeve parcele v Čagovni. Na *kamence* so lahko naložili manj kot tretjino *kubika*. Bil pa je »lep živ kamen«, že obdelan za *kantone*. Zid med *kantoni* so zidarji zidali tudi z *belim kamenjem*. Kamenje so nosili do vrha *tuərna* na *tragah* po borovem *gruštanju*. Ko je bila *špica tuərna* dokončana, narejena je bila iz betona, so nanjo postavili križ, ki sta ga Edo in njegov starejši brat Oskar skovala na vojaški *šmitni* iz prve svetovne vojne iz *ščin* starega voza.[478] Ko je Franc Štrolev postavil križ na vrh *tuərna*, mu je nesla gor *dopjo* vina Pepa Doretova, ki ga je tudi sama rada pila.[479] Slišal pa sem še dve varianti tega dogodka. Po eni je mojstru za *likof* nesla *dopjo* vina na naglavnem svitku na vrh zvonika *ta stara* Purovka,[480] po drugi pa je ob tej priložnosti nesla *dopjarco* zidarjem na vrh zvonika Francka Božičeva.[481]

---

[474] Jože Cigoj, Malovše 5, ga je opisal takole: »Tista žila je tekla po vrhi, je blo grozno lepo črno kəmnje.«

[475] Povedal Stanko Krkoč, Gojače 33.

[476] Po pripovedovanju Venceslava Cigoja, Malovše 21, so bile *gratune* narejene iz dveh tri in pol do štiri metre dolgih drogov, vmes pa je bil položen *brjon*.

[477] Edo Cigoj je k temu pripomnil, da sta bila plačana tudi dva *malavarja*.

[478] Edo je po *drugi vojski* delal kot kovač. Imel je pravi dar za ta poklic. Več let je iz *plehov* od starih sodov za bencin delal *štenake*. Poleg tega je opravljal *bognarsko* delo za vozove in delal *vərənce* za grozdje. Povedal Rihard Cigoj, Gojače 9.

[479] Pepa, ki je bila rojena pri Gankarjevih in primožena k Doretovim, je tudi *šnofala* tobak. Povedal Stojan Cigoj, Črniče 70A. V črniški družinski knjigi piše, da se je rodila leta 1888 v Malovšah 60, se leta 1909 poročila z Jožefom Cigojem k Dortovim na številko 54 in umrla leta 1981.

[480] Povedal Danilo Cigoj, Malovše 9.

[481] Povedala Vera Troha, Velike Žablje 93.

Podružnična cerkev sv. Justa in Valentina v Gojačah

Cerkev sv. Justa v Gojačah je sprva spadala v župnijo Kamnje, od leta 1856 pa je podružnica črniške župnije. Da je bila prvotna cerkev zelo stara, priča majhno romansko okno, ki je bilo odkrito ob njeni zadnji obnovi leta 1999.[482] O njeni stavbni zgodovini je ohranjenih razmeroma malo arhivskih dokumentov. V tabelaričnem popisu cerkva v župniji Črniče iz leta 1891 se kot letnica njenega nastanka edinkrat navaja »1583 nisi ante«,[483] se pravi leta 1583, če ne prej, to pa je že v času izzvenevanja pozne gotike. Na kamnitem pokrovu nekdanje grobnice v cerkvi je bil vklesan napis, da je bila cerkev leta 1768 povečana in naslednje leto posvečena.[484]

Cerkev sv. Justa in Valentina v Gojačah z romanskim okencem na hrbtni strani prezbiterija

Po skopih podatkih v sočasnem cerkvenem urbarju[485] je mogoče sklepati, da je bila leta 1766 cerkvi prizidana zakristija s tremi okni. Delo je opravil neki **mojster Vouk** z zidarji, ki so za plačilo prejeli okroglo 117 goldinarjev. Ta mojster je zelo verjetno istoveten z mojstrom **Francem Voukom**, ki je, kakor bomo videli v nadaljevanju, v letih 1762–1764 vodil večja popravila pri bližnji cerkvi sv. Pavla nad Vrtovinom. Leta 1769 so bila v cerkvi opravljena še neka nedoločena dela, za katera je bilo opravljenih 154 zidarskih in 184 težaških dnin. V zvezi s temi deli se omenja **Franc Trompin**.[486] Še eno predelavo je gojaška cerkev doživela leta 1790, kot sporoča letnica na njenem glavnem portalu. Takrat je imela na pročelju še zvončnico, ki jo je leta 1895 nadomestil samostojni zvonik. V reliefu sklesana letnica je lepo vidna na prednjih dvojnih linah zvonišča.

O gradnji tega zvonika najdemo nekaj malega podatkov v računski knjigi gojaške cerkve. Leta 1877 so Gojašci naročili načrt ali »obris zvonika«, za katerega so plačali 10 goldinarjev. Očitno pa ga pristojne oblasti niso odobrile, zato je bil leta 1893 izdelan »nov plan zvonika«, ki je bil potrjen v Gorici. Stal jih je 11 goldinarjev.

Zvonik, ki mu v Gojačah rečejo *ter* (*tjer*),[487] so zidali ločeno od cerkve, ker so računali, da jo bodo v prihodnosti podaljšali do njega.[488] V letu 1895, ko je bil zvonik dokončan, so porabili okroglo 121

---

[482] Lestan, *Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah*, str. 98, 100.

[483] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Seznam cerkva župnije Črniče s podatki z dne 30. 6. 1891.

[484] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, 1926: »Auf der Gruftdecke, die jedoch nicht mehr existiert, stand es geschriben, dass die Kirche im Jahre 1768 gebaut und 1769 consecriert worden ist.«

[485] ŽA Kamnje / Pokrajinski arhiv Nova Gorica (dalje: PANG), *Urbar cerkve sv. Justa in sv. Valentina v Gojačah 1766–1784*.

[486] V matičnih in družinskih knjigah župnij na obravnavanem območju nenavadnega priimka Trompin nisem odkril. Na podlagi vpisa v kriški družinski knjigi, v kateri je na hišni številki 44 / 35 priimek družinskega poglavarja Janeza Terpina napačno(!) popravljen v Trompin, pa bi lahko sklepali, da je bil tudi pri cerkvi sv. Justa v Gojačah na delu neki mojster Franc Terpin in ne Trompin. ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga 1858.

[487] Tako pravijo zvoniku v zahodnem delu Vipavske doline in v Goriških brdih, na vzhodnem Krasu pa se izraz *ter* uporablja za zvončnico.

[488] Povedal Anton Vrtovec, Krkavče 29. Podobno je izjavila tudi Jožefa Gerljevič, da so *tuərn* postavili proč od cerkve za primer, če bi jo bilo treba daljšati.

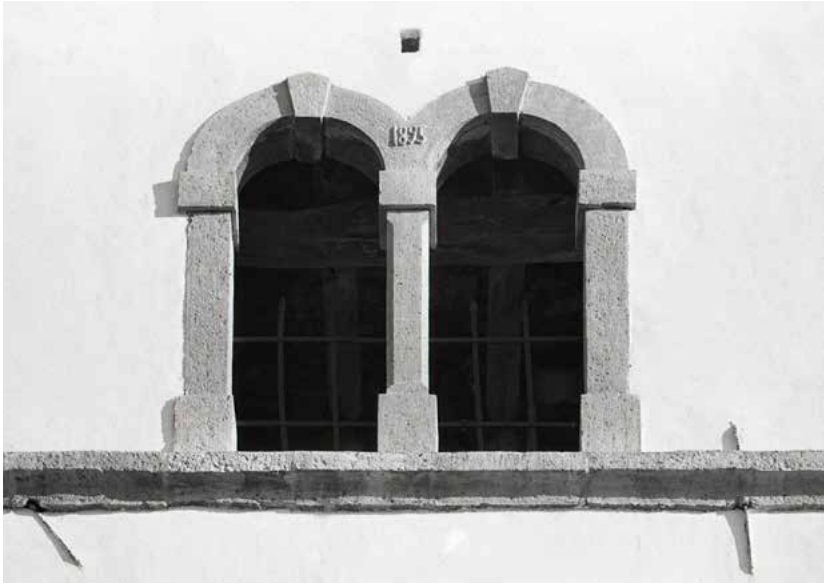

Zvonik z lepo vidno letnico 1895 na prednjih linah

goldinarjev za kamenje,[489] blizu 100 goldinarjev za gradbeni les in drobne izdatke, 1.175 goldinarjev avstrijske veljave pa so plačali »podvzetniku«.[490] Vseh stroškov je bilo le za nekaj krajcarjev manj kot 1.400 goldinarjev.[491] V naslednjem letu so podrli odvečni stari »zvoniček« na cerkvenem pročelju[492] in zakrpali streho na mestu, kjer je stal, še leto kasneje pa so dali prezidati stebriča pri obzidnih vratih.[493] Istega leta so mojstru za zvonik doplačali še okroglo 70 goldinarjev. V računski knjigi njegovo ime ni omenjeno,[494] ustno izročilo v Gojačah pa še dobro pomni, da je bil to domači zidarski mojster Jožef Lozar - Krt,[495] ki je imel prednike iz Vrtovina in je tudi gojaški zvonik zidal z vrtovinskimi zidarji.[496]

---

[489] Za gojaški *tjer so rili* kamen v Buorštu, vozili pa so ga še v *jarmah*, se pravi s parom volov pod enim jarmom. Povedal Stanko Krkoč, Gojače 33.

[490] Po pripovedovanju Jožefe Gerljevič v Gojačah 21, ki sem jo obiskal leta 1995, ravno ob stoletnici zvonika, je bil leta 1895 *tjer* sezidan samo do prvih *kəluən* pri zvonovih. Ko je bil naslednje leto dokončan, je mojster hotel drago zaračunati podiranje *grešta*, a vaščani tega niso sprejeli. Pa je prišel vihar, podrl *grešt* in les razmetal tudi po strehah. Potem je mojster popravil strehe, kar ga *je koštalo* manj kot *posut grešt*. – Podobno ustno izročilo se je ohranilo tudi o zidanju zvonika pri cerkvi v Dolenji vasi. Tam zidarski mojster, ki se je uštel pri pogodbenem znesku in je zvonik zidal sebi v škodo, ni hotel podreti *grušta*, ker to delo v pogodbi ni bilo zapisano. To je bil pripravljen storiti samo, če bi mu posebej plačali. Potem so se le zmenili, mojster pa jim je za podiranje *grušta* zaračunal toliko, da je pokril izgubo. Primerjaj Premrl, *Turni, teri, lajblci, preslice*, str. 44. Ker je iz ustnega izročila znanih še nekaj ponavljajočih se zgodb oziroma njihovih različic v zvezi z zidanjem zvonikov, gre morda tudi v tem gojaškem izročilu za potujoči motiv.

[491] Za porabo tega zneska oziroma natančno 1.395 goldinarjev in 90 krajcarjev za gradnjo zvonika je nadškofija v Gorici 18. oktobra 1894 izdala dovoljenje št. 2340. ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche zu Gojače 1870– 1943.*

[492] V Gojačah in sosednjih Malovšah takemu zvoniku oziroma zvončnici pravijo *lejpk*. Vrhnji kamen, ki je bil podstavek za petelina na *lejpku* gojaške cerkve, ima zdaj Rihard Cigoj v Gojačah 9.

[493] Omeniti je treba tudi dvokrilna železna vrata kamnitega portona, na katerih se je z vrezanimi črkami takole podpisal mojster, ki jih je izdelal: NAREDIL JOSEPH KERKOČ IZ MALOUŠE NA 1 DECEMBRA 1885. Jožef Krkoč, Antonov sin, se je rodil 4. septembra 1860 pri Krkočevih v Malovšah in umrl leta 1944. ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893. Po pripovedovanju je bil ključavničar in kovač, ki je delal *kləščavənce s tremi ključi*, *zaglavnike* in *vejnge* za ognjišča, kovana vrata za cerkvene *žegne*, cvetlične okrase v obliki lilij in črke (abecedo). Znan je bil tudi po tem, da je poskušal napraviti »večno kolo«. Študiral je v Parizu, potem pa se mu je zmešalo, ker so mu *foušljivci* dali spiti neko reč. O njem so pripovedovali: Zdravko Krkoč, Malovše 6; Marjan Krkoč, Selo 6A; Jožefa Gerljevič, Gojače 21; Marta Cigoj, Malovše 28, in Edo Cigoj, Malovše 19.

[494] ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche zu Gojače 1870–1943*.

[495] O Jožefu Lozarju - Krtu (1840–1911) iz Gojač glej več na straneh 368–369.

[496] Povedal Rihard Cigoj, Gojače 9.

V letih 1909–1911 je imel isti mojster spet opraviti pri cerkvi in zvoniku v Gojačah. V obračunu stroškov za gradbeni material in delo, pod katerim je podpisan kot »Jožef Lozar, Gojače«, navaja šest kvintalov in pol cementa, šest vozov materiala za »biton«, en voz peska iz Soče, deset kvintalov apna, štiri vozove domačega peska, plošče za »šeliž« iz Krmina, »plošče za po tleh v cerkvi«, »pleh za stolp«, strelovod in razno, poleg tega še vožnje kamenja, triinsedemdeset *žərnad* zidarjev ter sedemnajst *žərnad* in pol težakov, nazadnje pa še svojo »mojstrijo in pregledovanje«. Največje postavke so bile: pločevina za kritje zvonika – 237 kron, plošče za tlak v cerkvi – 219, zidarske dnine – 321, mojstrija in nadzorovanje del – 100, vse skupaj 2.061 kron.[497] Po navedenem materialu je videti, da je Jožef Lozar v tem času položil nov tlak v cerkvi, zvonik pa pokril s pločevinasto streho in opremil s strelovodom. Za svoje delo je prejel okroglo 1.718 kron.[498] Iz ohranjenega potrdila o prejemu 300 kron od cerkvenega oskrbništva na račun popravila pri cerkvi zvemo, da je pri teh delih sodeloval tudi Jožefov sin Vencelj.[499]

Podružnična cerkev sv. Janeza in Pavla na Ravnah

Podružnična cerkev sv. Janeza in Pavla na Ravnah je bila na novo zgrajena leta 1783.[500] V njej je znamenitost tako imenovani zlati oltar iz 17. stoletja, ki je bil vanjo prenesen leta 1787 iz nekdanje cerkvice nad Ušaji.[501] Ime zidarskega mojstra, ki je cerkev sezidal, se v pisnih virih ni ohranilo, znanih pa je nekaj imen mojstrov, ki so sodelovali pri njenih kasnejših prezidavah in popravilih.

Že leta 1818 je lokavški **zidarski mojster Franc Blažko**, oče bolj znanega zidarskega mojstra Mihe Blažka, sestavil predračun (»ibersloh«) za potrebni material in zidarska dela v cerkvi, napisal pa ga je v starinskem žargonu s številnimi germanizmi in romanizmi.[502] V seznamu materiala našteva: oseminšestdeset žaganic za opaž za obokan strop (»peige«), sto petdeset parov letev za strop, dva tisoč žebljev za strop (»ziueki Barkelzi«), tisoč žebljev za opaž (»ziueki pudirusiz«), tristo žebljev »sisinov«, osem skob (»klanfe«) za zbijanje opažev, štiriindvajset starov živega apna, dvajset vozov kopanega peska, tri hrastove grede, dolge po štiri sežnje, in dvesto korcev za streho zakristije. Zidarska dela so obsegala izdelavo stropa (»sefitirane«) in venčnega zidca pod njim (»siuasa«), pevskega kora (»ganik«), popravila in beljenje notranjih ometov v prezbiteriju (»kur«) in cerkveni ladji ter na cerkvenih fasadah, poleg tega še popravilo strehe na zakristiji. Material in delo je mojster ocenil na 157 goldinarjev.

Kot vse kaže, pa do izvedbe teh del ni prišlo, saj sta bila tri leta kasneje sestavljena še dva predračuna za potrebna zidarska dela v tej cerkvi, oba v italijanskem jeziku. Prvega, ki vsebuje jedrnato specifikacijo del in cen v šestih točkah, je 4. julija 1821 napisal **zidarski mojster Mihael Krpan** (*Michelle Kerpan*) iz Renč. Iz njega je tudi bolj razvidno, kaj so takrat nameravali postoriti v cerkvi. V cerkveni ladji naj bi naredili strop s površino štirideset kvadratnih klafter in sezidali pevski kor

[497] V Avstro-Ogrski so bile krone vpeljane leta 1892.
[498] ŽA Črniče, *Dnevnik podružne cerkve sv. Justa v Gojačah 1906–1950*.
[499] ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche zu Gojače 1870–1943*: Mere in proračunjeni stroški za Cerkev v Gojačah od dne 5. 2. leta 1911. – Tudi Inventar cerkve sv. Justa v Gojačah iz leta 1914 navaja, da je bil leta 1910 zvonik pokrit s kositrom, cerkev pa tlakovana z umetnimi ploščami. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče.
[500] ŽA Črniče, *Katapan in kronika župnije Črniče*, str. 55.
[501] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Inventar cerkve na Ravnah 1878. – Na predeli oltarja sta v napisnem polju naslikana letnica 1687 in napis: Questa fu la fondacione 1544. Letnica se najbrž nanaša na zidanje nekdanje cerkvice nad zaselkom Ušaji.
[502] ŽA Črniče, spisi, Sdolei ie pod pisanu raitenga Ali ibersloh sazirku s. ianesa Narauinem sa popirauit use karie potreiba sidarsikiga deila, Ta 2. ogusta uleti 1818, Mistiro Francesco Blasco di murador. Ta podpis morda kaže, da je mojster svoje strokovno znanje pridobil pri furlanskih zidarjih.

Cerkev sv. Janeza in Pavla na Ravnah nad Črničami in zlati oltar iz 17. stoletja v njej

(»Pergalo«) na treh arkadah, oprtih na dva stenska pilastra in dva slopa iz klesanega kamna. Zakrpali bi omete, cerkev v celoti pobelili in popravili njeno streho. S potnimi stroški vred je mojster Krpan naračunal kar 384 goldinarjev stroškov, kar je bilo več kot dvakratni znesek po Blažkovem predračunu. Najdražji postavki sta bila pevski kor – 180 goldinarjev in ladijski strop – 100 goldinarjev.

Nedolgo zatem, 15. oktobra 1821, je še en, zadnji predračun za potrebna gradbena dela v tej cerkvi izdelal **cesarsko-kraljevi javni geometer Gioanni Zenak**, verjetno v službi deželnega gradbenega urada v Gorici.[503] V tem zelo podrobno napisanem predračunu, ki se v glavnih postavkah ujema s Krpanovim (popravilo vseh ometov, beljenje cerkve zunaj in znotraj, popravilo strehe in strešnega venca, izdelava novega stropa in zidanje obokanega pevskega kora na dveh slopih iz klesanega kamna), je geometer stroške oklestil na okroglo 269 goldinarjev.[504] Kot je mogoče sklepati po pripisu na hrbtni strani te listine, so bila navedena dela tudi izvedena skladno s tem predračunom. Kateri zidarski mojster jih je opravil, ni zapisano, najverjetneje pa je bil to prav Mihael Krpan.

[503] V Italiji k poklicu geometra še danes sodi poleg zemljemerskih del tudi načrtovanje in vodenje civilnih gradbenih del manjšega obsega.

[504] ŽA Črniče, *Scandaglio dell'opere necessarie da farsi nella venda Chiesa di S. Gioanni e Paulo di Rauna filiale della Ces. Reg. Parochiale di Cernizza*, 1821. V tem predračunu naj opozorim na italijanske strokovne izraze, kot so: »guscia sotto«, žlebast strešni venec, »remenati di Pioppo«, opaž iz topolovega lesa za oboke (mehek topolov les, ki se zlahka ukrivi, je bil namreč za ta namen najbolj primeren) in »arpe con due chiavi«, vodoravne železne zidne vezi s ključema za povezovanje dveh nasprotnih sten.

V goriškem nadškofijskem arhivu najdemo med spisi o črniški župniji še zanimiv zapis o obnovi ravenske cerkve leta 1913. S pomočjo in podporo dunajske Cesarsko-kraljeve centralne komisije za proučevanje in ohranjanje stavbnih spomenikov so tedaj v njej odpravili talno vlago in položili nov tlak v skrbi in z namenom, da bi ohranili dragoceni zlati oltar v njej.[505] V sklopu priprav za ta spomeniškovarstveni poseg je bil izdelan načrt z naslovom Obris cerkve s cerkviščem v občini Ravne (Črniče), datiran 10. oktobra 1912; podenj se je podpisal **zidarski mojster Ivan Koron** z Vogrskega.[506]

V računski knjigi in dnevniku te cerkve beremo, da je izsuševalna dela v stavbi v letih 1913–1914 opravil domači **zidarski podjetnik Franc Slejko** z Raven 27 in zanje v več obrokih prejel okroglo 795 kron.[507] Med drugim je takrat v cerkvi položil oseminšestdeset kvadratnih metrov cementnih plošč, ki so jih kupili pri Karlu Gossu v Krminu. Isti podjetnik je leta 1930 popravil cerkveno obzidje, za kar so mu naslednje leto plačali okroglo 120 lir. Še eno večje zidarsko delo pri tej cerkvi je bilo opravljeno leta 1935, ko je bilo treba izsušiti pročelje in pobeliti njeno zunanjost.[508]

Cerkev sv. Tomaža v Stomažu

Najstarejši ohranjeni dokument o tej cerkvi, ki je bila prvotno posvečena sv. Tomažu in sv. Miklavžu, je listina o njeni ponovni posvetitvi ali rekonciliaciji,[509] ki jo je 26. oktobra leta Gospodovega 1574 opravil kotorski škof in sufragan oglejskega patriarha Giovannija Grimanija Luka Bizantij.[510] Najstarejši v kamen vklesani napis pri njej pa je letnica 1623 na vzhodnem obzidnem portonu, ob kateri je opaziti še zagonetne krajšave O. L. C.

Pomemben vir za stavbno zgodovino stomaške cerkve je njen urbar, ki se začenja z letom 1766 in v katerega so 21. decembra 1768 vpričo cerkvenih ključarjev in vaškega župana (»decanus loci«) zapisali: »Andreae Pretner Aedili pro terminato labore Eccae S. Thomae, una cum Turri, facta Ratione in totum persolutus est totaliter – D 9 L 3.«[511] Ta zapis gre razumeti tako, da je bil **zidarski mojster Andrej Pretnar** pri končnem obračunu dela za dokončano zidavo cerkve sv. Tomaža in njenega zvonika z navedenim zneskom izplačan v celoti. Po tem je mogoče sklepati, da je mojster Pretnar to delo opravil v letih 1766–1768.[512] V stomaškem ustnem izročilu se cerkev, okoli katere so uredili tudi pokopališče, omenja kot kapela ali cerkev sv. Miklavža.

Pretnarjeve cerkve in zvonika v Stomažu ni več. Leta 1884 so namreč cerkev podrli in sezidali novo, kasneje pa so ji prizidali še nov zvonik. O novi stomaški cerkvi sv. Tomaža se najdejo v arhivskih ostalinah župnije Stomaž samo posamične omembe, da jo je leta 1884 na mestu stare cerkve[513] sezidal

---

[505] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Inventar cerkve sv. Janeza in Pavla, 1914; Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, 1926.

[506] ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche St. Johann und Paul zu Ravna 1866–1943*.

[507] To je bil Franc Slejko - Ivanov (1864–1940), Ravne 27.

[508] ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche St. Johann und Paul zu Ravna 1866–1943*; *Dnevnik podružne cerkve Sv. Ivana in Pavla v Ravnah 1906–1948*.

[509] ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*, fasc. 107, San Tomaso di Scrilla - Štomaž.

[510] Luka Bizantij (Luca Bisanti), ki se je rodil v plemiški družini leta 1503, je že zelo mlad postal diakon in kanonik ter leta 1524, pri komaj enaindvajsetih letih, napredoval v pomožnega škofa s pravico, da nasledi svojega strica, kotorskega škofa Trifoneja Bisantija. Po stričevi smrti leta 1540 pa ni dolgo ostal v kotorski škofiji, temveč je postal sufragan in glavni duhovni namestnik oglejskega patriarha Giovannija Grimanija. Po letu 1557, ko je zapustil službo glavnega vikarja, je ostal v Furlaniji kot vikar *in pontificalibus* in se v letih 1562–1563 udeležil koncila v Tridentu, današnjem Trentu v severni Italiji. Pokopan je bil v Vidmu. Premrl, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji*, str. 99.

[511] ŽA Stomaž / PANG, *Urbar cerkve sv. Tomaža v Stomažu z začetnim vpisom leta 1766*.

[512] Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 98.

[513] Po pripovedovanju Antona Črnigoja, Stomaž 39, so jo sezidali na mestu, kjer sta prej stali stara kapela oziroma cerkev sv. Miklavža in Fackova hiša. Tisto hišo so odkupili, potem so oboje podrli in sezidali novo, večjo cerkev.

mojster Miha Blažko iz Lokavca, ki je že poprej, v letih 1860–1861, zgradil stomaški *farovž*.[514] Duhovnik Drago Klemenčič, rojen v Stomažu, pa je v svojem članku o župniji Štomaž na Vipavskem glede njegovega zidarskega deleža zapisal le to, da je mojster Blažko projektiral novi *farovž* in cerkev ter da se načrt cerkve hrani v župnijskem arhivu. Kdo je cerkev zidal, ni izrecno povedal. Tega podatka najbrž ni niti v župnijski kroniki, ki se je tako kot načrt kasneje izgubila, saj isti pisec iz nje navaja samo: »Glavno zaslugo imajo ljudje, ki so dali za čast božjo vse, kar so imeli, svoje žuljave roke in svojo živino, izvršili so delo, vredno 50.000 goldinarjev.«

Na vsakega gospodarja je odpadlo od sto deset do sto dvajset delovnih dni, ki so jih opravili bodisi njihovi ljudje z rokami ali sami z živino.[515] Domačini so izvedli tudi zidarska in kamnoseška dela: najbolj vneta zidarja, ki ju omenja kronika, sta bila brata Černigoja, po domače Facka (*Fəcka*).[516] Vse delo za cerkev so opravili v neverjetno kratkem času: 16. maja 1884 je bil blagoslovljen vogelni kamen, 9. novembra istega leta pa je kamenjski župnik Jožef Sovdat že zasilno blagoslovil cerkev.[517] Posvetil jo je goriški nadškof Alojzij Zorn 17. oktobra 1885.

V novejših objavah se pisci strinjajo, da je bila sedanja cerkev v Stomažu sezidana leta 1884 pod vodstvom Mihaela Blažka iz Lokavca,[518] kar je spričo dejstva, da je ta mojster iz bližnje soseščine zanjo napravil načrt, tudi najbolj verjetno.[519]

V letih 1898–1899 je bil cerkvi prizidan nov zvonik,[520] ki je po nekem zapisku v župnijskem arhivu s križem vred visok devetintrideset metrov, po ustnem izročilu pa meri devetintrideset metrov zvonik sam, križ na njem pa še tri metre.[521] O zvoniku in zidarjih, ki so ga zidali, so pred leti v vasi pomnili še precej zanimivih podrobnosti.

Največ je vedel povedati Anton Črnigoj - Lokander iz Stomaža 39, vnuk enega izmed zidarjev, ki so zidali

Cerkev sv. Tomaža v Stomažu

[514] ŽA Stomaž / Vipavski Križ, spisi, mapa *Duhovniki, ki so delovali v Stomažu*. – Letnica 1884 je tudi vklesana v kamen v severni fasadi cerkvene ladje.

[515] Župnik Poljšak je v kroniki še posebej poudaril, da je vsaka hiša dala od sto deset do sto dvajset robot »v enem samem poletju, tako da tudi doma ni delo trpelo«. Po ustnem izročilu je moral vsak Stomažan za cerkev napraviti določeno število *žərnad*: kdor je imel *žival*, je vozil, drugi so pomagali z delom. Tudi leta 1989, ko so jo popravljali, so šli *rəbutt*. Povedal Filip Batagelj, Stomaž 75.

[516] Leopoldu Klemenčiču pri Stratovih, Stomaž 24, je teta pravila, da so *štancarji*, ki *so kresali* kamen za cerkev, sedeli na stolčkih z eno nogo. Marijan Volk, Stomaž 22, pa je slišal, da so kamenje za cerkev obdelovali *majstri štancarji* iz Kamenj, ki so menda bili bratje. O tem kamenju je bilo rečeno: »Vse je bilo v mero sekano, so nečku položili.«

[517] Klemenčič, Drago, Župnija Štomaž na Vipavskem, *Družina*, maja 1956, letnik 10, št. 5, str. 4 (dalje: Klemenčič, Župnija Štomaž na Vipavskem).

[518] *Leksikon cerkva. Dekanija Vipavska*, 2, Celje 2024, str. 188; Seražin, Helena, et al., *Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina. Občini Ajdovščina in Vipava. Druga knjiga*, Ljubljana 2012, str. 505 (dalje: *Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina II*); Mamić, Tino, *Stomaž in Skrilje. Zgodovinski vodnik*, Ajdovščina 2017, str. 58; *Novi Slovenski biografski leksikon* (dalje: *NSBL*), Helena Seražin, geslo Blažko, Mihael, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002480/.

[519] Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 179–180.

[520] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 107, San Tomaso di Scrilla – Štomaž: Inventar cerkve sv. Tomaža, 1928.

[521] Povedal Leopold Klemenčič, Stomaž 24.

tuərn, kakor je slišal od *tata* in *none*. Pri Lokandrovih so imeli tudi zapisane vse *žərnade od tuərna*, a so se ti zapiski zgubili.

Po načrtu bi moral biti *tuərn* za štiri metre, se pravi za en *štuk* višji.[522] Zidali so ga samo štirje zidarji – vsak svoj *kəntuən*. Prvi *kəntuən tuərna* je zidal Janez Černigoj - Fəck kot zidarski mojster,[523] ker ga je nekaj polomil, pa so ga kot mojstra *ovrgli*. Potem *je mojstraval* nekdo iz Gojač ali Malovš,[524] Fəck pa je dalje zidal kot navaden zidar pod nadzorom. Drugega je zidal Janez Bratina - Drejčkov, ki si je potem sezidal hišo V Brajdi; *nono* Anton Črnigoj, ki je prišel k Lokandrovim za zeta, in Alojz Černigoj, po domače Melk, pa sta zidala gornja, severna *kəntuəna*.[525] *Tuərn* je bil najprej krit s korci, *špic* pa je dal napraviti *gospod* Alfonz Poljšak pred *prvo vojsko*, ko je bila dobra letina grozdja. Odkupoval je grozdje od ljudi in financiral zidavo.[526]

Kamen z letnico 1884 v severni fasadi

Njegovo pripoved je še nekoliko dopolnil sovaščan Leopold Klemenčič pri Stratovih, letnik 1911, ki je povedal, da so kamen za zidavo cerkve in zvonika *rili* pri fontani, nekoliko nižje od cerkve, zato je tam nastala ogromna jama. Iz nje so ga vozili na *smukah* z voli. Kamen za *kərniže*, *vajngerje* in podobno pa *so rili* v *pruftu* Na senožeti pod vasjo. Za *tuərn* so vse kamenje obdelali domači kamnoseki.[527] Pri tem pa se niso držali načrta in so gornje *kərniže*, ki bi morali biti ravni, oblikovali z vmesnimi trikotnimi čeli. Na ometu pod *kərniži* so naslikali slovensko trobojnico.[528]

Napisna plošča o posvetitvi cerkve in njenega glavnega oltarja na čast sv. apostolu Tomažu

Tuərn so zidali s kamnom do vrha, na vrh pa so dali kamnito *jabuko*. Zdravko Bratina V Brajdi, ki mu je *nono*, po domače Drejčkov Janez, dostikrat pravil, kako je zidal zvonik s tremi najboljšimi zidarji v vasi, si je od njegovega pripovedovanja najbolj zapomnil prav to, kako so težko kamnito *kuglo* štirje nesli po *gruštu* na vrh zvonika.

---

[522] Za nižji zvonik so se odločili zaradi pomanjkanja sredstev. Klemenčič, Župnija Štomaž na Vipavskem, str. 4–5.

[523] Tudi Zdravko Bratina, Stomaž 53, je omenil, da je menda bil glavni Fack (*Fəck*).

[524] Verjetno je bil to zidarski mojster Jožef Lozar - Krt iz Gojač, ki je leta 1895 sezidal zvonik pri gojaški cerkvi.

[525] Pripoved o zidanju zvonika je Lokander popestril še z dvema družinskima anekdotama. O *noni*, ki je bila sicer zelo verna, je povedal, da se je jezila na moža, ker zida *tuərn*, zaradi katerega potem pri hiši ne bodo imeli več toliko sonca. Ko je zidanje *tuərna* že zelo napredovalo, pa se je zgodilo, da je *nonotova* hči, ki je imela komaj dve leti, sama lezla po *gərštu* na *tuərn*. Domači so jo zagledali na višini, sedeč okrog mize pri domači hiši! – V stomaški rojstni knjigi zvemo, da je bila ta punčka Leopolda ali Poldka, glede na čas zidave zvonika pa bi takrat morala imeti že štiri ali pet let.

[526] Stomaški vikar kurat Alfonz Poljšak je služboval v Stomažu od leta 1885 do 5. januarja 1917, ko je umrl. *Calendarium sacerdotum defunctorum*, Gorizia 1977, str. 5.

[527] Tudi Filip Batagelj, Stomaž 75, je povedal, da so *krnizi* za štomaški *tuərn*, ki so iz »samega živega kamna«, delo domačih kamnosekov.

[528] Marijan Volk, Stomaž 22, je povedal, da je to naslikano trobojnico na ukaz italijanskih oblasti prebarval nekdo iz Velikih Žabelj. Tisti je, preden je šel gor, vsako jutro spil četrtinko *šnopca* v gostilni.

Župnijska cerkev sv. Mihaela v Kamnjah

Prva cerkev v Kamnjah, posvečena sv. nadangelu Mihaelu, se v pisnih virih prvič omenja posredno z župnikom Florijanom leta 1399, drugič pa s patrocinijem leta 1401. Ko je leta 1570 kamenjsko župnijo vizitiral Jernej Porcia, je cerkev imela zvončnico z dvema zvonovoma, ob njej pa je bilo obzidano pokopališče s kostnico. V začetku 17. stoletja je župnijska cerkev z župniščem in arhivom vred pogorela ter bila nato pozidana na novo. Iz tistega časa sta se v današnji cerkvi ohranila velika kropilnika z napisom (I)H(S) 1633. Ob prvi vizitaciji goriškega nadškofa Attemsa leta 1750 je bila tudi ta cerkvena stavba že dotrajana, zato je nadškof takratnemu župniku in dekanu Petru Antonu Polliniju (1742–1750) svetoval, naj jo obnovi. Obnova je bila izpeljana pod Pollinijevim naslednikom Antonom Jožefom Lokarjem (1753–1771).[529] Sodeč po pičlih podatkih v cerkvenem urbarju, jo je od leta 1751 do 1757 v presledkih prezidaval **zidarski mojster Andrej Pretnar**, ki so mu že prvo leto za to delo izplačali okroglo 157 dukatov; v letu 1756 je prejel še 40 dukatov, leta 1757, ko so zidarji praznovali likof, pa še 210 dukatov. Iz urbarja ni jasno razvidno, katera dela je opravil pri cerkvi, konkretneje se omenjata le cerkvena streha in zakristija.[530] Obnovljena cerkev je bila posvečena 25. aprila 1764.[531]

Kot je videti iz naslednjega urbarja te cerkve, so jo proti koncu 18. stoletja spet obiskovali zidarji. Leta 1792 so neimenovanemu zidarskemu mojstru (»Capomistro«) na račun njegovega dela izplačali zajetno vsoto 614 goldinarjev, dve leti kasneje pa **zidarskemu mojstru Jerkiču** (»Mistro Muratore Jerkigh«) okroglo 140 goldinarjev. Najverjetneje je šlo obakrat za istega mojstra, ki bi utegnil biti domačin iz bližnjih Dobravelj, kjer je ta priimek doma.[532] Ker so v urbarju zapisali, da mu je bil omenjeni znesek izplačan kot dodatek (»suplemento«), sklepam, da je tudi leta 1792 pri tej cerkvi delal on.[533] Urbar ne navaja njegovega krstnega imena, zato ga žal ni mogoče poiskati v matičnih knjigah.

Cerkev sv. nadangela Mihaela v Kamnjah. Foto Pavel Peter Bratina, Kamnje

[529] BRATINA, Pavel Peter, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem in njene cerkve*, razširjena in dopolnjena izdaja, Kamnje 2018, str. 13–15 (dalje: BRATINA, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*).
[530] ŽA Kamnje / PANG, *Urbar cerkve sv. Katarine v Kamnjah z začetnim vpisom leta 1725*.
[531] BRATINA, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 16.
[532] Naj še omenim, da so v tistem času tudi Dobravlje spadale v kamenjsko župnijo.
[533] ŽA Kamnje / PANG, *Urbar cerkve sv. Mihaela v Kamnjah z začetnim vpisom leta 1783*.

Za 19. stoletje ni najti podrobnejših podatkov o gradbenih posegih pri tej cerkvi in mojstrih, ki so jih izvajali. Ve se samo, da je bila leta 1874 v celoti prenovljena, da je tri leta kasneje zvonik dobil novo streho[534] in da ji je bila leta 1893 prizidana nova zakristija. V cerkveni ladji je bil ometan lesen strop, v prezbiteriju pa obok iz »mehkega kamna«. Prezbiterij je bil tlakovan s črnimi in belimi kamnitimi ploščami, ladja pa s slabšimi navadnimi kamnitimi ploščami različnih mer.[535]

Dosti več je znanega o temeljiti prezidavi cerkve v 20. stoletju, ko je bila z zvonikom vred že v zelo slabem stanju. Med dokumenti v župnijskem arhivu najdemo najprej načrt za nov zid okoli cerkve, datiran v Kamnjah 18. septembra 1909, ki ga je narisal in podpisal domači **zidarski mojster Jožef Vodopivec**.[536] V letih 1911–1912 so nastali kar štirje različni osnutki načrta za novo cerkev, na katerih je podpisan kamenjski župnik **Jožef Kosec**.[537]

Historiat teh priprav na zidavo in njen kasnejši potek je obširno popisal sočasni kamenjski župnik Franjo Črnigoj.[538] Stanje cerkve sta si 6. aprila 1921 prišla ogledat **stavbenik Mozetič** in **prof. Maks Fabiani**, ki je tudi predlagal, da bi za njeno prenovo poskusili pridobiti sredstva iz vojne odškodnine. 28. oktobra istega leta mu je župnik že izročil prvo cenitev v vojnem času povzročenih poškodb, ki jo je napravil A. Valič,[539] a ni obveljala.

Novo cerkev so začeli zidati šele leta 1925, delo pa je prevzel in vodil stavbenik, podjetnik in predsednik vrtojbenske stavbene zadruge **Alfred Stepančič** iz Vrtojbe, čeprav so si za to zidavo zelo prizadevali združeni domači zidarji.[540] Stepančič je župniku zelo koristil tudi s tem, da je pospešil poslovanje v pristojnih uradih ter mu pomagal navezati stike s **kamnosekom in kiparjem Giovannijem Battisto Novellijem** v Gradišču ob Soči (Gradiška), s katerim se je istega leta osebno pogodil za izdelavo kamnite notranje opreme.[541] Potrebno kamenje in pesek za zidavo so nakopali na prebendarnem, cerkvenem svetu.[542]

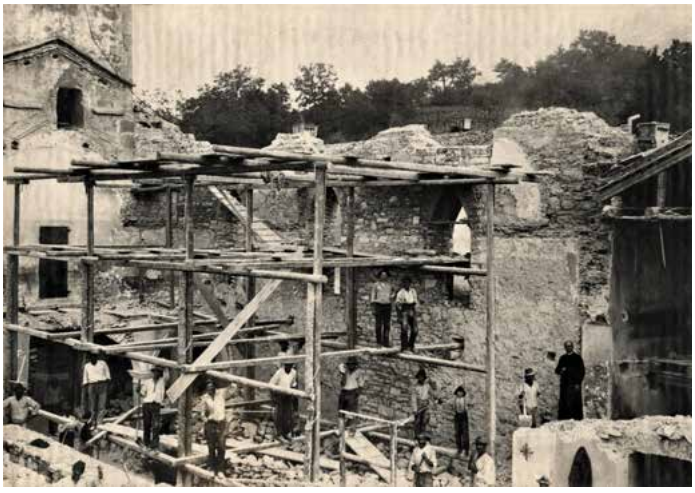

Podiranje stare kamenjske cerkve leta 1925

[534] Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 19, 21.

[535] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 15, Camigna – Kamnje: Inventar nepremakljin in premakljin premoženja župne cerkve sv. Mihaela v Kamnjah 2. julija 1913.

[536] Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 19.

[537] Jožef Kosec se je rodil 9. maja 1866 v Gorici, v duhovnika je bil posvečen leta 1888. V Kamnjah je kot župnik služboval od leta 1898 do smrti 23. oktobra 1912. Umrl je v Gorici, pokopan pa je v Kamnjah. *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, str. 432–433; Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 67.

[538] Franjo Anton (Franton) Črnigoj, ki je bil župnik v Kamnjah v letih 1918–1938, se je rodil 20. junija 1887 v Dobravljah, mašniško posvečenje je prejel leta 1912, umrl pa je 25. decembra v Kozani. Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 67; *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, str. 416–417.

[539] To je verjetno bil zidarski mojster Anton Valič, Jožefov sin, ki se je rodil leta 1882 v Skriljah in umrl leta 1929 v Postojni.

[540] Mnogi med njimi so se jezili, ker se to delo ni predalo njim, neki nevoščljivi zidarski mojster pa je celo grozil, da bodo ustavili zidanje cerkve.

[541] Giovanni Battista Novelli (1879–1965) se je rodil v družini kamnoseka in kiparja Costantina Novellija (1846–1914) v Gradišču ob Soči. Vodenje očetove delavnice je prevzel skupaj z bratom Francescom, ki se je izučil za ornamentika (»ornatista«). Bil je plodovit umetnik, ki je izdeloval kamnito notranjo cerkveno opremo ter kipe in spomenike v marmorju, bronu in terakoti. Vrhunec svoje ustvarjalnosti je dosegel v obdobju med obema vojnama, ko je potekala obnova med prvo svetovno vojno porušenih naselij na območju soške fronte. V tistem času je izdelal kamnito opremo tudi za številne cerkve na Primorskem. Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 426–427.

[542] Podrobneje o tem glej na strani 34.

Gradbena dela so se začela v začetku julija. Najprej so ob severni strani cerkvene ladje skopali jamo za apnico, nato so začeli podirati in prezidavati zid okoli cerkve, ki je bil v razsulu. Podiranje stare stavbe in zidanje nove pod vodstvom mojstra Stepančiča se je začelo 6. julija 1925.[543] Delo je šlo naglo izpod rok. Hkrati je delalo do štirideset delavcev: eni so podirali, drugi že zidali. Tako so lahko že 31. avgusta v talnem zidcu prezbiterija vzidali temeljni kamen z vidno letnico 1925. Ob asistenci Marijine družbe, kamenjskega župana Franca Pegana in »kapozidarja« ga je blagoslovil domači župnik Črnigoj. V grobek temeljnega kamna je vložil kar šestdeset vrst denarja, med njimi tudi en ogrski cekin iz leta 1674. Glavna vsebina pa je bila na pergament spisana »pro memoria«, ki jo je župnik Črnigoj tudi dobesedno prepisal v svoje besedilo o zgodovini zidave te cerkve:

Blagoslovitev temeljnega kamna leta 1925: župnik Franjo Črnigoj z zidarskim kladivom v desnici

V svetem letu 1925 dne 31. augusta slavno vladajočega papeža Pija XI.; ob času vlade fašistovskega poglavarja in diktatorja – Mussolinija; ob času splošnega zatiranja slovenskega naroda v mejah Italije; za časa slabih letin in visokih davkov – veliko slabega, malo dobrega – V povojni dobi svetovnega klanja, verskega propadanja (in komunistično-materjalistično prekvašenega ljudstva itd.) sem jaz Franjo Črnigoj, župnik Kamenski vsled pooblastila preč. knezonadškofa goriškega Fr. Borgia Sedej-a – najbrže zadnjega slovenskega škofa v Italiji, – ob asistenci Mar. družbe, župana Pegana, cerkovnika in drugih – slovesno blagoslovil ta temeljni kamen v višjo čast Božjo in njegovega vojskovodja Mihaela nadangela.

Drago pisanje in Ti temeljni kamen! Kedaj in kdo te bo zopet odprl? Potres – vojska, ali pa sodnji dan, ki bo kmalu po 2000 letu?! Kje bo tedaj moja duša? Da-li v Marijinem naročju! Tako tudi moji stariši! Tako želim, da vsi mi podložni farani! Vsi Jezusovi in Marijini! Kaj pa bo čez par sto let z našim ljubim slov. narodom? (Bo-li tudi naš Primorski Slovenec živel pod svobodnim solncem? Kedaj? Nisem prorok, toda – bo!!) Ljudstvo Kamensko! Sv. vera naj ti bo luč, a materin jezik pa ključ do časne in večne sreče! Bog živi te! – Ti lepa, nova cerkvica pa le stoj – tvoja vrata naj postanejo nebeška vrata vsem vernikom! Molite za me! – Nasvidenje v nebeški domovini. ZBogom – Z ljubim Sinom vsaki čas – Marija Blagoslovi nas! - Amen.

V Kamnjah, dne 30. augusta 1925.

Franjo Črnigoj, župnik brez kaplana in vladnega denara.

V soboto, 26. septembra, je bila cerkev že cela pokrita in na vrhu strehe nad obokom »je završal maj«.[544] Za likof je župnik vsakemu delavcu dal pol štruce kruha in pičlo mero enega litra vina, skupaj 31 litrov.

---

[543] Ta podatek je župnik zapisal v dnevnik. Citirano po pb (= Pavel Peter Bratina), *Zgodovina župnije Kamnje*, https://www.kamnje.net/zupnija/zgodovina-zupnije-kamnje/ (dalje: Bratina, *Zgodovina župnije Kamnje*).

[544] Od stare cerkve sta ostala samo severna stena s tremi šilastoločnimi okni in zvonik. Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 23.

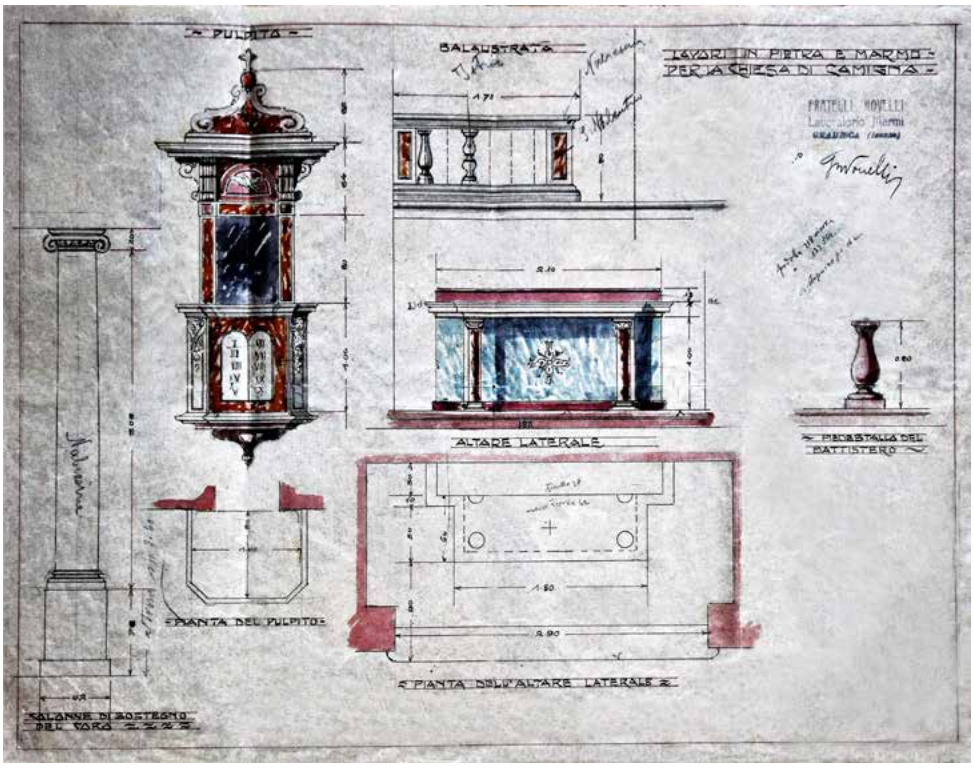

Novellijevi načrti za korni steber, prižnico, stranska oltarja, obhajilno mizo in krstilnico, 1925. Na njih je žig: FRATELLI NOVELLI / LAVORATORIO MARMI / GRADISCA.

Potem je bilo treba še opremiti cerkveno notranjščino. 11. novembra je prišel neimenovani **kamnosek iz Fare**, da je postavil glavni oltar in ga očistil. V decembru so pripeljali obhajilno mizo in stranska oltarja, ki jih je izdelal kamnoseški mojster in kipar Novelli v Gradišču ob Soči. O tem, kako in kam postaviti oltarja, se je župnik posvetoval z Novellijem in zidarskim mojstrom Izidorjem Čermeljem iz Vrtovina.[545] V naslednjem letu ju je na njuni mesti v cerkveni ladji postavil **kamnosek Secrudo Čuk** iz Gradišča ob Soči, ki je za to potreboval sedem dni. Verjetno so istega leta v cerkvi postavili tudi Novellijevo prižnico in jonska stebra, ki podpirata pevski kor. Leta 1927 je kamnosek Čuk postavil še tabernakelj na stranskem oltarju sv. Jožefa, za katerega se je župnik ob naročilu kamnite cerkvene opreme z Novellijem dogovoril, da ga bo napravil gratis, »ker so novi kameniti predmeti v cerkvi precej slano zaračunjeni bili!« Kot zadnja kosa kamnite notranje opreme Črnigoj v kroniki zidave omenja dva kropilna kamna, ki ju je dal leta 1928 vdelati v stebra pod pevskim korom, in spominsko ploščo, vzidano v steno cerkvene ladje.

Delo, ki je v tistih težkih povojnih časih terjalo tudi dosti poguma, je župnik Črnigoj povzel takole: »Velikansko delo je zahtevalo celih pet let časa … V dosego namena sem rabil: Papeža (za maševanje na prostem itd.), nadškofa, prefekta, generala, odvetnika, sodnika, poslanca, notarja.« Pri tem ni pozabil niti na velike zasluge vrtojbenskega stavbenika Stepančiča za razmeroma hiter začetek zidave cerkve.[546]

[545] Župnik je Izidorju Čermelju pomotoma pripisal priimek Cigoj, ker mu je oče umrl, mama pa se je v drugo poročila z Alojzom Cigojem. Za to pojasnilo se zahvaljujem rodoslovcu Jožetu Guljetu.

[546] Povzeto po Črnigoj, Franjo, *Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah in še kaj druzega: kapelic, zvonov itd itd.* ŽA Kamnje / PANG, Zbirka mikrofilmov (034). Pomagal sem si tudi s tipkopisnim prepisom Pavla Petra Bratine z naslovom *Kronika župnije Kamnje*, str. 6–22.

Cerkev je bila posvečena 29. novembra 1927. O tem priča v južni steni pod korom vzidana plošča iz temno sivega marmorja z napisom:

D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO).
Anno jubilaeo MCMXXV cura et vigilantia
R(EVERENDI) D(OMINI) FRANCISCI ČERNIGOJ, parochi in KAMNJE,
majorem partem ecclesiae hujus a fundamentis
exstructam, Anno vero MCMXXVII, die 29. Septembris,
EGO FRANCISCUS BORGIA D(OCTO)R SEDEJ, Archiepiscopus
Goritiensis, CONSECRAVI ECCLESIAM hanc
in honorem S(ANCTI) MICHAËLIS ARCHANGELI eiusque
duo altaria lateralia in honorem B(EATAE) M(ARIAE) V(IRGINIS) et S(ancti) Josephi.
»Sanctificavi domum hanc …, et erunt oculi mei
et cor meum ibi cunctis diebus.« III. Reg. 93.[547]

Baročni arhitekt in zidarski mojster Andrej Pretnar, Gorenjec iz Renč

Kar pri štirih doslej obravnavanih cerkvah, v Kamnjah, Črničah, Stomažu in Oseku, smo se srečevali z arhitektom in zidarskim mojstrom Andrejem Pretnarjem,[548] ki je v približno treh desetletjih od leta 1751 do 1778 vodil njihove zidave ali dozidave.

V matičnih knjigah ga prvič zasledimo v renški poročni knjigi 21. junija 1750, ko je stopil pred oltar z domačinko Barbaro Tribušon in se priženil v Renče.[549] Na Vipavskem najdemo njegovo ime samo še v kamenjski rojstni knjigi, v kateri piše, da se je 21. novembra 1774 v Potočah pri Vrtovinu[550] rodila Katarina, zakonska hči Andreja Pretnarja in njegove žene Uršule iz mesta Ljubljana.[551] Iz tega zapisa posredno zvemo, da mu je žena Barbara umrla in da je bil takrat poročen že v drugo.

Kje in kdaj se je Andrej Pretnar rodil, ni mogoče zanesljivo reči. Po datumu prve poroke je logično sklepati, da je ugledal luč sveta v dvajsetih letih 18. stoletja, pri ugibanju o kraju rojstva pa se je, po njegovem priimku sodeč, zdelo najbolj verjetno, da izhaja iz »gnezda« Pretnarjev v župniji Radovljica na Gorenjskem. Upravičenost te domneve je podprla kasnejša najdba listine v župnijskem arhivu v Mirnu, v kateri nastopa tudi Andrej Pretnar. Gre za sodbo v nemškem jeziku v tožbi Gašperja Vidica zoper Simona Vidica in Andreja Pretnarja, datirano v pisarni gospostva Radovljica 22. julija 1758, iz katere zvemo, da je bil Andrej Pretnar vsaj od leta 1744 do 1758 lastnik četrtine hube v tem gospostvu.[552]

[547] V skupnem prevodu Franceta Barage in pisca te knjige se napis glasi: *Bogu, najboljšemu, največjemu. V jubilejnem letu 1925 je bil z neutrudno skrbnostjo prečastitega gospoda Frančiška Črnigoja, župnika v Kamnjah, iz temeljev zgrajen večji del te cerkve. Leta 1927, 29. septembra, pa sem jaz, Frančišek Borgia dr. Sedej, goriški nadškof, to cerkev posvetil na čast sv. nadangelu Mihaelu ter dva stranska oltarja na čast blaženi Devici Mariji in sv. Jožefu. »Posvetil sem to hišo /…/, moje oči in moje srce bodo tam vse dni.« 1Kr 9,3*.

[548] V sočasnih dokumentih so njegov priimek pisali tudi kot *Pretner*, *Pletnar*, *Brettnar* ali *Bletnar*. V strokovni literaturi je bil obravnavan samo v zvezi z vipavsko župnijsko cerkvijo. Primerjaj Mesesnel, France, Sv. Štefan v Vipavi, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1926, letnik VI, št. 1, str. 62–63; *Slovenski biografski leksikon*, 8. zvezek, Ljubljana 1952, str. 568: Viktor Steska, geslo Pretner Andrej.

[549] ŽA Renče, poročna knjiga 1718–1785.

[550] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1739–1789. – Pavel Peter Bratina iz Kamenj, ki mi je posredoval ta podatek, mi je tudi pojasnil, da je to danes zaselek Grželji v Potočah pri Kamnjah.

[551] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1739–1789.

[552] ŽA Miren, spisi, šk. 19/9. – Listino je prepisal in napravil njen izvleček France Baraga, ko je pred leti urejal in popisoval župnijski arhiv v Mirnu.

V radovljiški rojstni knjigi sem potem našel več Andrejev s priimkom Pretnar ali Pretner, ki bi lahko bili istovetni z njim: prvi se je rodil 27. novembra 1720 v družini Matije Pretnarja in Uršule iz Zgoše; drugi 17. oktobra 1721 staršem Jožefu Pretnerju in Uršuli (kraj ni naveden); tretji 15. novembra 1724 Jožefu Pretnarju in Mariji iz Begunj; četrti pa 22. novembra 1728 Jakobu Pretnarju in Mariji iz Lancovega.[553] Verjetnejši kandidati za našega zidarskega mojstra se glede na znane z njim povezane letnice zdijo tisti, ki so se rodili v začetku dvajsetih let 18. stoletja.

Tako kot ne poznamo zanesljivega rojstnega datuma našega Andreja Pretnarja, se ne ve niti, kdaj in kje je umrl. S številnimi zapisi v cerkvenih urbarjih pa je dokumentirano, da je Andrej Pretnar, potem ko ga že leta 1749 kot arhitekta in zidarskega mojstra prvič najdemo na delu pri župnijski cerkvi sv. Štefana v Vipavi, več kot trideset let zidal cerkve na Vipavskem; zadnjič se omenja pri cerkvi sv. Roka v Nabrežini leta 1782.[554]

Podružnična cerkev sv. Marjete Antiohijske v Skriljah

Prva cerkev v Skriljah, natančneje v Valíčih, ki je bila listinsko izpričana že v letih 1063 in 1064, je bila posvečena sv. Mohorju in Fortunatu, v kasnejših stoletjih pa je nekajkrat menjala zavetnike. Leta 1660 je bila povečana po zaslugi Francesca Pollinija, goriškega župana in posestnika v Skriljah, o čemer pričuje napisna plošča iz zglajenega črnega marmorja, vzidana v notranjosti današnjega zvonika:

SOTTO LA DIRETIONE DEL
M(OL)TO ILL(UST)RE SIG(NO)R D(ON) MARCO ANT(ONI)O
DE GRATIA FV QVESTA CHIESA AMPL(IATA)
DI ME FRAN(CES)CO POLLINI RETTORE DELLA
CITTA DI GORITIA ANNO 1660.

V prevodu: *Pod vodstvom prečastitega gospoda Marca Antonia de Gratie sem to cerkev dal razširiti (jaz) Francesco Pollini, župan mesta Gorica, leta 1660*. Francesco Pollini se večkrat omenja tudi v kamenjskih krstnih maticah, in sicer kot boter; Marco Antonio De Gratia oziroma Marko Anton Milost pa je bil v letih 1664–1667 župnik v Kamnjah.[555]

Cerkev je bila temeljito prenovljena ali morda celo na novo sezidana leta 1735,[556] sredi 19. stoletja pa so ji namesto dotedanje zvončnice prizidali zvonik. Datum: 8 APRILE 1863[557] na napisni plošči iz sivega peščenjaka na njegovem pročelju najbrž pove, da je bil zvonik takrat dokončan. Po besedah Alojza Rustje - Mežnarjevega iz Skrilj je zvonik zidal mojster iz družine Komparcovih, Skrilje 36, vendar tega ni mogoče dokazati.[558]

---

[553] Nadškofijski arhiv Ljubljana (dalje: NŠAL), ŽA Radovljica, rojstna knjiga 1720–1732, fol. 13, 27v, 70, 123v.

[554] Več o njem in njegovih delih v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 92–100.

[555] Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 64, 171. – O zakoreninjenosti in pomembnosti družine Pollini v Skriljah govori tudi mlajši latinski napis na plošči iz enakega marmorja, ki je prav tako vzidana v zvoniku. Ta se glasi: INVICTO MILITI / IOSEPHO POLLINI, / SCRILAE / QVIESCENTI, / ET EIVSDEM VXORI / FRANCISCAE, NATAE L(IBERAE) B(ARONESSAE) / ZOIS, / GRATVS NEPOS / NATALIS PAGLIARVCCI / POSVIT / VT MEMORIA / ET LVX PERPETVA / LVCEAT EIS. / ANNO 1798. V prevodu: *Nepremagljivemu vojaku Jožefu Polliniju, ki počiva v Skriljah, in njegovi ženi Frančiški, rojeni baronici Zois, leta 1798 postavil (ploščo) hvaležni nečak Natalis Pagliarucci v spomin in da bi jima svetila večna luč.*

[556] Njeno zidavo in vzdrževanje sta financirala duhovnik Franc Valič in njegov svak Peter Rustja, oba doma iz Skrilj. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 15, Camigna – Kamnje. Takrat je bila cerkev posvečena sv. Donatu in sv. Janezu Nepomuku.

[557] Zapis »Aprile«, ki se glasi enako kot italijansko ime tega meseca, je v tem primeru narečna rodilniška oblika za slovenski »april«.

[558] Alojz Rustja - Mežnarjev, Skrilje 75.

Levo v pritličju zvonika vzidana nagrobna plošča Jožefa Pollinija in njegove žene Frančiške, pod njo pa napisna plošča o razširitvi skriljske cerkve; desno pogled na njeno pročelje in zvonik

Plošča z verjetnim datumom dograditve zvonika na njegovem pročelju

V letu 1928, »v začetku hude gospodarske krize«, se je pod župnikom Franjem Črnigojem začela še ena temeljita obnova skriljske cerkve, ki ima odtlej novo glavno zavetnico sv. Marjeto Antiohijsko, sv. Donat pa je postal njen drugi zavetnik. Župnik je o načrtih za zidavo nove cerkve prvič spregovoril v maju tistega leta in po maši v Skriljah »živo sprožil zadevo zidanja nove oziroma povečanja in prezidanja (stare) cerkve«. 10. avgusta je posebna skupina v vasi začela zbirati podpise za obljubljene prispevke, 19. avgusta 1928 pa so vaški možje sklenili staro cerkev podreti in sezidati novo. V ta namen so ustanovili gradbeni odbor pod vodstvom krčmarja Franca Kravosa, zidarska dela pa je prevzel zidarski mojster **Anton Črnigoj**.[559] 21. avgusta so blizu cerkve in nad zaselkom Bajči začeli lomiti kamenje, pet dni kasneje je bil pred cerkvijo že »velik kup … naritega kamenja, katerega so rili in sekali in vozili, da je bilo veselje in so iskre švigale«.

[559] Anton Črnigoj (1880–1952), rojen v Stomažu, poročen k Skončnim v Skrilje.

13. septembra je župnik Črnigoj na nadškofijo v Gorici naslovil pismo s prošnjo, v kateri se je skliceval tudi na to, da pri fari v Kamnjah že stoji nova cerkev, cerkev v Vrtovinu pa je bila pravkar prenovljena. »Sicer so prišli slabi časi v deželo … toda složnost in dobra volja Skriljanov, verska zavest in ljubezen do svoje cerkve ter gmotno upanje na skromen zaslužek vsakdanjega kruha in v odpomoč bližajoče se brezposelnosti, so po vzgledu Stomažanov in Vrtovincev Skriljane nagnili, da povečini z lastnimi žuljavimi rokami pozidajo svoji zavetnici Margareti dostojno svetišče …« V pismu dalje navaja, da so že začeli s pripravami za zidavo in v ta namen gratis napeljali že dosti kamenja in peska ter lesa, ki so ga dobili po polovični ceni. Zato je treba izkoristiti lepe jesenske dneve, »da se še pravočasno staro cerkev podere in novo pokrije«.[560] Pristojni naslov pa prosi, da bi odobril, dovolil in blagoslovil načrt, ki ga je izdelal pokojni **Anton Valič** iz Skrilj 110,[561] ter predvidena dela. Priložili so tudi predračun, po katerem bi ta dela z materialom vred stala 22.626 lir, stroške pa bi krili s prispevki ljudstva in župnika, z razpoložljivo cerkveno gotovino in robotami, katerih vrednost je bila ocenjena na 13.745 lir.

Nadškofija je prošnji ugodila in konec septembra so začeli iz cerkve odstranjevati notranjo opremo ter podirati njene zidove. 11. oktobra so zidarji že polagali temelje za novo stavbo.[562] Delo je naglo napredovalo, tako da je bil 20. oktobra 1928 že blagoslovljen temeljni kamen in vzidan na hrbtni strani prezbiterija. V grobek temeljnega kamna je župnik Črnigoj vložil pergamentno listino z naslednjim besedilom:

Spominsko pismo, spisano in vloženo ob blagoslovitvi temeljnega kamna leta 1928, 20. oktobra, na soboto in praznik posvečevanja cerkva.

Zidanje nove cerkve v Skriljah je presenetilo vso okolico. V letu trimesečne suše, ki je uničila skorda ves poljski pridelek in prinesla v deželo splošno pomanjkanje in bedo, vrhu vseh drugih nadlog in zlasti davčnega vijaka, da se je zlasti v tem letu petina našega prebivalstva morala preseliti v tujino; v času, ko je italijanska fašistična vlada pod vrlim državnikom Mussolinijem začela – triumfirati; ko je bil slovenski krščanski nauk vržen iz ljudske šole; v času, ko slovenska duhovščina umira in nima nič svojega naraščaja; v času kratkokrile bubi-mode in splošne verske mlačnosti, prepojene komunističnega duha; pod slavno vlado Nj. Svetosti sv. očeta Pija XI., pod zadnjim slovenskim goriškim škofom Francem Borgio dr. Sedejem in Frantonom Seraf. Črnigojem, župnikom v Kamnjah, nec non gorečim cerkovnikom Fr. Rustjem, Skrilje 56, zidala se je ta cerkev, ker je bila stara premajhna in popravila potrebna. itd. itd … Omnia ad maiorem Dei gloriam! Kako in kedaj se bo končalo, je v božjih rokah. On naj vodi vse delo!

H koncu želim in prosim Vsemogočnega, naj blagoslovi moje in mojega ljudstva delo, naj usliši vzdihe in molitve vernikov, ki jih bodo v tej cerkvi k nebu pošiljali … Končno naj tudi vse njihove duše, z mojo vred, sprejme v nebeški Jeruzalem! Sam ljubi Bog ve, kdaj in kdo bo odprl ta temeljni kamen? Pa naj bo že kadarkoli: Takrat naj moja duša, prosta telesnih spon, vživa trojedinega Boga, katerega je ljubila, zanj'ga delala in se žrtvovala. – Tudi slovenski narod naj vživa takrat boljše čase: svobodo in mir!

Kamnje, 19. oktobra 1928

Fr. Črnigoj, župnik

---

[560] Viktor Kodrič, Skrilje 36, je povedal, da so kamen za tamkajšnjo cerkev *rili* petdeset metrov nižje od nje.

[561] Anton Valič (1882–1929), Jožefov sin, pri Katrnih v Skriljah.

[562] Francka Rustja, rojena Kravos pri Piskrjevih v Skriljah in poročena k Valkovim na številko 88, se je takole spominjala zidanja domače cerkve: »Stara cerkev je bila majhna, pa so jo posuli. Zidavo je imel čez moj oče, ki je bil župan. On je šel okoli s tisto pisanko, da je videl, koliko ljudje delajo. Vsaka hiša je namreč podpisala za tolko žərnad za prevoze z govejo živino. Cerkev sta zidala /Anton/ Črnigoj, ki je bil prav majstər, in zidar Rudolf Zgonik - Zgonikov.«

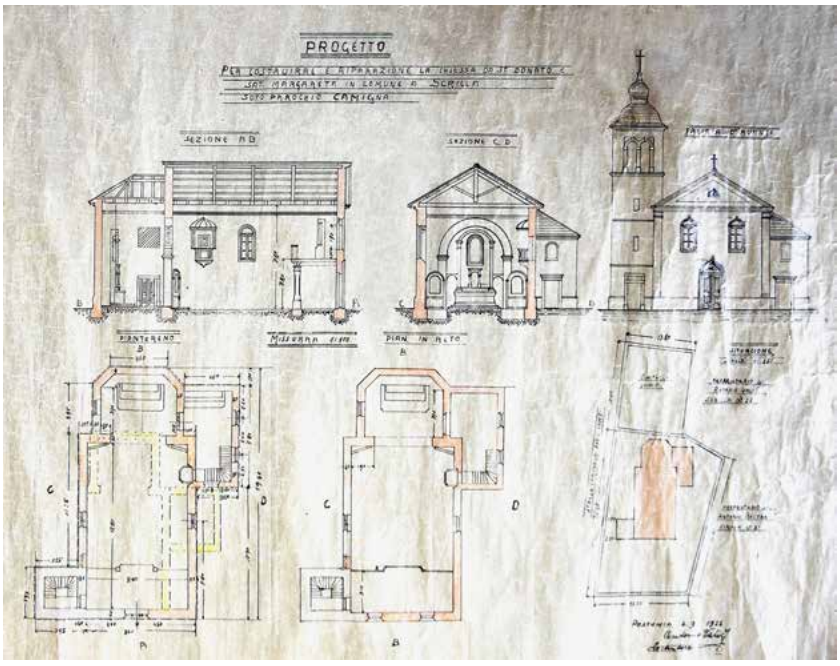

Načrt Antona Valiča za novo skriljsko cerkev iz leta 1928

17. decembra 1928 je bila cerkev pokrita. Pozimi so se dela ustavila in se nadaljevala spomladi pod vodstvom **zidarskega mojstra Alojza Valiča**.[563] Cerkev so ometali, pobelili ter vzidali okna in glavni portal v pročelju. Stopnice pri obhajilni mizi so naredili iz delov nekdanjih obhodnih portalov pri glavnem oltarju v kamenjski cerkvi. V prezbiteriju so postavili nov oltar, ki so ga kupili iz druge roke v Piazzoli v okolici Padove. Sestavil ga je takega dela vešč **zidar iz Piazzole**, 30. avgusta 1929 pa ga je neimenovani kamnosek še »spucal«. Ko je mojster Valič položil še tlak v prezbiteriju, goriški slikar Clemente Del Neri pa naslikal oltarno podobo sv. Marjete, je za kvatrnico 22. septembra 1929 cerkev blagoslovil črniški dekan Alojzij Novak.

Ob blagoslovitvi je cerkev imela le zasilno, iz desk zbito zakristijo. Zato je župnik naslednje leto naročil kamnoseku **Lukančiču** Z Zdešč,[564] naj Na Zdeščah nalomi kamenja za njo. Uspelo mu je tudi omehčati **mojstra Antona Črnigoja**,[565] ki je potreboval zaslužek, da je privolil v polovično ceno. Zmenila sta se, da bo dobil plačilo po 10 lir na dan, zidarji po 8 do 9 lir, *malovarji* pa po 6 lir. Dela pri zakristiji so se lotili šele novembra 1931, pokrili so jo do božiča, ometali in dokončali pa so jo do sredine januarja 1932.[566]

Napisni kamen iz sivega peščenjaka, vzidan nad talnim zidcem prezbiterija, z vklesano letnico 1928 oznamuje začetek zidanja, z letnico 1935 pa verjetno zaključek opremljevalnih in olepševalnih del v novi skriljski cerkvi.

---

[563] Alojz Valič (1884–1966), Jožefov sin in Antonov brat, pri Katrnih v Skriljah.

[564] Takrat je bil Na Zdeščah kamnosek Filip Lukančič (1862–1937), ki je imel sinova kamnoseka Alojza (1891–1951) in Petra (1901–1968). Ker župnik v zapisu ni navedel rojstnega imena, ni mogoče zanesljivo reči, kateri izmed njih je prevzel to delo, verjetno pa je bil to oče Filip.

[565] Anton Črnigoj (1880–1952), sin Franca, rojen v Stomažu, poročen k Badgelovim (*Bədgjələvi*) ali Skončnim v Skrilje.

[566] ŽA Kamnje, Črnigoj, Franjo, *Zgodovina nove podružne cerkve v Skriljah. Zgodovinske beležke in spomini ob gradnji nove cerkve v Skriljah, začenši v letu Gospodovem 1928*; Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 85–97, 99, 103; Bratina, *Pod to goro Čavensko*, str. 135–136: Obnova skriljske cerkve.

Podružnična cerkev Marije Vnebovzete v Vrtovinu

Cerkev Marije Vnebovzete v Vrtovinu se v pisnih virih prvič omenja že leta 1399, v vseh stoletjih do danes pa se je o njej in njeni stavbni zgodovini ohranilo izjemno malo arhivskega gradiva. Kamenjski kronist Pavel Peter Bratina v svoji knjigi o domači župniji in njenih cerkvah zgolj omenja poznogotsko cerkev in njene prezidave v 17. ter še posebej v 18. in 19. stoletju, ko je doživela temeljito prenovo. Proti koncu 19. stoletja je bila povečana in zvišana cerkvena ladja, prizidana ali prenovljena je bila zakristija, postavljen je bil nov zvonik, tako da je od gotske cerkve ostal samo tristransko sklenjen prezbiterij.[567] Na njem ni videti kamnoseških znakov, po katerih bi jo lahko natančneje datirali.

Cerkev Marije Vnebovzete v Vrtovinu

Po navedbah cerkvenega inventarja iz leta 1913 je bila sedanja cerkvena ladja sezidana leta 1894. V njem najdemo tudi podatek, da sta tlak v prezbiteriju in obhajilnik izdelana iz nabrežinskega kamna.[568] Navedeno datacijo cerkvene ladje potrjuje napis: 18 MARIA 94, vklesan na glavnem portalu, ki pa je najbrž starejšega datuma, saj po oblikovanju spominja na portale iz 17. in 18. stoletja.

Kdaj je bil zgrajen šestindvajset metrov visoki zvonik zraven cerkvene ladje, ki ima tako imenovane šivane vogale, v notranjosti pa konzolne stopnice, vse iz domačega kamna, v omenjenem inventarju ne piše. V mlajšem uradnem popisu vrtovinske cerkve iz druge polovice dvajsetih let 20. stoletja povzroča zmedo podatek, da sta bila tako cerkev kot zvonik iz temeljev obnovljena že leta 1886.[569] Glede časa obnove cerkve se je sestavljavec popisa očitno zmotil, navedena letnica pa najbrž (vsaj približno) velja za zidavo zvonika. To potrjuje predvsem krajevno ustno izročilo, ki pravi, da je bil *tuərn* sezidan, preden so povečali cerkev,[570] za kar obstaja tudi nekaj indicev in posrednih dokazov. *Primorski list* namreč v letu 1894 piše: »Naša dolina se s cerkvami in zvoniki vedno bolj olepšuje. V Žabljah in v Vrtovinu so pred malo leti sezidali nove zvonike /…/«[571] V Velikih Žabljah, kjer so ga sezidali leta 1883, pa so Žabeljci povedali, da je lokavški mojster, ki je zidal njihov *turn*, v primerih, ko je v Žabljah zmanjkalo kamenja za zidavo, odhajal s svojimi zidarji delat zvonik v Vrtovinu.[572]

---

[567] BRATINA, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 114–115.

[568] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 15, Camigna – Kamnje: Inventar nepremakljin in premakljin premoženja podružne cerkve Marije Device v Vrtovinu 2. julija 1913.

[569] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 15, Camigna – Kamnje: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, okrog 1926, Filialkirche B. V. Mariens Himmelfahrt, Vertovino. – Sestavljavec tega popisa obenem poudarja, da so Vrtovinci sedanjo cerkev sezidali z robotami, se pravi z lastnim delom in stroški, »was in diesen Zeiten keineswegs nicht geschehen könnte«.

[570] Povedal Jože Kandus, Vrtovin 61, sin dolgoletnega *mežnarja*, ki je za svojo službo dobil celo priznanje od papeža.

[571] B. n. a., Iz Vipavske doline, *Primorski list*, 17. maja 1894, tečaj 2, št. 10, str. 81.

[572] Sporočilo Rafaela Paljka, Velike Žablje 22, po pripovedovanju Alojza Jejčiča, Velike Žablje 57 (1931–2022); potrdil Marjan Paljk, Velike Žablje 82A.

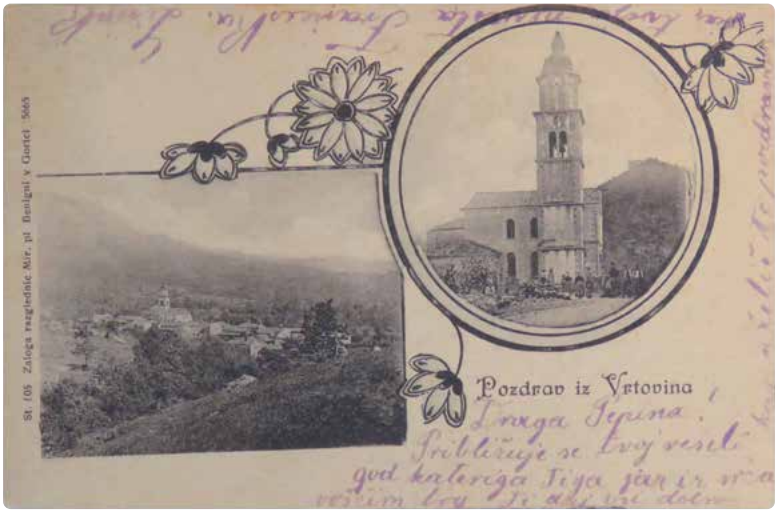

Razglednica Vrtovina s cerkvijo Marije Vnebovzete, iz zbirke Bogdana Hmeljaka. Desno grb neznanega plemiča, verjetno dobrotnika vrtovinske cerkve, vzidan nad njenim portalom

To žabeljsko izročilo ne le potrjuje okvirni čas nastanka vrtovinskega zvonika,[573] temveč posredno razkriva tudi ime mojstra, ki ga je zidal, saj to ni mogel biti nihče drug kot znameniti zidar zvonikov **Miha Blažko**.[574]

Vaško izročilo o zidanju domače cerkve in zvonika pravi, da so kamen za cerkev in *tuərən rili* v veliki *javi* v Drejni med Vrtovinom in Šateji, kjer je bil »fajn črn kamen«. Stari Jože Lozar od Lozarjev je v tisto *javo* hodil *na rabuto rit* kamenje; *nono* Ivana Kandusa - Slamčovega, Vrtovin 45, pa *je ril* kamen za *tuərən* v *grivi* Pešjənce.[575] Kamen za *tuərən* so kopali tudi v *javi* na parceli Fədigovšče, ki je v lasti Jerebičovih. O tem mi je leta 1996 pripovedoval Anton Lozar - Jerebičov pri Guštinih. V Fədigovšču je več *jav*, ki se še dobro poznajo. Ondi *se kroji* kamen in ondi *so štancarli štancarji*, kakor se je reklo po starem. Lomili so tudi debele *preftne skrle* za stopnice v *tuərnu*.[576] Oče njegovega očeta, Janez Lozar, je vozil kamenje za *tuərən* in cerkev – naredil je trideset *fruohtov* z *uləkəmi*,[577] v katere je vpregel par volov pod skupnim *jarmom*.[578]

Po pripovedovanju so *tuərn*, morda tudi cerkev, zidali in *tesali* kamen trije bratje zidarji iz Kamenj, ki so bili nepismeni. Mero za stopnice in *krnize* jim je naredil župnik. Jedli so polento in krompir. Kar so zaslužili, so menda zvečer zapili.[579] Za *tuərən* je klesal kamen tudi Matevž Ušaj - Durnikov iz Vrtovina, ki je bil priden *štancar*. Domači so mu menda nosili jest kar na *tuərən*, on pa se je gor peljal s *teleferiko*, s katero so vozili material.[580]

---

[573] Na sklepnem kamnu ločnega portala zvonika je vklesan komaj opazen drobcen napis: 1889. J. O.

[574] Glej PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 178–179. – Za njegovo avtorstvo govori tudi zvonasto oblikovana kapa zvonika.

[575] Pripovedovala sta Ivan Kandus, Vrtovin 45, in Jože Čermelj, Vrtovin 93. – Ivan Kandus je pred leti še imel bat, na en kraj narejen *na sekiro*, s katerim je njegov *nono ril* tisti kamen.

[576] Anton Lozar mi je šel tudi pokazat *javo za tuərən* v *sapi*, globoko kakšne tri metre, ki je zdaj vsa prerasla z robidovjem. Ta *sapa* se nadaljuje tja do Gojačevega, kjer se skrije v tla, pod Tabrom pa verjetno spet pride na površje. Pod *javo* je senožet, nad njo je *mjeja*. Nižje vstran je druga *java* z drugačnim kamnom, ki ima debelejše *žile* ali *kuorše* in v kateri so ga kopali za hišo pri Čebulih. Še bolj vstran in še nižje pa je še ena *java za tuərən*, v kateri se še vidi *škart* od izkopanega kamenja.

[577] To je bil *puodu* in kakšen *pluoh* na dveh *ljəgəh*, ki sta bili *zmuəzgəni* s klini.

[578] *Jarem* je imel dve *kambi* in *guž*, vmes je bilo *uəjé*.

[579] Povedala sta Jože Šatej, Vrtovin 33, in Jože Kandus, Vrtovin 61.

[580] Povedal Bojan Ušaj, Vrtovin 38.

Podružnična cerkev sv. Pavla nad Vrtovinom

Na Školju nad Vrtovinom stoji cerkev sv. Pavla, ki se v listinah prvič omenja leta 1520, ko jo je posvetil Daniel De Rubeis.[581] Verjetno je bila zidana v gotskem stilu, na pročelju pa je imela zvončnico z enim zvonom. Kot razberemo iz njenega urbarja, je bila sredi 18. stoletja temeljito obnovljena.

Drugače kot pri cerkvi v Vrtovinu, kjer se v arhivskem gradivu ni ohranilo nobeno ime njenih ustvarjalcev, pri Sv. Pavlu najdemo kar tri. Najprej se sicer omenja anonimni kamnosek (»Pica pietra«), ki je leta 1743 za 14 dukatov napravil kamnit tlak v prezbiteriju, čez tri leta verjetno še okno. V letih 1762–1764, ko so bila pri cerkvi opravljena večja dela, pa so jo obiskali zidarji. V prvem letu so v devetinštiridesetih dneh tam opravili kar dvesto štiriindvajset dnin, zidarski mojster (»edilus«) pa je vodil njihovo delo triinštirideset dni in pol. Za ta dela z izdatkom za vino vred so porabili 128 dukatov.

Ko so v naslednjem letu nadaljevali delo pri tej cerkvi, so zapisali tudi njihova imena. Glavni je bil **zidarski mojster Franc Vouk**, ki je pri Sv. Pavlu delal šestindvajset dni in pol, zidarja, ki sta skupaj opravila enainštirideset dnin in pol, pa sta bila **Andrej** in **Jožef Vouk**. Po priimkih sodeč, so si bili morda vsi trije v sorodu, od kod so prišli, pa urbar ne pove. Osebnih podatkov o njih kljub iskanju v več župnijskih arhivih nisem našel: priimek Volk z različicama Vouk in Vovk je namreč v gornji in srednji Vipavski dolini tako razširjen, da lahko tako prizadevanje brez določnejšega namiga o krajevnem izvoru primerjamo z iskanjem igle v senu.

Ko so leta 1764 dokončali obnovo cerkve, so v urbar vpisali še nekaj stroškov za delo zidarskega mojstra in zidarjev, tokrat brez navedbe njihovih imen.[582] Od opravljenih del v cerkvi se omenja izdelava stropa, po izdatkih za nakup korcev in *planet* pa je videti, da so v tistem času popravili tudi cerkveno streho.

V naslednjem urbarju cerkve sv. Pavla je bila 8. maja 1787 zapisana pogodba za novo pokopališče za celotno vrtovinsko sosesko (»Communità superiore, ed inferiore«). V njej sta se vrtovinska cerkvena ključarja z domačim **zidarjem Jernejem Čermeljem** in njegovim tovarišem **Markom Černigojem** za 27 goldinarjev pogodila, da bosta naredila novo pokopališče, ga obdala z zidom, visokim seženj (»passo«) in pol,[583] ter naredila tudi porton (»portonzino«) za vrata pokopališča. V ta namen sta dobila 9 lir are.[584]

Tako kot številne odročne in manj pomembne cerkve je bil Sv. Pavel v sklopu cerkvenih reform cesarja Jožefa II. leta 1786 opuščen, odpisan in podrt, njegova oprema pa je bila dodeljena Marijini cerkvi v Vrtovinu.[585]

Potem ko je preteklo več kot stoletje in pol, ko sta se zvrstili prva in druga svetovna vojna, v času, ko je bilo porušenih mnogo domov in je vladalo hudo pomanjkanje, je kamenjski župnik Viktorin Stanič v letu 1945 dal pobudo za obnovo podrte cerkve na Školju in ta je padla na plodna tla. »Pri obnovi je pomagalo mlado in staro. Po pravilu je bilo na Školju zmeraj več pridnih rok, kakor je bilo potreb. Eni so čistili ruševine, drugi kopali in sejali pesek, tretji z nemškimi ujetniki kuhali apno, žene od Mandrije so v vedrih prinašale vodo. Kmetje so pomagali z volovskimi vpregami. Zidarji so lomili in klesali kamne … otročaji prinašali hrano. Za vsakega se je našlo primerno delo. /…/ Dela so napredovala hitro in srečno.« Zidali so zidarski mojster **Izidor Čermelj** ter zidarji **Jožef Batagelj**, **Stanislav Bratina**, **Jožef Čermelj**, **Alojzij Petrovčič**, **Leopold Rovtar** ter **Franc**, **Izidor in Leopold Vodopivec**.

---

[581] Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 131, 178; isti, *Zgodovina župnije Kamnje*.
[582] ŽA Kamnje / PANG, *Urbar cerkve sv. Pavla v Vrtovinu z začetnim vpisom leta 1725*.
[583] V 18. stoletju je beneški seženj ali korak (*passo)*, ki šteje pet čevljev, meril 173,34 oziroma 173,36 cm. Herkov, Zlatko, *Mjere Hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Rijeka 1971, str. 99.
[584] ŽA Kamnje / PANG, *Urbar cerkve sv. Pavla v Vrtovinu z začetnim vpisom leta 1766*.
[585] Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 133, 178.

V enem mesecu so končali vsa groba zidarska dela. Tako je Sv. Pavel postal prva nova cerkev na Slovenskem, sezidana po drugi svetovni vojni.[586]

V notranjosti so vzidali kamnite plošče z imeni vseh žrtev vojne, »levih, desnih in vmesnih«, ter dobrotnikov pri obnovi cerkve, ki so bile dopolnjene še v letu 1946. Menda jih je izklesal **Alojz Petrovčič** iz Kamenj, zadnja plošča, ki je bila dodana med zadnjo obnovo, pa je bila izdelana v delavnici **kamnoseka Vojka Mužine** v Selu. Cerkev je bila prvič blagoslovljena 4. novembra 1945, ko je bila v njej tudi darovana prva slovesna maša za vse žrtve vojne, slovesnega blagoslova pa je bila deležna šest mesecev kasneje. Kot prvi spomenik vsem žrtvam druge svetovne vojne na Slovenskem je ta cerkev tudi prvi spontani spomenik slovenske sprave.

V letih 2012–2014 je bila cerkev temeljito prenovljena. V tistem času sta bili na portalu v cerkvenem pročelju sklesani letnica prve obnove 1945 in deljena letnica druge obnove 2013, desno od njega pa je bila vzidana kamnita pušica z napisom: ZAHVALJEN BOG, / DA VERE ŽAR PRINAŠA / DAR NA TVOJ OLTAR. Po načrtu **arhitektke Urške Mužina Rodman** je bil zraven cerkve postavljen edinstven enajst metrov visok ploščat kamnit zvonik oziroma zvončnica za dva zvonova, ki jo krasijo krilata angelska glava, delo župnika **Vida Premrla**, in več napisnih kamnov po njegovih zamislih. Na enem je letnica 2013, na drugem: V ČASU TI GOVORIM O VEČNOSTI, na tretjem pa skrivnosten zrcalno obrnjen napis: A DELO IN TRUD TI NEBO BLAGOSLOVI.[587] Zidarji zvončnice so ovekovečeni z naslednjim napisom na večji plošči:

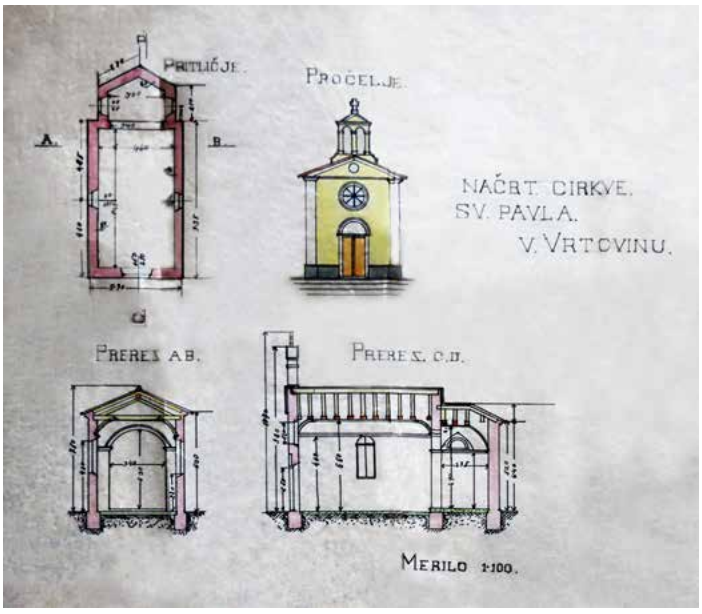

Načrt za novo cerkev sv. Pavla na Školju

Možje, ki so dosti pomagali pri zadnji obnovi cerkve sv. Pavla. Prvi in tretji z desne sta zidarja Slavko Antonič in Miroslav Lisjak, prvi z leve je mojster Ludvik Feuče, ki je svetopavelske zvonove vpel v jarme in jim pomagal zapeti; sledijo Stanko Vodopivec, Jože Bratina, Janko Bavcon in predzadnji Marko Ušaj. Foto Pavel Peter Bratina iz Kamenj

[586] Dela so se lotili takoj po šmarnem dnevu 1945. Že naslednjega dne so začeli čistiti ruševine, 9. septembra je apostolski administrator Mihael Toroš blagoslovil temeljni kamen, 26. maja 1946 pa je že slovesno blagoslovil dokončano cerkev. Povedal Jožef Cingrle, Vrtovin 127.

[587] Povzeto po Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 131–135, 138; isti, *Prvi spomenik slovenske sprave*, Kamnje 2021, str. 9, 13, 16–20, 26–27, 32 (dalje: Bratina, *Prvi spomenik slovenske sprave*).

TO PRESLICO SO LETA 2013
BOGU, SV. PAVLU IN ANGELU
SLOVENIJE V ČAST POSTAVILI
SLAVKO ANTONIČ IZ POTOČ,
JOŽE COPIČ IZ VRTOVINA,
STOJAN ČRMELJ IZ POTOČ,
MIROSLAV IN VLADIMIR LISJAK
IZ VRTOVINA TER ZVONAR
LUDVIK FEUČE IZ VRTOVINA
SVETI PAVEL, 25. 5. 2014.

Napisi na vseh napisnih kamnih so izbočeni, izklesala pa sta jih ljubiteljska kamnoseka **Simon Čermelj - Malnarjev** iz Vrtovina in **Jožko Vodopivec** iz Kamenj.

Stara cerkev sv. Lovrenca, zdaj cerkev Marije Vnebovzete v Lokavcu

Stara cerkev sv. Lovrenca v lokavškem Brithu, ki je v pisnih virih prvič omenjena leta 1538, je bila verjetno sezidana v poznogotskem obdobju, v 17. in 18. stoletju pa je bila povečana in barokizirana. Iz poznogotskega obdobja je ohranila tristransko zaključen prezbiterij in dele stranskih ladijskih sten. Na talnem zidcu, vogelnikih in venčnem zidcu prezbiterija ter na vogalu ladje in zvonika je videti enajst kamnoseških znakov, od tega tri različne, drugi so njihove variante.[588]

Leta 1637 je bil cerkvi prizidan zvonik, ki je datiran na bifori v severni steni zvonišča, dozidave v baročnem času pa oznamujejo napisni kamni iz prve polovice 18. stoletja na njenih fasadah. Na prednji fasadi zvonika, ki je v isti ravnini z glavno fasado cerkve, je vzidana plošča z napisom, ki se v razvezani obliki glasi: IHS. / L(AUS) D(EO) /ET/ B(EATAE) V(IRGINI) M(ARIAE). 1728. V prevodu: *Slava Bogu in blaženi Devici Mariji. 1728*. V cerkvi je iz tistega časa profilirana konzola z vklesanim napisom: S(ANCTE) IOANNES NEPOMUCENE, O(RA) P(RO) N(OBIS). 1732; v prevodu: *Sveti Janez Nepomuk, prosi za nas. 1732*, ki je verjetno podpirala podnožje nekdanjega kipa tega svetnika.

Na simsu glavnega portala je vklesana nelogično oblikovana rimska letnica, ki je v zvestem prepisu videti približno takole: M DC · XC · XLX, drugačna oblika prvega in zadnjega znaka X pa izdaja, da sta bila – iz neznanega razloga – dodana kasneje. Prvotna, pravilno oblikovana letnica je torej MDCCXL

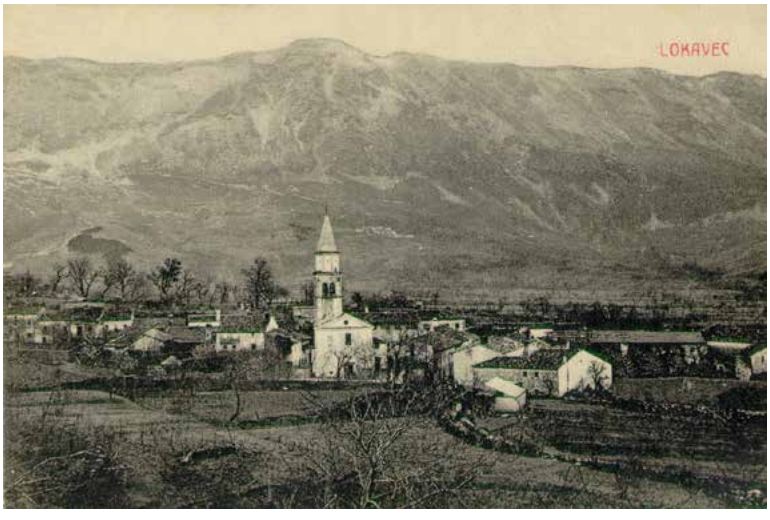

Razglednica Lokavca s cerkvijo sv. Lovrenca. Iz zbirke Borisa Blažka

[588] Ko so dozidali zvonik, so namreč uporabili nekaj vogelnih klesancev gotske ladje, na katerih so vklesani kamnoseški znaki.

oziroma 1740. Zadnjo fazo baročne prezidave cerkve označuje napisni kamen na hrbtni strani prezbiterija z rimsko letnico MDCCL, se pravi 1750.

Največja dragocenost in znamenitost te cerkve je oltar, ki ga je zanjo izdelal v Lokavcu rojeni in v Ljubljani uveljavljeni baročni altarist **Mihael Kuša**. O tem priča zaobljubni napis na črni marmorni plošči na levem boku oltarne menze: MICHAEL CHVSSA / CVRAVIT FIERI / EX VOTO: / 1699. V prevodu: *Mihael Kuša po zaobljubi poskrbel, da je bilo narejeno (leta) 1699.*

Sredi 19. stoletja je bila cerkev potrebna večjega popravila, o čemer priča Spečifka za prou potreibnu deilu per Cirkvi sveitiga Lorenca u Lokauci. Tu je za ceilo Cirku precimprat inu Prekert inu šefitat u terdit, zatu kir so testare grede dosti signile karjehje na zit nasloneneh, ki jo je 31. velikega travna 1858 sestavil domači zidarski mojster **Miha Blažko**. 21. januarja 1861 je bila ta specifikacija na lokavški občini kolavdirana in nekoliko dopolnjena, čez tri leta pa je bila zadeva na občini likvidirana, po čemer je mogoče sklepati, da je Blažko do takrat ta dela tudi opravil.[589]

Ker je v drugi polovici 19. stoletja cerkev sv. Lovrenca za lokavško duhovnijo, ki je takrat štela blizu tisoč duš, postala »obilno premajhna«, je isti mojster 12. aprila 1889 naredil dve različici načrta in predračuna za zidanje nove, večje cerkve na istem mestu, posebej pa še predračun za pet novih stopnic pred cerkvijo. Po teh načrtih bi staro cerkev na utesnjenem prostoru v Brithu podrli, na mestu bi ostal le zvonik. Dodaten prostor za zidanje nove cerkve bi pridobili tako, da bi podrli še občinsko pisarno in k njej prislonjeno *štalo* Matije Sežuna za cerkvenim prezbiterijem. Novo, večjo cerkev bi obrnili in zdaljšali v nasprotno smer, tako da bi gledala proti vzhodu.[590] 10. novembra 1890 je lokavško cerkveno oskrbništvo z vikarjem Štefanom Krkočem ter ključarjema Miho Blažkom in Francem Pavlico pisno zaprosilo knezoškofijski ordinariat v Gorici, naj ta načrt podpre. Kje se je potem zataknilo, da ni bil uresničen, ni znano. Iz razpoložljivih listin v župnišču je videti, da so

Prezbiterij stare cerkve sv. Lovrenca.

Kamnoseški znaki na stari cerkvi sv. Lovrenca. Risala Teja Mržek.

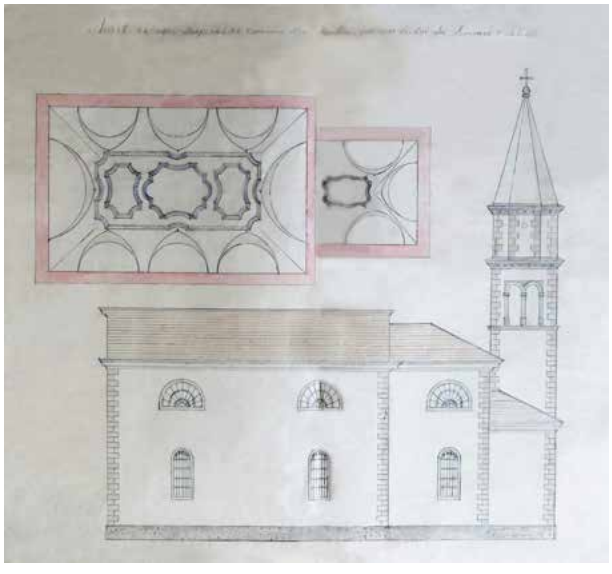

Blažkov načrt za nov strop in zunanje stransko lice pri novi cerkvi sv. Lovrenca v Lokavcu

[589] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji*.
[590] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji*: Načert za novo Cerku sv. Laurenca v Lokauci, 1889.

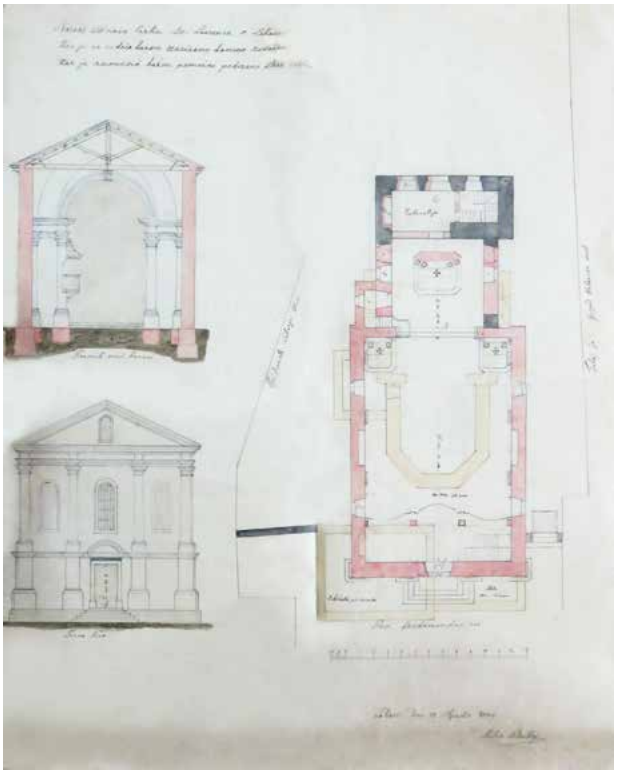

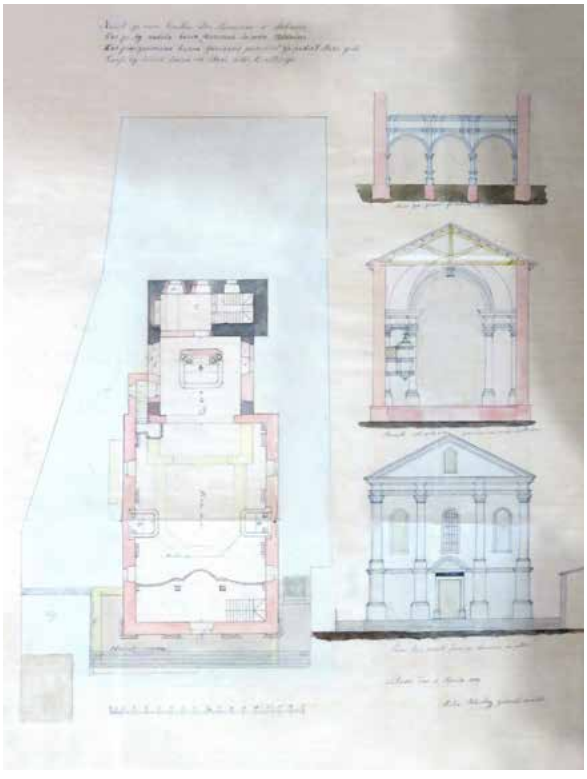

Dve varianti načrta Mihe Blažka za zidanje nove cerkve sv. Lovrenca v Lokavcu na istem mestu z dne 12. aprila 1889. Kar je označeno z rdečo barvo, bo nova zidava, kar je s črno, so stari zidovi, ki ostanejo, kar je z rumeno, so stari zidovi, ki jih bo treba podreti.

leta 1892 podrli stavbo občinske pisarne in omenjeno *štalo*, pri cerkvi pa so samo uredili prostor pred njo in ga obdali z robniki. Mihi Blažku so takrat za načrte in zamudo časa plačali okroglo 45 goldinarjev, pri omenjenih delih pa sta kot zidarja sodelovala tudi njegov sin Franc in vnuk Karlo.[591]

Ko je bila leta 1935 v Lokavcu dokončana nova cerkev sv. Lovrenca, so staro cerkev opustili in prepustili propadanju. Obnovljena je bila šele leta 1987, njen patrocinij, ki je bil prenesen na novo župnijsko cerkev, pa je nadomestil patrocinij Marije Vnebovzete.[592]

Nova cerkev sv. Lovrenca v Lokavcu

Minilo je štirideset let in več, preden je dozorela zamisel o novi cerkvi v Lokavcu, do končne odločitve in uresničitve pa je bilo potrebnih še nekaj let mučnih prizadevanj. V nedeljo, 20. septembra 1931, je idejo o novem svetišču po evangeljski homiliji zbranim faranom predstavil lokavški vikar in kasnejši župnik Henrik Črnigoj, brat podjetnega kamenjskega župnika Franja Črnigoja, ki je dotlej že sezidal nekaj cerkva v svoji župniji.

[591] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji*: Razkaz stroškov pri podiranju hleva parc. štaub. 7 Matija Sežun in občinske pisarnice štavb. parc. 8 za cerkvijo sv. Lovrencija nasproti (vis a vis) duhovnega stanovanja i postavljenje cerkvenih stopnic pa temelja.

[592] Seražin, Helena, et al., *Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Ajdovščina. Občini Ajdovščina in Vipava. Prva knjiga*, Ljubljana 2012, str. 281 (dalje: *Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina I*).

Prvo pobudo je sicer dal že leta 1908 in neuspešno zbiral podpise za »obljubljene darove«,[593] potem je »izbruhnila prva svetovna vojna, nastala je draginja, denar se je spremenil in zgubil na veljavi, kar je vse bilo vzrok in ovira, da ni prišlo do zidanja nove cerkve«. Zdaj pa se je treba te zadeve resno lotiti in poprijeti za delo, saj je cerkev stara sto osemdeset let, ljudstva v duhovniji, ki šteje tisoč duš, pa je zdaj dvakrat do trikrat več, je vikar utemeljeval vnovično pobudo. Poleg tega je cerkev v tako slabem stanju, da bi jo bilo treba popraviti ali zidati novo. Popravljati pa se je ne splača, treba je zidati novo, večjo, prostornejšo. S tem bodo tudi v tem času bede in brezposelnosti dali kaj zaslužiti revnim slojem, delavcem in zidarjem. Po drugi strani pa bodo premožni posestniki, trgovci in gospodarji, ki imajo kaj prihrankov, lahko kaj darovali za zidanje nove cerkve. Brez denarja, brez žrtev pa pri takem delu seveda ne gre.

Nova cerkev z župniščem v Lokavcu

Najmanjše stroške bi imeli, če bi staro cerkev podrli in na istem mestu zidali novo.[594] Ker mnogo občinarjev, posebno Gorenjci, Čohi in Slokarji, želi, da bi se nova cerkev zidala na bolj primernem mestu zunaj Britha, cerkveno oskrbništvo daje nov predlog, naj bi novo cerkev zidali na Nemcovem brdu. Tam je prav primeren prostor, stroški pa bi bili dosti večji, ker bi morali obenem zidati tudi nov zvonik in *farovž*. To bi bilo mogoče izpeljati, če bi se zedinili vsi gospodarji in posestniki, da bodo k temu velikemu delu prispevali vsak po svoji moči. Če kateri ne bi mogli pomagati z denarjem, bi lahko z robotami, brezplačno vožnjo in brezplačnim delom.

Lokavški vikar je svojo pobudo sklenil s predlogom faranom, naj se o njej pogovorijo doma, prihodnjo nedeljo po maši pa naj bi prišli v zakristijo po en ali dva moža iz vsake vasi, da bi povedali svoje mnenje. Potem bo on poslal dva moža, da bosta nabirala podpise gospodarjev, ki se bodo zavezali, koliko namerava vsakdo darovati v denarju ali robotah za novo cerkev na Nemcovem brdu. Če se bo nabralo dovolj, je upanje, da se bo novi predlog uresničil, v nasprotnem primeru se bo zidala nova cerkev na starem mestu.

Predlog za zidanje cerkve na Nemcovem brdu pa je zadel ob neverjetno nasprotovanje prebivalcev Slokarjev, Čohov in Gorenj, ki so na vsak način hoteli imeti cerkev bližje sebi in so predlagali, naj bi jo zidali za šolo »pod Glušcem«. Ker bi tudi v tem primeru morali zidati novo župnišče, sta posestnika Andrej Slokar, sin pokojnega Franceta, in Dominik Slokar, sin pokojnega Jožefa, izjavila, da sta

[593] Vikar Henrik Črnigoj se je v letih 1908–1910 obračal s prošnjami za denarno pomoč na lokavško občino, a mu je ta že leta 1908 odgovorila, naj se z njenim pooblastilom loti pobiranja prostovoljnih prispevkov za zidanje nove cerkve. Ko jo je v naslednjem letu zaprosil za pomoč v obliki dodatnega davka, je dobil odgovor, da je občina že tako preobložena z davki, zato sklepanje o gradnji nove cerkve in o prispevkih v ta namen prelaga za nedoločen čas. V letu 1910 pa je občina farnemu uradu svetovala, naj za zazidanje nove cerkve porabi ves svoj kapital in premoženje, ki ga lahko uporabi v ta namen, manjkajoči kapital pa bi si sposodili cerkev in občina vsaka polovico.

[594] Še 27. novembra 1931 je arhitekt Maks Fabiani iz Gorice, ki ga je lokavški vikar prosil za mnenje in načrt, pisal nadškofijskemu ordinariatu v Gorici, da bi nova, večja cerkev s prizidanim župniščem brez dela in materiala, ki bi ga zastonj prispevali domačini, stala več kot 180.000 lir. Ker je bilo tedaj na voljo samo približno 40.000 lir, je svetoval, naj se odločijo za rekonstrukcijo cerkve na starem mestu.

pripravljena sezidati novo župnišče na lastne stroške, a pod pogojem, da bo njuna last. Tega predloga pa ni bilo mogoče sprejeti, zato se je cerkveno oskrbništvo odločilo, naj se nova cerkev zida na starem mestu, kjer bi bilo najmanj stroškov in bi se tudi lahko kmalu začelo z delom. **Arhitekt Maks Fabiani** je skladno s tem pripravil načrt za povečano cerkev na mestu stare, zvonik pa bi ostal isti. Cerkveno oskrbništvo je že začelo s prostovoljnim delom, vendar: »dolanjci« so k stari cerkvi dovažali gradbeni material, »gorenjci« pa so ga odvažali … Spor med njimi se je tako stopnjeval, da je ob dekanijski konferenci posredoval celo črniški dekan Alojzij Novak, ki je zaslišal obe sprti strani – a ničesar dosegel. »Gorenjci« so bili odločeni, da za zidavo nove cerkve na prostoru stare ne bodo prispevali ničesar, in so pozneje celo poslali pritožbo proti cerkvenemu oskrbništvu na goriško nadškofijo.

Arhitekt Maks Fabiani

V spor je potem po svoji pristojnosti poseglo še nadzorništvo za starine in umetnine v Trstu (Ufficio Belle Arti e Monumenti), ki je z odlokom z dne 19. aprila 1932 prepovedalo podreti staro cerkev, da bi na istem prostoru zidali novo. Prebivalci Lokavca so potem s ponovnimi prošnjami dosegli, da je nadškofijski ordinariat v Gorici sklenil, naj se stara cerkev opusti in zida nova, a na nobenem izmed obeh spornih prostorov, temveč ob potoku Grajšek. Pogoj za potrebno dovoljenje je bil, da svojemu dušnemu pastirju v enem mesecu izročijo obljubljene prispevke, leto dni po dograditvi cerkve pa novo župnišče v bivanje.

Posamezniki ali družine so se potem s podpisom zavezali, da bodo dali določene prostovoljne prispevke, ki so v skupnem znesku v denarju znašali 32.500 lir, kar je bilo za tisti čas kar lepa vsota. Pri pobiranju prispevkov pa se je zaradi splošne gospodarske krize in revščine, še bolj pa zaradi neenotnosti v vasi zatikalo. Poprej so grozili »gorenjci«, da ne bodo prispevali, če bo nova cerkev v Brithu, zdaj pa niso prispevali mnogi »dolanjci«, zato se je začetek zidave nove cerkve spet zavlekel.

Tudi načrt za novo cerkev je 21. novembra 1932 pripravil **Maks Fabiani**. Kot piše v svojem tehničnem poročilu, si je zaradi izpostavljenosti veliki burji zamislil čim bolj preprosto in strnjeno stavbo, v kateri bosta združena cerkev in župnišče. Taka stavba, ki upošteva želje in potrebe faranov, bo tudi kar najbolj varčna. Nadškofijski ordinariat v Gorici je načrt sprejel in takratni apostolski administrator Ivan Sirotti je podpisal potrebno dovoljenje, a le pod pogojem, da se zagotovijo potrebni prispevki. Takoj zatem je tudi civilna oblast, se pravi občina Ajdovščina, izdala gradbeno dovoljenje.

Da bi čim prej začeli zidati novo cerkev in župnišče ter da bi delo teklo »v redu in pošteno«, je bil 8. januarja 1933 ustanovljen stavbni odbor. Njegovi člani so bili vikar Henrik Černigoj, ključarja Anton Žigon in Karel Blažko ter Edmund Čibej,[595] Jožef in Dominik Slokar iz Slokarjev, Andrej Slokar iz Čohov, Anton Černigoj iz Gorenj in domači zidarski mojster Venceslav Lozar. Ožji stavbni odbor ali odsek pa so sestavljali člani cerkvenega oskrbništva, zidarski mojster oziroma »delovodja« in še dva odbornika. Ta odbor naj bi skrbel za vse potrebno pri zidanju, zlasti pa za izterjanje oziroma nabiranje podpisanih in obljubljenih prispevkov, za robote,[596] material in ureditev stavbnega zemljišča.[597]

---

[595] Edmund Čibej je bil učitelj iz Lokavca.

[596] V župnijskem arhivu so ohranjeni štirje seznami z imeni darovalcev obljubljenih darov za zidanje nove cerkve, in sicer za cerkev na starem mestu, na Nemcovem brdu v Lokavcu leta 1931 in za cerkev onstran Grajška leta 1932. Obljubljeni zneski v letu 1932 so v razponu od 100 do največ 2.000 lir, navadne robote v razponu od pet do dvajset *žernad* in vozne robote s konji ali voli v razponu od pet do trideset *žernad*. Na seznamu iz leta 1933 je več darovalcev z visokimi zneski, med njimi Jožef in Dominik Slokar iz Slokarjev, ki sta obljubila 2.000 oziroma 3.000 lir, ter vikar Henrik Černigoj, ki je prispeval 4.000 lir.

[597] V župnijskem arhivu je tudi zapisnik o ustanovitvi tega odbora v Lokavcu 8. januarja 1933.

Pomembno vlogo za lokacijo nove cerkve je imelo tudi potrebno zemljišče. Prav z namenom, da bi novo cerkev postavili ob Grajšku, je gostilničar Feliks Vidmar, ki je začasno živel v Clevelandu v Ameriki, daroval dve parceli svojega zemljišča, Marija Čopič in Avguštin Batagelj iz Vasi pa sta odstopila še potrebni svet zraven teh parcel v zameno za drugo cerkveno zemljišče.

Po posredovanju odbora so se že naslednji mesec začela pripravljalna dela za zidavo.[598] V začetku je delo neverjetno napredovalo: 7. marca 1933 je cerkveno oskrbništvo sklenilo pogodbo z **zidarskim mojstrom Venceslavom Lozarjem**, ki naj bi vodil celotno gradnjo, v nedeljo, 23. aprila, pa je že bil blagoslovljen temeljni kamen za cerkev. K temu je največ pripomogla velika kriza: ker v tistem času ni bilo zaslužka, so mnogi delavci radi prihajali za prav skromno plačilo, da so vsaj nekaj zaslužili.[599]

Pogodba med župnijo Lokavec in zidarskim mojstrom Venceslavom Lozarjem

La parrocchia di Locavizza di Aidussina
conclude con il Signor Lozar Vencislao capomuratore il seguente patto:

1. Il Signor Lozar Vencislao capomuratore assume la continua sorveglianza sopra luogo di tutti i lavori che riguardano la costruzione della nuova chiesa e parrocchia di Locavizza, provvederà alla precisa esecuzione delle piante, curerà quanto più possibile gli interessi economici della chiesa evitando ogni spreco di materiale e di lavoro, e si adoperarà per il buon andamento dei lavori con il suo esempio, aiuto, e la tempestiva ordinazione dei materiali e delle opere di professionisti.

2. Egli dipenderà nei riguardi tecnici ed artistici esclusivamente dall'ing. Fabiani al quale compete la elaborazione delle piante e il controllo della costruzione. Il signor Lozar terrà perciò informato l'ing. F. sull'andamento dei lavori, e chiederà in tempo utile i necessari schiarimenti, le piante ed i particolari.

3. Egli assume tutta la responsabilità per le regolari annotazioni nel giornale di fabbrica per le esatte notizie sugli occupati, per le prescritte denuncie alla cassa ammalati e infortuni, e per la sicurezza dei lavoranti stessi durante la costruzione.

Egli assumerà – salvo l'accordo della parrocchia – la mano d'opera, provvederà ai materiali, e presenterà bisettimanali liste per i pagamenti.

4. La compensazione del capomuratore Lozar è d'accordo fissata come segue:

Ogni ora di lavoro effettivo	*Lire due*
in più ogni mese effettivo	*Lire –*

Il patto vale della data di oggi e scade, se per motivi imprevisti i lavori dovrebbero esser interrotti oltre un mese, o sospesi d'ordine della Parrocchia, per causa di irregularità o altre considerazioni.

Locavizza di Aidussina
in Data: 7. marzo 1933.
Lozar Venceslao
Enrico Črnigoj vic. parr.
K. Blažko
Antonio Žigon

[598] Iz zapisnika seje stavbnega odseka, se pravi ožjega, operativnega dela stavbnega odbora, z dne 5. februarja 1933 je razvidno, da so sklenili že tisti teden začeti s pripravljalnimi deli, ki so jih zaupali »delovodji« Venceslavu Lozarju. Ta naj bi poskrbel tudi za lomljenje potrebnega kamenja ter za delavce in njihovo zavarovanje, plačan pa bi bil po dve liri na uro.

[599] Takratne krizne razmere je stari Anton Batič iz Ozeljana 102 opisal takole: »Delali so za en črn, en bel, samo da je blo, ker zaposlitve ni blo.«

V prostem prevodu:

Župnija Lokavec sklepa z zidarskim mojstrom Venceslavom Lozarjem naslednjo pogodbo.

Mojster prevzema stalno nadzorstvo nad deli pri gradnji nove cerkve v Lokavcu in skrb za natančno izvedbo načrtov. V čim večji možni meri bo skrbel za gospodarske interese cerkve, da ne bi po nepotrebnem zapravljali materiala in delovnega časa, in si prizadeval za nemoten potek del z zgledom, pomočjo ter pravočasnim naročanjem materiala in del drugih mojstrov.

V tehničnih in umetniških zadevah bo podrejen samo inž. Fabianiju, ki je pristojen za izdelavo načrtov in nadzor nad gradnjo cerkve. Njemu bo poročal o poteku del in se nanj obračal za potrebna pojasnila, načrte in razne podrobnosti.

Mojster prevzema vso odgovornost za pravilno vodenje gradbenega dnevnika, v katerega bo natančno vpisoval podatke o zaposlenih delavcih, in odgovornost za predpisano prijavljanje bolniški in nezgodni blagajni ter varnost delavcev pri delu. Skrbel bo za najemanje delovne sile in nabavo materiala ter pripravo plačilnih nalogov vsaka dva tedna.

Za uro svojega efektivnega dela bo prejel po 2 liri plačila.

Ta pogodba stopa v veljavo z dnem podpisa 7. marca 1933, preneha pa lahko v primeru, če bodo dela iz nepredvidenih razlogov pretrgana za več kot mesec dni ali če jih bo zaradi kakšnih nepravilnosti prekinila župnija.

Priprava temeljev je zahtevala ogromno dela, ker tam tla niso bila trdna. Blagoslovitev temeljnega kamna pa se je iz preprostega verskega obreda spremenila v pravcato politično manifestacijo. Čeprav je bil vikar Črnigoj že pooblaščen za izvršitev tega obreda, je nepričakovano dobil obvestilo ajdovskega župana P. Grusovina, da je slovesnost odložena za teden dni in da se je bo udeležil sam goriški prefekt Enrico Trotta. Še bolj presenetljivo je bilo sporočilo goriškega apostolskega administratorja Ivana Sirottija, da bo obred izvršil on sam.[600]

Na slovesnosti na belo nedeljo ob treh popoldne je zbrana množica ljudi poslušala najprej županov pozdrav, nato prefektov nagovor in nagovor apostolskega administratorja, ki so v italijanščini peli slavo italijanskemu režimu. V temeljni kamen je bila vložena listina z naslednjo vsebino:

Ad perpetuam rei memoriam.

Ko je sv. Oče Pij XI. razglasil leto 1933. za sveto leto, pod vlado Viktorja Eman. III. kralja Italije, in Benita Mussolinija, Njegovega I. ministra, ob času svetovne gospodarske stiske, ko je bila brezposelnost in beda delavskih slojev na vrhuncu, odločili smo se v božjem Imenu zidati novo župnijsko cerkev in novo župnišče ob potoku Grajščeku, ker je stara cerkev sv. Lavrencija v Brithu premajhna in duhovsko stanovanje slabo.

S cerkvenim denarjem, s prispevki in robotami Lokavških vernikov smo se lotili tega dela, ki naj obenem lajša socijalno bedo mnogih delavskih družin, kar vse potrjuje podpisani tedajni vikar Henrik Černigoj, ki je vložil to listino v temeljni kamen nove cerkve.

V Lokavcu pri Ajdovščini dne 23. aprila 1933.

Henrik Černigoj

vikar

[600] Giovanni Sirotti (Sirotich) (1883–1955), rojen v Balah v hrvaški Istri, je bil po odstopu goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja leta 1931 imenovan za apostolskega administratorja goriške nadškofije in je to službo opravljal do imenovanja novega goriškega nadškofa Carla Margottija leta 1934. Sirotti se je v zgodovino zapisal kot zagrizen italijanski nacionalist ter somišljenik fašizma in njegove potujčevalne politike. *PSBL*, 14. snopič, Gorica 1988, str. 371: Tomaž Simčič, geslo Sirotti (Sirotich) Giovanni.

Potem se je začelo zidanje pod vodstvom zidarskega mojstra Venceslava Lozarja, ki se je z omenjeno pogodbo zavezal, da bo vodil vse delo in pravočasno naročal potrebni material, pa tudi, da bo ščitil koristi cerkve, skrbel, da ne bi po nepotrebnem zapravljali materiala in dela, ter da si bo z zgledom in svojim delom prizadeval za dober potek zidave. Dogovorjeno je bilo tudi, da bo sam izbiral delavce, zlasti zidarje.

Glava lista iz notesa zidarskega mojstra Lozarja

Med potekom zidave pa je prihajalo do nesoglasij v zvezi z »robotnim delom«, ki so ga nekateri opravili, drugi pa so bili skoraj za vsako delo vsaj skromno plačani. »Višek vsega,« piše vikar v kroniki te zidave, »pa je bil trenutek, ko je sredi največjega razmaha pri gradnji cerkve nenadoma začela goreti stara mojstrova hiša prav blizu gradbilišča. Sam je že poprej odpotoval – zidarjem je povedal, da gre v Gorico za potreben material – in ko so hoteli gasiti, je bilo vse skrbno zaprto, celo branili so reševati inventar. Vsem je bilo jasno: od kje požar, kar se še danes šušlja (polita nafta in zraven sveča)! V spominu zidarjev in drugih je še vedno živ ukaz: 'Sedaj malo apna, dosti peska,' med malto namreč, 'sedaj pa dosti apna in malo peska …' Istočasno je namreč po požaru gradil cerkev in svojo hišo in delavci so po tem vedeli, za kam bo naročena malta … ali zaradi štednje ali zakaj – dejstvo je, da je vsa zgradba slaba, zlasti omet zidu prav zaradi preslabega materiala.«

Domačini so opravili tudi vsa ključavničarska in mizarska dela. V prvem tednu julija leta 1935 je zidarski mojster Lozar snel zvonove iz starega zvonika in jih postavil v zvonik pri novi cerkvi.[601]

V istem mesecu so bila vsa dela končana in lokavški vikar se je že vselil v novo župnišče, ki je povezano s cerkvijo.[602] V nedeljo, 21. julija, se je pri cerkvi zbrala velikanska množica ljudi, predstavniki italijanskih oblasti in lepo število duhovnikov. Ob deseti uri je črniški dekan Alojzij Novak ob asistenci Alfonza Blažka, vikarja v Kozani,[603] in drugih duhovnikov blagoslovil novo vikarijsko cerkev sv. Lovrenca in dva nova kipa za stranska oltarja. Nato je v italijanščini nagovoril predstavnike oblasti, potem pa je imel še ohrabrujočo pridigo slovenskim vernikom v slovenskem jeziku. Še istega leta je bil vikariat Lokavec s škofijskim dekretom povišan v župnijo.[604]

V župnijskem arhivu je še precej drugega spisovnega gradiva o zidanju nove cerkve, v katerem najdemo tudi podatke o gradbenih delavcih, ki so sodelovali pri tem, in o materialu, ki so ga nabavili zanjo.

Kamenje za zidanje cerkve so kopali v več kamnolomih. Po odškodninah za kamnolome in kamenje je videti, da so ga v decembru leta 1931 in v letu 1932 lomili na svetu Leopolda Lokarja, gospoda Franca Hmeljaka in Marije Kovač.[605] Ta se je za kopanje kamenja na njenem svetu na Renkovšu z mojstrom Lozarjem dogovorila, da bo kot odškodnino za vsak kvadratni meter prekopanega zemljišča dobila po dve liri in pol. Plačani so bili tudi delavci, ki so lomili kamenje v kamnolomih in kopali pesek v peskokopu,

[601] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji. Nova cerkev*: Henrik Črnigoj vikar, Pro memoria. Lokavec dne 28. julija 1935.

[602] Zaslužni dušni pastir Henrik Černigoj, ki je v lokavški duhovniji deloval kar šestinpetdeset let, se je rodil 7. oktobra 1874 v Dobravljah, v duhovnika je bil posvečen leta 1898 in umrl v Lokavcu 7. avgusta 1964. *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, str. 416–417.

[603] Duhovnik Alfonz Blažko (1869–1938) je bil vnuk zidarskega mojstra Mihe Blažka. *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, str. 412–413.

[604] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji. Nova cerkev*.

[605] Leopold Lokar je živel pri Jənkovih v Lokavcu na današnji hišni številki 26; Franc Janez Hmelak - Franjo Hmelakov je bil (vele)posestnik in lesni trgovec na današnji hišni številki 8; Marija Kovač - Frlanova pa je bila z današnje hišne številke 118. Podatki rodoslovca Uroša Kovača.

ter vozniki peska,[606] med katerimi je bil tudi Karel Blažko.[607] Opečne zidake, planete in korce so nabavili pri podjetju Saunig & Nemec v Biljah, apno pa so kupili v apnenici Luigija Tacchina v Solkanu.

V modrem zvežčiču, v katerega je vikar Črnigoj po datumih zapisoval stroške za zidanje nove cerkve v Lokavcu, je precej podatkov o mojstrih različnih strok, ki so sodelovali pri tem delu. Arhitektu Fabianiju so za njegovo delo plačali 1.250 lir. Koliko je prejel zidarski mojster Venceslav Lozar, ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ker iz skopih zapisov ni jasno razvidno, koliko je bilo namenjeno za njegovo delo in koliko za plačilo delavcev.

Domači **kamnosek Filip Petrovčič** je v letu 1932 pri lomljenju kamna za cerkev delal 212 ur in zaslužil okroglo 353 lir; pri enem plačilu je tudi podatek, da so mu za uro dela plačali 1,80 lire. V tistem letu je med stroški tudi več plačil kovaču Andreju Kavčiču za kovanje oziroma klepanje kamnoseških špic in za železo.[608]

Leta 1933 je osem neimenovanih delavcev lomilo kamen v kamnolomu in kopalo *fundo*, s priimkom je omenjen le neki **Čibej**, ki je kopal pesek in *šudər*. Istega leta je neimenovani kamnosek sklesal kamnit križ in zanj prejel 260 lir. Iz delnih obračunov, tako imenovanih »delovskih računov« z datumi od 24. junija do 23. septembra 1933, zvemo, da sta takrat za cerkev delala tudi brata **kamnoseka Alojz** in **Peter Lukančič** iz Kamenj oziroma Skrilj, ki sta verjetno lomila kamen v kamnolomih in sta bila plačana po 1,20 lire na uro. Poleg zidarskega mojstra Venclja Lozarja je pri cerkvi delalo dvanajst zidarjev, ki so z mojstrom vred zaslužili po dve liri, medtem ko so pomožni delavci dobili eno liro na uro.

Ti zidarji so bili: **Janez** in **Jožef Batagelj, Alfonz, Angel** in **Ciril Bratina, Ciril Cigoj, Anton Črnigoj, Hilarij Makovec, Franc Milost, Anton Rovtar, Alfonz Valič** in **Leopold Vodopivec**. V zapisih ni podatkov o njihovem krajevnem izvoru, na podlagi raznih drugih virov pa je za večino mogoče ugotoviti ali vsaj sklepati, od kod so bili. Jožef Batagelj je bil Piklov iz Kamenj, Ciril Bratina je bil iz Stomaža in poročen k Brgincovim oziroma Krstininim v Lokavec, Anton Črnigoj je bil prav tako Stomažan, Anton Rovtar je bil Tone Lavrinčkov iz Lokavca, Alfonz Valič Aržetov iz Stomaža, Leopold Vodopivec pa po domače Polde Šturmov iz Kamenj. Vsi so v nadaljevanju podrobneje predstavljeni v razdelkih po krajih, kjer so bili rojeni. V letih 1934–1935 se poimensko omenja še **kamnosek Andrej Lavrenčič** iz Koprive na Krasu,[609] ki so mu za nenavedeno kamnoseško delo plačali skupno 447 lir.

Iz končnega povzetka vseh stroškov in dohodkov v zvezi z gradnjo nove cerkve, ki ga je župnik Črnigoj zaključil šele 10. septembra 1941, je videti, da je bilo vseh stroškov za 134.073 lir, vseh dohodkov 127.073 lir, primanjkljaj 7.000 lir pa je župnik pokril iz lastnega žepa.[610]

Razglednica z novo cerkvijo in župniščem v Lokavcu, ko je bilo še obdano z zidarskimi odri

[606] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji. Nova cerkev*: Libro di lavoro e materiale per la costruzione della nuova chiesa parr. in Locavizza di Aidussina (Gorizia); pisna izjava posestnice Marije Kovač z dne 16. decembra 1931.
[607] Karel Blažko (1871–1948) je bil vnuk Mihe Blažka.
[608] Kovač Andrej Kavčič je živel pri Kaučevih na današnji hišni številki Lokavec 10. Podatek rodoslovca Uroša Kovača.
[609] To je bil Andrej Lavrenčič mlajši (1896–1943), sin Andreja iz kamnoseške rodovine Oštiracov v Koprivi. Več o njem glej v Premrl, *Kraški kruh*, str. 198, 200–201.
[610] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji. Nova cerkev*: modri zvezek Stroški za zidanje nove cerkve v Lokavcu.

Kamnita nabožna znamenja – kapelice in *pili*

V vipavskih vaseh na pobočju Trnovskega gozda oziroma Čavna je videti številne zidane kapelice, medtem ko je nabožnih znamenj iz klesanega kamna razmeroma malo, so pa zato tem bolj dragocena. Večinoma so oblikovana kot samostojna slopna znamenja ali kot v fasade vzidani reliefi.[611]

Prščev pil v Vitovljah

Vitovlje

Največ takih klesanih nabožnih znamenj je (bilo) v **Vitovljah**, ki premorejo tudi največ cerkva v Vipavski dolini. Na ovinku ceste v zaselku Užiče, pod domačijo Prščevih s hišno številko 2, stoji **Prščev *pil***. To je kamnito znamenje, sklesano iz apnenca, s krepkim slopom, na katerem je dvokapna hišica z nišo, ki se na tri strani odpira s polkrožno zaključenimi linami in je prvotno verjetno imela skrilnato streho. Na trikotnem zatrepu nad prednjo lino sta vklesana letnica izdelave 1874 in Jezusov monogram IHS, v niši pa je ulit Marijin kipec. Po družinskem izročilu Prščevih je bil *pil* postavljen v zahvalo za Prščev mlin, zgrajen leta 1867.[612]

Na ravnici v Liskóvci, kakšnih petsto metrov dalje od Marijine cerkve na Vitovljah, je slikovita **kapelica sv. Lucije** na veliki *krepi*, ki se je kdove kdaj odtrgala s pobočja in obstala na tistem mestu. Podolgovata položna skala je na prednji strani nizka in zlahka dostopna, na zadnji pa precej visoka, kot nalašč za postavitev nabožnega znamenja. K njemu vodi deset preprostih kamnitih stopnic, oblikovano pa je kot hišica iz klesanega kamna z dvokapno streho na nizkem zidanem podstavku. V plitvi niši je bil kamnit relief sv. Lucije, a je bil pred leti ukraden in nato nadomeščen z novo kamnito podobo svetnice s prevezanimi očmi, ki jo je sklesal domačin Dušan Vetrih.[613]

Kapelico so posvetili sv. Luciji, zavetnici vida in oči, ker je na skali nekaj *škavnic* ali *ložin*, v katere se lovi deževnica; ta voda ostaja stalno v njih, ne presahne niti v najhujši suši in se nikoli ne usmradi, po ljudski veri pa je zdravilna za bolne oči. Zato so si hodili tja spirat oči, da bi bolje videli.[614] Legenda govori celo o Marijinih solzah, ki da se nabirajo v teh *škavnicah*. Benedikt Batič - Škoršičkin iz Vitovelj mi je pravil, da mu je oče nekoč, ko so tam kosili, zvečer ukazal, naj pobere vodo iz *škavnic* in jih očisti glena. Storil je tako, naslednje jutro pa je bila v njih spet voda. Po pripovedovanju vitovskega zvonarja Rafaela Gleščiča je menda na tistem mestu že prej stala neka kapelica, ko se je tja privalila skala, pa jo je razbila, zato so potem kapelico postavili nanjo.[615]

---

[611] Podobno oblikovana slopna znamenja so tudi v Vipavi, na Gradišču pri Vipavi in na Erzelju v gornji Vipavski dolini.

[612] Sporočili Magde Peršič, Vitovlje 2, in Tonija Peršiča, Vitovlje 2B.

[613] Ob tem očarljivem skladju dela človeka in narave mi prihaja na misel napis v bohoričici iz leta 1825: BOG INO ZHLOVEK JE USE TO STORILO, ki je vklesan na slopnem znamenju pri braniškem zaselku Mesarji, kjer se križata cesti Branik–Štanjel in Branik–Spodnja Branica. Prvi ga je objavil etnolog Milko Matičetov. Glej Matičetov, Milko, Primorski ljudski napisi 83, *Ljudski tednik*, 15. septembra 1950, letnik 5, št. 231, str. 8.

[614] Rafael Gleščič, Vitovlje 13, je povedal, da se je nekdo iz njih delal norca, češ da so si tam spirali krmežljave oči, ker se zjutraj niso umili.

[615] Povedali so: Tone Košuta, Šempas 50; Marjo Peršič, Ravne 6; Jože Lipovž, Osek 1A; Benedikt Batič, Vitovlje 44, in Rafael Gleščič, Vitovlje 13. Zadnji, ki je bil vitovski zvonar in zelo zanimiv pripovedovalec, je bil znan tudi po svoji bujni domišljiji.

Levo skupina pohodnikov iz Ajdovščine na kapelici sv. Lucije, foto Rudolf Brajnik, 19. 6. 1930. V sredi kapelica v novejšem času, desno zgovorni vitovski zvonar Rafael Gleščič, ki mi jo je prvi pokazal

Pri Grudnovih v Užičah, Vitovlje 14, je bil visoko na fasadi vzidan **relief Križanega**, naivno ljudsko delo, ki je zdaj na ogled v notranjem lapidariju Goriškega muzeja v gradu Kromberk. Ob straneh anatomsko nesorazmerne podobe Križanega sta shematično upodobljeni lebdeči figuri, najbrž dva angela, ki sta obrnjeni proti njemu in z dvignjenima posodama prestrezata kri iz njegovih z žebljema prebitih dlani, nad prečnikom križa pa sta komaj opazni ptici. Mere reliefa so: 61 cm × 33,5 cm × 10 cm.

Še en **relief Križanega** je bil pri Uršnih v Vitovljah 29, a se žal ni ohranil.[616] Na fotografiji iz leta 1981 je videti, da je bil tudi ta vzidan visoko na fasadi, skoraj pod strešnim kapom, pod njim pa je bila polica z bujno razraslim netreskom, ki po ljudskem verovanju varuje hišo pred strelo.

Levo relief Križanega na hiši Grudnovih v Vitovljah, fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica; v sredi isti relief v notranjem lapidariju Goriškega muzeja. Desno relief Križanega pri Uršnih v Vitovljah, fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

[616] Informacijo o obeh reliefih Križanega je prispeval Toni Peršič iz Vitovelj 2B.

V Vitovljah je še eno naivno ljudsko delo v kamnu – **relief Matere božje z Detetom** na cerkvi sv. Petra. Njegova lokacija je nenavadna, saj bi bolj spadal k Marijini cerkvi na Vitovljah, v kateri sta dva gotska obočna sklepnika z enakim nabožnim motivom. Vzidan je nad glavnim portalom z letnico 1879, ki morda okvirno označuje tudi čas nastanka tega reliefa. Na spodnjem delu reliefa je vklesan zagoneten okrajšan latinski napis, ki je v zvestem prepisu videti takole: GR: M: DEI × VA:. Najverjetneje bi ga lahko brali kot: GR(ATIOSA) M(ATER) DEI V(ITOVSK)A, v prevodu: *Milostna Mati božja Vitovska*.[617]

Marijina podoba, foto Marko Premrl

Osek

V brežini pod pokopališčem **v Oseku** stoji kapelica iz sivega peščenjaka, ki je oblikovana podobno kot tista v Užičah, le da je bolj umetelno izdelana in ima tudi strešico. Podstavek in slop sta okrašena z velikima romboma, hišica pa ima ločno nišo, obdano s trebušastima stebričkoma z izvirno oblikovanima kapiteloma, v kateri je novejši Marijin kipec. V nadločjih nad nišo sta okrogla vložka iz belega marmorja, na desnem licu hišice je reliefno sklesan kelih, na levem pa križ s podstavkom. Reliefna letnica pod nišo pove, da je bilo znamenje narejeno leta 1881.

O tem znamenju, ki mu rečejo **»Cekova kapelca«** ali »Cekov pilčk«,[618] se ve, kdo ga je sklesal. Vincenca Gleščič - Cena Markova iz Oseka je povedala, da je *kamnato* kapelico pod *žegnom* naredil njen *nono* **Anton Batič** (1824–1914) pri Cekovih v Oseku.

Edvardu Badaliču, po domače Ediju Šoštarjevemu, pa je oče pravil, zakaj jo je naredil. Po njegovih besedah je Cekov šel za delom in zaslužkom v Južno Ameriko in tam tudi dobro zaslužil. Ko se je vračal iz Amerike, se je parnik, s katerim se je peljal, znašel na razburkanem morju in v tisti nevarnosti se je zaobljubil, da bo, če pride živ domov, napravil kapelico Materi božji.

Cekov pilčk iz leta 1881 pod pokopališčem v Oseku. Levo fotografija Ivana Sedeja iz junija 1966, fototeka INDOK centra

[617] Za razlago napisa se zahvaljujem upokojenemu koprskemu škofu Juriju Bizjaku.
[618] Povedala sta Jože Batič, Osek 52, in NN iz Oseka.

Vrtovin

Pri Kocjanih v vrtovinski Podgori je ob poti pred domačijo Štancarjevih skromnejše **slopno znamenje**, prav tako kot tisto v Oseku sklesano iz *sivega kamna*. Na preprostem podstavku stoji vitek *pilašter* kvadratastega prereza, na njem pa hišica s pravokotno nišo, zaprto s steklenimi vratci, in strmo štirikapno streho z železnim križcem na vrhu. Podstavek in slop sta obdelana s špico, hišica s streho vred pa ima zglajene ploskve. V gornjem delu slopa sta vklesani inicialki A. C., v zglajenem napisnem polju pod njima pa je vrezana letnica 1903. Po vrtovinskem izročilu *je pil skresal* kamnosek **Anton Copič mlajši** (1876–1943) iz Štancarjeve hiše.

Njegovo delo je tudi skromnejša in močno poškodovana kamnita **kapelica Pri pilu**, postavljena na pokončno skalo blizu nekdanjega rimskega vodnega stolpa pod Svetim Pavlom. Po ustnem izročilu je bila v njej *božja martra*, ki je bila leta 1942 s kapelico vred razbita.[619] Mere tega prežitka so: 25,5+ cm × 21 cm × 16 cm. Kot je mogoče sklepati po ohranjenem spodnjem delu kapelice, je imela obliko plitve niše, ki je bila verjetno pokrita z nekakšno strešico. Pod nišo je še videti poškodovan datum: ker v njem manjkajo prve tri števke letnice, ga je mogoče brati kot 15. 9. 1909 ali 1919. Spodaj sta še inicialki Antona Copiča.

V osrednjem delu Vrtovina je na zidu med novo hišo Jožice in Mirkota Lisjaka ter Jožičino rojstno hišo, ki se ji je po domače reklo pri Jernejčkovih, vzidana klasično oblikovana **zidna kapelica** iz sivega apnenca, posvečena nadangelu Mihaelu. Njeno polkrožno sklenjeno nišo uokvirja ločni portal z nadločjema, nad njim pa je trikotno čelo s križem na vrhu. Na podstavkih portala sta sklesani šesterolistni rozeti, na pokončnikih in v nadločjih so tradicionalni slovenski nageljni, v trikotnem čelu pa je golobica z oljčno vejico v kljunu in zrcalnim napisom PAX. V niši je ulit bel kipec sv. Mihaela, ki ima na podstavku sklesan napis: Nadangel Mihael, 15. 8. 2022.

Kapelico je na pobudo Jožice Lisjak sklesal njen svak **Simon Čermelj**, ljubiteljski kamnosek. Simon se je rodil 14. oktobra 1945 v družini Jožefa Čermelja in Antonije z dekliškim priimkom Čermelj pri Malnarjevih v Vrtovinu 69. Leta 1973 se je poročil s sovaščanko Marto Kandus - Jernejčkovo, s katero sta živela Na Brajdi v

Štancarjev pil pri Kocjanih s podpisom kamnoseka Antona Copiča in letnico 1903

Zidna kapelica v Vrtovinu, ki jo je sklesal ljubiteljski kamnosek Simon Čermelj

[619] Povedal Jožko Lozar, Vrtovin 107.

Vrtovinu 57A. Umrl je 12. maja 2025. Izučen je bil za ključavničarja in je ta poklic opravljal vso svojo delovno dobo. Ko se je upokojil, se je pridružil ljubiteljski skupini kamnosekov v Vrhpolju. Ustvaril je številna dela v kamnu, večinoma posode različnih oblik, pa tudi kip sv. Pavla. Dosti jih je podaril rojakom po svetu, tako da so zdaj na vseh celinah. Z Jožkotom Vodopivcem iz Kamenj sta sklesala tudi napisne plošče za novi zvonik pri cerkvi sv. Pavla nad Vrtovinom.[620]

Ravne

Na domačiji Košutovih pri Ušajih na Ravnah je na čelni strani vetrnega zida, ki varuje dvoriščno pročelje hiše pred burjo, približno tri metre od tal – v višini balkona – vzidan relief z zelo naivno oblikovano **podobo Križanja**. Njegove mere so: 40 cm × 25 / 28 cm × 8 cm. Ob straneh je na zid pritrjen z dvema *čevilama*, spodaj pa je podprt z vzidano podkvijo. Po pripovedovanju gospodarjev Franca in Milana Košute je bil kamniti »Kristus na križu« prvotno nad nekdanjim *portonom* v severni fasadi hiše, kjer je bil najprej vhod vanjo; ko so hišo prezidali in njeno lice obrnili na jug, pa so ga prestavili na sedanje mesto.

Relief Križanja z zagonetnimi kraticami in letnico 1770 pri Košutovih na Ravnah

Križani je upodobljen z žarki nad glavo, akronim INRI pa je izjemoma vklesan na deblu križa pod njim. Na levi strani pod križem je majhna frontalno upodobljena figura, ki spominja na krilatega angela, na desni pa lebdeča svetniška figura z vrezanim žarkastim obstretom, ki gleda proti Križanemu. Pod njima sta vklesani krajšavi: levo ANG:, desno M: V:. Na izbočenem spodnjem robu sta levo inicialki V: G:, desno pa je letnica 1770.

Ti napisi, ki jih je treba brati kot krajšave v latinskem jeziku, so prava zagonetka. Prvi dve krajšavi ANG. in M. V. se očitno nanašata na figuri nad njima. V upodobitvah Križanja običajno stojita pod križem sv. Janez Evangelist in Jezusova mati Marija, v tem primeru pa se zdi najbolj verjetno, da sta upodobljena angel in Marija Devica (*Maria Virgo*). Trši oreh sta domnevni inicialki, ki ju beremo kot V. G. oziroma U. G. – v preteklosti so namreč pogosto pisali V namesto U. Inicialki lahko označujeta hišnega gospodarja, ki je leta 1770 naročil ta relief, ali pa kamnoseka, ki ga je sklesal. Možno bi bilo tudi, da sta bila gospodar in kamnosek ista oseba, zato je ta uganka še tem bolj zanimiva.

Po vsej verjetnosti se je s tema inicialkama podpisal ali dal podpisati **Jurij Ušaj**, v črniški rojstni knjigi vpisan kot »Georgius Vssai«, rojen 8. aprila 1726 v družini Valentina in Marjete Ušaj, v katerem kraju se je rodil, pa ni navedeno. V črniških matičnih in družinskih knjigah dalje najdemo, da se je leta 1755 na Ravnah – hišnih številk takrat še ni bilo – poročil z Marjeto Koršič iz Črnič, datuma smrti pa mi ni uspelo najti. V prvi črniški družinski knjigi iz začetka 19. stoletja, ki so jo začeli pisati po Jurijevi smrti, najdemo njegovega sina Mateja, rojenega leta 1762, kot družinskega očeta pri Drmanovih na

[620] Podatke o Simonu Čermelju je prispeval rodoslovec Jože Gulje.

hišni številki Ravne 4. Ker so se kasnejši rodovi Drmanovih, ki so živeli na novejši hišni številki 5, kot bomo videli v nadaljevanju, ukvarjali s kamnoseštvom, morda ni za lase privlečena domneva, da je kot ambiciozen kamnoseški samouk morda kamen klesal že njihov prednik Jurij.[621]

Pri Kovačevih v ravenskem zaselku Ipavci je v kamniti južni fasadi *štale* **kapelica v obliki ločne zidne niše**, ki ima v zidanem loku namesto običajnega kamna v obliki zagozde vzidano gotsko figuralno konzolo z naivno sklesano podobo bradatega moža s sklenjenima rokama, ki je najverjetneje prežitek katere od ravenskih gotskih cerkva.[622] O tej nenavadni starinski podobi, ki je burila domišljijo vaščanov, se je sčasoma spletlo izročilo, da jo je sklesal Drejče Kovačev - **Andrej Ušaj**.[623] Po drugi verziji vaškega izročila pa jo je naredil zidarski mojster Jožef Ušaj »tretji ali četrti rod nazaj«; ta je tudi sezidal dva kamnita mostova pred Zaloščami, ki sta stisnjena z železnimi ključi.[624]

Hišno izročilo, ki sem ga zapisal leta 1990, pravi, da sta *štalo* pred več kot sto leti zidala brata Drejc in Jože Ušaj, kamen zanjo pa *so rili* v vinogradu V Kucljih. Sedanji gospodinji Ivanki Ušaj je pokojni tast še natančneje povedal, da je bila *štala* dokončana, ko je on imel štiri leta.[625] »Tisto kamnito glavo« pa je v času, ko so zidali *štalo*, od nekod prinesel Polde.[626]

Če gremo po sledi hišnega izročila Kovačevih o zidanju *štale* in o kapelici, najdemo v družinski knjigi podatke, da sta bila Jože in Drejc sinova Andreja Ušaja in Jožefe z dekliškim priimkom Ipavec. **Jože Ušaj** se je rodil 17. marca 1855 v Ravnah 12 in se leta 1890 poročil z Marijo Cigoj iz Gojač, umrl pa je 8. januarja 1939.[627] Utegnil bi biti istoveten z Jožefom Ušajem, ki je v letih 1882–1884 zidal cerkev v Črničah. V njunem zakonu se je leta 1896 rodil sin Polde. Jožetov brat

Gotski figuralni kapitel v ločni niši na južni fasadi štale Kovačevih na Ravnah

Komaj prepoznavna glava iz slabo obstojnega peščenjaka na vogalu hiše Tonkovih na Ravnah

[621] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1726–1791, poročna knjiga 1719–1784, družinski knjigi I in II.
[622] Nad Ravnami so ostanki cerkvice sv. Petra in Pavla, v Tabru je bila cerkvica sv. Katarine, nedaleč od Kovačevih pa še stoji cerkev sv. Janeza, ki je bila prezidana v 19. stoletju. Naj omenim, da je na Vipavskem še več takih gotskih prežitkov. V Selu, na primer, je na hišni številki 15 v neposredni bližini tamkajšnje cerkve vzidan redek primerek figuralne konzole z vklesanim kamnoseškim znakom.
[623] Povedal Marjo Peršič, Ravne 6.
[624] Povedal Alojz Košuta, Ravne 13.
[625] To je bil Karel Leopold Ušaj, ki se je rodil leta 1896, torej je bila *štala* sezidana okrog leta 1900.
[626] Povedala sta Milko in Ivanka Ušaj, Ravne 11.
[627] V mrliški knjigi njegov poklic ni naveden.

Drejc se je rodil 28. novembra 1857 in je verjetno bil pri hiši za strica. Potem se v družinskih knjigah ne omenja več in sled za njim se izgubi.[628]

Poleg kapelice s prazno nišo pri Kovačevih je treba omeniti še razmeroma veliko **kamnito glavo** iz sivega peščenjaka na zadnjem vogalu hiše Tonkovih (*Tuonkovi*), prav tako pri Ušajih, ki jo je skoraj do nespoznavnosti obgrizel zob čas. Peterooglati gornji del nakazuje, da je bila tudi ta prvotno cerkvena obočna konzola. Njene mere so: 34 cm × 20 cm × 10 cm.

Po pripovedovanju Marja Peršiča - Tonkovega je bila ta glava na vogalu hiše kakor nekakšen *pil*, zato so se ljudje, kadar so šli mimo nje k maši v nekdanjo cerkvico sv. Petra in Pavla nad vasjo, zmeraj *užegnali*.

Gotska ženska figuralna konzola s kamnoseškim znakom na lopi pri hišni številki 15 v Selu

Kamnje

Pred domačijo Pavla Petra in Marije Bratina na Toninovšu **v Kamnjah** stoji novejše izvirno oblikovano **kamnito znamenje**, delo **Vida Premrla**, tedaj župnika v Slivju.[629] Znamenje, ki je visoko ravno en meter, je sestavljeno iz dveh vzporednih pokončnih kamnov trikotnega prereza, ki nosita manjši vmesni kamen z izdolbeno nišo, v kateri je reliefna podoba Križanega. Nad Križanim je sklesan napis: JEZUS, SLAVA TI, spodaj pa sta ob njem še grški črki alfa in omega, ki simbolizirata začetek in konec. Na levi strani niše je v pokončni smeri vklesana rimska številka XXXXIII, ki pove, da je to že triinštirideseto avtorjevo kiparsko delo.

Prednja stran vseh treh sestavnih delov je grobih, naravnih oblik, notranji stranici pokončnikov pa sta ravni in okrašeni s pokončnima cvetnima vejicama. Levi pokončnik ima na zadnji strani še eno zravnano stranico z napisi. Na njej se od zgoraj navzdol vrstijo monogram MPP, ki sporoča imena naročnikov Marije in Pavla Petra Bratine, v sredi je napis: V ČAST / KRIŽANEMU / ODREŠENIKU, nižje pa: POSTAVILA / DRUŽINA / BRATINA / 29. 9. 2012. Spodnji del krasijo prekrižani vejici in sveča. Znamenje je spomin na vrnitev Toninovega vnuka in dediča Pavla iz Ljubljane v Kamnje, na rodno Toninovino. Prav na dan, ki je vklesan na znamenju, so v Kamnjah praznovali *šagro* sv. Mihaela in je znamenje blagoslovil kamenjski rojak Božo Rustja v navzočnosti drugih duhovnikov, prelatov in številnih domačinov.

---

[628] ŽA Črniče, rojstna knjiga Črniče 1854–1893, družinski knjigi Vc in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[629] Vid Premrl, duhovnik, pesnik in kipar samouk, se je rodil 14. junija 1941 v družini Antona Premrla in Rozalije z dekliškim priimkom Vadnjal na domačiji Gabrovških v Šmihelu pod Nanosom 66. Šolal se je na nižji gimnaziji v Postojni in v srednji verski šoli v Vipavi, doštudiral je na teološki fakulteti v Ljubljani in leta 1969 prejel mašniško posvečenje. Najprej je šel za kaplana v Ilirsko Bistrico, nato je bil dušni pastir na Pregarjah in Premu v Brkinih, v Oseku na Vipavskem, v Košani in nazadnje v Slivju v Brkinih, od koder je upravljal tudi župnijo Brezovica. Po upokojitvi je ostal v Slivju kot duhovni pomočnik v župniji Hrpelje - Kozina. Več o njem in njegovih kiparskih delih glej v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 534–536.

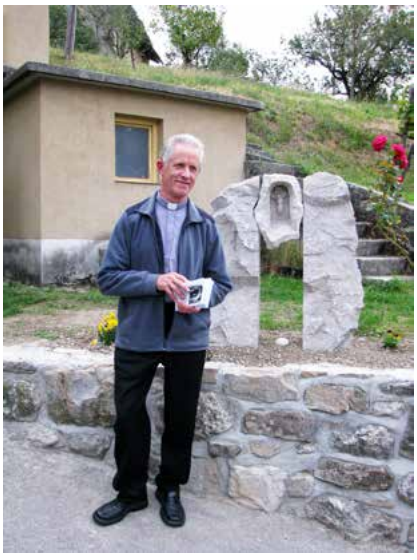

Levo duhovnik Vid Premrl ob nabožnem znamenju na Toninovšu, ki ga je sam sklesal, desno slovesna blagoslovitev tega znamenja 29. septembra 2012

Dobravlje

Sredi okrasnega vrtička Na kržišu na jugozahodnem robu Dobravelj, kjer se cesta iz vasi križa s cestami v dobravska zaselka Pikče in Kozjoparo ter v Velike Žablje kot tudi s potjo v polje, stoji visok kamnit *pil*, zato se je tam reklo tudi Pri pilu (*Pər pili*). *Pil* je tipično kamnito slopno znamenje, ki ima stopnjevan podstavek, kvadratast slop in hišico s piramidno streho na njem. Z višino 3,72 m je najvišje tako znamenje na območju srednje Vipavske doline. Tristopenjski podstavek in slop sta sklesana iz krajevnega sivega peščenjaka, hišica pa iz svetlo sivega školjčnega apnenca s Krasa. Prvi in drugi del podstavka sta grobo obdelana, tretjega krasi mrežast vzorec, slop je obdelan s krempačem, hišica pa z zobatim kladivom.

Hišica ima na vseh štirih straneh ločno zaključene niše: severna in zahodna sta globlji, drugi dve bolj plitvi. Vse imajo reliefne okvirje, ki posnemajo obliko portalov, nad njimi pa sta sklesani po dve prekrižani cvetni vejici. V nišah so bile oljne podobe na *plehu*, ki jih je po ustnem izročilu naslikal neki slikar iz Ajdovščine. V severni niši je bilo po istem izročilu Srce Jezusovo, v zahodni Srce Marijino, na južni strani podoba sv. Antona Puščavnika, na vzhodni pa sv. Cirila in Metoda. Okrog leta 1975 so te podobe sneli, ker so zarjavele. Še prej pa so menda bile v teh nišah podobe sv. Barbare, sv. Petra in Pavla, sv. Polone, Marijina in še ena podoba, prav tako vse na pločevini. Na vrhu piramidne strešice je kamnito jabolko, v katero je vsajen železen križec.

Še bolj zanimivo je to znamenje zaradi napisov, vklesanih na gornjem delu slopa in spodnjem delu hišice, ter bogatega in pestrega ustnega izročila v zvezi z njegovim nastankom. Napisi, ki štejejo dve, tri, največ štiri vrstice, se začnejo na severni strani. Na hišici si v zvestem prepisu sledita napisa: Spomin Ivana, Ipavic. 1885. / Is sekou je. Miha, Orel. Skopo. Na slopu pa se vrstijo: S. PeteR IN PaVL Za NaS BoGa Pro- / S- ŠTeFaN × Za NaS BohCa PrOS / S- JaNeZ - IN MarKo Za NaS BohCa Pro / SV- MaRIa S- BarBora IN POLONa PROSIte Za NaS +.

Kot je videti v teh zvestih prepisih, sta napisa na hišici v običajni pisavi z uporabo velikih začetnic in malih črk, medtem ko se v napisih na slopu poljubno mešajo vélike in male črke, ki pa so vse približno

enako visoke. Pisava na slopu je tudi na poseben način stilizirana. Posebnosti so še, da je črka S v večini primerov zrcalne oblike, enkrat sta zrcalno obrnjeni tudi črki J in Z. Na nekaterih črkah I so trikotne pike; kadar je kamnosek pri klesanju napisov zašel v prostorsko stisko, pa si je pomagal tudi z enklavami male črke h v velikem C-ju in celo z izpuščanjem zadnjih delov besed. Vse to kaže na manj izobraženega kamnoseka od Mihe Orla, ki se je podpisal na hišici.

V skopeljski družinski knjigi najdemo, da se je **Miha Orel**, ki se je podpisal na hišici kot kamnosek, rodil 3. septembra 1852 v družini Jožefa Orla in Terezije z dekliškim priimkom Turk pri Orlovih v Skopem na Krasu, se leta 1879 poročil s sovaščanko Vincencijo Gec od Blažkovih ta bogih in umrl 13. decembra 1919.[630] Kdo je izdelal ostale dele znamenja, ne pomni niti krajevno ustno izročilo, sodeč po domačem kamnu, pa so nedvomno delo anonimnega kamnoseka spod Čavna.

Pil Na kržišu v Dobravljah. Foto Andrejka Ščukovt, 5. maja 2020, fotodokumentacija ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Naročnik **Ivan Ipavec**, po domače Dúnkač, je bil doma iz dobravskega zaselka Pikči. Rodil se je 19. maja 1835 staršem Janezu Ipavcu in Uršuli z dekliškim priimkom Furlan ter se leta 1857 poročil z Ano Mihelj z Brij.[631] Kdaj je umrl, ni znano, verjetno zato, ker se je – po ustnem izročilu – odselil v Ameriko. Ker se mu v zakonu ni rodil sin, je po pripovedovanju vzel za svojega Jožeta Lozarja iz vrtovinske Podgore.[632] Ta se je oženil z neko žensko s Preserja, a je do današnjih dni tudi on že umrl, prav tako njegov sin.

O Dunkaču je več Dobravcev povedalo, da je bil zidarski mojster, ki je med drugim zidal kamniti most čez potok Vrnivec v Dobravljah. Na *koropetu*, parapetnem zidu tega mosta, je bil tudi velik kamen, na katerem je pisalo, kdo in kdaj ga je naredil. En glas je omenjal letnico 1894 ali 1895, drugi, da je bil most sezidan okrog leta 1898. Tisti napisni kamen je menda kasneje vrgel v vodo Franc Lukančič

[630] ŽA Dutovlje, družinska knjiga Skopo 1895.
[631] ACAG, kopije rojstne in poročne knjige Rihemberk / Branik; ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga Vipavski Križ 11.
[632] V kamenjskih matičnih in družinskih knjigah zvemo, da se je ta Jože rodil leta 1870 pri Lukcovih v Vrtovinu 22, od tam šel v Dobravlje na takratno številko 13, se leta 1908 poročil s Frančiško Žerjal in že v začetku leta 1914 umrl. Podatke mi je posredoval rodoslovec Jože Gulje.

iz Skrilj, sin kamnoseka Petra Lukančiča, ko se je napil na plesu v Dobravljah, po drugi verziji pa sta to storili dve pijanduri – dva Lukančiča.

Kako in zakaj je prišlo do tega, da je Dunkač dal postaviti opisano kamnito znamenje Na kržišu, si številni pripovedovalci niso bili edini. Njihova pričevanja so se razlikovala tudi po tem, da so mu nekateri namesto zidarskega pripisovali kovaški poklic, drugi so ga zamenjali z nekim Zgonikom od Zgonikovih v Dobravljah. Večina pa se je strinjala, da je bil povzročitelj vsega neki hudobnež in lažnivec iz Dobravelj, ki se je pisal Vrčon, rekli pa so mu »ta ležniv Petrinc« ali Lagáj.[633]

Ta Petrinc je mojstra Dunkača nekoč v gostilni tako razjezil, da je ta izbruhnil: »Userjem se nate in na cesarja!« Petrinc ga je zaradi te izjave ovadil oblastem, Dunkač, ki se je potem znašel v hudi stiski, pa se je zaobljubil, da bo, če se reši kazni, postavil kapelico Bogu na čast. In tako je tudi storil. Druga verzija pravi, da so se nekoč v gostilniški družbi menili o cesarju Francu Jožefu. Pridružil se jim je neki špicelj in jih začel provocirati s tem, da je pel hvalo cesarju. Ipavec, ki je bil tudi zraven, pa mu je zabrusil: »Bejži kje, poserjem se nate in na cesarja!« Oni ga je zaradi te izjave ovadil, potem so ga zaprli in mu sodili. Ipavec se je takrat zaobljubil, da bo v primeru, če se bo rešil, postavil *spomenik*. Nekateri pravijo, da se je na sojenju znal sam tako dobro izgovoriti, da so ga oprostili, in je potem v zahvalo za prostost postavil *pil*. Po izjavah drugih pripovedovalcev pa so ga iz zapora rešili domači župan, učitelj in *fajmošter*, ki so pričali njemu v prid. Potem je dal postaviti zaobljubljeni *spomenik* in se odselil v Ameriko. Še ena podrobnejša verzija te zgodbe, po kateri pa protagonist ni bil Dunkač, temveč veleposestnik Zgonik iz Vrčon konca v Dobravljah, ne omenja kakšnega konkretnega spora na začetku, temveč pove samo, da je tega Zgonika Petrinc oziroma Lagaj, ki je živel v istem koncu vasi, naznanil orožnikom, »da je proti cesarju in državi«. Prišli so ponj, ga vklenili in ga dolgo imeli zaprtega. Medtem pa je vaška trojka, *fajmošter*, učitelj in župan, hodila na glavarstvo v Gorico prepričevat oblastnike, naj ga spustijo, ker je nedolžen. »In so zvrtali, da so moža spustili na prosto.« Ko je prišel iz zapora, je postavil tisto kapelico, »da bodo vsi, ki lažejo, videli, kam pripelje laž«. Potem je prodal svoje premoženje, šel v Ameriko in se nikoli več ni vrnil.

S tem pa variant te zgodbe še kar noče biti konec. Ena se od doslej naštetih razlikuje po tem, da je Dunkač prišel v spor z mejašem svoje parcele v Vrčonkovcih, in ker je v jezi nekaj rekel tudi čez cesarja, ga je oni ovadil oblastem. Po zadnji različici, ki so mi jo povedali, se je prepir tako kot v večini doslej navedenih začel v gostilni, a je namesto Dunkača protagonist te zgodbe »mož iz Pikčev, po domače Preserjancov«. Ker je Preserjancu nekdo žugal, da ga bo zaradi nečesa šel ovadit, se mu je ta v jezi odzval: »Jast se poserjem nate in na cesarja.« Preserjanc, ki je bil zaradi tega resnično ovaden in bi moral dobiti visoko kazen, pa je bil oproščen in je potlej v zahvalo naredil ta *pil*. Iz teh različnih pripovedi je poleg osnovne zgodbe mogoče razbrati, kako je skozi čas pri prenosu od ust do ust prihajalo do mešanja in združevanja zgodb različnih oseb iz različnih generacij.

Pil na izpostavljenem mestu Na kržišu je dokaj srečno prestal zgode in nezgode dveh svetovnih vojn in modernih časov. Ko je leta 1945, ob koncu druge svetovne vojne, mimo njega korakala četa partizanov s Štefanom Jerkičem S kržiša na čelu, mu je neka prenapeta partizanka, ki jo je to nabožno znamenje zmotilo, rekla, ali ga še ne misli podreti, Štefan pa ji je odvrnil, da njemu ni prav nič napoti. Nevarnejši je bil neki voznik v kasnejšem času, ki se je verjetno pod vplivom maliganov z avtomobilom zaletel v *pil* in ga nekoliko premaknil, a ga je potem postavil nazaj na pravo mesto Štefanov vnuk Dušan Jerkič, sedanji gospodar hiše Na kržišu, ki je tudi ves čas oskrbovala *pil* in vrtiček okrog njega.[634]

[633] V Dobravljah so namreč bili še eni Petrincovi.

[634] O tej kapelici so pripovedovali: Zdenko Vrčon, Dobravlje 53; Franc Možina, Dobravlje 25; Miro Slokar, Dobravlje 105; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Herman, Vekoslava in Dušan Jerkič, Dobravlje 107; Ivan Marc, Dobravlje 23, in Ljubomir Vrčon, Dobravlje 9.

Tabor nad Dornberkom

Pil v Taboru nad Dornberkom pred restavriranjem

Podobna kapelica oziroma *pil*, ki je v celoti sklesan iz kamna, je v Taboru nad Dornberkom, na začetku vasi, nasproti Tončkovih na hišni številki 1. Tudi tukaj se reče Pri pilu. S ploščatega podstavka s profiliranim robom se dviga slop z nekoliko širšim podstavkom, na njem pa je hišica s strešico v obliki prisekane usločene piramide s kamnitim križem na vrhu. Vsi deli s križem vred so iz sivega kraškega apnenca z zelo opaznimi oblimi belimi školjčnimi lupinami.

Hišica ima spredaj globoko polkrožno zaključeno nišo, na straneh pa še plitvi niši enake oblike. V glavni niši je bila podoba brezjanske Marije Pomagaj na pločevini, zdaj pa je slika svetogorske Matere božje. V trikotastem napisnem polju na prednji strani strešice je vklesano znamenje IHS, v večjem napisnem polju v gornjem delu slopa pa beremo napis:

MARIJA
POMAGAJ.
Doronberg.
Ta,, 18 94 bor

Po vaškem izročilu je bil ta *pil* narejen kot nadomestilo, potem ko je bila v vasi uničena cerkev oziroma kapela Svete trojice.[635]

[635] Povedal Alojz Pelicon, Tabor 3.

III.

NEKDANJI NAČINI PRIDOBIVANJA IN OBDELAVE KAMNA TER KAMNARSKI POKLICI

Pridobivanje kamna v kamnolomih

»Špice so puojəle. Špice in məcuəle!«
Marjo Rustja - Goškov iz Skrilj

»O tuə jə šluo ku uəra k' so bli vəjəni.«
Maks Cigoj - Jurjev iz Malovš

Nekdaj so ljudje poznali vsako ped sveta okrog svojih vasi, pri obdelovanju kmetijskih zemljišč pa so spoznavali tudi različne vrste kamnin, njihove značilnosti in lastnosti, med drugim tudi uporabnost za gradbene in kamnoseške namene. V flišnem svetu so uporaben gradbeni in kamnoseški kamen najlažje odkrili v tako imenovanih *sapah* ali *səpah*, ki gledajo iz tal, in v grapah potokov, kjer je primerne sloje kamna razgalila voda.

Kadar so na takih mestih odpirali kamnolom, so morali navadno najprej odstraniti zemljo in *vrhno škərtnərijo*, se pravi nekoristno jalovino nad plastmi in skladi zdravega kamna. Odkopavali so jo s *pikonom* in postrgali s *šapo*. Temu so rekli, da *so odprli sapo*.

Kamnolomci, po starem so jim rekli *štancarji*,[636] so nato kopali, lomili ali *rili* kamen na več načinov. Če so bile v kamnolomu tanjše plasti ali *korši* z izrazitimi *žilami*, *plenami* (*pləne*) ali *špralami*, razpokami, v katerih so bile včasih tudi drobne plasti ilovice, so kamen kopali kar s *pikoni* (*pəkuən*) ali *rili na kontrapez* s *štajngulini* in različno velikimi, tudi do dva metra dolgimi *štajngami*. *Pikoni* so imeli kratko *špico* in dolgo *letvo*, *štajngulini* in *štajnge* so imeli na en kraj *špico*, na drugi kraj glavo ali *taco*, nekatere *štajnge* pa so imele na en kraj *špico*, na drugi kraj dleto ali *otko* (*uətka*).[637]

Kamen v debelejših skladih so navadno *odpirali* tako, da so vanj najprej po razpokah ali komaj opaznih plastnicah v primernih presledkih s špicami zasekali več zaporednih utorov. »Štancər jə točno vjədu, ki se mu bo uklalo.« Ti utori, ki jim v različnih krajih pravijo *kunira* ali *konjira* (*konira*), *jamca*, *grapca*, *žlebičk*, *luožk* ali *žlak*, so bili na primer deset centimetrov dolgi, zgoraj pet do šest centimetrov široki in do deset centimetrov globoki, če so klali debelo steno. Vanje so vložili oziroma zabili železne *zaguzde* ali *kajle*,[638] včasih tudi po dve tanjši zagozdi skupaj. Na obeh straneh zagozd so dodali še

[636] Z izrazom *štancarji* so poimenovali tako kamnolomce, ki so kamen *rili*, kot tudi kamnoseke oziroma klesarje, ki so kamen obdelali do končnih izdelkov.
[637] *Štajngam* so nekateri rekli tudi *prehštajnge*. Običajne so imele *taco* preklano kot parkelj, ruske pa ne. Povedal miner Stano Minkuž, Potoče 12.
[638] Samo v Ozeljanu sem za zagozde slišal neustrezen izraz *kunete*. Anton Batič, Ozeljan 102, je povedal, da so bile narejene *v žmuš*, kakor zagozde za les.

ploščat železen vložek ali tudi več takih vložkov, da so pri tolčenju po njih »prijele« in bolje »vlekle«. Zagozde so bile dolge petnajst, dvajset, do trideset centimetrov in precej široke. Za vložke so pogosto uporabljali kar odrabljene volovske podkve, ki so jim odsekali tako imenovane *peruti*, *roče* ali *repe*, sicer pa milimetrske *platəlce* ali *platənce*, nasekane iz obročev za *buče*, *regete*, *lame* in *lamce* ter razne *pljehe* ali *plješke*, »magari od konzervnih škatel«.[639]

Zagozde za lomljenje kamna

Zagozde so nastavili oziroma zabili v utore z manjšo macolo. Ko so bile vse zagozde v utorih, pa so začeli počasi *tərklat*, *gumpat*, tolči po njih z veliko macolo, ki je imela nekoliko zaobljeni, napeti čeli.[640] Tolkli so enakomerno in vztrajno enkrat po eni, enkrat po drugi *zaguzdi* in tako naprej v vrsti, da je bil njihov pritisk enakomeren po vsej dolžini.[641] Zmeraj *z mrtvim udarcem*, *na sladko*: tak tak tak, dokler se ni kamen *razplatil*, *utrgal* oziroma uklal.[642] »Tuə jim je šluo ku uəra k' so bli vəjəni.«

Zgoraj platəlci, spodaj volovski podkvi, kakršne so uporabljali pri lomljenju kamna z zagozdami

Kdaj je kamen v steni počil, so poznali po glasu. Ponekod so potem v utore dokladali zagozde, da so kamen dvigale. Ko ga je na ta način dovolj odprlo, so v razpoko potisnili *štajngo* in z njo blok kamna privzdignili, da so ga podložili z manjšim kosom kamna in zagozde pobrali. Branko Vrčon - Krənčetov iz Dobravelj mi je to komentiral s prispodobo: »Si ga odpiral kakor vi knjigo.« Potem so odlomljeni blok *pajsali* s *štajngami* in dodatno podkladali, da so ga lahko *rušili*, se pravi prevrnili na tla. Po površini so ti bloki lahko merili od trideset do petdeset centimetrov krat tri in celo do pet metrov. Velike bloke so *štancarji* dalje *kunirali* ali *šrotali* na manjše bloke ali kose, težke od petdeset do sto kilogramov, da so jih lahko vzdignili in naložili na voz. Lahko so tudi pripravili kamenje, da je bilo primerne velikosti za zidavo.[643]

Kadar *so kunirali* bloke, so zasekali manjše *kunire*, ki so bile približno šest centimetrov dolge in globoke ter zgoraj štiri centimetre široke. Vanje so zabijali manjše tope kline, *pənčete*.[644] Kamen se je uklal, kakor si nastavil *kunire*. »Za urit in razklat pokuončnike« so morali *štancarji* nastaviti več zagozd v

[639] Samo Jože Cigoj, Malovše 5, je takim železnim vložkom rekel *peruti* (*peruəti*).

[640] Po pripovedovanju Stojana Makovca z Brij so imeli v *javi* tudi take macole, ki so imele na en kraj glavo za tolčenje po zagozdah, na drugi kraj pa glavo z živim robom, s katerim so tolkli kamen, če so ga hoteli razklati. Takrat so najprej z živim robom trikrat udarili v liniji po sredi kamna, nato še trikrat na ista mesta in kamen je šel na dvoje.

[641] Leopold Bovcon, Ravne 15, mi je podaril rabljeno zagozdo za vzorec, rekoč: »Tista jih je fasala z macolo!«

[642] Od nabijanja po glavah zagozd se je na njih naredila *məcka*.

[643] Rajko Turk, Brje 100, je omenil, da so kamne po naročilu tudi bolj obdelali: za *velbe*, na primer, so jih oblikovali v *konus*.

[644] Stojan Makovec, Brje 79, je povedal, da so stomaški kamnarji različno velikima *kunirama* za zagozdo in za klin rekli velika in mala *kunira*, Kraševci pa da so mali *kuniri* rekli *pinčada*.

vrsti, če ne, bi *se uneslo*, bi se blok uklal postrani. Drobne bloke kamna *so ubivali* ali klali tako, da so udarjali po *plenah* v njih *na mrtvo* s petkilogramskim batom za kamen, ki ima na en kraj glavo, na drugi kraj *špico* ali sekiro. »Nisi smel nucat nobene sile, nobene moči.« Po *pleni* so najprej tolkli z glavo bata, da je kamen počil, oba kosa pa so nato ločili s špico ali sekiro. Kamen se lažje ubije ali kolje na mehkem kot na trdem, na mehkem ga je tudi lažje obdelovati in roke ne bolijo tako zelo. Na grobo so ga obdelali že v *javi*, da niso domov vozili *škarta*. Najprej so ga na debelo otolkli in potem s špico obdelali v mero.

Za klanje kamna so uporabljali tudi okrogle zagozde. Zanje so ročno zavrtali luknje s kamnarskim svedrom ali pa s *škərpjelom*. To se je delalo *v dveh* tako, da je eden držal sveder ali *škərpjel*, drugi pa tolkel po njem. Nekateri so najprej zvrtali luknjo z ožjim *škərpjelom* in jo nato razširili s širšim, ki je imel rezilo široko do pet centimetrov. Na ta način so zvrtali deset do petnajst centimetrov globoke okrogle luknje, odvisno od velikosti kamnitega bloka. V luknje so vložili zaobljene *pljehe* in vmes zabili okrogle *konične* ali oglate zagozde.

Splošno je znano, da so po starem lomili kamen tudi z lesenimi zagozdami, ki so jih, potem ko so jih zabili v utore v kamnu, namočili z vodo, da so se napele in ga tako razklale.[645] V Vipavski dolini so ta način lomljenja kamna uporabljali še v drugi polovici 20. stoletja. V ta namen so uporabljali mehke jelove ali topolove *kajle*, ki se hitro napnejo v vodi, le izjemoma *kajle* iz trdega lesa. O *štancarju* Antonu Štoklju - Grofu v Plačah so pripovedovali, da je v kamen zasekal nekoliko večjo *kunjero*, vanjo zabil topolovo *kajlo* in se zvečer uscal nanjo, naslednje jutro pa je našel kamen razklan. V Gojačah so še leta 1963 kamen lomili tako, da so vanj zasekali do deset centimetrov globoke in široke luknje ter vanje vložili po dve ali tri lesene zagozde, v nekaterih drugih krajih so zraven lesene zagozde zabili še železno.[646] Lesene *kajle* so bile zelo uporabne, kadar *so rili* plošče v pokončnih *žilah* kamna, med katerimi je bilo približno pol centimetra ilovice.[647]

Po starem izročilu so kamen klali tudi tako, da so v zimskem času v utor ali špranjo v njem nalili vode, da je zmrznila in je led kamen razgnal. Led ima namreč strašansko moč.

Miniranje in minerji

»Je šlo po tahti.«
Rajko Turk - Turkov z Brij

Kamen so pridobivali tudi z miniranjem. Še nekaj časa po drugi svetovni vojni so minirali ročno.[648] Na ta način so večinoma pridobivali navaden gradbeni kamen za zidavo ali kamen, ki so ga mleli v različne granulacije gramoza, na primer v Dobravljah. Z miniranjem so tudi odstranjevali večje gmote jalovine nad plastmi uporabnega kamna.

---

[645] Zdravko Krkoč, Malovše 6, je povedal, da so jih v šoli učili, da so nekdaj kamen lomili z zagozdami iz mehkega, na primer vrbovega lesa. Na drug način so ga lomili tako, da so v zvrtane luknje nasuli živega apna, ga zalili z vodo in zamašili oziroma zabili z lesom. Živo apno, ki se mu pri gašenju prostornina poveča kar trikratno, je potem kamen razgnalo. O uporabi tega načina na Primorskem pa ni bilo slišati.

[646] Povedal Marjan Krkoč, Selo 6A.

[647] Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina, je povedal, da so tako *rili* plošče *glažovca* v pokončnih *žilah* z vmesnimi tenkimi plastmi ilovice v Skriljah. Te *žile* so bile visoke šest do sedem metrov in dolge več kot dvesto metrov. V njih *so rili* plošče, ki so bile debele dva centimetra do dva centimetrra in pol ter meter visoke.

[648] Stroje za vrtanje so sicer začeli uporabljati že pod Italijo, a jih je bilo še malo. Andrej Krapež, Šmihel 9, ki je v letih 1932–1943 delal ceste za različna italijanska podjetja na območju Godoviča, Idrije, Trnovskega gozda in Trebuše, je prvo »puormašino za vrtat v škuol« videl šele leta 1938.

Kot rečeno, sta na roke vrtala po dva skupaj tako, da je eden držal minerski sveder,[649] drugi pa je z *maco* tolkel po glavi svedra; pri tem sta se vsake toliko izmenjevala.[650] Vrtali so tudi po ves dan. Na vsak udarec je bilo treba sveder v vrtini nekoliko zasukati. To se naredi tako, da ga nekoliko dvigneš, zavrtiš za en obrat in spustiš nazaj v vrtino. Če je držač hotel drugemu nakazati, naj neha tolči, je stegnil kazalec. Miner Stano Minkuž, po domače pri Minkužu v Potočah, je povedal, da je po svedru udaril tudi tisočdvestokrat, ne da bi se ustavil.

Rajko Turk - Turkov z Brij mi je pravil, da je za vrtanje vedno izbral zanesljive ljudi. Vrtali so zmerom na suho. On je držal sveder, tolkla pa sta dva, da je šlo bolj hitro. »Je šlo po tahti.« Tako so delali v mehkejših materialih, ne v kamnu. Sveder je obrnil v treh, štirih *buotih*. Ob udarcu je moral biti sveder pol centimetra do en centimeter od tal v luknji, če ne, ni sekal.

Izjemen miner je bil Veno Melkov iz Stomaža, ki je sočasno tolkel po dveh svedrih.[651] Andrej Krapež iz Šmihela pa je omenil nekega minerja, ki je bil tako zanesljiv, da je tolkel po svedru z zavezanimi očmi.

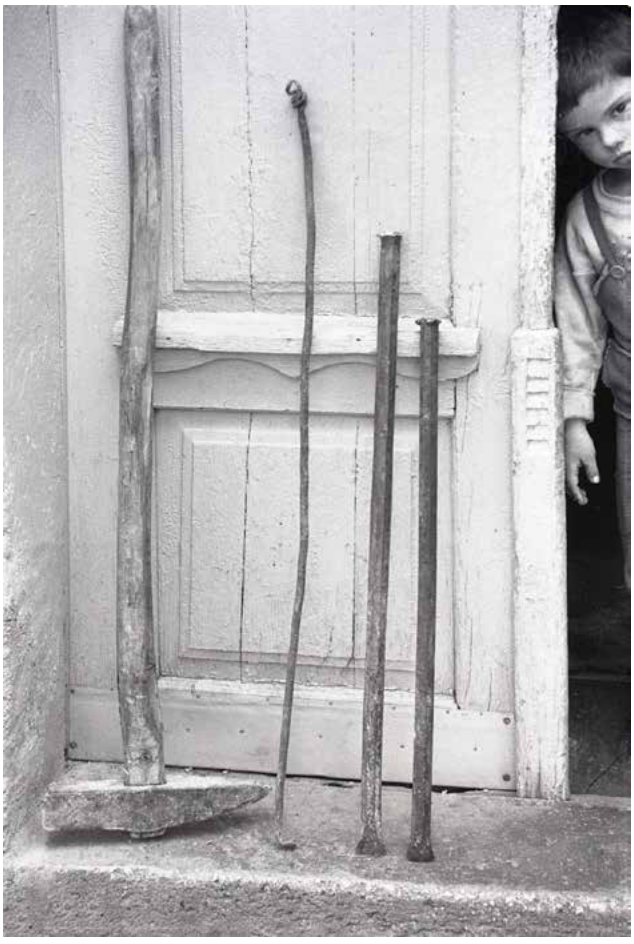

Zidarski bat, žlička za prah in dva minerska svedra

Kadar so vrtali v *živo steno* ali v apnenec, so delali na suho. V suhem kamnu je pri vrtanju nastajal prah, ki so mu rekli *moka*. Če je tisti, ki ga je držal in sukal, pri sukanju sveder dvigal precej visoko, je do pol metra globine prah samo metalo ven, sicer pa ga je iz vrtine pobiral z žličko na *dratu*.[652] Ponekod pa so sveder obložili s svitkom iz blaga, da se jim ni kadilo v nos. V laporju in *brusencu*,[653] ki sta že po naravi vlažna, pa se je delalo blato, ki je oviralo vrtanje: »je blatálo«. To blato so razredčili tako, da so v vrtino vlivali vodo, če ne, bi *se zagrampalo* in svedra ne bi več mogli vzeti ven. Dolivali so že pri dvajsetih centimetrih globine. Da ni *floskalo* ven, so okrog svedra položili *krancəl* iz trave, po potrebi tudi po več *kranclov* enega na drugega. Vrtali so meter do meter in pol globoko ter v različne smeri. Če so delali plitve luknje, so iz njih vlekli *žmovc*, blato, ki se je naredilo v njih, z žličko, ki je imela na drugem koncu dva zoba, da so z njima prej *pobərgali* po njem, če *se je speštalo*.

---

[649] Sveder ima spodaj *letvo*, zgoraj glavo.

[650] *Maca* ima na oba kraja glavo, sveder pa ima zgoraj glavo, v sredi trup ali jedro in spodaj dleto, ki mu rečejo *letev* ali *sekirca*. Glava svedra ne sme biti kaljena, da *maca* pri udarjanju ne odletava in da se ne *ferderba*.

[651] Povedal miner in kamnolomec Polde Zgonik, Skrilje 26.

[652] V strokovni literaturi, v kateri ta prah imenujejo zdrobec, v opisu takega vrtanja piše, da so vrtino, v kateri se je nabral, že po petnajstih do dvajsetih udarcih spraznili z žličko iz daljšega kosa petmilimetrskega betonskega železa, ki je imelo na koncu skovano zajemalčico. Glej Mojškerc, Janez, Kako smo gradili kamnito pregrado, v: *Pogubna razigranost. 110 let organiziranega hudourničarstva na Slovenskem 1884–1994* (ur. Stanislav Jesenovec), Ljubljana 1995, str. 136 (dalje: Mojškerc, Kako smo gradili kamnito pregrado).

[653] V *brusencu* se je sveder tudi hitro *znucal*.

Globoke luknje so vrtali z *baramino*. To je bil dolg, približno tri centimetre debel in deset *kil* težek sveder. »Z baramino so tolkli na vodo«, ker se je tako hitreje sekalo. Zaradi njene teže sta jo sukala dva. Ker je gošča *štrofala* ven, so okrog nje dali svitke iz *žaklovine* ali iz trave *ojstrice*.

Navpični vrtini navzdol so pod Italijo rekli *pjomba*, vodoravni *pjana*, poševno navzgor *čulana* ali *baštarda*, navpično navzgor pa *šora*. Italijanska norma za minerje je bila zvrtati šest metrov luknje na dan *v dvojcu*.

»Ladali so z municjonom«, navadno s črnim *pulverjem* ali *purflom*, ponekod z ekrazitom iz granat, kasneje z dinamitom.[654] V smodnik v vrtini so napeljali vžigalno vrvico in luknjo dobro zatlačili z ilovico ali blatom; če so bile v bližini stavbe, so jo tudi založili s *frašjem*. Nato so prižgali vžigalno vrvico in se hitro umaknili v bližnji zaklon, ker je sledil *šus*.[655] Leopold Bovcon - Baštkov na Ravnah je povedal, da je bil njegov *tata* tudi mojster za miniranje. »To je streljalo, da je bilo kaj! Najraje je miniral s črnim pulverjem, ker ni bilo treba kapsəlna.«

Pavel Peter Bratina, *Pod to goro Čavensko*

Železnica[656]

Minerji so razstreljevali kamnite pregrade, pa tudi zahtevnejše plasti lapornatih brežin. Z dinamitom je šlo veliko hitreje kakor na polento, samo s krampi, železnimi drogovi in lopatami. /…/

Po cele dneve pred vsemi drugimi vrtajo v trde pregrade. Posebej zbrani morajo biti svedrarji. Ročno in urno morajo sukati dolge kovinske palice, na eni strani priostrene v sekala. Še tako majhna raztresenost se jim lahko maščuje. Če nisi vešč, sveder nima speha. Če spremeniš naklon, kladivo namesto po betu lopne po roki ali glavi. Z očmi na pecljih mora spremljati zamahe tudi kladivar, ki kakor ura enakomerno vihti na dolgem toporišču nasajeno macolo. Brez pravega ritma in prave jakosti bi se vrtanje vleklo dlje, kot terja delovodja. In manjši bi bil zaslužek.

Ko je bilo število lukenj zaokroženo, so jih minerji napolnili s strelivom in vtaknili v vsak odmerek po en kapsel z zažigalno vrvico. /…/

Ko so bile luknje polne in zažigalne vrvice speljane do zaklonišča, so se težaki umaknili, minerji pa prižgali in razstreljevanje se je začelo. Kamenje je deževalo daleč naokoli, večji kosi pa so se kotalili v bližino.[657]

---

[654] Kot je povedal Alojz Likar, Vipavski Križ 6, rojen v Vodicah leta 1920, so v vrtine dajali »čokete, žuokce dolomita«.

[655] O kamnolomskem in minerskem delu so pripovedovali še: Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Alojz Likar, Vipavski Križ 6; Avgust Batič, Lokavec 53, rojen leta 1909; Franc Vidic, Cesta 79; Gabrijel Štokelj, Plače 7; Marjan Ožbot, Plače 5; Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67; Franc Troha, Velike Žablje 40; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Oskar Batagelj, Skrilje 50; Lojze Valič, Skrilje 34; Marija Silič, Skrilje 6; Vinko Bratina, Skrilje 37; Polde Zgonik, Skrilje 26; Rajko Rustja, Skrilje 45; Marjan Krkoč, Selo 6A; Branko Vrčon, Dobravlje 83; Miro Črnigoj, Dobravlje 37; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Miro Slokar, Dobravlje 105; Janko Bizjak, Potoče 4; Stano Minkuž, Potoče 12; Jože Čermelj, Vrtovin 93; Jože Šatej, Vrtovin 80; Anton Lozar, Vrtovin 117; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Darinko Cigoj, Malovše 4, rojen leta 1925; Jože Cigoj, Malovše 5; Maks Cigoj, Malovše 30; Zdravko Krkoč, Malovše 6; Anton Gleščič, Črniče 93; Franc Košuta, Ravne 9; Leopold Bovcon, Ravne 15; Miro Ušaj, Ravne 5; Ivan Vodopivec, Preserje 105; Jože Velikonja, Šmarje 45; Stojan Makovec, Brje 79, in Andrej Krapež, Šmihel 9.

[656] Leta 1900 je gradnjo vipavske železnice na dražbi prevzelo dunajsko gradbeno podjetje E. Klemenciewicz & Demuth, zgrajena in izročena prometu pa je bila leta 1902. Podjetnika, ki sta gradila progo, sta delavce slabo plačevala, zato so konec julija 1902 tisti, ki so v strugi Lokavščka kopali in nakladali gramoz, stavkali in zahtevali, naj jim urnino dvignejo z 2,4 na 3 krone. Rustja, Karol, *100 let vipavske železnice*, Ajdovščina 2002, str. 36–37.

[657] Bratina, *Pod to goro Čavensko*, str. 26–27.

Kamnoseška obdelava kamna

»Tu jə puojəla macuəla!«
Franc Košuta - Košutov z Raven

Kamnoseki ali klesarji, po starem so jim rekli *štancarji*, pod Italijo *škarpelini*, so navadno klesali, *kresali*, *špícali* (*špecali*), *batirali* kamen na lesenih zabojih ali sodih, napolnjenih s kamnitim drobirjem in peskom, da je kamen, ki so ga obdelovali, ležal na mehkem. Tako so ga lažje obdelovali in ni bilo nevarnosti, da bi se na trdi podlagi po nesreči okrušil. Za obdelavo so izbrali zdrav kamen, poznali pa so ga že po glasu, kajti: »Zdrav kamen zgoni.«

Kadar so obdelovali podolgovat surov kos kamna, na primer za pokončnik portala, so nanj z uporabo daljše letve ali *klaftre* in kotnika, po domače *škvare*,[658] zarisali robove pokončnika, nato pa so ga ob zarisu grobo oblikovali z odbijačem, širokim topim dletom, ki so mu rekli *krajc škərpjel* ali *škərbc*. Nato so prvo ploskev obdelali s špico. Ta je morala biti ostra, da je tekla, kajti »špica muəra tječt«. Pri obeh postopkih so, razumljivo, uporabljali ročno macolico ali *maceto*, težko do en kilogram. Sprva so uporabljali železne macolice, ki so mehkejše od jeklenih, zato se z njimi kamen kleše lepše in bolj zanesljivo.[659] Po starem so namesto špic uporabljali tudi koničasta kladiva, kakršna so imeli mlinarji za klepanje mlinskih kamnov.[660]

Ko so eno ploskev na ta način dovolj izravnali, so njene robove fino oklesali s *škərpjeli* in *škərpjelčki*. Nato so grobo, špičeno površino tik robov previdno izravnali z zobatim dletom, dalje proti sredini pa s kamnoseškimi kladivi. Po starem so jo klesali s krempači, kamnoseškimi kladivi, ki imajo zobata kljuna, v novejšem času pa z zobatimi kladivi, ki imajo kvadratni zobati glavi. Pri tem so zaporedoma uporabljali groba in fina kamnoseška kladiva, tako da je nastala »fino grbančasta površina za lepo vidt«.

Grobo klesanje kamna z macolico in špico, posneto v Šempasu

[658] Letvi so rekli *klaftra*, ker je ustrezala stari dolžinski meri seženj ali *klaftra*, to je približno 189 centimetrov. *Škvara*, *škuara* ali *škuadra* je bila bodisi lesena ali železna. Kasneje se je uporabljal tudi izraz *vinkəl*.

[659] Pri udarjanju po trši jekleni špici je v čelu železne macolice sčasoma nastala vdolbina, ki so jo kamnoseki ali kovači zadelali s koščkom surovega železa. Povedal Radovan Plahuta, Brje 92, rojen leta 1926.

[660] Knjižni izraz za mlinarska kladiva je oskrd (ž. sp.). V teh krajih so jim tako rekli samo izjemoma, sicer pa *oskərb*, *oskərba*, *oskərva*, *oskəru*, *klepilo*, *klepilne špice* ali kratko malo *špica zə kljepət kamne*. Poleg oskrdi so mlinarji za klepanje mlinskih kamnov uporabljali tudi krempač, ki se ga je v Stomažu prijelo podobno ime *škərga*. Z oskrdjo so mlinski kamen klepali na debelo, s krempačem oziroma *škərgo* pa bolj na fino. Preden so ga začeli klepati, so ga *začadili* z ogljem: kjer je bila črna površina, jo je bilo treba sklepati. Povedal Filip Batagelj, Stomaž 75, ki je tudi sam klepal mlinske kamne s *škərgo*.

Kamnosek Stanko Blažič v Mirnu kaže, kako se pri obdelavi kamna pravilno drži in uporablja špica za grobo obdelavo ter dvostransko dleto za glajenje ploskev; pri roki ima tudi kovinski kotnik.

Po uvedbi učinkovitejših zobatih kladiv so krempače uporabljali samo še za obdelavo ploskev tik klesanih robov in oblih površin. Za krempač sem v teh krajih slišal izraze *enoredna bata*, *ajnfoh zobato kladvo*, *batca*, redkeje *krempa*, izjemoma *enoredna mačeta*. Kladivom, ki imajo na oba kraja zobato glavo, pa so rekli *budžarda*, *bučarda*, *bata* ali natančneje kvadratasta *bata* z zobmi na oba kraja, izjemoma *batjəra*. Kadar so obdelovali kamen z zobatimi kladivi, so rekli, da *batirajo*, *bučardijo*, izjemoma, da *róžajo* ali da *napikajo* kamen. Ko je bila prva ploskev na opisani način do kraja obdelana, so s kotnikom in letvijo zarisali še stranske ploskve in jih obdelali po enakem postopku.

Poleg naštetih orodij so kamnoseki uporabljali še lesen *cirkəl*, ki je imel na koncih krakov železna *cveka*.[661] Če je bila za kamnolomsko delo potrebna telesna moč, je bilo za kamnoseke potrebno in značilno potrpežljivo in natančno delo, sicer bi se njihov izdelek lahko poškodoval že med izdelavo ali bi zaradi netočnih mer povzročal težave pri vgradnji.

[661] O kamnoseški obdelavi kamna so pripovedovali: Avgust Batič, Lokavec 53; Filip Batagelj, Stomaž 75; Jožef Kompara, Kamnje 17; Danilo Petrovčič, Kamnje 34 / Cesta IV. prekomorske 51, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Tone Repič, Gradišče 10, Ajdovščina; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Miro Slokar, Dobravlje 105; Angel Čebron, Batuje 79A; Miro Ušaj, Ravne 5; Marjo Rustja, Skrilje 69; Marija Silič, Skrilje 6; Lojze Valič, Skrilje 34; Jožef Valič, Skrilje 38; Vida in Albin Črnigoj, Skrilje 7; Slavko Rovtar, Kamnje 42 / Kogojeva ulica 38, Nova Gorica; Jožef Brankovič, Šempas 193; Miro Ušaj, Ravne 5, in Adolf Peršič, Vitovlje 2.

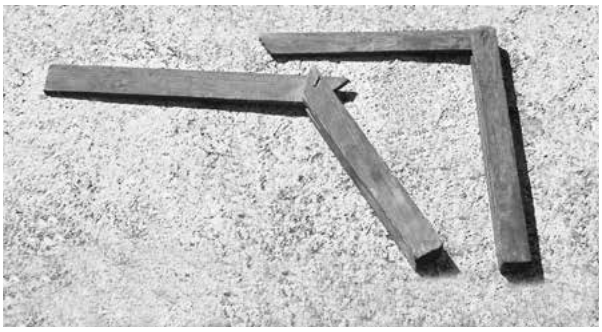

Lesena pregibna kotnika z nastavljivima krakoma za določanje različnih kotov profilov kamnoseških izdelkov

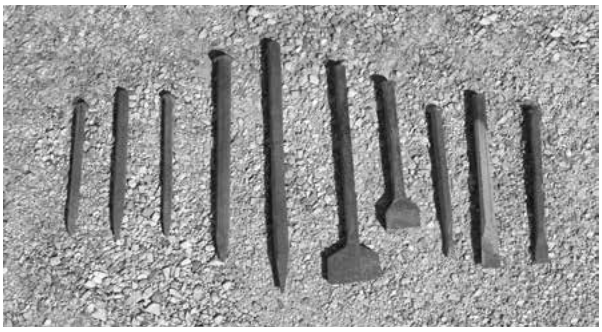

Špice različnih velikosti, dva odbijača, dvozob in dve kamnoseški dleti v kovaškem muzeju pri Kuših v Lokavcu

Zobata sekira, ročna macolica in zobato kladivo v kovaškem muzeju

Dvozob

Grobo in fino zobato kladivo ter fini in grobi krempač v Skriljah

Kljuka z oskrdmi, ki so jih uporabljali v mlinih za ostrenje mlinskih kamnov

Grušč, *šudər*, *šuta*

»Vsi ta bogi so tolkli kamen.«
Jožef Ličen - Drejev iz Oseka

Nekdaj so za gradnjo, popravila in vzdrževanje makadamskih cest in poti ter železniških prog potrebovali velike količine grušča, ki mu po domače rečejo *šudər* (*šuədər*) ali *šuta*. Kjer so ga našli v naravi, so ga kopali v *javah* in vozili na ceste, da so jih *pošudrali*, sicer pa so ročno tolkli in drobili površinsko kamenje, ki so ga našli v bližnji okolici. Poklicno so to delali *palirji*, cestarji, ki so skrbeli za svoj odsek ceste. Za majhen denar so kamenje drobili stari ljudje, ženske in otroci. »Vsi ta bogi so tolkli kamen.« S tem so se preživljali zlasti pred prvo svetovno vojno in med njo. Pod Italijo so za *kubik* zloženega tolčenega *šuədra* zaslužili štiri lire.[662] Tolkli so tudi okroglo potočno kamenje, zato so bili vsi potoki čisti.

To se je praviloma delalo na krajih, kamor je lahko prišel voznik. Tja so kamenje znosili v železnih nečkah. Pri tem delu so navadno sedli kar na kup kamenja, podložili pa so si kakšno staro jopo, *žakel* ali kakšno priročno *frašče* in srobotje. Po starem so sedeli na enonožnih stolčkih.[663] Najprej so z večjimi bati ali *macami* razbili *balote* na manjše kose, nato so jih z lahkimi jeklenimi *betiči*, *batki* ali *kladvicami* tolkli na debelino oreha oziroma na največ štiri centimetre. Ti *betiči* so bili dolgi dvanajst,

Risba moža, ki sedi na enonožnem stolu in z batkom udarja po kamnu. Ilustracija v podlistku Filip Terčelj, Vozniki, Domoljub, 22. julij 1942, letnik 55, št. 30, str. 5

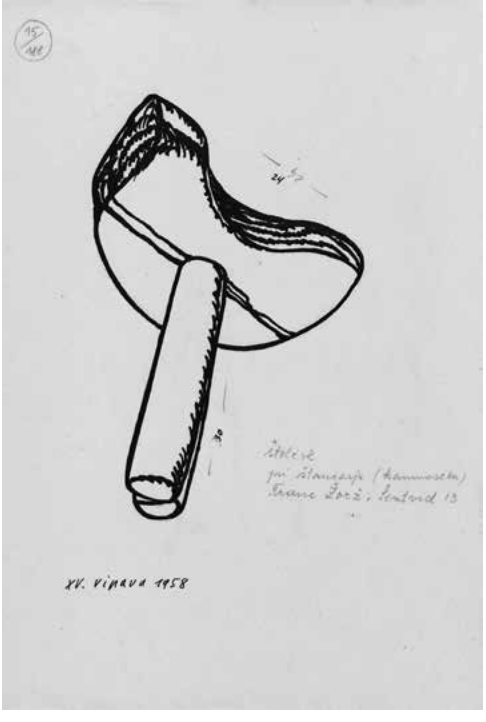

Enonožni stolček kamnoseka Franca Žorža iz Podnanosa. Fototeka SEM, 1958, Tine Bizjak, risba št. P15/188

[662] Kup v mero zloženega *šudra* je bil dolg tri metre, širok meter in pol, njegov vrh pa je bil dolg en meter. Povedal Tone Kobal, Podkraj 49.
[663] Zidar Evstahij Žerjal, Preserje 56, je povedal, da so na Preserjah pod Avstrijo vse ženske tolkle *šudər*, tudi njegova mati, in da so pri tem sedele na stolčkih z eno nogo.

Dva batka za šudər z drobnima okroglima ročajema ***Železne nečke***

Voz s trugo, s kakršno so prevažali šudər, pred štalo Kovačevih na Ravnah

petnajst ali več centimetrov in na oba kraja bunkasti, skovani »na okroglo, na jajce«, na sredi pa so imeli okroglo luknjo za okrogel roč. Če so kamen tolkli v *javi*, je priden delavec v osmih urah natolkel kubični meter grušča.[664] Če je še kopal, je naredil manj, odvisno pa je bilo tudi od vrste kamna.

Natolčeno *šuto* so potem skladali *v figuro*. Kup *šute* je praviloma moral biti narejen v *špico*, meril pa je 56 cm × 56 cm × 200 cm oziroma en *kubik*. Kdor je tolkel *šuto*, jo je pomagal tudi nakladati na vozove s koši, pletenimi iz *bek*, ki so držali *kubik* do *kubik* in pol. Kasneje so jo vozili v »trugah od dveh kubikov«. Tudi pri nakladanju *šute* so uporabljali železne nečke. Vozili so jo z močnejšimi vozovi, ki so imeli nižja kolesa s širokimi *rinkami*, vlekli pa so jih voli ali konji.[665]

[664] Mišljen je prostorninski meter grušča.

[665] O napravljanju in prevažanju grušča so pripovedovali: Albin Kompara, Lokavec 49; Franc Angel Batič, Lokavec 132; Viktor Kodrič, Skrilje 36; Alojz Likar, Vipavski Križ 6; Rudi Rustja, Male Žablje 63; Alojz Plahuta, Batuje 35; Branko Mrmolja, Selo 21; Jožef Ličen, Osek 46; Viktor Rijavec, Osek 95; Ciril Remec, Osek 86; Evstahij Žerjal, Preserje 56; Jožef Brankovič, Šempas 193, in Andrej Krapež, Šmihel 9.

Transport kamna in prevozna sredstva

Tragle, *taramata*, *smuke*, *vlake*, *legnarji*, *kamence*, *škalone*, *gratune* …

V *javi* so kamnite bloke prevažali po lesenih ali železnih **valjih** ali *valjarjih*. Na Brjah, na primer, so v *javi* uporabljali večinoma akacijeve valje, dolge poldrugi meter in s premerom osem do dvanajst centimetrov.[666] Do voza, s katerim so jih odpeljali v delavnico, so jih valili po dva, trije možje, pri tem pa so si pomagali s *štajngami*. V Skriljah so imeli **vitel** ali *vinč*, s katerim so vlekli bloke kamna iz kamnoloma. *Vinč* je imel znotraj vreteno, na katero se je navijal *drat*, pri straneh pa ročici, ki sta ju na roke vrtela dva moža. Kadar je bilo treba kakšen večji kamnit blok v *javi* prevrniti ali prevaliti, so poleg *štang* uporabili ***vinto***. Nekatere so imele še leseno ohišje.

Vinč v etnografski zbirki Marijana Lozarja na domačiji Jerebičovih v Vrtovinu

Večje kamne so v *javi* prenašali z **nosili**, po domače *tragulami*, *tragolami* ali *traglami*. To so bila nosila, ki so imela na sredi upognjena roča, povezana s prečnimi klini ali letvami. Za manjše kamne so uporabljali nosila s podom iz deščic. Roča nosil sta bila narejena iz jesenovega, akacijevega, *jeuhovega*, rašeljikovega, topolovega ali vrbovega lesa: topola in vrba sta namreč bolj *vləčni*, nista krhki in ni nevarnosti, da bi se zlomili.[667] Na gornji strani ročev so bila nosila okovana z *regetami*, klini pa so bili na koncih preklani in *zakajlani*. Taka so uporabljali v *javah* v Tokaju in Kanobli.[668]

Vinta z lesenim ohišjem v isti etnografski zbirki, domače delo Antona Lozarja in njegovega brata Franca, ki je bil kovač

Za krajše ročne prevoze kamna so uporabljali tudi ***taramato***,[669] samokolnico s trdim kolesom, narejeno podobno kot *tragle* s klini ali s podom iz plohov.[670]

---

[666] Povedal Rajko Turk, Brje 100.

[667] Kamnolomec in zidar Jože Frenderajh, Cesta 77, je imel jesenove *tragule* s petimi prečnimi letvami; dolge so bile sto devetdeset in široke štiriinšestdeset centimetrov.

[668] Povedal Jože Frenderajh, Cesta 77.

[669] Jože Kalin, Skrilje 22, je *taramato* napravil sam: držaje je naredil iz jesena, kline iz *gacje*, za ploh pa je uporabil topolov les, ker je *vləčən* in kamen ne zdrsne z njega. Kolo ima gumijasto, prej pa so imeli *taramato* s trdim kolesom, a so jo razbili. – Samo Ivan Kočevar, Potoče 23, je za *taramato* omenil tudi poimenovanje *šajtrga*.

[670] O prenašanju in prevažanju kamna v *javi* so pripovedovali: Jože Kalin, Skrilje 22; Rajko Rustja, Skrilje 4; Marija Silič, Skrilje 6; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Vida in Albin Črnigoj, Skrilje 7; Jože Vodopivec, Kamnje 3A; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Ivan Besednjak, Brje 38; Ivan Kočevar, Potoče 23, in Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina.

Levo nosila s klini na Preserjah, desno zgoraj zavržena odslužena taramata na Cesti, desno spodaj modernizirana taramata z gumijastim kolesom in pločevinasto gornjo oblogo v Skriljah

V Lokavcu in Stomažu so za ročni prevoz kamna na krajših razdaljah v *javi* ali iz *jave* do gradbišča uporabljali **polža**.[671] To vozilo je imelo lesen pod na dveh vrtljivih valjih, ki sta bila pri krajih malce v *konus*, da ga je bilo lažje voditi in obračati, za držanje in krmiljenje pa je imelo dva navzgor obrnjena roča. Teklo je po plohih, ki so jih položili po tleh. Z njim so peljali do četrt *kubika* kamenja.

Skoraj v vsaki *javi* so za krajši prevoz kamna imeli sanke, »ker je bilo prilično za naložit, saj se je kamne kar zatulalo gor«. V Vrtovinu, Kamnjah in drugod so težke kamne iz *jave* ali z na novo prekopanega zemljišča za trte vozili na tako imenovanih ***smukah*** z volovsko, v Ozeljanu tudi s konjsko vprego. *Smuke* so bile narejene kakor sanke iz dveh navzgor ukrivljenih sanic, navadno kar dveh okroglic, ki sta bili spredaj in zadaj povezani z močnima prečnima klinoma; na sanicah je bil pod iz desk, na katerem sta bila ob straneh pritrjena dva tramiča. V Vrtovinu so mi pripovedovali, da so imeli *smuke* dolge približno dva metra, nanje pa so naložili pet ali šest večjih kamnov, »kolikor je upal peljat en vol«, ki so ga zapregli za prednji klin. Takim sankam so rekli tudi *vlake*. »Smuke za vozt kamne« v Kamnjah so imele navzgor ukrivljena in spodaj s *šinama* okovana *legnarja* iz okroglic ter tri metre dolgo ojè. Zunanji razpon *smuk* oziroma *legnarjev* je bil en meter, tako kot pri kolesih vozov, da so *smuke* lahko tekle po istem »tiru« kot vozovi. *Legnarja* sta bila spredaj prečno povezana z ravno polico, pritrjeno s *šraufoma*, in z dvema navzgor usločenima *počeznikoma* (*počjəsnik*), še en *počeznik* ali dva pa sta bila tudi na zadnjem delu. *Počezniki*, ki so jim rekli tudi *špangəlni*, so bili pritrjeni z železnimi ali akacijevimi

[671] Polž se je pogosto uporabljal pri urejanju hudournikov. V strokovni literaturi o tej dejavnosti piše, da je tako ime verjetno dobil zaradi tega, ker je delo šlo po polžje. Premikanje polža, naloženega s kamenjem, je bilo namreč zelo počasno in delo hudo naporno. Mojškerc, Kako smo gradili kamnito pregrado, str. 136.

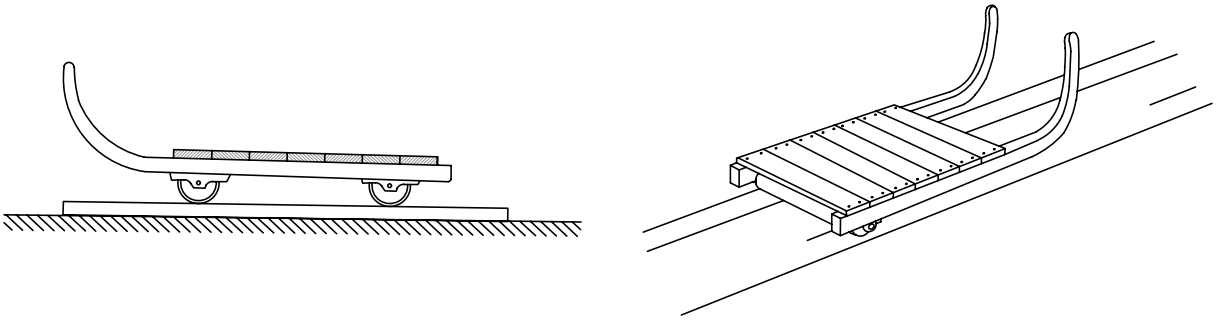

Tako imenovani polž za prevoz kamna na krajših razdaljah. Risala Teja Mržek po slikah k skriptam Zemljemerstvo. Minerstvo. Tesarstvo. Gradbeništvo, ki jih je za strokovne izpite hudourniških delavcev izdalo Podjetje za urejanje hudournikov v Ljubljani februarja 1958.

klini. Na *počeznike* so bili podolž položeni in pritrjeni plohi ali deske, ob straneh pa par okroglic.

V vinogradu Makovcovih pri Cinkih na Brjah sem leta 1989 videl odslužene »tragli za drsat kamen ali sanke za kamen«. Dolge so bile sto petinpetdeset centimetrov, širina med stranicama je bila šestinpetdeset, njihova zunanja širina pa dobrih sedeminšestdeset centimetrov. V te sanke so vpregali vole, da so kamenje iz vinograda odpeljali deset do dvajset metrov do poti, kamor je bilo mogoče priti z vozom. Narejene so bile iz dveh stranic, ki sta bili spredaj ukrivljeni navzgor in povezani s prečnimi klini. Stranici, visoki deset centimetrov, sta bili hrastovi in spodaj *potemplani* z *regeto*; klini v medsebojnih razmikih devet centimetrov pa so bili akacijevi in debeli štiri centimetre in pol, le prvi je bil nekoliko močnejši. Spredaj je bil na krivini stranic železen lok z *rinkom*, pritrjen z vijakoma, ki sta imela zaobljeni glavi, spodaj pa matico.

Sanke za kamen pri Makovcovih na Brjah

Samo v Ozeljanu so *smukam* rekli tudi *šlite*. Tam so mi povedali, da so bile narejene iz dveh hrastovih ali *gacovih* sanic, povezanih s klini iz enakega lesa, spredaj in zadaj pa še z železnima palicama. Na prednji je bil še *rink* za vprego. Dolge so bile meter in pol, široke pa meter in dvajset centimetrov.[672]

Najbolj preprosto improvizirano vozilo za vleko velikih kamnov z volovsko vprego je bil ***korak*** ali *koracəl*, narejen iz drevesne rogovile, na katero so po potrebi pribili še lesene prečnike. V Gojačah in na Ravnah so tak *korak* naredili iz borove ali jesenove rogovile, prečnike pa so nanjo pribili kar s *klamfami*. Rekli so mu tudi *vlake*.

Podobno so uporabljali tudi **vlake** (*ulǝke*), sestavljene iz prednjega dela voza, se pravi prednje preme ali *podela* in ojesa, in na *podel* (*puodu*) pritrjenih leg, katerih konca sta se vlekla po tleh in sta bila zato okovana. Legi sta bili skupaj *zmuəzgəni* s klini, nanju pa je bilo prečno pribitih še nekaj

[672] Povedal Anton Batič, Ozeljan 102.

plohov.[673] Vlake je vozil par volov, vpreženih v *jarem*.[674]

Na daljše razdalje so kamen vozili s tako imenovanimi *trdimi* ali *železnimi vozmi*,[675] ki so imeli lesena kolesa z naperki in okovanimi platišči. Vsi so imeli zadaj še *žlajf* za rezervo. To so bili parizarji s kolesi, ki so imela osem do deset centimetrov široka okovana platišča; zadnja so bila širša. Navada je bila, da so parizarje imeli tisti, ki so premogli več *živali*. Za prevoz kamenja so bili vozovi čim nižji, da so jih lažje nakladali. »V hrib so vozili s ta srednjim vozom, po lepem so vozili s ta težkim.« »S trdim vozom se je težko vozilo. Vsak kamenček je kar podložil kula.« Za vprežno živino so večinoma imeli vole, ponekod konje. Po potrebi so tudi *forajtali*. »Koliko so voli pretrpeli!«

France Slejko - Železnikov v Slejkih na Ravnah z volom, vpreženim v korak za prevažanje večjih kamnov

Na prednjo in zadnjo premo voza so za prevoz kamna namestili v ta namen prirejen gornji del, imenovan ***kamence*** (*kəmənce*), *škalone* (*škəluəne*, tudi *škəluəni*), *legnarji* ali *gratune*,[676] ki so ga ljudje pogosto naredili sami. Navadno je bil izdelan iz dveh vzdolžnih leg, *legnarjev* ali *gratun*, dolgih tri do štiri metre, ki sta bili spodaj zarezani, da sta trdno sedli na prednjo in zadnjo premo oziroma na prednji in zadnji oplen, ki mu rečejo *stuolc*. Na zunanjih straneh sta bili zavarovani s pokončnimi ročicami, zataknjenimi pri krajih v oba oplena. Na prednjem in zadnjem koncu sta bila na legi pritrjena *počeznika*, *špangəlna* ali *panta*, ki sta bila nekoliko daljša od razpona leg,[677] nanju pa sta bili pri krajih pritrjeni še dve debeli ranti. Med legi so položili še en ali dva podolžna *brjona* (*brjuən*) ali *dili*, ponekod pa so legi povezali z uleknjenimi prečnimi akacijevimi klini, podobno kot nosila. Vse skupaj je bilo narejeno »na korito« oziroma »na odprto«, tako da so ob straneh naloženi kamni viseli navznoter. Za lege so uporabili na primer tramiče, debele deset krat petnajst centimetrov, ali tramove z merami dvajset krat dvajset centimetrov, ponekod tudi *brjone* iz mehkega, navadno topolovega lesa,[678] največkrat pa okroglice iz *gacjevega*, hrastovega ali bukovega lesa, debele do dvajset centimetrov. Tem so v Batujah rekli okrogli *legnarji*. Okrogel les so uporabili zato, da je kamen lažje zdrsnil noter, in ker ni bilo vogalov, tudi ni bilo tako nevarno za prste. Vse je bilo močno *sešraufano*,[679] na koncih ali na sredi pa je bilo preko rant, spodaj pa pod soro prevezano s *ketno* oziroma z *žlajdro*. *Žlajdro so našponali* tako, da so jo *zarajtlali z rajtəlnom*, približno meter in pol dolgo prožno okroglico, ki so jo spodaj z *dratom* privezali na *žlajdro*.

---

[673] O *smukah*, *korakih* in *vlakah* so pripovedovali: Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Miro Čermelj, Vrtovin 92; Anton Lozar, Vrtovin 117; Ivan Kočevar, Potoče 23; Tone Bratina, Kamnje 33A; Rihard Cigoj, Gojače 9; Leopold Bovcon, Ravne 15, in Franc Slejko, Ravne 27.

[674] *Jarem* rečejo jarmu za par vprežnih živali; za eno *žival* pa se je uporabljal *jarmič* ali *jermič*. Tone Bratina, Kamnje 33A, je povedal, da so *jarem* so uporabljali še leta 1924.

[675] Tako so jih imenovali v nasprotju s kasnejšimi vozovi *gumarji*, ki so imeli gumijasta kolesa.

[676] Ponekod rečejo *gratune* podolžnima legama na vozu.

[677] V Kamnjah so imeli na *kamencah* samo en *počesnik* na prednjem delu.

[678] Anton Bratina, Kamnje 33A, je povedal, da so delali *kamence* tudi iz topolovih *brjonov*, ker je topola *duraven* les, ki se ne ubije, ne poči kot jelovina in na njej kamen ne zdrsne.

[679] Le v Skriljah je bilo rečeno, da sta bili ranti prevrtani in pritrjeni z lesenimi klini.

Težje kamenje so na voz nakladali tako, da so ga nanj valili po *brjonu*, ponekod pa so imeli v ta namen po dve legi, ki sta imeli na koncih *panta* (*pənt*), s katerima so ju zapeli za voz.[680] Nakladal je gospodar ali pa je koga najel. Ponekod so kamen nakladali in razkladali vozniki, *štancarji* so pomagali samo, če si jim dal kakšno *flaško* vina. Koliko kamna so naložili, je bilo odvisno od voza in vprežne živine ter od tega, ali so vozili v hrib. Najprej so ga naložili na prednji konec, potem na vsaki strani po eno vrsto večjih kamnov tako, da so bili nagnjeni navznoter, nazadnje še bolj drobno kamenje po sredi, da ni moglo pasti z voza.

Pripovedovalci so večinoma povedali, da so s parom volov peljali približno *kubik*, poldrugi *kubik* do dva *kubika* kamenja, nekateri pa so omenjali pet kvintalov ali dve do tri tone kamnitega tovora. Slavko Hrobat - Poldetov pri Hrobačih v Dobravljah je s parom konj vozil po dva kubika kamenja, težkega okrog štiri tone in štiristo kilogramov. Za *fruoht*, *vejəč* ali *furo* so vozniki računali odvisno od razdalje: Tone Bratina - Mežnarjev iz Kamenj, ki je vozil kamenje z doma narejenimi *kamencami* z volovsko vprego, je na primer računal deset lir. Za primerjavo cen je še povedal, da so v letih 1925–1930 za *žərnado* s parom volov računali 30 lir, ena krava je stala 600 lir, par volov s skupno težo tisoč petsto kilogramov pa okroglih 2.000 lir.[681]

Kəmənce Tišlerjevih na Brjah

Ko sem leta 1989 obiskal kmeta Viktorja Cigoja pri Tišlerjevih na Brjah 68, rojenega leta 1921, mi je pokazal njihove *kəmənce* iz topolovega lesa. Naredila sta jih »po urah« sama z očetom, ki je bil dober za tako delo. On je imel takrat petnajst ali šestnajst let.

Topolov les sta izbrala, ker se ne zlomi, je *vləčən* in lahek. Topolo so sami posekali na svojem svetu in jo peljali razžagat na žago k Pirjevcu v Vrtovin. Pri izdelavi *kamenc* sta uporabljala žago, svedre in dleta.

Stranici iz topolovega lesa sta uleknjeni in na krajih zakrivljeni navzgor, dolgi 290 cm, visoki 32 (na koncih 25) cm in debeli 6,5 cm. Nagnjeni sta navzven: tako je zunanja širina *kəmənc* spodaj 65, zgoraj pa 76 cm. Gornja robova stranic imata poševno posneta, notranjega bolj od zunanjega. Spodaj imata proti koncema zarezana utora za *ridof*, zgoraj pa utora za *počreznika* s prerezom 5,5 cm × 8 cm. Stranici sta torej zgoraj prečno povezani s takima *počreznikoma*, v spodnjem delu pa sta blizu koncev prevrtani in povezani z železom okroglega profila;[682] poleg tega sta preluknjani in skozi luknji povezani še z dvema letvama, ki na vsaki strani gledata po devet centimetrov iz stranic. Stranici sta prevrtani tudi za kline v razmikih po dvajset centimetrov. Klini, ki so debeli štiri centimetre, so jesenovi ali *gacjevi*. Les zanje sta z očetom usekala v *meji*. Za prevoz kamenja so na kline položili pod iz jelovih desk, da jih kamenje ni lomilo.

Kamne, težke od deset do sto petdeset *kil*, so valili na *kəmənce* po *gacjevem* ali hrastovem *brjonu*. Nakladati so začeli na sredi ali na koncu voza, odvisno od situacije v *javi*. Dva moža sta voz nakladala približno eno uro. Ko so vozniki peljali kamenje, so hodili ob vozu.

---

[680] Na Brjah je bila na legah zgoraj »močna regeta z roko, ki se je usedla na kamənco«. Povedal Stojan Makovec, Brje 79.

[681] O vozovih za prevoz kamna so pripovedovali: Tone Repič, Gradišče 10, Ajdovščina; Rajko Turk, Brje 100; Stojan Makovec, Brje 79; Viktor Cigoj, Brje 68, rojen leta 1921; Slavko Hrobat, Dobravlje 7; Miro Slokar, Dobravlje 105; Branko Vrčon, Dobravlje 83; Tone Bratina, Kamnje 33A; Jože Kalin, Skrilje 22; Rajko Rustja, Skrilje 45; Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina; Stanko Krkoč, Gojače 33; Edo in Zdravka Cigoj, Malovše 19; Venceslav Cigoj, Malovše 21; Boris Čermelj, Gojače 8; Jože Šatej, Vrtovin 80; Roman Čermelj, Vrtovin 82; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Alojz Plahuta, Batuje 35; Gabrijel Štokelj, Plače 7; Marjan Krkoč, Selo 6A; Marij Fišer, Črniče 24; Anton Gleščič, Črniče 93; Adolf Peršič, Vitovlje 2, in Tone Košuta, Šempas 50.

[682] Železne vezi jim je naredil kovač iz zaselka pri Martinih.

Oče je že v letih 1915–1926 vozil kamenje za zidavo pri hišah v zaselkih Cinki in Furlani ter za šolo in cerkev. Kadar so potrebovali kamen, je šel vozit, ker so dobro plačali, sinovi pa *so delali grunt*. Največ je vozil iz *jave* Stojana Makovca in iz Kostanjevce nad Cinki. Po drugi svetovni vojni pa je moral od teh voženj plačati precej davka. Če bi prej vedel za to, je rekel, sploh ne bi šel vozit. Takoj po vojni so vozili kamen za hiše, ki so jih požgali Nemci.

Vozovi in *škalone* Tonkovih na Ravnah

Pri Tonkovih na Ravnah nad Črničami mi je Marjan Peršič - Marjo (1930–2001) leta 1996 pripovedoval o družinski *furmanski* tradiciji. Do najmanjših podrobnosti mi je tudi opisal vozove, ki so jih uporabljali na domačiji, še posebej pa *škalone* za prevoz kamna, njihovo dodatno opremo in uporabo. Vešč raznih obrti mi je naredil celo leseno maketo *škalon* z vsem okovjem vred.

Tonkovi so imeli pri hiši kar sedem vozov: *vagrli*, *luəjtərce*, *pu vozá*, *tri kvərte vozá*, *cjəu vəz*, *parizər* in še en prav *mičken vəz*, manj kot pol voza, za vožnjo po ozkih, neudelanih poteh.[683] Za vožnjo iz doline navzgor so uporabljali *pu voza*, gnoj so vozili po *gruntih* s *tri kvərte voza*, seno domov pa s *cjəlim vozom*. *Vagrli*, kot so rekli zapravljivčku, so napregli samo, kadar so šli v Gorico, kamor so hodili enkrat na teden po *špjəžo*, kadar so peljali žito v *mələn* ali v primeru bolezni.[684] S parizarjem so vozili drva, kamenje, skratka težke reči. Marjov oče Jože Peršič (1903–1958) je leta 1938 s parizarjem vozil kamnite bloke z Debele griže nad Doberdobom v Gradišče ob Soči, od tam pa so šli naprej v Palmanovo. Na pot je šel zvečer in vozil ponoči. Marjo je s tem vozom kot edini Ravenc po drugi svetovni vojni z *grubəl* s podgorske strani udarniško vozil kamenje na *Svet Pav* nad Vrtovinom za obnovo tamkajšnje cerkvice.

Furman je imel za dež in mraz *kebanico* ali *regelmantəl*, platneno jopo s kapuco. V *rucaku* je nosil s sabo hrano, na primer *pogačo*, svinjino, *pršuto*, rebrca, *fərtalo*, v dvolitrski pletenki, opleteni z *bekami*, pa vino. Vprežno *žival* je poganjal z *žvajglo*. Preden je pognal, je z njo naredil križ pred *živaljo* in rekel: »Svjət križ buožji.«[685] Za konje je imel *furman* cel ali pletén *škərəbəc* iz *koprivce*, za vole pa rešeljikov *uəstən*. Enodnevna *fura* je bila vredna tri ženske *žərnade*, »drugače pa se je poravnavalo eno z drugim, ni bilo točno določeno, kako«.

Ko sem leta 1996 obiskal Marjota, je še imel voz za prevažanje kamenja, ki ga je leta 1926 naredil očetov svak Edvard Brankovič, okoval pa ga je oče sam; *škalon* pa niso več imeli.

Voz je imel prednji in zadnji *puodu* ali *podjəl*, povezana s *səvoro*. Sestavni del *podjəlov* so bile *trapí*, ki so bile pri zadnjem *podjəlu* daljše, na prednjih *trapeh* pa je bila še *polica*, po kateri je tekla *səvora*. Na prednjih *trapéh* je bil zgoraj *ridof*, na zadnjih pa *stuolc* ali oplen. Zadnji kolesi sta imeli osem, prednji pa sedem centimetrov široka platišča, okovana s *šinami*. Drugi deli koles so še *glava* z *buəkolo* in *špice*.

Škəluəne zə vozit kəmne, ki so bile domače delo in so jih imeli pri hiši dosti let, pa je Marjo opisal takole. Dolge so bile štiri metre in narejene iz voljnega lesa, da kamenje ni drselo po njem. Spodaj sta ležali dve močni borovi *grətuni*, ki sta bili na koncih spodaj poševno prisekani, med njima pa vzporedna tanjša štirioglato obtesana *rjəbra*, ki so bila nekoliko razmaknjena, da se je vanje oprlo daljše kamenje, ki so ga naslonili na *roke škəluən*. (Če bi bila eno do drugega, bi namreč kamenje drselo skupaj.) *Grətuni* in *rebra* so bili na koncih povezani s prečkama, ki sta ležali na *rebrih* med *grətunama*, na

[683] Taki poti, ki ni udelana, rečejo *skočídalo*.
[684] *Vagrle* so imeli samo tisti, ki so imeli konje.
[685] Ko so spomladi začeli orati, pa so zaželeli: »Duobro srjəčo,« ali pa »Svjət križ buožji.«

dveh tretjinah svoje dolžine pa so bili s spodnje strani povezani še z močnim lesenim *pantom*, ki je sedel na *trapí* zadnjega *podjəla*. Na levem koncu tega *panta* je bil na zadnji strani *rink*, na katerega si obesil *cuəklo zə pod kuəlo*; na prednji in čelni strani pa sta bili še železna kljuka, na katero si obesil *šprajc* in *forajtərco*, ter kljuka za *futərtərnistər* za konja.[686] Na zadnjem delu *grətun* sta bili na spodnji strani železni *tapi*, ki sta sedli na *uəplen* oziroma *stouc*.

Zvesta maketa škalon Tonkovih, ki jo je izdelal vsestranski Marjo Peršič - Tonkov

Na sprednjem in zadnjem koncu *grətun*, kakšnih štirideset do petdeset centimetrov od začetka oziroma konca, sta bila nanje z dolgimi *šraufi* z matico pritrjena *spredən* in *zadən kuonc* (*šraufa* pri *zadnem kuoncu* sta hkrati privijala še *tapi*). To sta bili približno petinpetdeset centimetrov visoki stranici oziroma steni iz deset centimetrov debelih plohov. *Spredən kuonc* je bil višji, da je vozniku varoval hrbet pred naloženim kamenjem. Zgoraj je bil na sredi pritrjen pokončen klin, za katerega se je lahko prijel voznik, da je lažje zlezel na *zic*, nanj pa je lahko tudi obesil jakno, *regelmantəl*, *rucak* ali *boršo* z malico ali okoli njega ovil *cugle*, ko je ustavil voz, da je pomalical in podobno. Na levi strani *sprednega kuonca* je bila spredaj *kluka zə cugle*, zadaj pa *kluka zə ləmin*.[687] *Ləmin* je bil zadaj, da je svetil pod kolesa. Pred *sprednim kuoncem* je bil na *grətuni* pritrjen *zic* iz jelovih *žaganic*, podložen z ožjima *moralčkoma*, tako da je bilo pri dviganju *škalon* s tal mogoče spredaj prijeti kar za *zic*, kar je bilo lažje, kakor prijeti za konca *grətun*, ki sta bila prav pri tleh. Na *zicu* sta bila *plahta* in *platno*. *Platno* je bilo praviloma povoščeno platneno pokrivalo za konja v dežju, ki je imelo oglavnico z usnjato *špico*, spredaj usnjen pas, spodaj, pod trebuhom, pa *žaklovinast* pas, s katerim si *platno* zvezal.

Na *zadnem kuoncu* je bil prav tako kot na *sprednem*, le da nekoliko bolj v levo, pritrjen pokončen klin, ki je bil zgoraj vodoravno preluknjan, skozi luknjo pa je imel speljan *štrik zə rikjel*. S tem *štrikom*, ki je imel na koncu privezan *rikjel*, klin z dvema luknjama, so privezovali *žakel* s senom za konja.[688] (*Žakel* se zveže tako, da se na *rikjelnu* naredi vozel *vnic*, kar poenostavi vezanje in olajša razvezovanje *žakla*, ker zadostuje že potegljaj z eno roko.) Desno od pokončnega klina na *zadnem kuoncu* je bil pritrjen močen poševno ležeč *pleh* z dvema luknjama za namestitev *pikuəna* in *štəngulina*. Na srednjem *rebru* zadaj je bila še ena kljuka za *štenjak*, ki so ga potrebovali za napajanje konj.

Ob krajih *škalon* so šle od *sprednega* na *zadni kuonc* še jesenove *roke*, ki so bile na zunanji strani oble. Jesenove so bile zato, ker so bolj močne in bolj držijo. Spredaj so bile prevrtane in z železnim klinom spete s podlago, zadaj pa so prosto ležale na *zadnem kuoncu*, le pokončni stranski železni ročici sta branili, da ne bi padle dol. Tako je bilo narejeno zato, da si jih po potrebi privzdignil in vzel proč.

Ko so nakladali kamenje na *škalone*, so daljše kamne deli k *rokam*, bolj drobno kamenje pa na sredo. Če so naložili veliko *pjəzo*, so *škalone* na sredi prevezali s *ketno*, »de ni šibjəlo«. Prevezali so samo *škalone*, voza ne.

---

[686] *Šprajc* je krajši, a močnejši *drikəlc za forajtat*, na katerega se vpreže dodatni par konj. *Forajtərca* je močnejša *ketna*, *zavorənca*, s katero se *šprajc* pripne spredaj na oje. *Futərtərnistər* pa je platnen *žakel* z ovsom za konja, ki ima pas, s katerim se zapne konju za *uha*, da lahko jé iz njega.

[687] Kljuke pri vozu so bile povečini zelo zavite, da to, kar so obesili nanje, kljub tresljajem med vožnjo ni moglo pasti z njih.

[688] Nekateri vozniki pa so imeli *štrik s kluko*.

IV.

ZIDARSTVO IN ZIDARSKI POKLICI

»Vsak poklic ima svojo prakso.«
Jožef Ličen - Drejev iz Oseka

»Skušnja uči človeka.«
Franc Troha - Grofčov iz Velikih Žabelj

V zidarske poklice spadajo zidarski mojstri, delovodje, skupinovodje, navadni zidarji, vajenci in pomožni delavci – težaki. Na Vipavskem so zidarji tudi postavljali ostrešja in pokrivali strehe, se pravi, da so bili še krovci.

Po starem se je za zidarskega mojstra uporabljal tudi izraz »zidarski umetnik«,[689] kakor se je na svojih načrtih večkrat podpisal sloviti lokavški predstavnik tega poklica Miha Blažko. Zidarski mojstri so risali načrte za raznovrstne stavbe tja do druge svetovne vojne in še nekaj časa po njej. V njihov poklic so spadala tudi pleskarska in soboslikarska dela. Jožef Kete v Ajdovščini, na primer, se je nazival zidarski in pleskarski ali slikarski mojster.[690] Delovodji so pod Avstrijo rekli *polir* (*palir*), pod Italijo pa *kapo*. Vajencem so od nekdaj rekli *gərzuəni*, pomožnim delavcem pa *malavarji* ali *malovarji*. *Bočo* pa je bil pod Italijo navaden delavec, »ki je lahko postal malovar, ko je znal zmešati malto in prinesti zidarju prave kamne«.[691]

V družinah, v katerih se je zvrstilo več rodov zidarjev, so se sinovi osnov poklica običajno navadili že doma. Nekoč so rekli: »Uoče zidar, sin zidar.«[692] »Kədej so se navadili sin od očeta. Vsak pa je rekel: svojega poklica ne bom nikoli želel ne svojemu sinu ne vnuku.« Običajno so potem šli v uk k bližnjemu zidarskemu mojstru, teoretično znanje pa so pridobili na obrtnih šolah v Renčah, Ajdovščini, (Novi) Gorici[693] ali Ljubljani. Nekdaj je bilo tudi mnogo zidarjev samoukov, med katerimi so bili zelo sposobni posamezniki.[694]

Po drugi svetovni vojni so se v novi Jugoslaviji, v kateri so oblasti zavirale zasebno podjetništvo, zidarji večinoma zaposlovali v gradbenih podjetjih, na Vipavskem predvsem v ajdovskem Splošnem

[689] Beseda umetnik se je v starejši slovenščini v nevtralni rabi lahko uporabljala tudi kot oznaka za človeka, ki je bil vešč v svoji dejavnosti, skratka mojster, kasneje pa se je začela specializirati za označevanje mojstrov v umetniških dejavnostih. Povzeto po pisni razlagi etimologinje Metke Furlan iz Ljubljane.

[690] Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina, je razlagal, da so bili zidarji hkrati tudi pleskarji zato, ker je bilo malo dela.

[691] Povedal Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina.

[692] Martinuč, Irena, *En buot so riekli: »Uoče zidar, sin zidar.«*, Renče 2023.

[693] V Renčah je bila leta 1897 ustanovljena obrtna zidarska šola, v Ajdovščini pa leta 1910 obrtna nadaljevalna šola. Po drugi svetovni vojni je ministrstvo za gradnje zadolžilo gradbena podjetja, da si sama izšolajo manjkajoče kadre. Gradbeno podjetje Primorje je tedaj v Vipavi ustanovilo delovodsko šolo za zidarje, ki se je v šolskem letu 1946/47 skupaj z internatom naselila v Lanthierijevem dvorcu, šola za zidarske vajence pa je sočasno gostovala v vipavski osnovni šoli. Sredi šolskega leta 1947/48 sta se obe šoli iz Vipave preselili v Novo Gorico. Plesničar, *Ajdovščina*, str. 114; Zupanc, Ciril, Obrtna zidarska šola, v: Cepuš, Lojze, et al., *Kamen na kamen. Ob odkritju spomenika primorskim gradbincem v Renčah*, Renče, 1978, str. 42–44.

[694] Filip Batagelj iz Stomaža je zidarske samouke pohvalil takole: »Samouka bojte se – ker je od narave obdarjen in bo boljši kot izučen poklic.«

gradbenem podjetju Primorje. Glede na stopnjo poklicne usposobljenosti so se ti zidarji ločevali na kvalificirane in visokokvalificirane, samostojnih zidarskih podjetnikov pa je bilo v tistih časih bolj malo.

Zidarstvo je bilo izrazito sezonski, terenski in selitveni poklic. Pred prvo svetovno vojno so zidarji iz Vipavske doline v *kompanijah* hodili s trebuhom za kruhom po širni avstro-ogrski monarhiji: v Trst, Bosno, Ljubljano, Celovec, Budimpešto, na Dunaj … »Tizbuot so zidarji z lastovcami šli u Lublano. Marca so šli in pred vahtmi oktobra meseca so prišli nazaj. Kadar je začela malta zmrzovat, je blo fraj.«[695] Pozimi pa so doma *delali kmetijo*.[696] Zidarji z Raven, na primer, so hodili delat v Ljubljano do prve svetovne vojne, po njej pa ne več, ker je Primorsko zasedla Italija in je vmes nastala italijansko-jugoslovanska meja. Pet let so še popravljali porušene vasi ob soški fronti, potem pa se je delo ustavilo in je nastala revščina. Če nisi pridno delal, so te hitro odslovili, ker je bila huda konkurenca. »Bila so trda leta.« »Ni blo souda, ni blo lire pod Italijo.«[697] Zato so v tistem času mladi odhajali v Ameriko, večinoma v Argentino.[698] V novi Jugoslaviji pa so nekateri zidarji iz teh krajev, ki so bili zaposleni v ajdovskem podjetju Primorje, v sklopu meddržavnega sodelovanja nekaj časa delali celo na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki.

Priprava kamna in načini zidave

»S kamnom je treba delat na fjako.«
Rajko Turk - Turkov z Brij

V domačih krajih se je še nekaj let po drugi svetovni vojni zidalo s kamnom. Z njim so postavljali zidove različnih vrst in na različne načine,[699] najprej pa je bilo treba kamenje za zidavo obdelati.

Po pripovedovanju zidarjev so dvigali na zid do petdesetkilogramske kamne. Kadar so delali s težkimi kamni, sta pri zidavi večinoma sodelovala po dva zidarja. Če so bili kamni preveliki in pretežki za vgradnjo, so jih zidarji, tako kot kamnolomci, razklali z dvoročno macolo z udarjanjem *na mrtvo*. »Pri tem nisi nucal nobene sile, moči, temveč nalahkoma, da je udarjala sama peza macole.« »S kamnom je treba delat na fjako, ne s silo, počasi, neč icast bit, treba je pogruntat, kako ga obrnit.«[700] Manjše kose so nato grobo otolkli z dvoročnim batom in jih bolj ali manj *škvadrirali*. Zidarski bat, ki je bil težek dva do tri kilograme in nasajen na dolgo, je imel na en kraj glavo z živimi, ostrimi robovi, na drugi kraj pa *špico* oziroma *špik*, sekiro ali *letvo*. Žive robove je imel, da si čim lepše sekal kamen, *špico* pa za to, da si potolkel kakšno grbo na kamnu ali ločil dva kosa kamna, ko si ga ubil. Z batom si udaril *v živo*, z *živim udarcem*, da si že v prvo odbil, kar si hotel. Mojstri so učili: »Kamen se mora majstra bat. Že prvič ga je treba udarit zadosti živo.« Da si kamnu naredil lice, si moral z ostrim robom bata tolči približno šest centimetrov navznoter od roba kamna, če ne, si ga *zamulil*; s *špikom* pa si kamen klal ali *okresaval*. To so delali na tleh. Na tleh so obdelovali tudi vogelnike, ki so jim morali narediti dve lici, *lego* in *vrh*. En *kanton* je mož lahko klesal dva dni.[701]

---

[695] Povedal Karlo Zgonik, Skrilje 51.
[696] Povedal Slavko Rovtar, Kamnje 42 / Kogojeva ulica 38, Nova Gorica.
[697] Povedal Emil Komel, Ajševica 29.
[698] Povedal Franc Košuta, Ravne 9.
[699] O zidanju in vrstah zidov iz naravnega kamna glej učbenik za drugi letnik srednjega izobraževanja za področje gradbeništva Bošnjak, Slobodan, Sever, Andrej, *Tehnologija delovnih procesov 1. Gradnja*, Ljubljana 1982, str. 127–130.
[700] Povedal Rajko Turk, Brje 100.
[701] Povedal Zdravko Hrobat, Dobravlje 13.

Navadno lomljeno kamenje za zidavo so zidarji po potrebi obdelali z ročnim zidarskim kladivom, ki je imelo na en kraj glavo z ostrimi robovi, na drugega pa *letev*, klešče ali škarje »za cveke rit«. *Siv* ali *črn kamen* se je dalo lepo odbiti s kladivom, *belo kamenje*, ki je imelo kakšen žulj, *grinto* ali grbo, pa so morali *špecat* ali *ošplintat* s špico in macolico. Lepše se je zidalo s *sivim kamnom*, boljša pa je zidava z *belim kamnom*, ker je bolj suh. Manjše kamne so obdelali s kladivom na kolenu, največkrat pa v roki, da se ni bilo treba pripogibati, včasih celo šele, ko so bili že vzidani. Pri obdelavi kamna so nastali odbitki in okruški, po domače *škaje*, *škulje* ali *škuljke*, ki so jih prav tako uporabili. Povedati je treba še, da so po starem marsikdaj zidali hiše in gospodarska poslopja s kamnom, ki so ga ljudje izkopali iz vinogradov in njiv.[702]

Ko so začeli zidati, so najprej napravili *fundo* ali *fuondo*, globoko sedemdeset do osemdeset centimetrov, v katero so praviloma stavili večje, močne kamne, še zlasti v vogale.[703] Pri cerkvenih in drugih javnih stavbah je bila navada, da so v temelje ali nekoliko nad njimi vzidali tako imenovani temeljni ali prvi kamen z izklesano vdolbino,[704] v katero so vložili *pismo* in včasih tudi nekaj kovancev tekoče veljave. To dejanje so pospremili s slovesno blagoslovitvijo ob množični udeležbi faranov oziroma krajanov. Podoben obred so še po drugi svetovni vojni na skromnejši način opravljali tudi pri zasebnih stavbah. Na Ravnah je prišel *požegnat fundo* črniški župnik, gospodar pa je prinesel *flaškonček* vina »za srečo od hiše«.[705] Pobožni zidarski mojster Jožef Kete iz Ajdovščine je temeljni kamen sam *požegnal* z *žegnano vodo*, ki jo je zmeraj imel doma. Navzoč je bil samo gospodar in kakšen delavec. Po stari tradiciji je tudi v vsaki hiši vzidal tekoči denar, lire ali *čentežme*, da bo mogoče bogve kateri rod čez tisoč let, ko bodo podirali hišo, videl, kakšen denar so imeli, ko so jo zidali. Imel je navado, da jih je vzidal pod hišnim pragom.[706] Pri tem se je prekrižal in rekel: »Hvala Bogu za srečo naprej.«

Tri zidarska kladiva iz etnografske zbirke Danila Fišerja pri Trnovčevih v Črničah. Levo kladivo ima v kljunu luknjico, srednje pa razcep za ruvanje žebljev

Dva odbijača in macolica na novem zidu v Vitovljah

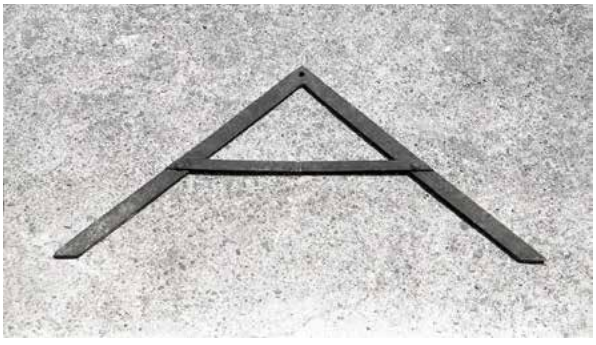

Grebljica iz Vrhpolja, ki ji manjka svinčnica

[702] Povedali Alojz Plahuta, Batuje 35, in drugi.
[703] Rajko Rustja, Skrilje 45, je povedal, da se v temelje praviloma stavi *vouk*, »ki ne občuti vremena«.
[704] Tej vdolbini so rekli grobek ali *skrinjca*.
[705] Povedal Slavko Slejko, Ravne 30.
[706] Kadar so zidarji podirali kakšno staro hišo, so opozarjali: »Pazi, zdaj bo prišel soud ven.«

Levo sod, napolnjen z odbitki kamna in peskom kot podlago za zidarsko obdelavo kamna, desno mavtarka na improviziranem podstavku, ki je služila enakemu namenu

Tudi drugod so pod prvi kamen ali pod prvi *kanton* na *fundi* zmerom dali kakšen veljaven kovan *soud* za srečo.[707] Nanj je gospodar ali *majster* dal za zidarje *flaško*, navadno *dopjo* vina.[708] Ko so pod Italijo zidali neko hišo v Potočah, je eden izmed zidarjev »vkresal lož za dent dnar v prvi kamen oziroma v prvi vogal«. Ko je gospodar dal denar v *lož*, ga je tisti zidar pokril z drugim kamnom in potem poslal gospodarja po *dopjo* vina. Ko je ta šel po vino, pa je zidar denar pospravil v svoj žep.[709] Ponekod je gospodar prvi kamen tudi oblil z vinom, če ga ni bilo zraven, pa so to »za dobro srečo« storili zidarji sami. Skriljska zidarska mojstra Katrna, brata Lojze in Anton Valič, ter njuni zidarji so do konca *druge vojske* imeli navado, da so zraven prvega *kantona* v *fundi* vzidali *flaško* s *soudi* več vrst, *kanton* pa so *požegnali* s *kjanto* vina: razdelili so si šest kozarcev in nazdravili.[710] Neka gospodinja v Lokavcu je temeljni kamen poškropila s pušpanovo vejico, ki jo je pomočila v *žegnano vodo*. Ko so leta 1970 delali *fuəndo* pri Kraljičevih v Taboru nad Dornberkom, je tamkajšnji župnik prinesel plastično škatlico s *pisanjem* in *medajco* Brezmadežne, da so jo vzidali na *koutuənu* v *hramu*, ko so se vselili v hišo, pa je prišel *požegnat* celo hišo.[711] Tudi v Vipavskem Križu so omenili staro navado, da so dali svetinjico pod hišni prag.[712]

Ko so bili temelji dokončani, so začeli zidati pritličje. Po starem so pogosto zidali precej debele kamnite stene, v novejšem času pa se je uveljavila standardna debelina oseminštirideset centimetrov. Največ so zidali surove stene iz neobdelanega kamna, ki so jih potem ometali, zato njihov videz ni bil pomemben. Na vsak konec so stavili enako visok vogal in vmes *korširali*. Vogelni kamni so morali biti *okresani*. *Okresali so* jih s špico in macolico, *robce* pa s *škərpjelom*.[713] Narečna imena zanje so *vogal* (*vəgau*, *uogau*, *uagu*, *vagu*), *kanton* (*kəntuən* ali *koutuən*) ali *kantonal*. Za vogelnike so izbrali

[707] Rihard Cigoj, Gojače 9: »Pod prvi kamen v fundo so dali soude, tiste, ki so tekli.«
[708] Zidarji so se ob taki priložnosti tudi pošalili, rekoč, da mora gospodar prvi kamen postaviti *v levjel* tako, da jim nanj prinese pijačo.
[709] Povedal Ivan Kočevar, Potoče 23. – Tudi drugod je bilo slišati, da so zidarji ukradli *soude* izpod temeljnega kamna in denar potem zapili. Posredno najbrž o tem govori še izročilo, da je nekdaj, ko so zidarji postavljali prvi kamen, gospodar moral prinesti nekaj kron ali lir, da so jih dali podenj, potem pa je moral iti proč. Povedal Marjan Krkoč, Selo 6A. – Morda so nekateri gospodarji tudi zaradi tega pod temeljni kamen raje dajali stare *soude*.
[710] Povedal zidar Jože Velikonja, Šmarje 45.
[711] Povedal Danijel Čotar, Tabor 1A.
[712] Povedala Marija Likar, Vipavski Križ 6.
[713] Če kamen ni imel lepega ravnega lica, so rekli, da je zavito, *švedrasto* ali »u vejtrənco«. Zidar Miroslav Peljhan, Polževa ulica 12B, Ajdovščina, rojen leta 1930, mi je edini povedal, da je bolje oblikovati vogelnike malce v ostri kot namesto v pravi kot, približno za dva centimetra na dolžino pol metra, »da špaga (travar) laufa«. Če si pogledal steno od strani, si v tem primeru videl samo oba vogala.

Levo zidar v Šempasu s svinčnico preverja navpično lego; desno zidarja v Gojačah delata zid v mešanem koršu, v katerem so ležeči skladi prekinjeni s pokonci postavljenimi kamni

primerne večje kamne, ki so jih »okresali v škuaro in v mero«, da so imeli spodnjo in zgornjo lego ali *vrh* ter lepo krajše čelno lice ali glavo in daljše stransko lice ali *fəcado*. Lici tvorita živi rob, v posameznih primerih pa je rob poševno posnet, da nastane tako imenovani *mrtev vogal*.[714] Vnaprej pripravljene vogelnike so ponekod celo oštevilčili, vsakega za predvideno mesto.[715] Zmerom so jih vzidali *v livel*, da niso viseli. Pravilno lego so po starem preverjali z grebljico. Vogale so zidali najboljši zidarji. Kdor je delal *na kantonu*, je tudi dobival najlepše kamne. Zidar Ivan Čermelj v Ajdovščini mi je pravil, da arhitekt Plečnik ni vprašal, kateri mojster bo vodil delo, temveč, kdo bo delal vogal. Potem je spraševal vogalnega zidarja, ali ni on sam naredil česa narobe. Štel je namreč, da ima tisti najboljši pregled nad delom.

Potem so zidarji od enega do drugega vogala napeli *špago*, ki je morala biti centimeter proč od zida. Temu odmiku ali presledku so rekli *travar* ali *tramvar*. Kakor je rasel zid, tako so *špago* dvigali. Na notranji strani je niso dali, ker bi jim bila napoti pri dviganju kamnov na zid: zato so notranje lice zidali kar na oko.

[714] Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk, je povedal, da so stari ljudje mrtvemu voglu rekli *posmuljen koutuən* ali *koutuən na žmuš*.
[715] To sem slišal samo od Rudolfa Korona, Batuje 71, ki mi je povedal, da mu je batujski zidar Lojze Leban »kantone za štalo naredil po številkah«.

Nasproti oziroma zraven kratkega čela vogelnika se je praviloma dalo enako visok kamen s spodnjo in gornjo lego ter ravnim licem, da je vogelnik lepo vezal z zidom. Temu kamnu so rekli *rednik*, *retnik*, *uretnik*, *ritnik*, *repnik*, *kontravogal* (*kontrauogu*) ali *kontrakanton*, izjemoma *veznik* ali vezni kamen. Na Brjah so rekli: »Daj kantonal na vogal in repnik zraven, da bo držal.«[716] Kjer so bila načrtovana vrata in okna, so pozidali špalete. Zanje so izbirali lepe manjše kamne, ki so jih podobno kot vogelnike oklesali s špico in macolico.[717] »Za ostali zid pa je bila dobra vsaka balota.«[718] A vendar je moral vsak kamen v zidu imeti vsaj eno lice, *fəcadno lice*, *fəcado*. Plastnat kamen pa se vzidava na plosko, da se lepo uleže, in tako, da kaže lice. Biti mora *v level*: če visi, je grdo videti. Tudi skladi kamna morajo biti čim bolj ravni.[719] V nosilnih zidovih se kamnov ne sme postavljati *na madono*, kajti kamen, ki je *denen* pokonci, ne veže.[720]

Ko kamen deneš na zid, ga *potrklaš*, da vidiš, ali je na mestu, ali prav leži ali kaj giba, ali ima kakšen žulj in ga je treba podložiti. »Noben kamen ni tako lep, da ga ne bilo treba nič udarit.« Če so imeli primerno kamenje, so izmenoma zidali »en močen korš, en švoh korš«.

V zidu se praviloma izmenjujejo smerniki in vezniki. Smernikom rečejo *laufarji* (*laufər*), veznikom pa *pintarji* (*pintər*), redko tudi *skuzniki*, *vezauniki* ali *ritniki*. *Laufarji* se polagajo v podolžni, *pintarji* pa v prečni smeri. Te so uporabljali predvsem v debelih zidovih in škarpah, da so jih vezali z zemljiščem v ozadju. Pri hišah pa so *skuzniki* odsvetovani, ker *se potijo* in vlečejo vlago v hišo. Glavno pravilo pri zidavi pa je bila *vjəžna*: »Kamne v zidu je treba vezat čez oziroma križat. Fuge morajo biti vse križem. Ne sme bit fuga na fugi.«

S kamnom je treba zidati tako, da je zid »čeden in gost«. *Gost zid* se zida tako, da podkladaš *škaje*. Če ne *škajiraš* in je kje videti preveč malte, je tam zid »umazan« in povrhu še vlažen. *Škajam* so rekli tudi *poglihavke*, ker so bile zelo pripravne za uravnavanje linije oziroma plasti zidave.[721] *Škaje* se *je poškajalo* v zid tudi zato, da je bil pod nogami čist prostor. Stari zidarji so učili: »Zidar mora imet čisto pod nogami. Škaje je treba dat v zid.«[722] Zato so gledali, da so v zidu porabili vse *škaje*: največ so jih nasuli v malto na sredi zida in tako tudi *prišparali* pri njej.[723]

Vsake toliko, na štirideset do šestdeset centimetrov višine, odvisno od tega, kakšno kamenje so imeli, so v zidu naredili *gliho*, izravnavo, nato pa položili *korš* večjih kamnov, ki jih je bilo treba zadaj izravnati. Navaden zid, ki so ga nameravali ometati, pa so poravnali le po etažah. Da so ga zidali pravilno navpično, so uporabljali *plajbo*, svinčnico. Ko *so plajbali*, je tudi *plajba* morala biti *v travar*. Stari zidarji pa so dosti delali kar na oko. Po nekaterih izjavah še vedeli niso, kaj je *plajba*, in *so plajbali* kar s *pljuncem*. »Pljunili so čez vogal, čiknili po domače,« in če je takrat zapihalo, je neslo zid postrani. »Kaj si pljunil? Nisi plajbal?« so oponesli zidarju, če je bil zid kljukast ali šepast.

Če je gospodar oziroma naročnik stavbi nameraval kdaj v prihodnje prizidati še kakšno poslopje, so v vogalih na tisti strani napustili roglje, daljše kamne za vezavo, ki so jim rekli *žmoršade*.[724]

---

[716] Povedal Ivan Besednjak, Brje 38.

[717] Povedala sta Alojz Likar, Vipavski Križ 6, in Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5. Rihard Valič, Vipavski Križ 3, pa je o domačem kraju rekel, da je zidan iz same *gruble*.

[718] Nekdaj so ljudje za zidavo pobirali kar priročno kamenje v okolici vasi.

[719] Povedal Miro Vrčon, Dobravlje 10D.

[720] *Dulenci* mu rečejo, da je *denen na tajo* ali *na madono*.

[721] Povedal Rajko Turk, Brje 100.

[722] Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina, ki je imel dar za pripovedovanje, je to povedal še lepše: »Zidar ne vrže nikoli kamna proč, ni kot tisti v Svetem pismu: 'In kamen, ki so ga zavrgli zidarji, je postal vogelni kamen.' On ponuca tudi škaje, ima zmerom čisto pod nogami, ne brede po kamnu.«

[723] Včasih so tudi posleparili in so v sredico zida nametali *škaje* kar na suho ter jih samo pokrili z malto.

[724] Jožef Brankovič, Šempas 193, ki mi je povedal ta izraz, mi je tudi pojasnil, da izhaja iz besede *žmorš*, ki pomeni primež.

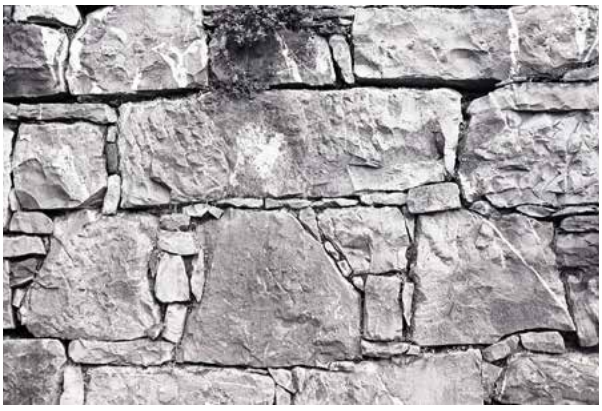

Levo lep gost zid v Kamnjah, desno podoben gost zid oziroma škarpa ob cesti nad Velikimi Žabljami

Kadar so zidali *velb*, obok, so najprej napravili lesen opaž, ki so mu rekli *remenat* (*rəmənat*).[725] Petam oboka so rekli *tace*, *korenike* ali *pilaštri*, spodnjemu delu oboka pa *koleno*. Obok so zidali sočasno z obeh strani, da ga ne bi na eni strani preveč obremenili, na vrhu pa so ga zaprli z *zaguzdo* ali *zakajlali* s *kajlo*. Nad *velb* v *hramu* so po starem dali ilovico, da je v njem držala stalno vlago, gor pa je ni oddajala, ker so bili leseni podovi.[726]

Stano Kompara iz Kamenj mi je pripovedoval, da tudi pri zidanju *velba* kamne križa, med njimi pa pušča približno dva centimetra široke fuge. Opaž posuje centimeter in pol na debelo s peskom, da kašasta cementna malta, s katero zaliva fuge, teh ne zalije tudi s spodnje strani, ker lica kamnov niso prav gladka. Zaradi zidanja s tako malto mu oboka ni treba *kajlat*, kot je bilo treba prej, ko so zidali z mehko apneno malto.

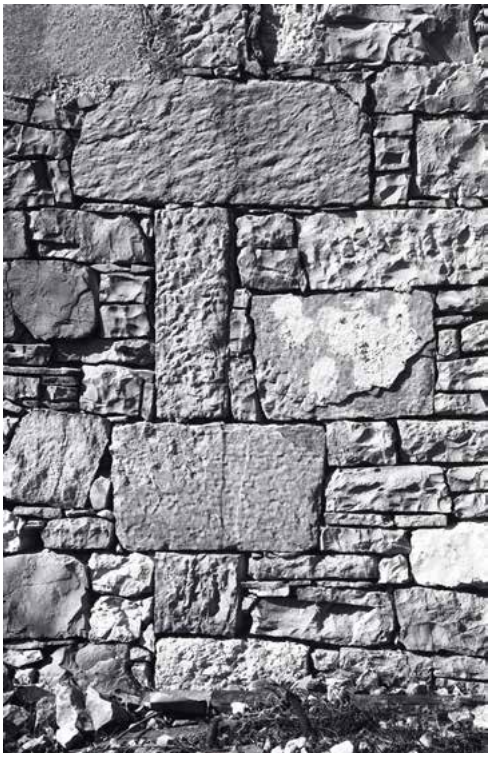

Vodoravno položene žmoršade ali roglji, ki povezujejo prvotno in prizidano stavbo

Apnena malta je bila običajno vezivo. Pri zidanju je kamen potreboval pol manj malte kot opeka. Navadne zidove ali stene so nazadnje *obrajhali* z malto, ki so jo pripravili *malavarji* iz gašenega apna in peska, nakopanega v peskokopih ali nabranega v kanalih in jaških ob makadamskih cestah in poteh, kamor ga je spirala voda ob dežju.[727] Malto so pripravljali v lesenih maltarkah, za večje količine pa so po drugi svetovni vojni na tleh zbili okvir iz štirih tramov, dveh daljših in dveh krajših, ter pesek, apno in vodo zmešali v njem. Mešali so jo s *saponi* (*sapuən*). Za fin omet niso prej presejali peska, ampak so sejali kar malto, narejeno iz navadnega peska za zidavo. Zidarjem na gradbenih odrih so jo *malavarji* nosili v *štenakih*, ženske, ki *so malavarile*, pa tudi v škafih na glavi.

[725] Samo Rajkota Turka z Brij sem slišal, da je takemu opažu rekel *modəl*. Žargonski izraz za običajne opaže je *fəršolənga*.

[726] Povedal Marjan Mrevlje, Brje 67.

[727] Trdi vozovi so mleli *šudər* na cesti. Še po drugi svetovni vojni so nabirali pesek *prejk* ceste in čistili kanale, na primer ob cesti s Cola dol proti Ajdovščini. Povedala sta Tone Kobal, Podkraj 49, in Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5.

Magda Saksida, *Bejžmo pogledat stidenčk*

Rdeče obarvana malta

Tako kot imajo mnoge podgorske parcele svojo znamenitost, jo ima tudi Pr jama. To je jama, ki je nastala, ko so kopali pesek za gradnjo hiše. En del parcele je tako peščen, da je pod plastjo rodovitne zemlje plast peska, ki so mu rekli grušč. Pesek je pomešan z rdečo zemljo. Kopali so ga ročno, s krampom, nato pa ga z lopato iz jame metali na mrežo. Tako so dobili gradbeni material, čeprav je bilo vmes kar nekaj zemlje. Iz presejanega kupa so pesek naložili na voz, v gnojni koš. To niso bile take količine, kot se danes prevažajo s tovornjaki. Bilo je največ kakega pol *kubika*. Vpregli so vola, ki je tovor počasi odpeljal do domače hiše. Vola so tako spoštovali, da so raje dvakrat peljali manj teže, kot da bi mu enkrat preveč naložili.

Zanimivo je bilo, da je bila malta iz tistega peska rahlo rdeče obarvana. In tako je bila hiša skoraj v celoti zgrajena iz domačega materiala, saj so tudi kamenje kopali na svoji parceli. Kakšna razlika od današnje gradnje, ko uporabljamo materiale z vseh koncev in krajev. Tista hiša je bila enkratna, bila je res tvoja, bil si ponosen nanjo, vedel si za vsako žlico malte, kako je bila pripravljena. Hiša je imela svojo zgodbo, stkano iz tisočerih kapelj potu, neštetih ur dela in ene same želje zgraditi nekaj svojega, ustvariti dom.[728]

Starinske malte in ometi

Po ustnem izročilu so nekdaj gradove in cerkve zidali s posebnimi starimi maltami, ki so zelo močne in odlično vežejo. Kot njihove sestavine se omenjajo živo apno in razna druga veziva. Živoapneno malto so zmešali tako, da so na dvajset centimetrov debelo plast peska nasuli deset centimetrov živega apna in nato še eno plast peska. Vse skupaj so zmočili in pustili, da se je kuhalo en dan, preden so malto lahko uporabili za zidavo. Gradove so baje zidali tudi tako, da so živo apno v prahu gasili kar na kamnu, že vgrajenem v zid. Pri zidanju trdnjav pa da so na podoben način na suho usuli žveplo na zid, ga polili z vodo in nanj položili nov sklad kamenja. Malti za cerkve in gradove so primešali še govejo kri, kajti taka malta »obupno prime«. Omenjene so bile tudi stare malte, ki so jim dodajali konjsko kri. O obzidju vitovskega protiturškega tabora je bilo rečeno, da je tako trdno, ker so malti dodajali sol. Malte in posebne omete so delali tudi z jajci: po eni verziji z jajčnimi beljaki, po drugi z rumenjaki. Za *špico* zvonika v Selu pa so malti menda dodajali ječmen,[729] zato so jo zidali grozovito počasi, kar nekaj let.[730]

Okrasni zidovi

Poleg navadnih ometanih zidov so zidarji delali tudi razne okrasne zidove z vidnim kamnom. Ena vrsta takega zida je *korširan zid* iz *skorširanega*, se pravi enako debelega kamenja v posameznih skladih. Lahko je *raven korš* po celi dolžini zida ali *mešan korš*, v katerem se izmenjujejo različno visoki in dolgi skladi kamenja, ki pa smejo imeti največ meter dolgo vodoravno fugo oziroma ležajno rego.

[728] SAKSIDA, *Bejžmo pogledat stidenčk*, str. 82–83.

[729] Tako je povedal Stanko Rebek, Malovše 12. Morda pa je pomotoma rekel ječmen namesto rž: na Pivki sem namreč večkrat slišal izročilo, da so gradove in v 19. stoletju tudi železniške mostove zidali z malto, ki so ji primešali rženo moko.

[730] O posebnih starih maltah so pripovedovali: Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Jordan Štokelj, Velike Žablje 59; Jože Cigoj, Malovše 5; Stanko Rebek, Malovše 12; Edo Cigoj, Malovše 19; Branko Mrmolja, Selo 21; Pavle Bratina - Vinko, Vrtovin 17, in Tone Košuta, Šempas 50.

V *mešanem* ali *lomljenem koršu*, v katerem so največ meter dolge vodoravne fuge, so posamezni kamni lahko vzidani tudi pokončno oziroma po robu. Tem so rekli, da so postavljeni *na tajo*, *na korčjəl* ali *deneni na madono*. Tudi v takih zidovih pa je treba kamne med sabo križati, in sicer vsaj za deset centimetrov.

Med *korširane zidove* sodi tudi fugiran rustični zid iz *bunjatov*, robljenih *korširanih* kamnov z grbastim licem. *Robc* ali *rəfil* jim naredíš s *škərpjelom*, grbo ali *bunjo* pa se sme obdelati samo s kladivom, ne s špico. Pri zidanju z *bunjatom* so v razmike med posameznimi klesanci dali enako široke *lajštice*, da so med njimi delali enakomerne fuge. *Korširan zid* je namreč zmerom fugiran.

Pod Italijo in v obdobju po drugi svetovni vojni so delali ciklopske zidove oziroma fasadne obloge, ki jim rečejo *mozáik zid*, *mozáika* ali *zid na mozáiko*, po starem pa so jim menda rekli *šira zid* ali *zid na grinto*. Ti zidovi so zidani iz grbastih kamnov peterokotne ali šesterokotne oblike, zato so podobni satovju. Oblikovali so jih po *sagomah* iz mehkega *drata*, za vsak kamen sproti. Ob *dratu* so zarisali *riso* in, kar je bilo odveč, odbili s kladivom ali batom. Tudi pri takem zidu lica kamna z grbo ali bulo nisi smel obdelati s špico. Pri vzidavanju je morala biti *špica* tako oblikovanega kamna obrnjena navzdol.

Za zid iz klesanega oziroma rezanega kamna je bil samo enkrat omenjen izraz *kockast zid*.

Zidovom iz klesanega kamna in fasadnega *cegla*, ki so prišli v modo pod Italijo, pa so rekli *šempaski zid*. Po drugi svetovni vojni, ko so zaprli kamnolome na Krasu, so menda okrasne zidove postavljali tudi kraški kamnarji, ki so si morali poiskati drugo delo.[731]

Mešan korš iz črnega kamna v obzidju pokopališča v Dobravljah

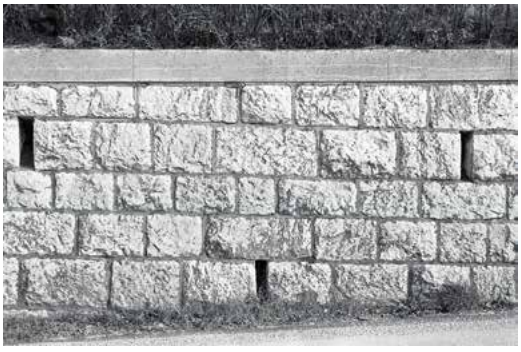

Enakomerno visoki fugirani skladi belega kamna v obcestni škarpi pri Dornberku

Izjemna zidava štale pri Firštovih v Stomažu, v kateri se izmenjujejo tudi enakomerno visoki skladi sivega kamna po celi dolžini zatrepne fasade

[731] O zidarjih in zidarskem delu so pripovedovali: Marjetka Bogataj, Prešernova ulica 14, Ajdovščina; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina; Miroslav Peljhan, Polževa ulica 12B, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina; Karolina Červ, Lokavec 12A; Alojz Likar, Vipavski Križ 6; Kristjan Brataševec, Vipavski Križ 5; Miro Slokar, Dobravlje 105; Viktor Kravos, Dobravlje 95; Miro Vrčon, Dobravlje 10D; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Filip Batagelj, Stomaž 75; Stano Makovec, Stomaž 18; Ivan Besednjak, Brje 38; Jože Čermelj, Vrtovin 93; Jože Šatej, Vrtovin 33; Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Pavle Bratina - Vinko, Vrtovin 17; Jožef Kompara, Kamnje 17; Slavko Čermelj, Kamnje 36; Vinko Rovtar, Kamnje 13; Jožef Valič, Skrilje 38; Lojze Valič, Skrilje 34; Oskar Batagelj, Skrilje 50; Rajko Rustja, Skrilje 45; Stano Saksida, Skrilje 28 / Skrilje 1A; Viktor Vrčon, Cesta 39; Angel Volčič, Črniče 69C; Anton Gleščič, Črniče 93; Danilo Kosovel, Črniče 63A; Marija Peršič, Selo 44; Marjan Krkoč, Selo 6A; Marijan Volk, Stomaž 22; Oskar Batagelj, Gojače 1; Rihard Cigoj, Gojače 9; Zdravko Krkoč, Malovše 6; Jože Cigoj, Malovše 5; Rudolf Koron, Batuje 71; Evstahij Žerjal, Preserje 56; Miro Ušaj, Ravne 5; Slavko Slejko, Ravne 30; Leopold Bovcon, Ravne 15; Jožef Ličen, Osek 46; Franc Košuta, Vitovlje 62; Jožef Brankovič, Šempas 193, in Tone Košuta, Šempas 50.

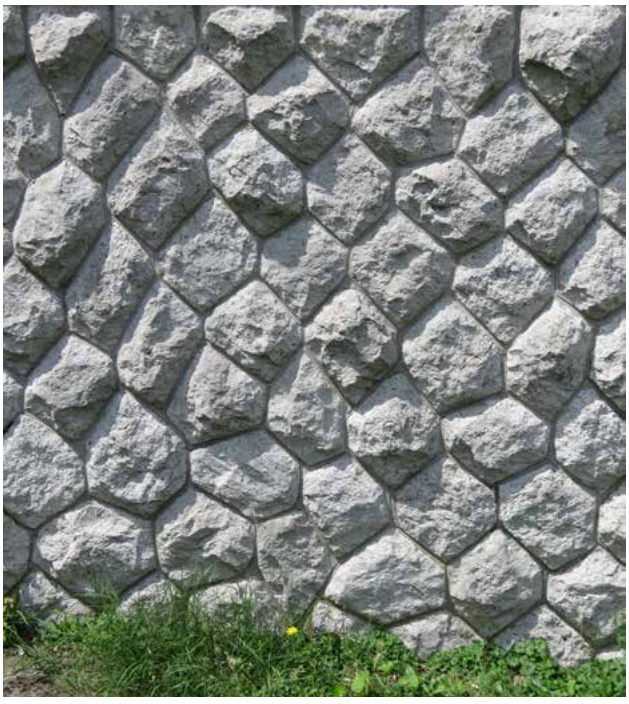

V mešanem koršu pokončen kamen, postavljen na tajo ali na madono, olajša prehod iz enega korša v drugega

Ciklopski zid v pritličju oficirskega stanovanjskega bloka v Vipavi

Likof

»Če ni flaška vina gor, sleme ni v livel.«
Jožef Šatej starejši - Maričkin iz Vrtovina

Stara zidarska navada je bil likof, pojedina ali pitje ob zaključku večjih gradbenih del, ki se je od kraja do kraja nekoliko razlikoval. Nekje so zidarjem dali piti za likof, ko je bil na vrh zida postavljen zadnji vogelnik, drugod, ko so postavili *vrhnák*, slemensko gredo. Takrat je morala priti na vsak konec ena *flaška*, da so ga *dali v level*. Ali pa je gospodar moral prinesti *dopjo*, da so ga dali na sleme in preverili, »če je glih«. »Če ni flaška vina gor, sleme ni v livel,« je trdil oče zidarja Jožeta Šateja - Maričkinega iz Vrtovina, prav tako zidar.

Večinoma pa so imeli likof, ko se je pokrilo streho. Takrat so na strešno sleme ali dimnik postavili maj: smreko, bor ali brin. Maj je pripravil gospodar, včasih pa kateri od delavcev. Ponekod so ga opletli s *pandəlci* ali papirnatimi okraski raznih barv, včasih so nanj obesili eno ali dve steklenici vina. Če so povabili godca, je ta zajahal sleme in kakšno zagodel. Likofa so se udeležili zidarji, domači in povabljeni vaščani, ki so pomagali pri zidanju hiše. Mladina je, posebno na Pivki, plesala in se zabavala do poznih ur.

Ponekod so praznovali dva likofa: prvega, ko so pokrili streho, drugega, ko so dokončali hišo. V novejšem času so jih pri nekaterih hišah imeli še več: prvega ob položitvi prvega kamna, ko *so zalili fundo* in ob vsaki etaži, ali pa: prvega, ki so mu rekli mali likof, ko *so zalili* prvo betonsko ploščo, drugega ob drugi plošči, tretjega, ko so zabetonirali streho, in zadnjega, ko so jo pokrili s korci.[732]

[732] Pripovedovali so: Ivan Kočevar, Potoče 23; Miro Vrčon, Dobravlje 10D; Miro Slokar, Dobravlje 105; Marjan Krkoč, Selo 6A; Stano Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina; Danilo Kosovel, Črniče 63A, in Slavko Slejko, Ravne 30.

Smreka na strehi hiše v Logu pri Vipavi, ki oznanja likof: na brvi je prvi z leve zidar in oslar Riko Valič. Fotografijo hrani Riko Valič v domu starejših občanov v Ajdovščini.

Zidarski reki, domislice, šale in anekdote

»Vsak poklic ima svojo prakso.«

»Za kamen moraš imeti veselje in nekaj pojma.«

»Za kamen če bet praksa, de vidiš, kam kamen paše.«

»S kamnom se muərš pogovarjat, če čiš, de te ubuga.«

»Kar oči kradejo, to se naučiš.«

»Človek, če je kolkej brihten, če se zanima, mora pokrast poklic – mora gledat, kako se dela, ker vsak vam ne pove.«

»Kako zidarji zidajo zid? Od zdolaj navzgor ali od zgoraj navzdol?« – »Zid se zmerom zida od zgoraj navzdol, ker je treba vsak kamen vzdigniti in ga položiti dol.«

»Do kosila zidar zida zid noter, po kosilu ven.«
»Če so bili zidarji lačni, je šel zid noter, če so bili siti, pa ven.«
»Če je bil zid uleknjen, so rekli, da je imel zidar prevelik trebuh ali da je bil preveč sit.«

»Če je bil zid krevljast, so rekli, da je pihal veter, ko je zidar plajbal.«
»Če je bil zid zvit, so se izgovarjali, da je še puščeno za malto.«
»Če je blu kej klukastu, smo rjekli: bo plačala buətra.« To pomeni: bo pokrila malta.

»Kje ima okrogel kamen lice?« – »Lice ima na sredi, zato ga je treba udariti, razklati in obdelati.«
»Pravijo, da ima kamen lice na sredi. Ga je treba ubit, če se čé lice dobit.«

»Ko kamen postaviš na mesto, ga je treba potolčt, da ne bo več rasel.«

»Zakaj mora zidar kamen ubit?« – »Kamen mora ubit, da ne bo več rasel.«

»Žabjo dlako da imaš, pa prerežeš ta trd kamen.«

»Kamen, če je še tako grd, se ga dá napraviti.«

»O grdih kamnih so rekli, da so za na repo.«[733]

»Če češ stavbo končat, mora zmerom kamen ostat, če ne, je ne moreš končat.« – »Kamen mora bit zmerom na izbiro.«

»Do kdaj lahko izbirate kamen za hišo?« – »Dokler sta dva, potlej morate vzeti skraja.«

»Kadar je na gruštu zmanjkalo kamenja, so zidarji kričali: ‘Metlo!’ Včasih se ljudje niso zagovedli in so jim res prinesli metlo.«

»Kadar so bili zidarji žejni, so kričali: ‘Suha malta!’«

»V malto je treba dati tisto vodo, ki ti priteče od čela, da bo dobra.«

»Kar fali zidar, pokrije malta, kar fali zdravnik, pokrije pej zjemle.«

»Če je kdo kritiziral zid, ga je zidar odpravil: ‘Bo že tolko držalo kot moja plača.’«

»Priučenemu zidarju so se posmehovali, da ve več kot bukve.«

»Slabega zidarja so zmerjali, da je fatacuən.«

»Če je zidar napravil slabo delo, so rekli, da je narejeno po bedajnsko. Budanjce so namreč imeli za bolj površne zidarje.«

»Slabemu zidarju so rekli, da je partizanski ali hibriden, se pravi priučen.«

»Kamor hiša gori, se zidarju kruh peče.«

[733] Mišljeno je za obtežitev kisle repe v čebru.

Ko je neki italijanski gradbeni podjetnik odpustil zidarja, ki je slabo delal, si je ta dušo olajšal z verzi:

Špaleta maledeta,
per kanton non šon bon,
adijo, šjor paron![734]

Če gospodar zidarjem ni dal zadosti pijače ali hrane, so se mu ti maščevali tako, da so *kamin* zamašili s klobukom, in sicer tako, da so krajce klobuka vzidali, štulo pa prerezali na križ. Ker dimnik potem ni vlekel in se je kadilo po hiši, je gospodar na pomoč poklical dimnikarja z dimnikarsko kroglo. A tudi to ni pomagalo: ko je dimnikar težko kroglo spustil skozi dimnik, je ta šla skozi prerezano štulo, ko jo je potegnil nazaj gor, pa je dimnik spet zaprla.

Če je bil zidar jezen na drugega zidarja, s katerim sta delala skupaj, je onemu zazidal kladivo, žlico, macolico ali kar koli.

V Skriljah je bil zidar Buhc. Ljudje so ga v času suše dražili: »Buhc, dej dež!« On pa je takega zafrkljivca oblil z vodo, rekoč: »Tvoja prošnja je uslišana.«

Splošno znana je anekdota o zidarju, ki je imel zmerom pripravljen strešni korec z luknjo, da ga je jemal s sabo, kadar so ga poklicali, naj pride popravit kakšno streho, ki je puščala. Ko je streho popravil, je ta korec položil na kakšno drugo mesto na strehi, da je ob naslednjem dežju spet začela zamakati. Tako je imel zagotovljeno delo in zaslužek za vse življenje. Ko je nekoč poslal popravit streho nepoučenega sina, se je ta takoj prišel pohvalit, kako je takoj odkril in zamenjal luknjasti korec, oče pa se je zgrozil nad tem, ker je tako zapravil stalen vir zaslužka.

Stari zidarski mojstri in zidarji so se radi ponorčevali iz vajencev in so si jih tudi podajali z drugimi šaljivci. Pošiljali so jih na primer po *travar* na drugo gradbišče. Ali pa so jim naročili, naj grejo v trgovino, kjer so kupovali malico: »Bejž kupt za pet din travarja.« Prodajalec, ki je vedel, v čem je *špas*, je vajenca napotil dalje: »Tle ne dobiš, bejži v lekarno.« Iz lekarne pa so ga poslali nazaj k mojstru, naj pove, ali želi *travar* v *kilah* ali v metrih.

Pošiljali so jih tudi po številke za izgubljeni meter, po sveder za kvadratne luknje, po »šahmo za kamine« ali po »cvjeke za lekado zabivat«. Zidarski skupinovodja Jože Mrevlje iz Dornberka mi je pravil, da si je vajence privoščil tako, da jih pošiljal po leve in desne *cveke* ali pa po »cveke za šofit«. V podjetju Primorje so si zidarji nekega mladega tehnika privoščili tako, da so mu naročili, naj gre s *kangulo* po malo *štroma*, nekega inženirja pa so spravili v zadrego z vprašanjem: »Ali si prinesel plavo špico za iskat kamen?«[735]

[734] V proznem prevodu: Prekleta špaleta, nisem dober za *kanton*; adijo, gospod gospodar!

[735] Navedene reke, šale in domislice so mi povedali: Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina; Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina; Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina; Miroslav Peljhan, Polževa ulica 12B, Ajdovščina; Jože Krapež, Fužine, Cesta IV. prekomorske 63B, Ajdovščina, rojen leta 1916; Zdravko Hrobat, Dobravlje 13; Miro Slokar, Dobravlje 105; Filip Batagelj, Stomaž 75; Rajko Rustja, Skrilje 45; Ivan Kočevar, Potoče 23; Jože Šatej, Vrtovin 33; Pavle Bratina - Vinko, Vrtovin 17; Albert Kandus, Vrtovin 29, rojen leta 1937; Oskar Batagelj, Gojače 1; Zdravko Krkoč, Malovše 6; Danilo Kosovel, Črniče 63A; Jožef Ličen, Osek 46; Leopold Bovcon, Ravne 15; Jože Mrevlje, Draga 19, Dornberk; Ivan Ožbot, Lukežiči 25, Renče, rojen leta 1915; Franc Bratina, Dolga Poljana 37, rojen leta 1926, in Julij Bizjak, Dolga Poljana 3.

Kamnolomsko, kamnoseško in zidarsko orodje

Štange, *štangolini*, svedri, bati, macole, špice, *škərpeli*, *bučarde*, zidarske žlice

Orodje za kamnolomce, kamnoseke in zidarje so v teh krajih izdelovali vaški kovači, popravljali in brusili pa so ga običajno kamnarji sami na poljskih kovaških ognjiščih, *šmitnah*. V Batujah, ki so imele dolgo kovaško tradicijo iz avstrijskih časov, je obratovalo kovaško podjetje Karla de Mulitscha (Mulič), v katerem so izdelovali poljedelsko in kamnarsko orodje. Pod Italijo in tudi v novi Jugoslaviji so dosti kamnarskega orodja, ki so ga označevali s črko B v krogu, izdelovali za kamnolome in kamnoseke v Dalmaciji, na primer na Braču, Korčuli in v Splitu. Po drugi svetovni vojni, ko je podjetje nasledil Karlov sin Emil, je bilo nacionalizirano in se je preimenovalo v Tovarno poljedelskega orodja Batuje.

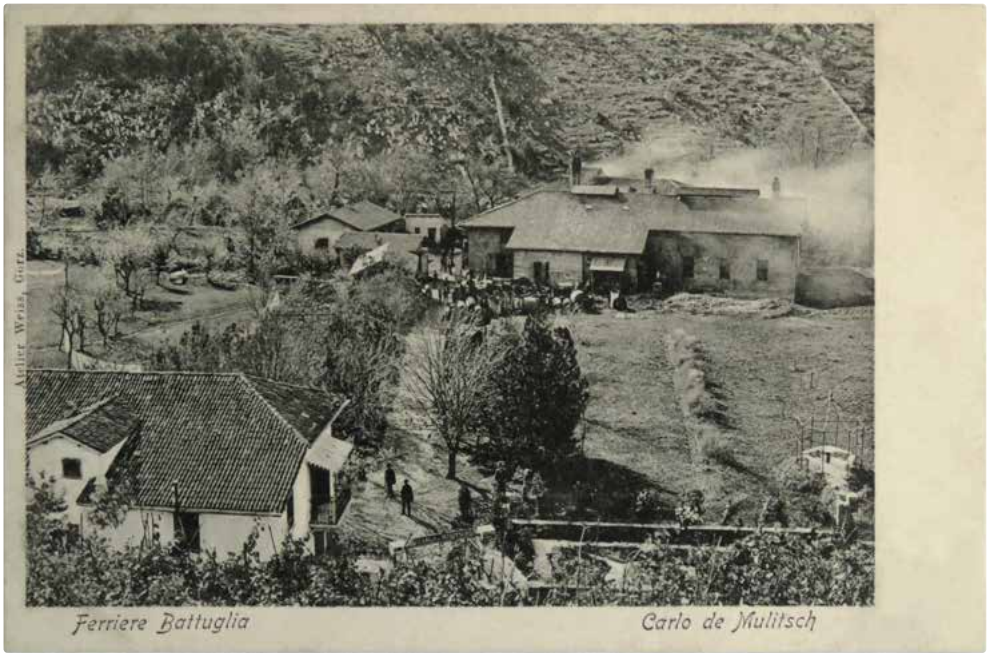

Razglednica kovaškega podjetja Karla de Mulitscha v Batujah. Iz zbirke Bogdana Hmeljaka

Kakšno kamnarsko orodje so izdelovali v batujski tovarni, sta pripovedovala kovač Herman Furlan - Makselnov Z Griča, Batuje 29, rojen leta 1921, ki je bil že tretji rod kovačev v njihovi družini, in Angel Čebron S Hriba, Batuje 79A, kvalificirani kovač, ki je delal »vse tipe orodja od A do Ž« in bil po vojni tudi direktor te tovarne.

Ker je bilo takoj po vojni težko dobiti nov, tovarniški material, so kamnarsko orodje sprva kovali iz odrabljenih bandaž koles železniških vagonov ali iz tračnic, od leta 1950 pa so že dobivali železo iz livarne.

Za kamnolome so izdelovali naslednje orodje:

• *štange*, osmerooglate ali šesterooglate lomilne drogove, običajno težke šest do deset, tudi do dvanajst kilogramov, ki so imele na enem koncu špico ali dleto, na drugem glavo; delali so tudi take z razcepljeno glavo, ki so jih uporabljali za ruvanje velikih žebljev;

• *štangoline*, težke od tri do štiri kilograme, dolge meter do meter in pol, debele na primer dva centimetra in pol;

• minerske svedre, osmerooglate ali šesterooglate (»na šest kantonov«), dolge petdeset, šestdeset, osemdeset, sto, sto dvajset, do sto petdeset centimetrov;
• minerske macole;
• zagozde za klanje kamna, težke dva do tri kilograme, dolge do štirideset centimetrov; na obeh straneh so jih malce nasekali, »da so primle, da jih ni metalo ven«;
• okrogle kline za okrogle luknje s premerom približno štiri centimetre s parom zgoraj zavihanih vložkov;
• bate vseh vrst, večinoma s kvadratno glavo in *špico*, dletom ali sekiro na drugem kraju, in
• različne krampe.

Od kamnoseškega orodja so izdelovali:
• ročne macolice;
• *bučarde*, zobata kladiva z zobatima glavama;
• *škərpele* in *zobate škərpele*;
• špice vseh dimenzij, osmerooglate, debele deset do dvajset milimetrov.

Za zidarje so delali lahke *marteline*, težke pol kilograma do kilogram in pol, ki so imele na en kraj kvadratno glavo z gladkim licem in živimi robovi, na drugi kraj pa špico ali dleto, ter zidarske žlice. Razen zagozd je bilo vse orodje jekleno.

Kot je videti iz kataloga tehničnih risb orodja, ki so ga izdelovali v batujski tovarni po vojni, so imeli v svojem repertoarju za zidarje tudi običajna zidarska kladiva italijanske oblike, navadna in s precepom, za kamnarje pa gramozna kladiva. Posebej za dalmatinske kamnarje so delali klesarska kladiva z dvema kljunoma tipa *tajenta* in *grifun*, dvokoničarje tipa *pikun*, ki imajo na oba kraja konico, in dve vrsti kladiva *majica*, ki ima na en kraj glavo, na drugi pa konico.

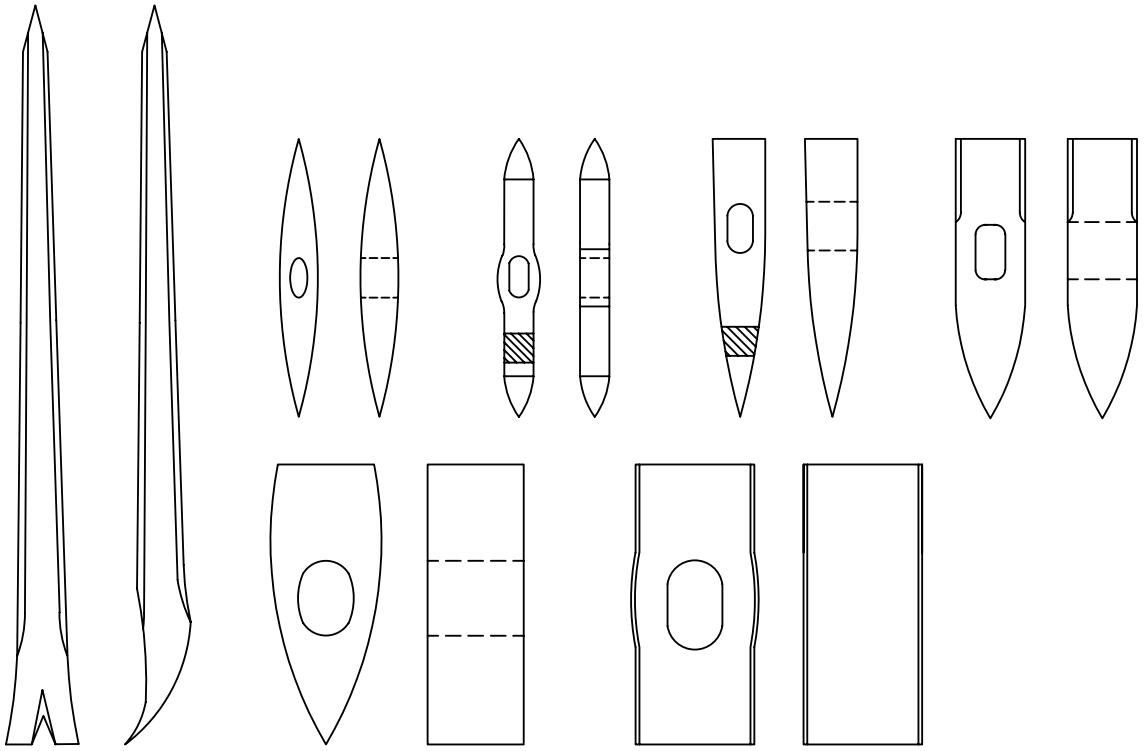

Tehnične risbe kamnoseških in kamnarskih orodij iz batujske tovarne: lomilni drog; v prvi vrsti dve obliki pikuna, majica in kladivo s špico,v drugi vrsti bat za kamen in minerska macola

V.

ŽIVLJENJSKE ZGODBE KAMNARJEV IN ZIDARJEV TER NJIHOVA DELA

»Ljudstvo po dejanjih svojih posameznikov ustvarja stavbe po podobi in prilikah svojih najglobljih, podzavestnih teženj in lastnosti, te stavbe pa počasi in stalno vplivajo na značaj in navade ljudstva skozi stoletja.«

Ivo Andrić, *Znamenje ob poti: izbrane misli*, Ljubljana 1985, str. 100

Lokavec

Altarist Mihael Kuša iz Lokavca

Najstarejši znani mojster kamna iz srednje Vipavske doline je altarist Mihael Kuša iz Lokavca, ki je bil tudi osrednja osebnost ljubljanskega in slovenskega baroka v kamnu.[736] Dolgo se ni vedelo, kje se je rodil, točen datum njegovega rojstva še danes ni znan, ve pa se, da je umrl 18. oktobra 1699 v Ljubljani, star komaj dvainštirideset let.[737] Leta 1930 mu je prišel na sled umetnostni zgodovinar France Mesesnel, ki je istega leta v članku Slovenačka likovna umetnost u Julijskoj Krajini omenil, da je Mihael Kuša po rodu iz Vipavske doline.[738] Dobrih dvajset let kasneje je Emilijan Cevc po tej sledi prišel do sklepa, da se je rodil okrog leta 1657 v Lokavcu,[739] natančneje v zaselku Kuši, ki je dobil ime po priimku prvotnih prebivalcev.[740] O tem se je prepričal ob že omenjenem Kuševem zaobljubnem napisu na glavnem oltarju v stari cerkvi sv. Lovrenca, ki spada med tako imenovane baročne črne oltarje.

Po značilni oltarni arhitekturi je Cevc mojstru Kuši pripisal tudi par sočasnih stranskih oltarjev v ladji župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika v sosednji Ajdovščini. Na levi strani je oltar, posvečen Srcu Jezusovemu, prvotno Materi božji, na katerem je vklesan napis, ki se v urejeni in razrešeni obliki glasi:

---

[736] Steska, Viktor, Ljubljanski baročni kiparji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1925, letnik V, str. 12 (dalje: Steska, Ljubljanski baročni kiparji); Polajnar, Nataša, *Mihael Cussa »Universae carnioliae lapicida et architectus«*, diplomska naloga, tipkopis, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 1991.

[737] NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, mrliška knjiga 1658–1735: »8.ber 1699: 18. obyt Michael Kusha annorum 42: Civis, et lapicida. Sep: e: ad S. Petrum.« Povzeto po Resman, Blaž, *Barok v kamnu*, Ljubljana 1995, str. 21 (dalje: Resman, *Barok v kamnu*).

[738] Mesesnel, Fran, Slovenačka likovna umetnost u Julijskoj Krajini, v: *Julijska krajina* (ur. Lavo Čermelj), Ljubljana 1930, str. 71. – Mesesnel, ki se je rodil leta 1894 v Cervignanu, je ob počitnicah zahajal k sorodnikom v Vipavo, ki jo je imel za drugi rojstni kraj, in v Lokavec, od koder je bila doma njegova žena. Nedvomno so mu prav te okoliščine omogočile odkriti Kušev rojstni kraj.

[739] Vpisa rojstva Mihaela Kuše v lokavškem župnijskem arhivu namreč ni mogoče najti, ker se tamkajšnje rojstne knjige začnejo šele z letom 1741. Zapisano je moralo biti v rojstni knjigi nekdanjega vikariata Sv. Križ (danes župnija Vipavski Križ), v katerega je lokavška podružnica spadala do leta 1687; vse stare matične knjige v Sv. Križu, med njimi tudi lokavške, pa so zgorele v požaru leta 1787.

[740] Cevc, Emilijan, Kje je bil rojen kipar Mihael Cussa?, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1951, nova vrsta I, str. 222–224. – Rodoslovec Uroš Kovač je na podlagi podatkov iz lokavške rojstne knjige za leta 1741–1786 ugotovil, da so v letih 1741–1754 pri Kuših živele kar štiri družine Kuša, katerih poglavarji so bili rojeni v letih okrog 1680 do 1725.

Kušev oltar iz leta 1699 v niši razpadajoče lokavške cerkve sv. Lovrenca. Na desni steni niše je videti tudi altaristovo zaobljubno ploščo. Foto Ivan Komelj, 1954, fototeka INDOK centra

Kušev oltar v obnovljeni cerkvi sv. Lovrenca, zdaj cerkvi Marije Vnebovzete v Lokavcu. Foto Helena Seražin, fototeka Umetnostnozgodovinskega inštituta ZRC SAZU

P(RESBYTER) NICOLAVS RECESCO CVRAVIT FIERI 1699,[741] v prevodu: *Duhovnik Nikolaj Redesco je poskrbel, da je bilo (to delo) narejeno* (*leta*) *1699*; nasproti pa mu stoji enako oblikovan oltar sv. Roka.[742] Ob teh in drugih Kuševih oltarjih je Cevc tudi razrešil dilemo umetnostnih zgodovinarjev, ali je bil Kuša samo kamnosek ali tudi kipar, in zaključil, da je bil v prvi vrsti podjetnik, ki je v svoji kamnoseški delavnici v glavnem ustvarjal oltarne arhitekture, ne pa tudi kipov.

Doslej znani biografski podatki o Mihaelu Kuši so zelo skopi. Utemeljeno se domneva, da se je kamnoseške obrti izučil v kamnoseški delavnici Pacassijev v Gorici, s katerimi se je potem tudi sorodstveno

Zaobljubni napis Mihaela Kuše na črni marmorni plošči, ki je zdaj vzidana v levem boku oltarne menze. Na njej je videti tudi tenko vrezane pomožne črte posameznih vrstic napisa.

[741] V napisu je priimek REDESCO pomotoma vklesan kot RECESCO.

[742] Pravilnost Cevčeve atribucije potrjuje pogodba med Kušo in ajdovskim vikarjem Redescom (*Radesco*) za oltar Matere božje, sklenjena leta 1697 in navedena v popisu Kuševe zapuščine. Resman, *Barok v kamnu*, str. 23, 95.

in poslovno povezal. O tesnih vezeh z Leonardom Pacassijem pričajo trije dokumenti v Kuševi pisni zapuščini, ki se nanašajo na Leonardovo ženo Lucijo, in dejstvo, da se je po Leonardovi smrti njegova vdova povezala s Kušo v prizadevanju za ohranitev naročila za oltar v mavzoleju Ferdinanda II. v Gradcu. V njunem skupnem pismu, naslovljenem spomladi 1698 na tamkajšnjo dvorno komoro, se Kuša predstavlja kot njen svak in varuh njenih osirotelih otrok.[743]

Med dokumenti, ki jih navaja popis Kuševe zapuščine, je bilo tudi pet ženitnih pogodb, iz katerih je videti, da je bil poročen dvakrat. Ime prve žene ni znano, drugo soprogo Dorotejo pa najdemo omenjeno v ljubljanski krstni knjigi 15. oktobra 1694, ko je botrovala prvorojenemu sinu altarista in vipavskega rojaka Luke Misleja.[744] Katera izmed obeh žena je bila iz Pacassijeve družine, se ne ve. V oporoki, ki jo je Kuša napisal 12. oktobra 1699, žene ne omenja, kar pomeni, da je bil ob smrti že drugič vdovec, a v ljubljanskih mrliških knjigah vpisov smrti njegovih soprog ni najti. Prav tako v ljubljanskih maticah ne zasledimo podatkov o Kuševih otrocih, po čemer je mogoče sklepati, da ni imel potomcev ali da so umrli že v otroških letih.

V Kuševi oporoki in popisu njegove zapuščine najdemo še nekaj podatkov o njegovih družinskih razmerah ter sorodstvenih in prijateljskih povezavah. Za univerzalna dediča po materini smrti je postavil brata Janeza in Pavla,[745] 400 goldinarjev pa je volil hčeram Leonarda Pacassija, katerih skrbnik je bil. Izrecno je dal zapisati, da cerkvi v Lokavcu zapušča kamnit oltar, katerega vrednost je ocenjena na 200 goldinarjev,[746] posredno pa potrjuje tudi svoje

Kušev levi stranski oltar v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Ajdovščini iz leta 1699, ki je bil prvotno posvečen sv. Barbari

[743] Pismo v izvirniku, ki se hrani v graškem arhivu, je prvi v celoti objavil in obravnaval Matej Klemenčič v svojem predavanju o Mihaelu Kuši leta 2021. Klemenčič, Matej, *Mihael Cussa med Gorico, Ljubljano, Gradcem in Dunajem: o goriško-kranjskih kamnoseških navezah in njihovih ambicijah*, predavanje 18. novembra 2021. – Prvič je bil kratek povzetek vsebine tega pisma objavljen v Kohlbach, Rochus, *Die barocken Kirchen von Graz*, Graz 1951, str. 100.

[744] NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, krstna knjiga 1692–1699.

[745] V oporoki ni naveden kraj bivališča Mihaelovih bratov Janeza in Pavla, verjetno pa je, da je vsaj drugi živel v Lokavcu. Uroš Kovač je namreč v lokavški rojstni knjigi odkril, da je bila leta 1764 vpisana kot mati krščenca Uršula Bolko, hči pokojnega Mihaela Kuše, po oceni rojena okrog leta 1720, v nekem urbarskem viru pa je našel še omembo Mihaelovega očeta Pavla Kuše, o katerem ocenjuje, da se je rodil okrog leta 1660 in bi torej utegnil biti brat kamnoseka Mihaela. Do rojstnega leta 1660 je Kovač prišel tako, da je za vsak rod upošteval obdobje tridesetih let. Kovač dalje domneva, da je Pavlov sin Mihael dobil ime prav po slovitem stricu Mihaelu. Po sledi omenjene Uršule, h kateri se je okrog leta 1743 priženil Jožef Bolko, je odkril tudi kasneje zapuščeni dom družine Kuša v zaselku Kuši, od katerega je ohranjen le *hram*, nad njim pa danes stoji nova hiša s številko Lokavec 42A.

[746] Ta oltar je volil lokavški cerkvi skupaj z ustanovo 100 goldinarjev in zavezo, da se pri njem leto za letom in na vekomaj obhajata dve sveti maši za mir in pokoj njegove duše. Še 30 goldinarjev je primaknil za olje za luči pri tem oltarju. Primerjaj Resman, *Barok v kamnu*, str. 92.

avtorstvo škapulirskega oltarja pri ljubljanskih frančiškanih. Za izvršitelja oporoke, ki je vsebovala tudi obveznosti glede nedokončanih oltarjev, je imenoval svoja zaupna prijatelja zvonarja Gašperja Franchija in arhitekta Francesca Ferrato.[747]

Med pisnimi dokumenti, ki jih navaja popis Kuševe zapuščine, sta poleg že omenjene pogodbe z ajdovskim vikarjem Redescom za oltar Matere božje v župnijski cerkvi v Ajdovščini še pogodbi za oltar Oljske gore v škofjeloški župnijski cerkvi in za veliki oltar v cerkvi sv. Jožefa na Trški gori nad Krškim, ki potrjujeta Kuševo avtorstvo teh oltarjev.[748]

V popisu Kuševe zapuščine je tudi precej podatkov, povezanih z njegovim delom. Od kamnarskega orodja se omenjajo kamnoseško orodje za osem pomočnikov ter dva železna lomilna droga in dva bata, ki se uporabljajo v kamnolomu. V rubriki »obdelan in neobdelan kamen« so med drugim zapisani štirje še nedokončani antependiji iz marmorja in kamnit umivalnik, druga kamnita oprema in arhitekturni členi ter manjši in večji kosi marmorja raznih barv in različnega neobdelanega navadnega kamna.

O tem, kdaj je Kuša začel svojo kamnoseško dejavnost v Ljubljani, v strokovni literaturi ne najdemo zanesljivih in skladnih podatkov. Ljubomir A. Lisac, ki med viri navaja ljubljanske sodne protokole iz leta 1677, piše, da ga že tega leta srečamo kot kamnoseškega mojstra med prvimi člani ceha kamnosekov in zidarjev v Ljubljani,[749] Melita Stele, ki se sklicuje na isti vir,[750] pa iz njega povzema, da je Mihael Kuša plačeval visok obrtni davek 5 goldinarjev, ker da je imel deset pomočnikov in dva učenca (slednja brez davka), ter da se poleg njih omenjata tudi njegova žena in dekla.[751]

Pri obeh piscih gre pri navedeni letnici 1677 nedvomno za lapsus, saj se v dosegljivih ljubljanskih davčnih knjigah njegovo ime pojavi šele leta 1687, podatkov, ki jih navajata, pa v njih pri najboljši volji ni bilo mogoče najti. Kuša je torej prišel v Ljubljano leta 1687 ali kvečjemu leto prej.[752] Iz omenjenih davčnih

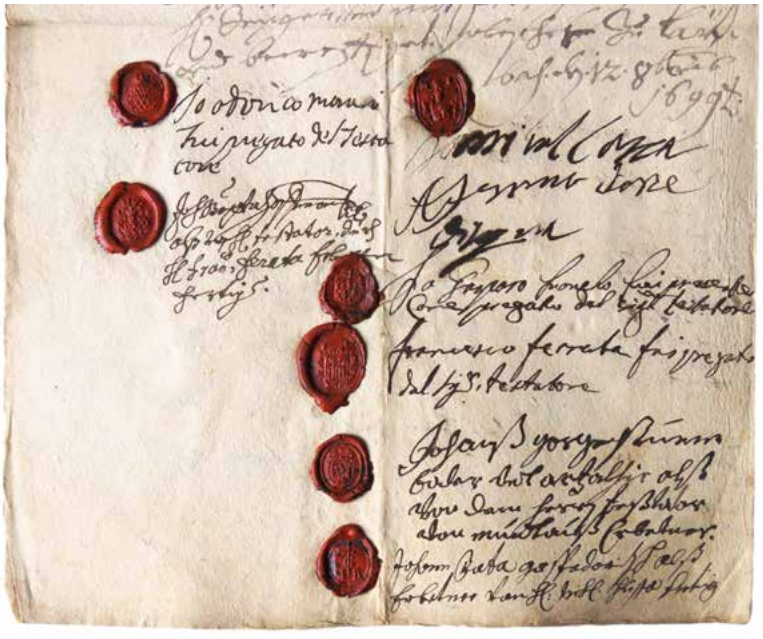

Konec testamenta Mihaela Kuše s podpisi in pečati oporočitelja ter prič

[747] Resman, *Barok v kamnu*, str. 21–22, 91–93; Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS), SI AS 309 Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 51, fasc. XXVII, Lit. K, No. 56: Khuscha Michael. – Francesco Ferrata je bil italijanski arhitekt in kamnosek, ki se je rodil okrog leta 1659 domnevno v Milanu in umrl 18. junija 1704 v Ljubljani. Tam je bival od leta 1690 kot kranjski deželni stavbni mojster in stanoval v isti hiši na Starem trgu kot Mihael Kuša, po letu 1700 pa v sosednji hiši s kamnosekom Luko Mislejem. *SAUR, Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, Band 39, München – Leipzig 2003, str. 20: Uroš Lubej, geslo Ferrata (Ferratta) Francesco.

[748] Resman, *Barok v kamnu*, str. 21–24, 91–93.

[749] *PSBL*, 3. snopič, Gorica 1976, str. 213–214: Ljubomir Andrej Lisac, geslo Cussa (Kuša, Kussa, Khuscha, Kusha) Mihael.

[750] Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje: ZALj), SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I–45, *Gerichtsprotokolle der Hauptstadt Laibach 1677*, fol. 9.

[751] Stele, Melita, Ljubljansko baročno kiparstvo v kamnu, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1957, nova vrsta IV, str. 33 (dalje: Stele, Ljubljansko baročno kiparstvo).

[752] S tem se ujema tudi Kuševa lastna omemba dvanajstletnega nepretrganega dela v Ljubljani v že omenjenem pismu dvorni komori v Gradcu leta 1698.

knjig tudi razberemo, da je »Michaël Khusha Stainhauer« v letih 1687–1696 živel in delal v šesti hiši na Virantovem vrtu v mestnem okraju Stari trg, katere lastnik je bil vrvar Pavel Kontel in za katero je bilo treba plačevati 3 goldinarje temeljnega hišnega davka na leto. V prvih treh letih je Kuša plačeval po 6 goldinarjev obrtnega davka, v naslednjih letih, ko se je njegova dejavnost povečala, pa po 8 goldinarjev.[753]

Stilne značilnosti Kuševih oltarjev

Kuša velja za enega tistih kamnosekov, ki so v poznem 17. stoletju v Ljubljano prinesli novo italijansko modo črnih kamnitih oltarjev. Ti oltarji imajo najpogosteje prizmatično oblikovane menze, nad njimi pa ploskovit nastavek, ki ima v osrednjem delu ločno zaključeno nišo za sliko, ob straneh omejeno s parom stebrov. Stebra nosita profilirano gredo z ločnima pristreškoma, med njima pa se dviga atika, ki včasih v zmanjšanem merilu ponavlja obliko glavnega dela nastavka. Bogatejši Kuševi oltarji so širši in imajo na vsaki strani nastavka po dva stebra. Za Kuševe oltarje so na splošno zelo značilni raznobarvni marmorni vložki v črni podlagi osnovne arhitekture. Na prednji strani menze so navadno po trije okrogli ali oglati črni okvirji z vložki, ki so pogosto v obliki vetrnice, na okvirju niše pa teče niz pisanih vložkov različnih geometrijskih oblik.[754]

Arhivsko dokumentirana Kuševa dela

Kušev opus je razmeroma dobro arhivsko dokumentiran. Prva izpričana kamnoseška dela, ki jih je prevzel v Ljubljani, so iz leta 1687, ko je po naročilu ljubljanske mestne občine naredil **poliran grb** in **dve polirani črni napisni plošči** za na novo zgrajeni smodniški stolp na grajskem griču.[755]

12. maja 1690 je Kuša sklenil **pogodbo s provincialom ljubljanskih avguštincev**, da bo za avguštinsko cerkev Marijinega oznanjenja, današnjo frančiškansko cerkev, do 25. marca 1691 po predloženem načrtu izdelal nov oltar iz poliranega črnega in drugega marmorja ter ga postavil nasproti oltarja Matere božje sv. rožnega venca. Zanj bo prejel 1.000 goldinarjev nemške veljave v treh obrokih: eno tretjino takoj, drugo tretjino, ko bo izdelal pol oltarja, tretjo pa, ko bo oltar postavljen. Obenem je mojster s podpisom potrdil, da je tretjino dogovorjene cene v znesku 333 goldinarjev in 20 krajcarjev že prejel. Do 23. oktobra 1690, ko je prejel drugo tretjino tega zneska, je opravil polovico dela, o čemer priča njegova pobotnica v italijanskem jeziku s podpisom »Michal Cussa«. Oltar, ki stoji v prvi kapeli na levi strani frančiškanske cerkve – prvotno je bil oltar bratovščine pasu sv. Monike, zdaj pa je posvečen Svetim trem kraljem –, je bil najbrž postavljen šele 24. novembra 1691, ker je Kuša šele takrat potrdil prejem zadnje tretjine plačila.[756]

Za najpomembnejše Kuševo delo velja **oltar sv. Križa**, ki ga je naročil bogati Jakob Schell, kasneje pl. Schellenburg, v vlogi obračunskega nadzornika frančiškanskega samostana v Ljubljani za kapelo

[753] ZALj, SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII–71–80: davčne knjige 1687–1696 (davčne knjige od leta 1697 do leta 1699, ko je Kuša umrl, manjkajo); SI_ZAL_LJU/0346, Zbirka rokopisnih elaboratov, TE 82, PE 688: Fabjančič, Vladislav, *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, *I. del. Stari trg*, Ljubljana 1943, str. 329.
[754] Stele, Ljubljansko baročno kiparstvo, str. 36–37.
[755] ZALj, SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XIII–82, *Aussgab Buech de Anno 1687*, fol. 44; Cod. XIII–104, srajčka Ausgab 1687, *Aussgaben auf Beuelch*, fol. 39, str. 138. Primerjaj Stele, Ljubljansko baročno kiparstvo, str. 34.
[756] Resman, Blaž, Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja, v: *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc), Ljubljana 2000, str. 310, 312.

sv. Janeza v tedanji frančiškanski cerkvi.[757] S pogodbo, ki sta jo sklenila 26. decembra 1694, se je Kuša zavezal, da bo po priloženem načrtu do binkošti leta 1695 naredil oltar iz črnega kamna s tabernakljem in kipi iz belega genovskega marmorja, ki naj jih izdela »primo Mastro di Venetia«.[758] Delo je bilo dokončano do binkošti ali najkasneje do 8. oktobra 1695, ko so se frančiškani Schellenburgu, ki je tistega leta za to naročilo plačal 1.000 imperialov, pisno zahvalili zanj. Ta oltar s šestimi kipi umetnostni zgodovinar Blaž Resman označuje za pomemben mejnik v slovenskem kiparstvu, ker je na stežaj odprl vrata beneškemu baroku. Kipi na njem so bili sprva pripisani beneškemu kiparju Enricu Merengu,[759] kasneje pa je obveljalo, da so delo Benečana Paola Callala.

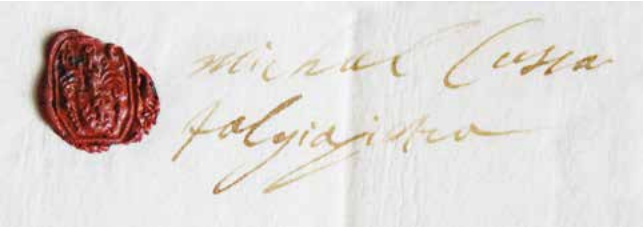

Povečan Kušev pečat in podpis na pobotnici z dne 20. decembra 1694, s katero potrjuje, da je na račun za oltar v ljubljanski cerkvi sv. Krištofa prejel 100 kranjskih goldinarjev. NŠAL, Kapiteljski arhiv, fasc. 26

Konec leta 1694 se je Kuša dogovoril za izdelavo **oltarja za cerkev sv. Krištofa** v Ljubljani, dokončal pa ga je proti koncu leta 1696. Zanj vemo iz pobotnic za obroke plačila, ki jih je prejel iz rok cerkvenega ključarja Giovannija Marie Menegaglie. Z zadnjim obrokom 40 goldinarjev je bil v celoti izplačan 16. novembra 1696, ko je oltar postavil. Vsega skupaj je zanj prejel 240 goldinarjev kranjske veljave.[760]

28. aprila 1695 sta zagrebški škof Štefan Selišćević in kapiteljski zastopnik Ivan Babić s Kušo podpisala pogodbo, da bo **za zagrebško stolnico napravil peterostrano prižnico** s celopostavnim angelom atlantom. Pogodba, na kateri je tudi Kušev pečat,[761] je določala, da bo naredil prižnico iz črnega in belega marmorja z vložki iz genovskega marmorja.[762] Na njej bo pet reliefov, in sicer Odrešenik sveta ter štirje evangelisti s svojimi simboli; iz belega marmorja bo tudi angel, ki bo podpiral prižnico. Za to delo je bila dogovorjena cena 1.000 renskih forintov. Ker so do dokončanja prižnice v naslednjem letu stroški narasli na 2.000 forintov, je presežek 1.000 goldinarjev 23. junija 1696, ko je bila prižnica postavljena na mesto, plačal premožni kanonik Ivan Znika. Kuša je opravil kamnoseško delo in vodil celotno postavitev, kiparski okras pa je bil v novejših raziskavah pripisan Paolu Callalu.

Po dogovoru bi moral Kuša za ozadje belemu angelu atlantu namestiti črne plošče; ker tega ni storil niti do leta 1698, ga je škof Selišćević tistega leta tožil pri ljubljanskem magistratu kot sleparja, ki je oškodoval njegovo cerkev. Kuša mu je v latinskem pismu 16. avgusta 1698 odpisal, da ima plošče že

---

[757] Frančiškansko cerkev, ki je stala na današnjem Vodnikovem trgu, so v sklopu jožefinskih cerkvenih reform leta 1787 podrli, njeno premoženje pa je prešlo v Kranjski verski zaklad. Ta oltar je na dražbi kupil hrenoviški župnik Andrej Semen in ga dal postaviti kot veliki oltar v cerkvi sv. Martina v Hrenovicah. Ker je bil za tamkajšnji prezbiterij previsok, so ga morali nekoliko znižati, kasneje pa sta ga slikar Tone Kralj in arhitekt Maks Strenar »zločinsko« predelala. Primerjaj Steska, Ljubljanski baročni kiparji, str. 3, in Rupnik, Franc, *Zgodovina hrenoviške župnije*, Koper 2018, str. 157 (dalje: Rupnik, *Zgodovina hrenoviške župnije*).

[758] Resman, *Barok v kamnu*, str. 87–88: Priloga 1.

[759] Polajnar, Nataša, O problemu avtorstva marmorne plastike na oltarjih Cussove kamnoseške delavnice, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1992, nova vrsta XXVIII, str. 77–84; ista, Contributo all'opera dello scultore veneziano Enrico Merengo / Prispevek k opusu beneškega kiparja Enrica Merenga, *Annales. Series historia et sociologia*, 1996, letnik 6, št. 8, str. 287–298.

[760] NŠAL, KAL, fasc. 26; Vrhovnik, Ivan, Arhivski paberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stoletja, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1922, letnik II, str. 120. Glej tudi Lavrič, Ana, Ljubljanska cerkev sv. Krištofa za Bežigradom, *Kronika*, 2012, letnik 60, št. 1, str. 13.

[761] Kaptolski arhiv Zagreb, *Acta capituli antiqua*, fasc. 101, št. 61. – Osmerokotni pečat iz rdečega voska ima v gornjih dveh kotih inicialki M in C, na sredi je grbovni ščitek, ki je spodaj polkrožno zaključen, nad njim pa je šlem z bujnim baročnim okrasom. Nad šlemom je upodobljen pelikan z razprtimi krili v desnem profilu, na ščitku pa je enaka podoba pelikana, le da ima pod prsmi še glave treh mladičev. Primerjaj Ivandija, Antun, Propovijedaonica zagrebačke katedrale, *Bogoslovna smotra*, Zagreb 1965, letnik XXXV, št. 2, str. 324.

[762] Z imenom genovski marmor so takrat poimenovali kararski marmor.

dolgo pripravljene, a jih še ni mogel poslati; bo pa to storil v kratkem, ko bo dal odpeljati nov oltar v Karlovec. Plošče je nato res poslal in so bile vgrajene kot ozadje angelu atlantu pod prižnico.

1. julija 1695 se je Kuša pogodil z grofom Gallenbergom, odvetnikom samostana klaris v Mekinjah, da bo za 550 goldinarjev napravil **oltar sv. Antona Padovanskega** za kapelo sv. Antona v tamkajšnji cerkvi. 14. marca 1696 je v obračunu s podpisom »Michael Cussa, talgiapietra« (sic!) potrdil, da je zanj prejel okroglo 177 goldinarjev od grofa Gallenberga, preostali znesek pa od oskrbnika Franca Učana na Brdu, deloma v gotovini, deloma v žitu. 24. marca istega leta je dal še zahtevek za plačilo kipov sv. Petra Alkantarskega in sv. Janeza Kapistrana iz genovskega marmorja ter za stroške njunega prevoza v zabojih iz Benetk z ladjo do Trsta, z vozom od Trsta do Vrhnike in nato z barko do Ljubljane. Skupni znesek je bil preračunan v okroglih 176 goldinarjev nemške veljave, prejel ga je štiri dni kasneje v gotovini.[763]

Kot je bilo omenjeno v zvezi s prižnico za zagrebško katedralo, je bil leta 1698 v Kuševi delavnici izdelan **veliki oltar Svete trojice za frančiškansko cerkev v Karlovcu**. Tudi ta je iz črnega apnenca, krasijo pa ga barvite marmorne inkrustacije.[764] Sočasno je Kuša tudi dokončal **oltar za italijansko bratovščino** na Dunaju, za katerega je dobil naročilo njegov svak Leonardo Pacassi, a ga zaradi prezgodnje smrti ni utegnil dovršiti.

V zadnje leto Kuševega življenja in dela sodijo trije oltarji, ki se omenjajo v njegovi oporoki in v popisu njegove zapuščine. Prvi je že omenjeni **škapulirski oltar** iz leta 1699, ki je bil v nekdanji cerkvi ljubljanskih frančiškanov, danes pa je veliki oltar v hrenoviški podružnici sv. Janeza Nepomuka v Rakuliku na Pivki.[765] Da je Kuševo delo, sledi iz volila v njegovi oporoki, s katerim je zapustil frančiškanom 100 goldinarjev pod pogojem, da bodo preostalih 600 goldinarjev dolga za ta oltar plačali njegovim dedičem.[766]

V popisu Kuševe zapuščine je pod številko 13 navedena pogodba za izdelavo oltarja, ki ga je 5. junija 1699 pri njem naročila grofica Katarina Elizabeta Auersperg. Gre za **glavni oltar sv. Jožefa v podružnični cerkvi sv. Jožefa na Trški gori nad Krškim**, ki je bil do odkritja Kuševe oporoke pripisan Luki Misleju. Kuševo avtorstvo potrjuje tudi navedba v grofičinem zapuščinskem inventarju, v katerem je med listinami zapisana pogodba za oltar v cerkvi sv. Jožefa. Ker je Kuša istega leta umrl, se sklepa, da sta oltar v letu 1700 dokončala Francesco Ferrata in Luka Mislej, o katerem se domneva, da je bil Kušev pomočnik in da je po njegovi smrti postopoma prevzel njegovo delavnico.[767]

V istem popisu je navedena tudi pogodba za izdelavo kamnitega oltarja, sklenjena med Francem Antonom Zanettijem in Kušo 12. septembra 1699 v Ljubljani.[768] To je **oltar Oljske gore** na levi strani ob slavoloku v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki, ki ima nad oltarno nišo Zanettijev grb. Po letnici 1700, vklesani pod desnim stebrom nastavka, je sklepati, da sta tudi ta oltar po Kuševi smrti dokončala Francesco Ferrata in Luka Mislej.[769]

V zadnjem letu svojega življenja je Kuša prejel še naročilo s predujmom za izdelavo treh oltarjev za romarsko cerkev na Blejskem otoku. Tako je 16. januarja oziroma 7. marca 1699 potrdil, da je od Janeza Danijela barona Gallenfelsa prejel 200 goldinarjev nemške veljave »a conto per i tre altari che

---

[763] ARS, SI AS 730 Graščina Dol, fasc. 148, Gallenberg – Mekinje, Zduše; MAL, Josip, Umetnostnozgodovinski zapiski, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1924, letnik IV, str. 201–202 (dalje: MAL, Umetnostnozgodovinski zapiski).

[764] POLAJNAR FRELIH, Nataša, *Baročni črni oltarji*, Stična 2001, str. 60 (dalje: POLAJNAR FRELIH, *Baročni črni oltarji*).

[765] Tudi ta oltar iz črnega kamna z dvema kipoma je leta 1787 na dražbi kupil hrenoviški župnik Andrej Semen. RUPNIK, *Zgodovina hrenoviške župnije*, str. 157.

[766] RESMAN, *Barok v kamnu*, str. 91.

[767] RESMAN, *Barok v kamnu*, str. 24–27, 95; CEVC, Emilijan, Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici, v: *Krško skozi čas, 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta* (ur. Lado Smrekar), Krško 1977, str. 184; POLAJNAR FRELIH, *Baročni črni oltarji*, str. 118.

[768] RESMAN, *Barok v kamnu*, str. 94.

[769] RESMAN, *Barok v kamnu*, str. 94; POLAJNAR FRELIH, *Baročni črni oltarji*, str. 115.

facio di pietra alla madona dell'Lago di sotto la Signoria di Feldas«.[770] To so **oltarji sv. Sebastijana, sv. Magdalene in sv. Mihaela**, za katerih dokončanje je po Kuševi prezgodnji smrti v letih 1699–1700 poskrbel izvrševalec njegove oporoke Francesco Ferrata, najverjetneje s sodelovanjem Luke Misleja. Videti je, da so dokončani po Kuševih načrtih, saj kažejo vse značilnosti njegove delavnice.[771]

Kuši pripisani oltarji

V Ljubljani je Kuši pripisan desni stranski oltar iz črnega apnenca ob slavoloku v podružnični cerkvi sv. Florijana, ki mu je bil kasneje dodan kip *Ecce homo*. Oltar sta naročila ljubljanski pek Andrej Reven in njegova žena Ana, ki sta živela v hiši v Florijanski ulici 8. O tem govori latinski napis s kronogramom na predeli: ANDREAS REVEN CIVIS ET PISTOR / ET VXOR ANNA LABACENSES ALTARE / HOC PRAELIBATIS SANCTIS DEI FIERI CVRAVERVNT, v prevodu: *Ljubljančana Andrej Reven, meščan in pek, ter žena Ana sta poskrbela, da se napravi ta oltar dobrotnim srednikom božjim.* Kronogram pove, da je bil oltar postavljen leta 1699.[772] Istemu mojstru je pripisana tudi menza oltarja sv. Kozme in Damijana na nasprotni strani, ki so ji kasneje dodali lesen nastavek.

Kuši pripisani črni oltar v cerkvi sv. Martina v Žapužah

Na slovenskih tleh se Kuši pripisuje še več črnih oltarjev, in sicer: glavni oltar v župnijski cerkvi sv. Jošta v Črnem Vrhu nad Idrijo, ki ima enak nastavek kot njegov oltar sv. Antona Padovanskega v Mekinjah;[773] glavni oltar Svete družine v podružnični cerkvi sv. Jožefa na Čevici v Logatcu; glavni oltar sv. Križa in stranski Marijin oltar v župnijski cerkvi sv. Križa na Rakitni; oltar sv. Katarine iz leta 1694 v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki ter glavni oltar sv. Petra v stari župnijski cerkvi sv. Petra v Brestanici.[774] Stilne sorodnosti z njegovimi oltarji kažeta tudi menza glavnega oltarja v cerkvi sv. Jožefa v Preserju iz leta 1687 in črni oltar s konca 17. stoletja v cerkvi sv. Martina v Žapužah.[775]

---

[770] V prevodu: »na račun za tri kamnite oltarje, ki jih bom naredil za cerkev Matere božje na jezeru v blejskem gospostvu«. Mal, Umetnostnozgodovinski zapiski, str. 152.

[771] Mal, Umetnostnozgodovinski zapiski, str. 201; Resman, *Barok v kamnu*, str. 25–27.

[772] Kronogram je leta 1925 pravilno prepisal in iz njega izračunal letnico 1699 Viktor Steska, kasneje pa so letnico napačno brali in razlagali kot 1691 in 1693. Napisa zdaj ni mogoče videti in kronograma dodatno preveriti, ker ga zakriva kasneje dodani kip *Ecce homo*. Primerjaj Steska, Ljubljanski barocni kiparji, str. 10; Kovačič, Lojze, *Cerkev sv. Florijana v Ljubljani*, Ljubljana 1996, str. 19, 21; Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 69.

[773] V cerkvi v Črnem Vrhu mu lahko pripišemo tudi nekdanjo prižnico, na kateri sta podobni inkrustaciji vetrnic iz barvitih marmorjev kot na glavnem oltarju. Prižnica ima zdaj vlogo ambona v prezbiteriju.

[774] Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 53, 87, 103–104, 116.

[775] Klemenčič, Matej, From teh periphery to the centre. Stonecutters from Gorizia to Vienna around 1700, v: *Vienna italiana* (na spletu), str. 159, https://www.vr-elibrary.de/doi/10.7767/9783205221821.149; *Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina II*, str. 685.

Poleg oltarjev mu pripisujejo še prižnico iz leta 1693 v župnijski cerkvi Matere božje v Cerkljah na Gorenjskem, prižnico v župnijski cerkvi sv. Jurija v Mozirju, prižnico v župnijski cerkvi brezmadežnega spočetja Device Marije, preneseno iz cistercijanskega samostana v Stični, ter lavaboja v zakristiji župnijske cerkve Marijinega vnebovzetja v Cerkljah na Gorenjskem in v refektoriju cistercijanskega samostana v Stični.[776]

Tradicijo kamnoseške delavnice Mihaela Kuše v Ljubljani je po njegovi smrti leta 1699 nadaljeval kamnoseški mojster Luka Mislej, ki je prav v tistem letu dobil meščanske pravice.[777]

»Zidarski umetnik« Miha Blažko iz Lokavca, njegova rodovina in njegova dela

V 19. stoletju se je v Lokavcu rodil še en Mihael, ki se je s svojimi zidarskimi deli zapisal v zgodovino cerkvene arhitekture in v trajen spomin vipavskih rojakov. To je bil zidarski mojster ali »zidarski umetnik« Miha Blažko. Prav po njem je domačija z današnjo hišno številko Lokavec 109, v kateri je živel in delal, dobila ime pri Mojstrovih.

Miha Blažko pa ni bil ne prvi ne zadnji mojster tega poklica v svoji rodovini. Zidarski mojster je bil že njegov oče **Franc Blažko starejši**, ki se je rodil 7. decembra 1765 Andreju Blažku in Marini z dekliškim priimkom Batič v Lokavcu 57, se v letu 1791, ko je imel petindvajset let, poročil z devetnajstletno Marijo Jerkič iz Ajdovščine[778] in umrl 7. januarja 1844.

Lokavec z domačijo Mojstrovih v ospredju. Fotografijo hranijo Mojstrovi v Lokavcu.

[776] Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 133–135, 137, 142, 152.
[777] Več o Mihaelu Kuši glej v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 57–68.
[778] Za poročno pričo je imel Franca Voučiča, ovdovelega zidarja iz Ajdovščine, ki se je tudi sam samo dan kasneje oženil v drugo. ŽA Ajdovščina, poročna knjiga 1784–1843.

O njem je znanega le malo. V župnijskem arhivu v Črničah se je kot prava redkost našel njegov predračun za popravilo **cerkve sv. Janeza na Ravnah nad Črničami**, ki je naslovljen »raitenga ali ibersloh sazirku s. ianesa Narauinem sa popirauit use karie potreiba sidarskiga deila«. Datiran je z 2. avgustom 1818 in podpisan »Mistiro Francesco Blasco di murador«, kar morda kaže na to, da se je izučil pri furlanskih zidarskih mojstrih.[779] Kot »Baumeister« se omenja leta 1828 skupaj s sinom Miho pri obnovi **zvonika cerkve sv. Križa na Gradišču pri Vipavi**, ki ga je leto prej poškodoval udar strele,[780] ter v drugi polovici tridesetih let 19. stoletja, ko sta se lotila obnove razpadajoče **cerkve sv. Urbana nad Lokavcem** in jo leta 1841 dokončala.[781]

Mihael Blažko se je rodil 21. septembra 1810 in se 8. februarja 1836 oženil s sovaščanko Jožefo Stibilj, po domače Stebélovo. O njem je učitelj Edmund Čibej, njegov rojak in sodobnik, napisal, da je bil Mihael, imenovan Miha Mojster, samouk brez vsake šole, a je kot navaden zidar z izrednim talentom »postal znamenit stavbenik, ki je po naši deželi in zunaj te sezidal več lepih cerkva in šol«.[782] V letih 1871–1876 je bil lokavški župan in kasneje tudi cerkveni ključar. V gradivu za kroniko župnije Stomaž[783] ga je tamkajšnji župnik opisal kot blagega, pobožnega in skoraj preponižnega moža, ki ni mogel zapustiti tega sveta, dokler ni videl svojega vnuka Alfonza kot mašnika pred oltarjem.[784] Umrl je 22. junija 1897 in bil pokopan »z velikim spremstvom«.

Njegovo obrt je nadaljeval tudi sin **Franc Blažko mlajši**, ki je luč sveta ugledal 2. julija 1844, se leta 1868 poročil z Marijo Poniž iz Ajdovščine in se smrtno ponesrečil na pepelnično sredo, 28. februarja 1906.[785]

Po družinskem izročilu je sprva nekaj malega delal kot zidar tudi njegov sin **Karel**, rojen 19. oktobra 1871, a ga to ni veselilo, zato se je raje usmeril v kmetijstvo in gozdarjenje.[786] Pred oltar je stopil dvakrat: leta 1896 z Marijo Žvokelj - Francinovo iz Čehovinov v Gornji Branici,[787] po njeni smrti pa leta 1920 s precej mlajšo sovaščanko Frančiško Slokar. Svojo življenjsko pot je sklenil 5. marca 1948.

Nekdanji nagrobnik Mihe Blažka na pokopališču v Lokavcu. Foto Peter Krečič, Ljubljana

[779] ŽA Črniče, spisi.

[780] ŽA Vipava, spisi, šk. 10, *Gradbene zadeve cerkve sv. Križa na Gradišču 1828–1895*.

[781] Lokavški župnik Henrik Črnigoj je v kratkem spisu z naslovom Malo zgodovine o cerkvici sv. Urbana nad Lokavcem prav na *šagro* sv. Urbana 31. maja 1942 napisal, da so cerkev od leta 1836, ki ga oznamuje letnica na cerkvenem portalu, do leta 1841 postopoma obnovili pod zidarskim mojstrom Francem Blažkom in njegovim sinom Miho. ŽA Lokavec, šk. *Župnija Lokavec*. Glej tudi Velepič, *Topografija Primorske*: Lokavec, sv. Urban. V novejši literaturi pa se napačno navaja, da so cerkev na novo sezidali na ruševinah stare cerkve pod vodstvom Mihaela Blažka in njegovega sina Franca v letih 1836–1842. Glej *Umetnostna topografija upravne enote Ajdovščina I*, str. 285.

[782] Čibej, Edmund, *Zbrani spisi*, Predmeja 2005, str. 150 (dalje: Čibej, *Zbrani spisi*).

[783] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, spisi župnije Stomaž.

[784] Alfonz Blažko (1869–1938) je bil v duhovnika posvečen leta 1893.

[785] ŽA Lokavec, mrliška knjiga 1897–2005. Kratka notica o njegovi smrti je bila objavljena v celjskem časopisu *Domovina* leta 1906.

[786] V *Ročnem kažipotu* pa najdemo leta 1898 med lokavškimi obrtniki poleg zidarja Franca Blažka tudi njegovega sina Karla. Gabršček, Andrej, *Ročni kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1899*, Gorica 1898, letnik 5, str. 44.

[787] Do te ženitve je prišlo, ko sta Miha in Franc zidala zvonik cerkve sv. Katarine pri Kodretih v Gornji Branici. Družini sta se še bolj povezali, ko se je Karlova sestra Rozalija, rojena leta 1877, leta 1900 omožila k Francinovim v Branico. Podatek rodoslovca Uroša Kovača.

Izročilo o Mihi Blažku in njegovih delih

Na domačiji Mojstrovih sem o Mihi Blažku in njegovih naslednikih slišal razmeroma malo ustnega izročila.[788] O Mihi so vedeli povedati krilatico, da se je ubil, ko je nesel *kuglo* na *turn* v Logu,[789] o njegovem sinu Francu, da je nesrečno umrl, ker se je v gmajni nanj zvrnil težko naložen voz z drvmi, o Karlu pa, da se je smrtno ponesrečil ob padcu s stare topole na *brajdi*.[790] Nagrobni kamen Mihe Blažka so odstranili s pokopališča, na grobu pa še stoji Frančev nagrobnik z naslednjim besedilom:

TU POČIVA
FRANC BLAŠKO
ZIDARSKI MAJSTR
ROJ. 1. JULIJA 1844.
UMRL 28. FEBR 1906.

NA PEPELNICO ZDRAV VESEL
SEM ZJUTRAJ ŠEL ŠE PO PEPEL
POPOLDNE NESREČE ŽRTEU
NAENKRAT BIL NA VEČER MRTEU

O Mihi so pri Mojstrovih še povedali, da je bil kot zidar drag, a zelo zanesljiv in pošten. V Lokavcu je zidal **Pulinčkovo hišo** blizu stare cerkve in **Bavčarjev mlin**.[791] Doma se je tudi zmeraj govorilo, da je **kapelica sv. Cirila in Metoda** pri novi cerkvi v Lokavcu »naša kapejla«. Mojstrovi so jo tudi dolgo krasili, potem pa so jo izročili župniji.[792] Pripomnili so še, da je Miha s sinom Francem menda delal tudi mostove v Branici, kjer imajo *žlahto* pri Francinovih v Čehovinih.

Iz tistih časov so imeli pri hiši »groznega orodja« ter staro *mašino z mejšounikom za mejšat polento* in kotlom, v katerem so nekdaj kuhali polento tudi za delavce. Na podstrešju je bila dolgo časa spravljena tudi tabla z napisom: FRANC BLAŽKO ZIDARSKI MOJSTER, potem pa so jo dali v muzej.[793]

Gospodarstvo in družinske razmere v času gospodarja Karla Blažka, ki je vse bolj opuščal zidarstvo, je nazorno opisal sin Bogomil - Milko, rojen leta 1924 v Karlovem drugem zakonu s Frančiško Slokar.

Franc Blažko. Fotografijo hrani Slavica Babič v Postojni.

[788] Pripovedovali so: Alfonz Blažko, njegova žena Josipina in hči Cirila Blažko, Lokavec 109, ter Ljudmila Novinec, rojena Blažko, Lokavec 11.

[789] V resnici je z zvonika v Logu padel in zaradi pretresa možganov 6. avgusta 1883 umrl ajdovski klepar Vincenc Poniž, ko je pokrival njegovo streho. ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888. To se je torej zgodilo dosti pred smrtjo Mihe Blažka. Vincenc Poniž je bil brat Marije Poniž, s katero se je poročil Mihov sin Franc, in torej Frančev svak.

[790] Na topolo je zlezel, da bi jo obrezal, a se je zlomila veja, na kateri je stal. Padel je z višine petih metrov, si zlomil hrbtenico in po nekaj urah izdihnil. Blažko, Bogomil, *Podoba nekega časa in ljudi*, Nova Gorica 2011, str. 27 (dalje: Blažko, *Podoba nekega časa in ljudi*).

[791] Po mnenju rodoslovca Uroša Kovača je s Pulinčkovo hišo najbrž mišljena nekdanja Pulinčkova gostilna, Lokavec 11, ki stoji nasproti stare Pulinčkove hiše in je služila tudi kot bivalna stavba; na portonu njenega dvorišča je vklesana letnica 1859. Hiša z Bavčarjevim mlinom ima številko 152, nad vhodom v mlin pa je letnica 1874.

[792] Na katastrski mapi Lokavca iz leta 1909 kapelica še ni bila vrisana, leta 1933, ko so zraven nje začeli zidati novo župnijsko cerkev, pa je že stala. Po ustnem izročilu je bila mogoče postavljena kmalu po prvi svetovni vojni. Če to drži, jo je zidal Karel Blažko, po nekaterih virih pa je imel zasluge za to njegov brat Alfonz, ki je že leta 1893 postal duhovnik. Informacija domoznanca Uroša Kovača.

[793] Za to tablo, ki je bila oddana v Goriški muzej v Kromberku, se je potem izgubila vsakršna sled!

Oče, ki ga je Milko označil kot sila poštenega, skromnega in varčnega, zlasti pa delavnega človeka, je gospodaril na srednje veliki kmetiji, na kateri so pridelovali pšenico, ječmen, koruzo, krompir, fižol, repo in zelje ter ob ugodnih letinah pridelali dovolj hrane za osem- do desetčlansko družino. Običajno so redili kakšnih deset glav govedi in vsako leto zaklali dva prašiča, ki sta morala imeti čim debelejši *špeh*. Imeli so tudi mnogo kokoši, jajc pa so doma pojedli le malo, ker jih je morala mama prodajati, da je z izkupičkom lahko kupovala sol, sladkor, olje in pravo kavo. Leto in dan so za zajtrk jedli polento ali koruzni močnik, zabeljen z ocvirki, in mleko. Kljub temu da je bila polenta na mizi vsaj enkrat na dan, se je ni nihče preobjedel. Med tednom so bili za kosilo zelenjavne juhe ali mineštre, ješprenj in *krompir v kozici*, ob nedeljah goveja juha, zakuhana z rižem, ponovno *krompir v kozici*, košček govedine in solata.

Menda so bili pri Mojstrovih med zadnjimi v Lokavcu, kjer se je kuhalo na ognjišču – imeli so umetelno izdelano kamnito ognjišče z izklesanimi okraski. Oče Karel je namreč trmasto vztrajal: »Dokler bom živ, bomo kuhali in se greli ob ognjišču.« Mama je v krušni peči vsak teden spekla deset hlebcev iz pretežno koruzne moke, tako da kruha pri hiši ni manjkalo. V vinogradih so pridelali grozdja za tristo do štiristo litrov vina, a ga je še pred koncem poletja zmanjkalo. Poleg tega se je Karel ukvarjal tudi s *furmanstvom*, ki je bilo takrat za mnoge Lokavčane prepotreben vir zaslužka. Z denarjem od *furənge* in od prodane živine so plačevali zmerom višje davke ter kupovali obleko in obutev.

Pri Mojstrovih so bili zelo verni: Karel je bil cerkveni ključar, njegov brat Alfonz pa duhovnik. Doma so, zlasti pozimi, ob jutranjem, opoldanskem in večernem zvonjenju molili zdravamarijo, v dolgih zimskih večerih, ko so se zbrali ob ognju na ognjišču, pa so molili dolgi rožni venec.[794]

Po drugih hišah v Lokavcu in okoliških vaseh se je pred leti dalo napaberkovati še precej ustnega izročila o mostovih in podeželskih stavbah, ki jih je zidal Miha Blažko.

Leonard Kovač pri Malnarčnih v Lokavcu je o njem povedal, da je bil Blažko cenjen kot pošten mojster: trd pri prevzemanju del, a pošten plačnik delavcem. Ko se je pogajal za zidanje **mosta čez rečico Branico v Gornji Branici**, je ponudil najvišjo ceno, zato tega dela ni dobil, a se je potem izkazalo, da je bila poštena. Gradnjo mosta so zaupali cenejšemu mojstru, potem pa je nosilna konstrukcija, ki jo je zgradil, popustila in pod sabo pokopala nekaj delavcev. Po tej nesreči so prosili Blažka, naj most popravi, »in naredil je most, ki mu je še danes v spomin«.

Franc Bolko pri Čopíčevih v Lokavcu je poudaril, da je bil mojster Blažko odličen graditelj mostov. O njegovem mostu v Branici je slišal, da je stopil podenj za garancijo, ko je bil sezidan in so ga nameravali *razfəršolat*. Tudi stari Franc Marc **pri Bandélovih v Gaberjah** je slišal, da je pri mostu čez Branico *mojstraval* Blažko iz Lokavca, ki je bil znan po tem, da je vodil zidanje loškega *turna*. Pri hiši je šlo to izročilo iz roda v rod, ker je isti mojster *mojstraval* tudi pri njihovi hiši, ki jo je dal leta 1860 sezidati Frančev stari oče Andrej Bandelj. Pavel Peter Bratina - Toninov iz Kamenj je pred leti videl načrt mojstra Blažka za premostitev potoka Košivec, ki se steka v Hubelj, a se je potem za njim izgubila sleherna sled. Omenil je tudi nezanesljivo vaško izročilo, da so enoločni most v Kamnjah sezidali kamenjski zidarji po Blažkovem načrtu v času ljubljanskega potresa leta 1895.

Od pokojne Dragice Trost - Reviševe iz Kobdilja sem zvedel, da je Blažko leta 1860 prezidal hišo za vipavskega trgovca Janeza Trosta, ki je po kasnejšem lastniku Radoslavu Silvestru dobila hišno ime **pri Silvestrovih, danes Vojkova ulica 20 v Vipavi**. Dragica Trost je imela tudi Blažkov načrt in specifikacijo del s predračunom stroškov za to prezidavo, datirana z 11. in 14. sušcem 1860.[795]

---

[794] Blažko, *Podoba nekega časa in ljudi*, str. 23–31: O mojih prednikih pri Mojstrovih.

[795] Več o tej Blažkovi prezidavi glej v članku Premrl, Božidar, Hiša Silvestrovih v Vipavi in njena zgodovina, *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, str. 15–18. V njem sta objavljena tudi del načrta in prepis celotne specifikacije.

Po hišnem izročilu **Sandrovih v Dupljah 5** je isti mojster iz Lokavca, ki je zidal vrhpoljsko cerkev, sočasno postavil tudi njihovo hišo.[796] O tem priča letnica 1875 na hišnem portalu.

Na Planini je Blažko sezidal **dva obokana vinska *hrama***. Anici Štrancar pri Županovih v Brithu je oče pravil, da je Blažko najprej sezidal *hram* Fortunatovih (*Fərtnatovi*) na hišni številki 96 v Gornji vasi, ko ga je končal, pa je podoben *hram* sezidal še njim. Ker je na ločnem portalu *velbanega hrama* Fortunatovih vklesana letnica 1871, je po njej mogoče določiti tudi čas nastanka *hrama* Županovih, ki ni datiran. *Hram* Fortunatovih, ki ima poleg letnice vklesani še začetnici takratnega gospodarja *F. M.*,[797] je dokaj velik in visok, njegov obok s sosvodnicami ali *velb na aubelne*[798] je sezidan iz klesanega sivega peščenjaka, v njem pa je tlak iz večjih pravokotnih skril, med katerimi so nekatere tudi oštevilčene. Po hišnem izročilu so ta *hram* delali kar deset let.[799]

Miha Blažko in njegova dela v pisnih virih

Poleg stavb, izpričanih z ustnim izročilom v vipavskih vaseh, je zidarski mojster Miha Blažko v svojem dolgem in plodnem življenju sezidal še nepregledno število javnih in zasebnih, cerkvenih in posvetnih stavb, od cerkva, zvonikov, šol, pokopališč in mostov do mlinov, stanovanjskih hiš, kleti in drugih gospodarskih poslopij. Mnoge je dozidal, prezidal ali temeljito popravil, za nekatere je samo naredil načrte in predračune. V drugi polovici 19. stoletja je bil glavni zidarski mojster v gornji in srednji Vipavski dolini, pomemben del njegovega zidarskega opusa pa je tudi na Krasu, na Vrheh in na Gori nad Ajdovščino.

Precej njegovih del je že bilo objavljenih ali omenjenih v strokovni in poljudni literaturi, vendar niso zmerom ustrezno dokumentirana oziroma dokazana. V župnijskih arhivih se najde dosti njegovih neobjavljenih načrtov in predračunov za zidanje ali obnovo cerkvenih stavb in njihovih variant, tudi takih, ki niso bili uresničeni. Njegova stavbarska in zidarska dela bom na podlagi teh pisnih virov v nadaljevanju predstavil po posameznih zvrsteh in po časovnem zaporedju, kjer bo le mogoče, pa bom ta pregled njegovega opusa dopolnjeval z verodostojnimi podatki iz objav in ustnega izročila.

Cerkvena in nabožna dela

Nevenljiv sloves si je mojster Miha Blažko pridobil z zidanjem cerkva in zvonikov, njegov sakralni opus pa dopolnjuje še nekaj oltarjev, kapelic, župnišč in pokopališč.

Kot sem omenil na začetku, njegovo ime prvič zasledimo skupaj z očetom Francem pri **cerkvi sv. Urbana nad Lokavcem**, ki sta jo temeljito prezidala. Nato se v letih 1838, 1839 in 1842 samostojno omenja v urbarju šturske cerkvene bratovščine v zvezi z zidarskimi popravili **kaplanije v Šturjah**; med manjšimi izdatki na njegovo ime je tudi 1 goldinar in 5 krajcarjev za likof.[800]

---

[796] Povedal Cveto Hrovatin, Duplje 5.

[797] Ta podjetni in zelo uspešni gospodar je bil priženjeni Fortunat Marc (1824–1894), po katerem je domačija dobila ime Fortunatovi. S svojim imenom je oznamoval tudi portal stare hiše (1849) in dvoriščni porton (1855), o drugih njegovih delih pa pričata še dve letnici 1862 na kamnitem vencu *štirne* na dvorišču in na slemenjaku, ki je bil na strehi *štale*.

[798] Ta izraz so navedli Ivan Štrancar, Planina 50; Anton Vovk, Goče 19, in Jože Furlan, Goče 20.

[799] Povedala Lipka Marc, Planina 96.

[800] ŽA Vrhpolje, *Urbar škapulirske bratovščine oziroma bratovščine karmelske Blažene Marije device v Šturjah z začetnim vpisom 1762*.

Okrog leta 1840 je napravil načrt za stranski oltar sv. Uršule v novi **cerkvi sv. Elije v Koprivi na Krasu**, ki pa je bil postavljen šele leta 1851.[801] V letih 1852–1853 je koprivski cerkvi, ki so ji domači zidarji že leta 1824 prizidali arkadno zvonico pred vhodom, zvonik dozidal do vrha in ga pokril s štirikapno korčno streho. Po vaškem izročilu je pri tem sodeloval domači kamnosek Jožef Vrabec, začetnik koprivske kamnoseške rodovine Vrabcovih.[802]

V budanjskem župnijskem arhivu je shranjen podpisan načrt Mihe Blažka za povečanje pokopališča in novo mrtvašnico **v Budanjah,** ki ga je datiral 6. svečana, leto pa je pozabil napisati.[803] Po letnici 1851 na ključavnici železnih vratnic pokopališča bi lahko sklepali, da je ta načrt nastal kakšno leto prej.

V tistem času je Blažko naredil tudi načrt za povečanje stare **vipavske cerkve sv. Marka**, ki vsebuje dva variantna predloga, datiran pa je v Lokavcu 5. malega travna 1851. Po eni varianti bi podrli samo prezbiterij in zakristijo, nato pa ladjo proti vzhodu podaljšali in nekoliko razširili ter sezidali večji prezbiterij in mu prizidali zakristijo na severni strani. Po drugi bi podrli celotno cerkev razen pročelja in vhodne lope ter jo razširili in podaljšali, pri čemer bi ohranili enako tlorisno obliko s tristransko zaključenim prezbiterijem; stene v cerkveni ladji bi poživili s pilastri in venčnima zidcema vrh njih; tudi v tem primeru bi na severni strani prizidali še zakristijo.[804] Sodeč po kasnejši Blažkovi risbi cerkvenega tlorisa iz leta 1881 in po fotografijah cerkve iz začetka 20. stoletja, je bila uresničena nekoliko spremenjena druga varianta, brez zakristije, izvajalec pa je bil najverjetneje avtor načrta.

V tisti čas sodi tudi gradnja **zvonika pri cerkvi sv. Mohorja in Fortunata v Podragi**. O mojstru, ki ga je zidal, pisni viri molčijo, zato pa je tem bolj pomenljivo pronicljivo opažanje pokojnega kovača Jožeta Renerja - Gapelovega iz Kazelj 42, da so *turne* v Kazljah, Štjaku, Branici in Podragi delali isti mojstri. Ker je zvonike v Kazljah, Štjaku in Branici, ki imajo vsi streho zvonaste oblike, dokazano sezidal mojster Blažko, bi mu prav lahko pripisali tudi podraškega, ki je bil zgrajen v letih 1851–1854 in ima nekoliko podobno kapo iz klesanega kamna. S tem se ujema tudi vrhovsko ustno izročilo, da so podraški in štjaški zvonik zidali iz kamna, ki so ga lomili pod Selom pri Štjaku. Če domneva o Blažkovem avtorstvu podraškega zvonika drži, ga lahko štejemo za nekakšen prototip za ostale njegove zvonike z zvonasto streho. Naj še omenim, da sta v podraški cerkvi **stranska oltarja iz umetnega kamna**, posvečena sv. Marjeti in Brezmadežni, ki ju je prav tako postavil Miha Blažko, datirana pa sta v sedmo desetletje 19. stoletja.[805]

Leta 1858 je Blažko, kot je bilo že povedano, sestavil specifikacijo potrebnih del za **novo ostrešje in popravilo stropa v cerkvi sv. Lovrenca** in verjetno ta dela, ki so bila končana leta 1864, tudi opravil.[806]

Leta 1860 je napravil **načrt za ureditev pokopališča okrog cerkve na Ustjah**, ki obsega tloris in naris obzidja pokopališča s portonom.[807] Načrt je bil uresničen, ni pa znano, ali ga je izvedel mojster sam.

Deset let po dozidavi zvonika v Koprivi je Blažko dozidal še izjemni **zvonik Marijine cerkve na Guri nad Povirjem**, ki ga je pokril z edinstveno štirioglato skrilnato streho zvonastega obrisa. Pritličje zvonika na Guri je bilo podobno kot v Koprivi sezidano že prej, o čemer priča letnica 1816

[801] KJUDER, Albin, *Zgodovinski mozaik Primorske. S posebnim poudarkom gornjega Krasa*. Zbral in sestavil
[v] letih 1956–1960, ciklostirano 1972, str. 302; hrani Kosovelova knjižnica Sežana (dalje: KJUDER, *Zgodovinski mozaik Primorske*); Škofijski arhiv Trst, spisi, št. 1941/1851; PREMRL, *Kraški kruh*, str. 39.
[802] Več o tem glej v PREMRL, *Kraški kruh*, str. 41, 192.
[803] ŽA Budanje, mapa *Razni načrti*.
[804] ŽA Vipava, šk. 11-A, *Gradbeni načrti*.
[805] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 84, Podraga: Stato patrimoniale ed economico della chiesa parrochiale di Ss. Ermacora e Fortunato di Podraga, 1929; PANG 645, Zbirka fotokopij, t. e. 3, a. e. 24, *Spomenica župnije v Podragi*, vpisi do leta 1926, str. 1: Cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Podragi. – Sodeč po podpisani in v leto 1870 datirani sliki Pavla Künla na levem oltarju sv. Marjete, je Blažko stranska oltarja v Podragi postavil bližje tej letnici kot letu 1860.
[806] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji*.
[807] ŽA Vipava, šk. 11, *Gradbene zadeve, Ustje*.

na njegovem ločnem portalu, dokončanje zvonika pa oznanja letnica 1863 na prednji bifori zvonišča. 13. aprila tistega leta je bila v krajevnem občinskem uradu v Sežani sklenjena pogodba z zidarskim mojstrom Miho Blažkom in že omenjenim kamnosekom Jožefom Vrabcem iz Koprive. Skladno z njo se je gradnja cerkvenega stolpa začela 1. junija 1863 in končala 5. septembra istega leta. Celotna zidava z obračunanimi robotami za lomljenje in dovoz gradbenega kamna, za dovoz peska in apna ter za druge potrebne stvari, a brez upoštevanja robot med gradnjo, je stala točno 1.400 goldinarjev avstrijske veljave.[808]

Sočasno se je mojster Blažko pogodil tudi za zidanje zvonika **pri cerkvi sv. Lovrenca v Kazljah**, ki je dotlej imela samo *ter* na pročelju. Pripravil je načrt in predračun del, 21. marca 1863 pa so zastopniki verske občine Kazlje pri sežanskem notarju Petru Kozlerju z njim in kamnoseškim mojstrom Jožefom Vrabcem iz Koprive sklenili »notarski kontrakt«, s katerim so se dogovorili, da bosta po predloženem načrtu prevzela »vsak v svojem poklicu in odgovornosti zidavo zvonika pri cerkvi sv. Lovrenca v Kazljah«. V pogodbi so bile podrobno opisane mere zvonika ter njegovi stavbni in kamnoseški členi; delo bi se moralo začeti 1. maja 1863 in dokončati v treh letih, Blažko bi zanj prejel plačilo 1.100, Vrabec pa 1.200 goldinarjev avstrijske veljave.

Zvonik Marijine cerkve na Guri nad Povirjem z edinstveno skrilnato streho oglate zvonaste oblike

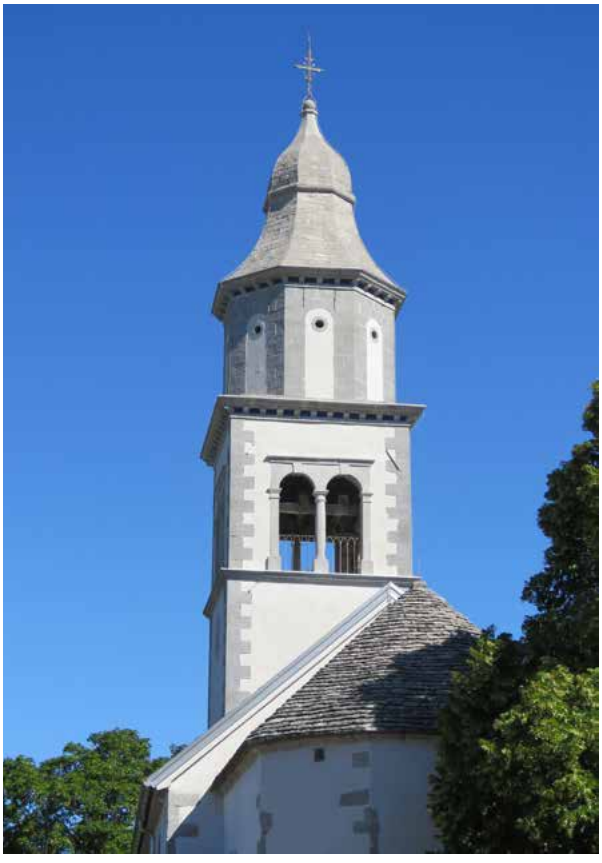

Zvonik cerkve sv. Lovrenca v Kazljah z zvonasto kapo iz klesanega kamna

[808] ŽA Povir / ŽA Sežana, *Kronika župnije Povir*, str. 9–10. Glej tudi Premrl, *Turni, teri, lajblci, preslice*, str. 37. – V povirski kroniki je na strani 14 še zanimiv podatek, da je leta 1867 Miha Blažko za dogovorjeno ceno 40 goldinarjev pobelil notranjščino farne cerkve sv. Petra in da je pri tem delu njegov sin France padel z »grušta« pri oltarju sv. Antona, a se ni kaj posebno poškodoval.

Kazeljski zvonik, ki meri v višino 28,35 m, je členjen na pritličje, dve nadstropji in zvonišče, nad katerim se dviga osmerostran tambur z zvonasto kapo. Pritličje, šivani vogali po vsej višini in kapa zvonika so iz rezanega kamna, stene, ki so zidane iz lepega, zidarsko obdelanega lomljenca, pa so ometane. Ko je bil zvonik s kamnito zvonasto kapo leta 1865 dokončan, je bil deležen splošnega občudovanja, kar je potem njegovemu mojstru prineslo še podobni naročili za zvonika v Štjaku in Branici.

Tomajski župnik Albin Kjuder je imel še priložnost govoriti z ljudmi, ki so kot otroci gledali, kako zvonik rase iz tal. Povedali so mu, da je poleg Blažka delalo še šest do sedem zidarjev, vsi so bili Kraševci iz Kosovelj. Najbolj jim je ostalo v spominu veliko vreteno, s katerim so vlekli kamenje v višavo. Povedali so tudi, da so med malto vmešali 900 kilogramov soli in da je zaradi tega izredno trda.[809]

V času, ko je Blažko zidal zvonik v Kazljah, so se nanj obrnili za pomoč v Vitovljah, kjer jim je v prvih dneh leta 1864 silovita burja močno poškodovala streho Marijine cerkve nad vasjo. Kot je bilo že povedano, je 8. svečana tistega leta zanjo naredil načrt za novo ostrešje in streho, ni pa znano, ali ga je izvedel on ali kdo drug.

Najbolj znano Blažkovo delo je novi, veliki zvonik pri **romarski cerkvi Matere božje v Logu pri Vipavi** s sočasno dozidavo preddverja in podaljšanjem cerkvene ladje po naročilu vipavskega dekana Jurija Grabrijana. Intenzivne priprave za to zidavo so se začele jeseni leta 1863, ko so lomili, dovažali in tudi že obdelovali kamenje za zidavo. Kamnolomska in kamnoseška dela so pretežno opravili kamnarji iz vasi pod Čavnom, in sicer **Jožef**, **Valentin** in **Andrej Čermelj**, **Anton** in **Andrej Gerželj**, **Jožef** in **Janez Lukančič** ter **Jožef Rijavec**. Jamo za temelje zvonika so začeli kopati šele 8. julija 1867, 13. julija pa je bilo to delo dokončano. Po slovesni blagoslovitvi temeljnega kamna 18. julija 1867 se je zidanje novega velikega zvonika v Logu končno začelo.

V tistem in naslednjih nekaj letih so nabavili še velike količine gradbenega kamna, glavni dobavitelj tega kamna in stopnic pa je bil kamnolomec Andrej Rustja iz Skrilj. 11. julija 1868 v zapisih plačil zidarjem in težakom prvikrat zasledimo ime zidarskega mojstra Mihe Blažka, ki je za svojo mojstrijo prejel 78 goldinarjev. Leta 1870 je še nekaj gradbenega kamna in enajst stopnic dobavil kamnolomec **Johan Rustja**, v letih 1871–1872 pa je gradbeni kamen napravljal tudi **kamnolomec Franc Černigoj**. Leta 1874 je zvonik pod vodstvom Mihe Blažka zrasel do strehe. V letu 1875 se med delavci pri loški cerkvi prvič pojavi ime kamnoseka **Franca Batagelja**. Čez dve leti so na sceno stopili zidarji, ki so ometavali zvonik in prednji del cerkve. Dela so se lotili v četrtek, 24. maja 1877, in nepretrgoma delali dvanajst tednov do 18. avgusta. Običajno je pod osebnim vodstvom Mihe Blažka delalo po pet do največ osem zidarjev in *malavarjev*, trikrat je kot zidar v njegovi ekipi delal tudi sin Franc. Stalna zidarja sta bila **Anton Štokelj** in **Anton Batič**, nekajkrat sta vskočila še **Matija Kete** in **Janez Hrovat**.[810]

Ko so bila ta obsežna in zahtevna zidarska dela, ki so s krajšimi in daljšimi prekinitvami trajala deset let, od srede leta 1867 do poletja 1877, dokončana, so v *Zgodnji Danici* napisali, da je veličastni zvonik v Logu v ponos ne le Vipavi, temveč vsej ljubljanski škofiji.[811]

V letih 1878 in 1879 so v podaljšanem delu cerkve napravili nov kamnit tlak, s tem pa vsa potrebna dela v cerkvi še niso bila postorjena. Med drugim je bilo treba napraviti tlak iz *cementnih škrlí* pred velikim oltarjem, preložiti in popraviti stopnice pri velikem oltarju, mehke *skrle* na strešnem kapu

[809] Kjuder, *Zgodovinski mozaik Primorske*, str. 452–454: Nov zvonik pri cerkvi sv. Lovrenca v Kazljah. – Glej tudi Kjuder, Albin, *Kazlje* (*kronika vasi*), str. 6–7; hrani Grozdan Rener, Kazlje 42. O kazeljskem zvoniku glej tudi v Premrl, *Turni, teri, lajblci, preslice*, str. 48–50.

[810] Krajevni izvor teh zidarjev ni znan, njihovi priimki pa kažejo na kraje na zahodni, goriški strani Hublja (Ajdovščina, Plače, Velike in Male Žablje, Dobravlje). Zidar Anton Štokelj bi utegnil biti Grofov iz Plač (1841–1916), ki ga je nasledil sin Anton mlajši (1878–1967); oba sta sicer ustno izpričana kot *štancarja*. ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga Plače; pričevanje Gabrijela Štoklja, Plače 7.

[811] č., Iz Ljubljane, 26. rožn. († Dekan Grabrijan.), *Zgodnja Danica*, 30. junija 1882, tečaj 35, št. 26, str. 205.

cerkve, ki so se krušile, nadomestiti s tršimi, napraviti žlebove na prednji strani cerkve in vso stavbo pobeliti. Po naročilu vipavskega dekana Grabrijana je Blažko 6. aprila 1881 napravil predračun za ta dela in jih v letu 1883 tudi prevzel. Pri loški cerkvi je razna dela opravljal še do vštetega leta 1890.

V tistem času so se lotili tudi obnove in podaljšanja stare ***mežnarske* hiše v Logu**. V zvezi s tem je Blažko napravil več načrtov in predračunov v letih 1880, 1887 in 1890–1891 ter tudi opravil zidarska dela.

Ko je Blažko zidal v Logu, so **v Vrhpolju pri Vipavi**, kjer so imeli utesnjeno staro cerkev sv. Križa, sklenili zgraditi prostornejšo novo **cerkev sv. Primoža in Felicijana**. Tudi tu je bil pobudnik in gonilna sila vipavski dekan Jurij Grabrijan, ki je, potem ko je vrhpoljsko duhovnijo zapustil dušni pastir Janez Hofsteter, prevzel predsedovanje vrhpoljskemu cerkvenemu predstojništvu ter vodil vrhpoljske cerkvene zadeve in upravljal cerkveno premoženje. Po njegovih navodilih je Blažko izdelal načrt in tudi začrtal tloris novogradnje na stavbišču, da so lahko začeli kopati za temelje. Kamni za temelje, ki so jih začeli dovažati zadnje dni julija in prve dni avgusta 1871, so bili tako veliki, da so morali z vozom pripeljati vsak kamen posebej. Temeljni kamen, ki so ga lepo izdelali kamnoseki, je meril »eden kubik čevelj ali 32 centimetrov na vse strani«,[812] v sredi pa je imel vdolbino, v katero naj bi vložili pismo pri njegovi blagoslovitvi.

»Blagoslovljenje perviga vkladniga kamna ali blagoslovljenje cerkvene stavbarije« je bilo v ponedeljek, 21. avgusta. Že naslednjega dne se je Miha Blažko s samimi primorskimi zidarji iz ajdovskega okraja lotil zidanja in nadaljeval z delom do pozne jeseni tistega leta, vrhpoljski stavbni odbor pa je

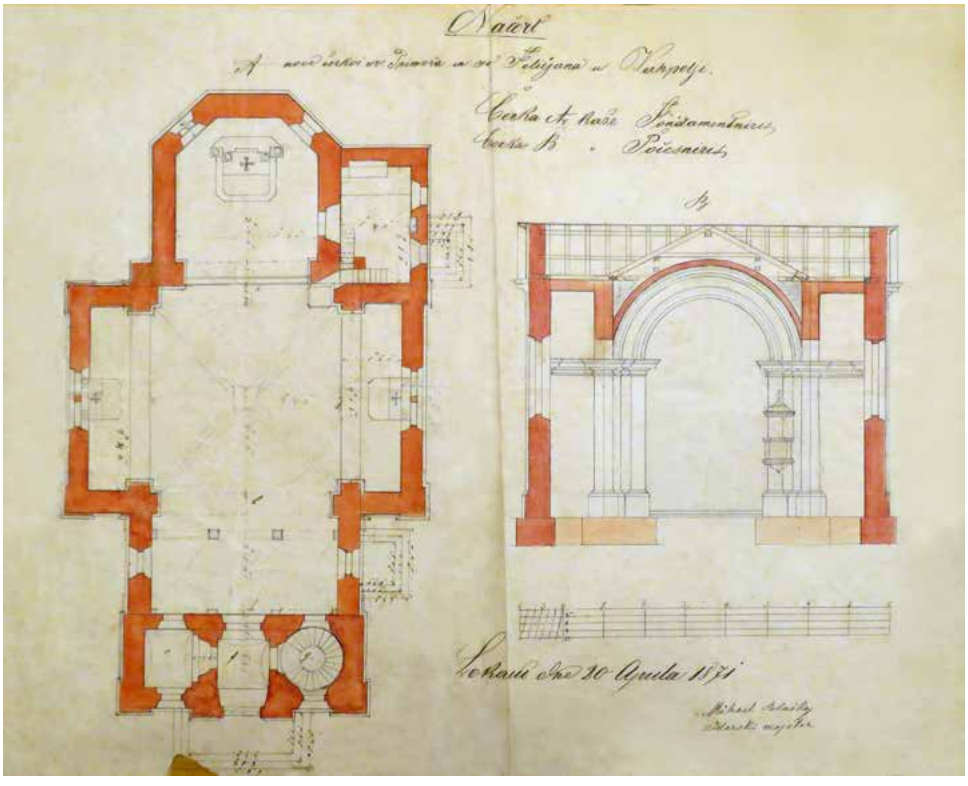

Tloris in prerez nove cerkve sv. Primoža in Felicijana v Vrhpolju s podpisom zidarskega mojstra Mihe Blažka iz Lokavca z dne 20. aprila 1871. Župnijski arhiv Vrhpolje

[812] To je približno ustrezalo ljubljanskemu čevlju, ki meri 32,7 cm.

pridno skrbel za pripravljanje in dovoz gradbenega materiala, kar so Vrhpoljci postorili z roboto. Pozno jeseni, ko so bili temelji cerkve narejeni in so bile stene sezidane blizu enega sežnja nad tlakom, se je zidanje ustavilo zaradi zimskih razmer in tudi zato, da bi lahko pripravili dovolj gradbenega materiala do 24. aprila naslednjega leta, ko naj bi nadaljevali z delom. Šele 5. decembra 1871 je bila z mojstrom Blažkom tudi formalno sklenjena pogodba za gradnjo cerkve in zvonika. Zidanje cerkve se je pridno nadaljevalo od 24. aprila do pozne jeseni v letu 1872, v letu 1873 pa so jo toliko dozidali, da so jo do jeseni že pokrili s streho. V naslednjem letu so zidarji ometavali cerkev od zunaj in znotraj ter zidali zvonik, a jim ga do jeseni ni uspelo dokončati. V letu 1875 so zvonik dozidali do zvonišča ter ga od zunaj in znotraj ometali, nad zvoniščem pa so ga samo zasilno pokrili. Vse delo pri cerkvi je bilo dokončano do 14. novembra 1875, ko jo je vipavski dekan Grabrijan tudi blagoslovil.

Ko je 28. maja 1881 duhovniško službo v Vrhpolju nastopil Henrik Dejak, se je s farani že kmalu dogovoril, da bi popolnoma dokončali zvonik. Načrt je na podlagi prvotne zasnove napravil sam, predračun stroškov pa je pripravil Miha Blažko.[813] V juliju 1881 so se pod vodstvom duhovnika Dejaka, mojstra Blažka in blagajnika Matije Kobala iz Vrhpolja 71 dela na zvoniku začela, do novembra istega leta pa so bila tudi srečno dovršena.

30. junija 1872 je Miha Blažko pripravil načrt za prezidavo in povečanje **cerkve sv. Danijela v Sanaboru**, ki je deloma, z risbo južnega lica in prečnega prereza, objavljen v knjižici Jožka Kraglja o tej cerkvi, kaže pa nekoliko drugačno zunanjo podobo od današnjega stanja. Sedanjo podobo je cerkev v Sanaboru dobila po povečanju leta 1877, ko je bila 24. novembra tistega leta tudi blagoslovljena.[814] Ali jo je avtor načrta tudi sezidal, ni nikjer izrecno navedeno, k sreči pa to potrjuje še danes živo sanaborsko ustno izročilo.[815]

V Podkraju, kjer je **cerkev sv. Marjete** sredi 19. stoletja postala pretesna za tamkajšnjo cerkveno sosesko, so se leta 1863 obrnili na mojstra Blažka, da bi jim naredil načrt za njeno prezidavo ter popis potrebnega materiala in del s predračunom stroškov. Blažko jim je napravil načrt, datiran 12. listopada 1863, ki mu je priložil Spečifko za predeilat Cirku Sv: Margete v Potkraji.[816] A je niso prezidali po njegovem načrtu, temveč po načrtu stavbnega urada v Postojni, izdelanem leto kasneje,[817] dela pa so leta 1865 prevzeli italijanski družabniki Antonio Venchiarutti, Domenico del Rosso, Pietro del Fabro in Giovanni Battista Biasoni.[818] 16. avgusta 1865 je vipavski dekan Grabrijan posvetil in vložil prvi kamen, leto kasneje pa je bila cerkev dokončana in blagoslovljena. Od stare cerkve je ostal samo zvonik, ki je bil poškodovan od ognja in je iz leta v leto bolj propadal. Zato so podkrajski občinski možje sklenili, da ga podrejo in sezidajo novega. Leta 1868 so jim v postojnskem stavbnem uradu naredili načrt tudi zanj, za njegovo izvedbo pa so Podkrajci dovolj lastne moči in cerkvenega premoženja zbrali šele leta 1873. Za izvajalca so tokrat izbrali mojstra Blažka. Ker sta si obveznosti do gradnje porazdelila cerkveno predstojništvo in cerkvena soseska, so v Podkraju 18. septembra tistega leta zastopniki obeh z njim sklenili dve pogodbi, ki vsebujeta tudi obljubo, da bo zvonik dokončan do prihodnje jeseni.

---

[813] Naslov tega predračuna, shranjenega v župnijskem arhivu v Vrhpolju, se glasi Preudark za turen zvišet v Verhpoli po tistem načertu kakor sosiga Gospud inu zatu zvoleni možie dne 19. 6. 1881 izbrali, pokaterem smo tudi pogodili se za ga dodeilat ino vkomplet (sic!).

[814] Kragelj, Jožko, *Podružnična cerkev sv. Danijela v Sanaboru*, Col 1995, str. 6–7.

[815] Danče Ambrožič, Sanabor 5, je to slišal od svojega očeta.

[816] ŽA Vipava, šk. 11, *Gradbene zadeve, Podkraj*: Miha Blažko, načrt cerkve v Podkraju, 1863; Spečifka za predeilat cerkev sv. Margete v Podkraju, 1863.

[817] Kragelj, Jožko, *Župnijska cerkev svete Marjete v Podkraju*, Podkraj 1997, str. 14.

[818] ŽA Vipava, šk. 11, *Gradbene zadeve, Podkraj*: Pogodba Med zidarskemi združniki, gospodami Antonio Venchiarutti, g. Domenico del Rosso, Pietro del Fabro in Giovani Batta Biasoni in med predstojništvom Cerkve S. Marjete v Podkraju v vipavski fari za prezidavanje te cerkve, kakor je po planu 10.ga Marca 1864 narisano, pri fari v Vipavi 29ga Julija 1865. – Antonio Venchiarutti in Pietro del Fabro sta leta 1861 kot delovodji vodila zidavo šole v Vipavi, za katero je imel največ zaslug vipavski župnik in dekan Jurij Grabrijan. Glej Premrl, Božidar, Veri in omiki. Predzgodovina in zidanje stare šole v Vipavi, *Šolska kronika*, 2023, št. 1–2, str. 84–85, 88–89.

Leta 1874 je Miha Blažko napravil predračun za zvišanje in olepšanje **zidane kapelice pri nekdanji kovačiji v Šturjah**.[819] Ta je bila na današnji hišni številki Cankarjev trg 20 v Šturjah, kapelica pa zraven nje stoji še danes.

V letih 1877–1878 je lokavški mojster ponovno delal na Krasu. Za **župnijsko cerkev sv. Petra v Tomaju** je napravil načrt in predračun za zdaljšanje stare zakristije, ki ga je datiral 25. septembra 1877, ter delo tudi izvedel.[820]

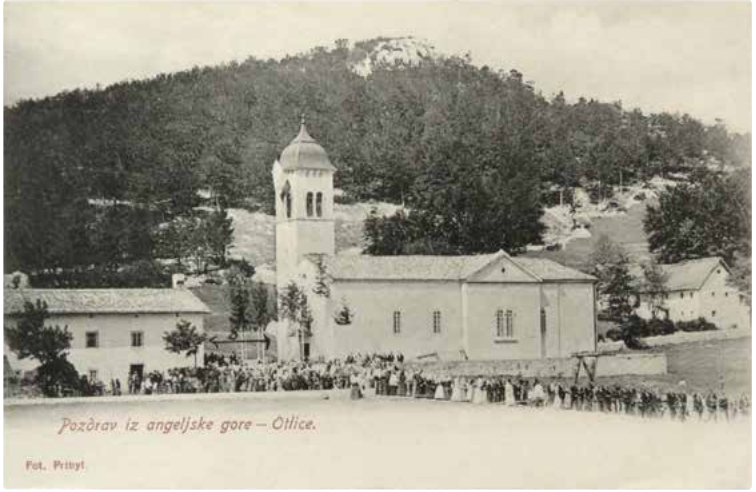

Razglednica Otlice s cerkvijo iz časa pred prvo svetovno vojno. Hrani se med spisi župnije Otlica v Nadškofijskem arhivu v Gorici.

V tistem času je na Gori, kjer je bilo treskanje strele »na dnevnem redu«, udarilo v zvonik **cerkve Angelov varuhov na Otlici**. Udar strele je bil tako močen, da je zvonik odkrilo in »četrtino prednje strani cerkve razsulo, skale nad štirideset korakov daleč razmetalo in streho podrlo«. Edmund Čibej piše, da se je potem začelo pričkanje med Otličani in Dolanarji (Predmejci), ki so hoteli, da bi se nova cerkev sezidala sredi občine. Zmagali so Otličani in cerkev na Otlici se je »povečala in popravila pod zidarskim mojstrom M. Blaško iz Lokavca«. Delo se je začelo 10. maja 1880 in tri dni kasneje je bil blagoslovljen »vkladen kamen«, cerkev in zvonik pa sta bila dokončana do 7. avgusta 1881, ko je bil blagoslov prenovljene cerkve.[821]

Leta 1881 so Blažku naročili izdelavo načrta za popravilo **cerkve sv. Marka v Vipavi**. Ker je stala v neposredni bližini izvira reke Vipave, je bila ob visokih vodah zmerom poplavljena in zaradi tega v že zelo slabem stanju. 15. aprila tistega leta je narisal načrt ali obris za njeno popravilo in izdelavo novega, petdeset centimetrov višjega kamnitega tlaka v njej ter predračun za ta dela.[822] A do te obnove cerkve sv. Marka ni prišlo, propadli so tudi kasnejši poskusi, leta 1948 pa so jo podrli in njeno kamenje uporabili za zidanje vipavskega zadružnega doma.

Kakor je bilo že obširneje opisano v poglavju o **župnijski cerkvi sv. Vida v Črničah**, je Blažko v letih 1882–1884 tej cerkvi namesto prvotne ladje sezidal tri nove in jo tako precej povečal. Na tem mestu kaže še omeniti, da so pri prezidavi črniške cerkve sodelovali tudi kamnoseki Andrej Tomažič iz Vrhpolja, Anton Lavrenčič iz Koprive na Krasu in Andrej Rustja iz Skrilj, o katerem bo govor v posebnem poglavju v nadaljevanju.

V zvezi s cerkvijo **Device Marije v Vrtovinu** smo že povedali, da je Blažko tamkajšnji zvonik zidal sočasno z zvonikom **cerkve sv. Florijana v Velikih Žabljah**, dokončan pa je bil verjetno okrog leta 1889. Žabeljsko ustno izročilo sicer imena zidarskega mojstra ne pozna, pomni pa, da je bil to mojster iz Lokavca.

---

[819] ŽA Šturje, spisi: Preudark za povišene /in/ za zlejpšene kapeljco Matere Božje v Šturjeh per Kovačiji, 1874.

[820] ŽA Tomaj, *Urbario della Chiesa di S: Pietro in Tomaj 1812–1828*; Kjuder, Albin, *Kronika Tomaja*, rokopis, str. 272–274.

[821] Povzeto po Lampe, Frančišek, Izprehod na Notranjsko, *Dom in svet*, 1896, letnik 9, št. 18, str. 576, in Čibej, *Zbrani spisi*, str. 101. – Novejši nedatirani tipkopisni inventar, ki se hrani v župnišču na Otlici, navaja, da so pri takratni prezidavi podrli in na novo sezidali prezbiterij, podaljšali in razširili ladjo ter celotno cerkev obokali s kamnom in tlakovali s kamnitimi ploščami. V župnijskem arhivu sicer ni bilo mogoče najti nobenega dokumenta, ki bi omenjal Blažkovo prezidavo, pri cerkvi pa o njegovi mojstriji priča kapa zvonika, ki je oblikovana podobno kot na njegovem zvoniku na Guri nad Povirjem, le da je iz drugega materiala.

[822] ŽA Vipava, šk. 11-A, *Gradbeni načrti*: Obris za popraulene Cerku sv. Marko v Jpavskim Tergi. Za naredit novi kamniti seliš noter v Cerkvi ino v svitiši 50 cen. tla zvišit za rat vode, 1881; Preudark za popraulene Cerku Sv. Marko v Ipavskem Tergi, 1881.

Za sedanjo **cerkev sv. Tomaža v Stomažu** je bilo rečeno, da jo je leta 1884 sezidal Miha Blažko iz Lokavca, ki je poprej, v letih 1860–1861, že sezidal stomaški *farovž*.[823]

3. januarja 1883 je Blažko naredil načrt in preudarek za predelavo kamnite strehe **podružnične cerkve Marije Snežne na Obeluncu nad Gočami**, za kar so mu plačali 12 goldinarjev.[824]

Očitno je pri izročitvi načrta in predračuna naročnike z Goč prepričal, da bi bilo smotrno cerkev, ki je bila razmeroma nizka, obenem tudi zvišati, saj je že 6. januarja prvotni predlog dopolnil s predračunom za zvišanje cerkve za sto petindvajset centimetrov.[825] Sprejet je bil torej ta dodatni predlog, le da je bilo treba z izvedbo počakati še nekaj let. Takrat je cerkev dobila tudi nova lunetna okna v južnih stenah ladje in prezbiterija. Goški kurat Janez Hladnik je 1. decembra 1886 v Pro rei memoria zadovoljno zapisal, da so staro cerkev Matere božje na Obeluncu zvišali celo za poldrugo klaftro (2,80 m) in temeljito popravili streho: »Namesto prejšnjih škrli so se stavili korci. Les ste (sic!) dali soseski Goče in Lože. Delo je prevzel Miha Blaško zidarski mojster iz Lokavca in izvršilo se je delo na prejšni podlagi prav mojstersko.«[826] V »zamerkih« izdatkov za delavce v letih 1886 in 1887 najdemo več izplačil mojstru Mihi Blažku in eno izplačilo njegovemu sinu Francu Blažku v skupnem znesku okroglo 223 goldinarjev.[827]

Pogled na cerkev Marije Snežne na Obeluncu, ki jo je leta 1886 zvišal in prekril Miha Blažko

Na tem mestu naj samo spomnim, da je Miha Blažko za **cerkev sv. Martina v Oseku** okrog leta 1884 narisal načrt za veliki oltar ter v začetku leta 1886 naredil še načrt in preudarek za novo zakristijo pri tej cerkvi, izvedbo pa je prevzel domači zidar Anton Faganel, ki je na dražbi oddal najnižjo ponudbo.

Ko so leta 1885 **v Vipavi** sezidali nov enoločni most čez hudournik Belo, so mojstru Blažku naročili načrt za **kapelico**, ki naj bi stala na koncu mosta, kjer zavije cesta proti Vrhpolju.[828] Ta načrt ni bil uresničen. Pri poizvedovanju o tej kapelici pa sem v Lokavcu zvedel še zanimivejše ustno izročilo, da je Blažko ne le narisal načrt zanjo, temveč da je tudi sezidal omenjeni **most čez Belo**.[829]

Naslednje leto so se Vipavci spet obrnili nanj, tokrat z naročilom za olepšanje zunanjega videza **župnijske cerkve sv. Štefana**, obnovo streh stranskih kapel in novo zakristijo. 28. maja 1886 jim je mojster napravil načrte in predračune, na katerih se je podpisal kot »M. Blaško zidarski vmetnik«. Poleg tega je izdelal še poseben podrobnejši predračun za ograjo iz klesanega kamna okrog cerkve,[830] a je bila ta zamisel potem opuščena. Videti je, da je pri cerkvi ostala stara zakristija, od načrtovanih del pa so bili verjetno izvedeni samo fasadni ometi in morda sta bili prekriti obe stranski kapeli.

---

[823] ŽA Stomaž / Vipavski Križ, spisi, mapa *Duhovniki, ki so delovali v Stomažu*.

[824] ŽA Goče, šk. *Načrti*: Preudark Za prou potreibnu predeilat Streiho na cerkvi Matere Božje nad Gočemi, 1883; načrta v škatli ni. Glej tudi šk. *Računi Goče 1752–1910*: Dnevnik dohodkov in stroškov cerkvi M. B. darovanega in prodanega vina.

[825] ŽA Goče, šk. *Načrti*: Preudark aku bi hotli cerku Matere Božje nad Gočemi 1 me. 25 cen. zvišet ker je niska, 1883.

[826] ŽA Goče, *Liber Actorum exhibitorum in Curatia Gotscha*, str. 27.

[827] ŽA Goče, spisi, šk. *Računi Goče 1752–1910*: Zamerk izdajkov delavcem zidarjem in dnevi pričetek 13. avgusta 1886; Zamerk izdajkov delavcem zidarjem in dnevi pričetek 23. avgusta 1886.

[828] ŽA Vipava, šk. 11-A, *Gradbeni načrti*: Načert za en novi Pil v Jpauskimi /Trgi/ per novimi Mosti pri Vodi Beila, 1885.

[829] Informacija domoznanca Borisa Blažka iz Lokavca, ki je menda slišal to izročilo od pokojnega vipavskega župnika in dekana Franca Pivka.

[830] ŽA Vipava, šk. 11-A, *Gradbeni načrti*: Preudark za oleipšene cerku Sv. Štefana Ipauskimu Tergi od Zun, 1886; Obris za naredit novo podstreišje za obei kapeili iznova precim/prat/ ino poker/t/ na obei strani Cerkve Sv. Števana v Jpauskimu Tergu ino zakarstjo novo sizidat pocimprat ino pokert, 1886; Preudark za novo ograjo per cerkvi Sv. Štefana od zunaj v Ipauskimu Tergu, 1886; spisi, šk. 10, *Gradbene zadeve farne cerkve sv. Štefana 1792–1928*, Zapisnik seje vipavskega županstva z dne 5. aprila 1886.

Sočasno je Blažko narisal tudi načrt za podaljšanje vipavskega pokopališča, pri čemer naj bi podrli pokopališko cerkev z zvončnico in na novem delu pokopališča postavili novo, večjo z zvonikom.[831] Pokopališče je bilo potem podaljšano, cerkev pa je k sreči ostala na svojem mestu.

O zidanju omenjenega zvonika **cerkve sv. Jakoba v Štjaku** na Vrheh ni najti pisnih virov, ki bi potrjevali Blažkovo avtorstvo, je pa zanesljivo izpričano z vaškim izročilom. Ker je stari *turn* v Štjaku, ki je bil sezidan že leta 1711, razpadal, so sklenili postaviti novega, zato so poiskali zidarskega mojstra iz Lokavca. Za 5.200 goldinarjev so se zmenili za nov zvonik podobne oblike kot v bližnjih Kazljah, ki naj bi bil enako visok kot stari štjaški zvonik. Zidali so ga iz rezanega kamna od tal do vrha dve leti in pol: od leta 1885, kakor kaže letnica nad vhodom pod zvonik, do leta 1887. Med malto so mešali sol, da bi bolj vezala. Ko je bil zvonik dokončan, pa je bil štiri metre nižji, kot je bilo dogovorjeno: namesto dvaintrideset metrov je meril v višino le osemindvajset. Ko so se Štjačani tega zavedeli, so bili strašno razočarani. Ker se ni dalo ničesar več popraviti, pa so mojstru za manjkajoče štiri metre od plačila utrgali 800 goldinarjev.[832]

Zvonik cerkve sv. Jakoba v Štjaku z značilno zvonasto kapo, v celoti sezidan iz klesanega kamna

Na Vrheh je imel mojster Blažko opraviti tudi pri **cerkvi Matere božje na Taboru nad Vrabčami**. Iz podatkov v Zapisniku dohodkov in stroškov je videti, da je v letu 1888 s tremi zidarji delal pri popravilu zvonika, pri čemer je sam opravil kar štiriinštirideset dnin.[833]

Kot je bilo že povedano pri opisu stare **cerkve sv. Lovrenca v Lokavcu**, je Miha Blažko 12. aprila 1889 naredil dve različici načrta in predračuna za zidanje nove, večje cerkve na istem mestu ter predračun za pet novih stopnic pred njo. Ti načrti pa iz neznanih razlogov niso bili uresničeni.

Leta 1890, ko so **v Šentvidu** pri Vipavi popravljali zvonik, so se z mojstrom Blažkom – ki je bil verjetno izvajalec tega dela – posvetovali, kako odpraviti nerodnost pri **župnijski cerkvi sv. Vida**, ki je imela zakristijo brez zunanjega vhoda. Svetoval jim je, naj staro zakristijo pustijo táko, kot je, na nasprotni strani pa naj cerkvi prizidajo novo z lastnim vhodom. Ker je bil ta nasvet splošno sprejet, je mojster napravil še »obris in prevdark stroškov«, ki so ga predložili v odobritev nadškofiji v Ljubljani.[834] V šentviški kroniki najdemo potrditev, da je zidarski mojster Miha Blažko novo zakristijo zgradil leta 1892.[835]

Kot poroča šturska župnijska kronika, je mojster v juliju in avgustu 1893 popravljal **cerkveni stolp v Šturjah**.[836]

---

[831] ŽA Vipava, šk. 11-A, *Gradbeni načrti*: Obris za izdalšet ta stari žegen ino novo veči Cerku sizidat na novem žegni v Jpavskimu Tergi, 1886.
[832] Povedal Ivan Štemberger, Štjak 8.
[833] ŽA Štjak, *Zapisnik dohodkov in stroškov pri cerkvi M. B. na Vrabčah 1884–*, leto 1888.
[834] NŠAL 10, ŠAL Ž, *Župnija Šentvid pri Vipavi*, 1766–1900, leto 1890.
[835] ŽA Podnanos, *Kronika Šentvid*, str. 94.
[836] PANG 645, Zbirka fotokopij, t. e. 26, a. e. 81, *Kronika župnije Šturje*, 1890–1904, leto 1893.

V letih 1894–1896 je s sinom Francem zidal še en zvonik z zvonasto streho, tokrat pri **cerkvi sv. Katarine v vasici Kodreti v Gornji Branici**. Povedati pa je treba, da je Blažko v Branici zidal že v letih, ko so si Braničarji šele prizadevali za ustanovitev lastne dušnopastirske postojanke. S tem namenom so mu leta 1868 naročili zraven cerkve sezidati hišo za bodočega kurata. Ko je bila v začetku leta 1870 ustanovljena kuracija Branica, je na novo ustanovljena braniška cerkvena skupnost morala še marsikaj postoriti pri kaplaniji in obzidju okrog pokopališča pri cerkvi; poleg tega so nameravali tudi povečati cerkev in postaviti nov zvonik. 4. februarja 1882 jim je Blažko naredil načrt za obzidavo *žegna* okoli cerkve, 9. maja 1883 pa še načrt in predračun za zvonik.

Ker je bilo zaradi pripomb pristojnih oblasti treba odpraviti nekatere pomanjkljivosti načrta, kar je tudi podražilo njegovo izvedbo, je minilo še precej časa, preden so Braničarji zbrali dovolj denarja, da so se lahko lotili zidanja zvonika. Šele 13. avgusta 1894 so končno sklenili pogodbo za postavitev zvonika z Miho Blažkom in njegovim sinom Francem. Iz zbirnih izkazov stroškov za novi zvonik, obzidje in zdaljšanje cerkve v Branici z začetkom 29. aprila 1894 je videti, da sta lokavška mojstra vsa dela za cerkev v Branici prevzela za okroglo 1.707 goldinarjev. Ker se v njih večkrat navaja Frančevo ime, sklepam, da je delo v glavnem vodil on. Zvonik je bil sezidan leta 1895, o čemer priča letnica na železnem križu na vrhu njegove strehe, srečno dovršen pa je bil leta 1896.[837] Iz končnega izkaza stroškov za zvonik, zdaljšanje cerkve in obzidje okrog nje je razvidno, da je bilo vseh stroškov za 3.308 goldinarjev, mojstra sta za vse delo prejela 1.796 goldinarjev, zmanjkalo je le 115 goldinarjev.[838] V tistem letu je bila v Branici bogata letina *češp*, ki je Braničarjem prinesla lep zaslužek, zato so tudi lažje prispevali denar za zvonik. Od tod krilatica, da je njihov zvonik zidan iz *češp*.[839]

Po smrti Mihe Blažka leta 1897 najdemo v arhivskih virih iz časa na prelomu stoletij še nekaj skopih podatkov o cerkvenih delih njegovega naslednika **Franca Blažka mlajšega**, ki mu je prezgodnja smrt preprečila, da bi kot samostojen podjetnik dosegel kaj več. V aprilu 1899 je popravil streho **cerkve sv. Urbana nad Lokavcem**, ki sta jo že temeljito prezidala njegov stari oče Franc in oče Miha,[840] v začetku novega stoletja pa je napravil načrt za zvišanje prezbiterija in novo položno korčno streho pri **cerkvi sv. Mihaela v Kobjeglavi**. Dovoljenje nadškofije Gorica za ta dela so v Kobjeglavi dobili 19. aprila 1901 in razumeti je, da jih je Franc tudi izvedel.[841]

Druge stavbe, ki jih je načrtoval in zidal Miha Blažko

Omenili smo že, da je Miha Blažko popravljal ali zidal župnišča oziroma kaplanije v Šturjah (1838–1842), v Stomažu (1861) in pri Kodretih v Gornji Branici (1868–1869). Poleg župnišč je zgradil tudi več drugih javnih in gospodarskih stavb.

---

[837] Zvonasta streha zvonika v Branici je skromnejša, ker je bila sezidana iz navadnega kamna in ometana, iz klesanega kamna sta le klobasasti venec med spodnjim in gornjim delom in vrhnji nastavek, v katerega je vsajen železen križ. Za to informacijo se zahvaljujem zidarskemu podjetniku Marku Rovtarju iz Skrilj, ki je pred nekaj leti obnovil zvonik.

[838] Povzeto po ŽA Branica / ŽA Goče, arhiv župnije Gornja Branica, spisi, in Melink, Branko, *Sveta Katarina v Gornji Branici*, Gornja Branica 1996, str. 16, 19, 21.

[839] V tistih časih so namreč imeli v Branici precej nasadov jablan in *češp*. *Češpe* so tudi lupili in sušili na lesah iz srobota. V sezoni jih je prihajalo lupit tudi kakšnih trideset žensk iz Brd, najboljša pa jih je olupila do sto kilogramov na dan. Posušene olupljene *češpe*, ki so jim rekli *prune* ali *prunele*, so potem odkupovali Brici, ki so se nekdaj na veliko ukvarjali s slivarstvom. Pripovedovali so: Viktor Čehovin, Dolanci 8; Alojz Sorta, Kodreti 14, in Jože Vidrih, Večkoti 1.

[840] ŽA Lokavec, šk. *Cerkve v župniji*: Račun Franca Blažka Upravništvu cerkve sv. Lovrenca v Lokavcu dne 23. 4. 1899.

[841] Abram, Jožef, *Kobjeglava in Tupelče skozi čas*, Kobjeglava 2014, str. 86. – Po informaciji Jožefa Abrama je ime Franca Blažka dokumentirano v pisni prošnji kobjeglavskega župnika, naslovljeni na goriško nadškofijo, in v dovoljenju, ki so mu ga poslali iz nadškofije.

Na Predmeji, ki se je takrat imenovala Dol pri Otlici, je v letih 1883–1884 sezidal šolo,[842] leta 1885 pa je zgradil še šolo **v Ajdovščini**.[843] **Na Ustjah**, kjer po izjavi tamkajšnjega županstva »večji del ubožni posestniki na Ustjah brez podpore ne bi mogli zidati nove šolske stavbe in stanovanja za učitelja« in so zato razmišljali o začasni zasilni ureditvi učilnice v hiši Janeza Čebrona, so Blažka proti koncu leta 1875 prosili, da bi jim naredil zapisnik z opisom sobe v tej hiši, obenem pa tudi načrt za prezidavo starega župnišča in dozidavo nove šole. Konec decembra tistega leta jim je mojster pripravil oboje, a so se Uščani nato premislili in sklenili zidati samostojno šolsko stavbo. Zato jim je Blažko v aprilu 1878 naredil načrt za novo šolo s stanovanjem za učitelja na novem prostoru in ustrezen predračun v vrednosti okrog 3.000 goldinarjev. Za Uščane pa je bil ta strošek očitno prevelik, zato so se potem dogovorili za drugo lokacijo šole brez stanovanja za učitelja in 1. maja istega leta jim je Blažko naredil nov načrt šolskih prostorov v nadstropju nad *klonico* tamkajšnjega župana Antona Bratine, ki ga je prodal šolski občini, ter naslednje leto še nov preudarek stroškov. Začetek gradnje pa je bil spet odložen, tako da so dali zidarska dela na javno dražbo šele leta 1884. Kot najcenejši ponudnik jih je prevzel domači zidar Anton Kompare, Blažka kot »v tej stroki jako zvedeniga stavbeniga mojstra« pa je županstvo na Ustjah najelo za nadzornika te gradnje. Potem ko so Uščani končno dobili šolske prostore, jim je še zmerom manjkalo stanovanje za učitelja. Zato jim je Blažko leta 1887 naredil še načrt za njegovo dozidavo, krajevni šolski svet na Ustjah pa je tokrat z njim sklenil tudi pogodbo za izvedbo zidarskih del. Takoj zatem se je domači zidar Kompare ponudil, da bi to delo prevzel za devet odstotkov ceneje, kot je predvideval predračun, Blažko pa je bil pripravljen popustiti za sedem odstotkov. »Oziraje pa na zmožnost, zanesljivost, in obče znano poštenost g. Blaško-ta«, ki je prav tako dal sprejemljivo ponudbo, je krajevni šolski svet s soglasjem okrajnega glavarstva v Postojni predal gradnjo njemu in avgusta tistega leta je bil prizidek že pod streho.[844]

Leta 1894 je Blažko naredil tudi načrt in predračun za delno prezidavo **kaplanije v Koprivi na Krasu** za potrebe tamkajšnje na novo ustanovljene ljudske šole, izvedbo pa je na dražbi prevzel zidarski mojster Jožef Zega iz Hruševice.[845]

Ohranjen je Blažkov načrt **Kibrčovega mlina** in stop na potoku Vrtovinšček **v vrtovinskem zaselku Šateji**, ki ga je 30. marca 1860 naredil za Jožefa Pečenka, premožnega lastnika velikega mlina in žage V Peklu pri Steskah.[846] V literaturi se navaja še, da je Miha Blažko **v Palah v Šturjah** leta 1880 zidal **pivovarno** in utrdil razpadajoče oboke tamkajšnje velikanske podzemeljske kleti.[847]

---

[842] *NSBL*, Helena Seražin, geslo Blažko, Mihael. – Na podatek o Blažkovem avtorstvu šole na Predmeji meče senco dvoma dejstvo, da učitelj Edmund Čibej, ki je prvi poučeval v njej, ko piše, da je bila sezidana v letih 1883–1884, ne omenja, kdo jo je sezidal, medtem ko malo prej pravi, da se je cerkev na Otlici »povečala in popravila pod zidarskim mojstrom M. Blaško iz Lokavca«. Čibej, *Zbrani spisi*, str. 101–102, 126.

[843] Plesničar, *Ajdovščina*, str. 108, 110. V knjigi *Nesmrtni kamen* sem na strani 187 pomotoma zapisal, da je mojster Blažko sezidal skupno šolo za Šturje in Ajdovščino.

[844] ARS, SI AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, šk. 209, fasc. 461: Šolske zadeve v kraju Ustje: Zapisnik Namejnene sobe za Šulo per Hiši Janeza Čebron na Ustji; načrt Stariga farouže ino za dilavane novo za […] novo Šulo na Ustji, 1875; Načert za novo Šulo na novem prostori; Preudark za novo šulo na samnem prostori na Ustji per srejdi vasi na snožeti, 1878; Načert za novo Šulo na starem poslopjem ali klanico gospod Antona Bratina polek faruže na Ustji, 1878; Preudark za novo Šulo zatu dani klanici Gospod Antona Bratina Župan na Ustji, 1879, in drugi spisi.

[845] Pokrajinski arhiv Koper, SI PAK 8, *Občina Kopriva*: Načert za novi vhod za v Šulsko sobo per Duhovski Hiši v Koprivi taku ku se vidi zarisanu iz rudečo barvo, 1894, in Preudark za novi uhod v Šulsko sobo v Koprivi na Krasi ker dozdei je rabu za use en vhod v Kaplanji za duhouniga inu za šulsko sobo kar se je poterbavalu za obei strani, 1894. Glej tudi Premrl, Božidar, *Slavno županstvo v Koprivi. Zgodovina iz turna Sv. Elije*, Ljubljana 2018, str. 251–252, 254.

[846] Plan Uiber die vom Josef Pezenko v. Peku zu Reifenberg auf dem Bache Vertovinschek um aufzubauen die Mahtmühle und Stampf beim Schatter dorfe. Locavitz am 30ten März 1860, Miha Blaško mp. Načrt hranijo V Peklu, Steske 6.

[847] *NSBL*, Helena Seražin, geslo Blažko, Mihael; Plesničar, *Ajdovščina*, str. 159. Več o Mihi Blažku glej v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 160–189.

Zidarski mojster Venceslav Lozar v Lokavcu

Venceslav Lozar, ki je sezidal novo cerkev v Lokavcu, je bil sin zidarskega mojstra Jožefa Lozarja - Krta iz Gojač. Rodil se je 19. decembra 1886 v Gojačah 41 in se tako kot njegovi trije bratje izučil v zidarskem poklicu. Leta 1912 se je poročil s Pavlo Podgornik iz Lokavca 43 in se priženil na njen dom. Kot je povedala njegova hči Vida, rojena leta 1922,[848] se jima je istega leta tam rodil sin Venceslav, a je takoj umrl. Potem sta z ženo odšla v Chicago v zvezni državi Illinois v Ameriki, kjer sta že bila dva njegova brata s svojim zidarskim podjetjem.[849] Tam se jima je leta 1913 rodila hči Stanislava, pred prvo svetovno vojno pa se je družina vrnila domov. Po vojni si je Venceslav leta 1921 sezidal hišo na Kalušu, ki je imela hišno številko Lokavec 218, nato 127, in s sabo prinesel tudi hišno ime Krtovi.[850] V Lokavcu je umrl 4. oktobra 1964.[851]

Hči Vida je o očetu še povedala, da se je šolal na obrtni šoli v Gorici, kamor se je vozil z *biciklom*. Kot zidarski mojster je zidal hiše »do ključa«, jih popravljal, na primer v Štandrežu in Gorici.[852] Zidarje je imel iz Kamenj in Stomaža. Ko so po prvi svetovni vojni cerkve, ki so jim bili med vojno odvzeti zvonovi, opremljali z novimi, je te tudi obešal v zvonike. Bil je zelo priden: »Takoj ko je odložil žlico na mizo, je vstal in šel po delu.«

Zidar Jožef Kovač

Jožef Kovač je najstarejši znani zidar iz Lokavca. Na svet je prišel 16. marca 1750 v družini Antona Kovača in Marine z dekliškim priimkom Pergar na današnji hišni številki 142 in se okrog leta 1778 poročil s sovaščanko Marjano Velikonja, danes Lokavec 17. Da je bil zidar, zvemo v mrliški knjigi, v kateri so ob njegovi smrti 5. julija 1817 zapisali, da je bil »faber murarius«. Umrl je na takratni številki 57.[853]

Zidarja Franc Dragin in priženjeni Franc Blažko pri Draginovih

Tudi o Francu Draginu vemo, da je bil zidar, samo po zapisu v mrliški knjigi, da je bil po poklicu »murator« ali »caementarius«. Rodil se je 27. oktobra 1809 v Lokavcu 18 kot sin iz Grgarja priseljenega Jakoba Dragina (Tragin) in Marjane z dekliškim priimkom Kompara. Leta 1831 se je na hišni številki 21 poročil s Terezijo, najmlajšo hčerjo zidarja Jožefa Kovača, po njeni smrti leta 1855 pa si je nemudoma izbral za drugo ženo Marjano Blažko z današnje številke 117. Franc je imel dva sinova in dve hčeri, a so vsi umrli v otroških letih, stari od tri do enajst let. Umrl je 25. julija 1891 v visoki starosti enainosemdesetih let na hišni številki Lokavec 120, danes spremenjeni v delavnico, ki pripada hišni številki 35.[854]

---

[848] Vida Šinigoj, Vipavska cesta 65, Rožna Dolina.

[849] Iz Evrope sta odpotovala iz francoskega pristanišča Le Havre z ladjo La Provence in na Ellis Island v New Yorku prispela 15. marca 1913, namenjena pa sta bila k Venceslavovemu bratu Janezu Lozarju. *Statue of Liberty & Ellis Island Foundation*, Arrival Records Collection, https://heritage.statueofliberty.org/passenger-result (dalje: *Statue of Liberty & Ellis Island Foundation*).

[850] Leta 2021 je bila hiša podrta. Podatek domoznanca Uroša Kovača.

[851] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1901–, poročna knjiga 1880–1935, mrliška knjiga 1856–1896; podatki rodoslovca Uroša Kovača.

[852] Zidar Jože Velikonja, Šmarje 45, je povedal, da je zidar Lozar iz Lokavca pod Italijo zidal tudi novi šoli na Gočah in v Ložah pri Vipavi.

[853] ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1741–1786, mrliška knjiga 1809–1855; podatki rodoslovca Uroša Kovača.

[854] ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1786–1812, poročna knjiga 1810–1879, mrliška knjiga 1856–1896; podatki rodoslovca Uroša Kovača.

Zidarsko tradicijo Draginovih je nadaljeval **Franc Blažko**, ki je še ne polnoleten leta 1874 s poroko z mladoletno Terezijo Dragin, Frančevo nečakinjo, prišel k Draginovim za zeta.[855] Rodil se je 4. oktobra 1851 kmetu Antonu Blažku in Mariji z dekliškim priimkom Kočevar, po domače pri Kodelknih, Lokavec 37, danes 108,[856] umrl pa je 3. avgusta 1917 pri Draginovih.[857]

Zidarja Anton Dragin in njegov sin Avguštin

Iz rodovine Draginovih je izšel tudi zidar **Anton Dragin**, ki se je rodil 11. junija 1859 v Lokavcu 33 staršem Janezu Draginu in Marijani z dekliškim priimkom Blažko. Leta 1891 se je na takratni hišni številki 109 poročil z Marijo Černigoj iz Stomaža in umrl 28. maja 1917 v Lokavcu 113, danes 112, prav tako pri Draginovih.

Zidar je bil tudi njun sin **Avguštin**, ki je luč sveta ugledal 24. avgusta 1892 v Lokavcu 109 in se leta 1919 oženil s sovaščanko Angelo Lokar. 25. julija 1924 sta odšla v Jugoslavijo, okrog leta 1930 sta se vrnila v Lokavec, na Lahovše, nazadnje pa sta se odselila v Pliskovico na Krasu.[858] Prav Avguština je moral imeti v mislih Gabrijel Štokelj - Grofov v Plačah, ko mi je pripovedoval, da je tamkajšnjo kapelico z votlino Matere božje leta 1946 zidal Lokavčan Dragin, ki je bil zelo dober zidar.[859]

Kamnosek Filip Petrovčič v Šegotu

V začetku 20. stoletja se je v Lokavec priženil kamnosek Filip Petrovčič - Lipe iz Kamenj. Na svet je prišel 27. aprila 1871 pri Petrovčku v Kamnjah 86, pri dvaintridesetih letih pa je leta 1903 vzel za ženo dvaindvajsetletno lokavško posvojenko Marijo Valič, rojeno na Kislem Hribu v Skriljah.[860] V poročni knjigi so kot njegov poklic zapisali »caementarius«. S številno družino je živel v hiši na samem v Šegótu, ki je imela hišno številko Lokavec 12, a so jo leta 2019 podrli.[861] 2. novembra 1918, le nekaj dni pred koncem prve svetovne vojne, mu je žena, ki je imela komaj sedemintrideset let, umrla za špansko gripo,[862] on pa je življenje izgubil med drugo svetovno vojno, 23. julija 1943.[863]

Življenje in delo Filipa Petrovčiča - Lipeta mi je na podlagi pripovedovanja stare mame Marije, Filipove hčere, ter starega očeta obširno in z mnogimi podrobnostmi v e-pismih opisal njegov pravnuk Boris Blažko.[864]

Filip je iz rodnih Kamenj, kjer se je izučil za kamnoseka, prišel delat v Lokavec, ko so utrjevali plaz Slano blato nad vasjo.[865] V Šegotu je spoznal Marijo Valič in leta 1903 sta se poročila. V naslednjem letu je prišla na svet njuna prvorojena hči Marija, Borisova stara mama, kasneje poročena Blažko.

---

[855] Pod Avstrijo se je polnoletnost dosegla z dopolnjenimi štiriindvajsetimi leti starosti.
[856] Njegov krstni boter je bil zidarski mojster Miha Blažko.
[857] ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1812–1855, poročna knjiga 1810–1879, mrliška knjiga 1897–2005.
[858] ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1856–1900; ŽA Stomaž, poročna knjiga 1883–2001; podatki rodoslovca Uroša Kovača.
[859] Po pripovedovanju Silvane Ožbot iz Plač, rojene leta 1928, pa je gradbena dela pri lurški votlini opravil zidarski mojster Srečko iz Lokavca. Glej *Lurška votlina v Plačah*, https://vipavskikriz.farovz.si/cerkev/lurska-votlina-v-placah/.
[860] Marijo je v devetdesetih letih 19. stoletja k sebi vzela Jožefa Zorn (1837–1914), ki je bila dvakrat omožena, a ni imela svojih otrok. Marija je bila sorodnica njenega drugega moža Antona Valiča. Podatek domoznanca Uroša Kovača.
[861] Na hišnem portalu sta bila vklesana Jezusov monogram IHS in letnica 1872. Podatek domoznanca Uroša Kovača.
[862] Pandemija španske gripe je približno v letu dni od 1918 do 1919 terjala strašen smrtni davek po vsem svetu.
[863] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Lokavec, poročna knjiga 1880–1935, mrliška knjiga 1897–2005.
[864] Boris Blažko, Lokavec 50.
[865] Avstro-ogrske oblasti so v letih 1902–1908 izvedle sanacijo za ublažitev plazenja v strugah Grajščka in Lokavščka. *Zemeljski plaz Slano blato*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Zemeljski_plaz_Slano_blato; Medvešček, *Opis Sv. Križa*, str. 4.

Filip je delal na plazu do zaključka del leta 1908. Ta dela niso obsegala samo utrjevanja in izdelave kamnitih pregrad, tako imenovanih kaskad, na Slanem blatu, temveč tudi obzidavo strug potokov skozi naselje, izdelavo jaškov, pokritih s kamnitimi rešetkami, in ureditev odtokov, predvsem pri Komparih ter v Brithu in Vasi. Potoki Jevšček pri Komparih, Izarca, ki teče skozi Šégot in Bitove, ter Kovaški potok, ki teče skozi Vas, so še danes tako obzidani. Sočasno s kamenjem za pregrade so klesali tudi kamenje za gradnjo mosta med dvema predoroma na cesti od Lokavca do Predmeje, ki je bil dokončan leta 1909. Filip je kopal in pripravil tudi nekaj kamenja za lokavško šolo, ki so jo postavili istega leta. Hči Marija, ki je takrat hodila v prvi razred osnovne šole, pa mu je v kamnolom, kjer je kopal in klesal kamenje, nosila malico.

Na levi strani stoji Lipe Petrovčič, na sredi je njegova hči Ida s hčerjo Nado v naročju, desno je njen mož Miroslav Del Fabbro. Fotografijo hrani Nada Svetina, Lokavec / Ljubljana.

Kamnita kaskada, ki jo je delal Filip Petrovčič. Foto Boris Blažko, Lokavec

Kot kamnosek je Filip delal tudi v Bosni in si tam pridobil veliko poklicnega znanja.[866] Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican v avstrijsko vojsko v *Tirole*. Tam je delal kot kamnosek na frontnih in zalednih vojaških objektih. Iz vojne se je vrnil v začetku leta 1918, potem ko mu je 19. oktobra 1917 umrl desetletni sin Alojz. Domov se je vrnil, malo preden je 24. maja 1918 prišlo do velikih eksplozij v skladiščih streliva v Ajdovščini. Po pripovedovanju stare mame so se med številnimi eksplozijami za nekaj časa zatekli k sorodnikom v Skrilje oziroma Kamnje, da bi »ta sodni dan« minil. Ko so odhajali iz Šegota po kolovozu proti Komparom, je kot zadnja prišla za njimi mama Marija in Filipa nadrla, ker je pustil vsa okna odprta in jih je morala sama zapreti, »ker nas bojo še okrali«. Lipe, ki je bil bolj umirjene narave, ji je odgovoril: »Bolje, da bi nas okrali, bi bilo manj škode.« Mama pa po žensko nazaj: »Ja, ja, saj vem, da imaš zmeraj prav.« Ko so se vrnili domov, so videli, da je res imel prav, saj so bile zaradi zračnih udarov ob eksplozijah vse šipe razbite in okna sneta z okvirjev. Lipe, ki je bil vešč tudi mizarskih del, je potem naredil nova.

Ko so v letih 1933–1935 zidali novo cerkev v Lokavcu, je Filip zanjo lomil kamenje kar na svoji parceli na Gmajnci ali na Brdcu ob potoku Izarca, ki teče mimo njegove hiše. Ker je bil med potokom in staro cerkvijo cerkveni in šolski vrt, so lahko čezenj položili tračnice, ki so ostale iz prve svetovne vojne, ter z vagončki peljali kamenje do ravnine pred staro cerkvijo. Tam so ga obdelovali in nato z vozovi z volovsko vprego vozili na gradbišče nove cerkve.[867]

Po besedah Borisove stare mame je bil Lipe zelo iznajdljiv in dovzeten za novosti. Med prvo svetovno vojno si je pomagal tudi tako, da je od vojakov kupil mulo, ki so jo potrebovali za kmečka

[866] Slavko Rovtar iz Kamenj 42, ki je živel v Kogojevi ulici 38 v Novi Gorici, je omenil, da je Lipe Petrovčič v Bosni delal skupaj s *štancarjem* Karlom Rovtarjem - Krpjelcovim iz Kamenj; Filipova hči Karolina, poročena Červ, pa je pripomnila, da je bil njen oče v Bosni že prej kot vojak.

[867] To je Borisu Blažku povedal Štefan Blažko - Nemcov iz Britha, ki je stanoval v bližini.

dela pri hiši. V tistem času, ko je primanjkovalo vsega, so morali celo travnike pred hišo preorati v njive, da so imeli kaj jesti. Lipe si je tudi sam napravil voz iz delov starih vozov. V kletnih prostorih hiše si je uredil delavnico, v kateri je imel polno raznovrstnega, ne le kamnoseškega orodja. V njej je bila tudi *šmitna*, poljsko kovaško ognjišče, na katerem je sam koval obrabljeno kamnoseško in drugo orodje.

S kamnom je rad delal, še posebej ker ga je lahko kopal kar na svoji parceli. Celó gnojno jamo pri hiši je ogradil z na suho zloženimi kamnitimi kvadri. Nekomu je, na primer, sklesal koritce za vodo za kokoši. Za to je potreboval okrog dve uri dela, za korito za prašiče pa je bil potreben tudi cel dan. Filip je rad ustregel vsakemu v vasi, ki ga je za kaj prosil. Znal je tudi popravljati ure in striči kosmate glave. Možake, ki so prihajali k njemu, je bril in strigel kar na hodniku v hiši.

Po navedbi Borisa Blažka je Filip imel kamnoseškega vajenca Franca Sobana iz Lokavca.[868] Ta je okrog let 1970–1975 zidal zadnjo hišo iz kamna v Lokavcu, a le do prve plošče.[869]

Po pripovedovanju Filipove hčere Karoline, ki so ji po domače rekli Karla s Šegota,[870] »je bil tata strašno priden za delat«. Pod Italijo *je ril* kamen v Nemcovi *javi*. Delal je *vajngerje*, korita za prašiče ter *spomenike za žegen* in klesal črke vanje, a je s *štancanjem* bolj slabo zaslužil. Delal je tudi kot *šuštar*, krojač, kovač in mizar. Celó ure je popravljal – za kmečko delo pa ni bil.

Filipova vnukinja Nada Svetina, rojena Del Fabbro,[871] je slišala, da je *nono* pod Italijo kopal kamen za kasarno v Ajdovščini. Spominjala se je, da je bil pri njihovi stari hiši v Šegotu brus s kamnito brusnico, odtočni jašek pred hišo pa je bil pokrit s kamnito rešetko z dvema režama; verjetno je bilo oboje *nonotovo* delo. V *hramu* je imel célo mizarsko delavnico: v njej je za svojo hišo sam naredil okenska krila na tri šipe in napravil voz, *kovanje* zanj pa je izdelal v Del Fabbrotovi kovačiji.

Tudi Tone Rovtar - Lovrinčkov iz Lokavca,[872] ki sem ga srečal pri Filipovi hčeri Karolini, je povedal, da se je Lipe znal lotiti vsakega dela: »Sila primora delati vse.«

Portal Hmelakcovih z letnico 1928 in inicialkama Petra Hmelaka

Portal Del Fabbrove hiše z letnico 1930 in inicialkama L. D., ki označujeta Leopolda Del Fabbra, gospodarja kovačije. Po stilu in času nastanka sodeč, je portal prav tako delo Filipa Petrovčiča.

[868] Franc Soban, sin Franca Sobana in Ivane z dekliškim priimkom Kompara, se je rodil 17. junija 1899 na današnji hišni številki Lokavec 111, se leta 1928 poročil z Veroniko Slokar in umrl 8. marca 1976. Sezidal je hišo Lokavec 128Č. Podatki rodoslovca Uroša Kovača.
[869] Informacije domoznanca Borisa Blažka.
[870] Karolina Červ, Lokavec 12A.
[871] Nada Svetina, Lokavec 12B / Scopolijeva ulica 17, Ljubljana.
[872] Tone Rovtar, Renče 34.

Sam si je naredil celo *fajercajh* in najbrž tudi črpalko za škropljenje trt v obliki *brentača*. Od njegovih kamnoseških del je Tone omenil *vajngerje* za hišo Petra Hmeljaka - Hmelakcovega, Lokavec 27. Poleg tega je Lipe delal tudi kamne za *guniša*, se pravi tri robnike in podstavek *v kolonco* z zagozdo na sredi. Za Koromelčka v Kamnjah pa je sklesal tri visoke štirioglate stebre kot opornike za *lindo*.

Dušan Hmelak, po domače Dušan Hmelakov iz Lokavca, je vedel povedati, da je Lipe Petrovčič, še preden se je on rodil, za Hmelakove napravil kamnito mizo na dveh nogah, okrog leta 1941/42 pa še okrogle obcestne *kantone* pred vogalom njihove hiše. Poleg tega jim je sveže nasekal notranje kamnite stopnice in mogoče tudi naredil *porton* v desnem prizidku te hiše. Zidar Slavko Čermelj - Natalen iz Kamenj in NN iz Lokavca sta na seznam Filipovih kamnoseških izdelkov dodala še bruse in korita za napajanje živine.

Zidar Franc Kompara in sinovi pri Curovih

Franc Kompara je prišel na svet 6. oktobra 1886 v družini Jerneja Kompare in Frančiške z dekliškim priimkom Bratina v Stomažu 41 ter se leta 1913 s poroko s Terezijo Zorn iz Lokavca 156 priženil k Curovim v Lokavec.

V njunem zakonu sta se rodila sinova Stane in Dušan, ki sta nadaljevala z očetovim poklicem. **Stane**, ki je luč sveta ugledal 6. maja 1914, se je leta 1948 poročil na Otlico, 27. julija 1920 rojeni **Dušan**, ki se je oženil istega leta, pa je ostal na domu v Lokavcu na današnji številki 52.[873]

Njun brat **Albin**, ki se je rodil 18. novembra 1924 in leta 1955 vzel za ženo Ireno Slokar na današnji hišni številki 49 v Lokavcu, si je pod Italijo našel zaposlitev pri cestnih delih. Delal je kot *bočo* za zasebno podjetje Petruzzo e Costantini iz Vidma na cesti Col–Črni Vrh–Godovič. Nosil je pitno vodo delavcem in orodje v popravilo kovaču, ki ga je podjetje imelo na gradbišču, pripravljal *pikete* za trasiranje ceste in podobno.

Po vojni se je zaposlil kot cestni delavec na cesti Ajdovščina–Lokavec. Takrat se je delalo skupinsko. Po priključitvi Primorske matični domovini je delal na cesti Miren–Opatje selo. V Mirnu so takrat delali obcestne *kantone* – smernike za to cesto, delo pa je vodila Okrajna uprava za ceste.[874] Leta 1949 se je udeležil dvomesečnega tečaja za nadzornike v Ljubljani, ki ga je organizirala Republiška uprava za ceste, in nato delal kot nadzornik cest. Kasneje je naredil še gradbeno delovodsko šolo v Ljubljani in se zaposlil pri Cestnem podjetju Nova Gorica. Umrl je 16. julija 2003 v Lokavcu.

Visokokvalificirani zidar Avgust Batič - Juljanin

Avgust Batič - Gustl se je rodil 27. maja 1909 v družini Maksa Batiča in njegove druge žene Julijane Klemenčič pri Juljannih v Lahovšah, na današnji hišni številki Lokavec 53, umrl pa je samski 8. novembra 2007.[875] Kot visokokvalificirani (VKV) zidar je bil zaposlen pri ljubljanskem Podjetju za urejanje hudournikov in novogoriški Vodni skupnosti Soča za Goriško. Delali so »obrežne zidove« iz kamna za regulacijo Lokavščka in Hublja ter s kamnom oblagali korito potoka v Dobravljah.

Za Podjetje za urejanje hudournikov so začeli lomiti kamen, ki so ga potrebovali v ta namen, okrog leta 1947/48 v *javi* v Tokaju. Gustl je vodil delo v *javi*, kjer je bilo zaposlenih po šest do

[873] Podatki rodoslovca Uroša Kovača.

[874] Kot je povedal Albin Kompara, Lokavec 49, so bila takoj po vojni ustanovljena poverjeništva za lokalni promet, leta 1947 so jih nadomestile okrajne uprave za ceste, leta 1962 pa so bila po vsej Sloveniji ustanovljena cestna podjetja.

[875] Podatki rodoslovca Uroša Kovača.

sedem kamnolomcev, ter kot priučen kovač tudi koval špice in svedre zanje. V *javi* so delali celo leto. Delovni čas so imeli od sedmih zjutraj do treh popoldne, poleti pa so začenjali bolj zgodaj zaradi vročine.

V kamnolomu, v katerem je bil na vrhu mehek, pod njim pa trd lapor, *so rili* plasti navadnega kamna, ki so bile pod laporjem. *Rili so* tudi *vouk*, ki je bil iz bolj grobega peska in ni imel *las*, po katerih se najraje kolje kamen. V njem sta bila trpljenje in izraba orodja večja. Kamen *so kunirali* z zagozdami in *pljehi*, ki so jim rekli tudi *švaje*.[876] Zagozde so bile dolge deset in široke štiri centimetre, zgoraj debele, spodaj *v špico*. Za *pljehe* so porabili kar stare volovske podkve.

Iz sloja kamna, ki je bil debel meter in pol, *so rili* tudi do tri kubične metre velike bloke. Te so pridobivali z miniranjem. Vrtali so na suho, prah, ki je nastajal v vrtini, pa so jemali ven z žličkami, ki jih je delal sam iz šestmilimetrskega *drata*. Na drugem koncu so bile *ošpičene*, da so z njimi po potrebi pobezali v strjen prah. V lapor pa so vrtali na mokro: če bi vrtali na suho, »bi se sveder zabil, ker se lapor masti«. Kamen so razstreljevali s smodnikom, ki ga ne zdrobi, ampak le *razkroji*.

Za prevažanje kamna v *javi* je naredil tako imenovanega polža. To je bilo nizko vozilo s podom, ki je teklo po dveh vrtljivih trebušastih *valjarjih*, na koncih okovanih z *rinkoma*. *Valjarja* sta bila na sredi napeta, da se je dalo vozilo sukati, poleg tega si ga lahko za lažje nakladanje velikih kamnov nanj tudi nekoliko nagnil vstran. Po sredi sta bila prevrtana za *osovino* kvadratnega prereza, ki je bila vpeta v preproste ležaje na stranicah polža. Pod iz plohov je imel ob straneh še hrastovi ali jesenovi stranici. Zadaj je imel polž navzgor obrnjena ročaja za krmiljenje in porivanje. Z njim se je vozilo kamenje tako, da ga je delavec, držeč za ročaja, potiskal naprej. Če je šlo v strmino, pa so spredaj privezali žico in so ga tudi vlekli – v tem primeru je pomagal še dodaten delavec. Da je to vozilo teklo, so predenj oziroma podenj polagali *brjone*. Z njim so peljali največ do četrt kubičnega metra kamna.[877]

V *javi* so pripravljali grobo obdelane kamne kvadratne oblike, obdelovali pa so ga z macolami za kamen, težkimi do deset kilogramov. Tako pripravljeno kamenje so potem zložili na kup. Enkrat so ga zložili v mero prostorninskega *kubika*, da so videli, koliko ga gre na voz. Navadno so naložili poldrugi *kubik* do dva *kubika*. Po prostorninskem *kubiku* se je kamen tudi plačeval.

Kamen so vozili s *trdimi vozovi*, ki so jih sicer uporabljali za prevoz hlodov iz gozda. To so bili parizarji z osem do deset centimetrov širokimi okovanimi platišči, opremljeni s *škəluəni*. Ti so imeli spodaj dve nosilni podolžni ranti, debeli deset centimetrov, spredaj in zadaj *počeznik*, na njiju pa še par rant in par *počeznikov*. Rante so bile bukove ali akacijeve okroglice. Akacijeve so trde in niso dobre, ker na njih kamen drsi, v bukove pa se bolj zajeda. Spodnji ranti sta bili na mestih, kjer sta sedli na *ridof*, zarezani ali pa so bila nanju pritrjena *železa*. Med njima je bil še ploh za dno.

Kamen so prevažali Gustlov brat Viktor, Jožef Simčič iz Križa, Ivan Bizjak s Ceste in Franc Čermelj iz Šturij.

Zidar Anton Rovtar - Tone Lovrinčkov

Anton Rovtar, po domače Tone Lovrinčkov (*Lurinčkov*), se je rodil 24. septembra 1913 pri Komparih v Lokavcu 199, danes 81, v družini Janeza Rovtarja, ki se je priselil iz Stomaža, in Marije z dekliškim priimkom Nemec iz Lokavca. Poročil se je s Pavlo, rojeno Podobnik, v petdesetih letih 20. stoletja pa je hišo v Lokavcu prodal in se preselil na kmetijo v Renče. Tam je umrl 18. avgusta 1992.

[876] Izraz *švaje* so prevzeli od kraških kamnarjev.
[877] Opis polža po pripovedovanju Jožeta Frenderajha, Cesta 77.

V Lokavcu je obdržal svoja zemljišča in jih redno hodil obdelovat in kosit. V ta namen je na svojem svetu postavil zasilno bivališče, da je v Lokavcu lahko tudi prespal, zraven pa še *štalo* za konja. Z njim je namreč iz Lokavca vozil seno v Renče. Občasno je tudi kaj zidal po Lokavcu, a zmeraj sam, nikoli v skupinah.[878]

Delovodja Leonard Kovač pri Malnarčnih

»Pod Čavnom sem doma.«

Leonard Kovač - Leno se je rodil 5. novembra 1933 kot četrti sin v družini Lovrenca Kovača in Friderike z dekliškim priimkom Batič iz Virbove hiše, po domače pri Malnarčnih v Vasi na današnji hišni številki Lokavec 121. Leta 1961 je za ženo vzel Jolando Pirjevec, sestro zidarja Franca Pirjevca iz Lokavca 201, in nato z družino živel v novi hiši na začetku Kaluš, ki jo je sam sezidal kot eno prvih v nastajajočem novem naselju. Umrl je 29. januarja 2013.[879]

Ko je leta 2007 zbolel, je začel pisati spomine na prehojeno življenjsko in delovno pot, »da bi zagledali dan« ob petinsedemdeseti obletnici njegovega življenja. V nadaljevanju so iz njih povzeti najzanimivejši odlomki o njegovi učni in delovni dobi, ki jo je zaključil kot invalid tretje kategorije.

Pod Italijo je Leno opravil tri razrede osnovne šole, četrti in peti razred pa je dokončal šele po drugi svetovni vojni, ker je bilo med vojno šolanje neredno. Doma se je že mlad naučil kmečkih del in si privzgojil delovne navade. Starša sta nameravala domačijo zapustiti najstarejšemu sinu, ostali pa naj bi šli v uk ali šole, da bi si pridobili primeren poklic. Leonard se je jeseni leta 1949 odločil za poklic tesarja, čeprav na Primorskem ni bil ravno iskan in so mu svetovali, naj si raje izbere zidarskega. Prosta mesta za tesarske vajence so bila na voljo samo v Splošnem gradbenem podjetju Primorje v Ajdovščini, zato se je prijavil tam. Učna pogodba za gradbenega tesarja, ki jo je 7. novembra 1949 podpisal za triletno učno dobo do 7. novembra 1952, je določala, da mu bo delodajalec prvih šest mesecev učenja plačeval 6 dinarjev na uro, naslednjih šest mesecev 7 dinarjev, nato 11 dinarjev in po letu in pol učenja 12 dinarjev na uro. Poleg tega se je podjetje zavezalo, da bo učenec delal osem ur na dan, pri čemer se mu bo v delo vštel tudi čas, ki ga bo preživel v strokovni šoli ali na tečaju.

Leonard se je že v prvem letniku s pridnostjo in garanjem med praktičnim delom pri gradnji silosa na Prestranku tako izkazal, da je bil kar dvakrat razglašen za udarnika. Poleg značke udarnika je za nagrado prejel tudi kuverto s *točkami*, za katere si dobil štiri metre blaga, kilogram maščobe, kilogram sladkorja in deset kilogramov moke, kar je bilo za tiste čase pravo bogastvo. Ko se je 1. junija začela šola v Ljubljani, je z drugimi vajenci en mesec hodil na pripravljalni tečaj, ker so vsi imeli slabo izobrazbo, s prvim julijem pa je uradno začel šolanje na vajeniški šoli. Bil je bolj slab kot dober, a je 7. oktobra 1950 le izdelal prvi letnik.

Ker so v tistem času v Lukovcu v Bosni gradili koksarno, so morala vsa gradbena podjetja tja poslati določeno število delavcev. Podjetje Primorje jih je poslalo trinajst, vse mlajše od dvajset let. Tam so v menzi za zajtrk dobili malo kruha in čaj, za kosilo malo *čorbe* in dva kuhana krompirja, za večerjo pa dva zelena paradižnika v koščku kruha. Ker so bili ob taki hrani lačni, so na črno kupovali koruzno moko in si v loncu, ki je držal liter in pol, sami kuhali polento. Hrana je bila zelo draga: kilogram moke je stal 80 dinarjev, na uro pa jih je takrat zaslužil 16. Ko je v vasi poginila krava,

[878] Informacija domoznanca Borisa Blažka.
[879] Podatki domoznanca Uroša Kovača.

so skoraj celo skuhali v tistem loncu! Imeli so srečo, da je bila zima, sicer bi se vsi zastrupili. 13. januarja 1951 so se vrnili domov kar v odprtih vagonih.

V drugem letniku je v kombinatu Meblo v Novi Gorici delal žebljane konstrukcije. V enem dnevu je zabil tudi sto kilogramov žebljev. Marca je šel spet v šolo. Šola in dom za vajence sta bila v naselju lesenih barak. V domu so spali na pogradih, na katerih je bilo toliko stenic, da so včasih kar v kitah visele z njih. Rjuhe so bile vse krvave, ker so jih *mastili*, ko so se obračali v njih. Hrana je bila v tistem letu najslabša. Kruh je bil plesniv – nikjer se ni dalo dobiti ničesar. Letnik je izdelal z dobrim uspehom.

Dobro spričevalo mu je omogočilo, da je dobil dobro delo v tesarskem obratu v Ajdovščini, potem pa je nepričakovano morala cela skupina tesarjev oditi na Jesenice. Tam so gradili stanovanjski blok na Plavžu ter delali zaklonišča pod Mežaklo in Javornikom. Leonard je pomagal tudi pri minerskih delih. V tistem času so ukinili hrano *na točke* in kruh je bil dan v prosto prodajo. Vsak dan si je kupil *kilsko* štruco, da se ga je najedel do sitega.

V tretjem letniku je vezal in montiral *cimper* za kasarno v Šturjah, marca pa se je vrnil v šolo. Predmetnik je poleg splošnih predmetov obsegal strokovno risanje, gradbene elemente, tehnologijo lesa, kalkulacije in praktično delo. Splošni standard se je takrat izboljšal, življenje je bilo bolj sproščeno. Vajensko šolanje se je končalo 12. julija 1952.

Potem ga je podjetje dodelilo na gradbišče proizvodne hale za klinker v cementarni Anhovo. Ker je bilo tam tesarskega dela malo, je pomagal minerjem in železokrivcem, ko so se odpirala dela v bližnjem kamnolomu Deskle, pa je delal železobetonske stebre za žičnico. Ker se je znal postaviti zase, je dosegel, da so ga začeli plačevati po 45 dinarjev na uro kot kvalificiranega delavca. V decembru je s prav dobro oceno, ki je bila takrat najvišja, opravil še strokovni izpit v Ljubljani in dobil naziv: izučeni delavec tesarske stroke.

Potem je dobil poziv za služenje vojaškega roka in bil poslan v Mostar. Tam je bil dodeljen k vezistom, nato je opravil še vozniški izpit za kamion v Čapljini.

Po vrnitvi od vojakov se je 23. marca 1955 redno zaposlil pri Primorju. V tistem in naslednjih nekaj letih je delal tesarska, betonerska in druga gradbena dela na gradbiščih v Šturjah, na Pivki, na Javorju pri Jesenicah, pri Kozini, v Kopru, v Novi Gorici, v delavnici v Ajdovščini, v Senožečah, Črnem Kalu itd. Vmes je padel z gradbenega odra ter se zaradi zlomljene roke in zdrobljene pete zdravil v bolnišnici v Vipavi, se zaljubil v sovaščanko Jolando in bil kot rezervist za dva meseca vpoklican k vojakom.

Kot sposobnemu delavcu so mu v podjetju svetovali, naj se vpiše v delovodsko šolo. 1. novembra 1958 je s podjetjem sklenil pogodbo za dobo šolanja, ki je med drugim določala, da bo med strokovnim usposabljanjem v rednem delovnem razmerju in da bo osebni dohodek prejemal po dotedanji tarifni postavki. Šolanje na Gradbeni mojstrski šoli v stavbi Srednje tehniške šole v Aškerčevi ulici v Ljubljani se je začelo 1. novembra in z zgoščenim poukom trajalo do 30. aprila naslednjega leta. Stanoval je v zasebni sobi v Ilirski ulici, prehrano pa je imel v akademskem kolegiju pri Gospodarskem razstavišču. Pouk je poleg splošnih predmetov obsegal gradbene konstrukcije, statiko, opisno geometrijo, gradivo, prosto risanje in razvoj stavbarstva. Letnik je izdelal z dobrim uspehom. V drugem letniku so imeli strokovne predmete: opisno geometrijo, gradivoslovje, razvoj arhitekture, gradbene konstrukcije, fundiranje, gradbeno mehaniko, geodezijo, gradbene stroje, inženirske konstrukcije, slovenščino, srbohrvaščino, matematiko in fiziko, v zadnjem letniku pa še nove predmete, kot so gradbeno poslovanje, mostovi, armirani beton in praktični pouk.

Leonard Kovač pri vojakih

Takrat je stanoval v baraki v sklopu dijaškega doma v Gerbičevi ulici na Mirju, v tretjem letniku pa v domu v novem bloku v Krimski ulici. 31. marca 1961 je končal šolanje in nato še brez težav opravil strokovni izpit za visoko-kvalificiranega tesarskega delavca pred komisijo.

Med šolanjem v zadnjem letniku je v mislih na poroko pripravljal dokumentacijo za zidanje lastne hiše na očetovi zemlji. Podjetje mu je v ta namen odobrilo 500.000 dinarjev posojila pod pogojem, da ostane pri njih deset let. Ko je bodoči tašči zaupal, da se bosta z Jolando poročila, mu je ta potarnala: »Saj nimata še nič preskrbljenega za življenje!« On pa je odvrnil: »Imava šestletno zvestobo in moj poklic.« Na drugem mestu v knjigi pripominja: »V svojem življenju sem vedno računal tudi na božjo previdnost.«

Potem ga je podjetje poslalo na gradbišče v Anhovo, od tam pa v Brda postavljat razgledni stolp v Gonjačah v sklopu spomenika NOB. Vzel si je teden dopusta za skromno poroko. Ženo je pripeljal v domačo hišo, kjer sta imela na razpolago eno sobo. 19. aprila 1962 mu je rodila prvega otroka – sina.

Leonard Kovač s sodelavci med gradnjo spomenika NOB v Gonjačah v Goriških brdih leta 1961

V tistem času je vodil gradbena dela v podjetju Fructal v Ajdovščini in pri vipavski vinski kleti, nato še pri apnenici v Solkanu. Med prvomajskimi prazniki pa je zidal svojo hišo, pri čemer mu je pomagalo sedem mojstrov. V nekaj dneh je hiša zrasla do prve plošče. Pri vinski kleti v Vipavi je delal po deset ur na dan, »po urah« pa še doma. Tako se je po opravljenem tehničnem prevzemu 22. novembra tistega leta njegova družinica že preselila na svoje.

Vrstila so se nova delovišča in gradbišča: most čez Vipavo v Zaloščah, raznovrstna dela pri gradnji ceste na Ljubelju, rižanski vodovod v Mostičju pod Črnim Kalom, skladiščna hala podjetja Lesonit v Ilirski Bistrici in Lenassijev spomenik narodnoosvobodilnemu boju na Brinškovem hribu v sosednjem Trnovem. Blizu doma je bil samo nekaj časa, ko so v dveh izmenah gradili osnovno šolo v Ajdovščini. Potem je šel spet na teren: na železniški most v Mostičju, most čez Rižano na Bivju, most v Cepkih, most na obvoznici mimo Postojnske jame med Postojno in Velikim Otokom. V Ajdovščini je vodil dela pri gradnji marketa Mercator in pri Fructalu, v Kopru je gradil kinodvorano, v Anhovem silose.

V letu, ko je praznoval petintrideseti rojstni dan, mu je umrl oče: s tremi brati ga je nesel k večnemu počitku. Potem ga je leta 1969 delovna pot vodila v hrvaško Istro, kjer je Primorje izvajalo rekonstrukcijo ceste Vižinada–Poreč. V tistem času so ga začele obhajati čudne slabosti in po pregledih v bolnišnici je bilo ugotovljeno, da ni več sposoben za delo na višini, da ne sme voziti avta in opravljati nevarnih del. Postal je invalid tretje kategorije. Potem so mu dali delo v železokrivnici v podjetju. Tam so delali po dvanajst ur na dan, a je bil vsaj vsak dan doma. V začetku leta 1974 je doživel hudo nesrečo in je njegovo življenje viselo na nitki. Po vrnitvi z bolniškega dopusta je delal na več gradbiščih v Ajdovščini in bližnji okolici, v Lokavcu pa je za *bohlonaj* obnavljal cerkev.

Leta 1982 je bilo podjetje Primorje izbrano za izvajalca gradnje cerkve v Novi Gorici, ki je potem postala konkatedrala koprske škofije. To delo je podjetje dobilo pod pogojem, da bo dela vodil Leonard Kovač. Ko so blagoslavljali temeljni kamen, so vanj položili *pismo* z zgodovinskimi podatki ter podpisi navzočih pomembnih oseb in odgovornih za gradnjo, na zadnjem mestu je bil njegov. Cerkev je s tremi skupinami zidarjev iz Bosne zgradil do strehe, pokrili pa so jo drugi. V tistem času je prejel dve veliki priznanji: petomajsko priznanje in red dela s srebrnim vencem, ki ga je podelilo Predsedstvo Socialistične federativne republike Jugoslavije v Beogradu. V podjetju pa si je zaslužil priznanje zaslužnega delavca.

Ko se je vrnil iz Nove Gorice, je vodil še gradnjo doma starejših občanov v Šturjah in tovarne Alpina na Colu, od 1. marca 1983 pa je bil invalidsko upokojen.

Kot upokojenec se je znašel v nezavidljivem položaju, ker je moral preživljati družino s štirimi šoloobveznimi otroki. Zato je sprejel vabilo kapucinov iz Vipavskega Križa, da bi jim pomagal pri obnovi samostana, in uršulinskega samostana pri Sv. Duhu nad Škofjo Loko za preureditev podstrešja. Leta 1986 je Ivanu Jamšku v Mančah sezidal vinsko klet in hišo, ta pa se mu je ob koncu leta 1989 zahvalil z verzi:

Kovač Leonardo,
doma iz Lokavca,
je prišel v Manče na brajdo,
ko je rasla še travca.
Na travci zeleni
obljubi poleti,
da bomo jeseni
pili v velbani kleti.
Mojster z delom ne odlaša,
v naši brajdi že mojstruje
in skrbi ga strašno flaša,
vina stalno primanjkuje.
Na vročino se zgovarja,
vino pije kakor nor,
pregovarja gospodarja,
da najlepše je na ror.
Gospodar pusti izbiro,
naj ga pije, kakor hoče,
nič ne gleda vino, k'tero,
dá mu vse, kar je mogoče.
»Daj, prinesi vino belo!«
mojster spet mu ukazuje.
Pa se prime spet za delo:
teše, zida, spet mojstruje.
Kamen zložen v strop na loku
v obok se že združuje.
Leonardo v danem roku
pred jesenjo klet končuje.
Leonardo se ne ustavi,
vse do strehe nam mojstruje,
rad pred gosti se postavi,
klet najraje razkazuje.
Leonardo, mojster prvi,
da o tem ni več debat,
daj, na hitro še en'ga zvrni,
prav s srca ti dam ga rad.

V Mančah je iz kamna sezidal tudi cerkvico sv. Martina, ki jo je leta 1997 naročila družina Hrovatin. Čeprav gre za skromno bogoslužno stavbo, pravi Kovač, »mi je duša ob gradnji pela«. V vmesnem času je vodil še obnovitvena dela v razstavnem prostoru za pohištvo podjetja Lipa v dvorcu Betnava na Štajerskem, kjer ga je ujela desetdnevna slovenska osamosvojitvena vojna. Eno njegovih zadnjih del pa je bila kamnita ograja okoli vikenda profesorice dr. Ane Kranjc na Cresu, ki jo je naredil iz razmetanega kamenja v okolici.[880]

[880] Povzeto po Kovač, Leonard, *Garušna*, Ljubljana 2008.

Ajdovščina

Zidarski in pleskarski mojster Jožef Kete

Jožef Kete se je rodil 15. februarja 1909 pri Opaltarjevih v Dolenjah v zakonu Janeza Keteja in njegove druge žene Katarine Kržišnik, ki je bila doma z Veharš v Jeličnem Vrhu. Oče Janez, ki je bil čevljar, ter mati Katarina kot kmetica in gospodinja sta z velikimi težavami vzdrževala veliko družino, ki je štela šest otrok iz Janezovega prvega zakona in sedem iz njunega. Zato so morali otroci, še preden so odrasli, hoditi na dnino k premožnim kmetom, Jožef pa je že pri štirinajstih letih za kos kruha opravljal manjša zidarska dela.

Osnovno šolo je obiskoval na Planini. Že v četrtem razredu je kazal izredne sposobnosti za risanje. Zelo si je želel, da bi se izučil obrti in se tako osamosvojil. Čeprav je bil telesno šibek in ne najboljšega zdravja – zaradi tega je bil potem oproščen vojaške službe –, se je odločil za zahtevni zidarski poklic. Takoj po končani osnovni šoli ga je mama peljala k zidarskemu mojstru Albertu Batiču v Ajdovščini, da bi ga vzel v uk kot vajenca. Mojster ga sprva ni hotel sprejeti, ker da je za zidarja premajhen, nazadnje pa ga vendarle je. Zidarske obrti se je Jožef več kot od mojstra naučil z natančnim opazovanjem starih zidarjev in z vztrajnim delom. Željno je srkal vase znanje in zidarske veščine. Kot vajenec je moral mojstru in njegovi družini opravljati tudi razna hišna opravila.

Med triletno vajensko dobo, ki je trajala od 13. julija 1925 do 13. julija 1928, je Jožef v večernih urah in ob nedeljah obiskoval splošno dopolnilno obrtno šolo za vajence v Ajdovščini. Iz njegovega ohranjenega spričevala za drugi razred je razvidno, katere predmete so imeli in kakšen učni uspeh je dosegel, in sicer: italijanski jezik – ocena 8; geometrija in načrtna teorija, geometrično in načrtno risanje, prostoročno risanje – 9; arhitektura, trgovski sestavki in industrijski pravilniki – 8; industrijska aritmetika – 9; računovodstvo, vede o materialih, tehnologija, vede o motorjih, lepopis, higiena, pravice in dolžnosti – 8. Spričevalo je podpisal ravnatelj Ivan Kavs, ki je bil tudi njegov razrednik.[881] Pri devetnajstih letih je to šolo dokončal s prav dobrim uspehom in postal zidarski pomočnik. Z bratom Viktorjem in drugimi občasnimi delavci je že naslednje leto začel na svojo roko opravljati razna zidarska dela na Planini. Sočasno se je v večerni mojstrski šoli pripravljal za mojstrski izpit in leta 1931, pri dvaindvajsetih letih, z izdelavo načrta in zidavo stanovanjske hiše za Tonina Bavčarja v Gregorčičevi ulici v Ajdovščini opravil izpit za pleskarskega in zidarskega mojstra. Leta 1934 je dobil obrtno dovoljenje in uradno registriral zasebno slikopleskarsko podjetje, opravljal pa je tudi zidarska dela. Leta 1936 se je poročil z Albino Čoha iz zaselka Čohi v Lokavcu in si ustvaril družino. Žena mu je rodila štiri hčere in tri sinove. Čeprav je bila takrat huda gospodarska kriza, si je Jožef, ki je bil zelo sposoben in iznajdljiv, znal poiskati delo in si je v kratkem času ustvaril kapital, s katerim je dalje razvijal svojo podjetnost in kupil zemljiško parcelo na Planini. Ko je leta 1935 premoženje mojstra Batiča, ki se je zapil, šlo na dražbo, si je Jožef sposodil denar in kupil njegovo hišo z zemljiščem v sedanji Prešernovi ulici v Ajdovščini, jo popravil ter dozidal za družino, delavnico in pisarno.[882] Potem je štiri leta delal samo za odplačevanje *pufa*.

Za vajence je sprejemal petnajstletne mladeniče. Svoje delavce je spoštoval in skrbel zanje, od njih pa je zahteval delavnost in disciplino. Nikoli niso bili brez dela. Ob slabem vremenu so opravljali

[881] Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina.

[882] Takrat je dal delati tudi dopisnice z glavo: Kete Giuseppe / pittore – muratore / Aidussina / Corso Garibaldi N. 29. Kasnejši naslov je bil Prešernova ulica 29, Ajdovščina.

notranja dela, izdelovali ali popravljali orodje in pripravljali material za delo v naslednjih dneh. Vedno je skrbel, da je pravočasno nabavil dovolj orodja in materiala, po navadi v Gorici ali Ljubljani. Med počitnicami so morali za delo poprijeti tudi njegovi otroci. Do poslovnih strank je bil vljuden in jim je pomagal z nasveti. Sprejemal jih je tudi v večernih urah in ob nedeljskih dopoldnevih. Pogosto je nedeljski družinski izlet združil z obiskom kakšne stranke za dogovor o delu.

Z vestnim in dobro opravljenim delom si je Jožef pridobil ugled, zato mu posla tudi v letih gospodarske krize ni zmanjkalo. Spočetka je opravljal obrtniška dela v Ajdovščini in okoliških vaseh. Na delo je hodil peš ali pa se je peljal s kolesom. Šele po drugi svetovni vojni si je kupil motor Guzzi, leta 1961 pa si je omislil prvi avto, *fička*.

Večinoma je opravljal adaptacije hiš, predvsem pa obnove cerkva in zvonikov. Prvi hiši božji, ki ju je obnovil leta 1936, sta bili cerkev Svetega duha nad Podkrajem in cerkev na Ledinah. Zelo se je zanimal za cerkveno umetnost. Povezal se je z uveljavljenim slikarjem in restavratorjem tistega časa Clementejem Del Nerijem iz Gorice, s katerim sta skupaj slikala in pleskala notranjost ajdovske cerkve. Ko je bil v največjem delovnem zagonu, pa se je začela druga svetovna vojna in s tem je bilo konec najuspešnejše dobe njegove obrti.

Ko so po kapitulaciji Italije Primorsko zasedli Nemci, so ga septembra 1943 z drugimi krajani odpeljali v delovno taborišče v Düsseldorfu. Tam so jih postavili v vrsto in so morali iztegniti roke predse, bodoči »delodajalci« pa so hodili od enega do drugega in po rokah ugotavljali, kateri poklic opravljajo. Jožefa so kot pleskarja izbrali za delo v veliki železarni. V njej je na višini barval železne strešne konstrukcije, spodaj pa je tekla vojna proizvodnja. Ker so zavezniki bombardirali nemška mesta tudi podnevi, je zmeraj imel s sabo vrv, da se je takrat, ko so začele zavijati sirene zaradi nevarnosti zračnega napada, po njej hitro spustil na tla in se zatekel v zaklonišče. O tistih hudih vojnih dneh v Nemčiji je pisal tudi dnevnik.

Poročna slika Jožefa Keteja in žene Albine, ki jo je naslikal goriški slikar Clemente Del Neri

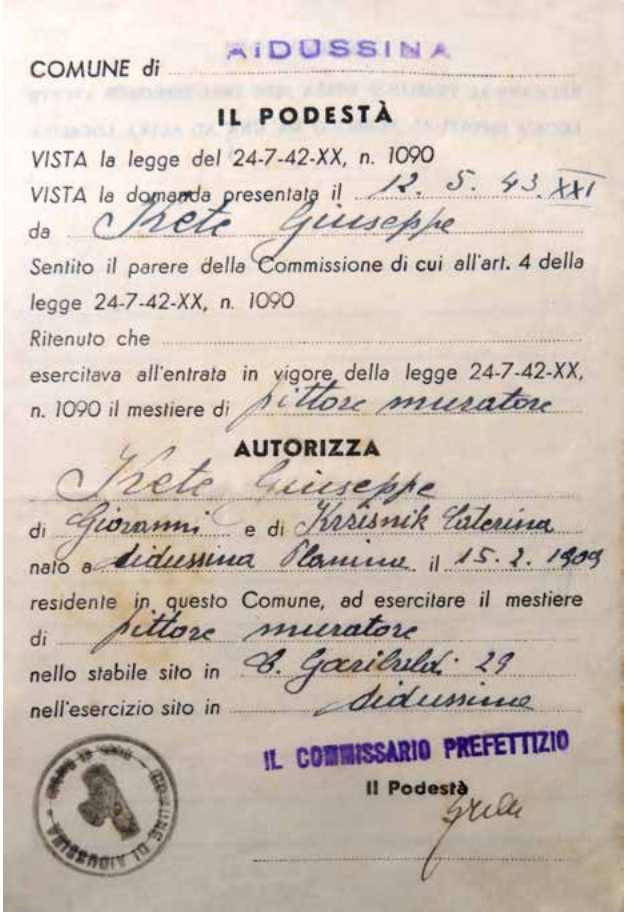

COMUNE di AIDUSSINA

IL PODESTÀ

VISTA la legge del 24-7-42-XX, n. 1090

VISTA la domanda presentata il 12. 5. 43. XXI

da Kete Giuseppe

Sentito il parere della Commissione di cui all'art. 4 della legge 24-7-42-XX, n. 1090

Ritenuto che

esercitava all'entrata in vigore della legge 24-7-42-XX, n. 1090 il mestiere di pittore muratore

AUTORIZZA

Kete Giuseppe

di Giovanni e di Krsisnik Caterina

nato a Aidussina Slovenia il 15. 2. 1909

residente in questo Comune, ad esercitare il mestiere di pittore muratore

nello stabile sito in G. Garibaldi 29

nell'esercizio sito in Aidussina

IL COMMISSARIO PREFETTIZIO

Il Podestà

Prva stran italijanske delovne knjižice, ki je bila leta 1943 izdana pleskarju in zidarju Jožefu Keteju, stanujočemu v ulici Giuseppeja Garibaldija 29 v Ajdovščini. Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina

Pismo Jožefa Keteja iz Nemčije domačim

Portret Jožefa Keteja iz časa, ko je bil na prisilnem delu v Nemčiji. Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina

Düsseldorf-Eller 12. 3. 44

Preljubi Ženka in Otročiči!!!

Želim ti otpisati na pisma ki sem ijh prejel z velikim veseljem si Moraš misliti draga da sem komaj čakal vsaj malo zvedeti kako se imate. Omenjam ti, da sem prejel do danes 6 pisem, ki so mi zelo v tolažbo, ijh čitam kadar imam kaj časa. Upam, da si tudi Ti Prejela kaj več moijh pisem. Od kar sem tukaj sem na vse načine skušal kako Ti bi kaj sporočil, kje se nahajam pa kot vidim, nisi nič udobila Novembra preteklega sem Ti pisal tisto pismo ki si prejela s računi. svetovali so mi, da naj pišem v italianščini in mi je mojster obljubil, da mi ga pošlje potom It. konzulata pa kot vidim sedaj sem bil prevaran kod povsot, ki mi omenjaš draga da si ga prejela komaj 13. 2. 44. Drugo pa ne vem kod je vzelo konec, nekaj se mi je tudi vrnilo. Tako mi je bilo še bolj teško. Tako nisim vedel več kaj početi. Torej hvala Bogu sedaj ko imam pred seboj Tvoja mi Draga pisma se počutim veliko boljiši. In upam da bom lažje prenašal to veliko preiskušnjo. Ako je Božja volja jo tudi prenesemo. Skrbi Te draga, kako živim Zjutraj vstanemo 5 3/4 zakurimo ogenj, ako se nam pogasi ponoči pa to je bolj malo kedaj, ker imamo priliko vstati večkrat ponoči in si potkuriti tako imamo toplo celo noč. Nato si skuhamo črno kavo, skupaj mi trije pa en Francoz skupaj, tako jo imamo vsak 1/2 l. Si narežem 3 šnite kruha namažem s maslom in marmelado tak/o/ pozajtrkujemo potem gremo na delo 6 ½, 1 km daleč v neko tovarno tam pričnemo s delom obi 7 uri barvamo s olnato barvo razne stvari. Obi 10 uri použijem par snitic kruha s maslom ali siram tako prav lahko čakam kosilo. Obi 12 1/2 gremo v tovarniško kantino tam imamo kosilo do 3/4 litra vsake vrste skuhe, včasih tudi kak priboljšek. Obi 1 uri spet na delo pa ni strogo lahko tudi zamudimo kakih 5 minut, ker midrugi nimamo nič dela pri strojih tako ob 3 uri vzamem spet par šnit kruha s margarino ki je kot maslo in pojužnam seveda kar pri delu. Tako delamo do 4 ¾ potem gremo v delavnico tam si slečemo delavske obleke umijemo imamo toplo in mrzlo vodo. Vsaki delavec ima svojo omarico, da si spravimo svoje stvari in obleko.

Kupil sem si 2 delavski obleki eno ima/m/ pri delu s drugo pa hodim na delo tak/o/ da šparam tisto, ki sem prišel v nji sem tako daje še spodobna za iti v Cerkev k sv. maši sem si jo tudi opral, ker sem jo po potu zelo umazal. Enako drugo spodnjo obleko imam še vse kar sem imel od doma. Obi 5 uri zvečer grem zopet v kantino tam dobim nekoliko manši porcijo kot opoldne, potem se vrnem na naše bivališče. Potem si grem kupiti ako nimam kake stvari kar mi pripada. Do 6 ure so otprte Trgovine, potem si zopet kuham kavo kot zjutraj enako tudi jemo. Ob sopotah delamo samo do poldan. Potem se dobro umijemo in operemo in šivamo seveda, Draga Ženka si lahko misliš da mi gre bolj na trdo pa sedaj sem se že malo uvadil. Tako sedaj imam 3. spodnje hlače, 2. maji, 2. srajci 3. pare nogavic 1. teške čevlje 2. para Nedeljskih šolnov 1. sandale in 1. cavate žepnih ropcov imam tuti dovolj. Usnjat jopič seme tudi še drži, sem si ga bobarval da zgleda malo bolši. Ker je že precej star in poskusil moje poti. uro, pero za pisat imam še vse, kar sem imel tako rekoč v žepah tako nepripravljen za odhot od doma.

Ljuba ženka vem da Te skrbi kakor tudi sam se boim večkrat, ali vsak moment lahko gremo v dobro utrjene shrambe ki so dobro zgrajeni. Veselime da so otroci zdravi. Marjetici reci da je tata žalosten ako ne uboga, in je tako daleč od Vas da mi pridejo kar solze v oči, ko pogledam zemljevit.

Glede za mi kaj poslati ne mislim zaenkrat bom potrpel ker imam malo upanja, da bi prišlo sem. Nismo nikjer prav breskrbi. Pa upajmo v Boga da nas on obvaruje kod nas je do sedaj. Vesel sem da molite zame saj mogoče meje prav tisto obvarovalo še hujšega Nekaj denarja Ti bi lahko poslal ako ga rabiš pa mi moraš pisati kako ker jast nevem imam še 1000.- L od doma in tukaj 600 R.M., ako bi lahko tam menjala. Draga ženka pisal sem Ti ta teden 3 dopisnice ker imam dovoljeno samo 2. pismi na mesec. Od M. Device v Polju so mi že trikrat pisali. Brat Nande mi je tudi pisal da je prejel eno mojo dopisnico v Maribor. Seveda ta pošta gre zelo počasu pa da vsaj pride, da se malo potolažimo v tem teškem življenju. Pa vedno sem si mislil, da bo še slapše. Ker žali Bog tudi je za nekatere.

Najlepša hvala za voščilo. Jast Ti voščim srečno in veselo Veliko noč enako otročičem v Dolenjah Čohih Zapužah in Prijateljem in znancem Prejmite Prisrčne Poljube od Vašega moža in tata! Pozdrave tudi od Pepeta! Bog nas živi![883]

Ko je Jožef prejel pismo, da mu je 6. januarja 1945 umrla mama, so mu odobrili štirinajstdnevni dopust, obljubiti pa je moral, da se bo potem vrnil. Kupil si je karto za vožnjo z vlakom do Gorice, ker je angleško lovsko letalo uničilo lokomotivo tistega vlaka, pa se je moral na poti domov znajti, kakor je vedel in znal. V štirinajstih dneh je prišel komaj do prelaza Brenner, kjer je bila močna nemška postojanka. Tam si je najbolj pomagal s cigaretami, ki jih je imel s sabo, in znanjem nemščine, da mu je pristojni komandant dopust podaljšal še za štirinajst dni. Domov je prišel po skoraj enomesečnem potovanju čez italijansko Cortino. V Ajdovščini se je javil na nemški komandi, komandant, ki se je zavedal, da Nemčija vojno izgublja, pa mu je dobrohotno svetoval, naj se ne vrača v Düsseldorf, ampak naj se skrije. Osvoboditev je dočakal v skrivališču nad Čohi, od koder je bila doma njegova žena.

Med povojno obnovo je imel polne roke dela, marsikaj je opravil tudi udarniško. Kot član Odseka za gradnjo in obnovo za Vipavsko v Ajdovščini je pomagal pri obnovi poškodovanih in porušenih stavb. Takratno geslo je bilo: »Domovina kliče – Zmaga je za nami, delo za obnovo nas čaka – Ne odlašaj!« Kot pleskarski mojster je na fasadah hiš z velikimi tiskanimi črkami naslikal tudi več parol, značilnih za tisti prelomni čas.

Leta 1948 je pri Okrajnem ljudskem odboru v Gorici registriral zasebno stavbno podjetje, s katerim je lahko samostojno izvajal tudi gradbena dela na visokih stavbah. V letu 1952 sta menda bila on in klepar Veno Rušt iz Šturij, s katerim je sodeloval pri gradnjah, edina na Goriškem, ki sta obdržala obrt z zaposlenimi delavci. Iz uradnega dopisa Jožefa Keteja Okrajni obrtni zbornici v Gorici proti koncu leta 1953 je razvidno, da je v tistem letu imel zaposlenih sedem zidarjev, pet soboslikarjev, tri pleskarje, tri soboslikarske vajence ter več navadnih delavcev, *malovarjev*. Zidarji so bili Jožko Bratina iz Gojač in Angel Bratina iz Malovš, Janez Tolazzi in Pavel Repič iz Ajdovščine ter Danilo Bajc, Jožko Brecelj in Bernard Lozar, pri katerih kraj bivališča ni bil naveden. Dosti so delali na cerkvah, zvonikih in drugih sakralnih objektih, čemur pa povojna oblast, ki je tudi zelo omejevala zasebno obrt, ni bila naklonjena. Ketejeva dela so stalno nadzorovali inšpektorji in ga tudi večkrat ovirali pri delu. Zaradi tega je leta 1954 začasno opustil samostojno obrt ter sprejel službo vršilca dolžnosti upravnika in nato direktorja ajdovskega podjetja Remont. Ker mu razmere v podjetju, v katerem so bila politična merila pomembnejša od strokovnega dela, niso bile po volji, je na tem položaju vzdržal le krajši čas. Potem se je kljub težkim razmeram ponovno odločil za samostojno obrt in se posvetil predvsem delom na cerkvenih stavbah.

[883] To pismo je bilo v lektorirani verziji objavljeno v SEVER, Magda, *S srcem na pot v njihov in naš čas*, Ajdovščina 2020, str. 58–60.

Kot izjemen zidarski mojster je bil znan daleč naokoli in zelo iskan. Bil je pošten, vesten in pogumen. Neomajno je zastopal stališča, za katera je vedel, da so pravilna. Pri glavnih delih je bil zmeraj zraven. Najtežja in najbolj nevarna dela, zlasti na zvonikih, je opravljal sam. Čeprav je dosti delal na visokem, ni pri delu doživel nobene nesreče.

Vseh cerkva na območju Primorske, v Vipavski dolini, Goriških brdih, na Tolminskem, Idrijskem, Krasu, v slovenski in hrvaški Istri, pri katerih je delal, je, kot je sam povedal, okrog sto šestdeset. Nazadnje je leta 1981 obnavljal zvonik cerkve v Renčah, po zaključnih delih pa je v enainsedemdesetem letu starosti zaradi bolezni obrt opustil.

Pri obnovah teh cerkva je Jožef Kete sodeloval s priznanimi slovenskimi umetniki, arhitekti in umetnostnimi zgodovinarji: s Tonetom Kraljem v cerkvah na Mirenskem gradu in v Šturjah, z Izidorjem Moletom v cerkvi v Logu pri Vipavi, s Tonetom Bitencem in inženirjem Ernestom Bergantom pri cerkvi v Renčah. Po njegovih besedah so bila najzahtevnejša in hkrati najuspešnejša obnovitvena dela v Logu pri Vipavi, obnova zunanjosti in notranjosti cerkve ter kapele za glavnim oltarjem na Sveti gori ter obnova cerkve s freskami Antona Cebeja v Dobravljah. Pri izvajanju restavratorskih del sta kot študenta pomagala tudi slikar Danilo Jejčič in arhitekt Jurij Princes.

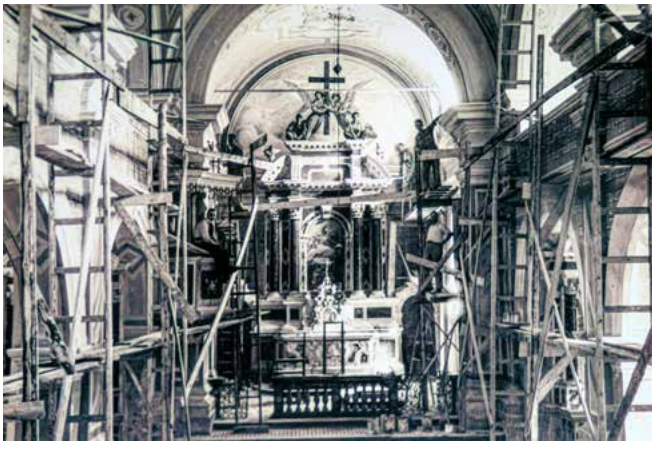

Na gradbenih odrih v cerkvi v Tolminu: na levi strani župnik Anton Štrancar, njemu nasproti Jožef Kete. Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina

Bil je tudi med ustanovitelji Sklada za vzajemno pomoč samostojnih obrtnikov Slovenije s sedežem v Ljubljani in njegov aktiven član do upokojitve ter od leta 1951 član mojstrske izpitne komisije s sedežem v Gorici. Svoj poklic je do konca opravljal z ljubeznijo. Še med boleznijo je govoril o novih načrtih, a 15. junija 1982 se je moral posloviti od tega sveta. Ob njegovi smrti so zapisali: »Z Jožefom Ketejem je spet legel v grob eden uglednih mojstrov stare šole, ki so svoje delo opravljali s poklicnim ponosom, ne pa v hlastanju za čim lažjim zaslužkom.«[884] Za njim je v družini ostala njegova obrt, ki je pod sinom Janezom in vnukom Tomažem prerasla v gradbeno podjetje.[885]

Mojster Jožef Kete z delavci v cerkvi v Tolminu: na parapetnem zidu sedi prvi od leve on, zraven njega je slikar Danilo Jejčič; nižje sedijo slikar Anton Cigoj, Marjan iz Plač in Adolf iz Dolenj. Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina

O Jožefu Keteju mi je leta 1990 pripovedovala njegova hči Marjetka Bogataj v Prešernovi ulici 14 v Ajdovščini, ki hrani tudi številne dokumente o njegovi obrtni dejavnosti.

[884] K(LEMENČIČ), D(rago), Jožef Kete, *Družina*, 1. avgusta 1982, letnik 31, št. 30, str. 4.

[885] Povzeto po *PSBL*, 8. snopič, Gorica 1982, str. 41–42: Ciril Sorč, geslo Kete Jožef; BOGATAJ, Marjetka in Pavel, *Mojster Jožef Kete. Ob 100-letnici rojstva. 15. februar 2009*, Ajdovščina 2009, str. 7–32, in BOGATAJ, Pavel, *Ob 100-letnici rojstva našega očeta, zidarskega in pleskarskega mojstra Jožefa Keteja*, rokopis.

Oče je bil zelo veren in tudi dejaven v cerkvenem življenju kot ključar in član župnijskega sveta. Vstajal je ob petih, si požvižgal in se zahvalil Bogu za dan. Vsak dan se je zjutraj in zvečer *požegnal*. Ko je zvonilo poldne, se je pokrižal in prišel na kosilo. Pred jedjo so obvezno na hitro zmolili Angel Gospodov, pri čemer je on molil naprej. Sicer je bil molčeč, redkobeseden. Dostikrat je kaj tuhtal. Če se je namenil kaj izpeljati, pa je bil strašno odločen in vztrajen.

Imel je izredno pošten odnos do dela in mu ni bilo do takojšnjega plačila. Imel je dosti odprtih računov in je zaradi tega izgubil ogromno zaslužka. Sredstva je vlagal v material, in ker je vse takoj plačal, je bil zmerom brez denarja. Vse si je pisal, tudi, koliko in kje je posamezni delavec delal vsak dan. S temi zapiski jim je potem pomagal, ko so si urejali pokojninsko dobo. Že pred vojno je kupil pisalni stroj, ona pa se je morala naučiti strojepisja ter mu pomagati pri vodenju računov in podobnem.

Užival je pri takem delu, pri katerem je bilo kaj videti. Znal se je tudi pohvaliti: »To hišo sem jaz zidal.« Najraje je imel zidarsko delo, posebno zidanje s kamnom. Najprej je šel delat vogal. Vogal ali temeljni kamen je sam *požegnal* z *žegnano vodo*, ki so jo zmerom imeli pri roki doma. Na podstrešju pa je zmerom vrezal letnico v še svež omet. V vsaki hiši je v prag vzidal denar, pod Italijo lire. V Ajdovščini je sezidal Lutmanovo vilo, Repičevo, Šaplovo in Vodopivčevo hišo ter hišo Ivota Kovača, po drugi svetovni vojni pa je številne hiše adaptiral. Hiše, ki jih je zidal, je popolnoma dokončal, se pravi, da je v njih opravil tudi pleskarska in soboslikarska dela. V ta namen so sami napravili *štampe* iz prešanega papirja. Okrasne vzorce je oče sam poiskal in jih narisal, ona pa jih je izrezala: za eno podobo sta napravila *štampe* tudi za dvanajst barv. Oče je tudi restavriral dosti kipov iz kapelic – to je delal ob slabem vremenu v delavnici.

Kronološki pregled del Jožefa Keteja

1936–1937: prekrivanje in obnova cerkve Svetega duha nad Podkrajem in cerkve na Ledinah
1949–1950: zidarska dela v cerkvi na Mirenskem gradu
1950: poslikava cerkva v Idriji in Črnem Vrhu ter popravilo in dograditev zvonika v Črnem Vrhu
1952: popravilo zvonika v Kamnjah; poslikava cerkva v Vipavskem Križu in Idriji
1953: popravilo cerkva v Dornberku, Gaberjah, Ajdovščini in Tolminu; popravilo pročelja in kamnite strehe v Šentvidu, današnjem Podnanosu
1954: poslikava cerkve v Tolminu, obnova cerkve v Dobravljah
1955: slikarska dela v cerkvi in obnova zvonika v Batujah, barvanje cerkvene fasade v Črničah, popravilo zvonika v Selu, slikarska dela v cerkvi v Kamnjah, dokončanje župnišča v Ajdovščini
1956: slikarska dela v cerkvi na Planini; od tega leta dalje gradnja razstavnih prostorov za Tekstino v Ajdovščini ter dela v elektrarnah Doblar in Plave
1958: obnova kulturnega doma in popravilo zvonika v Ajdovščini; popravila v cerkvah na Gorah nad Idrijo in v Šturjah; obnova glavnega oltarja v cerkvi v Zaloščah; restavriranje fresk v cerkvi v Dornberku
1960: pleskarska dela v cerkvi v Črnem Vrhu; slikarska dela v cerkvah v Podgradu, Budanjah in Dutovljah
1961: popravila cerkva v Trnju na Pivki, na Banjšicah in v Podragi; slikarska dela v cerkvi v Šmarjah pri Kopru
1962: slikarska dela v cerkvah na Punti v Piranu, v Sežani, Štanjelu, Koštaboni, Šmarjah, Brtonigli, Temnici, Gorjanskem in na Colu
1963: zelo zahtevno popravilo in pleskanje šestinpetdeset metrov visokega zvonika v Logu pri Vipavi ter kritje cerkvene strehe v Ajdovščini
1964: ureditev cerkve v Tinjanu

1969: obnova cerkvenega pročelja in nov omet na zvoniku v Podnanosu
1970: slikarska dela v cerkvah v Hrušici pri Podgradu, Buzetu in Poreču
1972: popravila cerkvene fasade in zvonika v Dutovljah ter cerkva v Krepljah in Krajni vasi
1976–1977: popravila cerkve in zvonika v Šempasu ter dela pri cerkvi in v župnišču v Solkanu
1980–1981: popolna obnova fasade in zvonika ter pleskanje notranjosti cerkva v Lokavcu in Branici nadzidava zvonika v Renčah

Poleg teh datiranih obnov je Jožef Kete delal še v številnih cerkvah, o katerih ni na voljo podatkov, kdaj jih je obnavljal. To so: večina cerkva v Vipavski dolini; v Brestovici, Štanjelu, Sežani, Dutovljah, Koprivi, Opatjem selu, Novi vasi, Divači in Komnu na Krasu; v Desklah in Ročinju v Soški dolini; v Medani, Kojskem in Šlovrencu v Brdih; v Klancu pri Kozini, Novigradu in Buzetu v hrvaški Istri. Obnovil je tudi več kapelic v Vipavski dolini in na Gori nad Ajdovščino.

Fugin Franc Colja s Krasa

Minerja Franca Coljo, rojenega leta 1926 v Velikem Dolu na Krasu, sem obiskal v začetku leta 1991 v Ajdovščini, kjer je živel kot upokojenec na Poti v Žapuže 23. Predstavil se mi je kot *fugin* (*fəgin*) – miner strelec. Minirati je začel v partizanih med drugo svetovno vojno, potem je s tem nadaljeval doma v Velikem Dolu in kot delavec pri podjetjih. Najprej se je v tej vlogi zaposlil pri Elektrovodu v Sežani, potem v gradbenem podjetju Primorje. Za Primorje je delal kar trideset let. Na začetku je delal kot polkvalificirani, nato kot kvalificirani miner. V šoli jih je poučeval inženir Kavs, ki je bil zelo strog, zato so se pri njem dosti naučili.[886] Njegov izrek je bil: »Edino knjiga zna za pet.« Tudi sam je potem zelo pazil, da se je držal pravil ter zmerom poskrbel za ustrezno zavarovanje in znak pred odstrelom. Poprej pa je dosti minerjev delalo »na riziko«.

Ko so v Veliki Dol napeljevali elektriko, je delal kot vrtalec, vrtal pa je na roke. Običajno so vrtali štirideset do petdeset centimetrov globoko, pod Avstrijo pa sto dvajset do dvesto centimetrov globoko. To je bila še tradicija od vrtanja tunelov, ko je bilo treba odstreliti vsaj en meter stene. Vrtali so na suho, pri delu v tršem kamnu pa so v večji globini dodajali tudi vodo. Navpični vrtini so Italijani rekli *pjomba*, vodoravni *pjana*, vrtini nad njo pa *soprapjana*. Pomembno je, kam obrneš vrtino, da veš, kam bo neslo, ko *boš streljal*. »Pri miniranju moraš misliti, zakaj tam samo enkrat fališ – in adijo!« Vrtine so potem polnili z municijo, précej po vojni so temu opravilu rekli, da *so ladali*.[887] Pred vžigom so Italijani v opozorilo klicali: »Fuoco!«, naši pa: »Gori!« On je dal znak s sireno.

Takoj po vojni so za mine vrtali s prenosnim kompresorjem na *mišelo*, nemškim vojnim plenom, ki je bil tako težek, da so ga morali nesti štirje. Ko so začeli delati primorsko avtocesto, so v Postojni dobili vrtalke s kompresorjem. Potem so tam globinsko vrtali z vrtalkami in delali masovne odstrele po petnajst do dvajset tisoč *kubikov*. Za dvajset tisoč *kubikov* je uporabil hkrati štiri tone in pol municije.

Ko so delali cesto Senožeče–Koper, so odprli kamnolom za tolčenec v Lažah med Razdrtim in Senožečami.[888] V tistem kamnolomu, v katerem so drobili kamen za razne frakcije za asfalt, za tampon in tolčenec, je delal dosti časa. »Tam smo morali delati ko grešne duše.«

---

[886] To je bil diplomirani gradbeni inženir Ludovik Kavs. Ko sem ga leta 1991 obiskal v Ulici Pohorskega bataljona 109 v Ljubljani, mi je povedal, da je bil približno v letih 1953–1965 republiški inšpektor za industrijo gradbenega materiala, leta 1957 pa je tudi na vajenski šoli v Ljubljani poučeval kamnoseke in cementninarje. Med drugim je napisal skripta *Varnost miniranja*.
[887] Palici za *ladanje* so rekli *ladənštok*.
[888] Na tisti cesti so za plačilo na roke tolkle *batudo* brigade Dalmatincev, Zagorcev in Bosancev. Plačani so bili od *kubika*.

Kot miner je delal tudi v peskokopu v Žapužah, kjer je dober pesek za malto, ki potrebuje zelo malo apna, in v kamnolomu za cement v Anhovem. Precej je miniral tudi v kamnolomu Za Tabrom v Vipavi, ko so delali vipavsko vinsko klet. V njem so napravljali in v drobilcu drobili kamenje za betoniranje in tolčenec. Ta kamnolom je bil nevaren, ker ni bil narejen na etaže in ker je grozilo padanje kamenja iz naravne *drče* nad njim. Sam je v njem naredil majhne etaže, pri tem pa se je kvišku potegoval s *štrikom*.[889]

Za gozdno gospodarstvo je napravljal nasipni material za gozdne ceste v Laznah pri Lokvah, pri Starem trgu, v Zadlogu pri Črnem Vrhu in pri Dolenji vasi pri Senožečah. Miniral je, ko so širili cestne ovinke na Vršiču in sekali ovinke na cesti od Planine do Unca. Delal je v cestnem predoru v Rožni Dolini,[890] v Postojnski jami je delal predore za jamsko železnico, na Jesenicah pa je v letih 1953–1954 miniral za zaklonišča. Miniral je tudi pri zasebnih hišah. Ko je vrtal pri neki hiši pri Matuljah na Hrvaškem, ki je bila v slabem stanju, je dal na okno kozarec z vodo, da bo videl, ali jo bo treslo.

Pri minerskem delu je Franc spoznal dosti starih minerjev iz Posočja: iz Levpe, s Kala nad Kanalom in iz Borjane: Lipuščka, Lazarja, Komarja, Štruklja, ki so pod Italijo največ delali v predorih. Pri vrtanju in streljanju v predoru zaužiješ nič koliko praha, zato so bili stari minerji vsi bolni na pljučih.[891]

Zidar Miroslav Peljhan

Zidar Miroslav Peljhan se je rodil leta 1930 v Gozdu na Gori in se poročil s sovaščanko Anico Bolčina, hčerjo kmeta, kamnoseka, zidarja in streharja Alojza Bolčine iz iste vasi. Ko sem ga leta 1990 obiskal v Polževi ulici 12B v Ajdovščini, mi je pripovedoval o svoji delovni poti.

V uk za zidarja je šel decembra 1946 k Okrajnemu gradbenemu podjetju Primorje, ki se je po priključitvi cone B k Jugoslaviji leta 1947 preimenovalo v SGP Primorje. Do takrat so bili plačani v jugolirah. Kot vajenec je hodil pozimi po tri mesece v šolo v Ljubljano, vajenska doba pa je trajala dve leti in pol, do pomladi 1948. Pri praktičnem delu je delal vse: pometal, čistil, zidal, *rajhal*, *fəršolal*, krivil železo – takrat ni bilo specializacije. Zidali so z opeko in dosti so še delali lesene strope, *štukadurje*, obite s trstiko. Izpit iz teorije in prakse je opravljal pri gradbeni komisiji v Ljubljani. Za dokaz praktične usposobljenosti je moral *obrajhat* kos zida.

Potem je za Primorje delal na številnih gradbiščih po Primorskem: v Novi Gorici, Vipavi, Anhovem, v Postojni, kjer je obnavljal kasarne, v Šempetru na Krasu, danes Pivki, v Idriji. V Novi Gorici so v letih 1949–1950 zidali stanovanjske bloke na Grčni, na Prestranku na Pivki so delali železniški most, na Predmeji cestni most. V Senožečah je delal na cesti proti Kopru. Na terenu je bil tudi po tri, štiri mesece. Spali so v lesenih barakah. Podjetje je preskrbelo postelje, posteljnino in delovne obleke. Tam so imeli tudi menzo. Kuhali so jim v posebni baraki in v njej so tudi jedli.

Poleti so začeli delati ob šestih zjutraj in so delali do poldne, ko so imeli eno uro prosto za kosilo; z delom so nadaljevali ob enih popoldne in končali ob sedmih. Ko je leta 1953 zidal oficirske bloke v

[889] Polkvalificirani gradbinec France Šček s Planine 99, rojen leta 1927, je delal kot vrtalec, pomočnik minerja, v kamnolomu v Vipavi, ko so v njem z miniranjem pridobivali kamen, ki so ga potrebovali za *cokl na mozaik* pri novi šoli v Ajdovščini. Spominjal se je, da je bil kamnolom visok približno šestdeset metrov in »delan na stopnišče«. Stopnice oziroma etaže so bile približno dva metra široke in prav toliko visoke. Vrtali so s kompresorjem. »Vipavski kamen, ki je mičkeno sivkast, je nobəl za zidat, se je dalo delat z njim. Ga lahko odbijaste, kakor čte.« Kamnolom so zaprli približno leta 1962, ker so zaradi miniranja v njem pokali *šeftati* v bližnjih hišah ipd.

[890] Ta ima na portalu letnico 1950.

[891] Omenil je tudi minerje Ličane: o njih je bilo rečeno, da jim dajo sveder in kladivo v roke že, ko se rodijo. Prav Ličani so po drugi svetovni vojni v naših krajih največ vrtali, strelcev pa je bilo med njimi malo.

Vipavi, pa je imela prva izmena delovni urnik od štirih do dvanajstih, druga pa je delala od dvanajstih do osmih zvečer. Pozimi so delali po osem ur na dan, delovni teden pa je trajal oseminštirideset ur.

Za delo na terenu so dobivali terenski dodatek, a je bil zelo majhen. Če je padal dež ali je bil mraz minus štiri stopinje, so jim pisali deževne dneve ali ure, ki so jim jih obračunali osemdesetodstotno. Kot kvalificirani zidar je bil v letih 1950–1954 plačan 52 dinarjev na uro, v letih okrog 1957–1963 pa so jim plačo zvišali na 77 dinarjev na uro (v tistem času se je zgodil potres v Skopju). Ob nedeljah in državnih praznikih so dobili sto odstotkov več.

Plače

Zidar in *štancar* Anton Štokelj ter njegov sin Anton mlajši pri Grofovih

Med zidarji, ki so leta 1877 pod vodstvom lokavškega zidarskega mojstra Mihe Blažka ometavali novi visoki zvonik in prednji del Marijine romarske cerkve v Logu pri Vipavi, se omenja **Anton Štokelj**, ki je bil poleg Antona Batiča edini stalni zidar pri teh delih.[892] Po vsej verjetnosti je bil to Anton Štokelj - Grofov z današnje hišne številke Plače 7. V družinski knjigi piše, da se je rodil 6. junija 1841 v družini Antona Štoklja in Terezije z dekliškim priimkom Kalin ter se leta 1864 poročil s Terezijo Kravos. Po njeni smrti leta 1882 se je naslednje leto v drugo oženil s Katarino Černigoj iz Stomaža in umrl 18. avgusta 1916.

V njegovem prvem zakonu se je 15. junija 1878 rodil naslednik **Anton**, ki se je prav tako dvakrat poročil. Leta 1904 si je izbral za življenjsko družico Marijo Rebek iz Malih Žabelj, ko mu je leta 1917 umrla, pa je leto kasneje pred oltar stopil z Vincencijo Pelan.[893] Umrl je leta 1967.

Po družinskem izročilu Grofovih – pripovedovala sta sin Gabrijel in njegov nečak Stojan Štokelj – sta bila oba Antona *štancarja*, Anton mlajši pa je tudi zidal in kmetoval. Pri delu na železniški progi od Branika proti Štanjelu si je zlomil roko, ko se je pozdravila, pa je bila nekoliko krajša in je ni mogel prav stegniti. Po naravi je bil veseljak.

Do zadnjega je delal s kamnom. Za svojo hišo je sklesal *vajngerje* iz *sivega kamna*, zidal pa ni. Še malo pred smrtjo se je lotil kopanja *štirne* v gospodarskem poslopju. Na domačiji je napravil kar tri *štirne*, eno pri *nogradu*. Zidal je okrogle in kvadratne *štirne* brez malte.[894] Skladal je tudi suhe zidove: v Luozi je naredil suhi zid, ki je kakšnih petnajst metrov dolg ter meter in pol visok.

Dosti *je ril* kamen za hiše. Napravljal je lepo kamenje. Leta 1932/33 *je ril* kamen za *štalo* v Bregu. Tam je bila *žila sivega kamna*, v kateri so bile plasti debele dvajset do trideset centimetrov, v njih pa prav kvadratni kamni. *Ril je* tudi na svetu Bajzlnovih, Plače 16, potem pa je tisto jamo zasul.[895] Gabrijel, ki je bil tudi ročen za tako delo, mu je pri tem pomagal. Drugače so očetu zmerom pomagali *rit* kamen naročniki. Kamen za hiše in *štirne* je pridobival tudi v Velikih in Malih Žabljah, pri Štrancarjih na Planini, na Uhanjah in še kje ter ga tudi obdelal. V *javi* je kamen odpiral tudi s topolovo *kajlo*, ki jo je zabil v nekoliko večjo *kunjero* in namočil. Zvečer se je na *kajlo* uscal in šel domov, zjutraj je bil kamen razklan.

[892] Glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 149.
[893] ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga Plače. Glej tudi Rustja, Rudi, *Plače. Vas na sončni strani*, Male Žablje 2000, str. 25–26.
[894] Eno *štirno* je sezidal Grofčovim v Velikih Žabljah. Povedal Franc Troha - Grofčov, Velike Žablje 40.
[895] Po besedah Riharda Valiča, Vipavski Križ 3, je kamen v Plačah »bolj žilnat in ima vmes tisti bel marmor«.

Kadar je vrtal v kamen, je delal na suho. Okoli svedra je dal svitek iz blaga, da se ni kadilo. Zmerom je imel pomočnika, ki je obvladal to delo. Ni bil vsak pravi. Miniral je s *pulfərjem*.

Pri teh delih je uporabljal *štajngo*, macolo, bat, kladiva, špice, zagozde, sveder. Orodje mu je brusil kovač Del Fabbro iz Lokavca.

Še nekaj spominov na *štancarja* Toneta Štoklja je dodal sosed Marjan Ožbot pri Ožbotovih. Njegov oče in Grof sta namreč skupaj *rila* kamen in zidala, zanj pa je Grof leta 1952 V Bregu *ril* kamen za zidavo hišo. Tam je bil precejšen kamnolom. Bolj ko se je šlo v tla, bolj trd kamen je bil. Ko si prišel tri metre globoko, ga nisi mogel več odklati. Grof, ki je imel prakso, je takoj videl, kje je treba napraviti *kunjere*, da se bo kamen razklal. S špico je lepo sklesal luknje, velike približno deset krat štiri krat devet centimetrov. Vanje je vložil *zaguzde*, zraven vsake še po dve volovski podkvi in jih z batkom zabil. Potem je z *mrtvimi udarci* z macolo tolkel enkrat po eni, drugič po drugi *zaguzdi*. Po glasu je vedel, kdaj je kamen počil. Ko je kamen malo odprlo, je vmes potisnil *štango* in kamen nekoliko privzdignil, da je v nastalo špranjo lahko potisnil kos kamna in pobral *zaguzde* iz nje. Odlomljeni blok kamna je nazadnje z batom razbil na manjše kose.

Cesta

Kamnolomca Jožef Frenderajh starejši in Jože mlajši

Po pripovedovanju kamnolomca **Jožeta Frenderajha** pri Frenderajhovih na hišni številki Cesta 77, ki se nahaja ob odcepu od glavne ceste k Stomažu, je bil kamnolomec tudi njegov oče **Jožef**. Rodil se je 15. februarja 1887 v Stomažu 6 v družini Ferdinanda Freydenreicha[896] in Marije z dekliškim priimkom Bolčina, ki je bila doma z Otlice. Ferdinandova družina se je dve leti kasneje, 28. februarja 1889, preselila na Cesto v hišo, ki je imela naslov Sv. Križ 124.[897] Leta 1921 se je Jožef tam poročil z Ivano Kompara iz Stomaža 81 in umrl leta 1944.[898]

Sin Jože, ki se je rodil 5. decembra 1923, je povedal, da je bil *tata* »štancar prve kategorije« in da je vse življenje delal v kamnolomih. Pri tem je omenil Bonetovo *javo* v Kanobli pod njihovo hišo, *jave* v Tokaju proti Lokavcu, na Gradišču pri Ajdovščini,[899] na Brjah in v Podkraju. Pri hiši sta še bila prašičje korito in kamnita stopa, ki ju je naredil *tata*. V stopi je Jože kot *mulo*, star dvanajst do petnajst let, s trdim lesom na roke tolkel *turšco*, pšenico in ječmen. Sam pa je sklesal koritce za *pitke*. Iz kamna v *javi* v Stomažu si je sam delal tudi osle.

Približno v letih 1938–1939 je kot *mulo* delal *šudər* na Colu in v Črnem Vrhu. Tolkel ga je s kladivcem za *šudər*, ki ima v sredi bolj polno glavo, *v bok*. Tudi on je lomil kamen v Tokaju, in kot sem ga razumel, še v Šegotu v Lokavcu in enkrat tudi na Brjah. Potem se je zaposlil pri Remontu

[896] Različici priimka Frenderajh in Freydenreich sta popačenki nemškega priimka Freudenreich, ki je bil pravilno zapisan leta 1923 v kopijah rojstne knjige Sveti Križ 1901–1942 in v stomaški družinski knjigi 1845–1950. V družinski knjigi zvemo, da je Ferdinand v Stomaž prišel iz tržaške sirotišnice.

[897] Ko je Križ postal mesto, so okoliške vasi Cesta, Plače in Male Žablje izgubile status samostojnih naselij ter so imele enotno številčenje hiš z njim.

[898] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in poročna knjiga Stomaž 1883–2001; ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Sveti Križ 1901–1942.

[899] Avgust Batič, Lokavec 53, je povedal, da je bila na Gradišču nad Ajdovščino majhna *java*, ki sta jo uporabljala Repič in France Lulik; v njej *so rili* uporaben *siv kamen* še po drugi svetovni vojni.

Ajdovščina, dolgo časa je delal pri zidarju Gustlu Batiču v Lokavcu, nazadnje pa pri Vodnogospodarskem podjetju Soča v Novi Gorici, kjer se je leta 1988 tudi upokojil.

V kamnolomih so od začetka *rili* kamen na roke, potem so tudi minirali, prav tako na roke. Bili so *minerci* samouki, ki so jih porabili za vse. Največ je delal z Lokavčani: s Francetom Reznakom, Kristlnom Nemcovim in Viktorjem Verbovim.[900] Iz Stomaža pa je omenil Metoda in Bernarda Bratino, Metoda Žigona ter Alfonza Bizjaka. Navadno so hkrati *rili* kamen po trije do štirje, tudi pet ljudi, »ta pravih in bolj zvestih«. Če jih je bilo več, je bil zaslužek manjši.

V glavnem so kamen *kunirali*. Če je bila *žila* lepa, so delali *kunire* tudi v živo skalo. *Kunirali so* pet do osem centimetrov globoko, v *kunire* pa so vstavljali volovske podkve in *zaguzde*. Potem so tolkli po njih: pek pek pek. Kadar so odlomili velik blok kamna, so ga z ležišča dvigali in odmikali s *štangami*, zadaj pa so sproti podkladali močne kamne in zagozde. Pri dviganju bloka s *štango* so si dajali ritem s klici: »Dejmo vzdigənt, gooop! Dejmo, gooop!«

Kadar so zadeli na *žile* kamna, med katerimi so bile tenke plasti ilovice, se je lažje *rilo*, saj so lahko zabijali velike zagozde kar v te razpoke.

Lepo kamenje, ki so ga nalomili v *javi*, so potem zraven nje zložili v meter visoko in meter široko ter različno dolgo *bigo*, skladovnico.[901] Za zidavo so pripravljali kamenje, visoko deset do dvajset, petindvajset, tudi trideset centimetrov. *Štancali* ga niso v *javi*, ampak pri zidavi.

Kadar so v *javi* minirali, je on rad držal sveder, medtem ko je drugi tolkel. Tolkli so bodisi *v plajbo*, se pravi navzdol, *pjano* – vodoravno ali *šoro* – navzgor. Luknje so vrtali največ trideset do štirideset centimetrov globoko, na suho ali »na vodo«. Vodo so dolivali, da je šlo bolj hitro, na vrtino pa so okrog svedra dajali iz trave spleten svitek, da ni pljuskalo ven. Če *so urili* blok, velik dva do tri kubične metre, so vanj zavrtali deset do petnajst centimetrov globoko, nato pa *zaminali* s *purflom* ali ekrazitom, da se je lepo razklal na štiri pravilne kose. Pri tem so pazili, da ga ne bi zdrobili. V Tokaju, kjer so bili v ilovici tudi samci, so v te prav tako zavrtali in minirali.

Za prevoz kamna v kamnolomu so uporabljali polža, ki si ga je izmislil Gustl Batič iz Lokavca in ga tudi sam naredil. Bloke kamna, velike do kubičnega metra, pa so včasih *pahali* po *valjarjih* in si pri tem pomagali s *štangami*. Za prenašanje kamenja v *javi* so v Tokaju in Kanobli uporabljali *tragule* iz jesenovega lesa, ki so imele dva roča, povezana s klini. Roča sta bila na koncih in zgoraj okovana z *regetami*, klini pa so bili na koncih preklani in *zakajlani*.

Stomaž

Kamnosek Janez Čermelj

Za kamnoseka Janeza Čermelja zvemo v mrliški knjigi Stomaž, v kateri piše, da je umrl za kapjo 27. decembra 1873 v Stomažu 74 kot ovdovel kamnosek v sedeminšestdesetem letu starosti. Pri nadaljnjem iskanju v matičnih knjigah se je pokazalo, da je v Stomaž prišel iz Kamenj 41, ko se je leta 1842, po odsluženem vojaškem roku, pri petintridesetih letih poročil z Marjano Zgonik, sestro kmeta in kamnolomca Franca Zgonika iz Stomaža 39, ter kasneje *pristopil* na njen dom v Stomažu. Njuna prva hči

[900] France Reznakov je bil že omenjeni Franc Soban (1899–1976) iz Lokavca 111, Kristl Nemcov je bil Kristjan Nemec starejši (1888–1933) iz Lokavca 21, Viktor Verbov pa Viktor Batič starejši (1907–1994) iz Lokavca 139. Podatki rodoslovca Uroša Kovača.

[901] Rudolf Koron, Batuje 71, ki je približno leta 1925/26 po naročilu železnice vozil kamenje za utrjevanje bregov reke Vipave, je povedal, da je moral kamenje zložiti v *taso*, ker so mu plačali od *kubika*, priznal pa je, da »je v tasi puščal tudi votline«.

Katarina se je rodila še v Kamnjah,[902] ostali otroci pa v Stomažu 39.[903] Na podlagi imen ženinovih staršev in njegove starosti ob poroki najdemo v kamenjski rojstni knjigi, da se je rodil 1. oktobra 1807 v družini Blaža Čermelja in Ane z dekliškim priimkom Rustja na takratni hišni številki Kamnje 47.[904]

Kmet in kamnolomec Franc Zgonik

Prvi znani v Stomažu rojeni kamnar je bil Franc Zgonik, ki se je rodil 20. julija 1819 v družini Jožefa Zgonika in Marije z dekliškim priimkom Fučka v Stomažu 39 ter se leta 1855, pri šestintridesetih letih, poročil s triintridesetletno Heleno Maček (*Matschek*) iz Slovenske Bistrice 17. Po podatkih v stomaški družinski knjigi mu je prvo hčer Frančiško rodila že leta 1853 v Borovnici, drugo hčer Marijo pa leta 1857 v Stomažu. Če je bil takrat v Borovnici, je nedvomno sodeloval pri gradnji tamkajšnjega železniškega viadukta, ki je trajala od leta 1850 do 1856, vendar v borovniški rojstni knjigi ni vpisa, ki bi potrjeval, da je bil res tam. Po ženini zgodnji smrti leta 1858 se je proti koncu istega leta v drugo poročil z vdovo Marjano Lozar - Bedenikovo iz Vrtovina, rojeno Bavčar v Selu, umrl pa je 7. februarja 1892 v Stomažu 25. Ob prvi poroki je bil zapisan kot »rusticus et lapidarius«, kmet in kamnolomec,[905] ob drugi poroki in v mrliški knjigi pa samo kot kmet.[906] Ker je bil njegov svak Janez Čermelj kamnosek, je bila njegova kamnarska dejavnost verjetno povezana tudi z njim.

Kamnosek Anton Rovtar - Vrčonov

Anton Rovtar je ugledal luč sveta 3. avgusta 1837 v Stomažu 59 v družini Antona Rovtarja in njegove druge žene Marije z dekliškim priimkom Vrčon iz Dobravelj, po kateri so verjetno družini *izrekli ime* Vrčonovi. Leta 1862 se je poročil z Marijo Kravos iz Skrilj 64. V poročni knjigi in tudi ob rojstvih otrok na hišni številki 59 v letih 1863–1868 je bil označen kot kmet, ob rojstvih otrok v letih 1872–1875 na številki 81 pa je bil v rojstni knjigi zapisan kot »lapicida«, kamnosek.[907] Umrl je 21. marca 1917 v osemdesetem letu življenja od astme in starosti na naslovu Stomaž 50 / 26.

Vaško in družinsko izročilo Antona Rovtarja ne pomni več, čeprav je bil v času svojega življenja in do današnjih dni po vsej verjetnosti najpomembnejši kamnosek v Stomažu. Pripišemo mu lahko večino portalov iz krajevnega peščenjaka, ki so bili izdelani v Stomažu v obdobju od leta 1859 do 1892, in povrhu tudi avtorstvo stomaškega stila.

---

[902] Naj omenim še to, da se je Katarina leta 1870 poročila s stomaškim zidarjem Francem Černigojem. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Stomaž 1845–1943.

[903] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1796–1829 in 1830–1851, poročna knjiga 1820–1849, družinska knjiga 1700 1a (1746–1844); ŽA Stomaž, poročna in mrliška knjiga 1845–1882; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

[904] V rojstni knjigi je kot očetov priimek pomotoma zapisan Vodopivec namesto Čermelj.

[905] Latinski izraz »lapidarius« sicer pomeni tudi kamnosek. Ker se v istih matičnih knjigah za ta poklic običajno uporablja izraz »lapicida« in ker je v tem primeru izrecno združen s kmečkim stanom, domnevam, da je matičar s prvim izrazom najbrž hotel označiti kamnolomca, ni pa, seveda, izključeno, da je delal tudi kot kamnosek, še zlasti če upoštevamo, da je ta poklic opravljal tudi njegov svak.

[906] ŽA Kamnje, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga Kamnje 1700 1a (1746–1844); ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne, poročne in mrliške knjige Stomaž 1845–1943.

[907] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851, poročna knjiga 1850–1919; ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1845–1882; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Stomaž 1845–1943.

Zidarji Franc Černigoj iz Stomaža in njegovi potomci v Skriljah

Franc Černigoj, o katerem je bilo že omenjeno, da je v letih 1871–1872 napravljal gradbeni kamen za loški zvonik, se je rodil 2. oktobra 1840 v družini Jožefa Černigoja in Marije z dekliškim priimkom Černigoj v Stomažu 38. Leta 1870, ko je dopolnil že trideset let, se je na številki 76 poročil s Katarino Čermelj, hčerjo kamnoseka Janeza Čermelja, ki se je iz Kamenj priselil v Stomaž 74. V poročni knjigi je vpisan kot »murator«, zidar, prav tako v *Ročnem kažipotu* za leto 1895.[908] Ko je 5. marca 1907 umrl v Stomažu 24, pa je bil v mrliški knjigi označen kot kmet.

Enak poklic kot on sta opravljala njegova sinova Vincenc in Anton. **Vincenc** se je rodil 17. aprila 1875 in se leta 1910 na hišni številki 24 oženil z Rozalijo Slokar - Loretovo iz Slokarjev, Lokavec 62. Ker je leta 1916 umrla za tifusom, se je naslednje leto v drugo poročil z Jožefo Smolnikar, vdovo Rustja iz Stomaža 43.[909] Njo je leta 1923 v prezgodnji grob spravila jetika. Potem je Vincenc leta 1929 pred oltar stopil še v tretje s komaj dvajsetletno Frančiško Bizjak s Predmeje 112. Umrl je kot revež zaradi astme in srčne napake 22. decembra 1933 v Stomažu 47.[910] V matičnih knjigah je bil označen kot kmet, samo leta 1903, ko je šel za poročno pričo mlajšemu bratu Antonu, je bil zapisan kot zidar.

Anton, ki se je rodil 12. januarja 1880 v Stomažu 74, se je leta 1903, pri triindvajsetih letih, poročil z dvaindvajsetletno Marijo Batagelj in se priženil na njen dom pri Skončnih (*Skuončni*) v zaselku Rušti, Skrilje 61, zdaj 66. V poročni knjigi je bil vpisan kot »murarius e rusticus«, zidar in kmet.[911] Umrl je v Skriljah 27. novembra 1952.

Anton Černigoj je bil zelo cenjen zidarski mojster.[912] O njem je znano, da je leta 1911 pri svoji hiši v Skriljah po načrtu, ki ga je sam narisal, dozidal gospodarsko poslopje, in da je nekoliko dalje od svoje hiše sezidal kapelico Matere božje.[913] Leta 1928 je prevzel zidarska dela pri zidavi nove cerkve sv. Marjete v Skriljah, dve leti kasneje pa ji je prizidal zakristijo.[914] V letu 1933 je sodeloval tudi pri zidavi nove cerkve sv. Lovrenca v Lokavcu. V začetku petdesetih let 20. stoletja pa je Anton po načrtu skriljskega zidarskega mojstra Vincenca Valiča sinu Ladotu na Cesti sezidal hišo številka 46.[915]

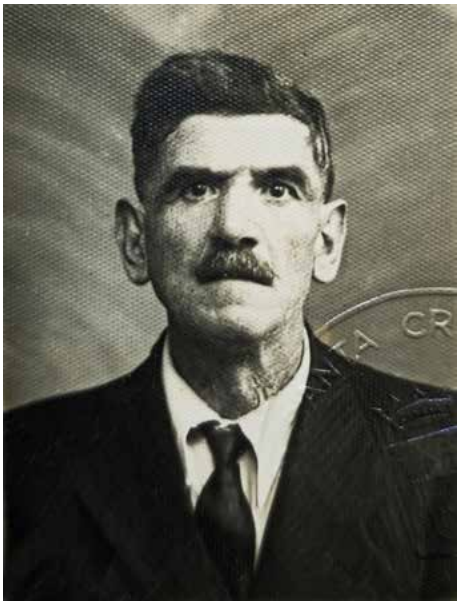

Zidarski mojster Anton Černigoj. Zasebni arhiv Bogdana Črnigoja, Skrilje

[908] GABRŠČEK, Andrej, *Kažipot po pokneženi grofovini goriški in gradiški ter obmejnih krajih kranjskih*, letnik 2, Gorica 1895, str. 89.
[909] Jožefa je bila hči Janeza Smolnikarja iz Hrušice (»Hrušika«) na Kranjskem.
[910] V družinski knjigi za Stomaž njegova hiša številka 24 nima hišnega imena, pač pa je pri njej pripis, da jo je leta 1933, očitno tik pred njegovo smrtjo, kupila Karolina Fučka s hišne številke 9.
[911] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne, poročne in mrliške knjige Stomaž 1845–1943; ŽA Stomaž, družinska knjiga Stomaž 19. stoletje; ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1856–1900, poročna knjiga 1835–1945; ŽA Otlica, rojstna knjiga 1887–1913.
[912] *Skrilje in Skriljani* (izbrale in uredile Ana Bizjak, Irena Mermolja, Špela Vidmar), Ajdovščina 1998, str. 21 (dalje: *Skrilje in Skriljani*).
[913] Župnik Franjo Anton Črnigoj, ki je služboval v Kamnjah v letih 1918–1939, je v kroniki zapisal, da je kapelico na njegovo prigovarjanje po večini na lastne stroške na novo pozidal njen sosed lastnik, ki ga je v kroniki pomotoma imenoval Alojz Črnigoj. ČERNIGOJ, Franjo Anton, *Kronika župnije Kamnje*, str. 27. – Torej ne drži podatek službe za varstvo kulturne dediščine, da je bila sezidana na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Primerjaj dokumentacijo ZVKDS, območna enota Nova Gorica, mapa Skrilje.
[914] BRATINA, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 91, 97.
[915] Povedal Dušan Črnigoj, Polževa ulica 39, Ajdovščina.

Pri Antonu se je za zidarja izučil tudi njegov sin **Stanislav**, ki se je rodil 18. septembra 1904, se leta 1946 poročil z Marijo Šatej iz Vrtovina in umrl 19. aprila 1985.[916] Njegova delovna pot je razvidna iz dveh njegovih delovnih knjižic.[917]

Prva je »libretto di lavoro«, ki jo je 18. aprila 1930, v osmem letu fašistične dobe, izdala občina Vipavski Križ, takrat S. Croce di Aidussina v Goriški pokrajini. Na prvih straneh so o Stanislavu navedeni osnovni podatki: da je po poklicu zidar, star petindvajset let, samskega stanu, z opravljeno osnovno šolo in katoliške vere. Sledi jim podroben osebni opis, iz katerega zvemo, da je bil srednje postave, visok sto sedemdeset centimetrov, oblega obraza in temnejše polti, s kostanjevimi lasmi, trepalnicami, obrvmi in očmi, z normalnim čelom, pravilnim nosom in usti, z obrito oblo brado ter brez posebnih znamenj.

Najprej se je kot zidar zaposlil pri očetu Antonu, a je pri njem delal le kratek čas, od 1. septembra do 25. oktobra 1930. V letih 1931 in 1933 je za nekaj mesecev dobil delo pri italijanski družbi SACEIO (Società anonima costruzioni elettrici Italia orientale) v Ajdovščini.[918] Konec leta 1933 je še nekaj tednov delal pri lesnem podjetju Antonia Rizzata v Ajdovščini. Leta 1934 se je 6. avgusta zaposlil pri gradbenem podjetju Zaccarie Lupierija, ki je takrat gradilo v zaselku Martini na Brjah, in bil odpuščen 24. novembra, ko je bilo tisto delo dokončano.[919] Ob koncu vsake zaposlitve so mu v delovno knjižico napisali ugodno oceno, pri tem podjetju pa so ga še posebej pohvalili, da se je zmerom vzorno obnašal, da je pošten in spoštljiv ter da ga vsem priporočajo. Iz zapiskov na posameznih lističih je razbrati, da je v času pred drugo svetovno vojno delal še za italijanska podjetja AASS Gorizia, GU Idria,[920] Dell'Angelo in SELVEG Gorizia.[921]

Kapelica Matere božje pri Ruštih v Skriljah

Miniaturna vodna tehtnica Antona Černigoja. Hrani jo Bogdan Črnigoj, Skrilje.

[916] Povedal njegov sin Bogdan Črnigoj, Skrilje 66.
[917] Knjižici hrani Bogdan Črnigoj, Skrilje 66.
[918] Ta družba je imela koncesijo za izrabo Hublja, ki teče skozi Ajdovščino. Nusdorfer-Vuksanovič, Metka, Vidrih-Lavrenčič, Lilijana, *Elektrarne, mlini, žage, vodovodi ... v porečju Soče 1918–1943*, Nova Gorica 1991, str. 17.
[919] To podjetje je takrat na Brjah zgradilo osnovno šolo. Drole, Ernesta, Italijanska šolska stavbna dediščina med obema vojnama na severnem Primorskem, *Šolska kronika*, 2003, letnik 12, št. 1, str. 40 (dalje: Drole, Italijanska šolska stavbna dediščina med obema vojnama na severnem Primorskem); informacija Karola Rustje, Zavrh 9G.
[920] AASS je kratica za Azienda autonoma statale della strada, se pravi Samoupravno državno podjetje za ceste, katerega naloga je bilo upravljanje in popravljanje medpokrajinskih cest v takratni Kraljevini Italiji. GU Idria pa je morda kratica za Guida Unificata, se pravi Poenoteno vodstvo območne idrijske enote AASS. Informacija Mirana Košute iz Križa pri Trstu.
[921] SELVEG je kratica za Società elettrica della Venezia Giulia.

Po drugi svetovni vojni je Stanislav dobil novo delovno knjižico, v kateri so uvodoma sumarno navedene njegove prejšnje zaposlitve oziroma priznana delovna doba od 1. julija 1924 do 25. decembra 1941 v skupnem trajanju štirinajst let devet mesecev in osemindvajset dni. V povojnem času si je najprej našel delo pri Obnovitveni zadrugi, in sicer od 13. junija 1947 do 24. oktobra 1949, nato je do 1. februarja 1950 delal pri SGP Primorje Ajdovščina, od tam pa je za en mesec šel h goriškemu Gradbenemu podjetju Soča. Po letu 1951 se je ukvarjal s kmetovanjem in občasnimi zidarskimi deli. Zadnjo zaposlitev si je našel 19. oktobra 1965 pri Komunalnem podjetju Ajdovščina, kjer je delal do 30. junija 1966.

Zidar Franc Rustja V Tabru

Franc Serafin Rustja je bil sin Jožefa Rustje in Uršule z dekliškim priimkom Čibej, ki se je rodil 29. septembra 1841 v Stomažu 17 in se leta 1866 na hišni številki 11 poročil z Jožefo Batagelj iz Stomaža 4. Umrl je 5. novembra 1894 V Tabru na številki 59, ko je imel komaj triinpetdeset let. V mrliški knjigi piše, da je bil »murarius faber«, zidar, kot vzrok smrti pa je navedena tuberkuloza čvrstih organov (»Phtysis organorum consistibilium«).[922]

Štirje zidarji stomaškega zvonika in njihovi nasledniki v poklicu

Kot je bilo povedano v poglavju o cerkvi sv. Tomaža, je bilo pred leti v vasi še zelo živo ustno izročilo o štirih domačih zidarjih, ki so v letih 1898–1899 cerkvi prizidali nov zvonik. Zidarski mojster Janez Černigoj - Fack in Janez Bratina - Drejčkov sta zidala *kantona* na južni strani, Anton Črnigoj, Lokandrov zet, in Alojz Černigoj, po domače Melk, pa na severni strani. Kakor so družno opravili to zahtevno delo, bodo drug za drugim predstavljeni v naslednjih štirih razdelkih.

Zidarski mojster Janez Černigoj - Fack

Janez Černigoj se je rodil 15. julija 1854 v družini Jožefa Černigoja in Marije z dekliškim priimkom Černigoj pri Facku (*Fəck*) v Stomažu 38. Leta 1881 se je v Stomažu 11 poročil z Ernestino Terezijo Černigoj iz Stomaža 57, umrl pa je kot vdovec v starosti petinsedemdesetih let 20. oktobra 1929 na hišni številki 11, danes 21. V matičnih knjigah je najprej zapisan kot kmet, od leta 1894, ko se je rodil njegov sin Anton, pa kot zidar.[923]

Ko so leta 1884 zidali novo cerkev v Stomažu, sta bila z bratom najbolj prizadevna zidarja pri tej gradnji.[924] Po vaškem izročilu je bil *Fəck* sprva tudi glavni zidar pri zidanju zvonika domače cerkve sv. Tomaža v letih 1898–1899, ker je pri tem nekaj naredil narobe, pa so vodenje del zaupali drugemu zidarskemu mojstru in je on dalje zidal zvonik kot navaden zidar.[925]

---

[922] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851; ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Stomaž 1845–1943.

[923] ŽA Stomaž, družinska knjiga Stomaž 19. stoletje; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943.

[924] Klemenčič, Župnija Štomaž na Vipavskem, str. 4. – Ta brat je bil verjetno Jožef, ki se je rodil 26. februarja 1851 in se leta 1876 poročil z Uršulo Rustja; ženin in nevesta sta imela za poročni priči stomaška zidarja Franca Černigoja in Franca Rustjo. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943.

[925] Pripovedovali so: Zdravko Bratina z ženo, Stomaž 53, in Anton Črnigoj, Stomaž 39.

Zidar Alojz Černigoj - Melk in njegov sin Veno

Alojz Černigoj je bil sin Antona Černigoja in Marije z dekliškim priimkom Zgonik. Rodil se je 5. februarja 1859 v Stomažu 26 in se leta 1892 pri triintridesetih letih poročil s Frančiško Bratina iz Stomaža 1, po njeni smrti pa je leta 1903 za drugo ženo vzel Antonijo Lokar iz Lokavca. Umrl je 29. junija 1940 v Stomažu 55. Stara Melkova hiša je imela nazadnje številko 67, potem so jo podrli.

Melk se je v vaški spomin zapisal kot zidar enega od dveh severnih vogalov zvonika. Verjetno je tudi istoveten z zidarjem, ki je bil med naročniki celovškega *Koledarja Družbe sv. Mohorja* za leto 1895 naveden kot Al. Črnigoj.[926]

V njegovem drugem zakonu se je 26. septembra 1904 rodil sin **Venceslav**, po domače Veno Melkov. O njem je bilo rečeno, da je bil tako izvrsten miner, da je sočasno tolkel po dveh svedrih.[927] Živel je v zaselku Griže, Stomaž 56, umrl pa je leta 1981 v bolnišnici v Sežani.[928]

Zidar Janez Bratina - Drejčkov

Ivan oziroma Janez Nepomuk Bratina se je rodil 16. maja 1863 pri Drejčkovih v družini Andreja Bratine in Frančiške z dekliškim priimkom Vodopivec v Stomažu 54. Leta 1890 se je na takratni hišni številki 2 poročil z Marijo Volk - Strinno iz Stomaža 19, potem pa si je sezidal novo hišo V Brajdi. V njej je umrl v visoki starosti kot vdovec 6. februarja 1954, ko je imela številko 26, danes 53.[929]

Janez Bratina z ženo Marijo. Fotografijo hrani njegova vnukinja Ema Vahčič v Ljubljani.

Filip Batagelj pri Batageljih, ki je bil poročen z Janezovo hčerjo Ivano Izabelo, je povedal, da je bil njegov tast poklicni zidar, ki je »sekal kamen prav v škvadro«. Po besedah vnuka Zdravka Bratine V Brajdi je *nono* Janez to hišo sezidal sam leta 1901 na svetu, ki ga je kupil. Zanjo je tudi sklesal vse *vajngerje* za okna in troja vrata ter *skale* za tlak v kuhinji. Kamenje *so rili* v *žili* V Brajdi kakšnih petdeset ali sto metrov nad hišo in ga vozili dol na polžu, ki so ga uporabljali še kasneje v drugih *javah*. Sicer pa je bilo zidarsko delo za *nonota* samo dopolnilna dejavnost ob kmetovanju. Imel je deset hektarjev zemlje, od tega en do dva hektarja obdelovalnih površin. Redil je po pet, šest, sedem, osem krav in vprežne *živali*.

Poleg tega, da je *nono* zidal zvonik v Stomažu, je Zdravko vedel povedati še, da je delal na cesti od Lokavca proti Predmeji in gradil most v Kuševcu na njej.[930] Tam je bil eden izmed glavnih zidarjev.

---

[926] *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1895*, Celovec 1894, str. 19 (dalje: *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1895*).
[927] Povedal miner in kamnolomec Polde Zgonik, Skrilje 26.
[928] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; spisi župnije Stomaž; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.
[929] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.
[930] Pravilno poimenovanje je most čez Golobnico, kakor se imenuje soteska ali prepadna grapa pod njim. Kuševec ali Kušev žleb je precej nižje ob isti cesti, vmes pa je še več kot deset metrov visoka Stomaška škarpa. Tako jo imenujejo zato, ker so jo zidali Stomažani, verjetno iz enakega kamna kot most preko Golobnice. Sočasno s cesto je bil leta 1897 na tistem mestu zgrajen lesen most, ker je kmalu dotrajal, pa so leta 1906 namesto njega sezidali kamnit ločni most. Kamen zanj so klesali ob vznožju jugovzhodnega grebena Čavna. Čibej, Ljubo, Drugi most – kamniti (1906–1943), v: *Štirje mostovi čez sotesko Golobnico* (ur. Edo Pelicon), Predmeja 2025, str. 2, 10–11; Černigoj, Franc, *Znamenje na Gori*, Ajdovščina 1999, str. 28, in informacija Franca Černigoja iz Ajdovščine.

Zjutraj je nesel s sabo v *kangulci* polento od prejšnjega večera in sveže skuhano kislo repo ali zelje. S tistim je preživel cel dan.

Zdravkov brat Emil Bratina pri Zbetejgovih v Brithu, Stomaž 25, ki je kupil Zbetejgovo hišo, je k povedanemu dodal, da je to hišo sezidal *nono* Janez Bratina leta 1913. Letnica je na rjavo pobarvanem portalu, narejenem iz zelo trdne malte, ki ji je primešan gašen karbid.

Njuni sestri Emi, poročeni Vahčič,[931] je *nono* ostal v spominu kot moder mož in miren, resen, priden, skromen, nič zahteven človek. Ko je pogovor nanesel na cesto proti Predmeji, na kateri je delal most v Kuševcu, je povedala, da se je razjokal, ko so 27. septembra 1943 ta most partizani »vrgli v zrak«, da bi preprečili prodiranje Nemcev s kamioni in tanki na Goro.[932] K temu, kar je bilo že povedano o njegovih zidarskih delih, je dodala, da je delal tudi na cesti od Cola do Črnega Vrha nad Idrijo. Na svoji kmetiji pa je kot skrben gospodar sadil in cepil vse vrste sadnih dreves: češnje, marelice, breskve, slive, cibore, jabolka, fige in kar deset vrst hrušk. Poleg tega je nasadil še orehe, lešnike, bezeg, lovor … Vse to je sadil tudi zato, »da je držalo zemljo, da se svet ni fondal«. V *nogradu*, na latnikih in v *plantah* ob njivah je imel razne sorte trte, med njimi tudi ranino. Ko je jeseni v sodih dozorelo vino, je odprl *trifo*, da ga je prodal.

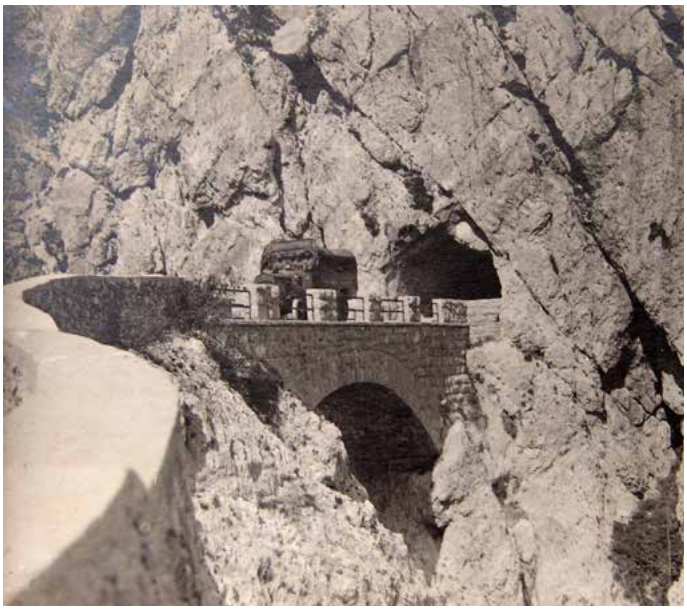

Nekdanji kamniti most čez prepadno sotesko Golobnico na cesti na Predmejo

Še en zanimiv podatek je prispeval Franc Batagelj, po domače Branko, pri Varetovih (*Vərətovi*), Stomaž 78: povedal je, da je njihov portal z reliefno letnico 1904 in znamenjem SHI menda delal *nonin* brat Janez Bratina Z Brajde, ki »je bil fin in priden zidar«.

Zidar Anton Črnigoj - Lokander pri Lokandrčnih in njegovi

Anton Črnigoj - Lokander se je rodil 11. junija 1866 v družini Janeza Črnigoja in Marije z dekliškim priimkom Kravos v Grižah na hišni številki Stomaž 23. Izučil se je za zidarja ter se leta 1893, v osemindvajsetem letu, poročil s Kunigundo Karolino Bratina in se priženil na njen dom v Stomaž 34. V letih 1895 in 1907 je bil objavljen med naročniki celovškega *Koledarja Družbe sv. Mohorja*.[933] Umrl je za jetiko 28. julija 1918.

Nasledil ga je sin **Anton**, ki se je rodil 18. januarja 1897 in leta 1924 vzel za ženo Marijo Fučka iz Stomaža 22. Tudi on se je izučil za zidarja, ker je bil bolehast, pa ni opravljal tega poklica, temveč je delal doma na kmetiji. Sinu Antonu Valentinu, ki se je rodil 4. novembra 1925, ni pustil, da bi šel za zidarja, rekoč: »Muəj (oče) se je fərdjərbou pər tuərni, ti se ne boš.«

[931] Ema Vahčič, Ziherlova ulica 8, Ljubljana.

[932] V širokem pomenu besede je Gora poimenovanje za južno obrobje Trnovskega gozda od Predmeje do Hrušice, v ožjem pomenu pa za vasi Predmeja, Otlica in Kovk.

[933] *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1895*, str. 19; *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1907*, Celovec 1906, str. 19.

Anton Valentin ga ni poslušal, temveč se je tudi on odločil zidarski poklic. Leta 1958 je stopil pred oltar s sovaščanko Marijo Batagelj - Varetovo od Bratinov.[934] Ko sem ga leta 1996 obiskal na hišni številki 39, mi je o *nonotu* Antonu, ki je zidal en *kanton* stomaškega *tuərna*, povedal, da je bodočo ženo Karolino iz te hiše spoznal pri Sv. Justu v Trstu,[935] ko je tam zidaril in med drugim delal tamkajšnjo pošto, Karolina pa je takrat služila pri Brunnerju, ki je imel skladišče kave. »Kədej so iz Stomažev dosti hodili delat v Trst.« Z Ivanom Bratino - Drejčkovim je *nono* zidal tudi *velban* most v Kuševcu na cesti na Predmejo. Umrl je med prvo svetovno vojno leta 1918, ko je njegov sin Anton prišel na dopust iz Radgone, kjer je služil kot avstrijski vojak. Anton Valentin pa je ta svet zapustil 13. aprila 2013.

Anton Valentin Črnigoj - Lokander

Kamnosek Anton Bratina V Dragi

Anton Bratina se je rodil 1. marca 1870 v družini Jerneja Bratine in Marjete z dekliškim priimkom Rustja V Dragi na hišni številki Stomaž 51. Leta 1904 se je pri triintridesetih letih na hišni številki 20 poročil z Leopoldo Batagelj iz Stomaža 67. Ko so se jima rojevali otroci, sta živela na hišni številki 77.[936] Med prvo svetovno vojno je 27. oktobra 1917 padel v okolici Gorice in bil po ustnem izročilu pokopan na vojaškem pokopališču v Ajdovščini.[937] V matičnih knjigah je bil samo ob poroki in ob rojstvu prvorojenega sina Julijana leta 1905 vpisan kot kamnosek, sicer pa kot kmet.[938]

Zidar Franc Bratina

Franc Bratina se je rodil 10. aprila 1870 staršem Jožefu Bratini in Mariji z dekliškim priimkom Rustja v Stomažu 48 ter se leta 1895 na številki 10 oženil z Marijo Magdaleno Bratina - Zajčkovo iz Stomaža 1. V poročno knjigo je bil vpisan kot zidar. V družinski knjigi ga najdemo z družino na hišni številki 6 oziroma kasnejši 92 s hišnim imenom Zajčev zet. 19. januarja 1945 je nepričakovano umrl za kapjo na hišni številki 95.[939]

---

[934] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

[935] Cerkev sv. Justa je stolnica tržaške škofije in župnijska cerkev. Nenavadno je, da sta se Anton in Karolina seznanila v tej cerkvi, ker so Slovenci v Trstu običajno hodili v cerkev sv. Antona Padovanskega oziroma Novega sv. Antona, kjer so imeli bogoslužje v slovenskem jeziku in so se tam tudi poročali. Kot bomo videli v naslednjih razdelkih, so se v tisti cerkvi v letih 1907 in 1909 poročili kar dva zidarja iz Potoč in eden iz Kamenj.

[936] Te hiše danes ni več.

[937] Povedal Miro Bratina, Stomaž 44.

[938] ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1830–1882, družinska knjiga 1845–1950; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in poročna knjiga Stomaž 1883–2001.

[939] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

Kamnoseka Miha Fučka - Fučkov in njegov brat Anton

Mihael Fučka se je rodil 4. septembra 1871 v družini Franca Fučke in Marije z dekliškim priimkom Rustja pri Fučkovih v Stomažu 47. Leta 1903, ko je imel dvaintrideset let, se je na hišni številki 9 poročil z Ivano Bratina iz Stomaža 69. Prva dva otroka sta se jima rodila, ko sta bila gostača pri Mihovih na hišni številki 17, ostali pa na številki 94 Na Hribu, ki je bila kasneje zamenjana s številko 3. Tam je umrl 5. decembra 1961. V poročni knjigi je bil vpisan kot kamnosek, v rojstni knjigi pa je bil ob rojstvih otrok označen kot kmet, samo leta 1905 kot kamnosek.[940]

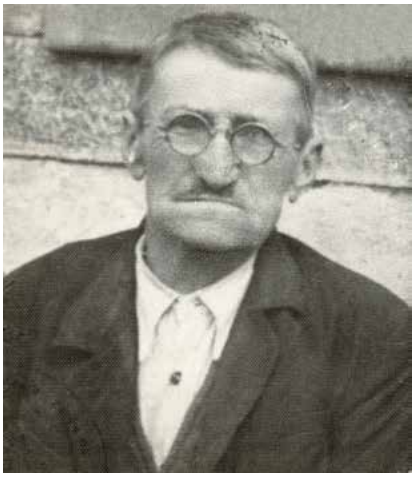

Kamnosek Miha Fučka. Fotografijo hrani Miran Fučka pri Fučkovih v Stomažu.

Kamnosek Janez Makovec - Strinin iz Stomaža je svojemu sinu Stanotu pravil, da se je kamnoseškega poklica učil na Krasu in tudi pri Mihi Fučki. Filip Batagelj pri Badgelovih v Stomažu je navrgel, da je Miha klesal *cokəl* za stomaško šolo, ki so jo zidali leta 1934. Njegov pravnuk Miran Fučka pri Fučkovih na številki 3 je o svojem starem očetu slišal, da je nekaj časa delal v kamnolomu v Čepovanu, njegovi otroci pa so – tako kot drugi vaški otroci – tolkli kamenje za posipanje ceste, ki pelje v Stomaž. Miran, ki je podedoval staro Fučkovo hišo, jo je dal podreti in je zraven nje sezidal novo. Večino *vajngerjev* oken in vrat stare hiše je vkomponiral v zidove okrog hiše, enega, ki je okrašen z rombi, pa je vzidal pri vhodu na parcelo. Po izročilu je vse sklesal Miha, ki si je tam sezidal hišo okrog leta 1903, ko se je oženil.

Leopold Klemenčič pri Stratovih v Stomažu mi je nekoč omenil, da je bil kamnosek tudi **Tone Fučka**. To je bil Mihov mlajši brat Anton, ki se je rodil 2. avgusta 1874. Leta 1904 se je na domu poročil z deklo Frančiško Kravos iz Skrilj in nato nekaj časa tudi on gostoval pri Mihovih.[941] Tam se jima je leta 1906 rodila hči Emilija; ob vpisu njenega rojstva je bil oče označen kot kmet. Po ženini smrti se je Anton leta 1912 v drugo oženil s precej mlajšo Frančiško Bogataj z Medvedjega Brda 37, po domače od Kovača na Štimrku.[942] Po pripovedovanju je menda umrl leta 1959 in bil pokopan v Vipavskem Križu.[943]

Zidarski podjetnik Ivan Batagelj in njegov sin Filip pri Badgelovih

»Mlad človek se peha, misli, da bo ugnal svet.«
Filip Batagelj - Lipe Badgelov iz Stomaža

Ivan Batagelj se je rodil 22. avgusta 1875 v družini Antona Batagelja in Marije z dekliškim priimkom Bratina pri Badgelovih v Stomažu 1. Leta 1905 se je pri tridesetih letih starosti poročil z dvaintridesetletno Kamenjko Cecilijo Vodopivec, vdovo Bratina iz Stomaža 62, in se priženil k njej. Tudi on je ovdovel, umrl pa je za jetiko 24. junija 1934, ko je imel komaj devetinpetdeset let, v novi hiši pri Badgelovih (*Bədgjeləvi*) v Stomažu 101, na sedanji številki 75.

[940] ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1830–1882; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001.
[941] V tej hiši Mihovih se je sčasoma izmenjalo več gostačev z družinami.
[942] ŽA Kamnje, poročna knjiga 1850–1919; ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943; ŽA Rovte, družinska knjiga Rovte, rojstna knjiga 1878–1894.
[943] Podatek Mirana Fučke, Stomaž 3; v mrliški knjigi pa vpisa Antonove smrti ni najti.

V zakonu Ivana in Cecilije se je 24. maja 1911 rodil sin **Filip**, po domače Lipe, ki je postal *štancar* in zidar. Leta 1941 se je oženil s sovaščanko Ivano Izabelo - Ivanko, hčerjo zidarja Janeza Bratine - Drejčkovega. V poročni knjigi je bil zapisan kot kmet in s poitalijančenim priimkom Batigelli, slovenski priimek je bil naveden v oklepajih. Umrl je 12. junija 1997 v domu ostarelih v Ajdovščini.[944]

Filip Batagelj z vnuki pred svojo hišo

Filip, ki sem ga leta 1990 večkrat obiskal na domu v Stomažu, je bil eden mojih najboljših in najljubših pripovedovalcev. Vedel je povedati dosti zanimivega o starih stomaških kamnosekih, oslarjih in zidarjih, o njihovih delih, o kamnu in delu z njim ter še o marsičem. Zmerom je imel čas in razumevanje za moje raziskovalno delo. »In dejte še kej duost zvejdt,« mi je zaželel, ko sem odhajal. Navadno sva sedela in se pogovarjala kar pred njegovo hišo, o kateri mi je povedal, da je sprva imela na prednji strani *velban gank* in bila deloma krita s *skalami*; potem je pogorela in današnjo podobo dobila po obnovi leta 1896. O tem priča tudi dvakrat naslikana letnica 1896 na planetah na spodnji strani *linde*.

O očetu Ivanu je Filip povedal, da je bil zidarski podjetnik zasebnik, ki je imel skupno obrt z Dolfetom Bratino, rojenim v bližnjem zaselku Bratini in poročenim v sosednjo hišo. Imela sta po trideset do štirideset delavcev. Oče je bil glavni, Dolfe pa mu je pomagal. V glavnem sta delala ceste po Idrijskem in cesto iz Ajdovščine na Planino. Bili so grozno bogati, a je *vojska* vse uničila. Imeli so celo *baulo* dokumentov iz časa, ko je oče vodil omenjena dela.

Filip se je učil za zidarja pri sosedu Dolfetu Bratini. Ta poklic mu je bil prirojen, bil je »živ in mrtev, z dušo in telesom za zidarstvo«. Že pri štirinajstih ali petnajstih letih je šel delat po svetu: več je spal pod tujo streho kot pod svojo. Na Idrijskem je delal cestne škarpe in mostove v Krekovšu, Manjšku, Idrijski Beli, Pod Rotejo itd. Med drugim je klesal kamen za škarpe, ki so jih *korširali* na enakomerno višino. Po naročilu Dolfeta Bratine je zidal kapelico sv. Antona v Manjšku, kapelico Lurške Matere božje v Idrijski Beli in še eno kapelico na Belici. Kipe zanje je kupil Bratina. Filip je bil redno zaposlen do leta 1954, nato je kmetoval in samo občasno delal kot zidar, ker mu je zbolela žena.

Poznal je stomaškega župnika in stare može, ki so zidali cerkev v Stomažu. Eden je pri delu celo oslepel zaradi odbitka, ki mu je priletel v oko, ko je klesal kamen s špico. Po Filipovem védenju sta bila svoj čas v Stomažu samo dva poklicna kamnoseka: Miha Fučka in Ivan Makovec - Strinin. Po starem so kamnosekom rekli *štancarji*, pod Italijo pa *škərpelini*. Fučka in Makovec sta menda sklesala kropilnike za cerkev in *cokəl* za šolo v Stomažu. Z Makovcem je Filip tudi sodeloval, ko sta sekala kamen in zidala škarpe po Idrijski Beli. Makovec ga je prijateljsko naučil sekanja kamna in *štancarskega* dela.

Navadno so naredili *koniš kuniro* in vanjo zabili leseno ali železno *zaguzdo*. Eden je bil zadolžen nalašč za to, da je lesene *zaguzde* zalival z vodo. Tudi Filip *je kuniral* z lesom, ko je pod Italijo delal pri cestah in mostovih na Idrijskem. *Zaguzde* so bile jelove, dolge dvajset ter široke in debele po osem

[944] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

centimetrov. Zraven lesene *zaguzde* so v *kuniro* zabili še eno železno. Zalivali so jih z vodo iz *štenaka* ali *brentača*, kar so imeli pri roki. Zalili so jih tudi desetkrat na dan, potem je samo počilo. Včasih so lomili kamen z okroglimi *zaguzdami*, takrat *so kunirali* na sveder. Zidanje poševnih zidov pa Filipu ni šlo od rok, ker mu »je šlo v plajbo«. O Makovcu se je še spominjal, da je bil dober za družbo in da se ni nikoli pritoževal nad hrano.

Filip Batagelj mi razkazuje podzidani svet pod Čavnom.

Na Filipovem svetu je dosti *jav*, v katerih so njegovi *ranci* lomili *javən kamən* za prodajo. Ena je na Gmajnci, ob poti proti Nadliškom; nad potjo je tudi *sapa*, a bolj slaba, ker nima *kuoršev*. Na njegovi parceli Grad, s katere se dviga siv skalni rob, pod njim pa je več stopenj s škarpami, so kopali *siv kamen* za celo vas. *Jave* so tudi nad hišo: leta 1933 so v njih *rili* kamen za sosedovo hišo. Še ena je bila pod domačijo, a jo je on zasul. Tod namreč gresta dve vzporedni *sapi*, spodnja pa se konča ob vodi – Čuklji. V tisti *javi*, ki se imenuje V Čuklji ali V grapi, je on *ril* kamen za svoje potrebe. Za odlično *žilo* kamna so šli tudi pet metrov globoko, na primer v Malendovcu nad Sv. Urbanom.

Pod vsako *javo*, se pravi pod *kuorši sivega*, *živega kamna*, je *opoka* ali *soudan*, nad kamnom pa pride tudi do meter ali poldrugi meter debela *žila vouka*. »Tistega je treba sekat!« *Vouku* prideš do živega le s *kunirami*. Če ga *kuniraš*, se lepo kolje, ker je trd kamen. V tukajšnjih *javah* je bolj siv kamen, v Skriljah pa bolj temen, zato mu tam rečejo *črn kamen*. Med *kuorši* kamna, ki so različnih debelin, so *žile*, po katerih se lažje lomi, sicer je treba delati *kunire*.

Najde se tudi *podžilnik*, približno štirideset centimetrov debela plast *mrtvega kamna* rdeče barve, ki gre do potoka. Ta je v *sapi* pod zemljo in nima zveze z *živim kamnom*. To so bolj samci pravilnih oblik, ki ležijo na *opoki* in so pokriti z zemljo. Nekaj jih je Filip vzidal v škarpo pod svojo hišo.[945]

Od drugih vrst kamna, s katerimi je imel opraviti pri svojem poklicnem delu, je omenil *jəpnjənc* ali *jəpnjənčər* in *jəpnjənc baštard*. Tak kamen ne uboga, se ga ne prime kladivo, lepo se da obdelati samo s špico in *nəruəčno məcuəlco*.

Poleg tega je Filip delal nove njive na terasah in *stopotjo* zidal zidove pod njimi, prav tako pod novimi vinogradi. Ti zidovi morajo imeti »malo škarpe«, nagiba. Po debelini jih je treba vezati z *ritniki*, kakor se reče tudi kamnu pri voglu. Ponekod so zidovi višji, kot je široka njiva zadaj. »Tolk trplejnskiga naroda nisem videl ko tle,« je ta dela komentiral Filip.

Za svojo potrebo je sam sklesal *prešno korito* iz apnenca, ki ga je pobral kar *na vrhu*. To *korito* je dvakrat prevrtal: spredaj za *kanejlo*, na sredi za *šrauf*. Pri sosedih Na Jugovci s hišno številko 74 imajo brus, ki ga je zase naredil Filip iz brusnega kamna, ki ga *je uril* v Drhtavcu. Nazadnje so ga uporabljali za obtežitev *kisave*. Prav za hišo Na Jugovci je sklesal napisni kamen iz sivega peščenjaka, a ga niso vzidali. Lapidarni napis, ki vsebuje okrajšani imeni Marije in Jožeta Žigona, hišno številko, letnico ter inicialki njegovega priimka in imena, se glasi:

[945] Marijan Volk, Stomaž 22, je *podžilnik* natančneje opisal kot kamen, ki ga najdeš tudi v lepih blokih, a so na zunaj rjavi, z rjavo kožo, umazani od blata. Figure nima, znotraj pa je zdrav, siv, se da *odbivat* in je tudi odporen.

M. in J.
Žigon
74
1980.
*. B. F.

Napisni kamen Na Jugovci, ki ga je sklesal Filip Batagelj

Poleg kamnarskih in zidarskih del je Filip v mlajših letih delal tudi kot apneničar. Sodeloval je pri treh apnenicah, ki jih je dal delati sosed Dolfe Bratina v svoji oziroma Batageljevi grapi. Delo je vodil neki mojster iz Podgore v Vrtovinu (verjetno Fakov), ki je bil kamnosek in je prav kamnoseško obdelal kamne za *žekno*, skozi katero so kurili apnenico, poleg njega pa je delalo še pet, šest, sedem delavcev. Filip je za apnenico vozil drva in kamenje. Bil je glavni *furman*. Kamenje so vozili na *smukah* oziroma *uləkəh*. Velike kamne so kar *zatulali* nanje. Kamenje so največ »pobirali po vrhu, za velb pa so ga rili«.

Jamo za apnenico so kopali en teden, približno tako dolgo so jo tudi zidali. Znotraj so zložili *velb* iz velikih, dolgih neobdelanih kamnov, na vrhu pa so ga zaprli z velikim *špičastim* kamnom, težkim tristo do štiristo *kil*. »Ta bo držal vse,« je rekel mojster. *Velb* so obdali z debelimi kamni, navzven pa z zmeraj tanjšimi, ker je med kurjenjem tja prihajalo manj vročine. Zadnji krog kamna proti zunanji oblogi iz zemlje so zidali iz *škulčk*, majhnih kamnov, da bi tam bolj tesnilo. Obloga iz čiste zemlje je bila debela več kot pol metra. Lesen zunanji obod apnenice so naredili tako, da so zasadili kolce v medsebojni razdalji več kot pol metra in jih opletli z dolgimi *raklami*; uporabili so večinoma jesenove, ki so *vləčne*. Kolce *so šprajcali*, nekatere tudi dvakrat. Ko se je med delom apnenica višala, so iz dveh borov in desk naredili *mostičk*, da so po njem na *tragulah* znosili gor kamenje in zemljo. Dokončana apnenica je v premeru merila približno štiri metre in pol, prav toliko je bila visoka od tal do vrha.

Kurili so jo najbrž dvanajst dni in noči, pri *gacanju*, potikanju, je sodeloval tudi Filip. Preden so apnenico zakurili, jo je prišel *požegnat* pater *kapcinar* iz Križa. Drugi dan se je ulil dež, drv pa niso imeli skoraj nič. Potem je bilo treba apnenico še drugič *požegnat*. Pri vseh treh apnenicah, pri katerih je delal Filip, je šlo kaj narobe. Eno so naredili do polovice, potem je prišla *rau* in so morali to delo za nekaj časa opustiti. Dokončali so jo kasneje, a je med kurjenjem puščala in so jo morali mašiti ter prevezati z verigo. Je pa bilo tisto *japno* bolj mastno kot danes, kot *putərčk*. Bilo je boljše kot cement.

Filip je povedal še marsikaj zanimivega, a sem to glede na vsebino uvrstil v druga poglavja te knjige.

Kamnosek Leopold Makovec V betejgi

Leopold Makovec se je rodil 15. novembra 1878 v družini Antona Makovca in Jožefe z dekliškim priimkom Črnigoj v Stomažu 84. Leta 1908 se je pri tridesetih letih na hišni številki 7 poročil s sovaščanko Olgo Bratina iz Stomaža 89 in se priženil na njen dom, ki ima danes številko 27. Ob poroki je bil v matični knjigi vpisan kot kmet, ob rojstvu hčere Ide proti koncu istega leta pa kot kamnosek. Med prvo svetovno vojno je 10. marca 1916 padel na Oslavju na soški fronti.[946]

[946] ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1830–1882, družinska knjiga Stomaž 19. stoletje; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in poročna knjiga Stomaž 1883–2001.

Kamnosek Ivan Makovec - Strinin

Ivan Makovec se je rodil 27. junija 1879 v družini Franca Makovca[947] in Ivane z dekliškim priimkom Bajec iz Skrilj pri Strinnih v Stomažu 46 ter se leta 1913 na hišni številki 8 poročil z Rozalijo Volk iz Stomaža 16. Umrl je v visoki starosti 27. julija 1970 na današnji hišni številki Stomaž 18.[948]

Ivanov sin Stano, rojen leta 1931, je o njem pripovedoval, da je bil redkih besed in je govoril počasi, a so ga ljudje *šacali* in cenili njegovo besedo. »Vse svetnike je vedel, vse lune, grozno *brihten* je bil.«

Ko je bil še *lejdih* – to je bilo še pred prvo svetovno vojno –, je šel za tri leta v Ameriko.[949] Tam je delal v železarni – pri živem železu. Za kamnoseka se je učil na Krasu in pri Mihi Fučki v domači vasi. On je samo *štancal* in *ril kamen*: v Kənuəbli, nad Cesto, pri Črnatu. Za cerkev in šolo *so rili* Na Pejcah, na njihovem svetu, za prvo pa tudi na Zmalnovem pri Stomažih. Zanjo je tudi klesal *vajngerje*.[950] Za svojo hišo je naredil *vajngerje* in *skale* za tlak, ki so jih kasneje preložili pred hišo. Na portal Kolonarjevih pri Bratinih je kmalu po *prvi vojski* vklesal začetni črki imena in priimka gospodarja I. Č.,[951] za *lon* pa je dobil krompir. Za oslarsko zadrugo v Stomažu je delal bruse, a se ni zaposlil v njej. Zmerom je imel delo in maral je svoje delo in svoj poklic. Ob nedeljah se je ob kozarcu vina rad menil o tem, kar je naredil.

Največ je delal za zidarska podjetnika brata Dolfeta in Albina Bratino, še po *drugi vojski*. Z njima je celo poletje in dokler ni *zamelo*, delal ceste po Vojskem, Lokvah, Nanosu, na Prestranku.[952] Pod Italijo je delal tudi pri mostu na cesti iz Lokavca na Predmejo.

Pri delu na cestah so delavci stanovali v barakah, pri ljudeh, po hišah, po *štalah*. S sabo so imeli tudi kuharja. Oče je zaslužil več kot drugi delavci. Pozimi zaradi snega v tistih krajih ni bilo dela, zato je takrat doma *delal kmetijo* in hodil k drugim v *žərnado*, od jutra do večera. Delal je tudi zidove oziroma škarpe v *nogradih*. Za to delo so mu dali jesti in še nekaj plačali.

K Stanotovi pripovedi je njegov sin Drago dodal, da je *nono* Ivan kopal in obdeloval kamen v kamnolomu Pod Goro v Vrtovinu ter obnovil nekaj hiš v vasi.[953]

Ivan in žena Rozalija. Fotografijo hrani Drago Makovec pri Strinnih v Stomažu.

[947] Franc je bil sin Franca Makovca in Frančiške, rojene Vovk, poročen z Ivano Bajec iz Skrilj.
[948] ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1830–1882; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001.
[949] V Ameriko oziroma Združene države Amerike je odpotoval iz Trsta z ladjo Francesca, prijavljen kot delavec, in prispel na Ellis Island v New Yorku 23. februarja 1907, namenjen pa je bil k prijatelju Vincenciju Rustji v Chicagu. *Family Search*, New York, Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892–1925, https://www.familysearch.org/en/search/collection/1368704#_=_. Za ta podatek in druge informacije o potovanjih naših rojakov v Združene države Amerike in v Argentino se zahvaljujem rodoslovcu Robertu Fondi iz Ljubljane.
[950] Najbrž je imel pripovedovalec v mislih cerkveni zvonik, ki so ga zidali v letih 1898–1899, kajti ko so leta 1884 v Stomažu zidali cerkev, je imel Ivan komaj pet let.
[951] Takrat so se Kolonarjevi pisali Černigoj.
[952] Marijan Volk, Stomaž 22, se je spominjal, da je Makovec hodil zdoma le na sezonska dela, ker je imel precej kmetije in je tudi kmetoval. Odšel je spomladi, prišel za nekaj dni domov pa spet šel. Omenil je tudi, da je v prostem času rad igral karte.
[953] Drago Makovec, Stomaž 18 / Lokavec 129E.

Kamnolomca Andrej in Metod Žigon pri Žgončevih

Pri Žgončevih sta se s kamnom ukvarjala oče in sin, Andrej in Metod Žigon. O Drejcu Žgončevem je Alojz Lozar v Skriljah povedal, da je lomil kamen v njihovi tamkajšnji *javi* skupaj s Petrom Lukančičem z Zdešč, Metoda pa je kot kamnolomca omenil Jože Frenderajh pri Frenderajhovih na Cesti.

Andrej se je rodil 10. novembra 1888 v družini Ignacija Žigona in Frančiške z dekliškim priimkom Bratina v Stomažu 27, se leta 1922 poročil z Marijo Nevreden iz Vrtovina 31 in umrl 24. novembra 1967 v Stomažu 34. Njega je verjetno imel v mislih tudi zidar Ivan Čermelj v Ajdovščini, ko mi je omenil, da je Zgončkov iz Stomažev *ril* kamne za cerkev sv. Cirila in Metoda na Brjah, ki so jo zidali v letih 1925–1926.

Njegov sin **Metod Jožef** je ugledal luč sveta 30. marca 1933 in se oženil z Marijo Bizjak, umrl pa je 23. maja 1981 v bolnišnici v Šempetru.[954]

Kamnar Franc Bratina pri Lenčnih

Kamen je lomil in klesal tudi Franc Bratina, ki se je rodil 30. julija 1900 v družini Franca Bratine in Marije Magdalene z enakim dekliškim priimkom v Stomažu 91. Leta 1927 se je poročil z Justo Bratina iz Stomaža 26 in nazadnje živel v Stomažu 6, po domače pri Lenčnih. Umrl je 16. decembra 1979 v bolnišnici v Šempetru.[955]

Zidarski podjetniki Jagrovi pri Bratinih

Pri Jagrovih v zaselku Bratini na hišni številki Stomaž 63 so se v družini Franca Bratine in Terezije z dekliškim priimkom Bratina rodili sinovi Albin, Adolf in Miroslav ter se vsi trije odločili za zidarski poklic.

Prvorojeni **Albin**, ki se je rodil 12. januarja 1902, je leta 1941 vzel za ženo Vido Kravos iz Dobravelj 15, že 9. marca 1952 pa je na domu umrl za jetiko. Po njem je podedoval domačijo sin Ludvik, rojen leta 1942, družinsko zidarsko tradicijo pa nadaljuje leta 1971 rojeni vnuk **Sandi**.

Frančev drugi sin **Adolf**, po domače Dolfo, rojen 12. februarja 1905, se je leta 1946 poročil z Olgo Batagelj - Badgelovo iz zaselka Batagelji in se priženil na njen dom s hišno številko 71, zdaj 76. Tam je umrl 3. avgusta 1988. Zidarsko žilico je podedoval tudi njun sin **Niko**, rojen leta 1950.

O Frančevem tretjem sinu **Miroslavu** - Mirku, ki je prišel na svet 12. januarja 1910, nisem mogel najti ničesar drugega razen rojstnega datuma.[956]

Zidarski podjetnik Adolf Bratina

[954] ŽA Stomaž, družinska knjiga 19. stoletje; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.
[955] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[956] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943 in poročne knjige Sveti Križ 1835–1942.

Albinov sin Ludvik Bratina je povedal, da je bil oče zasebnik, ki je imel skupno obrt z bratom Adolfom in je prevzemal gradbena dela. Skupaj z njima je delal tudi tretji brat Mirko, glavni pa je bil oče. Imeli so trideset do štirideset delavcev. V glavnem so delali kot kooperanti italijanskih podjetij pri gradnji gozdnih cest na Idrijskem, na Vipavskem pa so gradili cesto na Planino.[957] Adolf, po domače Dolfo, ki je bil zelo pobožen, je povsod, kjer so zgradili cesto, postavil kapelico ali znamenje v zahvalo za srečno opravljeno delo. Napravil je tudi s *skalami* krito kapelico pod Nadliški, kapelico pri Bratinih pa je dal narediti oče. Tudi oni so imeli eno *baulo* dokumentov o gradbenih delih, ki jih je vodil oče, a se niso ohranili.

Zidarski podjetnik Albin Bratina

Zidar Ciril Bratina

Ciril Bratina se je rodil v družini Franca Bratine in Magdalene z enakim dekliškim priimkom 28. marca 1902 v Stomažu 91. Med delom pri gradnji nove cerkve v Lokavcu je spoznal domačinko Kristino Kočevar in se leta 1935 priženil na njen dom pri Brgincovih oziroma Krstininih na Palkovšu, Lokavec 130. Tam je umrl 24. oktobra 1978.[958]

Zidar Alojz Bratina Na kržišu

Alojz Bratina je bil sin Janeza Bratine in Jožefe z dekliškim priimkom Lozar iz Vrtovina, ki se je rodil 5. maja 1905 v Stomažu 88 in se leta 1939 poročil z Vrtovinko Albino Rebek. Umrl je 5. julija 1988 pri Kržiških na hišni številki 77.[959] Da je bil zidar, mi je leta 2002 povedala petindevetdesetletna Ljudmila Lozar pri Kolonarjevih v Stomažu 83.

Kmet in cestar Anton Batagelj - Gaberken pri Bratinih

Anton Batagelj se je rodil 18. oktobra 1912 v družini Janeza Batagelja in Kamenjke Cecilije Vodopivec pri Gaberknih (*Gəbərkni*) v zaselku Bratini na hišni številki Stomaž 62, zdaj 85. Tudi on je pod delovodjo Albinom Bratino na Postojnskem gradil ceste, zidal škarpe in tudi *streljal*, se pravi miniral. Tam je delalo petinštirideset do oseminštirideset cestnih delavcev. Stanovali so v barakah, spali pa na *pungradih*, postlanih s smrečjem, čez pa so vrgli kakšno rjuho. Smrečje je bilo zdravo in je lepo dišalo, dokler se ni *ukurilo* in se začelo osipati.

V letih 1936–1939 je delal ceste za gozdno firmo »ŠRAPCA«.[960] Te so bile pomembne za vojaške potrebe. Tam so bili bolje plačani, ker so bili na tržaškem območju, medtem ko so tod spadali

[957] Anton Batagelj, Stomaž 85, ki je sodeloval pri gradnji cest pod delovodjo Albinom Bratino, je k temu pripomnil, da so delali ceste in obcestne škarpe tudi na Postojnskem.
[958] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna knjiga Stomaž 1883–2001; podatki domoznancev Borisa Blažka in Uroša Kovača.
[959] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943.
[960] To je najverjetneje popačena izgovarjava italijanskega kratičnega imena podjetja SCLABSA. Več o tem podjetju glej v opombi št. 1426 na strani 421.

pod Gorico. Delali so po dvanajst ur na dan. Ker so bili daleč od doma, so delali tudi ob sobotah in ob nedeljah dopoldne. Če je padal dež in niso mogli delati, so jim plačali šestdesetodstotne deževne ure.

Imeli so kuharja, ki jim je kuhal pod nastreškom pred barako. Dobivali so močno hrano, posebno tisti delavci, ki so opravljali težka dela: zjutraj kruh in *bejlu kəfje*, pri drugih obrokih polento, zabelo, mleko, mineštre, fižol, pašto, včasih goveje meso. Za pijačo so imeli vodo, ob koncu sezone pa so jim dali pol litra vina. Zajtrkovali so zgodaj zutraj, ob sedmih so začeli delati, opoldne je bilo kosilo in ena ura prosto, nato pa so delo nadaljevali do šestih popoldne, ko so imeli večerjo. Delali so samo sezonsko, šest do osem mesecev, potem so prišli domov in *delali kmetijo*: trte, kolce, drva.

Skrilje

»V Skriljah jih je bilo skraja sam zidar, sam kamnosek. Kadar so dobili kamen, so že vedeli: ta bo za baše, ta bo za štejnge, za uakna. Tam je bilo z bato in špicami noč in dan: tinkl tinkl.«

Filip Batagelj - Lipe Badgelov iz Stomaža

Kamnoseki Čermelji pri Buhcu v Skriljah

Prvi znani kamnosek iz Skrilj je **Jožef Čermelj**, ki se omenja pri delih za Marijino cerkev v Logu pri Vipavi leta 1863, ko je tam opravil petnajst dnin in pol, plačanih po goldinar. V matičnih knjigah najdemo, da je bil ta Jožef najverjetneje sin Antona Čermelja in Uršule z dekliškim priimkom Valič, ki se je rodil 19. februarja 1825 na Kislem Hribu v Skriljah 57 in se leta 1856 poročil s Katarino Stanič s Ceste 20; umrl je 12. decembra 1882 v Skriljah 14, zdaj 13, po domače pri Buhcu. Bil je kmet in kamnosek. Kamnoseškega poklica so se naučili in poprijeli tudi kar trije njegovi sinovi: Jožef, Gregor in Avguštin.

Prvi sin **Jožef**, ki je ostal na domu, se je rodil 22. marca 1857 in leta 1881 sklenil zakon z Marijo Batagelj iz Kamenj, umrl pa je kot vdovec 15. novembra 1934. Njegova hči Viktorija, rojena leta 1882, se je leta 1905 omožila s kamnosekom Lovrencem Bizjakom iz Potoč, sin **Ciril**, ki se je rodil 22. decembra 1896, pa je postal »poklicni štancar«.[961] Leta 1931 se je oženil s Frančiško Tomažič - Matičkovo iz Sanabora 19 in se od sveta poslovil leta 1966 v Skriljah 13.[962]

Gregor se je rodil 4. marca 1865 in se leta 1890 v Trstu poročil z Rozo Lenardič iz Števerjana. Sodeč po krajih, kjer so se rodili njuni otroci, je družina krajši čas živela v Trstu in na Cesti, nato pa na Kislem Hribu v Skriljah 16, v hiši, ki so ji verjetno rekli pri Buhcovem Tonetu. Gregor je umrl 2. januarja 1914 v bolnišnici v Trstu.

Avguštin, ki je na svet prišel 12. avgusta 1870, se na Vipavskem omenja v arhivskih zapisih o zidanju zvonika ter zdaljšanju in obzidanju cerkve sv. Katarine pri Kodretih v Gornji Branici v letih 1894–1898, ko sta tam mojstrovala Miha Blažko in njegov sin Franc. Na nekem računu piše, da so leta 1898 Avguštinu Čermelju plačali 23 goldinarjev za izdelavo stopnic.

[961] Povedal Branko Vrčon, Dobravlje 83.

[962] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1796–1829 in 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga Cesta 1882; ŽA Col, poročna knjiga 1930–1942; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942 ter rojstnih knjig Sveti Križ 1835–1942 in Števerjan 1835–1920.

V matičnih knjigah dalje zvemo, da se je v letu 1895, ko je bival v Trnju na Pivki, poročil z mladoletno Trnjanko Marijo Šabec, a mu je ta že naslednje leto umrla za jetiko.[963] V Trnje je šel za zaslužkom, ker so tam potrebovali kamnoseke pri gradnji nove cerkve. Poklicna pot in nemiren značaj sta nato Avguština vodila v Podpeč na obrobju Ljubljanskega barja, kjer je v tistem času obratovalo več kamnolomov; tja so si prihajali služit vsakdanji kruh mnogi primorski ter celo italijanski kamnoseki in kamnolomci. V Podpeči je spoznal Marjano, hčer priseljenega **italijanskega kamnoseka Giovannija Comollija**, ki je z družino živel v hiši številka 16 – po njem je dobila ime pri Žovanitu.[964] Šele potem, ko mu je Marjana rodila nezakonsko hčer Ivano, se je leta 1897 poročil z njo.[965] A niti tam ni imel obstanka: iz Podpeči je hodil na delo v Bosno, leta 1897 pa sta oba z ženo šla v Ameriko.[966] O ženi se ve, da se je iz Amerike vrnila domov in umrla 5. novembra 1918.

V njenem zakonu z Avguštinom so se rodile tri hčere in en sin, ki je umrl še kot otrok. Pred leti je na Jezeru 25, zraven Podpeči, še živela Francka, poročena Žitnik, ki je bila hči Čermeljeve hčere Ivane in so ji po maminem dedu Giovanniju Comolliju rekli Žovanitova Francka. Leta 1998, ko sem jo obiskal, je o maminem očetu Čermelju povedala, da je po Comolliju dobil veliko bogastvo – menda je bil njegov tudi glavni kamnolom v Podpeči –, a je bil ženskar in zapravljivec ter je to bogastvo veselo zapravljal. Odhajal je proč, se vračal, da je kaj odprodal, pa spet šel. Tako je zapravil tudi hišo Podpeč 16 in še nizko hišo zraven nje. Okrog leta 1922 je menda zapravil vse svoje premoženje.[967]

Pogled na danes opuščeni kamnolom v Podpeči pri Ljubljani, pred njim Žovanitova hiša. Iz zbirke Blaža Grebenca iz Podpeči

[963] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901; ŽA Slavina, poročna knjiga 1875–1904; ŽA Trnje / ŽA Zagorje, mrliška knjiga Trnje 1831–1896.

[964] Giovanni Comolli, sin Francesca, se je rodil 23. januarja 1823, se leta 1858 poročil s Heleno Šuštaršič iz Podpeči 5, po domače pri Mihatu, in umrl 20. julija 1885. ŽA Preserje, družinska knjiga 1887–1900. Kot je povedal Alojz Suhadolnik, Podpeč 50, se je pri Žovanitu reklo tam, kjer je bil potem sedež firme Mineral.

[965] NŠAL, ŽA Preserje, kopije poročne knjige 1835–1910.

[966] ŽA Preserje, družinski knjigi 1887–1900 in 1900–1930.

[967] O Avguštinu Čermelju glej v Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 146, 158–159.

Kamnolomec in kamnosek Andrej Rustja iz Skrilj in njegova dela

Andrej Rustja se je rodil 20. novembra 1834 kot drugi sin v družini kmeta Jožefa Rustje in Marije z dekliškim priimkom Kandus na hišni številki Skrilje 2[968] ter tja 23. februarja 1859 kot nevesto pripeljal Frančiško Cigoj iz zaselka Furlani na Brjah.[969] V tej hiši mu je v letih 1860–1873 rodila devet otrok, med njimi sinove Alojza (1864–1902), Martina (1866–1899) in Janeza (1871). Potem so se najbrž preselili na hišno številko 82, od tam na hišno številko 6, kasneje pa na številko 74 na Cesti, ki je verjetno prav po Andrejevem poklicu dobila ime Štrancarjeva hiša.[970] Ko mu je leta 1901 žena umrla za jetiko, se je naslednje leto v drugo poročil z vdovo Alojzijo Zajec, rojeno Pavlič, s Ceste 89, kjer se reče po domače pri Bezletovih, in se priženil k njej.[971] V *Ročnih kažipotih* za obdobje med letoma 1895 in 1907 je naveden kot obrtnik oziroma klesar v županstvu Sv. Križ, kamor je spadalo tudi naselje Cesta. Umrl je 31. marca 1911 v Skriljah 42.[972]

V cerkvenih virih se kot »Rušt iz Skrilj« prvič omenja v pismu vipavskega dekana Jurija Grabrijana z dne 10. oktobra 1865, naslovljenem na takratnega kurata Matijo Erjavca v Podkraju, kjer so v juliju tistega leta sklenili pogodbo z italijanskimi zidarskimi družabniki Antoniem Venchiaruttijem, Domenicom del Rossom, Pietrom del Fabrom in Giovannijem Batto Biasonijem za temeljito prezidavo cerkve sv. Marjete. V njem dekan povzema priloženi ponudbi za prevzem kamnarskih oziroma kamnoseških del za podkrajsko cerkev, ki ju je pridobil od Andreja Rustje in Matije Tomažiča iz Vipavskega trga, pri čemer je prvi predlagal, da bi vse (se pravi portale, velike stopnice v cerkvi, stopnice na pevski kor in na prižnico ter stebre pod korom) izdelal iz rdečkastega kamna s Kovka, samo »seliš« oziroma tlak bi bil iz skriljskega kamna. Na podlagi primerjave cen obeh ponudnikov ugotavlja, da so, čeprav je Rustja svojo prvotno ponudbo že nekoliko znižal, Tomažičeve cene nižje, le njegova cena za tlak iz enako velikih *kvadrel* je višja, je pa tak tlak tudi bolj prikladen od tlaka iz neenakih pravokotnih plošč črnikastega kamna iz Skrilj. Presojo in izbiro je prepustil Erjavcu.[973] V zgolj delno ohranjenem podkrajskem župnijskem arhivu ni podatka, kateri ponudnik je bil izbran, sodeč po zdaj precej prenovljeni cerkvi, v kateri so od omenjenih kamnoseških izdelkov ostali samo portal in slopa iz sivkastega apnenca, ki nosita kor, pa ta dela niso bila oddana Andreju Rustji.[974]

O njegovih uresničenih kamnarskih in kamnoseških delih pa najdemo precej podatkov v arhivskih virih o gradnji velikega zvonika Marijine cerkve v Logu pri Vipavi in dozidavi župnijske cerkve v Črničah.

Pri cerkvi v Logu se leta 1868 kot glavni dobavitelj gradbenega kamna omenja kamnolomec Rustja, v letu 1869 pa kamnolomec Andrej Rustja, ki je dobavil za 228 goldinarjev gradbenega kamna, po 7 goldinarjev za kubično klaftro. V naslednjem letu je dobavil gradbeni kamen in kamnite stopnice **Johan Rustja**. Leta 1871 je gradbeni kamen, kamnite stopnice in plošče dalje dobavljal Rustja – verjetno spet Andrej –, v naslednjem letu, ko prvič zasledimo namig, da bi utegnil biti doma iz Skrilj, pa je bil

[968] Ta hiša je bila zraven dvorca Favettijev, ki je imel takrat hišno številko 1. Njene današnje hišne številke mi ni uspelo ugotoviti, je pa vprašanje, ali ta hiša sploh še obstaja.

[969] Pri poroki je bilo bivališče neveste vpisano kot »Forlani parochiae Reifenberg 106«. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Rihemberk 1835–1941.

[970] Nekdanja hišna številka Cesta 74 ima danes številko 17 in novo hišno ime Na olivšu. RUSTJA, *Naselje Cejsta – Cesta*, str. 41.

[971] RUSTJA, *Naselje Cejsta – Cesta*, str. 41, 63.

[972] V družinski knjigi Kamnje 1893–1955 najdemo podatek, da je bila v tej hiši ubožnica, njegovega imena pa ni na tem naslovu.

[973] ŽA Podkraj / ŽA Col, spisi župnije Podkraj, rumena mapa.

[974] V prid tej domnevi lahko navedemo tudi, da je nekdanji vrhpoljski župnik Bogdan Berce, Vrhpolje 30, ki je bil velik ljubitelj kamnoseških izdelkov, dal leta 1992 dvoriščno potko k *farovžu* tlakovati z odrabljenimi apnenčevimi ploščami iz podkrajske cerkve, o katerih je menil, da so bile najbrž narejene v Vrhpolju, glede na vrsto kamna pa bi lahko bile tudi iz Vipave.

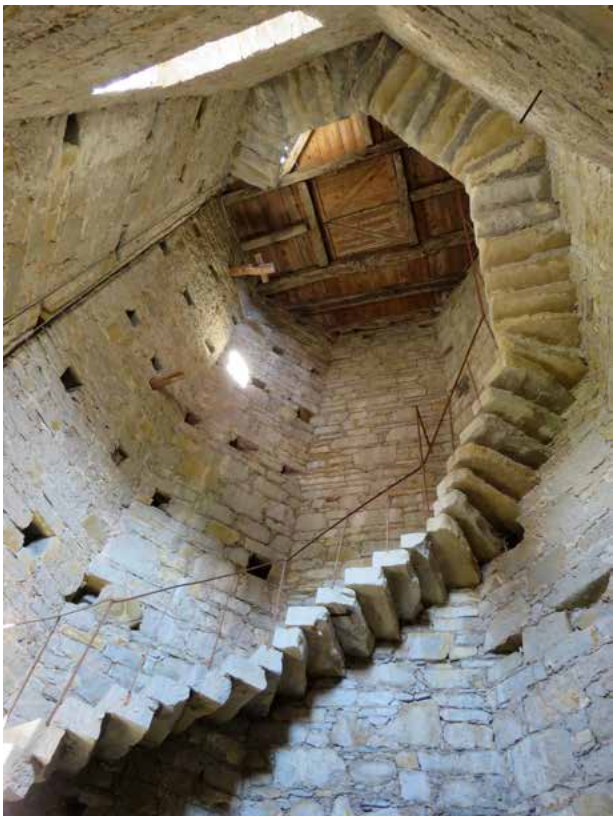

Levo stopnice v zvoniku v Logu, desno slop z masivno bašo v cerkvi sv. Vida v Črničah, dela kamnoseka Andreja Rustje iz Skrilj

kot dobavitelj stopnic za zvonik spet izrecno zapisan Andrej Rustja. Stopnice za zvonik je dalje klesal in dobavljal še v letu 1873.[975]

Iz vpisov v blagajniški dnevnik župnijske **cerkve sv. Vida v Črničah** je videti, da je Andrej Rustja največ kamnoseških del zanjo opravil v drugi polovici leta 1882. Takrat je sklesal »kamnite faše krog cerkve«, dalje tri okenske okvirje za cerkveno pročelje, 65 metrov »grandalov« za 60 goldinarjev, osem »baš« ali »bašamentov« za slope v cerkvi po 10 goldinarjev in šest »baš« za pilastre na cerkvenih fasadah po 8 goldinarjev. V začetku leta 1883 se je pogodil za izdelavo osemindvajsetih stopnic, ki vodijo iz cerkvene ladje na pevski kor, po 1 goldinar in 5 krajcarjev za vsako, vendar se zdi, da je večji del tega naročila prepustil kamnoseku Francu Černigoju, čigar ime je navedeno v zvezi s plačilom za dvaindvajset stopnic proti koncu tega leta, preostalih šest stopnic pa so v naslednjem letu plačali Andreju Rustji. Zadnjič je bil v blagajniški dnevnik vpisan 1. marca 1885, ko se je za 60 goldinarjev pogodil za izdelavo kamnitega tlaka in stopnic pred cerkvijo.[976] Sodeč po sivem peščenjaku, iz katerega so sklesane, jih je tudi naredil.[977]

---

[975] Do vhoda v zvonik, ki je v notranjosti cerkve približno na višini cerkvenega podstrešja, vodijo polžaste profilirane stopnice iz sivega peščenjaka, iz prvega nadstropja zvonika pa se do zvonišča vzpenja triinšestdeset konzolnih stopnic iz enakega kamna, zavarovanih s preprosto železno ograjo. To so grobo špičene kladne stopnice, le predzadnji dve sta fino obdelani in profilirani. V kotih zvonika sta po dve kónični stopnici, skupaj jih je osemnajst. Mere stopnic so: 18–21 cm × 80 cm × 26 cm.

[976] ŽA Črniče, *Journal der Pfarrkirche St. Veit zu Cerniza 1875–1885*.

[977] Na stari fotografiji cerkve, ki je shranjena v župnijskem arhivu, je videti, da so bili pred cerkvenim pročeljem tri dolge stopnice in pločnik, zdaj pa je zaradi zvišanja ravnine cestišča videti samo še gornjo stopnico s pločnikom. Glej fotografijo črniške cerkve na strani 166.

Kapelica Pri svetlem križu v Zadlogu; desno kamniti podstavek križa z napisom in okrajšanim podpisom kamnoseka Andreja Rustje

Andreju Rustji lahko z veliko verjetnostjo pripišem tudi kamnoseške člene **kapelice Pri svetlem križu Na vrh klanca v Zadlogu** pri Črnem Vrhu. Ta kapelica s plitvo nišo ima nenavadno oblikovan portal iz sivega apnenca, ki ga sestavljajo stranska stebra s preprostima bazama in kapiteloma ter trikotno sklenjen lok, v niši pa je pozlačeno kovinsko razpelo na kamnitem podstavku s profiliranim zaključkom. Na zglajenem licu podstavka, ki je sklesan iz sivega flišnega peščenjaka, beremo napis: GOSPOD, / BODI MENI GREŠNIKU / MILOSTLJIV! / 1880.

Spodaj sta podpisana takratni črnovrški kaplan Janez Kuralt (1853–1918) in lastnik kapelice Andrej Rupnik z bližnje domačije pri Ivanšku, Zadlog 2.[978] Prav pri tleh je na podstavku vklesan še zagoneten podpis v dveh vrsticah: A. R. K. / RUŠTJE. M, ki ga je po mojem mnenju treba brati takole: A(NDREJ) R(USTJA) K(AMNOSEK). / RUŠTJE, M(OJSTER). Prvi del je edini znani podpis tega kamnoseka, drugi del pa bi utegnil biti podpis zidarskega mojstra z enakim priimkom, ki je kapelico sezidal.[979]

Štancarji Tinčkovi na Kislem Hribu

Še ena stara skriljska *štancarska* rodovina so bili Tinčkovi Na Hribu na Kislem Hribu.[980] Prvi znani *štancar* v tej rodovini, po katerem je dobila hišno ime, je bil **Valentin Čermelj**. S še nekaterimi kamnarji izpod Čavna se omenja pri Marijini cerkvi v Logu, za katero so pripravljali gradbeno kamenje v štirih delovnih tednih od 19. oktobra do 15. novembra 1863. Pri tem delu je opravil sedemnajst dnin in četrt, ki so bile plačane po 85 krajcarjev.[981]

[978] Andrej Rupnik se je rodil 26. oktobra 1821 pri Majenku v Zadlogu 26 in prišel k Ivanšku za zeta; umrl je 12. septembra 1894. Po pripovedovanju duhovnika Franca Rupnika, rojenega pri Štefkovih v Zadlogu 41, je bil tudi velik cerkveni dobrotnik, ki je za cerkev v Črnem Vrhu kupil nov tabernakelj in monštranco.

[979] O Andreju Rustji glej tudi Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 147–148, 155–157.

[980] To ime so pisali tudi kot Kieslov ali Kislov Hrib.

[981] Glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 146, 155.

Valentin se je rodil 9. februarja 1839 v družini Jožefa Čermelja in Marije z dekliškim priimkom Batagelj pri Blažkovih v Malnu, Kamnje 41; ko se je leta 1868 oženil s Katarino Bratina iz Stomaža 2, pa sta se naselila na številki 67 / 13 v Skriljah.[982] Tam so v letih 1869–1874 prišli na svet trije njuni sinovi Jožef, Franc in Maks, ki so nadaljevali z očetovim poklicem.

Leta 1882 je Valentinu ženo vzela jetika in dve leti kasneje se je v drugo poročil z Marijo Rustja iz Stomaža 43 / 73, a je že čez nekaj mesecev umrla za kapjo. Zato je leta 1886 stopil pred oltar še v tretje, tokrat z Marjeto Lah s Ceste 24, in se priženil k njej.[983] Umrl je kot trikratni vdovec 22. septembra 1911 na Cesti 92 zaradi vnetja črevesja. Ob prvi poroki je bil v poročni knjigi še označen kot kmet, v mrliški knjigi pa kot kamnosek.

Njegov prvorojeni sin **Jožef**, ki je ugledal luč sveta 3. marca 1869, se je leta 1902, pri dvaintridesetih letih, poročil s Frančiško Valič s Kislega Hriba in se s Ceste priženil na njen dom s hišno številko Skrilje 6. Umrl je 16. decembra 1916 na takratni številki Skrilje 105.

Drugi sin **Franc**, ki se je rodil 1. septembra 1871, se je leta 1896 v Pulju oženil s Kristino Kumar (Kumer) iz Plač 48. Nekaj časa je z družino živel v Plačah, v začetku 20. stoletja jih najdemo na hišnih številkah Skrilje 68 in 62, od leta 1906 pa na Kislem Hribu, Skrilje 6. Tam se je Franc poslovil od sveta kot vdovec 2. maja 1918.

Tretji sin **Maks**, ki se je rodil 18. februarja 1874, se v družinski knjigi omenja še na hišni številki Skrilje 13, potem pa se je odselil v Trst.

O kamnosekih Tinčkovih mi je Na Hribu na Kislem Hribu pripovedovala Frančeva hči Marija Silič, po domače Marička Tinčkova, rojena leta 1899, ko je imela že enaindevetdeset let, a je bila še čilega uma.

Njen *tata* Franc Čermelj ter njegova brata Jožef in Maks so se izučili za *štancarje* pri svojem očetu Valentinu. Jožef je ostal v Skriljah, najmlajši brat Maks pa je šel v Trst.[984] *Tata* je delal na svojo roko kot obrtnik in prevzemal dela, Jožef pa je delal z njim. Imeli so po pet do šest delavcev kamnosekov. Pri hiši so imeli škatlo, polno njihovih delovnih knjižic. Ti delavci so bili kamnoseki iz Skrilj in bližnjih vasi, iz Kamenj, verjetno tudi iz Stomažev. Eden izmed njih je bil Janez Batagelj - Guznik iz Bajčev.

Delali so vse leto. Na delo so hodili že navsezgodaj. Pozimi je bilo veliko trpljenje: *tata* je imel od mraza razpokane roke. »Je kri špricala včasih.« Vsak večer si jih je mazal z glicerinom ali lojem.[985] Od dela z macolo pa so mu tudi otekale.

Za kamnolomsko in kamnoseško delo so imeli dosti priprav in orodja. V *javi* je *tata* imel *vinč*, s katerim so vlekli kamne iz nje. *Vinč* je imel ročici na dveh straneh, da sta ga na roke vrtela dva moža, notri pa *valjar*, na katerega se je navijal *drat*. Po *tatovem* naročilu ga je med prvo svetovno vojno prodala. Pri hiši pa so imeli: železne *zaguzde* in *pljehe* za klat kamen, tri *štange* različnih velikosti, kladivo na dolgem roču z glavo na oba kraja, *bate* z eno redjo zob in kvadrataste *bate* z zobmi na oba kraja, špice, *škərpjele*, *škvaro*, *levjel* na vodo in leseno mero – *klaftro* za *vajngerje*, približno dva metra dolgo gladko letev.

---

[982] Na tej hišni številki je prej živel Jožef Rustja (1815–1874) z družino, potem so se odselili v Predgriže pri Črnem Vrhu nad Idrijo.

[983] Rudi Rustja o tej družini v rodoslovni predstavitvi vasi Cesta piše, da so se vsi trije Valentinovi sinovi kasneje odpravili iskat delo v Istro oziroma na Reko in v Pulj. RUSTJA, *Naselje Cejsta – Cesta*, str. 68.

[984] O stricu Maksu v Trstu je Marija vedela povedati, da je po prvi svetovni vojni šel v Turčijo delat obzidje iz klesanega kamna za vojaško pokopališče. Tja se je peljal s parnikom. – Nedvomno je šel na na polotok Galipoli v Turčiji, kjer je več vojaških pokopališč in spomenikov, ki oznamujejo krvavo bitko za Galipoli v letih 1915–1916, v kateri so zavezniške sile neuspešno poskušale prisiliti takratno Otomansko cesarstvo, da bi izstopilo iz vojne. V tej bitki je padlo veliko število vojakov iz Francije, Velike Britanije, Avstralije in Nove Zelandije.

[985] Če so se kamnoseki ali kamnolomci pri delu ranili, so si odrgnine ali ureznine pozdravili tako, da so *kremenc* iz belih žil v kamnu zdrobili v prah in ga usuli na poškodbo. Ta prah jo namreč hitro zasuši. Povedal Ivan Besednjak, Brje 38, ki je to slišal od kamnosekov Franca Možine iz Skrilj in Jožeta Grgiča iz Brij pri Komnu.

Tata je nekaj časa delal v Nabrežini,[986] Zagrebu in najbrž tudi Bosni. Med prvo svetovno vojno je bil »delavski vojak«, ni bil na fronti. Blizu doma je lomil kamen v Furlanovci[987] in v Pešavah pri Bajčih. Ona mu je tja nosila kosilo. Iz kamna v Pešavah so delali *vajngerje* za vrata, stopnice in drugo obdelano kamenje za vinarsko zadrugo v Dobravljah. Za njihovo hišo je *tata* naredil *vajngerje* za vrata, v veži pa je naredil in položil *skrle*. V hiši je napravil tudi novo visoko ognjišče z leseno obrobo.

S kamnoseškim delom je *tata* kar dobro zaslužil. Precej denarja so dobili, kadar so delali kakšno državno delo, na primer *konfine* za ceste, najbrž tudi kilometrske kamne.

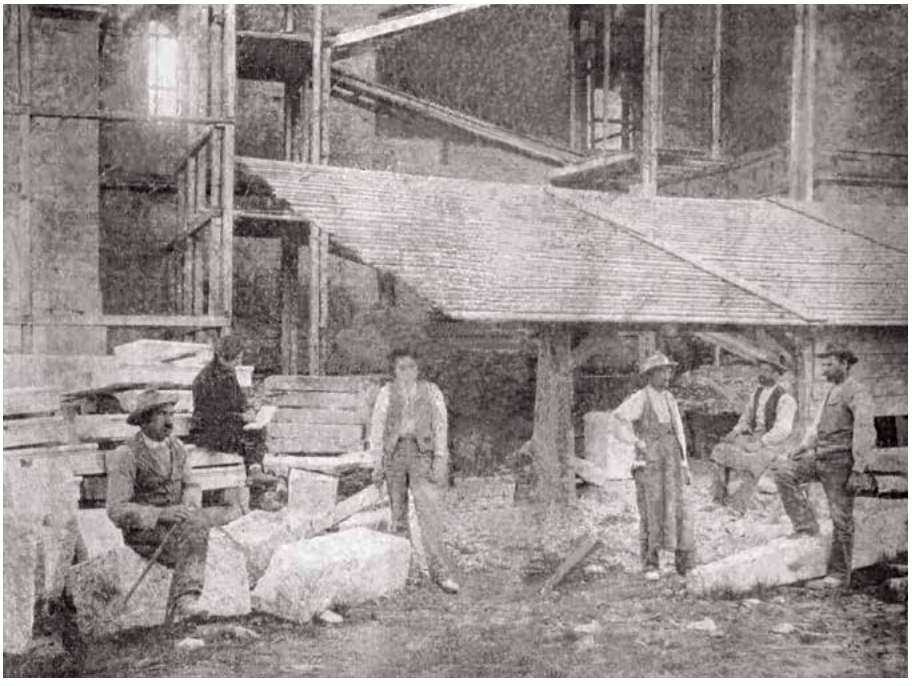

Skrajno desno stoji Franc Čermelj, zraven njega sedi njegov bradati brat Jožef. Drugi so verjetno Jožefovi delavci, med njimi tudi kdo iz Stomaževa. Posneto v Nabrežini pred prvo svetovno vojno.

Tata je bil resnega značaja. Včasih je šel zvečer v gostilno na Cesti. Ljudje so ga *obrajtali*, spoštovali. Ko je umrl, mu je mizar napravil krsto zastonj.

Frančeva snaha Iva Čermelj v Ljubljani,[988] ki tasta ni poznala, je kot spomin nanj hranila iz belega marmorja sklesano in zlato obrezano mašno knjižico, ki je imela na prednji strani v zlatem okvirju vrezan napis z njegovima začetnicama in letnico 1891, na hrbtni strani pa križec. Njene mere so bile: 8,3 cm × 5,7 cm × 2 cm. Franc jo je izdelal, še preden je dopolnil dvajset let. Iva je tudi povedala, da je iz črnega kamna sklesal glavo sfinge, visoko približno deset centimetrov, a se je ta kipec izgubil.

Vida Črnigoj pri Polkovih v Skriljah 6, hči Frančevega brata Jožefa, je pripomnila, da je Franc naredil tudi jajce iz pisanega marmorja, »a je dobilo noge«. O svojem *tatu* je povedala, da je tudi on hodil delat v Zagreb in Bosno. Klesal je *vajngerje*, stopnice, *mortale za kofje tolčt* in koritca za kokoši. Za ročno prevažanje kamna si je napravil *taramato* s trdim kolesom, podobno *traglam*. Kamen *so rili* kjer si bodi, največ nad vasjo, kjer so bili *prufti* v Pešavah, Borštu, Furlanovci, pri Bajčih. Kadar je *tata* delal v *pruftu*, mu je tja nosila jesti. Tudi ona se je spominjala, kako so jim pri tem težavnem delu od mraza roke pokale do krvi, od kamna pa so tudi zbolevali na pljučih.

[986] Marija mi je med drugim omenila, da je bila nekaj časa v Aleksandriji v Egiptu in tam spoznala agenta Grudna iz Nabrežine, ki je sprejemal pošiljke kamna iz Nabrežine.
[987] Lastnica tiste parcele je bila njihova soseda.
[988] Iva Čermelj, Vrhovci, cesta XVI 3, Ljubljana.

Kamnar Johan Rustja iz Skrilj

Omenjeni kamnar Johan Rustja, ki je leta 1870 za cerkev v Logu pripravljal gradbeno kamenje in stopnice, je bil najverjetneje Janez Rustja, ki se je rodil 26. septembra 1841 staršem Jožefu Rustji in Mariji z dekliškim priimkom Kravos, po domače Šturmovima v Skriljah 39, se leta 1870 poročil s Terezijo Kalin iz Plač in umrl 22. avgusta 1920 na domu z novo številko 44. V poročni knjigi je bil zapisan kot kmet, ob smrti pa njegov poklic ni bil naveden.[989]

Zidarski mojstri Valiči - Katrni

Prvi znani zidar v rodovini Katrnih je bil **Jožef Valič**, ki se je rodil 13. aprila 1850 staršem Jožefu Valiču in Marjani z dekliškim priimkom Komar v Skriljah 17. Leta 1879 se je oženil z Antonijo Marc iz bližnjih Dobravelj 17 in umrl 6. junija 1911 za pljučno tuberkulozo na takratni številki 29. V zakonu z Antonijo sta se mu na isti številki rodila dva sinova, ki sta se prav tako ukvarjala z gradbeno dejavnostjo.[990]

Anton, ki je prišel na svet 12. januarja 1882, se je pri očetu izučil za zidarja, potem pa se je šolal na obrtni šoli v Ljubljani in leta 1913 postal zidarski mojster,[991] v Skriljah pa je veljal kar za gradbenega inženirja. Leta 1909 se je poročil s šiviljo Albino Rustja iz Skrilj 27 in z družino živel pri Valičih na hišni številki 110. Po pripovedovanju sina Milana je do prve svetovne vojne zidal cerkve in šole. Leta 1924 se je z družino odselil na Postojnsko, kjer je bilo več dela za zidarje. Ker je bil invalid iz prve svetovne vojne in zato šibkega zdravja, je umrl še dokaj mlad 12. decembra 1929 v Velikem Otoku 10 in zapustil vdovo s tremi nepreskrbljenimi otroki.[992]

Mlajši brat **Alojz** se je rodil 7. junija 1884 in se prav tako izučil za zidarja ter postal zidarski mojster in podjetnik. Leta 1922 je vzel za ženo Sholastiko (*Školastika*) Jerkič - Severčno iz Dobravelj 56. Umrl je 20. maja 1966 na domu pri Katrnih, ki je imel takrat tako kot danes hišno številko 34.[993]

O Alojzu Valiču je pripovedoval njegov sin Lojze, rojen leta 1929, po poklicu kmet.[994] Ker je bil *tata* redkobeseden, je on o njem več slišal od drugih. Najprej je dokončal samo osnovno šolo, v obrtno šolo pa se je vpisal kasneje, ko je bil nekoliko starejši – verjetno v Gorici. Zidarski podjetnik je postal po *prvi vojski*. Sicer pa so se v njihovi rodbini z gradbeništvom ukvarjali že prej, že *nono* in drugi pred njim. *Nono* Jožef je na primer prevzel zidanje *farovža* v Otaležu, zidala pa sta ga *tata* Alojz in njegov brat Anton, ki je kasneje postal gradbeni inženir.

Tam, kjer je njihova hiša, so bile prej tri stare hiše, ki so imele zunanje stopnice v nadstropje. *Tata* jih je kupil in leta 1907 so jih do tal *posuli* ter sezidali to hišo. O tem priča letnica 1907 na planeti, ki jo je videti na spodnji strani *linde*. *Hram* v hiši stoji na *javi*: v njej so poševne plasti, najprej *opoka*, zadaj pa kamen. Da so napravili prostor za *hram*, so morali kamen *kresat* s špico. V *hramu* je *tata* napravil *velbe* iz *cegla* na traverzah: *cegu* je na njih vezal na plosko.

Pred *prvo vojsko* je *tata* delal stavbe na kraški železnici in tudi na Dolenjskem. Pri stavbah na kraški železnici je z Rustjo Šturmovim delal natančna, fina, boljša dela: postavljala sta *vajngerje* ipd.[995]

---

[989] Glej PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 158.

[990] Zidar Jože Velikonja, Šmarje 45, je povedal, da sta brata Lojze in Anton Valič - Katrna imela dve diplomi zidarskih mojstrov, eno za delo v mestu, drugo za delo v okolici. Če si imel samo drugo, nisi mogel prevzeti zidanja hiše v mestu.

[991] B. n. a., Izpit za zidarskega mojstra so napravili, *Dan*, 5. aprila 1913, letnik 2, št. 458, str. 2.

[992] ŽA Postojna, mrliška knjiga 1912–1959. V družinski knjigi Kamnje 1893–1955 piše, da je umrl »v Postojni v pregnanstvu«.

[993] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1830–1851 in 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942 ter poročne knjige Sveti Križ 1835–1942.

[994] Lojze Valič, Skrilje 34.

[995] Ta Rustja je bil verjetno Anton (1877–1952), Janezov sin, pri Šturmovih v Skriljah 44.

Zaupali so jima jih, ker sta bila cenjena. Po *vojski* je *tata rajhal* skriljsko cerkev, potem pa je dosti delal po Postojnskem. Stanoval je v Majlontu v Postojni.[996] Nato je spravil gor še brata Antona in mu našel zasilno stanovanje v Velikem Otoku pri Postojni. Anton je kot prvo delo prevzel neko fasado pri Postojnski jami. V Postojni si je *tata* sezidal hišo pod bolnišnico, potem pa jo je prepustil bratu. Ker je ta kmalu umrl, mu jo je potem izplačevala njegova družina. Na Postojnskem je *tata* zidal tudi hišo pod Ravbarkomando in menda obnavljal cerkev v Šmihelu pod Nanosom. Kmalu po tridesetem letu se je vrnil domov in okrog leta 1935 dosti delal po Gorici, *cajt druge vojske* pa je delal v Palah v Šturjah. Sezidal si je tudi hišo v Ajdovščini in vanjo vgradil *vajngerje* iz Pal. Na stara leta ni dobil pokojnine, ker ni nič delal pod Jugoslavijo.

Marijan Volk pri Volkovih v Stomažu se je spominjal, da je skriljski mojster Lojze Katrn napravil tudi apnenico, ki jo je zunaj obložil z *mrtvim kamnom*.

Z gradbeno tradicijo Katrnih je nadaljeval tudi Antonov sin **Milan Valič**, ki se je rodil v Skriljah 21. novembra 1909. Kot je povedal sam, je nekaj znanja pridobil že pri očetu, po prvi svetovni vojni pa se je izšolal na obrtni šoli v Aškerčevi ulici v Ljubljani, kasneje preimenovani v srednjo gradbeno šolo, in tako postal gradbeni tehnik. V šoli, ki jo je takrat obiskovalo tudi precej Renčancev, so imeli zelo malo učbenikov, v glavnem so bila skripta. Okrog leta 1932 so na šoli napravili razstavo, na kateri so prikazali tudi njegove in očetove načrte. V letih 1932–1934, ko je bila kriza in pomanjkanje dela, je v Ljubljani vladalo sovraštvo do Primorcev, zmerjali so jih z Lahi in pritepenci. Primorske zidarje pa so imeli radi, »ker so imeli to obrt nekako v krvi«.

Imenitni nagrobnik družine Katrnih v Skriljah

Milan, ki se je redno zaposlil okrog leta 1934, se je specializiral za podzemna dela: predore, zaklonišča in podobno. Precej je delal na vojaških objektih in dosti tudi s kamnom. Služboval je v glavnem po Sloveniji, dve leti tudi v Črni gori. Gradbinec je hotel postati tudi njegov sin Dare, a ko se je hotel vpisati v gradbeno šolo, ni bil sprejet, ker je bilo preveč prijavljenih, in je potem postal igralec.[997]

[996] Majlont je staro mestno jedro v Postojni. Ime je dobilo po italijanskih delavcih z območja Milana (nemško Mailand), ki so sredi 19. stoletja gradili južno železnico.
[997] Milan Valič mi je to pripovedoval leta 1990 v svojem stanovanju v Poljanski ulici 14 v Ljubljani.

Zidarji Čibeji pri Robidniku

Ko sem leta 1990 obiskal zidarja Danilota Čibeja - Robidnikovega iz Skrilj,[998] ki je bil v tistem času za zeta v Polževi ulici 3 v Ajdovščini,[999] mi je vzbudil živo zanimanje za njegove prednike, rekoč, da je kar pet rodov iz njihove rodovine dalo po dva zidarja, on pa njihova imena pomni za tri rodove nazaj. Pri preverjanju te informacije v matičnih knjigah ni bilo najti dokazov za pet rodov zidarjev v tej rodovini, podatki za zadnje tri rodove pred njim pa potrjujejo, da so iz njih izšli ne le zidarji, temveč tudi kamnoseki. Kot »lapicida«, kamnosek, je bil označen najstarejši med njimi.

To je bil **Jožef Čibej**, sin kmeta Franca Čibeja in Marije z dekliškim priimkom Valič, ki se je rodil 5. marca 1855 v Skriljah 9 in se leta 1879 pri štiriindvajsetih letih poročil s sovaščanko Jožefo Cigoj s hišne številke 25, ki je imela takrat že dvaintrideset let. Umrl je 25. avgusta 1930 v hiralnici v Spodnji Idriji.

Njegov prvorojeni sin **Franc**, ki je prišel na svet 23. julija 1880 in se izučil za zidarja, se je prav tako ob doseženi polnoletnosti leta 1905 oženil z mladoletno domačinko Marijo Košuta s hišne številke 5. Za priči je imel mlajšega brata Ivana in Janeza Besednjaka, oba zidarja.[1000] Frančev zakon pa ni trajal dolgo, ker je že 18. aprila 1915 padel med prvo svetovno vojno.

Brat **Ivan** se je rodil 18. maja 1885 na takratni hišni številki 18 in leta 1910 vzel za ženo Antonijo Možina, rojeno pri Čehovih v Potočah. V poročni knjigi je bil ženin vpisan kot kamnosek. Umrl je 6. aprila 1932 pri Robidnikovih na takratni hišni številki 109.

Imel je dva sinova, ki sta si izbrala zidarski poklic. Prvi je bil **Friderik** ali **Miroslav**, ki se je rodil 7. oktobra 1910 na Kislem Hribu v Skriljah 107; poročil se je z Marijo Žvokelj - Bolafjevo iz Dobravelj in umrl 10. oktobra 1973. Njegov dosti mlajši brat **Janez** je ugledal luč sveta šele 17. julija 1932. Pred oltar je popeljal neko Vero iz Vrtojbe, z njo živel v Šempetru in bil tam pokopan.[1001]

V zakonu Miroslava in Marije se je 8. februarja 1949 rodil sin **Danilo**, ki se je v letih 1963–1965 izučil za zidarja na SGP Gorica, nato pa šel služit vojaški rok. Ko se je vrnil od vojakov, je eno leto delal v omenjenem podjetju, potem pa tri leta pri zasebniku Francu Podgorniku, po domače pri Səndku v Malovšah. Nato se je zaposlil v tovarni pohištva Lipa v Ajdovščini kot zidar vzdrževalec, in ko je dopolnil štirideset let delovne dobe, se je tam tudi upokojil.

V obdobju, ko je bil zaposlen v Lipi, je med drugim obnavljal dvorce Zemono, Betnavo in Grimšče na Bledu ter zidal apartmaje v Mežakli nad Spodnjimi Gorjami in počitniške apartmaje ter hišice v Nerezinah na otoku Lošinju.

Veselje do kamna je Danilo dobil, ko *je kuniral* s kamnosekom Petrom Lukančičem v Rovtarjevi *javi* v *səpi* v Skriljah. Kako je treba zidati s kamnom, pa so ga učili oče in stari zidarji.

Miroslav Čibej

[998] Po družinskem izročilu so dobili tako hišno ime, ker je *pranono* rekel sinovom, ki so hoteli zidati hišo v *brajdi*, naj si jo raje naredijo v robidniku v *səpi*.

[999] Zdaj živi v svoji hiši na naslovu Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina.

[1000] Janez Besednjak je bil Frančev svak, poročen z njegovo sestro Johano.

[1001] ŽA Kamnje, rojstne knjige 1796–1829, 1830–1851 in 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955, družinska knjiga Skrilje - Vrtovin 1858–1900; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942; podatki Danila Čibeja, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina.

Oče je zmerom pravil, da moraš kamen v zidu položiti tako, da kaže lice, in da mora biti *denen v level*, ker ga je grdo videti, če visi. »Noben kamen pa ni tako lep, da ga ne bi bilo treba nič udarit.« Ko zidaš na *gərštu*, moraš kamen obdelovati tako, da *škaje* odletajo k zidu. Tako ostanejo na *gərštu* in jih lahko porabiš za zidavo. Stari zidarji so tudi rekli: »Zidar mora imeti čisto pod nogami. Škaje je treba dati v zid.« Vogalne kamne so zidarji obdelali na tleh, *malavarji* pa so jih s *tragulami* nosili na *gəršt*. Kadar so stavili prvi kamen na vogal, ga je moral gospodar »dat u levjel« tako, da je nanj postavil *flaško* s pijačo za zidarje. Ko je bil položen zadnji vogal na vrhu, je prav tako dal piti zidarjem.

Zidar in orožnik Gregor Rovtar

Gregor Rovtar je bil sin Jožefa Rovtarja in Ane z dekliškim priimkom Rustja, rojen 4. marca 1871 v Skriljah 70. Bil je iz družine Fadežkovih, ki se je selila po vasi.[1002] Leta 1897, ko je živel na hišni številki 1, ki v družinski knjigi nima hišnega imena, se je poročil s šiviljo Ivano Valič s Kislega Hriba, Skrilje 11, potem ko mu je na svojem domu že rodila nezakonsko hčer Marijo. Ob poroki je bil v matično knjigo zapisan kot zidar. Ko se je priženil na Kisel Hrib, so se jima v letih 1898–1902 tam rodili še štirje otroci. Ob rojstvu sina Franca leta 1899 pa Gregor v rojstni knjigi ni bil več naveden kot zidar, temveč kot orožnik (»custos publicae disciplinae«) na hrvaški Reki.[1003] Nekaj časa je njegova družina živela pri Valičih na hišni številki 89 / 90, nazadnje pa jo v družinski knjigi najdemo na številki 103, a s pripisom, da je oče na Reki »pri novi gvardiji«. Potem se je tja za njim odselila tudi žena z otroki. Tam je Gregor umrl 8. novembra 1920.[1004]

Zidar in *štancar* Anton Valič pri Hmetovih

Anton Valič, ki so mu rekli tudi Tone Hmetov z Barake, je bil sin Franca Valiča in Katarine z dekliškim priimkom Kravos, ki se je rodil 3. oktobra 1874 v Skriljah 14. Leta 1905 se je na številki 78 oženil s Karolino Černigoj iz Dobravelj, ki je takrat služila kot dekla pri Bajčih, Skrilje 90. V poročni knjigi je bil zapisan kot zidar. Umrl je 26. junija 1955 pri Hmetovih na današnji hišni številki 91.[1005]

Po ustnem izročilu je bil samouk, ki *je ril* kamenje po *javah* in si sam sezidal svojo hišico. Za domače potrebe je sklesal kamnito korito, sicer pa »je delal tudi kamne za hren toučt, kadar je bil cejt za to«. Omenjeno je bilo tudi, da je naredil veliko kamnito škarpo pri hiši Cvetka Samca v Velikih Žabljah.[1006]

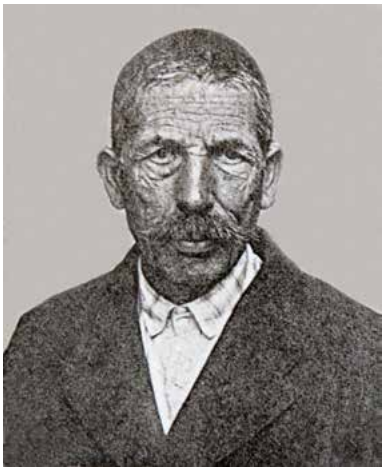

Zidar in štancar Anton Valič

[1002] Gregorjevega starejšega brata Jožefa namreč najdemo v isti družinski knjigi na številki 89 / 90 s hišnim imenom Fadežkovi, ki pa je bilo nato prečrtano.
[1003] Znan je podoben primer, da sta se tudi brata kamnoseka Gašper in Jožef Žorž iz Šentvida pri Vipavi, ko sta proti koncu 19. stoletja šla za zaslužkom na Reko, tam najprej zaposlila kot orožnika. PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 337.
[1004] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955.
[1005] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955.
[1006] O Antonu Valiču so pripovedovali: Stanko Valič, Skrilje 91; Alojz Rustja, Skrilje 75; Jožef Valič, Skrilje 38; Lidija Besednjak, Dobravlje 10C, in Miro Črnigoj, Dobravlje 37.

Zidarja Kristjan Batagelj in njegov sin Oskar

Kristjan Batagelj je bil sin kmeta Janeza Batagelja in Terezije z dekliškim priimkom Valič, rojen 22. marca 1879 v Vrtovinu 4. Leta 1913 se je poročil z Antonijo Rustja iz Skrilj 45, se priženil na njen dom in umrl 2. maja 1944.

Da je bil Kristjan zidar, je povedal njegov sin **Oskar**, ki se je rodil 4. februarja 1915 v Skriljah. On se je zidarskega poklica učil pri zidarskem mojstru Alojzu Valiču - Katrnem v Skriljah, ki je zmerom imel po dva učenca. V času usposabljanja je mojster vajencem praviloma zagotavljal le hrano, samo včasih so ob koncu tedna dobili manjšo denarno nagrado.[1007] Oskar se je okrog leta 1936 poročil z Marto(?) Grbec in z družino živel v Skriljah 50, nazadnje kot zidarski delovodja v pokoju.[1008]

Zidarja Karel in Jožef Valič pri Zmandərčnih

Karel Valič je bil sin kmeta in skriljskega *mežnarja* Valentina Valiča in Ivane z dekliškim priimkom Kravos, rojen 15. aprila 1884 pri Zmandərčnih v Skriljah 38. 27. aprila 1907, ko je kot vojaški bolničar v 9. stotniji (kohorta) služil vojaški rok v tržaški vojaški bolnišnici, se je poročil z deklo Jožefo Kravos iz Skrilj 79, že 1. maja pa je na svet prijokal njun sinček Jožef. Karel je umrl na domu 11. novembra 1928 za tuberkulozo.

Jožef, po domače Pepe Zmandərčen, se je leta 1934 oženil s Frančiško Jerkič - Severčno iz Dobravelj, ki so ji rekli Pavla, umrl pa je kot vdovec leta 1996.[1009] Ob mojem obisku leta 1989 je bil že invalidsko upokojeni zidar. Invalid je postal zaradi težav z živci in revme, ki se je je navlekel, ker je dosti delal betonske stopnice. Povedal mi je, da se je zidarskega poklica *navadil* pri očetu zidarju, ko je imel štirinajst let; šole za zidarje pa ni obiskoval. Kot zidar je delal pri *šuogərju* Alojzu Katrnem, ki je bil gradbeni podjetnik, v letih 1931–1942 pa tudi pri zidarskih mojstrih Jožefu Keteju in Angelu Terčelju v Ajdovščini.

Zidar Jožef Valič - Pepe Zmandərčen z družino

Pred *drugo vojsko* je bil nekaj časa tudi na delu v Postojni, kjer so gradili večinoma stanovanjske stavbe. Ko so zidali neko hišo zraven postojnske kasarne, je po potrebi delal tudi v *javi* v Velikem Otoku. Tam sta s kamnosekom Janezom Batageljem - Guznikom *rila* kamen in med drugim klesala podstavke za hotel pri Postojnski jami. Po vojni pa je Pepe delal pri Remontu in Stanovanjski zadrugi v Ajdovščini.

[1007] *Skrilje in Skriljani*, str. 21.

[1008] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Kamnje 1835–1942.

[1009] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

Zidar in kmet Rudolf Zgonik

Rudolf Zgonik se je rodil 12. aprila 1886 kot nezakonski sin Filipa Zgonika - Zgonikovega iz Skrilj 48 in Jožefe Vodopivec, a je bil že čez en mesec z njuno poroko pozakonjen. Ko se je leta 1921 na domu oženil z Marijo Besednjak iz Skrilj 94, je bil v poročni knjigi označen kot zidar in kmet. Ker mu je žena leta 1926 umrla, se je leta 1930 v drugo poročil z Alojzijo Bratina iz Stomaža 88. Umrl je 16. julija 1969 na današnji številki Skrilje 51.[1010]

Po pripovedovanju Rudolfovega sina Karla, ki sem ga obiskal leta 1996, se je oče zidarskega dela učil pri gradnji železnice čez Kras v letih 1904–1906. V Štanjel in domov je hodil peš. Pred *prvo vojsko* in po njej je kar šestindvajset let delal za inženirja Marušiča v Ljubljani. Tam je postal že mojster, »je imel delavce čez«.

»Tizbuot so zidarji z lastovcami šli u Lublano. Marca so šli in pred vahtmi oktobra mesca prišli nazaj. Kadar je malta začela zmrzovat, je blo fraj.« Pozimi je doma opravljal kmečka dela: kopal za trte in popravljal kakšne zidove pri njivah. Ko se je za stalno vrnil iz Ljubljane, je bolj malo zidal, »je delal le kmetijo«. V Skriljah je s kamnom sezidal *štalo* pri Sončnih, kasneje Frančnih, v zaselku pri Ruštih.[1011]

Zidarja sta bila tudi Rudolfova brata France in Jože, a sta se leta 1924 odselila v Ameriko, v Argentino.[1012] O **Francetu** se ve, da se je rodil 4. oktobra 1893 in se leta 1922 poročil s Kristino Rustja, o **Jožetu** pa je znano samo to, da se je rodil 12. februarja 1898.[1013]

Zidarji Valiči Z Mlaca

Po pripovedovanju Franca Valiča pri Ajnžlovih v Dobravljah je bil v njihovem rodu zidar že *nono* Andrej Valič. O njem piše v matičnih knjigah, da se je rodil 5. novembra 1864 v družini Janeza Valiča in Marije z dekliškim priimkom Rustja v Skriljah 71, se leta 1892 na številki 38 poročil z Viktorijo Brataševec iz Malih Žabelj 9 in si ustvaril družino v Skriljah 87, kjer se reče Na Mlacu. Tam je umrl 17. novembra 1932.

Pri njem sta se za zidarja izučila tudi sinova Venceslav in Vincenc. **Venceslav** - Vencelj, ki se je rodil 24. novembra 1893, je leta 1921 vzel za ženo Antonijo Vrčon - Žnidarjevo iz Dobravelj 73 in šel tja za zeta. Leta 1945 je umrl za tifusom.

Njegov mlajši brat **Vincenc** - Cene Z Mlaca, rojen 8. februarja 1901, se je leta 1927 na domu oženil s Karolino Vrčon iz Dobravelj, mlajšo sestro svakinje Antonije, po njeni smrti pa se je v drugo poročil z vdovo Valerijo Vrčon iz Skrilj. Delal je pri zidarskem mojstru Alojzu Valiču - Katrnem v Skriljah,[1014] potem pa se je zaposlil pri nekem zidarskem mojstru v Trstu in bil pri njem kot delovodja. V Trstu je med drugim zidal stavbo univerze, za katero je prišel položit temeljni kamen sam Mussolini.[1015]

[1010] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, poročna knjiga Kamnje 1835–1942.

[1011] Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina, je povedal, da je to *štalo* na hišni številki 68 pokojni Rudolf Zgonik delal okrog leta 1920. Pri tem je pohvalil zelo lepo kamnito zidavo, ki je skoraj brez malte.

[1012] V evidenci priseljencev v Argentino se je našlo samo ime Jožefa Zgonika, ki je prispel v Buenos Aires 11. februarja 1925 z ladjo Tomaso di Savoia. *Centro De Estudios Migratorios Latinoamericanos* (dalje: *CEMLA*), https://cemla.com/.

[1013] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, poročna knjiga Kamnje 1835–1942.

[1014] *Skrilje in Skriljani*, str. 21.

[1015] Mussolini je temeljni kamen za to stavbo položil 19. septembra 1938. *Università degli Studi di Trieste*, https://it.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A0_degli_Studi_di_Trieste.

Med vojno se je vrnil domov in se nato pridružil partizanom. Po vojni je delal pri Obnovi podeželja: v Čepovanu, na Lokvah, Banjšicah, Predmeji, Nanosu, Cesti, Ustjah, Brjah itd. Potem je napredoval v gradbenega inšpektorja v občini Ajdovščina, nazadnje pa je postal direktor Komunalnega podjetja Ajdovščina in okrog leta 1972 s tega položaja šel v pokoj. Umrl je leta 1975.[1016]

Zidar Anton Valič pri Meru

Anton Valič - Merov

Anton Valič je bil sin Antona Valiča in Marije z dekliškim priimkom Batič, rojen 28. maja 1897 v Skriljah 28, po domače pri Meru (Maire).[1017] Leta 1922 je sklenil zakonsko zvezo s Frančiško Kovač - Martinovo iz Lokavca, ki je v času poroke živela na Cesti 293. V poročno knjigo je bil vpisan kot zidar, njegov priimek pa je bil kasneje poitalijančen v Valli. Kdaj je umrl, ni znano.[1018]

Zidar Jožef Rustja - Menihov

»Kamen se mora, kdor zna z njim, rezat ko kruh,« je précej po drugi svetovni vojni zidarskemu tovarišu Ivanu Pračkovemu iz Budanj[1019] rekel zidar Jožef Rustja - Menihov iz Skrilj. Drugače pa sem o njem izbrskal samo to, da se je rodil 30. aprila 1901 v družini Karla Rustje in Frančiške z dekliškim priimkom Rustja pri Valičih, Skrilje 27, se leta 1934 v Opatjem selu poročil z Marijo Jerkič iz Dobravelj in umrl leta 1976 v Skriljah 29.[1020]

Štancar Franc Možina

Franc Možina se je rodil 11. maja 1908 v Skriljah 8 v družini Franca Možine in Marjane z dekliškim priimkom Obed, ki je bila doma iz Straže pri Cerknem. Umrl je leta 1953.[1021]

O njem je bilo rečeno, da je bil *junak*, pravi silak, ki je v kamnolomu delal z desetkilogramskim batom. Na svetu Stojana Makovca za Cinkovsko vasjo na Brjah je *ril* in grobo obdeloval kamen za brejsko cerkev sv. Cirila in Metoda, ki so jo zidali v letih 1925–1926. Takoj po drugi svetovni vojni je delal pri Obnovi in dosti *ril* kamen na Brjah. V letu 1945 je s *štancarjem* Janezom Bratino iz Stomaža pridobival kamen v *javi* V Pušči, s katerim so pozidali štiri hiše pri Furlanih in dve pri cerkvi. Ko je Obnova leta 1950 delala zadružno *štalo* na Brjah, je Franc Možina s še dvema *štancarjema* iz Brij pri Komnu za to zidavo *naril* ogromno kamenja v *javah črnega kamna* V Vinčku in Pod Vinčkom.[1022]

[1016] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Sveti Križ 1835–1942.
[1017] *Maire* je francoska beseda za župana.
[1018] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Sveti Križ 1835–1942; podatek rodoslovca Uroša Kovača.
[1019] Ivan Praček, Budanje 10.
[1020] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955, podatek Stankota Rovtarja iz Skrilj.
[1021] ŽA Kamnje, družinska knjiga 1893–1955; napis na nagrobniku.
[1022] Pripovedovali so: Stano Saksida, Skrilje 28 / Skrilje 1A, zidar; Ivan Besednjak, Brje 38, in Alojz Furlan, Brje 90.

Zidar Stanislav Saksida pri Saksidovih

Stanislav Saksida - Stano Saksidov je bil sin Jožefa Sakside in Ane z dekliškim priimkom Copič iz Gornjega Vrtovina. Rodil se je 10. julija 1915 v Skriljah 101, potem je živel na hišni številki 28 in nazadnje v novi hiši Skrilje 1A za Fadežkovo hišo. Poročen je bil z Marijo Likar - Gmajnarsko s Predmeje. Oba sta umrla leta 2001.

Miner in kamnolomec Leopold Edvard Zgonik - Polde Zgonikov

Leopold Edvard Zgonik - Polde Zgonikov je bil sin Leopolda Zgonika in Terezije z dekliškim priimkom Matelič, rojen 13. maja 1923 pri Valičih, Skrilje 26, umrl pa je leta 1991.[1023]

Ko sem ga obiskal leta 1989, mi je pripovedoval, kako je miniral v *javi* v Dobravljah, kjer se je zaposlil leta 1940 in kjer je delal do leta 1942, po vojni pa še v letu 1949. *Mine* sta zmerom delala *v dveh*. Eden je držal sveder, drugi je tolkel po njem: po vsakem udarcu je bilo treba sveder nekoliko dvigniti, zasukati za en obrat in spustiti nazaj v vrtino. Po svedru so tolkli z *macami*, ki so imele glavo na oba kraja.[1024] V *soudanu* je bilo treba v luknjo naliti vodo, če ne, se je tako *zagrampalo*, da svedra nisi več vzel ven. Dolivali so jo že pri dvajsetih centimetrih globine. V *živi steni* pa so delali na suho in prah iz vrtine vlekli z žličko na *dratu*. Vrtali so do meter ali meter in pol globoko. Ko *so zaminali*, so razsuto kamenje *prejhali* z lahkimi *štangolini*. Ti so bili dolgi meter do meter in pol, na enem kraju so imeli *špico*, na drugem so bili ukrivljeni.

Zidar Rajko Rustja pri Pušpovih

Rajko, uradno Rihard Anton Rustja, je bil sin Franca Rustje in Avguste z dekliškim priimkom Zgonik. Rodil se je 4. februarja 1931 pri Pušpovih v Skriljah 40, danes Skrilje 45, se poročil z Marijo, hčerjo kamnoseka Petra Lukančiča z Zdešč, in umrl leta 2015.[1025]

Ko sem ga obiskal leta 1990, mi je na kratko opisal svojo poklicno pot ter povedal še dosti zanimivega o zidarskem in kamnarskem delu. Za zidarja se je šel učit leta 1947 na SGP Primorje. Uk je trajal dve leti, z dvema trimesečnima tečajema v zimskem času. Sicer pa so učenci praktično delali pod vodstvom mojstrov. Šef je bil takrat Alojz Mozetič, mojstri pa so bili Renčanci Ivan Pregelj, Trojar in še nekateri.

Najprej je zidal s kamnom podporne zidove pri bolnišnici v Sežani. Potem je v letih 1950–1951 delal za podjetje Edilit v coni B ter zidal stanovanjske bloke, mehanično delavnico, vinsko klet in druge stavbe v Kopru. Od tam je prešel k Obnovi podeželja v Ajdovščini. S kamnom je zidal po Lokvah in Brjah – tam je bilo *lušno*, kajti Brejci so imeli vino. Sploh mu je bilo *lušno* zidati s kamnom.

Rajko Rustja

[1023] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Kamnje 1835–1942.

[1024] Polde mi je pokazal minerski sveder, ki je bil dolg ravno en meter in debel dobra dva centimetra, rezilo pa je imel široko dobre tri centimetre.

[1025] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942.

Z njim se človek bolj zamoti, s *ceglom* je preveč enostavno. Pri Obnovi je delal v letih 1952, 1954 in 1955, potem je to podjetje razpadlo. Do leta 1987 je spet delal v Primorju, potem je šel v *penzjon*.

Za Primorje je zidal stanovanjske bloke v Semedeli pri Kopru, približno osem let pa je delal tudi teracerska dela iz *marmorina*: tlake, stopnice in podobno. Nazadnje je bil preddelavec: pod sabo je imel od pet do dvajset ljudi. Pisal je ure, naročal material, nadzoroval delo – in še delal zraven.

Delal je tudi ceste po Grivčah, z Ivanom Kočevarjem - Šlibarjem iz Potoč pa je reguliral potok ob Polževem *malnu* v Ajdovščini.

Pri zidarski obdelavi gradbenega kamna je Rajko za razbijanje in grobo obdelavo velikih kamnov uporabljal dvoročni zidarski *bat na špico* ali *letvo*, za fino obdelavo pa zidarsko kladivo, ki ima na en kraj glavo, na drugi kraj škarje, nato macolico, odbijač, špico in *škərpjel*. Pri zidavi so v *fundo* dajali večje kamne. Za to je najbolj primeren »vouk, ki ne občuti vremena«. Če so imeli težke kamne, sta pri gradnji večinoma delala po dva zidarja skupaj, da sta jih lahko dvigala na zid. S kamnom je treba zidati tako, da delaš *kuorše* in križaš kamne gor – dol. Na vogal se postavi obdelan *kəntuən*, ki ima dve lici ter lego spodaj in zgoraj, zraven njega *kontrakəntun* za vezavo, dalje v zidu pa si sledijo podolžni *laufərji* in prečno položeni *pintərji*, ki vežejo obe lici zida. V praznine med licema pa se nasuje *grubla*. Kamen mora v zidu ležati, da veže, če je det pokonci, ne veže. Da leži pravilno, se po potrebi podklada s *škajami*, ki so kakor zagozde. Pod strešnim kapom so zid po starem zaključili z *grendalom* iz *skrlí*, pri premožnejših hišah tudi s profiliranim strešnim vencem, *kərnižem* ali *kornižem*. Ko so hišo pokrili, so imeli likof. Včasih so ob tej priliki postavili na streho bor in nanj obesili eno ali dve steklenici vina.

Kamnolomec in gradbinec Viktor Kodrič pri Komparcovih

Kot rečeno, je bil po ustnem izročilu zidar zvonika skriljske cerkve iz družine Komparcovih, vendar ni znan noben pisni vir, ki bi to potrdil. Pri Komparcovih na današnji hišni številki Skrilje 36 se je v 19. in 20. stoletju zvrstilo več rodov Kodričev: najprej drug za drugim dva Antona, nato Janez, rojen leta 1885 in poročen s sovaščanko Leopoldo Bratina, ter nazadnje njun sin Viktor, ki se je rodil 15. februarja 1924 in umrl neporočen leta 2000.

Kot je sam povedal, je deset let delal kot kamnolomec, nato kot gradbinec. Leta 1954 je tri ali štiri mesece delal v *javi* v Dobravljah. Potem so jo zaprli, med drugim menda zaradi bližine šole. Kamen je lomil tudi v Furlanovci. 10. avgusta 1957 se je zaposlil v solkanskem kamnolomu. Tam so lomili kamen s kompresorji, odpadno kamenje pa so porabili za nasipanje makadamskih cest. Ročno so ga tolkli z bati, težkimi tri do štiri kilograme, ki so imeli glavo na oba kraja. Razbijali so ga na kose, velike približno 20 cm × 30 cm × 30 cm, da so jih lahko mleli v *malnih* z dizelskimi motorji. Iz *malnov* je skozi sita, skozi pet mrež, padal ven drobljenec različnih granulacij.

Dobravlje

Kako so včasih zidali z mizerijo

O tem, kako so nekdaj zidali s kamnom v Dobravljah, kakšni so bili stari dobravski zidarji in kako so pri zidarskih delih pomagale tudi ženske, mi je leta 1995 pri Grlevičevih v Dobravljah 13 pripovedoval **Zdravko Hrobat**, rojen 8. oktobra 1940. To je poznal od blizu, ker je bil njegov *tata* Angel (1900–1980) zidar, ki je imel celo življenje opraviti s kamnom, poklica pa se je naučil pri *nonotu* Antonu (1870–1947).[1026] »So pa bli trdi, ojstri stari majstri. Padale so tudi batine: 'Gljədi in dejlej!' Niso pustili do sebe, so bli visoki. Nono, ki je zidal to hišo, je tudi po desetkrat zahteval, naj popravijo malto za križ.« Hišo so začeli zidati okrog leta 1890, vseljiva pa je bila leta 1900.

Včasih so najprej skopali veliko luknjo za *japənco* in v njej gasili *japno*. V *japənci* se je kuhalo, kadilo in vrelo. Tam se je medilo in umedilo. *Japno* so kupovali na Colu, v Gojačah in Malovšah. Pesek so hodili kopat v Gojače in nad Lokavcem: gor nad Slokarji so bile take *javе*. Sejali so ga na roke. *Brali so* ga tudi v kanalih in jaških ob cestah, a tisti je bil bolj blaten. Malto so mešali s *sapuəni*. Za fini omet so sejali kar malto. Njihova hiša je zidana iz skriljskega kamna, reveži pa so zidali hiše kar z okroglim, potočnim kamenjem. Za *balotac* pa je še on hodil po kamenje v potok.

Zidarji so bili dobri – *majstri*, srednji in slabi – *fatacuəni*. Za vogale je bil poseben zidar. Ta je obdelal kamen na tleh, na gradbeni oder so ga prinesli *malavarji* na *traglah*. Zidarju so morali vse prinesti in še pomagati deti kamen na zid, če je bil težek.

Malavarile so tudi ženske, na primer v Trstu in tudi tukaj. Nosile so malto v škafih na glavi, v *štenakih* in na *traglah* gor po tistih *štablah* z *lajštami* počez.[1027] Pred časom je v Dobravljah umrla **Marija Hrobat**, ki *je malavarila* tudi pri njih leta 1945, ko jim je pogorela *štala*. »Ma ki ima ta žjənska tak gajst!« se je na glas čudil njegov oče. Po vojni je delala pri Obnovi, potem pa pri Primorju, stalno kot *malavarka*. **Gusta Jerkič**, »letnik šest«, pa je delala pri Cestni bazi in v *javi* v Dobravljah, ki so jo odprli Italijani okrog leta 1935 ter v njej minirali, *rili* in tolkli kamenje, ga nakladali v vagončke in jih po tirih v parih ročno *pahali* do drobilca.

Zidar Miro Slokar - Toskov iz Kozjapare

Miro Slokar, ki sem ga leta 1889 obiskal na domu pri Toskovih (*Tuoskovi*) v Kozjapari, Dobravlje 105, se je tam rodil leta 1913 in umrl leta 1998. Za zidarja se je izučil v letih 1932–1933 pri zidarskem mojstru Šmucu v Postojni.[1028] Takratni zidarji »so bili nevoščljivi, te niso pustili zraven«.[1029] Kot *gərzuən* je mešal malto, ko je imel čas, pa je šel *špegat*, kako delajo zidarji. Tako se je naučil zidati,

[1026] Za te matične podatke se zahvaljujem Ljubomirju Vrčonu iz Dobravelj 9.
[1027] S tem je mišljena poševna brv iz desk, na katere so bile v presledkih v prečni smeri pribite letve.
[1028] Zidarski mojster Franc Šmuc se je rodil 8. novembra 1872 pri Čehovinovih na Zemonu 2 v družini Jožefa Šmuca in Marije z dekliškim priimkom Bajec. Leta 1900 se je poročil z Marijo Hrovatin iz Dupelj 25 in se z njo preselil v Postojno. Tam je živel z družino na hišnih številkah 55 in 71. Umrl je 21. oktobra 1937 v starem *farovžu* v Vipavi. Zidar je bil tudi njegov mlajši brat Feliks, ki je živel v Vipavi. ŽA Vipava, družinska knjiga 1885; podatki rodoslovca Andreja Smerduja iz Postojne.
[1029] Zato je veljal rek: »Kar oči kradejo, to se naučiš.« Povedal zidar Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina.

ometavati, nabijati strope,[1030] betonirati plošče, zidati peči in štedilnike ter drugo.

Potem je do druge svetovne vojne kot zidar delal pri italijanskih podjetjih SIAF in Spicci (*Špiči*), pri De Angelu v Idriji, pri Marchioru v Podkraju in pri podjetju Fratelli Falciuola v Cerknem. Zidal je obcestne škarpe pri Hublju, proti Podkraju, pri Cerknem in nad Idrijo.[1031]

Pri podjetjih je delo vodil in nadzoroval *kapo*, delovodja. Če so zidali privatnikom, pa so imeli dve *komandi*: *kapo je komandiral* tako, da je šlo delo hitreje od rok, gospodar pa je pazil, da so zidali prav. Osem ur dela na dan je bilo obveznih, vse, kar je bilo več, so pošteno plačali dvojno. Plačevali so po 2,20 lire na uro, potem zmerom več, do 3 lir na uro. Takrat je stal liter vina v gostilni toliko, kot je bila vredna zidarska ura.[1032] Po vojni pa je Miro kmetoval in zidal »po urah«.

Miro Slokar - Toskov

Pri hišah so delali *fundo* šestdeset do osemdeset centimetrov, na mehkem zemljišču pa do sto dvajset centimetrov globoko. Ponekod so jo betonirali in v beton metali bolj okroglo kamenje, na vogale pa so dali boljše kamenje. Tu in tam so v *fundo* deli stare *soude* za srečo. Ko je bila *funda* končana, je morala nanjo priti *flaška* vina: z vinom so jo malo *oštrofali*, več pa so ga spili. Taka navada je bila povsod, tukaj in na Postojnskem. Ko so položili na mesto prvi vogal, je gospodar moral spet prinesti *flaško* vina, češ, da bo za *livel*, da bodo *levelirali* z vinom.

Kadar so delali s kamnom, so zidali gost zid: tudi v notranjost zida so stavili močne kamne, zraven pa *škaje* in malto. Kdaj so pa tudi posleparili in v zid nametali *škaje* kar na suho in jih pokrili z malto. Če je bila hiša slabo zidana, so rekli, da je zidana *na madono*.

V kamnitem zidu so na vogalih *kantoni* (*kəntuən*), ki morajo imeti ravno *lego*, lep *vrh*, ne *špičast*, in lepo lice. Če lice ni bilo lepo obdelano, so rekli, da je *u vejtrənco* ali *švedrasto*. Zraven *kantonov* pridejo *kontrakantoni* ali *uretniki*, vmes pa *laufarji* in *skuzniki*. Slednji pri hišah niso priporočljivi, ker vlečejo noter vlago. Odsvetuje se tudi *brusén kamen*, ker *fajhta* zid.

Kamni v zidu morajo ležati na široki legi, morajo se križati in ne smejo stati pokonci. Če je bil kakšen kamen postavljen pokonci, so rekli, da je *denen na madono*. Če so vzidavali kamnite podboje vrat, so preklado postavili šele, ko sta bila pokončnika obzidana. Vezali so jih samo z apnom, mivke niso deli vmes, ker bi sicer preklada drsela.

Zidar Viktor Kravos - Kravosov pri Pikčih

Viktor Kravos pri Kravosovih v zaselku Pikči, Dobravlje 95, ki se je rodil leta 1916, se je leta 1996 spominjal, da so bili nekdaj v vasi štirje zidarji, z imenom pa je navedel le dva. Pri Idrknih (*Idrčni*) na številki 68 je bil **Stanko Volk**. Ker so bili revni, je šel delat v Trst, v kamnolom. Tam je ostal dosti let, ko se je upokojil, pa je z ženo Istrijanko prišel v Križ, kjer si je kupil hišico. Pri Strojevih v Dobravljah 99 je bil **zidarski mojster Volk**, čigar sin Gustl je bil prav tako zidar.

[1030] Na stropnike so pribijali *škurete*, nasekane in razklane tenke deske, da se jih je oprijel omet.

[1031] Po besedah Jožeta Vodopivca iz Kamenj je bil Miro najboljši zidar; poklicni izpit za zidarja pa je delal z zidavo kamnite škarpe na Colu, kjer se cesta odcepi proti Podkraju.

[1032] Jožef Čermelj pri Fakovih v Vrtovinu je za primerjavo cen konkretno navedel, da so v letih 1930–1932 za liter vina v gostilni plačevali 2,40 do 2,60 lire.

Pod Italijo, ko se je težko dobilo delo, je Viktor v letih 1940–1941 zidal za podjetnika Vittoria Marchiora. Po vojni si je kot zidar služil kruh od leta 1946 do upokojitve leta 1971. Do leta 1960 je bil zaposlen pri Obnovi. Takrat so obnavljali požgani vasi Cesto in Rihemberk, današnji Branik. Dve leti in pol je delal na cesti od Cola do Podkraja, ki so jo širili in popravljali ter ob njej zidali oporne zidove.

Povedal mi je, da je v začetku dosti delal s kamnom. »Uagle səm krjesou. Uagli so mougli bet uəkrəsani. Təku, de je bil lejp uagu, de je ləpu palu, ku vaše bukve, kər jih zəprəste. Jəst səm rəd dejlou čistu dejlu. Nje površnu.« *Kresal je* s *kilsko* macolico in špico. Kadar je obdeloval kamen *vouk*, ki se je samo mrvil pod špico, se je s *kresanjem* enega vogala zamudil celo uro, lep kos *glažovca* pa je obdelal v pol ure.

Ko so obnavljali Cesto, so najprej dovažali kamen iz Skrilj, potem pa so sami *rili glažovc* pri Bukvarjevih na Cesti. Poškodovano Bukvarjevo hišo, ki je stala na kamniti grudi, *so posuli* do tal in izkoristili ves kamen pod njo. »Bla je fajn žila, koširano glažovo kamenje, korš, ki so ga rili na rokjə.« To so delali trije *štancarji* iz Skrilj, med katerimi je bil glavni Peter Ləkanšč, in neki Štefan s Ceste. Tam so dobili toliko kamna, da so z njim pozidali celo vas. *Javo* so potem zasuli in pozidali.

Kamnolomec Miro Črnigoj pri Milnih

Miro Črnigoj, rojen leta 1929 pri Milnih Na Hribu, Dobravlje 37, je leta 1946 šel delat v kamnolom v Dobravljah. Mati mu je tja nosila *frjəšk* in kosilo. Tam je delal do leta 1948, vmes pa začasno tudi v kamnolomu na Razdrtem.

Kamnolom v Dobravljah je bil nekaj časa opuščen, potem ga je spet odprlo Cestno podjetje Ajdovščina. Na levi strani je bila neuporabna *opoka*, na desni pa je bil boljši, trd *siv kamen*. Zgoraj so kamnolom odpirali tako, da so na roke odkopavali zemljo in jo vozili proč, dobro kamenje pa so metali na dno. Na očiščenem svetu so potem *minerci* naredili kamnolom po stopnjah od zgoraj navzdol. Kamen so minirali ročno.

V kamnolomu so imeli drobilec in silose. Ti so bili prav pri cesti, drobilec pa višje gori. Material so do njega vozili z vagončki, tam so ga stresli na oder, eden pa ga je metal z lopato v drobilec. Delali so tri granulacije gramoza, najdrobnejši so rekli po italijansko *rizo* ali *rizeta*, ker je bila drobna kot riž. Posebej so mleli še pesek za malto.

Navadno je v kamnolomu delalo kakšnih petnajst delavcev, od teh dva ali trije minerji: eden je bil Viktor Volk od Stomažev, drugi Peter Lukančič iz Skrilj. Delovodja je bil Lojze Jerkič iz Dobravelj, računovodja pa Boris Vrčon, ki je pisal in izdajal dobavnice. V zimskem času so delali od sedmih zjutraj do treh popoldne, poleti od šestih do dveh in od dveh do osmih zvečer. Če je bila sila, so napeljali tudi *luč*.

Ker so kamnolom širili kakor tunel v hrib, namesto da bi ga odpirali z vrha navzdol, se je leta 1951 »usulo dol«. Ko je prišla inšpekcija, ga je ukazala zapreti.

Potoče

Štancar Andrej Krkoč - Boznak

Za najstarejšega znanega kamnoseka iz Potoč sem zvedel leta 1989, ko mi je zidar Slavko Čermelj - Natalen v Kamnjah omenil, da je v Potočah pri glavni cesti, kjer so tri hiše, živel *štancar* Krkoč, hiši, v kateri je živel, pa *so izrekli ime* pri Boznákovih, ker je hodil delat v Bosno. Ta hiša, ki ima danes hišno številko Potoče 12, je sprva imela številko Kamnje 28, nato številko 4 ter hišno ime Čehovi in Bosnjak, kasneje pa številko 10 in novo hišno ime pri Minkužu ali Mikžu.

Štancar pa je bil Andrej Krkoč, sin Janeza Krkoča in Marjane z dekliškim priimkom Bajc, ki se je rodil 8. februarja 1854 in leta 1892 popeljal pred oltar Terezijo Furlan iz zaselka Pečenkóvi na Brjah 60. V letih 1893 in 1895 mu je žena rodila sinova Franca in Andreja; drugi je še istega dne izdihnil, prvi, ki je bil med prvo svetovno vojno vpoklican k vojakom, pa je leta 1915 izgubil življenje v bolnišnici na Madžarskem. Leta 1920 je Andreju umrla tudi žena, zato se je že čez nekaj mesecev v drugo poročil s Frančiško Črnigoj iz Stomaža 47. 4. marca 1925 je zaradi neke vrste tifusa šel na oni svet še on. V naslednjem letu se je z njegovo vdovo oženil Alojz Minkuž in s sabo prinesel novo hišno ime.[1033]

Hiša z zidanim obokanim gankom in neobičajnim poševno prizidanim stopniščem pri Mikževih v Potočah

Štancar Jožef Bizjak pri Jakžu

Za *štancarja* Jožefa Bizjaka iz Potoč ne bi zvedel, če mi ga ne bi bil omenil Zdravko Vodopivec - Šturmov iz Kamenj. O njem je slišal, da je bil kamnoseški mojster in da je največ hodil delat v Bosno. Potem mi je Jožefov vnuk Janko Bizjak pri Jakžu v Potočah 4 pojasnil, da je bil *nono* Jože kmet, kamnoseštvo pa mu je bilo dodatni vir zaslužka. Imel je devet otrok, pod Italijo pa je tri sinove in eno hčer spravil v Ameriko, v Argentino.[1034] Prevzemal je taka kamnoseška naročila, da je napravil kamenje za celo hišo. »Jav je blo puhno. Ena je bla tukaj – to je Črna mjeja. Ena je bla tamle V Mlaki, onkraj mosta, pod cesto.« Jakževa hiša je zidana iz tistega kamna.

[1033] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Rihemberk 1835–1941 in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1034] Otrok, ki so se rojevali v letih 1890–1905, je bilo v resnici deset, a je eden umrl že kot dojenček.

V matičnih in družinskih knjigah sem našel, da je bil Jožef Bizjak sin Antona Bizjaka in Terezije z dekliškim priimkom Kravos. Rodil se je 22. septembra 1858 pri Jakžu (Jakužovi) v Potočah na takratni hišni številki Kamnje 18, kasneje številka 6, leta 1889 pa se je tam poročil z Marjano Fevče iz Vrtovina 61. 25. oktobra 1938, ko je bil že dve leti vdovec, se je obesil v Rihemberku in bil tam pokopan.[1035]

Neidentificirani potoški Bosnjaki in Alojz Petrovčič iz Kamenj, drugi z desne v prvi vrsti. Fotografijo je hranila Elda Petrovčič.

Kmet in kamnosek Lovrenc Bizjak

Lovrenc Bizjak se je rodil 10. avgusta 1875 v družini Janeza Bizjaka in Marjane z enakim dekliškim priimkom pri Brnaku v Potočah na takratni hišni številki Kamnje 22, kasneje številka 10 in 15. Leta 1905 se je poročil z delavko Viktorijo Čermelj, hčerjo kamnoseka Jožefa Čermelja - Buhca s Kislega Hriba v Skriljah, za pričo pa je šel njen stric Gregor Čermelj, prav tako kamnosek. Lovrenc je bil vpisan v poročno knjigo kot kmet in kamnosek. Mladi par si je potem našel streho nad glavo v zaselku Grželji na hišni številki Vrtovin 106, danes številka 1, ki je po možu dobila hišno ime Lovrencovi. Tam je umrl 6. aprila 1960.[1036]

Zidar Andrej Čermelj

Andrej Čermelj, za čigar zidarski poklic zvemo v poročni knjigi, se je rodil 13. novembra 1876 v družini Antona Čermelja in Terezije z dekliškim priimkom Ušaj v Potočah, takrat Kamnje 15, kasneje 16. Leta 1907 se je v cerkvi sv. Antona Padovanskega v Trstu poročil z mlinarjevo hčerjo Amalijo Rustja iz Bajčev, Skrilje 66. Po zapisih v družinski knjigi sodeč, sta nekaj časa živela v Trstu, kjer se jima je istega leta rodil prvi sin, potem pa sta se vrnila domov. Žena mu je umrla že leta 1915, med prvo svetovno vojno, in sicer v Skriljah 86, on pa se je leta 1918, ob koncu vojne, v drugo poročil z Emilijo Bajc iz Kamenj 83. Kdaj je tudi on zapustil ta svet, ni znano.

[1035] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1036] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; podatek Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

Brata zidarja Jožef in Ignacij Možina

Jožef in Ignacij sta se rodila v družini Jožefa Možine starejšega in njegove prve žene Marije z dekliškim priimkom Kravos v hiši, kjer se je po domače reklo pri Čehóvih, nato pri Možinu v Potočah. Naprej je imela hišno številko Kamnje 28, nato 5.

Jožef se je rodil 22. septembra 1876 in se leta 1909, pri triintridesetih letih, prav tako v cerkvi sv. Antona Padovanskega v Trstu poročil s služkinjo Marijo Besednjak iz Kamenj 82. Tam se jima je naslednje leto rodila hči Marija, potem sta se vrnila v Potoče. Jožef je umrl za pljučnico na domu pri Možinu 4. maja 1935, tri leta zatem pa se je tja po poroki z njegovo hčerjo Marijo priženil Jožef Mužina iz Sela.

Precej mlajši brat **Ignacij** se je rodil 31. julija 1885 na hišni številki 5 ter se leta 1912 oženil z mlado vdovo Antonijo Rovtar, rojeno Kravos, iz Bajčev, Skrilje 79, in *pristopil* na njen dom. Oba brata sta bila ob porokah zapisana kot zidarja. Ignacij je umrl leta 1951.[1037]

Zidar Janez Batagelj

Janez Batagelj je bil sin Jožefa Batagelja in Jožefe z dekliškim priimkom Čermelj iz Vrtovina. Rodil se je 17. januarja 1879 pri Bržokovih (*Bržuokəvi*) v Potočah na takratni hišni številki Kamnje 27/22.[1038] Ko se je leta 1905 poročil z Antonijo Rustja s Kislega Hriba, Skrilje 15, in se priženil na njen dom, po domače pri Brikčevih, je bil v poročni knjigi vpisan kot »caementarius«. Umrl je 27. decembra 1961.[1039]

Zidar in kamnosek Jožef Batagelj pri Bržoku

Jožef Batagelj je bil sin Justa Batagelja in njegove tretje žene Frančiške z dekliškim priimkom Palek (Palik). Rodil se je 14. februarja 1880 pri Bržoku v Potočah, Kamnje 27, in se leta 1906 poročil z vdovo Alojzijo Batič, rojeno Palik, iz Malih Žabelj. V poročni knjigi je bil vpisan kot »caementarius«, kar običajno pomeni zidar,[1040] po besedah Stanota Rovtarja iz Potoč pa je bil kamnosek. Po ženini smrti leta 1927 je naslednje leto sklenil nov zakon z Marijo Pavlovič iz Palčja na Pivki. Umrl je 29. decembra 1961 v Potočah 35.[1041]

Zidarski mojster Rudolf Bizjak pri Pešku

Pod Mišjim brdom nad Potočami, ob cesti v Kamnje, stoji imenitna kapelica, imenovana tudi oratorij Kristusa Kralja. Njeno pročelje krasita korintska stebra, ki nosita izbočeno trikotno čelo, pod njim pa je napis: KRISTUS, KRALJUJ NAM! Ker je bil načrt zanjo, ki ga je leta 1929 izdelal domači zidarski

---

[1037] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

[1038] V družinski knjigi je bilo hišno ime Bržokovi kasneje prečrtano, zraven pa pripisano: V Ogradi št. 30.

[1039] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; informacije Pavla Petra Bratine iz Kamenj in Stankota Rovtarja iz Skrilj ter podatki na nagrobniku.

[1040] Da je bil kamnosek, mi je povedal Stano Rovtar, Potoče 15A.

[1041] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942 in poročne knjige Sveti Križ 1835–1942.

mojster Rudolf Bizjak zelo zahteven,[1042] se je zidanje kapelice vleklo tja do leta 1935. Blagoslovil pa jo je sam goriški nadškof Carlo Margotti.[1043]

V matičnih in družinskih knjigah najdemo, da je Rudolf prišel na svet 27. oktobra 1893 kot prvorojenec v družini Ivana Bizjaka in Marije z dekliškim priimkom Pelicon iz Šempasa, po domače pri Pešku v Potočah na takratni hišni številki Kamnje 17. Leta 1938 je peljal pred oltar Marijo Kalin iz Plač, s katero je že imel nezakonskega otroka, umrl pa je 28. januarja 1940 v Kamnjah 19/I.[1044]

O drugih Rudolfovih zidarskih delih mi ni znano nič konkretnega. Ko sem leta 1990 obiskal njegovega dosti mlajšega brata Jožeta pri Pešku na hišni številki Potoče 9, ne vedoč, da sta v sorodu, sem zamudil edino priložnost zvedeti kaj več o njem. Mi je pa Jože pripovedoval o svojem zanimivem življenju in delu.

Kapelica Kristusa Kralja v Potočah

Kmet, miner in ljudski pesnik Jože Bizjak

Jože Bizjak - Pepi se je rodil 26. februarja 1914 pri Pešku na današnji hišni številki Potoče 9, ki ima portal z letnico 1903 in inicialkama gospodarja I. B. Kot mi je sam pojasnil, ta napis pove, da je tistega leta hišo naredil njegov oče Ivan, ki je bil po poklicu cestar oziroma *kapo* cestarjev.

Jože je do leta 1930 opravil šest gimnazijskih razredov v semenišču v Bassanu del Grappa v Severni Italiji, potem se je vrnil domov in kmetoval. Imeli so namreč veliko kmetijo. Ko je odslužil redni vojaški rok kot sanitejec v italijanski vojski, je šel za dve leti v Abesinijo delat kot miner (»minatore«) za cestno gradbeno podjetje Puricelli. Tam je delal pri gradnji ceste od Džibutija preko Danakilske puščave v Dessie (*Desjé*) in dalje do Adis Abebe. To je štiri tisoč kilometrov cest. Med gradnjo so imeli na vsake tri kilometre en *kantjər*, cestno bazo.

Tam je bilo največ apnenca pa tudi granit. Apnenec, s katerim so gradili mostove, je bil belušast, belosiv, in se ga je dalo lepo krojiti. Pri tem so uporabljali »maco na nož ali na letvo«. On je v začetku na suho vrtal za mine na roke s svedrom in batom, nato s strojem. Potem ni več delal kot miner, ampak je samo pisal *žərnade* in delil plače delavcem. Ti so bili z vseh vetrov: *Jemeniti*, *Súdani*, Arabci in Abesinci. Za plačilo so dobili denar, moko, sladkor in čaj. Najbolj pridni so bili črni *Sudani*, ki so bili visoki, močni in z velikimi ustnicami. Na nadlahti leve roke so nosili pas in za njim zataknjeno bodalo. »Se ni blo za špasat z njimi.« Italijani so imeli svojo kuhinjo, afriški delavci pa so si kuhali sami. V Abesiniji se je dobro zaslužilo, bilo pa je nevarno, da dobiš malarijo, in tudi on je zbolel za njo.

Jože Bizjak

[1042] Po pripovedovanju sorodnika Borisa Bizjaka, Potoče 9, je Rudolf drugo za drugo izdelal kar tri variante načrta za to kapelico, vsakokrat manjšo, ker vas ni zmogla plačati tolikšnih stroškov.

[1043] Bratina, *Pod to goro čavensko*, str. 152.

[1044] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

Pri podjetju Puricelli je delal do leta 1940, po vrnitvi domov pa je bil spet vpoklican k vojakom. Leta 1943 je Italija kapitulirala, on pa se je skozi nemške zasede prebil domov in odšel v partizane. Potem so ga nekje pod Čavnom Nemci ujeli in odpeljali na prisilno delo v Nemčijo, po koncu vojne pa se je septembra 1945 vrnil v domači kraj. Umrl je 15. decembra 1995.

Pesnikovati je začel v petem razredu gimnazije. Pisal je lirične in epske pesmi. Prvo zbirko je naslovil *Prebujenje*, drugo, v kateri je zbral pesmi iz afriške dobe, pa *Tropske noči*. Obe sta propadli, ko je bila med drugo svetovno vojno domača hiša izropana. Pesmi je pisal tudi vojni. V letih 1958 in 1959 jih je nekaj objavil v ajdovski ciklostirani reviji *Kulturni odmevi*. Zadnja med njimi opeva njegov rodni kraj:[1045]

Češnje, jablane, vrtovi,
med zelenjem sive strehe,
dvoje poti med zidovi,
zopet drevje, njive, lehe.

Za vasjo prav nizki griči,
v vznožju krivi tek izvira,
gaj, gorice, cvetje, ptiči,
kot pod prsti mehka lira.

Stari klanec samotari,
sred tišine hiše, cveti,
kakor pesem so ti kraji
rodni, tožno – večno lepi.

Zidar Ivan Kočevar - Šlibar

»Za kamen moraš imeti veselje in nekaj pojma.«

Ivan Kočevar - Šlibar

Ivan Kočevar se je rodil 17. junija 1931 v družini Alberta Kočevarja in *blagonice* Marije Jerkič v Potočah na takratni hišni številki Kamnje 13, po domače pri Šlibarju (Šribar), prej pa se je hiši reklo pri Bobku. Ko sem ga leta 1990 obiskal na domu, je imela številko Potoče 23.

Za zidarja se je izučil pri Obnovi Gorica in podjetju Primorje, nato je naredil poklicno šolo v Novi Gorici. S kamnom je največ delal leta 1948, ko je pri Obnovi zidal *velbane* mostove na cesti na Planino. V tistem času je tudi popravljal solkanski most in zidal cestni predor pod Panovcem pri nastajajoči Novi Gorici. Potem se je zaposlil v Primorju, nekaj časa je delal tudi pri Gozdni upravi in pri ajdovskem podjetju Lipa. V pokoj je šel iz podjetja Primorje.

Povedal mi je, da je imel veselje delati s kamnom in da ga ima še danes. Zidati s *ceglom* je preveč enostavno in dolgočasno, delo s kamnom pa je bolj kratkočasno. Največ so zidali s *črnim*, *glažovim kamnom*, ki so ga *rili* v teh krajih in je najboljši za obdelavo. Na grobo so ga obdelovali z batom – *poharjem* (*puəhər*), ki je imel na en kraj čelo, na drugi kraj špico. Z *mrtvim udarcem* kamen pretreseš, da poči, da ga obdelaš, »pa moraš na živo udart«. Za obdelavo kamna je najbolje imeti sod ali maltarko, napolnjeno s peskom, da ga lahko *živo udariš*, če ne, se ti kamen obrača.

Približno leta 1964 ali 1965 je tudi sam *ril* kamen prav zadaj za njihovo hišo, namenjen pa je bil za zidavo avtobusne postaje v Ajdovščini. Tam ni bila *java*, ampak so samo izkoristili dober kamen na mestu, kjer so pripravljali zemljišče za zidavo hiše.[1046]

[1045] PSBL, Gorica 1975, str. 89: Marijan Brecelj, geslo Bizjak Jože; *Kulturni odmevi*, 1959, letnik 2, št. 2, str. 31: Rodni kraj.
[1046] Nekaj podatkov o Ivanu Kočevarju je prispeval tudi njegov sin Dušan Kočevar, Potoče 23, rojen leta 1970. Med drugim je povedal, da je oče umrl 4. februarja 2002.

Kamnje

Kamenjski kamnoseki Guzniki, ki so se razselili še v Skrilje in Stomaž

Najstarejša znana kamnoseška rodovina v Kamnjah, ki se je sčasoma razvejila po sosednjih vaseh, so kamnoseki Batagelji s hišnim imenom Guznik. Njen začetnik je bil **Jožef Batagelj**, sin Jožefa Batagelja in Marjane z enakim dekliškim priimkom, ki se je rodil 13. avgusta 1814 v Kamnjah 64. Še preden je dosegel polnoletnost, se je leta 1836 oženil s polnoletno Ano Čermelj iz Vrtovina 22. Čez tri leta mu je rodila hčer Jožefo, a sta še istega leta umrli, hči zaradi slabotnosti, žena za jetiko. Zato se je leta 1841 v drugo poročil s sovaščanko Marijo Vodopivec s hišne številke 49, a tudi ta zakon ni bil dolgega veka. Potem ko je žena povila štiri hčere in enega sina, je leta 1852 tudi ona legla k večnemu pokoju; vzrok smrti je bila diareja. Istega leta je Jožef stopil pred oltar še v tretje, tokrat s Katarino Bratina iz Kamenj 39. Z njo je imel sedem otrok, med njimi Janeza in Andreja, ki sta šla po njegovi poklicni poti. Jožef je kot trikratni vdovec učakal visoko starost šestinosemdesetih let in umrl 26. januarja 1901. V mrliški knjigi je bil poklicno označen kot »caementarius«.

Prvi sin **Janez** iz Jožefovega zakona s Katarino Bratina se je rodil 15. februarja 1858 v Kamnjah 60. Kot kamnosek je delal s kamnoseškim obrtnikom Francem Čermeljem - Tinčkovim s Kislega Hriba v Skriljah,[1047] kruh pa si je služil tudi v Bosni. Leta 1890 se je pri dvaintridesetih letih v Sarajevu poročil z Marijo Bajc iz Skrilj 81 in naslednje leto je žena tam povila njuno prvo hčer Marijo. Potem se je Janez z družino preselil k Bajčim v Skrilje in s sabo prinesel tudi hišno ime Guznik. 17. oktobra 1947 je umrl na takratni hišni številki 96, danes 80. [1048]

Ivan Bajc - Vano Šmonov iz Skrilj 82 je o *štancarju* Janezu Guznikovem povedal, da je klesal *vajngərje* za vrata in okna,[1049] stopnice, kamne za *cokule* pri hišah, bruse, konzolne kropilnike za cerkev in kamen za zidanje hiš.[1050] Kamen *je ril* po *javah* v Skriljah, svoje *jave* ni imel. Klesal ga je bodisi v *javi*, doma ali po hišah. Poleg tega je hodil delat z zidarji po Postojnskem.

Zidar Pepe Zmandərčen iz Skrilj, ki je pred *drugo vojsko* skupaj z njim zidal v Postojni in lomil kamen v *javi* v Velikem Otoku pri Postojni, je pripovedoval, da je Janez tam večinoma *ril* kamen po *javah* in ga tudi obdeloval v *javi* ali na gradbišču. Delal je tudi *vajngərje* in vse, kar je bilo treba. Skupaj sta klesala podstavke za hotel pri *groti* v Postojni. Vsako soboto se je opil, ob nedeljah pa je spil po eno četrtinko – da je splaknil želodec. V ponedeljek je že normalno delal. Za cerkev v Skriljah je naredil kamnita podstavka za lesena stebra, ki podpirata *gajnk*, se pravi pevski kor. V brošurici o Skriljah in Skriljanih je v poglavju o kamnosekih in zidarjih omenjen kot stric Guznikov, a napačno imenovan Janez Bajc.[1051]

Janezov mlajši brat **Andrej**, po domače Drejc, se je rodil 8. marca 1866 in se leta 1894 poročil z Amalijo Čermelj iz Kamenj 30, po domače Kočevarjevo S Hriba. Z družino, ki je doživljala podobno usodo kot očetova, je živel pri Pirjevčih na hišni številki Kamnje 60, kasneje 104. Družinsko hišo, ki ima danes številko 34, je Andrej prezidal, o čemer pričajo njegovi začetnici A. B. in letnica 1893 na njenem portalu. Potem si je sezidal novo na začetku vasi, ki je dobila številko 112, danes pa ima

[1047] To je povedala Marija Silič, Skrilje 6.
[1048] PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 158. Omenja se pri gradnji loškega zvonika leta 1875.
[1049] Da je kamnosek Guznik klesal okvirje za vrata in okna, je povedal tudi Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina.
[1050] Danilo Petrovčič, Kamnje 34 / Cesta IV. prekomorske 51, Ajdovščina, in Slavko Čermelj, Kamnje 36, sta dodala, da je *štancar* Guznik sklesal tudi štiri podstavke za nebo v cerkvi.
[1051] *Skrilje in Skriljani*, str. 20.

številko 4, in staro hišo prodal *štancarju* Janezu Petrovčiču - Zanutu, zato je po njem dobila novo hišno ime Zanetčevi.[1052]

Ker je leta 1900 Andreju žena umrla za jetiko, se je naslednje leto v drugo poročil z Ivano Albreht, hčerjo gostačev iz Hotedršice, ki je služila kot dekla v Vrhpolju pri Vipavi, a se je tudi ta že čez dve leti poslovila od tega sveta, tudi njo je vzela jetika. Leta 1905 se je Andrej oženil še v tretje, tokrat z Alojzijo Abram iz Lukovca pri Štanjelu. Sodeč po zapisu v poročni knjigi, je v tistem času tudi bival v Lukovcu. Umrl je 29. oktobra 1920, vzrok smrti pa je bil čeljustni rak.[1053]

V njegovem tretjem zakonu se je leta 1906 rodila hči Gabrijela, kasneje poročena z Emilom Koradinom v Selo.[1054] Ko sem jo obiskal, da bi jo povprašal o očetu, mi je najprej citirala njegov priljubljeni rek, »da nagla reč ni neč, da je treba trikrat premislit, prej ko se nardi«. Spominjala se je, da je nosil stare hlače, ki so bile *šaldo zablekáne*, in *šulne za zavezat*. Mama jih je zmerom prala in *zablekála*. Zgoraj je bil oblečen v *majo* in platneno jopo. Zmerom je imel na glavi klobuk, včasih tudi slamnik. Nosil je majhne *muštafce*, včasih pa si jih je tudi obril.

Nekdanja Guznikova, nato Zanetčeva hiša v Kamnjah

Portal z inicialkama Andreja Batagelja in letnico 1893

Bil je strašno priden in skrben. Sam je narisal načrt za svojo hišico in jo tudi sezidal, ko je ona »glih na svet pršla«. Sveta je imel malo, ga je pa izboljšal. Na svoji zemlji so pridelali vino in »za život«. Prašičjo mast so prodajali prek zadruge v Dobravljah v Nemčijo. Po drva za domače potrebe je hodil z osličkom, njo pa je vzel s sabo *za kompanijo*.

Po Gabrijelinih besedah je bil oče *štancar* samouk. Strašno rad je obdeloval kamen. »Hodil je zidat in tolčt kamne. Klefal jih je s špico.« Če je obdeloval kamen, je imel večjo plačo kot zidar. Delal je korita za prašiče, *kamne za klobase in špjeh* ter *kamne za tolčt hren*. Naredil je tri korita za prašiče[1055] in dvodelno korito za *špjeh* in za mast. *Špjeh* je zlagal vanj tako, da je prišla koža na kožo; na ta način se je dobro ohranil: zmerom je bil *sladk,*

[1052] Povedala sta zidar Slavko Čermelj, Kamnje 36, in Danilo Petrovčič, Kamnje 34 / Cesta IV. prekomorske 51, Ajdovščina.
[1053] ŽA Kamnje, rojstne knjige 1796–1829, 1830–1851 in 1852–1901, poročni knjigi 1820–1849 in 1850–1919, mrliška knjiga 1852–1929, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Hotedršica, poročna knjiga 1882–1945; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942 ter poročne knjige Štanjel 1835–1940.
[1054] Gabrijela Koradin, Selo 63A.
[1055] Tudi Janko Bizjak iz Potoč 4 se je spominjal, da je Guznik, ki je živel nasproti pokopališča v Kamnjah, klesal korita za prašiče.

ne žaltav. V *kamnih za tolčt hren* so pripravljali hren za praznika sv. Jožefa in sv. Mihaela. V hiši je oče naredil tudi *gonišče* iz *cegla* z lesenim robom – za kamnito si ni vzel časa, ker je že računal na *špargert*.[1056]

Ko je bila Gabrijela *mičkena*, je poleti hodil zidat v Sarajevo, kjer so v tistem času gradili same palače.[1057] Tam je največ lomil kamen, če je bila sila, pa je tudi zidal. Dol je hodil takoj po veliki noči – vsakokrat je moral delati *pasaport* –, vračal pa se je »za vahti, dva dni prej«. V Sarajevu je prenočeval pri neki ženici, ki mu je kuhala hrano in kavo ter mu prala oblačila. Spal je na *lubənci* in pokrit z dvema *koutroma*. Nekoč mu je v Bosni padel težek kamen na nogo in jo tako poškodoval, da so mu jo morali odrezati nad kolenom. Potem je imel leseno nogo.[1058] Za to ni dobil nič *penzjona*.

Podstavek za nebo v cerkvi v Kamnjah, ki ga je sklesal Andrej Batagelj

Malo pred *prvo vojsko* je zidal železniške mostove v Rihemberku. Tja je hodil vsak dan ob štirih in pol ali ob peti uri, vračal pa se je ob mraku. Delali so skoraj cel dan. V *rudzaku* je nosil s sabo špice, *kladvo* in *škvaro*, na dnu pa belo culo z dvema *škorjama* kruha in denarjem. *Rudzak* je moral imeti zmerom pri sebi, ker so tam strašno kradli. Plačo je zmeraj dobil na dvaindvajseti dan v mesecu. »Tizbuot so ble kruəne, kruəne s karte.« Kadar je imel dobiti *soude*, jo je vzel s sabo in ji je kupil *cedele*, bombone.

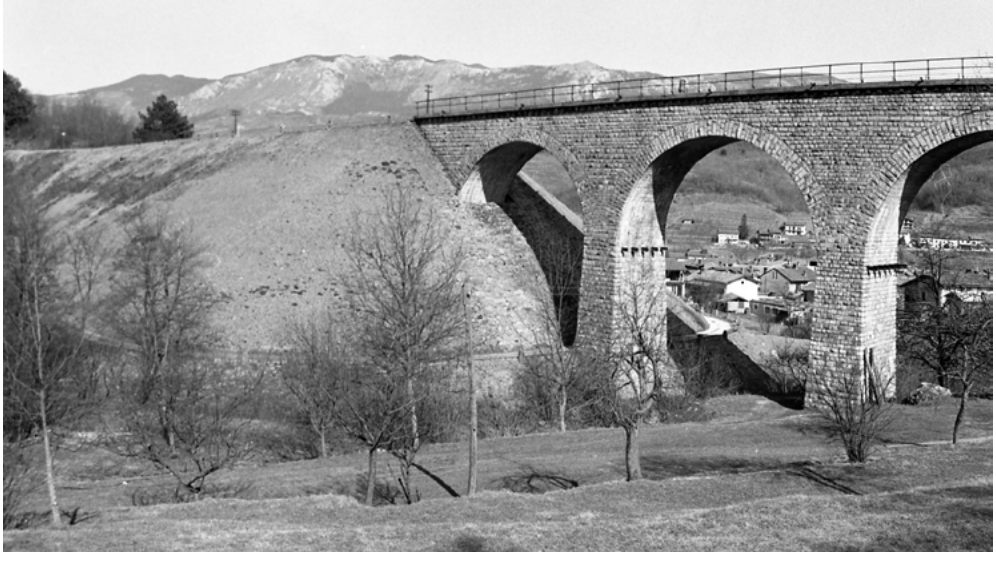

Železniški viadukt v Braniku in izjemna škarpa pod njim

[1056] Gabrijela je tudi povedala, kako so to *gonišče* čistili: »Kər jə bla səbuəta, smo hitejli opucət gonišče. Opucali smo ga z mrzlo vodo in krtačo, ki jo je naredil tata iz kəšne trave. Stolkli smo cjəgu in potlej z vlažnim prahom premazali gonišče, da je ratalo rəmjenu, rusu.« – Naj dodam še pojasnilo, da so nekdaj v sklopu domače ali hišne delavnosti delali krtače iz zelo močnih in trpežnih korenin posebne trave, ki ji v Kamnjah rečejo *kršil*, sicer pa kršin. Od Pavla Petra Bratine iz Kamenj sem zvedel, da so taki krtači rekli *kršilka*.
[1057] Slavko Čermelj, Kamnje 36, je pojasnil, da je Guznik skupaj z njegovim *nonotom* Filipom Rijavcem v Sarajevu zidal vojaške stavbe.
[1058] Podobno je povedal tudi Franc Slokar, Kamnje 15, da je bil Drejc Batagelj - Guznik ob nogo v Bosni, ker se mu je nanjo zavalila skala v *javi*, in je potem imel leseno nogo. Anton Bratina, Kamnje 33A, pa je slišal, da so Guzniku v Bosni odrezali nogo zaradi zastrupitve. Takrat sta v Bosni delala tudi Kamenjca Zanut Petrovčič - Tinčen in Karlo Rovtar - Krpjelcov.

Franc Batagelj, vojak in kamnosek

Iz kamenjske kamnoseške rodovine Guznikov je bil tudi Franc Batagelj, deset let mlajši brat njenega začetnika Jožefa Batagelja, rojen 11. julija 1824 v Kamnjah 62. Kot kamnosek je bil omenjen leta 1875 med zidanjem velikega zvonika Marijine cerkvi v Logu pri Vipavi, ko so mu za neko delo plačali 18 goldinarjev in 50 krajcarjev.[1059]

Leta 1854 se je pri devetindvajsetih letih oženil z enaindvajsetletno Terezijo Šatej, mlinarjevo hčerjo iz Vrtovina, ki je takrat živela v Stomažu 65, zato je bila poroka v tamkajšnji cerkvi. V stomaški poročni knjigi piše črno na belem, da je ženin »lapidarius, miles dimisus«, se pravi, da je po poklicu kamnosek in da je tudi odslužil vojaško obveznost. Za poročno pričo je imel brata Jožefa.

Franc se je s poroko priženil v Stomaž 65 in tudi on s sabo prinesel hišno ime Guznik. V naslednjih letih sta se mu na hišnih številkah 65 in 72 rodila hči Frančiška in sin Svobodan (Liberalis). Ko mu je leta 1869 žena umrla, so v mrliški knjigi zapisali, da je bila žena mlinarja(!) Franca Batagelja. Leta 1871 se je Franc v drugo poročil z devetindvajsetletno Jožefo Rustja iz Skrilj 48, s katero sta imela še šest otrok. Pri vpisih otrok iz prvega in drugega zakona je bil v rojstni knjigi označen kot kamnosek. Umrl je 7. aprila 1898 v štiriinsedemdesetem letu starosti v Stomažu 29.[1060]

V Stomažu se ga je spominjal samo Leopold Klemenčič pri Stratovih, ki je omenil, da »je stalno štancal«. V nekdanji Frančevi hiši blizu cerkve je potem živela družina Štokelj, ko so se odselili, pa so jo enkrat po letu 1990 podrli.[1061]

Kamnoseška rodovina Lukančičev Z Zdešč

Začetnik te rodovine na Zdeščah, ki so ji rekli po domače pri Lukanščevih Na Hribu, je bil **Jožef Lukančič**, ki je bil leta 1863 omenjen pri gradnji velikega zvonika in podaljšanju Marijine romarske cerkve v Logu pri Vipavi. Jožef je bil sin Pavla Lukančiča in Katarine z dekliškim priimkom Vodopivec, rojen 9. februarja 1821 na naslovu Kamnje 4 in od leta 1846 poročen s sovaščanko Terezijo Gerželj s hišne številke 55. Umrl je 7. februarja 1884 za astmo na novi hišni številki Kamnje 81, danes številka 30.

Kamnosek je bil tudi njegov precej mlajši **brat Janez Nepomuk Lukančič**, ki se je rodil 24. maja 1839 in se sočasno z Jožefom omenja pri cerkvi v Logu. Leta 1869 se je Janez, ki je takrat stanoval na naslovu Skrilje 75, po poroki z Marijo Ukmar iz Ajdovščine 71 priženil k njej v Ajdovščino. Takrat sta oba imela trideset let. Ob rojstvu sina Janeza leta 1871 so v rojstno knjigo kot očetov poklic zapisali zelo redek izraz: »sector lapidarius«,[1062] v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1872–1875 pa se Janez, ki je bil član te družbe in naročnik njenega koledarja, omenja kot kamnosek.[1063] Umrl je v Ajdovščini 16. februarja 1915 kot »zasebnik«.

O kamnarskih delih obeh bratov vemo samo to, kar je bilo zapisano v dokumentih o gradnji velikega zvonika in podaljšanju cerkve v Logu. Ko sta tam delala od 19. oktobra do 24. decembra 1863, je Jožef na dan zaslužil po 1 goldinar, Janez pa po 85 krajcarjev, kar pomeni, da je prvi v devetih

---

[1059] PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 148. Ob tej priložnosti naj popravim napako v zvezi z njim, ker sem v tej knjigi na strani 158 namesto o njem pisal o njegovem sorodniku Janezu Batagelju (1858–1947).

[1060] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1796–1829, družinska knjiga 1746–1844; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Stomaž 1845–1943. ŽA Stomaž, družinska knjiga Stomaž 19. stoletje.

[1061] Vera Črnigoj, Rozmanova ulica 39, Koper, rojena pri Lokandrovih v Stomažu leta 1935.

[1062] ŽA Ajdovščina, rojstna knjiga 1854–1898.

[1063] *Koledarček družbe sv. Mohora za prestopno leto 1872*, Celovec 1871, str. 51; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1873*, Celovec 1872, str. 51; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1874*, Celovec 1873, str. 36; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1875*, Celovec 1874, str. 36.

tednih z dninami zaslužil 44 goldinarjev in 50 krajcarjev, drugi pa v desetih tednih 26 goldinarjev ter 31 krajcarjev in četrt. Iz drugega zvežčiča s podatki o prihodkih in izdatkih za gradnjo loškega zvonika, v katerem je vpisanih več izplačil kamnoseku Jožefu Lukančiču v skupnem znesku okroglo 341 goldinarjev, je videti, da je bil Jožef polir ali delovodja podčavenskih kamnolomcev, ki je bil zadolžen tudi za njihovo plačevanje po opravljenem delu.[1064]

Kamnoseškega poklica se je poprijel tudi Jožefov sin **Filip**, po domače Lipe, ki se je rodil 29. aprila 1862 in se je leta 1886 pri trindvajsetih letih poročil s tri leta starejšo Jožefo Batagelj s hišne številke Kamnje 57. V njunem zakonu se je rodilo deset otrok, med njimi sinova Alojz in Peter, ki sta tudi nadaljevala z družinskim poklicem. Ko je Jožefa v začetku leta 1907 umrla zaradi vnetja ledvic, je Filip kmalu zatem sklenil drugi zakon z Ano Besednjak, vdovo Ferdin iz Skrilj 67. Umrl je kot dvakratni vdovec 8. avgusta 1937 v ubožnici v Skriljah 21.

Starejši sin **Alojz Lukančič**, rojen 16. avgusta 1891 na domu na Zdeščah, ki je takrat že imel novo hišno številko Kamnje 81, se je leta 1918, ob koncu prve svetovne vojne, oženil s sovaščanko Alojzijo Vodopivec - Mlakarjevo s Kukanj, Kamnje 87, za poročno pričo pa je imel brata Petra. Umrl je na domu 9. decembra 1951.[1065]

Kamnosek Alojz Lukančič z ženo Alojzijo na nagrobniku v Kamnjah

Alojzov mlajši brat **Peter** je prišel na svet 27. junija 1901 in se leta 1925 na hišni številki Kamnje 81 / 111 poročil z Otilijo Kompara iz Stomaža 81. Sprva sta z družino živela na domu, nato na Kislem Hribu v Skriljah 12. Umrl je 28. januarja 1968 v Skriljah 14.[1066]

O kamnosekih Lukančičih je bilo pred leti v Skriljah in bližnjih vaseh slišati še precej spominskih drobcev. Sosed Marjo Rustja - Goškov Na Zdeščah se je spominjal, da so imeli v hiši lepo ognjišče, z *rožami*.[1067] Povedal je, da so bili izučeni *štancarji* in »pridni za delat«. Sinova sta se navadila pri očetu Lipetu. »Jim je tjekla špica, ku de bi pisou. Špice so puojəle. Špice in məcuəle! Kunira jə bla takoj narjena.« Špice so brusili na *mrtvem kamnu – brusnáku*. Kamen *so rili* in sekali v *javah* ali *preftih* V Pešavah ali V Njivcah za njihovo hišo Na Zdeščah, V Zgunah in tudi pod Goškovo parcelo Na Griču. Pri tem so uporabljali tudi *štajnge za kamne ret*. V *javi* V Pešavah je Marjo našel kamen z vdolbino za vodo, v katero so močili špice, kadar so jih brusili, njemu pa je prišel prav kot pojilo za kokoši.

Kamnosek Peter Lukančič z ženo Otilijo na nagrobniku v Skriljah

[1064] ŽA Vipava, šk. 11, *Gradbene zadeve, Log*: Vormerkung über geleistete Empfänge und Auslagen für den Thurmbau bei der Kirche U. L. Frau in Log; Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 146, 154.

[1065] Marjo Rustja, Skrilje 69, je povedal, da je Lojze imel »sedem svojih otrok in dva nezakonska«.

[1066] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna knjiga Stomaž 1883–2001; ŽA Kamnje, mrliška knjiga 1930–2009.

[1067] Potem ga je Marica Lukančičeva, Lojzetova vnukinja, poročena z Ivanom Čermeljem, odpeljala v Kamnje 31. Ivan Čermelj pa mi je povedal, da ima tudi *bato* in *krempo* ženinega *nonota*.

Za končno obdelavo kamna so Lukančiči uporabljali *škərpjele* in *bočarde* z zobki, ki naredijo površino grbančasto, »za lepo vidt«. Kadar *so bəčardli vajngər*, so s *škərpjelom* naredili *ruəbc*. Lipe je delal tudi *štejnge*, bruse in brusnice. Kamen za bruse *so rili* Pri Miški pod Čavnom, kjer izvira kamenjska voda.[1068] Pri izdelavi brusnih kamnov so uporabljali bolj *škərpjele* kot *bočarde*. Poleg tega so Lukančiči delali tudi *skrle* za kegljišča, velike približno kvadratni meter.[1069] Ko so delali s kamnom, so dosti trpeli. Bili pa so močni: »So vzdignili vajnger gor na zid ko neč.« Delali so goloroki, zato sta Lipe in Lojze imela na rokah velike žulje.[1070]

Alojz Šuligoj, po domače Lojze Z Vrha, drugi njihov sosed,[1071] je omenil, da so si z Lukančiči, ki so imeli pri svoji hiši samo *kal* za *žival*, delili *štirno* na njegovem vrtu.[1072]

O Lipetu so se spominjali, da je bil tod glavni *štancar*. Nosil je belo jopo, s čimer je dal vedeti, da je nekaj več. Delal je v *javah* in *štancarska* dela: napravljal je kamenje za hiše in klesal *vajngərje*.[1073] Potem pa je propadel.[1074]

O kamnosekih Lukančičih je bilo s prispodobo rečeno, da »so bili prav rojeni v kamnolomu«.[1075] O Alojzu in Petru so večinoma vedeli povedati, da sta v kamnolomih *rila* kamen za zidavo in delala bruse.[1076] O prvem so povedali še, da je imel na čelu rog, ker mu je vanj med delom priletel kamen. V glavnem je delal bruse, kamen *brusnik* pa *je ril* v *javi* med Cesto in Stomažem.[1077]

O **Petru Lukančiču** sem največ zvedel od njegove hčere Marije Rustja pri Pušpovih v Skriljah.[1078] Povedala je, da »je tata rad delal svoj poklic in tudi rad spil kakšen glaž«.[1079] Kot kamnosek je delal do leta 1965, v glavnem v *preftih*. Imeli so svoj *preft*, imenovan Grapa, sicer pa je kamen *ril* v Skriljah, pri Črnatu, kjer je delalo več kamnolomcev hkrati, na Brjah, na Svinnem[1080] in drugod. V *preftih* je delal po ves dan. Po vojni je v dobravski *javi* ročno vrtal luknje za mine.[1081] Leta 1960 je *zril* ves kamen za Pušpovo hišo, ki je bila ena zadnjih iz kamna zidanih hiš v vasi. *Ril je* pri zadnji hiši Na vrhu Na Zdeščah, na svetu Marja Rustje - Goškovega. Poleg tega je tudi *štancal* kamen za zidavo, zlasti vogale, pa tudi *vajngerje*, *skrle* za tlake in bruse. Za domačo rabo je *tata* sklesal tudi *kamen za toučt hrin*. Med vojno so v njem z lesenim *toukəlom* tolkli tudi koruzo in jo nato zdrobljeno sejali v moko.

Marijin mož Rajko mi je potem z veseljem pripovedoval, kako ga je tast Peter naučil tega dela v tisti *javi*, kjer *sta rila* kamen za njihovo hišo. V njej so bile poševne *žile* kamna, ki so bile na južni strani

---

[1068] V Stomažu rečejo tistemu predelu Premiška.

[1069] Te *skrle* so morale biti »v levjel in sejkəne lepu«. Pri nekdanji gostilni Piskrjevih v Skriljah 41, kjer je bilo kegljišče, so pred leti še imeli tako *skrlo* z vdolbinicami za keglje.

[1070] Rasto Furlan, Potoče 3, mi je povedal, da je bil eden od njiju, imena se ne spomni več, majhen, čokat mož, ki je imel zaradi neke nezgode odebeljen mezinec.

[1071] Alojz Šuligoj, Skrilje 70.

[1072] Ta *štirna* z izvirsko vodo je bila zidana s kamnom v obliki *flaše* in ni imela oboda nad tlemi.

[1073] Med stroški za gradnjo nove cerkve v Trnju na Pivki, kjer je delal tudi Avguštin Čermelj iz Skrilj, je bilo 30. maja 1896 zapisano plačilo okroglo 16 goldinarjev kamnoseku Lukančiču, ki bi utegnil biti prav on. ŽA Trnje / ŽA Zagorje: *Zapisnik vseh dobrotnikov domačih in tujih, ki so kaj dali za zidanje nove cerkve v Trnji (za celo duhovnijo Trnjsko) od dne pervega februarija leta 1893 do –:* Stroški za zgradbo nove cerkve.

[1074] *Skrilje in Skriljani*, str. 20; podatek Jožefa Valiča, Skrilje 38.

[1075] Povedal Miro Vrčon, Dobravlje 10D.

[1076] Gradbeni delovodja Pavle Bratina v Vrtovinu 17 je omenil, da je Ləkənščov Peter s Kislega Hriba v Skriljah še v letih 1950–1952 v Vrtovinu kopal kamen za bruse.

[1077] O kamnosekih Lukančičih so pripovedovali: Jožef Valič, Skrilje 38; Alojz Rustja, Skrilje 75; Rasto Furlan, Potoče 3; Stano Saksida, Skrilje 28 / Skrilje 1A; Jožef Kompara, Kamnje 17, in Jože Vodopivec, Kamnje 3A.

[1078] Marija Rustja, Skrilje 45.

[1079] Tudi Marjo Rustja, Skrilje 69, je omenil, da je Peter pil, in pripomnil, da so *štancarji*, ki so opravljali težko delo, na splošno radi pregloboko pogledali v kozarec.

[1080] Svinno je domače ime za vas Zavino.

[1081] Da je Peter Lukančič po vojni delal v dobravski *javi* kot miner, je povedal tudi Miro Črnigoj, Dobravlje 37.

obdane z *opoko*. Iz njih *sta utrgala* velike bloke, potem sta jih s *štajngami rušila* in nazadnje še *kunirala*. Blok kamna sta razklala na pol tako, da sta na razdalji trideset do petdeset centimetrov – odvisno od debeline bloka – zasekala dve *kuniri*, približno šest centimetrov globoki, šest centimetrov dolgi in štiri centimetre široki. Vanju sta vložila *pljehe*, po potrebi tudi več, in *zaguzde*. Za *pljehe* sta uporabljala tudi odrabljene volovske podkve, od katerih sta odbila *roče*. *Zaguzde* sta nastavila z malo macolo, po njih pa sta potem tolkla z veliko macolo. Kamen se je uklal, kakor si nastavil *kunire*. Na ta način sta naredila manjše bloke, težke okrog petdeset do sto *kil*, da so jih lahko vzdignili in naložili za prevoz. Kamne sta obdelala že v *javi*, da niso vozili domov odvečnega *škarta*. Težje kamne so v *javi* prevažali na lesenih ali železnih *valjarjih*. Valili so jih po dva, trije možje, ki so si pri tem pomagali tudi s *štajngo*. Manjše kamne pa so prenašali na *tragulah*, narejenih iz dveh *rakel*, prečno povezanih s klini ali s plohi. Ob tem pripovedovanju se je Rajko še spomnil, kako je tast odgovarjal, če mu je kdo rekel, da kakšnega bloka ne bo mogel razklati: »Do zdej se mi še nobeden nej postavu.«

Nekdanja hiša Lukančičev Na Zdeščah

Kako se lomi kamen, je Peter Lukančič naučil tudi Danilota Čibeja iz skriljske zidarske rodbine Robidnikovih, ko *sta kunirala* v Rovtarjevi *javi* v Skriljah. Vzbudil mu je tudi veselje do kamna. S *škərpjelom* sta *v dveh* delala okrogle, po deset centimetrov globoke luknje. Najprej sta jih zvrtala z ožjim, nato s širšim *škərpjelom*, širokim do pet centimetrov, potem pa sta vanje vstavljala zagozde in *pljehe*, da sta kamen razklala.[1082]

Avgust Jerkič - Gušto Grehcov iz Dobravelj je pripovedoval,[1083] da je Peter Lukančič okrog leta 1955 *ril* kamen za njihovo hišo in da jim je naredil tudi dva brusa. *Kuniral je* z zagozdami in volovskimi podkvami. Tako *je ril* tudi tri kvintale težke bloke. Na podoben način *je ril* tudi kamen za *štalo* Grigovčkovih v Skriljah. Po besedah Vinka Bratine je s špico naredil *jamce*, pri krajih vanje vložil *pljeh* in vmes *kajlo*.[1084] Za hišo Srečka Fajdigovega, ki je bila zadnja s kamnom zidana hiša v Skriljah, pa je po pripovedovanju Jožeta Frenderajha s Ceste Peter Lukənšč *ril* kamen v *javi* nad Frenderajhovo hišo.[1085]

[1082] Danilo Čibej, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina, je tudi omenil, da je imel Lukančič *bato* na štiri zobe na en kraj.
[1083] Avgust Jerkič, Dobravlje 60.
[1084] Vinko Bratina, Skrilje 37, je še pripomnil, da so kamnolomci nekdaj v *jamce* zraven zagozd stavili samo podkve od volov.
[1085] Stanko Rovtar, Skrilje 1, je potrdil, da so kamenje za Fajdigovo hišo, Skrilje 2A, ki je bila sezidana leta 1968, res kopali V Pišavah nad Frenderajhovo hišo; po besedah Marka Rovtarja pri Fajdigovih pa so kamen za njihovo hišo *rili* na svojem, kar je seveda tudi možno.

Dva nagrobnika iz krajevnega peščenjaka

Na kamenjskem pokopališču sta dva stara, odslužena nagrobnika, sklesana iz domačega sivega oziroma sivozelenega peščenjaka. Prav zaradi tega kamna sta velika redkost na vipavskih pokopališčih, kjer izrazito prevladujejo nagrobniki iz svetlejšega krajevnega ali kraškega apnenca. Ta peščenjak nam tudi dá vedeti, da sta delo krajevnih kamnosekov, in čeprav ne vemo, kateri od njih ju je izdelal, sta kot domače delo še tem bolj zanimiva. Med znanimi sočasnimi kamenjskimi kamnoseki, ki bi lahko bili njuni avtorji, pridejo v poštev Jožef Batagelj - Guznik (1814–1901), njegov mlajši brat Franc Batagelj (1824–1898) in Jožef Lukančič (1821–1884) z Zdešč.

Prvi izmed obeh nagrobnih kamnov, ki je vzidan v pokopališki zid, je bil postavljen **duhovniku Andreju Batagelju**, ki se je rodil 24. oktobra 1784 pri Vodančkovih v Kamnjah in umrl 5. decembra 1854. Mašniško posvečenje je prejel leta 1809, v Kamnjah pa je služboval v letih 1836–1853. V tamkajšnji kroniki je omenjen kot »slab kletar in gospodar«.[1086]

Nagrobnik župnika Andreja Batagelja, sklesan iz sivega peščenjaka. Foto Jože Gorjup, 1986, fototeka INDOK centra

Preprosti nagrobnik v obliki pokončne plošče z merami 107 cm × 60,5 cm ima ploščat dvodelni okvir, ki je zgoraj v sredini zaključen s križem in ob straneh okrašen s parom krogel. V gornjem polju je na sredi mrtvaška glava s prekrižanimi kostmi, levo in desno od nje pa sta simbola duhovniškega poklica: kelih s hostijo in mašna knjiga. Vse okrasje je reliefno sklesano, v spodnjem polju pa je vklesan napis:

TUKEJ POČIVA
V. Č. G. AND. BATAGEL
ROJ. *24* KOZ. L. *1784*
UMR. *5* GRUD. L. *1854*
N. M. P.

V razvezani obliki se glasi: *Tukej počiva velečastiti gospod Andrej Batagel, rojen 24. kozoprska leta 1784, umrl 5. grudna leta 1854. Naj v miru počiva*.

[1086] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1739–1789, mrliška knjiga 1852–1929; *Status personalis et localis archi-dioeceseos goritiensis exeunte mense novembri 1844*, Goritiae, str. 29; Bratina, Pavel Peter, *Cerkve župnije sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem*, Kamnje 2002, str. 32; Črnigoj, Franton, *Zgodovina Kamenske fare*, *s. p.*; podatek Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

Drugi nagrobnik, ki je vzidan v vrsti odsluženih spomenikov v lapidariju pri mrliški vežici, je bil narejen za **Janeza Vodopivca**, sina Andreja in Marjete Vodopivec, ki se je rodil 10. maja 1828 pri Tinetovih v Kamnjah 43 in umrl 5. februarja 1858. Kot vzrok smrti so v mrliško knjigo zapisali »Tabes«, kar lahko pomeni usihanje hrbteničnega mozga ali pa tuberkulozo bezgavk.[1087]

Ta arhitektonsko oblikovani nagrobnik z merami 89 cm × 52 cm × 27 / 24,5 cm ima ob straneh masivna polstebra, ki nosita polkrožni timpanon, v katerem je reliefna mrtvaška glava s prekrižanimi kostmi. V spodnjem delu je med polstebroma dodaten arhitektonski okvir v obliki portala s potlačenim lokom, znotraj katerega je vklesan naslednji napis:

Tu počiva
Jan. Vodopivec.
rojen 10. maja 1828.
umerl 5. februar
1858.
kmetiškiga stana
dev. mladenč
priden vojak.

V razvezani in urejeni obliki: *Tu počiva Janez Vodopivec, rojen 10. maja 1828, umerl 5. februarja 1858; kmetiškiga stana, deviški mladenč, priden vojak*.[1088]

Matija Vodopivec, pomočnik gozdarja Jožefa Reslja

Pavle Bratina piše, da je pri izvedbi načrtov gozdarja Josefa Reslja za cesto iz Lokavca na Predmejo med številnimi drugimi mladimi inženirjevimi pomočniki sodeloval tudi Matija Vodopivec iz Kamenj, kasneje pa je bil udeležen tudi pri njenih obnovah.[1089] Ta Matija je bil sin Matevža Vodopivca in Neže z dekliškim priimkom Čermelj, rojen 24. februarja 1822 pri Matevževih v Kamnjah 44. Leta 1859, ko so Matevževi imeli novo hišno številko 75, se je poročil s Terezijo Trobec z Velikega Dola na Krasu, 14. januarja 1883 pa je umrl na domu za tifusom. V matičnih knjigah se zmerom omenja njegov kmečki stan.[1090]

[1087] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1796–1829, mrliška knjiga 1852–1929.
[1088] Napis je bil objavljen v Kragelj, Jožko, *Kamni govorijo*, Gorica 2001, str. 67.
[1089] *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*, zapisal Pavel Peter Bratina, Kamnje 2012, str. 20, 40 (dalje: *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*).
[1090] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1796–1829 in 1852–1901, mrliška knjiga 1852–1929, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Veliki Dol 1835–1946.

Brata kamnolomca Anton in Andrej Gerželj - Žagarjeva

Brata Anton in Andrej Gerželj iz Kamenj sta verjetno istovetna s soimenjakoma, navedenima v seznamu kamnarjev, ki so jeseni leta 1863 pripravljali gradbeni kamen za dozidavo cerkve v Logu pri Vipavi, čeprav sta v kamenjskih matičnih knjigah zmerom zapisana kot kmeta. V Logu sta bila kot kamnolomca plačana po 85 krajcarjev na dan.[1091]

Anton Gerželj se je rodil 28. decembra 1836 v družini Antona Gerželja (1810–1874) in Terezije z dekliškim priimkom Čermelj pri Žagarju v Brithu, Kamnje 64. Leta 1864 se je na hišni številki 73 poročil z Uršulo Bratina,[1092] ker jo je že leta 1866 izgubil zaradi jetike, pa se je še istega leta v drugo oženil s sovaščanko Katarino Čermelj s hišne številke 56. Umrl je nesrečne smrti 6. septembra 1891: ko je med vračanjem z Otlice padel po strmini, si je med padcem razbil glavo in bil v trenutku mrtev.[1093] V mrliški knjigi ga najdemo na naslovu Kamnje 53.

Antonov brat **Andrej**, ki se je rodil 26. novembra 1842, je leta 1867 sklenil zakonsko zvezo z Marjano Batagelj iz Kamenj 60 in ta svet zapustil 2. oktobra 1915 v Kamnjah 61.[1094]

Kamnosek Janez Bat pri Nadliških

Janez Krstnik Bat se je rodil 24. junija 1839 v družini Jožefa Bata in Marije ali Marjane z dekliškim priimkom Podgornik pri Nadliških v Kamnjah 3 ter se leta 1861 poročil z Ano Čermelj iz Vrtovina 18. Ko mu je leta 1866 umrla, je približno leto kasneje za drugo ženo vzel Jožefo Peršič z Raven 1. V poročni knjigi je bil obakrat zapisan kot kmet, ko je 16. aprila 1911 umrl na takratni hišni številki Kamnje 79,[1095] pa so kot njegov poklic navedli kamnosek.[1096] Hiša, v kateri je umrl, je bila ena zadnjih v teh krajih, ki je bila še krita s *skrlami*.

Verjetno je bil on tisti Bət od Bətovih, o katerem je stari Franc Košuta pri Košutovih na Ravnah pravil, da jim je okrog leta 1907 ali 1908 naredil kamnito korito, za katero so menda plačali 4 ali 5 goldinarjev. Za primerjavo vrednosti je tudi omenil, da je bila *žərnada* v tistih letih 15 *soudov*, goldinar pa je bil takrat vreden 100 *soudov*.[1097]

Štancar in zidar Jožef Kandus pri Tetnih, zdaj Kekancovih na Kukanjah

Jožef Kandus se je rodil 7. novembra 1872 v družini Jožefa Kandusa in Marjane z dekliškim priimkom Bizjak na Kukanjah, na takratni hišni številki Kamnje 7. Ko se je leta 1906 na novem naslovu Kamnje

[1091] PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 146, 155.
[1092] Uršula Bratina je bila hči Jožefa Bratine in Terezije z enakim dekliškim priimkom, rojena 17. oktobra 1837, kraja njenega rojstva in poroke pa mi ni uspelo najti ne v kamenjskih matičnih knjigah ne v maticah okoliških župnij.
[1093] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942: »In via ex Otlica domum versus declive lapsus contuso et fracto cerebre subitanae obiit.«
[1094] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1095] V času med Janezovim rojstvom in smrtjo so kamenjske hišne številke obrnili na glavo. Ob prvem oštevilčenju leta 1770 so jih začeli šteti pri Nadliških, kasneje pa v Potočah. Tako so bili Nadliški zadnji na vrsti. Informacija Pavla Petra Bratine iz Kamenj.
[1096] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851, poročni knjigi 1820–1849 in 1850–1919, družinska knjiga Kamnje 1893–1955; ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1097] Cena 5 goldinarjev za korito, o kateri niti pripovedovalec sam ni bil prepričan, se zdi previsoka.

85 oženil s Pavlino Podgornik iz zaselka Čermelji v Vrtovinu 8, je bil v poročni knjigi označen kot »caementarius«, zidar. Umrl je 10. aprila 1947 na današnji hišni številki Potoče 44.[1098]

Njegov vnuk Albert Kandus - Kekancov pri Stovščih v Vrtovinu mi je povedal, da je bil *nono* Jože Kandus *štancar*. Hodil je v *javo* in *ril* kamen za zidavo; v *javi* ga je tudi obdelal, da so potem zidarji lahko zidali z njim. Poleg tega je tudi klesal *mortale za tolčt hren*.[1099] Delal je, »kar je vrglo denar«. Za svoj dom je naredil ognjišče, stopnice in kamenje za *štirno* pred hišo. Pred leti so pred hišo Kekancovih še ležali klesani deli ognjišča z vklesanima črkama A. K., verjetno začetnicama Jožetovega očeta Andreja Kandusa. Pri hiši je bilo tudi koritce za kokoši, ki ga je sklesal *nono* Jože.

Zidana kapelica Srca Jezusovega Na Hribu v Kamnjah

Po besedah vnukinje Maruške Kandus pri Kekancovih je *nono* delal kot kamnosek pa tudi kot zidar v Monfalconeju in Trstu. Doma je zraven hiše sezidal *štalo*, ki je danes ni več. Njen bratranec Tone Čermelj - Danejlov, Kamnje 14, se je spominjal, da je stric Jože *štancaril* in zidal po Krasu ter delal škarpe ob cesti iz Vipavske doline proti Razdrtemu. Anton Bratina - Mežnarjev iz Kamenj pa je vedel povedati še to, da je Jože Kandus s *štancarjem* Zanutom Petrovčičem naredil kapelico Srca Jezusovega Na Hribu v Kamnjah, kjer se je nekoč reklo Pri pilu.[1100] O njem sem slišal še anekdoto, da je imel pogosto navado reči: »Ma strejla …« Ko so nekoč ob hudi uri sedeli doma na ognjišču in je spet izustil »Ma strejla«, pa je udarila strela skozi *kamin* v njihovo hišo – potlej je ni več omenjal.

O zidarju in *štancarju* Jožetu Kandusu s Kukanj mi je pripovedoval tudi Janko Bizjak - Jakž iz Potoč. Njegov oče je namreč Jožetu okrog leta 1935/36 »dal kontrat, da je V Mlaki naredil toliko in toliko kubikov, plačal pa mu je od metra«. To kamenje je še videti v neometanem pritličnem delu njihove hiše. Miklavžev iz Vrtovina je prav tako *na kontrat* vse to kamenje zvozil k njim s parom volov. Vse je naložil, zvozil in razložil, da je imel od tega dela krvave roke.[1101] Potem je oče »dal kontrat tudi za zidat. Takrat je šlo vse na čez«. »Zidarska žərnada pa je bila 10 ali 12 lir. Je bila lira hudičevo cenjena takrat,[1102] potem je šla pa v nič. Ja, ni bilo dela takrat.«

[1098] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, mrliška knjiga 1930–2009, družinska knjiga 1893–1955.

[1099] V *mortalih* so največ tolkli hren, pečen ječmen za belo kavo, po vojni tudi zrnje za pravo *kafje* in orehova jedrca za potice. Tolkli so z železnim *mətoučkom* z dvema glavama pa tudi s kamnitim tolkačem.

[1100] V tej kapelici je lesen kip Srca Jezusovega, ki ima na podstavku napis: Jezusu Kristusu / Bogu / v letu izveličanja / MCM / Kamenjska župnija. Tistega leta je bila tudi sezidana kapelica. Primerjaj Bratina, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah*, str. 76; informacija Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1101] To je bil Jožef Božič - Miklavžev (1895–1966) iz zaselka Krti, Vrtovin 121. Podatki rodoslovca Jožeta Guljeta.

[1102] Podobno je povedal Rudolf Koron, Batuje 71, da mu je leta 1932 zidar Lojze Leban iz Batuj, ki »je bil šaldo priden«, obdelal vse *sive kamne* za dva vogala pri *štali* za 160 lir – po 10 lir na dan. Za primerjavo je navedel tudi takratne cene za osnovna živila, vino, oblačila in živino: 1 kg bele moke – 2 liri, 1 kg soli – 2 liri, 1 kg sladkorja – 6 lir, 1 l vina v gostilni – skoraj 2 liri, *cajhaste* hlače – 10 lir, 1 lepa krava s teletom – 1.000 lir, 1 lep vol – 1.000 lir, 1 konj – 1.000 lir. »Tist buot so ble lire, vjəste, zlate!« je še komentiral Rudolf.

Zidar Franc Batagelj pri Pokih in sinovi

Franc Batagelj se je rodil 29. julija 1841 v družini Jožefa Batagelja in Marjane z dekliškim priimkom Vodopivec pri Pokih (*Puəki*) na hišni številki Kamnje 53, kasneje 70. Leta 1868 se je na domu poročil z Marijo Rustja iz Skrilj 60, 17. novembra 1919 pa je umrl, star oseminsedemdeset let. Da je bil zidar, v matičnih knjigah zvemo šele ob vpisu druge poroke njegovega sina Leopolda leta 1907.

Imel je tri sinove in vsi so postali zidarji.[1103] Prvi sin **Avguštin**, po domače Guštin, ki je prišel na svet 16. avgusta 1869, je leta 1903 pred oltar peljal sovaščanko Frančiško Rustja s hišne številke 84 in umrl 25. februarja 1947. Drugi sin **Leopold** ali Polde se je rodil 12. novembra 1871 in se leta 1895, ko se je poročil z Ivano Čermelj, priženil h Kočevarjevim Na Hribu, ki so imeli zaporedoma hišne številke 30, 101 in 61, danes pa 29. V poročni knjigi je bil zapisan tako s slovenskim priimkom kot tudi s poitalijančeno obliko Battigelli. Ko mu je leta 1906 žena umrla, je naslednje leto sklenil drugo zakonsko zvezo s Terezijo Bizjak iz Potoč. Ob tej poroki je bil tudi on v poročno knjigo vpisan kot zidar. Umrl je 1. februarja 1927 med operacijo v bolnišnici v Gorici. Najmlajši **Franc** pa se je rodil 19. aprila 1885 in se leta 1921 v Gorici poročil s sovaščanko Pavlino Slokar - Piklovo, ki je bila s hišne številke 29 Na vasi. Potem se je z ženo izselil v Jugoslavijo, verjetno v Sarajevo.[1104] Umrl je menda okrog leta 1960.[1105]

Zidar Anton Besednjak pri Lenartu

Anton Besednjak se je rodil 14. junija 1852 v družini Antona Besednjaka in Marjane z dekliškim priimkom Čermelj v Kamnjah 77, po domače pri Lenartu, ter se leta 1884 na hišni številki 82 poročil z Marijo Podgornik - Golakovo iz Vrtovina 59, katere starejši brat Alojz Podgornik je bil poklicni kamnosek. Anton je umrl kot vdovec 17. decembra 1933 v Kamnjah 82. Kot zidar je v maticah omenjen samo leta 1921, ko je šel za poročno pričo zidarju Antonu Vodopivcu.[1106]

Kamnoseki in zidarski mojstri Vodopivci - Koromelčevi

Kamnosek, ki se pri loški cerkvi leta 1881 omenja kot »Vodopivec Steinmetz«, bi utegnil biti Andrej Vodopivec - Koromelč, rojen 11. decembra 1857 v družini Antona Vodopivca in Uršule z dekliškim priimkom Rustja v Vodopivski vasi na hišni številki Kamnje 70, kasneje 41, pod Italijo 60, po drugi svetovni vojni pa Kamnje 25. Leta 1887 se je oženil s sovaščanko Frančiško Vodopivec iz Kamenj 45. Ta mu je rodila tri sinove, ki so se izučili za zidarje in kamnoseke.

Prvi je bil **Janez**, ki se je rodil 20. decembra 1888, drugi **Andrej**, rojen 30. oktobra 1890, kot tretji pa je 28. marca 1899 prišel na svet **Alojz**. Oče Andrej je bil ob rojstvih prvih dveh v rojstni knjigi vpisan kot kmet, šele pri tretjem kot kmet in zidar (»rusticus, caementarius«).[1107] Sinove je že doma izučil za kamnoseke in zidarje, mojstrski izpit iz zidarstva in kamnoseštva pa so vsi trije opravili pri

[1103] Povedal Slavko Čermelj, Kamnje 36.
[1104] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1830–1851 in 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1105] Povedal Slavko Čermelj, Kamnje 36.
[1106] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1107] V vasi so se ga sicer spominjali kot zidarskega mojstra. Povedal Slavko Čermelj, Kamnje 36.

nekem mojstru v Celovcu: dobili so velika spričevala z grbom, napisana v nemškem jeziku. Med prvo svetovno vojno so bili vsi trije mobilizirani, Andrej pa je delal doma. Umrl je v Kamnjah 6. februarja 1925.[1108]

Po pripovedovanju Jožeta Vodopivca - Koromelča v Kamnjah se je Drejc Koromelčov, *tata* njegove mame, stalno ukvarjal s kamnoseštvom. Klesal je predvsem *vajngerje*. V kamen je klesal različne rože, okraske in vzorce po *muədlih*, ki jih je dobil narisane na papirju. Naredil je skrinjo z enakimi rožami kot takrat, ko se je učil v Celovcu in je bilo to njegovo diplomsko delo za *štancarja*. S kamnom je tudi zidal. Delal je v Celovcu, na Dunaju, na Repentabru, v Trstu in še kje. Imel je kolo, s katerim se je vozil tja in nazaj, nazadnje pa se je vračal z vlakom do Solkana ter se od tam vozil domov s kolesom. S sinovi je delal za nekega gospodarja, inženirja, ki je imel očala in bil zelo natančen in zahteven, a jih je imel grozno rad. V spomin na tiste čase so imeli doma album s fotografijami, na katerih so bili posneti pri obdelovanju kamna, na njih je bilo videti tudi kamnit most in obdelovanje kamna zanj, vodnjake pri nekih vilah na Dunaju itd. V Trstu so delali za vojaško kasarno in mestne palače. Kdor je sklesal kamenje, ga je moral tudi postaviti na pravo mesto. Za neko tržaško palačo je oče Andrej dobil celo nagrado. V Kamnjah pa *je kresal* tudi kamenje za novo cerkev.[1109] Kamen *so rili* v *javi sivega kamna* za vasjo, V Zabajuncu, V Kosmatcu. Vozili so ga z vozovi, deloma z živino, deloma na roke, do voza pa so ga spravili po valjarčkih.

Pri hiši je bilo za celo *stalažo* kamnoseškega orodja.[1110] Imeli so dosti macol, zobatih kladiv, koničastih kladiv z enim rogljem in tudi tako imenovane *mačke* – kladiva s *fləfutkəmi* za obdelovanje notranje strani okrasno profiliranih *vajngerjev*. Bilo je dosti različnih *škərpjelov*, med njimi tudi taki za klesanje utorov črk v obliki V in U. Poleg tega so imeli svedre za *kuniranje* in žličke, ki so bile različno zavite, nekatere tudi razcepljene, najbrž za dviganje kamenčkov. Nekaj posebnega je bil oblič za kamen, dolg približno šestdeset in širok približno dvanajst centimetrov, ki je imel spodaj železen okov, zgoraj pa odprtino, skozi katero so vdevali jeklene vložke. Imeli so tudi različne *muštre* za okraske iz lesa in iz pocinkanega *pleha*. Manjkala niso niti dleta za les.

Od sinov ni nobeden ostal na domu. **Andrej** je bil med vojno pogrešan ali je padel v Rusiji. **Janez** se je po vojni odselil v Jugoslavijo. Najprej je šel v Maribor ter tam odprl zidarsko in kamnoseško obrt, potem pa se je preselil v Beograd in si tam sezidal hišo. On je dosti *kresal vajngerje* za okna in vrata. **Lojze** se je leta 1924 izselil v Ameriko, v Argentino.[1111] Tudi on je tam zidal ter klesal okvirje za vrata in okna za državne stavbe, kot je delal že prej doma.

Kamnarji Petrovčiči pri Petrovčku

Pri Petrovčku v Kamnjah se je z zidarskim in kamnarskim poklicem ukvarjalo kar pet sinov iz družine Kamenjca Jožefa Petrovčiča (1829–1874) in Marije z dekliškim priimkom Rustja, ki je bila doma od Gostka pri Ruštih v Skriljah. Njihova hiša, po domače pri Petrovčku, je imela zaporedoma številke 51, 76 in 86, danes, ko je prazna, pa nosi številko 40.

[1108] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942. Glej tudi Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 145, 158.

[1109] Andrej Vodopivec je sicer umrl v začetku leta 1925, v katerem so začeli zidati novo kamenjsko cerkev, je pa možno, da je kamenje zanjo pripravljal leto ali nekaj let prej.

[1110] Žal so to orodje potem kar odvrgli v grapo.

[1111] V seznamih izseljencev najdemo podatek, da se je zidar Alojz Vodopivec odpeljal iz Trsta z ladjo Belvedere in prispel v Buenos Aires 19. novembra 1926. *CEMLA*, https://cemla.com/.

O prvorojencu **Francu Petrovčiču** najdemo v kamenjskih matičnih knjigah samo podatek, da je prišel na svet 30. novembra 1855, v družinskih knjigah pa sploh ni omenjen. Po ustnem izročilu je menda še po drugi svetovni vojni skupaj z bratom Lojzetom delal v kamnolomu na Brjah.[1112]

Drugi sin **Anton** se je rodil 5. novembra 1858, a je že 11. novembra 1886 umrl nesrečne smrti. V kamenjski družinski knjigi je opomba, da je umrl zadet od strele v Štjaku, štjaški župnik Edko Ferjančič pa je ta dogodek opisal takole: »Štjak. 1886 11. 9. zadet od strele pri zidanju novega zvonika Anton Petrovčič, mladenič 28 let s Kamenj 76; pravijo, da je močno preklinjal.«[1113]

Tretji sin **Andrej** je ugledal luč sveta 15. novembra 1863, kasneje pa se je odselil v Trst, kamor je šlo za delom in zaslužkom še več zidarjev iz podčavenskih vasi. Zadnja vest o njem je pripis v rojstni knjigi: »Exhib. v svrho domovinstva 22. 6. 1918«, po čemer sklepam, da mu je kamenjski župnik takrat izdal rojstni list za dokazovanje domovinske pravice v Kamnjah pri tržaških oblasteh.

Četrti sin **Alojz** - Lojze Petrovčkov, ki se je rodil 8. julija 1868 že na novi hišni številki 86, je ostal na domu, se leta 1901 poročil s Karolino Kravos iz Dobravelj in 25. oktobra 1954 doma umrl.[1114]

Po njegovi smrti je domačijo nasledil njegov drugorojeni sin Avguštin, z zidarskim poklicem pa so nadaljevali ostali trije sinovi: **Alojz**, rojen 12. decembra 1901, **Viktor Marij**, rojen 30. januarja 1906, in **Karel**, rojen 16. maja 1908, ki je delal tudi kot *štancar*. Alojz in Viktor sta se v letih 1925 in 1926 izselila v Ameriko.[1115] Karla, ki se ni poročil, so 12. novembra 1943, med drugo svetovno vojno, ustrelili Nemci.

Peti sin iz prvega rodu Petrovčkov je bil **Filip**, po domače Lipe, ki se je rodil 27. aprila 1871. Leta 1903 se je poročil z Marijo Valič iz Skrilj, ki je bila posvojena v Lokavcu, in se odselil v Lokavec.[1116] Pavla Petrovčkova iz Kamenj se je spominjala, da je v Kamnjah s špico *štancal* kvadre za zidavo in korita.[1117] Več o njem se najde v poglavju o kamnosekih in zidarjih v Lokavcu.[1118]

Zidarja Jožef Vodopivec in njegov sin Izidor

Jožef Vodopivec je bil sin kmeta Antona Vodopivca in Uršule z dekliškim priimkom Rustja, ki se je rodil 5. decembra 1859 v Kamnjah 70 in se leta 1888 s poroko z Jožefo Kandus priženil k Štefanačevim v Vrtovin 75. Tam se jima je 4. decembra 1889 rodil sin Izidor, ki je nasledil tudi očetov poklic. Potrditev, da je bil zidar tudi oče, najdemo šele ob vpisu rojstva njegovega mlajšega sina Jožefa leta 1903.

Prvorojenec **Izidor** se je leta 1919 poročil z Marijo Pirjevec iz Vrtovina 99, v poročni knjigi pa je bil vpisan kot delavec in zidar. Umrl je leta 1981 v dvaindevetdesetem letu starosti.[1119]

Po prvi svetovni vojni je Izidor s skupino zidarjev iz Vrtovina delal v bližnji in daljni okolici. Takrat je bilo dosti dela z obnovo porušenih hiš in cerkva na območju soške fronte. Po drugi svetovni

---

[1112] Povedal Rajko Turk, Brje 100.

[1113] ŽA Štjak, Ferjančič, Edko, *Chronologia Stiacensi ab anno 1530–1600*.

[1114] Sodeč po izjavi Rajka Turka, Brje 100, da sta France in Lojze Petrovčič iz Kamenj po drugi svetovni vojni delala v kamnolomu na Brjah, sta bila (tudi) kamnolomca. Oba Petrovčiča je kot kamnoseka omenil tudi Alojz Likar, Vipavski Križ 6.

[1115] Samo za Viktorja se je našel podatek, da je 27. novembra 1928 z ladjo Martha Washington iz Trsta pripotoval v Buenos Aires. *CEMLA*, https://cemla.com/.

[1116] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1830–1851 in 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinski knjigi 1858–1900 in 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942 in poročne knjige Sveti Križ 1835–1942; podatki Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1117] Pavla Petrovčič, Kamnje 40.

[1118] Glej strani 270–273.

[1119] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Kamnje 1835–1942.

vojni se je zaposlil pri Gradbenem podjetju Gorica in zadnja leta pred upokojitvijo predvsem sodeloval pri gradnji Nove Gorice. Po upokojitvi je z drugimi zidarji ali sam izvajal popravila hiš in zidavo manjših objektov. Znan je bil kot mojster za zidanje dimnikov iz kamna, kar je bilo zahtevno delo. Za zidavo dimnika, ki je lahko trajala več dni, je bilo namreč treba pripraviti in ustrezno obdelati kamenje, da je bil na zunaj pravilne oblike in da je bila odprtina v njem povsod enako široka. Pri delu se je držal svojih pravil glede hitrosti in načina dela.[1120]

V spomin Vrtovincev in okoličanov se je zapisal predvsem po tem, da je leta 1945 vodil zidavo cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom. Darina Slamič - Slamčeva iz Vrtovina se je spominjala, da sta po drugi svetovni vojni skupaj z Izidorjem Čermeljem – »oba sta bila še zidarja po starem« – ob potoku pod Kocjani v Vrtovinu *rila* kamenje za zidavo pritličnega dela bližnje hiše.[1121]

Zidar je bil tudi Izidorjev najmlajši brat **Franc**, ki se je rodil 14. avgusta 1905, se leta 1921 poročil s Katarino Gerželj iz Vrtovina 62 in umrl 7. novembra 1965.[1122]

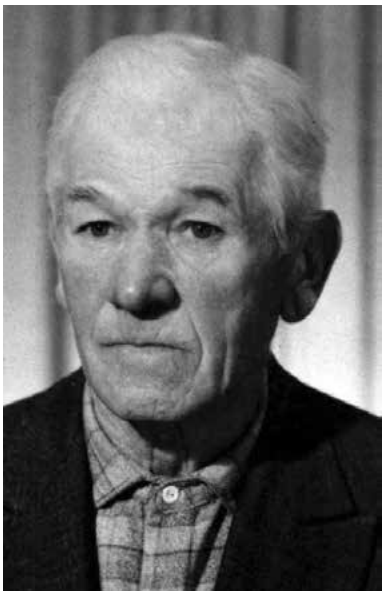

Izidor Vodopivec

Zidarji Vodančkovi Na vasi

Prvi znani zidar v družini Vodančkovih (*Uodənčkəvi*) Na vasi je bil **Jožef Rovtar**, sin Andreja Rovtarja in Katarine z dekliškim priimkom Kertel, ki se je rodil 2. marca 1860 v Kamnjah 38, kasneje 36. Leta 1888, ko je vzel za ženo Frančiško Kovač iz Kamenj 52, je bil v poročni knjigi zapisan kot kmet. Zidarji so postali tudi njuni štirje sinovi: Franc, Leopold, Janez in Vincenc.

Franc se je rodil 10. septembra 1889, se leta 1895 poročil s Katarino Bratina iz Stomaža 62 in umrl 9. januarja 1956. Z zidarskim poklicem se ukvarja tudi njegov leta 1957 rojeni vnuk Stanko Rovtar - Staško Vodančkov v Kamnjah 13.

Leopold, po domače Polde, ki se je rodil 5. novembra 1891,[1123] je leta 1923 stopil pred oltar z Alojzijo Kravos - Matjačevo iz Dobravelj 95, danes 27, in se priženil na njen dom. Tam je umrl 12. julija 1971.

Tretji sin **Janez Krstnik** se je rodil 13. junija 1900, zadnji **Vincenc**, po domače Cene, pa 7. novembra 1902.[1124] Oba sta šla iskat boljši zaslužek v Ameriko.[1125] Slavko Čermelj - Natalen v Kamnjah, ki mi je vedel našteti največ kamenjskih *štancarjev* in zidarjev, je povedal, da sta bila še živa po drugi svetovni vojni.

O svojih prednikih je leta 1996 pripovedoval Frančev sin Vinko Vodančkov v Kamnjah 13, ki se mi je predstavil kot »nje ti, nje vi«:

[1120] Povzeto po spisu Pavla Vodopivca, Izidorjevega vnuka, ki živi v Vrtovinu 71E. Glej tudi *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*, str. 76.

[1121] To je hiša Vrtovin 13A, ki sta jo začela zidati Danilo Favetti in njegova žena Vida, rojena Kandus, zato so ji rekli pri Vidi.

[1122] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Kamnje 1835–1942.

[1123] V rojstno knjigo je bilo kasneje pripisano, da je bil leta 1935 njegov priimek spremenjen v Rotari.

[1124] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročni knjigi 1820–1849 in 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942 ter poročnih knjig Stomaž 1845–1943 in Sveti Križ 1835–1942.

[1125] Drug za drugim sta se odpeljala iz Genove v Argentino: Janez, ki je bil prijavljen kot kmet, je tja prispel z ladjo Tomaso di Savoia 11. februarja 1925, Vincenc, prijavljen kot zidar, pa z ladjo Principessa Maria 8. junija 1927. *CEMLA*, https://cemla.com/.

Nono Jože, oče Franc in strici so bili zidarji. Strici zidarji so bili Polde, Janez in Cene. Stari oče in Vinkotov oče sta bila *majstra*. Stari oče je imel svojo skupino zidarjev in je pred *prvo vojsko* prevzemal gradnjo cest. Med drugim je delal cesto v gornjih Brdih. »Naši so bili vodje polirjev – cestarjev.« Ko so delali ceste, so imeli tudi svojega kovača.[1126]

Leta 1911 so zidali to hišo, kamen zanjo pa so narili kar v *səpi* za hišo. Pozimi so prekopavali zemljo in delali zidove na svojem svetu. Ni bilo drugega dela, drugega zaslužka. Po vojni, leta 1924, so sezidali še *štalo* pod hišo.

Nono je pravil, da niso imeli *plajbe*, kadar so zidali, ampak so delali kar na oko. Oče Franc in nono sta bila pri delu na oko zelo precizna: videla sta do dveh milimetrov natančno.[1127]

Leopold Rovtar - Vodančkov

»V prvi vojski so bili klicani noter«, samo stari oče in oče nista šla k vojakom. Oče je šel kot zidar delat v rudnik v Rajbl, stari oče pa je delal kot delovodja na cestah na Krasu, ki so jih takrat vzdrževali stari ljudje in ujetniki. Potem je oče prišel za delovodjo pri vzdrževanju ceste Branik–Štanjel, starega očeta pa so prestavili na cesto Komen–Lipa.[1128] Domov sta prišla konec *vojske*, ko je Avstrija kapitulirala.

Strici zidarji so po *vojski* šli v Ameriko. Očetov prvi brat je na začetku, ko je nekaj zaslužil, poslal domov 600 lir, potem pa ničesar več. Zaslužili so komaj toliko, da so imeli zase. Leta 1927 je šel tja tudi Vinkotov oče Franc. Tam je ostal šest let, potem se je vrnil. V Ameriko je šel tudi Polde in prav tako prišel nazaj,[1129] druga dva pa sta ostala tam. Nekajkrat sta še pisala teti.

Zidar in *štancar* Valentin Vodopivec in sinovi

Po podatkih iz matičnih knjig je bil **Valentin Vodopivec** - Tinčk, mlajši brat Andreja Vodopivca - Koromelča, zidar, po ustnem izročilu pa *štancar*.[1130] Rodil se je 11. februarja 1863 v Kamnjah 41 in se leta 1893 pri tridesetih letih poročil s sosedo Frančiško Rustja - Šturmovo s številke 40 ter šel tja za zeta. Zidarja sta postala tudi njegova sinova Leopold in Ignacij.

Leopold, po domače Polde Šturmov, ki se je rodil 8. novembra 1895, je vzel za ženo Ivano Vodopivec, rojeno pri Micnih v Kamnjah 64, v poročno knjigo pa je bil zapisan kot kmet in zidar. O njem

Leopold Vodopivec - Polde Šturmov

[1126] Vinko je imel pri hiši še kovaško *šmitno* in nakovalo starega očeta.
[1127] Martin Rijavec, Kamnje 29, rojen leta 1936, je o Francu povedal, da je bil »fin zidar«.
[1128] Vinko je še omenil, da je po teh cestah vsak večer šel na fronto *trajn* s konjsko in pasjo vprego.
[1129] Franc se je odpeljal v Argentino z ladjo Sofia iz pristanišča v Trstu in prispel v Buenos Aires 5. julija 1927; prijavljen je bil kot zidar. Kdaj je šel v Argentino Polde, ni mogoče zanesljivo reči, morda že leto prej. *CEMLA*, https://cemla.com/.
[1130] Povedal njegov vnuk Zdravko Vodopivec, Kamnje 26.

so povedali, da je sodeloval pri zidanju nove cerkve v Lokavcu v letih 1933–1935 in cerkve sv. Pavla leta 1945. Umrl je kot vdovec 13. avgusta 1976.

Ignacij, rojen 25. julija 1897, se je leta 1922 poročil z Emilijo Lozar - Pustovo iz Vrtovina 115 in se priženil tja. Leta 1930 sta se izselila v Ameriko. Ignacij je umrl leta 1944.[1131]

Zidarja Jožef Vodopivec - Školj in Jožef Vodopivec - Zajčkov

Jožef Vodopivec je bil sin Janeza Vodopivca in Jožefe z dekliškim priimkom Rebek, rojen 16. novembra 1863 na Školju pri Pirjevčih, Kamnje 51. Leta 1892 se je na naslovu Kamnje 74 poročil z Marijo Besednjak - Besednakovo iz Kamenj 84; ko mu je ta po porodu hčerke Ivane v decembru 1894 umrla, pa je naslednje leto vzel za ženo njeno mlajšo sestro Ivano. Ob obeh porokah je bil poklicno označen kot kmet, ob smrti sina Franca leta 1901 pa kot zidar. Umrl je 22. maja 1932 pri Šatejih v Vrtovinu 49.

V Jožefovem drugem zakonu se je 26. aprila 1896 rodil sin **Jožef**, po domače Pepe Zajčkov, ki je prav tako poprijel za zidarsko žlico. Leta 1923 se je oženil z Alojzijo Pavlica iz Rihemberka,[1132] čez dve leti pa se je z družino izselil v Ameriko, v Argentino.[1133]

Franc Slokar pri Slokarjevih v Kamnjah je povedal, da so Zajčkovi med drugim prizidali del šole v Kamnjah. Njihovi vajenci so pozimi prekopavali svet V meji in tam naredili njivo. Kasneje pa »so šli na kant«, ker so v Dornberku prevzeli veliko delo od vojaščine, a niso dobili plačila. Pepe se je potem odselil v Ameriko »in neč se ne vej od nega«.[1134]

Zidarski mojstri Rijavci

Iz družine Andreja Rijavca in Ane z dekliškim priimkom Kravos v Kamnjah 52 sta izšla zidarska mojstra Filip in Franc Rijavec, v naslednjem rodu pa še več zidarjev.

Filip Rijavec - Lipe se je rodil 20. aprila 1866 in se leta 1897 poročil s sovaščanko Katarino Rustja - Šturmovo. V poročni knjigi je bil on zapisan kot zidar, ona pa kot služkinja na naslovu ulica Fontanone 7 v Trstu. Po njem je družina dobila ime pri Lipetovih. Umrl je nenadne smrti 15. januarja 1937 pri Pirjevčih v Kamnjah 102, po družinskem izročilu ga je zadela kap.

Pri Lipetovih so se rodili sinovi Alojz, Leopold in Franc, ki so nadaljevali z očetovim poklicem, vsi pa so tudi *kresali* kamen.[1135]

Prvorojenec **Alojz** - Lojze, ki je na svet prijokal 10. maja 1898, se je leta 1924 poročil z Zorko (Albino) Besednjak s Kukanj, Kamnje 84. Dvakrat je šel za zaslužkom v Ameriko in se vrnil.[1136] Živel je v več hišah po vasi, končno pa se je z družino ustalil pri Rjavcovih, danes Kamnje 5. Umrl je 17. maja 1973 v bolnišnici v Šempetru.[1137]

[1131] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955.

[1132] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

[1133] V seznamih priseljencev piše, da je zidar Jožef Vodopivec odplul z ladjo Ammiraglio Bettolo iz Genove in prispel v Buenos Aires 18. decembra 1925, o družinskih članih pa v njih ni podatkov. *CEMLA*, https://cemla.com/.

[1134] Povedal Franc Slokar, Kamnje 15.

[1135] Povedal Ivan Čermelj, Cesta 5. maja 11, Ajdovščina.

[1136] Povedal Slavko Čermelj, Kamnje 36. – Lojzetov sin Jože Rijavec, Kamnje 5, je pred leti še imel *plajbo*, ki jo je oče prinesel iz Amerike, kamor je šel okrog leta 1929.

[1137] Podatek Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

Zidarski mojster Filip Rijavec, zidar Alojz Rijavec in »Inženir« Franc Rijavec. Digitalni fotografiji prvih dveh hrani Pavel Peter Bratina, fotografijo Franca Rijavca pa Miha Rijavec v Kamnjah.

Leopold, rojen 16. novembra 1899, se je leta 1924 poročil z Ljudmilo Besednjak s Kukanj, Kamnje 84, in se priženil na Kukanje.[1138] Umrl je v bolnišnici v Šempetru 2. februarja 1984 v starosti štiriinosemdesetih let. Stojan Makovec pri Cinkih na Brjah mi je nekaj let po njegovi smrti pripovedoval, da je bil Polde priden delavec, posebno rad pa je zidal *palaštre* in špalete – tudi ko so drugi zidarji počivali, je on iskal primerne kamne zanje.

Franc, rojen 2. januarja 1901, je leta 1926 odšel v Argentino, kjer je delal kot zidar. Tam se je leta 1928 poročil z Emilijo Cigoj, ki je domnevno bila iz Velikih Žabelj.[1139] Po besedah Mihe Rijavca iz Kamenj se je tudi eden izmed njegovih vnukov v Argentini ukvarjal z gradbeno dejavnostjo.

O Lipetu Rijavcu so pripovedovali, da je poleti hodil delat v Bosno, v Sarajevo, pozimi pa so on ter sinova Lojze in Polde na svojem svetu na Rebíci *rili* kamen, zidali škarpe in delali njive. Kamen so porabili tudi za zidavo hiše. Ko je Lipe delal izkop za svojo novo hišo Na Hribu, Kamnje 36, je izkopani material prevažal z vagončki po *glajzah* in z njim sproti zasipal vrzel za škarpo.[1140]

Filipov mlajši brat **Franc Rijavec** se je rodil 4. marca 1872. Pred prvo svetovno vojno, med njo in še nekaj časa po njej je kot inšpektor za javne ceste živel in delal v Bovcu in Logu pod Mangartom. Za ženo je vzel Viktorijo Greiler iz St. Salvatorja pri Brežah na Koroškem in leta 1910 mu je v Bovcu 108 rodila sina Mirka, ki je kasneje postal duhovnik, misijonar in publicist.[1141] V Bovcu je leta 1920 sezidal ali dal sezidati hišo, ki je imela hišno številko 425, po ženi pa jo je imenoval vila Viktorija.[1142] Po njeni smrti se je leta 1930, ko je bil že v oseminpetdesetem letu, v drugo poročil z Marijo Bratina

[1138] Kukanje zdaj spadajo pod Potoče, hiša pa ima številko 41. Bila je prodana in danes je v njej vinarna Tilija. Podatek Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1139] Franc Rijavec se je, prijavljen kot zidar, odpeljal z ladjo Belvedere iz Trsta in prispel v Buenos Aires 19. novembra 1926. *CEMLA*, https://cemla.com/.

[1140] *Šine* od tistih *glajzov* so potem porabili za *vablence* na poti. Povedala sta Franc Slokar, Kamnje 15, in Slavko Čermelj, Kamnje 36.

[1141] *PSBL*, 13. snopič, Gorica 1987, str. 209: Jožko Vetrih, geslo Rijavec Mirko.

[1142] Vila je bila sezidana iz kamenja porušene stavbe nekdanjega sodišča v Bovcu, ki so ga na gradbišče vozili z vagončki po tirih. V potresu leta 1998 je bila poškodovana, zato so jo podrli in na novo sezidali v podobni obliki. Zdaj ima naslov Mala vas 119. Informacije Mihe Rijavca iz Kamenj in Vilija Kemperja, Mala vas 119, Bovec.

Fasade vile Viktorije v načrtu iz leta 1920, ki ga hrani Vili Kemper v Bovcu. Desno vila Viktorija, v kateri je živel Franc Rijavec z družino. Fotografijo iz leta 1966 hrani Miha Rijavec v Kamnjah.

- Brajdarsko iz Gorenj v Lokavcu, sicer rojeno na Colu. Umrl je 11. decembra 1952 v svoji hiši Na Hribu, Kamnje 101, zdaj 29.[1143]

O Francu so povedali, da je bil strogega značaja, slovel pa je kot glavni zidarski mojster v Kamnjah. Rekli so mu tudi Inženir, ogovarjali pa so ga z »gəspud majstər, gəspud Erjavc«. Najprej se je učil za *tišlerja* pri očetu arhitekta Jožefa Plečnika v Hotedršici,[1144] kasneje pa je tudi sodeloval z njegovim sinom. Za slavnega arhitekta je menda izdeloval lesene modele za vlivanje cementnih izdelkov. Znano je še, da je vodil vse delo pri kamnitih škarpah ob cesti iz Loga pod Mangrtom na prelaz Predil.

Nagrobnik Franca Rijavca z marmornim reliefom Srca Jezusovega. Foto Pavel Peter Bratina, Kamnje

Franc je kupil pogorelo hišo Kočevarjevih in jo obnovil na za tiste čase dokaj moderen način. Po drugi ženi jo je poimenoval vila Maria. V njej je imel poleg spalnic tudi garderobno sobico, tako imenovani *kamarin*. Nad delom hiše je namesto strehe naredil teraso z zidano ograjo, s katere je bil imeniten razgled po okolici. Na teraso je speljal tudi vodovodno napeljavo. V hiši je zanimivo tudi stopnišče iz betonskih sestavnih delov, ki so bili narejeni v delavnici, sestavljeni pa na mestu v hiši. Na hišni fasadi je napravil sončno uro, ki je še ohranjena na zdaj prenovljeni stavbi.[1145] Na steni v veži je imel marmorni relief Srca Jezusovega, po smrti njegove vdove Marije pa so ga vzidali v pokopališki zid nad njunim grobom.[1146]

[1143] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Bovec, rojstna knjiga 1883–1914; podatki rodoslovca Uroša Kovača.
[1144] To je bil mizar Andrej Plečnik (1835–1891).
[1145] O njem so pripovedovali: Jože Vodopivec, Kamnje 3A; Martin Rijavec, Kamnje 29, in Pavel Peter Bratina, Kamnje 33.
[1146] Informacija Mihe Rijavca, Kamnje 29.

Brata zidarja Franc in Janez Besednjak pri Besednakovih

Zidarja sta bila tudi brata Franc in Janez Besednjak iz družine Janeza Besednjaka in Frančiške z dekliškim priimkom Rustja, ki je živela v Kamnjah številka 6, kasneje 84. **Franc** se je rodil 8. decembra 1867 in se leta 1897 poročil z Marijo Batagelj iz Vrtovina 1, umrl pa je 20. junija 1944. Ob sklenitvi zakona je bil v poročni knjigi še označen kot kmet, ko je šel leta 1904 za poročno pričo bratu Janezu, pa kot zidar.

Janez se je rodil precej kasneje, 6. februarja 1877, in se leta 1904 oženil z Ivano Čibej - Johano, hčerjo kamnoseka Jožefa Čibeja s Kislovega Hriba, Skrilje 85. On je imel za pričo brata Franca Čibeja, ona brata Franca Čibeja: soimenjaka sta bila oba zidarja. Janez si je potem ustvaril svoj dom na številki 110 in se z družino preselil vanj.[1147] Okrog leta 1926 so se odselili v Ameriko in odtlej o njih ni več nobenih podatkov.

Zidar Anton Bratina - Tonin Šuštarjev

Anton Bratina - Tonin Šuštarjev se je rodil 15. februarja 1870 v Kamnjah 39 v družini Andreja Bratine in Katarine z dekliškim priimkom Stibiel z Ustij. Leta 1895 se je poročil z Ivano Gerželj - Grželjčevo iz Kamenj 68. Ob poroki je bil še zapisan kot kmet, kasneje pa se v matičnih knjigah omenja kot zidar. Mlada zakonca sta si dom v Kamnjah, ki ima danes hišno številko 33, sezidala na prelomu stoletja in se na božič leta 1901 vselila vanj. V njem se je Tonin poslovil od sveta 22. decembra 1949.[1148]

Zidar Anton Bratina - Tonin Šuštarjev. Fotografijo hrani Pavel Peter Bratina v Kamnjah.

Vnuk Pavel Peter Bratina mu je postavil spomenik z umetniško besedo, s katero doživeto opisuje težavno in zahtevno delo nekdanjih zidarjev ter razmere, v katerih so delali, zato ga v nadaljevanju skušam kar najbolj zvesto povzeti.

Toninov rod je bil rod *šuštarjev*, od tod hišno ime Šuštarjevi. Oče Andrej je Toninu sprva namenil lažji, pasarski poklic, zato je šel v uk v avstrijski Gradec, da se je izučil umetelnega oblikovanja kovin in preprostejšega filigranstva. Po vrnitvi domov pa je pozabil na izučeno obrt in se oprijel zidarske žlice.

V tistem času, konec 19. stoletja, so kamenjski zidarji odhajali iskat delo in kruh v Dalmacijo in Bosno.[1149] Toninov prijatelj Filip Rijavec je s svojo skupino hodil v Sarajevo, Tonin pa na jadransko obalo, tja do Dubrovnika. V Dalmaciji jih je bilo kar precej z Vipavskega. Prva leta je bilo težko, je pripovedoval Tonin: »Svoje moči, svoje roke, svoje znanje smo prodajali za krvavo plačilo. Kri smo scali. Od áperi do záperi, kakor bi rekli fratri, ali od vida do vida. Od ranega jutra do poznega večera smo garali ko črna živina. Naročnikom, po večini avstrijskim, se je mudilo, pa so menili, da moramo naročeno delo končati prej, kakor smo ga dobro začeli.«

[1147] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; informacija Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1148] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; informacija Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1149] Nekateri so se tega bivanja na tujem tako »nalezli«, da so jim doma pravili Bošnjaki.

Toninovina ali Toninovše

»Ko je bilo prehudo, smo po ameriškem zgledu ustanovili sindikat, ki se je potegnil za naše pravice: za krajši delovni čas in za boljšo plačo. In smo uspeli. Čas je bil skoraj pomembnejši od denarja. Kajti dan je bil dolg za tri noči. Preden se je ognjena krogla od vzhoda prizibala do zahoda, je minila cela večnost. Moči so nam pohajale, čeprav smo bili mladi. Komaj smo čakali poldneva in marende in kratke sieste ali opoldanskega predaha, potem pa večera, ki se je odmikal kakor težko pričakovana sreča.«

V Dalmaciji je Tonin delal kakšnih trideset mesecev. Kljub vsemu hudemu pa je bil zadovoljen, saj je prav tam zaslužil za hišo. Ko so leta 1895 v Kamnjah zidali velik most, je Tonin živel in zidaril v Trstu. Tudi tam se je pekel na vročem soncu in štel udarce s cerkvenega zvonika, ki so odštevali ure: kdaj je čas za opoldanski počitek in kdaj za konec *šihta*. Od ponedeljka do sobote, iz tedna v teden, iz meseca v mesec. Ob lepem in slabem vremenu, ob soncu in pišu, morniku in burji. Oziral se je tudi na delo, koliko je pozidal in do kod še mora, da bo norma izpolnjena, da bo zaslužek dober, da ne bo odbitkov. Opravljeno delo je bilo merilo zaslužka in miru, da ni bil v sporu z lastno vestjo.

V predmestju v Rojanu si je Tonin z ženo Johano spletel gnezdo in tam sta naročila in rodila prve tri otroke: Rudolfa, Franca in Cirila. Sprva, še pred poroko, sta z ženo menila, da se bosta prej ali slej udomačila ob toplem Tržaškem zalivu, a sta kmalu ugotovila, da se ne bosta pomeščanila. Zato se je Johana z otroki konec stoletja vrnila v Kamnje h Grželjčevim, kjer še za družino njenega brata Jakoba ni bilo dovolj prostora. Tonin pa je še nekaj časa ostajal v Trstu. Ker sta imela nekaj pod palcem, sta sklenila, da si postavita lastno hišo, Toninovino.

Tonin je prosil očeta, naj mu odstopi del Šuštarjevega vrta na razgledni rebri nad novim mostom in dokupi še nekaj sveta, da bo domačija z ohišnico zaokrožena. Pri tem ga ni motilo, da je bil teren močno nagnjen in lapornat pa še *sfondal* bi se lahko. Oče Andrej mu je izpolnil željo in priprave so se začele. Najprej je bilo treba izkopati in odpeljati kakšnih šeststo kubičnih metrov *sovdana*. Kopal je »na polento«, s *pekonom*, in si pomagal z železno *štango*, macolo, sekiro in *šublo*. Tonin je rinil v tisto *səpo* in potil krvavi pot. Kopati v taka tla je namreč prava muka. Kramp tako odločno odskakuje od *sovdana*, da se še Bogu smiliš. Kar odkrušiš z enim zamahom, je samo za »an duobər soud«, nič več. Veliko lažje in hitreje bi šlo z miniranjem, a to ni bilo poceni. Zato sta kar naprej pela *pekon* in

štanga in Tonin je potrpežljivo luščil plast za plastjo. Če ni šlo drugače, je mahnil še s sekiro, saj se nekatere plasti *sovdana* prav lepo sekajo. Od časa do časa je nakopani material odpeljal, sprva samotež s samokolnico. Od začetka so mu pomagali oče in bratje, pozneje pa vse manj. Zato si je zdaj pri tem, zdaj pri onem sosedu sposojal voz in volička. Večino materiala je zvozil na Matevževo njivo v Crkovci.

Meseci trdega dela so se vlekli. A bil je vajen in vztrajen pa še mudilo se mu je. Kar najhitreje se je hotel ustaliti pod lastno streho. Končno je pod *səpo* nad novim mostom zazijala velika useka, postelja za novo hišo, ki sta jo s severne in vzhodne strani varovali lapornati steni. Poslej je šlo vsaj na videz hitreje. Iz *funde* so rasle zunanje stene in vse bi še nekako šlo, če bi bilo pri roki dovolj kamenja. A bilo ga je treba voziti od blizu in daleč. Pa ne samo kamenje, tudi pesek in apno.

Načrte je imel Tonin predvsem v glavi, morda tudi na kakšnem papirju, vendar se ta ni ohranil. Dela je bil vajen, imel pa je tudi vso potrebno prakso, saj je v Rojanu in Dalmaciji spravil pod streho marsikatero gosposko hišo. Od aprila do vseh svetih je prodajal svoje zidarske veščine, od *vahti* do svetega Jožefa pa je spravljal pod streho Toninovino. Pri delu je sprejel tudi številne novosti, predvsem si je izostril občutek za zunanjo podobo in notranjo ureditev, ki se v Kamnjah dotlej še nista udomačili. Vse naj bo v vrsti, kakor so hiše v Trsti, usklajeno vodoravno in navpično: okno pod oknom, vrata pod oknom in okno nad vrati. Ne pa tudi vrata pod vrati, marveč izmenjaje. Tak red je odsevalo tudi Toninovše, držal pa se ga je zlasti pri prvem delu poslopja. Kar je dozidal kasneje, je nekoliko odstopalo od prvotne zasnove, a ne povsem.[1150]

Na sveti večer leta 1901 je bilo Toninovše toliko urejeno, da so se lahko vselili. Od Grželjčevih so prišli žena Johana in sinovi. V novem domu sta se nato do prve svetovne vojne rodili še deklici Marija in Alojzija, Pavlova mama. Tonin ga je za vedno zapustil na sveti večer leta 1949, brž za njim pa je k večnemu počitku odšla tudi Johana.[1151]

Kamnosek in kmet Franc Vodopivec - Gorenji Jopar

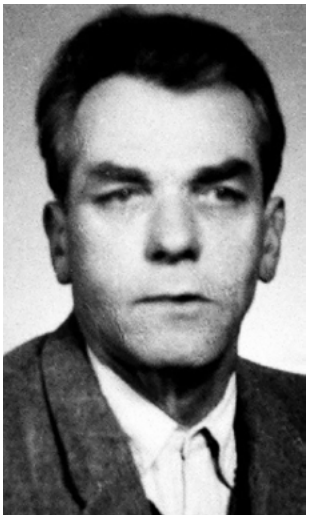

Franc Vodopivec - Jopar

Franc Vodopivec se je rodil 15. aprila 1870 staršem Andreju Vodopivcu in Mariji z dekliškim priimkom Lozar pri Gorenjem Joparju v Kamnjah 49, zdaj 27.[1152] Leta 1901, ko je dopolnil že trideseto leto starosti, se je na številki 39 poročil z devetnajstletno Justino Čermelj iz Kamenj 67 in tam 18. novembra 1937 tudi umrl.[1153]

Po besedah Rudija Črmelja - Grihcovega iz Kamenj je bil Franc Vodopivec »pravi štancar, prav poklicni mož«, Jožko Vodopivec pri Šulskih pa je pripovedoval,[1154] da je Franc Joparjev okrog leta 1910, ko so zidali njihovo hišo, »ril kamen in štancaril v javi Bojišče med Kamnjami in Kukanjami«. Otroci so mu nosili jest v *javo*. Jožko je tam gledal, kako so vrtali s svedri, in slišal mine, ki so pokale.

[1150] Nove hiše so se v tistem času v Kamnjah in Potočah, ki so spadale pod njih, kar hitro množile. V Kamnjah so si nove domove postavljali Filip Rijavec - Lipetov (hišna številka 102), Andrej Batagelj - Guznik (številka 104), Avguštin Vodopivec - Guštin (številka 105), na Beverjih je zrasla nova hiša številka 110, nad Goričico pa Baraka s številko 111.

[1151] Bratina, Pavel Peter, *Pod sedmim križem*, Kamnje 2012, str. 9–14: Toninovše, str. 337: Na krogih navznoter; Bratina, *Pod to goro Čavensko*, str. 29–32, 35: Toninovina.

[1152] Martin Rijavec, Kamnje 29, je pojasnil, da so mu tak vzdevek nadeli, ker je na *rabutah* samo jope prekladal.

[1153] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

[1154] Jožko Vodopivec, Kamnje 64.

Kamnoseka Janez Petrovčič - Zanut Tinčen in njegov sin Alojz pri Zanetčevih

Janez Petrovčič, po domače Zanut Tinčen, je bil nezakonski sin Terezije Petrovčič, rojen 14. maja 1873 v Kamnjah 86. Leta 1904, ko je pri tridesetih letih živel v Kapucinskem predmestju 13 v Škofji Loki na Gorenjskem, kamor je nedvomno šel za zaslužkom, se je oženil s Katarino Batagelj iz kamenjske zidarske družine Pokovih. V poročno knjigo je bil vpisan kot kamnosek. Potem je od kamnoseka Andreja Batagelja - Guznika kupil staro hišo številka 104, danes 34, ki je po njem dobila hišno ime Zanetčevi, in tam 22. junija 1938 tudi umrl.

Na domu ga je nasledil sin **Alojz**, ki se je rodil 23. maja 1905 in leta 1935 vzel za ženo Alojzijo Črmelj iz Kamenj 33, po domače od Danejlovih Na vasi. V poročni knjigi je bil vpisan kot kmet in zidar.[1155] Umrl je 11. decembra 1978 v bolnišnici v Šempetru. Jože Vodopivec - Koromelč iz Kamenj je o njem pripovedoval, da sta se z Leopoldom Vodopivcem pod Italijo opolnoči odpravila s kolesi od doma v Log pod Mangartom, kjer sta zidala škarpe ob cesti na Predil pod vodstvom glavnega zidarskega mojstra Franca Rijavca - Inženirja S Hriba. Alojzov sin Danilo Petrovčič pa je povedal, da je oče poleg zidarskega poklica tudi *štancal*. Janko Bizjak - Jakž iz Potoč je v zvezi s tem omenil, da so Lojze Tinčen, Polde Vodopivec in Erjavc (Rijavec) pri njegovem sosedu Furlanu Na Goričici okrog leta 1940 iz tamkajšnjega *črnega kamna* delali kocke, velike 20 × 20 centimetrov, ki so jim robove obdelali s *škərpelom*. Tiste kocke so potem peljali nekam v Italijo.

Levo Zanut Petrovčič z ženo Katarino, desno Alojz Petrovčič. Digitalni fotografiji hrani Pavel Peter Bratina v Kamnjah.

Alojz je v kamnu ovekovečil dogodek iz časa druge svetovne vojne, ki je hudo prizadel Kamnje. Na Gracu, kjer se gre k Nadliškom, je v živo skalo vklesal datum 13. 10. 1944 in križec, ki označujeta dan, ko so Nemci požgali del vasi in ustrelili štiri Kamenjce, ki so jih zajeli pri Zvirku. Kasneje so na skalo dodali še ploščo z napisom:[1156]

NA TEM MESTU SO NEMCI
13. 10. 1944 USTRELILI TALCE:
BRATINA LENART
ROVTAR KAREL
RUSTJA IVAN
SLOKAR ANTON
ZB NOV KAMNJE SLAVA TALCEM!

[1155] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne, poročne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1156] Povedala sta Franc Slokar, Kamnje 15, in Zdravko Vodopivec, Kamnje 26.

Levo vogelni kamen zida pod vrtom Tinčnih z datumom 13. 10. 1944, ko je v Kamnje prišla nemška tankovska kolona in se tam ustavila, ker je bila nadaljnja pot preozka. Desno skala s ploščo v spomin padlim talcem na Gracu

Zidar Janez Batagelj pri Pokcih

Janez Batagelj se je rodil 25. decembra 1876 pri Pokcih v Kamnjah 54 staršem Mateju Batagelju in Tereziji z dekliškim priimkom Kravos. V matičnih knjigah je omenjen kot zidar leta 1907, ko se je na takratni hišni številki 69 poročil s šiviljo Frančiško Černigoj, vdovo Lozar. V njunem zakonu so se rodili štirje otroci. Ker je leta 1913 Frančiška umrla, se je leta 1919, po prvi svetovni vojni, v drugo oženil s sovaščanko Terezijo Rustja s hišne številke 59, ki mu je rodila še šest otrok. Umrl je 1. marca 1931 za astmo.[1157]

Zidar Leopold Batagelj iz Kamenj 94

Leopold Batagelj je bil sin Pavla Batagelja in Jožefe z dekliškim priimkom Bratina, rojen 15. oktobra 1877 v Kamnjah 21, kasneje 94 – v družinski knjigi brez navedbe hišnega imena. Ko je leta 1909 v cerkvi sv. Antona Padovanskega v Trstu sklenil zakonsko zvezo z Marijo Rustja iz Vrtovina 103, je bil v poročno knjigo zapisan kot Leopold Batagelj (Battigelli), zidar iz Kamenj 94. Na tej hišni številki je umrl 10. julija 1937.[1158]

Kamnosek Anton Slokar pri Piklovih

Anton Slokar se je rodil 26. aprila 1877 v družini Antona Slokarja in Marjete z dekliškim priimkom Vodopivec v Kamnjah 31, kasneje 29, danes 17, po domače pri Drejčetu Na vasi ali pri Piklovih. Ko se je leta 1905 poročil s Katarino Batagelj iz Kamenj 69, so v poročno knjigo zapisali, da je po poklicu kamnosek. Med prvo svetovno vojno, ko je bil na soški fronti frajtar v 2. stotniji 42. črnovojniškega bataljona,[1159] je 16. maja 1917 padel v boju pri Pristavi pod Kostanjevico, severovzhodno od Gorice.[1160]

[1157] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1158] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.
[1159] Frajtar je bil v Avstro-Ogrski vojak z najnižjim činom.
[1160] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955.

Štancar Karel Rovtar pri Krpjelcovih

Karel Rovtar se je rodil 4. oktobra 1879 v družini Franca Rovtarja in Marije z dekliškim priimkom Bolko pri Krpjelcovih v Kamnjah 49, zdaj 42. Izučil se je za *štancarja* in pod Avstrijo *štancal* tudi v Škofji Loki in Sarajevu, kjer je delal skupaj s sovaščanom Filipom Petrovčičem. Leta 1908 je na hišni številki 77 vzel za ženo Frančiško Cigoj iz Malovš 49, a je že leta 1910 umrla in naslednje leto se je v drugo poročil z Amalijo Bratina z Ustij.

Po poroki je doma *delal kmetijo*, včasih pa mu je bilo žal, da je opustil *štancarski* poklic, ki ga je rad opravljal. Približno v letih 1935–1936 je še delal v *javi* ob cesti k Stomažem, kakšnih dvesto metrov levo od nje. Sin Slavko, rojen leta 1925, mu je tja nosil kosilo. V tisti *javi so rili* kamen ter ga obdelovali v kocke in plošče, najbrž za tlake. Kocke so bile velike 25 cm × 25 cm, plošče, v katere so vsekavali rege v obliki kvadratov, pa so bile dveh mer: 125 cm × 50 cm in 150 cm × 75 cm.[1161] Karel je umrl nesrečne smrti: 13. oktobra 1944 so ga Nemci, ki so tistega dne zažgali del vasi, s še tremi drugimi kamenjskimi vaščani ustrelili kot talca.[1162]

Zidar in kmet Anton Vodopivec V Mladicah

Anton Vodopivec je bil sin Leopolda Vodopivca in Jožefe z dekliškim priimkom Slokar, rojen 24. novembra 1884 V Mladicah na hišni številki Kamnje 28.[1163] Ko se je leta 1921 oženil s Frančiško Besednjak iz Kamenj 82, so v poročni knjigi zapisali, da je zidar in kmet, poročni priči pa sta bila Anton Besednjak, po domače Lenartov, in Andrej Vodopivec - Koromelč, oba zidarja. Anton je umrl kot vdovec 12. januarja 1941.[1164]

Zidarji Štefan Kompara pri Bobinovih in sinova pri Piklovih

Štefan Kompara se je rodil 18. novembra 1893 v družini Štefana Kompare in Ivane z dekliškim priimkom Bratina v Stomažu 41, kjer se reče Pri malnu ali pri Mihovih. Leta 1928 se je poročil s sovaščanko Ivano Rovtar s hišne številke 49 in kupil Bobinovo hišo pri Nadliških, ki je takrat imela hišno številko Kamnje 78. Ko sta z ženo ostarela, sta leta 1966 prišla k sinu Jožefu v Kamnje 17 in Štefan je tam umrl 8. septembra 1971.

Zidar Štefan Kompara z ženo Ivano. Hrani Andrej Kompara v Kamnjah.

Po družinskem izročilu se je med prvo svetovno vojno kot avstrijski vojak udeležil bojev na Doberdobu in bil ranjen. Zdravili so ga v bolnišnici na Dunaju, potem pa je bil poslan na rusko fronto. Tam je padel v rusko ujetništvo, ob koncu vojne pa se je

[1161] Pripovedoval je Slavko Rovtar, Kamnje 42 / Kogojeva ulica 38, Nova Gorica.
[1162] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914.
[1163] Tudi kasneje ob poroki in smrti je živel na isti hišni številki.
[1164] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

še z enim ali dvema tovarišema vrnil v domače kraje in se v Mariboru pridružil Maistrovim borcem. Med drugo svetovno vojno so ga Nemci odpeljali v Nemčijo, da je tam delal kot prisilni delavec na neki kmetiji, ko je bilo vojne konec, pa se je srečno vrnil domov. Kaj in kje je delal kot zidar, ni znano.

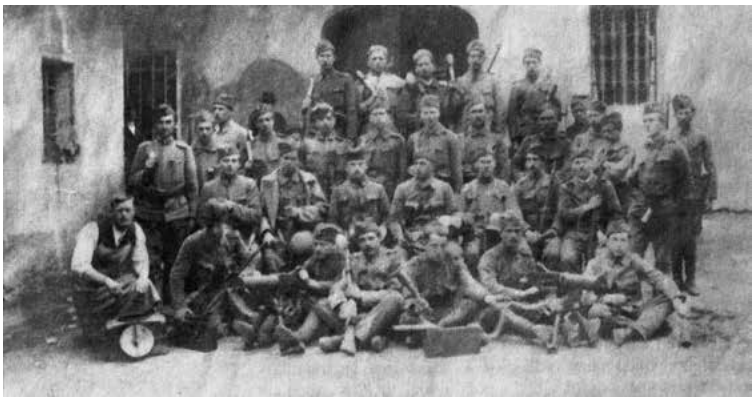

Štefan Kompara z Maistrovimi borci, domnevno v okolici Celja, peti od leve v prvi vrsti. Nedeljski dnevnik, 25. oktobra 1998, str. 17

Sin **Jožef** se je rodil 11. marca 1929 na hišni številki 78 ter se leta 1961 poročil z Marijo Rovtar - Vodančkovo iz Kamenj 36, ki so jo posvojili Piklovi na številki 17, in se priženil k Piklovim. Za zidarja se je izučil pri Obnovitveni zadrugi Ajdovščina, s katero je imel sklenjeno pogodbo za učno dobo od 1. oktobra 1946 do 1. oktobra 1948, in 21. marca 1949 opravil še strokovni izpit za kvalificiranega delavca zidarske stroke.[1165] V oktobru istega leta je moral iti na služenje vojaškega roka, ki ga je opravil v pehoti kot puškomitraljezec, odpuščen pa je bil v oktobru leta 1949.

Levo Jožef Kompara, desno Stanko Kompara. Fotografiji hranita Andrej Kompara v Kamnjah in Marjan Kompara v Ajdovščini.

Najprej je delal pri Obnovi, potem pa do upokojitve okrog leta 1986/87 pri Primorju. V Vipavi je s kamnom zidal tako imenovane oficirske bloke.[1166] Pritlične zidove teh blokov so zidali iz *bunjata*, ki so ga vgrajevali v *mešanem koršu* ali na *mozáik*. Kamen so dobili iz kamnoloma v Vipavi. Kot zidar je delal tudi na Bledu. Ko so tam delali *kərniž* na občinski stavbi in obnavljali grad, je sodeloval z zidarji iz Budanj: Albinom Pircem, Alojzom Curkom in Ivanom Pračkom.[1167] Leta 1958 je zidaril na avtocesti Ljubljana–Novo mesto. Po pripovedovanju sinov je tudi zidal samske domove v Postojni, dozidal rimski stolp v Ajdovščini, nazadnje pa je delal v tamkajšnjih gradbenih obratih betonskih izdelkov (GOBI). Umrl je 20. junija 2016.[1168]

Jožefov precej mlajši brat **Stanko**, ki se je rodil 12. decembra 1937, se je izučil za zidarja pri Primorju in precej delal na Bistriškem. Vojaški rok je odslužil kot desetar v mornarici v Pločah na Hrvaškem v letih 1957–1960. V vojaško knjižico so mu zapisali zelo ugodno oceno: »Kao vojnik odličan.

[1165] Izpričevalo o opravljenem strokovnem izpitu z dne 21. marca 1949, ki ga hrani Andrej Kompara, Kamnje 17.

[1166] Oficirske bloke v Vipavi so zidali v prvi polovici petdesetih let 20. stoletja.

[1167] Blejski grad so obnavljali v letih 1951–1961 po načrtih arhitekta Toneta Bitenca. Glej *Enciklopedija Slovenije*, 1. zvezek, Ljubljana 1987, str. 285: geslo Bled.

[1168] ŽA Stomaž, družinska knjiga 1845–1950; ŽA Kamnje, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943 ter rojstne knjige Kamnje 1835–1942; podatki Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

Stručnu i ideološko-političku nastavu savladao vrlo dobro. Ima izrazito pozitivne moralne i karakterne osobine. Ima razvijene starešinske osobine. U toku služenja vojnog roka nije uopšte kažnjavan, već je pet puta bio pohvaljivan.« Leta 1969 je šel na delovodsko šolo v Ljubljano in v treh letih uspešno dokončal šolanje za gradbenega delovodjo. Potem je zidal stanovanjske bloke v Anhovem in delal kot monter v gradbenih obratih betonskih izdelkov; med drugim je montiral betonske izdelke v Bratuncu in Zvorniku v Bosni. Ustalil se je v Ajdovščini, v Polževi ulici 28, in umrl 7. aprila 2007.[1169]

Zidar Jožef Batagelj - Jernejev

Jožef Batagelj se je rodil 18. marca 1907 v družini Antona Batagelja in Ivane z dekliškim priimkom Gerželj pri Žagarju v Brithu, Kamnje 53, ter se leta 1947 s poroko s Terezijo Batagelj, po domače Rezko Jernejevo iz Kamenj 73, priženil na njen dom. Umrl je 22. decembra 1983.[1170] O njem se ve, da je kot zidar sodeloval pri gradnji nove cerkve v Lokavcu, ki je bila dokončana leta 1933, in cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom po drugi svetovni vojni.

Zidar Filip Kovač - Lipe Žagarjev

Filip Kovač - Lipe Žagarjev je bil sin Janeza Kovača in Kristine z dekliškim priimkom Vodopivec, rojen 24. februarja 1908 na hišni številki Kamnje 51, ki je enaka še danes. Leta 1931 se je izselil v Kakanj v Jugoslaviji in se leta 1938 tam poročil z Vasilijo Katarino Bodnarčuk. Potem se je vrnil domov in tam umrl 13. aprila 1977.[1171]

Zidar Anton Bratina - Tone Mežnarjev

Anton Bratina, po domače Tone Mežnarjev, je bil sin Mihaela Bratine in Marije z enakim dekliškim priimkom, rojen 17. maja 1914 V Ogradi, Kamnje 29, danes številka 33A. Od leta 1950 je bil poročen z Vero Petrovčič iz Kamenj, 10. avgusta 2002 pa je umrl v bolnišnici v Šempetru.[1172]

Zidar Stanislav Bratina - Šuštarjev

Stanislav Bratina je bil sin Franca Bratine in Terezije z dekliškim priimkom Lozar iz Vrtovina, rojen 2. aprila 1920 pri Šuštarju, Kamnje 38. Leta 1953 se je oženil z Maksimilijano Čermelj iz Vrtovina, umrl pa je v Gorici.[1173] Tudi on je bil eden izmed zidarjev, ki so leta 1945 obnovili cerkev sv. Pavla nad Vrtovinom.

[1169] Pripovedovala sta Andrej Kompara, Kamnje 17, in Marijan Kompara, Polževa ulica 28, Ajdovščina.

[1170] ŽA Kamnje, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942; podatki Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1171] ŽA Kamnje, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942; *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*, str. 32.

[1172] ACAG, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942; *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*, str. 32.

[1173] ŽA Kamnje, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942; *Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja*, str. 76.

Vrtovin

Zidarja Marko Černigoj - Drejčlov pri Čermeljih in Jernej Čermelj - Tončetov pri Šatejih

Najstarejša zidarja iz Vrtovina, ki ju najdemo v arhivskih virih, sta Marko Černigoj in Jernej Čermelj, ki sta bila leta 1787 omenjena v urbarju cerkve sv. Pavla v zvezi s pogodbo za zidanje novega vrtovinskega pokopališča.[1174]

V matičnih knjigah piše, da se je **Marko Černigoj** rodil 22. aprila 1723 v družini Andreja in Marjete Černigoj ter se leta 1748 poročil z Uršulo Lozar, s katero je imel med letoma 1750 in 1762 šest otrok. Podatka o njegovi smrti ni bilo mogoče najti.

Dosti mlajši **Jernej Čermelj** se je rodil 11. avgusta 1753 staršem Matiji in Ani Čermelj ter se leta 1774 v Vrtovinu 46 oženil z Ano Čermelj iz Vrtovina 54. Umrl je še dokaj mlad 16. julija 1805 na hišni številki 53, ker se je nanj zrušil zid in ga pokopal pod sabo.[1175]

Brata kamnoseka Jožef in Andrej Batagelj

Brata Jožef in Andrej Batagelj sta se rodila v družini Jakoba in Terezije z dekliškim priimkom Brecelj v Vrtovinu 79, kasneje 106. Prvi je 25. maja 1821 prišel na svet **Jožef** in se leta 1842 na domu poročil z Jožefo Vodopivec iz Vrtovina 77. Umrl je 1. maja 1899 pri Grželjih v Vrtovinu 104. V mrliško knjigo so takrat zapisali, da je ovdoveli kamnosek.[1176]

Precej kasneje, 14. decembra 1839, se je rodil njegov brat **Andrej**. Leta 1882 je za ženo vzel Marijo Rebek, vdovo Kravos, ki je bila rojena v Vrtovinu 2 in omožena v Kamnje 37. V času poroke sta že oba dopolnila dvainštirideset let. Andrej se je priženil na njen dom in tam umrl 10. decembra 1908. Ob poroki je bil v poročno knjigo zapisan še kot kmet, ob smrti pa kot kamnosek. Hiši se je reklo pri Čotku Na vasi, kasneje pri Rijavcu, ker se je v njej naselila druga družina s priimkom Rijavec.[1177]

Štancarja Anton Copič starejši in mlajši pri Štancarjevih

Anton Copič je na svet prišel 6. januarja 1836 v družini Andreja Copiča in Marjane z dekliškim priimkom Mavrič pri Kocjanih v Vrtovinu 35, kasneje 37, zdaj 95. Hišno ime pri Štancarjevih so nedvomno dobili po njegovem poklicu. Leta 1875 je Anton pri devetintridesetih letih stopil pred oltar z dvaindvajsetletno Jožefo Lozar od Fevčevca v Vrtovinu 24. V njunem zakonu se je 15. oktobra 1876 rodil sin Anton mlajši, ki je tako kot oče poprijel za kamnoseško dleto in macolico. Potem ko je Antonu starejšemu leta 1883 žena umrla, se je naslednje leto v drugo poročil s Katarino Remec iz Vitovelj 35. Umrl je 19. maja 1903 zaradi vnetja ledvic.

[1174] Na novem pokopališču so prvega mrliča pokopali julija 1788. Podatek rodoslovca Jožeta Guljeta.

[1175] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1717–1739 in 1739–1789, poročna knjiga 1742–1789, mrliška knjiga 1796–1851; podatki rodoslovca Jožeta Guljeta.

[1176] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1796–1829, poročna knjiga 1850–1919, družinske knjige Vrtovin 1764–1858, Skrilje - Vrtovin 1858–1900 in Kamnje 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

[1177] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

Hiša Štancarjevih pri Kocjanih s kamnitim stopniščem, gankom in stebroma, ki podpirata napušč nad njim – vse delo domačih kamnosekov

Sin **Anton** je leta 1901 sklenil zakon s Frančiško Bovcon - Očarjevo z Raven 31, otrok pa nista imela. 26. septembra 1943, med drugo svetovno vojno, so ga na Svetem Pavlu ustrelili Nemci. V matičnih knjigah sta bila oba z očetom zapisana kot kmeta, le hišno ime »Stancar« v družinski knjigi priča o njunem kamnoseškem poklicu. Ob Antonu mlajšem je še pripis: »Čudak!«[1178]

Anton Copič mlajši. Fotografijo hrani Jože Gulje v Vrtovinu.

Zelo zanimiva je njuna hiša, ki s svojimi kamnoseškimi stavbnimi členi sodi med najimenitnejše stavbe na tem območju. Zanjo ne velja rek, da je kovačeva kobila zmerom bosa. Na južni strani ima namreč dolg kamnit *gank*, na katerega vodi enoramno stopnišče s podzidanimi profiliranimi stopnicami. *Gank*, ki je narejen iz velikih, na zunanji strani profiliranih kamnitih plošč, je na začetku oprt na podzidek stopnišča, v nadaljevanju sloni na močnih vzdolžnih lesenih gredah, ki sta podprti s krepkim klesanim slopom, na koncu pa na zavetrnem zidu. Napušč nad *gankom* podpirata dva vitka valjasta stebra z bogato profiliranima kapiteloma, ki sta v podčavenskem kmečkem stavbarstvu velika redkost in nedvomen izraz poklicnega mojstrstva hišnih gospodarjev. V hiši je veža tlakovana s črnimi *skrlami*, v njej je tudi kamnita polica za škafe iz *črnega kamna*, ki jo je po besedah zadnje gospodinje Alozije Copič naredil njen brat Anton mlajši.

[1178] ŽA Kamnje, rojstni knjigi 1830–1851 in 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga Skrilje - Vrtovin 1858–1900, družinska knjiga Kamnje 1893–1955; ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII.

Ljudski glas v Vrtovinu, ki pravi, da sta oče in sin naredila vse stebre, *vajngerje* in korita pri hiši ter da sta kamen za ta dela *rila* v Borštiču pri Vrtovinu, to potrjuje. Anton mlajši *je skresal* tudi *pil* pred njihovo hišo, na katerem so njegovi začetnici A. C. in letnica 1903. Po eni verziji je to kapelico na *pilaštru* naredil v zahvalo, ker so bili obvarovani neke nesreče, po drugi pa iz hvaležnosti, ker je dobil veliko delo in je dobro zaslužil pri gradnji vipavske železniške proge, ki je bila dokončana leto prej. Po pripovedovanju je njegovo delo tudi skromnejša kapelica blizu rimskega vodnjaka pod Svetim Pavlom, v kateri je bila *božja martra*.[1179]

Domnevni *štancar* in zidar pri Durnikovih

Po pripovedovanju Bojana Ušaja - Durnikovega v Vasi, Vrtovin 38, je bil njegov *biznono* Matevž Ušaj, ki je v Vrtovin prišel z Raven, zidar, *nono* Franc pa priden *štancar*, ki je med drugim sklesal kamne za *tuərən* vrtovinske cerkve. *Nono* mu je pripovedoval, kako je očetu Matevžu nosil v *kangli* jesti kar gor na *tuərən*.

V matičnih in družinskih knjigah ugotovimo, da se je Matevž Ušaj rodil 17. septembra 1843 staršem Juriju Ušaju in Katarini z dekliškim priimkom Komel na Ravnah 10 ter se leta 1877 poročil z Marjano Kandus, rojeno v Kamnjah, vdovo Dornik iz Vrtovina 64. Umrl je 21. oktobra 1921 v Vrtovinu 80. V družinski knjigi je župnik ob datumu smrti pripisal opombo: »Lepa smrt.«

V zakonu Matevža in Marjane se je 15. januarja 1881 rodil sin Franc, ki je nasledil domačijo in se leta 1905 oženil s Terezijo Rustja iz zaselka Rušti, Skrilje 59, umrl pa je 9. februarja 1964.[1180] V matičnih knjigah sta bila oba z očetom označena kot kmeta.

V luči teh podatkov je videti, da kamnoseškega dela ni mogel opraviti Franc, ki se je v času zidave zvonika komaj rodil.[1181] Če je v tem izročilu kakšno zrno resnice, se zdi verjetno, da je kamen za *tuərən* klesal stari Matevž, Franc, ki je bil še otrok, pa mu je tja nosil jesti in morda kasneje opravljal zidarski poklic.

Kmečki zidar in *škarper* Anton Nevreden, po domače Škuol od Guštinov

Po pripovedovanju so bili Škuolovi od Guštinov pod Avstrijo *polirji* in *škarperji* pri cestah. Mama mizarja Viktorja Črnigoja - Fevčevknega je pravila, da so delali cesto, »lepo cesto, da si se lahko z biciklom peljal«.[1182] Anton Lozar - Jerebičov pa se je spominjal konkretno Antona Nevredna - Škuola, »kmečkega zidarja za kmečke zidove zidat«, ki je kmalu po prvi svetovni vojni delal obcestne škarpe. Kamen za zidavo so mu vozili z gmajne nad vasjo.

Ta »kmečki zidar« je bil Anton, sin Franca Nevredna in Marije z dekliškim priimkom Podgornik, ki se je rodil 2. septembra 1857 pri Špeličevih v zaselku Lozarji, Vrtovin 29, se leta 1886 na številki 31 poročil s Frančiško Lozar iz Vrtovina 13 in umrl 12. julija 1935 v Vrtovinu 13.[1183]

[1179] Pripovedovali so: Slavko Čermelj, Vrtovin 89; Alojz Nevreden, Vrtovin 102; Jožko Lozar, Vrtovin 107; Hilda Lozar, Vrtovin 28; Simon Čermelj, Vrtovin 57A; NN iz Vrtovina in Slavko Slejko, Ravne 30.

[1180] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944.

[1181] Kot rečeno, je bil zvonik verjetno dokončan okrog leta 1889.

[1182] Viktor Črnigoj, Vrtovin 108.

[1183] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

Zidar Franc Bavčar

Franc Bavčar se je rodil 2. decembra 1867 v družini Franca Bavčarja iz Sela, ki se je leta 1863 s poroko z vdovo Jožefo Lisjak, rojeno Kodrič na Brjah, priženil v Vrtovin 50. Leta 1892 je na hišni številki 79 sklenil zakon s Terezijo Gerželj iz Kamenj 53, 26. julija 1936 pa se je smrtno ponesrečil.[1184] Kot zidar je naveden med naročniki celovškega *Koledarja Družbe svetega Mohorja* za leto 1899.[1185]

Štancar in zidarji Sandkovi

Stanko Krkoč pri Krkočevih v Gojačah mi je med drugim pripovedoval, da je bil pri Sandkovih (*Səndkovi*) v Malovšah poklicni *štancar* Lojze Podgornik, ki je tja prišel iz Vrtovina za zeta. Dokler je bil še v domačem kraju, je hodil delat v kamnolom na Kras. Venceslav Cigoj - Drejcov v Malovšah je slišal, da je Səndkov Lojze iz Vrtovina, ki se je poročil v Malovše, klesal korita in tudi *koutuəne* za vrtovinski *tuərn*, »ki je res fino zidan«. Zdravko Krkoč pri Brecljevih v Malovšah pa si je zapomnil celo tako podrobnost, da je sklesal po tri *koutuəne* na dan.

Alojz Podgornik je luč sveta ugledal 22. avgusta 1869 v družini Antona Podgornika in Ane z dekliškim priimkom Šatej pri Golakovih v Vrtovinu 51. V začetku leta 1895 je pred oltar popeljal Alojzijo Cigoj - Sandkovo iz Malovš in se priženil na njen dom številka 32, zdaj Malovše 16. Ker mu je žena leta 1905 umrla, se je čez eno leto v drugo poročil s Frančiško Mihelj s Preserja 237. Umrl je 18. januarja 1957 pri Sandkovih na takratni hišni številki Malovše 77.

V družinskem izročilu Sandkovih se je o Lojzetu do danes ohranila anekdota, da je v avstrijskih časih prihranjeni denar zakopal nad koriti za hišo Sandkovih, da bo tam na varnem; ko ga je kasneje iskal, pa ga ni več našel. Ta denar se je našel šele kasneje, ko sta Avstro-Ogrska in njena valuta že zdavnaj propadli. En bankovec iz tistega prihranka hrani za spomin njegov pravnuk Zoran Podgornik.

Alojzov vnuk **Franc**, ki se je rodil 21. decembra 1939 v zakonu njegovega sina Justina in Ivane z dekliškim priimkom Ušaj, pa si je izbral zidarski poklic in je odprl svojo obrt. Nekaj časa je delal v *kompaniji* z Zdravkom Krkočem - Brecljevim iz Malovš in Rihardom Cigojem - Fortunovim iz Gojač, potem so se razšli in Franc je zaposlil svoje delavce. Umrl je 24. julija 1974, star komaj štiriintrideset let, »ker ga je ubila elektrika«.[1186]

Po pripovedovanju Frančevega sina Zorana,[1187] ki se je rodil 28. julija 1967 in je takrat imel komaj sedem let, se je to zgodilo med betoniranjem prve plošče pri neki hiši v Šempasu. Takrat je zaradi kratkega stika v konzolnem dvigalu ubilo enega delavca in še njega. O očetu je Zoran povedal tudi, da je večinoma zidal stanovanjske hiše

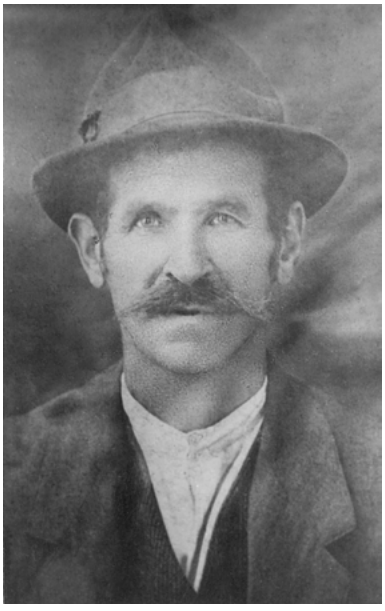

Alojz Podgornik - Sandkov. Fotografijo hrani Zoran Podgornik v Malovšah.

[1184] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Kamnje 1835–1942.

[1185] *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1899*, Celovec 1898, str. 18.

[1186] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Črniče, družinski knjigi III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Črniče 1835–1944; podatek Riharda Cigoja, Gojače 9.

[1187] Franc je sinovoma dal imeni Zoran in Damijan po imenih dveh vlagateljev, ki sta mu bila posebno ljuba.

Zidar Franc Podgornik. Na desni sliki, ki prikazuje betoniranje Bajčeve kemične čistilnice v Ajdovščini, je Franc Podgornik desno. Fotografiji hrani Zoran Podgornik v Malovšah.

v okolici, kot večji objekt pa je omenil Bajčevo kemično čistilnico v Ajdovščini, za katero so menda ulivali prve vidne betonske dele v teh krajih.

Podjetnik Zoran Podgornik

Po očetovih stopinjah je šel tudi **Zoran**, ki je zdaj direktor in lastnik podjetja GT Podgornik v Črničah, živi pa v novi hiši Malovše 45. Najprej se je kot gradbeni tehnik zaposlil v SGP Primorje, ko je to zašlo v krizo, pa je leta 1993, pri šestindvajsetih letih, ustanovil svoje podjetje. V njem je zaposlil tri zidarje: Stanota Rovtarja iz Kamenj, Roberta Cigoja - Štrolevega iz Malovš in Martina Šinigoja iz Gojač, ki sicer izvira od Jurjevih v Malovšah. Na svoji spletni strani se je kasneje predstavil takole: »Sem zidar. Moj oče je bil zidar. Opravljam prvobitno dejavnost stavbarstva. In v veselje mi je, da lahko delam v okolici svojega doma. Verjamem, da je ključno, da sem moči združil z delavci iz okoliških krajev. Dvajset nas je in za nami je petindvajset let izkušenj.«[1188] Leta 2014 je v intervjuju za tednik *Družina* tako usmeritev tudi podrobneje obrazložil: »Lokalni delavci so bolj privrženi podjetju, saj v njem niso le za nekaj mesecev. So tudi odgovorni, saj se iz dneva v dan srečujejo s strankami. Naše podjetje namreč večino dela opravi v domačih krajih.«

Kot samostojni podjetnik se je spočetka spoprijemal s težavami. »Včasih je bilo tako težko, da bi se človek kar zjokal.« Ker ni imel telefona, je bil zanj velik dosežek nakup prenosnega telefona, za katerega je moral plačati kar 5.000 mark. Naslednji pomemben napredek je dosegel z nabavo žerjava. Kandidiral je na lokalni listi obrti in podjetništva ter bil izvoljen za občinskega svetnika občine Ajdovščina v letih 2002–2006, da se je lahko na občini zavzel za ureditev dovozne ceste v industrijsko cono v Črničah, kjer ima sedež njegovo podjetje.[1189]

[1188] *GT Podgornik*, https://www.gtpodgornik.si.

[1189] Primerjaj Praznik, Andrej, Najpomembnejša je zanesljivost. Zoran Podgornik iz Malovš v Vipavski dolini gradi hiše in poštene odnose, *Družina*, 19. januarja 2014, letnik 63, št. 3, str. 32.

V svojem podjetju se drži mesečnega delovnika 176 delovnih ur ali dvaindvajset delovnih dni za moške delavce, dnevni delovnik pa prilagaja vremenskim in sezonskim razmeram. Danes je število zaposlenih ostalo enako, poleg domačinov pa so med njimi delavci iz nekdanjih jugoslovanskih republik in avtonomnih pokrajin: Bosanci, Srbi, Kosovarji in Makedonci. V podjetju delajo dva diplomirana gradbena inženirja, gradbeni tehnik in pet delovodij, ostali so zidarji in pomožni delavci.

Večinoma zidajo stanovanjske hiše do tretje faze, opravljajo adaptacije in prenavljajo strehe. Poleg tega kupujejo gradbena zemljišča, jih komunalno opremljajo in prodajajo. Dosti so delali za kmetije, ki so dobile nepovratna sredstva iz evropskih skladov, na primer za turistični kmetiji Majerija na Slapu in Arkade v Črničah, ter izvajali dela na raznih turističnih objektih. Strehe so prekrivali tudi na številnih sakralnih in drugih objektih: na cerkvah na Vogrskem, v Kromberku, Prilesju, Dobravljah, Malovšah, Črničah, na Ravnah, v Budanjah in Šmarjah ter na prezbiteriju cerkve v Vipavi; v Šempasu so zgradili župnišče, na dvorcu Zemono pa so prekrili strehe obhodnih hodnikov. Pri tem sodelujejo z novogoriškim Zavodom za varstvo kulturne dediščine. Ker se je podjetje s temi deli izkazalo, je zavod predlagal Gradbenemu inštitutu Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij (ZRMK), naj mu podeli znak kakovosti v graditeljstvu, in leta 2000 je tudi postalo upravičeno do uporabe te oznake.[1190]

Kamnolomec Franc Čermelj in zidar Jožef Čermelj pri Fakovih

Franc Čermelj se je rodil 24. septembra 1872 staršem Francu Čermelju in Marjani z dekliškim priimkom Lozar pri Fakovih V Jami, Vrtovin 36,[1191] in se leta 1908 na takratni številki 39 poročil z Ano Pavlino Černe iz Fobce v Grgarju. V matičnih knjigah je zapisan kot kmet, po besedah sina Jožefa pa »je štancal črn kamen v privatnih javah«. Kdaj je umrl, nisem mogel zvedeti.

Jožef, ki je postal zidar, se je rodil 24. junija 1909 in se leta 1938 na domu poročil s Frančiško Marijo Nemec od Ta dulenih Nemcovih na Voukušu v Lahovšu s hišno številko Lokavec 158, po njeni smrti leta 1941 pa v drugo s sovaščanko Anico, hčerjo zidarja Karla Podgornika.[1192] Ko sem ga leta 1990 obiskal na hišni številki 93,[1193] mi je povedal, da je s kamnom zidal še leta 1965, upokojil pa se je štiri leta kasneje. Potem mi je podrobneje opisal svojo delovno pot.

V letih 1925–1928 je hodil v uk k zidarju Lojzetu Rijavcu v Kamnjah, čigar oče Filip je imel obrt. Kot vajenec je zidal kmečke hiše od Cola naprej: v Črnem Vrhu, Godoviču in okolici Idrije, pozimi pa v naših krajih: v Žabljah, Dobravljah, Skriljah. Zidal je tudi škarpe po vinogradih, a to mu ni ravno dišalo, ker je bilo bolj umazano delo.

V slabih časih med obema vojnama je bilo težko dobiti delo, najslabše pa je bilo v letih 1928–1935. Leta 1925 je na tržaškem Krasu delal pri gradnji vodovoda iz Štivana v Trst. Tam je stanovalo po dvanajst delavcev v eni hiši. Delovni čas je pozimi trajal osem ur, ko so se dnevi zdaljšali, pa deset ur na dan. *Kapoti* so bili različni: eni hudičevi, eni *fajn*. V glavnem so bili Italijani. Leta 1932 si je našel delo pri apnenici v Repniču, prav tako na Tržaškem, v letih 1933–1934 je z očetom zidal hiše na Lokvah, leta 1934 pa je spet delal pri apnenici, tokrat v Kamnjah. Potem so ga povabili k neki veliki apnenici pri Postojni. Tam je bila slaba hrana, »da je bilo za uit«. A je vzdržal in se izkazal pri delu,

[1190] Znak kakovosti v graditeljstvu je neobvezni certifikacijski znak, s katerim so označeni izdelki, storitve, naprave in sistemi, ki izpolnjujejo najvišje in mednarodno primerljive zahteve glede kakovosti. Pri tem se ocenjuje celostna kakovost: od naročnika, uporabnika in lastnika do širšega družbenega okolja.

[1191] V družinski knjigi je zapisano hišno ime Pavletovi, po izjavi rodoslovca Jožeta Guljeta pa se tej hiši že približno sto let reče pri Fakovih.

[1192] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942 in poročne knjige Grgar 1835–1943; podatki rodoslovca Uroša Kovača.

[1193] Umrl je še istega leta. Podatek rodoslovca Jožeta Guljeta.

tako da so ga postavili za glavnega zaupnega delavca. Tam je ostal mesec in pol. Takrat se je tudi že precej navadil. Nato je eno celo leto delal na gozdnih cestah okoli Idrije in v Hrušici.

V Postojni je zidal stanovanjske hiše za italijanskega podjetnika. Plača je bila spodobna, a sta bila hrana in stanovanje dražja. Okrog leta 1938 je bil sprejet zakon, ki je določal štiriinštirideseturni delovni teden: pet dni po osem ur in en dan po štiri ure. Za nadure so jim dali dvajset odstotkov več. Domov je hodil ob sobotah popoldne na štirinajst ali enaindvajset dni. Avtobus je bil drag: vožnja od Postojne do Ajdovščine je stala kar deset lir. Iz Ajdovščine pa so šli domov *hnuogam*. Na delo so se vračali v nedeljo popoldne ali v ponedeljek do desete ure dopoldne.

V letu 1938 je pol leta delal na Mostu na Soči, kjer so zidali jez iz rezanega kamna. Tam so spali v barakah. Ko so delali cesto na Nanosu, pa so spali po *štalah* ali v sobah pri kmetih.

Poleg zidarskega dela je tudi *ril* kamen. S *kajlami* so ga *razkunirali*, potem so ga obdelovali s špicami in bati. Za škarpe so kamen *špecialno* obdelali: v pravi kot in iste višine – *v korš*. Kamen se najprej otolče na debelo z batom, ki ima na en kraj špico, na drugi kraj glavo, potem se obdela s špico, da dobi svojo mero. Če ga hočeš preklati, je treba po njem udarjati z batom *na mrtvo*. Orodje je imel vsak zidar svoje. S sabo so nosili v *rukzaku* po deset špic, macolico, bat za dve roki, *martelinco*, žlico, *livjel*, *plajbo* in *škvaro*, veliko 25 cm × 40 cm.

Med vojno je šel v partizane, postal komandir ter partizanil v okolici doma in na Gorenjskem. Ko se je vojna končala, je leta 1945 na gojaškem svetu z vojnimi ujetniki, Nemci in Italijani, delal apnenico. On je vodil delo, imel pa je še enega pomagača. Naredili so apnenico za 1.500 kvintalov apna, in sicer tako dobro, da ni ostalo tare niti za deset *kil*. Potem so delali še drugo in tako naprej: v letu dni so v več krajih naredili sedem apnenic.[1194] Potem so ga dali za zidarskega delovodjo na Lokvah, da je tam vodil zidavo in obnovo hiš.

Jože mi je tudi natančneje opisal delo apneničarjev.[1195] Apnenico se je delalo maja ali septembra, ko so dolgi dnevi in ni ne vročine ne mraza. Delalo jo je deset do dvanajst ljudi. Najprej so pripravili primerno količino kamna in drv za kurjavo ter skopali dva metra globoko in najmanj pet metrov široko okroglo luknjo. Ob njenem obodu so začeli na suho zidati sedemdeset do osemdeset centimetrov debelo steno, tako da je v apnenici ostal prost prostor za kurišče s premerom približno tri metre in pol. Ko so prišli z zidavo v luknji približno dva metra visoko, do ravnine terena, so začeli skladati *velb*. Delali so ga iz velikih, dolgih kamnov tako, da je šel vsak sloj kamnov nekoliko navznoter. Pri tleh so naredili *žekno* iz petih velikih kamnov z odprtino, ki je bila oseminštirideset centimetrov visoka in široka, toliko, da je mož lahko šel noter zanetit apnenico. Za prag *žekna* so *glih* s terenom položili veliko *skalo*, ki so ji rekli *bankina* ali *guniše*. Ko so s skladanjem kamna prišli do vrha *velba*, to je bilo pet metrov od tal kurišča, so *velb* zaprli z velikim kamnom. Okrog njega, v sredino, so stavili bolj močno kamenje, okoli, proti *košu*, pa bolj drobno.

Spotoma, ko so skladali *velb*, so namreč na razdalji najmanj pol metra od luknje delali *plot*, in sicer tako, da so v tla zasadili pokončne rante in jih dvakrat *podšprajcali* s *šprajci*. Za *šprajce* so uporabili bore, ker so *glihni*, pri Postojni pa jelovino. Rante so opletali z *raklami*, dolgimi tri do štiri metre in s *frašjem* vred, da je bil *plot* bolj gost. Med *plotom* in kamenjem na *velbu* so napravili izolacijo iz približno petinštirideset centimetrov debelega sloja čiste zemlje. Ta se je stlačila že s tem, ker so med skladanjem kamenja v *velb* in ob njem hodili po njej. Ko so pri tem delu napredovali v *visočino*, so to zemljo po vrhu počistili in nekoliko razkopali, da se je naslednje nasutje zemlje lepo sprijelo z njo, »da ni bilo koršev«.

[1194] Rudolf Mavrič, Ravne 21, in Leopold Bovcon, Ravne 15, sta se spominjala, da je mojster Jože Fakov iz vrtovinske Podgore leta 1945 v okolici *kuhal japno* z nemškimi ujetniki. Konkretno sta omenila *jəpljənci* v Bezgovicah in na Reviščah – ta so nad Sv. Pavlom, severno od Vrtovina.

[1195] Ivan Trošt, Col 51, je delo apneničarjev na kratko opisal takole: »Tu je blu anu mučenišku dejlu.«

Ko je apnenica rasla, so delali zmerom višje brvi in *grušte*, da so po njih nosili gor material. Zemljo so nosili v *kištah* na *tragulah*, kamenje pa na *tragulah* ali pa so ga na meter in pol razdalje metali drug drugemu v roke.

Ko je bilo skladanje apnenice končano, so jo zakurili. Dva delavca sta kurila od poldneva do polnoči, drugi par od polnoči do poldneva. Drva *so pahali* skozi *žekno* z lesenimi rogovilami. Apnenice so kurili po štirinajst, petnajst dni, v Postojni eno kar šestnajst dni. Za apnenice, ki so dale 400 ali 800 kvintalov apna, je bilo treba kuriti enako časa. Sprva so apnenico na vrhu pustili prosto, tri, štiri dni pred koncem kurjenja pa so jo pokrili z blatom – temu so rekli *flajštər*. To so naredili tako, da dim ni udarjal ven le na enem mestu, ampak se je razpršil. Kuriti so nehali, ko se je na vrhu apnenice pokazal bel dim in so videli, da kamen notri ni več rdeč, ampak bel, kar je pomenilo, da je že *zgorjen*. Nazadnje so vanjo zmetali polno drv in *žekno* zamašili s kamenjem in zemljo. Tri, štiri dni so čakali, da je ugasnila, in potem pogledali, ali je še gorka. Ko se je primerno ohladila, so odstranili rante in *plot*, zemljo in taro – *nezgorjeni* kamen.[1196] Nato so začeli razkladati apno z vrha; ko so šli nižje, so sproti odmetavali tudi zemljo. »Plačilo pri apnenicah je bilo, kakor se je sponeslo.« V Postojni je bilo dobro.

Kmet in zidar Karel Podgornik - Ivančkov

Karel Podgornik se je rodil 28. maja 1875 v družini Andreja Podgornika in Jožefe z dekliškim priimkom Čermelj pri Ivančkovih v Vrtovinu 66. Ob polnoletnosti, ko je imel že zidarski poklic, se je leta 1900 poročil s komaj devetnajstletno Terezijo Kandus iz Vrtovina 77 in se priženil na njen dom.[1197] Ker je žena v začetku leta 1905 umrla, je še istega leta sklenil drugi zakon z dvaindvajsetletno deklo Marijo Novak s Planine pri Vipavi 89. Kdaj je umrl, ni znano, ker je bila njihova hiša prodana na dražbi in so se odselili.[1198]

Zidar Alojz Lisjak

Alojz Lisjak je bil sin Antona Lisjaka in Katarine z dekliškim priimkom Podgornik, rojen 12. julija 1876 v Vrtovinu 50. Leta 1907 se je v Vrtovinu 125 poročil z Jožefo Gerželj iz Kamenj 53; kot zidar je omenjen v poročni knjigi.[1199] Datum smrti ni znan.

Zidar Franc Lozar pri Gapovih

Franc Lozar se je rodil 9. septembra 1876 v družini Janeza Lozarja in Marjane z dekliškim priimkom Čermelj pri Uršinčkovih v zaselku Lozarji, Vrtovin 27. Leta 1907 se je poročil s Frančiško Čermelj - Gapovo iz zaselka Fevči in prišel za zeta na njen dom v Vrtovin 21. Ker mu je žena leta 1911 umrla, se je dve leti kasneje v drugo poročil s Terezijo Kodrič iz zaselka Kodrovi na Brjah. Prvič je bil v poročni knjigi zapisan kot zidar, drugič kot kmet.[1200] Kdaj je umrl, ni znano.

[1196] Na tisti strani, kamor pritiska burja, kamen ne zgori.
[1197] V družinski knjigi je hiša Vrtovin 77 brez hišnega imena.
[1198] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ŽA Planina, poročna knjiga 1842–1939.
[1199] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919.
[1200] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Rihemberk 1835–1941.

Štancar Franc Gerželj - Grigov

Franc Gerželj je bil sin mlinarja Franca Gerželja in Jožefe z dekliškim priimkom Čermelj - Malnarjeve, rojen 8. januarja 1893 pri Grigovih v zaselku Guštini, Vrtovin 17. Leta 1920 se je oženil z Emilijo Ljudmilo Podgornik - Johančno iz Vrtovina 123 in šel k Johančnim za zeta. Tam je na novi številki 73 umrl kot vdovec 2. avgusta 1976.[1201]

Štancar Franc Gerželj se je klesanja naučil že pri klepanju mlinskih kamnov v domačem mlinu. Ker je na potoku Vrtovinščku v Vrtovinu takrat obratovalo kar deset mlinov, je imel v njih precej dela. Njegov vnuk Ivo Gerželj se je spominjal, da je nazadnje klepal mlinski kamen v mlinu pri Pirjevcovih, ki je deloval do sedemdesetih let prejšnjega stoletja.[1202]

Zidar Jožef Lozar - Drejcov

Za zidarja Jožefa Lozarja sem zvedel od njegove hčere Slave pri Kocjanih.[1203] Povedala mi je, da se je *tata* pred prvo svetovno vojno izučil za zidarja v Ljubljani, potem pa je doma kmetoval in zidaril. Na domačiji je leta 1920 »vzdignil štalo«, pri zidavi pa je imel še enega pomočnika. Na podstrešnem okencu na *štali* je vklesal letnico 1920 med dvema križcema, v omet nad njim pa je vrezal nekakšno varianto IHS-a v okvirju.

Po *drugi vojski*, okrog leta 1948/49, je zidal *štalo* tudi bratu v zaselku Lozarji. Domači so mu pri tem pomagali: kopali so kamen, pesek, *malavarili* in podobno. Kamen so kopali na svoji parceli V grivi nad vasjo in ga vozili domov z voli, na gradbeni oder pa so ga nosili na *tragulah*. Malto so mešali na roke. Iz tistega časa si je Slava zapomnila, kako je *tata* rekel: »Muəre kant od čjela, puole jə duobra mauta. Če ne kane od čjela, nej duobra mauta.«

Jožef Lozar se je rodil 7. aprila 1894 pri Drejcovih na hišni številki Vrtovin 34 očetu Andreju Lozarju in materi Tereziji z dekliškim priimkom Rebek, ki je bila doma iz Gojač, ter se leta 1926 oženil z Lucijo Černigoj iz Stomaža 58. Umrl je na domu leta 1971.[1204]

Zidarski mojster Izidor Čermelj - Fučkov

Zidarski mojster **Izidor Čermelj**, po domače Fučkov, je bil sin vrtovinskega mitničarja Matije Čermelja in Jožefe z dekliškim priimkom Rustja, rojen 10. maja 1894 pri Čebulih na hišni številki Vrtovin 100. Oče mu je že po nekaj mesecih umrl za pljučnico in mati Jožefa se je potem v drugo omožila z Alojzijem Cigojem - Maklovim iz Vrtovina, a je tudi ta umrl že leta 1913.

Izidor Čermelj je kot nadarjen mladenič obiskoval obrtno zidarsko šolo v Renčah, jo uspešno dokončal in pridobil kvalifikacijo za zidarja, kasneje pa tudi za zidarskega mojstra. Tako je lahko samostojno vodil dela na gradbiščih in risal načrte za manjše objekte. V svoji sobi je imel vse polno gradbenih načrtov in pripomočkov za njihovo izdelavo.[1205]

[1201] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, družinska knjiga 1893–1955; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Kamnje 1835–1942; podatki Simona Čermelja iz Vrtovina in Pavla Petra Bratine iz Kamenj.

[1202] Povedala sta Simon Čermelj, Vrtovin 57A, in Jože Gulje, Vrtovin 30A.

[1203] Slava Bavčar, Vrtovin 95A.

[1204] Matične podatke je prispeval rodoslovec Jože Gulje.

[1205] Po besedah Romana Čermelja, Vrtovin 82, je slovel kot »ta boljši zidar«.

Med prvo svetovno vojno se je Izidor kot avstrijski vojak bojeval v Galiciji in na soški fronti. Ko se je po vojni vrnil domov, je takoj sodeloval pri obnovi med vojno porušene Gorice ter vasi na Goriškem, Krasu in v Goriških brdih. Bil je eden izmed pomočnikov arhitekta Maksa Fabianija. Potem se je zaposlil pri italijanskem gradbenem podjetniku v Trstu. Zaradi njegovega znanja in delavnosti mu je ta ponudil, da bi postal solastnik podjetja, vendar je ponudbo odklonil, ker bi se moral, če bi jo sprejel, vpisati v fašistično stranko. Pri tem podjetju v Trstu je bil zaposlen skoraj do kapitulacije Italije. Iz Trsta je hodil domov ob koncu tedna.

Med drugo svetovno vojno je že od spomladi leta 1943 sodeloval s partizani. Kot vojni referent je zanje zbiral hrano in drug material po okoliških vaseh ter v Trstu. Po koncu vojne je bil imenovan v komisijo za ocenjevanje vojne škode. Vodil je tudi dela pri obnovi in gradnji cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom takoj po drugi svetovni vojni. Kasneje je sodeloval pri gradnji Nove Gorice, nekaj let pred upokojitvijo pa je delal na Koprskem. Tudi po upokojitvi malo pred letom 1960 je vse do svoje smrti še vedno priložnostno zidaril po Vrtovinu in okoliških vaseh.[1206] Umrl je 28. maja 1965.[1207]

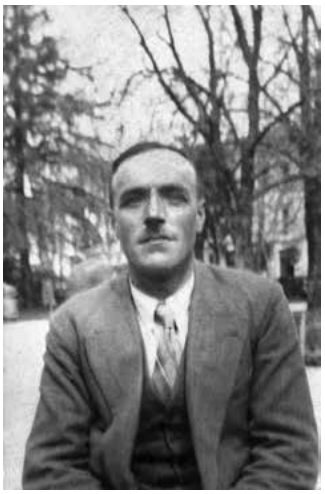

Zidarski mojster Izidor Čermelj. Fotografijo hrani vnuk Igor Cigoj v Vrtovinu.

Zidar Jožef Šatej - Maričkin

Rodil se je 31. maja 1896 kot najstarejši od šestih otrok očetu Jožefu Šateju in mami Mariji z dekliškim priimkom Šatej pri Maričkinih v Vrtovinu 87.[1208] Med prvo svetovno vojno, ko je moral obleči vojaško suknjo, je bil na fronti ranjen v nogo. Po vojni se je pridružil skupini vrtovinskih zidarjev in se priučil zidarskemu poklicu. Delali so predvsem pri obnovi v vojni porušenega Posočja in tam je tudi spoznal svojo bodočo ženo Terezijo Šavli, doma z Vrsna pri Kobaridu. Ko jo je zasnubil, se je Terezija najprej pozanimala pri župniku v Kamnjah, kakšen fant in iz kakšne družine je, in šele po župnikovem ugodnem odgovoru ga je vzela za moža ter prišla v Vrtovin.

Drugo svetovno vojno je Jožef preživel doma in po svojih močeh sodeloval v narodnoosvobodilnem boju, po vojni pa je dalje zidaril. Največ je delal v okolici Cola in Podkraja na Gori ter po Vipavskem. Domov se je vračal ob koncu tedna. Z nekaterimi ljudmi, pri katerih je prenočeval med delom na terenu, je ohranjal stike tudi po tem, ko se je že upokojil. V pokoju se je lotil kmetovanja, predvsem za potrebe družine. Znan je bil tudi kot vaški frizer in brivec za moške, ki je s svojimi strankami obujal spomine na stare čase. Ko brivskega dela ni več zmogel, je orodje za striženje izročil sosedu, da je nadaljeval to »obrt«. Umrl je leta 1983, star sedeminosemdeset let.

Zidar Jožef Šatej starejši. Fotografijo hrani vnukinja Anuška Lavrenčič v Vrtovinu.

Za zidarja se je izučil tudi njegov sin **Jožef mlajši** (1930–2015), ki se je zaposlil pri Komunalnem podjetju v Ajdovščini. Skupaj z očetom sta tudi popravila in razširila domačo hišo.[1209]

[1206] Povzeto po življenjepisu, ki ga je napisal Izidorjev vnuk Igor Cigoj, Vrtovin 16B.
[1207] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Kamnje 1835–1942; informacija Ivane Slamič iz Vrtovina.
[1208] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kamnje 1835–1942; podatki rodoslovca Jožeta Guljeta.
[1209] Povzeto po življenjepisu, ki ga je napisala Jožefova vnukinja Anuška Lavrenčič, Vrtovin 33.

Selo

Marmor in granit Vojko Mužina v Selu

Vojko Mužina se je rodil 27. maja 1945 v družini kovača Alojza Mužine in Olge z dekliškim priimkom Mihelj pri Čotovih na hišni številki 70 v Selu. Najprej se je odločil za zidarski poklic, ki pa ga ni preveč veselil. Kmalu se je tudi on zaljubil v kamen in se navdušil za kamnoseško delo. Ko je postala meja med Jugoslavijo in Italijo bolj prepustna, je šel h kamnoseku Valentinu Perissuttiju v Gorico, da se je izučil v novem poklicu in pri njem nekaj časa tudi delal. Tam je najprej spoznaval domače vrste kamna iz Lipice, Repna in Nabrežine, nato kararski marmor in druge italijanske kamne ter kamen iz Dalmacije, Makedonije, Grčije in tudi iz daljnih krajev sveta.

Doma v Selu je začel delati s kamnom kar v očetovi kovaški delavnici. Najprej se je lotil nagrobnih spomenikov in razne kamnoseške opreme za domove. Potem je opustil delo v Italiji in odprl samostojno kamnoseško delavnico. Postopoma jo je povečeval in zaposloval še druge delavce. Tako je leta 1977 zrasla nova delavnica z imenom Marmor in granit Vojko Mužina. V njej sta se mu pridružila tudi oba sinova, ki ju je navdušil za kamnoseštvo: **Klavdij**, rojen leta 1969 (umrl 2012), in **Damjan**, rojen leta 1973, ki se je izšolal na Istituto statale d'arte M. Fabiani v Gorici. Žena Mirjam je skrbela za računovodstvo. Kasneje je pri administraciji pomagala tudi hči Katarina, rojena leta 1982 (umrla 2018), ki je študirala podjetništvo. Danes dela v delavnici poleg Vojkota in Damjana Mužine še sedem delavcev, z Vojkotovim vnukom **Urbanom**, rojenim leta 1998, pa prihaja že tretja generacija kamnosekov Mužina.

Kamnosek Vojko Mužina s sinom Damjanom na levi in vnukom Urbanom v sredi. Foto Tatjana Splichal, Družina

Ko so po drugem vatikanskem koncilu v cerkvah začeli postavljati nove daritvene oltarje, so v Vojkotovo delavnico prihajali z naročili duhovniki iz vseh slovenskih škofij. Pri izdelavi je Vojko sodeloval s številnimi arhitekti in arhitektkami: Danilom Fürstom, Francem Kvaternikom, Leonom Debevcem, Branetom Zbačnikom, Jožetom Kušarjem, Anico Kovačič, Marto Kunaver, Valentinom Gorenčičem, Markom Lavrenčičem, Vero Klepej Turnšek, Matijo Marinkom, Janezom Suhadolcem, patrom Markom Rupnikom in drugimi. Odtlej so izdelali okrog osemdeset takih oltarjev ter tlake in drugo kamnoseško opremo za številne cerkve po vsej Sloveniji.

Na gornjem Vipavskem so z novima oltarjema opremili cerkev v Podnanosu po načrtu Braneta Zbačnika in cerkev v Vrhpolju po načrtu Marka Lavrenčiča. Za vrhpoljsko cerkev so napravili in postavili tudi ambon in tabernakelj ter položili tlak v prezbiteriju. Kamnoseška dela so opravili tudi v cerkvah v Logu pri Vipavi, Šturjah, na Colu, v Podkraju, na Brjah, v Skriljah in Kamnjah, za obnovljeno cerkev sv. Socerba nad Podrago pa so izdelali novo zvončnico. Po zamisli študenta likovne akademije

Levo porton vipavske škofijske gimnazije iz repenskega apnenca, ki je bil izdelan v delavnici kamnoseka Vojka Mužine v Selu. Pri oblikovanju portona in napisov na njem so sodelovali oblikovalka Suzana Ipavec iz Plač, arhitekt Iztok Čančula in akademski slikar Erik Lovko, oba iz Postojne, ter akademski slikar Silvo Fakuč z Ustij. Desno kopija ene izmed dveh solkanskih kalonc z vklesanim podpisom kamnoseka Mužine in letnico 2023

Lucijana Lavrenčiča iz Vrhpolja so iz belega marmorja izdelali tako imenovani Teodozijev križ v obliki črke T, ki so ga postavili na skalo nad Vrhpoljem v spomin na bitko pri Mrzli reki, v kateri je leta 394 krščanski rimski cesar Teodozij premagal poganskega nasprotnika Evgenija. V Vipavi je delo Mužinove delavnice imenitni dvoriščni porton škofijske gimnazije, na Zemonu kamnoseška oprema kapelice Svete družine z mozaikom patra Marka Rupnika, na Colu pa marmorni spomenik vodovodu na Gori.

Drugi pomembnejši dosežki Mužinove delavnice so: kamnoseška dela za Marijino baziliko na Sveti gori, za svetišče na Svetih Višarjah, za kapelo blaženega Antona Martina Slomška na Viču v Ljubljani in za kapelo blaženega Alojzija Grozdeta v božjepotni Marijini cerkvi na Zaplazu. Po naročilu Solkancev in načrtu arhitekta Vinka Torkarja so leta 2023 v njej izdelali tudi kopijo ene izmed dveh solkanskih *kalonc*, ki sta nekdaj stali ob cesti iz Solkana proti Sveti gori.[1210] Poleg kamnoseške opreme sakralnih prostorov izdelujejo tudi vsakovrstno zunanjo in notranjo stavbno opremo, nagrobnike ter razne unikatne izdelke, izvajajo pa tudi obnove spomenikov.[1211]

[1210] Več o solkanskih kaloncah glej v Premrl, Božidar, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji. Kamen in njegovi mojstri na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici*, Ljubljana 2024, str. 84.

[1211] Povzeto po knjigi *Oltarji iz delavnice Vojka Mužine* (ur. Jožko Kragelj), Gorica 2005, str. 5–6, in Hočevar, Ksenja, »Bog me je obdaril, njegov dolžnik sem«, *Družina*, 1. novembra 2020, letnik 69, št. 44, str. 10–11; dopolnjeno z informacijo Marka Mužine; glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 530–531.

Batuje

Kamnar, miner in zidar Avgust Likar z Oblega vrha na Otlici

Avgust Likar se je rodil 24. avgusta 1906 v družini Janeza Likarja in Marije, hčere znamenitega vsestranskega otliškega kamnarja Antona Prema, na domačiji Obli vrh, danes Otlica 109.[1212] Ko sem ga obiskal na domu v Batujah 69, mi je povedal nekaj odlomkov s svoje delovne poti od mladih nog do začetka druge svetovne vojne.

Pri petnajstih letih si je Avgust našel delo v Sesljanu, kjer so v strmem bregu nad morjem gradili cesto. En mesec je ves čas nosil *trage*, potem pa se je zarekel, da jih ne bo nikoli več. In res jih ni. S kolegom sta si potem poiskala delo v Trstu: takrat se je prvič zaposlil v podjetju.

V letih 1933–1934 je delal na cesti od Cenca[1213] na Vodice in k cerkvi Svetega duha nad Podkrajem za podjetnika Del Angela iz Ločnika pod Gorico.[1214] *Štancal je* bankine, miniral, zidaril.

Za mine so vrtali vse na roke. Eden je držal sveder, drugi tolkel po njem, vsake toliko pa sta se izmenjala. Delali so različno globoke luknje, navadno na suho. Včasih so vrtali tudi na mokro, na vodo. To sta delala po dva s težko *štango*, *baramino*, okoli nje pa so dajali kakšne cunje ali travo, da ni *štrofalo* iz luknje. Kako so vrtali na ta način, je videl nekje za Učko, nad Opatijo, kjer je delal leta 1935, sam pa tega ni delal.

Delati so morali šest dni na teden, po deset ur na dan – in to pridno delati. Med delom ni bilo dovoljeno kaditi, če ne, jim je grozilo: »Tre giorni …«[1215] To je veljalo na začetku. Kasneje, ko so ugotovili, da si dober delavec, pa si lahko mimogrede tudi kakšnega skadil. Zjutraj so dobili za zajtrk *kəfje* in kruh, opoldne mineštre, na primer *fežu in pašto*, zvečer polento in golaž, včasih še kos sira. Lakote ni bilo.

Hrano so plačali tako, da so jim odtrgali od plače. On je zaslužil 1,80 do 2 lir na uro, *malavarji* pa 1,60 lire. Pod Italijo je bila določena minimalna plača za poklicne profile delavcev. Kruh je takrat stal po 2 liri za kilogram, liter vina v gostilni 2,40 lire, v *dopolavoru* pa 2 liri.[1216] Spali so pri kmetih na senu. Sam je največkrat prenočeval pri Malnarju na Vodicah in pri Krištuofu v Kanjem Dolu.

Ko so delali cesto nad Idrijo, na Veharšu oziroma na Mravljišu, je v tamkajšnjem kamnolomu, blizu *grejnce*, samo sekal kamen in zasekaval kamnite bloke. Kadar je sekal luknje v skalo, je dal podse *žakel*, napolnjen s senom, da je sedel na njem. Delal je približno deset centimetrov globoke luknje, v katere je vstavljal zagozde in *železa*, potem pa z *maco*, težko štiri do pet *kil*, tolkel po zagozdah, dokler se ni kamen uklal. To je bil čuden kamen, v katerem so bila nekakšna jedrca in »vsake sort barve je bil«. Imel je tudi *lase*, po katerih se je tako lepo cepil, kot da bi ga žagal. Kako so bili veseli Furlani, s katerimi je delal v kamnolomu, ko jim je v nadaljnjo obdelavo dajal tako lepe kose. Bili so priletni možaki iz okolice Ločnika, ki so se med sabo pogovarjali po furlansko, z njim pa so govorili italijansko. »Fajn možaki so bli, prov rejs.«[1217]

[1212] O Antonu Premu glej Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 370–381; matične podatke o Avgustu Likarju pa mi je sporočil zgodovinar in domoznanec Lojze Likar z Otlice.

[1213] Pri Cencu se je reklo domačiji ob cesti Col–Črni Vrh, ki ji zdaj rečejo Pri vodnjaku, njen naslov pa je Strmec 1.

[1214] To je cerkev Svetega duha na samem nad Podkrajem.

[1215] »Tre giorni« je razumeti kot odpovedni rok.

[1216] *Dopolavoro* je Avgust prosto prevedel kot »fašistični bufet«.

[1217] Eden izmed njih mu je pravil, da si je pod Avstrijo sezidal hišo, Mussolini pa mu jo bo požrl.

Za škarpe so delali rezano kamenje, oblikovano v kvadrat oziroma v pravi kot, z licem *na lišo* ali *na bunke*. *Na lišo* so lica obdelali tako, da so jim z dleti naredili gladke *robce*, ploskve pa potolkli s *štambruko*.[1218] Italijani so takim rezanim kamnom rekli *bolonini*. Za bankine pri cesti je zadostovalo manj obdelano kamenje, široko približno petindvajset centimetrov in poljubno dolgo. Za obdelovanje kamna so uporabljali macolo, zidarski bat z *živim robcem*, da je lepo odbil, odbijač ter večje število špic in *škarpelov* – te so navadno imeli v škatli z ročem ali v jutastem *žaklu*. *Škarpelini*, tisti, ki so sekali, in oni, ki *so štancali* kamen, so bili plačani enako.

Kot miner je delal vodovod s Fužin v Šturjah na Sinji vrh na Gori. Vrtali so s strojem, tako imenovano *revoltelo*. Na vrhu so pretrgali hrib za cisterne, potem so polagali cevi in cementirali cisterne. On je tam delal približno tri leta, od začetka do konca teh del.[1219]

Leta 1941 je delal v Nemčiji, v Nürnbergu. Njega in nekatere njegove vrstnike je tja poslal Mussolini. Dali so jim na izbiro: ali v Italijo pod orožje ali v Nemčijo delat. In so šli raje tja polagat podzemne kable v tla.

Gojače

Zidarski mojster Jožef Lozar - Krt in sinovi

Zidar Franc Lozar. Fotografijo je hranil Lenart Čermelj pri Žurnikovih v Gojačah.

Med zidarji v Gojačah je najbolj znano ime zidarskega mojstra Jožefa Lozarja, po domače Krta. Rodil se je 26. marca 1840 v družini Franca Jožefa Lozarja in Jožefe z dekliškim priimkom Milost v Gojačah 27, danes 38.[1220] Leta 1873, ko je imel že dvaintrideset let, se je na hišni številki 14 poročil z Jožefo Ušaj - Jurijevo z Raven 10, v poročni knjigi pa je bil vpisan kot kmet.[1221] Umrl je 17. julija 1911 v dvainsedemdesetem letu starosti zaradi nesrečnega padca z voza.

Od njegovih cerkvenih del so poleg zidanja zvonika v domači vasi dokumentirana še popravilo cerkvene strehe in beljenje cerkve sv. Mihaela v Selu leta 1895[1222] ter zvišanje zvonika župnijske cerkve sv. Ane v Batujah leta 1901. Ta zvonik, ki je bil sezidan leta 1742 iz kamna, je po načrtu Ivana Štante, uradnika pri Južni železnici v Gorici, leta 1901 povišal na devetintrideset metrov, dozidal pa ga je z opeko.[1223] V računih te cerkve najdemo zapis, da je zidarski mojster Josip Lozar za težaško in zidarsko delo pri zvoniku prejel okroglo 985 kron.[1224] Sodeč po ustnem izročilu iz Stomaža, je verjetno vodil tudi zidavo tamkajšnjega zvonika leta 1889.[1225]

[1218] Ta izraz za zobato kladivo je slišal od Zagrebčanov, ki so leta 1946 v Raši v Istri delali za neko hrvaško zasebno podjetje.

[1219] Vodovod od izvira Hublja so Italijani začeli graditi leta 1937, v rezervoarje na Sinjem vrhu je voda pritekla leta 1940, nadaljnjo gradnjo vodovoda na Gori pa je preprečila vojna. Mikuž, Stanislav, Vodovod na Goro, v: *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih, ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2001, str. 198–199.

[1220] Franc je bil sin Lovrenca Lozarja, ki je prišel v Gojače iz Vrtovina 20.

[1221] V rojstni knjigi je Jožefa vpisana kot hči Jurija Ipavca in Katarine, rojene Komel, v poročni knjigi pa kot hči Jožefa Ušaja.

[1222] ŽA Batuje, spisi, šk. *Računi Selo 1842, 1850, 1854–1906*.

[1223] Kragelj, Jožko, *Cerkev sv. Ane v Batujah*, Batuje 1992, str. 12.

[1224] ŽA Batuje, spisi, šk. *Računi Batuje 1861, 1864–1938, 1943*.

[1225] Glej opombo št. 525 na strani 180.

Hišni portal Krtovih z lapidarnim napisom: J. L. 1.8.6.8. N. 14., ki se prebere takole: Jožef Lozar. 1868. Numero 14

Z zidarskim poklicem so nadaljevali kar štirje njegovi sinovi. Najstarejši je bil **Franc**, ki se je rodil 18. oktobra 1878 in nasledil dom Krtovih. Tam se je leta 1904 poročil z Emilijo Jožefo Toplikar - Milko iz Huhovega mlina v Črničah 105, za pričo pa mu je šel brat Venceslav. V Frančevem zakonu so se rodile tri hčere. Leta 1923 je bil v *Ročnem kažipotu* naveden kot zidarski mojster v Gojačah 36.[1226] Nazadnje je živel v Podgracu na hišni številki Osek 1, kjer je njegova žena podedovala del velikega posestva, in tja prinesel tudi hišno ime Krtovi.[1227] Tam je umrl leta 1965.

O drugem sinu **Janezu**, ki so mu rekli Nute, najdemo v matičnih knjigah samo datum rojstva 8. junija 1882. Tretji sin **Venceslav** - Vencelj, ki se je rodil 19. decembra 1886 in se odselil v Lokavec, je bil že predstavljen v poglavju o lokavških kamnarjih.[1228] O četrtem sinu **Alojzu**, ki se je rodil 20. junija 1891, najdemo v družinski knjigi opombo, da je šel služit kruh v Ameriko.[1229]

V Gojačah in okolici še pomnijo zidarje Krte. Po besedah stare Jožefe Gerljevič pri Grlovčkovih v Gojačah je bil Jožef Lozar »en kratk možičk«, ki je zidal šole in tudi njihovo hišo. Delati jo je začel leta 1898, vanjo pa so se vselili in ogenj zanetili leta 1904. Gojašci vejo tudi povedati, da je **zidarski mojster Jožef Lozar - Krt**, ki je živel v Gojačah 38, leta 1895 sezidal *tjer* njihove cerkve sv. Justa. Vejo tudi, da je imel štiri sinove zidarje: Franceta, Nuteta, Venclja in Lojzeta. Stari Krt da je bil strašno priden in pošten. Tudi sinovi so bili taki, le najstarejši France, ki je podedoval hišo in obrt, ne. Spominjali so se tudi, da so imeli za *malavarja* silaka Lolo (*Luəla*) iz Oseka.

Stari Jožef Lozar je med drugim s sinovi zidal tudi neko šolo v Goriških brdih.[1230] Ko so se neko soboto z vozom s konjsko vprego vračali z dela v Brdih, pa je zaspal, padel z voza in se smrtno ponesrečil.

[1226] *Ročni kažipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923*, Gorica 1922, str. 127 (dalje: *Ročni kažipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem 1923*).

[1227] Njen oče je bil namreč doma iz Podgraca 1, kjer so imeli mlin, poročen pa je bil v Huhov mlin v Črničah 105. Ti dve mlinarski družini sta naredili tudi *meno*.

[1228] Glej stran 269.

[1229] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1830–1851; ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944. – Alojz Lozar se je odpeljal z ladjo La Bretagne iz pristanišča v Le Havru in z njo prispel na Ellis Island v New Yorku 24. maja 1909. *Statue of Liberty & Ellis Island Foundation*.

[1230] Lahko mu pripišemo tudi novo šolo na Korpu v Rihemberku, o kateri je bilo rečeno, da jo je leta 1906 sezidal mojster Krt iz Gojačevega. Povedal Miroslav Mihelj, Branik 96.

Nute in Lojze sta že pred *prvo vojsko* odšla v Severno Ameriko in tam v Chicagu ustanovila gradbeno podjetje, s katerim sta zgradila tudi nekaj palač.[1231] Očitno sta bila uspešna, saj sta si privoščila celo počitniško hišo na Floridi. Tja sta se vozila z družinama v avtomobilih z napisom Family Lozar na tablici.

Šola na Brjah, ki je v tlorisu podobna obliki fašja

Sin **Franc**, ki je ostal na domu, je pod Italijo zidal številne šole: v Lokavcu, Gojačah, Batujah, Selu, Rihemberku, Oseku, Šempasu, na Ajševici, v Solkanu in Medani v Brdih.[1232] Hiše je zidal Podhribarjevim v Oseku (priimek Ličen), Janezovim (Mrmolja) in babici v Selu, Nežetčevim v Črničah je sezidal *hram*, Joganovim v Pedrovem nad Branikom pa *štalo*.[1233] Na Krasu je naredil tudi dosti *štirn*. Po enem izročilu je prav zaradi njih »šel na kant«, po drugem pa so ga *skantirali*, ker je šel za poroka ljudem, ki jim je zidal hiše, ti pa potem niso odplačali prejetih posojil. Zaslužek je zapravljal tudi v gostilni Fortunovih v Gojačah. Ko *je prišel na kant* in so ga Italijani vrgli iz hiše, se je z družino odselil na posest v Podgracu, ki jo je podedovala njegova žena, in tam kmetoval.[1234]

Kamnolomec Tone Krkoč - Lekinov

Stanko Krkoč pri Krkočevih v Gojačah mi je pravil, da je bil Tone Lekinov iz Gojač odličen kamnolomec, edini v tem kraju in daleč znan po svojem delu. »Imel je brado in vedel je vso zgodovino.« Kamen je lomil tako, da je s *škərpjelom* naredil luknjo, vanjo dal volovske podkve in vmes zagozdo, potem pa je tolkel po njej, dokler se ni kamen razklal. Umrl je okrog leta 1926. Zgodilo se je, da mu je na paši pobegnila *jinica*; tekel je za njo, dokler ni omagal, legel na tla ter tam zmrznil. Ker je tisto mesto spadalo že v vrtovinski kataster, so ga po takratni navadi pokopali v Vrtovinu.[1235] V črniški družinski knjigi piše, da se je Anton Krkoč rodil 6. septembra 1856 staršem Antonu in Mariji z dekliškim priimkom Peršič, da je živel neporočen pri Lekinovih v Gojačah 38 in umrl 28. novembra 1925. Ob podatku o smrti je pripisano, da je zmrznil na gmajni.[1236]

[1231] Povedal Emil Bratina, vnuk Franca Lozarja, Ozeljan 31I.

[1232] Italijanske fašistične oblasti so na Primorskem zgradile gosto mrežo osnovnih šol z namenom raznarodovati oziroma poitalijančevati tamkajšni slovenski življelj. Primerjaj Drole, Italijanska šolska stavbna dediščina med obema vojnama na severnem Primorskem, str. 33–34. – Bernard Lozar, Skrilje 56A / Ajdovščina, mi je omenil, da so Italijani šole v Skriljah, Stomažu, Dobravljah, Gojačah in Malovšah zidali po enem tipskem načrtu ali – kot je rekel Franc Pestelj - Županovski iz Podrage – po enem kopitu. Glede šole na Brjah, ki je drugačna od njih, pa me je Franc Mihelj, Brje 54, opozoril, da v tlorisu posnema obliko *fašja*.

[1233] David Birsa, Preserje 13B, rojen leta 1936, je povedal, da je zidar Krt iz Gojač zidal tudi njegovo rojstno hišo pri Jurjevih na Triglavci, Preserje 1, a jih *je naflikal*. Ta zidar je verjetno bil Franc Lozar.

[1234] O zidarjih Krtih so pripovedovali: Stanko Krkoč, Gojače 33; Jožefa Grlevič, Gojače 21; Lenart Čermelj, Gojače 36; Rihard Cigoj, Gojače 9; Ivan Leban, Črniče 79; Anton Vrtovec, Krkavče 29, čigar *tata* je zidal pri Francu Lozarju, ter Emil Bratina, Ozeljan 31I, in Radovan Krkoč, Osek 1, ki sta vnuka Franca Lozarja.

[1235] Kako je Lekin umrl, je povedal Zdravko Krkoč, Malovše 6.

[1236] ŽA Črniče, družinska knjiga VII. V črniški mrliški knjigi pa smrt Toneta Lekinovega ni vpisana!

Zidar Andrej Rebek - Drejčetov

Andrej Rebek je bil sin Antona Rebka in Katarine z dekliškim priimkom Mavrič. Rodil se je 1. marca 1862 pri Drejčetovih v Gojačah 11, kasneje 45, in se leta 1891 poročil s Frančiško Besednjak iz Gojač 5. V poročni knjigi nastopa kot zidar, ko je 29. decembra 1931 umrl na številki Gojače 44, zdaj 45, pa je bil v mrliški knjigi označen kot kmet.[1237]

Zidar Jožef Cigoj - Grofov

Jožef Cigoj se je rodil 13. decembra 1875 v družini Jožefa Cigoja in Marije z dekliškim priimkom Kodrič pri Grofovih v Gojačah 1, danes 15, in se leta 1904, pri osemindvajsetih letih, oženil s Frančiško Košuta iz Oseka 40.[1238] V poročni knjigi je vpisan kot zidar. Kdaj je umrl, ni znano.

Gradbeni podjetnik Frank Vertovec v Elenhurstu v Ameriki

Rodil se je kot Franc Vrtovec 14. septembra 1883 v družini Jožefa Vrtovca in Frančiške Cigoj pri Južkovih v Gojačah 36, danes 47, ter se izučil za zidarja. Leta 1912 se je poročil s Karolino Lisjak iz Zalošč in se kmalu zatem z njo izselil v Združene države Amerike. Tam se je ustalil v manjšem mestu Elenhurst v okolici Chicaga v zvezni državi Illinois.[1239] Tja se je priselilo precej njegovih rojakov iz srednje Vipavske doline, o čemer pričajo priimki Krkoč, Lisjak, Rebek, Remec in drugi na tamkajšnjem pokopališču. V Elenhurstu se je rodilo šest njunih otrok, med njimi štirje sinovi, ki so bili med drugo svetovno vojno vsi vpoklicani v ameriško vojsko. Frank je poskrbel, da so vsi otroci pridobili visoko izobrazbo, za sinove pa, da so se osamosvojili in si zgradili svoje hiše. Slovenskega jezika otrok ni učil, da bi se čim prej asimilirali.

Levo družina Franka Vertovca: spredaj sedita Frank in Karolina, ob straneh hčeri, zadaj stojijo štirje sinovi. Desno prvi dom družine Vertovec v Elenhurstu v okolici Chicaga. Zasebni arhiv družine Koglot, Vrtojba

[1237] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[1238] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903.

[1239] Priložnostna pesem z naslovom The saga Vertovec, ki jo je zložil Frankov sin Edward za družinsko srečanje Vertovcev leta 1991, pravi, da so Vertovci prišli iz Avstro-Ogrske v Ameriko že leta 1908. Če to drži, se je Frank za nekaj časa vrnil domov, kjer se je leta 1912 poročil in se nato z ženo vrnil v Ameriko.

V Elenhurstu se je Frank uveljavil kot gradbeni podjetnik. Sezidal je številne stavbe v mestu, med drugim kapelo brezmadežnega spočetja in šolo zraven nje. Vse je zidal iz opeke. V svojem podjetju je zaposloval zidarje iz domačih krajev, ki jih je sam vabil v Ameriko. Z gradbeno dejavnostjo je nadaljeval tudi njegov najstarejši sin Frank.

Frank Vertovec je bil cenjen član tamkajšnje skupnosti in nekaj časa tudi župan Elenhursta. Na stara leta je ovdovel in so ga oskrbovale nune, zato je dosti denarja zapustil tamkajšnji cerkvi. Umrl je leta 1979, nanj in na njegovo ženo Karolino pa spominja medeninasta napisna ploščica na kropilniku v omenjeni kapeli, ki so jima jo posvetili njuni otroci z družinami.[1240]

Zidar Jožef Čermelj - Žurnik

Jožef Čermelj je bil sin Antona Čermelja in Jožefe z dekliškim priimkom Morel, rojen 31. januarja 1885 pri Žurnikovih (*Žuərnikovi*) v Gojačah 31, zdaj 8. Leta 1910 se je kot kmečki sin poročil s Karolino Bratina iz Gojač 42 in umrl 9. novembra 1949.[1241]

O njem so povedali, da je bil poklicni zidar. Po drugi svetovni vojni je sodeloval pri zidanju cerkve sv. Pavla nad Vrtovinom.[1242] Ko so zidali zadružni dom v Gojačah, je Žurnik sklesal »ta prvi kanton iz črnega kamna in podenj dal en soud, da bodo ljudje lahko videli čez tolko let, kejšni soudi so tjekli«. Poleg zidarskega dela je ob nedeljah za zadružni dom lomil in klal kamen v kamnolomu v neki *žili* pri Gojačah. Delal je luknje za *kunirat*, vanje stavil železne *peruəte* ali kakšne *pljehe* in *kajle*, potlej pa z batom *trklal* po njih, »da se je odprlo«. Za *peruəte* se je največ rabilo volovske podkve.

Pri Žurnikovih so imeli tudi doma narejene približno tri metre dolge *kamence* za prevoz kamna: dve bukovi legi, sprednji prečnik na okroglo počez, zadnji *naglih*, zgoraj ob straneh še dve *žrtí*. Zraven sta bili še »dve legi za valit kamen na voz, ki sta imeli na koncu pənt za pritrdit na voz«. Na tiste *kamence* so naložili tudi poldrugi kubik kamenja.[1243]

Zidar Jožef Čermelj - Žurnik

Zidar Franc Milost - Boldon

Franc Milost je bil sin Franca Milosta in Marjane z dekliškim priimkom Brecelj, rojen 5. oktobra 1893 pri Boldonovih (*Bəlduənəvi*) v Gojačah 19, zdaj 31. Poročil se je leta 1925 z Jožefo Angelo Berbuč - Vdovčevo iz Gojač 29. Ko je ta 12. junija 1980 umrla, se je samo dvanajst dni kasneje od sveta poslovil še on. O njem je bilo rečeno, da je bil pri gradnji zadružnega doma v Gojačah leta 1949 zadolžen za pripravo kamenja ter da je v odsotnosti zidarskega mojstra Franca Cigoja - Štrolevega iz Malovš 47, ki je naredil načrt zanj in vodil gradbena dela, tega mojstra tudi nadomeščal.[1244]

[1240] O Franku Vertovcu je pripovedovala njegova sorodnica Franica Koglot, Krožna cesta 10, Vrtojba, ki hrani tudi dokumente o njem in njegovi družini ter njihove fotografije.
[1241] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII.
[1242] Bratina, *Prvi spomenik slovenske sprave*, str. 19.
[1243] Pripovedovali so Stanko Krkoč, Gojače 33; Jože Cigoj, Malovše 5; Darinko Cigoj, Malovše 4, in Boris Čermelj, Gojače 8.
[1244] Povedala sta Stanko Krkoč, Gojače 33, in Oskar Batagelj, Gojače 1.

Zidar Rihard Cigoj - Fortunov

Rihard Cigoj se je rodil 19. februarja 1938 pri Fortunovih v Gojačah 24 v družini Oskarja Cigoja - Božičevega iz Malovš in Karoline Ličen - Fortunove.[1245] Leta 1967 se je oženil s Cvetko Jerič - Joštkovo iz Gojač, od leta 1993 pa živi kot vdovec v Gojačah 9.

Za zidarskega vajenca je šel k Splošnemu gradbenemu podjetju Standard iz Tolmina, ki je po drugi svetovni vojni zidalo oficirske bloke v Vipavi. Za tolminsko podjetje so v Vipavi delali zidarji iz Tolmina, Breginja in Čezsoče ter nekaj italijanskih zidarskih mojstrov, ki niso znali govoriti slovensko. Bloke so zidali s polno opeko, pritlične stene pa so oblagali s kamnom, obdelanim *na bunjo*. Vajensko šolo je obiskoval v Ljubljani.

Po opravljeni vajenski dobi je moral iti na dveletno služenje vojaškega roka. Kot »oporečnika« so ga poslali na politično prevzgojo v kazensko enoto v Peći na Kosovu, kjer je bil nekaj časa graničar na zelo nevarni meji z Albanijo. Ko se je vrnil od vojakov, je stalno delal kot zidar zasebnik. Najprej je delal sam, potem v letih 1961–1965 skupaj z zidarjema Zdravkom Krkočem - Brecljevim in Francem Podgornikom - Sandkovim iz Malovš. Gradili so nove hiše in delali adaptacije od Ilirske Bistrice do Nove Gorice, največ pa v Rožni Dolini in Novi Gorici. Potem so se zaradi nesoglasij glede denarja razdružili in šli vsak na svoje.

Okrog leta 1989 je Rihard šel delat v Italijo za zamejca Luciana Koviča iz Peči pri Gorici. Zanj so delali tudi Davorin Lisjak - Pišotov in Jožko Cigoj - Jernejev iz Malovš ter Toni Ušaj - Beten in Angel Volčič - Kabanicov iz Črnič. Zidali so hiše v Devinu, Doberdobu, Ronkah, Gradiški, Krminu, Villanovi, Chioprisu. Na delo so se vsak dan vozili skupaj in se izmenjevali kot vozniki s svojimi avtomobili. Ko je tisto podjetje propadlo, je Rihard spet delal zasebno doma skupaj z Angelom Volčičem, okrog leta 1992 pa se je upokojil.

Malovše

Zidarji Vrči iz Malovš

Ko sem se s Slavkotom Slejkom - Blažkovim v Slejkih na Ravnah leta 1990 pogovarjal o nekdanjih zidarjih, mi je omenil tudi anekdoto o dveh bratih zidarjih Vrčih iz Malovš, ki sta med zidanjem neke hiše na Ravnah izjavila: »Adijo, slikojska pogača, mi gremo v Ljubljano jest bel hlebc!« In sta pustila tisto hišo z nedokončanim dimnikom ter odšla.

Kdo sta bila ta brata zidarja, mi je uspelo odkriti v črniških družinskih in matičnih knjigah, obenem pa sem ugotovil, da je ta poklic opravljal že njun oče. To je bil **Jožef Bavčar**, ki se je rodil 16. avgusta 1827 v družini Franca Bavčarja (Bavčer) in Ane z dekliškim priimkom Cigoj v Malovšah 29 ter se leta 1858, pri enaintridesetih letih, poročil z Ano Koron iz Batuj. Takrat je bil v poročno knjigo zapisan kot kmet. Umrl je 6. februarja 1911.

V njunem zakonu sta se rodila sinova Franc in Jožef, ki sta zidala omenjeno hišo na Ravnah. Sin **Franc** je prišel na svet 21. julija 1862 in se leta 1888 oženil s Frančiško Černigoj iz Lokavca. Ob njegovi poroki v lokavški cerkvi so v poročni knjigi napisali, da sta zidarja tako ženin kot tudi njegov oče. Verjetno se je pred prvo svetovno vojno z družino odselil v Severno Ameriko, sodeč po tem,

[1245] ŽA Črniče, družinska knjiga VII.

da se je njegov sin Ignac Ernest tam poročil leta 1914. Franc in žena sta se kasneje vrnila v Malovše in on je tam umrl kot vdovec 28. avgusta 1945.

Ko je Franc prišel v leta in se mu je bližala zadnja ura, je govoril, da mu je po smrti vseeno, tudi če ga pokopljejo Na vasi.[1246] Naneslo pa je, da so se med njegovim pogrebom, ko so ga po opravljenem cerkvenem obredu v *trugi* na nosilih nesli iz cerkve, prav na tistem mestu nosila zlomila. Ker so se zlomila na prednjem koncu, je *truga* zdrsnila z njih tako, da se je postavila pokonci, zaradi udarca ob tla pa se je tudi odprl njen pokrov. Prisebni sosed Jožef Pišot je hitro priskočil ter *trugo* in pokrov podržal, da pokojnik ni padel iz nje. Otroci pokojnikove sestre Francke, poročene Cigoj, so ob tem prizoru planili v jok, batujski župnik Filipič, ki je prišel pokopat Franca, pa jih je *na gramatiko* tolažil: »Otroci, ne jočte, saj očka ni čutil sunka.«[1247]

Franc Bavčar

Frančev mlajši brat **Jožef** se je rodil 7. julija 1865 na takratni hišni številki Malovše 32 in leta 1897 sklenil zakonsko zvezo s Terezijo Trebižan s Planine; po njeni smrti pa se je leta 1912 v Malovšah 68 pri sedeminštiridesetih letih v drugo poročil z Marijo Živec iz Vitovelj 59,[1248] a je bil zakon kratkega veka, saj je umrla za tuberkulozo pri komaj štiriintridesetih letih leta 1915, v času prve svetovne vojne. Jožefova nadaljnja usoda ni znana.

Zidarji Andrej Cigoj ter sinova Franc in Jožef pri Ivanovih

Andrej Cigoj se je rodil 20. novembra 1855 v družini Janeza Cigoja in Jožefe z dekliškim priimkom Rebek pri Ivánovih v Malovšah 34, kasneje 11 in 57. Leta 1882 se je pri šestindvajsetih letih poročil z Marjano Kosovel z Raven 20 in umrl za kapjo 15. maja 1909 v Malovšah 79.

Ko je 4. julija 1884 na hišni številki 11 prišel na svet njegov sin **Franc**, so v rojstno knjigo zapisali, da je oče kmet, šele ob rojstvu hčere Jožefe leta 1889 je bil zapisan kot zidar.[1249] Franc, ki je šel po očetovi poklicni poti, se je po njegovi smrti še istega leta oženil s sovaščanko Frančiško Cigoj - Štrolevo.[1250] Pod Italijo si je Franc *usodil* denar pri zidarju Jožefu Cigoju - Doretovem za potovanje v Ameriko, za jamstvo pa je zastavil vrt in njivo. Posojila ni vrnil, zato so potem obe zemljišči uživali Doretovi, ker zanju niso plačevali davka, pa ju je potem zasegla država.

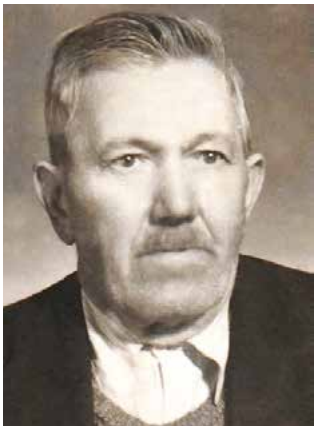

Jožef Cigoj - Ivanc. Fotografijo hrani Rafael Krkoč iz Batuj.

Zidarski poklic je opravljal tudi Frančev mlajši brat **Jožef**, po domače Pepo, ki je luč sveta ugledal 27. marca 1887 in se leta 1914 poročil s Karolino Krševan s Preserij. Po ustnem izročilu je bil pri zidanju malovškega zvonika leta 1929 poleg glavnega mojstra edini plačani zidar, pred drugo svetovno vojno pa je tudi dosti zidal po Banjšicah. Umrl je kot vdovec leta 1964.[1251]

[1246] Na vasi rečejo *placu* zraven malovške cerkve.

[1247] Pripovedovali so: Rafael Krkoč, Batuje 66; Stojan Cigoj, Črniče 70A, in Anica Črmelj, Gojače 36.

[1248] ŽA Črniče, rojstni knjigi 1792–1853 in 1854–1893, družinske knjige III, IV in VII; ŽA Batuje, poročna knjiga 1840–1914; ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1856–1900, poročna knjiga 1880–1935.

[1249] Naj še omenim, da se je Jožefa leta 1911 poročila s kamnosekom Karlom Furlanom iz Gabrovice pri Proseku.

[1250] Frančiška je bila hči Franca Cigoja in Frančiške, rojene Cigoj, iz stranske veje Štrolevih.

[1251] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Črniče 1835–1944; podatki Zdravka Krkoča, Malovše 6.

Zidar Jožef Cigoj - Doretov

Jožef Cigoj izhaja iz družine Teodorja Cigoja in Antonije z dekliškim priimkom Lozar iz hiše v Malovšah z zaporednimi številkami 33, 54 in 55, ki je po družinskem očetu dobila hišno ime Doretovi (*Duortovi*). Rodil se je 21. avgusta 1875, se leta 1909 oženil z Jožefo Cigoj - Gankarjevo iz Malovš 60 in umrl 16. aprila 1953. V poročni knjigi je omenjen kot zidar, v *Ročnem kažipotu* za leto 1923 pa kot zidarski mojster na hišni številki 54. Potem je več kmetoval kot zidaril.[1252]

Zidarski mojster Franc Cigoj - Štrolev

Franc Cigoj se je rodil 3. oktobra 1884 v družini Jožefa Cigoja in Marije z dekliškim priimkom Bavčar pri Štrolevih v Malovšah 1, kasneje 47. Leta 1910 se je poročil z deklo Vincencijo Volk iz Sela 44 in 22. januarja 1959 zadnjič zaprl oči na današnji številki Malovše 5.[1253] Najbolj je znan po tem, da je naredil načrt za zvonik cerkve sv. Kozme in Damijana v Malovšah ter ga leta 1929 tudi zgradil. Poleg tega je popravil *špici turnov* v Črničah[1254] in v Selu ter sezidal šolo v Vrtovinu.[1255]

Kot zanimivost naj omenim, da sem pri svojem bratrancu Francu Premrlu - Batotu v Vipavi na svoje veliko presenečenje našel dokument, v katerem se omenja Franc Cigoj s še dvema zidarjema.[1256] Ta dokument je prijavnica, s katero je moj stari oče Franc Premrl - Drejdlnov v Vipavi 11 kot delodajalec 28. marca 1947 sporočil »Pokrajinskemu Zavodu za Socialno zavarovanje v Kopru«, da je najel tri zidarje: Franca Cigoja iz Malovš, Maksa Slejka iz Črnič in Antona Gleščiča iz Oseka, ki bodo delali po osem ur na dan za plačilo v denarju ter hrano in stanovanje.[1257] Verjetno so takrat izvedli kakšna popravila na Drejdlnovi domačiji.

Franc Cigoj - Štrolev

Zidarska rodovina Krkočevih

Rodovina Krkočevih z današnje hišne številke 24 v Malovšah je v 20. stoletju dala številne zidarje. V družini Ivana Krkoča (1858–1933) in Alojzije z dekliškim priimkom Cigoj, ki sta se poročila leta 1890, se je v letih 1891–1907 na takratni hišni številki 29, kasneje 74, rodilo kar šest sinov. Pet se jih je izučili v zidarskem poklicu, eden pa za mizarja. Prvi je leta 1891 prišel na svet Anton - Tonče, za njim leta 1893 Rafael - Rafl, nato leta 1898 Franc, leta 1905 Jožef - Pepo in leta 1907 kot zadnji Metod, dvojček sestrice Cirile.

[1252] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; *Ročni kažipot po slovenskem Goriško--Gradiščanskem 1923*, str. 127; podatek Zdravka Krkoča, Malovše 6.

[1253] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII.

[1254] Venceslav Cigoj, Malovše 21, je povedal, da je v Črničah namesto stare *špice turna*, ki je bila iz *pleha*, on pred *drugo vojsko* napravil *cementno*.

[1255] Povedali Jože Cigoj, Malovše 5, in drugi pripovedovalci.

[1256] Zasebni arhiv Drejdlnovih, Tabor 12, Vipava.

[1257] Za osemurni delovnik je bilo določeno plačilo 351 denarnih enot, ne da bi zapisali, katerih. Najverjetneje so bile tako imenovane jugolire.

Anton in **Franc** sta se pred prvo svetovno vojno izselila v Severno Ameriko, v okolico Chicaga. Tam sta najprej delala kot zidarja pri zgoraj predstavljenem gradbenem podjetniku Francu oziroma Franku Vertovcu. Franc je potem samostojno zidal hiše za prodajo.

Jožef je po prvi svetovni vojni odšel v Argentino, v Buenos Aires, in tudi tam opravljal zidarski poklic. V Buenos Airesu se je poročil z Mileno Cigoj - Jernejevo iz Malovš. Doma sta ostala Rafael, ki je nasledil domačijo, in Metod, ki je bolehal za naduho in je samo občasno zidaril.

Družina Krkočevih: spredaj sedijo mama Alojzija in oče Ivan Krkoč, levo od njiju sin Metod, desno hči Cirila; zadaj stojijo od leve otroci Franc, Rafael, Pepo in Olga. Fotografijo hrani Vera Koron v Batujah.

Rafael, ki se je rodil 2. decembra 1893, se je leta 1931 že prileten poročil z dosti mlajšo sosedo Vido Cigoj - Drejcovo, rojeno leta 1909. Kot zidar je delal v raznih krajih po Avstriji, tudi na Dunaju in v Bosni. Leta 1914 je sodeloval pri gradnji železniške postaje v Sarajevu, ravno v času, ko je tam Gavrilo Princip ubil prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Rafael je celo videl, kako je atentator bežal s kraja zločina in kako so ga lovili.[1258]

Iz Sarajeva se je Rafael vrnil domov, julija pa je bil na Jakobovo nedeljo vpoklican v vojsko. Potem je štiri leta nosil vojaško suknjo kot sanitejec, oborožen samo s pištolo. Najprej je bil poslan v Srbijo, kjer je bil udeležen v napadu na Cer, a so Srbi kot izredni borci tam izvedli preboj in Avstrijce pognali v beg.[1259] Potem so ga, tako kot mnoge slovenske vojake, poslali na vzhodno bojišče v Galicijo, na današnje poljsko ozemlje, da so se bojevali proti Rusom. Slovani v avstrijski vojski in Rusi pa so se občasno celo bratili, dokler niso vojaške oblasti njihovih častnikov zamenjale z nemškimi oficirji. Od tam so Rafaela premestili v Karpate, kjer je na nadmorski višini 2.500 metrov s sotrpini zmrzoval v snegu in tolkel lakoto.

Poročna slika Vide Cigoj in Rafaela Krkoča leta 1931. Fotografijo hrani Vera Koron v Batujah.

Domačim je potem pripovedoval, kaj vse je doživel in videl v tistih vojnih letih. Ko je na primer nekoč kot sanitejec med topovskim obstreljevanjem na fronti reševal ranjene vojake, je v kraterju, ki ga je naredila ruska granata, srečal tri vojake, ki so se zatekli vanj, ker so računali, da sovražnik ne bo dvakrat meril na isto mesto in da so zato tam varni. Svarili so ga, naj ne hodi naprej,

[1258] Atentat na prestolonaslednika se je zgodil 28. junija 1914.

[1259] Po nekaj manjših uspehih Avstrijcev so srbske sile zaustavile njihovo napredovanje ter jih 16. in 17. avgusta 1914 na Ceru porazile; zato so se v noči z 19. na 20. avgust začeli umikati čez Drino v Bosno. *Bitka na Ceru*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Bitka_na_Ceru.

ker je preveč nevarno, on pa jih ni poslušal, ker je moral iti naprej pomagat ranjencem. Ko se je potem vračal mimo tistega mesta, pa je vse tri videl mrtve v tisti jami. V vojni se je zaobljubil, da bo, če bo preživel, opravljal prve petke ter hodil k spovedi in k svetemu obhajilu, in tega se je držal vse življenje.

Proti koncu leta 1917, ko je v Rusiji prišlo do oktobrske revolucije, se je znašel v Kijevu. Ko je bilo vojne konec in je bil odpuščen iz vojske, je med vračanjem domov prišel v kraje nad Reko in se tam pridružil slovenskim vojakom, ki so se bojevali proti prodirajočim Italijanom. Po nekaj dneh spopadov pa se je s še enim bojnim tovarišem od tam raje umaknil in se vrnil domov. S sabo je prinesel puško in *mašingver*, mitraljez. Mitraljez je zakopal, puško pa skril.[1260]

Po vojni je delal pri obnovi porušenih vasi na Banjšicah. Pri tem so uporabljali tudi razstrelivo, spravljeno pa je bilo kar pod mizo v prostoru, kjer so prebivali. Nekoč se je zgodilo, da je nekdo tam neprevidno vrgel *čik* na tla in je prišlo do eksplozije. Nekaj je bilo ubitih, nekaj ranjenih, on je ostal nepoškodovan. Lesena baraka, v kateri so bivali, je bila popolnoma uničena.

Potem si je našel delo v Trstu in tam delal do druge svetovne vojne. Tja se je vozil s kolesom v ponedeljek zjutraj in se v soboto popoldne vračal domov. Spotoma je v gostilni na Krasu spil *deci* terana, ki je tako odmerjen kot zdravilo, več pa ga ne smeš popiti. V Trstu je večinoma zidal s *ceglom*. Gospodar ga je zelo cenil in ga je celo vabil, da bi se z družino preselil v Trst, a je raje ostal tukaj. Tako se mu tudi ni bilo treba vpisati v *fašjo*, da bi obdržal delo. Kot domoljub prav tako ni dovolil, da bi njegov priimek poitalijančili, ampak je ostal Krkoč, samo brez kljukice na črki č.

Med drugo svetovno vojno je sodeloval s partizani kot terenec. Trikrat so ga aretirali Nemci. Enkrat so ga prijeli pri opravljanju poljskih del, a se je srečno končalo s pogovorom na kraju samem. Drugič so ga zalotili, ko se je skrival v bunkerju, in ga odpeljali v zapor v Gorico, tam pa ga je rešila sovaščanka, ki je imela za prijatelja nemškega oficirja. Ko so ga prijeli tretjič in na kamionu peljali v zapor, so ga spotoma zasliševali v zvezi z nekim sovaščanom. Ker je znal nemško, se je lahko tako dobro izgovoril, da je poveljujoči ukazal ustaviti kamion, mu podaril dva zavojčka cigaret in še rekel, naj gre pozdravit svojo ženo.

Po vojni je delal pri Obnovi podeželja v Rihemberku, na Ravnah, Brjah in še kje, nato pa se je zaposlil pri ajdovskem podjetju Primorje. Na koncu je zbral kar enainpetdeset let delovne dobe. Umrl je 30. novembra 1976. Njegovi potomci se ga spominjajo kot dobrodušnega človeka, »ki se ni znal razjeziti, če je bilo pri poklicnem delu narejeno kaj narobe, pa se je znal postaviti«.[1261]

V zakonu Rafaela Krkoča in Vide Cigoj se je rodilo šest sinov: Marjan, Zdravko in Jože so tako kot oče postali zidarji, Janko si je izbral duhovniški poklic in je služboval kot župnik v farah na Vipavskem, Rafael mlajši pa je večji del delovne dobe delal kot programer.

Marjan se je rodil 21. avgusta 1932 in se leta 1962 poročil z Marijo Batagelj iz Kamenj. Hišo si je sezidal v Selu na številki 6A in tam umrl 15. decembra 2021. Ko sem ga na kratko obiskal leta 1990, je povedal, da je najprej delal kot traktorist, ker je imel veselje do zidarskega poklica, pa se je leta 1967 lotil zidarskega dela z bratom Zdravkotom.

Zdravko, uradno Zdravko Valentin, se je rodil 9. februarja 1939 ter se leta 1966 oženil s sovaščanko Edvino Krkoč, po domače Brecljevo, in šel na njen dom za zeta.[1262] Za zidarja se je izučil v letih 1954–1957 kot vajenec v ajdovskem gradbenem podjetju Primorje in na vajenski šoli v Ljubljani. Ta je bila v barakah v Tomačevski ulici zraven pokopališča na Žalah, v katerih so imeli učilnice, menzo in spalnice.

[1260] Iz avstrijskih časov je Rafael večkrat citiral: »Wienere Weiberl werde weise Wäsche woschen.« Rad je tudi zapel po nemško: »Wenn die Soldaten / Durch die Stadt marschieren / Öffnen die Mädchen / Fenster und die Türen …« Pa tudi našo Marijino pesem: »Ko zarja zjutraj se razgrinja, si moja misel ti, Marija.«

[1261] O Rafaelu Krkoču so pripovedovali njegova sinova Rafael Krkoč v Batujah 66 in Zdravko Krkoč v Malovšah 6 ter hči Vera Koron v Batujah 72.

[1262] V šali mi je sam omenil rek, da »zet ne umrje, se znuca«.

Levo spominska fotografija Zdravka Krkoča iz časa šolanja v zidarskem tretjem B razredu v vajenski šoli v barakah v Ljubljani, datirana 26. oktobra 1957; Zdravko je najbrž prvi z desne v tretji vrsti. Desno mladi Zdravko Krkoč okrog leta 1959, preden je šel k vojakom; spodaj Zdravko z zdravico

Naslednje leto je šel za štiri mesece gradit avtocesto bratstva in enotnosti v Novem mestu, potem pa je do marca 1960 delal za podjetje Primorje v Postojni. Nato je do leta 1962 služil vojaški rok. Kot vojak je bil pri inženircih v kasarni v Skopju in poleg gradbenih del tudi miniral v kamnolomu.

Ko se je vrnil od vojakov, je začel zidati zasebno s Francem Podgornikom - Sandkovim iz Malovš, ki je bil napreden zidar in ga je dosti naučil. Skupaj sta delala do leta 1970, ko se je združil s Stomažanom Ludvikom Rovtarjem, preseljenim v Šempas. Imel je štiri fante: dva priučena zidarja iz Stomaža in dva *malavarja* iz Šempasa. Eden izmed zidarjev je bil Marjan Rovtar iz Stomaža.[1263] Ko sta šla njegova zidarja po svoje, je nekaj časa zidaril sam. Vsega skupaj je delal zasebno dvanajst let. Ker so ga preveč obdavčili, je potem raje šel nazaj v službo v Primorje, kjer je bilo življenje bolj mirno.

Gradil je *privat* hiše v Ajdovščini, Batujah, Selu, Šempasu, Novi Gorici … V Ajdovščini je naredil kakšnih osem hiš. Kjer je zidal s kamnom, je bilo to največkrat kamenje od *posutih* poslopij. Poleg hiš je delal tudi ceste in most v Kasovljah pod Brjami.

[1263] Nekatere brezposelne vaščane je Zdravko zaposlil tudi na črno, da so lahko nekaj zaslužili. Tako je pri njem delalo tudi nekaj kmetov, da so lažje plačevali davke za kmetije. Podobno je pomagal tudi mlajšemu bratu Rafaelu, ko se je ta šolal na gimnaziji brez denarne podpore. Povedal Rafael Krkoč, Batuje 66.

V oktobru 1984 je Zdravko šel s podjetjem Primorje delat v Libijo; z vmesnim štiritedenskim dopustom je tam delal do avgusta 1985. Takrat sta podjetji SGP Primorje in SGP Gorica v Libiji sodelovali z nekim italijanskim podjetjem, s katerim so navezali stike pri gradnji tako imenovane osimske ceste v Goriška brda, ki deloma teče po italijanskem ozemlju. V Libiji so širili makadamske ceste na območju Elbeide in delali prepuste pod njimi. Živeli so osamljeni v barakah, od koder niso mogli ne telefonirati ne pisati domov. Z domačini niso imeli nikakršnih stikov. Zaslužili pa so kar dobro: polovico so dobili plačano v dolarjih, polovico v jugoslovanskih dinarjih.

Najmlajši brat **Jožko**, rojen 26. novembra 1953, je začel opravljati zidarski poklic 1. oktobra 1972, tudi on kot vajenec v podjetju Primorje. Po vajenski dobi je šel k vojakom v Kranj in Ljubljano, kjer je ves čas zidal, potem pa se je vrnil v Primorje in pri tem podjetju delal do leta 2013, ko je šel v pokoj. Živi na domu Krkočevih, na današnji hišni številki Malovše 24.

Zidarski delovodja Stojan Cigoj - Jurjev

Stojan Bogomir Cigoj se je rodil 5. septembra 1944 v družini Maksa Cigoja in Adele z dekliškim priimkom Ušaj pri Jurjevih v Malovšah na takratni hišni številki 68, danes 30.[1264] Leta 1971 se je poročil z Alenko Volčič in šel za zeta na njen dom k Ipavčevim v Črniče, leta 1976 pa se je z družino vselil v lastno hišo Črniče 70A.

Za vajenca je šel leta 1959 h gradbenemu podjetju Primorje v Ajdovščini. Takrat so v tem kraju zidali predilnico, vse pa so delali ročno. Material so prevažali z odrabljenimi lesenimi *karjolami*, ki so jih dobili z gradbišča avtoceste pri Novem mestu, pripeljali pa so jih ameriški kamioni dodži, ki jih je Jugoslavija dobila iz Koreje.[1265] Pri predilnici je delal leto in pol. V letih 1961–1962 je bil na delu v Vipavi, kjer je Primorje gradilo vinsko klet in dva stanovanjska bloka zraven tedanje bolnišnice. Potem so ga za nekaj mesecev poslali v Koper, od tam pa se je vrnil v Ajdovščino in tam zidal bloke ob Vipavski cesti. Leta 1964 je moral za leto in pol v Mostar k vojakom. Po vrnitvi domov so delali betonske cisterne za podjetje Fructal v Ajdovščini ter bloke in trgovine v Postojni.

Desno od fantiča stojijo Jurjevi: Stojan Cigoj in njegov oče Maks, Stojanov brat Franc, mama Adela, pred njo hči Jožka, sestri Nada in Vida, v ozadju hiša Jernejevih v Malovšah. Fotografijo hrani Zdravko Krkoč v Malovšah.

Leta 1968 se je Stojan vpisal v šolo za delovodje na Titovi cesti v Ljubljani. Med profesorji so imeli gradbenega inženirja Bogoslava Kalaša, ki je bil leta 1948 minister za šolstvo v jugoslovanski vladi, kot upokojenec pa je poučeval predmeta gradbeni elementi in opisna geometrija. Po dokončanem dveletnem šolanju je bila prvi objekt, na katerem je delal kot delovodja, kasarna pri Pivki – tam so delali betonsko pisto za tanke. Od tam je šel v Črni Vrh nad Idrijo zidat hotel in šolo.

[1264] ŽA Črniče, družinska knjiga VII.

[1265] Korejska vojna med Severno in Južno Korejo, v kateri so Južni Koreji priskočili na pomoč Američani, je trajala od leta 1950 do 1953.

Potem je vodil gradbena dela pri marketu v Vipavi, stanovanjskih blokih pod zdravstvenim domom v Ajdovščini, samskem delavskem domu v Desklah ter stanovanjskih blokih na Kremenci v Postojni, v Ilirski Bistrici in na Ribniku v Ajdovščini. Približno v letih 1981–1982 je v Ajdovščini gradil gradbeni šolski center, v katerem je bila potem gimnazija.

Leta 1984, ko je prišlo do vojne med Irakom in Iranom, je šel s Primorjem v Irak gradit iraško vojaško helikoptersko oporišče v sklopu velikega jugoslovanskega projekta po nemških in francoskih načrtih. To je bilo v Suairi, manjšem kraju približno sto kilometrov južno od Bagdada, kjer so stalno delali na vročini 40 do 45 stopinj. Spočetka so bili plačani v dolarjih in so zaslužili po 1.400 do 1.500 dolarjev na mesec, potem so prejemali plačo v iraških dinarjih. Primorje je najelo tudi delavce iz Pakistana, ki jih je plačevalo samo po 100 dolarjev na mesec.

Ko se je vrnil iz Iraka, je šel zidat šolo v Podkraj, od tam pa spet v Črni Vrh: tam so podrli hotel, ki so ga zgradili pred leti, in ga predelali v dom za ostarele. Nazadnje je sodeloval pri gradnji čistilne naprave v Ajdovščini, 31. decembra 2003 pa se je upokojil. Po upokojitvi je še nekaj časa opravljal vlogo delovodje pri gradbenem podjetniku Zoranu Podgorniku - Sandkovem iz Malovš.

Črniče

Najstarejši znani zidar, ki je bil, po priimku sodeč, doma iz Črnič ali vsaj iz črniške fare, je bil **Jožef Ušaj**, ki se v urbarju črniške cerkve sv. Vida kot »Maurer Joseph Ushaj« omenja v zvezi z izdatki za njena popravila v letih 1839–1843.[1266] V matičnih knjigah ni bilo mogoče ugotoviti, kdo je bil ta mojster, ker v njih najdemo kar tri moške z enakim imenom in priimkom, ki so živeli v tistem času. Eden je bil rojen leta 1797 v Črničah in tam umrl 18. januarja 1874 na hišni številki 75, drugi se je istega leta rodil v Vitovljah in tam za vedno zaspal 13. decembra 1856 na številki 61, tretji pa je ugledal luč sveta leta 1811 v Oseku in tam umrl 9. aprila 1869 na številki 52.[1267]

Dosti podatkov o črniških zidarjih in kamnarjih najdemo v blagajniških zapisih v zvezi s širitvijo župnijske cerkve sv. Vida v Črničah v letih 1882–1884 pod vodstvom lokavškega zidarskega mojstra Mihe Blažka. Po priimkih sodeč, so bili zidarji iz črniške fare in širše vipavske okolice, kamnolomci pa večinoma domačini iz Črnič. Pri ugotavljanju njihovega krajevnega izvora mi je bil v veliko pomoč izčrpen seznam črniških »duhovnijanov« s hišnimi številkami, ki so svoji farni cerkvi obljubili prostovoljne robote – tudi tega najdemo v omenjenem blagajniškem dnevniku.

Zidarji so bili: France Blažko, sin mojstra Mihe Blažka iz Lokavca; Štefan Badalič, Ravne 18; Anton Batič, Osek 17; G.(?) Bavcon; Franc in Jožef Bavčar, Malovše 29; Tomaž Brankovič, Črniče 6; Franc Brecelj, Črniče 104; Andrej Cigoj, Malovše 11; Franc Cingerle, Vitovlje 76; Franc Černigoj, morda Stomaž 76; Janez Černigoj, morda Fack, Stomaž 11; Anton Faganel, Osek 10; Janez Hrovat, morda iz Dobravelj; Jožef Hrovatin (morda Osek 9); Ivank (Janez Leban, Črniče 81); Jožef Lozar - Gorkič (Ravne 1); Jožef Lozar - Krt, Gojače 41; Andrej Rebek, Črniče 69; Jožef Rjavec, Črniče 44; Jožef Toplikar, Osek 44; Anton Ušaj, Črniče 45; Jožef Ušaj, verjetno z Raven 12, in Tine Valič. Nekateri izmed njih bodo predstavljeni v nadaljevanju.

V *djavi* ali *lomu* so lomili kamen za zidavo cerkve **kamnolomci**: Anton Badalič, Vitovlje 63; Jožef Badalič; Matevž Koron, Črniče 64; Matija Leban, Črniče 69; Jožef Lojk, Črniče 47; Tomaž Lojk,

[1266] ŽA Črniče, *Urbario della veneranda Chiesa Parochiale di S. Vito in Cerniza dal 1. Gennajo 1796.*
[1267] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1796–1829, mrliška knjiga 1854–1902.

Črniče 42; Jožef Lozar, Črniče 10; Anton Slamič, Črniče 12; Tine Volčič in Luka Živec, Vitovlje 65. Samo s priimkom sta omenjena Koban in Kosovel, s hišnimi imeni pa Mihelj dolanji, Nemec in Rebrač. Med kamnolomce lahko verjetno prištejemo še Vida Škodnika, Črniče 99, in Pavla Volčiča, Črniče 56. Posebej kaže omeniti »špicerja« Antona Faganela iz Oseka 10, ki je bil zidar, a je takrat v Črničah verjetno delal kot kamnar, medtem ko so bili ostali po vsej verjetnosti kmetje in jim je delo v kamnolomu pomenilo le priložnostni zaslužek.

Posamezni našteti zidarji in kamnarji so bili s podrobnejšimi osebnimi in biografskimi podatki že predstavljeni v prejšnjih poglavjih. V nadaljevanju sledijo še opisi tistih, o katerih mi je uspelo izbrskati nekaj podatkov iz matičnih in družinskih knjig – najprej nekaj zidarjev in kamnolomcev iz Črnič.

Kamnolomci in zidarji, ki so sodelovali pri širitvi župnijske cerkve v Črničah v letih 1882–1884

Kamnolomec Anton Slamič - Kotarjev

Anton Slamič je bil sin Matevža Slamiča in Doroteje z dekliškim priimkom Bavdaž, ki se je rodil 7. junija 1822 pri Kotarju v Črničah in se leta 1855 poročil z Marjano Fišer iz Črnič 31. Umrl je 25. marca 1909.[1268]

Zidar Anton Ušaj pri Ušajevih

Anton Ušaj je bil sin Franca Ušaja in Ane z dekliškim priimkom Rojc. Na svet je prišel 3. oktobra 1827 in se leta 1859 na hišni številki 88, po domače pri Ušajevih, oženil z Ano Černigoj - Črmeljevo iz Črnič 10. Umrl je 18. julija 1900 v Črničah 45.[1269]

Zidar Franc Brecelj

Franc Brecelj je bil sin Andreja Breclja in Marjane z dekliškim priimkom Bavčer, ki je luč sveta ugledal 26. marca 1839 v Črničah 46 in leta 1867 sklenil zakonsko zvezo z Marjano Copič iz Vrtovina 35. Umrl je 22. februarja 1916 v Črničah 114. V matičnih knjigah je bil zapisan kot kmet.[1270]

Zidar Tomaž Brankovič - Čukov

Tomaž Brankovič je bil sin Antona Brankoviča in Terezije z dekliškim priimkom Uršič, rojen 19. decembra 1842 pri Čukovih v Konjščaku, Črniče 82. Leta 1868 se je poročil z Ano Volčič (Voučič) iz Črnič 79 in 24. aprila 1912 izgubil boj z jetiko na takratni številki Črniče 107.[1271]

[1268] ŽA Črniče, poročna knjiga 1819–1859, družinske knjige II, III in VII.
[1269] ŽA Črniče, poročna knjiga 1819–1859, mrliška knjiga 1854–1902, družinske knjige II, III in VII.
[1270] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinski knjigi I in III; ŽA Kamnje, poročna knjiga 1850–1919; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944.
[1271] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinske knjige I, III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944.

Kamnolomec Matevž Koron - Nežetič

Matevž Koron - Nežetič se je rodil 21. septembra 1842 v družini Jožefa Korona in Ane z dekliškim priimkom Bovcon v Črničah 19 in leta 1869 vzel za ženo Agato Volčič (Voučič) iz Črnič 79. Po njeni smrti se je leta 1883 v drugo poročil z Marijo Krušič iz Batuj. V matičnih knjigah je zapisan kot kmet. Iz pripisa v tretji črniški družinski knjigi zvemo, da se je kasneje z družino odselil v Južno Ameriko.[1272]

Kamnolomec Vid Škodnik pri Škodnikovih

Vid Škodnik je bil sin Jožefa Škodnika in Katarine z dekliškim priimkom Humar, ki se je rodil 9. junija 1843 pri Škodnikovih v Črničah 42 in se leta 1868 poročil z Elizabeto Leban iz Črnič 57. Življenje je izgubil 29. avgusta 1917, med prvo svetovno vojno, ko je hišo številka 99, v kateri je živel, zadela topovska granata in je ostal zasut pod ruševinami.[1273]

Kamnolomec Matija Leban - Petelin

Matija Leban je bil sin Andreja Lebana in Jožefe z dekliškim priimkom Podgornik, rojen 6. februarja 1849 pri Petelinu, Črniče 66. Ko je leta 1876 pri sedemindvajsetih letih na hišni številki 69 vzel za ženo Jožefo Kosovel iz Sela 47, je bil v poročni knjigi zapisan kot kmet in vojak. Umrl je 15. januarja 1914 v Črničah 3 za rakom.

Matijev vnuk **Alojz Leban** - Lojze Petelinčk, Jožefov sin, ki se je rodil 12. januarja 1944 in umrl 28. junija 1994, pa je bil po poklicu zidar.[1274]

Ostali zidarski in kamnarski poklici v Črničah

Zidarja Andrej in Alojz Lojk pri Tonicovih

Andrej Lojk se je rodil 20. decembra 1883 v družini Andreja Lojka in Marjane z dekliškim priimkom Volčič pri Tonicovih, Črniče 73, ter se leta 1913 oženil s Frančiško Kosovel iz Črnič 70. V poročni knjigi je vpisan kot »faber murarius et rusticus«, zidar in kmet. Umrl je 15. septembra 1947.[1275]

Zidar je postal tudi njegov mlajši brat **Alojz**, ki je luč sveta ugledal 16. aprila 1889 in leta 1924 pred oltar popeljal Marijo Stubelj iz Zalošč. On je bil v poročni knjigi označen kot »murator«.[1276] Kdaj je zapustil ta svet, ni znano.

[1272] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinske knjige I, III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944.
[1273] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinski knjigi III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944.
[1274] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinske knjige I, III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944; podatek Danila Fišerja, Črniče 41.
[1275] Podatek Danila Fišerja, Črniče 41.
[1276] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Črniče 1835–1944.

Stavbenik Anton Mavrič - Škampičev

Anton Mavrič se je rodil 1. oktobra 1893 pri Škampičevih v Črničah 9 v družini Antona Mavriča in Rozalije Lojk - Tonicove.[1277] Izučil se je za zidarskega mojstra, po prvi svetovni vojni pa se je iz zasedene Primorske odselil v Ljubljano, v takratno Jugoslavijo, in tam najprej zidal manjše hiše. Ker je bil zelo podjeten, je v Ljubljani napravil še strokovni izpit, s katerim je pridobil status mestnega stavbenika in je lahko gradil vse vrste nizkih in visokih stavb.

Leta 1928 je ustanovil svoje podjetje z nazivom Mavrič Anton, gradbeno in tesarsko podjetje, ki »je zrastlo prav iz domače pridnosti«; sedež in lastno tehnično pisarno je imelo na Tyrševi cesti 38 za Bežigradom.[1278] Imelo je tudi lastno gramoznico, tako imenovano Mavričevo jamo za Bežigradom, in kamnolom na Jezeru pri Podpeči.[1279] Zgradilo je veliko število zasebnih in javnih stavb. Znan je tako imenovani Mavričev blok ob Tyrševi cesti, njegov največji objekt pa je bilo Baragovo semenišče za Bežigradom po načrtu arhitekta Jožeta Plečnika, katerega gradnja se je začela leta 1936.[1280] Znano je še, da je leta 1933 prenavljal vilo ljubljanskega župana Ivana Hribarja v Rožni dolini, leta 1939 pa je projektiral trinadstropno trgovsko in stanovanjsko hišo v Cafovi ulici 5 v Mariboru.[1281] Poleg tega je Mavrič tudi na veliko kupčeval s stavbnimi zemljišči. Pod italijansko zasedbo med drugo svetovno vojno je imelo njegovo podjetje z nazivom Mavrič Anton, costruttore edile – stavbno podjetje sedež v Bleiweisovi ulici 55.[1282] Leta 1945 ali še prej, se pravi, ko je šla druga svetovna vojna h koncu, pa je izginil iz Ljubljane – najbrž je pobegnil pred novimi jugoslovanskimi oblastmi.[1283] Takoj po vojni je bil v Trstu, njegova nadaljnja usoda pa ni znana.[1284]

Anton Leban

Zidar Anton Leban - Martincov

Zidar Anton Leban, ki so mu rekli tudi *nunc* Martincov, je bil sin Antona Lebana in Frančiške z dekliškim priimkom Bavčar, rojen 27. novembra 1894 pri Martincovih (Martinovi) v Črničah 18, zdaj 26. Leta 1921 se je poročil z Marijo Cigoj iz Gojač 37 in umrl kot vdovec 26. maja 1978.[1285]

[1277] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.

[1278] Nekdanja Tyrševa cesta je danes Slovenska cesta.

[1279] Mavričev kamnolom je bil nasproti današnje podružnične osnovne šole na Jezeru 34, danes pa je pozidan. V njem je bil apnenec enake vrste kot v bližnjem bolj znanem podpeškem kamnolomu, le da je bila tam druga *žila*. Ramovš, Anton, *Podpeški in črni ter pisani lesnobrdski apnenec skozi čas*, Ljubljana 2000, str. 17; informacija Franca Sveteta, Jezero 23.

[1280] Langus, Jože, Industrija, obrt in trgovina za Bežigradom, v: *Naš Bežigrad v luči zgodovine, kulture in gospodarstva* (ur. Vilko Fajdiga in France Jesenovec), Ljubljana 1940, str. 131. – Po drugi svetovni vojni je bil v tej stavbi akademski kolegij.

[1281] Konservatorski načrt za Hribarjevo vilo, EŠD 14659, Konservatorsko restavratorski atelje Šentjošt, Vid Klančar s. p., Šentjošt, september 2016; SI_PAM/0011/007/00003 MA/52 - Cafova ulica 5, Maribor: gradbeni spisi, 1938–1940, file:///D:/Dokumenti/Winword/TEKSTI/Nova%20mapa/VA%C4%8C%20_%20Podrobnosti%20popisne%20enote.html.

[1282] *Elenco ufficiale degli abbonati al telefono della rete di Lubiana e delle reti della provincia 1942 – XX E. F. Službeni telefonski imenik za omrežje mesta Ljubljana in omrežij v pokrajini 1942 – XX E. F.*

[1283] Informacija Petra Krečiča iz Ljubljane.

[1284] *Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje 1941–1946* (objavo pripravili Tadej Cankar, Mateja Jeraj, Matevž Košir, Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar, Mojca Tušar in Tanja Žohar), Ljubljana 2022, str. 579: https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/Arhiv-RS/Zalozba/e-publikacije/ Albin-Smajd/Knjiga-Albin-Smajd.pdf.

[1285] ŽA Črniče, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Črniče 1835–1944; podatki Danila Fišerja iz Črnič.

Ravne

»Zidarji so bili pri vsaki hiši na Ravnah,« se je spominjal Marjan Remec pri Gorkčevih na Ravnah. »Delat so hodili na Kranjsko. Odpravili so se ob svetem Gregorju, na sveti Martin pa so se vrnili domov. Pozimi so delali doma na kmetiji. Drugih meštirjev takrat ni bilo. Po večini pa so si ljudje znali vse napraviti sami.« Po ljubljanskem potresu leta 1895 so v *kompanijah* hodili v Ljubljano in tam prevzemali zidarska dela.[1286]

Še podrobneje je sezonsko delo ravenskih zidarjev opisal Franc Košuta - Košutov. Po njegovih besedah so imeli navado »it v sezono« ob svetem Jožefu, 19. marca. V Ljubljano so hodili osemdeset kilometrov peš po bližnjicah čez Hrušico – to se je pod Italijo štelo za en vojaški marš. Računali so, da potrebujejo osem ur hoda, zato so se odpravili na pot zgodaj, približno ob treh zjutraj. V Ljubljani pa so potrebovali en dan, da so se zmenili za delo. Nekateri so si tam najeli sobe, drugi, ki so hoteli kaj *prišparat*, so spali kar na tleh, na slami. Kuhali so si večinoma sami. Praviloma *ob tednu* niso hodili domov. Sezona je trajala do sv. Martina. Ko so za martinovo prišli nazaj, so nekateri, ki so bili pijančki, radi *lumpali*.

Kamnoseki in zidarji Drmanovi

»Naj bodo ti kamni za spomin starih žuljev.«
Miro Ušaj - Drmanov

Poleg številnih zidarjev so bili na Ravnah tudi kamnoseki ali *štancarji*. Za kamnoseke Drmanove sem zvedel leta 1992, ko sem se pri Drmanovih na Ravnah 5 pogovarjal z njihovim potomcem Mirotom Ušajem.[1287] Ta mi je povedal, da *sta štancala* njegov stari oče Andrej Ušaj (1832–1910) ter oče Leopold (1870–1940), ki je bil kmet in *štancar* samouk.[1288] Oče je ostal doma na kmetiji, drugi bratje pa so šli od hiše: prvorojeni Jože za duhovnika,[1289] Franc za zidarja, Peter je postal *žnidar*, Tone pa se je zaposlil pri *financi*.

Kasneje sem v matičnih knjigah poiskal še podrobnejše osebne podatke o njih. **Andrej Ušaj** se je rodil 28. novembra 1832 v družini Jožefa Ušaja in Barbare z dekliškim priimkom Bovcon pri Drmanovih na takratni hišni številki 4 ter se leta 1867 na domu, kjer si je že ustvaril družino njegov starejši brat Anton (1821–1901), poročil s precej mlajšo Frančiško Ušaj - Kovačevo z Raven 12. V matičnih knjigah je bil vpisan kot kmet. Umrl je za mrtvoudom 6. februarja 1910 na novi hišni številki Ravne 5. Njegov **sin Leopold** pa je na svet prišel 14. julija 1870, se leta 1906 oženil z mladoletno Jožefo Remec

[1286] Povedal NN z Raven.

[1287] Nenavadno hišno ime Drmanovi, ki ga nekateri izgovarjajo tudi kot *Dəlmənəvi*, je doma tudi v Črničah. Morda izvira iz priimka Šauderman, ki je bil v obliki SHAVDERMAN vklesan na napisnem kamnu iz leta 1582 v obzidju cerkve v Šempasu, znan pa je tudi iz Beneške Slovenije. Glej *Per conoscere le valli del Natisone. Cognomi S*, https://www.lintver.it/cultura-cognomi-cognomis.html.

[1288] Zdi se, da je bila kamnoseška tradicija Drmanovih še dosti starejša. Inicialki V. G. oziroma U. G. na kamnitem reliefu Križanega iz leta 1770 pri Košutovih na Ravnah 9 po vsej verjetnosti označujeta kot potencialnega avtorja Jurija Ušaja, ki je bil Andrejev praded in Leopoldov prapraded. Več o tem reliefnem znamenju in razlagi napisov na njem je v poglavju o kamnitih nabožnih znamenjih na straneh 207–208.

[1289] Jožef, ki se je rodil 27. februarja 1868, je bil posvečen v duhovnika leta 1894, umrl pa je 26. septembra 1933, ko je služboval na Banjšicah. *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, str. 458–459.

iz Vitovelj 5 in umrl prav tako za mrtvoudom 10. julija 1940. Tudi on je bil v poročni knjigi označen samo kot kmet.[1290]

Pri hiši Drmanovih je nekaj datiranih kamnoseških izdelkov, ki so nastajali približno od srede do konca 19. stoletja. V škarpi dvorišča na južni strani je vzidan najstarejši kamen, ki ima na gladkem licu vklesane letnico 1846, Jezusov monogram IHS in številko 6, ki je najbrž hišna številka sosednje hiše Tonkovih. Na grobo obdelani prekladi vhoda v *hlev* za prašiče, ki je v posebni stavbi za hišo, je vklesana letnica 1870.[1291]

Ko mi je gospodar Miro razkazoval kamnoseška dela pri hiši, me je najprej opozoril na podstavek in pokončnik nekdanjega dvoriščnega *pərtuəna*, okrašena z vzorcem na ribjo kost, ter na profilirana kapitela, ki jih je naredil njegov oče Leopold, rekoč: »Nej bodo ti kamni za spomin starih žuljev.« Za dele kamnitega stebra, na katerega se opira lesen *gank* na hišnem pročelju, ki ga je prav tako sklesal oče, je Miro navedel domača poimenovanja: za podstavek in kapitel enak izraz *pouštər*, za trup pa *pəlaštər*.

Leopold je izdelal tudi kamnito mizo na dvorišču, ki stoji v senci pod murvo. Na grobo klesani masivni valjasti nogi, visoki šestinpetdeset centimetrov, ima okroglo ploščo s premerom nekaj več kot meter in debelo sedemnajst centimetrov. Plošča in noga sta povezani z železnim moznikom, ki je v nogi trdno zalit s svincem, ploščo pa se da sneti. Na gornji ploskvi mizne plošče, ki je fino klesana s krempačem, a je že do polovice zdrsana od rabe, je vklesan izjemen okras. Na sredi je šesterolistna rozeta v kolobarju, ob robu pa se vrsti po šest stiliziranih krožnikov in olistanih vejic; nekaj vejic je že zlizanih, ena pa ni dokončana – ima samo en list. Mirotu je *nona dohtarla*, kako je »tata krjesou kamen, de je nərdu figuru«. Ko je končeval okras na mizi, ga je zmotil sosed, ki je prišel po vino, in potem dela ni nikoli dokončal. Kdaj je bila miza narejena, priča letnica 1896, vklesana ob robu mizne plošče, ki je najbližje hiši. Vsa opisana kamnoseška dela so sklesana iz sivega peščenjaka.

Pred hišo sem videl še kamnito korito za vodo in prednji del ognjišča, ki je služil kot podstavek za cvetlične lonce. V hiši so ob mojem obisku imeli še dve preprosto profilirani kamniti polici *vjədərnika*, podprti s konzolnimi *pouštri*, *krəsən umiunik* ali *umivaunik*, *mortal zə toučt hren* in *tərščak*, ki so ju tolkli z železnim *mətoučkom*, in okrogel ploščat *šuštarski kamen zə toučt poplate*. Nekdaj je bil v hiši tudi *šaliž iz sivih skrl*. Nedvomno so bili vsaj nekateri od teh izdelkov domače delo.

Miro je povedal, da je *tata* rad delal s kamnom: »Je imel tisto veselje šaldo on.« Bolj ko *je kresal* ali *špícal* kamen, več ko je naredil, bolj ga je gnalo naprej. To je delal jeseni, pozimi in zgodaj spomladi,

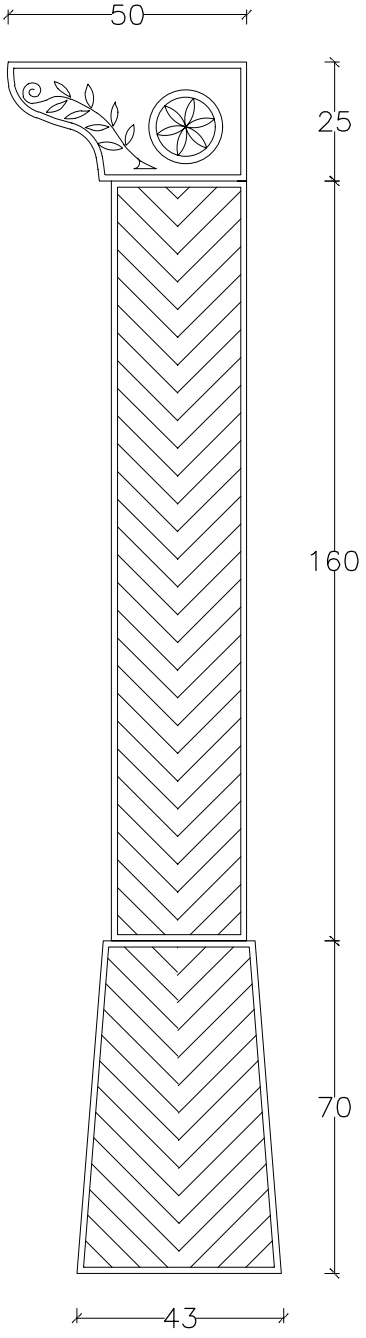

Dvoriščni porton Drmanovih, rekonstrukcija desnega podboja. Risala Teja Mržek.

[1290] ŽA Črniče, rojstni knjigi 1792–1853 in 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinske knjige II, Vc in VII; ŽA Osek, poročna knjiga Osek 1876–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[1291] Vse dele portalov in okenskih okvirjev je Miro Ušaj imenoval *vejngərji*, Leopold Bovcon, Ravne 15, in Marjo Peršič, Ravne 6, pa sta prekladi nad vrati rekla *krniž*.

ko ni bilo toliko dela na kmetiji. Klesal je *vejngərje*, pri čemer se je menda zgledoval tudi po oblikah, ki jih je videl v cerkvenih stavbah, in krovne plošče za zidove. V *španoviji* z bratom Francem, ki je bil zidar, je delal tudi *skrle* za tlake. Na zadnji strani hiše je naredil *lašto* iz *soudána*. Za domačo rabo je naredil tudi *mortal* in brus, za katerega je primeren brusni kamen dobil v vinogradu. Ta kamen *je scirklal* in obdelal z *batco*.

Tata je bil levičar. Kamen je najprej grobo obdelal z odbijačem ter s špico in železno macolo, težko dve *kili*, nasajeno na kratkem tenkem okroglem roču. Železna macola namreč manj trese kot jeklena. Za končno obdelavo je uporabljal *bato* in *batco*, kamnoseško kladivo z dvema zobatima kljunoma, izdelano v kovačiji v Batujah.[1292] Za precizna dela je imel majhne *škərpelčke*, dolge tudi samo pet centimetrov. Uporabljal je še leseno in železno *škuaro* ter lesen *cirkəl* s *cvekoma* na koncih, ki ga je naredil sam.

Primeren kamen za obdelavo *je ril* na svoji parceli, imenovani Basálca.[1293] Tam je bila *žila*, v kateri je okrog leta 1895 pridobil kamen za *vejngərje* in *štejnge* za gostilno pri Slamiču v Črničah, nekaj let kasneje pa tudi za kamnito mizo na domačem dvorišču. V tisti *javi* je še nekaj na grobo obdelanih kamnov, ki jih niso porabili. Delovala je samo kakšnih petnajst ali šestnajst let, potem so naročali kamen s Krasa. Kjer so bili ugodni skladi kamna, ga je oče *ril* kar s *pikonom* in *štango*. Meter dolga *štanga*, ki jo je rabil za privzdigovanje in premikanje blokov, je imela na koncu nekakšno *letvo*, »da je spiralo na kontrapez«. Sicer pa je lomil kamen z *zaguzdami*, ki jih je obložil z volovskimi podkvami ali kosi obročev od sodov, »da je lepše vleklo noter«, ali pa tako, da je s svedrom zvrtal luknje, vanje vložil zaobljen pleh in vmes zabijal oglate *kajle*. Pri nadaljnji grobi obdelavi kamna v *javi* si je dal pod zadnjo plat *fraščje* ali *žakel*.

Kamnita miza pod murvo z okrašeno in datirano mizno ploščo; spodaj del miznega okrasa

[1292] V Batujah je bila velika kovačija, ki jo je okrog leta 1900 ustanovil obrtnik Mulitsch, po drugi svetovni vojni pa je bilo njegovo podjetje nacionalizirano in postopoma razširjeno. *KLS I*, str. 20.

[1293] Po besedah soseda Marjota Peršiča je tista parcela kakšnih petsto metrov zahodno od zaselka Ušaji, na meji med katastroma Črniče in Osek, v predelu, imenovanem V Kucljih. Tudi on je vedel, da je *siv kamen* oziroma *proft* za mizo Drmanovih in tudi za *pilaštre* za portale prišel iz tamkajšnje *jave*, ki je že v sosednjem, oseškem katastru. Mirotova hči Vilma, poročena Košuta, pri Palacjevih, Dolenje, Vitovlje 62, mi je kasneje za isto parcelo navedla ime Bokanovc, njen brat Stojan na domu pri Drmanovih pa je pojasnil, da veljajo vsa navedena imena.

V hiši so se ohranile še velike debele špice za grobo odklesavanje z velikih *krep* ali pa z žive stene v *hramu*. Za tako delo sta bila potrebna dva moža: eden je tako špico držal, drugi je po njej tolkel z macolo.

Kot je bilo že omenjeno, je imel s kamnom opraviti tudi Leopoldov mlajši brat **Franc Ušaj**, ki se je rodil 5. maja 1876 in se leta 1902 poročil s Frančiško Volčič iz Črnič 56.[1294] Med prvo svetovno vojno je padel v avstrijski vojski na soški fronti, datuma njegove smrti pa v mrliški knjigi ni.

O njem je Miro Ušaj povedal, da je po ljubljanskem potresu leta 1895 v *kompanijah* z drugimi zidarji z Raven, ki so tam prevzemale delo pri popotresni obnovi, hodil zidat v *posuto* Ljubljano. Poleg njega so si tam našli delo ravenski zidarji: brata Andrej in Maks Kosovel - Kmetova, Franc Badalič - Drmajnken, Andrej Slejko - Železnik, Leopold Košuta in Jože Peršič - Tonkov. Kasneje je tja hodil delat tudi Leopold, brat Franca Badaliča. Z zidarji so šli v Ljubljano tudi *malavarji*, ki so tam hoteli biti kar zidarji.[1295] V Ljubljano so hodili peš: ob nedeljah so odšli, ob sobotah so se vračali domov. Dobili so se v Slejkih in jo mahnili čez Kamnje, Col in Hrušico. Hodili so devet ur.

Leseni gank Drmanovih, podprt s stebrom

Zidar Jožef Lozar - Gorkič

Jožef Lozar se je rodil 18. februarja 1842 v družini Antona Lozarja in Katarine z dekliškim priimkom Peršič (Pršič) pri Gorkičevih na Ravnah 30. Leta 1871 se je poročil s Katarino Skok in umrl 30. avgusta 1915 za kapjo.[1296] V mrliški knjigi je zapisan kot kmet. O njem je znano, da je v letu 1882 delal kot zidar pri širitvi župnijske cerkve v Črničah.

Domnevni zidar Janez Nepomuk Kosovel pri Remcovih

Franc Košuta pri Košutovih na Ravnah 9, ki sem ga obiskal leta 1990, je med zidarji, ki so hodili delat v Ljubljano, omenil tudi Zanuta Kosovela - Jankota. Ta bi utegnil biti Janez Nepomuk Kosovel, rojen 6. maja 1847 v družini Andreja Kosovela in Marjane z dekliškim priimkom Mihelj pri Remcovih na Ravnah 25 ter od leta 1891 poročen z Marijo Slejko z Raven 27. V matičnih knjigah je sicer zapisan kot kmet. Žena je zaradi nesrečnega padca umrla že leta 1905, on pa se je poslovil od sveta 28. maja 1926.[1297]

[1294] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914.

[1295] Tistim so rekli »zidarji od potresa«, ker so dobili kvalifikacijo na račun ljubljanskega potresa. Povedal Rudi Rustja, Male Žablje 63.

[1296] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914, družinski knjigi III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[1297] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinski knjigi III in VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

Kmet Anton Košuta in zidar Leopold Košuta pri Košutovih

Po pripovedovanju istega Franca Košute je njegov oče **Anton Košuta**, ki je bil kmet, skupaj z zidarjem **Jožetom Peršičem** - Tonkovim z Raven okrog leta 1885 delal cesto pod Ravnami. Rodil se je 21. septembra 1856 staršem Štefanu Košuti in Tereziji z dekliškim priimkom Ipavec pri Košutovih na takratni hišni številki 8. Bil je dvakrat poročen, umrl pa je 22. januarja 1942. V njegovem drugem zakonu s sovaščanko Marijo Ušaj, sklenjenem leta 1896, se je leta 1913 rodil Franc.[1298]

»Tistikrat so bili vsi kmetje in zidarji,« je pojasnjeval Franc. Tudi če so si delali njive, so jih morali vse *spodzidat*. Tako je delal tudi on: približno v letih 1968–1970 *je spodzidal borjač* pred hišo. Pri tem so mu drugi pomagali valiti velike *krjəpe*, s katerimi je zidal. V *gruntu*, pri njivah in pri vinogradu, je še pred desetimi ali petnajstimi leti *spodzidaval* na suho.

Pri takih zidovih je treba na vsak meter višine »it deset centimetrov v škarpo«. Zmeraj se je tudi gledalo, da so kamne križali, vezali med sabo, in v prečni smeri stavili *vjəze*, dolge kamne, ki so vezali zid v teren. Kajti: »Zjemle se uljəče, se posiplje vsakih pet ljət.« Kamne so po potrebi tudi obdelovali: »Tu jə puojəla macuəla.«

Antonov precej mlajši brat **Leopold**, ki se je rodil 28. januarja 1876, pa se je tudi izučil za zidarja. Leta 1931, ko je imel že petinpetdeset let, se je poročil s petindvajsetletno Rozo Velikonja s Predmeje (takrat Dol) in se ustalil pri Morelovih v Tabru na hišni številki Ravne 22. Umrl je 13. decembra 1960.[1299] Franc je vedel o njem povedati, da je po prvi svetovni vojni delal pri *Tenezu* (Tönnies) v Ljubljani.[1300]

Samouški zidar Jožef Peršič pri Tonkovih

Pri Tonkovih v zaselku Ušaji, Ravne 6, je bil samouški zidar Jožef Peršič, ki se je rodil 7. aprila 1858 na takratni številki Ravne 7 v družini Matevža Peršiča in Jožefe z dekliškim priimkom Remec - Frjanove iz Vitovelj ter umrl neporočen 16. januarja 1933.[1301]

O *nuncu* Jožefu, predvsem pa o njegovih delih, mi je pri Tonkovih pred leti pripovedoval njegov pranečak Marjo Peršič, prav tako vsestranski samouk. Jožef je bil zelo pobožen, zato se je tudi vpisal v tretji red.[1302] Vsakih nekaj mesecev je hodil na shode tretjerednikov na Mirenskem gradu in v Šturjah, ki so trajali po nekaj dni. Udeležil se je tudi prvega slovenskega narodnega romanja v Lurd leta 1908 in prvega vseslovenskega romanja v Sveto deželo, ki je potekalo od 2. do 21. septembra 1910.[1303]

[1298] ŽA Črniče, družinska knjiga VII.

[1299] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.

[1300] Gustav Tönnies je bil stavbni podjetnik in tovarnar, rojen leta 1814 v Stralsundu v družini švedskega ladijskega tesarja, umrl pa je leta 1886 v Ljubljani. Izučil se je tesarstva, v Ljubljani pa je svojo dejavnost razširil na vso gradbeno stroko. Ob njegovi smrti je bilo v vseh njegovih obratih zaposlenih okrog 650 ljudi, prevzeli pa so jih njegovi sinovi, rojeni v zakonu z Ljubljančanko Amalijo Malovrh. Tönniesovo gradbeno tvrdko v Ljubljani je najprej prevzel Adolf (1855–1900), po njegovi smrti pa Gustav mlajši (1851–1922). V tem družinskem gradbenem podjetju sta se zaposlila tudi mlajša brata Emil (1863–1941) in Rudolf (1869–1929), po Gustavovi smrti pa sta tudi vodila podjetje. Proti koncu 19. stoletja in v prvem desetletju 20. stoletja je Tönniesovo podjetje opravilo pomembna gradbena dela v Ljubljani, ki jo je porušil potres, na Bledu in v Brestanici. Valenčič, Vlado, *Tönnies, Gustav Johann Ludvik (1814–1886)*, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi713833/.

[1301] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.

[1302] Tretji red je naziv za cerkveni red, ki je v prvi vrsti namenjen laikom. Pravila tretjerednikov ne zahtevajo redovne zaobljube članov, so pa ti deležni vseh duhovnih dobrin reda in se lahko odločijo tudi za nošenje redovnih oblačil ali vsaj nekaterih njihovih delov. *Tretji red*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tretji_red.

[1303] V Sveto deželo so potovali z ladjo Tirol, ki je izplula iz Trsta in je po petih dneh plovbe prispela do Jafe. Frelih, Marko, *Terra sancta 1910, največje slovensko romanje v Sveto deželo*, Stična 2013, str. 104.

Pri hiši Tonkovih je *nunc* Jožef sezidal *velban hram*. Ko je na vrhu položil zadnjo vrsto kamnov, tako imenovanih *zagozd*, jih je zabijal preko *brjona*, da se ne bi ubili. Ko so čez čas *spodbivali velb*, je prišla cela vas gledat, ker ljudje niso verjeli, da bo *velb* stal pokonci. *Siv kamen* za *velb* so kopali Pod skalo na meji med oseškim in črniškim katastrom. Če si zadel na pravo *žilo*, se je »ko bukvi lomilo«.

Za hišo je naredil portal iz *sivega kamna*, na katerega je vklesal letnico 1909, in kamnite stopnice na dva *ganka*. Pri hiši so imeli *korito za žival napajat* z letnico 1884 in brus na lesenem podstavku, ki si ga gonil z nogo. Oboje je bilo njegovo delo. Za domačo rabo je stric sklesal tudi *korita za prasce* in *mərtale* z dvema ročema. Kamen *je ril* v *javi* na njihovem svetu V Kucljih, prav tako na meji med katastroma Črniče in Osek. Tam je *siv kamen*, ki mu rečejo *proft*.[1304]

Doprsna slika Jožefa Peršiča. Fotografijo hrani Vilma Saksida v Zaloščah.

Stric je delal tudi mlinske kamne, česar se je naučil v Oseku. V tleh na *borjaču* je bil v času mojega prvega obiska še eden iz debelega konglomerata, pri hiši pa so imeli tudi njegovo kladivo za klepanje mlinskih kamnov, ki ima na en kraj zobe, na drugega pa gladko *letvo*. Od stričevega orodja se je ohranila še ostra zidarska *mərtolina* za obdelovanje *cegla*.

Od kamnoseške opreme na domačiji Tonkovih je treba omeniti še nekdanji kamnit *umiunik* in *vjədərnik* v slepem oknu, pod katerim so bile kljuke za obešanje kotlov, in *pilaštər*, ki je nosil *lindo* na *ganku*, potem pa je obležal na tleh.

Slovenski romarji na prvem slovenskem narodnem romanju v Lurd leta 1908. Jožef Peršič je v sredini, označen s puščico. Fotografijo hrani Vilma Saksida v Zaloščah.

[1304] Rudolf Mavrič, Ravne 21, je ta kamen opisal takole: »Tu so taki prufti, tu so žile. Ondod so rili pruftən kəmən.«

Hišno izročilo pomni še, da je stric položil nov *šaliž* v zakristiji cerkve v Črničah, stare kamnite plošče iz zakristije pa je odkupil in položil doma v kuhinji. Bela plošča pred hišnimi vrati je prvotno pokrivala *žerh* v cerkvi. Sosed Miro Ušaj pri Drmanovih je k povedanemu dodal, da je Jožef Peršič naredil tudi »občinsko fontano za celo vas«.

Zidar Ivan Ipavec - Penščev

Ivan oziroma Janez Ipavec je bil sin Jožefa Ipavca in Ane z dekliškim priimkom Fišer, rojen 21. aprila 1863 pri Ta bogatih Penščevih (*Pjenščovi*) na Ravnah 13, kasneje 12. Leta 1898 se je poročil s Frančiško Ipavec - Birsnikovo z Raven 11 in umrl kot vdovec leta 1948 v Črničah 9, kamor je prinesel tudi svoje hišno ime.[1305]

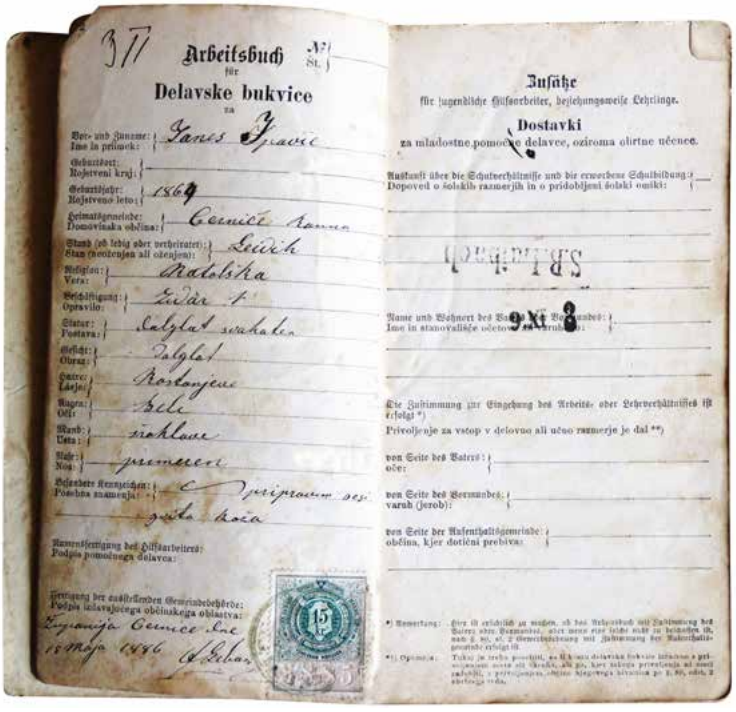
Arbeitsbuch
für
Delavske bukvice
za
Zusätze
für jugendliche Hilfsarbeiter, beziehungsweise Lehrlinge.
Dostavki
za mladostne pomočne delavce, oziroma obirtne učence.

Delavske bukvice zidarja Ivana Ipavca

Njegov vnuk Ivan Ipavec - Janko pri Penščevih v Črničah je povedal, da je bil *nono* zidar in da je dosti zidal v Ljubljani po potresu, med drugim tudi pri nekih menihih, ki so mu plačali goldinar več kakor drugje. Delal je tudi na Brezjah, ko so obnavljali tamkajšno romarsko cerkev.

Za nekaj prejšnih postaj na delovni poti zidarja Ivana Ipavca v avstrijskih časih zvemo iz njegovih delavskih bukvic, ki jih je izdala »Županija Cernice« 15. maja 1886 in jih hranijo Penščevi v Črničah. Na prvih straneh so osnovni podatki in njegov opis: Janez Ipavec, rojstno leto 1864 (sic!), domovinska občina »Cerniče Rauna«, samskega stanu, katoliške vere, po poklicu zidar, po postavi »dolglat svahoten«, s podolgovatim obrazom, širokimi usti, primernim nosom in kostanjevimi lasmi.

Dalje je iz vpisov in žigov delodajalcev videti, da je bil leta 1892 nekaj časa zaposlen pri stavbnem mojstru Francu Faleschiniju v Ljubljani in 26. junija istega leta odpuščen z dela z najboljšim spričevalom in priporočilom.[1306] Naslednje leto je samo en teden v aprilu delal za podjetje arhitekta in gradbenika Kuna Waidmanna v Zagrebu. Po dveh žigih Južne železnice v Ljubljani in Gorici je videti, da je na delo in nazaj domov potoval z vlakom.

[1305] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII.

[1306] Ljubljanski mestni zidarski mojster Franc Faleschini se je rodil v Možacu v Furlaniji, zidarstva pa se je izučil v Feldkirchnu na Koroškem. Leta 1836 je bil zaposlen kot zidarski delavec pri Antonu Brilliju v Ljubljani, pozneje kot polir pri mestnem stavbeniku Antonu Treu. Leta 1854 je napravil izpit za mestnega zidarskega mojstra in pridobil obrtno pravico. Zgradil je nekaj večjih stavb, med njimi več cerkva, s katerimi se je uvrstil med pomembnejše stavbenike. VALENČIČ, Vlado, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, *Kronika*, 1969, letnik 17, št. 2, str. 80.

Zidarski podjetnik Franc Slejko - Ivanov

Franc Slejko je bil sin Štefana Slejka (Slajko) in Jožefe z dekliškim priimkom Lozar, ki se je rodil 1. avgusta 1864 pri Ivánovih (*Jəvənəvi*) v zaselku Slejki, Ravne 22. Leta 1898 se je poročil z Jožefo Remec - Poprovo z Raven 9 in 16. aprila 1940 umrl kot vdovec na Ravnah 27.[1307] V matičnih knjigah je označen kot kmet, sicer pa kot zidarski podjetnik. Zidar je bil tudi njegov sin **Jožef**, ki se je rodil 6. aprila 1900, 17. junija 1944, med drugo svetovno vojno, pa je bil ubit.

Znano je, da je Franc Slejko v letih 1913–1914 saniral vlažno cerkev na Ravnah, leta 1930 pa je popravil obzidje okrog nje.[1308] Pri studencu Za vasjo sta dve betonski koriti za vodo, večje in manjše, ki ju je napravil okrog leta 1913/14, pomagal pa mu je zidar **Andrej Slejko**. Tam so napajali živino, ženske pa so prale perilo.[1309] Mojster Franc Slejko je hodil zidat v Trst, s sinom Jožefom pa sta zidala tudi Nebotičnik v Ljubljani.[1310] Približno od leta 1925 ali 1930 dalje je s sinovoma Jožefom in Ludvikom na suho podzidaval svoje njive pod Slejki. Te slejkovske njive slovijo po tem, da imajo »strašno lepe zide«, ki jih je Franc, pravi silak, skladal iz zelo velikih *krep*.[1311] Sinova pa sta se jezila, zakaj delajo te zidove, namesto da bi zidali hiše. Franc je napravil tudi škarpo pod mostom čez potok pod Slejki, o kateri so pravili, »de jə prov cesarsko djəlo«;[1312] Božičevim v Malovšah pa je naredil kamnit most v Pušči pod Tabrom, ki ga danes ni več.[1313]

Zidarji Flisovi z Raven in Jurinovi iz Črnič

Pri Flisovih v Garovci na hišni številki Ravne 24 sta se lotila zidarskega poklica brata Ivan in Jožef Kosovel iz družine Franca Kosovela in Jožefe z dekliškim priimkom Leban.

Ivan, rojen 24. junija 1866, se je leta 1892 poročil s Katarino Plahuta - Jurinovo iz Črnič 70 in se priženil k njej. Umrl je kot vdovec 12. aprila 1933. **Jožef**, ki se je rodil 4. februarja 1869, je leta 1907, ko je imel že osemintrideset let, sklenil zakonsko zvezo z osemindvajsetletno Antonijo Bavčar iz Sela 11, ki je takrat živela v Gorici. Umrl je za kapjo 1. julija 1942 v hiši, ki si jo je sezidal v batujskem katastru, njena hišna številka pa je bila Batuje 90.[1314]

Zidar je postal tudi Ivanov vnuk **Danilo Kosovel**, sin Janeza Kosovela in Ide z dekliškim priimkom Ušaj, ki se je rodil 30. novembra 1938 pri Jurinovih v Črničah 70 in se leta 1964 poročil z Anico Peršič iz Vrtovina.[1315] Potem je živel v novi hiši v Črničah 63A, ki jo je sam postavil, umrl pa je 14. marca 2002.

Ko sem ga obiskal leta 1991, je bil že invalidsko upokojen zidar. Pripovedoval mi je predvsem o svoji delovni poti, njegova brata Marij in Janko pri Jurinovih ter sorodnica Francka Leban, rojena pri

---

[1307] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[1308] ŽA Črniče, *Rechnungsbuch der Filialkirche St. Johann und Paul zu Ravna 1866–1943*; *Dnevnik podružne cerkve Sv. Ivana in Pavla v Ravnah 1906–1948*. Glej tudi Novak, Alojzij, *Črniška kronika. Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*, Gorica 2014, str. 27.

[1309] Povedal Slavko Slejko, Ravne 30.

[1310] Povedala sta Edo Cigoj, Malovše 19, in Franc Slejko, Ravne 27. – Nebotičnik je bil zgrajen leta 1933 po načrtih arhitekta Vladimirja Šubica.

[1311] Povedal Edo Cigoj, Malovše 19.

[1312] Podobno je Franc Košuta, Vitovlje 62, občudoval visoki zid na Napoleonovi cesti nad Vitovljami: »Je blo nərdjeno muoško djəlo.«

[1313] Povedala sta Marjo Peršič, Ravne 6, in Edo Cigoj, Malovše 19.

[1314] Zdravko Krkoč iz Malovš 6 je povedal, da se je tisti hiši, ki stoji ob glavni cesti, reklo pri Flisu. Za njo je vzpetina Kozmac, na kateri je bila stara malovška cerkev sv. Kozme in Damijana, pod cesto pa so Mlake.

[1315] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinski knjigi Vc in VII; ŽA Batuje, poročna knjiga 1840–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Batuje 1835–1944.

Flisovih, pa so dodali še nekaj rodbinskega izročila.[1316] Francka je povedala, da sta bila njena strica Ivan, po domače Zanut, in Jože zidarska mojstra. Menda sta bila iz istega roda kot pesnik Srečko Kosovel, vsi pa so izvirali iz Tabra. Zanut si je sezidal hišo v Črničah, Jože pa ob glavni cesti V Mlakah pod Malovšami, kjer je nameraval odpreti gostilno. Poleti sta hodila zidat v Ljubljano, na Bled in drugam po Gorenjskem.[1317] Od tam sta pošiljala denar domov starejšemu bratu Francu, da je plačeval delavce, ki so jima prišli kosit in spravit seno. Pozimi pa sta bila doma. Tedaj sta pomagala napravljati drva in spravljati listje za živino, čistila travnike ter kopala za trte.

Takrat so vse kopali na roke. Kjer niso mogli orati, so tudi njive obdelovali ročno. Kadar *so kopali na cjəlo*, so rekli, da *kopljejo v žlək*. Pozimi so tudi izboljševali svet: izkopavali so jame, da so zmetali kamenje noter in vrhu nasuli zemljo. »Ljudi je blo puhno, ni blo tovarne in so imeli čas to delat – nekaj so morali delat.«

Danilo je o svojem poklicu povedal, da se je naučil zidati sam, šele potem je šel v zidarsko šolo. Največ je delal za Remont, nato za Obrtno gradbeno podjetje in podjetje Final v Novi Gorici. V letih 1965–1967 je delal kot zasebnik s hrvaškim zidarjem Bálanom iz Šempetra. V svoji delovni dobi je prezidaval precej starodavnih stavb, med njimi tudi grad Kromberk. Dosti je delal s kamnom, sicer pa je poprijel za vse, od polaganja ploščic do *cimprov* in krovskih del.

Tudi on je omenil navado, da so pod prvi kamen dali denar in ga oblili z vinom. To je napravil gospodar pri vogelnem kamnu in tako je naredil tudi on, ko je leta 1970 zidal svojo hišo. Če ni bilo zraven gospodarja, so to storili zidarji sami. Stara navada je bil tudi likof. V njegovem času so imeli kar štiri likofe: ko so ulili prvo ploščo – temu so rekli mali likof –, ko so ulili drugo, ko so zabetonirali streho in ko so jo pokrili s korci. Na dokončano streho so dali brin, bor, smreko, kar je bilo pri roki.

Zapuščena hiša Flisovih na samem ob sedanji regionalni cesti Razdrto–Vipava–Nova Gorica

Zidar Andrej Slejko - Železnik in njegova sinova

Andrej Slejko je bil sin Antona Slejka (Slajko) in Marjete z dekliškim priimkom Čibej z Otlice. Rodil se je 23. novembra 1871 pri Železniku (Železnikar) na Ravnah 18, se leta 1903 poročil s sovaščanko Frančiško, hčerjo zidarja Štefana Badaliča, in umrl 16. avgusta 1942 na Ravnah 30. O njem je znano, da je z drugimi ravenskimi zidarji in *malavarji* hodil na delo v Ljubljano, ko jo je porušil potres.

[1316] Marij Kosovel, Črniče 84; Janko Kosovel, Črniče 84A, in Francka Leban, Črniče 79.

[1317] Marij je k temu dodal, da sta *nono* Ivan in Jože Kosovel zidala tudi cerkev v Kočevju in da »sta tam vklesana«; kje naj bi to pisalo, ni povedal. Kot zanimivost je omenil še, da sta se med sabo vikala.

Zidarja sta postala tudi njegova sinova Maksimilijan in Albert. **Maks** je ugledal luč sveta 8. oktobra 1903 in leta 1934 vzel za ženo Ernesto Morel z Raven 34. Potem sta živela pri Jeranku (Jerunek) v Konjščaku v Črničah 16. Maks je umrl leta 1990.

Kot je sam povedal, ko sem ga obiskal, *je štancal* kamen in zidal. Pod Italijo je delal na cestah: zidal je škarpe in s *skrlami* pokrival *vablence* čez cesto. *Skrle*, *bel kamen*, *so rili* za Orešjem pri Colu in jih *štancali* v kvadrat. Zidal je »po Pivki, do Ljubljane in do Soče«. V Črničah je zidal šolo in *štancaril kamnje*.[1318]

Berto se je rodil 29. aprila 1910 in 23. junija 1971 utonil v reki Vipavi blizu Dornberka.[1319]

Roman Čermelj - Jotanov iz Vrtovina je povedal, da sta brata Berto in Maks - Železnikova z Raven leta 1953 ali 1954 v dveh dneh(!) sezidala oziroma povečala mrtvašnico v Vrtovinu.

Zidarja Tomaž in Ivan Kosovel - Kosovelova iz Garovce

Tomaž Kosovel se je rodil 16. decembra 1872 v družini Valentina Kosovela (1856–1935) in njegove prve žene Terezije z dekliškim priimkom Slejko (Slajko) pri Kosovelovih v Garovci na Ravnah 34, kasneje 26. Leta 1899 se je oženil z Marijo Volk iz Šempasa 97 in bil v poročno knjigo vpisan kot zidar. Kdaj je umrl, ni znano.

Njegov polbrat **Ivan**, po domače Zanut, se je rodil 27. aprila 1890 v Valentinovem drugem zakonu s Terezijo Cigoj iz Malovš in se v poznih letih, leta 1952, poročil z Marijo Kočevar s Ceste 101.[1320] Umrl je 18. januarja 1963.

Brata zidarja Jožef in Franc Remec pri Poprovih

Brata Jožef in Franc Remec sta se rodila v družini Jerneja Remca in Terezije z dekliškim priimkom Kosovel pri Poprovih na hišni številki Ravne 6, kasneje 9. **Jožef** je na svet prišel 1. marca 1872, **Franc** pa 25. maja 1877.[1321]

Po pripovedovanju sta hodila zidat v Ljubljano in po Kranjskem, pozimi pa sta delala doma na kmetiji. O Jožefu je bilo rečeno, da je gradil cerkev v Šmartnem pri Litiji.[1322] Delal je menda tudi v Kostrevnici v današnji občini Zagorje ob Dravi in se tam poročil, po drugi verziji pa se je poročil v Ljubljani.[1323]

[1318] Kot je bilo že omenjeno v zvezi z zidarjem Francem Cigojem - Štrolevim iz Malovš, je tudi on leta 1947 opravil neka zidarska dela na domačiji Drejdlnovih v Vipavi 11.

[1319] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Črniče 1835–1944.

[1320] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga VII; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944.

[1321] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.

[1322] Župnijsko cerkev sv. Martina v Šmartnem pri Litiji je v letih 1899–1900 zidalo ljubljansko gradbeno podjetje Tönnies. Zidarji so bili sami Slovenci, največ iz Renč, Šempasa in Črnič na Goriškem ter nekaj domačinov, delo pa sta nadzorovala zidarska mojstra F. Turel in F. Pregelj iz Renč. B. n. a., *Župnijska in dekanijska cerkev v Šmartnem pri Litiji*, Šmartno pri Litiji 1991, str. 10, 12. – Zidarska mojstra sta verjetno bila Franc Turel, sin zidarja Jožefa Turela, ki se je rodil 12. novembra 1866 v Renčah 53 in je ob poroki leta 1888 živel v Renčah 19, ter Franc Pregelj, sin Jožefa, ki se je rodil 12. decembra 1865 v Renčah 120 in se leta 1908 poročil na hišni številki Renče 179. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Renče 1835–1943.

[1323] Povedala sta zidar Marjan Remec, Ravne 1, in Franc Košuta, Ravne 9.

Štancar in zidar Jože Bovcon pri Baštkovih

Po besedah Leopolda Bovcona pri Baštkovih (*Bəštkovi*) na Ravnah 15 je bil njegov stric Jože Bovcon *štancar* in zidar. O njem sem našel samo podatek v rojstni knjigi, da se je rodil 30. decembra 1878 staršem Antonu in Neži z dekliškim priimkom Kosovel iz Črnič na takratni hišni številki Ravne 14.

Zidar Štefan Slejko pri Blažkovih

Štefan Slejko se je rodil 7. januarja 1880 v družini Janeza Slejka in Ane z dekliškim priimkom Bavčar pri Blažkovih (*Bləškovi*) v zaselku Slejki na hišni številki Ravne 29, zdaj 30. Leta 1920 se je poročil z Marijo Bavčar iz Sela 11 in umrl 13. aprila 1953.[1324]

Njegov sin Alojz, po domače Slavko, rojen 13. avgusta 1925, mi je pripovedoval, da je bil oče zelo dober zidar. Poklica se je menda učil na Dunaju, zidal pa je po Ljubljani in Trstu. V Ljubljani je zidal staro pošto, doma pa je zvišal hišo. Za spomin nanj je imel Slavko njegovo staro *bato*, »ki je delala pri pošti v Ljubljani in v Trstu«. Na njej sta bili vsekani inicialki S. Š., njen roč pa je bil najbrž narejen iz bresta, strašno *zvezanega* lesa, ki se ne ukolje.

Slavko se je najprej izučil za mehanika, ko je oče umrl, pa je moral priti domov, da je skrbel za domačijo, na kateri so imeli pet živali: dva vola, dve kravi in telico. Poleg kmetovanja je »po urah« hodil zidat. Zidarskega dela se je največ naučil pri očetu, potem še pri drugih mojstrih. Zidal je v Rihemberku – cel Rihemberk *so prerajhali* –, na Trnovem in še kje. V Rihemberk se je vozil s kolesom, delali pa so *od vidga do vidga*.

Alojz Slejko - Slavko Blažkov

Brata zidarja Alojz in Kristjan Ipavec - Birsnikova

Brata Alojz in Kristjan Ipavec izhajata iz družine Jožefa Ipavca in Jožefe z dekliškim priimkom Lozar pri Birsnikovih na Ravnah 11. Alojz je prišel na svet 14. novembra 1884, Kristjan pa 24. oktobra 1893, skoraj devet let za njim.[1325] Drugih matičnih podatkov o njiju mi ni uspelo dobiti, njuna osebna opisa in del njune delovne poti pa nam razkrijeta njuni delovni knjižici oziroma delavske bukvice.[1326]

V bukvicah **Alojza Ipavca**, ki jih je izdalo županstvo Črniče 25. aprila 1903, beremo v njegovem osebnem opisu, da se je rodil leta 1884, da je zidarski učenec iz domovinske občine Črniče in političnega okraja Gorica, samskega stanu in katoliške vere, srednje krepke postave, z okroglim obrazom, primernimi usti in kostanjevimi lasmi. Dokončal je ljudsko šolo, oče Jožef pa je dal privoljenje za vstop v učno razmerje.[1327]

[1324] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.
[1325] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga VII.
[1326] Shranjeni sta pri Penščevih, Črniče 9.
[1327] Na prvi strani teh bukvic so dva žiga Magistrata deželnega stolnega mesta Ljubljana in trije žigi Južne železnice iz let 1905, 1908 in 1909.

Delavske bukvice zidarskega učenca Alojza Ipavca

Iz vpisov in žigov delodajalcev je videti, da je Alojz najprej opravljal pomožna ali težaška dela pri celovškem gradbenem podjetju Madile & Comp. v Rihenberku, ki je gradilo kraško železniško progo.[1328] Tam je delal od 21. novembra do 3. decembra 1903. Iz naslednjega vpisa v letu 1905 razberemo, da je bil takrat že izučen zidar. Tistega leta je od 4. aprila do 14. septembra delal pri Tönniesovem gradbenem podjetju v Ljubljani. V letu 1908 je bil od 26. marca do 30. aprila in od 12. oktobra do 10. novembra zaposlen pri stavbeniku in arhitektu Wilhelmu Treu v Ljubljani,[1329] v naslednjem letu pa od 31. marca do 12. novembra spet pri Tönniesu. Leta 1910 je v aprilu delal pri ljubljanskem Stavbnem podjetju Ivana Ogrina. Ko je bil 12. aprila odpuščen z dela, so mu v bukvice prvič zapisali po slovensko: »Delal pridno in pošteno kot zidarski pomočnik ter je bil danes izplačan in zdrav odpuščen.« V letu 1911 je pri istem podjetju delal od 7. marca do 10. junija, od 12. junija do 29. julija pa pri Stavbnem podjetju Franca Marinčiča v Glincah pri Ljubljani. Nato si je 1. avgusta našel delo pri Kranjski stavbni družbi (»Krainische Baugesellschaft«) v Planini, 28. oktobra pa ga je na lastno zahtevo prekinil in šel v začetku naslednjega meseca delat za isto stavbno družbo na Mali Lošinj, kjer je ostal do 4. aprila 1912. Pri tej družbi je delal še od 16. aprila do 3. avgusta istega leta. Nato je pri goriški Avtorizirani stavbni tvrdki Iv. Žnidarčič & družabniki zidal učiteljišče v Kastvu od 2. oktobra do 30. novembra 1912, ko je »izplačan in zdrav svojevoljno izstopil«. Naslednje leto ga je želja po zaslužku vodila v Leoben na

[1328] Podjetje Madile in Comp. iz Celovca je gradilo odsek železniške proge Prvačina–Štanjel. RUSTJA, Karol, *Proga predorov*, Ljubljana 1990, str. 33.

[1329] Wilhelm ali Viljem Treo, slovenski gradbenik in podjetnik, se je rodil 2. avgusta 1845 v družini zidarskega mojstra Antona Trea v Ljubljani in 9. avgusta 1926 tam tudi umrl. Leta 1873 je postal tehnični vodja Kranjske stavbinske družbe, ki ji je njegov oče prepustil svoje podjetje. Leta 1891 se je osamosvojil in opravljal gradbeno obrt do leta 1920. Po tujih in lastnih načrtih je zgradil številne javne in zasebne stavbe v Ljubljani, med njimi Deželni, zdaj Narodni muzej in Filharmonijo. Njegovo podjetje, ki je vseskozi zaposlovalo okoli sto petdeset delavcev, je spadalo med velika ljubljanska gradbena podjetja. *Viljem Treo*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Viljem_Treo.

avstrijskem Štajerskem. Tam se je 2. aprila zaposlil v podjetju mestnega stavbenika Josefa Fabiana in ga 18. avgusta spet na lastno željo zapustil. Čez tri dni je bil že ponovno na delu kot zidarski pomočnik pri Tönniesovem gradbenem podjetju v Ljubljani, kjer je ostal do 25. oktobra. Tudi njegova zadnja zaposlitev, dokumentirana v teh bukvicah, je bila pri istem podjetju in je trajala od 15. aprila do 27. julija 1914.

Kristjan Ipavec je kot zidarski učenec pri črniškem županstvu pridobil delavske bukvice 4. aprila 1910. V njih piše, da je srednje postave, okroglega obraza, s plavimi očmi, primernimi usti in temnimi kostanjevimi lasmi. Tudi on je opravil domačo ljudsko šolo.[1330]

Njegov prvi delodajalec je bil »oblastveno skušeni zidarski mojster« oziroma Stavbena tvrdka Ivan Ogrin v Ljubljani, pri kateri je bil v uku in na delu od 12. aprila do 11. novembra 1910, ko je bil kot učenec »zdrav in izplačan odpuščen«. To zaposlitev mu je nedvomno priskrbel brat Alojz, ki je prav takrat odhajal iz Ogrinovega podjetja. Kot zidarski učenec je bil pri istem podjetju tudi od 15. marca do 8. junija 1911, potem pa je še istega dne prešel k Stavbnemu podjetju Franca Marinčiča v Glincah, kjer je malo prej delal njegov brat, in tam ostal do 19. avgusta, ko je bil na lastno zahtevo odpuščen. Potem se je 2. aprila 1913 skupaj z bratom kot izučen zidar zaposlil pri stavbeniku Josefu Fabianu v Leobnu in njegovo podjetje hkrati z bratom zapustil 18. avgusta. Naslednje leto sta se istočasno zaposlila pri Tönniesu v Ljubljani in bila 27. julija skupaj odpuščena. Dan prej, ravno na god sv. Ane, je namreč cesar Franc Jožef I. razglasil mobilizacijo, ki je napovedovala prvo svetovno vojno. Verjetno sta bila kar v Ljubljani vpoklicana v vojsko.[1331]

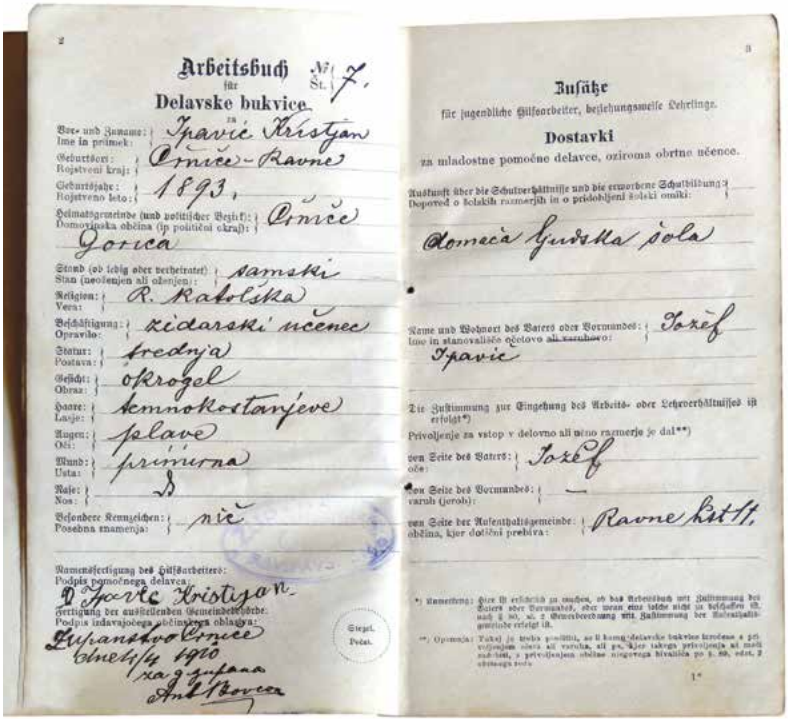
Arbeitsbuch für Delavske bukvice. Nr. 7.
Vor- und Zuname: Ipavic Kristjan
Geburtsort: Crnice-Ravne
Geburtsjahr: 1893.
Heimatsgemeinde (und politischer Bezirk): Crnice Gorica
Stand (ob ledig oder verheiratet): samski
Religion: R. Katoliška
Beschäftigung: zidarski učenec
Statur: srednja
Gesicht: okrogel
Haare: temnokostanjeve
Augen: plave
Mund: primerna
Nase: D
Besondere Kennzeichen: nič
Namensfertigung des Hilfsarbeiters: Ipavic Kristjan
Fertigung der ausstellenden Gemeindebehörde: Županstvo Crnice
Siegel. Pečat.

Zusätze für jugendliche Hilfsarbeiter, beziehungsweise Lehrlinge.
Dostavki za mladostne pomočne delavce, oziroma obrtne učence.
Auskunft über die Schulverhältnisse und die erworbene Schulbildung: Doporedi o šolskih razmerjih in o pridobljeni šolski omiki: Domača ljudska šola
Name und Wohnort des Vaters oder Vormundes: Ime in stanovališče očetovo ali varnikovo: Jožef Ipavic
Die Zustimmung zur Eingehung des Arbeits- oder Lehrverhältnisses ist erfolgt*) Privoljenje za vstop v delovno ali učno razmerje je dal**)
von Seite des Vaters: oče: Jožef
von Seite des Vormundes: varuh (jerob): —
von Seite der Aufenthaltsgemeinde: občina, kjer dotični prebiva: Ravne Kt. H.

*) Anmerkung: Hier ist erklärlich zu machen, ob das Arbeitsbuch mit Zustimmung des Vaters oder Vormundes, oder wenn eine solche nicht in Anschlag kömmt, nach § 80, Zl. 2 Gewerbeordnung mit Zustimmung der Aufenthaltsgemeinde erfolgt ist.
**) Opomba: Tukaj je treba pojasniti, ali je knjižica delavske bukvice izročena s privoljenjem očeta ali varnika, ali pa, kjer takega privoljenja ni mogoče dobiti, s privoljenjem občine sinjega bivališča po § 80, odst. 2 obrtnega zak.

Delavske bukvice zidarskega učenca Kristjana Ipavca

Brata zidarja Andrej in Maksimilijan Kosovel - Kmetova

Brata Andrej in Maksimilijan Kosovel sta se rodila staršem Jožefu Kosovelu - Kmetovemu iz Tabra na Ravnah 36 in Mariji z dekliškim priimkom Lozar - Bedenikovi iz Vrtovina.

Andrej se je rodil 22. oktobra 1885 kot nezakonski otrok v Vrtovinu 12, a je bil še istega leta s poroko staršev pozakonjen. Ve se, da je bil zidar,[1332] njegova življenjska usoda pa ni znana.

[1330] Tudi te bukvice imajo na prvi strani žig Magistrata deželnega stolnega mesta Ljubljana.
[1331] Franc Košuta, Ravne 9, je namreč povedal, da so nekatere zidarje z Raven, ki so takrat delali v Ljubljani, kar tam »mobilizirali za prvo vojsko«.
[1332] Povedal Miro Ušaj, Ravne 5.

Brat **Maksimilijan** - Maks je prišel na svet 5. julija 1900. Tudi onadva sta z drugimi ravenskimi zidarji in *malavarji* hodila na delo v Ljubljano, ki jo je porušil potres.

Maks je v letih po prvi svetovni vojni šel za zaslužkom v Argentino in tam ostal kar osem let.[1333] Leta 1930 se je v Buenos Airesu poročil s sovaščanko Viktorijo Mavrič - Škampičevo iz Tabra in istega leta mu je tam rodila hčer Marijo. Leto ali dve kasneje so se vrnili domov, saj se je druga hči Slavka leta 1932 rodila že doma na Ravnah. Maks je umrl 20. julija 1982, v decembru je šla za njim v grob še žena.[1334]

Osek

Zidar Avguštin Rožič pri Tinčetu

Eden prvih znanih zidarjev iz Oseka je bil Avguštin Rožič, ki je omenjen v najstarejšem dokumentu, pisanem v slovenščini, v župnijskem arhivu v Oseku. To je cenitveno poročilo z dne 20. novembra 1833, v katerem je popisanih in ocenjenih pet stavb v Oseku, ki so bile v lasti tamkajšnje cerkve sv. Martina. Cenitev sta opravila zidarja Avguštin Rožič, sin Filipa, in Martin Dragonja, za priči sta bila Jože in Just Faganel, kot starešina je sodeloval Matej Faganel, poročilo pa je napisal Jože Faganel, ki je bil med njimi edini pismen.[1335]

V matičnih in družinskih knjigah najdemo, da se je Avguštin rodil 26. novembra 1796 v družini Filipa in Katarine z dekliškim priimkom Rožič, da je imel ženo Marjano in z njo dve hčeri. Živeli so v zaselku Rošovšče na hišni številki Osek 10, po domače pri Tinčetu. S prvorojenko Marjano, ki je prišla na svet leta 1823, se je leta 1841 poročil zidar Anton Faganel od Juštkovih in prišel k hiši za zeta. Tast Avguštin je umrl na domu 15. aprila 1873 v sedeminsedemdesetem letu, v mrliški knjigi pa je bil vpisan kot kmet.[1336]

Zidarji Faganeli pri Juštkovih in Terezkinih

V družini Matevža Faganela in Marjane z dekliškim priimkom Furlan pri Juštkovih v Oseku[1337] sta se za zidarski poklic odločila dva sinova, Just in Anton. **Just Faganel** (Faganeu), po domače Jušto, se je rodil 18. januarja 1815 in se leta 1851, ko je imel že šestintrideset let, na takratni hišni številki 54 poročil z enaintridesetletno Terezijo Samokec iz Vitovelj 25. Potem si je sezidal svojo hišo, ki so ji po nevesti rekli pri Terezkinih. Sodeč po inicialkah F. J. in letnici 1867 na njenem portalu, je bila sezidana tistega leta, ko je Just imel že dvainpetdeset let.

[1333] Povedal Franc Košuta, Ravne 9.

[1334] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinski knjigi III in VII; ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga 1893–1955.

[1335] ŽA Osek, spisi, mapa *Računi, ocene, zemlja, stavbe 1800 – 1867*: Specifica ali Shazinga od Zerkovnih Sehot S.ga Martina is Oseka kir so Shazali Moshje utem leti 1833 kolku je ussaka uredna inu pozhem je Shazana.

[1336] ŽA Črniče, mrliška knjiga 1854–1902; ŽA Osek, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; informacija Simona Kerševana iz Oseka.

[1337] Domačijo je nasledil prvorojenec Jožef Faganel (1806–1873), oče kasnejšega župana in deželnega poslanca Josipa Faganela (1831–1908); po njem je kasneje dobila ime Pri poslancu.

V poročni knjigi je njegov stan opisan s splošnim izrazom »villicus«, vaščan, za njegov zidarski poklic zvemo šele leta 1873 v dnevniku dohodkov in stroškov cerkve sv. Martina.[1338] Umrl je nanagloma 10. marca 1899 na takratnem naslovu Osek 82.[1339]

Justov mlajši brat **Anton** je na svet prišel 18. februarja 1817, leta 1841 pa je za ženo – s soglasjem njenega očeta zidarja Avguština Rožiča – vzel devetnajstletno Marjano Rožič - Tinčetovo in *pristopil* na njen dom številka 10. V poročni knjigi je bil tudi on vpisan kot »villicus«. 21. marca 1850 mu je žena umrla v Trstu in bila tam pokopana, po čemer je mogoče sklepati, da je v tistem času delal v tem mestu. V začetku naslednjega leta se je v drugo poročil s sosedo Ano Hrovatin. Takrat je bil v poročni knjigi zapisan kot kmet, šele ob njegovi smrti 30. marca 1883 so ga v mrliški knjigi označili za zidarja.

Stara hiša Terezkinih v Oseku; spodaj balkonski portal s preklado, na kateri so vklesani inicialki Justa Faganela, IHS, letnica 1867 in takratna hišna številka 67

Zidar oziroma zidarski mojster je bil tudi njegov sin **Anton**, prvorojenec iz drugega zakona, ki se je rodil 21. novembra 1853, se leta 1883, malo pred očetovo smrtjo, poročil s Frančiško Kožuh iz Oseka 14, ki je bila takrat zaposlena kot služkinja v Gorici, in umrl 8. januarja 1919 na takratni hišni številki 16. V poročni knjigi in ob rojstvih otrok je bil vpisan kot zidar, v mrliški knjigi pa kot kmet.[1340]

V zvezi z dozidavo župnijske cerkve v Črničah v letih 1882–1884 se omenja kot »špicer«, po čemer bi sklepali, da je sodeloval pri pripravi kamna zanjo. Še nekaj podatkov o njegovih cerkvenih delih se najde v oseškem župnijskem arhivu. Leta 1883 je v cerkvi sv. Martina postavil krstni kamen, naslednje leto je v njej opravil nedoločena manjša dela, leta 1885 pa je cerkev pobelil in z *malovarji* pri njej opravil še nekatera druga zidarska dela.[1341]

Ko so leta 1888 Osešci sklenili cerkvi prizidati novo zakristijo na podlagi že omenjenega načrta Mihe Blažka, so dali domačemu zidarju Jožefu Toplikarju napraviti nov predračun zanjo. V tem predračunu, ki ga je napravil 12. septembra 1888 in ga podpisal kot »zidarski ometnik«, je vrednost del s potrebnim materialom vred ocenil na 550 goldinarjev.[1342] Zidanje zakristije je bilo 21. oktobra 1888

[1338] ŽA Osek, *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri vikariskej cerkvi sv. Martina od leta 1873*.

[1339] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1819–1859, družinska knjiga I; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

[1340] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1819–1859; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1942.

[1341] ŽA Osek, *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri vikariskej cerkvi sv. Martina od leta 1873*.

[1342] V pripravah na zidavo so se namreč odločili za nekoliko manjšo zakristijo, široko tri metre in pol namesto štiri metre, kot je bilo predvideno v načrtu, da je ostalo dovolj prostora za prehod na njeni zunanji strani.

dano na zmanjševalno javno dražbo, na kateri se je zanj potegovalo osem zidarjev, ki so morali za udeležbo položiti primerno denarno kavcijo. V zaznamku o tej dražbi so navedena njihova imena in višina položenih kavcij:

1. Jožef Toplikar iz Oseka 44	28 gld
2. France Toplikar iz Oseka 26	50 gld
3. Anton Faganel iz Oseka 10	28 gld
4. Jakob Kosovel iz Oseka 4	27 50 gld
5. Vincenc Kožuh iz Oseka 39	30 gld
6. Janez Remec iz Vitovelj 6	30 gld
7. France Cingerla iz Vitovelj 76	30 gld
8. Vincenc Leban iz Šempasa 152	30 gld

Najnižjo ponudbo na dražbi je dal Anton Faganel, zato so z njim sklenili pogodbo, kakor sledi:

Pogodba

Sktero se veže Anton Faganel is Oseka št. 10 po današnji dražbi t. j. dne 21. t. m. po Načertu od dne 7. Jenuarja 1886 in natajnčno pod pogoji od 13. 10. kakor je bilo natajnčno prečitano dne 21. t. m. kteri je tudi tukaj pod prilogo %.

To delo je gor jimenovani prevzel po nar nižji Ceni za 459. gld pismeno štiri sto devet in petdeset gold. in kavcije je ostalo v kasi 22. gld. 95. sol. pismeno dvajseti dva gld. 95. sol. tako da vsega skupaj bode prijel ko bode dokončal delo 481. gld. 95. sol. to pa da po obrokeh kakor je v rečenemu Pogoju.

Opazka

Ko bi se pripetilo da bi se v rečeni Sakrstiji Delo kaj spremenilo t. j. da bi se Dela več ali manj naredilo se bode po enemu Zidarskemu Mojstru cenilo in Plačilo se doložilo ali odvzelo.

Ta pogodba je obema strankama natajnčno prečita/na/ in v priču tukaj naprošenjih dveh godnih prič od Zidarja Antona Faganela is lastno ročnim križam, in od sl. Cerkvenega Oskerbništva is lastno ročnim podpisam potrjeno

V Oseku dne 21. Oktobra 1888.

Jožef Rosič priča
lastnoročnega križa in
podpisal
Jožef Faganel priča
kakor zgoraj

+ Anton Faganel Zidar
po meni Jožef Rosič
Ivan Kodre
vikar
+ Jožef Rosič cerk. starašin
po meni J. Rosiču
Jožef Faganeu[1343]

Antonu Faganelu so dali nekaj denarja vnaprej, nato so mu plačevali v obrokih po opravljenem delu. Zadnjega v znesku 175 goldinarjev so mu izplačali v letu 1889.[1344] Leta 1907 je po cerkvenem naročilu naredil tudi »cementne stopnice za prezbiterijem, ki vodijo s poti na staro pokopališče«.[1345]

[1343] ŽA Osek, spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*: Zaznamek /…/ Pogodba s ktero se veže Anton Faganel is Oseka št. 10.
[1344] ŽA Osek, *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri vikariskej cerkvi sv. Martina od leta 1873*.
[1345] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, *Atti*, fasc. 70, Ossecca – Osek: Inventar o glavni imovini vikarijske cerkve sv. Martina v Osek--u, sestavljen dne 10. aprila 1923 od Franc-a Frankè, vikarja v Oseku; B. n. a., V Oseku napravili so nove stopnjice k cerkvi, *Gorica*, 21. 12. 1907, letnik 9, št. 104, str. 3.

Zidarski mojster Anton Faganel je omenjen tudi v *Ročnih kažipotih* v obdobju od leta 1899 do 1911. Leta 1899 sta bila v takrat še enotni občini Šempas poleg njega navedena Vinko Leban iz Šempasa in Peter Faganel iz Vitovelj, leta 1906 Anton Faganel iz Oseka in Peter Faganel iz Vitovelj, leta 1911 pa je bil Anton Faganel iz Oseka naveden kot edini zidarski mojster v Oseku in Vitovljah. Vsakokrat je bilo v teh publikacijah tudi omenjeno, da je v teh krajih še mnogo »navadnih zidarjev«.[1346]

Žig in podpis zidarskega mojstra in zaprisežen-ega sodnega izvedenca Antona Faganela na popisu vojne škode za cerkev Marije Vnebovzete na Vitovljah. Foto Simon Kerševan, Osek

V povojnem *Ročnem kažipotu* iz leta 1923 ni omenjen noben stavbni mojster ali zidar iz teh krajev, čeprav je takrat zidarsko obrt opravljal Antonov sin **Anton**, ki se je rodil 26. aprila 1890, se leta 1918, ravno v času po prvi svetovni vojni, ko so se prebivalci pričeli vračati iz begunstva, oženil s sovaščanko Elizabeto Amalijo Kožuh in z njo nadaljeval rod na domačiji v Oseku 16. Kot je videti iz popisa vojne škode na cerkvi Marije Vnebovzete na Vitovljah leta 1921, je bil takrat že zidarski mojster in zapriseženi sodni izvedenec. Umrl je leta 1946.[1347]

Zidar Jožef Kuljad

Jožef Kuljad je bil sin Luke Kuljada (Kuliat) in Marije z dekliškim priimkom Batič, rojen 19. februarja 1806 v Oseku 40. Leta 1824 se je poročil s Katarino Rijavec iz Oseka 33 in umrl 11. januarja 1891 v Oseku 91 – hiši se je verjetno reklo pri Kuljadovih. V matičnih knjigah se omenja kot kmet, v nemško pisani računski knjigi vitovske Marijine cerkve pa je v zvezi z njenimi popravili v letih 1839, 1840, 1841 in 1844 naveden kot »Maurer«, zidar.[1348]

Zidar je bil tudi njegov sin **Mihael**, ki se je rodil 28. septembra 1827, se leta 1869 pri enaintridesetih letih na takratni hišni številki 43 oženil z enaindvajsetletno Marjano Gleščič iz Oseka 46 in 19. februarja 1893 umrl za astmo. Takrat so v mrliško knjigo zapisali, da je bil »murator«, zidar.[1349]

Zidar in kamnosek Anton Batič

Pri opisu »Cekove kapelce« ali »Cekovega pilčka« pred Osekom sem že omenil, da jo je naredil Anton Batič pri Cekovih na sedanji hišni številki Osek 18. Njegova vnukinja Vincenca Gleščič je pred leti o njem pripovedovala, da je bil kmet in kamnosek samouk ter da je umrl nekaj dni pred *prvo svetovno vojsko*. Pri hiši je naredil okvir vhodnih vrat, ki so ga kasneje zavrgli, ter vrata in stopnice v vinsko klet. V naslednjem rodu so pri Cekovih pomnili samo še to, da so portali na domačiji delo kamnoseka iz te hiše.

[1346] GABRŠČEK, Andrej, *Kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1899,* letnik 5, Gorica 1898, str. 57; isti, *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1906*, letnik 12, Gorica, str. 102; *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1911*, letnik 16, Gorica, str. 109.

[1347] ŽA Osek, *Važne listine 1900–1945*: Accertamento e stima dei dani di guerra subiti presso la chiesa di S. Maria Vitovglie – Sempasso, 23. 12. 1921; informacija Simona Kerševana iz Oseka.

[1348] ŽA Osek, *Rechnungs=Buch der Filialkiche U. L. F zu Vituglia angefangen mit dem Jahrem 1838*.

[1349] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1860–1914; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek 1820.

Po podatkih iz matičnih in družinskih knjig je bil ta samouški kamnosek **Anton Batič**, ki se je rodil 19. julija 1824 v družini Martina Batiča in Marjane z dekliškim priimkom Živec pri Cekovih v Oseku na takratni hišni številki 17 v zaselku Rošovšče ter se leta 1848 poročil z Marjano Toplikar - Podgracarjevo iz Oseka 1. Umrl je 19. maja 1914 na domu v visoki starosti devetinosemdesetih let. Nasledil ga je sin Anton, rojen 12. februarja 1849, ki se je leta 1885 oženil z Jožefo Vovk - Urhovo iz Oseka 30 in umrl 15. marca 1932.[1350] V matičnih knjigah je Anton Batič starejši označen kot »rusticus«, se pravi kmet, v seznamih naročnikov celovškega *Koledarja Družbe sv. Mohorja* za leta 1877–1884 pa kot zidar.[1351]

Pilček z reliefnim križem na levi in kelihom na desni strani

Danes je na stari domačiji Cekovih, ki je bila v zadnjem času precej prezidana in spremenjena,[1352] videti še dva portala oziroma portona, ki ju je sklesal nekdanji gospodar Anton Batič starejši. Prvi je portal vinskega *hrama*, ki ima bazi rustikalno brazdani na ribjo kost, na trikotno zaključeni prekladi pa izjemno reliefno okrasje: na sredi je nekakšen tabernakelj z monštranco, kelihom in parom svečnikov, obdan z rozgama trte z listi, viticami in grozdi,[1353] pri krajih preklade sta veliki dvojni voluti, nad spodnjim robom pa se vrstijo deljena letnica 1868 in kamnosekovi rokopisni inicialki *A*. *B*.[1354] Čeprav je Vipavska dolina že od nekdaj vinorodni okoliš, je motiv vinske trte na portalih v vipavskih vaseh velika redkost, zato lahko rečemo, da je ta porton v Oseku nekaj izjemnega.[1355]

Skoraj ne more biti dvoma, da je isti gospodar in kamnosek izdelal tudi grobo klesani ločni porton uvozne lope na domačiji Cekovih. Ta ima masivna podstavka oziroma odbijača, na klinastem sklepnem kamnu pa nenavaden reliefni okras: v sredi je reduciran Jezusov monogram, nad njim je kolobar med dvema dvojnima volutama, ki je od monograma ločen z nekakšno prečko, pod monogramom pa je še letnica 1890.

Po obliki reliefnih napisov oziroma letnic bi Antonu Batiču morda lahko pripisali sivo pobarvani portal pri Morelovih ali Malnarjevih v Tabru na Ravnah 22, ki ima na prekladi napis: I8 A IHS M 84, v urejeni obliki: 1884. A. M. IHS.[1356] Nanj spominja predvsem reducirana oblika IHS-a.

[1350] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1819–1859; ŽA Osek, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Osek 1876–1945 in mrliške knjige Osek 1876–1945.

[1351] *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1877*, Celovec 1876, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1878*, Celovec 1877, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1879*, Celovec 1878, str. 19; *Koledar dužbe sv. Mohora za prestopno leto 1880*, Celovec 1879, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1881*, Celovec 1880, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1882*, Celovec 1881, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1883*, Celovec 1882, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za prestopno leto 1884*, Celovec 1883, str. 35.

[1352] Domačija je bila, sodeč po dveh portalih v pritličju in nadstropju, ki sta datirana z letnicama 1713 in 1742, verjetno sezidana v 18. stoletju. Po prenovi so na njej ohranili samo dele prvega portala.

[1353] Morda se je pri upodobitvi monštrance in trte zgledoval po nekaterih portonih na tržaškem Krasu, na primer po portonu Grščevih v Repniču 36 s stilizirano podobo monštrance ali po portonu Andrejčevih v Samatorci 6, na katerem je sklesan IHS. Oba portona sta datirana z letnico 1863, sveti znamenji na obeh pa obdajata po dve rozgi z grozdoma.

[1354] Prvotno je bil porton pri nekdanjem *hramu* bolj levo, zdaj pa je pri sedanjem *hramu* pod lopo bolj desno.

[1355] Na Vipavskem mi je od starejših portonov znan samo nekdanji porton pri Menihovih v Podragi 4, ki je bil kasneje prestavljen k župnišču v Vrhpolju; pri škofijski gimnaziji v Vipavi pa je novejši porton, na katerem mladiki trte ilustrirata svetopisemski citat: JAZ SEM TRTA, VI MLADIKE. JN 15,5.

[1356] Inicialki označujeta takratnega gospodarja Antona Morela (1846–1929).

Izjemni portal hrama Cekovih, ki ima na trikotno zaključeni prekladi poleg verske simbolike v podobi monštrance in para svečnikov sklesano okrasje v obliki vinske trte, letnico 1868 ter inicialki Antona Batiča. Desno od njega je bilo okno z rustikalno preklado, prvotno preklado nekdanjega portala z vklesano letnico 1731

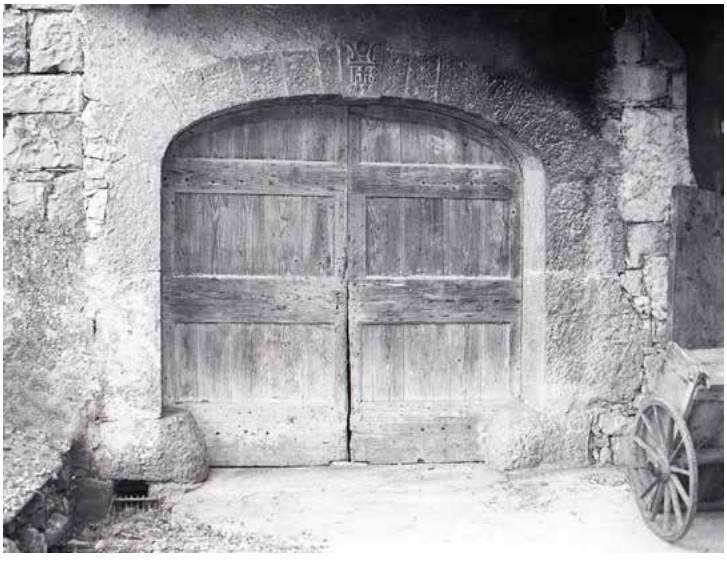

Ločni porton uvozne lope s krepkima odbijačema in klinastim sklepnim kamnom, na katerem sta poleg neobičajnega okrasa sklesana reducirani IHS in letnica 1890

Štancar Jožef Toplikar

Ustno izročilo je priklicalo v spomin še enega oseškega kamnoseka. Ciril Remec - Kožuhov v Oseku 86 mi je pred leti povedal, da je bil *štancar* tudi Jožef Toplikar, oče njegovega tasta. O njem je slišal, da je sklesal *bale* za dvoriščni porton pri župnišču in obod *štirne* pri Marijini cerkvi na Vitovljah. Nekdaj je namreč bila zraven te cerkve gostilna, ki je bila za binkošti in »za Devico Marijo« polna *Goricjanov*, Furlanov, Trnovcev in vernikov iz drugih krajev ter je potrebovala pitno vodo. Ta Jožef je zase naredil tudi *kamen od preše* z letnico 1890 in *mortalčk* za kavo. Umrl je leta 1906.

V matičnih knjigah lahko ugotovimo, da se je rodil prav na svoj god 19. marca 1837 v Oseku 49 v družini Franca Toplikarja, rojenega v Podgracu, in Jožefe z dekliškim priimkom Bavcon iz Črnič, se leta 1865 poročil z Nežo Rožič - Čukovo iz Oseka 18 in umrl 31. decembra 1906 pri Kožuhovih v

Prešni kamen z letnico 1890

Oseku 90.[1357] Rodovina Toplikarjevih v Podgracu se je nadaljevala po Frančevem bratu Janezu Toplikarju (1795–1843), ki je imel hčer Marijano (1825–1896), ta pa se je leta 1848 poročila z oseškim kamnosekom Antonom Batičem - Cekovim. Kot bratranec Marijane Toplikar je bil torej kamnosek Jožef Toplikar z njim v nekrvnem oziroma pridobljenem sorodstvu.[1358]

V oseškem župnijskem arhivu se je ohranil že omenjeni preudarek Zapodret tisto sihoto pri cerkvi sv. Martina v Oseku iz leta 1888, ki ga je sestavil Jožef Toplikar, v zaznamku o zmanjševalni dražbi za zidanje zakristije pri domači cerkvi pa je naveden na prvem mestu med zidarji, ki so se potegovali za to delo.

Zidar Jakob Kosovel pri Kosovelu

Jakob Kosovel se je rodil 23. aprila 1837 v družini Antona Kosovela in Katarine z dekliškim priimkom Fornazarič v Oseku 4 ter se leta 1868, ko je imel enaintrideset let, na isti hišni številki, po domače pri Kosovelu, oženil z dvaindvajsetletno Katarino Badalič - Žerovčevo iz Oseka 41. V matičnih knjigah je večkrat zapisan kot kmet, kot zidar pa je bil označen ob prezgodnji smrti hčere Rozalije leta 1896 in med naročniki *Koledarja Družbe svetega Mohorja* v letih 1885–1890.[1359] Zemeljsko pot je dopolnil 6. decembra 1915 v Oseku 7.[1360]

[1357] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1860–1914; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915.

[1358] Za te rodoslovne podatke se zahvaljujem Simonu Kerševanu iz Oseka.

[1359] *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1885*, Celovec 1884, str. 19; *Koledar družbe sv. Mohora za prestopno leto 1888*, Celovec 1887, str. 2; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1889*, Celovec 1888, str. 2; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1890*, Celovec 1889, str. 3.

[1360] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945.

Zidar Franc Toplikar pri Ivančku Majerjevem

Franc Toplikar, ki se je leta 1888 potegoval za zidanje nove zakristije v Oseku, je bil sin Franca Toplikarja in Jožefe z dekliškim priimkom Bovcon, rojen 16. julija 1843 na hišni številki 44. Leta 1872 se je poročil z dvajsetletno Marjano Badalič - Majerjevo s hišne številke 26 in *pristopil* na njen dom, kjer se je po njenem očetu reklo pri Ivančku Majerjevem. Umrl je za pljučnico 2. februarja 1911.[1361]

Domnevni zidar Vincenc Kožuh pri Botegarju

Ko je bila v Oseku zmanjševalna dražba za prevzem zidanja nove zakristije, se je za to delo potegoval tudi Vincenc Kožuh - Botegarjev iz Oseka 39, sin Valentina Kožuha in Marjane z dekliškim priimkom Rijavec, rojen 22. januarja 1846. Poročen je bil dvakrat: najprej od leta 1872 z Jožefo Živic iz Vitovelj 29, ko mu je leta 1878 umrla za pljučnico, pa je naslednje leto vzel za ženo njeno mlajšo sestro Marijo. Umrl je 22. decembra 1910 na hišni številki 54, tudi on za pljučnico. V matičnih knjigah je bil ob prvi poroki in smrti označen kot kmet, ob drugi poroki pa kot mizar.[1362] Očitno se na te oznake poklicnega stanu v matičnih knjigah ne kaže zmerom zanašati in jih je treba jemati z zrnom soli, kakor se je izkazalo že v nekaterih drugih podobnih primerih iz 19. stoletja.[1363]

Domnevni zidar Franc Ušaj pri Tršonovih

V *Koledarjih družbe sv. Mohorja* za leti 1881 in 1882 je med naročniki naveden tudi zidar Franc Ušaj iz Oseka,[1364] verjetno istoveten z zidarjem s tem imenom, ki je leta 1895 šel za poročno pričo poklicnemu tovarišu Francu Košuti iz Vitovelj 57. Če ta domneva drži, je bil ta Franc sin Jožefa Ušaja in Ane z dekliškim priimkom Ušaj, ki se je rodil 19. julija 1848 pri Tršonovih v Oseku 52, v matičnih knjigah pa je vpisan kot kmet. Leta 1877 se je oženil s Katarino Rijavec iz Oseka 33 in 23. junija 1892, star komaj triinštirideset let, umrl za kapjo na hišni številki 69, danes 67.[1365]

Zidar Štefan Badalič in sinova

Štefan Badalič je bil sin Filipa Badaliča in Marjane z dekliškim priimkom Ušaj, ki se je rodil 22. decembra 1852 pri Žerovčevih v Oseku 41. Leta 1880 se je poročil z Marjano Ušaj z Raven 30 in šel

[1361] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1835–1945.

[1362] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

[1363] Kamnosek in ljudski umetnik Jožef Hlede (1842–1916) iz Podsabotina v Brdih, na primer, je v matičnih knjigah vpisan kot kmet in mizar; vsestranski rokodelec Martin Pavšič (1852–1919) iz Levpe pa je bil v njih najprej označen kot kmet, nato pa kot mizar, zidar ali kamnosek. Natančnost pri zapisovanju poklica in stanu je bila nedvomno odvisna od zanimanja in doslednosti posameznega župnika, po drugi strani pa je treba upoštevati tudi to, da so se nekateri rokodelci v različnih časih ukvarjali z različnimi dejavnostmi ali občasno bolj z eno ali drugo. Primerjaj Premrl, Božidar, Pozabljeni mojster – ljudski umetnik Jožef Hlede iz Podsabotina, *Goriški letnik* 2023, št. 47, str. 137–170; Premrl, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji*, str. 213.

[1364] *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1881*, Celovec 1880, str. 20; *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1882*, Celovec 1881, str. 20.

[1365] ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944.

na njen dom za zeta. Pri hiši se je reklo pri Drejonu, nato pri Drmajnknih, hišna številka pa je bila kasneje 18 in nazadnje 17. Štefan je umrl 21. avgusta 1906.

V zakonu z Marjano je dobil dva sinova, ki sta tako kot on opravljala zidarski poklic. Prvorojeni **Franc** je prišel na svet 30. oktobra 1881 in umrl 23. januarja 1963. Precej mlajši brat **Leopold** se je rodil 16. novembra 1899 in umrl 22. marca 1979.[1366]

Po vaškem izročilu so brata Franc[1367] in Štefan Badalič ter Štefanov sin Franc po ljubljanskem potresu hodili na delo v Ljubljano, drugi sin Leopold pa si je tam našel zaposlitev kasneje.[1368]

Domnevna zidarja Jožef Hrovatin starejši in Jožef Hrovatin mlajši pri Hrovatovih

Z zidarjem Jožefom Hrovatinom, ki se omenja leta 1885 v Dnevniku vseh dohodkov in stroškov pri cerkvi sv. Martina, bi utegnila biti istovetna bodisi Jožef Hrovatin starejši ali Jožef Hrovatin mlajši pri Hrovatovih. Oče Jožef se je rodil 20. maja 1821, se leta 1848 v Oseku 9 poročil z Marjano Rožič s hišne številke 18 in se od tega sveta poslovil 31. julija 1902 v starosti enainosemdesetih let v Oseku 15.

Njegov sin **Jožef** je na svet prišel 22. novembra 1853, se leta 1887 poročil z Dorotejo Podbršček iz Globnega, Deskle 119, in se smrtno ponesrečil 12. decembra 1915. V mrliški knjigi piše, da je našel ročno bombo, ki so jo pustili vojaki, ko jo je pregledoval, pa je eksplodirala, ga strašno razmesarila in takoj ubila.[1369]

Zidar Anton Živec pri Čedarjevih

Anton Živec se je rodil 21. septembra 1870 v družini Martina Živca in Marjane z dekliškim priimkom Faganel v Oseku 37 ter se leta 1901 na številki 95 oženil z Ivano Gruden iz Vitovelj 13. V poročno knjigo je bil vpisan kot »operarius rusticus«, se pravi kot delavec in kmet. Umrl je 21. marca 1940 v Oseku 99.[1370]

Vnuk Milan Živec pri Čedárjevih, Osek 48, mi je pripovedoval, da je bil stari oče Anton Živec zidar in da je do *prve vojske* s skupino zidarjev poleti hodil delat v Ljubljano in Postojno, potlej pa je šel k *soudatom*.

Zidar Anton Toplikar pri Jakobčevih

Anton Toplikar je bil sin Tomaža Toplikarja in Ane z dekliškim priimkom Hrovatin iz Vitovelj, rojen 9. marca 1874 pri Jakobčevih v Oseku 13. Življenjsko pot je sklenil 10. julija 1899 na hišni številki 21, ko je imel komaj petindvajset let. Vzrok prezgodnje smrti je bila huda notranja poškodba (»Laesio letalis interna«).[1371]

[1366] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinski knjigi III in VII; ŽA Osek, družinska knjiga Osek 1820; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Črniče 1835–1944 ter poročne knjige Osek 1876–1945.

[1367] V matičnih knjigah tega Franca ni najti. Pripovedovalec je najbrž imel v mislih Štefanovega starejšega brata Petra, ki se je rodil 27. junija 1850 in se prav tako priselil na Ravne. ŽA Osek, družinska knjiga Osek 1820.

[1368] Povedala sta Franc Košuta, Ravne 9, in Miro Ušaj, Ravne 5.

[1369] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1819–1859; ŽA Osek, družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ŽA Deskle, poročna knjiga 1835–1903; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945. – Simon Kerševan iz Oseka je dodal še podatek, da je bomba ubila tudi njegovo hčer Genovefo.

[1370] ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.

[1371] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

Zidar Janez Batič pri Betnih

Janez Batič se je rodil 17. aprila 1878 v družini Matevža Batiča in Elizabete z dekliškim priimkom Cigoj, po domače pri Beti v Oseku 45 / 79. Da je bil zidar, zvemo iz zapisa v mrliški knjigi, ko je 11. januarja 1912 umrl za pljučnico.[1372]

Zidar Jakob Gleščič pri Lipetu

Jakob Gleščič je bil sin Filipa Gleščiča in Uršule z dekliškim priimkom Povšič, rojen 22. julija 1881 pri Lipetu v Oseku 79. Ko se je leta 1907 pri šestindvajsetih letih poročil z osemnajstletno sovaščanko Ivano Badalič s hišne številke 92, je bil izučen zidar. Sodeč po tem, da v oseški rojstni knjigi ne najdemo vpisov njunih otrok, sta se z ženo kmalu po poroki odselila v Severno Ameriko, kjer sta umrla v Clevelandu v Ohiu.[1373]

Zidar Anton Gleščič pri Uršnih in njegov sin enakega imena

Anton Gleščič se je rodil 18. marca 1890 v družini krojača Filipa Gleščiča in Uršule z dekliškim priimkom Povšič pri Uršnih v Oseku 73. Leta 1920 se je oženil z Marijo Rijavec iz Oseka 97 in umrl leta 1964.[1374]

Zidar je bil tudi njegov sin **Anton**, ki se je rodil 17. novembra 1920 v Oseku in potem živel v Črničah 93, kamor je prinesel tudi hišno ime Uršni oziroma Uršnik. O očetu je povedal, da je bil »supermajster« za kamen ter da je zidal v Trstu in Rimu.[1375] Pozimi, ko je bil prost, pa je za dom naredil kamnito pomivalno korito. *Skresal je* tudi več korit za prašiče.

Oče ni hotel, da bi tudi njegov sin nasledil tako trpljenje, kot ga je prestajal sam, on pa izredno rad dela s kamnom. Kot zidar je delal tudi na Gorenjskem, na Bledu in Jesenicah.[1376]

Zidar Franc Batič

Franc Batič je bil sin Vincenca Batiča in Marjane, rojene Hrovatin, ki se je rodil 21. avgusta 1891 v Oseku 8 in se leta 1920 poročil z Jožefo Angelo Batič iz Oseka 17.[1377] Da je bil zidar, zvemo iz vpisa v poročni knjigi.[1378] Kdaj je umrl, ni znano.

[1372] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

[1373] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Osek 1876–1945.

[1374] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Osek 1876–1945. Pod Italijo so njegovo ime poitalijančili v Antonio Glessi.

[1375] Iz listin v arhivu ozeljanskega zidarskega mojstra Vincenca Štruklja je videti, da je bil Anton, poitalijančen v Antonia Glessija, leta 1927 zaposlen pri njem.

[1376] Ko je bilo omenjeno v zvezi z zidarjem Francem Cigojem - Štrolevim iz Malovš, je tudi on leta 1947 opravil neka zidarska dela na domačiji Drejdlnovih v Vipavi 11.

[1377] Kasneje so mu priimek poitalijančili v Batti.

[1378] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Osek 1876–1945.

Zidar Jožef Ličen - Drejev

»Ni blo luštno, a vselih smo bli veseli.«

Jožef Ličen se je rodil 1. maja 1900 v družini Andreja Lična in Frančiške z dekliškim priimkom Hrovatin v Oseku 74. Njegov krstni boter je bil zidar Jožef Hrovatin, najbrž Hrovatov iz Oseka. Ko sem Jožefa leta 1989 obiskal v hiši s številko Osek 46, ki jo je sam sezidal, mi je povedal dosti zanimivega o svojem življenju in delu.

Bil je iz revne družine z devetimi otroki. Ko so bili majhni, so jedli meso trikrat na leto: za veliko noč, za god farnega zavetnika svetega Martina in za božič. Oče jim je umrl mlad, zato je potem za družino skrbel on kot najstarejši od otrok.

Kot *muli* so po šoli tolkli potočno kamenje. »Vsi ta bogi so tolkli kamen.« Takrat so bili vsi potoki čisti. Otroci so iz njih znosili kamenje v nečkah. Tolkli so ga zmerom na kraju, kamor je lahko prišel voznik z vozom. Sedeli so, podloženi s steljo in *žaklom*, na kupu kamenja in ga tolkli s kladivom, ki je bilo na oba kraja bunkasto. Večje kamne so razbili z *maco*. Za voz tolčenca so dobili »majhen denar«. Tisti, ki je tolkel kamenje, je pomagal tudi nakladati. Tolčenec so vozili v koših, pletenih iz bek, ki so držali en *kubik* do *kubik* in pol, ter z močnejšimi vozovi, ki so imeli bolj nizka *kola* s širokimi *rinkami*. Konji, s katerimi so vozili to kamenje, so bili zaradi stalnih voženj *preforcirani* in so nazadnje oslepeli. Potem so jih dali v klavnico. Kamenje so tako tolkli tja do leta 1914/15, potem ne več.

Jožef je imel veselje do zidarskega dela. Kmalu po *prvi vojski*, ko je bilo v Gorici vse razrušeno, je šel tja za navadnega delavca, *malavarja*. Že kot *malavar* je rad tudi zidal, zato mu je delovodja ponudil to delo. Izučil se je pri inženirju Bolaffiu, poklicne šole pa ni delal. Leta 1921 je že delal kot zidar pri »impreži Breški in Kuki«,[1379] na delo pa se je vozil s kolesom. V Gorici je služboval do leta 1924, naslednje leto pa je šel v Trst, ker so bili tam zidarji bolje plačani. V Gorici je dobil na uro 2,20 lire, v Trstu pa 3.20 lire, kar liro več. Tam se je zaposlil pri podjetju »Rakolji-Bazaljo«,[1380] v katerem je delalo trideset zidarjev, poleg njih pa še *malavarji*. *Malavarile so* tudi ženske. V Gorici je bilo delo lažje, ker so več zidali z opeko kot s kamnom, medtem ko je v Trstu prevladoval kamen, zato pa so tam zidarji več zaslužili.

Gospodarji so bili povsod Italijani. Pol zidarjev je bilo Furlanov, pol Slovencev. Furlani so bili iz Karnije, iz Tarcenta. Dosti jih je prej delalo v Ljubljani, zato so znali slovensko in so se Slovenci *štimali* z njimi. Furlani niso bili za kamen, niso hoteli zidati z njim, za omete pa so bili *prima*. Med slovenskimi zidarji v Trstu je bilo dosti Kraševcev, z Opčin, iz Avbera in iz drugih vasi pri Trstu, ki so znali dobro zidati s kamnom. V Trstu je Jožef stanoval v baraki po pet, šest skupaj. Tam so so si zvečer kuhali polento in jo belili s *špehom* – vrstili so se vsak večer eden. Bili so varčni: cel teden niso pokusili vina, v soboto, ko so dobili plačo, pa so si privoščili četrtinko.

Delal je na Rocolu, pri Svetem Ivánu, na Vrdeli in pri Svetem Alojziju. Največ so zidali stavbe za mestno občino, za zasebnike malo. Občina je dala delo na dražbo in dobilo ga je podjetje z najcenejšo ponudbo.

Največ so zidali s *črnim kamnom* iz bližnje *jave* Faccanoni pod Opčinami.[1381] Ta se je lepo obdeloval, »se je odbil ko glaž«. Dober kamen se lomi navznoter,[1382] če ne, je treba nastalo grbo odbiti s špico. Za zidavo je bila najbolj pomembna praksa. Vsak zidar je imel svoj način. Treba je bilo zidati prav. Italijani niso gledali toliko na količino opravljenega dela kot na to, da je bilo storjeno tako, kot je treba. Če si kaj napravil slabo, so ti to tudi očitali.

[1379] Verjetno bi se to italijansko ime pravilno pisalo »Impresa Breschi e Cucchi«.
[1380] Verjetno Raccogli-Basaglio.
[1381] V tej veliki *javi* so minirali, zato je bilo tudi precej *škarta*. S konji so od tam vozili do dva prostorninska metra kamenja hkrati.
[1382] Temu se strokovno reče školjkasti lom kamna.

Če nisi delal živo, so te hitro odpustili, ker je bila konkurenca. Če gospodar ni bil zadovoljen s tabo, ti je v petek rekel: »V ponedeljek si išči drugo delo.« Če si v knjižici imel večkrat napisano delo po štirinajst dni, si zgubil veljavo in te drug gospodar ni maral vzeti. Mnogo ljudi iz naših krajev, tudi dosti žensk, je takrat šlo v Ameriko, v Argentino. Iz Vitovelj in Oseka jih je šlo približno trideset, tudi trije Jožefovi bratje – dva sta bila zidarja. »Bila so trda leta.«

Jožef mi je tudi zelo nazorno opisal zidarsko obdelavo kamna in kako se zida z njim. Za prvo, grobo obdelavo večjih kamnov so uporabljali težek dvoročni bat, ki je imel glavo in *letvo*; po potrebi so jih oklesali še s špico in macolo. Debele kamne so zmerom obdelovali na tleh, le deloma na gradbenem odru. Manjše kamne so obdelovali z zidarskim kladivom kar v roki, da se jim ni bilo treba pripogibati. Ko so zidali, so kamen vzdigovali na zid do višine meter in pol, nato je šel na *grušt*. Ker so kamen vzdigovali na telo, »so bili raztrgani ko cigani«.

Zid so zmerom zidali v debelini oseminštirideset centimetrov. Na vsaki strani je bilo en centimeter *travarja* za *špago*.[1383] *Špago* pa so napeli samo pred *facado*, znotraj ne, ker bi jim bila napoti pri dviganju kamnov na zid. Znotraj so zidali na oko.

S kamnom se mora zidati tako, da je zid čeden. Treba je delati gost zid, med kamne vstavljati *škaje*. Gledali so, da so v zidu porabili vse *škaje*. V njem tudi ne sme biti preveč malte. Če nisi *škajiral* in je bilo kje preveč malte, je bil tam zid vlažen. Če se malta vidi, pa je zid »umazan«.

Na vogale so postavljali izbrane, najlepše, daljše kamne – *kantone*. *Kanton* so zmerom postavili »v livel«. Moral je imeti lepo lego, da ni visel. Zraven je šel *kontrakanton*. Kdor je delal na *kantonu*, je bil srečen, ker je dobival najlepše kamne. Za ostali zid je bila dobra vsaka *balota* – nisi mogel zmeraj imeti *korširanega* kamenja. Pomembno pa je bilo, da so se kamni v zidu križali med sabo. Ko so zid ometavali, so ga morali najprej ometati tam, kjer je bil bolj luknjast.

Zidu med dvema okenskima odprtinama so v Trstu rekli *pilaštər*, okenskim in vratnim okvirjem pa *bangərji*. Tako so jim rekli tudi v Oseku, okvirju glavnih vrat pa po starem še *rožanci*. Če so nad oknom delali *volt*, so na sredo vstavili sklepni kamen, ki ga je zapiral. V stranski reži ob njem niso smeli dati po dva centimetra malte kot običajno, ampak so ga morali na trdo zabiti. Zato so potem lahko *armaduro* takoj vzeli proč.

Jožef je tudi dosti vzidaval stopnice, ki so bile takrat vse kamnite. V Trstu so jim rekli *škalini*. To so delali v parih in ni bilo težko delo. Stopnice so bile lahko konzolne, na en kraj malo vzidane v zid, ali pa oprte na traverze. Polagali so jih tudi na betonsko podlago.

V Trstu so v vogal *funde* stavili *pisanje*. Gospodar ni šel proč, dokler ni nad tem *pisanjem* zrasel zid. Zasebniki so vogelni kamen *funde* tudi blagoslavljali. Ko je on sezidal svojo hišo v Oseku, pa jo je, preden se je vselil vanjo, prišel blagoslovit domači župnik Vid Premrl.

Kamenje za njegovo hišo *so narili* kar na kraju samem, ker je bil tam lep kamen v *žilah* kakor v kamnolomu. Kjer so bili tanjši *korši*, so ga lahko *rili* z železnimi *štangami* in *štangulini*. Minirali so malo, ker je bilo za to treba vložiti prošnjo. Luknje za mine je delal s svedrom na roke. Vrtal je na suho do trideset centimetrov globoko. Kadar *so minali*, je dal gor *fraščje*.

Po drugi svetovni vojni, se pravi od leta 1945 dalje, je delal kot zidar pri Obnovi. V Oseku je takrat popravljal *turn*, ki je bil med vojno poškodovan od granate. Potem je šel k idrijskem Zidgradu. V tistem obdobju je zidal stavbe na železniških postajah v Batujah in Prvačini, podjetje Elektro v Kromberku in tekstilno tovarno v Ajdovščini. Kot zidar je oddelal šestindvajset let delovne dobe, potem pa je doma kmetoval.

[1383] *Travar* je imel za zidarje še drug pomen. Tako so rekli tudi diagonalni razdalji v pravokotnem tlorisu na zemljišču za bodočo hišo. Če se diagonali v tlorisu nista ujemali po dolžini, tloris ni bil pravokoten in torej »hiša ni bila v travar«. Povedal Marjan Krkoč, Selo 6A.

Vitovlje

V zvezi s popravili Marijine cerkve na Vitovljah v času od leta 1839 do 1844 se v njeni računski knjigi poleg zidarja Jožefa Kuljada iz Oseka omenjajo še zidarji Jožef Remec, Jožef Gruden, Vincenc Brumat in Andrej Mozetič.[1384] Zadnja dva sta bila, po priimkih sodeč, iz dolnje Vipavske doline, prva dva pa Vitovca.

Domnevni zidar Jožef Gruden

Ta bi utegnil biti sin Valentina Grudna in Ane z dekliškim priimkom Živic, ki se je leta 1853, ko je imel že triinšestdeset let, v Vitovljah 23 poročil s petdesetletno Marjano Hrovatin iz Oseka 9.[1385] Druge podatke o njem sem v matičnih in družinskih knjigah iskal zaman.

Domnevni zidar Jožef Remec

Zidar Jožef Remec je verjetno bil sin Jožefa Remca in Marjane z enakim dekliškim priimkom, ki se je rodil 22. januarja 1802 pri Goštinovih (pri Gustinčiču) v Vitovljah 11, danes 7, in se leta 1824 na številki 12 še mladoleten oženil s prav tako mladoletno Ano Ušaj z Raven 4. Umrl je v Vitovljah 11 kot vdovec v starosti sedeminosemdesetih let 18. aprila 1889, le nekaj mesecev za svojo ženo.[1386]

Zidar Franc Cingerle in njegov sin Vincenc

Zidar Franc Cingerle, ki se omenja med zidarji pri popravilih Marijine cerkve na Vitovljah v letih 1877 in 1881[1387] ter kot udeleženec zmanjševalne dražbe za zidavo nove zakristije v Oseku leta 1888, je bil sin Filipa Cingerleta in Katarine z dekliškim priimkom Bremec, rojen 1. decembra 1839 v Vitovljah 69, kasneje 76 in 82. Leta 1865, kmalu po dopolnjeni polnoletnosti, je pred oltar peljal Uršulo Ušaj iz Vitovelj 61. Ker mu je žena zaradi vnetja črevesja v začetku leta 1872 umrla, se je še istega leta v drugo poročil z enaindvajsetletno Ano Smet s hišne številke 37. Od sveta se je poslovil 8. septembra 1919 v Vitovljah 82.

V njegovem prvem zakonu se je 22. januarja 1867 rodil sin **Vincenc**, ki je nasledil tudi očetov zidarski poklic. Leta 1895 se je pri osemindvajsetih letih poročil z deset let mlajšo Marijo Pirjevec iz Vitovelj 61, 8. septembra 1919 pa je umrl za kapjo.[1388] Njega je verjetno imel v mislih stari Evstahij Živec pri Čedarju v Oseku, ki mi je pravil, da jim je prešni kamen naredil zidar Cingrle z Visokega.

[1384] ŽA Osek, *Rechnungs=Buch der Filialkirche U. L. F zu Vituglia angefangen mit dem Jahrem 1838*.
[1385] ŽA Črniče, poročna knjiga 1819–1859.
[1386] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1792–1853, poročna knjiga 1819–1859; ŽA Osek, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.
[1387] ŽA Osek, *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri c. MB na Vitovljah 1871*.
[1388] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga I; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.

Kmet in brusar Luka Živic

Leta 1991 mi je Tone Košuta v Šempasu, sicer rojen v Vitovljah, omenil Luko Živca iz Oseka, ki je delal okrogle bruse. To je bil najbrž Luka, sin Jožefa Živica in Marije, rojene Povšič, ki se je rodil 17. oktobra 1844 v Vitovljah 65 ter se leta 1875 oženil s sovaščanko Ano Košuta s hišne številke 32. Ob smrti 29. septembra 1929 v Vitovljah 56 je bil v mrliški knjigi označen kot kmet.[1389]

Brata zidarja Anton in Vincenc Badalič

Brata Anton in Vincenc Badalič izhajata iz družine Jožefa Badaliča in Marjane z dekliškim priimkom Gleščič s hišne številke Vitovlje 48, kasneje 63. Kot zidarja sta bila označena v poročni knjigi.

Anton se je rodil 29. aprila 1851 ter se leta 1893, ko je že prekoračil dvainštirideseto leto življenja, poročil s šestintridesetletno Marjano Remec iz Vitovelj 9, vdovo po Jožefu Cingerletu iz Šempasa 139, in se priženil v Šempas. Tam je umrl 7. aprila 1928.

Njegov mlajši brat **Vincenc** je na svet prišel 15. maja 1859 in pri dvaintridesetih letih stopil pred oltar z Jožefo Žižmond iz Oseka 67 ter prišel za zeta na njen dom. Ko mu je žena leta 1895 rodila sina Avguština Jožefa, je umrla zaradi porodnega prisada, nekaj dni zatem pa so pokopali še novorojenca, ki je preminil zaradi prirojene šibkosti. Naslednje leto se je Vincenc v drugo poročil s petindvajsetletno Terezijo Batič iz Oseka 8, kdaj je za vedno zaprl oči, pa ni znano.[1390]

Zidar Andrej Samokec

Andrej Samokec je bil sin Antona Samokeca in Katarine z dekliškim priimkom Košuta. Rodil se je 25. novembra 1853 v Vitovljah 55 in leta 1882 na hišni številki 49 vzel za ženo Jožefo Smet iz Vitovelj 37. Potem ko je ta leta 1891 umrla za jetiko, se je v začetku naslednjega leta v drugo poročil z Ano Podberščček iz Globnega, Deskle 119, starejšo sestro Doroteje, ki se je leta 1887 omožila z Jožefom Hrovatinom. Umrl je 1. decembra 1918 za špansko gripo (»Morbus hispanica«) v Vitovljah 67. Kot zidar je bil zapisan v rojstni knjigi ob krstu sina Andreja Leopolda, ki se je rodil 28. novembra 1894.[1391]

Domnevni zidar Janez Remec

Zidar Janez Remec, ki je sodeloval na zmanjševalni dražbi za zidanje nove zakristije v Oseku, je bil verjetno sin Filipa Remca in Jožefe z dekliškim priimkom Mavrič, rojen 24. junija 1859 v Vitovljah 1. Leta 1889 se je oženil z Marjano Batič iz Oseka 6 in prišel na njen dom za zeta. Kdaj je umrl, ni znano.[1392]

[1389] ŽA Črniče, poročna knjiga 1860–1914; ŽA Osek, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945.

[1390] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Vitovlje 1820; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945.

[1391] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1945, poročna knjiga 1876–1945, mrliška knjiga 1876–1945, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ŽA Deskle, rojstna knjiga 1835–1906, poročna knjiga 1835–1903; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945.

[1392] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek 1820.

Brata zidarja Janez in Matevž Remec

Brata Janez in Matevž Remec sta se rodila v družini Jožefa Remca[1393] in Katarine z dekliškim priimkom Marinčič v Vitovljah 6. **Janez** je prišel na svet 29. marca 1860, se leta 1892 na številki 5 poročil z Uršulo Živec s hišne številke 34 in umrl za astmo 30. oktobra 1921 v Vitovljah 28. Ob poroki in rojstvu sina Jožefa leta 1900 je bil zapisan kot zidar, ob smrti pa kot kmet. **Matevž** je luč sveta ugledal 21. septembra 1862 in verjetno samski doma podlegel pljučni tuberkulozi 28. marca 1915.[1394]

Brata zidarja Jožef in Janez Povšič

V družini Matevža Povšiča in Jožefe z dekliškim priimkom Mermolja pri Kolonu v zaselku Dolenje na hišni številki Vitovlje 45, kasneje 60, sta se rodila dva sinova, ki sta se preživljala z zidarsko žlico. 26. septembra 1863 rojeni **Jožef** se je leta 1895 pri dvaintridesetih letih poročil z Ano Smet iz Vitovelj 50 in umrl 23. avgusta 1915 v Vitovljah 66. Brat **Janez**, ki se je rodil 21. junija 1866, je že 18. januarja 1894 umrl doma za pljučno tuberkulozo, star komaj sedemindvajset let. Za Jožefov zidarski poklic zvemo v poročni, za Janezovega pa šele v mrliški knjigi.[1395]

Trije bratje zidarji Palacjevi

V družini Janeza Košute in Marjane z dekliškim priimkom Komel pri Palacjevih v Vitovljah 43, kasneje 57, so se lotili zidarskega poklica kar trije sinovi.

Prva dva sta bila dvojčka Anton in Franc, rojena 6. novembra 1863. **Anton** se je leta 1893 pri tridesetih letih oženil z dvajsetletno Marijo Košuta iz Vitovelj 43, potem ko je leta 1907 umrla za reženjsko pljučnico, pa se je v drugo poročil z Antonijo Štrukelj od Trefávca iz Šmihela. Umrl je za pljučno tuberkulozo 4. oktobra 1940. V mrliški knjigi je bil označen kot posestnik in ključar vitovske cerkve, na nekdanjem nagrobniku pa tudi kot vitovski župan.

Franc je leta 1895 pri dvaintridesetih letih vzel za ženo Johano Stanič iz Šempasa 96 in umrl kot vdovec 9. novembra 1937 na Križnem hribu v Šempasu 202, zdaj Šempas 2.

Tretji brat **Jožef**, ki se je rodil 18. maja 1866, se je istega leta kot Franc poročil z osemnajstletno Jožefo Remec, ki se je rodila v Vitovljah, takrat pa je živela v Oseku 94. Za poročno pričo je imel sovaščana zidarja Vincenca Cingerleta.[1396] Po pripovedovanju je menda umrl dokaj mlad pri sosedih Kolanovih, kamor je šel za zeta.

Porcelanska fotografija in napis o pokojnem Antonu Košuti na nekdanjem nagrobniku. Fotografijo hranijo pri Palacjevih v Vitovljah.

[1393] Jožef Remec, rojen 21. februarja 1824, je bil ključar vitovske cerkve od leta 1878. ŽA Osek, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.
[1394] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Črniče 1835–1944 in mrliške knjige Osek 1876–1945.
[1395] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.
[1396] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1914, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliških knjig Osek 1876–1945 in Šempas 1835–1942.

Levo družina Palacjevih s tremi birmanci okrog leta 1936/37; na sredi spredaj sedi Anton Košuta, praded sedanjega gospodarja; fotografijo hranijo pri Palacjevih v Vitovljah. Desno zidar Jožef Košuta

Zidar Anton Ušaj

Anton Ušaj se je rodil 26. maja 1864 v družini Jožefa Ušaja in Marjane z dekliškim priimkom Samokec v Vitovljah 74, se leta 1894 pri tridesetih letih v Vitovljah 87 poročil z enaindvajsetletno sovaščanko Antonijo Hrovatin s hišne številke 22 in kot vdovec 29. marca 1940 umrl za vnetjem pljuč. Kot zidar je bil označen v poročni knjigi.[1397]

Zidar Franc Ušaj

Franc Ušaj je bil sin Jožefa Ušaja in Terezije z dekliškim priimkom Komelj, ki je na svet prišel 24. marca 1869 v Vitovljah 62. Ko se je leta 1895 oženil z Ano Košuta iz Oseka 70, so v poročni knjigi kot njegov poklic zapisali zidar. Podatek o njegovi smrti ni znan.[1398]

Zidarji Batiči - Škoršičkini

Leta 1991 mi je upokojeni delavec in kmet Benedikt Batič - Škoršičkin na Brdu v Vitovljah pripovedoval o svojih zidarskih prednikih v hiši, ki jo je zidal *nono* **Jožef Batič**. Ta je najprej okrog leta 1895 pri bodoči hiši naredil *izvirno štirno*. Obzidal jo je s kamnom in zadaj zabil s *plavo* ilovico, ki se najde v bližini. Šele potem je zgradil hišo in leta 1911 »so prišli stat noter«. *Nono* je tudi sam sklesal hišni portal in profilirane stopnice pred hišo. Kamen zanje je dobil v Vodicah nad Svetim Mihelom, kjer so navaljene skale. Tam gori je nad studencem ostal en kamen, ki se mu ni prav uklal. V hiši so imeli po tleh kvadratne *skrle*, ki jih je prav tako sklesal *nono*.

[1397] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.
[1398] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893; ŽA Osek, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

Zidarji so bili tudi *nonotov* brat Janez Batič ter Benediktov *tata* Rafl in njegov brat Avguštin. »So bli proleterci, so vse kupli z rokami.« Pod Avstrijo je stari stric Janez šel delat na Madžarsko v Budimpešto oziroma v Szob, se tam poročil in ustalil. Napredoval je v gradbenega tehnika in še pri osemdesetih letih gradil most čez Donavo med Szobom in Budimpešto. Pri njem je nekaj let delal tudi *tata*.

V župnijskem arhivu zvemo, da se je Benediktov *nono* Jožef Batič, ki so mu pod Italijo leta 1932 priimek poitalijančili v Batti,[1399] rodil 5. junija 1865 v družini Antona Batiča in Marije/Marjane z dekliškim priimkom Košuta v Vitovljah 67. V začetku leta 1895 je za ženo vzel Marijo Koršič iz Črnič 41 in po njej se je njihove nove hiše prijelo ime Škoršičkini. Jožef je umrl 22. februarja 1935.

Njegov mlajši brat **Janez** se je rodil 1. septembra 1867, se izučil za zidarskega pomočnika in se leta 1897 v Varsányju, sto kilometrov severno od Budimpešte, na meji s Slovaško, poročil s Teresio Volf. V poročni knjigi je bil vpisan kot Janos Batics.[1400]

Velik balvan Nad izvirom v Vodicah, primeren za kamnoseško uporabo. Foto Simon Kerševan, Osek

Jožefov sin **Rafael** se je rodil 14. oktobra 1897 na hišni številki 31, se leta 1927 oženil s sovaščanko Štefanijo Viktorijo Smet in umrl leta 1972. O njegovem starejšem bratu **Avguštinu Jožefu** je znano samo to, da se je rodil na isti hišni številki kot Rafael 27. avgusta 1896.[1401]

Brata zidarja Vincenc in Anton Fornazarič

Brata Vincenc in Anton Fornazarič sta ugledala luč sveta v Vitovljah 54, kasneje 53, v družini Vida Fornazariča in Marjane z dekliškim priimkom Batič, ki je bila doma iz Šempasa. **Vincenc** se je rodil 22. januarja 1866 in se šele leta 1903, ko je imel že sedemintrideset let, na domu oženil s triintridesetletno Rozalijo Ušaj iz Oseka 81, za poročno pričo pa je imel brata Antona. Umrl je za tuberkulozo 9. oktobra 1915.

Precej mlajši brat **Anton** se je rodil 16. januarja 1878 in se leta 1913 pri petintridesetih letih poročil z deset let mlajšo Marijo Konič iz Vitovelj 27. Mladoporočencema sta šla za priči ženinov brat Vincenc in nevestin starejši brat Anton Konič, oba zidarja.[1402] Kdaj je Anton Fornazarič umrl, ni znano.[1403]

[1399] Zaznamek o tem je v poročni knjigi.

[1400] ŽA Osek, spisi, izpisek o poroki iz madžarskega civilnega registra v madžarskem jeziku s prevodom v nemščino.

[1401] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, poročna knjiga 1860–1914, družinska knjiga I; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879.

[1402] Nevesta Marija in njen brat Anton Konič sta bila iz družine žagarja (»serrae ductor«) Antona Koniča in Marije z dekliškim priimkom Cingerle. Anton se je rodil 31. januarja 1887 v Vitovljah 30. ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903.

[1403] ŽA Črniče, rojstna knjiga 1854–1893, družinska knjiga I; ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Osek 1876–1945.

Zidar Jožef Živec

Jožef Živec je bil sin kovača Valentina Živca in Marjane z dekliškim priimkom Kuljat. Rodil se je 16. aprila 1883 v Vitovljah 44 in se leta 1913 pri devetindvajsetih letih poročil z osemnajstletno Alojzijo Frančiško Lozar iz Vitovelj 64. Ker je že čez tri leta umrla za pljučno tuberkulozo, je leta 1923 za drugo ženo vzel Jožefo Ipavec iz Vitovelj 51. Umrl je 22. novembra 1936 v Vitovljah 64. V poročni knjigi je bil označen kot zidar, v mrliški knjigi pa kot kmet.[1404]

Zidar Franc Alojz Badalič

Franc Alojz Badalič je bil sin Janeza Badaliča in Jožefe z dekliškim priimkom Fišer. Rodil se je 28. oktobra 1889 v Vitovljah 48 in se leta 1922 poročil z Ivano Brajnik iz Štandreža, datum njegove smrti pa ni znan.

Šempas

Kmet in zidar Jožef Brankovič - Pepe Jenkov

Jožef Brankovič, po domače Pepe Jenkov, se je rodil 24. decembra 1901 v družini Andreja Brankoviča in Katarine z dekliškim priimkom Marušič v Šempasu 2. Ko sem ga leta 1990 obiskal na domu v Šempasu 193,[1405] je začel svoje pripovedovanje s tem, kako se je s kamnom srečal že kot fantič v letu 1916, med prvo svetovno vojno. Takrat je v *javi* na Gornjem Visokem skupaj z drugimi tolkel *šuto* za posipanje cest. Pri tem delu so sedeli na kupu kamenja, pod zadnjo plat pa so si podložili kar *frašče* in srobotje. Na vozove, v katere so bili vpreženi voli, so *šuto* nakladali z železnimi nečkami. On jih je dosti uporabljal tudi sicer, ko je med vojno skrbel za cesto.

Po vojni je hodil okoli *flikarit*, delat na črno. Z *biciklom* se je vozil *malavarit* v Gorico. Zidati je začel leta 1923, ko je prišel od vojakov. V letih 1924–1925 je delal v Postojni. Domov se je vračal na tri tedne. V ponedeljek zjutraj se je v Postojno peljal z avtobusom, v soboto zvečer ali v nedeljo zjutraj pa domov s kolesom. Vožnja z avtobusom je stala 17 lir.

V Postojni je delal pri bratih podjetnikih Tonetu in Lojzetu Valiču iz Skrilj. Takrat so zidali hišo za nekega zdravnika Italijana, vse iz kamna, in še eno hišo v Ribniku. Rajši je delal s kamnom kot s *ceglom*: imel je veselje, da je položil kamen na zid, da ga je bilo lepo videti. Ko daš kamen na zid, ga *potrklaš* s kladivom, da vidiš, ali pravilno leži na mestu ali kaj giba, če ima kakšen žulj.

Jožef Brankovič - Pepe Jenkov

[1404] ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Črniče 1835–1944 ter poročne in mrliške knjige Osek 1876–1945.
[1405] Umrl je že naslednje leto.

Če je imel kakšen žulj, kakšno *grinto*, jo je odbil s špico. Valič je zidarjem govoril: »Tudi če kamen nima lepega lica, samo da ima lego in vrh.«

V Postojni so delali po enajst ur na dan, vse so bile plačane enako. Zavarovani niso bili. Kot zidar je prvo leto zaslužil po 1,80 lire na uro, drugo leto pa po 2 liri; *malavarji* pa so na uro dobili 1,60 lire. Imeli so svojo kuhinjo. Jedli so golaž, vampe, polento, kruh. Eden izmed njih je kuhal dobre mineštre. Med delom so pili vodo. Spali so na senu pri kmetu v Majlontu, za prenočišče pa so mu plačali tako, da so mu pomagali pri razkladanju sena z voza.

Leta 1926 je delal pri zidarskem mojstru Vincencu Štruklju iz Ozeljana, potem pa je sam *privat* zidal štedilnike in krušne peči. Za peč je moral biti na roke delan *cegu*, ne *mašinski*. Pri krušni peči je tako: če je znotraj previsoka, ostane testo *frišno*, če je prenizka, se testo preveč speče. Če ima osemdeset centimetrov premera, gre vanjo kruh iz osmih kilogramov moke.

Pepe je tudi omenil, da ima na svojem svetu *javo*, ki so jo odprli že pod Avstrijo. V njej je »strupen« sivozelen kamen, ki ima *svetle iskre* in se ga ne prime nobeno orodje, vseeno pa je nekdo iz tistega kamna delal *vajngerje*.

Ozeljan

Zidarski mojster in podjetnik Vincenc Štrukelj pri Kudlinovih

O zidarskem mojstru Vinkotu Štruklju sta leta 1993 pripovedovali njegovi hčeri Slavica Brezec pri Kudlinovih v Ozeljanu 61 in Kristina Lutman na sosednji hišni številki 61A, ki je hranila tudi nekaj dokumentov o njegovem poklicnem šolanju in zidarski dejavnosti.

Vinko Štrukelj se je rodil 8. novembra 1885 v družini Antona Štruklja v Ozeljanu 99, se leta 1913 v Ozeljanu 23 poročil s sovaščanko Terezijo Mervič s hišne številke 56 in umrl 14. novembra 1948.[1406] Zidar je bil že njegov oče Tone, prav tako njegovi strici. Najbolj se jima je vtisnil v spomin stric Pavle Štrukelj, ki je živel v Stari Gori, ker je prav on nesel vetrnega petelina na *tjer* ozeljanske cerkve.

Vinko Štrukelj pri petdesetih letih. Fotografijo je hranila njegova hči Kristina Lutman v Ozeljanu.

Vinkota so dali v šole, ker je bil priden učenec. Poklicno se je usposabljal na državni obrtni šoli v Ljubljani in leta 1913 napravil tudi izpit za zidarskega mojstra pri deželni vladi v Ljubljani.[1407] Kot zidarski mojster je uporabljal štampiljko z napisom »c. kr. oblastveno izprašani zidarski mojster v Ozeljanu«. Pred *prvo vojsko* je delal pri podjetniku Ivanu Ogrinu v Ljubljani. Pod Italijo je zidal v Gorici, kamor se je vsak dan vozil s kolesom. Ker se ni hotel vpisati v *fašjo*, ni dobil dela »v municipiu«. Delal je predvsem za tamkajšnje Slovence, ki so bili brez denarja, zato mu je šlo bolj slabo.

Imel je skupino zidarjev: Vincenca Špacapana, Vincenca Tribušona, Franca Kristančiča in Antona Humarja iz Ozeljana, Vincenca Batiča in Antona Gleščiča iz Oseka, Jožeta Štruklja iz Šmihela, nekega

[1406] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Šempas 1835–1942.
[1407] B. n. a., Izpit za zidarskega mojstra so napravili, *Dan*, 5. aprila 1913, letnik 2, št. 458, str. 2.

Spominska fotografija učencev in profesorjev na državni obrtni šoli v Ljubljani z dne 17. aprila 1913, na kateri je Vinko Štrukelj tretji z leve v predzadnji vrsti. Fotografijo je hranila njegova hči Kristina Lutman v Ozeljanu.

Skupina zidarjev ter pomožnih delavcev in delavk pred cerkvijo v Oseku leta 1926; skrajno desno stoji zraven župnika Vinko Štrukelj. Fotografijo je hranila njegova hči Kristina Lutman v Ozeljanu.

Matičeta iz Čikavca v Vitovljah in Batiča iz Šempasa, nekaj vajencev ter več *malavarjev* iz Ozeljana in Šmihela. V tistih časih jim je dal zaslužiti samo on. Zemljo, ki so jo imeli Kudlinovi, pa so jim obdelovali kmečki delavci. Takrat je bilo tako uboštvo, da so prav silili *hodit v žərnədu*.

V družinskem fotografskem albumu je tudi fotografija v zvezi s popravilom cerkve v Oseku leta 1927, na kateri je Vinko Štrukelj skrajno desno zraven oseškega župnika. Na hrbtni strani te fotografije, ki jo je uporabljal kot poslovno razglednico, piše: »Cenjeni gospod / Vinko Štrukelj / stavbeni podjetnik / Ozeljan / p. Sambasso / Gorizia«, na njej je tudi žig fotografa Tomaža Seljaka iz Podmelca. Pred leti so Kudlinovi v velikem pločevinastem tulcu hranili načrte hiš in gospodarskih poslopij, ki jih je narisal Vinko Štrukelj, imeli pa so tudi pripravo za kopiranje načrtov preko šipe in *plahte*.

Zidar je postal tudi njegov sin Vinko, rojen 27. septembra 1913.[1408] Kot oče je tudi on nekaj časa delal v Ljubljani.

[1408] ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Šempas 1835–1942.

Šmihel

Cestni delavec in miner Andrej Krapež s Predmeje

Andrej Krapež se je rodil 24. septembra 1914 v družini Andreja Krapeža in njegove prve žene Avguste z dekliškim priimkom Bizjak na domačiji na Predmeji z današnjo hišno številko 92, po domače pri Žipanu.[1409] Leta 1991 mi je v Šmihelu 9, kjer se je ustalil, pripovedoval o svoji predvojni delovni dobi.

Pri petnajstih letih je doma na kupu kamenja z *betičem* tolkel *šuədər* za posipanje cest, da so se pretolkli skozi lakoto. Včasih je bilo treba kamenje še nabrati. Za določeno količino *šuədra* so se zmenili *na kontrat* s podjetjem oziroma s *felbuoltarjem*, inženirjem, ki je dajal naročila. Vsak dan je bilo po petdeset prosilcev za to delo. Natolčen granulat je smel biti debel največ štiri centimetre in zložiti si ga moral v metrske kupčke, »v špičko narejeno«. Za kubik narejenega in zloženega *šuədra* so plačali štiri lire. Tudi ženske so tolkle kamen, dosti njih. »Ma kəku smo mi strəšnu trpjəli!«

V letih 1932–1943 je delal pri kar devetih *imprežah* na cestah v Godoviču, Trebuši ter na območju Idrije in Trnovskega gozda. Včasih tudi samo za hrano. Pri teh delih je bil tudi za minerja. Vrtali so na roke; *puormašino* za vrtanje v *škuol* je prvič videl šele leta 1938. Vrtine so delali v različnih smereh: »Vodoravna luknja je bila pjana, navpična – pjomba, poševno gor – čulana, naglih u left – šora.« Take luknje so vrtali v strop v predoru. Če je bilo v skali mokro, so vrtali na mokro. Da *ni floskalo* ven, so okrog svedra naredili *krancəl*; dali so tudi po več *kranclov* enega na drugega. Delali so tudi do tri metre globoke luknje. Za tako luknjo so potrebovali tri dni. »Ladali smo z municjonom.« Razstrelivo so dobili tudi iz granat iz prve svetovne vojne, ki niso eksplodirale. *Šprengali*, razstavljali, so jih Trnovci. Ko je mino prižgal, »je bil šus«.

[1409] Za te podatke se zahvaljujem zgodovinarju Lojzetu Likarju z Otlice.

VI.

OSLARJI IN BRUSARJI

Posebna veja kamnarske dejavnosti je izdelovanje brusov in osel iz brusnega kamna, ki se najde v flišnem svetu. Na obravnavanem območju so bruse in osle izdelovali pretežno v vaseh pod Čavnom, v Stomažu in Lokavcu, v manjši meri v Skriljah, občasno še redki posamezniki v širši okolici.[1410] V Stomažu, ki ima v bližini nahajališča primernega brusnega kamna,[1411] se je z izdelovanjem osel ter njihovim krošnjarskim prodajanjem ukvarjalo več družin in posameznikov, in sicer od zadnjih desetletij 19. stoletja do obdobja po drugi svetovni vojni. Takrat je bila v vasi celo ustanovljena brusarska zadruga, imenovana tudi oslarija, v kateri so izdelovali predvsem osle, a je delovala le krajši čas.

Velika konkurenca stomaškim oslam so bile zlasti v letih, ko je bila Primorska pod Italijo, slovite osle iz Bergama,[1412] ki nasploh veljajo za najboljše.[1413] Tem so peli hvalo: »Če imaš bergamaško oslo, potegneš dvakrat in reže kosa ko strup.«[1414] Iz stomaških pa so se norčevali: »Uasle stomaške bergamaške.« »Kej bojo tiste uasle iz usranga blata!«[1415] Šalili so se tudi, da stomaške osle ne smeš pustiti čez noč v oselniku, ker dobiš zjutraj v njem blato.[1416] Stomažane pa so na račun te dejavnosti zbadali z oslarji (*uaslərji*).[1417]

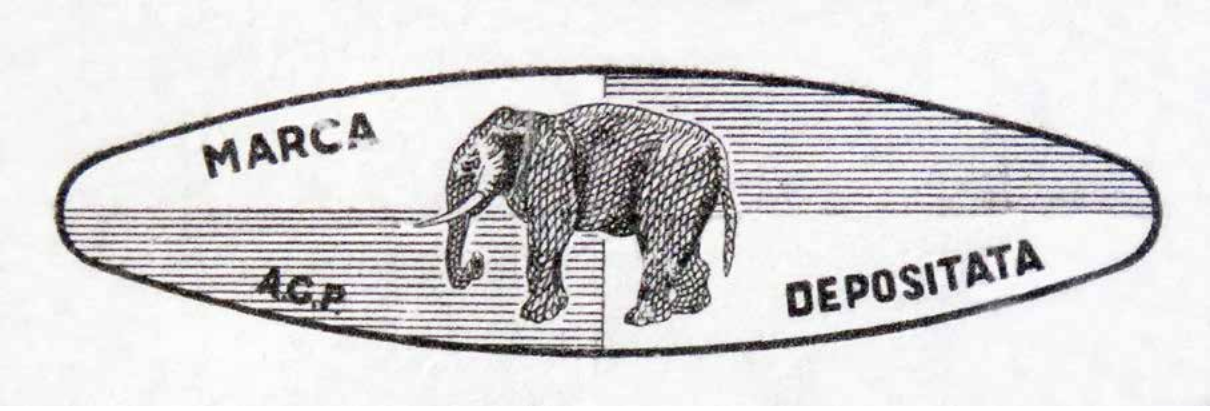

Oznaka bergamaških osel s slonom

[1410] Beseda osla v pomenu brus za koso je izpeljanka iz nekega pozabljenega glagola s pomenom brusiti, ostriti. Snoj, Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997, str. 414.
[1411] Zdravko Hrobat, Dobravlje 13, je o tem pripovedoval: »Tam so ble uasle doma – pər Stomaži.« Kamen za osle pa so Stomažani bolj skrivali, niso hoteli povedati, kje ga dobijo – zaradi svojega kruha.
[1412] Emil Bratina, Skrilje 27, je povedal, da je bil znak bergamaških osel slon: »rilec dol – rilec gor«.
[1413] Povedal mizar Vido Premrn, Orehovica 2.
[1414] Povedal Ivan Štemberger, Krtinovica 3, rojen leta 1927.
[1415] Namigovali so na Slano blato nad Stomažem, kjer so Stomažani kopali brusni kamen zanje.
[1416] Povedali so NN; Štefan Kompare, Ustje 29; Oskar Batagelj, Gojače 1, in Boris Blažko, Lokavec 50.
[1417] Povedal Marjo Peršič, Ravne 6.

Stomaž

Oslarja Mihael in Kristjan ter miner Vinko Žigon Na Jugovci

Mihael Žigon se je rodil 19. septembra 1861 v družini Franca Žigona in Jožefe z dekliškim priimkom Rustja v Stomažu 35. Leta 1886 se je poročil z Marijo Bratina iz Stomaža 70 ter se priženil na njen dom Na Jugovci v stomaškem zaselku Batagelji. Tam je leta 1894 začel zidati novo hišo, 10. julija 1912, ko je imel komaj petdeset let, pa je umrl za kapjo.

Njegov naslednik Na Jugovci je bil sin **Kristjan Žigon** - Jugovčk, ki se je rodil 12. septembra 1888 na takratni hišni številki 84. Leta 1912 je tam vzel za ženo sovaščanko Katarino Makovec - Tomažkovo, ta svet pa je zapustil 21. avgusta 1955. Že pred tem je leta 1943 k hiši prišel za zeta **Angel Rovtar** - Vrčonov iz Stomaža 42, ki se je poročil z njegovo hčerjo Marijo,[1418] čez čas pa se je z družino preselil v Potoče.

Ko sem leta 1990 v Potočah 15A obiskal **Marijo Rovtar**, takrat že vdovo po Angelu Rovtarju, mi je povedala, da se je na njenem rojstnem domu Na Jugovci že *nono* Mihael Žigon, ki je imel majhno kmetijo, preživljal s tem, da je delal ter prodajal osle in kamne za britve. Potem je tako delal tudi njen oče Kristjan.[1419] V njegovem času so bili pri Stomažih štirje oslarji: on, Peter Rustja, Matej Rovtar in Anton Fučka.

Njeni so kamen *rili* pri Sv. Urbanu nad Lokavcem in v Malendovcu. V Slanem blatu so kopali rjav kamen, ki so ga drobili v pesek za *ribanje* osel. Ta pesek, ki *je odjedal*, so potrosili na ploščat kamen, ga zmočili in nato *ribali*. Za klanje brusnega kamna so uporabljali širok *škərpjel*, za obrezovanje osel pa v ta namen narejene klešče. Osle so barvali z bražiljko, da bi bile podobne bergamaškim.

Družina Kristjana Žigona Na Jugovci: od leve Kristjanova hči Marija, Kristjan, njegov sin Stanislav, žena Katarina in sin Vinko. Posneto približno v letih 1935–1938. Fotografijo ima Stano Rovtar v Potočah.

[1418] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943.

[1419] Jože Žigon, Stomaž 74, je o očetu Kristjanu povedal še to, da je pozimi kopal za trte s *pikonom*, ki ima dolgo *letvo* in kratko špico. Ko se je tega dela naveličal, pa je tisti *pikon* prodal za dva litra vina.

Bražiljko jim je iz Trsta z vlakom pripeljala *brajnarca*, ki je tod kupovala jajca, piščance in *putər*. To so bile trščice, ki so jih, zavite v *žaklovino*, skuhali v vreli vodi.[1420] Ko je bražiljka »dala barvo ven«, so osle dali za deset do petnajst minut v vročo vodo, potlej so jih splahnili z mrzlo vodo. Posušene osle so potem z *vitvo* iz razklane *beke* povezali po dve skupaj, vmes pa dali slamo. O oslah je Marija še povedala, da so boljše trde kot mehke: če je osla pretrda, se dá v *jesih*, mehki pa ne moreš pomagati.[1421]

Marija Rovtar. Fotografijo hrani Stano Rovtar v Potočah.

Oče Kristjan je hodil *hnogam* prodajat osle v Nabrežino, *Ricmane* in druge vasi okoli Trsta. V Nabrežini je s potjo vred porabil dva, tri dni, da jih je prodal. Tam je največ po *javah* prodajal *kamne za brusit škərpjele*, kakršne so rabili tudi *tišlarji*, da so z njimi brusili kline *ubəlčev*. Bili so različnih mer, debeli pa po dva centimetra.

Osle je nosil na hrbtu v *kruošni*, ki mu jo je naredil *tišlar*. To je bila *kišta* z oprtnicami, v njej so bile poličke, enokrilna vratca pa so se zapirala z *rajbarjem*. Tako je nosil po trideset do štirideset kosov. V Ljubljano pa jih je vozil z vlakom. Odpeljal se je z železniške postaje na Cesti do Podbrda v Baški grapi, kjer je bila meja med Italijo in staro Jugoslavijo, ter tam plačal carino. Nato se je peljal čez Jesenice v Ljubljano. Naenkrat je peljal po štiristo do petsto kosov in jih tam prodajal trgovinam. Tukaj so bile cene za osle 2, 2,5 ali 3 lire, po koliko dinarjev jih je prodajal v Jugoslaviji, pa se Marija ni spomnila. Čeprav so kmetje tukaj pod Italijo raje uporabljali slovite bergamaške osle, jim je zmerom uspelo prodati tudi svoje. Precej so jih prodali celo v Furlanijo, v Krmin in Čedad.

Marijin mož Angel se je izdelovanja osel lotil šele okrog leta 1950 za postranski zaslužek, kot priboljšek, drugače pa je kmetoval. Kamen je hodil kopat v Orehovico nad Šentvidom in v Branico. Lastnikom parcel, na katerih je kopal, je plačeval za material. »Tudi sin Stano, ki je pomagal tatu Angelu od majhnega, mora v redi v redi plačat,« je sklenila svojo pripoved Marija.

Vinko Žigon. Fotografijo hranijo Žigonovi

Kristjana Žigona, ki je po drugi svetovni vojni postal stoodstotni invalid, je Na Jugovci nasledil sin **Vincenc - Vinko Žigon**, ki se je rodil 3. januarja 1913 in se leta 1947 poročil s sosedo Jožefo Batagelj s hišne številke 75. Njegova življenjska in delovna pot je dokumentirana z lastnim življenjepisom, ki ga je napisal leta 1950, ter z delovno knjižico, izdano leta 1947, in drugimi dokumenti, ki jih hrani njegov sin Jože Žigon Na Jugovci. S šestim letom je začel hoditi v osemletno osnovno šolo: v prvih šestih razredih je bil pouk v slovenskem jeziku, v zadnjih dveh pa v italijanskem. Tako se je naučil tudi govoriti in pisati po italijansko. Potem se je leta 1928 zaposlil pri postojnskem podjetju Windischgrätz.

[1420] Bražiljka je listnato drevo, ki raste v Braziliji, in rdeče barvilo iz lesa tega drevesa. Z njim so barvali na primer pirhe.

[1421] Emil Bratina, Skrilje 27, je natančneje pojasnil, da so v oselnik nalili vodo in dodali malo *jesiha*, da je osla bolje prijela. *Jesih* jo je namreč bolj *zrncal*. Stano Rovtar pa je opozoril, da osla v oselniku ne sme biti stalno v vodi, ker jo vlaga mehča, zato ima potem zamolkel glas, nima pravega zvena, kakršnega običajno slišiš, ko *provaš* brusni kamen.

Pri tem podjetju, za katero je tri leta delal pri gradnji cest, se je usposobil za minerja in strojnika pri drobilcu kamenja. Od leta 1931 do 1935 je delal kot miner pri gradnji novih cest in večjih popravilih cest za Gozdno upravo Idrija, nato ponovno pri podjetju Windischgrätz kot miner in delovodja pri gradnji novih cest do konca leta 1940, ko je bil vpoklican v italijansko vojsko. Kot italijanski vojak je bil med vojno tudi v Franciji. Pri vojakih je bil do kapitulacije Italije septembra 1943. Ko se je vrnil domov, se je po nekaj dneh pridružil partizanom, a so ga zaradi bolezni kmalu poslali domov in ga zadolžili za pomoč na terenu, v vaški zaščiti.

Februarja 1944 je šel ponovno v partizane, a so ga po enem mesecu spet poslali domov »na teren«, kjer je skrbel za zaščito, prevoz hrane partizanom in drugo pomoč. Leta 1945 je resno zbolel in se zdravil kar deset mesecev, do marca 1946. Ko je ozdravel, se je zaposlil kot miner in strojnik pri cestnih delih na Notranjsko-goriškem gozdnem gospodarstvu v Postojni. Do marca 1950 je opravljal enaka dela na cestah še za Gozdno upravo Bukovje v Bukovju, gradbeni odsek Gozdnega gospodarstva Postojna in Lesno industrijsko podjetje Postojna. Pri tem podjetju je bil potem postavljen za cestnega nadzornika. Vsako leto je bil nagrajen za pridno in vestno delo. Umrl je 12. avgusta 1950 zaradi usodnega padca z odprtega kamiona na Colu, ko se je z drugimi delavci vred vračal z dela na Postojnskem. Izdihnil je v bolnišnici v Vipavi, kamor so ga odpeljali po padcu.[1422]

V potrdilih o zaposlitvah Vinka Žigona v predvojnem obdobju najdemo še nekaj podrobnejših podatkov o tem, pri kom je delal. Iz potrdila njegovega soseda, podjetnika Adolfa Bratine, je videti, da sta leta 1928 oba delala za cestno podjetje Renaldo Simoneti iz Trsta. Adolfov brat, podjetnik Albin Bratina od Bratinov, ter Franc Bratina in Anton Batagelj v svojih pisnih izjavah navajajo še, da je bil Vinko v letu 1929 zaposlen pri Upravi Postojnske jame, v letu 1930 pri italijanskem podjetju HIRA, ki je gradilo električno centralo v Palah pri Ajdovščini, v letu 1931 pa pri vipavskem zidarskem mojstru Jožefu Krhnetu, ki je gradil ceste na Nanosu. Iz potrdila Albina Bratine, da je bil Vinko Žigon od 7. maja 1936 do 26. oktobra 1940 zaposlen pri njem kot »vžigalec min« pri cestnih gradnjah na Postojnskem,[1423] pa je razvidno, da je bil preko njega posredno zaposlen pri gozdni upravi SCLABSA v postojnskem okraju.[1424]

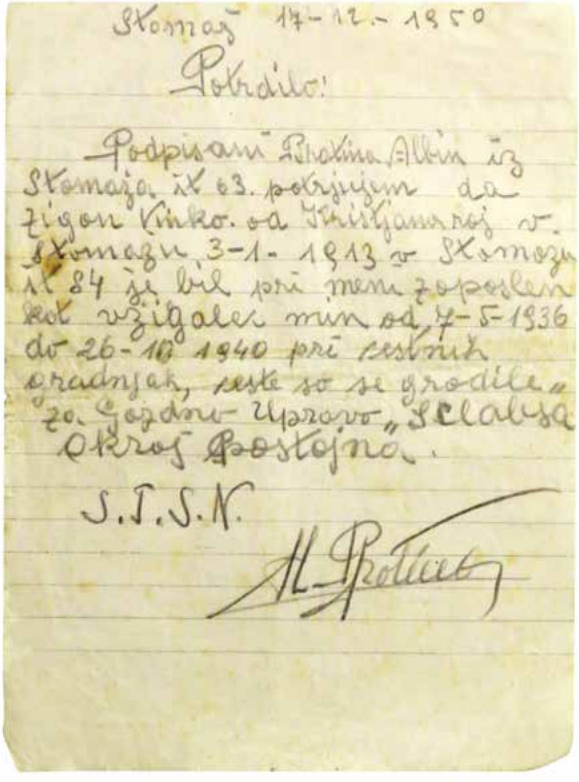
Stomaž 17-12-1950

Potrdilo!

Podpisani Bratina Albin iz Stomaža, ki 63. pokrijem da Žigon Vinko, od Vrhljanraj v Stomažu 3-1-1913 v Stomažu ki 84 je bil pri meni zaposlen kot vžigalec min od 7-5-1936 do 26-10 1940 pri cestnih gradnjah, ceste so se gradile za Gozdno Upravo „SCLABSA" Okraj Postojna.

J.J.S.N.

A. Bratina

Potrdilo Albina Bratine, da je bil Vinko Žigon pri njem zaposlen kot »vžigalec min«. Zasebni arhiv Žigonovih

---

[1422] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; podatki Jožeta Žigona, Stomaž 74, in Stanota Rovtarja, Potoče 15A.

[1423] Vinkotovemu sinu Jožkotu, ki mu je oče umrl, ko je imel komaj dve leti, je sosed Filip Batagelj pravil, da sta na pomlad, ko se je začel tajati sneg, Albin Bratina in Vinko obhodila teren, kjer so delali ceste, ter z bosimi nogami *speštala* dno kotanj, v katere se je stekala voda, da so držale vodo, ki so jo potrebovali za kuho, ko so prišli tja delat.

[1424] SCLABSA (Società Coltivazione Legnami Abbattimento Boschi S. A.) je bila delniška družba oziroma podjetje za gojenje gozdov in posek lesa s sedežem v Trstu, ki je bila ustanovljena decembra 1919, največji delničar pa je bil dr. Hugo Vinzenz Windischgrätz. Podjetje je upravljalo gozdove na območju Planine pri Postojni. *Windischgrätzi*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Windischgr%C3%A4tzi.

Oslarji Vrčonovi s Hrvatovša

Prvi znani oslar v družini Vrčonovih je bil **Matevž Rovtar**, ki se je rodil 18. septembra 1871 v družini Janeza Nepomuka Rovtarja (1841–1924) in Frančiške z dekliškim priimkom Velikonja v Stomažu 59. Kamnarstvo je bilo že v rodu, saj je bil oče Janez mlajši brat kamnoseka Antona Rovtarja, ki je bil že predstavljen v poglavju o stomaških kamnarjih.[1425] Matevž se je leta 1898 na hišni številki 42 poročil z Amalijo Bratina - Jagrovo iz Stomaža 63, umrl pa je 21. marca 1944. Poleg njega so se z izdelovanjem osel in brusov ukvarjali tudi trije njegovi sinovi: Viktor, Angel in Adolf.

Matevž Rovtar z ženo Amalijo. Fotografijo hrani Stano Rovtar v Potočah.

Viktor je prišel na svet 1. avgusta 1899 in se dokaj pozno, šele leta 1945, poročil z Antonijo Rustja iz Skrilj. Po njegovi smrti 8. junija 1963 se je vdova Antonija v drugo omožila z ovdovelim oslarjem Alfonzom Valičem - Aržetovim iz stomaškega zaselka Griže.

V zakonu Viktorja in Antonije sta se rodila dva sinova, ki sta nadaljevala z očetovo dejavnostjo in se izučila za zidarja. **Ludvik**, rojen 17. avgusta 1947, je živel v Šempasu na hišni številki 169B in tam umrl 2. novembra 2008.

Marjan, rojen 19. aprila 1950 in poročen s Cirilo Čehovin iz Dolancev v Gornji Branici, je kot samostojni podjetnik opravljal zidarsko dejavnost do upokojitve leta 2008. Iz Stomaža se je preselil v Skrilje 24, v spomeniško zaščiteno domačijo Favetti, ki jo je sam obnovil. Očetovo zidarsko obrt v Skriljah uspešno nadaljuje Marjanov sin **Marko**, rojen 12. aprila 1978, s svojo firmo Gradbeništvo Montaže Marko Rovtar s. p. Družinski oslarski tradiciji pa je pri študiju na Politehniki v Novi Gorici posvetil seminarsko nalogo *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*.

Že omenjeni Viktorjev brat **Angel**, ki se je rodil 5. septembra 1904 ter se leta 1943 poročil z Marijo Žigon Z Jugovce in se priženil na njen dom, se je potem z družino odselil v Potoče: okrog leta 1947 je šel na stanovanje k Durnikovim, leta 1949 pa h Golakovim na številki 91, kasneje 27. Tam je umrl 22. avgusta 1977.[1426] Z družinsko oslarsko tradicijo še do današnjih dni z veseljem nadaljuje njegov sin **Stanislav - Stano**, ki se je rodil 28. aprila 1943 Na Jugovci in prišel s starši v Potoče, ko je imel pet let. On bo dobil besedo kasneje.

Tretji brat je bil **Adolf**, ki se je rodil 25. januarja 1907 in se zelo kasno, po svojem petdesetem letu, oženil z Marijo Lapanja z Vojskega. Umrl je 24. novembra 1975 v hiši pri Černigojih v Stomažu 57, ki jo je sam kupil. Bolj kot z izdelovanjem osel se je ukvarjal z njihovo prodajo.[1427]

[1425] Glej stran 290.

[1426] Hišo je kupil njegov sin Stano leta 1962, ko je imel komaj devetnajst let.

[1427] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Stomaž 1845–1943; rodovnik rodovine Rovtar - Vrčonovih iz Stomaža, ki ga hrani Marjan Rovtar, Skrilje 24.

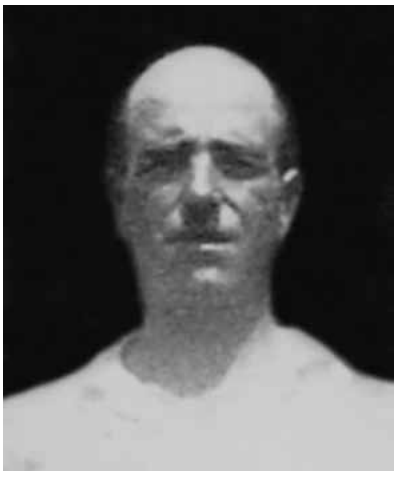

Viktor Rovtar, Angel Rovtar in Adolf Rovtar. Fotografije hrani Stano Rovtar v Potočah.

Tonca Rovtar. Zasebni arhiv Marjana Rovtarja, Skrilje

O oslarski dejavnosti Vrčonovih na Hrvatovšu pa mi je leta 1991 pripovedovala **Antonija Rovtar - Tonca** v Stomažu na številki 52.

Rodila se je Na Pešavi v Skriljah. V mladih letih je bila strašno dosti po svetu. Imela je devet let in pol, ko je šla služit, služila pa je enajst let: najprej v bližnjem Križu, nato kot varuška pri nekem advokatu v Trstu, spet kot varuška v Markah v Italiji,[1428] nekaj časa pa je delala v gostilni pri Dančetu v Sanaboru.

Leta 1945 se je Tonca poročila z Viktorjem Rovtarjem k Vrčonovim v Stomažu, ki so imeli malo kmetije, tri, štiri goveda in dosti gmajne v hribu: pol hriba, pol *roune*. Mož, ki je imel obrtno dovoljenje, je v glavnem delal osle, in sicer od prvih let po *vojski* do približno leta 1962. Kmetovali so bolj otroci. Po *vojski* se je z oslami dalo zaslužiti, le socialno zavarovani niso bili. Živilske karte pa so dobili na obrt. Mož in njegov oče Matevž, ki je tudi bil *uəslár* ter je živel v isti hiši z njimi, sta imela obrt skupaj petdeset let. V Matevževih časih so delali osle tudi stari Fučki, po domače Lokandərčnovi.

Vrčonovi so imeli delavnico doma v *hramu*. *Nono* Matevž je večinoma sam kopal brusni kamen in delal osle, sinovi pa so mu jih pomagali *ribat*. Ko je to delo prevzel mož, je ob nedeljah hodil gledat, kje bi dobil dobre *brusne skale*. Zmerom je imel s sabo nož, da je z njim ukresal in videl, ali kamen *podaje iskre*. *Žile* kamna, ki se platí, je iskal v velikih grapah, v *grivi* ob potokih. Velika *java* je bila v Podgori nad Kamnjami. Tam je bil strašen *grič* – in jama spodaj. Kje je videti primeren kamen, so mu hodili pravit tudi drugi, ki so ga opazili, ko so napravljali drva v okolici. Viktor je najprej *ril* v Slanem blatu, proti Lokavcu. Kopal je tudi pri Sv. Urbanu oziroma na Plətnah nad Sv. Urbanom ter v gmajnah na meji med Stomažem in Lokavcem – nekaj jih je tudi v njihovi lasti. Po kamen je hodil tudi na svet, ki se razteza od Lokavca proti Ajdovščini: tam je lahko kopal samo ob hudi suši, ker je bilo zemljišče sicer pod vodo. Bil pa je tam prav *črn*, zelo dober kamen. Nekateri lastniki zemljišč so mu kamen odstopili zastonj, drugi so mu zaračunali.

[1428] Marke (*Marche*) so pokrajina v srednji Italiji z glavnim mestom Ancono.

Kopali so ga takoj po košnji v avgustu in tja do maja v naslednjem letu. Ker grejo *žile* kamna poševno v jamo, je bilo treba strašno dosti odkopavati, *mrtvino*, zgornjo plast v *javi*, pa so morali odbiti. Kamen so večinoma *rili* s *štajngami*, včasih pa so tudi minirali.[1429] V jami so bili vsi blatni do vrh glave! Mož je ob neki priliki rekel: »Da bi nas zdaj videli tisti od televizije – ali pa tisti od davkov!« *Skale* so pomagali nositi iz grap tudi otroci.

Ko so jih pripeljali domov, so jih oblivali, da so se bolj *zdrejale*. Kamen za osle mora biti bolj *črn* – njihov pa ni bil, zato je mož osle *farbal*. *Farbali so* jih v velikem kotlovinastem kotlu, v katerem so skuhali neke »trske«, ki so jih kupovali v Trstu, in potem osle dali v tako narejeno vročo barvo, da so postale črne skozi in skozi.

Mož Viktor je okoli 5. maja hodil prodajat osle v Istro po sejmih in trgovinah.[1430] Tja se je peljal z vlakom: s Ceste do Prvačine, od tam pa po Krasu in Istri. Prodajal je – večinoma ob železniški progi – v Sežani, na Kozini, v Buzetu (tam se je ustavljal za nekaj časa), v Motovunu, ko je bil tam sejem, v Livadah, Bujah, Umagu, Pazinu, Rovinju, Žminju, Kanfanarju, Vodnjanu, Labinu. Hodil je še na Jesenice, Bled, Brezje (kadar so zorele češnje, je bil tam velik shod in je kdaj šla tudi ona z njim), v Kranj (kjer je osle prodajal podjetju Merkur) in Kamnik. Kadar je bil shod sv. Antona, jih je prodajal tudi v Dobrepolju. Po Vipavskem jih ni ponujal – tukaj jih je prodal le toliko, kolikor so jih kupci sami prišli iskat.

Najboljše se je osle prodajalo na Jesenicah in v Istri. Za Gorenjsko, kjer je bolj mehka trava, je mož delal velike osle, za Istro, kjer je trava bolj trda in suha, pa majhne. Tam je najprej stopil v kakšno gostilno, kamor je potem hodil tudi jest in spat. V gostilnah se sicer osel ni smelo prodajati, ker bi to pomenilo kaliti javni red in mir, je pa tam zvedel, kje bo kakšen shod in kam se splača iti prodajat. Na Gorenjskem je zmerom dobil koga, da mu je pomagal pri prodaji, da so ga kupci bolje razumeli. Uslugo so jim vračali z vinom, po katero so sami prišli sem dol: »Roka roko umije.«

Mož je s sabo jemal po kakšnih dvesto kosov osel, pakiranih po dve skupaj. Med par osel je dal pšenično slamo in ga zvezal z *beko*. Vse je nosil v krošnji na hrbtu. Enkrat, ko je ona nesla osle v *rukzaku* na vlak, je bila ta roba tako težka, »da si je smrti prosila«. Kmetijskim zadrugam pa je mož po dogovoru pošiljal osle v lesenih zabojih z vlakom. Takrat je bilo veliko povpraševanje. Za Gorenjce je bila cena 180 do 200 dinarjev ali jugolir, v Istri pa jih je prodajal po 50, 80, do 100 dinarjev. Mož se je strašno jezil, kadar so ljudje rekli: »Ja, kaj je tebi, ki zaslužiš.« Niso pa videli, koliko je delal za to in da mora skrbeti za šest otrok. Dobro, da sta *fantinca* dosti pomagala. *Kakšenbot* je tudi na črno najel delavce, da so mu kopali kamen v *javi* in *kalali* ven vodo. V službo ni maral iti. Je rekel: »Ne, meni ne bo ura zgonila.«

Poleg osel je njen mož izdeloval tudi kamne za brušenje klin za obliče. Ti so pravokotni, debeli kot osla, a bolj fino zglajeni. Njihove obode so zgladili kar na gladkem kamnu, brez drobilnega peska. Te kamne je zavil v papir. Brusov pa niso delali – zanje je potreben drugačen kamen. Delala jih je stomaška zadruga, a *je šla falit*.

Ko je mož leta 1963 izgubil bitko z rakom, so doma še naprej delali osle. Ona je šla v Ajdovščino na socialno in povedala, da ne more iti v službo, ker mora doma skrbeti za pet otrok in *žival*. Dali so ji obrtno dovoljenje in ni ji bilo treba plačevati prometnega davka. Otroci so pomagali in tako je nadaljevala z obrtjo še nekaj let. Največ je delal Ludvik, Marjan bolj malo. Dovoljenje za to delo je kot upokojenec dobil tudi njen drugi mož Alfonz Valič in tudi on je ves čas delal osle. Poročena sta

[1429] Jože Bratina, Stomaž 76, rojen leta 1947, mi je povedal, da je okrog leta 1960 tudi on *ril* brusni kamen za Viktorja Rovtarja. *V štirih* so ga *rili* kar s krampi in *štajngami*, ni jim ga bilo treba *kunirat*. V štirih dneh so napravili kamna za približno dvesto kosov osel. K Vrčonovim so ga peljali v gnojnem košu.

[1430] Ludvik Bratina pri Jagrovih, Stomaž 80, je omenil, da sta njegov oče Albin in Viktor Rovtar kdaj tudi skupaj prodajala osle ter s tem dobro zaslužila.

bila sedem let, potem je umrl še on. Ko so se pojavile kosilnice, po oslah ni bilo več potrebe, nekdaj pa so pri hiši s petimi kosami porabili po eno na leto.

Ob drugi priložnosti mi je o oslarski dejavnosti Vrčonovih pripovedoval tudi sin **Marjan Rovtar**, ki je takrat še živel na domu na Hrobatovšu.

Marjan je skupaj z bratom Ludvikom delal osle od takrat, ko je *tata* umrl, do leta 1967, se pravi do svojega sedemnajstega leta. Delal jih je bolj »po urah« in tako na leto naredil do dva tisoč kosov. Brusni kamen je dobil v Slanem blatu, kjer ga je kopal kar v petih jamah.

Leta 1997 me je tudi vodil tja. Najprej sva prišla do zasutega izkopa kamna za osle ob poti Za Plətna, ki pelje od Stomaža na Predmejo, kjer je oče kopal okrog leta 1954/55. Od tam so kamen vozili z *gratunami* oziroma *legnarji* pa tudi z gnojnim košem, a se je zaradi takega tovora preveč uničil.[1431] Ko sva šla mimo regulirane struge potoka Slano blato dalje proti Podkrižcu, sva prišla do Zgornjega Malendovca, kjer sta bili pred časom dve *javi*, višje pa še nekaj izkopov. Po Marjanovih besedah je bila tamkajšnja prva *java* kot rudnik. Ko so kopali v njej, so iz nje metali zemljo najprej z dolnjega nivoja jame na višjega, od tam pa ven. Kasneje so tam vse splanirali. Nekoliko nižje v Spodnjem Malendovcu je *java* ob vodi, kjer *je ril* kamen bratranec Stano Rovtar. Tam so kamen vlekli ven s kopačem. Kakšnih deset metrov nižje sta prav tako s kopačem odprla *javo* z bratom Ludvikom, potem jo je še Stano. Z bratom sta kopala tudi do šest metrov globoko. V tisti *javi* je namreč spodaj žila brusnega kamna, ki visi strmo navznoter. V njej pa so plasti, debele dvajset do trideset centimetrov: spodnje so trše, gornje zmerom mehkejše. Pod njimi je *vouk*, ki se ne kolje, vrhu njih je trd *soudan*, nad njim pa zemlja. Še nižje v Spodnjem Malendovcu je parcela, ki jo je *tata* kupil prav zaradi kamna za osle. To se mu je bolj splačalo kot plačevati najem za izkoriščanje zemljišča.[1432] Ljudje so gledali, da ne bi imeli škode, pa tudi *foušija* je bila. Tam je Marjan kopal z bratom, ko je imel komaj dvanajst ali trinajst let.

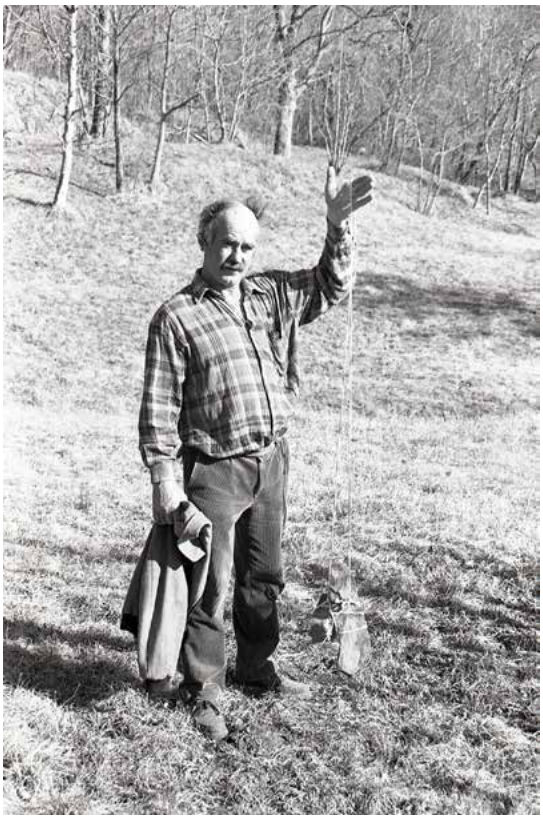

Marjan Rovtar kot vodnik na lokaciji nekdanjega kamnoloma brusnega kamna nad Stomažem

Domov so vozili *skale*, debele do petintrideset centimetrov, doma pa so jih *platili* na primerno debelino za osle. Kamni z dna so bili boljši, med njimi pa je bila tudi kakšna plast, ki se ni *platila*. Tako pripravljene *skale* sta potem z bratom *šklemfala*. On je na večer obrezal po trideset do štirideset kosov osel. (Pripomba mame Tonce: »So rekli, da je pri nas večna luč.«) Normalne osle so delali velike od štiriindvajset do šestindvajset, največje do osemindvajset centimetrov.

Prodajal jih je do Ljubljane in Kranja – dosti robe je prodal podjetju Merkur v Kranju. Kupoval jih je tudi Tiki v Kobaridu. Sem so jih hodili kupovat tudi Bosanci: neki Čičo in neki Ibro. Ibro, ki je bil najbrž iz Sanskega mosta, jih je hkrati vzel po sto do dvesto, na leto pa jih je kupil okrog petsto. On je potreboval majhne osle.

[1431] Marjanova sestra Zofija Bratina, primožena k Šuštarjevim v Kamnje 11, je omenila, da so naklane *skale* iz kamnoloma nosili domov tudi v *rukzaku*.

[1432] Ivan Besednjak, Brje 38, ki je imel na svojem svetu *javo*, pa mi je povedal takole: »Kamen je bil včasih cenjen in ljudje so nam govorili, da imamo v zemlji precejšnje bogastvo, a nam kamna navadno niso plačali.«

Marjanov starejši brat **Ludvik** je imel z oslami opraviti že kot otrok. Delal jih je več kot Marjan. Omenil je, da so zvečer tudi vaški fantje hodili k njim *ribat* osle za kakšen kozarec vina. Med njimi je bil tudi slepi Emil Kompara, ki so mu rekli Mileno.[1433]

Njuna sestra **Zofija Bratina**, poročena k Pepinnim v Kamnje 11, mi je ob priliki povedala, da je tudi ona morala doma po večerji zbrusiti dve do tri osle.

Stanota Rovtarja - Jugovčkovega, ki je oslarsko obrt podedoval po očetu Angelu, sem obiskal v Potočah že leta 1990 in potem še večkrat ter kar pogosto v letih 2025 in 2026.[1434] V to delo je bil vprežen že od svojega dvanajstega leta, ko je pomagal očetu, kasneje pa se je z njim intenzivno ukvarjal le občasno. Vztrajal je iz tradicije pa tudi zaradi zaslužka. Zlasti pozimi je za to delo lahko izrabil kakšen »prazen dan«. Pri tem si je nakopal tudi silikozo. Ko sem ga proti koncu priprave te knjige vprašal, do kdaj je še delal osle, je z nasmehom odgovoril: »Do včeraj.« Tudi on mi je dosti povedal o oslarski dejavnosti svojih prednikov, iz svojega arhiva pa mi je dal na voljo tudi precej dokumentov in slik.

Levo Ludvik Rovtar v mladih letih, zasebni arhiv Marjana Rovtarja pri Fabejtovih, Skrilje. Desno mladi Stano Rovtar

Stano Rovtar in avtor te knjige pri kamniti mizi na Toninovšu v Kamnjah. Foto Pavel Peter Bratina, Kamnje

Oče **Angel** je v Stomažu kmetoval ter hodil delat gozdne ceste z Adolfom Bratino in drugimi, doma pa je delal osle. Leta 1955 je pridobil tudi uradno dovoljenje za to dejavnost. V njem piše, da je Svet za gospodarstvo pri Okrajnem ljudskem odboru Gorica 31. avgusta 1955 tovarišu Angelu Rovtarju iz Stomaža 28 izdal obrtno dovoljenje, na podlagi katerega sme izvrševati gospodarsko dejavnost »izdelovanje brusnih kamnov«. Podkrepljeno je bilo s takratnim geslom: »Smrt fašizmu – svobodo narodu!« Ko se je preselil v Potoče, si je 21. julija 1961 izposloval še obrtno dovoljenje Občinskega odbora Ajdovščina za izdelovanje brusnih kamnov na novem naslovu v Potočah.

[1433] Emil Kompara se je rodil 15. novembra 1927 kot edinec v družini Kristjana Kompare in Marije z dekliškim priimkom Žigon pri Lorkovih (Lorkovše) v zaselku Kompari, Stomaž 78, zdaj 49. Leta 1978 se je v ljubljanskih Kosezah poročil s Klaro Koren, s katero se je seznanil v zavodu za slepe in slabovidne v Ljubljani. Pokopana sta v Stomažu, kdaj je Mileno zapustil ta svet, pa ni znano. ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna knjiga Stomaž 1883–2001; podatek Stanota Rovtarja, Potoče 15A.

[1434] Stano, ki živi v Potočah 15A, je poročen z Mileno Velikonja iz Luknje na Predmeji, s katero sta se vzela leta 1977, ko je bil on že »v Kristusovih letih«.

Na gornji fotografiji so škərpjeli, zaguzde, macolca, macola, bat in manjši škərpjeli; desno zgoraj so štajnge; spodaj desno Stano Rovtar z dolgima svedroma za mine

V njem je tudi izrecna določba, da ne sme zaposlovati tuje delovne sile in da ne sme imeti vajencev, iz katere je videti, kako so takratne oblasti omejevale obrtniško pobudo.[1435]

Pri delu v *javi* je Angel uporabljal lopate, *štajnge*, *zaguzde*, macolico in dvoročno macolo, dvoročni bat in *škərpjele*, s katerimi je klal kamen. Po potrebi je tudi miniral, luknje za mine pa je vrtal z ročnimi svedri. Na podlagi dovoljenja Oddelka za občo upravo in skupne službe Skupščine Občine Ajdovščina z dne 17. avgusta 1967 je bil upravičen do nabave razstreliva pri pooblaščenem trgovskem podjetju, za pravilno ravnanje z nabavljenim razstrelivom pa je bil zadolžen ter kazensko in materialno odgovoren Jože Kompara iz Stomaža 47.[1436] Razstrelivo je Angel kupoval pri trgovskem podjetju Chemo v Maistrovi ulici v Ljubljani.[1437] Iz njegove prošnje, ki jo je 20. septembra 1968 naslovil na Odsek za notranje zadeve Skupščine Občine Ajdovščina, je razvidno, da je v tistem času pri opravljanju svoje obrti za razstreljevanje skalnih gmot na lokaciji nad Trebižani potreboval trideset kilogramov kamniktita II, petdeset metrov vžigalne vrvice in šestdeset rudarskih kapic št. 8, za dela z razstrelivom pa je bil določen miner Franc Colja iz Ajdovščine.[1438]

[1435] O tem verjetno priča tudi kriva obdolžitev bratov Angela in Viktorja Rovtarja, da opravljata to obrt brez dovoljenja. Občinski sodnik za prekrške je 26. aprila 1962 upravno-kazenski postopek zoper njiju ustavil, ker je ugotovil, da tega prekrška nista storila, saj sta imela ustrezno dovoljenje za izdelavo brusnih kamnov.

[1436] Jože Kompara se je rodil v Stomažu 48, po domače V malnu, umrl pa je v Malih Žabljah 19. Najprej je bil miner, potem pa zasebni avtoprevoznik.

[1437] Kot zanimivost naj omenim, da ima zdaj v isti stavbi v Maistrovi ulici sedež ministrstvo za kulturo.

[1438] Franc Colja je bil Kraševec, ki je delal za SGP Primorje, stanoval pa je v Slomškovi ulici 1 v Ajdovščini.

Pravi kamen za osle je *brusenc*, ki lepo prijemlje železo. V sebi mora imeti iskre in *žile* in mora se lepo klati. Ne sme imeti preveč prečnih belih *žil*, v tukajšnjem kamnu pa jih je precej. Ležišča *brusenca* so v glavnem v *sudanastem* svetu. *Žile* tega kamna se najlažje opazi pri potokih, kjer jih voda sama razkriva, ali pa tam, kjer se teren *fondá*. Tam se jih tudi išče. V tleh se dobijo plošče, velike od polovice do enega kvadratnega metra. Boljši so *krajniki*, se pravi zgornje in spodnje plasti kamna; navadno so najboljše spodnje, ki ležijo na zemlji. Koristna plast je navadno debela samo petindvajset do trideset centimetrov, druge niso dobre. Njena barva je temno siva ali sivkasto *plava*. *Brusenc* je mehkejši od navadnega *sivega kamna* in ima več vlage, ker je bolj porozen. Tukajšnji brusni kamen je malce mehkejši od bergamaškega, ne *odjeda* tako železa, posamezne plasti pa so enake bergamaškemu kamnu.

Angel je primeren kamen *ril* nad Trebižani v Gornji Branici. V *javi* je večje kose z *zaguzdami* in *škərpjeli* razklal na manjše *skale*, da se jih je dalo nositi. Domov je kamen pripeljal sam v pletenem gnojnem košu ali v *trugi* ali pa na *gratunah*. Na voz z volovsko vprego je naložil do ene tone kamna.

Za izdelavo osel so doma najprej klali kamen na *skalce*, debele dva centimetra do dva centimetra in pol. Potem so jih s posebnimi kleščami zajedli in s kladivom razbili na manjše kose, velike petindvajset do trideset centimetrov, ki so bili primerni za obrezovanje. Po lesenih *sagomah* različnih velikosti so na tako *skalco* zarisali oslo in jo potem po risu *ščipali* oziroma obrezovali s kleščami. Te klešče so bile pritrjene na veliki *blajni*: čim težja je bila *blajna*, tem boljša je bila, ker je bila ob udarcih in tresenju bolj stabilna.

S *ščipanjem* so dobili zobčasto obliko osle. Njeni ploski stranici so po potrebi nasekali s *škərpjelom*, da so jo stanjšali na primerno debelino. Potem so oslo na večjem kremenčevem kamnu, debelem približno dvajset centimetrov, na katerega so nasuli stolčen kremenčev pesek, *ribali* z golo roko. Eno oslo *so ribali* povprečno pol ure. Če je imela grbančasti stranici, je bila bolj podobna cenjenim bergamaškim oslam. Da so bile njihove osle čim bolj podobne bergamaškim, so jih tudi barvali s črno barvo za tekstil. Mokre osle so nato skladali v skladovnice, da so se hitreje posušile.

Dokončane osle so vezali po dve skupaj tako, da so dali vmes slamo. Slama je morala biti dolga in primerno *uəhka*, da se ni lomila, vezali pa so z *vitvijo*, na pol preklano *beko*. Za prevoz z vlakom

Klejše za ščipat osle imajo čeljusti s po enim zobom iz posebnega jekla za oblikovanje osel in skoraj meter dolgo štajngo. Zgornja čeljust je fiksna in med delom miruje. Klejše so s kvilami pritrjene na blajno, ki je na eni strani primerno obtesana. Naredil jih je Kazimir Batagelj, kovaški mojster v Del Fabbrovi fužini v Lokavcu. Stano, ki »je držal šteh očetu«, je s temi klejšami obrezoval osle približno do leta 1959, oče pa še eno leto dlje.

so osle naložili v *kište od pašte* iz polnega lesa. Na sejme oziroma *šagre* so jih nosili v krošnji na hrbtu. Krošnja je bila podobna *kišti*, imela je oprtnice in notri tri poličke, zapirala pa se je kot vratca pri omari. Služila je tudi kot priložnostni pult za prodajo po vaseh.

Oče je osle delal sezonsko, pozimi, da je pripravil robo za spomladanske in prve poletne sejme v Hrpeljah - Kozini, Ilirski Bistrici, Šempetru na Pivki (29. junija), v okolici Nabrežine in v Pazinu v Istri. Tja sta hodila že *nonota* Matevž po očetovi in Kristjan Žigon po mamini strani. Oba sta delala in prodajala osle – Kristjan še več kot Matevž. Hodila sta verjetno po cel teden in več. Včasih sta v večji center, na primer v Pazin, robo poslala vnaprej z vlakom. Po drugi svetovni vojni je drobna prodaja zamrla, delalo se je v glavnem za večje naročnike.

Podjetni **Stano Rovtar** ima za sabo pestro poklicno pot. Izučil se je za avtoelektrikarja, a ni delal v tem poklicu. Ko je odslužil vojaški rok, se je približno do leta 1970 ukvarjal z izdelovanjem brusnih kamnov, potem pa se je zaposlil pri Mirni, prehrambenem kombinatu Rovinj. Leta 1976 je prešel k Zavarovalnici Triglav in v zavarovalništvu delal do leta 1993, ko je ustanovil svoje mesarsko podjetje ROSTEP, d. o. o. Po upokojitvi leta 2003 ga je predal sinu.

Ko je delal pri zavarovalnici, je izdelovanje brusnih kamnov priglasil kot postranski poklic in 6. junija 1979 mu je Oddelek za upravno-pravne zadeve Skupščine Občine Ajdovščina izdal potrdilo o vpisu v razvid oseb, ki opravljajo tako gospodarsko dejavnost kot postranski poklic.[1439] Poslovni prostor in sedež je imel v Potočah 30. Še zmeraj mu ni bilo dovoljeno uporabljati dopolnilnega dela drugih oseb niti ni smel imeti vajencev. Konec leta 1994 je Stano priglasil obrt brusnih izdelkov kot samostojni podjetnik na novem naslovu Potoče 15A in 6. marca 1995 mu je Obrtna zbornica Slovenije izdala obrtno dovoljenje za firmo Obrt brusnih izdelkov, Stanislav Rovtar s. p., Potoče 15A, za izdelovanje izdelkov iz naravnega kamna.

Material si je Stano še dolgo pripravljal sam v Slanem blatu nad Sv. Urbanom. Tam je bila zadnja *java*, ki je bila odprta leta 1965. Zaradi vlažnega sveta je bil v njej najbolj primeren čas za lomljenje ustreznega kamna poleti, ko je tudi voda v potokih usahnila. Ker so bile ponekod nad plastjo brusnega kamna večje količine neuporabnega materiala, ki so bile debele tudi po več metrov, so ročno vrtali tudi do dva metra globoke vrtine in potem minirali. Ko sta nekoč z minerjem vrtala luknjo v jalovino, je bilo treba za učinkovito delo vrtino zalivati z vodo, a jima je te malo pred koncem zmanjkalo. Ker bi bilo treba iti ponjo kar daleč v grapo in ker je vedel, da bi moral iti on, je predlagal, da bi vrtino zalila kar z vinom. Miner ga je debelo pogledal, a je vseeno vzel *flaško* in to naredil. Potem sta jo kmalu dokončala, žejo pa sta morala pogasiti doma.[1440]

Izvesek za nekdanjo Obrt brusnih izdelkov v Potočah

[1439] Poprej je še pridobil soglasje delavskega sveta Zavarovalne skupnosti Triglav za opravljanje postranskega poklica oziroma obrti.

[1440] ROVTAR, Marko, *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*, seminarska naloga pri predmetu Industrijsko oblikovanje pri Oskarju Kogoju, šolsko leto 2003/2004, Politehnika Nova Gorica, str. 7–8 (dalje: ROVTAR, *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*).

Stano Rovtar kaže postopke izdelave osle: ob leseni šagumi z dletom zarisuje obris osle na skalco, skalco po zarisu ročno ščipa s kleščami, na sodoben način pa jo žaga s cirkularjem; predebelo oslo tanjša z dletom

Levo prikaz ročnega ribanja osle na masivnem kremenčevem kamnu, desno ribanje osle s šmirglom

Prikaz, kako so zložili osle v skladovnico, da so se po namakanju v barvi osušile

Zgoraj dve osli: ena gladka, druga groba; spodaj naravni brusni kamni za rezilna orodja

V letih 1960–1964 je Stano ril kamen v čudoviti *javi* nad Trebižani v Gornji Branici. Tam sta delala z Zdravkotom Komparo - Aržetovim.[1441] Stano je med tednom spal *na štali* pri Edotu Jamšku v zaselku Kovači, Kodreti 18, Zdravko pa se je vsak dan vozil z avtobusom tja in nazaj. Jamšek mu je tudi z voli ali s frezo vozil kamenje v vas, iz Branice in iz Stomaža pa mu je s traktorjem vozil kamen v Potoče sovaščan Rasto Furlan. Kamen je klal na enak način kot poprej, *skalce* pa je žagal na kose z italijanskimi cirkularji z zobmi iz vidije in jih brusil *na šmirgəl* – z brusnimi ploščami, prirejenimi za kamen. Poleg *šmirglov* in ventilatorja, ki odsesava prah, si je omislil tudi krožno žago iz vidije za kamen z vodnim hlajenjem.

Na ta način je izdelal po trideset osel na dan, do osem tisoč kosov na sezono.[1442] Prodajal jih je na štirih ali petih poletnih *šagrah* v sezoni pred košnjo: na binkošti na Žalostni gori nad Preserjem, na nedeljo po binkoštih pri Sveti trojici na Vrhniki, na dan sv. Antona v Dobrepolju pri Velikih Laščah in v Štangi nad Litijo, za praznik sv. Petra v Pivki in Studencu na Pivki ter v Novi vasi na Blokah.[1443] K Sveti trojici nad Vrhniko in na Žalostno goro je tako šel vsaj šestdesetkrat, sicer pa je ob nedeljah prodajal pred cerkvami še v številnih drugih krajih na Notranjskem, Gorenjskem, Dolenjskem in tja do Bele krajine.[1444]

Za *štant* je imel narobe obrnjen vinski sod, na katerem je kupcem ponujal osle, zraven pa je položil nekaj nožev, da so jih lahko preizkušali. Ker ima sod spodaj in zgoraj izbočene robove, je zgoraj mednje nalil vode, ki jo potrebuje osla za ostrenje, tako da je bil to idealen prodajni pult. Kvaliteto osle so preizkušali tudi tako, da so po njej udarjali s konico noža: če je dala iskre, je bila dobra. Še en način preizkušanja je bil z vžigalico. Prej ko se je vžigalica prižgala, boljša je bila osla.[1445] Za vse svoje osle

Stano Rovtar prodaja osle pred župnijsko cerkvijo v Velikih Laščah. Za prodajni pult je imel pokonci postavljen sod. Posneto okrog let 1961–1963. Zasebni arhiv Stanota Rovtarja, Potoče

[1441] *Javo* je izkoriščal za primerno odškodnino. Ko je bil vpoklican k vojakom, se je z njeno lastnico dogovoril, da ji bo plačeval tudi za tisti dve leti, ko bo služil vojaški rok, a dogovor ni obveljal, ker je vmes posegel konkurent Srečko Del Fabbro in *javo* izkoristil do kraja. Potem je Stano tam blizu odkril še eno *javo*.

[1442] Dokler je delal vse ročno, je za izdelavo ene osle potreboval približno eno uro, zdaj gre s stroji hitreje.

[1443] Binkošti se praznujejo petdeseti dan po veliki noči, sv. Anton Padovanski goduje 13., sv. Peter s sv. Pavlom pa 29. junija.

[1444] Prodajat je hodil v Cerknico, k Sv. Vidu med Cerknico in Novo vasjo, na Hrib - Loški Potok, v Cajnarje, Studenec na Blokah, na Vrhniko, v Horjul in Šentjošt nad Horjulom, v Žiri, Gorenjo vas, Novo Štifto, Ribnico, Sodražico, k Sv. Gregorju nad Sodražico, na Krko, v Ambrus, Žvirče, Struge in Metliko. V Metliko je hodil v sezoni od maja do julija na sejme, ki so bili vsak prvi in tretji torek v mesecu. Te in še številne druge kraje je »obdelal« z biciklom, mopedom, avtobusom in vlakom.

[1445] Govorilo se je tudi, da ima osla v sebi hudiča, če na njej lahko prižgeš vžigalico. ROVTAR, *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*, str. 15.

je dal tudi garancijo: s tem namenom je vsakokrat pri kakšnem pomembnem domačinu pustil dve do pet osel, odvisno od tega, koliko jih je v tistem kraju prodal. Če kupec z oslo ni bil zadovoljen, jo je lahko pri tistem možu zamenjal; če se je pojavil nov interesent, je pri njem lahko vzel oslo na *provo*, plačal pa jo je Stanotu, ko se je ta naslednje leto vrnil v tisti kraj.

Na eni *šagri* je prodal tudi do sto kosov. V letih 1955–1960 je na *šagre* hodil z očetom, odtlej pa tja hodi prodajat sam. Kasneje je osle v glavnem prodajal kmetijskim zadrugam in trgovinam z železnino po Sloveniji in Hrvaški.[1446] Leta 1990 je bila proizvodna cena 25–40 dinarjev za kos, prodajna pa približno 85 dinarjev. Danes pri prodaji na drobno za eno oslo računa 15 do 20 evrov.

O brusnem kamnu, njegovem pridobivanju in izdelovanju osel je na podlagi družinskega izročila in pripovedovanja sorodnika Stanota Rovtarja obširno in podrobno pisal **Marko Rovtar** iz oslarske družine Vrčonovih v že omenjeni nalogi, ki jo je zagovarjal na Politehniki v Novi Gorici. V nadaljevanju je povzetih nekaj najzanimivejših odlomkov, ki še nekoliko dopolnjujejo gornja ustna izročila.

V kamnolomu so velike kose brusnega kamna klali po vidnih žilah na tanjše plošče, nato pa so jih sortirali, ker vse niso bile primerne kvalitete za osle. Imeti so morale ustrezno zrnatost, pravilen potek žil, da so se lepo krojile, in ustrezno debelino plasti. Ker je bila večina plošč predebelih in so se težko obdelovale, so jih po več let pustili ležati na deponiji pri kamnolomu, da so vremenski vpliv opravili svoje in so jih potem lažje krojili. Če se pri kakšni debeli plošči tega ni dalo zlahka storiti, so jo zasekali s sekačem po obodu, da je voda v tako narejenih špranjah pozimi zmrznila in jo na ta način pomagala krojiti. Večje plošče so že tam razklali na manjše, da se jih je dalo prenašati. Potem so jih na ramenih nosili do poti, kjer je čakal voz z volovsko vprego. Med vožnjo po zelo ozki in strmi poti v vas se je voz s tovorom nemalokrat prevrnil in so ga morali ponovno naložiti. V primeru, da je vse skupaj zdrsnilo v grapo ob poti, se je voz kdaj tudi polomil. Če so bili voli močni in ubogljivi, je še kar šlo, če so kdaj zdivjali, pa so povzročili velike težave.

Doma so plošče najprej cepili po žilah na primerno debele ploščice, iz katerih se je dalo napraviti najlepše osle in jih je bilo najlažje izdelati. Zavrgli niso niti debelejših ploščic, čeprav so imeli z njimi več dela. Tako pripravljene grobe ploščice so pogosto čakale na dneve, ko pri hiši ni bilo več dosti drugih opravil, in na dolge zimske večere.

Ker so bile grobe ploščice zelo različnih, nepravilnih oblik, je bilo treba za čim boljši izkoristek materiala zarise osel na njih smotrno razporediti. Zarisovali so jih z ostrim jeklom ali z navadnim *cvekom* ob tenkih lesenih *šagumah* različnih mer. Če se je na primer dalo iz ene ploščice napraviti dve osli, je bilo pri zarisovanju treba paziti na ustrezen razmik med njima. Poleg tega so na koncih ploščice med obema zarisoma s posebnimi kleščami naredili izrez v obliki črke V, da so ploščico tam oslabili ter so jo nato s sekačem lažje in zanesljiveje razpolovili. Potem so s kleščami ploščico postopoma obrezovali do zarisa osle. Obrezati jo je bilo treba čim lepše, da je na njenem obodu ostalo čim manj grobih zob in jo je bilo zato lažje obrusiti v končno obliko z lepo ukrivljenim gladkim obodom. Pri oslah iz debelejših ploščic je bilo več dela, ker je bilo treba obrusiti večjo površino oboda, potem pa jih je bilo treba še *nasekati* po stranskih ploskvah do primerne debeline. To so delali z manjšim jeklenim kladivom in finim *škərpjelom*. Pri tem je morala osla ležati na mehkem, med koleni obdelovalca, če ne, bi se spodnja stran lahko ob vsakem udarcu okrušila. Te osle, ki so jim rekli *nasekanci*, so bile bolj iskane in so imele tudi višjo ceno.[1447]

[1446] Na primer: v marcu 1979 mu je Trgovsko podjetje Merkur veleželeznina iz Kranja poslalo naročilo za dva tisoč kosov naravnih brusnih kamnov z dolžino 21–23 cm ter enako število kosov z dolžino 23–26 cm in 26–28 cm, skupaj šest tisoč kosov osel.
[1447] ROVTAR, *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*, str. 7–13.

Oslarji in zidarji Aržetovi

Alfonz Valič, o katerem je bilo že rečeno, da se je leta 1966 poročil z vdovo Antonijo Rovtar, se je rodil 29. aprila 1897 v družini Janeza Valiča in Pjerine Frančiške z dekliškim priimkom Batagelj pri Aržetovih v Grižah na hišni številki Stomaž 62. Leta 1922 se je poročil z Ivano Štor iz Plač 191 (sic!). Žena je umrla leta 1965, on pa 29. aprila 1974 na številki 61, ki je danes *posuta*. Po pripovedovanju sina Riharda je bil zidar. Med drugim je zidal novo cerkev v Lokavcu pod lokavškim zidarskim mojstrom Venceslavom Lozarjem - Krtom in tam celo *zastavil* temeljni kamen v *fundo* za cerkev.

Alfonzu sta pri izdelovanju osel pomagala sinova Zdravko in Riko. **Zdravko**, ki se je rodil 8. aprila 1926, je pri Aržetovih tudi nadaljeval z oslarsko dejavnostjo, a je že leta 1962 umrl, star komaj šestintrideset let.

Mlajši sin **Rihard Alfonz** - Riko, rojen 9. aprila 1936, se je izučil za zidarja v podjetju Primorje v Ajdovščini in se tam tudi zaposlil. Po Zdravkotovi smrti mu je mati ukazala: »Zdaj pa moraš delati osle ti.« Šlo je za preživetje. Takrat je zapustil podjetje, ki je preživljalo slabe čase, in dve leti izdeloval osle. Po kamen je hodil na Predmejo, pod kapelico ob cesti na začetku vasi. Večinoma ga je kopal sam in na kraju samem tudi obdeloval. Tam je imel tudi klešče za obrezovanje kamna. Obrezane osle je v vrečah vozil domov z motorjem.

Prodajal jih je v Ljubljano in Zagreb, naročnikom pa jih je pošiljal iz Ajdovščine v zabojih z vlakom. Z njimi je nekaj zaslužil. Po dveh letih pa se je spet zaposlil v Primorju. Pri podjetju je zidal manjše stavbe, halo za proizvodnjo klinkerja v cementarni Anhovo in oficirske bloke v Vipavi, potem je gradil v Postojni, na Pivki, v Kopru, zadnja leta pa je v Ajdovščini delal elemente za montažne hale. V Primorju je po dvaintridesetih letih delovne dobe učakal upokojitev.[1448]

Za zidarski poklic se je odločil tudi Alfonzov vnuk **Andrej Valič**, sin njegove hčere Dore, ki se je rodil leta 1952 v Ljubljani in se poročil z Marijo Vrtovec na Ustje.[1449]

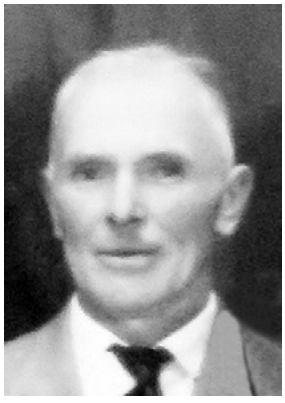

Levo Alfonz Valič; desno Riko Valič leta 1955

Zdravkotova poročna fotografija, posneta v Šempasu 9. avgusta 1958; oče Alfonz je četrti z leve zadaj. Hrani jo Riko Valič v domu starejših občanov v Ajdovščini.

[1448] Rihard Valič, Dom starejših občanov Ajdovščina, Ulica Milana Klemenčiča 1, Ajdovščina.
[1449] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.

Oslar Peter Rustja S kolone

Peter Rustja, po domače Peter S kolone (*S kəluəne*), se je rodil 26. januarja 1871 v družini Franca Rustje in Marije z dekliškim priimkom Fučka pri Kolonarjevih v zaselku Bratini, Stomaž 22. Leta 1904 se je poročil z Marijo Lesjak iz Stomaža 14, potem pa *so stali* v Grižah oziroma pri Črnigojih na številki 56. Umrl je 4. aprila 1935, ko je krošnjaril z oslami v Postojni.

V zakonu Petra in Marije se je leta 1924 rodila hči Perina, ki se je potem poročila z oslarjem Jožefom Batageljem - Lucnovim.[1450] Ona mi je pripovedovala o svojem očetu, ko sem jo obiskal leta 1990 pri Lucnovih na Cesti 27.

Tata je imel malo *zemeljčke*: eno *njivco*, na kateri so sadili krompir in *turšco*, ter kos *nograda*. Zraven tega je delal osle. Ker z njimi ni zadosti zaslužil, se je zadolžil, nazadnje pa ni mogel plačati davkov in *je šel na kant*. *Skantirali so* jih, ko je imela tri leta. Potem mu je brat Anton Rustja iz Ajdovščine dal denar, da si je kupil hišo v Bratinih. Tam je delal samo osle in obdeloval kos vrtička. Kamen za osle *je ril* po grapah, kjer so ga tudi drugi. To je moral biti trd kamen, ki je imel iskrice vmes. *Proviral si* ga z železom tako, da *si klefal* po njem. Ko *je ril* kamen, je uporabljal kramp, bat in *škərpjel* s širokim rezilom.

Skale je *tata* nosil domov kar v oprtnjaku. Doma jih *je šklemfal* s posebnimi kleščami, pritrjenimi na *blajni*. Ko je osle zrezal, jih *je zribal* na kamnu in pesku. Pri tem delu sta mu pomagala njen brat in sestra. Ko so bile osle *zribane*, so v velik kotel natočili vodo in zakurili, da je zavrela, potem je *tata* vanjo usul *bəržilko*, da je dobila sivkasto *plavo* barvo. Potlej je počakal, da se je shladila, in dal vanjo osle, ko je bila še mlačna. V obarvani vodi jih je pustil dober dan, da so dobile lepo barvo, podobno barvi bergamaških osel, temnejšo od naravne. Potem jih je dal osušit. Osušene je ovil s pšenično ali ječmenovo slamo in posamič povezal z *beko*. Najboljše je zavil v papir – tiste so bile tudi dražje. Poleg osel je delal še pravokotne kamne za *brivne britve* in podobno.

Osle je *tata* nosil peš prodajat v oprtnjaku, ki si ga je sam spletel iz leskovih *vitvi*. Oprtnjak je imel leseno dno in pokrov, visok je bil približno osemdeset centimetrov, zaklepal pa se je z *žabničko*. Oprtnice je naredil iz starega pasa. V oprtnjak je naložil približno petdeset kosov, do trideset kilogramov robe in več. Potem je šel z oslami *hnuogam* v Gorico, pod Gorico, v Cividale, Udine in drugam po Furlaniji. Prodajal jih je tudi po Vipavskem, v Rovtah, po Krasu, v Trstu, v *Ricmanih* in drugih vaseh na Tržaškem, v Monfalconeju, po Istri, na Reki, »vse je prebrel«. Enkrat je, komaj tri leta stara, hodila s *tatom* do Štanjela, kjer sta šla na vlak in se peljala do Opčin, od tam pa sta jo mahnila peš po *Škališanti* v Trst. *Tata* je tako krošnjaril tudi po štirinajst dni, enaindvajset dni, cel mesec. Prodajal je po semnjih, spal pa je največ po *štalah*, v listju. Včasih je robo prodal, včasih ne, ker je bila konkurenca bergamaških osel zelo velika. Otroci so doma čakali, da jim bo kaj prinesel, a se je včasih vrnil žalosten, ker osel ni mogel prodati. Včasih jih je prinesel domov ali pa jih je medpotoma pustil pri kakšni družini. Kadar je zaslužil kakšnih petdeset lir, pa je bilo doma strašno veselje.

Tata se je na krošnjarjenju čez Kras vsako leto pred veliko nočjo ustavil v *Ricmanih* in spotjo šel k spovedi, da je dobil spovedni listek. Ko je konec marca 1935 zadnjič šel zdoma, je bila zima in je melo. Šel je čez Kras, *obrel* Kras in 4. aprila prišel v Postojno, v gostilno pri Gornjem Purgarju, brez oprtnjaka. Prosil je za kavo in šel na stranišče. »In ga ni telo biti ven.« Potem so šli pogledat in ga našli tam sesedlega, zadetega od kapí. Odnesli so ga v sobo in poklicali zdravnika, a je ta čas umrl. Kupili so *trugo* zanj in ga naslednji dan pokopali. Za pogrebom je šel tudi neki Stomažan, a ni vedel, za kom gre. *Tata* je bil pokopan v Postojni, doma pa so ga čakali … Komaj pri maši na dan velike noči so

[1450] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, poročna knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

od tistega Stomažana zvedeli, da je umrl. Ko je ta doma slišal, da Petra Rustje ni, se je ugotovilo, da je šel za njegovim pogrebom. Ker domači niso imeli denarja, da bi ga prekopali, še dandanes počiva na postojnskem pokopališču. Šele čez tri tedne so karabinjerji prinesli njegov *takvin* in dokumente. Pomotoma so bili namreč poslani v Sv. Križ pri Nabrežini namesto v vipavski Sv. Križ.[1451]

Po *tatovi* smrti ni pri hiši nihče več delal osel. Perinin brat je šel k vojakom, nato v šolo za *milizio forestale* v Latisani. Ona pa je šla služit v Trst, kjer je že delala njena sestra. So pa v tistem času še delali osle Kristjan Žigon - Jugovčk, Vrčoni in Anton Fučka.

Oslar Anton Fučka pri Fučkovih

Anton Fučka se je rodil 17. januarja 1876 v družini Antona Fučke in Terezije z dekliškim priimkom Valič iz Skrilj v Stomažu 40 ter se leta 1899, ko še ni dosegel polnoletnosti, poročil z Antonijo Cink iz zaselka Cinki na vipavskih Brjah. Umrl je za jetiko 19. julija 1932 v Stomažu 22, zdaj 30.[1452] Hvaležni potomci so dali na hišo Fučkovih postaviti spominsko ploščo z naslednjim besedilom:

STOMAŽ, RODNA VAS DOMAČA,
KJER HIŠA DOBREGA STOJI OČETA.
ANTON FUČKA 1876 – 1932

Njegov vnuk Anton Črnigoj - Lokander in vnukinja Vera[1453] sta povedala, da je *nono* pozimi delal osle s celo družino. V zvezi s tem sta posebej omenila njegova sinova Vilija in Radota, rojena v letih 1905 in 1907. Pod Italijo so imeli obrt, osle pa so delali do Tonetove smrti leta 1932. Ko so Radota potem zaprli fašisti, se je Fučkova družina odselila v Trst.[1454]

Brusni kamen *so rili* Pod križcem v Slanem blatu, kjer je bila primerna *žila*. Anton je osle prodajal po slovenski Istri in po Hrvaškem: na Reki, Sušaku in po Dalmaciji. Z vozom so jih vozili na železniško postajo na Cesti in naprej z vlakom. Ko jih je spomladi peljal prodajat v Istro, je od tam otrokom prinašal pomaranče. Zvečer je rad bral pri petrolejki, žena pa se jezila nanj, zakaj ne gre po celodnevnem težkem delu raje počivat; govorila mu je, da mu bo dala knjigo v *trugo*, ko bo umrl.

Njega sta imeli v mislih Perina Batagelj in Marija Rovtar iz oslarskih družin, ko sta omenili, da je med obema vojnama osle delal tudi Anton Fučka in jih vozil prodajat v Ljubljano.

Oslar Franc Batagelj - Tabrovc

Franc Batagelj se je rodil 9. julija 1901 v družini Jožefa Batagelja in Jožefe z dekliškim priimkom Cvetkovič iz Zgonika pri Stabrovih v Stomažu 60. Leta 1925 se je oženil z Angelo Markič iz Svetóga v Batah na Banjški planoti in umrl 20. januarja 1982 v bolnišnici v Šempetru. Pred smrtjo je živel na

[1451] Tudi v postojnski mrliški knjigi so napačno zapisali, da je bil pokojni Peter Rustja iz Sv. Križa pri Nabrežini; kot kraj smrti so navedli gostilno J. Burger, kot vzrok smrti pa »mrtvoud«. ŽA Postojna, mrliška knjiga 1912–1959.

[1452] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943 in poročne knjige Rihemberk 1835–1941.

[1453] Vera Črnigoj, Rozmanova ulica 39, Koper.

[1454] Štefan Bratina iz Stomaža 33, ki je bil novinar in učitelj v Postojni, je povedal, da so se Fučkovi v Trst odselili leta 1935. O Antonovi hčeri Antoniji, poročeni Ralza, pa je bilo rečeno, da je stanovala na Via Bonomea 261 na Opčinah.

naslovu Stomaž 64.[1455] O njem je znano, da je bil zaposlen kot delavec v stomaški oslarski zadrugi, ki je delovala v letih 1948–1952.

Oslar Kristjan Kompara - Bulečev

Kristjan Kompara se je rodil 3. maja 1904 v družini Janeza Kompare in Marije z dekliškim priimkom Lulik pri Bulečevih v Stomažu 18. Leta 1936 se je pri dvaintridesetih letih poročil z Ljudmilo Bratina iz Stomaža 6. V poročno knjigo je bil on vpisan kot delavec, ona pa kot kmečka delavka. Umrl je 25. marca 1975 v Stomažu 28.[1456] Pri izdelovanju osel sta mu pomagala sinova Stane in Milo.[1457]

Oslar Ernest Rovtar - Holetov

Ernest Rovtar je bil sin Jožefa Rovtarja in Terezije z dekliškim priimkom Makovec, rojen 12. januarja 1906 pri Holetovih v Stomažu 49. Leta 1946 je za ženo vzel Jožefo Lapajne z Vojskega in umrl 31. oktobra 1968 v Stomažu 60.[1458] Tudi on je po drugi svetovni vojni delal v v stomaški oslarski zadrugi.

Oslar Vincenc Bratina - Tomažev

Vincenc Bratina, ki je prav tako delal v oslarski zadrugi, se je rodil 16. novembra 1906 v družini Ignacija Bratine in Jožefe z enakim dekliškim priimkom pri Tomaževih v Stomažu 36, zdaj 37, poročil pa se ni. Življenje je izgubil v nesreči na veliko noč, 15. aprila 1979, ko je zgorel v svoji hiši na številki 47.[1459]

Domnevni oslar Albert Černigoj pri Kemcovih

Ko mi je Filip Batagelj pri Badgelovih našteval stomaške oslarje, je med njimi omenil tudi Kemce (*Kjəmci*) s priimkom Černigoj, imen pa se ni spomnil. V matičnih knjigah najdemo pri Kemcovih Alberta Černigoja, ki se je rodil 8. aprila 1906 v Grižah na hišni številki 58 staršem Janezu Črnigoju in Mariji z dekliškim priimkom Erjavec iz Šentvida pri Ljubljani.[1460] Leta 1942 se je poročil z Alojzijo Volk iz Stomaža 13 in umrl 24. maja 1968 v bolnišnici v Šempetru. Ker z ženo nista imela otrok, sta posvojila sorodnika Lozarja iz Vrtovina in danes je pri Kemcovih v Stomažu 70 ta priimek. Domnevam, da je pri Kemcovih delal osle Albert, ker je Filip govoril o Kemcih v množini, pa bi lahko sklepali, da se je s tem ukvarjal že njegov oče Janez Černigoj.[1461]

[1455] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[1456] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[1457] Povedal Stano Rovtar, Potoče 15A.
[1458] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[1459] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[1460] Na seznamu hišnih številk in hišnih imen v Stomažu je zapisana tudi različica hišnega imena Kempcovi. ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, spisi župnije Stomaž.
[1461] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001; spisi župnije Stomaž.

Šuštar, kamnolomec in brusar Marijan Volk pri Volkovih

Marijan Volk - Marjo se je rodil 14. avgusta 1908 v družini Mihaela Volka in Terezije z dekliškim priimkom Kravos iz Malih Žabelj v Stomažu 13, kasneje 22, po domače pri Reznih, nato pri Volkovih. Leta 1947 se je oženil z Marijo Frenderajh s Ceste, 4. januarja 1992 pa je preminil v bolnišnici v Šempetru.[1462]

Ko sem ga obiskal dve leti pred smrtjo, mi je podrobno opisal, kako so delali bruse in osle v stomaški oslarski zadrugi. Tam je bil zaposlen kakšni dve leti, samostojno pa se s to dejavnostjo ni ukvarjal. Brus si začel delati tako, da si ga najprej na primerni *skali* brusnega kamna zarisal s *cirklom*. Potem si ga izsekaval z odbijačem in špico, nadaljeval pa si s *škərpjelom* in *bato*, ki je imela po tri, štiri vrste zob. Ob obodu so *za figuro* naredili do dva centimetra *robca*, kolikor *je nesel škərpjel*. Kvadratno luknjo za kljuko, s katero se vrti brus, so izklesali pol z ene, pol z druge strani. Najprej so jo *zacahnali* s *škərpjelom*, potem izklesali s špico. Kljuko je bilo treba dati točno v sredo brusa in jo *zakajlat* z lesenimi *kajlami*. Za bruse niso imeli mer: »kar je prišlo iz skale, je prišlo«. Kupci so jih izbirali po želji.

Brusni kamen ima notri zvezdice, iskre. Na to so zelo gledali, ko so iskali primeren kamen za bruse. Dober kamen za bruse je srednje trd. Če je pretrd, se zagladi in ne brusi. Trda osla potrebuje kis, da jo nekoliko razje, potem prime koso. Dogaja se tudi, da je brusni kamen na eni strani trd, na drugi pa bolj mehek, kar se vidi že po njegovi barvi. Zaradi tega ga med brušenjem zajeda. Tak brus popraviš tako, da vzameš *cirkəl*, na novo zarišeš pravilen krog in ga na trdi strani sesekaš. Če je brus stalno v vodi na eni strani, se tam tudi bolj obrusi.

Delal je tudi osle. Te *so ščipali* po risu na kamnu s kleščami, ki so bile pritrjene na težki *blajni*. Potem so jih *ribali* s kremenovim peskom. Tega so sami natolkli na *skali* na prostem iz kamna, ki so ga dobili po starih *grublah*. Na dan *je zribal* šest do osem osel. Ali je osla dobra, spoznaš tako, da jo *pošlataš* z oslinjenim prstom. »Če je redkega peska, se hitro posuši. Če je brus bolj redkega peska, je dober, če je preveč gost, pa ni dober.«

Ker zaradi težav z želodcem ni mogel dolgo sedeti, je potem šel delat minersko delo. Največ je miniral in obdeloval kamen za ceste.[1463] Na Vršiču so širili cesto v snegu, zato si je pri delu pridelal še revmatizem.

Pred drugo svetovno vojno je Marjo tudi *ril* kamen za stomaško, dobravsko in skriljsko šolo. Ko so leta 1934/35 *rili* kamen v ta namen, so bili kar dobro plačani. *Rili so* ga v Skriljah v *səpah*, ki so peljale daleč. V njih je poleg *koršev* kamna mehkejši material, *opoka* ali *soudan*, prav na dnu ali prav na vrhu pa je *vouk*. Na dnu je grd *vouk*, ki je take oblike kot korenje, na vrhu pa je lepši, a se kljub temu ne dá sekati. »Vouk je poreden za obdelat, pojé špice grozno.« *Korši* kamna se razlikujejo med sabo po velikosti in debelini,

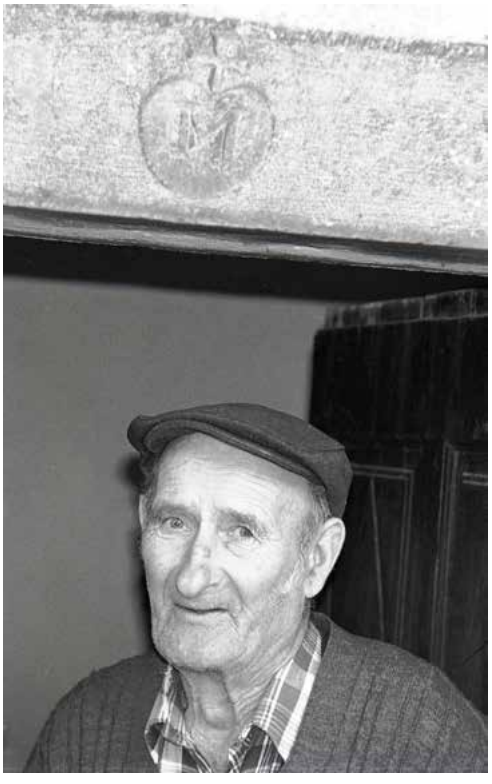

Marjo Volk med podboji svoje hiše

[1462] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001.
[1463] Viktor Kodrič, Skrilje 36, je povedal, da je Marjo kot *minerc* delal tudi v *javi* v Dobravljah.

vmes so tudi *skale*, debele od deset do petnajst centimetrov.[1464] Za zidavo so najboljši *korši* kamna od trideset do petinštirideset centimetrov. V kamen so sekali *kunire*, v katere so vstavljali petindvajset centimetrov dolge zagozde, močne ali *švoh*, zraven pa volovske podkve, včasih po več, včasih po eno na vsako stran. V ta namen so uporabljali tudi *platəlce* – kose železnih obročev. *Zakuniral*, razbil in obdelal je nič koliko kamna. Kot je pripomnil, v rokah še čuti tresljaje od udarcev z macolico *za štancat kunire*. Eno *kuniro* za težek kamen je naredil v dobre pol ure. *Kunire* so delali globoke petnajst do dvajset, dolge petnajst in široke osem centimetrov. Gledali so, da so šle po *žili*. *Kuniral je* tudi z lesenimi zagozdami. Zanje je vrtal na roke s svedrom luknje do globine približno dvajset centimetrov. Vanje so zabijali okrogle *konične* zagozde iz trdega lesa. Potem so jih močili in naslednji dan je počilo. To se je delalo bolj malo, bolj začetkoma, kje v gozdu.

V kamnolomu so napravljali tako velike bloke kamna, da sta jih dva lahko dvignila. Prevelike bloke so ubili z macolo, ki je imela na oba kraja napeto lice. Tolkli so z licem macole, zmerom z *mrtvim udarcem*. Kadar so na grobo obdelovali večje kamne, so jih najprej dobro podložili in *pocahnali*, potem so jih obtolkli z batom, ki je imel na vseh štirih straneh glave *živ robc*, da je sekal, kamor si udaril z njim. Težek je bil pet, šest ali sedem, do osem kilogramov. V kamnolomih je delal tudi s težko *štajngo*, ki je imela špico in *taco* za dviganje kamna. Stalno je uporabljal težko orodje.

Upravnik stomaške brusarske zadruge Jožef Batagelj - Lucnov

Jožef Batagelj se je rodil 13. marca 1911 v družini Tomaža Batagelja in Frančiške z dekliškim priimkom Rustja pri Lucnih, nato pri Kənəčovih v zaselku Bratini, Stomaž 67, zdaj 84. Leta 1946 se je poročil s Perino, hčerjo oslarja Petra Rustje S kolone, in umrl 7. novembra 1993 na Cesti 27.[1465]

Ko sem ju leta 1990 obiskal, mi je Perina pripovedovala o očetovi oslarski dejavnosti, Jožef pa mi je opisal delovanje oslarske zadruge v Stomažu, ki je bila ustanovljena leta 1948. Tistega leta je podjetje Kamnosek Opatje selo opravilo raziskavo brusnega kamna pri Stomažu in ugotovilo, da je dober. Konec istega leta je bila zadruga pri Obrtni zbornici Nova Gorica registrirana kot Krajevno podjetje brusnega kamna Čaven, Jožef pa je po sklepu Krajevnega odbora Stomaž postal njen upravnik.

Poleg njega je bilo v zadrugi stalno zaposlenih šest delavcev, ki so jim rekli oslarji (*uəslarji*). To so bili Hilarij Bratina, Franc Batagelj, Vincenc Bratina, Ernest Rovtar in Marijan Volk, vsi iz Stomaža, le Peter Lukančič - Ləkanščov je bil s Kislega Hriba v Skriljah. Osle in bruse so izdelovali v takrat nacionalizirani hiši Stomaž 25, ki so jo kasneje od občine kupili Zbrajdni.[1466] Delavnica, ki so ji rekli oslarija, je obsegala en sam prostor, nekdanjo *štalo*, skladišče pa so imeli pod stopnicami. Večina zaposlenih je delala in *ribala* osle, bruse pa je večinoma klesal kamnosek Peter Lukančič. Pri tem delu je sedel na trinožnem stolčku kakor za molžo ali na stolčku z eno nogo in počasi *špécal* kamen.

Osle so delali iz *skalc* brusnega kamna, ki so jih hodili *rit* nad Lokavec, blizu cerkvice sv. Urbana. Tam je bila velika *java*, ki je šla zmeraj bolj v tla. Ko je bilo treba pripraviti *skalce*, so šli vsi tja, da so odkopali in odstranili zemljo ter jih *narili* po par vozov. Tako so si pripravili robe za dva, tri mesece dela v delavnici. Odpravili so se zjutraj ob uri, v *javi* pa so delali od sedmih do treh popoldne. Tja so šli zmerom v lepem vremenu, v slabem vremenu so delali v delavnici.

Urili so deset do petnajst centimetrov debelo ploščato kamenje. Nekateri *korši* so bili bolj debeli, drugi bolj drobni. Za bruse so bili primerni kosi, veliki do enega metra in debeli dvajset centimetrov,

[1464] Ponekod se najdejo tudi velike *skale* za mize, ki bi jih lahko *rili* kar s krampom. Take *skale*, ki so bile vse *glih*, je videl v Mrzli rupi nad Idrijo. Ni še videl takega kamnoloma, kot je tam.
[1465] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih.
[1466] Leta 1990 sta bila v njej tudi trgovina in bife.

Člani brusarske zadruge pred »oslarijo« v Stomažu leta 1949: od leve proti desni si sledijo Stomažani Jožef Batagelj, Hilarij Bratina, Franc Batagelj, Vincenc Bratina, Ernest Rovtar in Marijan Volk ter Skriljan Peter Lukančič s Kislega Hriba. Na sliki je velik brus s premerom približno sedemdeset centimetrov, kakršne so izdelovali za fužino v Lokavcu. Delala sta ga Peter Lukančič in Marijan Volk. Fotografijo je hranil Jože Batagelj na Cesti.

za osle pa manjši. Dober je kamen, ki ima iskrice, kot srebro. Ko si ukresal s kladivom, so morale iskre skočiti ven. Če kamen nima isker, je mrtva skala. Debelejše *skale so platili*, razklali že v *javi*. Za prevoz kamna do delavnice so najeli kmete, da so ga peljali z volovsko vprego na železnih vozovih z *legnarji*.

V delavnici so najprej zrezali plošče, debele dva centimetra do tri centimetre in pol, kakor je bila *žila*, na petindvajset do trideset centimetrov dolge in približno štiri centimetre široke kose. Dolžine so bile lahko tudi krajše. Te kose so s posebnimi kleščami oblikovali po zarisih, ki so jih naredili po *módelčkih*. Z grobo oblikovanimi oslami so potem drsali po brusnih ploščah, velikih približno petdeset krat petdeset centimetrov, položenih v stare jasli. Nanje so nasuli še oster pesek, stolčen iz ostrega svetlega kamna, tršega od osel. Po tistem pesku so drsali samo z obrezanima stranema osel. Za *zgult* tri osle so porabili eno pest peska, odvisno od njihove trdote. Temu opravilu so rekli, da *ribajo* osle. Od *ribanja* so na brusnih ploščah nastale vdolbine kakor nečke, zato pesek ni letel ven. Praha ni bilo dosti, ker so pri *ribanju* osel ploščo in pesek močili. Za izdelavo ene osle so močili dvakrat, trikrat. Ker se je pri *ribanju* pesek zdrobil v blato, so blato postrgali s plošče in ponovno nasuli pesek.

Pri *ribanju* so delavci stali in zadnje plati molili nazaj kot krave pri jaslih. Kadar so drugi *ribali*, je Jožef rezal osle ali tolkel pesek. Za tega so k delavnici pripeljali primerno kamenje in ga stolkli z macolo na kamnu. Pesek za *ribanje* so imeli kar na kupu pred delavnico.

Naredili so vsak največ trideset osel na dan, vse ročno delo. Če računamo pet krat trideset, so naredili po sto petdeset osel na dan. Oni so prodajali naravne osle, niso jih barvali z *bəržilko* kot ženin oče, da so bile podobne bergamaškim. Prodajna cena ene osle je bila 75 dinarjev, obrtni zbornici pa so morali od nje odšteti 70 dinarjev. Ostalo jim je samo 5 dinarjev od kosa. Plača delavca, ki so jo dobili ob mesecu, je bila v letih 1948–1952 največ 1.800 dinarjev.

Proti koncu so šle osle slabo v prodajo in preveč so morali dajati obrtni zbornici. Prodajali so kmetijskim zadrugam in tudi zasebnikom, ti pa so prodajali naprej in obdržali zase vse, kar so iztržili. »So služili ko cigani.« Zasebniki, ki so delali osle, tudi niso imeli določene cene, ampak so prodajali po takšni, kot so jo lahko dosegli. V času, ko je delovalo njihovo podjetje, in še potem so na svojo roko delali osle še Kristjan Kompara, Viktor Rovtar in Alfonz Valič.

Bruse so delali s premerom trideset, osemdeset in največ sto centimetrov. Debeli so bili do petindvajset centimetrov, po večjih ni bilo povpraševanja. Uporabljale so jih fužine, da se niso takoj *znucali*. Za velike bruse so potrebovali bolj debele *korše* brusnega kamna. Pri izdelavi brusov so uporabljali železen *cirkəl*, macolo, špico, *škərpjel* in *bato* z eno redjo zob. Luknjo za *aks* so naredili s špico in *škərpjelom*. Te luknje so bile različnih mer glede na velikost brusa ali *aksa*. *Aks* so zagozdili v luknjo z lesenimi, večinoma hrastovimi zagozdicami. Če so se brusi obrabili neenakomerno, so jih obdelali z *bato*. Izdelovali so tudi kamne za brušenje klin mizarskih obličev z merami 30 cm × 10–12 cm × 2–3 cm. Česa drugega niso delali.

Delali so samo v rednem delovnem času, tudi ob sobotah. Opoldne so jim prinesli kosilo, za katero so imeli le pol ure odmora. Na jedilniku so bili prežganka, fižol in krompir, *kənəfuos*,[1467] jota iz repe ali zelja, fižola in krompirja, polenta s kislim mlekom, zabeljena s *košenino*[1468] ali *špjehom*. Zraven je bila še *pogača iz turšne moke*, ki so jo včasih mešali z belo moko. Za pijačo so zmerom imeli vino. Meso so v tistem času po vojni dajali »na tešere«, moko tudi. Vso »provizacijo« so dobivali v Lokavcu. Posebnih delovnih oblek niso imeli. Gretja tudi ne – pozimi so se samo zaprli v delavnico, ki je bila sicer odprta.

Ko so leta 1952 oslarijo likvidirali, so delavce odpustili. Ker so bili starejši – on je bil najmlajši med njimi –, se niso mogli zaposliti kje drugje, ampak so delali dalje doma na kmetijah. V delavnici je ostalo orodje: krampi, *štajnge*, macole, špice, *bate* in petinštirideset brusov v skladišču pod stopnicami. Za to se ni pobrigal nihče.

Za zabavnejši konec pripovedovanja se je Jožef Batagelj spomnil še dopisnice, ki jo je na naslov njihovega podjetja poslal menda Slavc Bratina iz Skrilj, sicer rojen v Stomažu. Njegovo sporočilo se je glasilo približno takole: »Oj Stomažani, vi ste tiči, po celem svetu vaši so rožiči.[1469] Če kosa ne odreže, ne jo zavreč, ali je osla kriva ali je kosec zaneč.«[1470]

Od domače obrti v podjetje (članek v časniku *Nova Gorica*)
Že več kot 100 let je v Stomažu pri Ajdovščini izdelovanje brusnih kamnov (osle) domača obrt. Že v letu 1949 se je okrajni ljudski odbor Gorica zanimal, da se ta obrt pospeši zaradi velikega povpraševanja po brusnih kamnih, ki so koscem primanjkovali. V avgustu 1950 je okrajno podjetje »Kraški kamnolom« postavilo odsek za izdelavo brusnih kamnov v Stomažu, ki je februarja letos prešel pod upravo Kmetijske zadruge Stomaž, kjer se lepo razvija. Zaposlenih ima 7 delavcev. Sedaj izdelujejo ročne in krožne bruse, po katerih je pri nas veliko povpraševanje. Naročila pa so dobili celo iz Črne gore, ker so njihovi izdelki prvovrstni. Odjemalci so zadovoljni s kakovostjo izdelkov in pravijo, da skoraj ne zaostajajo za bivšimi »Bergamasco«. Kamen za bruse kopljejo na pobočju Čavna. Vse delajo ročno, ker v Stomažu nimajo industrijskega toka in zato tudi ne bi mogli uporabljati strojev, s katerimi bi za šestkrat povečali proizvodnjo in znižali ceno proizvodom. V začetku so kopali kamenje v bližini vasi, kar še danes delajo nekateri domačini, ki potem prodajajo svoje nekvalitetne izdelke za izdelke podjetja, ki so iz drugega, boljšega kamna. Podjetje je sedaj dalo na svoje brusne kamne znamko. S tem bo preprečena nadaljnja špekulacija nekaterih vaščanov, ki hočejo s svojim delom škodovati krajevnemu podjetju. Resno se bavijo, kako bi prišli do strojne obdelave.[1471]

[1467] *Kənəfuos* je bila nekakšna mineštra iz krompirja, fižola in listov ohrovta, zabeljena z oljem in z dosti *česnika*.
[1468] *Košenina* je zaseka iz zmletega prašičjega *špeha*, začinjena s *česnikom*, majaronom, poprom in soljo. Da se ni *užautvala*, so jo shranjevali v prašičji mehur ali želodec.
[1469] Mišljene so osle.
[1470] Jože Žigon, Stomaž 74, je ponarodeli drugi del teh verzov citiral takole: »Če kuosa ti ne rejže, ne vrži uasle preč, al kuosa nej ta prava al kuosec je zaneč.« Stano Rovtar pa je povedal še tole različico: »Če kuosa ne rejže, ne uasle zavreč – je kuosa al kuosec zaneč.«
[1471] L. M., Od domače obrti v podjetje, *Nova Gorica*, 23. avgusta 1951, letnik 5, št. 33, str. 3.

Oslar Hilarij Bratina - Lovrencov in njegovi potomci zidarji

Hilarij Bratina se je rodil 6. aprila 1895 pri Lovrencovih v Stomažu 32 v družini Franca Bratine in Katarine z dekliškim priimkom Vodopivec iz Kamenj. Leta 1923 se je poročil z Marijo Jerič iz Čipnjev v župniji Šmarje, 28. decembra 1881 pa je življenje izgubil v Stomažu 40 ob padcu s freze. Kot oslar je delal v stomaški oslarski zadrugi.

Njegov sin **Hilarij Marjan**, ki se je rodil 25. marca 1933, se leta 1961 oženil s sovaščanko Magdaleno Bratina - Majdo in umrl leta 2006, je bil zidar. Isti poklic je nasledil tudi Hilarijev sin **Marko**, rojen v porodnišnici v Šempetru 21. januarja 1966.[1472]

Lokavec

Kovač in izdelovalec brusilnih kamnov Srečko Del Fabbro

Družina Del Fabbro (Del Fabro) v Lokavcu je znana predvsem po kovaški obrti, kakor pove že njihov priimek, izvira pa iz Furlanije.[1473] Njen začetnik v naših krajih je bil kovač **Jožef Del Fabro**, ki se je rodil leta 1826 v vasi Forni Avoltri v videmski pokrajini na skrajnem severu Furlanije in se naselil v Vrtovinu 87. Tam se je v njegovem zakonu z deklo Marijo Wolf iz Neulangendorfa na Češkem[1474] leta 1860 rodil sin **Ivan**. Po družinskem izročilu se je Ivan naučil kovaštva v kovačiji, ki jo je v Vrtovinu zgradil batujski podjetnik Karlo Mulič. Okrog leta 1894 se je Ivan z družino preselil v Lokavec 194, kasneje 213, zdaj 77D, leta 1926 pa sta z drugo ženo Alojzijo Žorž - Kovačevo iz Podrage 37 v Lokavcu kupila posestvo s fužino oziroma kovačijo V Grapi, ki je bila takrat v razvalinah, in v njej je obnovil kovaško dejavnost. Njegovo podjetje je podedoval sin **Leopold** (1896–1969), poročen z Antonijo Pirjevec iz Vrtovina, in nadaljeval s kovaštvom,[1475] z njim pa tudi tudi njegov mlajši brat Miroslav (1899–1968).[1476]

Po drugi svetovni vojni so Leopoldu podjetje in zemljiško posest nacionalizirali, njega pa so za dve leti zaprli in mu za deset let vzeli obrt. Ko je prišel na prostost, so ga prosili, da se je v svoje nekdanje kovaško podjetje vrnil kot nekakšen vodja prodaje in trgovski potnik, ker niso našli drugega sposobnega človeka za ta posel. Njegov brat Miroslav pa je v podjetju delal kot delovodja.

Leopolda je nasledil sin **Srečko** (1935–2015),[1477] ki se je sam lotil izdelovanja brusilnih kamnov, sezidal svojo kovaško delavnico in sčasoma svojo dejavnost razširil v pravo podjetje, v katerem je zaposlil več delavcev. Zraven delavnice si je sezidal tudi novo hišo s hišno številko 77.[1478]

[1472] ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Stomaž 1845–1943.

[1473] Italijanska beseda *fabbro* namreč pomeni kovač.

[1474] Danes Nová Dlouhá Ves u Sušice.

[1475] Znamka njegove kovačije sta bili njegovi inicialki LD v krogu.

[1476] Čibej, *Zbrani spisi*, str. 212–213.

[1477] ŽA Kamnje, rojstna knjiga 1852–1901, poročna knjiga 1850–1919, družinska knjiga Skrilje - Vrtovin; ŽA Podnanos, družinska knjiga Šentvid 1883; ŽA Lokavec, rojstna knjiga 1856–1900; podatki rodoslovca Uroša Kovača in pisna informacija domoznanca Borisa Blažka.

[1478] Hišo sta mu zidala brata Viktor in Jože Krapež, ki sta se rodila na Gori nad Ajdovščino in živela na Fužinah, Cesta IV. prekomorske 63A in B, Ajdovščina. Zanjo »sta delala kamne na kvadrat in zidala v korš«.

Ko sem ga leta 1991 obiskal v tej hiši, mi je povedal, da so jim dali obrtno dovoljenje za »izdelovanje brusilnih kamnov« leta 1956. Najboljši *brusjənc* je Srečko dobival iz Branice, iz neke grape med Trebižani in Štjakom. Tam je bila samo ena *žila* dobrega brusnega kamna, debela približno dvajset centimetrov, pri kopanju tega kamna pa je bilo kar devetdeset odstotkov jalovine. V tisti grapi nad Trebižani sta mu približno šest mesecev v letu pripravljala kamen dva delavca, Franc Trebižan in Janez Kovač, oba iz Lokavca. Bila sta dobra, vestna delavca in sta to počela z veseljem. Največ sta delala od septembra do novega leta, če ni bilo zime, pa tudi do maja meseca. Plačal ju je po opravljenih urah dela. V ponedeljek zjutraj ju je peljal tja, v soboto pa je šel ponju. Tam sta največkrat spala *na štali* pri Jeshovih, pri Trebižanih 7. Iz grape sta morala kamen nositi. Največji kosi so tehtali do petdeset kilogramov. Potem so kamen z *legnarji* s konjsko vprego pripeljali do ceste, od tam pa s kamionom v Lokavec. Poleg omenjenih dveh delavcev v *javi* je imel štiri do pet delavcev v delavnici in še dva v Rogaški.[1479]

Največ so delali osle, poleg njih pa še mizarske bruse oziroma gladilne kamne za *klinje* obličev in okrogle bruse. Bruse so delali večinoma s premerom od 200 do 500 milimetrov (imeli so mere od 20 cm premera po 5 cm navzgor). Na leto so naredili po šestdeset tisoč osel, deset tisoč gladilnih kamnov in tri tisoč brusov.

Pri njem je izdelava osel potekala takole. *Izrito* kamenje so na začetku ročno razkrojili oziroma *platili* s *kajlicami*, potem pa so ga rezali z diamantnimi krožnimi žagami. Z njimi so dosegli, da je bilo trikrat manj *škarta*. Tako zrezane osle so morali otolči, da so dobile videz naravnega kamna, kot je terjal okus kupcev. Osel niso *ribali*, ampak so jih zbrusili s posebnim umetnim brusom, narejenim prav za brušenje kamna. Za tukajšnje kupce so delali osle, dolge petindvajset centimetrov, v Kobaridu pa so hoteli imeti trideset centimetrov dolge. Brus so izdelovali iz *skale* tako, da so vanjo zvrtali luknjo, zarisali krog in jo ob risu grobo obsekali s kamnoseškim dletom. Potem so grobo oblikovan brus *zdrajkslali* na vretenu oziroma stružnici z majhnimi obrati.

Bruse je delal do leta 1968, potem jih je kupoval v Rogaški. Tam so imeli dobre, mehke bruse – že njegov oče jih je uporabljal za brušenje sekir. Ko so v Rogaški zaradi silikoze, za katero so zbolevali delavci, zaprli podjetje,[1480] je tam za izdelovanje brusov zaposlil dva brata domačina – eden od njiju je bil Jože Artič iz Loga 10. Najprej jih je plačeval od *kile*, potem od kosa.

Srečko Del Fabbro na motornem kolesu, s katerim je na začetku razvažal osle po Sloveniji in Istri. Zraven njega stoji sovaščan Marjan Blažko. Zasebni arhiv Borisa Blažka, Lokavec

[1479] Mišljen je Rogatec, ne Rogaška Slatina.

[1480] V Rogatcu je bilo v januarju 1947 iz nacionaliziranih zasebnih firm in kamnolomov ustanovljeno okrajno-državno podjetje s skrajšanim nazivom Kambrus Rogatec, ki je imelo za predmet poslovanja izdelovanje »vseh vrst brusnih in kosnih kamnov« iz naravnega kamna. Njegova dejavnost je cvetela zlasti v letih 1950–1953, potem pa je, tudi zaradi konkurence tovarn umetnih brusov, usihala. Zaradi množične silikoze, za katero so zbolevali tamkajšnji kamnarji in umirali že med štiridesetim in petdesetim letom življenja, je bil Kambrus jeseni leta 1959 z odločbo republiškega inšpektorata za delo ukinjen. Odtlej so le še posamezniki izdelovali manjše bruse, osle, mizarske gladilnike in podobno ter jih prodajali trgovskim podjetjem ali prekupčevalcem, zlasti Hrvatom. PREMRL, Božidar, Ložanski kamen in kamnarji, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93* (ur. Tanja Roženbergar), Celje – Ljubljana 1993, str. 60. Primerjaj tudi ROŽENBERGAR, Tanja, Kambrus, prav tam, str. 65–68.

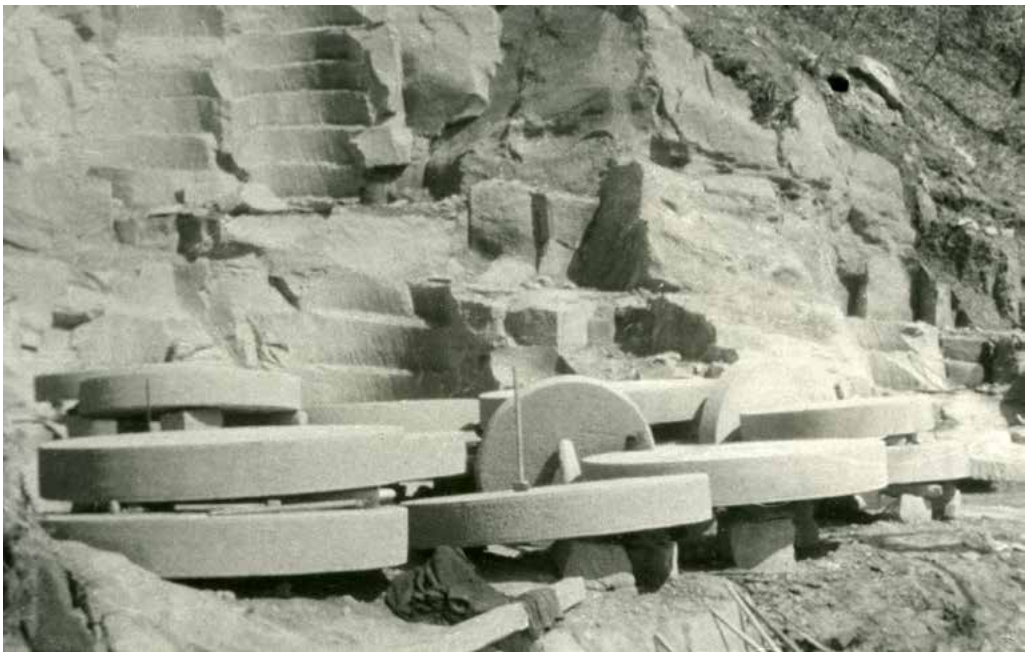

Kamnolom brusnega kamna v Logu. Fotografijo je hranila Frida Cesar, Rogatec. Etnološka fototeka Muzeja novejše zgodovine Celje, inv. št. 966

Artičev kamnolom brusnega kamna okrog leta 1935. Od leve proti desni: Rok Potočnik, Jože Bele, Andrej Artič, Franc Potočnik, Andrej Podkrižnik, Jože Bele mlajši, Andrej Artič, Albina Artič in Jože Artič, Andrejev sin, ki je hranil fotografijo. Etnološka fototeka Muzeja novejše zgodovine Celje, inv. št. 695

Osel bi se dalo prodati še in še. Prodajal jih je po celi Jugoslaviji, največ pa na Hrvaško in v Bosno. V Zagrebu je podjetje Sidro naročalo po več tisoč kosov, a v tistih časih – leta 1960 – jih niso smeli naročiti pri privatniku. V Sloveniji jih je prodajal grosistom in manjšim firmam, na primer Metalki, Merkurju ipd. Vseh skupaj jih je prodal za deset ton. Zaslužiti se je dalo kar dobro, precej pa je vzela davkarija. Ko se je on lotil tega posla, so Stomažani nehali z izdelovanjem osel, ker je on delal na večje in boljše.

V svoji fužini je še v devetdesetih letih 20. stoletja poleg kmečkega orodja izdeloval tudi zidarsko in kamnoseško orodje: špice, dleta, zobata in druga kladiva. Od leta 1960 dalje je imel zbrane primerke vseh orodij, ki so jih izdelovali. Med njimi je bilo tudi kladivo s sekiro na en kraj – s takim so oni klali kamen za osle. Naročniki njegovega orodja so bili celo s Korčule: zanje so izdelovali orodja, ki jim po hrvaško rečejo *majica* (kladivo s čelom in špico), *bučarda* (težka do 2,5 kg) in *pikun* (dvokoničar, 1,5–2,5 kg).

Srečko Del Fabbro je kot nahajališče brusnega kamna, iz katerega je izdeloval osle, omenil grapo nad vasico Trebižani v Gornji Branici. Edvard Jamšek - Edo pri Micnih v Kodretih 18 pa mi je leta 1993 natančneje opisal predel, kjer *so rili* brusilni kamen za osle, »ki ga kolješ, kakor da bi drva cepil«. To je v Štjaškem hribu pod Štjakom, kakšne pol ure hoda od zaselka Kovači, ledinsko ime pa je Žepanovšče ali Mršnovka. *Rili so* tudi pod Starim tabrom, prav pod Štjakom. Spominjal se je, da sta pred leti dosti tega kamna nakopala Srečko Del Fabbro in Stano Rovtar iz Potoč, *ril* pa ga je tudi Zoro Batagelj od Porke Eve iz Lokavca. Iz grape potoka, ki se izliva v Branico, so znosili *škrlí* gor na gozdno pot, jih tam naložili na voz, Edvard pa jih je odpeljal dol do ceste. Vozil jih je s *trdim vozom* z volovsko vprego, potem z *gumarjem*, od leta 1970 dalje pa s traktorjem.[1481] Zidar Ivan Štemberger - Počkarjev iz Krtinovice je še dodal, da je *uaslər* Del Fabbro kamen za osle *ril* tudi v Stenadragi pod Štjakom. Zidar Albin Pirc pri Marječnih v Budanjah je tudi slišal, da je Del Fabbro iskal *brusenc* za bruse v Gornji Branici.

Kot so vedeli povedati še v nekaterih drugih vipavskih vaseh, je Del Fabbro brusni kamen za osle kopal tudi na drugih mestih v Vipavski dolini. Še eno pomembnejše nahajališče takega kamna je bilo v Pasjem repu nad Orehovico v gornji Vipavski dolini. Lastnik tiste parcele Alojzij Volk pri Andlovcovih v Podnanosu je leta 1992 povedal, da je Del Fabbro pred kakšnimi petindvajsetimi leti na njegovi parceli v grabnu zraven vode *ril škrle* za *oslice* in brusne kamne[1482] ter da za to ni nič plačal. Kamen za osle je kopal tudi nad Velikimi Žabljami, a tisti ni bil dovolj kvaliteten, zato je od tam odpeljal samo nekaj vozov materiala.[1483]

[1481] Ludvik Gul pri Gulovih, Lože 23, rojen leta 1908, pa mi je pripovedoval, da je Del Fabbro *ril* kamen za osle v *grabnu* v Zamlacah pri Trebižanih. Pri tem mu je pomagal tudi Jože Jež iz Lož, ki *je ril škrlí* in jih na rami nosil na voz.

[1482] Tako so povedali tudi upokojeni mizar Andrej Trošt, Hrašče 20, Jožef Premrn, Orehovica 15, in njegov neimenovani sosed iz Orehovice 16. Franc Kopatin, Podnanos 70, pa se je spominjal, da je v Strani nad Orehovico, pod Sv. Ano, *ril* kamen za osle nekdo iz Lokavca že pod Italijo in tja do leta 1945.

[1483] Povedala sta Bogdan Štemberger, Velike Žablje 67, in Dušan Vrtovec, Velike Žablje 86. Po besedah Dušana Vrtovca je Del Fabbro brusni kamen kopal jugovzhodno nad Velikimi Žabljami in na Opoki (*Uəpuəka*) nad žabeljskim Brithom, proti Zavinu. Tam so kopali tudi kamen za zidavo žabeljskih hiš.

Sklepna beseda

S predstavitvijo brusarske in oslarske dejavnosti v Lokavcu, kjer smo tudi začeli razkrivati življenjske zgodbe nekdanjih mojstrov kamna in izročilo o njihovi poklicni dejavnosti, smo zaokrožili našo pot po kamnarskih vaseh srednje Vipavske doline in se vrnili v okrilje Čavna, ki je dal naslov tej knjigi. Prav v njegovih nedrih so namreč podčavenski kamnolomci in kamnoseki kopali, lomili, *rili siv kamen* in iz njega ustvarjali kamnoseška dela, ki s svojimi skupnimi značilnostmi tvorijo prepoznaven podčavenski stil. Ta kamnoseška dela, med katerimi so na najvidnejšem mestu portali in portoni, so dala poseben pečat kmečkemu stavbarstvu v podčavenskih vaseh in širši vipavski okolici.

Z glasom kamna spod Čavna ni mišljen le zven kamna pod udarci kamnoseških kladiv, temveč sem pri tem imel v mislih predvsem ustno izročilo krajevnih pričevalcev in mojstrov kamna, ki je dragoceno ne le po svoji vsebini, temveč mu nemalokrat daje veliko dodano vrednost še slikovita in barvita ljudska govorica.

Ko sem med pisanjem te knjige v svojih zapiskih, ki sem jih delal na raziskovalnih poteh po Vipavski dolini pred tridesetimi in več leti, prebiral, kaj vse so mi takrat vedeli povedati preprosti kmetje, kamnarji in zidarji, sem se zmerom bolj zavedal, kako srečen sem, da sem jih še pravočasno obiskal in izprašal. Večina teh odličnih pripovedovalcev, ki so zrasli iz domače zemlje ter ostali tesno povezani z njo in svojim okoljem, se je že poslovila od tega sveta in jih ne morem več povprašati za kakšno dodatno pojasnilo tega, kar so mi povedali. Žal mi je tudi, da se jim nisem mogel še za njihovega življenja oddolžiti s to knjigo, ki jo posvečam njihovemu spominu. V njej se bo vsaj do neke mere ohranilo in kot tako imenovana nesnovna dediščina živelo njihovo izročilo o domačem kamnu in raznovrstni kamnarski dejavnosti, temelječi na tem naravnem bogastvu. Poleg tega v njej iz anonimnosti prihajajo na dan številne zgodbe ljudi, ki so v potu svojega obraza z ročnim delom in občutkom za lépo ustvarjali raznovrstna, tudi najimenitnejša dela iz kamna. Iz teh človeških zgodb razbiramo njihov odnos do narave, do dela, do življenja in do sveta, obenem pa lahko opažamo, kako se v njihovih usodah zrcalijo takratne zgodovinske razmere.

Slovarji

Narečne besede so navedene bodisi v poenostavljeni in poknjiženi obliki ali pa bližje dejanskemu izgovoru, v nekaterih primerih tudi na oba načina. Znamenje ostrivec je uporabljeno nevtralno, pove samó, kateri samoglasnik je naglašen, ne pa tudi kolikosti in kakovosti naglasa. V primeru dvoglasniškega izgovora naglašenega samoglasnika (uo, uə, je, jə, ej) se ne uporablja. Razlage besed vsebujejo samo tiste pomene, ki so aktualni v kontekstu te knjige, različni pomeni pa so ločeni s podpičjem.

Slovar narečnih, žargonskih in drugih manj znanih besed

»Dvej vasí enaku ne govorijo.«
Edvard Jamšek pri Micnih v Kodretih

»Njəki starve možakarji so pravli …«
Jože Cigoj - Štrolev iz Malovš

»Starve ljədjə so duosti vjədli – od ust do ust.«
Tone Lozar - Jerebičov iz Vrtovina

»Ma jəst səm vlejku nə uha, kar so dupudavəli stari lədjə.«
Danče Ambrožič - Bolčkov iz Sanabora

ájnfoh (*ájnfəh*) – enojen
ájnfoh zobáto kládvo – krempač
aks – os
ándoht – blagoslov, nedeljska popoldanska pobožnost
ánti – menda
armadúra – gradbeni opaž
áufbíks – izzivanje na pretep
áubelni – sosvodnice
bábca – klepalnik
bajnk, *bejnk* – terasa v bregu
bájta – poljsko oziroma vinogradniško zatočišče
bála, *bálka* – krogla, kroglica
balíncat – balinati
balóta – večji kamen nepravilne, bolj oble oblike
balotác (*balatác*) – tlak iz navadnega kamenja; s kamenjem tlakovana pot; spodnji ustroj makadamske ceste
balótast – nepravilne, bolj okrogle oblike
balotírana pot – s kamenjem tlakovana pot oziroma klanec na poti
bálovka (*bə́lovka*) – prodnik
bánča – terasa v bregu
bángərji – okenski ali vratni okvir
banjkáda (*bajnkáda*), *bejnkáda* – terasa v bregu; jarek pod zidom na hrbtni strani terase
bankína – obcestni rob oziroma robnik; prag odprtine pred kuriščem apnenice
bankínt – globoko prekopavati, rigolati
baramína– dolg, približno tri centimetre debel in deset kil težek sveder
barúfa – prepir, zdraha
barufánt – prepirljivec, izzivalec
basát se – posedati se, plaziti
báša – podstavek, baza
bašamént – podstavek, baza
baštárd – mešanec
baštárda – poševna vrtina

báta – zobato kladivo, ki ima na oba kraja zobato glavo
batafúr, *butafúr*, *batifúr* (*bətəfúr*) – spahnjenica, prizidana kuhinja
bátca – krempač
batírat – obdelati (kamen) z zobatim kladivom
batjəra – zobato kladivo
batk – gramozno kladivce
batúda – tolčenec, gramoz
baúla – kovček
báža – terasa v bregu
bedájnsko – budanjsko
bejlu kəfjé – bela kava
bejnkat – globoko prekopavati, rigolati
béke – dolge upogljive veje neke vrste vrbe
bel – bolj
bel kámen (*bel kəmən*), *beláč*, *beláč kámen* – apnenec
belúšast – belkast
bendíma – trgatev
bet – od udarcev stolčena in zavihana glava svedra
betejga – trgovina
betíč – gramozno kladivce
bətíca – glava
bicíkel – kolo
bíga – skladovnica
bitón – beton
bíznóno – praded
blágo – premoženje
blagoníca – dedinja, dedična
blánja (*blə́nje*), *blájna* – čok
blatát – delati blato
blazína – odbijač
bléki – jušne testenine
bóčo – pomožni delavec pri zidarjih
bógnarski – kolarski
bohlónaj – boglonaj, hvala!
bolonín – klesanec, kvader
boréla – enoosni voz z dvema kolesoma in ojesoma
bórjač (*buorjəč*) – dvorišče
bórša – torba
bóštvo (*búštvu*) – uboštvo, revščina
bóžja mártra – razpelo, Križani
brájda – travnata parcela s sadnimi drevesi zraven domačije
brájnarca – branjevka
brat denár – zbirati denar
brat pések – nabirati pesek
bražíljka (*bəržílka*) – vrsta rdečega barvila
breg (*brjəh*) – vinograd
bréjnər – oprtni koš
bréntač – posoda za grozdje iz jelovih dog z enim ročajem, ki se uporablja pri trgatvi
bríhten – bistroumen, pameten
brítof – pokopališče
brívna brítev – nož za britje
brjəški kámen – raznovrsten flišni kamen iz zemljišč za vinograde
brjón (*brjuən*) – ploh
brodníki – prodniki
brusén kámen, *brúsni kámen*, *brusénc* (*brusjənc*), *brúsnik* – brusni flišni peščenjak
brusnák, *brúsnik* – poseben brusni kamen kot podlaga za brušenje osel
brzóta – ohrovt
bəržína – brežina
buč – sod
bučárda, *budžárda* – zobato kladivo, ki ima na oba kraja zobato glavo
bučárdit (*bəčárdit*) – obdelati (kamen) z zobatim kladivom
budíl – lopata
buəkola – železna objemka na pestu kolesa
búhcov kuət – bogkov kot
búkve, *búkvi* – knjiga
bunját – robljen kamen z grbastim licem v skladu, ki je enako visok po vsej dolžini
buot – krat
cájhast – hlačevinast
cajt, *cejt* – čas; v času
caváte – copate
cedéle – bomboni
cégel (*cégu*, *cejgu*, *cjəgu*) – opečni zidak
ceménten – betonski
cerkóvən – cerkven
cerkvíšče – prostor okrog cerkve
cesársko djəlo – imenitno delo
címper – ostrešje, strešna konstrukcija
církəl – šestilo
cjəu vəz – cel voz
cókel (*cókəl*), *cókul* – talni zidec; podstavek

cuəkla zə pod kuəlo – cokla, zavora, ki je obešena na verigo in se dene pod kolo voza
cúgli – vajeti
cvek (*cvjek*) – žebelj
cvíbe – rozine
če – hoče
čentéžəm – stotina italijanske lire
čésnik – česen
čéšpa – češplja, sliva
četərníca – ročaj mlinskega kamna v oljarni
čevíla – velik žebelj za zbijanje tramov ostrešja
čik – cigaretni ogorek
číknit – pljuniti
čokét – okrogel ovoj
čóla (*čuəla*) – čok, panj
čórba – slaba, redka juha
črn kámen, *čŕno kámenje* – siv flišni peščenjak
črnák – trd lapor temne barve
čte – hočete
čulána – vrtina poševno navzgor
dat v levél – postaviti vodoravno
déci – deciliter
déka – dekagram
délat grunt, *délat kmetíjo* – kmetovati
délavski voják – inženirec
dénen – det, postavljen, položen
depóžit – rezervoar (za vodo)
dərát – trajati
díla – ploh
dívja zémlja – težka zemlja
djáva – kamnolom; peskokop
djələt svjət – izboljševati, meliorirati zemljišče
dohtárt – pripovedovati, modrovati
dólanjci – prebivalci dolnjega dela naselja
Dólenjci (*Dúlənci*) – prebivalci dolnje Vipavske doline
dolglát – podolgovat
dolomít – dinamit
donf – hud, močen vonj
dópjarca, *dópjo* – dvolitrska steklenica vina
dópolavóro – gostinski lokal; pod Italijo ustanova, ki je organizirala kulturno-rekreativne dejavnosti delavcev
drat – žica
dŕča, *dŕča šúdrasta* – melišče
drevárit – orati
drevó – plug
dríkəlc – kratek drog za pripenjanje vprežne vrvi pri vozu
drógle – drugje
drsáuca – melišče v *soudanu*
drsáunik – odbijač
drsník – odbijač
drúga vójska – druga svetovna vojna
dŕžat kóntro – upirati se, potiskati nazaj
dŕžat šteh – dohajati
du – kdo
duhovniján – župljan
duəplih, *duəplən* – dvojen
dupudávət – pripovedovati
duráven – obstojen, trajen
dvej oródji na glebóko, *na dve oródji globóko* – za dve dolžini rogljev velike *rogačke* globoko
džáva – kamnolom
en črn in en bel – malo denarja
enorédna báta – krempač
enorédna mačéta – krempač
fájercájh – vžigalnik
fájhtat – delati vlago
fájhten – vlažen
fájmošter – župnik, duhovnik
fajn – dober; dobro, lepo
falávs – velik kos kruha
falít – pogrešiti, zgrešiti
fantínc – fant
fárba – barva
farbaráj – izdelovalnica, tovarna barvil
fárbat – barvati
fárovž, *fárož*, *fáruž* – župnišče
fásat jih – biti tepen
fáša – morda talni zidec
fášjo – fašistična stranka; butara s sekiro, fašistični simbol
fatacuən – slab zidar
felbuoltar – inženir
ferdérbat se (*fərdjərbət se*) – poškodovati se; uničiti se
féžu in pášta – primorska enolončnica iz fižola in testenin
fəcáda – lice; fasada
fəcádno líce – prednje lice (kamna)

fərməntuən – koruza
fəršólat – delati gradbeni opaž
fəršólənga – gradbeni opaž
fərtála, *fərtálja* – debelejši omleti podobna ocvrta primorska jed iz stepenih jajc in različnih dodatkov
fíčko – osebni avtomobil znamke Fiat 600
figúra – okras; lep videz; pravilno oblikovan kup gramoza določene velikosti
figúrnik (*fəgúrnik*) – konzolni kapitel
fin – izvrsten, odličen
finánca – finančni urad
flájštər – blatna obloga na vrhu poljske apnenice
fláša, *fláška* – steklenica
flaškónček – velika opletena trebušasta steklenica, ki drži na primer pet litrov
flégərnik – konzola
fləfútka – perutnička
flikárt – krpati, delati po malem tu in tam
flínta – puška
flóskat – pljuskati
fónda – temelj
fondát se – posedati se, plazíti
fontána – vaški, včasih pokrit vodnjak
forájtat – pripregati
forájtərca – močnejša veriga za vprego voza
fouč – krivec, nož z zakrivljenim rezilom
foušíja – zavist
foušljívc – zavistnež
fráča – rogovilica; vilice
fraj – prosto
frájtar – vojak z najnižjim činom v avstro-ogrski vojski
frášče (*fráščje*, *frášje*) – dračje, vejevje
fríšen – svež
frjəšk – zajtrk
frúga – rodovitnost
fruoht – prevoz, vožnja
fugín (*fəgín*) – miner strelec
fúnda, *fuonda* (*fuənda*) – temelj
fúra – vožnja, prevoz
fúrənga – vožnja
fúrman – voznik
fúrmanski – vozniški
fúrmanstvo – vozarstvo
fušljív – zavisten
fútərtərnístər – platnena vreča z ovsom za konja
gácanje – kurjenje
gácja – akacija, dejansko robinija
gácjev (*gácov*) – akacijev
gajnk, *gank, genk* (*gejnk*) – balkon
gajst – prizadevnost
galiléjc – vino, narejeno iz tropin, sladkorja in vode
gánik – pevski kor
gása – ozka ulica
gərzuən – vajenec
gízna – tulec granate
glájzi – tiri, tirnice
gláva – pesto pri kolesu voza
glaž (*gləž*) – steklo; kozarec
glážast, *glážov* – steklen
gláževec (*glážovc*), *glážov kámen*, *glážast kámen* – vrsta sivega flišnega peščenjaka, ki se zlahka in lepo obdeluje
glérija – prod
glih – enak; naravnost; v isti ravnini z; ravnokar
glíha – izravnava zida po višini
glíhən – raven
glóuna – čok na ognjišču
gnil lápor – lapor, pomešan z ilovico
gnojník – gnojišče
Gojáčevo – Gojače
goláčeuna – gol svet, melišče v *soudanu*
goníšče, *guníšče* (*guníščje*, *guníše*) – ognjišče
Górenjci (*Gúrənci*) – prebivalci gornje Vipavske doline
Goricján – Goričan
gost zid – zid brez vrzeli med kamni
gra – gre (gl. iti)
grában, *grábenček* – jarek, grapa; jarček
grandál – obdelana skrila za strešni kap
grápca – utor v kamnu
gratúna (*grətúna*) – podolžna lega na vozu
gratúne – gornji del voza za prevoz kamna
gŕbast kámen – apnenčeva breča
grebén (*grəbjən*) – apnenčeva breča
grejnca – meja
grendál – strešni kap
greščeníca, gruščeníca (grəščəníca) – z gruščem pomešana prst
grešt, *gəršt* – gradbeni oder

grič – strmina
grínta, *gríntovc, gríntov kámen* – apnenčeva breča
grínta – krasta; grba v kamnu
gríva – travnata brežina ali strmo travnato pobočje; greben
gárlo – obod vodnjaka
gróhot (*gruəhət*), *grúhot* – kamnit svet, skalovje, pobočni grušč
gróta – kraška jama; votlina
grúbəlca – majhna groblja
grúblja (*grúbla*, *gruəbla*, *gruəble*, *gruəblje*) – groblja, kup kamenja; brezoblično kamenje za zidavo
grúmpež, *grúpež* – zemlja, pomešana z drobnim kamenjem
grúntna pot – poljska pot
gruščéna zemlja – z gruščem pomešana prst
grušt, *grúšti*, *grúštanje*, *grúštovje* – gradbeni oder
gúmar – voz z gumijastimi kolesi
gúmasta zémlja – težka zemlja
gúmpa – večja brezoblična skala
gúmpat – tolči po čem z veliko macolo
guníše – ognjišče; prag odprtine pred kuriščem apnenice
gúno – dvorišče
gúrənc – preklada
guž – gož, vez
gvant – obleka
gvardján – čuvaj
hékto – hektoliter
híša (*híše*) – dnevni prostor v kmečki hiši
hlev – svinjak
hnógam (*hnuogam*) – peš
hódit v žərnádu – hoditi na dnino
hram (*hrəm*) – klet
hrhúta, *hrhútəst kámən* – lapor
hrin – hren
hudímər – hudič (olepševalno)
huəj – hoja, korak
hvaléžnica – zahvalna maša
íberslóh – predračun
ícast – vnet, zagnan
íkra – tenka bela žila v sivem peščenjaku; svetleča se iskrica
íkra, *íkra zémlja* – pusta, trda rjava ilovnata prst
íkrast kámen – zelo trd kamen z vidnimi svetlečimi se iskricami
ílka, *ílo* – ilovica
íloven – ilovnat
impréža – podjetje
intríga – prepir
ipávski – vipavski
it falít – propasti
it na kant – iti na boben, na dražbo
it v plájbo – iti v navpično smer
it v sezóno – iti na sezonsko delo
izréčt imé – poimenovati
izvírən – izvirski
izvírna štírna – vodnjak z izvirsko, talno vodo
jábuko – (kamnito) jabolko
jámca – utor v kamnu
jápənca – apnica, jama za apno
jápno – apno
járem – jarem za dva vola
jármič, *jérmič* – jarem za enega vola
jáva – kamnolom, odkop
jávən kámən – kamen, pridobljen v kamnolomu
Jemeníti – Jemenci
jeršelíka – rešeljika
jésih – kis
jéuhov – jelšev
jəpljənc, *jəpnjənc*, *jəpnjənčər* – apnenec
jəpljənca – apnenica
jəpljənčər – apneničar
jərta – del okenskega ali vratnega okvirja
jiníca – junica
jispísik – izpisek, seznam
junák – silak, močen mož
juəta – jota, primorska jed iz kislega zelja ali repe, krompirja in fižola
kafétast (*kəfjetəst*) – rjav
kafje (*kəfje*) – kava
kájla – zagozda; sklepni kamen
kájlat – (za)gozditi
kájlica – zagozdica
kákšenbót – včasih, kdaj pa kdaj
kálat – črpati, dvigati (vodo iz vodnjaka)
kalónca – steber, stebriček; stebrasto nabožno znamenje
kamarín – garderobna sobica

kámba – ukrivljena lesena palica pri jarmu, ki objame vpreženi živali vrat od spodaj
kámbra – soba
kámen (*kə́mən*) – siv drobnozrnat flišni peščenjak
kámen za mast, *za zabélo*, *za košeníno*, *za špeh*, *za klobáse zalívat* – kamnita posoda
kámen za məstit – mlinski kamen
kámen za tolčt hren – možnar
kámence (*kə́mənce*) – gornji del voza za prevoz kamna
kámenjče – drobno kamenje
kamín (*kəmín*) – dimnik
kámnat – kamnit
kamnít lonc za klobáse – kamnita posoda
kamníta ílovca – trda ilovica
kamníta zémlja – s kamenjem pomešana zemlja
kamúnski – občinski
kanál – pokrit podzemni kanal; plitva grapica, poševno speljana preko strmega dela makadamske ceste
kanclíja – pisarna, urad
kanejla – preprosta priprava za odpiranje in zapiranje pretoka tekočine v obliki tulca s čepom
kángla – vrček
kángula, *kángulca* – kangla, kanglica
kantjər – cestna baza
kantón – obcestni kamen
kantón (*kəntuən*), *kantonál* – vogal; vogelnik
kapcínar – kapucin
kapníca – vodnjak z vodo kapnico, strešnico
kápo, kápozidár – delovodja
kápsel (*kápsəl*) – vžigalna kapica, rudarska kapica
karjóla – samokolnica
kárta – papir
kasón – keson, zgoraj odprta zaboju podobna priprava za tovor na vozu
kasón (*kəsuən*) – jama, skopana na obdelovalnem zemljišču, v katero so zmetali odvečno kamenje in ga pokrili z izkopano prstjo
kášča (*kášče*) – kašča na podstrešju; podstrešje
kebaníca – platnena jopa s kapuco
kétna – veriga
kə́dej – nekdaj
kəluəna – lina zvonišča
kəluəna, vjəlbəna – ločni portal
kənəfuos – enolončnica iz krompirja, fižola in listov ohrovta
kənjəštra – košara
kərníz, *kərníž* – sims, profil
kərníž – konzolni kapitel; preklada
kərníž – oklep vodnjaka
kərníž, *korníž* – profiliran strešni venec, zidec
kíla – kilogram
kílski – kilogramski
kisáva – kislo zelje in kisla repa
kíšta – zaboj
kjánta – trebušasta steklenica italijanskega vina chianti
kládvice – gramozno kladivce
kládvo – kladivo
kláftra – stara dolžinska mera seženj; en seženj dolga gladka lesena letev kot merilo
klámfa, klánfa – skoba
klanc – poljska ali vaška pot
klaníca, *kloníca* – lopa, kolnica
kléfat – klesati
klejše – klešče
klepílo, *klepílna špíca* – mlinarsko kladivo, ki ima na oba kraja konico
kləpətuərna – razrita kamnita cesta ali slaba cesta sploh
kləščávənca – ključavnica
klícan nóter – vpoklican
klínčki – nageljnove žbice
klínja – klina pri obliču
klop (*kluəp*, m. spol) – klop (za sedenje)
kluč – sklepni kamen
klúka – kljuka
kméčki zid – suhi zid
kméčki zidár – zidar, ki sklada suhe zidove
kóckast zid – zid iz klesanega kamna pravokotne oblike
koléno – spodnji del oboka
kólo (*kuəlo*) – kolo
kolóna (*kəluəna*) – steber; slop; lok
kolóna (*kəluəna*) – dvoriščni porton; hišni portal
kolóna, *okrógla* – porton ločne oblike
kolóna, *rávna*, *kvadrátna*, *štiriogláta* – porton s preklado
kolónca – ločno oblikovan prednji nosilni del ognjišča

kolóvrat – vreteno s kljuko na oklepu vodnjaka
kólpo – udarec
kománda – poveljstvo
komandírat – ukazovati
kompaníja – skupina ljudi, ki jih družijo skupni interesi
kompánj – enak
konfín – meja; obcestni kamen, smernik
konfinírat – zamejiti, ograditi
kóničen – šilast, stožčast
koníra (*konjíra*) – utor v kamnu; zagozda
kóniš – klinast
konjenír – verjetno mešetar s konji
kont – račun
konténT – zadovoljen
kontrabánt – tihotapstvo
kóntrakantón, *kóntravogál* (*kóntrauógu*) – enako visok tekač zraven glave vogelnika
kontrákt, *kontrát* – pogodba
kónus – stožec
kopánje v žlak – globoko prekopavanje, rigolanje
kópat na cjəlo – prekopavati ledino
kópat v žlak – globoko prekopavati, rigolati
koprívca – koprivovec
koprívnik – kropilnik
korák, *koráčəl* – drevesna rogovila
korčévna – na kose razbiti korci
koreníka – peta oboka; podolgovat del podboja, ki je vodoravno vezan v zid
koríto – lijak
koríto za prásce – korito za prašiče
koropét – parapetni zid
korš (*kuorš*) – sklad, plast
koršíran zid – zid iz skladov kamna, ki so enako visoki po vsej dolžini
koršírat – delati sklade, ki so po vsej dolžini enako visoki
koš – pleten leseni obod poljske apnenice
košeníca – manjša travniška parcela
košenína – zaseka
koštát – stati
koutuən – vogelnik; vogal
kovánje – okovje
kóutər – prešita odeja
krajc škərpjel – odbijač, široko topo dleto
kráncəl (*kráncu*) – venec; oklep vodnjaka
kráški kámen – apnenec
kreménec (*krəmjənc*), *kreménčev kámen* – kremen, zelo trd flišni peščenjak; bele žile v peščenjaku
krémpa – krempač
krépa (*krjəpa*) – večji brezobličen kamen
krésat – klesati
krəsán – klesan
krojít – razkrajati
krojít – razkrajati
krojít se – klati se, razkrajati se
krompír v kozíci – praženi krompir
króna (*kruəna*) – oklep vodnjaka; denarna enota v Avstro-Ogrski
króštan (*kruəštən*) – konzola; konzolni kapitel
króta – krastača
krótnik (*kruətnek*) – različek flišne breče
kršíl – kršin, visoka trava z ozkimi dlakavimi listi in trdimi koreninami
kršílka – kršinova krtača
kruošna – krošnja
kubík – kubični meter; prostorninski meter
kúgla – krogla
kúhat jápno – žgati apno
kúkər – kakor
kunéta – zagozda
kuníra, *kunjera* – utor v kamnu
kuníra, mala – utor v kamnu za topo zagozdo
kunírat – klesati utore za zagozde
kuorc – zajemalka
kur – prezbiterij
kutrína – zavesa
kvadréla – kvadratna ali pravokotna plošča v tlaku
kvárta – stara mera, razdalja od konice palca do konice kazalca pri razprti dlani
kvíla – velik žebelj za zbijanje tramov ostrešja
ládanje – polnjenje vrtine z razstrelivom
ládat – polniti vrtino z razstrelivom
ládənštók – palica za polnjenje vrtine z razstrelivom
lájsa – lisa
lajšt – s kamenjem tlakovan klanec na poti
lájšta – letev
lájštica – letvica
lájtər – liter
láma – pločevinast trak

lámca – manjši pločevinast trak
lása – komaj vidna plastnica v kamnu
lášta – skrila; kamnit tlak; tlak iz skril; s kamenjem tlakovan klanec na poti
láufar (*láufər*) – smernik
láufat – teči
láura, *lávra*, *ljəura* – lapor
left – zrak
léga – spodnja stran kamna v zidu
léga (*ljəga*), *légnar* – vzdolžen tram na vozu, zmerom v paru; tram za nakladanje ali razkladanje voza
légnarji – gornji del voza iz tramov in rant za prevoz kamenja
lejdih – samski, neporočen
lejpk – zvončnica
lejpk s trémi lúknami – zvončnica s tremi linami
lekáda – zaglajena površina betonske plošče ali betonskega tlaka
létev, *létva* – rezilo minerskega svedra; kljun kladiva; sekalo pri krampu
létvo – dleto
levelírat – uravnavati v vodoravno lego
ləmín – prenosna svetilka
lífrat – dobavljati
línda – napušč
líndica – nastrešek
lístnik – listnjak
livél, *livjel*, *levjel* – vodna tehtnica
lójtra – lestev
lómljen korš – zidava, v kateri se izmenjujejo krajši skladi kamna v različnih nivojih
lon – plačilo
lož, *luož* – vdolbina, utor
ložína – naravna vdolbina v skali, v kateri se zadržuje voda
lúbənca – z ličkanjem napolnjena blazina za ležanje
luč – luč; elektrika
luəjtərce – lojtrnik, voz z lestvam podobno pripravo na straneh
luənca – kopica sena
luəpca – lopica
lúmpat – popivati
luožk – utor v kamnu
lúšno – prijetno
máca – dvoročna macola
máca na nož – dvoročna macola s pokončnim kljunom
máca na létvo – dvoročna macola z vodoravnim kljunom
macéta – ročna macolica
máčje gláve – prodniki za kamnit tlak; prodniki kot podlaga za betonski tlak
mačk – kamnoseško kladivo za obdelovanje oblih profilov
máčkovc – vrsta zelo trde breče
magári – tudi, celó
mahkotníca – mehek *soudan*
majíca – kamnoseško kladivo, ki ima na en kraj čelo, na drugi kraj špico
maj – mlaj
mája – pletena jopica, pulover
májstər – mojster
malavár, *malovár* – težak, pomožni delavec
malavárt – opravljati pomožna zidarska dela, streči zidarju
malavárka – težakinja, pomožna delavka
málən (*mə́lən*) – mlin
malovárski – nanašajoč se na težake
maluən – buča
marénda – malica
Margéta – Marjeta
marmorín – teraco, zmes cementa, vode in barvnega drobljenca
martelína, *martelínca*, *mərtolína* – lahko zidarsko kladivo za obdelovanje oziroma odbijanje opečnih zidakov
mártra – muka, trpljenje
mártrət se – mučiti se
masedžáta (it. *massicciata*) – spodnji kamniti ustroj makadamskega cestišča
mastít – drobiti; mečkati
mašína – stroj
mašína z mejšounikom za mejšat polénto – ročna naprava za mešanje polente
mašíngvér – mitraljez
mašínski – strojno izdelan
matíka – motika
medájca – svetinjica
medjón – konzola
méhki kámen – lehnjak

méja, *mjeja* – slabši gozd za drva, navadno bližje naselij
mejšounik – vrtljiv obroč pri napravi za mešanje polente
meljón (*meljuən*) – konzola
ména – izmenjava nevest in ženinov med dvema družinama
mésingast – medeninast
méšan korš – zidava, v kateri se izmenjujejo krajši skladi kamna v različnih nivojih
mešétit – mešetariti, prekupčevati
meštír – poklic
méžnar – cerkovnik
méžnarski – cerkovniški
mácka – zavihek na glavi špice ali zagozde, ki nastane od tolčenja po njej
máncat se – krušiti se
mərtolín – železen tolkač z debelo glavo
mətóučk – tolkač
míčken – majčken
míčkeno – malce
mína – vrtina za mino
mínat – minirati
minérc – miner
Mistíro – mojster
mišéla – mešanica bencina in motornega olja
mižérja – mizerija, revščina, uboštvo
mládve – mladi (množ.)
móčna tla – globoka tla, z debelim slojem zemlje
módelčk – šablona
módəl – opaž za obok
mojstrávat – mojstrovati, voditi gradbena dela
móka – prah v vrtini za mino
morálčk – žagan les z majhnim kvadratnim prerezom
mortál (*mərtál, mərtáu*) – možnar
mortálčk – majhen možnar, možnarček
mostíčk – brv
mozáik zid, *mozáika* – ciklopski zid
mŕtev kámen – površinsko kamenje; vrsta flišnega kamna, ki se slabo obdeluje
mŕtev udárc – udarec z lastno težo bata
mŕtev vogál – prisekan, posnet vogal
mrtvína – jalovina
mrtvoúd – kap
mŕtvu uáknu – stenska niša
muədəl – šablona
mulc, *múlo* – deček, nedorasel fant
múlce – sladke krvavice
municjón – strelivo, razstrelivo
muoško djəlo – imenitno delo
muradór – zidar
Musulíni – Mussolini
muštáfce – brčice
múštər – šablona
na búnjo, *na búnke* – grbasto
na čez, *na črjez* – pavšalno
na fjáko – na lahko, zložno, zlagoma
na fláško – v obliki steklenice
na gramátiko – v knjižnem jeziku
na kóntrapéz – na vzvod
na kontrát – pogodbeno
na korčjəl – po robu, pokonci (postavljen)
na líšo – gladko, fino
na madóno – pokonci (postavljen)
na mozáik – na način ciklopskega zida
na mŕtvo udárjat – udarjati z lastno težo bata
na polénto – ročno (delati)
na rabúto (*nə rəbúto*) – s tlako, z zastonjskim delom
na ríziko – tvegano; na svojo odgovornost
na sládko – na lahko, na rahlo
na štáli – senik nad hlevom
na tájo – po robu, pokonci (postavljen)
na téšere, na tóčke – na živilske nakaznice
na vjəlpcu – nad obokom
na vŕhu – na površju
na žmuš – poševno posnet, prisekan
nabíksat – zloščiti, olepšati
naflíkat – ogoljufati, opetnajstiti
naglíh – naravnost; ravno
naklépat – natepsti
napíkat – obdelati (kamen) z zobatim kladivom
narít – nalomiti (kamen)
nasékanc – osla z grobima, *nasekanima* stranskima ploskvama
našpónat – napeti, nategniti
navádit se – naučiti se
néčku, *náčko*, *náku* – kar
nepremakljína – nepremičnina
nezgórjen kámen – kamen, ki ni bil do kraja žgan
nəruəčna məcuəlca – ročna macolica

Nižínci – prebivalci dolnje Vipavske doline
nje ti, nje vi – ne eno ne drugo; ne tič ne miš
njívca – majhna njiva, njivica
nóbəl – odličen
nóga (*nuoga*) – podstavek
nógrad (*nuəgrəd*) – vinograd
nóna – stara mati
nóno – stari oče
nónotov – pripadajoč staremu očetu
nosílc – konzola
núcat – potrebovati, uporabiti
nunc – stric
nuoki – krompirjevi svaljki
ob tédnu – tedensko, vsak teden
občinár – občan
obén – noben
obód (*uəbúd*, *uəbuod*) – oklep vodnjaka
obrájhat – ometati
obrájtat – ceniti, spoštovati
obrél je – obredel je
obrís – načrt
očítna drážba – javna dražba
od áperi do záperi – od jutra do večera
od vida do vida, *od vídga do vídga* – od jutra do večera
odbijáunik, *odbíunik* – odbijač
odcejeválnik – odcejalnik
odganjáuc – odbijač
odjédat – odbrusiti
odmáknik – odbijač
odmejtk, *odmejtnik*, *odmejtovnik*, *uədmətáunik* – odbijač
odpírat, *odprét* (*odpə́rt*) – lomiti, ulomiti (kamen)
odrítnik, *odriváč, odriváunik, odrívounik, odríunik, oduəríunik* – odbijač
odrjent – odriniti
odrsník (*uədrsník*), *odršnják*, *uədrsáunik* – odbijač
odušník, *odúšnik* – oddušnik
ojstríca – vrsta trave
oklép – okvir
okresán – oklesan
okrésat, *okresávat* – oklesati, oklesavati
omúlit – okrušiti
óndi (*uəndi*) – tam
opóčna zémlja, *opókasta zémlja* – lapornata zemlja
opóka (*vəpuəka*, *uəpuəka*) – lapor
opúcət – očistiti
órna – posoda za grozdje, narejena iz jelovih dog, ki drži do 150 litrov
oskə́rb, *oskə́rba*, *oskə́rva*, *oskə́ru* (ž. spol) – mlinarsko kladivo, oskrd
oslár (*uəslár*, *uáslər*) – izdelovalec osel, brusar, oslar
oslíca – osla
osovína – os
ošpécan – oklesan s špico
ošpíčen – priostren, ošiljen
ošplíntat – oklesati
óštje – kletvica
oštrófat – poškropiti
ovŕžt – izvreči
pádec – nagib, naklon
páhat – pehati, potiskati, riniti
pájsat – potiskati kaj na vzvod
paláštər, *piláštər* – zid med dvema okenskima odprtinama
palír – cestar
pándəlci – okrasni trakovi iz raznobarvnega krep papirja
pant (*pənt*) – tečaj; povezovalni prečnik na vozu; ukrivljena železna priprava
pantaluən – tepec, butelj, bedak
parapét – oklep vodnjaka
part – delež od prvotno skupnega vaškega zemljišča
partíja – parcela
pərtít – deliti
pasapórt – potni list
pášən, *pášten* – terasast del vinograda v bregu
pášta – testenine; zmaščena masa oljk
pehlíca – rahla ilovica
peige – opaž za obok
pej – pa
péjmo – pojdimo
pénzija, *penzjón* – pokojnina; pokoj
pérce, *péro* – list (rastline)
perúti (*peruəti*), *peruəte* – pločevinasti vložki
perút – pero volovske podkve
peščeníca – prst, pomešana z gruščem
pə́tər, *na pə́tri* – podstrešje

péza (*pjəza*) – teža, utež
picájzelj – natančnež
pihávka – cev za podpihovanje ognja
píka – motika, ki ima na en kraj list, na drugi kraj konico
pikét – priostren kolec, ki ga uporabljajo pri merjenju zemljišč in podobnem
pikón (*pikuən*, *pəkuən*), *pekón* – kramp
pikún – dvokoničar, kamnoseško kladivo, ki ima na oba kraja konico
piláštər (*pəláštər*) – del okenskega ali vratnega okvirja; pokončnik; slop; trup stebra
piláštər – peta oboka
pinčáda – utor za topi klin; topi klin
píntar (*píntər*) – veznik
písanje – pismo, listina
písanka – zvezek
písmo – listina
píškov kámen – apnenčeva breča
pitjót – vino, narejeno iz tropin, sladkorja in vode
pítka – kokoška
pjána – vodoravna vrtina
pjómba – vrtina navpično navzdol
pjóvər – nastrešek
plac (*pləc*) – vaški trg; dvorišče
pláčat guor – pretrpeti, biti dosti v uporabi
pláhta – odeja
plájba – svinčnica, grezilo
plájbat – določati in nadzorovati navpičnost vogalov in zidnih površin
plan – načrt
planéta – opečna ploščica za ostrešje
plánta – posamična vrsta trt zraven njive; vrsta trt v vinogradu
plátəlc, *plátənc* – ploščat vložek
platít – klati, krojiti
platít se – klati se, krojiti se
plátno – povoščeno platneno pokrivalo za konja
plav – moder
plav kámen, *plávo kámenje* – vrsta flišnega peščenjaka
plávkast – modrikast
plávnik – bedenj, velika kad za grozdje
pleh – pločevina
plehnát – pločevinast
pléna (*plána*, *pljəna*) – plast, sklad (kamna); plastnica, slojnica
plénast kámen – kamen, ki se kroji, razpada po plastnicah
plésa – manjši kos obdelanega sveta visoko na strmem pobočju
pljeh, *plješk* – kos, košček pločevine
pljənca – luska
pljunc – pljunek
plot – lesen obod poljske apnenice
pluoh – ploh
po bedájnsko – slabó
po táhti – po taktu
po úrah – po službenem času
po vŕhu – na površju
pobárgat – podrezati, pobezati
pocáhnat – označiti
pocímprati, precímprati – napraviti, predelati ostrešje
počéznik (*počjəsnik*), *počréznik* – prečnik
pod líndo – prostor pod napuščem
podájat ískre – dajati, oddajati iskre
podél (*podjəl*) – prema voza
Podgorci (*Podgúrci*) – prebivalci Podgore
poduəplihən – podvojen
podvzétnik – podjetnik
podzemlúh – obokana klet, ki je zidana s kamnom in v celoti vkopana v tla
podžílnik – vrsta kamna v flišu
pogáča – nekvašeni koruzni kruh
poglihávka – odbitek, okrušek kamna, s katerim se podloži kamen v zidu
pogrúntat – domisliti se, spoznati
póhar (*puəhər*) – bat, ki ima na en kraj čelo in na drugi kraj špico
pojámrat – potožiti
pojést – otopiti, narediti manj ostro
pokərváča – pokrovka
pokón – kramp
pokoníca – rovnica, motika z daljšim ozkim listom
pokuončnik – pokončnik, pokončni del okenskega ali vratnega okvirja
polaštána pot – s kamenjem tlakovan klanec na poti
polaštáno – kamnit tlak

polír (*palír*) – delovodja
polž – vozilo na valjih za prevoz kamna na krajših razdaljah
pomidór – paradižnik
pomíunek – lijak
ponúcat – porabiti
póplat – podplat
poríhtat – popraviti, polepšati
poročáj – odbijač
portón (*pərtón*, *pərtuən*) – dvoriščni porton; portal z ravno preklado
posípat se – podirati se
posmúljen – posnet, prisekan
posút – podrt
posút se – podreti se
poškájat – potakniti
pošlátat – potipati
pošúdrat – posuti z gruščem, gramozom
potápljanje kámna – zakopavanje kamna v jamo
potemplán – podkovan
potencuən – odbijač
potít se – oddajati vlago
potopít – vreči na dno in zasuti
potŕklat – potolči
póuštər – podstavek; kapitel, konzolni kapitel; konzola
požégnat – blagosloviti
pranóno – praded
právca – pripoved, zgodba
prážnik – prag
prebrést – obresti
preforcíran – preforsiran, preobremenjen
preft – kamnolom
preft, *preft kámenje*, *préftən kámen* – siv flišni peščenjak
pregnát – razkrojiti
préhštájnga – lomilka, drog za lomljenje kamna
prejhat – lomiti, klati
prejk (ceste) – zraven (ceste)
preksóončje – prisoja
prekvádər – preklada
prekvádər, *prekvádro* – hrastov tramič
premakljína – premičnina
prerájhat – ometati
presáta (rod.) – praseta (rod.)
prestŕgat – postrgati
préša – stiskalnica
préšni kámen, *préšno koríto* – kamnito korito stiskalnice
preudárek, prevdárk – predračun
prevŕg – plitva grapica čez polovico širine makadamske ceste
prevzétnik – podjetnik
pərglíhat – prienačiti, rimati
pridévk – vzdevek
príma – odličen, izvrsten
pərpəvejdka – pripoved
prisóončen – prisojen
pristópit – priti za zeta
prišpárat – prihraniti
prit na kant – priti na boben
privát – zaseben
proft, *pruft kámen*, *prúftən kámən*, *prúftno kámenje* – siv flišni peščenjak
próti polnóči – proti severu
próva – preizkus
próvat, *provírat* – poskusiti
provizácija – življenjske potrebščine
pršúta – pršut
pruft – kamnolom; sklad, plast kamna; lapor
prúna, *prunéla* – olupljena, posušena in sploščena sliva brez koščice
prva vójska, *prva svetóvna vójska* – prva svetovna vojna
prvi kámen – temeljni kamen
pu vozá – pol voza
puf – posojilo
púhno – dosti
púlfər, *púlver*, *púrfəl* – smodnik
púngrad – pograd
puod – nadstropje
puodu – prema voza
puojət – peti
puormašína – vrtalni stroj, vrtalnik
pútər, *pútərčk* – maslo
pənčét – topi klin
rabúta – robota, tlaka
rəbútt – delati tlako
rəfíl – klesan rob
ráitenga – račun
rájbar – polzaporica, vijak z zanko ali kavljem
Rajbl – Rabelj (rudnik)

rájhat – ometavati
rájtəl – veja ali debelce za napenjanje verige, s katero je prevezan naložen voz
rákla – prekla
ránci – pokojni
ránik – pokojnik
rasajóč kámen – živa skala
rátat – postati
rau – oranje
ráven korš – enakomeren sklad kamna po celi dolžini (in višini) zida
razfəršólat – razdreti gradbeni opaž
razkunírat – razklati
razplatít se – razklati se
raztopít se – razpasti, razkrojiti se
redník, *répnik*, *retník* – enako visok tekač zraven glave vogelnika
régelmántəl – platnena jopa s kapuco
regéta – pločevinast trak
rekvádər – preklada
rekvádro – hrastov tramič
remenát (*rəmənát*) – opaž za obok
rep – pero volovske podkve
révna tla – plitva tla s tenkim slojem zemlje
revoltéla – vrtalni stroj
režáunci, *reženci*, *rəžánc*, *rəžánci* – podboj (baza in pokončnik); podboji, portal
rəmjen – rdeč
ríbanje – drgnjenje
ríbat osle – drgniti, brusiti osle
Rícmani – Ricmanje
rídof – sprednji oplen
ríhtət – delati
ríjat – rjaveti
ríjev – rujev
rikjel – klin z dvema luknjama za privezovanje vreče s senom za konja
rink – obroček
rínka – železen obroč platišča
rísa – zaris, črta, poteza
rit – ruvati
rítnik – enako visok tekač zraven glave vogelnika v zidu
rit kámen, *ríto kámenje* – izruvan, lomljen kamen
rízo, *rizéta* – najdrobnejša granulacija gramoza v velikosti riževih zrn
rjav kámen – vrsta flišne kamnine
rjəbra – tanjši štirioglato obtesani tramiči na dnu *škalon*
robc (*ruəbc*) – rob; profil
robótit – delati tlako
roč – pero volovske podkve
rogáčka – kopača z dvema dolgima rogljema
róke škəluən – par gornjih vzdolžnih rant
ror – cev
rosíca – puhla in pusta ilovnata mešana prst
róuna – ravnina, ravnica; travnik
rožánc, *rožánci* – podboj (baza in pokončnik); podboji, portal
rožat – obdelati (kamen) z zobatim kladivom
róže – klesan cvetlični okras
rúcak, *rúdzak*, *rúkzak* – nahrbtnik
rus – rdeč
rúsa zémlja – rdeča zemlja
rušc – sirk
rúšena zémlja – prekopana zemlja
rúšit – prekopati, prebiti, odlomiti, zrušiti
sablón (*sabluən*, *səbluən*) – rumenorjav ali zelenkast peščenjak
ságoma – šablona
samc, *sámčer*, *samosévc* – kamen samec
samosvójc – kamen samec
sápa, *sə̑pa* – vložki flišnega peščenjaka in flišnih breč, ki izstopajo iz pobočij kot manjši grebeni
sapón (*sapuən*) – motika s približno pravokotnim listom, ki ima spodaj zaobljena vogala
scírklat – zarisati krog
sefitírane – izdelava stropa
selíš – tlak
sešráufan – privijačen
səvóra – sora, močnejši drog, ki povezuje sprednji in zadnji del voza
sfondát se – posesti se, ponižati se (svet)
siésta – opoldanski počitek
sihóta, *sihuota* – stavba, poslopje
sims – profiliran kapitel, profiliran konzolni kapitel
sirk – koruza
sírkouc – različek zelo trdega kamna v flišu
sisíni (it. *cessini*) – kovani žeblji za mehek les z dvokrilno glavo

siuása – venčni zidec
siv kámen, *sívec*, *sívo kámenje* – siv drobnozrnat flišni peščenjak
síve skŕle – skrile sivega flišnega peščenjaka
skála – skrila
skálca – manjša skrila
skantírat – prodati premoženje koga na dražbi
skládat denár – prispevati delež denarja za neki skupni namen
skočídalo – neudelana pot
skoršíran – obdelan v enako višino
skrésat – sklesati
skrínjca – grobek v temeljnem kamnu
skriuc – skriljski kamen
skŕla – skrila; kamnita polica
Skrláni – Skriljani
skŕle – tlak iz kamnitih plošč, skril
skúha – enolončnica iz kislega zelja ali repe, fižola in krompirja
skúšen – izprašan, z opravljenim izpitom
skúznik – veznik
sláčit túršco – ličkati koruzo
sladk (*slədk*) – dober
sládka škórja – sladka skorjica, cimet
slikójski – slejkovski (po zaselku Slejki)
sljeme – preklada
smúke – sankam podobno vozilo za prevoz kamna na krajših razdaljah
snéšik – znesek, seštevek
snéžet (množ. *snežjəte*) – večja travniška parcela, na kateri so kosili dvakrat do trikrat letno
soudát – vojak
sóprapjána – vodoravna vrtina nad drugo vodoravno vrtino
soud – sold, denar
soudán, *sóvdan*, *sovdánovec* – flišne kamnine, v katerih se menjavajo različne plasti, zlasti peščenjak in laporovec
soudánast (*sudánast*) – ki ima lastnosti *soudana*
soudaníca, *sovdaníca* – preperina na *soudanu*
spáhnjenica (*spə́hnjənca*) – prizidana kuhinja
spéštat – potlačiti
spéštat se – stlačiti se
spírat na kontrapéz – pritiskati na vzvod
spodbívat – spodbijati
spodbúkat – izpuliti izpod
spodkópat – podkopati
spodzídat, *spodzidávat* – podzidati, podzidavati
spomeník – nabožno znamenje
spomeník (*za žégen*) – nagrobnik
sponést se – obnesti se
spúcat – očistiti; ometati s finim ometom
staláža – police
stálna skála – živa skala
stanovíten – stalen
starešína – cerkveni ključar
stárve – stari (množ.)
stat – stanovati
stidénčk – studenček
stol (*stuol*) – podstavek
stopít se – razkrojiti se
stopótjo – spotoma, sočasno, obenem
stréljat (*strejlat*) – minirati
struəjənca – strojarna
stúlat se – skotaliti se
stuolc – zadnji oplen
Súdani – Sudanci
súhi zídi – suhi zidovi
suhóta (*shuota*, *səhuota*) – stavba, poslopje
suhotvánje – stavbe, poslopja
súpermájster – odličen mojster
súplika – prošnja
súrnik – sornik, klin, ki se vtakne skozi soro, da veže z njo zadnji del voza
svahóten – slaboten, šibek
svečán – februar
svéne – prašič
Svet Mihél – Sv. Mihael (cerkev)
Svet Pav – Sv. Pavel (cerkev)
Svínno – Zavino
svísli – fasadni zatrep
šácat – ceniti
ságra – proščenje, shod
ságuma – šablona
šájtrga – samokolnica
šáldo – zelo
šalíž (*šəlíž*), šelíž– kamnit ali betonski tlak
šantanéla – stražnica
šap, *šápa* – večja motika z listom približno trikotne oblike
šap, *šápa*, *šápeu* (*šápu*) – oklep vodnjaka
ščína – železen obroč na platišču kolesa voza

ščípat – obrezovati s kleščami
šeftát – strop
šempáski zid – kombiniran zid iz obdelanega kamna in fasadne opeke
Šentmíhel – Šmihel
šibjət – slabeti
šiht – služba, delo
šíja – vrat
šína – tračnica; obroč na kolesu
šíra zid – ciklopski zid
šjelin, *šjelna, šiəlna* – zelena
škáfnica, *škáfnik*, *škáfovnik* – kamnita polica za škafe z vodo
škáje – odbitki pri obdelovanju kamna
škajírat – potikati kamnite odbitke v vrzeli v zidu
škalabóna – sirkova metlica
Škálašánta – *Scala santa*, strma cesta od Trsta proti Opčinam
škalín – stopnica
škalóne (*škaluəne*, *škəluəne*), *škalóni* (*škaluəni*) – gornji del voza za prevoz kamna
škarpél – dleto
škarpelín (*škərpelín*) – kamnosek
škarpér – zidar cestnih škarp
škart – odpadek
škávnica – naravna vdolbina v skali, v kateri se zadržuje deževnica
škərbc – odbijač, široko topo dleto
škərəbəc – pleten bič iz lesa koprivovca
škárga – krempač
škərpjel – dleto
škərpjelčk – majhno dleto, dletce
škərtnəríja, vrhna – jalovina
šklémfat – obrezovati
školj (*škuol*) – skalnato pobočje ali del takega pobočja
škórja – skorja
škŕle – tlak iz kamnitih plošč, skril
škúlje, *škúlčke*, *škúljke* – odbitki pri obdelovanju kamna
škuréte – nasekane in razklane tenke deske
škvadrírat – oblikovati v pravi kot, v kvader
škvára, *škuára*, *škuádra* – kotnik
šlíte – sani
šmírgəl – smirk; smirkova plošča
šmítna – prenosno kovaško ognjišče z ročnim ali nožnim puhalom
šníta – rezina
šnófat – njuhati (tobak)
šnopc – žganje
šofít – strop
šólni – nizki čevlji
šóra – vrtina navpično navzgor
špága – vrv
špángəl – prečnik
španovíja – poslovno sodelovanje
špárat – varčevati
špárgert – štedilnik
špárgert s trúmbo – stopničast štedilnik
špas – šala, hec
špásat se – šaliti se
špécat – klesati s špico in macolico
špeciálno – na poseben način
špégat – skrivoma gledati, kukati
špeh (*špjeh*) – slanina
špéza – izdatek
špic, *špíca* – konica, kapa zvonika
špíca – konica; naperek
špíca zə kljepət kámne – mlinarsko kladivo, oskrd
špícat (*špécat*) – obdelovati kamen s špico; klesati
špícer, *špičk* – kamnosek
špíčast, špíkast – koničast
špik – konica
špíli (ž. spol) – koničaste skale
špína – vodovodna pipa
špjəža – tedenski nakup
špótanje – zmerjanje, sramotenje, zbadanje
šprajc – poševni podpornik pri apnenici
šprajc – krajši, a močnejši drog za pripenjanje vprežne vrvi pri pripregi
šprájcat – podpreti s poševno oporo
šprála – razpoka
špréngat – razstavljati na dele
šprícat – škropiti, brizgati; prskati, štrcati, odletati
špuc – pupek
šrauf – vijak
štáble – mlinarske stopnice
štájnga, *štánga* – lomilka, drog za lomljenje kamna

štajngulín, *štangolín*, *štangulín* (*štəngulín*) – krajši in tanjši železen drog
štála – hlev
štálca, *štalína* – majhen hlev, hlevček
štambrúka – zobato kladivo
štamp – šablona
štáncanje – klesanje
štáncar, *štráncar* – kamnosek, klesar; kamnolomec
štáncarski – kamnoseški
štáncat, *štancárit* – klesati; opravljati kamnoseška dela
štant – stojnica
štejnga, *štejgna* – stopnica
štejnga z ruəbcem – profilirana stopnica
štenák, *štenják* – pocinkano vedro
štépnje – kamnita gaz v potoku
štíblca – shramba
štímat se – ujemati se, razumeti se
štírna – vodnjak
štjekl – železen trn
Štomáži, pri Štomážih – Stomaž, v Stomažu
štraduən – travnata terasa v bregu
štrik – debela vrv
štrófat – škropiti
štrom – električni tok, elektrika
štuk – nadstropje
štukadúr – lesen strop, obit s trstiko
šúbla – lopata
šúdər (*šuədər*) – grušč, gramoz
šúdranje – posipanje z gruščem
šúlni za zavézat – nizki čevlji z vezalkami
šuógər – svak
šus – strel
šúštar – čevljar
šúštarski kámen zə toučt popláte – okrogel ploščat kamen kot podlaga za čevljarsko obdelovanje usnja
šúta – grušč za posipanje cest
šváje – pločevinasti vložki
švápláta – varilna ploščica
švédrast – neraven
švoh – slaboten
ta mála kámbra – sobica
táca – glava lomilke
táca – peta oboka
takvín – denarnica
tapí – tristranske železne objemke
taramáta – samokolnica s prečnimi klini ali s podom
tása – skladovnica
táta – ata
teleférika – žičnica
Ténez – Tönnies
ter (*tjer*) – zvonik
teráca – terasa v bregu
tészera – živilska nakaznica
tírman – mejnik
Tiróle – Tirolska
tist buot (*tízbuot*) – takrat
tíšlar, *tíšler* – mizar
títul – vzdevek
tóčke – vrsta nakaznice za življenjske potrebščine
tolčt na vódo – tolči na mokro
tólko – določeno število
tórkla (*tuərkla*) – oljarna
tóukəlo – tolkalo, tolkač
tóungr – tam gori
trágle, *trágli*, *trágole*, *trágule*, *tráguli* – nosila
trajn – vozarstvo, pratež
trapí – sestavni del prednje in zadnje preme voza
travár, *tramvár* – majhen odmik oziroma presledek med vrvico in zidom
trd ku óštje – zelo trd
trd voz – okovan voz z običajnimi kolesi, v nasprotju z vozom z gumijastimi kolesi
trégar, *tréger* (*trégər*) – konzola, nosilec
tri kvárte vozá – tričetrtinski voz
tričetŕt híša – tričetrtinska hiša, širša od hiše z enojno širino in ožja od hiše z dvojno širino
trífa – osmica
tríkəlc – kratek drog za pripenjanje vprežne vrvi pri vozu
tŕje od sna – seneni drobir
tŕklat – tolči
trpíž – podstavek za lonec na ognjišču
trúga – krsta; odprtemu zaboju podobna priprava na vozu za prevoz sipkega materiala
trúmba – nastavek zidanega štedilnika
tərščák – koruza
túklat – pritrkavati
tuont – krožnik

túrenj, *turn* (*tuərn*, *tuərən*) – zvonik
túršca (*tuəršca*) – koruza
túršen – koruzen
túršna pogáča, *pogáča iz túršne móke* – nekvašeni koruzni kruh
u left – v zrak, navzgor
u škuáro – pravokotno
u vejtrənco – neraven, zavit, brez lepega ravnega lica
úbəlč – oblič
ubívat – ubijati, razpolavljati (kamen)
uəhk – vlažen
uəjé – oje
uəstən – rešeljikov bič za vole
uətka – otka, orodje za odstranjevanje prsti z drugega orodja ali naprave
úha – ušesa
uhrníja – skopost
ukázat čez kóga – ukazati komu, obvladati
ukúrt se – usušiti se
uláčən – gnetljiv, prožen
umiváunik, *umíunik* (*uəmíunik*) – lijak
unést se – ponesrečiti se, iti narobe, iti po svoje
uəplén – oplen, premično nameščen prečni drog na sprednjem in zadnjem delu voza, v katerega se vtaknejo ročice
uoríunik – odbijač
úpat – moči
uretník – enako visok tekač zraven glave vogelnika
urít – ulomiti, odlomiti, izkopati
urnína – plačilo za enourno delo
usódit si – sposoditi si
utŕgat – odlomiti, ulomiti
užáutvat – postati žaltav
v bok – izbočen
v dveh, *v dvójcu* – v dvoje, v paru
v figúro – v določeno obliko
v kolónco – v obliki loka
v korš – v sklad, ki je po vsej dolžini enako visok
v kónus – stožčasto
v livél, *u levjel* – vodoravno
v škárpo – z nagibom navznoter
v škvádro – v pravi kot
v travár (biti) – ustrezno odmaknjen od zida; (biti) pravokoten
v žívo (udariti) – močno in odsekano (udariti)
v žmuš – poševno
váblenca, *uábləncа* – podzemni kanal, pokrit s skrilo; plitva grapica, poševno speljana preko strmega dela makadamske ceste
vágrli – zapravljivček
váhti – praznik vseh svetnikov
vájnger, *vájngər*, *vánger*, *vágərl*, *vángəl*, *vángərəl*, *vejngər* – del okenskega ali vratnega okvirja; pokončnik
vájngərji, *vájngərli*, *vángəlni* – podboj, podboji (baza in pokončnik ali tudi portal kot celota)
váljar – valj
varíunik – različek mehkega rjavega *soudana*
várnik – odbijač
váržet – žep
véčno kólo – perpetuum mobile
vederjól – modra galica
védərnik (*vjədərnik*) – stenska niša s policami in odcejalnikom za posodo; kamnita polica za škafe z vodo
vádlje, *vále* – takoj
véjəč – vožnja
vejnge – veriga za obešanje kotla nad ognjiščem
velb (*vjelb*) – obok; razbremenilni lok nad oknom
velb na ávbelne – obok s sosvodnicami
vélban (*vjəlbən*) – obokan
várənca – posoda, narejena iz jelovih dog
vezáunik – veznik
vinč – vitel
vínkəl – kotnik
vínska préša – stiskalnica za grozdje
vínta – dvigalka
vipávski kámen – peščenjak
visočína – višina
vítev, *vítva* – razklana šiba
vjəza – veznik
vjəžna – vezava
vkláden kámen – temeljni kamen
vkrésat – vklesati
vláke (*uláke*, *vláke*) – vozilo, sestavljeno iz prednje preme z ojesom in dveh med sabo povezanih leg, katerih konca se vlečeta po tleh; preprosto vozilo iz drevesne rogovile
vlč kamen, *vəlč*, *válič*, *válič* – vrsta konglomerata v flišu

vláčən – vlečljiv, prožen
vnic – nazaj
vodník (*vədník*) – pokrit kanal
vogál (*vəgáu*, *uogáu*, *uágu*, *vágu*) – vogelnik
vójska – vojna; tepežka
volár – verjetno hlapec, ki je skrbel za vole, ali voznik z volovsko vprego
volt – razbremenilni lok nad oknom
vórnik, *vrník*, *uorník* (*uərník*) – odbijač
vouk, *vóukəč* – zelo trda flišna breča
vóukast – ki ima lastnosti flišne breče
vráta na tečáj, *vráta na tečáje*, *vráta na podŕsk*, *vráta na škrip*, *vráta na vrzúk* – vratno krilo na vrtljivem stožeru, ki je spodaj vstavljen v kamnito vdolbino, zgoraj pa v kamnito ali leseno uho
vrč za mast – kamnita posoda za mast
vrh – gornja lega kamna
vrhnák – preklada; slemenska greda
vršk – vršiček
vržt v zrak – vreči v zrak, minirati
vrtál – najmanjši kos obdelovalne zemlje, ograjen s kamenjem
vrtnák – vrtljiv železen drog pri mlinu za oljke
vsa – ves
vsáke sort – vseh vrst
vsáki buot – vsakokrat
vsélih – vseeno
vzdigávat – dvigati, dvigovati
vzdígnit štálo – zvišati hlev
vzdržuoč – ki drži, ohranja vlago
za en črn, en bel – za majhen denar, napol zastonj
za figúro – za lep videz
za kompaníjo – za družbo
za živét – živež
zablekán – zakrpan
zablekát – zakrpati
zacáhnat – označiti
začádit – počrniti z ogljem
zadíhtat – zatesniti
zaglávnik – zglavnik, železno stojalo za polena in svetilko
zagovést se – zavedeti se
zagózda, *zagúzda* – sklepni kamen
zagrampát se – zapolniti, zadelati se z brozgo
zagúzda – zagozda
zakájlan – zagozden
zakájlat – zagozditi
zakunírat – vklesati utor za lomljenje kamna
zalít fúndo – uliti betonski temelj
zamélo – zamedlo
zamérk – zapis, zaznamek
zamínat – zaminirati
zamúlit – okrušiti, zaobliti (kamen) namesto odbiti
zarájtlat – zategniti verigo, s katero je prevezan tovor na vozu
zastávit – položiti
zatúlat – zavaliti
zatúlkat se – zavaliti se
zavórənca – močnejša veriga za vprego voza
zdrájkslat – ostružiti
zdréjat se – zoreti; goditi, postajati godno
zdreu – zrel
zdrúžnik – družabnik
zelénc (*zeljenc*) – različek sivega peščenjaka
zémeljčka – zemljica
zglédat – dajati videz
zgónit – zvoniti
zgórjen – zgorel, žgan
zgult – obrusiti
zgun – zvon
zic – sedež
zid na grínto, *zid na mozáiko* – ciklopski zid
zidárski umétnik (ométnik, vmétnik) – zidarski mojster
ziuéki – žeblji
ziuéki pudirúsiz – žeblji za opaž
zjemle – zemlja
zlíman – zlepljen
zluožen zid – suhi zid
zmuəzgən – zmozničen, zvezan
znúcat se – obrabiti se
zríban – obrušen
zríbat – obrusiti, zdrgniti
zrit – odlomiti, izkopati
zŕncat – narediti hrapavo, zrnato površino
zvézan – zvit (les)
zvoníček – zvončnica
Žábeljci (*Žébəlci*) – Velikožabeljci
žábnička – majhna žabica, obešanka

žágrejc, *žájgred* – zakristija
žájfa, *žájfar* – vrsta trdega *sablona* pravilnih oblik
žákel – vreča
žaklovína – vrečevina
žaklovínast – vrečevinast
žandárm – žandar, orožnik
žégen – pokopališče
žégnana vóda – blagoslovljena voda
žégnat – blagoslavljati
žékno – odprtina pred kuriščem
železa – okovje
želézen voz – voz z okovanimi sestavnimi deli
žeplénka – žveplenka, vžigalica
žerh – grobnica
žernáda (*žərnáda*) – dnina
žéžu – železna lopatica za žerjavico
žídan – svilen
žíla – plast, sklad kamna; plastnica, slojnica v kamnu
živ kámen – kvaliteten kamen, ki se lepo obdeluje
živ robc – živi rob
živ škuol – živa skala
živ udárc – sunkovit, močen udarec
živál – živina
žíva sténa – živa skala
žíva zémlja – mrtvica, spodnja plast zemlje
živál – živina
žláhta – sorodstvo
žlájdra – veriga za spenjanje pri prevezovanju voza
žlajf – zavora
žlak (*žləк*) – jarek; utor v kamnu
žlebíčk – utor v kamnu
žleht, *žljəhən* – hudoben
žmoršáda – rogelj, daljši napuščen kamen za vezavo
žmovc – blato, ki nastane v vrtini za mino
žnídar – krojač
žrt – žrd
žuokc – vrečka
žúra – sirotka
žvájgla – bič

Razlage strokovnih in drugih izrazov

»Noben človek ni tako učen, da bi vse vedel, in noben ni tako trd, da ne bi nič vedel.«
Ivan Čermelj - Džonko iz Ajdovščine

Abesinija – Etiopija
ajdovo zrno – trikotna ploskev na začetku ali koncu posnetega roba
ajdovo zrno, polno – okrasni prostorski lik z dvema trikotnima ploskvama na začetku posnetega roba (spodaj)
akronim – ustaljena krajšava večbesednih imen, navadno iz začetnih črk ali zlogov
altarist – kamnosek, specializiran za izdelovanje oltarjev
ambon – pult za branje v cerkvi
amerikanec – izseljenec v Ameriko ali povratnik iz nje
andrejev križec – diagonalni ali zvrnjeni križ
anonimen – neimenovan
antependij – okrasna obloga na prednji strani oltarne mize
arkade – vrsta ali zaporedje lokov na stebrih ali slopih
arkadna zvonica – zvonica, ki je na vse strani odprta z arkadami
atika – vrhnji del nad ogredjem nastavka oltarja
atlant – kip močnega moškega, ki podpira del stavbe
atribucija – pripisovanje avtorstva

avtocesta bratstva in enotnosti – cesta od Jesenic preko Ljubljane, Novega mesta in Zagreba do Beograda
bandaža – zamenljiv obroč na platišču železniškega kolesa
baročen – zelo okrašen, razgibanih, bujnih, pogosto zaobljenih oblik
baročna kartuša – okvir v obliki štirilista s pravokotnimi izpahi v pazduhah med listi
barokizirati – predelati v baročnem stilu
baza – podstavek
bazilika – cerkvena stavba z visoko srednjo ladjo in nižjima stranskima ladjama; imenitnejša cerkev s posebnimi častnimi pravicami
beneški čevelj – nekdanja dolžinska mera, 34,7 cm
bifora – okenska odprtina, razdeljena s stebričkom na dva dela
blazinasti friz – podolgovat člen z oblim profilom, ki zaključuje steno ali portal
bohoričica – slovenski črkopis, v rabi od srede 16. do srede 19. stoletja
brazdan – okrašen z vzporednimi drobnimi plitvimi utori ali regami
breča – usedlinska kamnina, ki jo v glavnem sestavljajo oglati delci različnih kamnin, zlepljeni med sabo z vezivom
ceh – stanovska organizacija obrtnikov iste stroke
cementninar – proizvajalec cementnih oziroma betonskih izdelkov
cerkveni urbar – večnamenska poslovna knjiga cerkve ali cerkvene bratovščine
ciklopski zid – zid iz kamnov nepravilne peterokotne ali šesterokotne oblike
daritveni oltar – oltar, obrnjen proti vernikom v cerkveni ladji
deblo črke – pokončna črta, poteza ali utor črke
delavske bukvice – delovna knjižica
deževni dnevi – plačani delovni dnevi na terenu, ko zaradi vremenskih neprilik ni mogoče opravljati dela
diakon – pripravnik za duhovniški poklic, ki je prejel zadnji red pred mašniškim posvečenjem
diamanten – okrašen s piramidastimi zobci
dolomit – krušljiva karbonatna sedimentna kamnina, podobna apnencu
domovinstvo – pristojnost v določeno občino
duhovnija – enota, skupina vernikov, ki ima stalnega duhovnika in je podrejena župniji
dukat – cekin, beneški zlatnik
Ecce homo – svetopisemski prizor, v katerem Poncij Pilat predstavi s trnovo krono okronanega in prebičanega Jezusa jeruzalemski množici
elipsasti lok – ovalni lok
epigrafski – nanašajoč se na napise oziroma na epigrafiko, vedo o napisih
erozija – razjedanje zemeljske površine zaradi delovanja tekoče vode in vetra
etaža – del stavbe med dvema stropoma oziroma med tlemi in stropom
etnografski – narodopisni
evangeljska homilija – nagovor po prebranem evangeliju
fašistična doba – doba, ki so jo fašisti začeli šteti z letom 1922, ko so izvedli pohod na Rim
figuralen – ki ima obliko figure
fliš – zaporedje plastnatih sedimentnih kamnin, v katerem se menujejo glinavci, laporovci, peščenjaki in ponekod konglomerati
forint – srebrn novec, ki so ga kovali Habsburžani od leta 1484 dalje; od začetka vreden 60, od leta 1858 pa 100 krajcarjev; florint, goldinar, gulden
fosilni – nanašajoč se na fosil, okamneli živalski ali rastlinski ostanek iz geološke preteklosti

fragment – odlomek, kos, ostanek
frakcija – sipki material, katerega zrna so približno iste velikosti
franciscejske katastrske mape – mape katastrskih občin, izdelane v habsburških dednih deželah v sklopu davčnega popisa v letih 1818–1828 po reformah cesarja Franca I.
franciscejski kataster – davčni popis v letih 1818–1828 v habsburških dednih deželah po reformah cesarja Franca I.
frontalno – s prednje strani
fuga – rega, stik
fugiran – ki ima zamazane, zapolnjene rege ali stike
fužina – kovačija
galerija – hodnik v velikih stavbah, ki je na eni strani odprt ali zastekljen
genovski marmor – kararski marmor
glagolica – najstarejši slovanski črkopis, nastal v 9. stoletju
glagoljaš – katoliški duhovnik, ki opravlja bogoslužje v cerkveni slovanščini
glagolski – nanašajoč se na glagolico, najstarejši slovanski črkopis, nastal v 9. stoletju
glava vogelnika – ožje lice vogelnika
glinasti skrilavec – sedimentna kamnina iz zelo drobnih glinastih delcev, ki ima skrilavo teksturo
glinovec – sedimentna kamnina iz zelo drobnih glinastih delcev
goldinar – srebrn novec, ki so ga kovali Habsburžani od leta 1484 dalje; od začetka vreden 60, od leta 1858 pa 100 krajcarjev; florint, forint, gulden
gospostvo – osnovna fevdalna gospodarsko-organizacijska in pravna enota
gostač – podnajemnik
gotica, gotska minuskula – latinica ostrih, oglatih oblik
gotski – nanašajoč se na obdobje gotike
grafit – vpraskan napis
graničar – vojak, ki straži in nadzoruje državno mejo
granit – enakomerno debelozrnata magmatska kamnina
granulacija – zrnavost, sestava sipkega materiala glede na razmerje med velikostjo zrn
grebljica – preprosta priprava v obliki trikotnika s pritrjenim grezilom za določanje vodoravne lege
hala – dvorana
IHS – Jezusov monogram, krajšava za Jezusovo ime
imperial – cesarski goldinar
inicialka – začetnica, začetna črka imena ali priimka
inkrustacija – vložek ali vložki drugačnih kamnov ali marmorjev v kamnito osnovo
inkrustiran – okrašen z vložki drugačnih kamnov ali marmorjev
INRI – akronim za Jezus Nazarečan, kralj Judov
inženirci – vojaki inženirske enote
jugolire – okupacijski denar na območju Svobodnega tržaškega ozemlja v letih 1945–1949
kalkarenit – sedimentna kamnina iz delcev karbonatnih kamnin v velikosti peska
kamnar – zbirni izraz za kamnarske poklice v zvezi z neposrednim pridobivanjem, obdelavo in vgrajevanjem kamna
kamnarski – nanašajoč se na kamnarstvo in kamnarje
kamnarstvo – zbirni izraz za vse vrste dejavnosti v zvezi z neposrednim pridobivanjem, obdelavo in vgrajevanjem kamna
kamnoseški mojster – kamnosek, ki je po vajenski učni dobi postal pomočnik in nato opravil mojstrski izpit

kamnoseški znak – nekdaj osebni, častni znak, ki ga je prejel kamnosek, ko je opravil izpit za pomočnika; služil je tudi za ugotavljanje in obračunavanje opravljenega dela
kapa – streha zvonika
kapitel – bolj ali manj bogato oblikovan glavič, ki zaključuje steber, slop ali pilaster
karabinjer – orožnik, pripadnik italijanske nacionalne žandarmerije s policijskimi pooblastili
kararski marmor – masivna debelokristalasta bela, siva ali lisasta metamorfna kamnina iz okolice Carrare v Italiji
karbonatne kamnine – usedline, ki so najpogosteje zastopane z apnencem ali dolomitom, nastajajo pa z izločanjem kalcijevega karbonata iz vodne raztopine
kartuša – uokvirjena ploskev kot podlaga za napise, grbe ali embleme
kastelolog – strokovnjak za gradove
katastrska mapa – načrt zemljišč na območju katastrske občine
katastrska občina – najmanjša enota zemljiškega katastra, ki obsega vsa zemljišča svojega območja
kladne stopnice – preproste masivne stopnice, brez profilacije
klaftra – seženj, nekdaj dolžinska mera, 1,896 m
klarise – katoliški ženski kontemplativni cerkveni red
klasicističen – zgledujoč se po klasični antični umetnosti
klesanec – klesan kamen, navadno v obliki kvadra
klinker – zelo trda, tanjša dvakrat žgana opeka
kljunasta polica – okenska polica kljunaste oblike
knezonadškof – nadškof, ki je obenem knez
kolavdiran – strokovno pregledan in potrjen po odpravi morebitnih pomanjkljivosti
komolec – nekdanja dolžinska mera, 44 cm
kompresor – stroj za zgoščevanje, stiskanje plina; naprava za vrtanje
koncesija – dovoljenje države za opravljanje dejavnosti na njenem območju
konfin – obcestni kamen
konglomerat – kamnina iz bolj ali manj zaobljenih prodnikov, zlepljenih med sabo z vezivom
konservator – uslužbenec zavoda za varstvo kulturne dediščine, ki raziskuje to dediščino in skrbi za njeno vzdrževanje
konzola – iz zida izstopajoč nosilni kamen za balkon ipd.
konzolne stopnice – samonosne stopnice, enostransko vgrajene v zid
konzolni – podprt s konzolami; vzidan kot konzola
konzolni kapitel – podaljšan kapitel z enostranskim previsom
kosni kamen – osla
košarasti lok – vrsta potlačenega portalnega loka, sestavljenega iz več krožnic
krajcar – stara avstro-ogrska denarna enota, prvotno šestdesetina, nato stotina goldinarja
Križanje – upodobitev Križanega z Marijo in Janezom Evangelistom pod križem
krona – avstro-ogrska denarna enota, vredna pol goldinarja, vpeljana leta 1892
kronogram – napis, katerega poudarjene velike črke dajejo kot rimske številke določeno letnico
kulturna terasa – obdelovalna terasa v bregu
kuracija – oskrbovana dušnopastirska postojanka
kurat – duhovnik, ki oskrbuje kuracijo
kvalificiran – kdor je opravil ustrezen strokovni izpit v svojem poklicu
kvintal – utežna mera, sto kilogramov; stot
ladja – navadno podolgovat notranji prostor v cerkvi, namenjen vernikom
lapidaren – jedrnat, kratek

lapidarij – urejena zbirka kamnitih spomenikov
laporovec — sedimentna kamnina iz zelo drobnih glinastih in karbonatnih delcev
latinica – pisava starih Rimljanov in vsaka pisava, ki se je razvila iz nje
latinski križ – križ z daljšim spodnjim krakom oziroma deblom
lavabo – umivalnik
leča – plast kamnin, ki je na sredi odebeljena, na robovih pa se tanjša oziroma izklini
likof – pojedina, pitje po končanem večjem gradbenem delu ali po sklenjeni kupčiji
ločni porton – porton, zaključen z lokom različnih oblik
lok – usločen gornji del portala ali okna; ločna konstrukcija nad odprtino v steni
lunetno okno – okno polkrožne oblike
marmor – metamorfna kamnina, nastala iz apnenca ali dolomita
mavzolej – razkošna stavba, namenjena za grobnico
melj – usedlina, ki jo sestavljajo delci velikosti med glino in peskom
menza, oltarna – oltarna miza
migracijski pripovedni motiv – motiv, ki se ponavlja v različnih pripovedih
milizia forestale – gozdarska milica
mojstrsko znamenje – posebno, imenitnejše znamenje stavbarja, zlasti v obdobju gotike
monogram – ime ali kratek obrazec, običajno napisan tako, da so črke povezane v enovito znamenje
monoliten – iz enega kosa
monsinjor – naziv za škofa ali duhovnika s posebnimi zaslugami v Katoliški cerkvi
montirati – postavljati, vgrajevati kamnite izdelke in polizdelke
nadločji – trikotniku podobni polji nad portalnim lokom ali ločno nišo
napisni kamen – kamen z vklesanim napisom ali letnico
nastavek, oltarni – osrednji del oltarja z nišo
nisi ante – če ne prej
niša – vdolbina v steni
numero – (hišna) številka
numuliti – luknjičarke, morske praživali s spiralno zavito apnenčevo hišico
obhajilnik – obhajilna miza
obhodna portala – par portalov ob glavnem oltarju
obok – izbočena nosilna konstrukcija nad prostorom
obstret – sij okrog česa ali ob čem
odbijač – kamen pri tleh, ki varuje vogal hiše ali podboj portona, da ga ne poškoduje vozilo
odkop – manjši kamnolom
oklep vodnjaka – obod, nadzemni, parapetni del vodnjaka
oknjak – del okenskega okvirja
opus – vsa dela nekega avtorja
oratorij – molilnica, v konkretnem primeru večja kapelica
ordinariat – urad za upravljanje škofije
ornamentik – kamnosek, ki izvaja najzahtevnejša kamnoseška dela
oskrd (ž. spol) – kamnoseško ali mlinarsko kladivo, ki ima na oba kraja konico
ostenje – ploskev, ki v debelini stene omejuje odprtino oken ali vrat
parapet, **parapetni zid** – nižji zid ali pregrada
parizar – težek voz s širokimi platišči
patrocinij – posvečenost cerkve kakemu svetniku

peščenjak – sedimentna kamnina, ki jo sestavljajo 0,06 do 2 mm debela zrna kamnin z vmesnim vezivom
petrografski – nanašajoč se na petrografijo, vejo geologije, ki proučuje kamnine
pilaster – plitev, le malo izstopajoč stenski slop z bazo in kapitelom
pista – steza
podboj – baza, pokončnik in kapitel; vratnik
podboji – portal, okvir vrat
podest – počivališče na stopnišču; podij
podobar – obrtnik skromnejše zmogljivosti, ki v svoji dejavnosti združuje rezbarstvo in slikarstvo
pokarbonatna tla – prst, ki nastaja na trdih karbonatnih kamninah, apnencu in dolomitu
poknjižena oblika narečne besede – oblika, zapisana skladno s pravopisnim sistemom in zakonitostmi knjižnega jezika
pokončnik – pokončni del okvirja, podboj ali del podboja nad bazo
pola – površina oboka (stropa) med paroma pilastrov ali oken
polje – del ploskve
polkvalificirani delavec – delavec, ki se je priučil s praktičnim delom
polsteber – polkrožni steber
pomočnik – kdor je končal vajensko učno dobo in opravil pomočniški izpit
pomolna okenska polica – zunanja previsna okenska polica
pop – duhovnik
portal – arhitekturno in likovno poudarjen vhod v stavbo; podboj
porton – arhitekturno in likovno poudarjen večji vhod, npr. na dvorišče ali skozi cerkveno obzidje
posnet rob – poševno prirezan ali prisekan rob
potlačeni lok – lok, ki je nižji od polkrožnega loka, na primer lok elipsaste ali košaraste oblike
potujoči pripovedni motiv – pripovedni motiv, ki se pojavlja v različnih pripovedih
poznogotski – nanašajoč se na obdobje pozne gotike
predela – nizek spodnji del oltarnega nastavka
prevoj – del, ki pravokotno izstopa iz simsa, podstavka, praga, zidca ipd.
prezbiterij – svetišče, nekoliko dvignjeni del cerkve z glavnim oltarjem, namenjen za duhovnike in ključarje
prežitek – ostalina starih časov
pristrešek – ločni ali poševni stranski del odprtega ali prekinjenega zatrepa oltarja ali portala
privatnik – zasebnik
prizmatičen – ki ima obliko prizme
pro memoria – za spomin, v spomin
profil – obris, oblika prečnega prereza predmeta ali figure
profiliran – v prečnem prerezu razčlenjen z zarezami in/ali izboklinami
protokol – zapisnik
prototip – prapodoba, prva, osnovna podoba, oblika kot merilo, vzorec za vse ostale stvari iste vrste
raščena domačija – domačija, ki je nastajala postopoma z dodajanjem novih stavb ali poslopij
razrešeni prepis napisa – prepis z razrešenimi in izpisanimi kraticami, krajšavami, vrzelmi ipd.
reducirano srce – srce, katerega polni obliki je odvzet en del
rekonciliacija – ponovna posvetitev
relief – upodobitev, ki izstopa iz osnovne ploskve
reliefen – izbočen, izstopajoč
reprezentativen – tak, ki v najvišji meri kaže lastnosti ali značilnosti koga ali česa

rombičen – ki ima obliko rombov
rozeta – stiliziran cvet; cvetlični okrasek, navadno krožne oblike; okroglo okno z okrasnimi prvinami
rustični zid – zid iz robljenih enako visokih kamnov z grbastim licem
rustikalen – grobo obdelan ali oblikovan
rustikalni / rustični portal – portal, ki je sestavljen iz klesancev ali modulov
sakralni – verski, bogoslužni
sarkofag – kamnita skrinja za truplo
sedimentna kamnina – kamnina, nastala z usedanjem različnih in različno velikih drobcev kamnin
segmentni lok – del loka, katerega tetiva je krajša od premera
serif – prečna črtica na koncih črk
seženj – nekdanja dolžinska mera (dunajski seženj ali klaftra meri 189,4 cm)
silikoza – bolezen zaradi nabiranja kremenovega prahu v pljučih
sims – običajno vodoraven profiliran opasek, zidec ali venec
sklepni kamen – kamen klinaste oblike, ki sklepa lok
sklepnik – središčni kamen, v katerem se stikajo rebra gotskega oboka
sklesan – izbočeno klesan; nasprotno od vklesan, vrezan
slavolok – ločno oblikovan prehod med prezbiterijem in cerkveno ladjo
slop – pokončen zidan ali klesan oglat podporni stavbni člen z bazo in kapitelom
služnik – k steni ali slopu prislonjen stebričast nosilec gotskega obočnega sistema
sold – nekdanja denarna enota manjše vrednosti
sosvodnica – trikotna vdolbina v spodnjem delu oboka
spiralen – vibast, polžast
spodnjak – spodnji del okenskega okvirja
spolija – del iz starejše zgradbe, ponovno uporabljen v novejši zgradbi
stavbarska delavnica – združenje kamnosekov, zidarjev, tesarjev in steklarjev pod vodstvom stavbnega mojstra na enem gradbišču
stavbenik – gradbenik; lastnik gradbenega podjetja
stavbni člen – bistveni funkcionalni in oblikovni del stavbe, npr. steber, portal, okenski okvir
stavbni mojster – stavbar, arhitekt
steber – pokončen klesan podporni stavbni člen krožnega prereza
stiliziran – oblikovan z značilnimi, poenostavljenimi potezami
stilizirati – oblikovati, upodabljati kaj z značilnimi in poenostavljenimi črtami, lastnostmi
strešni venec – venčni zidec, profiliran glavni zidec na strešnem napušču
sufragan – škof sufraganske škofije, ki je podrejen škofu metropolitu
suhi zid – zid, ki je zidan oziroma zložen na suho, brez veziva
svetišče – cerkev
svetla mera – mera odprtine
šesterolistna ali šestilna rozeta – rozeta, ki jo je mogoče oblikovati s šestilom
šivan vogal – šivan rob, vogalna okrepitev iz kvadrov, ki se križajo med sabo
škarpa – podporni zid med dvema višinama zemljišča za preprečevanje drsenja zemlje
šlem – čelada
špaleta – ploskev, ki v debelini stene omejuje odprtino oken ali vrat
špica – kamnoseško ali zidarsko koničasto dleto
špičen – (grobo) obdelan s kamnoseško špico
špičiti – obdelovati, klesati (kamen s kamnoseško špico)

števka – cifra, posamezen znak v številki
štirilist – kartuša ali napisno polje v obliki stilizirane rože s štirimi cvetnimi listi
tabernakelj – omarica na oltarju, v kateri se hrani ciborij s posvečenimi hostijami
talni zidec – zidec ob tleh na zunanjščini stavbe
tambur – osmerostran ali okrogel člen med zvoniščem in streho zvonika
tampon – plast gramoza pod vrhnjo plastjo cestišča
tekstura – razporeditev mineralnih zrn česa
tempeljska fasada – pročelje, ki posnema obliko pročelja antičnega templja
terakota – neloščena, zelo trdo žgana glina rdečkastorjave barve
timpanon – nadvratno čelo, ploskev med preklado in lokom nad portalom
tolčenec – ročno drobljeno kamenje
trak – zelo ozka podolgovata ploskev
tretji red – cerkveni red, ki je v prvi vrsti namenjen laikom
tvrdka – podjetje
uvozna lopa – lopa, skozi katero se pripelje voz na dvorišče
Vera icon – Kristusova »resnična podoba« na podlagi domnevnega odtisa njegovega obličja na potnem prtu, s katerim mu je na poti na Kalvarijo Veronika obrisala obraz
veznik – prečno položen kamen ali opeka v zidu
viadukt – mostu podoben objekt čez suhe globinske ovire
vidija – zelo trda kovinska zlitina iz volframovega karbida in kobalta za izdelavo rezalnih orodij
vikar – uradni namestnik cerkvenega predstojnika
vikar *in pontificalibus* – škofov namestnik za opravljanje obredov
vinar – avstrijski novec za pol krajcarja
visoka arhitektura – skupen izraz za stilno določljive stavbe, zgrajene po načrtih arhitektov ali gradbenih inženirjev
vitel – naprava, na katero se navija vrv ali žica pri dviganju oziroma vlačenju
voluta – polžasto zavita oblika
voluten – polžasto oblikovan
zatrep – trikotni vrh stene pod streho na ožji strani stavbe
zgornjekredni apnenec – apnenec, ki se je odlagal v obdobju zgornje krede pred približno sto do petinšestdesetimi milijoni let
zidec – vodoraven, iz stene izstopajoč stavbni člen v obliki mejnih in venčnih profilov
zobato kladivo – kamnoseško kladivo, ki ima zobati čeli
zvest prepis napisa – dosleden prepis po črki
zvončnica – ploščati zvonik z linami na cerkvenem pročelju
zvoníca – pritlični, navadno obokani prostor pod zvonikom, kjer se zvoni
zvonišče – prostor, nadstropje z zvonovi v zvoniku
žebljana konstrukcija – način spajanja lesenih elementov z jeklenimi žeblji
živi rob – oster, nezaobljen rob oziroma vogal

Viri in literatura

Uvodna opomba

Matične knjige za območje Primorske se zdaj hranijo v Škofijskem arhivu Koper; v digitalni obliki so po abecednem zaporedju župnij dostopne na spletni strani https://data.matricula-online.eu/, a samo do vštete črke P (Prvačina). Župnijski spisi se zdaj večji del hranijo v enoti Škofijskega arhiva Koper v Novi Gorici, a še niso urejeni in dostopni za javno uporabo. Matične knjige za območje ljubljanske nadškofije se hranijo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana in so že dalj časa dosegljive na spletni strani https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/.

Viri

Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (Nadškofijski arhiv Gorica – ACAG), *Parrocchie oltre confine*, *Atti*: fasc. 15, Camigna – Kamnje: Inventar nepremakljin in premakljin premoženja župne cerkve sv. Mihaela v Kamnjah 2. julija 1913; Inventar nepremakljin in premakljin premoženja podružne cerkve Marije Device v Vrtovinu 2. julija 1913; Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, okrog 1926: Filialkirche B. V. Mariens Himmelfahrt, Vertovino; fasc. 20, Cernizza Goriziana – Črniče: Seznam cerkva župnije Črniče s podatki z dne 30. 6. 1891; Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, Pfarrkirche S. Viti et Soc. Mart., 1926; Odgovori župnika Cibiča na vprašalnik o župniji Črniče, 30. 6. 1891; Inventar cerkve na Ravnah 1878; Inventar cerkve sv. Janeza in Pavla, 1914; fasc. 70, Ossecca – Osek: Inventar o glavni imovini vikarijske cerkve sv. Martina v Osek-u, sestavljen dne 10. aprila 1923 od Franc-a Frankè, vikarja v Oseku; fasc. 84, Podraga: Stato patrimoniale ed economico della chiesa parrochiale di Ss. Ermacora e Fortunato di Podraga, 1929; fasc. 107, San Tomaso di Scrilla – Štomaž: Inventar cerkve sv. Tomaža, 1928. ACAG, *Matricole*, *Parrocchie oltre confine*, kopije matičnih knjig župnij v Sloveniji: mrliška knjiga Batuje 1835–1944; rojstna, poročna in mrliška knjiga Črniče 1835–1944; poročna knjiga Grgar 1835–1943; rojstna, poročna in mrliška knjiga Kamnje 1835–1942; poročna knjiga Lokavec 1835–1945; rojstna, poročna in mrliška knjiga Osek 1876–1945; rojstna in poročna knjiga Renče 1835–1943; rojstna in poročna knjiga Rihemberk 1835–1941; rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1845–1943; rojstna in poročna knjiga Sveti Križ 1835–1942; rojstna, poročna in mrliška knjiga Šempas 1835–1942; poročna knjiga Štanjel 1835–1940; rojstna knjiga Števerjan 1835–1920; poročna knjiga Veliki Dol 1835–1946; rojstna knjiga Sveti Križ 1901–1942.

Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (Nadškofijski arhiv Videm – ACAU), *Ordinazioni sacre*, b. 634, fasc. 1705; *Chiese a parte Imperii*, b. 722, fasc. 1: Gorizia e Salcano, cc. 174–176; *Chiese a parte Imperii*, b. 731, fasc. 1.

Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, šk. 209, fasc. 461: Šolske zadeve v kraju Ustje; SI AS 309 Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 51, fasc. XXVII, Lit. K, No. 56: Khuscha Michael; SI AS 730 Graščina Dol, fasc. 148, Gallenberg – Mekinje, Zduše.

Bogataj, Pavel, *Ob 100-letnici rojstva našega očeta, zidarskega in pleskarskega mojstra Jožefa Keteja*, rokopis.

Bratuš, Lucijan, Premrl, Božidar, *Izrazi za črke in števke ter njihove dele*, tipkopis, Ljubljana 2002.

INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, Sedej, Ivan, *Zapiski XVI*, februar 1968; Velepič, Ciril, *Topografija Primorske*, 1948/49, tipkopis.
Kaptolski arhiv Zagreb, *Acta capituli antiqua*, fasc. 101, št. 61.
Kjuder, Albin, *Zgodovinski mozaik Primorske. S posebnim poudarkom gornjega Krasa*. Zbral in sestavil v letih 1956–1960, ciklostirano 1972; hrani Kosovelova knjižnica Sežana.
Kjuder, Albin, *Kazlje* (*kronika vasi*), str. 6–7; hrani Grozdan Rener, Kazlje 42.
Kolenc, Drago, *Soteska Pekel in njen mlin*, ilustriran tipkopis.
Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL): ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, krstna knjiga 1692–1699; mrliška knjiga 1658–1735; ŽA Preserje, kopije poročne knjige 1835–1910; ŽA Radovljica, rojstna knjiga 1720–1732; NŠAL 10, ŠAL Ž: *Župnija Šentvid pri Vipavi*, 1766–1900, leto 1890; NŠAL, KAL: fasc. 26.
Pavlica, Damjana, *Vodnjak Brida*, besedilo informativne table pri vodnjaku.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 645, Zbirka fotokopij, t. e. 3, a. e. 24, *Spomenica župnije v Podragi*: Cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Podragi; t. e. 26, a. e. 81, *Kronika župnije Šturje*, 1890–1904, leto 1893; mapa reprodukcij slik slikarja Ferdinanda Pambergerja s Krasa in soške fronte.
Pokrajinski arhiv Koper, SI PAK 8, *Občina Kopriva*.
Rustja, Karol, *Zidanje nove cerkve Sv. Cirila in Metoda na Brjah*, tipkopis.
Saksida, Magda, *Balatac*, tipkopis, 2025.
Slovenski etnografski muzej, dokumentacija, Pahor, Samo, Teren XV – Vipava 1958, *Ljudska umetnost*, tek. št. 15.
Škofijski arhiv Koper, Šček, Virgil, *Paberki 2*.
Škofijski arhiv Trst: spisi.
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, ZRC SAZU, Steletovi terenski zapiski, kartoteka spomenikov.
Zasebni arhiv družine Drejdlnovih, Tabor 12, Vipava.
Zasebni arhiv družine Kete, Ajdovščina.
Zasebni arhiv družine Rovtar v Skriljah, rodovnik družine Rovtar - Vrčonovih iz Stomaža.
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica, mapa Skrilje.
Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZALj): SI_ZAL_LJU/0346, Zbirka rokopisnih elaboratov, TE 82, PE 688: Fabjančič, Vladislav, *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, *I. del. Stari trg*, Ljubljana 1943; SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XIII–82, *Aussgab Buech de Anno 1687*, fol. 44; Cod. XIII–104, srajčka Ausgab 1687: *Aussgaben auf Beuelch*; SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII–71–80: davčne knjige 1687–1696; SI_ZAL_LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I–45, *Gerichtsprotokolle der Hauptstadt Laibach 1677*, fol. 9.
Župnijski arhivi (ŽA):
ŽA Ajdovščina, rojstna knjiga 1854–1898, poročna knjiga 1784–1843.
ŽA Batuje, poročna knjiga 1840–1914; spisi, šk. *Računi Batuje 1861, 1864–1938, 1943*; šk. *Računi Selo 1842, 1850, 1854–1906*.
ŽA Biljana, mrliška knjiga 1763–1780.
ŽA Bovec, rojstna knjiga 1883–1914.
ŽA Branica / ŽA Goče, arhiv župnije Gornja Branica, spisi.
ŽA Budanje, družinska knjiga 1886–1905; mapa *Razni načrti*.
ŽA Col, poročna knjiga 1930–1942.
ŽA Črniče, rojstne knjige 1647–1725, 1726–1791, 1792–1853 in 1854–1893, poročne knjige 1719–1784, 1819–1859 in 1860–1914; mrliški knjigi 1720–1791 in 1854–1902; družinske knjige I, II, III, Vc in VII; *Katapan in kronika župnije Črniče*; *Journal der Pfarrkirche St. Veit zu Cerniza 1875–1885*;

Rechnungsbuch der Filialkirche zu Gojače 1870–1943; *Dnevnik podružne cerkve sv. Justa v Gojačah 1906–1950*; *Računi Malošče 1898–1943*; *Denarnični dnevnik za časa zidanja novega zvonika v Malovšah začenši z 1. februarjem 1929*; *Scandaglio dell'opere necessarie da farsi nella venda Chiesa di S. Gioanni e Paulo di Rauna filiale della Ces. Reg. Parochiale di Cernizza*, 1821; *Rechnungsbuch der Filialkirche St. Johann und Paul zu Ravna 1866–1943*; *Dnevnik podružne cerkve Sv. Ivana in Pavla v Ravnah 1906–1948*; *Urbar cerkve sv. Vita in Modesta in Krescencije v Črničah z začetnim vpisom leta 1725*; *Urbario della veneranda Chiesa Parochiale di S. Vito in Cerniza dal 1. Gennajo 1796*; spisi; mapa *Načrti*.

ŽA Deskle, rojstna knjiga 1835–1906, poročna knjiga 1835–1903.

ŽA Dutovlje, družinska knjiga Skopo 1895.

ŽA Goče, *Liber Actorum exhibitorum in Curatia Gotscha*; spisi, šk. *Računi Goče 1752–1910*; šk. *Načrti*.

ŽA Hotedršica, poročna knjiga 1882–1945.

ŽA Kamnje, rojstne knjige 1717–1739, 1739–1789, 1796–1829, 1830–1851 in 1852–1901; poročne knjige 1742–1789, 1820–1849 in 1850–1919; mrliške knjige 1790–1795, 1796–1851, 1852–1929 in 1930–2009; družinske knjige Kamnje 1700 1a (1746–1844), 1800–1857 in 1893–1955, Vrtovin 1764–1858 in Skrilje - Vrtovin 1858–1900; Črnigoj, Franton, *Zgodovina Kamenske fare, s. p.*; Črnigoj, Franjo, *Zgodovina nove podružne cerkve v Skriljah. Zgodovinske beležke in spomini ob gradnji nove cerkve v Skriljah, začenši v letu Gospodovem 1928*.

ŽA Kamnje / PANG, *Urbar cerkve sv. Katarine v Kamnjah z začetnim vpisom leta 1725*; *Urbar cerkve sv. Mihaela v Kamnjah z začetnim vpisom leta 1783*; *Urbar cerkve sv. Pavla v Vrtovinu z začetnim vpisom leta 1725*; *Urbar cerkve sv. Pavla v Vrtovinu z začetnim vpisom leta 1766*; *Urbar cerkve sv. Justa in sv. Valentina v Gojačah 1766–1784*; Zbirka mikrofilmov (034), Črnigoj, Franjo, *Zgodovina nove župnijske cerkve v Kamnjah in še kaj druzega: kapelic, zvonov itd itd.* (tipkopisni prepis Pavla Petra Bratine: Črnigoj, Franjo Anton, *Kronika župnije Kamnje*).

ŽA Lokavec, rojstne knjige 1741–1786, 1786–1812, 1812–1855, 1856–1900 in 1901–; poročni knjigi 1810–1879 in 1880–1935; mrliške knjige 1809–1855, 1856–1896 in 1897–2005; spisi, šk. *Župnija Lokavec*, šk. *Cerkve v župniji*, šk. *Cerkve v župniji. Nova cerkev*.

ŽA Miren, rojstna knjiga 1887–1908; spisi, šk. 19/9.

ŽA Osek, rojstna knjiga 1876–1903, poročna knjiga 1876–1914, mrliška knjiga 1876–1915; družinska knjiga Osek 1820, družinska knjiga Vitovlje 1820, družinska knjiga Osek in Vitovlje 1879; *Denarnični dnevnik za cerkev sv. Martina v Oseku*; *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri vikariskej cerkvi sv. Martina od leta 1873*; *Rechnungs=Buch der Filialkiche U. L. F zu Vituglia angefangen mit dem Jahrem 1838*; *Rechnungs-Buch der Filial Kirche Uns. Li. Fr. zu Vitulja*; *Dnevnik vseh dohodkov in stroškov pri c. MB na Vitovljah 1871*; spisi, mapa *Važne listine 1800–1899*, mapa *Računi, ocene, zemlja, stavbe 1800 – 1867*, mapa *Razno 1800–1899*, mapa *Stare listine*.

ŽA Otlica, rojstna knjiga 1887–1913.

ŽA Planina, poročna knjiga 1842–1939.

ŽA Podkraj / ŽA Col, spisi župnije Podkraj.

ŽA Podnanos, družinska knjiga Šentvid 1883; *Kronika Šentvid*.

ŽA Postojna, mrliška knjiga 1912–1959.

ŽA Povir / ŽA Sežana, *Kronika župnije Povir*.

ŽA Preserje, družinski knjigi 1887–1900 in 1900–1930.

ŽA Renče, poročna knjiga 1718–1785.

ŽA Rovte, rojstna knjiga 1878–1894, družinska knjiga Rovte.

ŽA Slavina, poročna knjiga 1875–1904.

ŽA Stomaž, rojstna knjiga 1830–1882; rojstna knjiga 1845–1882; poročna in mrliška knjiga 1845–1882; družinski knjigi 19. stoletje in 1845–1950.
ŽA Stomaž / PANG, *Urbar cerkve sv. Tomaža v Stomažu z začetnim vpisom leta 1766*.
ŽA Stomaž / ŽA Vipavski Križ, rojstna, poročna in mrliška knjiga Stomaž 1883–2001, družinska knjiga Stomaž na kartonih; spisi župnije Stomaž.
ŽA Štjak, *Zapisnik dohodkov in stroškov pri cerkvi M. B. na Vrabčah 1884–*; Ferjančič, Edko, *Chronologia Stiacensi ab anno 1530–1600*.
ŽA Šturje, spisi.
ŽA Tomaj, *Urbario della Chiesa di S: Pietro in Tomaj 1812–1828*; Kjuder, Albin, *Kronika Tomaja*, rokopis.
ŽA Trnje / ŽA Zagorje, mrliška knjiga Trnje 1831–1896; *Zapisnik vseh dobrotnikov domačih in tujih, ki so kaj dali za zidanje nove cerkve v Trnji (za celo duhovnijo Trnjsko) od dne pervega februarija leta 1893 do –*.
ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1885; spisi, šk. 10, *Gradbene zadeve farne cerkve sv. Štefana 1792–1928*, *Gradbene zadeve cerkve sv. Križa na Gradišču 1828–1895*; šk. 11, *Gradbene zadeve, Log*; *Gradbene zadeve, Podkraj*; *Gradbene zadeve, Ustje*; šk. 11-A, *Gradbeni načrti*.
ŽA Vipavski Križ, družinska knjiga 1858, družinska knjiga Vipavski Križ 11, družinska knjiga Cesta 1882, družinska knjiga Plače.
ŽA Vrhpolje, *Urbar škapulirske bratovščine oziroma bratovščine karmelske Blažene Marije device v Šturjah z začetnim vpisom 1762*; *Blagajniški dnevnik župnije Vrhpolje 1894–1934*; spisi.

Spletni viri

Archivio di Stato di Gorizia, *De Rabatta conte Michele*, https://archiviodistatogorizia.cultura.gov.it/bwg_gallery/de-rabatta-conte-michele/#bwg776/39208.
Battaglia del grano, https://it.wikipedia.org/wiki/Battaglia_del_grano.
Bitka na Ceru, https://sl.wikipedia.org/wiki/Bitka_na_Ceru.
Centro De Estudios Migratorios Latinoamericanos (*CEMLA*), https://cemla.com/.
Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje 1941–1946 (objavo pripravili Tadej Cankar, Mateja Jeraj, Matevž Košir, Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar, Mojca Tušar in Tanja Žohar), Ljubljana 2022, https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/Arhiv-RS/Zalozba/e-publikacije/Albin-Smajd/Knjiga-Albin-Smajd.pdf.
Evropski dan terasirane krajine v Vrtovinu, https://www.kmetijskizavod-ng.si/novice/arhiv-vseh/2019082914190801/evropski_dan_terasirane_krajine_v_vrtovinu/.
Family Search, New York, Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892-1925, https://www.familysearch.org/en/search/collection/1368704#_=_.
GT Podgornik, https://www.gtpodgornik.si.
Klemenčič, Matej, From teh periphery to the centre. Stonecutters from Gorizia to Vienna around 1700, v: *Vienna italiana* (na spletu), str. 159, https://www.vr-elibrary.de/doi/10.7767/9783205221821.149.
Konservatorski načrt za Hribarjevo vilo, EŠD 14659, Konservatorsko restavratorski atelje Šentjošt, Vid Klančar s. p., Šentjošt, september 2016; SI_PAM/0011/007/00003 MA/52 - Cafova ulica 5, Maribor: gradbeni spisi, 1938–1940, file:///D:/Dokumenti/Winword/TEKSTI/Nova%20mapa/VA%C4%8C%20_%20Podrobnosti%20popisne%20enote.html

Krajevne skupnosti: Kamnje-Potoče, https://www.ajdovscina.si/krajevne_skupnosti/2012081614431906/Kamnje%20-%20Poto%C4%8De%20/.
Kratka zgodovina dornberške cerkve, https://zupnija-dornberk.rkc.si/predstavitev/.
Kulturno in turistično društvo Osek, *V Oseku je bila nekoč v Šoli šola …*, http://www.drustvo-osek.org/joomla/index.php/novice-in-dogodki-mainmenu-48-48/kulturni-dogodki/260-v-oseku-je-bila-nekoc--v-soli-sola.
Ledinek Lozej, Špela, Stanovanjska kultura: ognjišča v Vipavski dolini – od središča vsakdanjih praks do kulturne dediščine, *Govorica predmetov*, 2021, str. 68–69, https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/download/1956/8081/1476?inline=1.
Lurška votlina v Plačah, https://vipavskikriz.farovz.si/cerkev/lurska-votlina-v-placah/.
Novi Slovenski biografski leksikon, Helena Seražin, geslo Blažko, Mihael, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002480/.
pb (= Pavel Peter Bratina), *Zgodovina župnije Kamnje*, https://www.kamnje.net/zupnija/zgodovina--zupnije-kamnje/.
Per conoscere le valli del Natisone. Cognomi S, https://www.lintver.it/cultura-cognomi-cognomis.html.
Potoče, Ajdovščina, https://sl.wikipedia.org/wiki/Poto%C4%8De,_Ajdov%C5%A1%C4%8Dina.
Register nepremične kulturne dediščine: Skrilje – Domačija Skrilje 24, EŠD 4971, https://podatki.gov.si/dataset/register-nepremicne-kulturne-dediscine.
Statue of Liberty & Ellis Island Foundation, Arrival Records Collection, https://heritage.statueofliberty.org/passenger-result.
Tretji red, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tretji_red.
Università degli Studi di Trieste, https://it.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A0_degli_Studi_di_Trieste.
Valenčič, Vlado, Tönnies, Gustav Johann Ludvik (1814–1886), *Slovenska biografija*, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi713833/.
Viljem Treo, https://sl.wikipedia.org/wiki/Viljem_Treo.
Windischgrätzi, https://sl.wikipedia.org/wiki/Windischgr%C3%A4tzi.
Zemeljski plaz Slano blato, https://sl.wikipedia.org/wiki/Zemeljski_plaz_Slano_blato.

Literatura

Abram, Jožef, *Kobjeglava in Tupelče skozi čas*, Kobjeglava 2014.
Andrić, Ivo, *Znamenje ob poti: izbrane misli*, Ljubljana 1985.
Attems, Karel Mihael, Attems, Karel Mihael, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia. Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije. Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz: 1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano), Gorizia 1994.
B. n. a., Iz Julijske krajine. Žrtev granate, *Jutro. Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 22. 9. 1937, letnik 18, št. 221.
B. n. a., Iz Vipavske doline, *Primorski list*, 17. maja 1894, tečaj 2, št. 10.
B. n. a., V Oseku napravili so nove stopnjice k cerkvi, *Gorica*, 21. 12. 1907, letnik 9, št. 104.
B. n. a., Izpit za zidarskega mojstra so napravili, *Dan*, 5. aprila 1913, letnik 2, št. 458.
B. n. a., *Župnijska in dekanijska cerkev v Šmartnem pri Litiji*, Šmartno pri Litiji 1991.
B. n. a., *50 let votline lurške Matere Božje, Plače–Vipavski Križ*, 11. maj 1947–1997, zgibanka.

Badalič Volk, Tanja, *Zvonilo je trikrat, dvakrat, enkrat, nobenkrat. Pravce s sred sveta in obronkov*, Osek 2026, neobjavljeno besedilo.
Balič, Josip, Odgovor gosp. Kutinu ali pojasnila na pojasnila, *Gorica*, 21. 4. 1906, letnik 8, št. 32.
Bensa, Marta, Nova Gorica – cerkev Gospodovega oznanjenja Mariji na Kostanjevici, v: *Varstvo spomenikov. Poročila 55–56*, Ljubljana 2022.
Bizjak, Jože, Rodni kraj, *Kulturni odmevi*, 1959, letnik 2, št. 2.
Blažko, Bogomil, *Podoba nekega časa in ljudi*, Nova Gorica 2011.
Bogataj, Marjetka in Pavel, *Mojster Jožef Kete. Ob 100-letnici rojstva. 15. februar 2009*, Ajdovščina 2009.
Bogataj, Pavel, Geografska podoba Vipavske doline, v: *Ortaona - Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001.
Bošnjak, Slobodan, Sever, Andrej, *Tehnologija delovnih procesov 1. Gradnja*, Ljubljana 1982.
Bratina, Pavel Peter, *Cerkve župnije sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem*, Kamnje 2002.
Bratina, Pavel Peter, *Pod sedmim križem*, Kamnje 2012.
Bratina, Pavel Peter, *Pod to goro Čavensko. Zgodbe iz moje doline*, Kamnje – Ljubljana 2014.
Bratina, Pavel Peter, *Župnija sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem in njene cerkve*, Kamnje 2018.
Bratina, Pavel Peter, *Prvi spomenik slovenske sprave*, Kamnje 2021.
Bukošek, Metka, Obnovitvene zadruge v letih 1945–1955 v dokumentih Zgodovinskega arhiva v Celju, s poudarkom na Kozjanskem, *Arhivi*, letnik 20, 1997.
Calendarium sacerdotum defunctorum, Gorizia 1977.
Cevc, Emilijan, Kje je bil rojen kipar Mihael Cussa?, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1951, nova vrsta I.
Cevc, Emilijan, Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici, v: *Krško skozi čas, 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta* (ur. Lado Smrekar), Krško 1977.
Ciglenečki, Slavko, Poznoantična semiurbana utrjena naselbina Sv. Pavel nad Vrtovinom – 55 let pozneje, v: *Goriški letnik*, 2021, št. 45.
Cossàr, Ranieri Mario, *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*, Pordenone 1948.
č., Iz Ljubljane, 26. rožn. († Dekan Grabrijan.), *Zgodnja Danica*, 30. junija 1882, tečaj 35, št. 26.
Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja, zapisal Pavel Peter Bratina, Kamnje 2012.
Černigoj, Franc, *Mož in čemerika*, Ajdovščina 1997.
Černigoj, Franc, *Znamenje na Gori*, Ajdovščina 1999.
Černigoj, Franc, *Nace ima dolge tace*, Ajdovščina 2018.
Čibej, Edmund, *Zbrani spisi*, Predmeja 2005.
Čibej, Ljubo, Drugi most – kamniti (1906–1943), v: *Štirje mostovi čez sotesko Golobnico* (ur. Edo Pelicon), Predmeja 2025.
Demšar, Alojz, *Zvonovi na Žirovskem. Zvonovi v cerkvah župnij Žiri, Vrh Sv. Treh Kraljev, Ledine in Zavratec*, Ljubljana – Žiri 2016.
Drole, Ernesta, Italijanska šolska stavbna dediščina med obema vojnama na severnem Primorskem, *Šolska kronika*, 2003, letnik 12, št. 1.
Elenco ufficiale degli abbonati al telefono della rete di Lubiana e delle reti della provincia 1942 – XX E. F. Službeni telefonski imenik za omrežje mesta Ljubljana in omrežij v pokrajini 1942 – XX E. F.
Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, Ljubljana 1987: geslo Bled.
Erjavec, Fran, Iz pótne torbe, v: *Letopis Matice slovenske za leto 1882. in 1883.*, Ljubljana 1883.
Frelih, Marko, *Terra sancta 1910, največje slovensko romanje v Sveto deželo*, Stična 2013.
Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb 1982.

Gabršček, Andrej, *Kažipot po pokneženi grofovini goriški in gradiški ter obmejnih krajih kranjskih*, letnik 2, Gorica 1895.
Gabršček, Andrej, *Kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1899*, letnik 5, Gorica 1898.
Gabršček, Andrej, *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1906*, letnik 12, Gorica.
Herkov, Zlatko, *Mjere Hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Rijeka 1971.
Hočevar, Ksenja, »Bog me je obdaril, njegov dolžnik sem«, *Družina*, 1. novembra 2020, letnik 69, št. 44.
Höfler, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. Primorska*, Ljubljana 1997.
Höfler, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat / Goriška nadškofija, Tržaška škofija*, Nova Gorica 2001.
Höfler, Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, druga, revidirana in dopolnjena izdaja, Ljubljana 2016.
Ivandija, Antun, Propovijedaonica zagrebačke katedrale, *Bogoslovna smotra*, Zagreb 1965, letnik XXXV, št. 2.
Kavs, Ludovik, *Varnost miniranja*, skripta, 1957.
Kerševan, Simon, *Podružnična cerkev sv. Lucije*, izdala Župnija Osek 2003.
Kerševan, Simon, *Osek. Razvoj naselja*, seminarska naloga pri predmetu Razvoj arhitekture, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana 2008.
Kerševan, Simon, *240 let pokopališča pri sv. Luciji v Vitovljah 1782–2022*, Osek 2022, zloženka.
Kladnik, Drago, Geografski oris pokrajine, v: *Vipavska dolina* (ur. Jernej Pavšič), Ljubljana 2013.
Klančič, Klemen, *Analiza karbonatnih blokov med fosilnim plazom Selo in vasjo Stomaž*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za geologijo, Ljubljana 2016.
Klemenčič, Drago, Župnija Štomaž na Vipavskem, *Družina*, maja 1956, letnik 10, št. 5.
K(lemenčič), D(rago), Jožef Kete, *Družina*, 1. avgusta 1982, letnik 31, št. 30.
Klemenčič, Matej, *Mihael Cussa med Gorico, Ljubljano, Gradcem in Dunajem: o goriško-kranjskih kamnoseških navezah in njihovih ambicijah*, predavanje 18. novembra 2021.
Klemše, Vlado, *Svet med goro in vodo. Ledinska imena v Kamnjah in Potočah*, Kamnje – Potoče 2025.
Kohlbach, Rochus, *Die barocken Kirchen von Graz*, Graz 1951.
Koledarček družbe sv. Mohora za prestopno leto 1872, Celovec 1871.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1873, Celovec 1872.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1874, Celovec 1873.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1875, Celovec 1874.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1877, Celovec 1876.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1878, Celovec 1877.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1879, Celovec 1878.
Koledar družbe sv. Mohora za prestopno leto 1880, Celovec 1879.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1881, Celovec 1880.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1882, Celovec 1881.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1883, Celovec 1882.
Koledar družbe sv. Mohora za prestopno leto 1884, Celovec 1883.
Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1885, Celovec 1884.
Koledar Družbe sv. Mohora za prestopno leto 1888, Celovec 1887.
Koledar Družbe sv. Mohora za navadno leto 1889, Celovec 1888.
Koledar Družbe sv. Mohora za navadno leto 1890, Celovec 1889.
Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1895, Celovec 1894.
Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1899, Celovec 1898.

Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1907, Celovec 1906.
Koledar Goriške Matice za prestopno leto 1924.
Koloini, Borut, *Križ je bu enkrat mejstu. Življenje nekega kraja*, Vipavski Križ 1992.
Kosovel, Magda, *Srednja Vipavska dolina*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana 1970.
Kovač, Leonard, *Garušna*, Ljubljana 2008.
Kovačič, Lojze, *Cerkev sv. Florijana v Ljubljani*, Ljubljana 1996.
Kragelj, Jožko, *Cerkev sv. Ane v Batujah*, Batuje 1992.
Kragelj, Jožko, *Podružnična cerkev sv. Danijela v Sanaboru*, Col 1995.
Kragelj, Jožko, *Župnijska cerkev svete Marjete v Podkraju*, Podkraj 1997.
Kragelj, Jožko, *Kamni govorijo*, Gorica 2001.
Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije, Ljubljana 1968.
Kronika Rihemberka – Branika (ur. Cvetko Vidmar idr.), Branik 1994.
L. M., Od domače obrti v podjetje, *Nova Gorica*, 23. avgusta 1951, letnik 5, št. 33.
Lampe, Frančišek, Izprehod na Notranjsko, *Dom in svet*, 1896, letnik 9, št. 18.
Langus, Jože, Industrija, obrt in trgovina za Bežigradom, v: *Naš Bežigrad v luči zgodovine, kulture in gospodarstva* (ur. Vilko Fajdiga in France Jesenovec), Ljubljana 1940.
Lavrič, Ana, Ljubljanska cerkev sv. Krištofa za Bežigradom, *Kronika*, 2012, letnik 60, št. 1.
Leksikon cerkva. Dekanija Vipavska, 2, Celje 2004.
Lestan, Aleksander, *Župnija in dekanija sv. Vida v Črničah na Vipavskem*, Črniče 2009.
Logar, Tine, *Slovenska narečja*, Ljubljana 1975.
Lozar, Vida, Geografska analiza Vrtovina, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana 1961.
Lozar, Vida, Vrtovin, v: *Ortaona – Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001.
M. V. (= verjetno Marko Vuk), Obnovitev tabora na Vitovljah pomembna spomeniška pridobitev, *Primorski dnevnik*, 4. avgusta 1976, letnik XXXII, št. 178.
Mal, Josip, Umetnostnozgodovinski zapiski, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1924, letnik IV.
Mamić, Tino, *Stomaž in Skrilje. Zgodovinski vodnik*, Ajdovščina 2017.
Martinuč, Irena, *En buot so riekli: »Uoče zidar, sin zidar.«*, Renče 2023.
Matičetov, Milko, Primorski ljudski napisi 83, *Ljudski tednik*, 15. septembra 1950, letnik 5, št. 231.
Medvešček, Peter, *Opis Sv. Križa*, Gorica 1904.
Melink, Branko, *Sveta Katarina v Gornji Branici*, Gornja Branica 1996.
Mesesnel, Fran, Slovenačka likovna umetnost u Julijskoj Krajini, v: *Julijska krajina* (ur. Lavo Čermelj), Ljubljana 1930.
Mesesnel, France, Sv. Štefan v Vipavi, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1926, letnik VI, št. 1.
Mikuž, Stanislav, Vodovod na Goro, v: *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih, ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2001.
Mojškerc, Janez, Kako smo gradili kamnito pregrado, v: *Pogubna razigranost. 110 let organiziranega hudourničarstva na Slovenskem 1884–1994* (ur. Stanislav Jesenovec), Ljubljana 1995.
Možina, Boris, Vipavski mlini: od Branika do Lozic na Vipavskem, v: *Jadranski koledar*, Trst 1996.
Necrologium Sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013, Gradisca d'Isonzo 2013.
Novak, Alojzij, *Črniška kronika. Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*, Gorica 2014.
Nusdorfer-Vuksanovič, Metka, Vidrih-Lavrenčič, Lilijana, *Elektrarne, mlini, žage, vodovodi … v porečju Soče 1918–1943*, Nova Gorica 1991.

Okrajšek, Franc, Nastanek usnjarne Savel Kalin v Mokronogu in preselitev na Vrhniko po končani drugi svetovni vojni, *Vrhniški razgledi*, 2003, letnik 4.

Oltarji iz delavnice Vojka Mužine (ur. Jožko Kragelj), Gorica 2005.

Pavlin, Vojko, *500. obletnica posvetitve župnijske cerkve sv. Martina v Oseku*, izdala Župnija Osek, november 2018.

Pavlovec, Rajko, Prispevek k poznavanju ljudskega poimenovanja eocenskega fliša, *Geografski vestnik*, 1961, letnik 33, št. 1.

Pavšič Milost, Aleksandra, *»Zadružni dom je naš ponos«. Katalog k razstavi o gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni*, Nova Gorica 1996.

Pavšič, Jernej, Neživi svet. Geološke razmere, v: *Vipavska dolina* (ur. Jernej Pavšič), Ljubljana 2013.

Pečenko, Sandro, *Rodovina Pečenko nekoč in danes*, Ljubljana 2007.

Peskar, Robert, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)* / *Architettura gotica nel Goriziano. I »cantieri«(1460–1530)*, Nova Gorica 1999.

Peskar, Robert, Cerkev sv. Mihaela in njeno mesto v razvoju gotske arhitekture na Goriškem, v: *Srednjeveška cerkev sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem* (ur. Petra Kolenc), Ljubljana 2023.

Plesničar, Pavel, *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997.

Podbersič, Renato, Zgodovina oljkarstva, v: Glavan-Podbršček, Andreja, Podbersič, Renato, Podveršič, Bruno, *Oljkarstvo na Goriškem*, Nova Gorica 2004.

Polajnar, Nataša, *Mihael Cussa »Universae carnioliae lapicida et architectus«*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 1991.

Polajnar, Nataša, O problemu avtorstva marmorne plastike na oltarjih Cussove kamnoseške delavnice, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1992, nova vrsta XXVIII.

Polajnar, Nataša, Contributo all'opera dello scultore veneziano Enrico Merengo / Prispevek k opusu beneškega kiparja Enrica Merenga, *Annales. Series historia et sociologia*, 1996, letnik 6, št. 8.

Polajnar Frelih, Nataša, *Baročni črni oltarji*, Stična 2001.

Popit, Tomislav, Fosilni plaz pri Selu v Vipavski dolini, *Življenje in tehnika*, 2010, letnik 61, št. 7/8.

Praznik, Andrej, Najpomembnejša je zanesljivost. Zoran Podgornik iz Malovš v Vipavski dolini gradi hiše in poštene odnose, *Družina*, 19. januar 2014, letnik 63, št. 3.

Pregled sprememb naselij RS od leta 1948 do 1990 (Preimenovanja, pristavki, združitve, razdružitve in razglasitve), Ljubljana 1992.

Premrl, Božidar, Ložanski kamen in kamnarji, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93* (ur. Tanja Roženbergar), Celje – Ljubljana 1993.

Premrl, Božidar, *Turni, teri, lajblci, preslice. Zgodbe zvonikov s Krasa in okolice*, Sežana 2007.

Premrl, Božidar, *Kladvo Pouleta Hadasovega. Kamnosek Pavel Puppis - Hadasov iz Tomaja in njegova dela*, Sežana – Križ 2008.

Premrl, Božidar, *Cerkev na Gori svetega Urbana. Ob blagoslovitvi obnovljene cerkve sv. Urbana na Vremščici 24. maja 2009*, Ljubljana 2009.

Premrl, Božidar, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011.

Premrl, Božidar, Hiša Silvestrovih v Vipavi in njena zgodovina, *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108.

Premrl, Božidar, *Kraški kruh. Vas Kopriva - njeni kamnolomi in kamnarji*, Ljubljana 2016.

Premrl, Božidar, Primorski pobožni napisi v kamen vklesani, *Mohorjev koledar 2018*, Celje 2017.

Premrl, Božidar, *Slavno županstvo v Koprivi. Zgodovina iz turna Sv. Elije*, Ljubljana 2018.

Premrl, Božidar, *Bedenice. Kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive*, Ljubljana 2019.

Premrl, Božidar, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022.

PREMRL, Božidar, Pozabljeni mojster – ljudski umetnik Jožef Hlede iz Podsabotina, *Goriški letnik*, 2023, št. 47.
PREMRL, Božidar, Veri in omiki. Predzgodovina in zidanje stare šole v Vipavi, *Šolska kronika*, 2023, št. 1–2.
PREMRL, Božidar, *Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji. Kamen in njegovi mojstri na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici*, Ljubljana 2024.
Primorski slovenski biografski leksikon, 3. snopič, Gorica 1976: Ljubomir Andrej Lisac, geslo Cussa (Kuša, Kussa, Khuscha, Kusha) Mihael; 8. snopič, Gorica 1982: Ciril Sorč, geslo Kete Jožef; 13. snopič, Gorica 1987: Jožko Vetrih, geslo Rijavec Mirko; 14. snopič, Gorica 1988: Tomaž Simčič, geslo Sirotti (Sirotich) Giovanni, Marko Vuk, geslo Seljak Tomaž ml.
PRUS, Tomaž, Tla, v: *Vipavska dolina* (ur. Jernej Pavšič), Ljubljana 2013.
RAMOVŠ, Anton, *Podpeški in črni ter pisani lesnobrdski apnenec skozi čas*, Ljubljana 2000.
RESMAN, Blaž, *Barok v kamnu*, Ljubljana 1995.
RESMAN, Blaž, Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja, v: *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc), Ljubljana 2000.
RIBIČIČ, Mihael, Zemeljski plazovi, v: *Vipavska dolina* (ur. Jernej Pavšič), Ljubljana 2013.
Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1911, letnik 16, Gorica.
Ročni kažipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923, Gorica 1922.
ROVTAR, Marko, *Kamen. Naša zgodovina, sedanjost in prihodnost*, seminarska naloga pri predmetu Industrijsko oblikovanje pri Oskarju Kogoju, šolsko leto 2003/2004, Politehnika Nova Gorica.
ROŽENBERGAR, Tanja, Kambrus, v: *Muzejska poletna delavnica Rogatec 93* (ur. Tanja Roženbergar), Celje – Ljubljana 1993.
RUPNIK, Franc, *Zgodovina hrenoviške župnije*, Koper 2018.
RUSTJA, Karol, *Proga predorov*, Ljubljana 1990.
RUSTJA, Karol, *100 let vipavske železnice*, Ajdovščina 2002.
RUSTJA, Rudi, *Rodovi*, Male Žablje 1990.
RUSTJA, Rudi, *Kriške korenine*, Male Žablje 1994.
RUSTJA, Rudi, *Plače. Vas na sončni strani*, Male Žablje 2000.
RUSTJA, Rudi, *Naselje Cejsta – Cesta*, Male Žablje 2003.
SAKSIDA, Magda, *Bejžmo pogledat stidenčk*, Dornberk 2009.
SAKSIDA, Magda, *Skrito v vablenci*, Vrtovin 2015.
SAKSIDA, Magda, *Glas zemlje*, Dornberk 2023.
SAPAČ, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Druga knjiga. Srednja in spodnja Vipavska dolina. Gradovi in dvorci*, Ljubljana 2008.
SAPAČ, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Tretja knjiga. Območje Nove Gorice in Gorice*, Ljubljana 2010.
SAPAČ, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Peta knjiga. Kras in Primorje*, Ljubljana 2011.
SAUR, Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 39, München - Leipzig 2003: Uroš Lubej, geslo Ferrata (Ferratta) Francesco.
SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904.
SEDEJ, Ivan, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana 1989.
SERAŽIN, Helena, Goriške in gradiščanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, v: *Vita artis perennis* (ur. Alenka Klemenc), Ljubljana 2000.

SERAŽIN, Helena, et al., *Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Ajdovščina. Občini Ajdovščina in Vipava. Prva in druga knjiga*, Ljubljana 2012.
SEVER, Magda, *S srcem na pot v njihov in naš čas*, Ajdovščina 2020.
Skrilje in Skriljani (izbrale in uredile Ana Bizjak, Irena Mermolja in Špela Vidmar), Ajdovščina 1998.
SLAMIČ, Ivana, /Uvod/, *Ortaona - Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič), Vrtovin 2001.
Slovenski biografski leksikon, 8. zvezek, 1952: Viktor Steska, geslo Pretner Andrej.
SMOLE, Majda, *Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. – 1747, Cerkvene zadeve, 1, Lit. A–F*, Ljubljana 1985.
SNOJ, Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
SNOJ, Marko, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana 2009.
STASI, Alessio, *Epitaphia goritiensia. Filološka in zgodovinska predstavitev treh grobnih napisov goriških Slovencev*, maturitetna naloga, Državna klasična gimnazija in licej Primož Trubar v Gorici, šolsko leto 1994/95.
Status personalis et localis archi-dioeceseos goritiensis exeunte mense novembri 1844, Goritiae.
STELE, Melita, Ljubljansko baročno kiparstvo v kamnu, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1957, nova vrsta IV.
STESKA, Viktor, Ljubljanski baročni kiparji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1925, letnik V.
Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljubljana 1996.
ŠČUKOVT, Andrejka, Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov, *Iz zgodovine Goriške = Kronika*, 2007, letnik 55, št. 2.
TERČELJ, Filip, Vozniki, *Domoljub*, 22. julij 1942, letnik 55, št. 30.
VALENČIČ, Vlado, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, *Kronika*, 1969, letnik 17, št. 2.
Vipavski izbor. Zbornik spisov ob stoletnici vinarske zadruge Vipava (ur. Borut Koloini in Andrej Malnič), Vipava 1994.
VODOPIVEC, Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana 2006.
VRHOVNIK, Ivan, Arhivski paberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stoletja, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1922, letnik II.
WITTING, Johann Baptist, *Siebmacher*, Band IV, 7. Abteilung: Steiermärkischer Adel, Nürnberg 1919–1921.
ZUPANC, Ciril, Obrtna zidarska šola, v: CEPUŠ, Lojze, et al., *Kamen na kamen. Ob odkritju spomenika primorskim gradbincem v Renčah*, Renče 1978.

Pripovedovalci

»Bom rekel, kar sem slišal, ne, kar verjem.«
Stanko Krkoč - Krkočev iz Gojač

Danče Ambrožič, Bolčkovi (*Buolčkovi*), Sanabor 5
Edvard Badalič - Edi, Šoštarjevi (*Šuəštarjevi*), Osek 42, rojen leta 1947
Bogdan Bajc, Grivče 11A, rojen leta 1939
Anton Batagelj - Gaberken (*Gəbərkən*), Bratini, Stomaž 85, rojen leta 1912
Filip Batagelj - Lipe Badgelov (*Bədgjelov*), Batagelji, Stomaž 75
Oskar Batagelj, Bržokovi (*Bržuokəvi*), Gojače 1, rojen leta 1923
Oskar Batagelj, pri Urškinih, Skrilje 50, rojen leta 1913
Perina in Jože Batagelj, rojen leta 1911, pri Lucnih, Cesta 27
Anton Batič, Ozeljan 102, rojen leta 1910
Avgust Batič - Gustl, Juljanni, Lahovše, Lokavec 53, rojen leta 1909
Benedikt Batič - Škoršičkin, Brdo, Vitovlje 44, rojen leta 1928
Franc Angel Batič, Zofni, Palkovše, Lokavec 132 (1901–1995)
Jože Batič, pri Ivankovih, Osek 52
Pavla in Silvana Batič, Pristava, Šempas 165
Zoro Bavcon, Bavconovi, Gojače 32, rojen leta 1913
Janko in Slava Bavčar, Štancarjevi, Kocjani, Vrtovin 95A
Robert Zlatko Bavčar, Falantičevi, Selo 46
Stanko Bavčer starejši in Stanko mlajši, Mežnarjevi, Selo 16, rojena v letih 1920 in 1958
Marija Belja, Idrijska cesta 31, Ajdovščina, rojena v Malih Žabljah
Angel Berce, Parovi, Gregorčičeva ulica 15, Dornberk, rojen leta 1906
Ivan Besednjak, Štroncovi, Brje 38
Lidija Besednjak, pri Lidiji, Dobravlje 10C
David Birsa, Preserje 13B, rojen leta 1936
Frančiška Bizjak, Miklavcovi, Miklavi, Branik 155
Janko Bizjak - Jakž, Potoče 4, rojen leta 1931
Julij Bizjak - Bajcov, Dolga Poljana 3, rojen leta 1928
Marija Blaško, Marinovi, Vitovlje 20, rojena pri Živčevih v Vitovljah
Alfonz, Josipina in Cirila Blažko, Mojstrovi, Lokavec 109
Boris Blažko - Boris s Klebuka, Bitovi, Lokavec 50, rojen leta 1959
Štefan Blažko - Nemcov iz Britha, Lokavec 22, živel v Lokavcu 18 (Draginovi)
Marjetka in Pavel Bogataj, Prešernova ulica 14, Ajdovščina
Franc Bolko, pri Čopičevih, Lokavec 41
Leopold Bovcon, pri Baštkovih (*Bəštkəvi*), Ravne 15 (1925–1997)
Marija Bovcon - Marička Očarjeva, Slejki, Ravne 32
Srečko Bovcon, Baštkovi (*Bəštkəvi*), Ravne 14
Franc Božič, Žgonovi, Grivče 10
Danilo Brankovič - Brenkuč, Črniče 103
Edvard Brankovič, pri Danjelovih, Črniče 10, rojen leta 1930
Jožef Brankovič - Pepe Jenkov, Šempas 193, rojen leta 1901
Kristjan Brataševec - Kristl, Vipavski Križ 5, rojen leta 1938
Albin Bratina, pri Firštovih, Stomaž 13

Emil Bratina - Komparcov, Skrilje 27
Emil Bratina, Ozeljan 31I
Franc Bratina, Krlutovi, Dolga Poljana 37, rojen leta 1926
Jolanda Bratina, Zmalnovi, Hrib, Stomaž 2
Jože Bratina, Badgelovi (*Bədgjeləvi*), Stomaž 76, rojen leta 1947
Ludvik Bratina, Jagrovi, Stomaž 80
Marjo Bratina, rojen leta 1941, in Zofija Bratina, pri Pepini ali pri Pepinnih, Kamnje 11
Miro Bratina, pri Zdragovih, Stomaž 44
Niko Bratina - Badgelov (*Bədgjelov*), Batagelji, Stomaž 76
Pavle Bratina - Vinko, Vilmini, Vrtovin 17, rojen leta 1937 pri Pustovih v Stomažu
Stanislav Bratina - Janko, Drmanovi (*Dərmənəvi*), Črniče 104, rojen v Gojačah
Štefan Bratina, Postojna, od Čepovajnknih iz Stomaža 33
Tone Bratina - Mežnarjev, Kamnje 33A, rojen leta 1914
Vinko Bratina - Grigovčkov (*Grigučkov*), Bajči, Skrilje 37
Zdravko Bratina z ženo, Zbrajdni, V Brajdi, Hrvatovše, Stomaž 53
Jože Brecelj, Žnidarjevi ali Betejški, Žapuže 33
Slavica Brezec, pri Kudlinovih, Ozeljan 61, rojena leta 1915
Anton Cernatič, Ozeljan 98, rojen leta 1908
Danilo Cigoj, Doretovi (*Duortovi*), Malovše 9
Darinko Cigoj, Škrkovi, Malovše 4, rojen leta 1925
Edo Cigoj, Božíčevi, Malovše 19
Jože Cigoj - Pepi Štrolev, V Črmelovšu, Malovše 5, rojen leta 1918
Maks Cigoj - Jurjev, Malovše 30
Marta in Jože Cigoj, Jernejevi, Malovše 28 / Malovše 31
Rajko Cigoj - Urbanov, Malovše 34
Rihard Cigoj, Fortunovi, Gojače 9, rojen leta 1938
Stojan Cigoj - Jurjev, Črniče 70A, rojen v Malovšah leta 1944
Stojan Cigoj - Štrolev, Malovše 5
Venceslav Cigoj - Drejcov, Malovše 21, rojen leta 1915
Viktor Cigoj, Tišlerjevi, Brje 68, rojen leta 1921
Zdravka Cigoj - Božíčeva, Malovše 19
Franc Cingerle, pri Cingrlovih, Zgornje Visoko, Vitovlje 82, rojen leta 1922
Jožef Cingrle - Šestakov, pri Rebkih, prej pri Slejkih, Vrtovin 127
Dušan Cink, pri Cinkih, prej pri Nacetu, nazadnje pri Dušanu, Brje 73, rojen leta 1921
Jože Copič - Matičkov, Rebki, Vrtovin 127A
Rado Cotič, Kapitanovšče, Plače 6
Angel Čebron, Na Hribu, Batuje 79A
Viktor Čehovin, Lovrétovi, Dolanci 8
Boris Čermelj, Žurnikovi, Gojače 8
Iva Čermelj, Vrhovci, cesta XVI 3, Ljubljana
Ivan Čermelj - Džonko, Na Hribu, Kamnje 31 / Cesta 5. maja 11, Ajdovščina
Jože Čermelj, pri Pavletovih, nato pri Fakovih, Vrtovin 93, rojen leta 1909
Jožef Čermelj - Pepi Očerinov (*Uəčerinov*), Subani, Vrtovin 84
Lenart Čermelj, Žurnikovi, Gojače 36
Miro Čermelj, V Jami, Vrtovin 92
Roman Čermelj - Jotanov, Šateji, Vrtovin 82

Simon Čermelj - Malnarjev, Vrtovin 57A
Slavko Čermelj - Benčkov, Subani, Vrtovin 89
Slavko Čermelj - Natalen, Kamnje 36
Drejc Černigoj - Tonin (*Tuonin*), Gorenje, Lokavec 215
Lovrenc Černigoj, Farbarjevi, Gorenje, Lokavec 210 (1908–1998)
Marta Černigoj, Žulkovi, Stomaž 59
Karolina Červ, Brith, Lokavec 12A, rojena Petrovčič (1911–1992)
Francka Česnik - Matičkova, Otlica 33, rojena leta 1905
Danilo Čibej - Robidnikov iz Skrilj, Polževa ulica 3 / Ulica Ivana Kosovela 18, Ajdovščina
Franc Čibej - Blažečov, Slokarji, Lokavec 187
Perina Čibej - Metna, Lokavec 132A
Danijel Čotar - Denov Kraljičev, Tabor 1A, rojen leta 1904
Ivan Čotar - Nute Beten, Tabor 7, rojen leta 1911
Anica Črmelj, Žurnikovi, Gojače 36, rojena Rebek pri Klopovih v Malovšah
Rudi Črmelj, pri Grihcovih, Kamnje 46, rojen leta 1919
Anton Črnigoj - Lokander, Stomaž 39, rojen leta 1925
Bogdan Črnigoj, pri Badgelovih ali Skončnih (*Bədgjelovi* ali *Skuončni*), Skrilje 66
Dušan Črnigoj, Polževa ulica 39, Ajdovščina
Miro Črnigoj, Milni, Hrib, Dobravlje 37, rojen leta 1929
Vera Črnigoj, Rozmanova ulica 39, Semedela, Koper, rojena pri Lokandrovih v Stomažu leta 1935
Vida in Albin Črnigoj, Polkovi, Skrilje 7
Viktor Črnigoj - Poulakov, po poroki Fevčevkin, Fevči, Vrtovin 108, rojen leta 1930
Srečko Del Fabbro - Del Fabrotov, Loretovše, Lokavec 77 (1935–2015)
Albin in Bojan Dolenc, Gradišče 11, Ajdovščina
Branko Feltrin, Ulica 9. septembra 75, Vrtojba
Hugo Ferfolja, Miren 220
Jože Ferjančič - Šumljakov, Budanje 4, rojen leta 1923
Janez Filipič, nekdanji župnik v Lokavcu
Danilo Fišer, pri Trnovčevih, Črniče 41
Marij Fišer - Kaligerjev, Črniče 24, rojen leta 1924
Edvin Fornazarič, pri Zidarjevih, Ulica 9. septembra 246, Vrtojba
Jože Frenderajh, Frenderajhovi, Cesta 77
Alojz Furlan - Cigojev, Furlani, Brje 90, rojen leta 1899
Herman Furlan - Makselnov Z Griča, Batuje 29, rojen leta 1921
Jože Furlan, Furlanovi, Goče 20
Marta Furlan - Zbrjačeva, Pečenkóvi, Brje 12
Rasto Furlan, pri Rastotu, prej pri Rebku ali Na Goričici, Potoče 3
Jožefa Gerljevič, rojena Besednjak leta 1907, in Hrabroslav Gerljevič - Hrabro, rojen leta 1947, Grlovčkovi, Gojače 21
Anton Gleščič, Uršen ali Uršnik, Črniče 93, rojen v Oseku leta 1920
Jože Gleščič, pri Jernejevih, Osek 84
Rafael Gleščič, Gornji Grudnovi (*Ta gurəni Grudnovi*), potem Cekovi, Vitovlje 13
Vincenca Gleščič - Cena, rojena leta 1903, in Vinko Gleščič, Markovi (*Mrkovi*), Osek 83
Dominik Gregorič - Topliharjev, Zalošče 62
Gotard Gregorič, pri Gotárdovih, Vogrsko 6, rojen leta 1899
Marija Grmek - Čotna, Kobjeglava 50

Ludvik Gul, pri Gulovih, Lože 23, rojen leta 1908
Alojz Harej - Gabkov, Tabor 7A, rojen leta 1929
Kati Harej, pri Gabkovih, Prešernova ulica 26, Dornberk, rojena leta 1915
Dušan Hmelak - Hmelakov, Lokavec 8
Damjan Hmeljak, Polončkovi, Škrbci, Branik 105
Slavko Hrobat - Poldetov, Hrobači, Dobravlje 7, rojen leta 1932
Zdravko Hrobat, Grlevičevi, Hrobači, Dobravlje 13
Cveto Hrovatin, Sandrovi, Duplje 5
Albert Humar, Bate 15, rojen leta 1913
Ivan Ipavec - Janko, Penščevi (*Pjenščovi*), Črniče 9, rojen leta 1955
Slavica Jakulin, Čargovi, Loke 4
Edvard Jamšek - Edo, pri Micnih, Kovači, Kodreti 18, rojen leta 1935
Alojz Jejčič - Vrčonov, Velike Žablje 57 (1931–2022)
Avgust Jerkič - Gušto Grehcov, Velika vas, Dobravlje 60
Herman, Vekoslava in Dušan Jerkič, Na kržišu, Dobravlje 107
Albert Kalin, Nemškarica, Cesta 5
Jože Kalin, pri Nejtnih, Skrilje 22
Albert Kandus, pri Kekancovih, Stovšči, Vrtovin 29, rojen leta 1937
Ivan Kandus - Slamčov, Vrtovin 45
Jože Kandus - Jernejčkov, Vas, Vrtovin 61
Maruška Kandus, Kekancovi, Kukanje, Potoče 44, rojena leta 1950
Ludovik Kavs, Ulica Pohorskega bataljona 109, Ljubljana
Marija Kerševan, Sitarjevi, Preserje 43
Silvan Kerševan - Markov, Preserje 25B, rojen leta 1924
Franc Kert, Krtovi, Spodnja Branica 8
Leopold Klemenčič, pri Stratovih, Stomaž 24, rojen leta 1911
Ivanka Kobal, Šibeniška ulica 27, Ajdovščina, rojena leta 1906
Tone Kobal, Jurjevi, Podkraj 49, rojen leta 1905
Ivan Kočevar, rojen leta 1931, in Dušan Kočevar, pri Šlibarju, Potoče 23
Franc Kodrič, Španolovi, Branik 199, rojen leta 1907
Viktor Kodrič - Komparcov, Skrilje 36
Zoran Kodrič - Štefkov, Mihelji, Brje 97
Franica Koglot, Krožna cesta 10, Vrtojba
Emil Komel, pri Milčetu, Ajševica 29, rojen leta 1919
Albin Kompara - Curov, Lokavec 49
Andrej Kompara in Jožef Kompara - Piklov zet, rojen pri Bobinovih leta 1929, Piklovi, Kamnje 17
Marijan Kompara in Stanko Kompara, rojen v Kamnjah leta 1937, Polževa ulica 28, Ajdovščina
Štefan Kompare, pri Komparcovih, Ustje 29
Franc Kopatin, pri Kopatinovih, Podnanos 70
Gabrijela Koradin, Selo 63A, rojena Batagelj v Kamnjah leta 1906
Ivan Koren, pri Korenu, Pod Korenovim vrhom, Vodice 1, rojen leta 1924
Jože Koron, pri Pevčenovih, Batuje 19
Rudolf Koron - Rudo Korunov, Batuje 71, rojen leta 1903
Vera Koron, pri Koronovih, Batuje 72
Danilo Kosovel, Jurinov ali Kompare, Črniče 63A, rojen leta 1938
Janko Kosovel - Jurinov, Črniče 84A

Jože Kosovel, Vipavska cesta 124, Rožna Dolina, rojen v Oseku
Marij Kosovel, Jurinovi, Črniče 84
Alojz Košuta, Penščevi, Ravne 13, rojen leta 1938
Franc Košuta, rojen leta 1913, in Milan Košuta, pri Košutovih, Ravne 9
Franc Košuta, pri Palacjevih, Dolenje, Vitovlje 62
Franc Košuta, Ravne 9A, rojen leta 1947
Marica Košuta, Bevkova ulica 115, Nova Gorica, rojena pri Pršjelnovih na Bregu pri Kromberku leta 1910
Tone Košuta, Grandin, Šempas 50, rojen v Vitovljah leta 1903
Vilma Košuta, pri Palacjevih, Dolenje, Vitovlje 62, rojena pri Drmanovih na Ravnah
Leonard Kovač, Malnarčni, Lokavec 121
Andrej Krapež, Šmihel 9, rojen na Predmeji leta 1914
Jože Krapež, Fužine, Cesta IV. prekomorske 63B, Ajdovščina, rojen leta 1916
Olga Kravos, pri Piskrjevih, Skrilje 41
Viktor Kravos, Kravosovi, Pikči, Dobravlje 95, rojen leta 1916
Franc Krkoč, Stritarjeva ulica 5, Ajdovščina
France Krkoč in Stanko Krkoč, rojen leta 1913, pri Krkóčevih, Gojače 33
Jožefa Krkoč, Krkóčevi pod Brdcem, Potoče 40, rojena Pirih v Črnem Vrhu leta 1935
Marjan Krkoč, Selo 6A, rojen pri Krkóčevih v Malovšah leta 1932
Pavla Krkoč, rojena leta 1911, in Radovan Krkoč, Podgracarjevi ali Malnarjevi, Podgrac, Osek 1
Zdravko Krkoč, Brecljevi, Malovše 6, rojen leta 1939
Ivan in Francka Leban, Nežetčevi, Črniče 79
Dušan Lenščak, Bremčevi, Šempas 43
Jožef Ličen - Drejev, Osek 46, rojen leta 1900
Alojz Likar, rojen v Vodicah leta 1920, in Marija Likar, Tomažutovi, Vipavski Križ 6
Avgust Likar, Likarjevi, Batuje 69, rojen na Otlici
Jože Lipovž, Podgrac, Osek 1A
Leopold Lisjak, pri Firstu, Spodnja Branica 7
Danilo Lojk, Lojkovi, Črniče 57
Anton Lozar - Tone Jerebičov, Guštini, Vrtovin 117, rojen leta 1919
Bernard Lozar - Nado, Lozarjevi, Rušti, Skrilje 56A / Ajdovščina
Gabrijela Lozar, Črniče 38, rojena v Ozeljanu
Hilda Lozar - Bombkova, Vrtovin 28, rojena leta 1922
Jožko Lozar - Lozarjev, Lozarji, Vrtovin 107
Ljudmila Lozar - Mila Kalonarjeva, Stomaž 83, rojena leta 1907
Marijan Lozar, Jerebičovi, Vrtovin 117
Venceslav Lozar starejši, Fevči, Vrtovin 112, rojen leta 1911
Pavle Lozej, Pižentovi, Podraga 72, rojen leta 1916
Kristina Lutman, Ozeljan 61A
Ivan Maiti, Maitijevi, Selo 33
Drago Makovec, Stomaž 18 / Lokavec 129E
Stano Makovec, Strinni, Stomaž 18, rojen leta 1931
Stojan in Bogdan Makovec, Makovcovi, Cinki, Brje 79
Franc Marc, Bandélovi, Gaberje 62
Ivan Marc, Marcovi, Dobravlje 23
Lipka Marc, Fortunatovi, Planina 96
Stanko Marc, Quilianova ulica 8, Ajdovščina, rojen leta 1931

Marjan Marinčič, Vitovlje 45H
Rudolf Mavrič - Dolfe Škampičev, Tabor, Ravne 21
Cirilka Mevlja, pri Drejcovih, Malovše 44
Franc Mihelj - Šmarken (*Šmarənkin*, *Šmərənkən*), Martini, Brje 54
Miroslav Mihelj, Mesarji, Branik 96, rojen leta 1925
Stano Minkuž, pri Mikžu ali pri Minkužu, Potoče 12
Roman Mislej, Poštarjevi, Lozice 3
Stane Miška, Skoncovi, Erzelj 22
Marjo Mladovan, Lahovi, Ajševica 80
Franc Možina, Možinovi, Dobravlje 25
Jože Mrevlje - Joža Briken, Tabor 35
Jože Mrevlje - Pepi, Draga 19, Dornberk, rojen leta 1938
Marjan Mrevlje, Jakobcovi, Brje 67
Branko Mrmolja, Janezovi, Selo 21, rojen leta 1911
Jožko Mučič, Vrtnarska ulica 16, Šempeter, rojen leta 1914
Verica Muha iz Klanca, Ukčevi, Hrušica 54.
Pavla Murovec - Pavla s Tabra, Šempas 120, rojena leta 1911
Alojz, Zdravko in Jožefa Nevreden, rojena Besednjak v Kamnjah leta 1900, Špeličevi, Lozarji, Vrtovin 102
Ljudmila Novinec, rojena Blažko, Lokavec 11
Ivan Ožbot, pri Kunclju, Lukežiči 25, Renče, rojen leta 1915
Marjan Ožbot, Ožbotovi, Plače 5
Marjan Paljk, Velike Žablje 82A
Miro in Rafael Paljk, Kopišerjevi, Velike Žablje 22
Alojz Pelicon - Lojze Kovačov, Tabor 3, rojen leta 1909
Miroslav Peljhan, Polževa ulica 12B, Šturje, Ajdovščina, rojen leta 1930
Adolf Peršič - Dolfe, rojen leta 1923, in Angela, Prščevi, Vitovlje 2
Franc Peršič, Čotovi, Vitovlje 10
Iva Peršič, Nadalovi, Gojače 5
Marija Peršič, Klanfrjevi, Selo 44, rojena leta 1913
Marjo Peršič, Tonkovi (*Tuonkovi*), Ušaji, Ravne 6, rojen leta 1930
Franc Pestelj - Županovski, Podraga 45
Danilo Petrovčič - Zanetčev, Pirjevči, Kamnje 34 / Cesta IV. prekomorske 51, Ajdovščina
Pavla Petrovčič, pri Pavli Petrovčkovi, Kamnje 40
Albin Pirc, Marječni, Budanje 18, rojen leta 1917
Danica in Emilija Pirjevec, Pirjovcovi, Vrtovin 27
Almira Plahuta, Žurnovi, Batuje 41
Alojz Plahuta, Dolenji Boštjanovi (*Boščənəvi*), Batuje 35, rojen leta 1914
Radovan Plahuta, pri Plahutu, Na Mlaki, Brje 92, rojen leta 1926
Stojan Podgornik, Selo 28B
Anton Poljak, pri Murnovih, Šmihel 34
Ivan Praček, pri Pračku V Grapi, Budanje 10, rojen leta 1920
Vid Premrl, nekdaj župnik v Oseku, rojen v Šmihelu pod Nanosom
Jožef Premrn, Štefetčevi, Orehovica 15
Vido Premrn, Štefetčevi, Orehovica 2
Stano Prosen, Šibeniška ulica 10, Ajdovščina, rojen leta 1907
Marko Raztresen, Gregorčičeva ulica 13, Ajdovščina

Alojz Rebek, Batuje 20 / Prešernova ulica 2, Ajdovščina
Janko Rebek, Drejčetovi, Gojače 45
Stanko Rebek, Klopovi, Malovše 12
Anica in Stojan Remec, Malovščevi, Vitovlje 68
Ciril Remec, Kožuhovi, Osek 86, rojen leta 1910
Marjan Remec, pri Gorkčevih, Ravne 1
Jože Rener, Gápelovi, Kazlje 42
Tone Repič, Gradišče 10, Ajdovščina
Franc Rijavec, Cekčevi, Vitovlje 70
Martin Rijavec, pri Rijavcovih, Kamnje 29, rojen leta 1936
Viktor Rijavec - Rjavkin, Osek 95
Antonija Rovtar - Tonca, Vrčonovi, Hrvatovše (*Vrčuənovi*, *Hrəbatovše*), Stomaž 52, rojena leta 1923 v Skriljah
Marija Rovtar, Potoče 15A, rojena Žigon v Stomažu leta 1918
Marija Rovtar, Stomaž 57, rojena na Vojskem
Marjan Rovtar, Vrčonovi, Hrvatovše, Stomaž 52 / Fabejtovi, Skrilje 24, rojen leta 1950
Slavko Rovtar - Krpjelcov, Kamnje 42 / Kogojeva ulica 38, Nova Gorica
Stanko Rovtar, pri Fadeškovih, Skrilje 1
Stano Rovtar, Potoče 15A, rojen v Stomažu
Tone Rovtar, Renče 34, rojen pri Lovrinčkovih (*Lurinčkovi*) v Lokavcu leta 1913
Vinko Rovtar - Vinko Vodančkov (*Vodənčkov*), Kamnje 13, rojen leta 1924
Alojz Rožič, Osek 18B
Branko Rudež, nekdanji župnik v Stomažu
Franc Rupnik, duhovnik, rojen pri Štefkovih v Zadlogu 41
Alojz Rustja - Mežnarjev, Slejkovi, Bajči, Skrilje 75
Francka Rustja, Valkovi (*Vəlkovi*), Skrilje 88
Marija Rustja, Pušpovi, Rušti, Skrilje 45, rojena Lukančič
Marjo Rustja - Goškov, Na Zdeščah, Skrilje 69, rojen leta 1911
Rajko Rustja, pri Pušpovih, Skrilje 45, rojen leta 1931
Rudi Rustja, Peganovi, Male Žablje 63, rojen leta 1924
Stanko Rustja - Matičkov, Pečenkovi, Brje 17A
Stano Saksida - Stano Saksidov, Skrilje 28 / Skrilje 1A
Sandi Samec, Žnidarjevi, Velike Žablje 19
Ivan Samokec - Žerovčev, Spodnje Visoko, Vitovlje 87
Franc Sanabor, Mrkcovi, Razguri 6, rojen leta 1920
Marija Silič - Marička Tinčkova, Kisel Hrib, Na Hribu, Skrilje 6
Frančiška Skvarč, pri Grlevičevih, Col 71, rojena leta 1902
Darina Slamič, Slamčevi, Vrtovin 14
Andrej Slejko, Cinkovi, Velike Žablje 71
Franc Slejko, pri Železnikovih, Ravne 27, rojen leta 1936
Slavko Slejko - Blažkov (*Bləškov*), Slejki, Ravne 30, rojen leta 1925
Franc Slokar, pri Slokarjevih, Kamnje 15, rojen leta 1903
Miro Slokar - Miro Toskov, Kozjapara, Dobravlje 105, rojen leta 1913
Alojz Sorta, Sortovi, Kodreti 14
Barbara Sosič, Dobravlje / Ljubljana
Jožefa Srebot, pri Šmonovih, Vodice 11

Vinko Srebot, Pri kalu, Hrušica, Podkraj 110
Alojz Suhadolnik - Lukman, Podpeč 50
Franc Svete, pri Palirju, Jezero 23
Nada Svetina, Lokavec 12B / Scopolijeva ulica 17, Ljubljana
Jože Šatej - Fakečov, Stovšči, Vrtovin 33, rojen leta 1930
Jože Šatej - Kibrčov, Šateji, Vrtovin 80
Peter Šatej - Stovščov, Vrtovin 35
France Šček, Ščekovi, Planina 99, rojen leta 1927
Vida Šinigoj, Vipavska cesta 65, Rožna Dolina
Friderik Škarabot, Brce, Vitovlje 91, rojen leta 1918
Bogdan Štemberger, pri Štembergerjevih, Velike Žablje 67, rojen leta 1928
Ivan Štemberger, pri Počkarjevih, Krtinovica 3, rojen leta 1927
Ivan Štemberger, pri Štemgarjevih, Štjak 8
Gabrijel Štokelj, pri Grofovih, Plače 7
Jordan Štokelj, pri Urhovih, Velike Žablje 59
Franjo Štor - Kočjažev, Cesta 84
Jožko Štor - Jožko Kočjažev, Cesta 65, rojen leta 1939
Anica Štrancar, pri Županovih, Brith, Planina 50
Ivan Štrancar, Županovi, Planina 50
Jože Štrancar, Tajnikovi, Dolenje 9, rojen leta 1909
Leopold Štrukelj, pri Humarju, Šempas 171
Alojz Šuligoj - Lojze Z Vrha, Na Vrhu, Zdešče, Skrilje 70
Zdenko Terčelj, Grivče 5A, rojen leta 1928
Julij Terčič - Bričov, po starem Podžegnovi, Šmihel 51
Drago Toplikar, Joževi (*Juəžəvi*), Črniče 86
Miro Toplikar, pri Huhu, Črniče 50
Srečko Trbižan, Šuštarjevi, zdaj Trbižanovi, Marci, Planina 23
Franc Troha, Grofčovi, Velike Žablje 40, rojen leta 1899
Vera Troha, Velike Žablje 93, rojena v Malovšah
Dragica Trost - Reviševa, Kobdilj 25
Andrej Trošt, Pjərčkovi, Hrašče 20
Ivan Trošt, pri Troštu, Orešje, Col 51
Ivan Trošt - Regajev, Orehovica 41
Rajko Turk, Turkovi, Mihelji, Brje 100, rojen leta 1929
Nace Uhelj, Udovcovi, Gaberje 57
Franc Ukmar, Metni, Kopriva 50
Bojan Ušaj, Durnikovi, Vas, Vrtovin 38
Milko in Ivanka Ušaj, Kovačevi, Ravne 11
Miro Ušaj, Drmanovi (*Dərmənəvi*, *Dəlmənəvi*), Ušaji, Ravne 5
Ema Vahčič, Ziherlova ulica 8, Ljubljana
Franc Valič, pri Ajnžlovih, Dobravlje 5C
Jožef Valič - Pepe Zmandərčen, Skrilje 38, rojen leta 1907
Lojze Valič, Katrni, Skrilje 34 (1929–2002)
Milan Valič, Poljanska ulica 14, Ljubljana
Rihard Valič, Dom starejših občanov Ajdovščina, Ulica Milana Klemenčiča 1, Ajdovščina
Rihard Valič - Brajdnik, V Brajdi, Vipavski Križ 3, rojen v Plačah leta 1912

Stanko Valič - Hmetov, Skrilje 91
Viktor Valič in Vida Valič - Saksidova iz Skrilj, Dobravlje 33B
Jože Velikonja, Šmarje 45, rojen na Cesti leta 1929
Zoran Vetrih, Pišuoči, Batuje 1
Franc Vidic, pri Vidicu, Cesta 79
Alenka Vidmar, pri Krnelovih, Rušti, Skrilje 64
Jože Vidrih - Pepi Frančen,Večkoti 1
Ivan Vodopivec, pri Zajcevih, Vrh, Preserje 105, rojen leta 1916
Jože Vodopivec - Koromelč, Kamnje 3A
Jožko Vodopivec, Šulski, Kamnje 64, rojen leta 1951
Zdravko Vodopivec, Šturmovi, Kamnje 26, rojen leta 1928
Angel Volčič - Kóbanicov, Črniče 69C
Miro Volčič - Ipavčev, Črniče 71
Alojzij Volk, Andlovcovi, Podnanos 21
Lojzka Volk in Izidor Volk - Dorče, Volkovi, Kaluše, Lokavec 128F
Marijan Volk - Marjo, pri Volkovih, Stomaž 22 (1908–1992)
Anton Vovk, Matevžkovi, Goče 19
Marija Vovk, Smejnkovi, Griže 14
Slavko Vovk, Vovkovi, Goče 22
Bojan Vrčon - Krnelov, pri Krncu, Skrilje 45A
Branko Vrčon - Krənčetov, Vrčon konec, Dobravlje 83, rojen leta 1929
Branko Vrčon, Lepa cesta 16, Portorož, rojen pri Vrčonovih v Dobravljah 9
Ljubomir Vrčon, Vrčonovi, Dobravlje 9
Miro Vrčon - Izən, Hrobači, Dobravlje 10D
Viktor Vrčon - Fikfakov, Cesta 39, rojen leta 1931
Zdenko Vrčon, Severčni, Na postaji, Dobravlje 53
Anton Vrtovec - Zvonko Južkov (*Juəškov*) iz Gojač, Krkavče 29
Dušan Vrtovec, Jožkovi, Velike Žablje 86 / Ljubljana
Toni Winkler, Živčevi, Vitovlje 31
Karlo Zgonik, pri Zgonikovih, Skrilje 51
Polde Zgonik - Zgonikov, Valiči, Skrilje 26
Evstahij Žerjal, Žerjalovi, Preserje 56
Jože Žigon - Jožko, Na Jugovci, Batagelji, Stomaž 74
Evstahij Živec, Čedarjevi, Osek 48
Milan Živec - Čedarjev, Osek 4
Benjamin Žižmond, Vogrsko 94
Peter Žorž, Žorževi, Slap 13

Dopisovalci

Jožef Abram, Kobjeglava 65 / Nova Gorica
Emil Bratina - Milko, Ozeljan 31I
Pavel Peter Bratina, Toninovše, Kamnje 33
Igor Cigoj, Vrtovin 16B
Franc Černigoj, Gregorčičeva ulica 29, Ajdovščina
Janko Čotar Mlakar, Tabor 10A
Miran Fučka, Stomaž 3
Vili Kemper, Mala vas 119, Bovec
Simon Kerševan, Osek 69
dr. Peter Krečič, Ljubljana
Rafael Krkoč, Batuje 66, rojen pri Krkóčevih v Malovšah
Anuška Lavrenčič, Vrtovin 33
Lojze Likar, Otlica 73
Magda Peršič, Vitovlje 2
Toni Peršič, Vitovlje 2B
Miha Rijavec, Kamnje 29
Stanko Rovtar, Skrilje 1
Karol Rustja, Brje / Zavrh 9G
Magda Saksida, Zalošče 30N
Ivana Slamič, Vrtovin 14
Pavel Vodopivec, Vrtovin 71E
Ljubomir Vrčon, Dobravlje 9

Strokovni svetovalci

mag. France Baraga, arhivar in prevajalec, Ljubljana
dr. Jurij Bizjak, biblicist in prevajalec, koprski škof v pokoju
Boris Blažko, domoznanec, Lokavec
Francesco Boer, simbololog, Ronke / Ronchi dei Legionari, Italija
Pavel Peter Bratina, domoznanec, Kamnje
Janko Čotar Mlakar, domoznanec, Tabor nad Dornberkom
Robert Fonda, rodoslovec, Ljubljana
dr. Metka Furlan, etimologinja, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana
Jože Gulje, rodoslovec, Vrtovin
dr. Alenka Jelovšek, slovenistka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana
dr. Jernej Jež, geolog, Geološki zavod Slovenije, Ljubljana
Simon Kerševan, arhitekt, Osek
dr. Matej Klemenčič, umetnostni zgodovinar, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
dr. Miran Košuta, literarni zgodovinar, Filozofska in leposlovna fakulteta Univerze v Trstu, Italija
Uroš Kovač, rodoslovec in domoznanec, Lokavec
Lojze Likar, zgodovinar, geograf in domoznanec, Otlica
dr. Darko Ogrin, geograf, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
dr. Robert Peskar, umetnostni zgodovinar, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana

dr. Katja Piazza, bibliotekarka, Nadškofijski arhiv Videm
David Erik Pipan, poznavalec zgodovine soške fronte, Nova Gorica
dr. Igor Sapač, arhitekt in umetnostni zgodovinar, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo Univerze v Mariboru
Andrej Smerdu, rodoslovec, Postojna
Andrejka Ščukovt, etnologinja, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica
dr. Zvonka Zupanič Slavec, zdravnica, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani
dr. Žiga Zwitter, zgodovinar, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Znaki, kratice in krajšave

† – umrl
a. e. – arhivska enota
b. – *busta*, mapa, ovojnica
b. n. a. – brez navedbe avtorja
c. – cerkev
c. kr. – cesarsko-kraljevi
cc. – *carte*, listi
cen., cm – centimeter
Cod. – *codex*, rokopisna knjiga
č. g. – častiti gospod
dr. – doktor
e-pismo – elektronsko pismo
et al. – *et alii*, in drugi
fasc. – fascikel, sveženj
fol. – *folio*, list
g. – gospod
gl. – glagol
gl., gld., gold. – goldinar
ing., inž. – inženir
it. – italijanski
k. o. – katastrska občina
L – *libra* (*lira*), lira
l. – leto
Lit. – *littera*, črka
m. spol – moški spol
m, me. – meter
M. B. – Mati božja
mag. – magister
ml. – mlajši
množ. – množina
mp – *manu propria*, lastnoročno
No. – *numero*, številka

pl. – plemeniti
pok. – pokojni
R.M. – *Reichsmark*, nemška marka
rod. – rodilnik
roj. – rojen
S. – *sanctus*, svet
s. p. – samostojni podjetnik
s. p. – *sine pagina*, brez navedbe strani
Soc. Mart. – *Sociorum Martyrum*, tovarišev mučencev
sol. – sold
Ss. – sveti (množina)
St. – sv., sveti
str. – stran
sv. – sveti
šk. – škatla
št. – številka
t. e. – temeljna enota
tek. št. – tekoča številka
U. L. F., Uns. Li. Fr. – *Unsere Liebe Frau*, Naša ljuba gospa
ur. – uredil
v – *verso*, hrbtna stran lista
ž. spol – ženski spol

Obsežna monografija *Glas kamna spod Čavna* je že štiriindvajseta samostojna knjiga Božidarja Premrla, v kateri na znanstven način obravnava zgodovino kamnarstva in kulture kamna na Primorskem. Avtor v njej z etnološkega in umetnostnozgodovinskega zornega kota obravnava naravno, stavbno in kulturno dediščino ter njene ustvarjalce v srednji Vipavski dolini od Ajdovščine do Šempasa in Ozeljana v obdobju od srede 15. stoletja do današnjih dni.

V primerjavi z dosedanjimi deli Božidarja Premrla se ta knjiga še dodatno odlikuje s sistematičnimi in izčrpnimi predstavitvami ljudskega izrazoslovja za različne kamnine na območju srednje Vipavske doline, opisi nekdanjih ročnih tehnik izboljševanja kmečkih zemljišč, pridobivanja, obdelovanja in vgrajevanja kamna ter prikazi tipičnih primerov kmečkega stavbarstva in njegovih reprezentativnih kamnoseških členov, zlasti portalov.

Knjiga je pomemben dosežek etnološke in umetnostnozgodovinske stroke, saj z objavo ustnih pričevanj kamnarjev, zidarjev in kmečkega prebivalstva o tradicionalnih tehnikah ročnega dela prispeva k ohranjanju nesnovne kulturne in tehniške dediščine, zanimiva pa je tudi za širše slovensko občinstvo.

zalozba.zrc-sazu.si 49 €
9 789610 511304

Založba ZRC